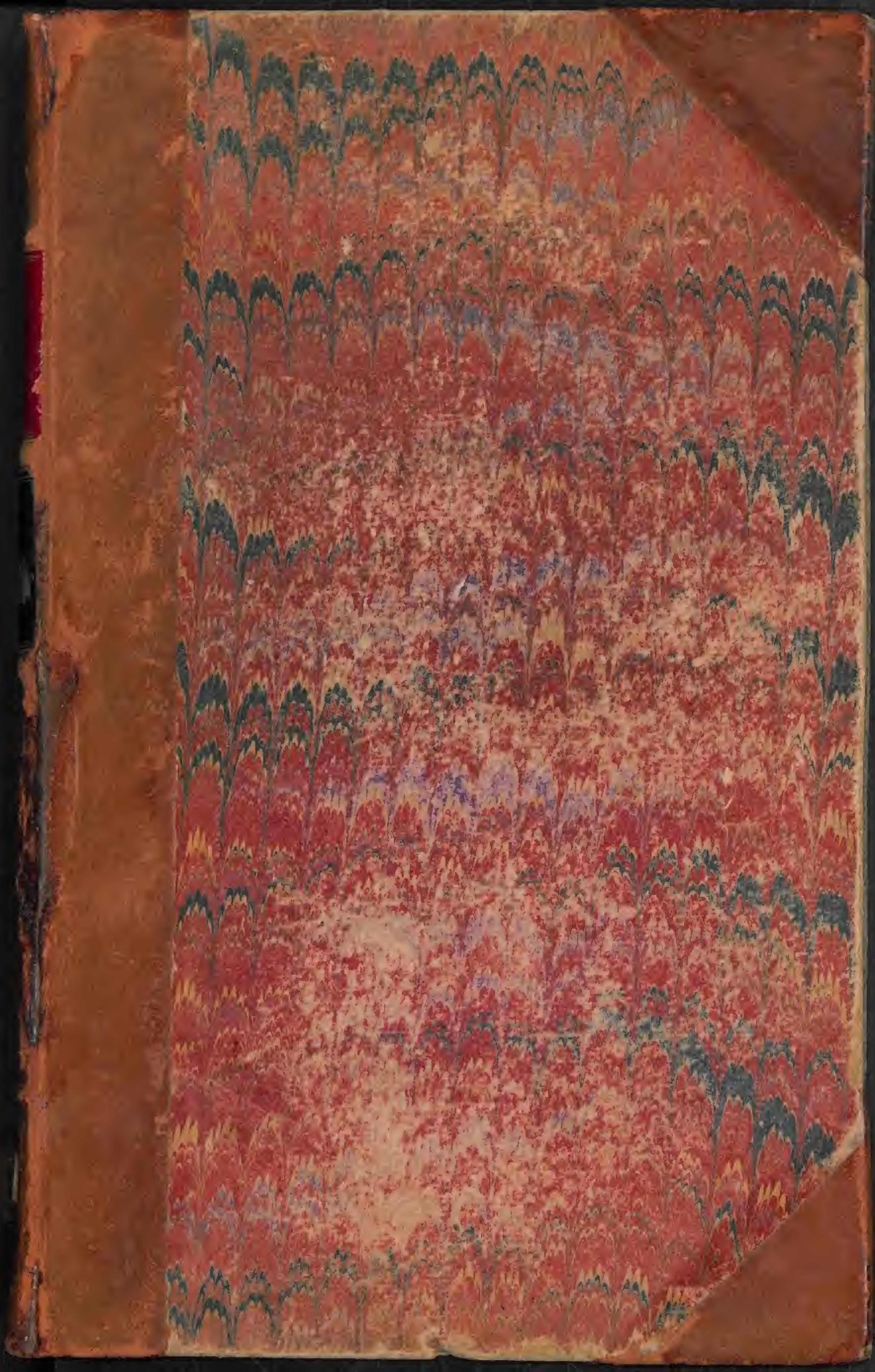

NATIONAL LIBRARY SINGAPORE
B03013588F

VERHANDELING DER ZEE-HORENKENS EN ZEE-GEWASSEN

In en omtrent

AMBOINA

En de naby gelegene EYLANDEN,

Mitsgaders een naaukeurige Beschryving van

BANDA

en de EYLANDEN onder die Landvoogdy begrepen.

Als ook der Eylanden

TIMOR en SOLOR, CELEBES ofte MACASSAR, BORNEO en BALI.

Mitsgaders van de Koningryken

TONKIN, CAMBODIA, en SIAM.

Benevens een Verhaal der Zaaken in de voornoemde Eylanden en Koningryken tot nu toe voorgevallen.

Met zeer nette Prentverbeeldingen en Landkaarten verrykt,

DOOR

FRANÇOIS VALENTYN,

Onlangs Bedienaar des Goddelyken Woords in AMBOINA, BANDA, *enz.*

DERDE DEELS TWEEDE STUK.

Te { DORDRECHT, AMSTERDAM, } by { JOANNES VAN BRAAM, GERARD ONDER DE LINDEN, } Boekverkoopers.

MDCCXXVI.

MET PRIVILEGIE.

VERHANDELING
DER
ZEE-HORENKENS
EN
SCHELPEN,
OFTE
DUBBLETTEN
VAN
AMBOINA.

ELFDE HOOFDSTUK.

BEschryving der Zee-Horenkens, *te zien in de* Ambonsche Rariteyt-Kamer *van de Heer* Rumphius; *waar na toe wy den Lezer wyzen, ordre omtrent het gene wy over de* Horenkens *zeggen. Naamen der* Ambonsche Horenkens *volgens opgave van* Rumphius, *en van de* Europeers. *Van de* Schelpen, *of* Dubbletten, *wat de Liefhebbers tot deze Liefhebbery aanspoord.*

Beschryving der Zee-Horenkens.

NA dat wy de *Ongemeene Visschen* dus verre zoo uitvoerig, als wy het noodig agten, beschreven hebben, gaan wy nu over, om van de *Zee-Horenkens* en *Schelpen* (by andre ook wel *Dubbletten*, om dat zy twee ledig zyn, genaamd) te handelen, alzoo die mede een voornaam deel van de Inwoonders der Zee uitmaken, en 't naast onder de *Visschen* begrepen, en ook gemeenelyk van andre 'er nevens beschreven werden.

Men moet van ons niet verwagten, dat wy die zoo uitvoerig, als wel tot dit Werk behooren zou, zullen beschryven: want dit is reeds door de Heer *Georgius Everhardus Rumphius* in zyn keurlyk Werk, *de Amboinsche Rariteit-Kamer*, A°. 1705. uitgegeven, gedaan, en verder door toedoen van de Heer Borgermeester *Hendrik d'Acquet* tot *Delft*, door wiens bezorging, het na de dood van de Heer *Rumphius* uitkwam, en meest door den iever en de onvermoeide en nette navorsching van den Heer *Simon Schynvoet*, tot *Amsterdam*, in die staat van volmaaktheid gebragt, gelyk men dat Werk jegenwoordig, met alles 't geen deze en geene Liefhebbers nog zeldzaams uit andre Werelds-deelen, en Gewesten, in hunne

Te zien in de Ambonsche Rariteyt-Kamer.

hunne Cabinetten bezaten, zeer fraey opgecierd ziet. Al het welke die laatste de Heer met veel naeuwkeurigheid onderzogt, over al opgebaggerd, en voor zoo verre die Horenkens toen, buiten de *Oosterſche*, nog bekend waren, 'er bygevoegd heeft.

Van de Heer Rumphius, waar na toe wy den Lezer wyzen.

Wy wyzen derhalven den Lezer, zoo verre als de Beſchryving dezer *Amboinſche*, en ook der toen reeds bekende andre Horenkens, 't zy uit *West Indien*, of uit de *Middellandſche*, en andere *Europeiſche* Zeen, betreft, tot dit heerlyk Werk, en wy zullen jegenwoordig niet anders doen, dan volgens de ordre, by de Heer *Rumphius* gehouden, de naamen dezer *Zee-Horenkens*, die in *Amboina* vallen, opnoemen, en daar en boven 'er die gene byvoegen, die by de Heer *Rumphius*, en andren, overgeslagen of niet bekend geweest zyn, en die ik bezitte, en toonen kan.

Ordre ontrent 't gene wy over de Horenkens zeggen.

Om dit dan met een nette ordre, die men volgen kan, te behandelen, zal ik, by dit opnoemen der *Amboinſche Zee-Horenkens*, te gelyk ook voor eerst myn *Cabinetje* van *Amboinſche Horenkens* in hare zoorten beſchryven, en by die gene, die ik van de zelve nu niet bezitte, alleen, dat ik die nu niet heb, 'er byvoegen.

Ten anderen, zal ik by ieder zoorte, van welke ik ſpreke, die gene, die ik meer bezitte, dan die in 't Werk van de Heer *Rumphius* gemeld werden, 'er ook by plaatzen.

En na dat ik over alle de *Oosterſche Horenkens*, die in *Amboina* of in 't *Oosten* vallen, en die ik bezitte, geſproken zal hebben, zal ik tot de *West-Indiſche* en *Europeiſche*, die ik bezitte, en verder of kenne, of gemeld vinde, overgaan.

Naamen der Amboinſche Horenkens volgens opgave van Rumphius, en van de Europiers.

Wy beginnen dan met het tweede Boek van de Heer *Rumphius* in het tweede Hoofdstuk, raadzaam gevonden hebbende, om aan de eene zyde de *Indiſche*, en aan de andre kant de *Vaderlandſche*, of *Europeiſche* naamen, het welk de Liefhebbers hier te *Lande*, en in *Indien*, een groot licht ontrent deze Liefhebbery geven zal, hier op te noemen.

VER-

VERHANDELING
DER
OOST-INDISCHE, ZEE-HOORNKENS.

Euro-peïſche Naamen.

Indiſche Naamen.

Lib: II. Cap: II.

Coquilje. DE *Papedo-Hoorn*, of de *Paarlemoer-Hoorn*, die ik groot, en middel-baar zeer fraey bezit.

Dito kleene, door de Zee gepaarlemoerd.

Dito kleene, ongepaarlemoerd, die zeer zeldzaam is.

Cap: III.

Het Doeken-huiſje. *Roemah Gorita.*

Met een vleugel ter zyde, en agter ſmal.

Dito, dog zonder vleugel ofte glad ter zyden.

Dito, met knobbels, en breed agter.

Ook zyn 'er *Kraal-Gorita's*; dog deze vallen in de *Middellandſche Zee*. Ook hebbe die laatſte niet.

Van deze hebbe meer dan *Rumphius*.

Een geele *Roemah Gorita*.

Een zoort, die van agteren rondagtig en glad is.

Beide deze zoorten vallen in de meeſte Zeën van *Amboina*, en de laatſte vooral tuſſchen *Ceram*, *Oma*, en *Honimoa*, en ook tuſſchen de hoeken van *Tial* en *Hoetormoeri*, daar men byzonder groote gezien heeft. En dit is de Viſch, van welke men beſt volgens *Plinius* getuigenis, *lib: 9. cap: 29.* de *Zee-kunde* geleerd heeft, gelyk dit *Gyraldus cap: 3. de re nautica*, ook zegt.

Cap: IV.

Dit voerd de zelve Naam. Het *Poſt-Hoorntje*.

Deze vallen op *Amboina*, *Oma*, en *Honimoa*.

Cap: V.

Het *Quallebootje*.

Dit valt ontrent *Manipa*, en *Bonoa*.

Cap: VI.

De bonte Knobbe-Hoorn. *Mata Boelan Bezar*, of *'t groot Maan-oog*, ook *'t Renſen-oor*, genaamd.

Indiſche Naamen. — Euro-peïſche Naamen.

Deze vallen op 't Eiland *Oma*, en elders meer.

Des zelfs *dekzel*, of de *Venus-Navel*.

Hier van heb ik meer de ros gemarmelde.

De hooge of ſterk groene.

Cap: VII.

Dito, *kleene Maan-hoorn*, met het *Mammetje*.

De *Bia Petola*, of *Petool-Hooren*. De Naſſauwer.

Deze vallen beſt op 't Dorp *Oma*, en *Aboro* op 't Eiland *Oma*, en op 't Eiland *Noeſſa-Laoet*.

Ik zie van deze op de Plaat XIX. *Fol:* 70. vier byzondere zoorten.

Dog ik bezitte daar af zeſthien, a zeventhien, verſchillende zoorten, waar onder de Orangie zeer zeldzaam is; gelyk ook die met hare oogen 'er op.

Goude Ovens, of *gloeijende Ovens*. Goud-Monden.

Dito, kleene zoort.

Zilver Ovens. Zilver-Monden.

Met alle de verdere op de Plaat XIX. No. 1. 3. en 4. 'er bygevoegd.

Buiten welke ik nog wel vier a vyf zeer zeldzame *Zilver-Monden* bezitte, onder andre een pek-zwarte met witte vlekken.

Deze *Goud-* en *Zilver-Monden*, vallen op de Eilanden *Oma*, *Honimoa*, en op *Leytimor*.

Cap. VIII. en IX.

Dolfyntjes, of Baard-Mannekens. *Lobbetjes.*

Deze vallen in den *Ambonſche Inham*.

De kleene Zonne-Hoorn. *Spooren.*

Van deze hebbe een zeer zeldzame uit *Amboina* gebragt, die zeer groot, en van drie a vier omgangen, of kringen voorzien was, komende 't naaſt aan de groote Zonne-Hoorn, by de Letter K op de Plaat XX. te zien; dog bezit die nu niet.

Deze vallen ook in den *Ambonſche Inham*,

Indische Naamen.

Europeische Naamen. *ham*, by de *Rooden-Berg*, en elders op de andre Eilanden.

Cap. X. Plaat XX.

Bagynen Drollen, of Pyramiden. *Tollen.*

Waar van hier by *Rumphius* vier zoorten voorkomen, die ik hebbe, te weten, die by de Letters A.B.C.D.; dog de E. hebbe niet, ook schynd my dat een *Nassauwer* te zyn.

Van de zelve zyn 'er verscheide zoorten nog, tot elf toe, bygevoegd, waar van 'er eenige, en eenige niet bezit.

De *Papoesche Tol*, of de *Moorsche Tempel.*

Van deze heb twee byzondre zoorten, zynde de eene zoort van binnen platter, meer geribd, witter, en de eene ook meer gedoornd, of geknobbeld, dan de andre. Ook is 'er een kleene zoort meer, dan die ik hier vinde.

Deze vallen op de *Papoesche* Eilanden, op *Manipa*, *Kelang*, en elders op de Eilanden.

De Zee-Ton. De *Ceramsche Marl-Priem.*

Deze hebbe nu niet.

Zy valt op 't Eiland *Ceram*, ook wel op andere Eilanden. Daar zyn 'er die zwart, en andre, die lever-verwig zyn.

Cap. XI.

Slecke Horens. *Geele Doyers.*

Deze vallen op de Kust van *Hitoe.*

De Orangie *Doyer.*

De graeuwe of bleeke *Doyers.*

Ik hebbe van deze zoort meer als *Rumphius*:

De bruine *Doyer*, die wit gebandeerd is.

De geele en rosse, met een lichte witte band, een licht-geele, en nog tweederley vaale Orangie *Doyers.*

Gedrukte *Doyers.*

De gemeene zyn de bruine of leververwige gladde; dog buiten die bezit ik nog vier andre zoorten, te weten, de bruine; dog zoo plat niet als de gemeene.

De graeuwe.

De witte.

De bleek-rosse.

De gemarmerde en van binnen licht-Purpre.

De zelve Naam. De zwart-gespikkelde *Doyer*, met haar kleener zoort.

De zelve Naam. Het *zwart-Mondje.*

Hier af heb meer de graeuwe ros-gemarmerde *Doyer.*

De zelve Naam. De witte *Doyer.*

De zelve Naam. De Citroen-geele *Doyer.*

De *Bia Saraffa.*

Waar van vier byzondere zoorten bezit, namelyk, die op de Plaat XXII. by

Indische Naamen.

de Letter G. geteekend is, en dan nog drie zoorten anders geteekend, met fraeje witte streepen, of spikkels, op een bruine grond. Europeische Naamen.

De *Rood-Oog.*

Cap. XII.

De *graeuwe Camelotje's*, of *gemarmerde Doyers.* Maans-Hoorns.

Van deze hebbe verscheide zoorten.

Poelo Rhuns.

Heb van deze nog twee andre zoorten, dan hier gemeld werden.

Geribde Camelotje's, by Letter L. De zelve Naam.

Van deze staat hier maar eene zoort, en ik heb 'er twee a drie zoorten meer af.

De zwarte geribde Doyer, by Letter M. De zelve Naam.

Alle deze zoorten vallen op den hoek van *Noessanivel*, op *Hoetomoeri*, en elders op dit Eiland, in den *Inbam*, by de *Waynitoe*, als ook op *Hitoe.*

De *geribde Doyer* met zwarte en witte vlekken. Deze heb nu niet; dog ik heb hier af meer, de graeuwe geribde en gekartelde *Doyer*, die zeer zeldzaam is. De zelve Naam.

N°. 1. en 2. op deze Plaat en kenne niet.

N°. 3. is de rechte *Maan-Hoorn*; die hebbe. De zelve Naam.

No. 4. kenne, dog hebbe die nu niet, gelyk dit ook geen *Oostersche Hoorn* is.

N°. 5. en 8. kenne; dog hebbe die nu niet.

N°. 7. is de breede zwart gebandeerde *Doyer*, die hebbe; als ook N°. 6.

Ik heb 'er verscheide meer tot N°. 7. behoorende, en nog vyf verscheide gepaarlemoerde van binnen, en ettelyke gemarmerde.

De *Rievier-doornkens*, of *Rievier-Doyers* met *Doorns.* De zelve Naam.

Onder deze zoort van *Doyers* behoord ook een zoort, die hier niet gemeld staat, en welke ik meer bezit, en die ik noeme. *Bataviasche Alikruiken*; zynde glad gemarmerd, en een zoort a twee van kleene *Voet-Hoornkens.* De zelve Naam.

De *Doyers* vallen in den *Inbam* van *Amboina.*

Cap. XIII. Plaat. XXIII.

De *Casket*, of *Stormhoed*, of de *geboornde Ossen-kop.*

Van deze zijn 'er twee zoorten. Eene met, en eene zonder netjens.

Men vind ze veel middelbaar van groote, als No. 1. op deze Plaat geteekend; dog de groote met fraeije onderscheide netkens De gebreyde Stormhoed.

Europeische Naamen.

Indische Naamen.

netkens 'er op, en voor al de kleine zyn wel het zeldzaamst.

Ook is 'er een zoort, die ik van dit Jaar eerst heb leeren kennen, te weten, een middelbare zoort met een netje, en met zwartagtige dwars-banden 'er op.

Ik bezit de groote, de middelbare, en de kleene; en geloove, voor zoo verre ik de *Cabinetten* der Liefhebbers, tot *Amsterdam*, in den *Hage*, tot *Haarlem*, en elders beschouwd hebbe, dat ik het kleenste en fraeyst geteekend *Stormboedje* dat 'er bekend is, een halve pink beneden lang, en met een netje, bezit, ook hebbe nog twee paaren, die wat grooter zyn.

Deze zoort valt op 't Eiland *Oma*, op de Strand van 't Dorp *Harocko*, ook op 't Dorp *Oma*.

De *geknobbelde roode Storm-boed.*

Bezit twee paar van deze.

Deze valt mede op dit zelve Eiland, als ook op de Eilanden *Manipa*, en *Bonoa*, en wel 't meest op 't Eiland *Boeton*.

Het is iet zeldzaams, dat ik, in de zes a zeven en dertig Jaaren, dat ik, of in *Oost-Indiën*, of hier te Lande, een Liefhebber van deze zeldzaamheden geweest ben, noit een kleene *roode Storm-boed* ergens ontmoet, en ook noit gehoord, of gelezen heb, dat zy by iemand gezien is, of van iemand bezeten werd.

En nogtans is het zeker, dat zy 'er eerst kleen moeten wezen, eer zy zoo groot, als men die ziet, geworden zyn. Egter moet hier byvoegen dat ik den 6e October, A°. 1723. de eerste maal van myn leven 'er een, ontrent een vuyst groot, dog kleener en dichter van knobbels, dan de *Oosterze*, (alzoo dit een *West-Indische* scheen) ontmoet heb, by de *Heer Vervel*, een van de Medeleden van ons gezelschap hier, zynde de zelve zeer fraey; maar na evenmatigheid, wat dik van lip. Ook heb 'er zoo een by de Heer *Sebynvoet* gezien.

De zelve Naam. *Turks Papier.*

Het gemeene zoort, dat rood is, heb een paar.

Van deze zeldzame zoort bezit ik 'er meer, nog een ligter paar, ieder byzonder van teekening, en ik weet niet, dat ik 'er onder alle de Liefhebbers hier te Lande, welker goed by my gezien is, eenige ontmoet heb, dan twee a drie, een by de *Heer Sebynvoet*, eene by de *Heer van Segwaard*, Lid uit den *Oud-Raad* tot *Dordrecht*, en by myn *Heer Voet* alhier. Ook heeft die Heer A°. 1723, een paar zeer kleene diergelyke uit *Oost-Indiën*, hoedanige noit meer gezien heb, gekregen. Een zeer kleen heeft de Heer *Crena.*

Indische Naamen.

Europeische Naamen.

De *stekelige*, of *gedoornde Ceramsche Casket.* — De zelve Naam.

Hier van hebbe twee a driederley zoorte, zynde de eene maar met eene rey, en de andre met twee reyen doorns geteekend. Ook heb een bruine, en een graeuwe zoort; van de bruine een met twee, en een met drie reyen doorns, en de witte zonder de zelve.

Deze vallen op 't Eiland *Ceram*, en op de *Toekang Besi's*, zekere Eilanden, ontrent *Boeton*; als mede op 't Eiland *Sumatra.*

N°. 2. en 4. kenne niet; dog N°. 3. zal naderhand onder de *Westersche Hoornkens* op zyn plaats melden.

Cap. IX. Plaat XXIV.

De *Switzers Broek.* — De getakte Switzers-Broek, of de Morgen-Star.

Deze vallen op 't Eiland *Ceram.*

Van deze zoort heb ik 'er meer.

Twee paar graeuwe kort-getakte.

Een paar wit en ros, en een kleene, zeer zeldzaam.

Twee paar zwarte zeldzame kort-getakte, met een zeer witte grond, en zeer zwarte vlekken.

Vier paar zwarte zeldzame kort-getakte, breed van vlekken; en

Twee zeer helder van verwe, zeer sterk by de andre uitstekende.

Drie paar graeuwe *Switzers-Broeken* zonder takken, geelagtig, en wat zwart van knobbels.

Getakte Pimpelkens, of *Pimpelkens.* — De getakte Switzers-Broek.

Deze vallen op het *Duiven-Eiland*, ontrent 't Eiland *Oma* leggende.

Bandasche Pimpelkens, of *Moerbezien.* — Groote getakte Moerbeyen.

Deze vallen niet alleen in *Banda* (gelyk de *Heer Rumphius* steld) maar ook in *Amboina*. Ook bezitte ik daar van verscheide zoorten, namelyk;

De bruine *Moerbezien.*

De violette dito, zynde van binnen zoo.

De geele *Moerbezien*, die appelbloezem van binnen zyn.

De geele wit van binnen.

De Bastaard-Violette *Moerbezien.*

Nevens nog verscheide andere van verschillende verwen; en nog een zoort van gedoornde *Tuitkens* hier toe behoorende.

Ook heb nu onlangs by de *Heer van Segwaart*, een witte *Moerbey-Hoorn*, die geheel op zich zelven is, en na de vorige niet gelykt, en nog een wit paar by de Heer *de Koning*, ontmoet. En ik zelf heb 'er nu onlangs een paar gekregen, die graeuw en lang-werpig, onder of van binnen licht-Purper en zonder weerga zyn.

Europeesche Naamen. *Indische Naamen.*

Dito. *Wydmondige Pimpelkens.*

Van deze zoort, vallende op *Leytimor's* Stranden, bezit ik 'er verscheidene, die verschillen.

De kleene getakte Moerbeyen. *Kleene Geel-Monden.*

Deze hebbe; en, buiten de gemeene; nog twee andre zoorten.

Zy vallen op verscheide Eilanden alhier.

Oor-Hooms, of Oorliezen. *Hairige Ooren*, of *Naarskens*.

Deze vallen op de Kust van *Hitoe*.

Van deze hebbe twee verscheide zoorten van de gemeene, en buiten de zelve hebbe nog een zoort, die wel de fraeyste en zeldzaamste is, en die ik *Peerken's* noeme, om dat zy wel wat na een *Peer* gelyken.

Padde-Hoorns. *Padden.*

Deze vallen in den *Inbam* van *Amboina*.

Hoog-staarten. *Kik-Verschen.*

Schildpad-staarten. *Knoddekens.*

No. 1. Op deze plaat geteekend, en de *Switzers-Broek* genaamd, hebbe, en zal die onder de *Westersche* op zyn plaats melden.

No. 2. en 3. De *Schilpads-staart* of de *Beddetyk*, zynde een *West-Indische Hoorn*, van welke 'er een a twee paaren bezitte, gelyk op zyn plaats zeggen zal.

N°. 4. 5. en 6. mede-zoorten van dien.

Cap. XV. Plaat XXV.

De Bezoar-Hoorn. *Graeuwe Casketten.*

Deze vallen in den *Ambonsche Inbam*, en voornamelyk op *Hockonalo*.

Buiten deze gemeene zoort bezit ik,

Drie Appelbloesseme, die zeer zeldzaam zyn.

De kleene gevlekte Bezoar-Hoorn. *Buikjens.*

Heb deze, en van dezelve ook zeer kleene.

Deze zyn 'er ook geribd, en byna zonder vlekken, die N°. 5. aangewezen werden.

De *Beddekens*, N°. 1. op deze Plaat aangehaald.

De groote Bezoar Hoorn. Van deze heb ik de groote en de kleene zoort; dog van de groote heb ik nog twee zoorten meer, die ik noeme.

De groote zeldzame *Beddekens*.

En de gebandeerde *Beddekens*.

No. 2. De gestreepte *Beddekens* of *Bezoars*, kenne, dog hebbe die niet, ook houde dat voor geen *Oost-Indische*, of *Ambonsche Hoorn*; dog heb deze zoort by twee a drie Liefhebbers hier te Lande, en nog een andre zoort op *Batavia*, welkers vlammen ingedrukt, of ingekorven waren, en by de Heer *Voet* ook een zeer fraey paar 'er van gezien.

Indische Naamen. Europeesche Naamen.

N°. 3. en 4. zyn mede geen *Oostersche*; maar *Westersche*.

Soompkens.

Van deze zyn verscheide zoorten, by Letter D. E. en N°. 6. 7. 8. en 9. aangewezen; waar van N°. 6. en de laatste zoort voor al wel de zeldzaamste is en van welke ik 'er vyf a zes, ieder byzonder van naad, bezitte. Ook hebbe ik verscheide zoompkens, die wit zyn, en weinig voorkomen. Dwars-gestreepte Bezoars.

Cap. XVI. Plaat XXVI.

De *getakte Casket*, of de *Oenam Hoorn*. De Kruil-Hoorn.

Deze vallen in den *Ambonschen Inbam*, en op meer andre Eilanden; dog op *Aroe*, en *Nova Guinea* zyn die zeer groot; maar de kleene, die wel de fraeiste zyn, voor al als zy zich wit van grond, en zwart van takken vertoonen, vallen in *Banda*, en in de Eilanden, de *Toekang Besi's* genaamd.

Ik hebbe de groote, en de kleene.

Het *Harte-Hoorntje*, N°. 1. geteekend.

Hier van heb ik 'er verscheide, en een zoo groot, dat ik noit diergelyken wete gezien te hebben.

De *Venus-Hoorn*, met of zonder hair.

De *gedroogde*, of de *roode gebrande Peer*. De Voet-Hoorn, of de gedroogde Peer.

Van deze zyn 'er, die rood, die geel, en die graeuw zyn, en veele met Mosch 'er op.

Deze drie zoorten heb ik, en van de laatste drie verscheidene, en nog twee andere zoorten op zig zelfs.

Zy vallen ontrent *Hative*, in den *Ambonschen Inbam*.

De *zwarte Brand-Hoorn*. De Brandaris.

Ik bezitte niet alleen deze zoort, die zwart is; maar ook zeer veel andere, tot deze zoort behoorende; en daar onder

Appelbloesseme met, en zonder Takken, Purper-getakte.

Zwarte gladde, zonder Takken.

Geelagtige, en veel meer andre.

De gestipte Brandaris. De zelve Naam.

Dit is een graeuwe Hoorn met een breede lip. Ik heb 'er drie, en vind ze hier niet gemeld.

Het Scorpioentje.

Dit hebbe, zoo witte, als zwarte, en wel verscheide van ieder, en elk al wat byzonder.

De Gedroogde Peer. De zelve Naam.

Van deze zyn twee zoorten.

De ongedoornde Bia Siboer, of *'t Schippertje*. De Spinnekop.

Europeische Naamen. *Indische Naamen.*

De Spinnekop. De *Limoen-doorn*, of *Spinnekop*.

Deze vallen in den *Inham* van *Amboina*.

Van deze bezit ik meer.

1 Paar witte.

1 Paar zeldzame zeer kort-gedoornde.

De dubble Spinnekop. Het *Neten-kammetje*, of de *dubble Spinnekop*.

Dit is zeer zeldzaam. Het valt in den *Inham* van *Amboina*, by de *Pas Baguwala*.

Hier van bezit ik een fraey paar, en nog een uitnemende groote, en heb 'er nog een paar van gehad, zynde zoo veel alleen, als vier Liefhebbers, hier gemeld, te zamen toen bezaten.

De verdre Hoorns, hier by N°. 2. 4. en 5. gemeld zyn, *West-Indische*, of *Europeische*, waar van dierhalven hier na breeder.

Alzoo 't *Cap. XVII.* alleen over eenige Dekzels van Hoorns handeld, gaan wy over tot het volgende.

Cap. XVIII. Plaat. XXVII.

De geplekte Bel-Hoorn. De *geplekte Olie-Hoorn*.

Ik heb meer, de groote geribde bruine zonder vlekken.

De spier witte zonder vlekken.

En een uitmuntende groote bruine zonder dito, behalven dat ik nog een bruine zoort, die ongemeen groot, en in 't *Cabinet* van de Heer van *Segwaart* nu is, kenne.

De geknobbelde Bel-Hoorn. De *Dik-lippige Olie-Hoorn*.

Hier van heb ik 'er, die dik, en ook die zeer dun zyn; dog buiten die gemeene zoort heb ik 'er nog een, die zoo fyn, als zyde is.

De Patrys Hoorn, of het Kivits-Ey. De *Patrys*.

De zelve Naam. De *Ajuyn-schil*.

Deze zyn 'er, die gestreept, andre die ongestreept, en een derde zoort, die schoon gewaterd, of gemarmerd zyn, en nog een, die ingegroefd is.

De drie laatste zoorten heb ik; dog van de gemarmerde heb ik 'er eene, diergelyke ik van fraeyheid noit meer gezien heb.

De zelve Naam. De *Wydmonder*, of *Rudolphus-Hoorn*.

Van deze heb ik 'er wel drie a vier byzondere zoorten meer, dan hier gemeld vinde; en onder andre zommige, die glad, en ongebandeerd, andre die gebandeerd, weer andre die geknobbeld, en ook een zeldzame, die witagtig gebandeerd is. Ook een paar witte, die van binnen paars zyn; en nog een groote van die zoort, die zeldzaam is.

Indische Naamen. Europeische Naamen.

De *Knol*. De Knol-Hoorn, of de Knol-Bel

Van deze heb de gemeene witte, ook de zeldzame Citroen-geele, eenige glad, en eenige geribd, van de witte, en Citroen-geele.

Buiten deze bezit ik meer.

Een geribde bruine.

Een Appelbloessemagtige.

Een ongemeene en groote geribde, diens weerga ik niet kenne.

Het *Kivits-Ey*. De zelve Naam, en ook wel het Achate Bakje.

Hier af zyn verscheide zoorten, zommige zeer licht, andere donker van verw en teekening, ook de Kivits-eyeren met banden, die zeldzaam zyn; dog bezitte meer, dan die hier gemeld vinde.

Het kleen Spier-wit Kivits-Ey.

Blaaskens.

Deze vallen op *Holalihoe*, op 't Eiland *Oma*. De zelve Naam.

Van deze heb ik de Spier-witte.

De gebandeerde.

De Staten-vlaggetjes, die zeer zeldzaam zyn; en daar van drie groote, en een kleene.

De *Storm-slek*, of de *Onweers-Hoorn*. Ook wel *oude Wyven met tanden*. De Tooverslek, of Tooveraar.

De *Vyg*, of de *Luyt*. De Peer-Hoorn, of Spaansche Vygen.

Het *Navelken*. De Wervel-Hoorn, of Perspectief-Slek.

De *Arcularia Major*, of de *groote Dooskens-slek*. De groote Top-Slak.

De *kleene Dooskens-slek*. De kleene dito.

De *Slangetjes*. De Bel-Slek.

Van deze vind men verscheide zoorten, als, bruine, witte, gevlamde, en meer andre zoorten, die ik bezitte, behalven nog veel andre, die ik niet bezit; maar by andre Lief-hebbers gezien heb, hoedanige die, by de P. en R. hier geteekend zyn. By de P. is de Post-Hoorn.

Ook behooren nog veel andre Slekken, die hebbe, hier toe.

Zy vallen op *Ceram's Noord-Kust*, en ook op de andre Eilanden van *Amboina*.

Het *Koejen-oog*, op deze plaat met Letter Q. geteekend, en verkeerd met de gebandeerde *Ajuyn-Schil* vermengd, alzoo De gebandeerde Ajuin-schil.

Indiſche Naamen.

Euro-peſche Naamen.

zoo die Hoornen in fatzoen zeer veel verſchillen.

Cap. XIX. Plaat. XXVIII.

De Aroeſe Triton, of Trompet. — De *Aroeſche Trompet*.

Deze heb nu niet, maar heb die eertyds wel bezeten.

Idem. — Zy valt op 't Eiland *Aroe*, en op *Nova Guinea*.

De *Trompet*, of *Triton-Hoorn*.

Van deze bezit ik 'er verſcheiden, die in allen deelen volkomen, en uitmuntend van teekening zyn, en voor aleene, diens weergae ik niet kenne; en nog eene, de kleenſte die kenne.

Deze vallen op 't Eiland *Oma*, en voor al in 't Dorp van die naam.

De dubble Olie-koek. — De *geknobbelde Kink-Hoorn*, of den *Hector*.

Van deze heb ik 'er drie.

De enkelde Olie-koek, of de gebulte dito. — De *rood-geknobbelde Kink-Hoorn*.

Van deze heb ik 'er eenige.

De *Olie-koek met Rozynen*.

Deze alle heb ik; dog heb nog andre zoorten van dien, groote en kleene gezien, die ik niet heb; dog dit waren geen *Ooſterſche*.

De *gefronſte Olie-koek*, agter aan op de Letter C. en D. gemeld, ken ik niet.

De zelve Naam. — De *baſtaard-Purper-Slek*.

Deze valt in den *Imham* van *Amboina* aan de overzyde van 't Caſteel *Victoria*.

Spillen, of Tabaks-pyken. — *Spillen*, of *Snippe-bekken*.

Van deze is 'er nog een groote gladde geknobbelde; en ook nog een byzonder groote zoort met ingekorvene ribben, die ik bevorens gehad heb; dog die nu de Heer van *Segwaard* bezit.

Ook hebbe ik meer, dan hier gemeld werd,

De *Ternataanſche Spil*.

De zeldzame dunne bruine kleene *Spil*.

De kleene geknobbelde dito.

Dit is een roſagtige Hoorn, die veel korter, agter zoo lang niet, en ook van een Snippelbek voorzien is.

De zelve Naam. — De *ſtompe Spil*.

Van deze heb meer een geelagtige.

De zelve Naam. — *Hairige Dik-lipjens*, of *Baardmannekens*.

Dit ſchynd een Venus-Hoorn te zyn.

De grootſte zoort van *Rumphius* kenne niet.

De zelve Naam. — De *dubble Paus-kroon*.

DeOrangie-pen, of de Biſchops-Myter. — De *Paus-kroon*, of de *enkele Paus-kroon*.

Deze beide zoorten, op *Ceram*, op *Gaybobo*, en *Amabey*, en elders vallende,

Indiſche Naamen.

Euro-peſche Naamen.

heb ik zeer ſchoon, en zommige daar van weergadeloos, en voor al een van de laatſte uitnemend groot en fraey, en een paar Orangieagtige, die zeer kleen zyn.

Van beide de zoorten heb ik ook groote, en zeer kleene. En daar is een zoort, hier niet gemeld, die zeer helder-rood gebandeerd, en hoog-ſchoon-rood van druppen is, die ik bezit, en die ik zeldzaam bevinde te zyn.

De zelve Naam. — De *baſtaard-Paus kroon*.

Pirami-den. — De *Babiloniſche Torens*.

Behalven de gemeene, bezit ik hier van meer,

Een lever-verwige en wit-geſpikkelde, die weergadeloos is.

Een witte.

Ook hebbe 'er, die zeer kleen, en zeldzaam zyn.

De Ry-ftenbry-Hoorn. — De *gekartelde kleene Trompet*.

Idem de zelve Naam. — Het *Stekelig-Hoorntje*, of het *Diſtel-Hoorntje*.

Van deze hebbe ik bruine, en witte, welke laatſte zoort ik meer hebbe, dan hier gemeld werd. En de Heer van *Segwaart* bezit 'er een paar, die ongemeen fraey, van binnen geheel en al uitgewerkt, en zyn Ed: A°. 1723. voor twee wenteltrappen uit *Indien* gezonden zyn.

DeBand-pen; ook van zommige de Livrey-Horen genaamd. — De *Zee baaren*, of *Kneddekens*.

Van deze heb ik een zoort meer, als hier gemeld zie.

Tot deze zoort van Zee-baaren behooren mede verſcheidene zoorten van verſcheidene verwen; rood, bruin, Citroen-geel, Orangie-agtige, enz. die bezitte.

De zelve Naam. — De *Boeren-Jongen*.

Heb 'er twee zoorten van, en nog meer, dan hier gemeld is,

De *Bataviſche Boeren-Jongen*.

De zelve Naam. — Het *gebandeerd Trompetje*.

Het kleen zwart gebandeerd Hoorntje.

Heb 'er een paar van, en dit is onbekend.

De zelve Naam. — Het *Vingertje*.

Hier van heb 'er verſcheidenderley.

DeBand-pen; dog deze naam ziet men boven al by de knoddekens. — De *Gnemon*, of het *Torentje*.

Waar van veele zoorten zyn; dog heb 'er twee uitmuntende zoorten van in lengte, en in verwe.

Een Orangie-roode, witte, en zwart-gebandeerde.

Een Citroen-verwige met roode en witte banden.

En behalven deze hebbe nog meer.

De zwarte gladde met geele banden.

Het

Europeische Naamen. — *Indische Naamen.*

Vind hier geen naam toe.

Het *geployd Torentje.*

Het geribd *Torentje*, of 't geribd bastaard-*Paus-kroontje.*

De Staten-Vlag-pen

Het *gebandeerd Torentje*, of de *gebandeerde Gnemon.*

Van deze laatste zoorte heb ik 'er verscheidenerley, en dierhalven verscheide meer, dan hier gemeld staan; als mede de verdre met Letter X. en V. geteekend, welke laatste een zoort van de *Arcularia Minor*, of de kleene *Douskens-Hoorn*, is.

De zelve naam.

Het *bastaard-Wentel-trapje.*

De Offer-Hoorn.

De *Sjangko.*

Dit is een *Ceylonsche* Hoorn, die wel gezien heb, en kenne, maar niet bezit.

Ontrent de Peerl-Visschery van *Tootecoryn*, vangd men zeer veel van deze *Sjanco's*, of *Offer-Hoorns*, welke de *Inlanders* hier, en ook de *Bengalers*, tot arm- en duym-ringen, en de laatste tot het schieten met de boog, gebruiken, en zyn die schooner, als van het beste Yvoir.

Onder deze Hoorns vind men, naeuwlyks om de honderd Jaaren eens, een Konings-Hoorn, die van gedaante wel even eens, als een andre Sjanko; dog even eens als de verkeerde Hoorn is, en zich met een omgedraeide mond vertoond. Ook is hy groen van buiten, rood van binnen, gaande op de grond voort, waar op dan alle de andre hem volgen.

Deze Hoorn is by de *Jentiven* in een groote agting, en zoo weerdig geschat, dat zy 'er 7 a 800 Reyksdaalders voor geven; en uit zulken Hoorn wierd de Koning van *Golconda* in de vorige tyden, toen dit nog een Ryk op zig zelven was, gezalft.

In *Nieuwhofs* tyd droomde een Visscher, dat hy een Konings-Sjanko ving, 't geen hy tegen zyn makker zeide, die, zoo hy die vangen mogt, de helft 'er van voor zig besprak.

Daags 'er aan ging die droomer met den anderen uit Visschen, en ving 'er een; dog wilde den andren 'er niets van geven. Hy riep hem wel voor 't gericht; dog vrugteloos, alzoo hy geen bewys van zyn recht daar toe had.

Hy verkogt den zelven aan de Heer *Nieuwhof* voor 170. Ryksdaalders, en een van de Rechters bood hem aanstonds 20. Ryksdaalders winst.

Cap. XX. Plaat. XXX.

De dikke Tyger-pen.

De *Marl-Priem.*

Deze heb groot, en zeer kleen.

Deze werden ook wel uitgedrild, en dan *Labor Improbus* genaamd.

Indische Naamen. — Europeische Naamen.

De dunne Tyger-pen.

De *zwart-gevlekte Naald.*

De omwonde pen.

De *graeuw-agtige Naald.*

Ook zyn 'er roodagtige met banden, die hebbe.

Ik heb ook meer eene, die Citroengeel, zonder vlakken, en gebandeerd is.

De wit-geplekte pen.

De roffe Naald met witte Druppels, of *Zout-korls.*

Van deze heb ik 'er vyf.

De gekartelde pen.

De gedoornde Naald.

Van deze heb ik een witte, en een graeuwe.

Naald-pennen.

Piekeniers.

Van deze zyn 'er witte, en bruine van verwe.

Bezit een paar zeldzame bruine, dog geloove dat het *West-Indische* zyn.

De Gegranuleerde Naald-pen.

De Gegranuleerde Naald.

De Zeyl-Naald.

De fyne Naald, of *Zeyl-Naald.*

De Snuit-pen.

Tuytjens.

Heb twee a drie zeldzame, hier onder naast behoorende, meer.

De Knobbel-pen.

Gegranuleerde, of *gekartelde Tuytjens.*

De zelve naam.

De Trommel-schroef.

Hier van zyn tweederley zoorten; die beide heb, enkelde en dubble, vallende de fraeyste en zeldzaamste op *Ceram's* zuyd-zyde, op *Kellemoeri.* Ook vallen 'er zeer groote op de Eilanden *Java*, en *Sumatra.*

Ik bezit een witte, die zeldzaam is, meer.

De Gedoornde Snuyt-pen.

Geknobbelde Tuytjens.

Bruine Tuytjens.

De West-Indische Paus-kroon.

De ruige Trommel-schroef.

Deze valt op *Ceram*; dog heb ze nu niet.

De Slakken-pen.

De Rievier-naald, of *Sipot-Hoorn.*

Ik heb een zwarte, en een witte gebandeerde.

De West-Indische Bastaard-Paus-kroon.

De Ceramsche Bastaard-Marl-priem.

Deze hebbe nu mede niet.

Een zoort van Slakke-pennen.

De lichte Moeras-naald, of de *Keep-naald.*

Hebbe meer, dan hier gemeld staan,

Twee, a drie gladde kleene stompe gebandeerde Naalden.

Europeische Naamen.

Indische Naamen.

Booren, of gespikkelde Booren.

Kuypers-booren.

Alle de zoorten, hier gemeld, heb ik, te weten, de gemeene graeuwe, gespikkelde, witte, dog ongemeen zyn de gebandeerde, en die net gespikkeld zyn.

Tot deze Kuypers-booren behooren ook, die meer heb,

Een zeldzame zoort van Booren, geel en wit gebandeerd, en hier niet gemeld.

Van deze heb ik 'er drie, en het eene schynd wel een Admiraal van deze zoort te zyn.

Ook bezitte ik meer, dan hier gemeld staat.

Twee paar rosse geribde wit-gemarmerde groote Kuipers booren.

Een nog grooter rosse gladde, gespikkelde uitmuntende Kuipersboor, mede als een Admiraal te rekenen, en naast na de Orangie Admiraal, hoewel hy langer, en Boor-agtiger is, zweemende.

Cap. XXI. Plaat XXXI.

De Tepelbak.

De groote gekroonde Bak, of de *Tepelbak.*

Hier van heb meer:

Vier uitmuntende bruin-gevlamde op een geele grond, en ook een gebandeerde 'er onder.

De kleene *Tepelbak.*

Deze vallen op *Ceram*, en heb 'er van de groote verscheide zoorten, en van de kleene mede.

Geele Tyger-Tooten.

Geele Boter-weggen.

Bezitte meer, dan hier gemeld is.

Een witte Boter-weg, met veele zwarte spikkels of stippels, die eygener tot de witte Boter-weggen kan gebragt werden, dog plaats hem hier, om dat hy wat geel van grond is.

Mennisse-Tooten.

De Bia Lilin, of *Wasch-keerssen.*

Deze heb ik ongemeen groot, en schoon.

De witten-Tygers-Toot.

De witte Boter-weggen.

Die hier kwalyk de Musycq-Horen genaamd werd.

De Wolkhoorn.

Tygers.

Van deze bezit ik deze ongemeene stukken:

Een heerlyke donker-blaeuw gewolkte.

Een met een zeer breede witte band in 't midden.

Een Cyffer-hoorn, rosagtig, waar op men ziet staan deze getallen 717. 177 en, omgekeerd zynde, 877.

Nog een dito, met een enkel diergelyk getal.

Europeische Naamen.

Indische Naamen.

Een fraeije donkere en Appelbloessem.

Een geel-agtige.

Een heerlyke gewolkte, en Appelbloesseme.

Een met een iedele teekening.

Een kleen zeer fraey geteekend Horentje.

Agaate Kroonbakken.

Wolkjens.

Van deze zyn 'er zeer groote, en ook daar van verscheide zoorten. Ook heeft men verscheidenerley kleene; dog de zeldzaamste zoort zyn,

De roode *Wolkjens.*

Die ik een paar meer bezitte, en van welke ik hier niets gemeld vind.

De zelve naam.

De Eyken-houts-Toot.

Hebbe deze, en ook die met banden, die zeer zeldzaam is, waar van 'er zeven heb, en ook meer.

Een geele.

Een rosse.

De zelve naam.

De Olyven-Toot.

De zelve naam.

De Olyven-band-Toot.

Plaat XXXII.

De wilde Musycq-hoorn.

De Vleder-muys.

Van deze zyn 'er verscheide zoorten, met en zonder banden.

Ik bezit 'er van ongemeene fraeije roode gemarmerde, groote, en kleene; ook graeuwe, geele, blaeuwagtige gespikkelde, zwart-gewolkte, en dierhalven zes a zevenderley zoorten meer, dan hier gemeld staan.

Van deze bezit ik nog meer.

Een zeldzame lange } Vledermuys.
Een zeldzame gladde. }

De *Ternataansche* geele, en daar van twee zoorten, zynde de eene zoort rosser.

Chryzanten, en ook Harpen.

Harpen.

Deze zyn 'er verscheidenerley. Buiten de drie gemeene zoorten, hier gemeld, met en zonder tanden, steeken uit.

De Appelbloezeme.

De lever-verwige.

De gebandeerde.

Deze zeer zeldzame bezit mede; en het is vier a vyf Jaaren geleden, dat ik ook een witte had, die ik noit meer gezien heb.

De Hartshoorn, of Tyger-Toot.

De Ring-hoorn.

Daar zyn 'er ook met geele banden, die hebbe.

Van deze gemeene zoort heb ik 'er, die buiten gemeen wit en zwart, en ook zeer groot van vlekken zyn; en nog een, uit-

Europeïsche Naamen. *Indische Naamen.*

uitmuntend van witte en zwarte teekening.

Daar zyn 'er ook van deze zoort, die ros vallen en zeer zeldzaam zyn, welke ik meer bezitte, dan hier gemeld vinde, te weten, twee ongemeene rosse, en nog een ongemeene zwarte en witte gebandeerde.

Waar by nog voegen moet een geele zoort, die ik heb.

Zy vallen in de *Uliassers*, en op *Hoewamohel*.

De gekartelde Ring-hoorn, of *de Segryne Harts-hoorn.*

Van deze heb ik 'er twee meer, en deze zoort is onbekend.

De zelve naam. *De Harts-hoorn met banden.*

Deze is zeldzaam, en ik heb 'er vyf van; dog bezit verscheide uitmuntende zoorten, by *Rumphius* niet bekend, en die ik ook zeer zelden, en zommige noit meer, hebbe gezien, als

Den Admiraal van de Harts-hoorns met banden; een ongemeen stuk, zwart en hier en daar met wit. Hier van heb 'er een.

Den Schout-by nacht. Deze is mede zwart, en met vlekken; zommige met een netje. Ik heb 'er drie paar van, ieder byzonder, en

De ongemeene leververwige Schout-by nacht. Waar van ik 'er een heb, en noit een andre, dan by de Heer *Kiggelaar*, (nu in handen van de Heer van *Segwaard*) en 'er nog een elders, gezien heb.

De zwarte Harts-hoorn met banden.

Deze is mede zeer zeldzaam, zynde zeer zwart van grond, en donker van banden; daar de gemeene wit van grond en fyn-zwart van banden is. Deze noeme ik de Vice-Admiraals van deze zoort, en bezit 'er zes a zeven van.

Spellewerks-Hoorns. *De Goude Lakens.*

De zelve naam. *Zilver Lakens.*

Van deze zyn verscheidenerley zoorten, die heb, en ook eenige, die niet bezitte; dog heb meer, dan hier gemeld werd.

Een Appelbloezeme.

Hoewel hy wat na een Bruinet, of Hoender-veder, gelykt.

De zelve naam. *De Segryn Hoorn.*

Deze bezit meer, en wel vyf 'er van, ieder byzonder van teekening. Ik heb 'er noit een meer gezien.

De zelve naam. *Geplekte Katjens.*

Indische Naamen. Europeïsche Naamen.

Aschepoesters. Aschepoesters.

Van deze zyn velerley zoorten.

Spoockjens. Idem de zelve naam.

Van deze bezit ik 'er ongemeene schoone groote, zeer fracy geteekende, ook daar onder zeldzame, en meer, dan hier gemeld staat,

Een paar met Orangieagtige teekening.

Verscheide Spierwitte.

Drie witte, hier en daar met een Orangie vlekje geteekend.

Gegranuleerde Katjens. De zelve naam.

Van deze zyn 'er geele gevlekte, ook zwart-gevlekte met spikkels. Heb die beiden.

Plaat XXXIII.

Arrakans Garen. De gebande Olyver-Toot.

Van deze zyn 'er met breede, smalle, zwarte, en ook zonder banden, die alle menigerley, en fracy, bezit; en ook een paar met een zwarten, en een smallen witten band.

Spellewerks-Kussens. De zelve naam.

Heb van deze zoort meer,

Een Admiraal.

Twee ongemeene groote, en zeldzame;

Nog twee andre.

Groene Kaazen. De zelve naam.

Van deze zyn 'er verscheidenerley van verwen, alle de welke ik heb, en buiten die nog verscheide uitmuntende, zynde een veel grooter, en een byzondre zoort, en

Een groote groene Kaas met drie stippel-banden.

Een dito, met vyf stippel-banden.

En twee, met twee banden.

Van de gemeene zoort heb ik ze,

—— Gespikkeld,

—— Gemarmerd,

—— Zwarte,

En bleeke, of leververwige.

Vliegen-scheeten. De zelve naam.

Die verscheide, met en zonder banden zyn.

Heb ook meer een gekarteld Vliegen-scheetje, en het rood Vliegen-scheetje, dat beide zeldzaam is. Ik heb 'er twee byzondre paaren van.

Muggen-scheeten. De zelve naam.

Vloyen scheeten. De zelve naam.

Deze ziet men weinig; hoewel ik ze ook heb;

Dog de beste en grootste (die ik nu

Europersche Naamen.

Indische Naamen.

niet heb) vallen op de *Schildpads-Eilanden*, die ten zuiden van *Amboina* leggen, en deze zyn ongemeen groot.

Geplekte Tooten. *Boeren Musyequen.*

De zelve naam. *Haazenooten*, of *graeuwe Monniken.*

De zoort by D. D. en kenne niet, by *Rumphius* gemeld.

De zelve naam. *De gegranuleerde Kuypers-hoor.*

Van deze zoort van Tootjens heb 'er verscheide meer, dan hier gemeld staan, als

Geribde Tootjens.
Een paar gebandeerde bleeke Appelbloezeme.
Verscheide rosse Tootjens.
Drie Tootjens met een band.
Een paar violette Tootjens met een witten band.
Twee paar Tootjens, zeer fraey gemarmerd.
Drie zeldzame geele Tootjens.
Een zeldzaam bruin Tootje, geribd, en met witte vlekken.
Drie Dadel-Tooten.
Twee paar graeuwe Agaate Tootjens.
Twee zeldzame bruine dito.

De Agate Tootjens. *De Agaatjens.*

Hier van bezit verscheide fraeye zoorten, en meer dan hier gemeld staan.

Roode Agaate Tootjens.
Roode gespikkelde *Italiaanse* Vloertjens; waar van zeer groote zoorten zyn.
De *Edamze Italiaanse* dito.
Een uitmuntend fraey gebandeerd, en bloed rood, *Italiaans* Vloertje met twee breede banden.
En een Citroen-geel, met een witte band,
Een blaeuw en zwart uitmuntend Tootje.

De zelve naam. *De gegranuleerde groote Kuypersboor.*

Heb van deze vyf verscheide zoorten, dog bezit meer, dan hier gemeld vinde,

De geribde blaeuwagtige gebandeerde Kuypers-boor.

De zelve naam. *De Rievier-Paus-kroon.*

Deze heb mede.

Het Cyperze Kat-Tootje. *Cyperze Katjens*, of *'t Asch-graeuw Boero's Boterweggetje.*

Waar van een paar heb.

De zelve naam. *Midas-Ooren.*

Ik heb ze afgeslepen en onafgeslepen.

Van deze hebbe meer.

't Kleene bruine Midas-Oor.
Het wit kleen Midas-Oor.

De Heer van *Segwaart* bezit een paar kleene appelbloezeme.

Europersche Naamen.

Indische Naamen.

De Bruinet-Toot. *De Hoender-veder.*

Van deze heb ik verscheide zoorten, en meer dan de gemeene.

Een groote rosse Bruinet.
Een licht-rosse groote dito,
Een Orangie Bruinet.

Aanhangzel tot het XXI. Cap. Plaat XXXIV.

De zelve naam. *De Orangie Admiraal*, by Letter A.

Van deze plagt 'er maar eene bekend te zyn; en nu bezit ik 'er drie; dog zy verdienen eer de naam van de Appelbloezeme, dan van de Orangie Admiraal.

Zy vallen op 't Eiland *Bonoa*, en op *Honimoa.*

De zelve naam. *De Opper-Admiraal*, by Letter B. met een fyn geel bandje ontrent in 't midden, tusschen twee breeder, en een smalle agter.

Deze heb nu niet; maar heb 'er een gehad.

De zelve naam. *De Admiraal*, by Letter C. met drie of na men dat rekend, twee breede banden.

Deze bezit mede niet.

De zelve naam. *Den Admiraal*, by Letter D. ook, met drie breede banden.

Deze heb mede niet.

De zelve naam. *De West-Indische Admiraal*, by Letter E. anders in *Oost-Indien* bekend met de naam van

Den Admiraal van *Oma.*

Ik heb 'er twee afgehad, die A°. 1719. by Monsr. *Teroede* voor 92. Gulden gekogt zyn, dat, met het opgeld, 96. Gulden, en 12. stuivers beloopt; dog deze bezit nu de Hr. van *Segwaart.*

De zelve naam. *De Vice-Admiraal*, by Letter F.

Deze heb mede niet.

De zelve naam. *De Guinesche Toot*, by de Letter G.

Deze hebbe ook niet; maar dit is ook een *West-Indische* Hoorn.

De zelve naam. *De Kroonhoorn*, by de Letter H.

Zy vallen op *Bonoa*, ook op de hoek van *Noessanivel.*

Hier van zyn vyf a zesderley zoorten, die heb.

Onder anderen heb meer dan de gemeene

En geel-graeuwe Kroon-hoorn,
Een kleene Kroon-hoorn, die zeer zeldzaam, en by na als die is, die men by de Letter I ziet.

Van de geel-graeuwe zoort heb ik 'er verscheidenerley, afgeslepene, en niet afgeslepene, en onder die laatste eenige met,

Europeische Naamen. *Indische Naamen.*

met, en ook zonder banden.

Van de kleene heb ik 'er drie, en de wete niet, dat ik die oit by iemand anders gezien hebbe, dan dat de Heer van *Segwaart* 'er A°. 1723. ook een paar uit *Indiën* gekregen heeft.

De Achaat-Toot, by Letter L. op deze plaat gemeld, die nu niet hebbe.

Wat die, by de Letter K. geteekend, aangaat, ik kenne den zelve; ende heb hem; ook is dat geen *Oostersche* Hoorn.

De klimmende Leeuwen-Toot, of de *Schildpads-Toot.*

De zelve naam. Deze heb mede, ook is dit een *West-Indische* Hoorn.

Cap. XXII. XXXV.

De Duivels-klaeuw. *De Bootshaak*, het Manneken.

Deze zyn 'er groot, en kleen. Ik hebbe de laatste zoort, die de zeldzaamste is.

Zy vallen in *Banda*, op *Bonoa*, *Manipa*, en elders.

Heb meer, de kleene Duivels-klaeuw.

De zelve naam. *De Boots-haak*, het Wyfken.

Deze, die wat dunner en fyner zyn, bezit ik mede, hoewel nog het rechte niet, alzoo 'er twee zoorten van zyn, van welke de eene met inkervingen zig vertoond.

De zelve naam. Het *geel Stompjen.*

Daar zyn ook gemarmerde, en heb nog een geribde by-zoort.

De geplekte Krab. *De gebulte Krab.*

De zelve naam. *De geele Gebuchelde Krab.*

Deze heb niet.

De groote Krab, by Letter H geteekend, hebbe nu niet; maar heb ze gehad,

Plaat XXXVI.

Die, by de Letter G. geteekend, heb niet.

De zelve naam. *De Zonnestraal-Krab*, of *het Duizend-been.*

De Podagra-Kreeft. *De Podagra*, of *Scorpioen.*

Van deze heb 'er, buiten de gemeene, meer,

Een die Orangie van binnen is.

Een zeldzame witte, zynde wat Krab-agtig.

De groote Lap-Hoorn. *De groote Talan-Hoorn.*

Deze heb nu niet.

De Purpre Lap-hoorn. *De Purpre Talan-Hoorn.*

Deze is kleener, en van binnen Purper.

Ik heb 'er twee van gehad, die A°. 1717. door de Heer *de Koning*, voor de Heer

Indische Naamen. Europeische Naamen.

van Citters in *Zeeland* gekogt zyn.

Zy zyn zeer zeldzaam, en ik weet niet, dat ik ze meer by andre Lief-hebbers, dan by de Heer *Helmolt* een, gezien heb.

Deze beide zoorten vallen op *Caybobo* op *Ceram*; en ook op *Soeli.*

Het *Bezaantje* Het Duifje.

Van deze heb ik, buiten de gemeene zoort, meer.

Een zeer zeldzaam blaeuw, en

Een fraey gespikkeld bezaantje.

Het *Bultje*, of *'t Buccheltje.* Het kleen Duifje.

Van deze zyn 'er verscheidenerley, met en zonder teekening, Mannekens, en Wyfkens, die beide heb; dog heb meer.

Het wit Buccheltje.

Het *opgerold Bezaantje.* De zelve naam.

Het *kleen Bezaantje.* Het kleen Duifje.

Die by N°. 6. en 7. op deze Plaat kenne, en twyffel of die hebbe.

Plaat XXXVII.

Het *Sproetje.* De Kikvorsch.

Hier van zyn drie-derley zoorten, die hebbe, en, by gevolg, twee meer, dan die hier gemeld staan; want daar is een zoort

Die dik van Lip, en de gemeene is.

Een, die dun, en van binnen wit is;

En nog een zoort, die is nog dunner.

Buiten deze bezit ik nog meer.

Een uitmuntend zeldzaam paar, dat van binnen donker-Purper is.

Van welke de Heer *de Haan* tot *Amsterdam* 'er ook eenige heeft, zonder dat ik die anders hier te Lande, hoewel ik 'er nog een by de Heer *van der Stel* in *Amboina* gezien heb; en een hier nog by de Heer *Vincent.*

Het *Wyzertje.* Het geknobbeld Lap-hoorntje.

Hier van zyn verscheide zoorten. Een ruw, een glad boven op, en een, die zeer dun is.

Het laatste heb nu niet.

Ik bezit 'er een van de gemeene Wyzertjes,

Dat zeer zeldzaam, en als met een Ster by 't Wyzertje geteekend is.

Het *Loehoenees Hoorntje*, of *de Loehoeze Canari.* Van deze zyn 'er met een zeer fraeje teekening, en ook zonder de zelve. De zelve naam.

De *Canari.*

Ik zie hier maar drie zoorten van by de Letters T. V. W. Y.; dog ik heb 'er veel meer van; en onder andre, De zelve naam, of de gebulte Canari.

Europesche Naamen. *Indische Naamen.*

Een paar zeer groote; en
Een paar van binnen zwart.

De gebande Canari. Die by Letter V.

De gebloemde Canari. Die by Letter W.

De Samaar. Die by Letter Y.
Hier van heb meer, een ongemeen gemarmerd paar, en nog een zoo geteekend.

De zelve Naam. *De breede gebandeerde Canari.*
No. 2. De Orangie-vlag genaamd, en de verdere N° 3 4. 5. zyn *West-Indische* Hoorns, van welke ik die van N°. 2. 3. en N°. 5. maar kenne, dog waar van hier na breeder.
Allerley *Canari's* vallen in den *Inham* van *Amboina.*

Cap. XXIII. Plaat XXXVIII.

De Klip-Hoorn. *De Klip-Kous*, of *de Lik-Hoorn.*
Hier van zyn Mannekens, en Wyfkens; dog buiten de gemeene bezit meer.
Een paar Tyger-vlekkige, zeer zeldzaam.
Een blaeuwagtige, dito.
Een paar zwarte, nog zeldzamer,
Een graeuwe *Ternataansche*, zonder eenige oogen, als maar ter zyden.

Idem. *Caap de Goede Hope's Hoorn.*
Van deze bezit ik 'er vyf a zes paar. en nog een enkelde, ieder byna wat verschillende.
En behalven deze heb ik nog twee a drie byzondre zoorten van teekening, en gedaante meer.
Deze Horens vallen op *Ceram*, op de Stranden van *Caybobo*, en daar ontrent.
Ik heb by de Heer *Helmolt* een paar Purpre Caap-Hoorns, en die noit anders gezien.

De Caret- of Schild-pads-Hoorn. *De Valsche Caap.*
Van deze heb ik 'er zeven stuks.
Deze vallen daar mede.

De Argus-Hoorn. *De Argus.*
Van deze bezit ik 'er een, die in helderheid van grond, en bruinheid van oogen, boven alle, die ik ergens gezien heb, uitmunt, behalven welke ik nog zes paar 'er van heb, die zeer goed, en waar onder 'er ook met dubble oogen zyn.
Deze vallen op *Honimoa*, en *Noessalaoet.*

De zelve Naam. *De groote Slange-kop.*
Van deze heb, buiten de gemeene zoort, meer.
Een zeldzame *Ternataansche* Slange-kop.
De fyne Slange-kop, als Caret geteekend.

Europesche Naamen. *Indische Naamen.*

De zelve Naam. *De kleene blaeuwe Slange-kop.*
Van deze heb ik 'er driederley zoorte, als
Eene, met een streep in 't midden.
Eene met een bruine vlek in 't midden, en
Eene zonder iets 'er op.
En dan heb ik buiten de gemeene nog meer,
De Slange-kop met banden.
De roode Slange-kop.

Hoog-ruggen. *Jamboezen.*
Van deze zyn 'er witte, en blaeuwe, die hebbe.
Zy vallen in den *Inham* van *Amboina.*

De zelve Naam. *Mollen.*
Deze vallen op *Holaliboe*, op 't Eiland *Oma.*
Buiten de hier gemelde heb nog
De graeuwe met blaeuwe banden.
De rosse met witte banden.
Een uitmuntende graeuwe Mol, of de Argus zonder oogen, *hier in Holland* by niemand meer, dat ik wete, bekend; dog by de Heer *Helmolt* heb ik een kleene gezien.

De zelve Naam. *De Vleesch-Hoorn.*
Deze is 'er zwaar, en ook licht
Zy vallen op *Holaliboe*, op 't Eiland *Oma*, gelyk ook de drie volgende Hoorns

De zelve Naam. *De Zout-Korl.*
Hier van bezit ik meer, dan hier gemeld is,
Een Citroen-geele zeldzame.

De zelve Naam. *Arabische Letters.*
Hier van zyn verscheide zoorten, die heb.

De zelve Naam. *Kakkerlakken.*
Van deze heb ik 'er fyne en grove byzonder groote.

De zelve Naam. *Graeuwe Maselen.*

De zelve Naam. *Roode Maselen.*

De witte Porcelyn-Hoorn. *De Bia Salowacco*, of *de witte Porcellana*,
Hier van is een grove zoort met een breede dikke lip, en een fynerzoort, die van binnen zoo bruin niet is, en dan nog een Spierwitte zoort van binnen en buiten, die alle bezitte; dog behalven deze bezit nog meer, dan hier voorkomt,
Een witte Porcellana, die van binnen Appelbloezem is. Een zeldzaam stuk.

Cap. XXIV. Plaat XXXIX.

De zelve Naam. *Wit-Oogjens.*

Ster-

Europeische Naamen.	*Indische Naamen.*
De zelve naam.	*Sterretjens.*
Slangen-hoofden.	*De geele Cauri's.*
Blaeuwe Cauri's.	*De kleene Cauri's.*
	Casuaris-Eyeren. Van deze zyn verscheide zoorten, die hebbe; ook bezit meer Een uitmuntende zoort.
	Het Draakenhoofdje. Hier van bezit ik, buiten de gemeene, Een uitmuntend sterk van teekening.
De zelve naam.	*De Blaeuw-ruggen.*
De zelve naam.	*De Isabelle,* of *Garneelen.* Van deze heb uitmuntende groote.
De kleene Argus.	*De kleene Argus.*
Een grooter zoort, voerende de zelve naam.	*Het Paeuwen-Oog.* Heb 'er een paar van.
Idem de zelve naam.	*Ryst-Korls.*
Het Korlig Knopje.	*Knopjens.* Van deze zyn verscheide zoorten, die heb.
Het glad Knopje.	*Witte dito.*
De zelve naam.	*Ezelkens.*
De zelve naam.	*Peerlkens.*
De zelve naam.	*Boorkens.*
De zelve naam.	*Luyzen.*
De Achaate gewolkte Klip-Hoorn.	*De Agaate gewolkte Klip-Hoorn,* of *de lichte Arabische Letter,* by Letter Q.
De witte geplekte Achaat.	*De gemeene Arabische Letter,* by Letter R. Die by Letter S, is een *West-Indische,* die ken; dog niet heb. Dit meeste goedje valt al mede in den *Inham* van *Amboina,* voor al het kleene.
	Cap. XXV. Plaat XXIX.
De Dadel, of Olyve.	*De Porphyr-agtige Sattyne Rol,* of *Cylinder.*
De zwarte Dadel.	*Zwarte Sattyne Rollen.*
De bonte Achaate Dadel.	*De Olyf-verwige Sattyne,* of *de gebandeerde Rol.*
De Prince-Begravenis.	*De ongemarmerde Sattyne Rol.* By N°. 4. van deze bezitte ik 'er meer dan hier gemeld zyn. De violette Sattyne Rol, die van binnen zoo is.

Indische Naamen.	Europeische Naamen.
De Orangie, of Isabelle Sattyne Rol. Twee ongemeen fraeje gemarmerde. En de Heer *van Segwaart* bezit nog een paar graeuwe of geelagtige gebandeerde, die noit meer gezien heb.	
De gemeene gemarmerde Sattyne Rol.	Dito zoort.
De geele gespikkelde Sattyne Rol.	De graeuwe Monnik.
Camelotjens.	Camelotjes.
Blaeuwe Sattyne Rollen, of *Blaeuw-druppen.*	Blaeuw-druppen.
Groote Glimmetjes.	De zelve naam.
Kleene Glimmetjes.	De zelve naam.
De Achaatjens.	De zelve naam.
De Slyk-Rol. Van deze, die alle in de *Uliassers* vallen, heb nog verscheide andre zoorten, hier niet gemeld.	De zelve naam.
Cap. XXVI. Plaat XL.	
Patella's, Lampje's. Hier van bezitte verscheide zoorten.	De zelve naam, of ook Klip-Kleevers.
Maloli's Ooren, of *Zee-Ooren.* Hier van heb mede verscheide zoorten, te weten, De lange, De ronde, { Groote, Kleene, Een paar ongemeene groote, die by niemand zoo gezien heb. Zy vallen in den *Inham* van *Amboina*, en elders.	De lange Paarlemoer Schelp.
Schild-pads-Luyzen. Deze heb niet. Het dekzel by Letter N. kenne, en heb het. Dat by M. en O. heb nu niet.	Schild-pads-pokken.
De Sots-kap, of *Voorhuid.* Waar van een zeldzaam stuk heb.	Sots-kappen.
Het Melknopje. Van deze zeldzame bezit ik 'er een paar. Ook zyn 'er graeuwe van, die nu niet heb. Heb nog een meenigte kleene, hier niet gemelde van velerley fatzoen.	De witte Oot-Schelp.
Cap. XXVII. Plaat. XLI.	
Pokken, by Letter A.	De zelve naam, of Zee-Tulpen.
De Zand-pyp, of *de Koedarm.* Deze vallen op *Amahey*, op *Ceram.*	De Ossen-Darm.
De Boor-worm, by F. en G. Heb die by de Letter G. en H. niet.	

Europeische Naamen. | Indische Naamen.

Olifants-tanden.

De zelve naam. Deze vallen by de *Waypitoe*, of by de *Galg-hoek*.

Die by Letter K, en L. geloove dat hebbe. En die by de Letter K. noeme ik Steene Beenen.

N°. 1. 2. 5. en 6. hebbe, dog de andre niet; zynde de *Venus*- of *Neptunus Schacht* een zeldzaam-stuk, waar van 'er drie heb.

VERHANDELING DER SCHELPEN, OF DUBBLETTEN.

Van de Schelpen of Dubbletten. *Cap. XXVIII. Plaat XLII.*

De Nagel-Dubblet. *De Nagel-Schelp.*

Van deze bezitte ik verscheide zoorten, die onder de groote, of Noachs-Schelp (die ontrent 't Eiland *Boano* vallen; en ook onder de kleene behooren.

Van de eerste zoorte heb ik 'er twee gehad, de eene van vyf-honderd twintig, en de andre van drie-honderd tagtig pond zwaar. Daar zyn 'er nog veel grooter. Ook hebbe ik daar van tweederley middelbare zoorten gehad, met en zonder Nagels, vallende beide op 't Strand van *Soeli*, by de *Pas Baguwala* gelegen.

Van de kleene zoort bezit ik 'er

Witte, Roode, Citroen-geele } beide zeldzaam

Cap. XXIX. Plaat XLII.

De zelve naam. Die by Letter B. *Noachs-Schelp.*

Deze heb nu niet.

De Perspectief-Dubblet. *Het Lampje*, of 't *Peerdevoetje.*

De zelve naam. *Het Scherfje.*

Het Venus-Hertje. *Het Hertje.*

Deze vallen op *Porto*, en *Haria.*

Hier van zyn verscheide zoorten, die zeldzaam zyn, als

Het Venus-Hartje met Purpre stippen.

Het Purper-Hartje, of het stippelbloezeme.

Ik heb deze nu niet, maar hebbe die beide bezeten, en de zelve zyn, A°. 1717. den 19 October, in de 26. Lade onder myn goed verkogt.

Ook zyn 'er Citroen-geele onder de Liefhebbers; en een zoort met, en zonder tanden, en een die onder hol is; ook dubble Hartjes, die nu niet heb.

Het Quadrantje, of *de Bastaard-Venus-Schelp met hair.* De zelve naam.

Cap. XXX. Plaat XLII.

Gladde Gapers. De Japansche Dubblet.

Een andre witte zoort hier van, op *Soeli* vallende, hebbe; maar deze niet. Ook hebbe meer

Een Orangie *Soelische* Schelp.

Quakers, of *Poffers.* De zelve naam.

De zoort by de Letter I. weet niet dat hebbe.

Landschapjens, *Perspectiefjes.* De Griekshe A. Dubblet.

Van deze zoort hebbe meer,

Het gespikkeld Landschapje; waar van ik 'er drie hebbe. Zy zyn zeldzaam.

De

Europesche Naamen. | *Indische Naamen.*

De zelve Naam. *De Canari-Schelp.*
Deze is byna onbekend, heb 'er drie van. Zy is zwart geribd, wat wit beneden, en als een breede Amandel. En nog een grof-geribd.

Plaat XLIII.

De zelve Naam. *De Schelp met oogen.*

De Strik-Dubblet. *De Letter Schelp.*
Van deze bezitte ik ongemeene schoone van verwe, en van teekening. Ik vind hier vier zoorten aangehaald; dog bezitte 'er meer,

Vyf paar Orangie-geele, zeer zeldzaam.
Drie paar gekamelotte.
Een paar zwart en wit, dito.
Vier paar donker zwarte,
Een weergadeloos wit paar met zwarte groote vlekken.
Een enkelde, getekend met een V.
Drie gespikkelde, } Zeldzame.
Twee graeuwe geribde, } Zeldzame.

De Bastaard-Strik-Dubblet. *De platte Letter Schelp.*

De kleene Lip-Dubblet. *Het kleen gekneed Wafel-yzer.*
Hier van zyn twee zoorten, de eerste heb by Letter D.

De Lip-Dubblet. *Het groot Wafel-yzer.*

Een soort van Lip-Dubblet. *De Tygers-tong.*
Deze hebbe niet.

De zelve naam. *De gekartelde Tygers-tong.*
Ik bezit nog twee andre platter Tygers-tongen meer.

De zelve naam. *De Remies*, by Letter I. en O.
De laatste hebbe; dog de eerste niet, ook kenne die niet.

Eyken-Houts-Dubblet. *Bia [illegible]imbar*, of *de Tewimbarsche Schelp.*
Deze misse nu; dog is niet zeldzaam.

Tour de Bra. *Het Xoela's Schelpje.*
Waar van 'er twee zoorten, die hier ook aangehaald zyn.

Degetande Venus-Dubblet. *De witte Remies Schelp.*
Deze kenne ik niet, of 't moest de gemeene en bekende Venus-Dubblet zyn, dat een heel andre Schelp is.

Cap. XXXI: Plaat XLIV.

De groote St. Jacobs Schelp. *De groote St. Jacobs-Schelp.*
Heb 'er drie van als ander halve palm van een hand.

De bonte Mantel. *De bonte Mantel*, of *St. Jacobs Schelp.*
By Letter A. en B.
Van deze zyn verscheide zoorten. Ik zie 'er hier drie aangehaald; dog bezit meer.

De groote Orangie bonte Mantel.
En daar van drie onderscheide zeer zeldzame paaren.
De roode bonte Mantel, zeldzaam. Heb 'er een paar.

Van die zoorte by de Letter C. bezitte mede meer. — De West-Indische bonte Mantel, of St. Jacobs Schelp.

De facht-roode Konings-mantel.
De Orangie gladde Konings-mantel met fyne nagelkens, verschillende van die zonder nagelkens.

Ook zyn 'er Citroen-geele, die ik gehad heb, dog die Ao. 1717. door den Hr. Auditeur, *Johan Bernard de la Fallie*, gekogt zyn.

Op *Caibobo* vallen de roode St. Jacobs Schelpen.

De Rasp. — De Ys-Dubblet, met Nagels.
Heb meer de rechte Ys-dubblet, die geen nagels heeft, en hier niet aangehaald is.

De Navel-Schelp. — De zelve naam.
Hier van een rood, en witte, een gevlekte. Heb meer dan hier gemeld is.
De groote *Batavische* Navel-Schelp.

De Bia Coccoeran. — De zelve naam.
Mede een zoort van een Raspe; dog heb die niet.

Roode Aardbeziën. — Roode Aardbey-Dubblet.

Witte Aardbeziën. — Witte Aardbey-Dubblet.
Daar zyn ook Citroen-geele; die nu niet heb, en de witte ook niet.

Het Dubbel-Hartje. — De zelve naam.

De Arke Noachs. — De zelve naam.

De Bastaard-Ark. — De zelve naam.
Hier van zyn verscheide zoorten, en vier a vyf zoorten der zelve van Letter I. tot Letter N. aangehaald; dog ik bezitte meer
De *Batavische* witte Bastaard-Ark.

De kleene bonte Mantel. — De gewolkte bonte Mantel.
Dit schynd de Wy-tas te zyn. Heb 'er drie, dog twee byzonder.

Het zeldzaam geribd Billeken. — Idem
Dit is by *Rumphius* onbekend; heb 'er vier af, en nog een Appelbloezem paar.

Billek[illegible]s. — De zelve naam.
Van deze bezitte meer, vier zeldzame, en nog twee kleene, een geribd, en een groen;

Europeische Naamen. — *Indische Naamen.*

groen; en nog een zeldzaam ros met fraeije teekening ter zyden.

De zelve naam. — *Filoozen.*
Van deze zyn 'er witte, Purpere, en Orangie. Bezit nu maar de eerste en tweede, en van de eerste zoort zeer groote.

De zelve Naam. — *Zwarte gebandeerde Filoozen.*
Heb 'er twee af. Zy zyn bruin, en onbekend.

Cap. XXXII. Plaat XLV.

De zelve naam, en ook de Maan-Dubblet. — *De Compas-Schelp.*
Van deze zyn ook bloed-roode, en bleek-Purpre, welke nu niet hebbe.
Zy vallen op *Ceram* in de bogt van *Cawa*, in die van *Hote*, en op *Waroe*.

Cap. XXXII. Plaat XLV.

De zelve Naam. — *De Bacassam-Schelp.*
Waar van hebbe, de groote graeuwe,
De Hairige,
De Orangie,
De blaeuwe.
Daar zyn ook roode gemarmerde en blaeuwe gemarmerde, dog heb die nu niet.

De Purpre Zonne-straal, of de groote Tour de Bra. — *De Baguwaalze groote Zonnestraal.*
Deze vallen op de *Pas Baguwala.*
Hier van heb meer.
De *Batavische* blaeuwe effene groote Zonnestraal.
De *Ambonsche* effene dito.

De Peul-Dubblet, of het Poolsch Mes. — *De Mes-Schelp.*

De Robben-tong, of de Segrein-Dubblet. — *De Katte Tong.*

De zelve Naam. — *De Zonne-straal.*
Deze is 'er menigerley.

De zelve Naam. — *Tongen*, of *Goude Tongen.*
Zy vallen op *Manipa*, ook kleene in den *Inham* van *Amboina.*
Deze zyn zeer zeldzaam; dog heb 'er verscheide; hoewel ik een zeer groote nu kwyt ben.
Ook heb nog een zeldzame platte graeuw-gestreepte Schelp.

En kenne nog twee witte Tongen, onder de *Dortze* Liefhebbers.

Roos-Dubbletten. — *Hammekens.*
Deze zyn 'er groote en kleene, ook witte, roode, Appelbloezeme, Citroen-geele.
De Appelbloezeme heb nu niet.

De zelve Naam. — *Ronde Hammekens.*
Heb 'er een Appelbloezem schoon, en een bleek paar, meer van.

De zelve naam, of de Boon-Dubblet. — *Baard-knypers.*

Indische Naamen. — Europeische Naamen.

Deze zyn by de Letter A. Plaat XLVI.

Cap. XXXIV. Plaat XLV.

Goot-Dubbletten. — *Orgel-pypen.*

Eeuwig-durende Gapers. — *Endebekken.*
Waar van by Letter O. en P. nog twee zoorten, die ik niet wel kenne.

De zelve Naam. — De *Bia Catsjo.*
De verdere zoorten kenne niet, dan alleen.

De zelve Naam. — De *Zee-penzeelen.*

Cap. XXXV. Plaat XLVI.

De Mossel. — *De gemeene Mossel.*
Waar van verscheide zoorten zyn, en die hier tot Letter E. toe aangehaald werden.

De Ende-Mossel. — De *Ende-mossel*, by Letter C.

De Steen-Mossel. — De *Steen-schede.*

Het gevlerkte Vogeltje. — *Het Vogeltje.*
Van deze zyn 'er zwarte, en rosse, die beide bezit.

Cap. XXXVI. Plaat XLVI.

De Ham-Dubblet. — De *Byl-Schelp*, of *de Holster.*
Van deze zyn verscheide zoorten, met, en zonder Nagels, witte, graeuwe, Purpre, of Paarze.
Misse deze meest alle, uitgenome de witte en de Purpre of Paarze; dog heb een ongemeene groote uitheemze.

Cap. XXXVII. Plaat XLVII.

De zelve Naam. — De *Stok-Oester.*

Het Laurier-Blad. — De *Seri-Oester.*
Waar van twee zoorten.

De Poolsche Zadel. — De *Zadel-Schelp.*
Waar van twee-zoorten.

De getakte Hanekam. — *De Dik-schalige Oester.*
Of deze heb, wete ik niet, alzoo die uit de Teekening niet wel kenne, ten zy het de Rots-dubblet zy, die hebbe; dog die volgd hier na.

De Hanekam. — De *Hanekam.*
Heb hier van een drie dubble, een dubble, en drie keurlyke enkele.

De zelve Naam. — De *Lazarus-klap.*
Van deze zoort bezitte ik een uitmunde Orangie; ook witte, en Purpre zeer dun gedoornde, en zonder doornen.

De zelve Naam. — De *Paarlemoer-Schelp*, of *Zilvere Tafelborden.*
Deze vallen op *Bonoa*, welke ik nu niet heb; maar wel een kleene, en een Citroen-geele.

De

Indische Naamen.

De Peerlemoer-Schelp valt ook op *Aroe*, *Messowal*, *Bahrein* in *Persien*, en *Toetekoryn*, op *Ceylon*. Op alle welke plaatzen ook schoone Peerlen vallen.

In den *Inham* van *Amboina*, by de *Latéri*, en ontrent *Hoekonalo*, vallen ook Peerlkens; dog zeer kleene.

De Poolsche Hamer, of Indische Cris, ook de Kruis-Dubblet. — De *Cris*.
Deze heb mede.

De Venus-Schacht-Dubblet. — De *Winkel-Haak*.
Dit zeldzaam stuk bezit ik, ook meine 't zelve by de Heer *van Segwaart* gezien te hebben.

De kromme Noachs-Ark, of de Haspel. — De *Messowalsche Kromme-mossel*; *dog beter den Haspel.*

De zelve Naam. — De *Barn-steen-Oester*.
Deze heb niet.

De zelve Naam. — De *Myter*.
De Schelp by N°. 1. kenne niet.

Plaat XLVIII.

De zelve Naam. — De *Orangie Lazarus-klap*.
N°. 1. en 2. kenne die, en hebze Orangie, en ook witte fraeje met Appelbloezem, op Rotsjes, en op een Lobbetjes-Hoorn.

De zelve Naam. — N°. 3. *de Rots-Dubblet*.
Deze hebbe, en ook een stuk, dat zonder weerga van fraeyheid, en van grootte, is.

De *Venus-Schelp met hair* N°. 4.
Heb 'er verscheide van.

De *gerimpelde oude-Wyfs Schelp*, N°. 5.
Deze kenne ik niet.

De Coraal-Dubblet. — N°. 7. 8. *Groote Bonte Mantels*.
Deze kenne; dog heb die niet.
N°. 9. Gelykt wel een Carthageenze; dog N°. 11. kenne niet; en N°. 6. of de geribde Venus-Dubblet kenne zeer wel; dog weet niet, dat ik die oit volkomen, dat zy sloot, gezien hebbe. Ik heb 'er twee a drie van, die niet sluiten.

Plaat XLIX.

Buiten-gemeene Hoorns nog,
De *Wentel-trap*.
Van deze zyn 'er in de Weereld bekend.
Een by den Groot Hertog *van Toscanen*.
Twee by de Heer Auditeur *de la Faillie*.
Een by de Heer *Pancras*, Burgermeester in zyn Ed: Leven tot *Amsterdam*,
Twee heb ik 'er by de Heer *Wouter Valkenier* gezien, die zedert gekomen zyn in handen van den Hr: *W*[illegible], en de andre is verkogt voor [illegible]. Guld:, alzoo hy zeer licht was.
Een in *Engeland* uit het Cabinet van de Heer *Ovens*, zoo van andre verstaan hebbe.
Een is 'er in 't Cabinet van de Heer *Adr: van der Stel*; dog verkogt op *Batavia*.
Een bezit ik 'er mede.
Een onder de Heer *Westerveen*, Advocaat der *Oost-Indische* Maatschappy.
Een by de Heer Advocaat, *Johan van der Burg* in *'s Gravenhage*.
En een kleene (nevens nog een bruine bastaart dito, welke de Heer *Schot* heeft) bezit de Heer *Beudiker*.

Maar de grootste, die ik oit gezien heb, heeft de Heer *Pieter Wybers*, oud-Schepen tot *Batavia*, die by na een vinger lang is; dog in de zelve is een gat, dat hy gekregen heeft, uit de hand van een Juffr., die hem bezag, vallende, waar door hy zoodanig is geschonden, dat 'er geen middel is om hem te herstellen, om welke reden ik deze niet mede onder de Wenteltrappen, die bekend zyn, optelle. Anders zou ik deze boven alle de andre, (waar van ik 'er zeven gezien hebbe, dat weynig Lieden gebeurd is) stellen.

Ook heeft de Heer *la Faille*, (zoo meine) als ook de Heer *Jacob Elias Schot*, een Bastaard zoort, die ros, maar heel zeldzaam, en by geen Liefhebber zoo bekend is.

Van de andre Hoornen op deze Plaat by de Letters B. C. D. E. aangehaald, kenne ik 'er geen eene.

Die van Letter F. geloove ik te hebben, zynde de omgewonde Hoorn genaamd.

De gevoornde Plek-Hoorn.
Deze hebbe zeer keurlyk, en ettelyke paaren, groot, en kleen, 'er van. Ook bezitte ik van dezelve
Een zoort, met vlekken.
Een dito zonder vlekken.

Die by H. I. K. zynde;
De gebandeerde Achaat-Hoorn; deze hebbe.
De Oliekoek-Hoorn.
De gebandeerde knobbel-Hoorn.
Deze kenne ik wel, dog de eerste heb ik niet; zoo geloove; maar de tweede geloove dat bezitte.

Die by de Letter L. is de Morgenstar, waar van bevorens al gehandeld is; en welke bezit van verscheide couleuren; en fatzoenen.

De *Fransche* Hoorn, by Letter M.
Deze noemen wy de Cameel-Hoorn;

Europeische Naamen. *Indische Naamen.*

van welke ik 'er twee a drie hebbe.

By alle welke Zee-Hoornkens ik nog voegen moet, als daar mede toebehoorende.

De zelve naam. De *Zee-Appel.*

Hier van heb ik wel twintig-derley zoorten, en daar onder 'er een gehad, zoo groot als een Tafelbord; dog misse die nu alle, alzoo zy, onder andre goederen, mede aangehaald zyn.

Deze komt *Lib. I. Cap. XXVIII.* voor in de *Rariteyt-kamer* van de Hr. *Rumphius.*

De Turkze Tulband. De *Tulband.*

Van deze zyn 'er twee zoorten, eene met eenige opstaande banden tusschen de knobbels, en eenige zonder banden. Ik mis die nu beiden ook, door 't zelve ongeval.

De zelve Naam. Het *Doods-Hoofd.*

Hier van heb ik 'er een paar. En zy komen by de Heer *Rumphius*, *Lib. I. Cap. XXIX.* voor.

De zelve Naam. De *kleene Zee-Ster.*

Men heeft ook zeer groote. Ik heb een kleene.

De zelve naam. *Zee-koekjens*, of *Pannekoeken.*

Deze heb nu niet.

De zelve naam. *Zee-Netjens.*

Van deze heb ik 'er een.

Daar ziet men nu wel de voornaamste *Hoornkens*, die in *Amboina*, en elders om de *Oost*, vallen, zoo, volgens het geene de Heer *Rumphius* daar van aangeteekend heeft, en van zynen neerstigen vermeerderaar daar nog uit andere Cabinetten bygevoegd is, als ook uit een groote menigte van nog andere zoorten, die ik uit *Amboina* mede gebragt hebbe, en nog in myn Cabinetje bezitte; maar men moet niet oordeelen, dat ik het nu alles, dat 'er van de *Oostersche* zoorten by deze en gene Liefhebbers zoude mogen berusten, byeen gezameld hebbe: want het is zeker, dat den eene dikwils 't eene, den andren 't andre stuk, dat by geen ander nog bekend is, bezit. Weshalven men, om een volmaakt Werk hier van op te stellen, een nette lyst van alles, dat alle de byzondere Liefhebbers bezitten, en dat, met aanteekening van de byzondre plaatzen, daar deze of gene *Hoornen* vallen, noodig had; maar hier aan zou veel moeyte zyn; die my, mogt ik het weten, niet verveelen zou ten dienste van alle Liefhebbers te ondergaan.

By doorlooping van het Werk van de Heer *Rumphius*, en de *Oostersche Hoornkens*, en *Schelpen*, daar uit hier aangehaald, bevind ik een getal van ruim drie honderd *Zee-Hoornkens*, en van de *Schelpen* ruim honderd zoorten, ook schynd de Heer *Rumphius* (volgens 't gene wy *Lib. II. Cap. XXIX.* lezen) 'er maar 360. zoorten gehad te hebben; dat hier mede niet veel verschillen zal, alzoo 'er hier vele na zyn dood bygevoegd zyn. By navorsching nu, bevinde ik dat honderdtagtig zoorten van *Hoornkens*, en twee en dertig *Schelpen*, meer bezitte, en heb bevorens drie honderd zoorten van *Hoorns* en *Schelpen* meer, dan de Heer *Rumphius*, gehad. Hoewel ik nu veel zoorten, en zelfs 'er een groote menigte heb, die veele Liefhebbers niet bezitten, mis ik egter nog deze navolgende, *Zee-Hoorens.*

Hoornen bevorens ook by my bezeten.

De Zonne-Horen.

De Zee-Ton.

De Aroeze Trompet.

Het Rievier-Paus-Kroontje. Dit heb onlangs bekomen.

Den Opper-Admiraal.

Den Admiraal.

Den Vice-Admiraal.

Den *West-Indische* of den Admiraal van *Oma.*

De gebulte Krabbe.

De groote *Amboinsche* Lap-Hoorn.

De geele Aardbey.

De Purpere dito Lap-Hoorn.

De Appelbloezeme Zee-appel.

Groote Bagyne Drollen.

Zeer groote gebandeerde en geribde Olie-Hoorns, met vlekken.

Zeer groote rosse geribde Olie-Hoorns, zonder vlekken.

Getakte Knollen.

Jokjens.

De *West-Indische* Paus-kroon, of *Ceramze* witte dito.

De *Ceramze* getakte Marl-Priem.

De geknobbelde groote Spil.

De geribde groote dito.

De *Moorsche* Tulbanden met pooten.

Graeuwe ros-gebandeerde Dadels.

Zeer groote Bruinetten.

*Zeer

Zeer groote Zout-korls.

Groote Goude Tongen.

Zeer groote bonte Knobbel-Hoorns.

Een zeldzame gespikkelde Lap-Hoorn.

Schelpen.

De Citroen-geele St. Jacobs-Schelp.

De bleek-roode, Compas-Schelp.

De St. Jacobs-Schelp met doornen, Purper-verwig.

De Bloed-roode, dito.

De St. Jacobs-Schelp met doornen, spierwit.

Het Hertje met roode stippels.

De spier witte St. Jacobs-Schelp.

Het dubbel-Hertje.

Het Appelbloezem, dito.

De Kris. Deze heb onlangs bekomen.

De Soelize bruine Schelp.

De stompe Nagel-Schelp.

De Neptunus-Schacht. Heb 'er drie onlangs gekregen.

Orangie Filoozen.

De Steenschede.

Veel Holsters.

Appelbloezeme Hammekens.

Zadel-Schelpen.

De groote Paarlemoer-Schelp.

De lange dito.

Alle deze *Hoornen*, en *Schelpen*, en nog veel meer zoorten, heb ik te voren bezeten, en onder andere een *Doeken-Huysje*, of *Roemah Gorita* zoo groot, als ik noit by eenig Liefhebber gezien hebbe, die alle in een groot Cabinet geweest zyn, dat ik by myn eerste komste uit *Indien* mede gebragt, en toen aan een groot Heer weg vereerd heb, op hope van daar door een van myne Zwagers met een goed Ampt na *Indien* te helpen, dat my wel beloofd was; maar daar niets op volgde; en dat my, om de zeldzaamheid der stukken, die daar by waren, naderhand zeer berouwde.

In dit Cabinet zyn veel groote *Doeke-Huysjes*, en uitmuntende andere stukken geweest, als verscheide *Jok-jens*, bloed-roode, bleek-roode, en gemeene dog zeer groote *Compas-Schelpen*, heerlyke *Nagel-Dubbletten*, en meer andre fraeje *Hoorns* en *Schelpen*, die ik noit daar na meer heb konnen krygen, en tot het verzamelen van welke dikwils het geheel leven van een Mensch niet genoeg is. Ik leve nogtans in die hope, dat ik metter tyd nog wel deze en gene fraeje stukken by myn *Oostersch* goed krygen zal.

Ondertusschen vind ik in deze Liefhebbery het fraeyste, dat, hoe veel men 'er ook van bezit men egter noit alles heeft, en dat men zomtyds by de kleenste Liefhebbers ongemeene stukken vind, die zelf in de grootste Cabinetten, ja by geen een ander Liefhebber, voorkomen; zoo dat ook de allerminste iets heeft, waar mede hy zig kittelen, en zynen iever, hoe kleen anders, om dat gy nog weinig bezit, opbeuren, en zig tot het verder navorschen van deze zeldzaamheden aanzetten kan; maar het zal tyd werden, dat wy ook van de andre uitlandsche Zee-zeldzaamheden, die wy bezitten, iets zeggen.

Wat de Liefhebbers tot deze Liefhebbery aanspoord.

VERHANDELING DER WEST-INDISCHE EN EUROPEISCHE, ZEE-HORENKENS.

TWAALFDE HOOFDSTUK.

Uytlandsche Zee-Horenkens. *Waar zy al vallen.* *Zoo in* West-Indiën, *als in* Europa. West-Indische, *of* Europeische Schelpen. *Van de* Zee-Boomen, *enz:* Zee-Bloemen. Versteende dingen. *By wie men meer Uytlandse* Hörens *afgebeeld zien kan.* *Oudheid van deze Liefhebbery.* *Naamen der oude Liefhebbers.* *En der Latere.* Horens, *in* Jonston *afgebeeld.* Bonannus Werk.

Uytlandsche Zee-Horenkens. NA dat wy van de *Oostersche* Zee-*Horenkens*, en *Schelpen*, zoo uitvoerig, als wy het noodig oordeelden, gehandeld, en aangewezen hebben, welke wy daar van niet, en nu nog bezitten (alzoo wy die alle, van welke wy het tegendeel niet ter nederstellen, hebben,) zal het niet ongerymd zyn, dat wy nu ook eens aanhaalen, wat voor zoorten wy van de *West-Indische*, en *Europeische* onder ons hebben.

Hoe schoone *Hoornen* en *Schelpen Amboina*, en andre gewesten in *Oost-Indien*, ook geven, moeten wy echter bekennen dat 'er mede zeer schoone in *West-Indien*, Waar zy al vallen. en voor al op 't Eiland *Curaçao*, (van waar ik wonderlyke schoone Appelbloezeme en Citroen-geele stukken van een sterke verwe, en fraeje teekening, gezien hebbe) in *Arguin*, en in meer andre plaatzen vallen.

Onder de *West-Indische* zullen wy de *Kaapze* en *Zuidlandsche*, om dat wy 'er daar weynig van hebben, mede rekenen. Zoo in West-Indien.

In *Europa* vallen mede zeer fraeje Hoornen, en onder de *Europeische* geven wy de voorrang aan die, dewelke in de *Middellandsche-Zee* vallen.

In *Engeland*, als mede op verscheide Als in Europa. Eylanden in *West-Indien*, en plaatzen in *Africa*, onder de *Engelschen* behoorende, vind men mede zeer zeldzame *Horenkens*, waar by men dan eindelyk deze en geene zoorten, in de *Golf* van *Frankryk*, in de *Baey* van *Cadix*, in de *Straat Davids*, en in *Groenland* zelf vallende, wel voegen mag; dog nu alle die zoorten zoo net te onderscheiden, of dat ik ieders byzonder Vaderland aanwyzen zoude, is my onmogelyk, alzoo ik dat van veele niet weet; maar van welke het my bekend is, zal ik het aanhaalen.

Kaap-

Kaapze Hoorns.

Aan *Kaap de goede Hope* heb ik A°. 1705. ten Huize van de Heer *Elzevier*, tweede Perzoon aldaar, een *Docken-Huysje* zoo groot, als my noit voorgekomen is, gezien.

Het was veel meer als eene, of weynig minder als twee Hout-voeten lang, en van agteren was de rug, die anders pas een vinger breed is, wel drie vingeren breed.

Men had die daar aan Strand gevonden, en daar was een zeer groot gat in geslagen.

De Heer *Elzevier* had ze van een ander, dien ze toebehoorde, laaten haalen, om die aan my te toonen, zonder dat ik verder wete, waar die vervaren is.

De Kaapze Alikruyk.

Ik heb 'er twee van.

De Kaapze witte Slek.

Dit zyn de eenige, die van deze Kust bezitte,

Ik heb 'er zeven van deze zoort.

Op de Stranden van het *Zuydland* vallen ongemeene fraeje Hoorns, waar van 'er zeker Liefhebber in *Zeeland* veel bezit; dog ik bezit 'er drie van te weten,

Het Zuidlands Trompetje.

Het is wit van grond, zy zyn met zwarte vlammen, en fraey geteekend;

Ik zal nu de *West-Indische* en *Europeische* zoorten, maar zoodanig, als die in myne Laden voorkomen, opnoemen.

De ongetakte Krul-Hoorn, of *de Spaansche Hoorn*, een zoort van *Schildpads-staarten*

Dit is een Hoorn als een Krul-Hoorn van fatzoen, zonder krullen of takken, met zwarte en witte banden. Deze vallen in de *Baey* van *Cadix*. Ik heb 'er verscheidene van.

Arguinze Krul-Hoorns; zonder *Takken*, of *Krullen*.

Van deze zyn 'er verscheidene zoorten, van verscheidene verwen, met, en zonder banden, waar van ik 'er verscheidenerley, en ook met Orangie banden, graeuwe, witte, enz: bezitte.

De zwarte Moor met banden.

Van deze zoort, vallende op *Curaçao*, heb ik 'er verscheidenerley gebandeerde, met enkele, en dubble banden, en een met een witte breede band; ook een graeuwe.

De Bastaard-Guineesche Toot.

Van deze, mede op *Curaçao* vallende, heb ik 'er veele, groote, en ook fraeje.

De Soldaat.

Van deze heb ik 'er vier, dog eenen zeer grooten, heerlyk gepaarlemoerd.

Het is een schoone Hoorn, die in zyn eigen couleur glad, en zwart en wit geteekend is, gelykende wel na een groote Nassauwer, of Petola-Hoorn.

De Knol-Hoorn.

Deze valt op het *Doggerzand*, is geelagtig, en ook wel wit, zynde 't binnenlyf als een Knol; doch voor met een lange tuyt, agter mede met lange gieren, en knobbels uitloopende.

De West-Indische Trompet.

Deze is van teekening als de *Oost-Indische*; dog korter in een gedrongen. Ik heb 'er een van, en de Heer *Voet* heeft een zeldzame, die Appelbloezem is.

De West-Indische gemeene Tepelbak.

Deze is byna als de *Ambonsche*, op de Plaat No. XXXI. Letter A.; dog wat ronder, de eene geel-agtig, en de andre bruiner van verw, en een weynig anders van Tepel, zonder doorns, of kroon 'er agter aan. Ook zommige zonder Tepel.

Zy valt op *Curaçao*, en ik heb 'er een paar van.

De lange ongemeene graeuwe West-Indische Tepelbak.

Deze is veel smaller en langwerpig, met een Tepeltje, dog zonder kroon.

Ik heb 'er ook een paar van. Zy vallen mede op *Curaçao*.

Van deze zyn nog andre zoorten, en zelf zeer fraeje gevlamde.

De Fransche Bel-Hoorn, of *de St. Malosche Hoorn*.

Dit is een fraeje dikke Hoorn, wit van grond, met breede rosse vlekken, zynde als een korte in een gedrongen Triton, of Trompet. Zy vallen in de *Bogt* van *Vrankryk*. Ik heb 'er een paar kleene; en nog een ander veel kleener van.

Den Admiraal der West-Indische geele Boterweggen.

Dit is een geele Hoorn, als de Harts-Hoorn van fatzoen; dog de eene is agter plat, en d'andre met een tuitje, beide met veel stippel-banden.

Ik bezit 'er twee af, ieder wat byzonder. Waar zy vallen, weet ik niet.

De groote gedoornde, of *kort-getakte Lap-Hoorn*, van de Heer *Voet*, als een *West-Indische* my vereerd.

De graeuwe geknobbelde Lap-Hoorn.

Hier van heb ik 'er een paar witte, en een geele. Hy valt maar half zoo groot, als de

als de *Ambonsche* Lap-Hoorn. Waar zy vallen, weet ik niet. Agter aan zal nog een groote gedoornde zoort volgen.

De Verkens-bek.

Dit is een zeldzaam stuk. Heb 'er maar twee van.

De West-Indische Argus.

Deze is dunner, ook donkerder van grond, en witter van oogen, als de *Oost-Indische.*

Ik heb 'er drie van, die volkomen zyn, en twee afgeslepene; dog een die ongemeen fraey, zeer helder van grond en byzonder wit en groot van vlekken is.

De kleene roode getakte Lap-Hoorn.

Van deze heb ik 'er twee paar zeer fraeje.

Zy zyn kleen, niet boven een kleene hand groot, en zeer glad op 't lyf. Ook heb ik 'er 2 a 3 paar kleene van.

De West-Indische Rudolphus, of *Wydmonder.*

Hy is van binnen wyder op, en platter als de *Oost-Indische*, ook is hy aan de eene zyde wat flaeuw Orangie; dog van buiten vol zwarte en witte ribben, en na agteren wat geknobbeld. Ik heb 'er drie van.

De geele getakte Lap-Hoorn.

Van deze heb ik 'er een, a twee.

De witte stompe Zwitzers-broek.

Van deze heb ik 'er een paar, en het schynd my toe de zelve te zyn, die in *Rumphius* Rariteit-kamer aangehaald staat in de Plaat N°. XXIV. Num. 1.

Ook heb twee zeer groote dito, met langer doorns, als de kleene, en nog een lever-verwige kleener.

De West-Indische geribde Casket.

Van deze bezit ik 'er twee.

Zy zyn maar een vuist groot, zommige rood, zommige bruin met witte vlekken. Ik heb ze beiden; dog de eene is ongemeen fraey.

In de Rariteit-kamer van de Heer *Rumphius*, is zy aangehaald op de Plaat No. XXIII. by N°. 3. en die van N°. 2. kenne ik wel; dog heb die niet.

De Bedde-Tyk.

Hier van zyn veelerley zoorten, met en zonder takken. Van de eerste heb 'er een, en van de laatste zoort drie, de fraeyste van deze zoort, bezit de Heer van *Segwaart*, en de Heer de *Koning*; immers ik heb 'er noit beter gezien.

De getakte Snippel-bek.

Van deze heb ik 'er twee, zynde de zelve, die in de Rariteit-kamer, op de Plaat N°. 4. voorkomt.

De West-Indische geknobbelde Storm-hoed.

Van deze bezit ik een weergadeloos paar, zeer helder van grond, en vol heldre bruine knobbels.

De gedoornde Snippel-bek.

Van deze, op de zelve Plaat N°. XXVI. N°. 5. gemeld, bezit ik een groote, en ettelyke andre.

De West-Indische Boere-Jongen.

Deze is korter in een gedrongen als de *Oost-Indische*, en licht-ros van verwe.

Heb een zeldzame met een witte smalle band byna boven aan.

De vleugel-Hoorn, of *Kemphaan.*

Van deze zyn 'er verscheidenerley; dog heb 'er drie van, die lever-verwig zyn. Ik heb 'er gezien; die uitmuntend, heerlyk, en van een sterke Appelbloezeme verw waren, die wy ook op zyn plaats melden zullen. Agter aan volgd onder de zeldzame nog een ongemeen paar.

De West-Indische Brandaris.

Van deze heb een bruine, en twee graeuwe, de eene mooy groot.

De West-Indische lever-verwige Brandaris, met veel zwarte banden; een schoon stuk.

Ik bezit 'er een ongemeen stuk van.

De West-Indische gemarmerde Toot.

Dit is een zoort van Tooten, zomtyds gemarmerd, zomtyds met spikkels, en ook met groote vlekken. Ik heb 'er vyf verscheidene van.

De West-Indische Kroon-Hoorn.

Heb 'er vier van. Hy is ros van verw, en wit.

Daar zyn ook geele en Orangie-agtige; dog by andre Liefhebbers.

De zeldzame korte gedoornde Snippelbek.

Heb 'er drie van.

Het gekarteld Curaçaos Tuytje.

Heb 'er twee paar van.

De rosse-platte Zee-Appel.

Bezit 'er een paar van.

De Arguinze ongebandeerde Lip-Hoorn.

Heb verscheide van de zelve.

De Arguinze gebandeerde Lip-Hoorn.

Deze is veel kleener dan de vorige, en wat anders van fatzoen. Ik heb 'er ettelyke van.

Het kleen gespikkeld Arguins Hoorntje.

Heb van deze 'er mede eenige.

Het kleen Arguins Lip-Hoornken.

Van deze heb ik 'er ook eenige.

Het

Het Curaçao's rood-Meyrtje.

Dit valt wat grooter, en wat bruiner, als 't recht roode Meyrtje, waar van mede een paar bezit.

Het Appelbloezem Dadel, of *Sipmans-Tootje.*

Hier van heb ik 'er twee.

De gladde Spil met tanden; by *Bonannus*, in de III. Classis, No. 121. te zien.

Hier van bezit ik 'er een paar, en weet 'er nog maar twee paar van. Het een, met nog een grooter zoort, heeft de Heer *Francois Kiggelaar*, in 's *Gravenhage* bezeten (dog is nu in 't Cabinet van de Heer van *Segwaart*) en 't ander is op de verkooping van de Heer *Luder* verkogt.

De Purpura, vallende in *Cadix*; my vereerd door de Heer *Voet.*

Kinderkens in de Luuren.

Van deze heb ik 'er een paar, my door de Heer *Kiggelaar* geschonken.

De kleene Moorsche Tulband.

Dit is een moye zoort van Alikruiken, of Slekken, die rood, wit, en ook schoonrood en wit gemarmerd zyn. Ik heb 'er vyf van.

De kleene Moorsche Tempel.

Ik heb 'er vier van, en zy zyn blaeuwagtig; dog de huid is 'er afgetrokken. Anders zyn zy bruin.

Het zeldzaam Midas-Oor.

Van binnen aan de zoom Appezbloessem. Ik heb 'er twee a drie.

Het verkeerd geel Hoorntje.

Daar zyn 'er ook, die groen zyn.

Een ander vreemd gerib'd Hoorentje, graeuwagtig byna als een Bastaard-Purper-Hoorntje.

Ik heb 'er een van.

Het West-Indisch kleen Storm-hoedje.

Van fatzoen verschild dit niet van 't *Oost-Indisch* kleen Storm-hoedje; dog 't heeft, in de plaats van een fyn gebreid netje, grove ribben, die een spierwitten grond uitmaken, en waar op geele vlekken zyn. Ik heb 'er drie, en 't een is zeer kleen, en niet grooter, als 't uiterste lid van myn middelste vinger; dog de 2 andre zyn nog wel eens zoo groot, en zeer fraey.

De Orangie Kuypers-boer.

Ik heb 'er een paar van.

De geele Kuypers-boer.

Ik heb 'er ook een paar van.

De Spier witte Kuypers-boer.

Ik bezit 'er een paar van, en ik heb die noit by iemand anders, dan by de Heer *van Segwaart*, de Hr. *Voet*, en nog by een Lief hebber, een paar of twee gezien.

De Citroen-geele Doyer.

Ik Heb 'er twee van de zelve.

De Orangie Doyer.

Ik heb 'er ook twee van.

De Gemarmelde Doyer.

Ik heb 'er ook twee van.

Bonte Doyers.

Ik heb 'er ettelyke van, en zy vallen op *Curaçao.*

De zeldzame Tol.

Ik heb 'er drie van.

Het groot Buykje.

Een zoort van gevlekte Bezoars, van welke ik 'er twee hebbe.

Het geel Beddeken.

Hier van heb ik 'er een paar, van de Heer *Groen* tot *Amsterdam*, gekregen, gelykende zeer wel na de Horen, die men by *Rumphius Tab: XLIX.* by de Letter C. vind.

De kleene Wydmonder.

Ik heb 'er drie paar van.

De blaeuwe Knol-Hoorn.

Deze valt op onze Stranden. Heb 'er eenige van.

De geele Doyer.

Deze vallen ook op onze Stranden. Ik heb 'er ook eenige van.

De blaeuwe Doyer.

Heb 'er mede eenige, en zy vallen ook op *Schevelingen.*

De Hollandsche Slek.

Van deze heb ik 'er velerley zoorten, en van een fraeje teekening.

De vreemde Boeren-Jongen, uit de *Baey* van *Cadix.*

Deze is kleen, als een kleene Boere-Jongen van gedaante;

Ik heb 'er drie byzondre paaren van.

De Karakal.

Deze valt tot *Ceulen*, en heb 'er eenige van; maar daar vallen schoone bruine in de *Middellandze-Zee*, die van onder Appelbloessem zyn.

De Heer *la Faillie* in den *Hage* heeft 'er verscheide van, ook heeft 'er de Heer *van Segwaart* een.

Het Katwyks gebandeerd Tolletje.

Dit is een zoort van een dik zeer fraey zwart Orangie, en wit gebandeerd Tuitje, of Tolletje. Ik heb 'er twee van. En 't eene is my vereerd door een vriend, die 't zelf op 't Strand van *Katwyk* gevonden heeft. Het is by *Bonannus* in zyn III. Classis, N°. 66. te zien.

De Heer *Kiggelaar*, (die 'er meer van bezat, gelyk ook de Heer *de Koning* tot *Dordrecht*, die 'er alleen verscheide, en, zoo meine, vier zoorten van heeft) vereerde my 't ander; dog 't zeldzaamste van allen bezit de Heer *Vervel*, Apotheker alhier.

De groene gebandeerde Slek.

Van deze bezit ik 'er een paar, die my de Heer *Schynvoet* vereerd heeft. Zy is ongemeen fraey, en ik heb die by niemand meer, dan by dien Heer, en by den Heer *van Segwaart*, gezien.

VERHANDELING
DER
WEST-INDISCHE
EN
EUROPEISCHE, SCHELPEN,
OF
DUBBLETTEN.

West-Indische, of Europeische, Schelpen.

DE *Appelbloezeme Zee-Straal*, of *de groote Tour de Bra.*

Deze, en de volgende heeft my de Heer *Albertus Sebá*, tot *Amsterdam*, vereerd.

De Adama's Dubblet.

Dit is een schoone roode Schelp, (als een Posserken) die op *Del Mina* in *Africa*, en op *Curaçao*, valt.

De Heer *Seba*, en de Heer *Segveld* in 's *Gravenhage*, als ook de Heer van *Segwaart*, bezitten 'er eenige van, en ik heb 'er nu ook een paar roode van, en een schoone van een Gredelyn verwe, wat na 't Appelbloezem trekkende, die my veel geld kost, en die ook zeer zeldzaam is.

De Fransche Quaker.

Dit is een bruine, en kleene Schelp.

Ik heb 'er een paar van, dat my van de Heer *de Koning* vereerd is.

De Violette groote Noord-Kaapze Mossel.

Een ongemeen fraey stuk, waar van een paar heb. Men noemdze ook wel *Ylandze* Mosselen; dog de Heer *Vliet* bezit nog een andre, de *Hitlandze Mossel* genaamd, een heerlyk stuk.

De Hollandsche Mossel.

Van deze heb verscheidene fraeije, en fraey-geslepene ettelyke paaren.

De kleene Noord-Kaapze Mossel.

Van fatzoen byna als onze, donker van verwe; maar veel breeder. Ik heb 'er mede een paar van.

De Hollandsche Slyk-Mossel.

Deze is bleek groen, plat-agtig, en breed; hebbe 'er eenige van.

Ook is 'er nog een grooter zoort van een ander fatzoen, en verw.

De Schevelingze Mossel, of *Braad-pan.*

Deze is zwaar, dog smal. Ik heb 'er eenige van, en drie gepaarlemoerde, en een diergelyke, van *Frankfoort* gekomen; maar byna de helft grooter, als de gemeene.

De St. Jacobs Schelp, uit de *Straat Davids.*

Dit is een fraeje geribde roode Schelp, waar van ik een groote door gunst van de Heer *Voet*, en nog twee andre mede uit zyne hand gekomen, bezit. De kleene zyn van deze de mooyste; dog de grootste heeft de Heer *Schynvoet.*

De West-Indische Konings-Mantel.

Deze verschild weynig van de *Oost-Indische*; als dat zy wat lichter van verw is. Ik heb 'er drie van.

De groote Groenlandze Quaker.

Deze is graeuw, geribd, en redelyk groot. De Heer *Voet* heeft ze my vereerd.

Het blaeuw Quakertje.

Dit is kleen.

Ik heb 'er maar een van, 't geen my door de Heer *Kiggelaar* vereerd is.

Het bruin Poffertje.

Hier van heb ik 'er een paar.

Een zeer fraey paar bleek-Purpre Mossels.

Dus bezit ik van de *West-Indische*, of *Europeïsche Hoorns* maar vyf en zegtig, en van de *Schelpen* elf, een kleen getal, by 't geene andre Liefhebbers bezitten.

VERHANDELING
DER
ZEE-BOOMEN, ZEE-BLOEMEN,
En 't geen daar verder toe behoord.

Van de Zee-Boomen, enz.

TOt de Kraam der *Zee-Hoornkens*, behooren mede de *Zee-Boomen*, *Zee-Bloemen*, en diergelyke andere zeldzaamheden, die de *Zee* al mede voortbrengd. En daarom verwonderd het my zeer, dat de Heer *Rumphius* in zyn Rariteit-kamer niet zoo uitvoerig daar van, als wel van de *Zee-Hoornkens*, spreekt, aangezien hy een schoone *Zee-thuin* had, op de welke ik in myn jonge Jaaren, na dat pas in *Amboina* gekomen was, een Gedicht gemaakt heb.

Ik zal dan maar kortelyk noemen, wat voor *Zee-Boomen* ik nu nog bezitte, die ik uit *Amboina* medegebragt hebbe, ofte die hier, mynes wetens, vallen.

De groote breede zwarte, ongetakte Zee-Boomen.

Deze vertoond zich als een zeer groote Waejer, met alle zyn Leden aan een.

Hier van bezit ik 'er vier zeer fraeje, die ongemeen groot zyn, en een van de zelve is zoo groot, als een Thee-tafel, geweest, toen ik die eerst kreeg; dog door 't vervoeren nu en dan heeft hy zeer veel geleden.

De groote zwarte Akarbahâr, of Zee-Boom met takken.

Hier van heb ik twee kleene, en bezit takken van de groote, zynde fraeje vercierde-Rottings, en een 'er van heb ik in *Indien* voor myn Rotting gebruikt. Het is een Coraalagtige stoffe, hoewel het ten deelen ook Hout is, dat met der tyd Coraal, of Steen werd.

De kleene breede zwarte Zee-Boom.

Van deze zoort heb ik 'er vier, en daar van twee met Steene Zee-bloemen.

Ook vertoone van die zoort een nette afteekening by de Letter AA; in de Plaat N°. 51. gemerkt, gelyk men die van de Meer-

N° 52

M. Dalen Delin. — G. Elliger Junior fecit

A.B.C.D.E. *Verscheyde Walvisch-tanden.* A. A. *Zwarte Acarbahaar.* A.A.A. *Witte Acarbahaar.* B.B. *Tali Aros of Zeetouw.* C.C. *Zee-Amaranthus.* D.D. *Zee-boomken van Wit Kraalsteen.*

Meermin, en eenige andre Zee-Dieren, in de Plaat N°. 52. ziet; dog noit zag ik hier een zeldzamer van, dan by de Heer *van Segwaart*.

Hier is nog een zoort, die op Steenagtige Bergen ontrent de Zee-kant, en aldus op 't Land, en niet in Zee, groeid, werdende daarom de Berg-Acarbahâr genaamd; dog kenne dat niet, als uit verhaal der Inlanders.

De graeuw-agtige, of *Asch-verwige Zee-Boom.*

Van deze heb ik 'er een, met een Moer-Nagel van Steen, en nog een lang gewasch 'er by. En van deze zoort nog een met een kleen Appelbloezem Zee-Boompje, en nog een ander gewasch daar by.

De Koper-agtige Zee-Boom.

Heb 'er twee van, even eens van verw, als Koper, of Metaal, en een met een Hanekam 'er in.

Hier onder schynd de Goude Acarbahâr te behooren, waar van hier na breeder.

De zwarte Basta Zee-Waejer.

Van deze heb ik 'er nu geen. Deze zyn zeer dicht, dik, en egter doorzigtig, gelykende wel een rouw-Wayer.

De roode Zee-Boom.

Hier van heb ik 'er een; maar daar valt een gladder en beter Coraalagtige zoort in de *Middelandsche-Zee*, en ook in 't *roode Meyr*.

De witte Acarbahâr, of *Zee-Boom.*

Deze is wit geribd, bestaande uit kleene takken het voorste van een pink dik, en ook dikker, met verscheide zwarte banden aan ieder Tak.

Van deze zoorte heb nu geen eene Boom; maar heb 'er nog een groot dik stuk van, en ook een stuk van de gladde witte Acarbahâr, alzoo het beide in de Geneeskunde gebruikt werd.

Ik vertoon deze Boom, by de Letters A: A: A: in de Plaat. N°. 51.

Daar is nog een dunne zoort van graeuw Acarbahâr, als of 't roode Ryskens waren; dog kenne die niet, gelyk mede die zoort, die wel na Heide gelykt; dog wel de Goude Acarbahâr, en moet zeggen, dat die zeer fraey gehad hebbe, even eens als een Goude Rosmaryn Tak, die wel een voet lang, en twee duimen breed was.

Het gedraeid Storm-touw.

Hier van heb ik 'er een, dat fraey is, op zyn Klipje.

Ook geve een afteekening van dit *Tali Aros*, zoo als 't in zyne bogten zig vertoond, by de Letter B: B: in de Plaat N°. 51.

Het recht Stroom-touw.

Hier van heb 'er twee aan een Steen.

De Spek-steene Akarbahâr.

Deze heb nu niet; maar heb 'er verscheide van gezien, hier in *Amboina* gevallen, die 'er even eens, als de witte Speksteen uit zagen, en die half Appelbloessem, en half wit, waren, en een, dat ten deelen nog zwart, en een, daar honderd Ryksdaalders voor geboden was.

Kleene Zee-Boomkens op Klipkens, met zeer witte Zee-Bloemen 'er op.

Hier van heb ik 'er vier; en nog een zeldzame Bloem op een Klipje.

In *Amboina* vallen wat voor by de Galghoek ook veel *Zee-Bloemen*, anders genaamd. Zee-Bloemen

De *Zee-Amaranthus*, of de *Zee-Bloem.*

Ik heb 'er van deze verscheide zeer schoone, zoo op een Steen, als buiten de zelve, groote, en kleene; en ook wel andre Steenen met de zelve, zoo als zy eerst beginnen.

Ik vertoone die Amaranthus, by de Letters C: C: in de Plaat N°. 51.

Kraal-Boomkens op Steenen.

Van deze bezit ik 'er zes fraeje, en vertoone 't fatzoen van zoo een Boomken by Letter D: D: in de Plaat N°. 51.

Zee-Kool.

Van deze heb ik twee jonge Kooltjens.

Zee-Handschoenen.

Die ik zeer fraey gehad hebbe, hoewel 'er nog iets van bezit.

Een Steene zeldzame Harten-Hoorn.

Dit weergadeloos stuk bezit ik, en heb het noit meer gezien. Onder is de Steen of hy van Koper was, en boven is de Hoorn zelf uit fyne doornkens bestaande, die nogtans breede takken, als was het de Hoorn van een groot Hert, maken.

Neptunus-Muts.

Van deze heb een groote schoone wel eer gehad.

De West-Indische Zee-Boom.

Deze is geel en Purper. Heb 'er verscheide kleene van, van welke zommige alleen op zig zelve, andere by andre Boomkens, of Steene gewasschen, en ook eenige als een Fontange op Schelpen, gegroeid zyn.

Deze zyn onder de vorige reeds geteld.

De Zee-Calappus-Noot, of *de Calappa Maldiva.*

Waar van ik 'er een bezitte, diens afteekening, by de Letters E: E: vertoone, in de Plaat N°. 51.

Deze is een heerlyk tegen-gift, en voor eene Noot is op *Macasser* wel 400 Ryksd. betaald.

En Keyzer *Rudolf* de tweede bood te vergeefs 4000 Guld. voor eene Noot, die toen onder de Erfgenamen van de *Wolferts* (Nazaaten van *Wolfert Hermanszen*, een *Hollands Zee-voogd*, die *Don Andrea Hurtado de Mendosa* voor *Bantam* A°. 1602. zoo kloekmoedig geslagen, en deze Noot van een *Pangerang* tot een geschenk van dankbaarheid bekomen had) maar alleen berustende, en de eenigste, die toen in *Europa* bekend was.

Zy valt in de *Maldivas*, en ook elders.

Daar is nog een kleener zoort van Zee-Calappus-Noot, omtrent als een Kastanie van groote; dog kenne die niet.

Steene ronde Makronnen.

Van deze heb ik 'er twee a drie. Zy zyn wit, en vol fyne groeven.

Steene Padde-stoelen, of de *Fungus Marinus Saxeus.*

Hier af heb 'er nog een.

Rood Strand-Coraal.

Dit zyn geen Boomen; maar stukken vol pypkens; die op *Larike* omtrent het Zuiker-broodje, een groote spitze Klip, vallen, en die men met het recht glad Coraal niet vermengen moet.

Zee-Basta.

Van welke nu niets bezit; alzoo alles 'er van weg vereerd hebbe.

Zee-Netjes.

Waar van 'er nog een hebbe.

Suikre Kollen.

Ik heb 'er groote, en ook kleene.

De kleene vallen in *Amboina*; dog waar de groote vallen, weet ik niet.

Zee-Nagelen.

Van deze heb ik 'er verscheide fraeije bezeten; dog hebbe 'er nog maar eenige van, en ook een Steene Moer-Nagel.

Ver-steende Dingen.

Men ziet nu en dan ook versteende dingen. Ik bezit daar van.

Het wandelend Huis.

Deze Hoorn vind ik by *Rumphius* niet, en ondertusschen is het een zeldzaam stuk. Hy heeft een geheel Steenen-huis op zyn lyf, dat hy overal mede voerd.

Ik heb 'er twee van.

Versteend Hout.

Waar van een stuk bezit.

Twee aan een versteende Zilver-Monden.

Welke ik hebbe.

Den Amianthus.

Een groene wol-agtige Steen, zeer zeldzaam, en van welke de ouden het onverbrandbaar Linnen maakten. Heb 'er zeer weinig van.

By wie men meer Uitlandsche Hoorns afgebeeld zien kan.

Behalven de hier aangehaalde *West-Indische* of *Europeische Zee-Hoornkens*, *Schelpen*, en andre zeldzaamheden der Zee, bezitten de Liefhebbers hedensdaags in hunne Cabinetten een veel grooter getal, die 't my onmogelyk is, om alle op te noemen, behalven dat 'er veel van in de Werken van *Philippus Bonannus*, *Lister*, en meer andre, van welke wy nader spreeken zullen, zeer wel geteekend konnen werden gezien.

Zommige Menschen zyn zeer verwonderd, hoe men zoo dwaas zyn, of wat men 'er aangenaams in vinden mag, om 'er zyn tyd mede door te brengen.

Wy zullen hier op niet anders antwoorden, dan met het bekend *Latynsch* Spreek-woord, *Ignoti nulla Cupido*, dat is, dat men geen liefde, voor 't geen men niet kend, heeft. Heeft God, die groote en wyze Konstenaar, zich willen bezig houden met deze kleinigheden te scheppen, men moet niet meinen, dat het dwaasheid is zich daar in te verlustigen: want men heeft immers zoo veel stof van verwondering over die kleine, als over de grootste dingen.

Oudheid van deze Liefhebbery.

Het moet ook zulken slegten Liefhebbery niet zyn, waar mede zoo veel wyze en groote Mannen in de Wereld, al van ouds her, hun tyd versleten hebben.

De *Griek sche Dichter Homerus* spreekt in zyn *Odyss:* van het Hol of de Rots van de Godin *Calypso*, met *Zee-Hoornkens* opgecierd. Dierhalven zyn zy dan toen al bekend, en van opmerking geweest.

Athenaeus, en vooral *Aristoteles*, *Ælianus*, *Suidas*, de groote *Cicero*, de vermaarde Navorscher van alles, wat de Nature zeldzaams gaf, *Plinius*, *Horatius*, *Strabo*, *Ennius*, en meer andere onder de ouden, hebben zich daar mede niet alleen opgehouden; maar zommigen hebben al zeer uitvoerig, hoewel andre 'er maar stuks-wyze over geschreven, onder welke *Aristoteles*, en *Plinius*, uitmunten, niet tegenstaande hun Schryven by de netter Werken van *Rumphius*, en *Bonannus*, niet kan vergeleken werden.

Naamen der oude Liefhebbers.

Ovidius zegt in het 2de Boek, en de II van zyn *Minnedigten*, zullende op Zee gaan:

Nec Medius tenues conchas, pictosve lapillos.
Pontus habet bibuli littoris illa mora est.

Dat is: Na onze Vertalinge.

In 't

In 't midden van de Zee ziet men geen dunne Horens,
Geen Pikkelen, nog van de fraeije Keijen Torens.
Men heeft die maar alleen aan het bekabbeld Strand.

Dus ziet men dat deze Dichter al mede van de Hoorns kennis moet gehad hebben; dog had hy de *Gorita*, of het *Doeken-buyfje*, (een Hoorn, van welke de Menschen de Zeyl-konst leerden) gekend, zou hy dit niet gezegt hebben, alzoo die Hoorn zyne *Corinna* in 't midden van de Zee zeer licht had konnen ontmoeten, behalven dat veel andre Hoorns alleen midden in de diepte der Zee gevangen, en met Bobbers, of Visch-Fuiken, op drie a vier honderd vadem diepte opgehaald werden.

Hy spreekt ook elders van Schelpen, die hy op 't Land had zien leggen, en van Ankers, op de toppen der Bergen gevonden.

Ook zegt *Cicero* in zyn *Brieven* van *den Redenaar*, en *Valerius Maximus*, *lib.* 8. *cap.* 8. Dat *Publius. Scipio Æmilianus*, *de Numantiner*, met zyn goede Vriend, *C. Lelius*, een *Roomsch* Raatsheer, gewoon was ontrent de Steden *Cajeta*, en *Laurentum*, aan Strand te gaan, om Schelpen, en Navelen te zoeken.

Suetonius cap. 46 en *Sextus Aurelius Victor*, teekenen aan, dat den Keizer *C. Caligula* zyn Krygsmagt op den *Oever* ontrent de middelste mond van den *Rhyn* in flag-ordre gesteld hebbende, de Soldaaten belaste, in plaats van te vegten, Schelpen, en Kinkhorens in hunne Boezemen, en Helmetten, te verzamelen, keurende dien Krygsbuit van de groote Zee weerdig, om die op 't *Roomsch Capitolium*, en in 's Keizers Hof, tot een zonderling Cieraad op te sluiten.

Wat *Aristoteles*, en *Plinius*, over verscheide van deze Zee-Hoornkens geschreven hebben, konnen de nieuwsgerige in hunne Werken nazien. Gelyk de eerste op 't verzoek van *Alexander de Groot* zyn *Historie der Dieren*, (die met het Reyzen, en navorschen van alles zoo veel Schatten aan dien Vorst gekost heeft) ondernam, alzoo is 't zeker, dat wy door beider dood veel van dat Werk in zyne volmaaktheid verloren hebben. *Plinius* heeft over de 160. zoorten opgeteld; maar de zelve vry verward beschreven, hoewel hy van verscheidene Hoorns in 't gemein zeer fraeije dingen ter nedergesteld.

De later tyd heeft geen minder Liefhebbers gegeven;

En der Latere. Onder deze tellen wy *Galenus*, *Avicenna*, (eigentlyk *Aboe il Sina* genaamd) *Dioscorides*, *Mutianus*, *Jacobus Bontius*, *Carolus Clusius*, *Bellonius*, *Rondeletius*, *Conradus Gesnerus*, *Aldrovandus*, *Bochartus*, *Franciscus Pyrard*, *Robbertus Constantinus*, *Alcasuina*, en *Nicolaus Nirepsicus*; Alle welke over de Hoornen en Schelpen, en zommige maar over de Reukwerken, van hare dekzels gemaakt, geschreven hebben; de voornaamste waren *Gesnerus*, en *Aldrovandus*, hoewel die dat mede maar stuks-wyze gedaan hebben.

In de voorleden Eeuw hebben hier over ook geschreven *Fabius Collonna* diens Werk A°. 1616. te *Romen* is gedrukt; dog de Hoorns, door hem in Prent vertoond, zyn weinig in getal, en niet veel byzonzonders. Men moet dit echter, na die tyd, als een van de beste pryzen.

Ao. 1660. (of wat eer) kwam 't Werk van *Jonston* uit, waar in mede over eenige, dog maar gemeene Hoorns word gehandeld.

Ik vind by hem agt Plaaten, zeer net deze en geene Hoorns afbeeldende.

Op de eerste *Tab. X.* gemerkt, vinde de *Nautilus*, en zyn Visch, of re den *Polypus*, de *Purpura*, de gedoornde en de ongedoornde, *'t Buccinum*, of *de Kinkhoorn*, zynde in gedaante, gelyk ook zyn *Strombus*, een zoort van *Trompetten*, de *Murex Aculeatus*, of de gedoornde Purper- dog eigentlyk een zoort van een kleene *Lap-Hoorn*, en dan een geribde *Olie-Hoorn*. Hoorns in Jonston afgebeeld.

Op *Tab. XI.* komen nog vier byzondre zoorten van *Murices*, verscheide *Turbines*, of kleene *Hoornkens* met veel gieren (en daar onder al fraeije) eenige *Trochi*, of *Tollen* (onder welke zyn groote Tol met fraeije knobbeltjes in zeven reyen voorzien is) en die groot en kleen, ook eenige *Slekken*, of *Wervel-Hoorns*, of *Perspectiven*, en ettelyke *Alikruiken*, of zoorten van *Doyers*, dog de fraeyste van alle de Hoorns op dat blad is zyn groote *Turbo*, zynde een lange Hoorn met veel gieren agter, als een dunne *Trompet*, voor aan dik, en met een wyden en scherpen bek; onder welke Hoorns hy ook twee langwerpige Schelpen van weinig belang mengd.

Tab. XII. komen voor verscheide *Cochleæ*, of *Slekken*, mitsgaders drie a vier zeldzame Hoorns, die ik niet kenne, zommige byna als de *Moorsche Tempel*, andre als de *Sattyne Rollen*, of *Dadels*, die hy al mede, zeer verward, *Slekken* noemd, waar by hy ook eenige Zee-Appels, en iets meer, tot die zoort behoorende, voegd.

De eerste Hoorn op dat blad, die hy zyn geribde of geployde en genavelde *Slek* noemd, is de fraeyste; dog kenne die niet.

Tab. XIII. vertoond ons mede eenige Zee-Appels, en Schelpen, als de *Paarlemoer-Schelp*, tot zeven a agt stuks toe, die niet

niet kenne, meest ronde, als de *Quakers*, van gedaante, zommige geschubd, andre genageld, en eenige geribd, als ook twee lange, en een *Holster* of groote *Ham-Dubblet*.

Tab. XIV. Doet ons zien eenige *Chamæ*, of *Gapers*, *Oesters*, slechte *Lazarus-klappen*, en vier a vyf zoorten van kleene *St. Jacobs Schelpen*, onder welke 'er twee a drie fraey geteekend, en geribd zyn.

Tab. XV. Vertoond ons eenige *Mosselen*, *Quakers*, *Zee-Pokken*, *Navels*, en *Orgel-pypen*.

Tab. XV. Leverd uit verscheide zoorten van *Holsters*, of *Ham-Dubbletten*, tot agt stuks toe, en vyf a zes *Patellæ*, of *Klip-Klevers*, anders ook wel *Lampjes* genaamd.

Tab. XVI. Vervolgd nog met drie *Patellæ*, waar onder die van *Cyprus* fraey, en dik geribd, en ook een ongeribd is. Men heeft daar op ook van het *Zee-Oor*, of de *Malolı-Ooren*, twee zoorten, als mede eenige *Porcellana's*, of *Klip-Hoorns*, en *Cauri's*; dog de beste is de *Concha Persica*, zynde een dikke *Dadel*; maar deze, en de *Porcellana's*, noemd hy zeer kwalyk *Conchas*, dat *Mosselen*, of *Dubbletten* zyn.

Hy vertoond hier ook eenige *Slangetjes-Hoornen*, die versteend zyn.

En daar hebt gy alles, dat ons *Jonston* van deze geringe zoorten, nog zeer verward, vertoond.

Ao. 1665. Schreef *Rochefort* in zyne *Historie der Antilles*, ook over agt a thien Hoornen; dog van weinig belang.

Ao. 1685. en 1686. (of wat eer aangezien *Bonannus* al van hem weet te spreeken) heeft *Martinus Lister*, een Engelsman, zyne *Historia Conchyliorum* uitgegeven, een zeer fraey Werk; dog maar in Plaat, zonder eenige beschryving, (zoo verre ik die gezien heb, en bezit) dan alleen met byvoeging der plaatzen, waar zy vallen. Hy vertoond daar in een getal van duizend agt en negentig Hoornen of Schelpen, dat zeer veel is.

Jacobus Petiver, een *Londens* Apotheker, of Drogist, en Lid van het Koninklyke Gezelschap aldaar, heeft A°. 1702. mede een Werk laten uitgaan, dat hy *Gazophylacium Naturæ*, of *Schatkamer der Nature*, noemd, waar in verscheide Hoorns, enz. zeer fraey gesneden vertoond werden; maar mede zonder beschryving; hoewel met aanwyzing, van waar hy die bekomen heeft, en na myn gedagten vry wat verward, en zonder eenige ordre, aangezien dien Heer Planten, Visschen, Capellen, Hoorns, Penningen, Gesteenten, enz. alles onder een vertoond. Ook heeft hy (immers zoo verre de bladen aangaat, die ik gezien heb, alzoo die van *Tab. XX.* tot *Tab. LI.*, ontbraken) zeer weinig Hoorns 'er onder, en onder de zelve geen stukken van naam.

Dus spreekt men ook met lof van *Joh. Woodwaard*, *P. Boccone*, *N. Steno*, *Jac. Grandins*, en *Morton*.

Veel heerlyker en uitvoeriger is het Werk van den *Jezuit Philippus Bonannus*, *Recreatio Mentis & Oculi*, of verlustiging des verstands, en der oogen, voor de naeuwkeurige Navorschers van de Schaal-Dieren. Dit is A°. 1684. te *Romen* gedrukt vol keurlyke Plaaten, en met een zeer nette beschryving van zyne Hoornkens en Schelpen, in 't *Latyn*, en in 't *Italiaansch*, voorzien. Het beste Werk dat tot dezen tyd toe gemaakt was. Bonannus Werk.

Hy geeft ons een nette en korte schets van zyn Werk, waar by men zien kan, waar over hy al spreekt. Hy verdeeld het in vier Deelen.

In het eerste toond hy, dat deze Liefhebbery der Zee-Hoornkens zoo slegt, en Kinderlyk niet is, als zommige zig verbeelden; maar dat zy zeer veel nuttigheden uitleverd.

In het tweede Deel beschryft hy de naamen, gedaanten, de verwen ofte couleuren der Hoorns, mitsgaders de plaatzen, waar zy vallen; dog veel beter had hy gedaan, indien hy, (gelyk in 't Werk van de Heer *Rumphius* geschied is) zyne Plaaten by een zeker getal Hoornkens, die hy beschreef, vervolgens verdeeld, en 'er die zoo bygevoegd had.

In het derde Deel steld hy ontrent veertig fraeije zaaken tot de Hoornkens behoorende, voor, en lost de zwarigheden, die zig daar ontrent opdoen, op; toonende onder andre, dat de Peerlen in de Peerl-Schelp, niet van den dauw, als de Kinderen der zelve, gelyk *Plinius* met veele geloofde, maar door een natuurlyk gebrek, en een ziekte, die Visch eigen, voortkomen.

In het vierde Deel geeft hy ons een zeer fraeije, en nette afbeelding, van vyf honderd zes en twintig Hoorns, of Schelpen, (waar onder 'er egter verscheide van onder en van boven vertoond werden, en dus dubbeld voorkomen,) die hy in 't tweede Deel beschreven had.

Hy verdeelt ze in Hoorns, of een-Schalige, en in Schelpen, ofte twee-Schalige, die anders om dat zy dubbeld zyn, zeer wel Dubbletten genaamd werden.

Hy vertoond de zelve in drie Classen, of ordres, in welkers eerste men twintig zoorten een-Schalige, of Hoorns, ontmoet.

In de twee Classis ziet men honderd Schelpen, en in de derde vierhonderd zes Hoorns, onder welke 'er veel, die wy reeds beschreven hebben, maar ook zeer veele komen, die niet kenne, en ook

veele,

veele, die by geen Liefhebbers ontmoet hebbe; dog heb egter ook eenige der zelve by dezen en geenen gezien.

Om dat nu deze neerstige Man wel 't best en uitvoerigst over deze stof gehandeld heeft, en om dat zyn Werk zeer weinig te bekomen is, zal ik hier ook een korte schets van de zoorten, over welke hy spreekt, en die hy ons in Plaat vertoond, volgens hare Num. inlassen.

De I. Classis.

N°.
1, 2 Is de *Papedo-* of de *Paarlemoer-Hoorn*, by ons bekend.
3, 4, 5, 6, 7 Zyn verscheide *Patellæ*, *Lampjes*, of *Klip-Kleevers*.
8, 9 De grove en fyne *Olifants-Tand*.
10, 11 Is de groote ronde *Paarlemoer-Schelp*, of 't *Malolt's-Oor*, 't *Zee-Oor*, die hy onder en boven vertoond.
12 De *Sots-Kap*.
13 Het *Doeken-huysje*; dog kleen.
14, 15 Eenige *Balani*, *Zee-Druyven*, of *Zee-Pokken*.
16 Het *Doods-Hoofd*.
17 De *Moorze Tulband* met pennen, het Wyfje.
18 *Dito* zonder pennen, en de rechte, of 't Manneken.
19 Een andre *Zee-Appel*.
20 Eenige Steene *Wormen*, of *Slangetjes*, waar van hy drie a vier zoorten vertoond, en ook nog een zoort van *Pokken*.

De II. Classis.

No.
1 De *Peerl-Schelp*.
2 Dit gelyken eenige *Zee-Vrugtjens* aan een steeltje, met eenige *Doyers* 'er aan.
3, 4 Groote *St. Jacobs Schelpen*, of *Bonte-Mantels*. In de *Orcades* vallende.
5, 6, 7, 8, 9, 10 Andre zoorten van dien, waar onder ook *Konings-Mantels*, *Wy-Taschen*, en een groote N°. 8. vallende op de Kust van *Vrankryk*, rood, en ook geel van verw.
11 Deze geel met zwarte stippen.
12 Deze een *Wy-Tasch*.
13 Andre zeer fraeije zoorten van dien, met zwarte banden, en roode stippels.
14 Deze met witte ribben en zwarte stippels, en met roode geele 'er tusschen.

N°.
15 Dit een andre zoort van *Konings-Mantels*, met drie banden.
16 Dit is een Roos-verwige met vier witte overlangze banden.
17 Een *Persiaansche Mossel*, lang en plat aan de eene kant uitloopende.
18 De *Coraal-Dubblet* met knobbels 'er op, vallende in de *Ægeïsche Zee*, by *Carien*; zynde een zoort van *Nagel-Schelp*, dog van gedaante als de *Cartageensche* byna.
19 Een Castanie bruine *Mossel*, die niet kenne.
20 Een *Oester* of witte slegte *Lazarus-klap*, met dunne doorns.
21, 22 Andre diergelyke dog van andre verwen, als rood, en wit gemengd.
23, 24 *Holsters*, of *Ham-Dubbletten*, met doorns.
25 Een langagtig *Peerdevoetje*, of wel een langwerpige *Nagel-Schelp*, vallende in de Golf van *Vrankryk*.
26 Een andre van de zelve zoort.
27 Een *Steen*, waar aan de Pokken groejen.
28, 29, 30 Eenige *Mosselen*.
31 Dit is een Hoorn, die by de Dubbletten niet t'huisbehoord; zynde als een *Papedo-* of *Paarlemoer-Hoorn*, wit van verw, in *Italien* vallende.
33, 34 Kleene *Navel-Hoornkens*, bruin of zwartagtig van verw, vallende in de *Middelandsche* Zee.
35, 36, 37, 38 Langwerpige Schelpen, als de *Bacassam-Schelp*, sommige getraliet, of genet, ook geel, en ook rood van verw, kenne die niet, zy vallen in *Portugal*.
39 De *Zee-Noot*, zynde een geribd *Possertje*, vallende in de *Jonische* Zee.
40, 41 *Mosselen*, die niet kenne, dog byna als onze *Schevelingze*.
42 Een gemeene kleene *Bacassam-Schelp* van *Ambon*.
43 Het *Ternataans Letter-Schelpje*, of onze kleene *Tour de Bra*.
44 Een ander kleen geribd Schelpje, als een *Navel-Schelp*.
45 Een andre zoort van dito.
46 Een kleen *Letter-Schelpje*, byna als N°. 43.
47 Een bekende *Ambonsche* blaeuwe *Bacassam-Schelp*, met witte streepen.
48 Een zoort van *Possers*, of een *Chama Levis* van *Rondeletius*.
49 Een geel *Hartje* zonde, tanden.
50 Ook een kleen *Kwakertje*.
51, 52, 53 *Kwakers*, die niet kenne.

No.

54 De Ruigs ydel-geribde *Kwaker* van *Rondeletius*.

55 Een diergelyke, wat dicht-geribd.

56 Een *Chama*, of *Gaper*, een zoort van platte *Nagel-Schelpen*, vallende in *Middelandsche Zee*.

57 De *Orgel-pyp*.

58 Het *Vogeltje*.

59 Een andre gladde *Gaper*, de *Chama Glycomerydes* genaamd.

60 Een zoort van *Landschapjens*, of de
61 *Griekze A* Dubblet, voor aan getand. Yder byzonder van teekening.

62 Een diergelyke van een Goud-verw, met een witte Ster-vlek agter aan, en voor aan fyn van banden.

63 Een Dubblet, die gebandeerd, op 't lyf met tandjes is, donker-geel van verw, van gedaante als een groote *Konings-Mantel*, in de *Baey* van *Cadix* vallende.

64 Fraey gebandeerde *Kwakers*, geteekend
65 als Loos-dubbletten, met
66 bruine en geele banden.

67 Kleene *Strik-dubbletten*, of *Letter-*
68 *Schelpen*. Deze vallen op de Stranden van *Napels*. De eene heeft twee banden, met tenten 'er tusschen beiden, en de andre vyf, met een gewolkte teekening 'er tusschen beiden.

69 Een zoort van fyn geribde *Labaaren*, met drie fyne dwars-banden, voor twee, en agter aan een.

70 De witte stompe *Nagel-Schelp*.

71 Twee geribde kleene *Schelpen*, die
72 niet kenne.

73 Een *Toscaansche Schelp*, een zoort van een *bastaars-Arkje*.

74 Een *Indische* geribde, dog my onbekende, kleene Schelp.

75 Een Citroen-geele en Purperagtige *Navel-Schelp*, vallende in *Portugal*.

76 Een grooter *Navel Schelp*, gelykende wel wat na de *Batavische Navel-Schelp*, die veel grooter en dieper geribd is, dan de gemeene *Navel-Schelp*.

77 De lange *Mossel* van *Rondeletius* met vier overlangze-banden, en twee breede witte dwars-banden, gelykende wel wat na de groote *Tour de Bra*; dog sterk genet, of getraliet.

78 Twee zoorten van *Bacassam-Schel-*
79 *pen* (ende met Mosch of hair) ontrent *Sicilien* vallende.

80 Een zoort van *Wafel-Yzers*, of van *Tygers-tongen*, vallende te *Tarante*.

81 Ons *Peerde-voetje* of *Lampje*; dat
82 hy van agteren, en van boven vertoond.

No.

83 Stompe *Nagel-Schelpen* met breede
84 ribben.

85 Een *Kwaker* met witte en bruine breede banden, vallende in de *Baey* van *Cadix*.

86 Een zoort van kleene gebandeerde, hoog- of dik-geribde *Nagel-Schelpjes*, met eenige tandjes ter zyden, en tot over de helft gebandeert van voren af, na agter toe.

87 Een Dubblet, die ik niet ken.

88 Een *Ossen-hert*, een zoort van groote Hartjes zonder tanden; dog my onbekend.

89 Een Dubblet, byna als een fyne *Cartageenze*.

90 Dit gelykt een dik-geribde *bonte-Mantel*, zonder Ooren.

91 Dit zyn mede byzondre zoorten van
92 *bonte-Mantels*, die agter aan rond,
93 zommige met twee andre met
94 meer banden, en zommige dik van ribben, zyn.

95 Is een *Cartageensche* met nagelkens.

96 Dit is een zeldzame Schelp uit de Bogt van *Vrankryk*, of te *Marzeille* vallende, hebbende veel reyen met korte nagels tot halver weg toe, even eens als de *Holsters*.

97 Een kleene dik-geribde en gedoornde Schelp, met reyen 'er op, die niet kenne; zynde een zoort van *Venus-Hoorn* met tanden ter zyden.

98 Een *Zee-Noot*, byna als een dubbel Hartje, vol groote zwarte spikkels op een witte grond, of als een zoort van Aardbeijen.

99 Een zoort van kleene *Kwakers*, die niet kenne.

100 Een groote *Zee-Noot*. Van fatzoen als No. 98; dog met dwars-banden, en zonder zwarte spikkels.

De III. Classis.

Handelende van de zoort van *Een-schalige*, ofte *Hoorns*, die men de *Turbinate*, of *Tol-agtige* noemd, gelyk de I. Classis over de niet *Tol-agtige* gehandeld heeft.

No.

1 De gebandeerde *Tepel-bak*, met twee banden van zwarte blokjens; gelyk ik 'er een heb, en met een kroon agter.

2 Een dito zonder kroon, en byna zonder Tepel, een *West-Indische*, of ook een *Arceesche*, daar zy ook zoo vallen.

3 Gelykt wel een gevlekt *Kievits-Ey*; dog ken

N°.

kenne het niet. Deze zou op onze Stranden, en ook in *Sicilien*, vallen.

4 Een zoort van ydel-gespikkelde *Doyers*, die niet kenne; zy is wat grooter, als de *Saraffa-Hoorn*.

5 Een *Slekke*, als de *Hierlandsche*.

6 Een kleen glad *Vleermuisje*, of een wilde *Musycq* zonder takken.

7 Een *Doyer*, of *Slekke-Hoorn* uit 't roode *Meir*.

8 Een dito gevlamd, tot half wegen toe breed, en agteraan smal gevlamd; dog kenne die Hoorn niet. Het gelyk wel een zoompje.

9 Een gladde *Petool-Hoorn*, van groote als de *Soldaat*; dog byna zonder teekening.

10 De wilde *Musych-Hoorn*, zonder takken, en gemarmerd.

11 Een zelzame *Zilver-mond*, met 3 a 4 dikke dwars-ribben; kenne die niet.

12 Een andre zoort.

13 Een andre zoort, byna als de *Moorsche Tempel*.

14 De *Dekzels* der zelve.

15 De *Vyg*, of *Luyt*.

16 De kleene geribde *Olie-Hoorn*, en met vlekken.

17 Een andre zoort.

18 De gemeene *Olie-Hoorn*, met de dikke Lip, en Zout-korls.

19 Een zoort van *Sproetjes*, dog nog wat anders.

20 Kenne deze in 't geheel niet, ook is die niet wel afgebeeld.

21 { Een dik-lippige *Olie-Hoorn*, zonder Zout-korls.

22 { Een dito, dito mede zonder vlekken, vallende in *Spanjen*.

23 Een *Trommel-Schroef*, die glad is.

24 Een dito grooter van gladde bogten.

25 De groote geribde en gebandeerde *Olie-Hoorn*, met vlekken; dog wat vlakker van agteren, als de onze.

26 Een andre met groote dikke Ribben, zonder vlekken.

27 Een schoone groote *Wervel-Slek*, of *Navel-Slek*, met een fraeijen zwarten en witten breeden buiten-zoom. Het is een *Indische*; dog kenne die niet; of 't moest de gemeene zyn.

28 Dit is waarschynelyk een diergelyke zoort; zoo 't niet de zelve van boven is.

29 { En groote gewaterde schoone *Do-*

30 { *yer*, die zwart van breede dwars-banden op een witte grond is.

31 Is het *Lobbetje*.

32 De *Ternataansche Snippe-bek* (gelyk ik

N°.

die heb) in 't kleen.

33 Een zoort van kleene *Buccheltjes*, als een stompe *Canari*.

34 Een *Canari* met een Lip.

35 Het *Distel-Hoornken*.

36 Een zoort van kleene *Olie-Hoorns* met een Lip, en Zout-korls.

37 Een zoort van *Orangie-pennen*, of enkelde *Paus-kroonen*.

38 Het *Knoddeken*.

39 Een glad *Tuitje*, Trompets-wyze onder.

40 Een *Gnemoe-Hoorn*.

41 Een *Tuytje* met zwarte fyne banden, op een witten grond.

42 Een dito ander zoort, wat gladder en ronder van gieren, en gestippelde banden by elke gier hebbende.

43 Een zoort van langwerpige *Neritas*, of *Alikruiken*.

44 Het oude *Wyf met tanden*, of de *Toover-Slak*.

45 Een zoort van korte *Tuitjes*, vol regte streepen, en met drie dwars-banden.

46 Een Hoorn, by na als een *Babylonische Toren*; dog boven wyd van bek en hoekig. Hy valt in de *Middelandsche Zee*, en in *Portugal*.

47 Een zoort van een *Knoddeken*.

48 Een zoort van een valsche *Wentel-Trap*; dog anders van mond, die tanden, en een Lip, heeft.

49 Een Hoorn, als een stompe *Canari*, even eens gestippeld, als 't kleen gestippeld *Arguins Hoorntje*.

50 Een zoort van *Ezeltjes*; dog wat anders, of Dadel-agtig van gedaante.

51 Een gekartelde *Alikruik*.

52 Dit gelykt wel een *Buikje*, of gevlekte *Bezoar*, met een dikke Lip.

53 Dit gelykt wel een langwerpig *Zoompje*.

54 { Dit zyn zoorten van *Doyers*.

55 {

56 { Een gladde *Trommel-Schroef*.

57 De *Kuypers-boor* met streepen, van de beste zoort, en de andre.

58 Een *Zilver-mondje*.

59 Een *Arcularia Major*.

60 Een dito andre zoort zonder kroon in 't midden.

61 Een zoort van *Gnemoe-Hoorn*.

62 { Dit zyn *Alikruiken*, my onbekend.

63 {

64 { Verscheide *Gnemoe-Hoorenkens*.

65 {

66 Het *Katwyks-Hoorntje*, of *Tollcken*.

67 Een dik zeldzaam *Tuitje*, dat niet kenne.

68 Een kleen by ons bekend zwart *Tuitje*.

69 Het gedoornd *Tuitje* van ons.

70 Een zeldzaam zoompje met banden van

No.

van vlekken, als *Beddekens*, wyd van mond, vallende in *Indien*; dog kenne die niet.

71 Een zoort van *Knoddekens*, ook uit *Indien*.

72 Dit gelykt wel een breede lange *Canari*, dog is nog wat anders.

73 Dit is een zoort van 't *Distel-Hoorntje*.

74 De *Gnemoe-Horen*.

75 Een zoort van *Bastaart-Purper-Horen*, met drie banden agter.

76 Een getakte *Ceramze Casket*.

77 Een zeldzame langwerpige gekartelde *Alikruik*, die niet kenne.

78 Een andre zoort van *Gnemoe-Hoorn*.

79 Een zoort van *Babilonsche Torens*, die niet kenne.

80 Een zoort van lange *Gnemoe-Hoorns*, die niet kenne.

81 Dit is ook een zoort 'er van, die niet kenne.

82 Een zeldzaam gedoornd *Tuitje*, my onbekend.

83 Een zoort van de gedoornde *Tuytjes*.

84 Een glad *Tuitje*.

85 Het *Duivels-Klauwtje*, met vier takken. Dit valt in *Europa*.

86 Een zoort van gladde *Beddetyken*.

87 Een kleener *Duivels-klauwtje*, met drie takken.

88 Een zoort van stompe *Spillen*, of ook wel van *West-Indische Mooren*. Deze valt in *Toscanen*.

89 Een *Tol*, of *Bagyne-Drol* met ribbebanden. Deze valt in *Brittannien*.

90 Een dito met knobbel-banden.

91 Een andre fyn-gebandeerde, met groote vlekken tusschen de banden. Deze valt in de *Middelandsche Zee*.

92 De *Zee-Ton*, Peerl-verwig.

93 Een *Tol*, of *Bagynen-Drol*, met vyf a zes banden, die zwart en wit zyn.

94 Een korte dikke geribde *Alikruik*, die vry groot is, met zwarte stippels op zyn lyf na voren toe. Hy valt in *Sicilien*.

95 96 Twee andre my onbekende zoorten, uit *Indien*.

97 98 Verscheide zoorten van kleene *Tollen*, uit de *Middellansche Zee*.

99 Een zoort van *Tollen*, my onbekend.

100 Een zoort van *Moorsche Tempels*.

101 Een Hoorn, als de *Aroeze Trompet*.

102 Een groote *Tol*, of *Bagynen-Drol*.

103 De *Mars-Hoorn*, of *Olikoek*.

104 Een zoort van kleene *West-Indische Mooren*.

105 Een *Voet-Hoorn*.

106 Een zoort van *Trommelschroeven*, als een *Tuitje*.

107 Een Naald met zwarte vlekken.

108 Een wit-gekarteld *Tuytje*.

109 Een *Sipot-Naald* met twee zwarte banden.

No.

110 Een dun geribd *Naaldje*.

111 De lange valsche *Wentel-trap*, uit de *Adriatische Zee*, veel langer en dikker als de *Schevelingze*.

112 113 Twee byzondre zoorten van *Tuitjens*, byna als *Trommelschroeven*.

114 115 De groote *Trommelschroeven*, yder byzonder.

116 Een lange Hoorn, van fatzoen, als de verkeerde Hoorn; dog vry langer.

117 Een andre zoort van *Trommelschroeven*.

118 Een zoort van de groote *Naalden* met zwarte vlekken.

219 De dubble *Paus-kroon*.

120 De enkele dito, of de *Orangie Pen*.

121 De gladde getande *Spil*.

122 Een zoort van de *Boeren-Musycq-Hoorn*.

123 De *Harts-Hoorn*.

124 Een zoort van ydele *Vloye-scheetjens*, die niet kenne.

125 Een Hoorn als 't *Lorboenees Hoorntje*; dog geel, groen, rood, bruin, Citroen-verwig, alles onder een gemengd, by Letter A. En nog een ander onbekend geribd 'er by, by Letter B.

126 Een kort *Agaate Bukje*, my onbekend.

127 Een dik geribd *Tootje*, met een breede witte dwars-band, en twee fyne overlangs, my onbekend.

128 Een *Tootje* dat agter plat, en anders byna als een *Boeren-Musycq* is.

129 Een *Tootje* met drie groote witte vlekken, als een kleen *Spellewerkkussen*; dog geribd. Ik kenne dit niet.

130 Een *Toot* met vlekken, en zwarte stippels, die niet kenne.

131 Een *Toot* met Goude en rosse Zoutkorls, plat-getopt, en my onbekend.

133 Een rosse en geele met stippels gebandeerde *Tyger-Toot*.

133 De *Harts-Hoorn*.

124 Een kleen *Tootje* met eenige fyne dwars-banden, en in 't midden, en agter, breede knobbels hebbende; en 't geen ik niet kenne.

135 Een Goud-Lakenze *Hoorn*, van de gemeene zoort.

136 Een groene *Kaas*.

137 Een dito; dog voor gekarteld, en my onbekend.

138 Een zoort van *Boere-Musycquen*, agter met een fraeje top.

139 Een kleene zoort van de fraeje groene Kaas, met twee stip-banden in 't midden.

140 Een valsch *Wentel-trapje*.

141 De

No.
141 De lange dunne zeldzame *Dadel*.
142 Een *Braziliſche* gemarmerde *Dadel*.
143 Een langwerpig *Alikruikje*, dat niet kenne.
144 Een *Canari*, byna als de myne, die zwart van binnen zyn, vallende wat grooter, als de gemeene.
145 Een Hoorn, als een korte in een gedronge *Babiloniſche Toren*, die ik niet kenne.
146 { Twee zoorten van *Buccheltjes*, een
147 { gemarmerd.
148 { Twee Hoorns, byna even eens als
149 { de verkeerde Hoorn, of byna als een glad zoompje.
150 Een zoort van groote *Canari's*.
151 Een glad zoompje.
152 En gemarmerd dito.
153 Een kort gedrongen gemarmerd dito.
154 Een buikje
155 De *Middelbare Stormboed*, met een netje.
156 Het geribd *Weſt-Indiſch Stormboedje*.
157 Een *Portugees* kleen dito, dat niet kenne.
158 Een *gloejende Oven*, met een breedgeſtipte mond, my onbekend.
159 Een Hoorn, weinig van een *Olie-Horen* met Zout-korls verſchillende.
160 Een dito, met ribben; en zonder Zout-korls.
161 {
162 { Verſcheide geribde *Weſt-Indiſche Stormboedjens*.
163 {
164 { *Indiſche* verſcheidenerley *Doyers*.
165 {
166 De *Sarmatiſche Slek*. Een *Indiſche Hoorn*, die niet kenne.
167 Een zoort van *Indiſche Tollen*, die niet kenne.
168 { *Indiſche* bekende *Doyers*.
169 {
170 { Een onbekende zoort van *Alikrui-*
171 { *ken*.
172 De *Bataviſche Alikruik*, die gemarmerd is.
173 { *Moerbeyen*, die kenne.
174 {
175 Een zoort van de *Arcularia Major*.
176 {
177 { Verſcheide zoorten van *Alikruiken*,
178 { en daar onder eenige met ge-
179 { knobbelde banden, alle my on-
180 { bekend.
181 {
182 Een *Ambons* zeldzaam kleen graeuw Hoorentje, met een wyde mond, zynde als een kleene *Kikvorſch*.
183 Een roſſe geribde *Olie-Hoorn*, zonder teekening.
184 Wat dit is, kan ik niet zien, 't gelykt een bonte *Knobbel-Hoorn*.
185 Een *Harpje* met breede ribben.

No.
186 Een gedoornde *Beddetyk*.
187 De korte dikke my onbekende *Trompet*.
188 De kleene regte *Trompet*, by ons bekend.
189 De korte dikke zeldzame gevlamde *Weſt-Indiſche Trompet*.
190 De *Doggerzandze Hoorn*.
191 De *Patrys*.
192 De *Franſche Bel-Hoorn*, of de *St. Maloſche Hoorn*.
193 De zeldzame geknobbelde *Trompet*.
194 Een ſtompe onbekende *Trompet*, met ſpikkels gebandeerd.
195 Een Hoorn, geknobbeld als 't *Wandelend Huis*, in *Sardinien* vallende.
196 Een *Slek*, zynde een zoort van *Poſt-Horens*.
197 Een zeldzaam *Zoompje*, wit, met drie overlangze zwarte vlammen, en voor aan vyf knobbels.
198 Een gemarmelde *Doyer*.
199 Een kleene *Tol*, met drie breede witte, en veel ſmalle banden, uit de *Middelandſche Zee*.
200 Een andre gemarmerde *Doyer* met drie breede banden.
201 { Een *Tol*, die niet kenne, en die uit
202 { de *Middelanſche Zee* gekomen is.
203 { Deze gekamelot.
204 { Verſcheide *Doyers*, gebandeerde,
205 { geribde, en geknobbelde, die
206 { niet kenne; ook zommige als met Zout-korls.
207 Een gekartelde Zilver-mond.
208 {
209 {
210 { Verſcheide fraeje *Wervel-Hoorns*,
211 { die niet kenne.
212 {
213 {
214 { Gladde *Doyers* met een wyde mond
215 { met tanden.
216 Een diergelyke zoort, met moye zwarte dwars-banden, als een rad.
217 Een geribde zoort van *Doyers*.
218 Een zoort met peukeltjes, die niet kenne.
219 { Verſcheide *Doyers* met breede wit-
220 { te zoomen, en ook met veel ban-
221 { den naaſt een No. 220.
222 Een zeldzame ronde gekartelde *Tol*, met groote witte knobbels, uit het roode *Meir*.
223 Een diergelyke zoort, en mogelyk de zelve van onderen.
224 { Een gladde effen *Doyer* met vlekken. } *Siciliaanſche*
225 { Gladde effene *Doyer*. }
226 { Geband: fyne *Doyer*. }
227 { Een breed-geplakte *D*: }
228 { Een geſpikkelde *Doyer*. }
229 Een gedoornde *Lap-Hoorn*, met een

 rey

N°.

rey doornen, en een kroon agter

230 Dit is de rechte *Sarmatische Slek*, by *Jonston* mede te zien.

231 De *Klip-kous*, of *Klip-Hoorn*, de *Likhoorn*.

232 Een andre zoort van dien.

233 *Cauri's*.

234 Een zoort van gebandeerde *Kakkerlakken*, my onbekend.

235 Een kleene gebandeerd *Blaeuw-rug*.

236 Een *Ezeltje*.

237 Een zoort van *Blaeuw-ruggen*, of *Mazelen* met *Beddekens*.

238 Het *Arguins* gebandeerde Hoorntje.

239 Een diergelyke zoort; dog nog wat anders.

240 / 241 Een zoort van *Cauri's* met een vlek, die bekend is.

242 Een gemarmerde dito, onbekend.

243 Een *Kakkerlak*; dog aardig gespikkeld.

244 / 245 Andre zoorten van dien.

246 Een zoort met stippel-banden.

247 Een kleene *Zout-korl*, met een witte streep in 't midden.

248 Een zwart-gespikkelde en geribde *Hazenoot*.

249 Het *Bastaard Jokje*, of *Wevers-Spoeltje*.

250 Een zeldzame kleene graeuwe *Klip-kous*, vol ployen.

251 Een andre *Siciliaansche* dito, geribd.

252 De witte *Porcellana*.

253 / 254 Verscheide zoorten van *Zout-korls*, een met zwarte, en de laatste met witte vlekken.

255 Een kleene gladde *Kakkerlak*, zonder teekening.

256 Een *Klip-Hoorn*, of *Likhoorn*.

257 Een *Zout-korl*.

258 Een *Draken-Hoofdje*.

259 Een zoort van *Arabische Letters*, met een snuitje.

260 Een kleene dikke *Indische Sout-korl*.

261 Een *Persiaansche Kliphoorn*, met groote vlekken.

262 Een *Mol* met vlammetjens, of Goude vlammen, beneden van de Amethist verwe, en van buiten blaeuw; dog kenne die niet.

263 De *Argus*.

264 De *Mozambiekze Klip-Hoorn*, met een breede streep in 't midden, en vol ronde dubble oogen.

265 De *West-Indische Argus*.

266 Een *Tepel-bak* met verscheide overlangze, en drie breede dwars-banden, alle wit, de grond zwart en wit gebandeerd, zonder tepel, graeuw, met rosse tandtjens aan de mond.

267 Een zeer groote *Arabische Letter*, met een breede streep in 't midden, en met zes groote vierkante perken; zynde als een *Argus*, en eenigzins Purper-verwig.

N°.

268 Het rechte *Scheppertje* van ons, of de *Limoen-Hoorn* zonder doorns, uit de roode Zee, en wit zynde.

269 Het *Neten-Kammetje*, of de *Dubble Spinne-kop*. Het valt te *Napels*, en is van buiten graeuw, en van binnen wit-agtig.

270 De witte kleene *Zwitzers-broek*, immers zoo een zoort.

271 De *Krul-Hoorn* van *Cadix*, zonder takken, met zwarte banden.

272 / 273 Dito zoorten, als de *Arguinsche*, en de eerste valt te *Tarante*.

274 Een zoort van *Zwitzers-broeken*, my onbekend, en uit de *Middelland-Zee*.

275 Een *Persiaansche Krul-Horen*, met steyle takken, en dwars-vlammen. Hy is geelagtig, en valt in de Golf van *Persien*.

276 De groote rosse en geele *Brandaris*.

277 Een kleen *Zwitzers-broekje*, met dikke breede overlangze ribben, vallende in 't roode *Meir*.

278 Een zeer fraeje Hoorn, als een dik in een gedrongen zoompje, met een dikke overlangze rib, een breede lip voor, en twee zwarte breede banden in 't midden. Zy valt in de *Middelansche* Zee.

279 / 280 Het *Naartje*, of de *Oor-Hoorn* van onder, en van boven.

281 De kort-gedoornde *Snippe-bek*. Deze valt in *Africa*, en in *Spaanjen*.

282 De getakte *West-Indische Snippe-bek*. Deze valt te *Sardis*, en *Tarante*.

283 Is byna even eens als N°. 281, valt mede in *Africa*, en is van binnen Appelbloessem, en van buiten wit en geel-agtig.

284 Een stompe in een gedronge *Lap-Hoorn*, die niet kenne. Hy is niet breed van Lip, heeft roode vlekken op een witten grond, en valt diep in Zee.

285 Een zeldzame zoort van *Crul-Hoorns*; dog zeer getakt, of gedoornd, van binnen wit, en van buiten Purper-agtig.

286 De gemeene groote *Zwitzers-broek*.

287 De groote bastaard *Purpura*, uit de Golf van *Persien*.

288 De gemarmerde *Cameel-Hoorn*, by *Rumphius* op 't laatste blad der zeldzame Hoorns, waar op de *Wentel-trap* staat, te zien.

289 Een zoort van *Olie-koeken*, of *Mars*, met een breede Lip, en met groote dwars-ribben; my onbekend, schoon een *Indische* Hoorn.

290 De

Nº.

290 De *Verkens-bek.*

291 Een zoort van *Stompjes*, wit zynde.

292 Een gekamelotte groote *Canari.*

293 Een *Vleermuys*, of wilde *Musycq*, met roode en andre vlekken, die niet kenne.

294 Een zoort van kleene getakte *Vleermuyzen.*

295 Een zoort van *Beddetyken* met doorns, en witte banden voor, en een breede agter.

296 Een zoort van *Musycq-Hoorns.*

297 De rechte *Musycq-Hoorn.*

298 Een andre zoort 'er van, my onbekend.

299 De kleene *West-Indische* getakte *Lap-Hoorn*, agter met twee a drie kroonen van takken, my bekend.

300 Een zoort van een grof *Sproetje*, of de *Ryssenbry-Hoorn.*

301 Een zoort 'er van, met een wyzertje ter zyden.

302 Een kleene ongetakte *West-Indische Lap-Hoorn.*

303 De graeuwe *West-Indische Moor*, of de *Mistiis.*

304 De groote *West-Indische Lap-Hoorn*, met doorns agter aan.

305 Een zoort van *Vleermuyzen*, of wilde *Musycquen.*

306 Een gladde ongedoornde *West-Indische Lap-Hoorn*, met zwarte vlammen op een witte grond; wit en Olieagtig van verw.

307 {Een *Kemphaantje* zonder teekening;
308 { dog geribd, en een doorn, die groot is, boven op. Nevens een ander met twee doorns.

309 {Een dito met een lange vleugel, of
310 { wyzer ter zyden uit, en met roode vlekken, en die hoorn van onder en van boven vertoond.

311 De *Zonnestraal Krabbe.*

312 {
313 { De *Podagra-Krab.*

314 {De *Bootshaak*, of *Duyvels-klaeuw*,
315 { van onder en boven vertoond.

316 Een *Slak*, zynde een zoort van *Post-Hoorns.*

317 De *Marl-priem.*

318 Dit is een zoort van fraeje *Wolk-Hoorns*, met groote, witte, en bruine vlekken.

319 Het *Wolkje*, of het *Agaate Bakje.*

320 Een zoort van een *Nassauwer*, met veel fyne banden, en dwars-vlekken 'er over henen, wit en groen van verwe zynde.

321 Een zoort van een dik-gedoornde *West-Indische Lap-Hoorn*, van binnen wit, ook wel Appelbloessem, en van buiten geel-agtig.

322 Een fyne moye *Canari.*

Nº.

323 Een kleen *Indisch Stormboedje*, met een Netje.

324 Een onbekend gemarmeld Hoornken, byna als een *Soompje*, of *Bezoar.*

325 Een glad *Kakkerlakje.*

326 Een zoort van *Canari's*, uit *Brazyl.*

327 Een vreemde gekartelde zoort van *Trommel-Schroeven*, zynde uit *Indien*; dog my onbekend, ten ware het de gemarmerde zyn.

328 {Dit gelykt wel een zoort van kleene
329 { *Stormboeden*, die niet kenne, van onder en van boven vertoond, die heeft ook verscheide bokkels.

330 {Verscheide zoorten van zeldzame,
331 { my onbekende *Posthoorn-Slekken*,
332 { met breede monden, en verschei-
333 { den van banden.

334 Dit gelykt een zoort van een *Buykje*, of *Bezoar*, my onbekend, en met langwerpige zwarte vlekken geteekend.

335 Een zoort van *Nassauwers* met twee witte banden, en bruine fyne streepen 'er tusschen in.

336 Een *Brazylsche* kwalyk-geteekende Hoorn, vol stompe doorns, of bokkels.

337 De *Guineesche Toot*; Loodagtig van verw, met 13 banden, en met witte en zwarte blokjens.

338 Een *Brazylsche*, niet wel afgebeeld, en my onbekend.

339 Het bastaard *Wevers-Speeltje* of *Jokje*, zynde grooter en dikker, als de vorige. Een *Brazylsche.*

340 Een kleen *Soompje*, of een *Bezoar.*

341 Een zoort van een geknobbelde Hoorn, byna als een *Wervel-Slak*, die niet kenne. Het is een *Brazylsche.*

342 Een zoort van kleene *Lap-Hoornkens*, my onbekend.

343 Een zoort van Hoornkens, als een *Knoddeken*; dog met breede zwarte dwars-banden en fyne 'er tusschen, 't welk ik niet kenne.

344 Een zoort van *Tuytjens*, met vier a vyf knobbel-banden van 't midden af 'er omgeslingerd.

345 Een zoort van *Cauri's.*

346 Een zoort van de kleene graeuwe *Mars-Hoorn*, met een breede Lip en wyde mond; my onbekend.

347 Een *Portugeesche* Hoorn, en zoort van een gebrande *Peer*, met dikke dwars-ribben, my onbekend.

348 Een Dubblet, als een *Landschapje*, (kwalyk onder de Hoorns gemengd) met overlangze en dwarsbanden, als met tuitjens. Het valt in *Brazyl*, en schynd fraey te zyn.

349 Een

No.

349 Een *Brazylsche* groote dunne *Letter-Schelp.*

350 Een zeldzaam geknobbeld Hoornken, als een *Knoddeken.*

351 Een *Brazylsche Nagelschelp*, kort van Nagels.

352 {Een zoort van *Mossels*, yder by-
353 { zonder.

354 Een zeer groote rechte *Compas-Schelp.*

355 {Twee zeer fraey geteekende *Post-*
356 { *hoorn-Slekken*, de eerste met dwars-banden van een fraeje watering, en de andre met een dubble Purpre band tegen malkandren aan de binnen zyde, en zoo rond loopende.

357 De rechte zwarte *West-Indische*, of *Curaçaosche Moor.*

358 Een zoort van *Hazenooten* met breede zwarte overlangze en fyne dwars-banden over 't lyf, op een witten grond.

359 Een zoort van fraeje kleene *Lik-Hoorns*, of *Klip-kleevers* met oogjens, en een band in 't midden overlangs.

360 Een bastaard van de *West-Indische* zwarte *Mooren*, of een *Misties.*

361 Een zoort van *Admiraals*, van teekening byna als de Orangie *Admiraal*, dog met twee breede witte banden, en zwarte vlekken beneden de banden 'er langs; dog kenne egter zoo een *Admiraal* niet; waarom hem 'er ook niet onder telle.

362 Een Hoorn, my onbekend, zynde een kleen *Tootje* met een netje 'er over.

363 De gebandeerde *Tyger-Hoorn*, met banden van zwarte spikkels tusschen drie breede zwarte, over welke ook zulke spikkel banden henen loopen; dog kenne die niet.

364 Een witte *Toot* met Goud-Lakenze vlekken, van fatzoen als die by *Rumphius* op de Plaat XXXIV. by Letter K verbeeld is.

365 Een *Tootje* van fatzoen als de *Vice-Admiraal*, zynde wit, en van binnen Violet.

366 {De *Zonnehoorn*, van onder en bo-
367 { ven vertoond.

368 Een zoort van geknobbelde *Wydmonders*, als een zoort, die bezitte.

369 Een *Dadel* met een breede zwarte band.

370 Een zeldzame *Bezoar*, met zwarte vlekken, byna als een *Beddeken*, of *Buykje.*

371 Een *Nassauwer*, of *Petola-Hoorn*, met een breede witte band.

372 En dito met vier banden, die wit en zwart, en eenigzins gewaterd zyn.

No.

373 Het *Pimpeltje.*

374 Een *Aard-bey*, die kleen is.

375 Een dito, die groot is.

376 Een *Landschapje*, of de *Grieksche A.* Dubblet.

377 En zoort van de *Tygers-tong.*

378 Een onbekende Hoorn, of Dubblet met zwarte *Tyger*-vlekken, kwalyk geteekend.

379 Een gebandeerd *Tuytje.*

380 Een zoort van bolle *Wafel-Yzers*, groot, geribd.

381 Een geknobbelde Hoorn, als een *Lobbetje.*

382 Een gebandeerde *Quaker*, met drie overlangze breede banden van fyne stippen.

383 Een Hoorntje, als een *Buccheltje*, my onbekend.

384 Een *Mossel.*

385 Een *Oud-wyf* met tanden; dog nog wat anders als de vorige *Toover-Slek.*

336 Een zoort van geribde *Doyers.*

387 Een zoort van *Petolas*, of *Nassauwen*, in 't midden breed, wit met overlangze vlammen, en met met zwarte dwars-banden van blokjens.

388 Een zoort van zeer fraeje *Doyers*, met breede bruine en witte, zwart-gezoomde banden, als de vellingen van een Rad vertoonende. Zy valt op *Fernambuco.*

389 Een andre zoort van *Petola's*, met een teekening als de *Landschapjens.*

390 {Drie zeer fraeje *Doyers*, de eerste
391 { met zeer zwarte smalle banden,
392 { als de vellingen van een Rad, de tweede met zes dwars-banden, en de derde byna als No. 388.

393 Een zoort van een gevlekte *Olie-Hoorn* met de Lip, dog met zwarte blokjens overlangs geteekend in eenige reyen.

394 Een zoort van een *Moorsche Tempel*, of *Tol.*

395 Een *Brazylsche Nagel-Schelp.*

396 Een bastaard-*Moorsche Tempel*, met drie dwarze knobbel-banden, en met overlangze zeer breede ribben.

397 Een zoort van een gemarmerd *Venus-Hartje*, en met zwarte vlekjens.

398 Een *Brazylsche Schelp* byna als een *Landschapje*, met een zeer breeden geribden zoom. Een fraeje Dubblet.

399 Een zeldzame zoort van een fraeygeteekende *Nassauwer*, met veel wit voor aan, een breede witte overlangze vlek in 't midden, en een

N°.

een smaller witte dwars-band 'er onder.

400 Een zeldzame wit-geknobbelde dito, met een witte Boom-stam, vol knotten 'er op. Zy valt op *Fernambuco*.

401 Een andre dito, voor met een breeden band van witte vlekken, en in 't midden een breede witte streep, dog agter vol witte vlekken.

402 Een andre dito, met twee breede en een smallen band in 't midden op een witten grond. Alle deze vallen op *Fernambuco*.

403 Een *Zee pok*.

In een nader Deel, by hem genaamd, *Observationes circa Viventia, quæ in Rebus non Viventibus reperiuntur*, ('t geen te *Romen* A°. 1691 gedrukt is) geeft hy ons in des zelfs tweede Deel nog eenige aanmerkingen over verscheide zaaken, de Horenkens rakende, behalven dat hy 'er ook nog 47 in Plaat vertoond, en beschryft, over welke hy bevorens niet gehandeld had.

Hy verdeeld dat tweede Deel weder in vyf Hoofdstukken.

In 't eerste wyst hy aan 't vermaak, dat het Deel der Horenkens aan den Beschouwer geeft.

In het tweede haald hy aan de Liefhebbers van eenige Cabinetten met Horenkens, zynde een herhaling der geene, die hy in zyn eerste Deel *Cap:* 12. al gemeld had, maar die hy hier wel zoo ordentelyk voorsteld, en waar by hy nog eenige, hem bevorens nog onbekend, voegd.

In 't derde Hoofdstuk vertoond hy deze navolgende Horens, die onder de vorige niet gevonden werden. Als

N°.

1 Een zeldzame geteekende *Patella*.

2 Een stuk van een *Bamboes* met verscheide pokken enz:, 'er aan.

3 Vertoond hy een van die *Zee-pokken* of *Tulpen*, zoo als men die met 't vergroot-glas ziet. Zy is wit, en helt na de Amethist-verwe.

4 Vertoond hy die van binnen.

5 en 6. Een *Braziliaansche* Dubblet, als een *Posser*, of *Quaker*, met 11 a 12 ribben, en ter linker hand vier tanden hebbende, wel zoo klock als de *Concha Veneris*, of de *Venus-Schelp* met hair, by *Rumphius* Fol. 158. in de Plaat XLVIII. N°. 7. te zien. Dog deze tanden der *Brasiliaansche Venus-Schelp*, zyn vry dikker, en staan verder van een.

7 Noemd hy een *Indische* Dubblet. Zy is van fatzoen als een *Japansche Mat*-Dubblet, waar mede de *Japanders* speelen; zy is boven op wit; dog de heele Schelp overdwars gekamelot. Dat zich zeer fraey vertoond.

8 Een *Braziliaansche* groote *Posser* of *Quaker*, met fyne en groove ribben. Zy is van groote als een hand-palm, van verw wit, en trekt na 't geel, en ook wel na 't donker.

9 De zelve op een andre wyze vertoond.

10 Een *Ambonsche* Dubblet, zynde een zoort van *St. Jacobs* Schelpen, byna als een *Konings-mantel*.

11 Schynd my toe te zyn een wit *Blaasje* met zwarte streepen of banden.

12 Een *Bontemantel*, die tusschen de dikke ribben in onder 4, in 't midden 5, daar na 6, en dan weer 5 Purpre knobbels heeft. Zy komt uit *Brazyl*, en daar zyn 'er 2 af, in 't Cabinet des groot Hertogs *van Toscanen*.

13 Een *Indisch* Horentje; dog eigentlyk een *West-Indisch*, komende van *Arguin*. 't Is glad, met banden 'er over, dik van Lip; en by de Liefhebbers bekend.

14 Is een Hoorntje als een *Melk-napje*, van groote als een geele *Doyer* of *Slekke* Hoorn. Het is van een Vleeschverwe, trekkende na den geele.

15 Gelykt een witte *Porcellana*.

16 Een zeldzame Hoorn, na een omgerold blad gelykende. Zynde vol dwars-banden, en van binnen wyd open.

17 Een Hoorn byna als een *Dadel*, wyd van mond, met drie ryen van Castanie-bruine vlekken 'er op.

18 Een *Doyer*, of *Slekke*-Hoorn, vol streepen van agteren na boven of na voren over de geheele Hoorn loopende. Van binnen is hy Violet-verwig.

19 Een *Venus*-Hoorn, van fatzoen na een *Vleesch*-Hoorn gelykende; dog meest wit en helder van verwe.

20 Een andre *Venus*-Hoorn, die van agter, een top heeft, en vol bruine vlekken over 't lyf, en ook vol fyne ruit-streepen is.

21 Een *Americaanze* witte *Porcellana*.

22 Een kleen *Trompetje*, van fatzoen als een *Soompje*, dog vol fyne banden door malkanderen.

23 Is een *Ambonsche* Dubblet met dikke ribben en bruine vlekken, die rosverwig zyn, gekarteld.

24 Een gemeene *Ambonsche Strik*-Dubblet.

No.

25 Een zeldzaam kleen Hoorntje met 3 à 4 reyen knobbelen, en met een zeer kleenen mond.

26 Een zeldzame *Dadel* van binnen wit, en van buiten met 3 reyen witte vlekken geteekend.

27 } De *Papoesche Oester*; dog eigentlyk
28 } den verkeerden *Haspel*, aan beide zyne zyden vertoond.

29 Gelykt een zoort van *Wolkhoorns* te zyn.

30 Een zeldzame *Indische Dadel* vol zwarte stippels op een witten grond.

31 } Een *Tuyt-Slek* met een wyden ronden
32 } bek, aan wederzyden vertoond.

33 } Een andre dito, maar vol bruine *Ca-*
34 } *melot-vlammen* over 't geheel lyf, op een witten grond. Zy werd aan wederzyden vertoond.

35 Een ge meene kleene *Patella*, van buiten vol ribben.

36 Een lichte *Cilinder*, van fatzoen byna als de Orangie *Admiraal*, daar hy ook wel na gelykt, zynde mede met Appelbloezeme verw, en met zwarte dwars-schrapjens bands-wyze geteekend.

37 Een Hoorn, byna even eens van fatzoen, als de verkeerde Hoorn, hebbende van binnen twee tanden in een wyden langwerpigen mond.

38 Is een zeer fraeje Hoorn, zynde de *Achaat-trompet*, vol fyne zwarte dwars-banden op een wit-agtigen grond, en met kleene bruine vlekken bezaeid.

39 Een uitmuntend fraeye, en zeer lichte *Chrizant*, of *Harp*, van de leververwige en fraeiste zoort.

40 Een zoort van *Zilver-Ovens*, hebbende agt reyen met knobbels.

41 Een *Tol*, wit van grond, met verscheide dwars-ribben, en hier en daar met bruine vlekken.

42 Een zoort van *Buykjens*, of *Bezoars* met vlekken, dog deze is Aschverwig, en wyd van mond.

43 Een Steene *Slangetje*, of *Wormkens*.

44 Witte *Zee-Ster*, Zee-appels-wyze.

45 Een onbekend Hoorntje, zegt hy, dog 't is de *Neptunus-Schacht*. By andre onder de Venus-Hoornen gesteld.

46 Een zeldzame zoort van een *Post-Hoorentje*.

47 Een groote diergelyk; dog zeer zeldzame Hoorn, zynde als een groote en dikke *Post-Hoorn*, met veel dwars-banden of verdeelingen. Zy is my onbekend.

In 't vierde Hoofdstuk steld hy een vrage voor, of deze Hoornkens wel zoo net in Prent gebragt zyn, als zy in de nature voortgeteeld zyn.

In 't vyfde vraagt hy, of de Hoornkens tanden en oogen hebben.

Verder handelt hy niet alleen over verscheide zaken tot de voorteeling der Hoornkens, maar ook tot die van deze en gene Insecta, of ingekorvene Dierkens, mitsgaders ook tot andre Philosophische zaaken, hunne betrekking hebbende, en voor al ook tot die Dierkens, die men met het vergroot-glas zien moet.

N°.

1 De groote *West-Indische Lap-Hoorn*, met veel knobbels agter.

2 Een dito, minder geknobbeld.

3 Een ongemeene groote *Petool*, als een *Soldaat*, van de helft af, en vorder na beneden toe, met groote knobbel-banden, die op ieker bogt verkleenen. Een *Indische*; dog my onbekend.

Wanneer nu alle deze zoorten, na aftrekking voor af van die Hoorns, die hy van onder en van boven vertoond, eens optrekke, zoo geeft hy ons eigentlyk in 't geheel maar vyf hondert en vyfthien verscheidene zoorten op, dat al vry veel is; maar onder welke echter geen een Hoofdstuk, dat uitsteekt, of by de Liefhebbers daar voor bekend staat, vinde.

Ook wenschte ik, dat hy deze en gene Hoorns wat netter en uitvoeriger beschreven, en dat hy ook de Schelpen en Hoorns ieder alleen gesteld had.

Hy haald in dit zyn Werk ook de naamen van deze en gene Liefhebber in *Italien*, en elders, die fraeje Cabinetten toen bezeten, en zig met die Liefhebbery verlustigt hebben, aan, noemende deze navolgende op, en daar onder verscheide groote Mannen meldende, als:

Doctor Vormius, of *van der Vorm* in *Holland*.

In het Edel Huis der *Calceolarii* te *Boulognien*, en daar na bezeten door *Aldrovandus*, en den Marquis *Ferdinand Caspi*, te *Boulognien*.

Jacob Zano, een Kruid-kundige.

Den Grave *Caprara*.

Hieronymus Formio.

Muscardus, te *Verona*.

Septalianus, te *Milanen*.

Vincent Vivianus, te *Florence*.

Cos-

Cosmus Rosserminus, te *Pisa*.

D: Nenrichemont, tot *Parys*.

Camillus Pichi, te *Ancona*.

Den Prince *Pamphylio*, tot *St. Pancras*, te *Romen*.

Petrus Bellorius, te *Romen*.

De Princen *Peretti*, en daar na de Prins *Sabelli*, te *Romen*.

Augustyn Scilla, te *Romen*.

Den Ridder *Corvenius*, te *Romen*, en daar na de Jonge Hertog *van Strozza*, *Leo* genaamd.

Andreas Bonvicinus, *Antonius Magninus*, *Austachius Divinus*, *Franciscus Gallus* — te *Romen*.

Den Prins *Virginius Ursinus*, en daar na den Marquis *Vigilius Spada*. den Ridder *Urbanus Roccius*. En in 't *Roomsch* Collegie *van Kircherus*, waar by wy nog voegen: — te *Romen*.

D: Pichettus, te *Napels*.

Franciscus Maria Miconi, te *Genua*.

Den Ridder *Balthazar Sozzifanes*, te *Pistorium*.

De Neve van den Cardinaal *Gualteri*.

De Hertog *van Saxen* had 7 Kamers met zeldzaamheden, en daar onder 'er een met Hoornkens.

Joh: Fred: Spoor. Boekverkoper te *Straatsburg*.

Philip Spener, te *Leypsich*.

Een Edele zeer geleerde, zeer Taalkundige, en vermaarde *Dame*, tot *Leypsich*.

Theophilus Kahl. tot *Wratislauw*.

De groot Hertog *van Toscanen*, *Cosmus de III*, die A°. 1682. een zeer fraey Cabinet met Hoornkens enz:, door de oude Heer *Rumphius* na *Amsterdam* gezonden, gekogt heeft.

Na dezen *Bonannus*, en meer andre beschryvingen over de Zee-Hoornkens, kwam A°. 1705. De *Amboinsche* Rariteitkamer van de Heer, *Georgius Everhardus Rumphius*, na 's Mans dood (alzoo hy A°. 1702. den 13 Juny overleden is) in 't licht. Dit is het allerbeste Werk, dat tot nog toe over die stoffe geschreven, en waar in alles zeer net verhandeld, en byzonder wel afgebeeld is.

Ondertusschen heeft ook zeker Engelsman (zoo my dunkt, *Bradward* genaamd) over eenige, dog zeer weynige, Hoorens (die hy ook afgebeeld heeft) geschreven; dog daar heeft men al mede niet veel aan.

A°. 1706. Heeft de Heer *Levinus Vincent* tot *Haarlem* in zyn Wonder-Toneel der Nature mede over de Zee-Hoornkens geschreven, een Werk, dat mede zynen Lof verdiend; dog dat door den *Autheur*, die zoo groten Schat van alles bezit, ongemeen zou konnen verbetert werden, indien men alle de Platen, daar toe vereischt, of die van zyne uitmuntende stukken alleen, maar daar by hadde.

A°. 1708. Heeft *Joh: Jac: Bajer*, *Philos: & Med: Doctor*, en *Professor* der Geneeskunde tot *Altdorf*, van wegen de *Republyeq van Neurenberg*, in die laatste Stad een Werkje in Quarto laten drukken, waar in hy over zeldzame opgegrave dingen in 't Noorden, en onder andre over eenige daar onder gevondene versteende Hoorns, Schelpen, enz: geschreven heeft (een teeken, dat zy daar al mede vallen) waar van hy 'er ook zes plaaten heeft bygevoegd; dog dit Werk is van weinig belang. Van diergelyken aard; dog ongelyk fraejer, is 't Werk van de Heer *Scheuchzerus*, A°. 1723. gedrukt, en meest over versteende dingen gaande.

Ook spreekt men van *Joh: Georg: Liebknegt*, als een groot Liefhebber in *Duitsland*.

DERTIENDE HOOFDSTUK.

DE Indische, als mede de Hollandze *of* Europeïsche *verdre Liefhebbers*, Amsterdamze, Delftze, Haarlemze, Haagze, Rotterdamze, Dordrechtze, Zeeuwze, *en* Zwolze *Liefhebbers. Zeldzame* Horens *van de Heer* Wybers. *Zeldzame van de Heer* Schynvoet. *Ongemeene stukken van de Heer* Groen. *Als mede van de Heer* Schot. *De Heer* Seba. *En van de Heer* Schuyt. *Fraeje* Horens *van de Heer* Vincent. *Als ook byzonder van den Heer* Auditeur de la Faillie. *Die van de Heer* Kiggelaar. *En van de Heer* Segveld. *Van de Heer* Bart, *en van de Heer* de la Faillie *tot* Delft, *die van de Heer* Bloem. *Van de Heer* van Segwaart. *Van de Heer* de Koning. *En van de Messrs:* Vervel *en* Crena. *Onder welke Liefhebbers de zeldzaamste stukken berusten. Fraeje stukken, by den* Schryver *alleen te vinden.*

De Indische

IN de voorledene Eeuw had men veel Liefhebbers, zoo in *Indiën*, als in *Holland*, die in deze Eeuw nog merkelyk toegenomen zyn.

Den oudste Liefhebber in *Indiën*, dien ik kenne, was den ouden Heer *Rumphius*, en naderhand zyn Zoon, de Heer *Paulus Augustus Rumphius*; dog de ouden Heer begon daar al in, zoo ras hy in *Indiën* kwam, te weten van A°. 1655.

Juffr. *Zara Croezen*, Huisvrouw van *D. Brouwerius.*

Vrouw *Catharina van Hoogeveen*, Gemalin van de Heer *Robbert Padbrugge*, in zyn leven buiten-gemeen Raad van *Indiën*, en Landvoogd van *Amboina*, die A°. 1683 begon te Liefhebberen.

Matthys Molkman, Opper-wondheeler in *Amboina*, die ontrent de zelve tyd begon; maar die in den brand van *Amboina* A°. 1686. 1687, gelyk ook de oude Heer *Rumphius*, een Schat van zeldzame stukken verlooren heeft.

D: Cornelius van der Sluis, *Bedienaar des Goddelyken Woorts* aldaar, die een fraey Cabinet bezat, en ontrent deze tyd mede begon.

A°. 1686. Kwam ik daar, en heb zedert die tyd tot A°. 1696. twee ongemeene fraeje Cabinetten verzameld, waar by naderhand, by myn tweede togt na *Indiën* A°. 1705. nog een vry grooter Cabinet gevolgd, dat A°. 1714. door my overgebragt, en waar van een zeer groot deel aangehaald is.

De Heer *Pieter Roosselaar*, begon ontrent A°. 1686, dog heeft naderhand, Landvoogd van *Ternate* geworden zynde, gelegenheid gehad, om zyn Cabinet zoo merkelyk te verbeteren, dat zeker Schipper (zoo zyn Ed: my zelf op zekere tyd zeide) thien duizend Guldens te vergeefs daar voor geboden heeft; dog ik heb dat noit gezien.

De Ed: Heer *Johannes Philippus Sipman*, nu buiten-gemeen Raad van *India*, en oud Landvoogd van *Macassar*, begon ontrent A°. 1694 a 1695. vertrok kort daar na met een fraey Cabinet na *Holland*, en kwam eenige Jaaren 'er na als Onderkoopman weder uit, hebbende zedert dien tyd verscheide Cabinetten vergaderd; dog die zyn Ed: meest aan deze en gene Heeren op *Batavia*, en voor al aan den Opper-Landvoogd van *Indiën*, de Heer *Joh van Hoorn*, vereerd heeft;

Daniel van Loenen, Onderkoopman, in *Amboina*, begon ontrent 1704 a 1705, en had een van de fraeyste Cabinetten, die ik oit gezien heb; en onder andre twee Orangie *Admiraals*, daar alle andre, die ik oit zag, niets by zyn, zoo heerlyk waren zy van glans, en zoo sterk en levendig van Appelbloezem. Hy is, nu eenige Jaaren geleden overleden.

Johan Frederik Meyer, een Boekhouder, begon A°. 1705 a 1706, by welken ik zeer fraeje stukken in *Amboina* gezien hebbe.

Mevrouw *Zara Aletta* van *Genegen*, Wed: van de Heer *Nicolaas Schaghen*, in zyn leven buiten-gemeen Raad van *Indiën*, en Landvoogd van *Amboina*. Deze Mevrouw heeft een zeer fraey Cabinet gehad, waar in twee *Wentel-trappen* waren, die met het Cabinet naderhand in handen van de Heer *Wouter Valkenier*, Bewindhebber der *Oost-Indische* Maatschappy tot *Amsterdam*, geraakt zyn, alwaar dat Cabinet A°. 1704. gezien hebbe.

De Ed: Hr. *Adriaan van der Stel*, Extraordinaris Raad van *Indiën*, en Landvoogd van *Amboina*. Deze Heer had uitnemend veel, en zeer fraey goed.

De Heer *Helmolt*, Geheimschryver van de Raad van Justitie tot *Batavia*, die een fraey Cabinet had, waar van wy in 't vervolg iet naders zullen zeggen. Zyn goedje is tot *Amsterdam* verkogt, en daar onder zyn twee *Wentel-trappen* geweest.

De Heer *Abraham de Dekker*, Schepen tot

Bata-

Batavia, heeft een fraey Cabinet; dat daar nog is; dog zyn Ed: is A°. 1721 overleden.

De Heer *Johan Adolf Meentzen*, gewezen Schepen tot *Batavia*, had A°. 1712 een fraey Cabinetje, en vertrok daar mede A°. 1714 na 't *Vaderland*, alwaar hy tot *Enkhuizen* overleden is.

De grootste Liefhebber van *Indiën*, die zoo veel alleen, als alle de andre te zamen, nog bezit, is de Heer *Pieter Wybers*, oud-Schepen tot *Batavia*, dien ik A°. 1712 leerde kennen; en daar ik een ongemeen groot en fraey Cabinet gezien heb

De Hollandsche, of Europeische verdre Liefhebbers. In *Holland*, *Zeeland*, en elders heeft men mede veel fraeje Liefhebbers al van ouds gehad. Ik zal ze yder onder hunne Steden noemen.

Gelyk *Amsterdam* de grootste der *Hollandsche* Steden is, alzoo heeft men van ouds her daar ook veel groote Liefhebbers gehad.

Den *Arts Swammerdam* bezat ontrent het midden der voorledene eeuw een fraey Cabinet.

De Heeren *Kattenburg*.
Volkerts, die veel Hoorns door Savry in Plaat liet brengen.
Ovens, een Konst-Schilder,

Amsterdamsche. De Heer Borgermeester *Nicolaas Witzen*.
De Heer *Jonas Witzen*, Geheimschryver.
Nog een Heer Majoor *Witzen*.
De Heer *Blaeuw*, Geheimschryver.
De Heer *Hermanus van der Burg*, een Drogist.
De Heer Mr. *Gerbrant Pancras*, Borgermeester, en Bewindhebber, der *Oost-Ind:* Maatschappy, wiens Cabinet den 20. Maart 1726. aldaar op 't Oude Heeren Logement verkogt is.
De Heer *Wouter Valkenier*, Bewindhebber der *Oost-Ind:* Maatschappy.
Juffr: *Petronella de la Court*, Wed: van de Heer *Adam Oortmans*.
De Heer Professr. *Ruys*.

De Heer *Simon Schynvoet*, die boven allen in kennis, en in 't bezit van fraeje stukken aldaar uitsteekt, behalven dat zyn E. een ongemenen Schat van kennis ontrent veel andre zaaken (waar van veel Proefstukken daar, en elders, bekend zyn) bezit.

De Heer *Roeters*.
De Heeren *Feytema's*, Gebroeders.
De Heer *Job de Jong*.

Alle deze Heeren (van welke ik nu nog maar de Heer *Ruys*, en de Heer *Schynvoet* in 't leven kenne) hebben ongemeene fraeje Cabinetten bezeten, van welke ik 'er geen weet, dat aldaar by dat van de Heer *Schynvoet* te vergelyken is.

In de later tyd, en in deze Eeuw, zyn 'er nog meer andre Liefhebbers bygekomen, die mede zeer fraeje Cabinetten nu nog hebben. Deze zyn de navolgende:

De Heeren *Jacob Elias Schot*.
Warnar Groen,
Albertus Seba,
Joannes Luder, A°. 1719. overleden; dog vervangen door zyn Zoonen, de Messrs. *Arnold*, en *Henrik Luder*.
N: Ten Cate.
N: De Haan.
Christoffel Bendiker, die groote en nette Liefhebber, zoo daar in, als in de Penningkunde.
Balthazar Schaid, een Drogist.
N: Renner.
Hendrik Oortmans.
Philip van der Poorte.
N: Jeroede.
Pieter van den Heuvel.

Ook is my onlangs door een *Zeeuws Heer* van veel aanzien gezegt, dat de Heer *Westerveen*, Advocaat der *Oost-Indische* Maatschappy, mede een Liefhebber geworden, en bezitter van een zeer fraejen *Wentel-trap* is.

Alle deze Heeren bezitten mede Cabinetten, waar van ik 'er verscheide gezien hebbe, moetende bekennen, dat ik by de Heeren *Schot*, *Groen*, en *Seba* ongemeene fraeje stukken, die my zeer veel genoegen gegeven hebben, beschoude.

By alle deze moet ik als een Liefhebber ook noemen *Joannes Ros*, eenige Schoonmaker der Hoornkens tot *Amsterdam*, en die dat ook weergadeloos doet.

Tot *Delft* had men in de voorledene Eeuw, de Delftze.

Heeren *N: Kamerling*.
N: de la Fallie, Hoofd-Officier, een zeer groot Liefhebber.
Hendrik d'Acquet, Borgermeester, en Arts.
N: 's Gravezande.

Deze Heeren hebben ongemeene Cabinetten bezeten, en nu kenne ik daar alleen nog maar de Heer *Cornelis de la Fallie*, Oud-Schepen.

Dog wat dien Heer bezit, wete ik niet, dan alleen, dat zyn Ed: zeer fraey goed heeft, waar van ik eenige uitmuntende stukken gezien heb.

Tot *Haarlem* kenne ik alleen den alom vermaarden Heer *Levinus Vincent*, die al in de voorledene Eeuw, tot *Amsterdam* toen woonende, begon, en die alleen zoo veel bezit, dat men by een groote menigte van Liefhebbers de vierde part niet vind. Ook heeft dien Heer ongemeene schoone en uitmuntende stukken, behalven dat hy een gansche Zee van Visschen, Dieren, enz: in flessen met vochten, een weergadeloos Cabinet met Capellen, en ingekorvene Dierkens, en een oneindigen Schat van veel andere zeldzaamheden Haarlemze.

 bezit;

bezit, die men by niemand, dan by Hem alleen, vind, dat ook de reden is, dat veel Vorsten, en Grooten der Wereld, zig verweerdigt hebben het zelve te gaan bezien, gelyk zy ook, niet zonder verbazing en groot genoegen over 's Mans onvermoeiden, en onvergelykelyken yver, mitsgaders over zyn netheid in alles, te rug gekeerd zyn.

Hier plagt ook de Heer *d'Orville* te zyn; dog die is overleden.

Ook is 'er een Heer *Baars*, die fraeje dingen verzameld; dog zyne Liefhebbery (zoo my bericht is) gaat meest over zeldzame Vogels, *Insecta*, en ook ten deelen over Zee-Hoornkens.

Haagze. In *'s Gravenhage* had men van ouds verscheide Heeren, als:

De Heeren, *Benjamin Fagel*, Raadsheer in den Hove van *Holland*.
Desmarets, Opziender van 's Konings Hoven.

Welke beide Heeren zeer fraeje Cabinetten bezeten hebben.

Nu heeft men daar,

De Heeren, *Johan Bernard de la Fallie*, Auditeur van de Kamer van Reekening.
François Kiggelaar, Commies ter Secretarye van den Heer van *Beaumont*; dog die ons in het Jaar 1725 ontvallen is.
Johan van Segveld, Bewindhebber der *West-Indische* Maatschappy.
Jacob Bart, ook 1725 overleden.

De Cabinetten van deze Heeren heb ik gezien, die alle zeer fraey zyn; maar de Heer *de la Fallie* munt verre boven deze, en boven veel andre, in 't getal, en in de fraeje zoorten, uit; hoewel die twee volgende Heeren verscheide stukken bezitten, die ik by geen andre Liefhebbers gezien hebbe, en wel voornamelyk de Heer *van Segveld*.

Naderhand is my door deze en gene Liefhebbers bericht, dat hier zedert nog zouden bygekomen zyn.

De Hoog Ed: Heer, *Johan Hendrik van Wassenaar*, Heere van *Wassenaar*, *Obdam*, &c. &c. &c.

De Heer *N: van Aarssen*, van *Hoogerheide*, Heer van *Voshol*, &c. &c &c.

De Heer, Mr. *Johan van der Burg*, beroemd Advocaat.

Dog van deze Heeren (welke ik vast stelle, dat ongemeene fraeje Cabinetten bezitten) heb ik noit iets gezien, ende kan derhalven van haar Edelheden zeldzaamheden (welke ik, by myne verhuyzing tegen May 1726. by deze of gene gelegenheid nog wel eens hope te zullen zien) in 't geheel niet oordeelen; dan dat alleen zeggen kan van een voornaam Liefhebber, en zeer aanzienelyk Heer in *Zeeland* gehoord te hebben, dat de Heer en Mr. *van der Burg* een zeer fraeje *Wenteltrap*, welke zyn Ed: ook gezien hadde, bezit.

Ook kenne ik daar als een Liefhebber, die ze ook schoonmaken kan, Monsr. *Goske*, een Beeldhouwer of Beeldgieter; dog wat Hy bezit, wete ik niet; maar heb *hierlanze* Mosselen gezien, die hy ongemeen fraey schoongemaakt had.

Te *Rotterdam* is de oudste Liefhebber. Rotterdamze.

De Heer *N: Scholte*, Arts.
De Heer *N: Griffit*, een Drogist, nog levende, A°. 1724. en toen 86. Jaaren oud, en zeer goed kenner.
Den Heer *N: Lufneu*, Arts; die een fraey Cabinet heeft.
De Heer *N: Bloem*, Casteleyn op de Admiraliteyts Werf.
De Heer *N: Kuyk van Mierop*.
De Heer *Henrik van Raat*, Drogist, omtrent de groote Markt.

Tot *Hoorn* had men van ouds den Konst-Schilder, Hoornze

De Heer *N: Bronkhorst*.
De Heer *van Sugtelen*, Borgermeester, die een fraey Cabinetje had, 't geen nu de Heer *Bendiker* (zoo men my gezegt heeft) bezit.

Te *Dordrecht* heeft men zes Liefhebbers, die yder mede een Cabinet bezitten, waar in men al verscheide stukken ontmoet, die zeldzaam, fraey, en zoo ongemeen zyn, dat men die by geen andre Liefhebbers vind. Deze zyn: Dordrechtze.

De Heer *Bartholomeus van Segwaard*, in den Oudraad, Schepen, mitsgaders Ontfanger der Verponding, &c. Dezen Heer heeft het grootste, en een zeer fraey Cabinet.
De Heer *Karel Bachart Voet*, Konst-Schilder, en Commies ter Recherche alhier. Dezen Heer heeft mede een fraey Cabinet van Hoornen en Schelpen, en nog een ander van d'*Hierlandsche* ingekorvene Dierkens, zoo keurlyk net verzameld, en opgezet, dat hy daar in zyn weergae niet heeft; gelyk mede niet in het afteekenen van de *Hierlandze* Rupzen, Popjens, en Capellekens, met een zeer nette Beschryving 'er by; een Koninklyk Werk, en weerdig om van alle keurlyke Liefhebbers gezien te werden; behalven dat dien Heer ook twee groote kassen met veel flessen vol Gedierten in vogten, en met Vogels, die zeer fraey zyn, als ook veel fraeje Mineraalen bezit.

De

De Heer *Willem de Koning.*

Deze Heer heeft ook een zeer goed Cabinet van Hoorns, en Schelpen, waar onder fraeje stukken, en zommige zyn, die niemand, dat ik wete, heeft.

Ook heeft hy een fraey Cabinetje van *West-Indische* Slangen, Vogels, enz:, in fleſſen, dat verdiend van Liefhebbers gezien te werden.

De Heer *Antoni Vervel*, Apotheker, heeft een fraey Cabinet, en, na de korte tyd, dat zyn E: 'er is aangeweest, bezit hy eenige stukken, die ik by geen een Liefhebber in *Holland* gezien heb.

De Heer *Philippus Crena*, Commies op 't Comptoir van den Heer Ontfanger der Convoyen en Licenten alhier.

Dezen Heer heeft wel het minste van allen; dog heeft mede, na den korten tyd, dat zyn E: aan deze Liefhebbery geweest is, al vry veel goed, waar onder mede eenige fraeje stukken zyn; dog in de Maand November heeft hy ons 2 a 3 Laden, welke zyn E: eerst bekomen had, getoond, waar onder verscheide stukken waren, die geen Liefhebber, dan hy alleen, bezit.

De laatste dezer Liefhebbers is de Schryver zelf, die twee fraeje Cabinetjens bezit, waar onder veele stukken zyn, die verdienen van Liefhebbers gezien te werden.

Zyne Liefhebbery begon al A°. 1686, in welke tyd hy verscheide keurlyke Cabinetten bezeten heeft, van welke hy 'er twee aan twee byzondre Heeren vereerd heeft, waar in verscheide stukken waren (gelyk wel te denken is) die hy daar noit meer gezien heeft.

En alzoo hy nu na den *Hage* vertrekt, is hy vervangen door de Heer *Joannes Eugenius Voet*, Arts alhier. Deze Heer verzameld allerley fraeje dingen met veel oordeel, en teekend die zeer fraey na 't leven.

Onder deze Liefhebbers doet men iets, dat ik niet wete, dat in de andre Steden gedaan werd, te weten, dat wy ordentelyk, de eerste Woensdag in ieder Maand, 's Winters ten twee, en 's Somers ten drie uuren na de middag, by een-komen, om elkanders Cabinetten, met 't geen daar ondertusschen mogt by gekomen zyn, te zien, en om dan over die Liefhebbery; tot verder uitbreiding, en opheldering der zelve, met malkanderen te spreeken. Een gezelschap, onder ons A°. 1720. in de Winter ten Huize van de Heer *van Segwaart* begonnen, en waar in wy veel genoegen vinden, gelyk het ook een klaar bewys is, dat wy uitdrukkelyk ons Werk van deze zaak maken. En dit ons gezelschap hebben wy den 4 Augst. A°. 1723. ten Huize voornoemd ook de naam van de Liefhebbers van *Neptunus-Cabinet* gegeven; om andre Liefhebbers daar toe mede op te wekken.

Men heeft ook groote Liefhebbers in *Zeeland*, van welke my deze door zeker vriend opgegeven zyn. Zeeuwsche.

De Heer *Gaspar van Citters*, Raadpensionaris van *Zeeland.*

De Heer *Willem van Citters*, Borgemeester, en Bewindhebber der *Oost-Indische* Maatschappy tot *Middelburg*, alwaar deze twee Heeren Gebroeders yder (zoo my gezegt is) een uitmuntend Cabinet, waar in veel zeldzame en onbekende stukken zyn, bezitten; dog kan daar van niet oordeelen, alzoo noit de eere gehad hebbe, om iets daar van te zien.

De Heer *Antoni van Disboek*, woonende tot *Vlissingen*, die een zeer Cabinet (zoo hoore), en waar in veel *Zuydlands*, en *West-Indisch* goed is, heeft; dog kan daar over al mede, alzoo daar noit iets af gezien heb, niet oordeelen.

Sr. *Pieter van den Heuvel.*
Sr. *Daniel de Smit.* } tot *Middelburg.*
Sr. *Jan de Loovers.*

Tot *Swol*, in *Overyzel*, heeft men nog twee Liefhebbers te weten,

De Heer *Henrik Voet*, Borgemeester, en Postmeester van *Overyssel*, en Broeder van den bovengemelden Heer *Carel Bouchard Voet.* En Zwolsche Liefhebbers.

De Heer en Mr. *Dirk Voet*, Gemeensman van *Swol*, en Zoon van den boven-gemelden Heer *Carel Bouchard Voet.*

Wat deze Heeren bezitten, weet ik niet; dog weet, dat zy yder een Cabinet van Hoorns, en Schelpen, hebben.

Daar ziet men nu een Lyst van de voornaamste Liefhebbers, die ik kenne en die ik weete, dat 'er in de voorledene Eeuw bekend waren, of die 'er nu nog in wezen zyn.

Eer ik nu van deze stoffe affcheide, moet ik nog iets van eenige zeldzame stukken, die ik by deze en gene *Indische*, of *Hierlandsche* Liefhebbers, gezien heb, zeggen.

Onder de *Indische* heeft niemand meer fraeje stukken bezeten, als de Heer Landvoogd *van der Stel* in *Amboina*; dog die op te noemen is my onmogelyk; want zyn Ed: had Solders vol van allerley zoorten. Hy bezat veel Orangie Admiraals, meer andre, die my ontschoten zyn.

By de Heer *Wybers*, op *Batavia*, heb ik A°. 1713. deze stukken, die fraey waren, gezien. Zeldzame Hoorns van de Heer Wybers.

Een zeldzame gemeen-groote *Krul-Hoorn*; dog zonder krullen, of takken, met drie zwarte en ros-agtige banden, en met vier a vyf krullen voor aan, zynde zeer zwaar en dik.

De

De *Sjangko*, waar van zyn Ed: 'er verscheide hadde.

Eenige verkeerde Hoorns, en een met een Zee-boompje 'er in.

De Orangie *Admiraal*, waar van 'er drie waren, de eene vry groot; dog doover, als de andre, en geen van alle heel fraey.

Caap-Hoorns. Van deze waren 'er vier, een zeer groot, twee redelyk, en de andre maar matig.

De *Opper-Admiraal*. Van deze was 'er een kleene, die goed was.

Twee *Beddekens*, met ingegroefde vlammen, waar van de weerga noit, dan by de Heer *Schynvoet*, en by Heer *Karel Bochard Voet*, gezien hebbe.

Een zeldzame zoort van zeer witte *Lap-Hoorns*, die noit meer gezien heb. Van deze was 'er een paar.

Een paar *Japansche* gladde Orangie dito, byna als een zoort, die uit *West-Indien* komen, en die wy de kleene gedoornde *West-Indische Lap-Hoorn* noemen.

Een paar rosse *Babilonische* zeldzame *Torens* met drie omgangen.

Veel fraeje zwart-getakte witte *Krulhoornkens*.

Een paar zeer fraey ros en wit gekamelotte *Tepelbakken*.

Een ongemeene groote schoone *Musyeq-Hoorn*.

Een paar bruine zeer groote geribde *Olie-Hoorns*.

Een groote gevlerkte dito.

Zes of agt groote en byzonder fraeje *Trompetten*.

Een paar Goude *Lakens* van 't Eiland *Dinding*, veel bruiner, als de onze.

Een uitmuntende Orangie *Guemoe-Hoorn*, zeer lang, en fraey, een zoort van *Admiraals* van die Hoorns.

Een *Guineesche Toot*, fraey groot.

Een zeldzame en knolagtige *Ajax*, of groote *Olie-koek*.

Van de *Olie-koek* met Corinthen, of Krenten een fraey groot paar.

Vyf *West-Indische* fraeje geribde *Stormhoeden*.

Een van dito zoort, zeer glad.

Verscheide *Schouten-bynacht*, die zeer fraey waren.

Verscheide fraeje gebandeerde *Harts-Hoorns* met banden.

Een weergadelooze bastaard-Purper-Hoorn uit het roode *Meir*, die zeer groot was.

Een Orangie zeer fraeje *Arabische Letter*.

Een zeer groote, dog beschadigde, *Wentel-Trap*.

Een kleen *Jokje*, of *Wevers-Spoeltje*, en nog een recht fraey groot van deze zoort.

Twee ongemeene groote *Compas-Schelpen*.

Een paar schoone hoog-roode *Dubbletten*, van gedaante als de *Landschapjens*, of *Griekshe A Dubbletten*, met overlangze groeven, vallende in *Mocha*; dog dit schynd my toe de *Adama Dubblet* te zyn, dat een licht-rood *Pussertje* is.

Een paar Violette gladde dito, even eens van gedaante.

Een paar geele zeer lange zeldzame *Mosselen*, met een bruin ovaal 'er op.

Een paar groote geheel roode *Krabben*; dog zwart van rand.

Een buiten-gemeene groote lang-gedoornde Purpre en zeer zeldzame *Lazarusklap*.

De Heer *Helmolt* heeft verscheide zeldzame stukken gehad, die op 't laatst zullen voorkomen onder yder zoort van zeldzame Hoorns, en wat Liefhebbers die al bezitten.

Wat zeldzame stukken, en fraeje Hoorns de Heeren *d'Acquet*, *van Suchtelen*, *Blaeuw*, *Luder*, en Juffr. *Oortmans*, gehad hebben, kan men uit hunne Catalogi, volgens welke die verkogt zyn, zien.

A°. 1720. Hebbe onder de Hoornkens en Schelpen, van die groote kenner en uitmuntende Liefhebber, de Heer *Schynvoet*, deze ongemeen fraey gevonden: Als ook van de Heer Schynvoet.

HOORNS.

De *Opper-Admiraal*, by *Rumph*: op de Plaat der *Admiraals* by Letter B. deze is matig groot.

De *Admiraal*, by Letter C. te zien, en zeer groot.

Een andre dito. Deze is de kleenste.

De *Admiraal* van *Oma*, of de *West-Indische Admiraal*.

Drie *Vice-Admiraaltjes*.

Een *Schout by nacht*.

Eenige zwarte *Harts-Hoorns* met banden.

Een zeer groote uitmuntende *Neptunus-Schacht*, de grootste, die ik oit zag, en wel een span lang.

Een fraeje groote *Arke Noachs*.

De verkeerde gevlamde *Luyt-Hoorn*, een paar.

De *Kraal-Nautilus*, of 't *Kraal-Doeken-Huysje*.

De gemarmelde stompe appelagtige en leververwige *Triton* of *Trompet*.

Een wit-agtige dito.

Verscheide *Sjangko's*, en de Eyer-nest 'er van; als ook een zeer kleene dito,

Verscheide *Verkens-Snuiten*.

Verscheide groote en kleene *Kemphaanen*.

De graeuwe *West-Indische Moor*.

Een zeer zeldzame Hoorn met veel digte rosse banden op een geel-agtige grond, byna als een *Vleermuys*; een ongemeen stuk; en, zoo meine, d'Orangie-vlag genaamd, dog hebbe een diergelyk by de Heer *Seba* gezien.

Twee

Twee zeldzame Hoorns met groote inkervingen, welke ik niet kenne.

Eenige *West Indische* Hoorns, als die men by de Heer *Rumphius* op de Plaat der *Admiraals*, of op de Plaat N°. XXXIV. by de Letter K. ziet, zynde een zoort van *Achaat-Horens*.

Een witte ros-gemarmerde buiten-gemeene groote, en zeer fraeje *Tepelbak*, diergelyke ik noit meer gezien heb.

Verscheide andre zeldzame *Tepelbakken* van allerley zoort.

Verscheide zeer schoone *Guineesche Tooten*.

Een ongemeene schoone en zeer groote dubble *Paus-kroon*, met een byzondren witten grond.

Een ongemeene dito, met roode druppen.

Een fraeje en vry groote *Argus*.

Verscheide fraeje *West-Indische* klimmende *Leeuwen*.

Drie buiten-gemeene zeldzame *Navels*, of *Wervel-Hoorns*.

Een a twee *Bezoars* of *Beddekens*, met gladde vlammen.

Een dito, met ingegroefde vlammen.

Een *Caret-Hoorn*.

Turks Papier, twee stuks.

Verscheide fraeje geele *Boter-weggen*.

Een onvergelykelyk groote *Soldaat*.

Twee *Paarlemoer-Hoorns*, de grootste, die ik oit zag, en uit het Cabinet van de Heer *Swammerdam*, hebbende yder honderd Gulden van fnyden gekost.

Twee zeer groote en fraey-gesnede bonte *Knobbel-Hoorns*, of *Mata-Boelan's*.

Een groot, twee kleene *Staaten-Vlaggetjes*.

Verscheide heerlyke gesnedene Beeltenissen van *Belkin*.

Twee *Cameel-Hoorns*.

Een *Spooltje*, 't eerste, dat hier te Lande bekend is geworden.

Verscheide *West-Indische* getakte fraeje kleene *Lap-Hoorns*.

Een byzonder groote Appelbloesseme *Moerbey*.

De Orangie *Podagra's*.

Verscheide kleene *Duivels-klaeuwtjes*.

Een paar Orangie-agtige *Spookjes*.

De groote witte *Haspel*, een ongemeen stuk.

Twee zeer groote witte *Napjens*.

Verscheide groote *Italiaansche* Rood-gestippelde *Vloertjes*.

Een zeer schoon *Napje*, van buiten Orangie, van binnen Paarlemoer.

Verscheide schoone *Maan-Hoorns*, *Doyers*.

Verscheide schoone *Bagyne Drollen* van allerley zoort.

Een a twee *Wester-Midas Ooren*.

Velerley fraeje *Brandarissen*, ook 't wit *Scorpioentje*.

Een paar kleene *Tootjens* wit van grond, met een breeden, en een zeer smallen geelen band, waar van de weer-ga by de Heeren *Vincent*, en *Groen*, dog met een weinig verandering, gezien, en waar van ook een paar heb.

Een *Cartageensche Lik-Hoorn*, of *Klipklever*, zeldzaam, en alleen by deze Heer, de Heer *Seba*, en de Heer *Koning*, te vinden.

Een paar groene zwart-gebandeerde zeer fraeje *Slekken*, die niemand dan dezen Heer, nevens de Heer *van Segwaart*, en my, (myns wetens) heeft.

Een kleen geel *Papedo-Horenken*.

SCHELPEN van zyn Ed:,

De *Straat-Davids-Dubblet*, byna als een *Teljoor*, de grootste die oit zag.

De Bloed-roode en bleeke *Compas-Schelpen*; dog kleener, als die van de Heer *Seba*.

Een *Winkelhaak*; en een dito op een Hanen-kam.

Neptunus-Snuyf-Doos.

Een a twee Orangie *Lazarus-klappen*.

Verscheide fraeje *Venus-Hartjens*, een a twee met roode stippels.

Twee fraeje geribde groote Schelpen, als de *Tour de Bra*.

Orangie *St. Jacobs-Schelpen*, met doornkens, twee a drie stuks.

Een zeer groote Goude *Tong*.

Twee Citroen-geele dito, zeldzaam.

Verscheide *Crissen*.

Roeters-Dubbletje, in 't midden zeer fraey; dog my onbekend.

Ongemeene fraeje *Landschapjens*, of *Griekze A* Dubbletten.

De rechte *Ys-Dubblet* twee a drie paar, en onder de zelve verscheide kleene, die van de andre verschillen.

Zeer fraeje bonte *Mantels*, en *Wy-tassen*.

Een paar fraeje *Straat-Davids* Dubbletten.

De gevlamde *Paeuwen-kwast*, of de *Boon-Dubblet*.

Een *Foelie-Dubblet*, donker-Purper.

Verscheide fraeje enkelde en dubble *Haanen-kammen*.

Een paar *Tyger-Dubbletten*.

Een a twee zeer fraeje blaeuwe *Tour de Bra's*, of *Zonnestraalen*.

Eenige Appelbloezeme, dito.

De geribde *Venus-Dubblet* volmaakt.

Een andre, die bruin, zeer zeldzaam, en fraey, dog my onbekend was.

En veel andre stukken, my ontschooten, dog waar van 'er ook veele in 't Werk van *Rumphius* voorkomen, en waar van 'er hier agter nog wel eenige, gelyk ook van andre Liefhebbers, zullen volgen.

By de Heer *Groen*, zag ik in dat zelve Jaar 1720, en ook A°. 1722. deze fraeje stukken. Ongemeene stukken, van de Heer Groen.

Een Orangie *Admiraal*.

Een *Achaat Hoorn*.

Een kleen ros *Vice-Admiraaltje*.

Drie geele *Tooten* met geele gestippelde banden; een *West-Indische* zoort

Twee zeldzame *West-Indische Midas-Ooren.*
Een Appelbloezeme *Kemphaan*; de fraeyste die ik kenne.
Een dito, wat flaeuwer van Appelbloessem, dog mede zeer levendig.
Verscheide gladde zeer vreemde *Trompetten*, byna als de *Aroeze*.
Groote diep-ingekeepte rosse Horens, byna als de *West-Indische Mooren*, agter met verscheide omgieringen.
Twee *Guineesche Tooten.*
Groote *Ring-* of *Harts-Horens* met Appelbloessem, en een paar kleene met sterke banden.
Een paar dito, flaeuw Appelbloessem.
Een zeer groot, en byzonder fraey, *Italiaans Vloertje.*
Een paar gladde ronde zeldzame *Spillen.*
Twee *Verkens-bekken*, en een fraeje *Slek*, die onder Appelbloessem is.
Een groot *Beddeken* met banden, en een met bedden, die zeldzaam is.
Twee bruine *West-Indische Kroon-Horens*, en een fraeje geele dito.
Een kleen zeldzaam *Wentel-naaldje.*
Ses *Zoompjens* met naaden 'er over, en een met een halven naad.
Twee paar kleene *Trompetten* met zwarte stippels. Twee zeldzame zwarte *Slekken.*
Een *West-Indische* geknobbelde *Stormhoed*. Een zeldzame *Beddetyk*. Een groot zeldzaam *Buikje*,
Twee *West-Indische* geribde *Casketten*. Een *Staaten-Vlaggetje*. Groote Appelbloesseme *Moerbeyen.*
Een paar *Sjankos*. Een fraeje *West-Indische Krul-Horen*. Een zeldzaam groen verkeerd *Horentje*, en meer van die zoort.
Twee zeer groote graeuwe zeldzame verkeerde *Luyt-Horens.*
Twee gevlamde kleene dito, dito.
Een *West-Indische* geel-gevlekte en gedoornde *Snippen-bek*, van de Heer *d'Orville.*
Twee a drie gedoornde *Snippenbekken*, by *Rumphius Tab. XXVI.* N°. 5. te zien.
Twee a drie *Zuyd-Landze Trompetjens*; en een ongemeene van de Heer *d'Orville.*
Twee *Neptunus-Schachten*. Een fraeje rosse *Moor.*
Een gestreepte *Bezoar*. Zeer fraeje gesnede *Coquiljes.*
Twee zeldzame *Storm-hoedjens*. Verscheide fraeje klimmende *Leeuwen.*
Fraeje *Kemphaanen.*
Een getakte zeldzame *Knol.*
Een paar *Jokjens*, of *Wever-Spoeltjens*. Een groote, en twee kleene *Haspels.*
Een kleen graeuw *Tootje* met een breeden, en een kleenen band, en nog een diergelyke; en nog twee paar zoo by de Heeren *Schynvoet* en *Vincent* gezien.
Verscheide groote *West-Indische Admiraals.*

SCHELPEN van zyn Ed:

Een ongemeene groote en fraeje Appelbloesseme *Tour de Bra.*
Een schoone Goude *Tong.*
Een groote zeer fraeye ros-geteekende *Quaker.*
Twee groote *Ys-Dubbletten.*
Een kleen Foeli-bladje, *Isabel* of Orangie van verwe, op een rotsje, een ongemeen stuk.
Een zeldzame bruine *Compas-Schelp*, zonder weerga.
Een zeer fraey Citroen-geel *Lazarus-Klapje.*
Een uitmuntende gladde *Tyger-Dubblet*; als de *Griekze A. Dubblet*; dog platter.
Een ongemeene sterk-Citroen-geele *Nagel-Schelp* met stompe nagelen; hoedanig eene ook by de Heer *Vincent* is.
Een drie-dubble, byna als een *Compas-Schelp*, mede weergadeloos.
Twee *Peul-Dubbletten*. De grootste *Arke Noachs*, die kenne; en nog een fraeje dito.
Een zeldzame *Eyken-Houts-Dubblet*, of *Bia Tenimbar*, met fraeje straalen 'er op. Een zeer fraey stuk, een *Cedo Nulli.*

By de Heer *Jacob Elias Schot* hebbe ik A$_o$. 1720. deze ongemeene stukken gezien. Als mede van de Heer Schot,
Een Orangie *Admiraal*, die uit 't Cabinet van de Heer *d'Acquet* gekomen, en de eerste is, die hier bekend was. Hy is zeer sterk van Appelbloessem.
Een paar schoone *Neptunus-Schachten.*
Een schoone Appelbloesseme *Kemphaan.*
Een paar *Admiraals* der *Gnemee-Horens*, of der *Band-pennen.*
Verscheide groote *Kaap-Horens*, en die zeer schoon geteekend.
Een zeer fraeje groote *Argus*; en meer andre van die zelve zoort.
Verscheide Appelbloesseme geribde *Tooten*, die ik niet kenne, en niet wete meer gezien te hebben.
Een *Opper-Admiraal.*
Een ros-agtig graeuw basterd *Wenteltrapje*, een ongemeen en zeldzaam stuk.
Zeer fraeje *Nassouwen.*
Een Orangie-agtige *Rysten-bry-Hoorn*, of *Sproetje*, zeer fraey, en zeldzaam, ja weergadeloos.
De graeuwe *West-Indische Moor.*
Een zoort van een langagtig *Stompje*, van agteren als een *Knol*, en met groeven.
Twee paar *Crissen.*
Twee *Jokjens*, of *Wevers-Spoeltjens.*
Een zeldzame schoone en groote bruinet, met veel witte en fraeje bruine blokken 'er in.
Een kleene rechte Goud-Lakenze *Hoorn*, byna

byna als een blaeuwagtige *Hoender-veder* of *Bruinet*, zeldzaam.
Een paar zeldzame *Babilonsche Torens*, byna leververwig.
Fraeje kleene getakte *Lap-Hoorns*.
Een leververwige fraeje *Arke-Noachs*.
Een paar gladde *West-Indische Spillen* met tanden.
Een of twee schoone *Guineesche Tooten*, zeer fraey.
Een paar middelbare groote *Spillen*.
Eenige fraeje *Bultjes*, of *Buccheltjes*, en een met een manneken 'er op.
Een uitmuntende *Canari* met tanden, fraey gemarmerd.
Twee paar gevlamde geribde *West-Indische Casketten*; dog 't een paar groot, en uitmuntend fraey.
Een paar *Isabelle*, of Orangie *Nassauwen*.
Een paar zeldzame graeuwe verkeerde *Luyt-Hoorns*, of *Vygen*, vry groot, weet niet dat die meer, dan by dezen Heer, en de Heeren *Schynvoet*, *Vincent*, en *Groen* zyn.
Verscheide verkeerde geele *Hoorns*.
Witte *Zwitzers-broeken*, met korte doorns.

SCHELPEN van zyn Ed:
Verscheide paaren fraeje *Bacassam-Schelpen*.
Verscheide *Steen-scheden*.
Twee a drie fraeje gedraeide *Haspels*.
Eenige *Peuldubbletten*.
De *Straat-Davids-Dubblet*.
Een uitnemende Orangie *Lazarus-Klap*.
Ettelyke roode *Del Minasche* Dubbletten van *D. Adama*, zynde een zoort van roode *Posserkens*.
Een zeldzaam gekartileerd *Wafel-Yzer*.
Een groote Appelbloezeme *Tour de Bra*, en eenige paaren kleene dito.
Een paar groote *Navel-Dubbletten*, zeer zeldzaam met diepe groeven, vallende op *Batavia*.
Verscheide andre van een zoort, die nog wat anders is.
Een Orangie zeer schoone *Foeli-Dubblet*, een duim lang, en twee vingers breed.
Een Appelbloessem en wit gedoornd *St. Jacobs-Schelpje*, als een *Wy-Taschje*, ongemeen, hoedanig een nu de Heer *de la Fallie* in den *Haag* ook bezit, en A°. 1717. van my onder andre Dubbletten en Hoorns gekogt heeft. Ook heeft 'er de Heer *Seba* een. En (zoo geloove) de Heer *Vincent* een diergelyk.
Een groote *Tour de Bra*, als de gemeene kleene, of als de *Ternataansche Letter-Schelp*; trekkende wat na den blaeuwen.
Ettelyke schoone *Smirnasche St. Jacobs-Schelpen*, Citroen-geel, en met wit opwerk.

Een paar groote *Compas-Schelpen*; dog geloove dat de Heer *Kiggelaar* de grootste heeft.
Een paar bloed-roode dito.
Verscheide schoone Goude *Tongen*.
Veel schoone bonte *Mantels*.
Ettelyke schoone roode, groote Orangie, en andre, ook eenige Citroen-geele *St. Jacobs-Schelpen*.
De zeldzame witte geribde *Venus-Dubblet*.
Verscheide fraeje *Ys-Dubbletten*.

De Heer *Albertus Seba* heeft mede zeer fraeje Hoorns, onder welke my voorstaat deze zeldzame stukken A°. 1720. en 1724. gezien te hebben: *Zeldzame Hoorns van de Heer Seba.*
De Orangie Admiraal van de Heer *d'Orville* voor 60 gulde ingekogt; dog nu in handen van een ander.
Een *Doeken-Huysje*, het grootste dat ik wete in *Holland* heel gezien te hebben; een ongemeen fraey stuk. Het is gekomen van de Heer *Cornelis de Bruin*, die beroemde Reiziger, en is weerdig van alle Liefhebbers gezien te werden. Het is ontrent drie hand breedten en, na myne gissing, nog wel zoo lang.
Een paar zeer fraeje gladde *West-Indische Spillen*, hoedanige ook de Heer *Lader* gehad heeft; en eene onvolkomene dito.
Een paar zeer fraeje *Argus-Hoorns*.
Een paar *Kaap-Hoorns*.
Verscheide fraeje *Beddetyken*.
De gladde *Trompet*, of een diergelyke.
Twee a drie *Cameel-Hoorns*.
Verscheide buiten-gemeen-groote *Harts-Hoorns*.
Twee *West-Ind:* groote geele gebandeerde en gespikkelde dito, en een uitmunde groote daar van.
Een Ros-agtige fraeje zeer zware *West-Indische Trompet*.
Verscheide groote fraeje *Slekken*, uit de *Middelandsche Zee*, met tuiten.
Verscheide *West-Indische* zwart-gebandeerde lever-wige *Brandarissen*.
De geele en Orangie *West-Ind: Kuypers-Boor*.
De *Opper-Admiraal*, zeer goed, en volkomen.
Verscheide *Guineesche Tooten*, en eene die fraey groot is.
Een paar *Cartageensche Lik-Hoorns*, of *Klip-Hoorns*.
Een fraey *Draken-Hoofdje*.
De zeldzame *Zonne-Hoorn*; zynde uit myn aangehaald goed gekomen.
Eenige *Achaats Hoorns*, of 't blad der Admiraals by *Rumphius* op de Plaat N°. XXXIV. by de Letter K. te zien.
Een paar *Jokjens*, of *Speeltjes*.

Veel schoone *Brandarissen*, ook 't wit *Scorpioentje*.
Een uitmuntende schoone half-zwarte, en witte *Brandaris*.

SCHELPEN van zyn Ed:
De groote bleek-roode *Compas-Schelp*.
Een zeer groote Appelbloessemе *St. Jacobs-Schelp* of *Wy-Tas* met doorns, als die welke de Heeren *de la Fallie* en *Schot* mede hebben.
Zeer groote en zeer volkomene *Nagel-Schelpen*, byna al zoo groot, als by de Heeren *Vincent* en *Kiggelaar*.
Verscheide roode *Del Minase* Schelpen van *D. Adama*.
Verscheide Appelbloezeme groote *Tour de Bra's*, of *Zonnestraalen*.
Een a twee enkel-blaeuwe donkere dito.
Een bleeke Orangie schoon-getakte *Lazarus-klap*, en verscheide andre van die zelve verw, en daar onder rechte Orangie.
Verscheide *Haanekammen*.
Neptunus Snuifdoos.
Twee fraeje *Neptunus-Schachten*.
Een bastaard-*Cris*.
Verscheide fraeje *Konings-Mantels*.
Zeer groote bastaard-*Wafel-Yzers*.

En van de Heer Schaid. A°. 1719. Heb deze ongemeene stukken by de Heer *Schaid* gezien.

HOORNS.
Verscheide *St. Maloze*, of *Fransche Bel-Hoorns*; die ook in *Guinea* vallen.
Twee groote *West-Indische Spillen* met tanden; dog de eene maar volkomen.
Een schoone *West-Indische* bruine *Toot*, die niet kenne, fraey gemarmeld.
Graeuwe en bruine gladde platte zeldzame *Doyers*.
Een zeldzaam *Midas-Oor* uit *West-Indien*, graeuwagtig, en van binnen Appelbloessem.
Een fraeje Orangie *West-Indische Kroon-Hoorn*, hoedanig eene uitmuntende geele ik ook by de Heer *van Segwaart* vinde. Deze is vry groot, en schoon.

SCHELPEN van zyn Ed:
Een groote Appelbloessemе *Tour de Bra*.
Eenige *Smirnase St. Jacobs-Schelpen*, of *Wy-Tasschen*, wit, en flaeuw Appelbloessem 'er op.
Eenige Orangie Dubbletjes.

Fraeje Hoorns van de Heer Vincent. In 't Jaar 1720. zag ik onder het oneindig getal fraeje Hoorns van de Heer *Vincent*, tot *Haarlem*, deze uitmuntende stukken.

HOORNS.
Twee Orangie Admiraals.
Een Opper-Admiraal, fraey van groote, en goed.
Twee *Zuydlandsche Trompetjes*.
Een *Jokje*, en twee a drie kleene bastaard-dito.
Een groote en een kleene gevlamde verkeerde *Luys*-Hoorn, zeer mooy.
Een paar bruin-gevlamde fluyke zeldzame *Mollen*.
Verscheide Appelbloessemе geribde *Dadel-Tootjens*.
Verscheide groote *Italiaanze Vloeren*.
Vier *Achaate* Horens.
Drie *Verkens-bekken*.
Twee a drie gladde Hoorns, als *Navel-Horens*, zynde dik en lever-verwig.
Verscheide *West-Indische Midas Ooren*.
Een paar *West-Indische* gladde *Spillen* met tanden.
Een paar middelmatige *Nautili*, of *Doeken-Huysjes*.
Een groote dito, ontrent 10 duimen lang, de witste, fraeyste en grootste, die ik kenne, buiten die van de Heer *Seba*, die wel wat grooter, maar geeler is.
Een *Krab*, die van binnen Orangie is.
Een geele groote klimmende *Leeuw*, en twee kleene dito, als klimmende *Leeuwen*.
Een *Buykje*, of *Bezoar* met een naad in 't midden.
Een a twee fraeje *Schouten by Nacht*.
Vier *Zoompkens* met naden 'er over henen.
Twee a drie zeer groote *Hart-Hoorns* met banden, de grootste ruym een halve voet lang.
Twee gemeene, en twee blaeuw-agtige, *Duivels-klaeuwen*.
Drie geele *Tooten*, met geele stippel-banden, en geele vlekken, een zoort van *West-Indische* Admiraals.
Twee a drie *Slekken* met roode tuiten.
Twee zeldzame Horens als Vledermuizen, met 13 a 14 fyne rosse banden; dog de eene wat geeler van banden, en heb een diergelyke, rooder van banden, by de Heer *Schynvoet* gezien, *d'Orangie-vlag* genaamd, en by niemand anders.
Twee a drie dito graeuwe, met een verkeerden bek.
Drie a vier gladde Horens, van fatzoen als een kleene *Trompet*.
Een paar verkeerde geele Hoornkens, en nog 1 dito.
Twee *Haspels*.
Twee a drie fraeje *Kaap*-Hoorns.
Drie *Caret*-Hoorns.
Drie a vier *Katwykze* Hoornkens met banden.
De *West-Indische* geele *Kuipers-boor*.
Een paar groote geknobbelde *Trompetten*.
Een zeldzaam kleen Hoornken met drie omwentelingen of kringen agter, dat niet kenne.

Een

Een paar kleene geele Hoornkens met een a twee bruine banden.
Twee Goude *Lakens* met drie banden, ieder byzonder, en zeldzaam.
Verscheide zeldzame *Doyers* van verscheide verwen.
Ook groene gemarmelde dito.
Een a twee paar diep-ingegroefde kleene Hoornkens.
Ettelyke zeer fraeje rechte, ook Boerenen wilde groote *Muzyquen*.
Een a twee *Staten-Vliggetjes*.
Twee *Olikoeken* met Corinthen met veel Appelbloessem.
Een *Sproetje*, of de *Kikvorsch*, die van binnen zwart is.
Een groot schoon *Kemphaantje*, die leververwig, en een Appelbloessem is.
Een Eyken-houts-*Toot* met een band.
De witte kort-getakte zeldzame *Switzers-broek*, en zeer fraije kleene *Krul-Horenkens*.
Eenige graeuwe *Mooren*, of *Mistiçen*.
Een zwarte *Moor*, wel een voet lang.
Drie groote gebandeerde *Mooren*, yder byzonder.
Verscheide getakte rosse en bruine *Brandarissen* uit *West-Indien*, of uit de *Middelandsche Zee*.
Een zeer groote *Soldaat*, met de Visch 'er in overgekomen, en verscheide kleener dito.
Een Appelbloessem *Brandarisje*.
Het wit *Scorpioentje*; en een zwart.
Een a twee *Neptunus-Schachten*.
Een zeldzame graeuwe kort-gedronge *Dadel*, als de *Persiaansche* van *Jonston* byna.
Verscheide fraeje *Beddetjken*.
Een a twee *Saten-Vlaggetjes*.
Een groot *Beddeken* met banden; dog die met groote Dobbelsteenen, of Beddekens, niet.
Een gestreepte *Bezoar*.
Een paar groote *Talang-* of *Lap-Horens*, een Manneken, en Wyfken.
Een zeer fraeje gevederde kleene zeer donkere *Trompet*.
Een fraeje *West-Indische* gedoornde *Snippenbek*.
Twee kleene *Arken Noachs*.
Eenige groote *Fransche Bel-Hoorns*, en een zeer kleene.
Vier a vyf *Argus-Horens*, en een vry groot van oogen, en fraey.
Drie a vier *Sjanko's*, of *Offer-Hornes*.
Twee groote *Wervel-Horens*.
Een *Buykje* met een dikke naad in 't midden.
Eenige zwartagtige *Harts-Horens* met banden.
Een uitmuntende schoone groote *Netenkam* of dubble *Spinnekop*, volkomen van tanden.

Een dito onvolkomen, en nog 2 paar kleener, mede volkomen van tanden.
Verscheide *West-Indische* kleene gedoornde *Lap-Hoorns*, en een a twee met huizen 'er op.
Een zoort van een *Cameel-Hoorn*.
Twee getakte *Krullen*.
Een gemeene vry groote dito.
Een a twee *Ternataansche* zeldzame getakte *Vleermuyzen*.
Groote doorgesneede *Papedo-* of *Paarlemoer-Horens*; en een dito fraey uitgesneden.
Twee a drie *Zee-Tonnen*.
Een paar kleene witte, of graeuwagtige *Tootjens* met een breede en een smalle geele band.
Een heerlyke en groote *Kroon-Horen*, en meer kleene.

SCHELPEN van zyn Ed:

Een *Venus-Hartje*, rondom fraey Appelbloessem.
Een met Purpre flippen.
Een Citroen-geel, fraey; dog niet te sterk van verw.
Een zeer grootte volkomene *Nagel-Schelp*.
Zeer fraeje *Poffers*, of *Quakers*.
Een paar *Compas-Schelpen*.
De bloed-roode, en de bleek-roode dito, van ieder een paar.
Drie donkere zeldzame groote *Zonnestraalen*, of *Tour de Bra's*, enkel blaeuw.
Verscheide groote Appelbloezeme *Tour de Bra's*.
Verscheide heerlyke Orangie *Lazarusklappen*; ook enkele en dubble *Haanekammen*.
Vier a vyf Citroen-geele zeldzame *Dubbletten*, of *Steene-bloemen*, hoedanige mede by de Heer *Luder* verkogt zyn.
Twee *Crissen*, een groote, en een kleene.
Verscheide *Peul-Dubbletten*.
De rechte *Steen-schede* nog in de Steen stekende.
Twee ongemeene, en twee gemeene *Straat-Davids-Dubbletten*.
Een fraey paar *Straat-Davids-Dubbletten*.
Twee a drie goede Goude *Tongen*.
Een witte *Tong*.
Een in een gedrongen Citroen-geele *Nagel-Schelp* met stompe nagelen.
Een dito, met wat Appelbloessem, zeer fraey.
Een zeer groote, en zeer volmaakte *Nagel-Dubblet*.
Twee kleene *Rots-Dubbletten*.
Een gedoornd *Wy-Tasje* wit en zwart, rood-agtig van verwe.
Een a twee zoorten *Ambonsche*, byna als de *Cartageensche*.
Verscheide schoone bonte-*Mantels*, en en groote *St. Jacobs-Schelpen*.

Een zeer groote gedoornde volmaakte *Helfter*, of *Ham-Dubblet*, veel grooter als de myne.

Drie fraeje roode *St. Jacobs-Schelpen*, met witte ruitjes.

Een fraeje sterk-roode, matig-groote dito.

Een kleene Orangie *St. Jacobs-Schelp.*

De groote geribde *Venus-Dubblet.*

Verscheide fraeje *Mossels.*

Een Appelbloezem-agtige *Foelie-Dubblet*, die mooy is.

Mitsgaders veel andre heerlyke stukken, die my, door de groote menigte van alles, ontschoten zyn, alzoo die maar onthouden, en niet aangeteekend heb.

Als ook byzonder van de Heer Auditeur de la Fallie.

By de Heer Auditeur *de la Fallie*, in den *Haag*, heb Ao. 1718. een groote Schat van fraeje en zeldzame Hoorns gezien, waar van my deze in 't geheugen nog hangen.

HOORNS.

Twee zeer fraeje *Opper-Admiraals*, yder byzonder van verw en teekening; dog de eene fraejer, als de andre.

Een zeer zeldzaame Hoorn, by zyn wel Ed: *Cedo Nulli* genaamd, van groote byna als een Orangie *Admiraal*; dog korter in een gedrongen, en wat dikker, hebbende kleene geele, witte, en bruin-agtige bandjens ketens-wyze over de geheele Hoorn, die my zeer zeldzaam, en fraey, voorkwam, zynde een ongemeen stuk, dat niemand anders bezit.

Een Orangie *Admiraal*, welke ik niet gezien heb, maar die zyn Ed: (zoo my bericht is) naderhand bekomen heeft.

Twee zeer fraeje *Wentel-trappen*, en nog een bastaard zoort.

Verscheide gestreepte zeldzame *Bezoars*, of *Beddekens.*

Een fraeje zwarte *Schout-by Nacht.*

Een zeer fraey gemarmerde *Arke Noachs.*

Veel vreemde my onbekende Hoorns uit de *Middelandsche Zee*, of *West-Indien*, die zyn wel Ed: zeide uit het *Oosten* bekomen te hebben.

Veel roode *Meirkens.*

Veel ongemeene Appellbloessême *Slekken.*

Ongemeene Citroen-geele en fraeje Oranje *Schelpen*, nevens heerlyke *Lazarus-klappen.*

Het gedoornd *Wy-Tasje.*

En van de Schelpen staat my nog een ongemeene *Bia Tenimbar*, of anders de *Eyken-houts-Dubblet* voor, die vry groot, en met twee a drie zwarte dwars-banden; maar beneden aan den buiten-zoom met een fraeje hoog-Orangie band, wel een pink breed, geteekend is, en die pas 'er wat van 'er nog een heeft; dog die daar wat smaller, en nog van een agter-kant voorzien is. Zynde een wonderlyk fraey en weergadeloos stuk; hoewel de Heer *Groen* een diergelyk heeft; dog die dat schoon Appelbloessem niet heeft.

De groote, en onnoemelyke meenigte van fraejigheden, die dezen Heer bezit, is oorzaak, dat my veel andre Hoorns en Schelpen ontschoten zyn.

Die van de Heer Kiggelaar.

In 't Jaar 1718, zag onder de Hoorns en Schelpen van de Heer *François Kiggelaar*, een ongemeen groot Liefhebber, en naeuwkeurig kenner van de zelve, deze ongemeene stukken.

Een heerlyke zoort van groote zeldzame *Doyers*, van gedaante als een plat *Moorsch Tulbandje*, die wat Petoolagrig zyn, een ongemeen schoon groen stuk.

De groote zeldzame gevlamde, en geknobbelde *Triton*, of *Trompet.*

De *Slak* met een verkeerde bek, die nu in handen van de Heer *van Segwaart* is.

Verscheide andre fraeje zeer zeldzame zwart-geteekende *Pekken*, byna als de *Batavische Alikruiken.*

Een zoort van zeer lange *Zoompjens*, zynde fyn-geribd, nog wel eens zoo groot, met een breede Lip, als de *Midas-Ooren*, uit de *Middelandsche Zee.*

Een schoone zeer groote *Verkens-bek.*

Een dito, dito met een groote steert.

Twee groote *Neptunus-Schachten*; de eene recht, (nu by de Heer *van Segwaart*,) en d'andre wat krom, en met een bocht.

Een paar gladde getande *West-Indische Spil*, en ook nog een paar grooter zoort, zonder tanden. De eerste komt in *Bonannus* voor, en is by de Heer *Luder* ook verkogt; dog de grooter zoort komt in *Bonannus* niet voor, deze bezit nu de Heer *van Segwaart.*

Twee *Jokjens* of *Spoeltjes*, die de Heer *van Segwaart* nu ook heeft.

Twee *Vice-Admiraals.*

Twee Hoorns als *Babilonsche Torens* van lengte; dog glad, met kleene bruine vlekken op een graeuwen grond, en byna als een zoort van dunne *Trompetten.*

Verscheide zeldzame *Arken Noachs.*

Een Orangie *Admiraal.*

De *Guineesche Toot*, verscheidene van dien.

Een fraeje *Harts-Hoorn* met banden, en nog een goede.

Verscheide *West-Indische* fraeje *Harts-Hoorns.*

Een a twee groote *Italiaansche Vloeren.*

Een Hoorn byna als de klimmende *Leeuw*; dog kleener.

De gedraeide *Haspel.*

Verscheide *Krul-Hoorns* uit het *Westen*, of uit

of uit de *Middelandsche Zee*, en ook eenige met zwarte takken.

Verscheide ongemeene *Vliegen-scheetjens*, ook groote Vliegen-scheetjens, en groote Vloyen-scheetjens; dog anders als onze groote van de *Schilpads-Eylanden*.

Een paar kleene gladde *West-Indische* zeldzame *Storm-hoedjens*, of uit de *Middelandze Zee*.

Een weergadeloos *Blaasje* met een schoonen spier-witten dwars-band, een stroo breed, staande tusschen twee fyne zwarte banden.

De appelbloezeme *Carakol*, of *Slek*, uit de *Middelandsche Zee*, nu by de Heer *van Segwaart*.

Een zeldzame dikke korte stompe *Trompet*.

Een *Schout-by Nacht*, en een dito leververwig.

Een fraeje dito, die zwart is.

Verscheide *West-Indische Tooten*.

Twee *Guineesche Tooten*.

Een schoone *West-Indische Kroon-Hoorn*.
Een dito, dito Orangie, dito zeer fraey.
{ deze heeft nu de Hr. *van Segwaart*.

Een paar gestreepte *Bezoars*, of *Beddekens*.

Verscheide fraeje *Beddeteyken* met knobbels, enz.

Verscheide verkeerde graeuwe Hoorns, of *Luyt-Hoorns*.

Een Appelbloessem geribd *Tootje*.

Twee *Cameel-Hoorns*.

Twee langwerpige *Zuidlanders*, als bastaard-Pauskroonen van spikkeling, zeer fraey.

Een schoon *Doeken-huysje*.

De graeuwe *Moor*.

Een violet *Quallebakje*.

Een schoone groote *Kemphaan*, met een vinger, zynde leververwig.

Een paar fraeje gevlamde *Tepel-bakken*, nu by de Heer *van Segwaart*.

Verscheide geribde *West-Indische Casketten*.

Verscheide *Midas-Ooren* uit de *Middelandsche Zee*.

Een paar kleene Appelbloesseme, die nu de Heer *van Segwaart* heeft.

Verscheide fraeje *Carakollen*, anders dan de vorige.

Een paar *Tyger-Slekken*; en een paar zeldzame groote groene en zwart-gebandeerde dito anders *Koe-oogen-Slekken* genaamd. Nu in handen van de *van Segwaart*.

Fraeje *Bandasche* kleene witte *Krul-Hoorns* met zwarte takken.

Een paar fraeje *Fransche Bel-Horenkens*.

Een paar dito, dito fyne gestreepte, zeer mooy.

Een paar *Wy-Tassen*.

Een groote witte *Spil*.

Twee witte kleene kort-getakte *Switzers-broeken*.

Twee grooter voor getakte dito.

Verscheide verkeerde geele Hoorns.

Een paar lanwerpige *Catwykze Tollen*, nu by de Heer *van Segwaart*.

SCHELPEN van zyn Ed.

Een zeer groote schoone *Ys Dubblet*, de grootste, en fraeyste, die ik kenne, nu in handen van de Heer *van Segwaart*.

Een groote *Compas-Schelp*, zonder weerga.

De bloed-roode dito.

De bleek-roode dito.

Een paar zeldzame ingekorvene *Stots-kappen*, die op elkanderen paaren.

Twee *Smirnasche St. Jacobs-Schelpen*, Citroen-geel, en wit.

Een kleene Appelbloezeme groote *Tour de Bra*.

Een geel-agtig *Venus-Hartje*.

Een Appelbloessem dito.

Een fraeje Orangie *Lazarus-klap*, op een Klipje. Nu in handen van de Heer *van Segwaart*.

Eenige fraeje *Haanen-kammen*, en een vier dubble. Nu in handen van den evengemelde Heer.

Een fraeje bruine bonte en witte *Bontemantel*.

Een paar zeer groote *Nagelschelpen*, volkomen van nagelen, en een Citroengeele, te zamen, nu by de Heer *van Segwaart*.

Twee *Dubbletten*, eveneens als de *Cartageenze*.

Twee *Boom-Dubbletten*.

Twee *Crissen*.

Een zeer groote bruine gemarmerde *Posser*, nu by de Heer *van Segwaart*.

Een a twee groote, en meer andre *Mossels*, die fraey zyn.

De witte geribde *Venus-Dubblet*.

Die Cabinetten van dezen Heer zyn in Juny 1723. in den *Hage* verkogt; en 't verdre kan men in die Catalogus zien.

De Heer *Segveld* in *'s Gravenhage* bezit mede zeer fraeje en ongemeene stukken, die by geen andre Liefhebbers zyn. Van zyne fraeje Hoorns heb ik nog deze onthouden, A°. 1718. en 1720. gezien te hebben. En van de Heer Segveld.

Een Hoorn, als een *Knol* met een tuyt, zynde wit, en agter drie a vier in gegroefde kringen hebbende.

Een Citroen-geel *Stompje* van *Curacao*, met twee a drie omgieringen met takken. Dit zag nergens meer.

Een dito, dito grooter Hoorn, die niet kenne, ook van daar. Deze heeft ook niemand anders.

Ver-

Verscheide *Kemphaanen* lever-verwige, en een zeer fraeje, die Appelbloessem, en de kleenste van de drie is, die ik kenne.

Een Appelbloesseme getakte kleene *Lap-Hoorn*; dog zonder lap 'er aan.

Twee zeldzame Hoorns met snuiten, by na als den Admiraal van *Oma*, lever-verwig, zynde een zoort van *Trompetten.*

Een paar zeldzame korte witte *Switzers-broeken*, uit de *Middelandsche Zee.*

Twee kleene witte zwart-getakte *Krul-Horens.*

Twee dito, veel bruiner, dito van grond.

Twee groote kort in een gedronge zwarte breede *Mooren*; hoedanige nergens gezien heb.

Drie a vier *Arguinze Tepel-bakken.*

Drie a vier andre dito, rond, bruin, en kleener, en drie a vier nog kleener dito.

Twee lichte geribde *West-Indische Casketten.*

Twee wat zwaarder, dito.

Een paar zeer kleene *Amboinsche* dito, met netjens.

Twee roode geribde *Arguinze Tootjens.*

Twee geele verkeerde Hoorns.

Twee paar *Crissen.*

Een Appelbloezeme *Zwitzers-broek.*
Een dito, ... Stompje.
Een geel . . . . . dito.
} deze heeft zyn Ed: alleen.

Vier *Fransche Bel-Hoorns*, zeer fraey.

Twee groote *Italiaansche* roode *Vloerkens.*

Een paar bruine klimmende *Leeuwen.*

Drie geele kleene dito.

Twee groote dito, met groote druppels.

Een *Neptunus-Schacht.*

Een groote zwarte *Moor* met eene band, de grootste, en beste, die oit gezien heb, zynde vry langer als een span, en vry dik.

Twee groote *Trompetten.*

Een violette *Slek*, die niemand meer heeft; dog twyffel, of ik die ook by de Heer *Schot* gezien hebbe.

Een a twee zeldzame *Luyt-Hoorns.*

Twee paar groote *West-Indische* geele *Kuipers-booren.*

Twee geknobbelde *Beddetyken.*

Een paar geknobbelde graeuwe *Lap-hoorns.*

Een zeldzame groote gekartelde *Dojer.*

Een zeer kleen *West-Indisch Storm-hoedje*, of *Casketje.*

Een zeldzame platte *Rudolfus*, of *Wydmonder*, een zoort van *Beddetyken.*

Een zeldzame *Musycq-Hoorn* zonder Musycq-nooten.

SCHELPEN.

Smirnasche St. Jacobs Schelpen, vier paar.

Verscheide geele Orangie, en ook witte, dikke *Filoozen*, of kleene *Poffertjes* van *Curacao*, die by niemand gezien heb.

Een groote fraeje Purper-agtige *Mossel.*

Twee *Crissen.*

Een paar diep-ingekorvene Dubbletten even eens als twee parende *Sots-kapjes*, zeldzaam, en heb die alleen ook by de Heer *Kiggelaar* gezien.

Drie roode Schelpen van *D. Adama*, van *Del Mina.*

Een groote *Compas-Schelp.*

Agt *Haanekammen* by een, en nog twee a drie andre.

Een schoone licht-Purpre *St. Jacobs-Schelp.*

Een zeldzame *Lazarus-klap* zonder takken.

My staat voor A°. 1718. by de Heer *Jacob Bart* in den *Haag*, woonende in de Wagen-straat, deze fraeje stukken gezien te hebben. *Van de Heer Bart.*

HOORNS.

Een paar groote zwarte *Mooren.*

Een uitnemend-groote, dog wat geschonde, *Bruinet.*

Twee minder dito.

Een paar witte zeldzame *Spillen*, die noit by iemand anders zag. Zy waren van de Heer *Fagel* gekomen; dog A°. 1720. vond die niet meer by zyn E.

Een zeldzame Appelbloesseme *Slek.*

Een zeer schoone volkomene *Nassauwer.*

Een paar graeuwe zeldzame *Tooten*, als Harts-Hoorns.

De Heer *de la Fallie* tot *Delft*, heeft zekerlyk een zeer fraey Cabinet met Hoornkens; dog wat dien Heer bezit, weet ik niet, dan alleen dat ik weet dat zyn Ed. deze stukken, waar van eenige gezien heb, heeft. *Zeldzame Hoorns van de Heer de la Fallie tot Delft.*

HOORNS.

Een *Wentel-trap.* Dit is my van andre zoo bericht.

Een *Opper-Admiraal*, by my A°. 1717. gekogt.

SCHELPEN.

Een zeer zeldzame en ongemeen fraeje *Konings-mantel.*

Een donker-blaeuwe groote *Tour de Bra.*

Een zeer fraeje Citroen-geele *Dubblet*, uit de *Middelandsche Zee*, die niet kenne, welke drie stukken gezien heb.

Van de ongemeene stukken, die de Heer *Bloem* tot *Rotterdam* bezit, komen my deze te binnen. *Die van de Heer Bloem.*

HOORNS.

Een schoone getakte *Switzers-broek.*

Een

Een geribd Appelbloessem fraey *Tootje*, anders de *Dadel-Toot* genaamd.

Twee fraeje zwart en wit-gemarmerde *kruiken*, wat grooter als myn *Zuydlanders*, en in *Bonannus* te vinden, No. 220.

Een groote getakte *West-Indische Snippenbek*.

Drie *Fransche Bel-hoorns*.

Een groote Kikvorsch met verscheide bruine banden op een witte grond.

Een paar *West-Indische* Hoorns, als Spellewerks-kussens met witte banden van vlekskens.

Een paar *West-Indische* fraeje *Tootjens*.

Een paar *Catwykze Tollen*.

Een graeuwe *Rudolfus* met een witten band, en van binnen Orangie.

Een dito zonder band, van binnen wit.

Een paar witte kleene lange *Tepelbakjes* van *Curaçao*.

Een paar bruine kleene dito.

Een zeldzame witte *Westerze* Krul-Hoorn met takken, zonder krullen.

Een groote dito, zynde dik en zonder eenige takken, byna als die van de Hr. *Wybers* uit het roode *Meir*.

Een a twee zeer zeldzame *Alikruiken*, of *Slekke-Hoorns*.

Eenige zwarte *Mooren* met banden, en een zeer fraeje, schoon van band.

Twee a drie kleene graeuwe *Mooren*.

Een zeer groote *Tepel-bak*.

SCHELPEN.

Een groote *Haanekam*.

Een zeldzame graeuwe weergadelooze *Bult-Dubblet*.

Een volkomene Appelbloezeme Krab met pooten; Een ongemeen stuk, en verscheide andre, welke ik voorby gae.

Een gebucchelde dito, als een Kemphaantje.

Twee zeer groote *Ham-Dubbletten* van *Curacao*.

Die van de Heer van Segwaart. De Heer *van Segwaart* bezit in zyn uitnemend fraey Cabinet deze zeldzame stukken, zoo verre het my heugd die gezien te hebben:

HOORNS.

Vier *Olie-Hoorns* met rosse banden.

Twee zeer groote dito, met breede ribben, ongemeen.

Een paar kleene, en nog drie paar groote *Caret hoorns*, waar onder zeer fraeje.

Een paar zeer moye *Bagynen-drollen*, of *Tollen*.

Twee groote zeldzame geribde *Spillen*, ongemeen fraey.

Een paar groote geknobbelde dito.

Zeer groote bonte Knobbel-Hoorns.

Twee zeer groote, en vier kleene *Napjens*.

Een flaeuw-geribde moye groote *Spil*.

Een zeldzaam paar *Tygers*, als Vloyescheeten.

Een groote getakte *West-Indische Snippenbek*; en drie bonte gebandeerde dito.

Twee paar groote Orangie *Bruinetten*.

Vier Kraal *Nautuli*, of Kraal *Doeken-huysjens*, matig groot.

Een paar groote *Doeken-huysjens*.

Een paar gemeene fraeje dito, en nog twee paar kleener zeer fraeje.

Twee paar *Fransche Bel-horens*.

Vier kleene *Spaansche Horenkens*.

Een glad *West-Indisch Midas-oor*.

Een groot *Zoompje* met een naad 'er over; en nog ettelyke andre zoo.

Drie enkelde *West-Indische Casketten*, yder byzonder.

Een ongemeene groote gedoornde *Beddetyk*, de grootste die ik kenne, en meer andre.

Vyf a zes gestreepte *Bezoars*, en eenige van verscheide gronden en vlammen.

Zes *Katwykze Tollen*, en nog twee grooter zoort.

Een groote bruine *Doggersandze* Hoorn met veel Wormen 'er op.

Een ongemeene groote *Marl-priem*.

Negenderley *Zee-Appels*, en daar onder een paar Tulbanden.

Een paar Orangie gebandeerde *Dadels*, weergadeloos.

Een rechte blaeuwe *Limoen-doorn*.

Een zeer groote bastaard-*Wentel-trap*.

Een paar witte geknobbelde *Lap-hoorns*.

Twee *Duivels-klaeuwtjes*, met drie vingertjes 'er aan.

Een paar flaeuw-Appelbloesseme *Kemphaanen*.

Twee Naalden met witte druppels.

Een paar roode kleene *West-Indische* dubbel-getakte *Lap-horens*.

Een paar geele dito, dito enkel getakte; dito met een wit-agtige band boven by de knobbels; en nog vier andre dito.

Een zeldzame gespikkelde *Lap-hoorn*, by *Rumphius* Tab. XXXVII. No. 3. te zien; en deze heeft de Heer *Groen* ook.

Een witte en Appelbloesseme *Kemphaan*.

Drie leververwige ditoos.

Een paar kleene ditoos.

Twee groote *Vleermuyzen*, of wilde *Musycquen*; roode.

Een geele gedrukte *Doyer*.

Een ongemeene fraeje *Arguinze Krulhoorn* zonder krullen; dog met sterke Appelbloesseme baaren, of scherven over dwars, en met veel banden en ribben 'er over henen. Een zeer zeldzaam stuk.

Een kleen wit en zwart getakt *Krulhorentje*.

Drie Orangie *Podagra's*.

Een ongemeene *Tepel-bak* met drie overlangze

langze breede banden, weergadeloos.
Verscheide gemarmerde wit, en rosse ditoos.
Een kleene *West-Indische* dito zonder tepel, en van de lange zoort van *Curacao*.
Een paar groote dito.
Een paar *Argus-hoorns* met breede bruine banden, en met een witte dito.
Verscheide andre fraeje ditoos.
Een paar groote roode *Italiaansche Vloertjens*.
Eenige paaren roode gespikkelde *Wolkjens*, of Achaate-*bakjens*.
Sipmans-hoorn, of de Appelbloezeme *Dadel-toot*.
Een Achaate *Hoorn*, by *Rumphius* Tab. XXXII. by Letter K. te zien.
Een paar zeldzame *Boter-wiggen*, *Hartshoorns* met groote stippels gebandeerd.
Een kleene *Leeuwen-toot*.
Een paar zeer zeldzaam gemarmerde ditoos.
Vier fraeje *Guineesche Tooten*, waar onder drie groote.
Een paar zeldzame geele *Voet-horens*.
Twee paar zwarte, en een lever-verwige *Zee-ton*.
De *Curassauze Wolk-toot*.
Een groene *Kaas* met drie banden.
Een paar *West-Indische* zwarte *Pauskroonen*, zynde een zoort van groote dikke Tuyten.
Een paar kleene witte geknobbelde Hoorns, met eene rey knobbels, en byna als *Moortjes*.
Een paar zeldzame zeer groote *Lobben* zonder takken, *Draken-steerten* genaamd.
Twee ongemeene schoone *West-Indische* Orangie *Kroonhoorns*, en eenige andre.
Drie paar zwarte, en Appelbloesseme zeldzame *Doyers*, of *Maan-horens*, gemarmerd.
Een groote schoone gemarmerde *Vyg*, en nog eenige andre.
Een paar lingze of verkeerde *Horens*.
Twee kleene geribde *West-Indische Casketten*.
Twee groote *West-Indische* Admiraals. Een zoort van geele *Tooten*.
Een paar groote *Soldaaten*.
Een paar kleene, dog zeldzame dito.
Een paar witte *Zwitzers-broeken*.
Eenige zeldzame *Zuydlandze Trompetjes*.
Een ongemeene schoone zwarte getakte witte *Branderis*, en nog zoo een dito wat minder.
Een paar Rievier *Paus-kroonen*, en drie gedoornde *Rievier-Alikruiken*.
Vier Citroen-geele ongemeene *Knollen*, de eene diep-geribd.
Een groote geknobbelde *Lap-horen*, en twee dito met bulten, en zes vingers.
Een paar groote en een paar kleene *Verkens-bekken*.
Een paar *Turks Papier*, en een paar zeer kleene dito, zeer zeldzaam.
Een groote geribde *Olie-hoorn* met witte druppels.
Twee *Opper-Admiraals*; de eene zeer goed.
Een *Onder-Admiraal*, mede zeer goed.
Een Orangie *Admiraal*, die goed is.
Twee *Omaze Admiraals*, vallende op 't Eiland *Oma*, en waar van 'er de Heer *Schynvoet* een heeft.
Een *Vice-Admiraal*.
Vyf paar zeer fraeje *Kaaphoorns* waar onder twee paar ongemene.
Een ongemeene groote *Musycq-hoorn*.
Een schoone *Oliekoek* met Rozynen.
Een *Vice-Admiraal*, en een bastaard dito.
Veel *Arguinze Krul-Horens*.
Vyf Ciperze *Katjens*.
Drie graeuwe geslepene *Kroon-horens*.
Een paar zeer zeldzame kleene groen-gevlekte *Kroon-horens*, die zyn Ed:, en ik, alleen bezitten.
Een paar gevlamde bruin en geele *Tepelbakken*.
Een paar *Jokjens*, of *Wevers-spoelkens*.
Een *Neptunus-Schacht*.
Een wonderlyk fraey uitgewerkt en doorlugtig paar *Distel hoornkens* A°. 1723. eerst uit *Indiën* gekomen, onder de naam van *Wentel-trappen*.
Een witte zeer dikke *Moerbey hoorn*.
Een paar zeldzame gladde *Snippe-bekken* met tanden; welkers weergae by de Heer *Luder* ook verkogt zyn.
Een geknobbelde Orangie *Wydmonder*.
Een paar *Koejen-oogen-Slekken*.
Een *Caracol*, die onder Appelbloessem is.
Een paar *Tyger-slekken*.
Ettelyke dikke *Post-horen-slekken*.
Drie *Cameel-horens*.
Een paar gemarmerde getakte *Zwitzers-broeken*, byna als Stompjens.
Een graeuwe *Slek*, met een verkeerden bek.
Een ongemeene kort-gedrongen *Kroonhoorn*, even eens als een Harts-hoorn, met een smalle band voor, en in 't midden, en met een fyn netje over 't geheel lyf.
Een zeldzame rosse *Vloyen-scheet*.
Een ongemeen schoon paar blaeuwe *Wolkjes*, of Achaate *Kakjes* wonderlyk fraey.
Vier *Offer-Horens*, of *Sjanko's*.

Schelpen of Dubbletten van zyn Ed:

Een paar *Haspels*.
Een ongemeene schoone bruine groote *Poffer*.
Een weergadelooze vry groote Orangie *Nagel-schelp*, kort en stomp van nagels.
Twee paar *Adama* Dubbletten.
Een Orangie *Nagel-Dubblet* zonder nagels; dog sterk van Orangie.
Een Appelbloesseme stompe dito, zeer heerlyk.

Een

Een paar kleene zeldzame gladde *Noachs-schelpen*, en de nog zeldzamer gladde dito.
Drie witte bastaard *Arken*, en twee paar bruine *Arken-Noachs*.
Een ongemeen paar zeer volmaakte groote witte *Nagel-schelpen*.
Een Citroen-geele dito.
Een ongemeene Purpre *Fooli-Dubblet*.
Een paar kleene *Compas-schelpen*.
Een paar witte kleene *St. Jacobs-schelpen*.
Een paar zeer groote dito.
Drie a vier ros-gemarmerde dito.
Een paar bleeke peersche Dubbletten.
Een groot wit plat *Wafel-Yzer* vol ribben, hoe langer hoe meer verminderende; zeer zeldzaam, en my onbekend.
Een paar groote *Raspen*.
De zeldzame geribde *Venus*-Dubblet.
Ettelyke schoone *Bontemantels*, een paar Kraal-Dubbletten, en ook fraeje *Koningsmantels*.
Een zeldzame Dubblet als een *Wafel-Yzer* vol kringen, aan de eene kant gedoornd.
Een zeer groot *Laurier* blad.
Een ongemeene *Venus*-Dubblet zonder tanden.
Een paar groote blaeuwe en witte *Tour de Bra's*.
Een blaeuwe dito.
Een paar Appelbloezeme dito.
Een schoone groote Goude *Tong*.
Een spier-witte dito.
Een ongemeen schoon Appelbloessem *Hammeken*, of *Roos-dubblet*.
Een paar geribde Orangie *St. Jacobs-schelpen* of *Konings-mantels*.
Een *bierlandze Mossel* met een *Lazarus-klap*.
Een groot *Malolis-oor*, met een Peerl.
Twee paar *Westersche* lange *Mosselen*.
Twee paar dito, geslepene dito.
En groote en kleene *Cris*.
Kleene zeer moye *Mosselen*.
Een purpre *Lazarus-klap*.
Een groote geele *Nagel-schelp*.
Een a twee paar groote Zilvere *Tafelborden*, een zoort van groote Paarlemoerschelpen.
Een buiten-gemeene groote gemarmerde *Posser*.
Een geslepe graeuwe *Noordze* dito.
Een Orangie *Lazarus-klap* op een Klipje.
Twee dito, met witte doorns, ongemeen fraey, en zeer veel andre van die zoort, die uitsteeken.
Een drie-dubble dito, op Coraal-steen gegroeid.
Een kleen zeer wit en zeer fyn-gedoornd *Lazarus-klapje*, zeer fraey.
De schoonste, grootste en witste *Ys-Dubblet*, die kenne; en nog eene half zoo groot, en wat geeler.

Vyf *Haanen-kammen*.
Twee *Crissen*.
Vyf *Ambonze* platte *Letter-schelpen*, of *Hermans*-Dubbletten.
Een Purper gestipt *Venus-hartje* zonder tanden, en beneden Purper.
Een ongemeene fraeje Purper en wit gemarmerde *Bacassam-schelp*.
Een dito, dito blaeuw, wit gemarmerde dito.
Een *Carthagenze* ongemeene Dubblet.
Een paar *Boeren-boon*-Dubbletten.
Een *Vyg* Dubblet; van my gekomen; en van welke ik 'er nog een paar hebbe.
Een ongemeene *Posser* als de *Griekze A.* Dubblet, met een zeer breede blaeuwe en een witte band. Een weergadeloos stuk.
Een dito flaeuw gemarmerde, dog platter.
Een geele kleene *Lip-Dubblet*.
Een bruin-overlangs-gestreepte Dubblet, even eens als de *Griekze A.* Dubblet, zeer fraey.
Een groote zeer gladde witte Porcelyne *Posser*, ongemeen.
Een paar rosse *Ambonze Mosselen*.
Een paar andre dito.
Vier kleene roode zeldzame *Mosselkens*, zeer veel ongemeene *bierlandze* fraeye *Mosselen*.

De Heer *Carel Burchard Voet* bezit mede veel fraeye Hoornen, van welke my deze te binnen komen: Van de Heer Voet.

HOORNS.

De rechte *Opper-Admiraal*, kleen; dog zeer helder en reyn.
Een paar ongemeene schoone gemarmerde *Vygen*.
Twee *Caret-Horens*.
De kleene *Neptunus-schacht*.
De zeldzame zwart-gebandeerde *Slek* van *Cadix*.
Een paar kleene onbekende *Wydmonders*, met twee reyen knobbels.
Een paar witte zeldzame *Schildpads-steerten*.
Een *Caap-hoorn*.
Een paar kleene fraeye witte *Krul-hoornkens* met zwarte takken.
Een paar kleene *Curaçaoze Tepelbakken*, byna zonder tepel.
Een gladde dito zonder tepel.
Een paar *Argus-hoorns*, en een paar kleene dito, een vinger lang.
Een kleen weergadeloos *Tootje*, byna als een *Cypres Katje*, met twee witte banden.
Een paar zeldzame geele *Kuypers-booren*.
Een paar dito, dito Dadels-gewyze, en lang.
Een graeuwe *Zee-ton*.
Een ongemee ros en wit-gevlamde *Tepel-*

bak met twee breede rosse banden, een weergadelooze fraeye Hoorn.
Een witagtig *Harpje*.
Eenige *Arguinze* witte *Pau-kroonen*.
Een *Groenlanze Hoorn* met een groene breede ronde Lip, zeer zeldzaam, en wat na een *Doggerzandze Knol-hoorn* trekkende.
Twee kleene fraeye *Verkens-snuyten*.
Een zeldzame *Arguinze* bastaard-*Krulhoorn* zonder takken, wat Orangie.
Een paar *Oost-Indische* ditoos.
Een *West-Indisch* zeldzaam *Tootje*.
Een groote *West-Indische* gedoornde *Snippe-bek*.
Zes kleene ditoos.
Een witte *Vyg* of *Luyt*, ongemeen.
Een paar *Spaansche Hoogsteerten*, van *Cadix*.
Een groote bleek-geele geknobbelde *Beddetyk* met rosse banden.
Een groen *Kaasje* met een breeden helder witten band in 't midden.
Twee paar witte *Arguinze Trommelschroeven*.
Een *Olie-koek* met Corinthen.
Een bastaard-dito.
Een paar fraeje *Kroonhorens*.
Een *Fransche Bel-hoorn*.
Vier Orangie *Arguinze Krul-horens*.
Vier witte getakte ditoos.
Twee *West-Indische* zeer kleene en ongenette *Casketjes*; zeer fraey.
Een paar dito, dito, dito met gebergten geteekend. Zeer zeldzaam, en noit meer by my gezien.
Twee paar zeer fraeje *Agate Tooten*.
Een paar Kraal-*Nautuli*, kleene, ontrent een vinger lang.
Een paar *Musyeq-horens*.
Een paar plat-gebucchelde zelzame *Zoutkorls* met veel fraeje oogjens.
Een paar zwarte gladde *Brandarissen*.
Een paar bruine *Arguinze Naalden*.
Een paar geslepen *Midas-ooren*.
Een paar gladde bruine *Zuidlandze Trompetjens*.
Twee kleene witte *Midas-ooren*.
Een fraeje kleene *Arke Noachs*.
Een paar *West-Indische* geribde *Casketten*.
Een paar kleene geribde en overlangs gevlamde *Casketten*, blaeuwagtig van verwe.
Een paar zeldzame geribde *Westerze Voethorens*, byna als de *Venus-* of *Voet-hoorn* met hair.
Vier zwarte *Mooren*.
Een paar *Purpura's*, van *Cadix*, zonder doornen.
Een paar blaeuwe kleene gevlamde *Casketten*.
Zeer kleene bruine *Rudolfus-horens*.
Een groote *Musyeq* Hoorn, en nog vier kleene dito.
Een paar platte *Wydmonders*, een *West-Indische* Hoorn, zeldzaam.
Vier Spaansche *Purpura's*.
Twee *Maan-horens*.
Vier *Doggerzandze Knol-horens*.
Een Hoorn, *Turks Papier* genaamd.
Een kleene dito *Arabisch Papier*, weergadeloos, en noit meer by my gezien. Hy is van 't zelve fatzoen in 't kleen, als de groote van 't *Turks Papier*, dog nog een weinig anders, en zeer fraey met 6 a 7 reyen blokjens, byna als de *Guineeze Toot*, zwart en wit geteekend tegen malkanderen, vercierd. Hebbe noit de weergae gezien; de zelve is ontrent een halve pink lang, en zeer glad en helder van grond, en teekening.
Een geelagtige of graeuw-geele *West-Indische Tepel-bak* met een tepel, en ydele bruine vlammen. Een zeldzaam stuk.
Een ongemeene zeldzame *Patrys* met verscheide dubble banden; en ook zoo een bruine dito, beide ongemeen, en noit zoo meer gezien.
Een kleen en zeldzaam Horentje byna als een breed-gelipte witte *Brandaris*; dog bruin; en met 5 a 6 opstaande verdeelingen op den rug.

SCHELPEN.

Een *Hertje* met Purpre stippen.
Twee *Tygers-tongen*.
Een spierwitte schoone *Tong*, even eens als de Goude *Tong*, ongemeen.
Twee witte *Aardbeyen*.
Een paar groote roode *Tour de Bra's*, of Appelbloezeme Zonnestralen.
Een bruine platte zeer groote *Pesser*. Zeer zeldzaam.
Twee paar groote graeuwe ditoos mede zeldzaam.
Drie witte geribde *St. Jacobs Schelpen* met roode doornen, en 't eene agter Orangie; met drie stippel banden agteraan.
Een groote witte zeer zeldzame *St. Jacobs Schelp*, en twee Gredelyne ditoos, een zoort van *Konings-mantels*.
Groenlandze Dubbletten als *Pessers*, groot en fraey.
Een witte dito; zeer zeldzaam.
Een groote ongemeene schoone *Straat-Davids Schelp*, drie duimen breed, of byna een hand groot, zeer bruin, de fraeyste groote, die ik oit zag.
Een dito, wat grooter, dog slegter, zynde licht-ros.
Vier paar ditoos, zeer fraey.
Vier *Straat-Davids Alikruiken*.
Een gladde langwerpige Schelp.
Een paar witte onbekende *Pesserkens*.
Een *Steen-scheede*.
Twee paar *Noordze Mossels* bleek violet, en schoon geteekend.
Vier *Yslandze* of *Noordcaapze* ditoos, byzonder fraey, en schoon violet.

Een

Een *Spaansche* dito hoog violet, zeer breed; en van *Cadix*.
Een paar geribde *Venus-schelpen*; dog defect.
Een groote ongemeen schoone Citroen-geele *Nagel-schelp* met stompe nagels; en een kleene dito zeer fraey.
Een groote *Navel-Dubblet*, als de *Batavische*, zeer gekarteld, en 2 kleene ditoos.
Vier *wannetjes Dubbletten* van *Cadix*, en een dito vol pokken.
Een gladde Dubblet met witte dwarsstreepen.
Een paar matige *Ys-dubbletten*.
Twee groote *St. Jacobs* Schelpen.
Veel weergadelooze hierlandsche *Mosselen*. Ongemeen fraey.
Ongemeen-fraeje *Braadpannen*.
Een ongemeene fraeje *Compas-schelp* vol fraeje vlekken 'er op. Zeldzaam.

Van de Heer de Koning. De Heer *de Koning* bezit verscheide Hoorns, die fraey en ongemeen zyn, van welke my deze te voren komen.

HOORNS.

Twee uitmuntende dog verscheide geteekende *Caapen*.
Gevlamde *Schildpads-staarten*, of ongetakte *Krul-Hoorns*, van *Cadix*, met zwarte banden.
Zes fraeje *Kroon*-Hoorns.
Arguinze Hoorns van die zoort van velerley verwe, ook Appelbloezeme.
Zuidlantze Trompetjens.
Een Admiraal van de *Dadels*; zeldzaam.
Doggerzandze Knol-Hoorens verscheide zeer groote, en kleene.
Twee kleene bastaard-*Jokjens*, of *Spoelkens*.
Een paar geknobbelde zeldzame witte *Wyd-monders*, zynde een zeldzame zoort van *Moerbeyen*. Hebbe die noit meer gezien.
Een paar zeer groote groen-gebandeerde *Maselen*, die ook noit meer gezien heb.
Witte kleene gekartelde *Babilonsche Torens*, van *Curacao*.
De gedoornde en ongedoornde *West-Indische Snippebek*.
Arguinze gemarmerde *Doyers*.
De zwart-gebandeerde *Slek* van *Cadix*.
Dunne *Modder-Hoorns*.
Een groote Hoorn, byna als een *Aroeze Trompet*, van buiten wit, van binnen rood, als de *Sjangko's*; dog wat geschonden.
Een paar zeldzame witte bastaard-*Naalden* met veel zwarte banden.
Een paar ongemeene witte bastaard-*Oliekoeken*, met vyf overlangze dikke ribben, en geel van mond, welke ik niet wete by iemand gezien te hebben.

Een paar witte lange *Tepelbakken* van *Curaçao*, met een tepel.
Een zeer groote bruine dito, van *Curaçao*, en een kleener.
Een paar groote *Fransche Bel*-Hoorns.
Een *Oliekoek* met Rozynen.
Verscheide ongemeene fraeje groote gedoornde *Beadetyken*, en een 'er onder die blaeuw, en zeer fraey van Orangie banden en verwen, en die de uitmuntenste is, die ik kenne. Daar zyn 'er 13 a 14, ieder om het fraeyste.
Een paar dubble *Neten-kammetjes*.
Een paar geele *West-Indische* gespikkelde zeldzame *Harts-Hoorns*, de eene met een tuit, en de andre plat ingebogen agter.
Een rosse en wit-gekartelde zeldzame *Tol* uit de *Middelandze Zee*.
Een dito groene wat kleener.
Een groote, en een paar kleene *Verkens-snuyten*.
Zeven *Katwykze Tollen*, byna yder verscheiden, en daar onder zeer zeldzame.
West-Indische geribde *Kasketten*, verscheide.
West-Indische roode getakte kleene *Lap-Horens*, en ook ongetakte.
Een geelagtige dito.
Een zeldzame zoort van een witte Hoorn, die agter als een *Zwitzers-broek* gedoornd is met drie a vier omgangen. Deze is zeer zeldzaam. Daar zyn 'er hier twee van.
Batavische Boere Jongens.
De *West-Indische Argus*; twee stuks.
Twee *Vleugel*-Hoorns, of *Kemphaanen*, gespikkelde.
Een zeldzaam geribd *Buykje*, met twee zeldzame ribben 'er over henen.
Twee rosse dito.
Een paar rosse geknobbelde *Lap*-Hoorns.
Een *Ark*.
Een zeldzame dikke *Slek*, met vier bruine banden.
Een gevoornde *Plek*-Hoorn.
Een Hoorn, die by *Rumphius* op de Plaat N°. XXXIV. by de K. afgebeeld, en de *Achaat-hoorn* genaamd is.
Een zeer groote geribde *West-Indische Casket*.
Een *Kuypers-boor* als een *Dadel*.
Een bruine geribde *Brandaris* uit de *Middelandsche Zee*.
Een kleene *Zee-ton*.
Een witte dito.
Het fyn geribd *Midas-Oor* uit *West-Indien*.
West-Indische graeuwe zwart gevlekte *Naalden*.
De *Cartageensche Klip-Hoorn*, of *Likhoorn*.

SCHELPEN van zyn Ed:

De ongemeene zeldzame groote diep-in-

 gekeepte

gekeepte *Navel-* of *Wervel*-Hoorn met diepe inkepingen, de *Vredevlag* genaamd, en nevens eenige zeldzame ſtukken van den *Schryver* mede in Prent gebragt, weergadeloos; en met tanden op zyde; zynde als een groot *Wafel-Yzer*, of als een *Tygers-tong*, omtrent als een hand-palm van grootte, en tusſchen de twee en drie duim breed, hebbende zeventhien omgieringen aan yder zyde.

Een zeer groote, weergadelooze *Aardbey*, ongemeen groot van vlekken, en die ongemeen ſterk van rood op een zeer witte grond is, diergelyk ik noit meer gezien hebbe, welke twee ſtukken weerdig zyn van alle Liefhebbers gezien te werden.

Twee paar fraeje groote *Noordze* peerze *Moſſels*.

De *Delminaze* Dubblet van *D. Adama*, een paar.

Veel fraeje *Moſſel-ſchelpen*.

Een paar *Straat-David-ſchelpen*.

De grootſte zoort van *St. Jacobs-ſchelpen*; wit.

Een lever-verwige dito ingebogen.

Moſſels van *Cadix*.

Groenlandze Quakers.

Een *Noordze Venus-Labbaar*.

Een *Spaanze* witte gladde Dubblet met drie fyne banden overlangs.

Een zeldzame witte Schelp met dwarsribben.

Een *Cartageenze* Dubblet.

Een *Cris*.

Een paar bleek-peerſche Dubbletten.

En veel andre, my ontſchoten.

En van de Meſſrs. Vervel, en Crena.

De Heeren *Vervel* en *Crena*, (die maar over een Jaar of twee begonnen hebben) bezitten deze zeldzame ſtukken:

De Heer *Vervel* deze:

Een *Admiraal*.

Een getakte *Stormhoed* met een net 'er over; dog wonderbaarlyk fraey en zeer bruin gevlamd, diergelyken ik noit by geen Liefhebber gezien heb.

Een paar *Weſt-Indiſche Casketten*, ongeribd, dog vol gladde roſſe dwars-banden; by my al mede onbekend.

Een *Hart*-Hoorn met banden, tot halfwegen toe gegranuleerd, of gekarteld.

Een ongemeene fraeye zeeme *Zee-waejer*.

Twee ongemeene groote ronde roode gekartelde *Zee-Appels*; weergadeloos.

Een weergadeloos zeer dicht zwart, geel, en rood gebandeerd, en zeer fraey *Katwyks Tolleken*.

Een kleene roode *Weſt-Indiſche* geknobbelde *Storm-hoed*, diens weergae ik al mede noit gezien heb; dan by de Heer *Schynvoet*; dog vry grooter, dan deze.

Een paar *Yslandze* of *Noordze* peerze Dubbletten, en meer andre.

De Heer *Crena* bezit deze:

Drie bruine zeer zeldzame *Weſt-Indiſche Klip-klevers*, of *Lik*-Hoorns; die by geen Liefhebber gezien heb; dan dat ik 'er ook een by gifte van zyn E. bezit.

Een paar zeer fraeje *Menniſte Tooten*.

Een paar geknobbelde *Weſt-Indiſche Stormhoeden*.

Een Citroen-geele kleene Dubblet.

Ettelyke peerſche *St. Jacobs-ſchelpen*, als *Konings-mantels*.

En meer andre, die my niet te binnen komen.

Een groene verkeerde Hoorn; zeldzaam.

Het *Turks Papier*, ontrent een halve pink lang, een ongemeen ſtuk, en dat ik zoodanig by geen Liefhebber gezien, nog in geen Schriften zoo kleen meer ontmoet heb.

Een zeer zeldzame Hoorn, van forme by na als een *Buykje*, of gevlekte *Bezoar*; dog wel zoo rond. Een weergadeloos ſtuk.

Een paar witte kort-gedoornde Hoorns, mede zonder weergae.

Een paar peerſche *Yslandze*, en meer andre fraeye Dubbletten, welke alle onmogelyk aanhalen kan.

Een Citroen-geele zeer zeldzame *Zotskap*.

Wat de *Schryver* bezit, heeft hy bevorens al ten deelen aangehaald, en verder by de zeldzame ſtukken, in Prent gebragt, en agter aan getoond, hoewel 'er van tyd tot tyd nog veel zeldzame ſtukken, welke alle hy onmogelyk hier melden kan, bygekomen zyn.

Bevorens hebben wy reeds getoond, wat Liefhebbers de *Wentel-trap* bezitten, nu zullen wy voortgaan, om te zeggen, wat voor Liefhebbers deze en geene andre van de zeldzaamſte ſtukken onder zich hebben.

De Orangie *Admiraal* is in handen van deze Heeren.

De Heer Landvoogd, *Adriaan van der Stel*, in *Amboina* heeft 'er veel nagelaten; dog weet het getal niet.

De Heer *Wybers* heeft 'er. . . . 3

De Heer *Auditeur de la Faillie*. . . . 1

Ik hebbe 'er. 3

De Heer *Schot*. . . . . . 1 Die 80gl: gegolden heeft op de verkoping van de Heer d'Acquet.

De

De Heer *Kiggelaar*. . . . 1

De Heer *van Segwaard*. 1

De Heer *Groen*. 1

De Heer Raadpensionaris *Gasper van Citters*, (zoo my bericht is) een. 1

De Heer Borgemeester *Willem van Citters*. 1

Onder welke Liefhebbers de zeldzaamste stukken berusten.

De Heer *Vincent*. 2

De Heer *Seba*. 1

De Heer *Helmolt*. 2
De eene heeft veel Orangie; dog is dof, de ander helder; dog te wit.

Onder de Horenkens van de Heer *Douglas*, A°. 1722. verkogt. 1

Daniel van Loenen in *Amboina* overleden, liet na de twee schoonste, die ik oit gezien heb, daar al de andre maar doode by zyn. 2

21 Behalven die van de Heer van der Stel.

21

De *Opper-Admiraal* werd bezeten by deze Heeren.

De Heer Auditeur *de la Fallie*. 2
yder van de twee byzonder; en nog een derde bastaard-zoort.

De Heer *de la Fallie*, tot *Delft*. 1

De Heer *Jacob Elias Schot*. 1

By Rumphius met de Letter B. C. E. gemerkt.

De Heer *Schynvoet*, *Opper-Admiraals*, of *Admiraals*. 3

De Heer *Helmolt*, tot *Groningen*. 1
deze is schoon, en vry groot.

De Heer *Voet*. 1 — De Heer *de Haan*. 1 — Deze zyn kleen; dog moy, en hebben'er yder.

De Heer *van Segwaard*, 2 *Opper-Admiraals*, en 1 *Admiraal*. . . . 3

De Heer *Seba*. . . . 1

De Heer *Vincent*. 1

15

Appelbloezeme *Kemphaantjes*, of *Vleugel-Hoorns* zyn by

De Heer *Groen*, die de beste heeft. 1

De Heer *Schot*. . . . 1

De Heer *Segveld*. 1

3

De Heer *Vincent* heeft 'er ook een; dog die is gemengeld van verwen; hoewel ook zeer fraey.

De *Guineesche Toot* is by deze Heeren.

De Heer *Schynvoet*. 1 Groote; en meer andre. — De Heer *Schot*. 1 Idem. — Wie van deze Heeren de beste heeft, en wete niet recht; dog deze Heeren bezitten de grootste.

De Heer *Seba*. . . . 1 Idem.

De Heer *van Segwaard*. . . 1

De Heer *Groen*. 2

6. groote.

De Purpre *Caap-Hoorn*.

Deze zag by niemand, als by de Heer *Helmolt* een paar; zynde van onder sterk purper.

Zeer kleene genette *Stormhoedjens*.

De Heer *Helmolt*. . . . 2

Ik. 1

3.

Dito *West-Indische*.

De Heer *Voet*. 1

Ik. 4

5.

Zeer groote *Docken-Huyven*, of *Nautuli*, werden bezeten by deze Heeren.

De Heer *Seba* heeft de grootste. 1

De Heer *Vincent* de grootste daar na; dog fraeyer, en zeer wit, het moyste stuk hier te Lande, 10 duym lang. 1

Dito Heer, twee wat kleener. 2

Ik. 1

De Heer *van Segwaart*. . . 1

De Heer *Kiggelaar*. . . . 1

7.

Turks Papier, bezitten deze.

Ik. . . . . . . 4 Yder paar byzonder.

De Heer *Schynvoet*. . . . 3

De Heer *van Segwaard*. . . 3 En 1 paar kleene, weergaloos.

De Heer *Voet*, 't *Arabisch Turks-Papier*. 1

De

De Heer *Crena*, een zeer kleen en ongemeen *Turks Papier*. . . . 1

12

Admiraals van *Oma* bezitten.

De Heer *van Segwaart*. . . 2

De Heer *Schynvoet*. . . . 1

De Heer *Schot*. . . . 1

4

Sproetjes, of *Kikvorschen*, die van binnen Purper of zwart zyn, of *Rystenbry-Hoorns*, bezeten by.

De Heer *de Haan*. . . . 4

Ik. 2

De Heer *Vincent*. . . . 1

De Heer *Helmolt*. . . . 1

De Heer *Schot*, een uitmuntend Orangie-agtig over 't lyf. . . . 1

9

De witte *Porcellana*, van binnen Appelbloessem bezit alleen.

Ik. 1

De geele *West-Indische Harts-Hoorn* met vlekken of spikkels, bezitten.

De Heer *Segveld*. . . . 2

Groote. De Heer *Groen*. . . . 3

Matig groot. De Heer *van Segwaard*. . . 2

Kleene. De Heer *de Koning*. . . . 2

Zeer fraey. *Ik*. 2

Dito. De Heer *Vincent*. . . . 3

14

De getakte *Knol* bezitten.

De Heeren *van Citters*. . . . 2
Op myne verkooping ingekogt A°. 1717.

De Heer *Helmolt*. . . . 1

De Heer *Groen*. . . . 1

De Heer *Vincent*. . . . 2

6

De *Vice-Admiraal* werd bezeten by.

De Heer *Schynvoet*. . . . 3

De Heer *Kiggelaar*. . . . 2

De Heer *van Segwaart*. . . . 1

De Heer *Segveld*, een bastaard-zoort. 1

De Heer *Groen* heeft een kleen ros *Vice-Admiraaltje*. 7.

De graeuwe *Mol*, of de *Argus* zonder oogen.

Helmolt. . . . . . . 1 Kleene.

Ik. . . . . . . 1 Groote en schoone.

2.

Gladde getande en ongetande *West-Indische Spillen* bezitten.

De Heer *Schot*. 2

De Heer *Kiggelaar*, een paar groote, en een paar kleene. . . . 4

De Heer *Vincent*. . . . 2

De Heer *Seba*. . . . 3

Ik. 2

De *Admiraal* der *Gnemoe-Hoorns*, of *Band-pennen*; zoo de Orangie verwige, als ook de Citroen geele zoort, bezitten. 13.

De Heer *Wybers* de Orangie. . . . 1

De Heer *Schot* dito. . . . 3

Ik, een Orangie, en een Citroen-geele. 2

Gevlamde *Casketten*, of gestreepte *Bezoars* bezitten. 5.

De Heer *Schot*. . . . 4

De Heer *van Segwaard*. . . 5

De Heer *Schynvoet*. . . . 2
een glad, en ook een ingekeept, dat by niemand, dan ook by de Heer *Wybers*, zag.

De Heer *Wybers*, twee ingekeepte. 2

De Heer *de Koning*, een geel en bruin-gevlamd. 2

De Heer *Kiggelaar*. . . . 2

De Heer *Voet*, kleene, blaeuw en bruin gevlamd. 2
—— Een heerlyk groot paar. 2

De Heer *Groen*. . . . 1

De Heer Auditeur *de la Faillie*. 4a5

De Heer *Voet*. . . . 2

29.

Ca-

Cameel-Hoorns, of stompe *Lap-Horens*, bezitten deze.

De Heer *Vincent* heeft een zeer byzondre zoort van deze. . . . 1

De Heer *van Segwaart*. . . 3

De Heer *Groen*. . . . 4

De Heer *Seba*. . . . 2 a 3

Ik. 2

12

Dubble *Kammen*, of *Spinnekoppen* bezitten.

De Heer *Vincent*, een uitmuntend stuk. 1

Groote onvolkomen. De Heer *Helmolt*. . . . 1

De Heer *Groen*. . . . 2

Groote. De Heer *Schynvoet*. . . . 1

De Heer *de Koning*. . . . 2

Ik, een zeer groote, en 1 paar kleener. 3

10

Jokjens, ofte *Wevers-Spoeltjens*, bezitten.

De Heer *Schot*. . . . 3

De Heer *Wybers*. . . . 1

De Heer *Schynvoet*. . . . 1

De Heer *Kiggelaar*. . . . 2

De Heer *Groen*. . . 2

De Heer *Vincent*. . . 1
en twee a drie kleene, en ik een Appelbloessem dito. . . 1

13

De *Verkens-snuit*, bezitten.

De Heer *Vincent*. . . 3

De Heer *de Koning*. . . 3

De Heer *Groen*. . . 2

De grootste. De Heer *Kiggelaar*. . . 1
en een met een groote staart. 1

De Heer *van Segwaard*. . 2

Ik. 2

De Heer *Schynvoet*. . . 4

De Heer *Voet*. . . . 2

26

Katwykze gebandeerde *Tollen*, of bastaard-*Staaten-vlaggen* bezitten.

Meest verscheiden. De Heer *de Koning*. . . . 7

De Heer *Kiggelaar*. . . 3

De Heer *Vincent*. . . 4

Ik. 8

De Heer *Bloem*. . . 2

De Heer *Vervel*, een weergadelooze. 1

15

De gespikkelde *Lap-Horen*.

De Heer *van Segwaart*. 3

En (zoo meine) de Heer *Groen*. 1

4

Neptunus-Schacht bezitten.

Onder de Heer *Douglas Horenkens*. 2 De grootste

De Heer *Schynvoet*. . . 1

De Heer *Kiggelaar*. . . 2 Dog een 'er van heeft nu de Heer van Segwaart.

De Heer *Groen*. . . . 2

De Heer *Schot*. . . 2

De Heer *d'Orville*. . . 1

De Heer *Seba*. . . . 2

De Heer *Segveld*. . . 1

13

Schoone *Knollen* bezitten.

	Orangie.	Witte.	Citroen-geele.
De Hr. *van Segwaart*.	1		2. Weergadeloos.
De Heer *Vincent*.		1	2. Gemeene.
Ik. . .		1 weergadeloos.	
	1	2	4.

De *Kraal Nautulus*, of *Coraal-Doekenhuysje*, bezitten.

De Heer van *Segwaart*. . . 4 De beste.

De Heer *Schynvoet*. . . . 2

De Heer *Voet*. . . . 2 Kleene.

8.

Sjanko's of *Offer-Horens*.

De Heer *van Segwaart*. . . 5

De Heer *Vincent*. . . 3 a 4

De Heer *Groen*. . . 8

De Heer *Schynvoet*. . . 2

Dito een zeer kleen. . . 1

21

Van zeldzame *Schelpen*.

De *Del Minaze* roode Dubblet van *D. Adama* bezitten.

De Heer *Seba*. . . . 3

De Heer *Segveld*. . . . 3

De Heer *van Segwaard*. . . 4

De Heer *Schot*. . . 4

De Heer *de Koning*. . . 2

Ik. 2

21.

De Goude *Tong* bezitten.

De Heeren *van Citters* (gekomen van my by verkooping A°. 1717.) 2

De Heer *Groen*. . . 2

De Heer *van Segwaard*. . 1

De Heer *Vincent*. . . 2 a 3

Of meer. De Heer *Schot*. . . 4

Groote. De Heer Auditeur *de la Fallie*. . 1
Deze is van myn Goedje A°. 1717. door zyn wel Ed: gekogt.

Ik. 4

16 a 17

De *Straat-Davids-Dubbletten* bezitten.

En daar onder een de grootste, die kenne. De Heer *Schynvoet*. . . 3

De Heer *Seba*. . . . 1

Hier zyn de fraeyste. De Heer *Carel Borchart Voet*. 9

De Heer *Dirk Voet* tot *Zwol*. 2

De Heer *de Koning*. . . . 2

En een, vry groot. De Heer *Vincent*. . . 3

De Heer *Schot*. . . 2 a 3

Ik. 3

25 a 26.

De witte *Tong* bezit alleen.

De Heer *van Segwaart*. . . 1

De Heer *Carel Buchart Voet* de allerbeste. . . . 1

De Heer *Vincent*. . . 1

3.

Verkeerde *Haspels* bezitten.

De Heer *Groen*. . . 3

Groote witte. De Heer *Schynvoet*. . . 1

De Heer *van Segwaard*. . 2 Kleene.

De Heer *Schot*. . . . 2 Fraeje.

De Heer *Vincent*. . . 2

De Heer *Kiggelaar*. . . 1

9.

De Appelbloesseme groote *Tour de Bra*, bezitten.

De Heer *Groen*. . . 1 De grootste, en beste van glans.

De Heer *Seba*. . . . 6

De Heer *Voet*. . . . 2

De Heer *Dirk Voet*. . . 1

De Heer *Schaid*. . . 1

De Heer *Schot*. . . 1 Groote, en eenige kleene.

De Heer *Kiggelaar*. . . 1

Ik. 1

14.

De donker-blaeuwe groote *Tour de Bra*, bezitten.

De Heer *Schynvoet*. . . 2

De Heer *Vincent*. . . 4

De Heer *Seba*. . . . 2

De Heer *de la Fallie* tot *Delft*. 1

Ik een bleeker *Batavische* zoort. 4

De Heer *Kiggelaar* dito, dito. 2

15.

Venus-Hartjens met roode spikkels, bezitten.

De Heer *Schynvoet*. . . 1 a 2

De Heer *Segwaart*. . . 1

De Heer *Vincent*. . . 1
en nog een met een Appelbloesseme rand, en een Citroen-geel.

De Heer *Kiggelaar* een Appelbloessem, en een geelagtig.

De Heer Auditeur *de la Fallie*. 1
en een Appelbloessem (beide van my gekomen.)

5 a 6.

De Orangie *St. Jacobs-schelpen*, of *Konings-mantels* bezitten.

De Heer Auditeur *de la Fallie*. . 10 Kleene.
(van my gekomen)

De Heer *Schynvoet*. . . 2 a 3

De

Kleene. De Heer *Helmolt*. . . 2
en een zeer groote fraeje.

De Heer *Schot*. . . 2 a 3

Kleene. De Heer *Kiggelaar*. . . 2 a 3

De Heer *Vincent*. . . 1

De Heer *Seba*. . . 2

Zes groote, en vier kleene. *Ik*. . . . 10

32 a 33.

Citroen-geele dito bezitten.

De Heer Auditeur *de la Fallie*. . 4

Zeldzame, die niet kenne. De Heer *de la Fallie* tot *Delft*. 2

De Heer *Schot*. . . 4

10.

Compas-schelpen bezitten.

De Heer *van Segwaart*. . . 2

Deze zyn de grootste. De Heer *Kiggelaar*. . . 2

De Heer *Wybers*. . . . 2

De Heer *Vincent*. . . 2

Ik. 2

9.

Bloed-roode, en bleek-roode *Compas-schelpen* bezitten.

Bleek-roode.		Bloedroode.
2. . .	De Heer *Helmolt*. . . .	2
1. . .	De Heer *Kiggelaar*. . . .	1
2. . .	De Heer *Vincent*. . . .	2
1. . .	De Heer *Seba*, en bloedroode.	
	De Heer *Schot*. . . .	2
7. . . .		7.

De Heer *Groen* heeft een zeldzame bruine alleen.

De zeldzame gedoornde Purpre of witte *Wy-Tas*, bezitten.

Witte.		Purpre
1. . .	De Heer Auditeur *de la Fallie*. (beide van my gekomen)	1
	De Heer *Seba*. . . .	1
	De Heer *Schot*. . . .	1
1. Wit en zwart.	De Heer *Vincent* heeft 'er een wit en zwart of Loodagtig. . .	1
2. . . .		3.

Citroen-geele *Lazarus-klap* bezitten.

De Heer *Groen*. . . . 1

De Heer *Vincent*. . . . 3

4.

S T U K K E N.

Welke ik (zoo niet beter wete) meest alleen bezitte; en volgens deze N°. in Prent vertoond.

H O O R N S.

Fraeje stukken, by den Schryver meest alleen te vinden, en in Prent volgens deze N°. vertoont.

1 Een groote Appelbloezeme of licht-roode zwart-gemarmerde *Vledermuis*.
2 De *Ternataansche Spil*, nu ook by de Heer *van Segwaart*.
3 —— Graauwe *Lik-Hoorn*, of *Klip-kous*, beneden met flaauwe zwartagtige vlekken.
4 Een kleene (doorgaans-door de Zee gepaarlemoerde, (dog nu) ongepaarlemoerde *Papedo-Hoorn*, dik-schalige *Gorita-Hoorn*. Deze is mede by de Heer *Sebynvoet*.
5 Een Appelbloezeme ongetakte *Brandaris*.
6 Een dunne zeldzame bruine *Spil*.
7 Een spierwitte *Trommel-schroef*.
8 Een leververwige gespikkelde *Babilonische Tooren*, zeldzaam. En een diergelyke by de Heer *Groen*, dog anders van couleur.
9 De *Admiraal* der *Spellewerks-kussens*, zeer fraey.
10 De *Admiraal* van de *Schouten by nacht*, ongemeen, met Pik-zwarte banden op een zeer helder witten grond.
11 De onbekende *Admiraal*, een zoort van rosse *Kuipers-booren* met zwarte stippelbanden, naast na den *Orangie-Admiraal* gelykende, is ongemeen.
12 Een Citroen-verwige *Gnemon*, of *Band-pen*, dito, met rosse banden; en een Orangie dito, met zwarte en witte banden zeldzaam.
13 Een graeuwe gebandeerde *Mol*, dito by allen onbekend.

Verscheide *Zegreyn-Hoorns*, als:

14 a. Ongemeen groote, graeuw van grond, zwart van knobbels.
15 b. Deze trekt wat meer na 't Appelbloezeme, dito knobbels.
16 c. Deze is graeuw, zonder zwarte knobbels; maar met een rosse gestippelde knobbelband over dwars.
17 d. Deze is graeuw met een dubble rey rosse knobbels.
18 e. Deze is over 't geheel lichaam ros.
19 Een paar ongemeene groote *Staten-Vlaggetjes*.

20 Een Violet-purpre *Wydmonder*, of *Rudolfus*.
21 Een zeldzaam géel *Tootje* met groote witte vlekken als een hert van een Mensch, enz.
22 Een zeldzame groote groene *Kaas* met vyf ftippel-banden.
23 Een dito, dito, met vier dito.
24 Een gekarteld graeuw *Vliegen-fcheetje*.
25 Ewee gekartelde *Hart-Hoorns*, even als *Zegreyn-Leder*.
26 Twee bleek-groen en wit-gevlekte *Kroon-Hoorns*; deze heeft ook de Heer *van Segwaart*, 1 paar, en de Heer *Vincent* 1 van my.
27 Een paar Orangie *Naffouwen*, en heb een paar aan de Heer *Vincent* vereerd; zyn anders onbekend.
28 Een witte *Krab*, als een *Podagra-Krap* byna.
29 Een blaeuwe zeer lichte *Klip-kous*.
30 Drie ongemeene dito, dito, als een Tyger geel-gevlamt.
31 Een paar zeldzame *Slange-koppen*, een zoort van Klip-kouzen.
32 Een witte kleene *Porcellana*, van binnen Appelbloezem.
33 Een paar graauwe zeldzame *Moerbyen*, van binnen Appelbloezem.
34 Een paar *Eiken-houts-Tooten* met 2 breede witte banden.
35 Een zeldzame *Tulband-Hoorn*.
36 Drie witte *Scorpioentjes*, zeldzaam.
37 Een ongemeene groote dito zwart, en nog een zeldzame zwarte.
38 Een zeer groot *Herten-Horenken*, als met een Steen-rupze'er over.
39 Een paar uitmuntende geele *Spookjes*.
40 Een zwart-gemarmeld heerlyk dito, zeer groot.
41 Een paar bleek-purpre *Lobbekens*.
42 Een ongemeene zwarte *Brandaris*.
43 Een donker-roffe fchoone *Harts-Hoorn*, en nog een geelagtige.
44 De roffe *Schout by nacht*. Deze is ook by de Heer van *Segwaart*, en zoo geloove by de Heer *Groen*.
45 Een paar Appelbloeffeme dubble *Pauskroontjes*.
46 Een blaeuw *Bezaantje* of *Duifje*.
47 Een fchoon ros *Tootje* met een breede helder-witten band in het midden, en agter aan een gemarmelde dito.
48 Een geel gemarmeld *Tootje*, en een diergelyk bruin.
49 Een paar zwart-agtige groene *Kaasjens*, met een witte band in 't midden.
50 Een fraey *Agaate Bakje* met breede donkere en fyne dito ftreep-banden op een witten grond.
51 Een bruin *Spookje* zonder teekening. Dit mede by de Heer *van Segwaart*.
52 Een dito, dito met witte vlekjens.
53 Een fraey dog wat divers paar kleene net-geteekende *Knobbel-Horenkens* met witte, zwarte en fterk-groene blokjens.
54 Een wonderlyk fraey groen- en bruin *Knobbel-Horenken*, met flaeuw wit gemengd.
55 Een dito, zeer fyn van teekening als of 't een *Naffau* was.
56 Een dito van groen, zwart, en wit ongemeen fterk, en heerlyk tegen malkandren fpeelende.
57 Een paar geele *Ternataanfche Vleermuizen*.
58 Een rosagtige dito.
59 Een wonderlyk fraey *West-Indifch* rond *Kasketje* of *Stormhoedje*.
60 Een geele *Wolk-Hoorn*, van my de *Cyffer-Hoorn* genaamd, om dat 'er klaar op ftaat 717, 577 aan de eene, en 877 aan de andere zyde.
61 Een blaeuwe *Wolk-Hoorn*; bleekblaeuw en zwart gemarmeld.
62 Een lange graeuwe *Vledermuis*.
63 Een zeldzame gevlamde dito, byna als een *Wydmonder*.
64 Een paar zeer groote witte *Canari's*, met fyne geele dwars-banden, en van binnen peers.
65 Een paar dito ditoos, van binnen zwart.
65 a. Een zeldzame geteekende *Harts-Hoorn* wit en zwart, zonder hairen.
65 b. Een paar kleene graeuwe *Tootjens*, met 3 bruine ruit-banden, zeldzaam.
66 Een weergadeloos fraey-geteekend en Compleet *Trompetje*.
67 Een zeer kleen dito.
68 Een heerlyke *Dadel*, bruin en geel gemarmeld.
69 Een dito dito dito, graeuw en zwart dito.
70 Een wonderlyk fraey paar ros en witgemarmelde *Kuipers-booren*.
71 Een Orangie *Boeren-Jongen*, met een fynen witten band.
72 Een paar geel-gemarmelde *Doyers*, of *Slekken-Hoorns*, van binnen bleek-purper.
73 Den Admiraal der *Italiaanfche Vloerkens*, met 2 breede fterk-roode banden.
74 Een zeer fterk-gemarmelde blaeuwe en zwaare dikke *Dadel-Toot*, of *Agaat-Tootjen*.
75 Een dito dito, rood en wit *Agaat-Tootjen*, of *Bruinetje*.
76 Een zeer fraey geel *Agaate-bakje*, met een witten band in 't midden.
77 Een zeer kleen *Buikje*.
78 Een paar kleene graeuwe *Wyd-monderkens* vol zwarte dwars-banden.
79 Een graeuwe gekartelde *Zilver-mond*, met zwarte overlangze vlammen.

80 Een

80 Een paar dito, dito wat lichter graeuwe dito, en dito.

81 Een dito *Zilver-mond*, 't half lyf zwart met witte vlekken, en 't half lyf overdwars graeûw.

82 Een zeer groote geribde graeuwe *Knol*.

83 Een ongemeene *West-Indische Argus*, zeer groot van witte vlekken.

84 Een witte *Boter-Toot* met ydele zwarte spikkels.

85 Een *West-Indische Krul-Hoorn* met zwarte dwars-banden; diergelyke by na ook by de Heer *van Segwaart*.

86 Een weergadelooze *Argus* in witheid van grond, en zwartheid van vlekken.

87 Drie *Neptunus-Schagten*, de eene wat beschadigd.

88 Een *West-Indische* witte bastaard-*Zwitzers-broek*, of *Morgenstar* met gezaeyde geele vlekken, ongemeen.

89 De Admiraal van de *Wolkjens*, of *Agaaten-bakjens*, bleek-grauw; dog helder van grond, met 16 bruine dwars-banden, met groote witte spikkels 'er op, wonderlyk fraey.

90 Een zeer schoone *West-Indische Zwitzers-broek*, of *Morgenstar*, tusschen 't ros en purper, ongemeen fraey.

91 Een zeldzaam paar *Kemphaantjes*, of *Vleugel-hoorns*, Orangie van couleur.

92 Een paar zeldzame *Knol-Horens*, voor aan spits, en agter met diepe gieren; dog meine die nog elders gezien te hebben.

93 Een paar *Doggerzanders* van een wonderlyk fatzoen.

94 Een zeldzame gevlamde *Boeren-Musycq*.

95 Een paar andre geknobbelde *Doggerzanders*.

96 Een zeldzaam ro-gevlamd *Agaatje*.

97 Een paar zeer kleene *St. Maloze Bel-Hoorns*.

98 Een weergadelooze lever-verwige *Zots-kap*.

99 en 100 Een paar zeer kleene wit en ros geteekende *West-Indische Stormboedjens*; en nog een dito kleen zeer fraey bruin geteekend.

100 Drie verscheide soorten van Orangie *Admiraals*.

101 De *Wentel-trap*, op tweederley wyze, van boven en beneden, net na zyne groote, (gelyk ook alle de vorige Hoornen) geteekend.

102 Een paar *Telinga-Maloli-Hoorns*, of *Reuzen-Ooren*; weergadeloos groot en schoon.

Een menigte andre zeldzame welke ik voorby gae.

SCHELPEN of *DUBBLETTEN.*

Welke ik meyne alleen te bezitten, en hier in Prent vertoond.

1 Een paar ongemeene sterk-Orangie *St. Jacobs-schelpen*, zeer groot.

2 Een paar dito roode, dito dito.

3 De *Winkelhaak*. Deze is ook by de Heer *van Segwaart* en de Heer *Groen*.

4 Een weergadelooze groote en heerlyke *Rots-Dubblet*.

5 Twee paar *Batavische* peersche *Zonnestraalen*. Heb een diergelyk paar aan de Heer *Kiggelaar* vereerd.

6 Een Orangie-geele gemarmelde *Strik-Dubblet*, als met een netje 'er over.

7 Een dito, dito, dito, dito bruiner van teekening.

8 Een dito, dito, dito, dito anders van teekening.

9 Een paar dito, dito, dito, dito, dito.

10 Een wonderlyk paar *Strik-Dubbletten* zeer fraey gemarmeld.

11 Een fraeje *Strik-Dubblet* met donkre vlekken, en zeldzaam van teekening, met een V. 'er op.

12 Een excellente met bruin zeer sterk op een witten grond geteekende *Strik-Dubblet*.

13 Een paar zeer Distinct-geteekende *Strik-Dubbletten* met een rand onder.

14 Een fraeje donker-zwarte *Strik-Dubblet*.

15 Een weergadeloos paar *Mosselen* als de *Schevelingze*.

16 Een paar ongemeene *Landschapjens* of *Griekze A.* Dubbletten, als *Kivits-Eyeren* gespikkeld, dog 't eene wat zwarter als 't ander.

17 Een paar weergadelooze bruin en Orangie-geelagtig geteekende *Strik-Dubbletten*.

18 Een graeuwe effen *Strik-Dubblet* met zeer flaeuwe bruine overlangze breede straalen.

19 Een paar graeuwe gespikkelde *Strik-Dubbletten*.

20 Een ongemeene *Soelische Dubblet*, Orangie-agtig van verwe.

21 De *Vrede-vlag* van de Heer *de Koning* alhier, zonder weergae; dog hebbe 1 paar dat vry kleender en zoo diep niet ingekeept is, 't welk hier na op N°. 29. volgd, en 'er al zeer na gelykt; dog is zoo groot, nog zoo fraey niet.

22 Een Gredelyn zeldzaam *Foelie-Dubbletje*.

23 Een zeldzame *Aardbey*, schoon van groote, en met een bloed-rooden breeden band aan zyn boven-rand, en groot van korls; dog de schoonste van grootte, witheid van grond, en grootheid van schoone roode en ydele spikkels is by de Heer *de Koning* hier.

24 Een heerlyk Orangie *Lazarus-klap*, of *Dubblet*.

25 Een paar bruine *Posserkens* met fyne overlangze banden.

26 Een ongemeene groote, en fraey geteekende, zeer bruine *Konings-mantel.*

27 Een paar zeer fraeje *Vygen.*

28 Een paar zwart en flaeuw geel-gevlamde *Baard-knypers* of *Boon-Dubbletten.* Dog deze is grooter en beter by de Heeren *van Segwaart*, en *Schynvoet.*

29 Een paar zeldzame *Batavische* zeer groote geribde *Navel-Dubbletten.* En die onder andre Liefhebbers zyn, heb ik aan hen vereerd; ten ware naderhand by andre bekomen zyn.

30 Een paar zeldzame geribde *Amandel-Dubbletten.*

Daar hebt gy Heeren Liefhebbers, het geene wy voorgenomen hadden van deze stoffen te zeggen.

Wy sluiten hier mede het Hek, van de *Ambonsche Landvoogdy*, als mede van desselfs, *Zee*, en *Thuin.* Meynende, dat wy het voornaamste, dat 'er van *Amboina*, zoo te Land als ter Zee, of van hare Inwoonders, mitsgaders van alles, daar voorkomende, te zeggen valt, zoo net en kort als 't ons mogelyk was, en zoo uitvoerig, als de zaak zelfs vereyscht, hier aangeteekend hebben. Zullende nu tot de Beschryving van *Banda* overgaan.

NAUKEU-

1
2

3
4
5

6
7
8
9

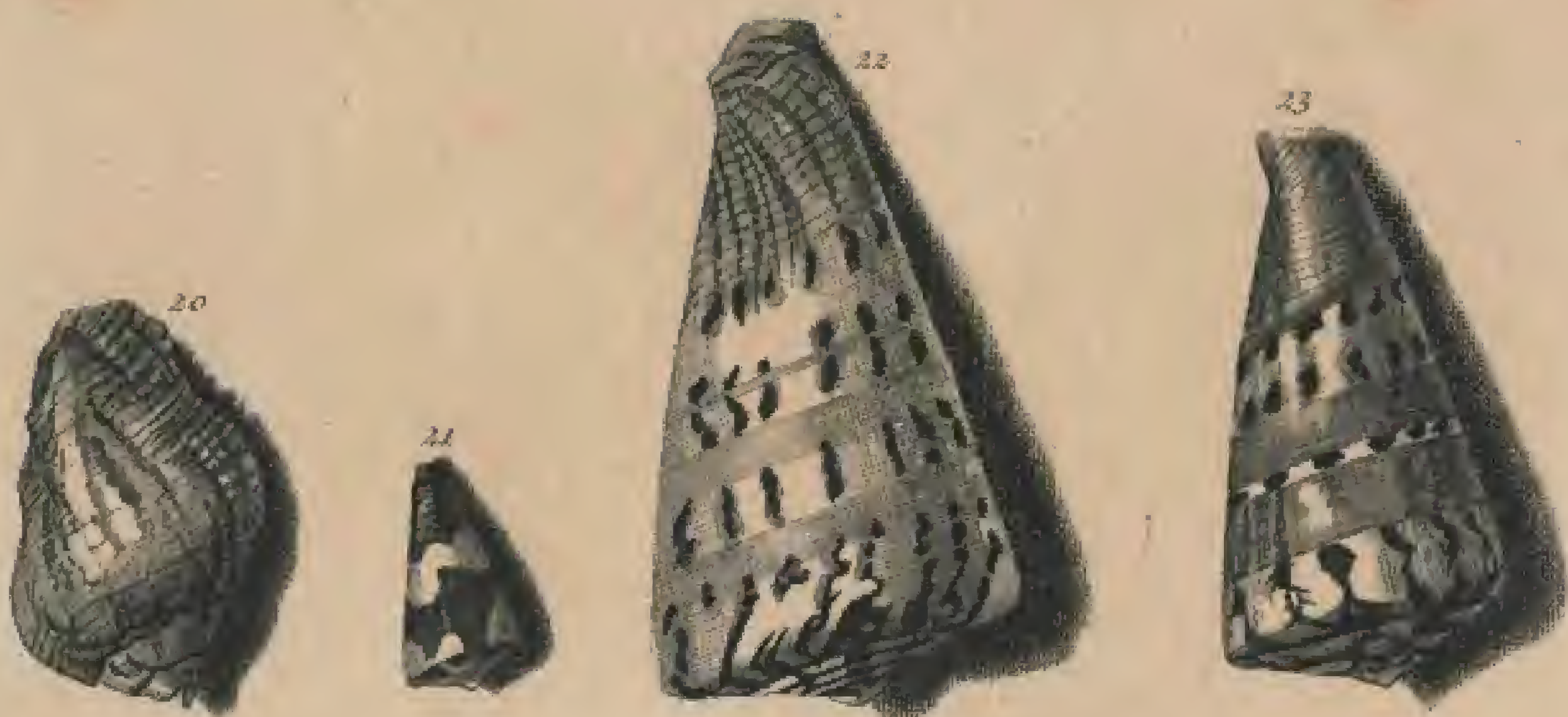

H. Balen delin. ad viv.

M. Balen delin. ad viv.

32

31

30

34

35

33

38

37

36

N.° 39.

N.° 40.

N.° 41.

N.° 42.

N.° 43.

N.° 44.

N.° 45.

N.° 46.

N.° 47.

A. Balen delin. | J. Goeree fe. direx.

No. 48.

No. 49.

No. 50.

No. 51.

No. 52.

No. 53.

No. 54.

No. 55.

No. 56.

No. 57.

No. 58.

J. George fe: direx.

N.° 59.

N.° 60.

N.° 61.

N.° 62.

N.° 63.

N.° 64.

N.° 65. A.

N.° 65.

N.° 65. B.

P. Goeree fe.

66
67

68

69

70

71

72

73

Nº 77. Nº 76. Nº 75. Nº 74.

Nº 81. Nº 80. Nº 79. Nº 78.

Nº 83. Nº 82.

Nº 85. Nº 84.

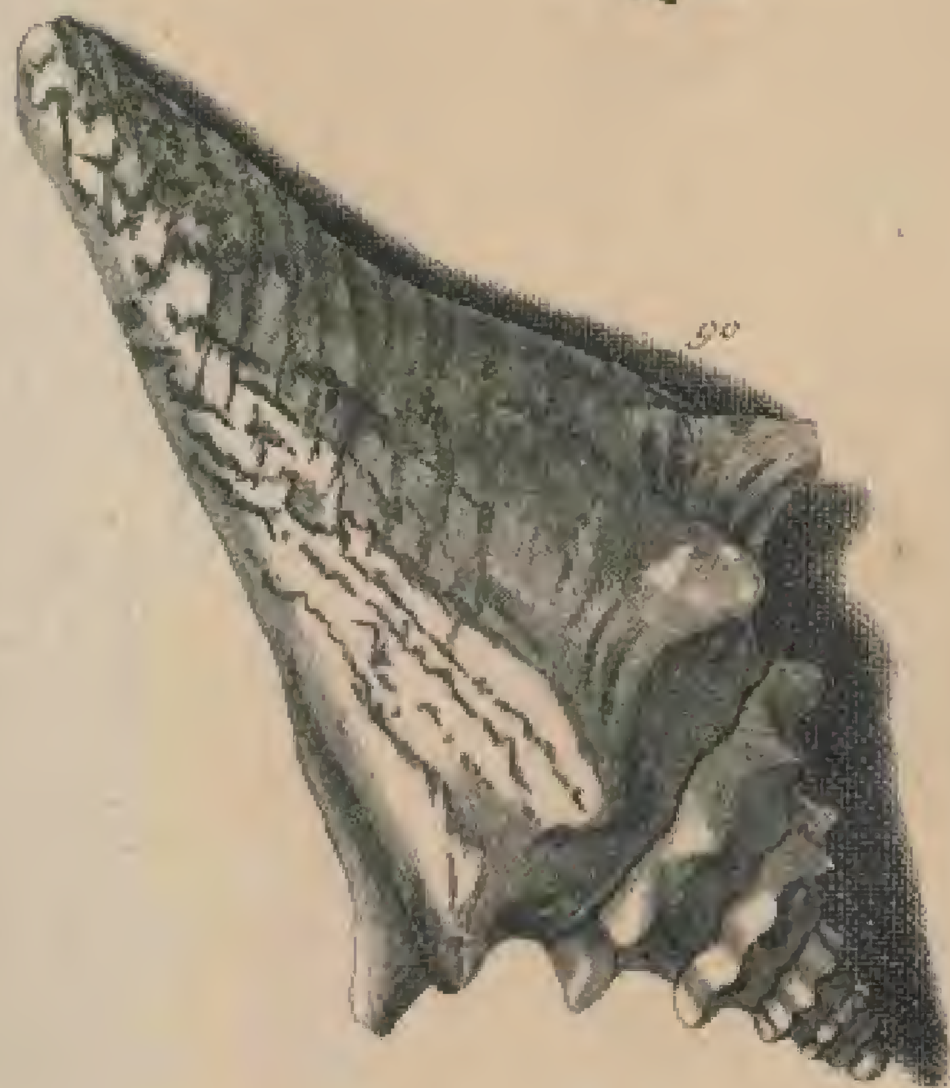
M. Bolx delin. J. C. Philips sculp. direx.

del. ad viv.

Sculp.

92

93

94

95

96

97

98

99

100

M. Bolen delin. ad viv.

N.° 100.

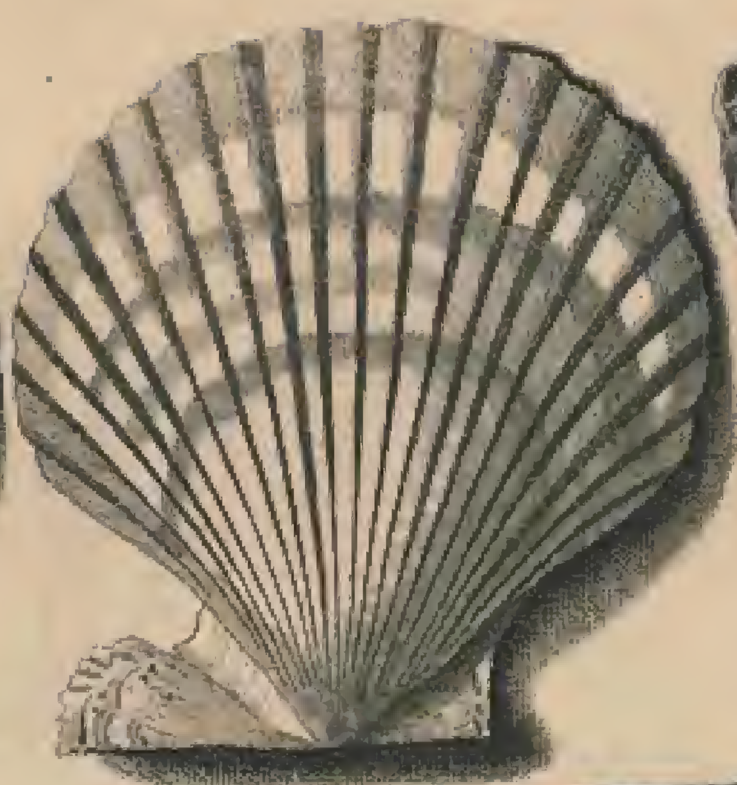

N.° 101.

N.° 102.

N° 1.

N° 2.

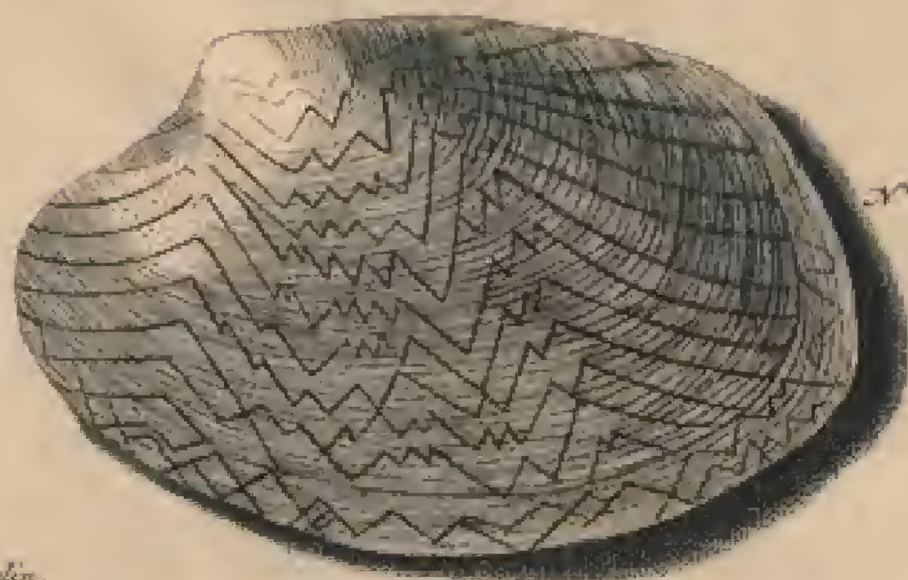
N° 3.

N° 4.

N° 5.

N° 6

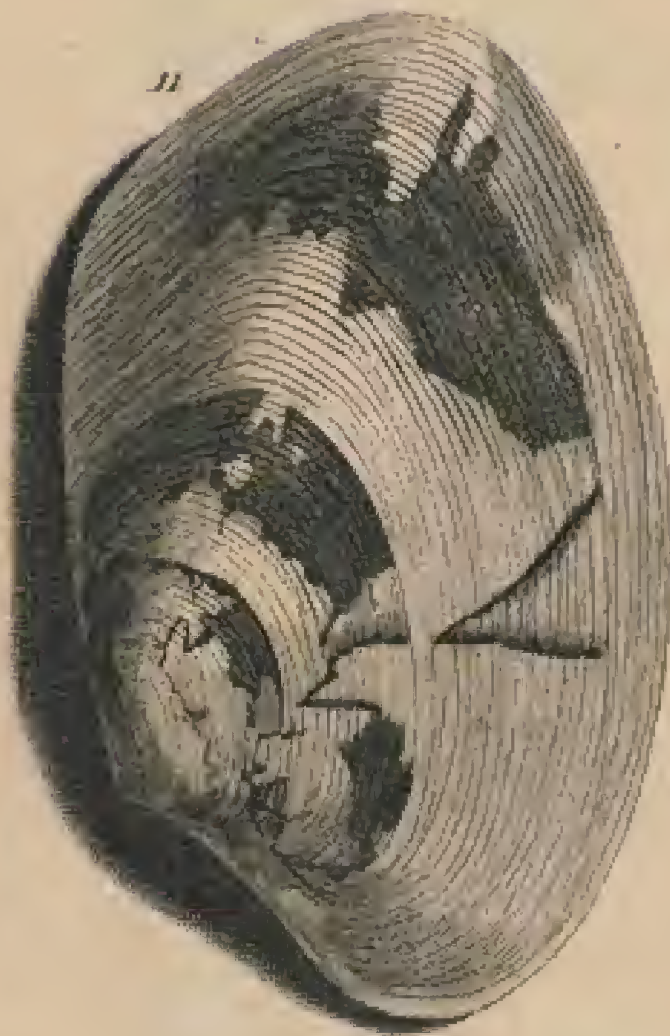
M. Balen delin. P. Goeree fe. direx.

9

8

7

12

11

10

15

14

13

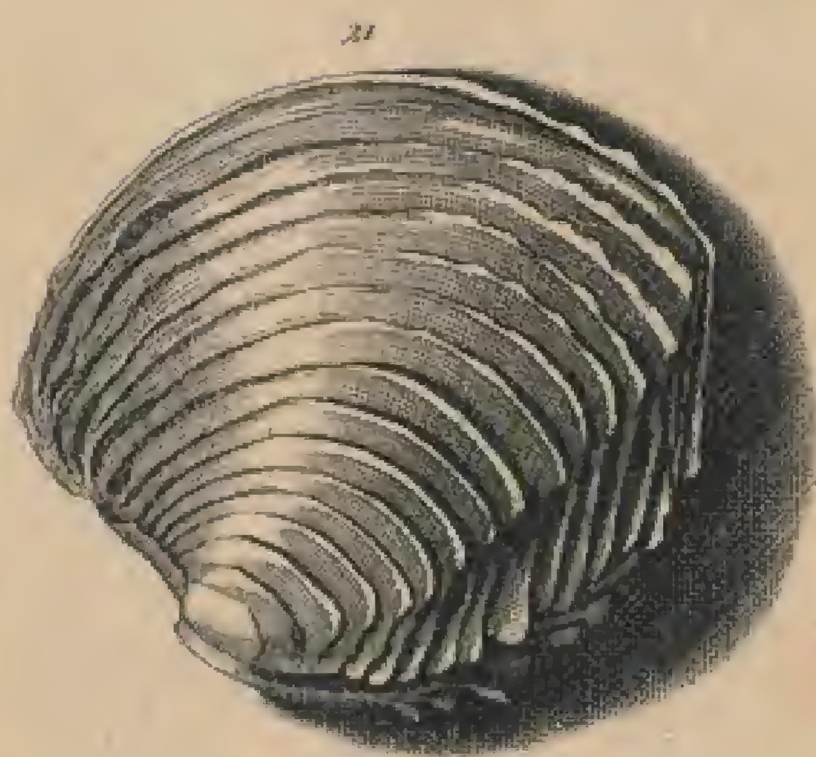

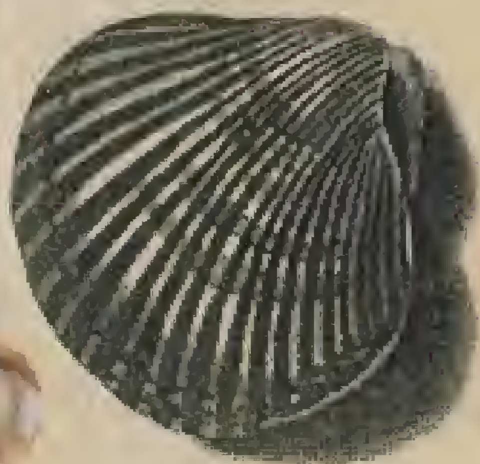

M. Bisten delin ad viv.

N.° 22.

N.° 23.

N.° 24.

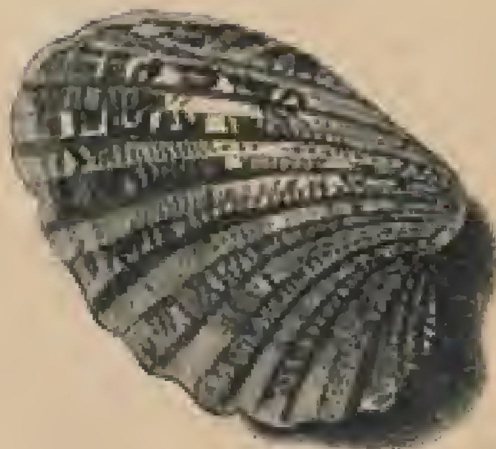

N.° 25.

N.° 26.

N.° 27.

N.° 28.

N.° 29.

N.° 30.

A. Balen delin.

P. Gooree fec: direx:

NAAUKEURIGE VERHANDELING
VAN
B A N D A,
Behelzende een Nette Landbeſchryving
VAN DE
E Y L A N D E N
Daar onder behoorende,
ALS MEDE EEN
VERHAAL van de ZAAKEN,
Tot nu toe aldaar voorgevallen.

EERSTE BOEK,
EERSTE HOOFDSTUK.

BEſchryving van Banda. *Naamen der* Eilanden. Neira *beſchreven.* Naſſau *en* Belgica *alle afgebeeld.* *'t Hoog Land van* Banda *of* Lonthoir. *Naamen der* Perken. *Het* wit Water. *'t Werk der Slaven in een* Nootenperk. *Hoe verder met de* Nooten, &c. *gehandelt werd.* *Het* leven *en* vermogen *der* Perkeniers. *Hunne* ſtoutheid. *Korte ſchets van de* Perken *op* Lonthoir.

Beſchryving van BANDA. IN ordre van de tyd der verovering is BANDA de naaſte Provintie of Landvoogdy na Amboina, over welke ons te ſpreken valt.

Dien naam draagt de ganſche Landvoogdy, hoewelze maar aan een Land, gelyk wy aanſtonds zien zullen, eigen is.

Het beſtaat uit zes bewoonde, en vier onbewoonde Eilanden.

Naamen der Eilanden. De naamen der bewoonde zyn Neira, 't Hooge land van Banda (doch van den inlander Bandan genaamt) de Goenong Api, Poelo Ay, Poelo Rhun, en Roſingeyn.

De onbewoonde zyn Poelo Mamuok of Poelo Piſang, Poelo Kapal, 't Vrouwen eiland, en Poelo Seythaan, welke twee laatſte ook wel Nalacan en Sakano, van ouds genaamt wierden.

Deze Eilanden leggen op 4½ graad Zuider breedte van de Linie, en tuſſchen de 25 of 30 mylen van Amboina.

Het eerſte, dat in opmerking komt, hoewel geenzins het grootſte, is het Eiland Neira, om dat de Landvoogt, en meeſt al de voorname Bedienden der Maatſchappy, hier hun verblyf en woonplaats, nevens veele andere borgers, of vrylieden, hebben. Neira beſchreven.

In oude tyden, zoo my uit een berigt van de Heer *Henrik van Bergel* blykt, plagten op Neira verſcheide ſteden te wezen, die door de langduurige oorlogen der hardnekkige Bandanezen verwoeſt zyn. De voornaamſte van deze en de hoofdſtadt dezes Eilands was Labetacka, onder welke nog drie andere, Lactor, Gioe, en Lucra genaamt, ſtonden.

Dit Labetacka, in 't Noorden dezes Eilands gelegen, was zeer volkryk, en plagt omtrent in 't jaar 1590. en bevorens, eene lyn met die van de ſtadt Neira, in die tyd nog zoo magtig niet, als Labetacka, te trekken, welk Neira toen

onder

onder zich ook nog drie steden, te weten Oerien, Sjak, en Ratoe, had. Zy waren toen te zamen nog Oelisima's, zynde een van de twee strengen van regeering (even als de Hoekze en Kabeljauwze, de Guelphen en Gibellinen, &c.) die daar te dier tyd stand grepen, gelyk in Amboina, daar het de streng, of party, der Mooren, gelyk de Oelisiwa's die der Christenen is, hoewel van de negen koninklyke Raaden in Ternate (die Mooren zyn) oorspronkelyk.

Eenige jaaren daar na, ontrent 't jaar 1598. of 1599. vielen die van Labetacka, met de onderhoorige steden, van die van Neira af, houdende het zedert met die gene, die zich Oelisiwas noemden.

Oeli-Lima beteekent in 't Amboineesch een vyfgespanschap, of een gehugt van vyven, Oeli-Siwa, een negengespanschap.

Zedert dit afvallen hebben die van Neira, die toen de magtigste en vry vermogender, dan die van Labetacka, waren, geduurig met hen geoorlogt.

Men vint geen huizen, nog gedenktekenen meer van al deze stedekens, dan dat'er op Neira, aan de Noordzyde, nu nog een straat is, Ratoe, dat de koning in 't Javaansch beteekent, genaamt, die men ook zegt dat dezen naam draagt, om dat hun koning eertyds daar zou gewoont hebben. Verder is alles door de oorlogen verwoest; dan dat by 't perk Labetacka nog de naam van dat stedeken overgebleven is.

Het eiland Neira heeft aan zynen Westhoek de Goenong Api, of den Vuurberg, in 't Zuiden het hooge land van Banda vlak'er tegen over, zynde zelf in 't Noorden geplaatst, en in 't Oosten draait den hoek van 't hooge land, waar op het stedeken Celamme legt, vlak voor 't Oostergat, of voor Neira's Oosthoek, en ontrent Oost ten Noorden heeft men Poelo Pisang, en een weinig Noordelyker Poelo Kapal leggen.

Het eiland Neira is in zich zelven klein, bestaande in zyn breedte styf een halve myl, en in de lengte een myl, zoo dat ik gisse, dat men het in twee mylen en een half gemakkelyk zou rond scheppen.

Nassau, en Belgica. Men heeft van ouds her al op dit eiland twee groote vastigheden of kasteelen, Nassau en Belgica genaamt, gehad. Wanneer of door wie die gebouwt zyn, blykt my nergens klaar. Nassau schynt my naast toe van de Portugeezen gebouwt, en daar na in 't jaar 1610. door de onzen verbetert en vernoemt te zyn, alzoo die, gelyk wy hier na zien zullen, het daar vonden. By 't begin der Bandasche Resolutien of Besluiten in 't jaar 1619. en by de Dagregisters, die in 't jaar 1627. aanvang nemen, leest men al van deze twee en meer andere vastigheden; maar hooger op kan men niet komen.

Het kasteel Nassau legt aan de Westkant van Neira, digt aan strant; hebbende vier bolwerken, de Admiraals punt, Zeelandia, Delft en Rotterdam, waar van de eerste in 't Zuidwesten, de tweede in 't Noordwesten, de derde in 't Noordoosten, en de vierde in 't Zuidoosten gelegen is. Yder van deze Punten of Bolwerken is met agt metale stukken kanon voorzien; en op zommigen plagt men een limoenboom te hebben. Dit kasteel bestaat van binnen een lengte van 17½, en een breedte van 13 roeden. Aan de zeekant, of aan de Zuidwest zyde des kasteels, op de gordyn, staat het huis van den Landvoogt, 't geen van verscheide brave vertrekken, en voor aan van een groote Zaal voorzien is, in welke ik, by myn aanwezen, het afbeeldzel van den Opperlandvoogt, de Heer *Jan Pietersz Coen*, met het halve lyf, met een geel zyde wambais en een groote wyde broek (byna even eens, als nu nog de helbaardiers van den Opperlandvoogt op Batavia gekleed gaan) hangen zag. Ontrent de punt Zeelandia heeft men de wapenkamer, en verder in dit Fort verscheide comptoiren, en een fraaje bezetting na gissing van 150 man. Ook woont de Capitein, Lieutenant, en Vaandrig, in 't zelve. De zee- of waterpoort is tegen over het hooge Land, pas buiten de welke men een gragt ziet, doch zonder water. In de muur van deze poort staat met yzere letters A°. 1617. waarschynelyk dat die 'er toen gezet is. Wanneer men op de gemeene weg na 't Zuiden gaat, heeft men een korten anderen weg, die na een fraai waterpas loopt, waar op mede eenig geschut legt, met het welke men gemakkelyk aan de overzyde schieten, en dus de Reede der schepen, die 'er vlak voor is, bevryden kan. Voor dit waterpas, 't geen ontrent tegen over groot Walingen komt, legt een groot Rif, over 't welke men niet, als by hoog water, komen kan. Op dit Rif plegen zich wel eenige Doejongs (een zeker soort van visschen) te houden, en op 't wier, dat men daar op ziet, te aazen. Wat dit voor visschen zyn, zullen wy onder die van Amboina beschryven.

Ten Noorden van dit Kasteel heeft men, pas ter zyden den gemeenen weg, die langs het zelve loopt, op eenen redelyk hoogen heuvel het kasteel Belgica, tusschen 't Predikants huis, en 't Gerecht, een naam, gelyk ook die van Nassau, door de onzen wel gegeven; doch ik kan niet na vorschen, wanneer, of door wie, 't zelve gebouwt, hoewel geloove, dit door de onzen, niet lang na de verovering van Neira, &c. geschied

ſchied zy. Het is in zich zelven een fraai beknopt Kaſteeltje, niet al te groot, maar net, van fraaje rondeelen, of toorens, die wit gehouden werden, en van goede regenbakken (hoewel die zedert de aardbeving in 't jaar 1683. geberſten zyn) voorzien; maar deze veſting, ſchoon 't kaſteel Naſſau, en de ganſche vlakte in 't Zuiden, Ooſten en Weſten beſtrykende, is echter niet al te krygskundig gebouwt, aangezien pas agter 't zelve een heuvel gebleven is, vry hooger, dan die, waar op Belgica legt, en die ook volkomen over het zelve gebied.

Dit was de reden, dat men op Batavia in 't jaar 1657. niet alleen goedgevonden had 't zelve af te breken; maar ook den Ingenieur en Vaandrig *Georg Everhard Rumph*, uit Amboina in 't begin van Januarii des zelven jaars derwaarts zond, met laſt om op dien hoogſten heuvel een nieuwe Reduit, die al de andere ſterkten, en 't gantſch Eiland beſtryken zou, te leggen; doch hy vertrok weer van daar den 1ſten Mey, zonder dat ik heb konnen merken, dat een van beiden geſchied is; want Belgica is in wezen gebleven, en, in de jaaren 1687. en 1688., heb ik op dien hoogſten heuvel geen Reduit gezien, maar wel bevonden, dat door arbeidsvolk dagelyks aarde van dien heuvel afgekruid, en de zelve dus hoe langs hoe meer vereffend en weggenomen wierd, hoewel 'er nog geweldig veel van weg te kruijen viel; maar dan zal 't kaſteel Belgica 't ganſch Eiland zoodanig beſtryken; dat, ſchoon eenige vyanden 't Waterpas, en 't kaſteel Naſſau, al veroverd hadden, zy 'er niets ter wereld aan zouden hebben, aangezien men hen van 't kaſteel Belgica plat zou konnen ſchieten.

Benoorden het kaſteel legt aan 't einde van de ſtraat Ratoe, en daar om henen, de Papenberg, alwaar de magtige en volkryke Negry Ratoe gelegen heeft, die door de oorlogen met de Hollanders, in 't jaar 1609. en in de volgende jaaren, geheel uitgeroeid is, zoo dat 'er huis nog inwoonder van overgebleven is. Men vind op dien berg nog veel Moorſche graven, en grafſteenen aan 't hoofd- en voeten-einde der zelve, zynde nog de eenige aloude overblyfzels en bewyzen, dat hier Mohhammedaanen gehuisveſt hebben.

Men ziet 'er ook eenige diepe groeven, en kleine bronnen; doch van geen belang.

Hy wert anders niet veel bezogt, om dat de bygeloovige Bandaneezen, waar van 'er nog eenige van de vrouwelyke ſexe overgebleven zyn, haar nakrooſt, ſchoon Chriſten, nog dagelyks inboezemen, dat het by deze graven ſpookt, en dat men op geene dezer graven wateren, of zyn gevoeg doen moet, zoo men daar van geen doodelyke ziekte, ja de dood zelf, op zyn hals haalen wil.

Dit is een verhaal, dat ik zeer wel geloove, zonder daarom hier ontrent eenige werking, 't zy van den Duyvel, 't zy van ſpook, de minſte plaats te geven, alzoo 't niet onmogelyk is ook deze graven (gelyk ik wete aan andere Moorſche graven, om ze voor diergelyke onreinigheden te bewaren, geſchied te zyn) zoo ſterk te vergiftigen, dat de opſtygende damp, na 't wateren, aan zulk een de dood zeer licht, en ſchielyk, heeft konnen veroorzaaken; waarom ik myn goede vrienden altyd geraaden hebbe, om het bygeloove wel te verwerpen, maar ook, nooit op deze graven veel te gaan, en 'er voor al doch niet te wateren, of hun gevoeg te doen, om dus zich zelven niet moetwillens in gevaar, of van hun leven, of van een ſwaare ziekte, te brengen.

By dezen Papenberg, aan de zyde van 't Zonne-gat (een kleine ſtraat of doorvaart tuſſchen Neira en de Goenong Api) is een bron van warm water, die al vry heet is.

De Landvoogt, en den Opperkoopman vond ik in de jaaren 1687. en 1688. buiten het fort Naſſau woonen, den eerſten pas Booſten en den anderen pas Beweſten het zelve, 't geen zy mogelyk zedert de ſwaare aardbeving van 't jaar 1683. zullen hebben gedaan, vreezende anders door de ſwaare beweging het Fort op hun lyf te krygen.

Men heeft op Neira 2 of 3 groote ſtraaten. De eene loopt, met een kleine draajing, van de timmerwerf der Maatſchappy, die in 't Zuidelykſte van dit Eiland legt, Noorden op, voorby verſcheide huizen, als dat van den Opperkoopman, en de Hollandſche ſteene Kerk, aan de eene, en voorby 't kaſteel Naſſau aan de andere zyde, tot in de belommerde ſtraat Ratoe, en zoo met de zelve tot aan den Papenberg, ten einde. De tweede ſtraat loopt Ooſt op, langs het Gerecht, als ook langs den heuvel, waar op Belgica legt, het Predikants huis, en langs meer andere, al een fraai ſtuks wegs heenen, tot men ter rechter hand zich na ſtrand, of met een dwarsſteegje na 't Zuiden wend, en zoo, langs een ſchoon en ruim ziekenhuis, dat men ter linker hand heeft, aan ſtrand komt, daar men dan, Weſt op, weer langs een andere ry huizen, en langs het armenhuis gaat, tot men de viſchmarkt (diens opziender een Jood is, buiten welke 'er nog een op Celamme plag te woonen) op den hoek paſſeert.

Wanneer men by de Corps du guarde komt, en 't huis daar de Heer Landvoogt *van Zyll* plagt te woonen voorby is, heeft men de viſchmarkt, tuſſchen welke, en 't kaſteel Naſſau, een fraai groot plein,

en verder zoo na ſtrand, als na 't huis van den Predikant, alles vlak en open is, ziende het huis des Landvoogts regt tegen 't huis des Lieutenants, in 't kaſteel Naſſau, aan. Indien men die tweede ſtraat regt uit loopt, komt men by 't perk, dat den Borger-lieutenant *Tobias Hardecop*, in 't jaar 1687. en eenige jaaren 'er aan, toegekomen heeft.

Alle de huizen op Neira zyn door de bank van zeeſteen gebouwt, die met kalk, die zy daar overvloedig zelf branden, zeer wel vaſt gezet, beſtreken, en gewit zyn; doch zy hebben alle, uit vreeze der aardbeving, maar eene verdieping, en zyn met Atap (weinige uitgezondert) gedekt. De vloeren dezer huizen maaken zy veel van zuiker, en kalk, die wel doortreden en gemengt is, welke zy, wel gelegt en glad geſtreken, laaten droogen, die dan zeer wel na graauw marmer gelykt, en zeer effen en gelyk is.

Zulke woonhuizen giſſe ik dat 'er in 't jaar 1687. omtrent 70 of 80 groot en klein waren, waar van de meeſte al voor vry goede huizen paſſeren konden.

De Hollandſche Kerk ſtaat naaſt een Gabba Gabba loots, die tuſſchen de zelve, en 't huis van den Opperkoopman, plagt te ſtaan. Zy wiert in 't pas gemelde jaar, alzoo zy door de aardbeving nog zeer geſchonden, en niet bequaam tot het waarnemen van den dienſt was, zoo verre weder in ſtaat gebragt, dat, daar men bevoorens in die loots 's morgens Duits, en 's middags Maleits, plagt te prediken, men dat in 't jaar 1688. weer in deze ſteene Kerk begon te doen. Zy is van binnen fraai ruim, moi licht, en van verſcheide geſtoeltens, gelyk ook van een goeden Predikſtoel, voorzien, en gelykt, van buiten aan te zien, wel een vaderlands huis met een vaderlandzen voorgevel.

De openbaare wegen hier zyn niet beſtraat, maar echter zeer goed en hard om te begaan. Ook kan men, Ratoe door, en zoo na de Papenberg al opgaande, van agteren in Belgica komen, en, zoo men wil, ook daar langs vlak op Naſſau aan den heuvel afgaan, maar meeſt heb ik, om den anderen avond dit heen, by de Papenberg tot aan 't einde van dezen heuvel na de Ooſtzyde, ſchoon 't wat ſteil is, omgereden, daar men, by een groote witte put komt, en by een klein ſteenen huisje, al van een fraaje hoogte in zee ziet, alwaar men dan gewoon is wat te ruſten; en van daar ryd men allengskens dezen heuvel aan die zyde, na 't ſtrand toe, of na 't Zuiden, af, alwaar men dat bekent Mangga 's boſch, daar die wakkere admiraal *Verhoeven* met zoo veel brave mannen het leven zoo deerlyk onder de handen der verradelyke Bandaneezen liet, en verder een fraajen thuin der Maatſchappy voorby, en zoo langs ſtrand henen ryd.

Wat den voornoemden thuin aangaat, hy is langwerpig vierkant, een moi ſtuk lands, met verſcheide fraaje fruitboomen vercierd, en met een ſchoone muur van kraal- of zeeſteen, ontrent 8 of 9 voeten hoog, die 'er een fraai cieraad aan geeft, omringt. Deze thuin legt pas agter het ziekenhuis, 't geen men even na den zelven voorby gaat, en dan komt men weder langs ſtrand tot voor 't Kaſteel. Dit is de eenigſte wandeling, en verſte uitſpanning, die men op dit Eiland nemen kan, ten waare men zich in een der twee Nootenperken ofte boſſchen (alzoo 'er op dit Eiland geen meer zyn) die mede aan de Ooſtkant leggen, en zeer ſchoone ja van de grootſte Nootenmuſchaten uitleveren, wilde gaan verluſtigen.

Het eene van deze Perken (welkers naam my niet voorkomt) weleer den heer *Tobias Hardecop* toegekomen hebbende, is 1200 roeden groot, leverd 1500 pond Foelie jaarlyks (hoewel 't voor 't branden van den berg wel 10000 pond leveren kon) heeft 50 ſlaaven, hoewel 't op 45 zielen maar geſtelt is, en is nu ontrent 6000 ryksdaalders waardig, ſchoon 't voor 't branden des bergs op 7000 R^{ders} geſchat wierd, en zelf wel voor meer verkogt is. *Henrik Meyer*, een perkenier aldaar, verkogt dit aan den jongen *le Borge* (ſwager van den Predikant D. *Boterkooper*) voor 7200 R^{ders}, en die verkogt het weer aan den Borger-lieutenant (dat hier de hoogſte Borgerbediening is, alzoo men 'er geen Capitein heeft) en Confiturier der E. Maatſchappy, *Carel Harder*, voor 6000 of 6400 R^{ders}.

Het ander Perk, Labetacka genaamt, en in de jaaren 1687. en 1688. door eenen *Antoni Claaszoon Soet* bezeten, was maar 600 roeden groot, leverde 4 of 500 pond Foelie, had 45 ſlaaven, ſtont voor 30 zielen bekent, en was 3000 R^{ders} waardig.

Ontrent deze Perken, en op andere plaatzen van dit Eiland, heeft men ook hartebeeſten, op welke ik wel heb helpen jagen.

Het is iets zeldzaams, dat men in ganſch Banda geen kikvorſchen, nog vuurvliegen ziet, die men anders by na over al in de buitenprovintien vind.

Ook is 't wonder, dat men op dit land van Neira nog zulke ſchoone Nootenthuinen, of Perken had, aangezien 't ganſche land verbrand, dor, en zeer ſwavelagtig, byzonder na de zyde van de Goenong Api, is, en alomme niet anders, zelfs langs ſtrand, dan een geele en ſwavelagtige grond, als puimſteen, vertoont; 't geen ook de oorzaak is, dat

'er

1. de Goenong Api, of de Brandende berg in Banda. 2. het Gat van Lonthoir. 3. Een Orembaey, of Speel-vaartuyg. 4. de Werf en eenige borgers huyzen, daar omtrent. 5. het Sonne-gat, tussen 't Eyland Neira ende Goenong Api. 6. het Casteel Nassau op 't Eyland Neira. 7. het Casteel Belgica, op een kleinen heuvel gelegen. 8. de Passer-ikan, of de Visch-markt. 9. de Borgers-huyzen langs strand. 10. het Celams Gat. 11. het Hooge Land van Banda. 12. het Hooft met zyne halve Maan voor 't Casteel Nassau.

'er de kruiden en aardgewassen zoo wel niet tieren, als wel groote Manggas, Djamboes, en andere boomen, die, alzoo zy diep geworteld zyn, 'er vry weeldrig groejen; hoewel daar mede het blaadje, zedert 't jaar 1690. en 't branden van den berg, gelyk wy hier na breeder zullen zien, zeer omgekeert is.

Tusschen Neira en 't Hooge Land is een goede Reede voor de schepen, en een zeer vermaakelyk gezigt aan weerzyden, op die twee Eilanden. Zy konnen aan wederzyden ook, 't Ooster- en Westergat in, en op de Reede komen.

Aan Neira 's Oostkant plagt in oude tyden een steene Reduit niet verre van 't ziekenhuis te staan, doch door swaare vloeden, en 't sterk aanslaan van de zee, is die met 'er tyd geheel weggespoelt.

Afgebeeld. Een nette teekening van het eiland Neira, gelyk men het van de Reede ziet, als men tusschen 't zelve en 't Hoog Land legt, vertoonen wy onder letter A.

't Hoog Land van Banda, of Lonthoir. Na het eiland Neira komt het Hoog Land van Banda, als 't grootste van alle de eilanden, eerst in opmerking. Het werd van de Inlanders 't land van Bandan, of ook wel van de onzen Lonthoir genaamt, om dat hier van ouds een stadt van dien naam was, en om dat het Nederlands comptoir, daar ons Opperhooft huishoud, en de speceryen van den Borger ontfangt, tot nog toe de naam van Lonthoir voert.

Dit Eiland, ontrent een quartier uurs scheppens Bezuiden Neira gelegen, is langwerpig, loopende meest Oost en West, hoewel het zich in 't Oosten wat na 't Noordoosten halve Maans wyze ombuigt. Het is ontrent 2½ myl lang, en ontrent een halve myl breed, zoo dat het na gissing 6 mylen in zynen omtrek is. Het legt, regt tegen over Neira, in 't Zuiden, en is zeer hoog en bergagtig, hoewel het aan de Westkant wat lager is.

Voor af, zullen wy eens zien, hoe 't hier van ouds was, en daar na vertoonen, hoe 't nu is.

In oude tyden plagt men een stadt aan de Noordwestzyde dezes Eilands, Lonthoir genaamt, onder welke de stedekens Madiange en Luksoy stonden, te hebben. Daar beneven was 'er een stedeken, Gammer, dat in vier campons, of gehugten, verdeelt was, en onder het welke 't dorp of stedeken Woena stond.

Men had toen aan de Noordzyde ook het stedeken Ortattan, of Orontatte, 't geen men wil, dat eigentlyk Orangdatang, dat is, 't volk komt, genaamt wierd, om dat men van het zelve, als wat hoog gelegen zynde, de vreemde vaartuigen wat verder in zee kon zien aankomen.

Het plagt, in de jaaren 1550. en 1560. een van de grootste steden van dit land, en een van de voornaamste handelplaatzen te zyn; doch was in de jaaren 1609. en 1610. zoo klein geworden, dat, daar het in voorige tyden wel 1000 man sterk, en boven anderen met veel voorrechten begunstigt was, het toen pas 70 man opbrengen kon; 't geen daar van daan gekomen is, dat die van Lonthoir al hun voorrechten allengskens ingepalmt, en zich van hen meester gemaakt hebben. Deze zes steden waren Oelilima 's.

Op dit zelve Land heeft men ook aan de Noordzyde Combir en Reai Rane, (anders Ranan genaamt) en aan de Oostzyde op eenen heuvel van ouds her Celámo gehad; welk Celámo dit Ranan, hoewel het eigentlyk tot Combir behoorde, in 't jaar 1590. nog onder zich had.

Als men den Oosthoek des Lands na de Zuidzyde omging, quam men by de steden Oudendender en Wayer, welke laatste nog twee stedekens, Bogton en Oeman, onder zich had, maakende te zaamen, met nog drie onbekende in naam, zeven steden uit, die alle Oelisiwa's waren, zoo dat 'er in oude tyden in 't geheel twaalf of dertien steden, groot en klein, schynen geweest te zyn; hoewel ik geloove, dat 'er bevoorens wel meer waren, maar dat, ten deele door gebrek van nette aanteekening, en ten deele door de verwoesting van dit Land by swaare en langduurige oorlogen, veele zelf haare naamen verlooren hebben, en uit de wereld geraakt zyn. Hier toe geeft my eenige aanleiding, zoo de vesting Lakoy, dat geen Hollandze, maar een inlandze naam is, als ook de Perken, nu Walingen genaamt, doch van ouds de naam van Walan (of Waran, dat in 't Ambonsch en Bandasch, Banda beteekent) gevoert hebbende, 't geen zekerlyk beide mede stedekens, of vlekken der Bandaneezen zullen geweest zyn.

Ook noemden zy Ceram, Waran Ela of Waran Ila, dat is, groot Banda, om dat 'er veel Bandasche volkplantingen op waren.

In tyden van oorlog was de stadt Ortattan altyd neutraal, of onzydig, en waren de verschillende Partyen altyd gewoon daar by een te komen, om vrede en verbonden tusschen de Oelilima 's en Oelisiwa 's te maaken, alwaar zy dan gemeenelyk onder een grooten boom (die by de Ouden heilig waren, en ontrent welke zy meinden dat iet Goddelyks gevonden wiert) plagten te vergaderen. Rondom dezen boom was een steene vierkantige voet, die ontrent twee voeten hoog, en van binnen met aarde gevuld was. Boven op die voet zaten de Orang

 Kaja 's,

Kaja's, of Hoofden der fteden en dorpen, yder na zyn rang; doch de andere hier toe geroepene uit de gemeente, Orang Boedjang, of de ongehuwden genaamt, zaten op de aarde beneden deze fteene voet.

De Oelilima's zaten om de Ooft- en Noordzyde, en de Oelifiwa's om de Weft- en Zuidzyde; doch de vreemdelingen ftelden zy, daar zy die wilden hebben.

Voor den oorlog met de Inlanders zelf, en met de Hollanders, vergaderde men onder dezen boom tweemaal ter week, Dynsdags en Saterdags. Op deze dagen hadden de vrouwen dit voorrecht, dat dan geen mannen op de voet van deze boom mogten komen, of, zoo zy dat deden, verbeurden zy yder reize 5 Cati (dat is ruim 6 pond) Foeli.

Men had ook de gewoonte, om op de marktdag al de Gantangs (een zeker foort van maaten van eenige ponden, doch hier en in Amboina van 17½ pond) en mindere maaten, na te meten, de welke zoo zy niet van het nette gewigt bevonden wierden, verbeurden zy een derde 'er van, doch zoo zy 'er tegen fpraken, zoo was, volgens uitfpraak der Orang Kaja's, en der Moorfche Paapen, die hier zeer groot bewind in hadden, al hun goed, dat op de markt was, verbeurd.

Hedendaags is de gefteltenis van dit Eiland aldus. Men heeft aan de Noordweftzyde het Comptoir, Lonthoir genaamt, alwaar gemeenelyk van wegen de E. Maatfchappy een Koopman geplaatft is, om de Nootenmufchaten, en de Foelie, van de Vrylieden of Perkeniers te ontfangen. Deze woont in een zeer fchoone breede fteene Logie ofte Huis, ontrent de ftrand; maar echter eenige treden hooger gelegen; doch als men van 't zelve na ftrand gaat, komt men by een waterpas, 't geen het naauw tuffchen dit Land, en de Goenong Api, (aan welkers Zuidzyde beneden aan de voet des bergs een fchans, Kyk in de Pot genaamt, en met een Sergeant, eenige foldaaten, en ftukken gefchut bezet is) ook zoodanig beftryken kan, dat daar geen fchip zou konnen pafferen, zonder onder 't bereik van een van deze ftukken te geraken: want zoo zulk een fchip, om 't groot Rif, dat zich voor Lonthoir uitftrekt, het na de wal van de Goenong Api, of de Vuurberg, hield, zoo zou het daar alzoo wel, als door 't Lonthoir's gefchut, gegroet worden.

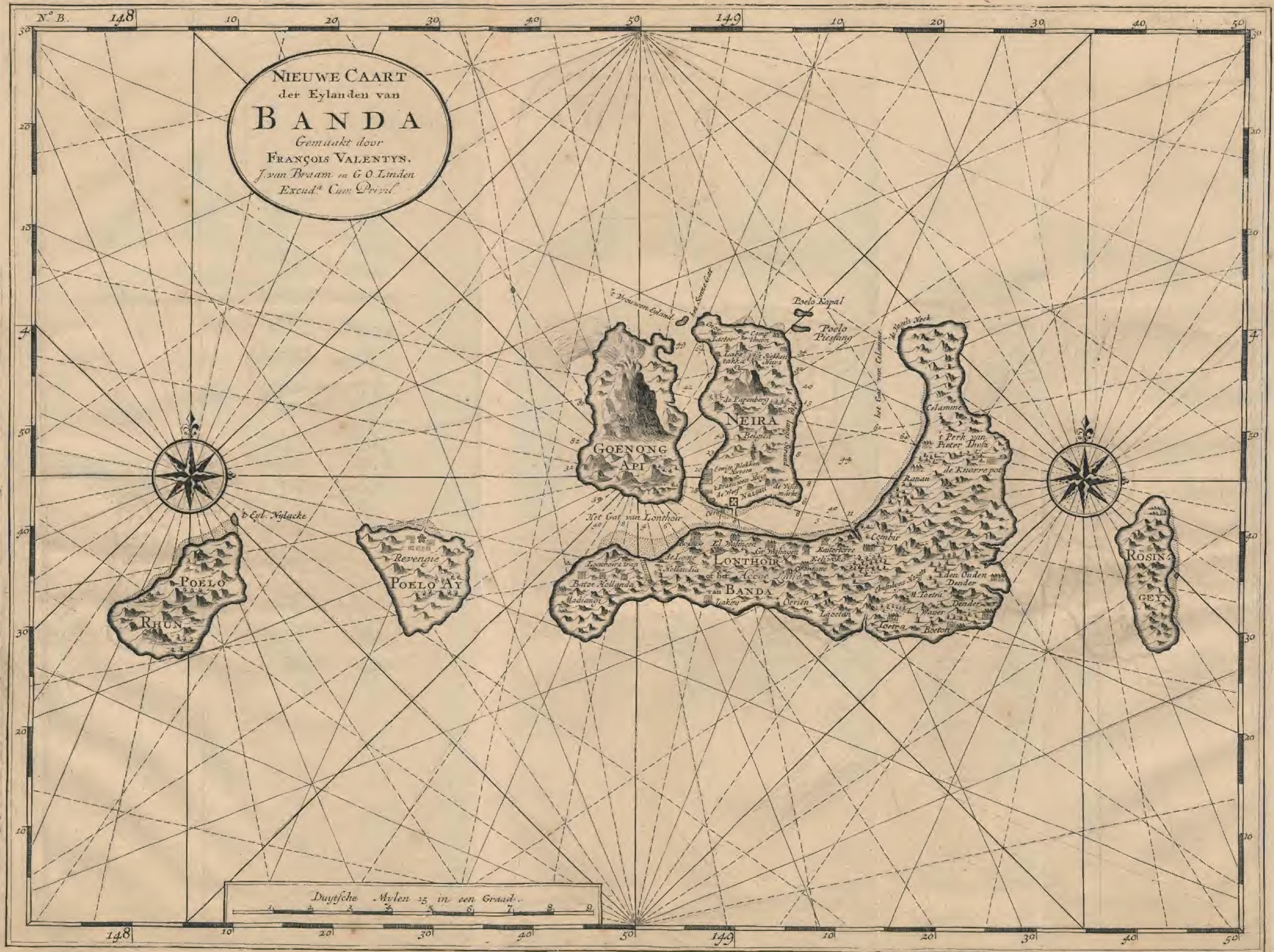
Voor het ftrand van Lonthoir, zoo men die fmalle boord 't ftrand noemen mag, gelyk ook ter zyden, een ftuk weegs om de Weft, ftrekt zich een zeer breed Rif in zee uit, zoo dat men over 't zelve niet, dan met kleine vaartuigen, komen kan; doch met hoog water kan men met Jonken en chaloepen 'er over heen loopen. Als ik met de landfchuit 'er na toe gebragt wiert, wiert ik in een klein baaitje wat Beweften de Logie aan land gezet, alwaar ik geen voorland ter wereld, en my ten eerften aan de voet van den berg vond, die men met 313 breede en vry vlakke trappen niet alleen opgaan; maar ook gemakkelyk opryden kan, doch 't afryden, hoewel ik het ook dikwils gedaan heb, is zoo gemakkelyk niet, ja zeer gevaarlyk, alzoo 't my wel gebeurt is, dat, voor al by nat weder, de agterfte voeten van myn paard niet alleen uitgleden, maar dat 't zelve alzoo ettelyke trappen aan een afgleed, eer het weer op zyn agterfte voeten quam; 't geen ik, jong zynde, mede deed, om dat ik het Opperhooft, die met my open afreed, dit zonder gevaar my voordoen zag, en om dat ik meinde, dat ik mede doen kon, en doen moeft, 't geen ik een ander voordoen zag; maar, op zekeren tyd door den heer Landvoogt gewaarfchouwt zynde, dat ik, indien zoo een paard zyn voorfte voeten, gelyk ligt gebeuren kon, of maar een van de zelve, by 't afryden quamen uit te glyden, zeer licht met het zelve van boven tot beneden zou konnen voortrollen, en dus myn leven verliezen, zoo kreeg ik zulk een fchrik voor het afryden, dat ik het zedert noit weer heb durven doen.

Half weg dezen trap is een bron, die geftadig water, hoewel van weinig belang, geeft.

In 't hangen van dezen berg heeft men de Negry, Lonthoir genaamt, die zich tot boven op den berg uitftrekt, en hoewel men 'er ook fteene wooningen heeft, zoo zyn het, eenige weinige uitgezondert, in vergelyking van die van Neira, zeer flegte huiskens. Ook is het een groot ongemak, dat men voor yder huis byna 2 of 3 buiten, en 2 of 3 binnentrappen vind, met welke men op een voor-erfje voor 't huis gelegen, treed, 't geen by een vifitatie, of huisbezoeking der Ledematen, een zeer moejelyk op- en nederklimmen geeft.

Weft en Ooft op ftrekt zich die Negry uit, doch wel de langfte wandeling heeft men om de Weft, een klein half uurtje verre, pafferende onderweeg een moerigen thuin van 't Opperhoofd, waar op een byzonder thuinier paft; zoo al recht uit, langs een gelyken en redelyk breeden weg gaande, eindigt men aan een plaats, van welke men van een fchoone hoogte zeer fteil in zee, de eilanden Ay, en Rhun (want Poelo beteekent een eiland, en daarom laat ik 'er dat Maleits woord af) zeer klaar, en vlak voor die

fteilte

NIEUWE CAART
der Eylanden van
BANDA
Gemaakt door
FRANÇOIS VALENTYN.
J. van Braam en G. O. Linden
Excud.a Cum Privil.
Poelo Kapal
Poelo
Piesfang
GOENONG
API
NEIRA
Belgica
de Papenberg
Nassau
de Visch markt
Het Gat van Lonthoir
Celamme
t Perk van
Pieter Thisz
de Knorre pot
Ranau
Combir
LONTHOIR
of het Groote Land
van BANDA
Batoe Hollanda
Madiangi
Lakoy
Orien
Lacetan
Eden Ouden
Dender
M. Toetra
Dender
Wayer
Lorrra
Boeton
ROSIN
GEYN
POELO
RHUN
Revengie
POELO AY
b Eyl. Nylacke
Duytsche Mylen 15 in een Graad.
148
149
N.o B.

steilte beneden ook een groote klip in zee leggen ziet, die Batoe Hollanda, of de Hollandsche klip, genaamt wert, om dat de verradersche Bandaneezen veel Hollanders, in die eerste oorlogstyden boven op die hoogte geraakt, en van de gelegenheid des Lands nog onkundig, van deze steilte afgejaagt, en gedrongen hebben of van boven neder in zee, of op deze klip, zich te bersten te springen.

Ik heb in 't jaar 1687. op Celamme een oude vrouw gezien, die my verhaalde, dit gezien te hebben, alzoo zy toen een meisken van 12 of 14 jaaren zyn kon, ook zeide zy voor de Hollanders te dier tyd gevlugt te hebben.

Boven op den Lonthoirzen trap gekomen, gaat men dezen weg na 't Oosten, voorby 't huis des Predikants, na de Kerk, dat in 't jaar 1687. maar een groote Loots was, ontrent de vesting Hollandia gelegen, waar in te dier tyd een Sergeant, *Ditlof Blat* genaamt, met eenige soldaaten lag.

Deze vesting, is vry oud, aengezien zy in de oudste schriften der Secretary van Banda, die in 't jaar 1619. beginnen, al bekent was, zonder dat daar eenigzins bleek, wanneer, of door wie, zy gebouwt is; alleenlyk ziet men, dat zy, te vooren Lonthoir genaamt, de naam van Hollandia in 't jaar 1628. van den Heer Landvoogt *Pieter Vlak* gekregen heeft. Zy is oud en vervallen, hoewel van eenig geschut verzien, doch van zeer weinig belang.

Hier ontrent stuit men ten eersten aan 't bosch, zoo dat men geen gelegentheid heeft van verder, ten zy men in 't bosch zyn wil, te wandelen, behalven dat hier geen huizen meer zyn.

Men graaft hier een soort van roode puimsteen uit de grond, waar van men redelyke goede steene muuren rondom de huizen maakt.

Aan de binnen- of Noordzyde, gelyk ook verder buiten om, aan de Zuidzyde, is dit gansch Eiland in Nootenmuschaatthuinen verdeelt, die in 't gemeen Perken, gelyk ook de bewooners van deze hofsteden (want daar zyn schoone steene huizen by) Perkeniers genaamt worden, om dat yders portie, of stuk land, net afgeperkt is, zonder dat hy verder komen mag.

Deze afperking is door den Landvoogt Doctor *Pieter Vlak*, ontrent de jaaren 1627. of 1628. eerst in zeer veel kleine Perken, onder zekere letters, geschied, om dat die eerste Perkeniers het vermogen niet hadden van zoo veel slaaven te houden, als tot grooter Perken behoorden, maar met 'er tyd, en door naarstigheid, nogtans een stuivertje overwinnende, kogt een kleine Perkenier nu en dan een Perkje by het zyne, en zoo zyn eindelyk, by 't aangroejen van hunne magt, daar uit deze aanzienelyke Perken, gegroeid. Wy zullen die, zoo als ons die van een Perkenier van verstand opgegeven, en in de rang, waar in zy van ons menigmaal gezien, en bezogt zyn, laaten volgen, en van de zyde van Lonthoir af een begin maaken.

Het naaste Perk, daar aan zich vertoonende, zoo als men Oost op gaat, is Bojauw, 't geen een wondheeler, Mr. *Jan* . . . . genaamt, in 't jaar 1688. bezat. Het is 1100 roeden groot, leverde in 't jaar 1711. en daar ontrent, 9000 ponden Foelie, goede en quaade gewassen door een, en viermaal zoo veel Nooten uit, welke proportie altyd zoo volgt. Tot dit Perk behooren 100 slaaven, hoewel het maar op 60 zielen by de zielbeschryving, die jaarlyks geschied, bekent staat, en wiert toen geoordeelt 14000 Ryksdaalders of 33600 gulden, waardig te zyn. Naamen der Perken.

Het naaste Perk daar aan is klein Walingen, in 't oud Bandanees eigentlyk Walan genaamt; groot zynde 840 roeden, en in de jaaren 1687 en 1688 van eenen *Jan van Surkel* bezeten. Hier toe behooren 90 slaaven, hoewel het maar op 45 zielen gerekent, en toen 12000 R^{den} waardig geschat wiert.

Zulk een Perk geeft, by een groot gewas, wel eens 12000 ponden Foelie, welk gewas gemeenelyk in Augustus of September valt, daar 't kleine ordinair in Maart, April of Mey komt; maar wy stellen hier maar 8000 ponden, om dat wy goede en quaade gewassen door een rekenen.

Boven klein Walingen, wat hooger in 't gebergte, alzoo alle de andere huizen dezer Hofsteden aan strand leggen, hoewel de Nootenbosschen almede of in 't hangen van, of boven op 't gebergte zyn, heeft men het Perk Orrattan, of Orontatten, dat als boven in 't gebergte uitkykt. Het is 750 roeden groot, levert 6000 ponden Foelie, heeft 100 slaaven van nooden, hoewel het maar op 64 zielen gestelt is, en wert geschat 10000 R^{den} waardig te zyn.

Beneden aan strand weer voortgaande, hoewel men aanstonts al tegen 't gebergte is, en maar een smalle weg 'er langs heeft, volgt naast aan klein Walingen, het Perk groot Walingen, een schoone plaats, zynde 1400 roeden groot. Zy levert jaarlyks 8 of 9000 pond Foelie, vereischt tot haar dienst 150 slaaven, hoewel zy maar op 70 zielen bekent staat, en wiert geschat toen 15000 R^{den} waardig te zyn. Hier plagt in oude tyden een groote Negry, en een zeer sterke handel van Foelie

Foelie en Nooten te zyn; en men vond 'er in 't jaar 1657. nog een groot anker van een Portugeesche Carake voor leggen; ook plagt hier ontrent 't jaar 1630. nog een Reduit te wezen.

Naast hieraan legt het Perk, Spaantjeby genaamt, 't geen met het Perk, Calha Booka (dat is, houd de mond toe, doch eigentlyk Keli Woko, 't geen in 't Bandaneesch de Wolkberg beteekent, om dat het veel met wolken bedekt is) dat ten deele boven Spaantjeby, ten deele boven Cay Tortorre, en aldus mede wat boven in 't gebergte legt, en 2000 roeden groot is. Het levert jaarlyks 3500 of 4000 ponden Foelie, en ('t geen eens voor al van alle de Foelie-leverantien gezegt zy) viermaal zoo veel Nooten. Het heeft 60 slaaven, *is 80 zielen sterk*, en zyn deze twee voor 10000 R^ders^, en ook wel voor minder, verkogt.

Dit Orontatte en Calha Booka, quam in 't jaar 1687. de Weduwe van *N. Kaas*; doch Spaantjeby toen, gelyk ook Cay Tortorre, eenen *Jacob van Cordaan* (anders *le Faucheur* genaamt) toe.

Na Spaantjeby volgt Cay Tortorre, dat ontrent in 't midden van de binnenzyde legt, en mynes oordeels een van de fraaiste, grootste en voornaamste Perken van geheel Banda is. Het is 1800 roeden groot, levert dan eens 6000, dan eens 10000 ponden Foelie, en 't werd maar op 80 zielen gesteld, hoewel 'er 170 slaaven toe behooren. Het is laatst voor 13000 R^ders^ verkogt; en in 't jaar 1711. wierden 'er 15000 R^ders^ voor geboden.

Naast hier aan komt men aan 't Perk Combir, in 't jaar 1687. van eenen *N. Prutscher* bezeten, mede een schoone en vermaakelyke plaats, te meer, dewyl hier de hoofdbron is, van waar zy alle hun drinkwater, zoo van dat Eiland, als van al de anderen, gewoon zyn te haalen, loopende gestadig met een fraaje kraan, zynde de eenige plaats in gansch Banda, daar men zich, niet in een rivier, maar onder den drup van die altydloopende kraan, doch buiten de Pagger, in een put, zoo diep, dat men 'er tot zyn middenlyf in staat, wasschen kan, waar in zich echter de Bandasche juffers alzoo veel konnen verheugen, als of zy zich in den frisschen en helderafvlietenden Ambonschen Olifant, of Way-Tomo, gewasschen hadden, hoewel het wonderlyk veel van den anderen verschilt. Dit Perk is 1200 roeden groot, levert 4000 pond Foelie, heeft 100 slaaven, schoon 't maar op 65 zielen gesteld is, en is 9000 R^ders^ waardig. Men heeft hier ook een Reduit, waar op eenig krygsvolk, ter verdediging van deze algemeene waterplaats, legt. Wie de zelve gebouwt heeft, of wanneer zy daar geplaatst zy, blykt nergens; maar wel, dat ze vry oud is.

Naast hier aan volgt het Perk Rane, of Ranan, dat in 't jaar 1687. door *Aart Vermeers* bezeten, en 1400 roeden groot is. Het levert 5000 pond Foelie, vereischt 90 slaaven, schoon het maar op 55 zielen gesteld werd, en was toen 10000 R^ders^ waardig. Het is mede een schoone plaats, maar zy legt juist zoo aangenaam op 't gezigt niet, als de 3 of 4 laatstgemelde beneden aan strand geplaatste Perken.

Hier na, of maar een weinig verder, komt men by het Perk Celamme, of Celamo, dat by *Pieter Thyszen* in 't jaar 1687 bezeten wiert, en 2200 roeden groot is. Het levert 4000 ponden Foelie, vereischt 70 slaaven, schoon het maar op 64 zielen opgegeven staat, en was toen 8000 R^ders^ waardig. Het huis, dat beneden aan strand, en ook ten deelen tegen den berg aangebouwt is, gelykt wel een kleine Reduit, en men zou het, des noods, 'er voor konnen gebruiken.

Dit is het laatste Perk aan de binnenzyde, alwaar 't land zich als met een halve Maan van 't Oosten na 't Noorden omdraaid, en eenen hoek maakt, die gemeenelyk Tandjong Boerong, of de Vogelhoek genaamt word, die al vry hoog, en gevaarlyk is, om met een Orembaey voorby te vaaren, als men agter land na de Perken, aan die kant leggende, zich begeven wil.

Wanneer men nu verder na de Perken, aan de Zuidzyde van het Hooge Land, dat de Perkeniers agter land noemen, te land voortreizen wil, moet men een fraajen heuvel op, een tocht, die men gemeenelyk te paard, maar met veel gevaar, doet, om dat het een slegte en vry steile weg is. Boven op dien heuvel heeft men een dubbele Reduit, in 't jaar 1628. door de Landvoogt, de Heer *Vlak*, gebouwt, en van eenig krygsvolk voorzien, zoo dat het aan die Noordzyde des lands voor vreemdelingen niet wel mogelyk is, om binnen te komen, of te landen, aangezien 't geschut van Lonthoir het Wester-, en dat van Celamme het Oostergat, gelykt de Reduit Combir het midden, bestrykt.

Van Celamme nu boven op 't gebergte voortrydende, om agter land te komen, is men genoodzaakt die hooge en steile hoek der Vogelen, langs een pad, dat niet boven de twee voeten, of daar ontrent, breed is, zoodanig voorby te trekken, dat men ter rechter hand het zeer steil gebergte als tegen zyn lichaam heeft, en ter linker hand steil neder in zee, en op ysselyke rotzen ziet, dat een vervaarlyk gezigt, en een verschrikkelyk denkbeeld, vooral aan yemand, die

die dat eerst voorkomt, geeft. Het beste hier van is, dat die ysselyke smalle weg niet lang duurt, en dat men 'er in 20 of 30 treden over is.

Hier van daan daalt men allengskens, door het vermaakelyk Nootenbosch heenrydende, na een plaats, de Knorpot genaamt, daar ook een klein riviertje, hoewel van zeer weinig belang, en de weg ook zeer moejelyk om op en af te ryden is; hoedanigen moejelyken weg men nog wat verder op, eer men Dender bereikt, heeft.

Men komt dan al verder, door het bosch henen, op een gelyken weg, daar ons, onder de Nootenboomen rydende, de schoone Nootenmuschaten dikwils tegen het aangezigt, op geen onaangenaame wyze, aanquamen, en op welken weg wy, na een uurtje rydens van Celamme, na dat men langzaam, of hard aanryd, de Reduit Dender, daar ook een klein riviertje of spruitje is, passeerden. Dit is mede een oude Reduit, van welke men in 't jaar 1627. al in het dagregister der E: Maatschappy leest. Het heugt my zeer wel, dat ik de Perkeniers, daar ontrent woonende, heb hooren zeggen, dat de Landvoogt, de Heer *Willem Janszoon Admiraal*, de zelve zou gebouwt hebben. Het legt digt by de zee, en dient, om met zyn geschut en krygsvolk, alle vreemdelingen te weeren. Digt by deze Reduit legt het Perk Denner, ook wel den ouden Denner, en door de bank Dender genaamt. Het is 1100 roeden groot, levert 5000 ponden Foelie uit, en 't vereischt, schoon maar op 50 zielen bekent, 80 slaaven, zynde toen op 8000 R^ders^ geschat, en in 't jaar 1687. van *Jacob Albertsz Eding* bezeten. Het huis legt mede digt aan zee, hoewel 't Perk zelfs tot aan 't hoogste gebergte des lands, Chasteleins hoogte genaamt, zich uitstrekt, alwaar men zelfs moestuinen heeft, waar van ik verscheide maalen salade, door een slaaf byna van den top des bergs gehaalt, gegeten heb.

Zeer digt hier by, doch een weinig meer landwaart in, legt het Perk Denner Hoetan, dat is het Bosch-Denner, genaamt, zynde 1200 roeden groot, en in 't jaar 1687. door *N: Cats* bezeten. Het levert 4000 ponden Foelie, en staat maar bekent op 45 zielen; doch heeft 60 slaaven van nooden, en wiert toen op 7000 R^ders^ geschat.

Een klein half uurtje verder rydende, komt men by de Reduit Wajer, die al vry sterk, en zoo oud is, dat zy in 's Compagnies dagregister, nevens de Reduiten Denner, en die van Poelo Rhun en Rosingein, gemelt wert. Zy legt als in 't midden van de Zuidzyde dezes Eilands, dienende wel mede, om vreemdelingen te weeren, maar dit Agter-Land is van natuure, vermits 't overal klippig is, zoo sterk, dat zelf geen Orembaey, als de Perkeniers het met hun eigen volk maar beletten willen, hier ergens zou konnen aankomen, alzoo 'er geen baayen, daar vaartuigen konnen blyven leggen, en maar zeer weinig plaatzen zyn, daar zy konnen aankomen, schepen konnen het hier ontrent niet houden; ja zelf hebben de chaloepen, die daar de speceryen innemen, groote moeite, om dat, al af en aan houdende, zelf by handzaam weder, te doen.

Hier legt mede een Opperhooft, om de speceryen te ontfangen. Het is een onderkoopman, en zyne logie, of wooning, al vry net.

Het eerste Perk, dat men daar heeft, wert Babi Mandi (dat is het Verken wascht zich) genaamt. Het is 1200 roeden in zynen omtrek, levert 7000 ponden Foelie, staat op 't getal van 40 zielen bekent, doch heeft 70 slaaven van nooden. De Perkenier, die het in 't jaar 1711 bezat, had het voor 7000 R^ders^ gekocht, maar 't was toen meer waardig, gelyk hy het ook voor 10000 R^ders^ verkocht heeft.

Hier was te dier tyd nog een Perk, in verscheide parceelen bestaande, en toen door eenen *de Moor* bezeten, diens hoofdnaam my onbekent is. Het is 3000 roeden groot, levert 7000 ponden Foelie, heeft 90 slaaven van nooden, hoewel 't maar op 65 zielen staat, en is 11000 R^ders^ waardig.

Daar was toen nog een Perk, van eenen *Steenrots* bezeten, doch my mede in naam onbekent, dat 840 roeden groot was. Het leverde 2000 ponden Foelie, had 45 slaaven, schoon dit Perk maar op 30 zielen gerekent stont, en was 4000 R^ders^ waardig.

Men heeft hier nog een Perk, Boeton genaamt, 't geen 700 roeden groot zynde, 3000 ponden Foelie leveren kon. Tot het zelve behoorden 44 slaaven, hoewel 't maar op 30 zielen gerekend stont, en 't was 5000 R^ders^ waardig.

Wat verder oprydende, komt men, na 't passeren van een moejelyke plaats, by een Perk, de Laoetan, dat is de groote zee, genaamt. Dit is 3000 roeden groot, levert 8000 ponden Foelie, heeft 120 slaaven, schoon 't maar voor 48 zielen bekent staat, en is 13000 R^ders^ waardig.

Nog wat verder, komt men op Oerien, daar mede een vry oude Reduit is, de welke de President *Jan Jansz Visscher*, in de jaaren 1628. of 1629 gebouwt heeft, en die daar om de zelve reden, als al die andere Reduiten, gestelt is. Hier vond ik in 't jaar 1687. een smal Opperhoofdje,

hoofdje *Ernst Cnipping*, zynde een Assistent, die onder 't Comptoir Lonthoir behoort.

Men heeft hier mede een Perk, Oerien genaamt, doch bestaande in wel 6 of 8 kleine Perkskens, waar van 'er zommige 100, andere 200, 300 en 400 ponden Foelie leveren.

Ook is'er een Hoofdperk, Toetra, na een steilen hoogen berg, genaamt. Dit is 1400 roeden groot, hoewel het meest wild en woest land is; het levert 3000 ponden Foelie, heeft 35 slaaven, doch staat, nog volgens de oude opgave, bekent op 80 zielen, en is 4000 R^dcrs waardig.

Dit Perk van Toetra zal ik niet licht vergeten, om dat ik met een Perkenier van Lonthoir, op zekeren namiddag ten 5 uuren van Oerien te paard dien berg opreed, na zyn zeggen staat maakende, om ontrent 6 uuren op Lonthoir, maar 't geen ons schrikkelyk buiten onze gissing ging, te zullen zyn.

In 't opklimmen vond ik den berg zoo steil, dat wy, wat hooger gekomen, van onze paarden afstygen, en die aan onze slaaven of bedienden, zoo wy niet van boven neder wilden tuimelen, geven moesten. Wy klauterden dan een stuk weegs te voet den berg op, en gingen toen wel weder te paard zitten; maar, een weinig voortgereden zynde, vonden wy zoo veel Nooten- en Vrugtboomen omgewaaid, dat het byna onmogelyk was om 'er te voet, ik laat staan te paard, door te geraken. Zoo lang het dag was ging het nog henen, maar toen het donker wiert, gaf het een elendig leven voor ons, en nog veel elendiger voor ons volk met de paarden, om over deze boomen te klauteren, en de weg te konnen vinden; waar door wy van de zelve geheel en al afdwaalden, en eerst ontrent 10 uuren 's nachts op Lonthoir, en de paarden vry laater, aanquamen.

Behalven dit Perk Toetra heeft men op Oerien nog het Perk Sammeren, aldus na het aloud Bandanees stedeken, Sammer, dat ook daar ontrent lag, genaamt. Het is 800 roeden groot, levert 5000 ponden Foelie, heeft 40 slaaven, en 45 zielen tot het zelve behoorende, en wiert toen geoordeelt 5000 R^dcrs waardig te zyn.

Een weinig verder West op plagt men in 't jaar 1657. en later, de Reduit Lakoy te hebben, en hier ontrent was het, dat de Nederlanders den 21sten Maart 1621. dit Eiland eerst beklommen, en veroverden.

Als men den Westhoek dezes Agter-Lands, of der Zuidzyde, om, en zoo Noorden aan gaat, komt men by het oud Madiange. Daar na passeert men die vermaarde klip, Batoe Hollanda, die wy bevoorens, boven op Lonthoir zynde, beschreven. En als men, nog een stuk weegs voortgaande, voorby de Noordwesthoek dezes Lands schept, komt men weder voor Lonthoir.

Boven op den berg van Lonthoir heeft men al mede eenige Perken, alle welke ik juist niet by haare eigen naamen, maar by die van haare bezitters kenne, en die ik derhalven hier ook zoo zal opgeven.

Men heeft 'er een Perk, in 't jaar 1688. by eenen *Lotharis* bezeten. Dit was 1200 roeden groot, gaf jaarlyks 6000 ponden Foelie, had 100 slaaven, hoewel 't maar voor 60 zielen bekent stont, en was 10000 R^dcrs waardig.

Het Perk van *Lucas Claasz de Jong*, 1000 roeden groot, leverde 7000 ponden Foelie, had 90 slaaven, hoewel in de zielbeschryving maar op 50 zielen gestelt zynde, en wiert toen 11000 R^dcrs waardig geschat.

Het Perk van *Thomas Brantszoon*, ontrent het kasteeltje Hollandia gelegen, was 1200 roeden groot, leverde 8000 ponden Foelie, had 110 slaaven, schoon maar op 60 zielen ingeboekt in de zielbeschryving, en was een somme van 12000 R^dcrs waardig.

Het Perk van . . . *Roos*, was 1000 roeden groot, leverde 5000 ponden Foelie, had 60 slaaven, stont te boek voor 40 zielen, en was 9000 R^dcrs waardig.

Behalven deze groote, zyn hier nog wel 25 *kleine Perkeniertjens*, die maar 6, 8 of 10 zielen hebben, en ook een evengematigde kleine leverantie van speceryen doen, hoedanige 7 of 8 kleine Perkskens ook nog op Celamme zyn.

Van groot Walingen af, tot Celamme toe, leveren deze Perkeniers hunne speceryen op het eiland Neira, aan den Opperkoopman, of tweeden persoon der Landvoogdy.

Van klein Walingen af leveren de Perken Ortattan, Bojauw, en de verdere Perken op Lonthoir, aan 't Opperhooft tot Lonthoir, en men rekentze groot en klein, hier onder behoorende, op 31 Perken.

Die van Denner, Denner-Hoetan, en van de Laoetan, leveren op Wayer; en die van Oerien, Toetra en Sammeren leveren aan een Boekhouder aldaar, die onder Lonthoir mede staat.

Men heeft in Banda tweemaal 's jaars Witwater, het eerste, of 't klein Witwater, in Juni, en 't grootste in Augustus of September. De zee is dan by dag even eens als anders; maar 's nachts als witte melk, en zelf is de lugt daar zoo licht van; dat men geen onderscheid tusschen de zee en de lugt ziet. Om 's nachts Het Witwater.

's nachts land te ontdekken is dit witwater zeer goed; want in 't zelve doet zich dat zeer swart op. In al die tyd werd 'er geen visch gevangen; doch daar na weer zoo veel te meer. De visch is voor dit helder water schuw; ook doet hen die helderheid in 't water het vischtuig en de praauwtjens te eerder zien, en daar voor vlieden.

Men oordeelt, dat dit water uit den grooten boezem van 't Zuidland by Nova Guinea komt. Men verneemt het in 't Zuiden van Aroe en Key tot Tenimber en Timor Laoet. In 't Westen loopt het tot Timor, en in 't Noorden vertoont het zich tot het eiland Ceram ontrent deszelfs Zuidkust, loopende niet Benoorden, maar wel Bezuiden de Liasserze eilanden, en Amboina, daar men die melk-zee klaar van de bergen 's nachts ziet: want anders en weet men van dit wit water eigentlyk in Amboina niet, dan dat men het in 't jaar 1656. 'er eens gehad heeft, dat zeldzaam was.

Het vertoont zich meest ontrent de eilanden van Banda, en is niet alleen quaad voor de vischvangst, maar doet de vaartuigen ook eer, dan in ander zeewater, verrotten; zoo dat 'er in de vuilaardige quallen, bezaantjens, en andere zeeslym, die dit water, als 't afneemt, op strand opwerpt, een booze houtworm schynt te zyn.

In de tyd van dit wit water is 't ook gevaarlyk zich des nachts met kleine of andere vaartuigen op die zee te begeven; want schoon het al stil zyn mogt, verneemt men nogtans zeer swaare dyningen, die door deze en gene zeedampen, uit de grond der zee opwellende, van zelf voortkomen, en zulk een vaartuigje zeer ligt zouden omwerpen. Deze dyningen echter heeft men nergens zoo swaar, als ontrent het eiland Tenimber.

Dit wit water mengt zich in die tyd met geen ander water, dan als het begint af te nemen, wanneer het eerst langs 't eiland Ombo en 't land van Ende henen loopende zich eindelyk met streepen in zee tot by Boeton toe, en daar na zelf tot Saleyer en die kant van Celebes zien laat, daar het zich dan allengskens in 't ander zeewater verliest, of daar mede vermengt.

Na dat nu dit wit water, en de regen, in Banda swaar of weinig is, leveren de Perken ook veel of weinig Foelie en Nooten uit; want zoo 'er swaare regen valt, vallen de Nooten af, die anders 9 maanden aan de boomen moeten hangen, 't geen men echter meer boven in het dampig gebergte, dan ontrent de stranden, verneemt.

De slaaven in yder Perk vinden den ganschen dag hun werk.

Als de Nooten ryp zyn, en aan den boom beginnen te splyten, zoo dat de Foelie zich schoon rood van couleur, en al glimmende tegen de Nootenschaal, die kool swart is, vertoont, dan gaan de slaaven van 's morgens vroeg yder met een mandeken na 't bosch om Nooten te plukken, komen in 't gemeen 's avonts ten 5 uuren van 't gebergte na beneden, alwaar dan eenige al deze geplukte manden met Nooten, of eigentlyk die Nooten in haaren bolster (doch niet anders dan oude) over een zeer scherp mes, dat ergens aan styf, of tegens twee houten, in de grond staande, vast gebonden, en diens scherpte na boven gelegt is, zeer geswind (dat een slag is) henen halen, en dus die bolster, by een omwrikking, tot op de Nootschaale toe, klooven, en 'er dus de bolster afwreeken; 't geen met veel oordeel in 't verkiezen der Nooten dient te geschieden: want zoo 't een jonge Noot was, die 'er zomtyds onder loopen, zoo zou de snede door de Noot, en alles, henen gaan, en dan was het ook om een vinger of twee van zoo een slaaf te doen; doch daar werd al vry wel op gepast. *'t Werk der slaaven in Nootenperk.*

Als al die Nooten zoo ontbolstert zyn, werpt men de zelve met de Foelie 'er nog aan in een mandeken, en daar na vergadert men de bolster op een hoop, waar op dan een soort van champignons of paddestoelen groeit, die gezegt werden door haaren speceryagtigen smaak alle andere paddestoelen te boven te gaan. Immers, zy worden in Banda van de liefhebbers en kenders zeer geprezen; doch ik heb daar zulken lekkerny niet in gevonden; maar wel, dat de Nootenbolster, in riempjens gesneden, en met kaneel gestooft, een lekkere schotel eeten uitleverde.

Wanneer de slaaven nu met het ontbolsteren van alle die Nooten by dag nog gedaan krygen, dat zy in 1 of 2 uuren weten af te haspelen, dan is 't hun avondwerk nog de Foelie van alle deze Nooten af te doen, die byzonder te vergaderen, en ook de Nooten byzonder by een te doen, waar van de Foelie dan in de zon gedroogt, en met de Nooten op de navolgende wyze gehandelt word.

Men heeft 5 kleine hokken of petakken, met een parapara of zolderken van latwerk van gesplete Bamboezen, ofte rieten, waar op de Nooten, die dan nog vast in een schelp zitten, gedroogt worden. *Hoe verder met Nooten, &c. gehandelt word.*

De eerste droogpetak is voor de natte Nooten, die daar een week in moeten leggen, en dan gaan zy in de tweede petak, weer voor een week, van daar in de derde, weer voor een week, en in de vierde petak worden zy in de vierde

week volkomen droog. Dan gaan zy in de vyfde petak, onder welke wat minder droog vermolſemt hout geſtookt wert, en eindelyk in het zesde, of het groot hok, waar ontrent zeer flaauw geſtookt word.

Onder alle deze petakken, of hokken, met haare doorlugtige zolderkens, word een matig vuur geſtookt, niet om iets te branden; maar enkelyk gerigt om de Nooten, die 'er boven op leggen, van binnen in haare ſchelp zoodanig te doen droogen, dat zy in de zelve beginnen te rammelen; die daar na dan, 3 of 4 weken voor de leverantie, in ſtuk geſlagen, de Nooten daar uit genomen, en weer in vette, middelbaare en magere geſorteert en onderſcheiden worden, om ze aan de E. Maatſchappy, yder op het Comptoir, waar onder hy behoort, te leveren. *Dit droogen geſchied in 6 of 8* weken gemeenelyk, blyvende dan de Nooten nog wel 5 of 6 weken onder de Perkeniers.

Het groot gewaſch, dat in Auguſtus of September, hoewel ook wel eens in Mey of Juni, valt, en wel een quart meer, als 't kleine geeft, word ontrent half December; en 't klein gewaſch, dat ontrent Maart of April valt, ontrent half Juli, in de voornoemde driederlei ſoorten afgelevert, volgens welke leverantie yder byzondere ſoort van Nooten, *in* een mandje, *in* een doorgezaagde legger met zeewater, dat met kalk zoodanig gemengt is, dat zy, als vette melk, 'er pas aanhangen blyft, driemael ingedompelt, en dan zoo ook yder ſoort in een byzonder Nootenhok geworpen word, waar in zy zes weken digt toegeſloten blyven, om te ſweeten, in al welken tyd men 'er niet eens na omziet, en daar na (alzoo de kalk de fouten der Nooten ontdekt) werden zy weer in goede en quaade, of in die drie voornoemde ſoorten onderſcheiden. De Perkeniers nogtans lyden hier by niets; maar worden volgens haare gedaane leverantie van vette, middelbaare en magere Nooten, betaalt, en deze laatſte ſortering loopt voor rekening der E. Maatſchappy. Indien 'er te veel kalk by dit water gedaan wiert, zouden de Nooten 'er in verbranden, 't geen een groote ſchade aan de E. Maatſchappy zou konnen geven. Dit indompelen in de kalk geſchied, om dat de kalk de geeſten der Nooten door 't ſluiten van der zelver pori, of uitwazemgaatjens, inhoud, en die niet alleen tegen 't verderf bewaart, en der zelver gebreken ontdekt; maar zulk een gekalkte Noot kan ook niet verplant worden, om dat zy geen ſchelp heeft, alzoo zy niet anders, dan in haare ſchelp, groejen en voortzetten kan. Ook moet de Noot, als zy verplant wort, niet geheel onder, maar boven de aarde leggen, of zou anders niet groejen.

De Foelie, gedroogt zynde, word mede in drie ſoorten, te weten, Klimfoelie, zynde de beſte en van geplukte Nooten, Raapfoelie, die de tweede ſoort en van afgevalle en opgeraapte Nooten is, en in half rype Foelie, onderſcheiden, en ook zoodanig aan de E. Maatſchappye gelevert, die voor de laatſte ſoort, Gruis- of Stof-foelie genaamt, maar de helft van de prys der andere Foelie betaalt, hoedanig zy ook met de betaling van gebroken Nooten, ſchoon ook nog zoo zeer doorgegeten en vermolmt, handelt, gevende ook daar voor maar de helft van 't geen zy voor vette, dat is, gladde en gave Nooten, zonder rimpels, en ook voor de middelbaare en magere Nooten *betaalt*. *En ſchoon* die vette Nooten zoo genaamt worden, gelyken egter de middelbaere en magere van buiten veel vetter en oliagtiger, ſchoon zy meer, dan de andere, gerimpelt zyn.

In voorige tyden, ontrent 18 of 20 jaaren geleden, plagt men met het wegen en betalen dezer ſpeceryen anders, dan nu, te leven.

Men rekende die toen by zoo veel Catti Bandan, of Bandaſche Catti 's, yder 5¼ Hollandſche ponden ſwaar, en de Nooten woog *men* by weegzels, yder van 28 Catti Bandan, of 161 Hollandſche ponden, dat net met het gewigt van een ſokkel (zynde baaltjens van matten, of boombladen, waar in de Foelie alleen gemeenelyk overkomt, en in welke zy op dat gewigt afgetrapt, hoewel maar op 160 pond gerekent word) overeenkomt. Men betaalde toen voor zoo een Catti Bandan Foelie 2 gulden 14 ſtuivers, ligt geld, of 60 ligte ſtuivers, in een Ryksdaalder van 48 ſwaare ſtuivers gerekent; maar dan was 'er de tiende van de E. Maatſchappy, die ontrent ¼ deel bedraagt, al afgetrokken, zoo dat het 42 ſtuivers bleef. Ook ontfing men die zelve prys *voor* 10 Catti Banda Nooten, of 5¼ pond yder.

Nu in tegendeel ontfangt men voor yder 100 Hollandſche ponden goede Foelie van de E. Maatſchappy 15 Ryksdaalders en 18 ſtuivers; doch voor Stof-foelie, hoe ſlegt ook, 7½ Ryksdaalders en 9 ſtuivers, dus koſt haar een pond Foelie 7½ ſtuivers, en zy verkoopen die weer voor 3 guldens 12 ſtuivers, en voor 10 pond Nooten krygen zy ontrent zoo veel als voor 1 pond Foelie; en dus voor 1000 Hollandſche ponden Nooten, of vyf weegzels, yder van 200 ponden, 't zy vette, middelbaare of magere, ook 15 Ryksdaalders en 18 ſtuivers; doch voor dat zelve gewigt gebrokene en doorgegetene Noo-

Nooten, mede maar de helft van die prys; en dus kosten haar 2 pond Nooten 1 stuivers, daar zy 1 pond voor 2 guldens 18 stuivers verkoopen. Een groote overwinst.

De E. Maatschappy, als Landheer hier zynde, plagt in voorige tyden ook van alle andere vrugten der Perkeniers de tiende te trekken, behalven dat zy nog de tafel des Landsvoogts van vrugten voorzien moesten; maar dat is afgeschaft, en de tiende is alleen op de speceryen gebleven, welke gemeenelyk tweemaal, en ook zomtyds wel voor een enkele reize driemaal, 's jaars geplukt worden; doch waar op geen vaste staat te maaken is; maar wel op twee gewasschen, een groot en een klein, gelyk wy hier vooren reets gezegt hebben.

By verkooping der Perken word mede de tiende aan de E. Maatschappy, maar zoodanig betaalt, dat zy van een Perk, 5000 R^dens^ geldende, maar de tiende van de helft betalen, alzoo 't ander voor de goederen, daar toe behoorende gerekent wort, welke goederen zy bevoorens verre boven haare waarde plagten op te geven, en dan naar mate van dien veel te weinig van 't Perk zelf te betalen, 't geen nu dus gematigt en gemiddelt word.

De Nooten voert men in geen sokkels over, als de Foelie, maar zy worden in hokken overgebragt, vorder op de wigt overgelevert, met een per Cento afslag; maar de Foelie levert men by sokkels, zonder eenigen uitslag, nevens welke altyd een brietje, met de naamen der gecommitteerden 'er by, overgaat. Men doet ook by yder sokkel, of deszelfs bladen, ontrent 2 kannen zeewater, volgens ordre van haar Edelheden van den 24sten December 's jaars 1671. waar mede zy gemengt zynde, zoo word de Foelie 'er dus ingetrapt, en dit oordeelt men tot behoudenis der zelve te dienen. Een sokkel Klimfoelie heeft drie ooren. Een dito Raapfoelie twee, en een dito Gruisfoelie maar een oor.

Het plagt in oude tyden met het koopen van deze Perken vry slordig en slegt toe te gaan. Yemant, die van een soldaat maar een vryman geworden was, en geen duit in de wereld had, wiert aanstonts een Perkenier, en kogt een Perk van 6000 of 8000 R^dens^. Hy nam de helft van den armen op, die hier al vry ryk is, en de helft bleef op het Perk staan. Daar op was hy aanstonts een groot Heer: want zulk een Perk gaf van zyne speceryen een fraaje inkomst; en de verdere vrugten, bragten by verkoop ook al wat op; behalven dat 'er nog 20 Perken het voorrecht alleen hebben, om Arak te mogen branden, en die aan de E. Maatschappy, en andere, te leveren. Als zy nu maar zorg voor de renten van de hoofdsom, die zy voor 't Perk gegeven hadden, droegen, zoo waren zy gewoon van 't overschot als Prinsjes, en dat in een tyd, dat de Perken in zig zelven nog zoo veel niet waren, als zy naderhand geworden zyn, te leven; waar door 't dan by hun overlyden ook wel gebeurt is, dat den armen, en anderen daar by schade leden, voor al wanneer zy zulk een Perk verre boven zyne waarde ingekocht hadden.

Jegenwoordig zyn de Perkeniers vry vermogender lieden, vermits hunne Perken, door hunne groote naarstigheid in het aanplanten, merkelyk in waarde verbetert zyn.

Wanneer de Heer *Bieswanger* ontrent 't jaar 1700. bezitter van klein Walingen wiert, gaf dat jaarlyks 3000 ponden Foelie; doch alzoo hy een naarstig man in 't aanplanten was, gaf het, voor dat hy uit *Banda* vertrok, en het aan een ander overliet, 8400, en naderhand wel 12000 ponden Foelie.

Men moet echter hier by zeggen, dat Banda in 't jaar 1711. zoo wel beplant en de staat van alle de Perken daar zoo treffelyk goed was, en zoo veel opbragt, als men oit zou konnen hoopen, aangezien 'er nu niet een stukje lands onbeplant is. Dit geeft, aan die groote Perkeniers voornamelyk, een vry groot inkomen, waar op zy heerlyk leven, en nog een schoone stuiver overleggen. Daar is niet lekkers van spys of drank, dat zy niet hebben, en zy zyn gewoon, voor al als de schepen van *Batavia* komen, met de scheepsvrienden, en met die van Neira, en de andere Eilanden, rykelyk te gastreeren en vrolyk te zyn. En 't is geen wonder; want zy winnen 't rykelyk, en 't kan 'er af. Zy hebben de schoonste en vetste schaapen, die men wenschen kan, die zy van de Zuidooster Eilanden krygen, en verder allerlei vee op haar erf loopen. Hollands bier, *Luiks bier*, Mom en keurlyke Wynen, vind men by hen zoo goed en overvloedig, als by menig Landvoogt. Het leven en vermogen der Perkeniers.

Dit maakt hun ook, die van ouds al de naam en de daad, maar toen nog zoo veel magt niet hadden, vry stout; dat in zommigen nog verder gaan zou, indien zy zomtyds niet wakkere slagen en tegenspoeden, door 't wegloopen van slaaven, kregen; alzoo 'er zomtyds 20 of 30 en meer gelyk (hoe sterken wagt men ook 's nachts op de vaartuigen houd) met Orembajen komen weg te loopen, die zelden weergekregen worden.

Al voor eenige jaaren was deze Perkeniers toegestaan, om 400 Macassaarze slaaven na Banda te voeren. Zy hebben

'er nu al over de 1400 gebragt, en zy haalen nog al, om dat getal van 400 (zoo zy zeggen) te vervullen. Haar andere slaaven hebben zy meest van Nova Guinea, de Zuidooster Eilanden, Timor, enz.

Het beste, dat ons van de jegenwoordige Bandasche ingezetenen voorkomt, is, dat zy, 't zy Swarten, 't zy Mixtiçen, meest alle, goed Duitsch spreken, zoo dat zy Sondags ook de Psalmen in die taal gewoon zyn te zingen.

Hunne stoutheid.

In de tyd van de Heer Landvoogt *van Zyll* waren 'er zommige van deze Perkeniers vry stout en weerbarstig. Wat die Heer hen ook dede, en schoon hy niet anders, dan hun welzyn, zogt; het was quaad by allen, weinigen uitgezondert, en men schaamde zich niet zeer veragtelyke vertellingen van zyn Ed., en van zyn fles met de zilvere schroef te doen, waar door zy zyn rotang met een zilvere knop verstonden, die hy wel zomtyds een dronken arbeider en luiaard in dienst der E. Maatschappy over den rug lei; doch naderhand zyn zy nog stouter en hoogmoediger geworden; maar God heeft hen zulken Landvoogt gegeven, die hen zoo geplaagt, getreden en getrapt heeft, dat zy wel duizendmaal het gebeente van den Heer *van Zyll* beweent, en om hem gewenscht hebben. Een zaak, die wy hier na nog met een woord, als wy in het byzonder van de Landvoogden van Banda spreken, zullen aanhaalen.

Nu zullen wy hier nog een lystje van al de bekende Perken op 't Hooge Land, met 't aangemerkte op yder Perk, schetsgewyze byvoegen.

Korte schets van de Perken op Lonthoir.

Naamen der Perken,	Groote,	Leverantie,	waarde der Leverantie.	Slaav.	Zielen,	waarde der Perken.
Bojauw,	1100 roed.	9000 p. Foelie.	Rers 1408-37-0	100	60	Rers 14000
		36000 p. Nooten.	563-22-0			
Klein Walingen,	840	8000 p. Foelie.	1252-12-0	90	45	12000
		32000 p. Nooten.	541- 0-0			
Orontatte,	750	6000 p. Foelie.	939- 6-0	100	64	10000
		24000 p. Nooten.	375-31-0			
Groot Walingen,	1400	8000 p. Foelie.	1225-12-0	150	70	15000
		32000 p. Nooten.	541- 0-0			
Spaantjeby en Calha Booka,	2000	4000 p. Foelie.	626- 4-0	60	80	10000
		16000 p. Nooten.	250-20-0			
Caytortorre,	1800	6000 p. Foelie.	939- 6-0	170	80	15000
		24000 p. Nooten.	375-31-0			
Combir,	1200	4000 p. Foelie.	626- 4-0	100	65	9000
		16000 p. Nooten.	250-20-0			
Ranan,	1400	5000 p. Foelie.	782-29-0	90	55	10000
		20000 p. Nooten.	313- 2-0			
Celamme,	2200	4000 p. Foelie.	626- 4-0	70	64	8000
		16000 p. Nooten.	250-20-0			
Dito, nog	700	3000 p. Foelie.	469-27-0	44	30	4000
		12000 p. Nooten.	187-39-0			
Denner,	1100	5000 p. Foelie.	782-29-0	80	50	8000
		20000 p. Nooten.	313- 2-0			
Denner Hoetan,	1200	4000 p. Foelie.	626- 4-0	60	45	7000
		16000 p. Nooten.	250-20-0			
Babi Mandi,	1100	7000 p. Foelie.	1095-31-0	70	40	10000
		28000 p. Nooten.	428-12-0			
Van de Moor,	3000	7000 p. Foelie.	1095-31-0	90	60	11000
		28000 p. Nooten.	428-12-0			
Steenrots,	840	2000 p. Foelie.	313- 2-0	45	30	4000
		8000 p. Nooten.	125-10-0			
Boeton,	700	3000 p. Foelie.	469-27-0	44	30	5000
		12000 p. Nooten.	187-39-0			
Laoetan,	3000	8000 p. Foelie.	1252-12-0	120	84	14000
		32000 p. Nooten.	541- 0-0			
Oerien,	700	3000 p. Foelie.	469-27-0	44	30	4000
		12000 p. Nooten.	187-39-0			
Toetra,	1400	3000 p. Foelie.	469-27-0	35	80	4000
		12000 p. Nooten.	187-39-0			
Sammeren,	800	5000 p. Foelie.	782-29-0	40	45	5000
		20000 p. Nooten.	313- 2-0			
Van Lotharis,	1200	6000 p. Foelie.	939- 6-0	100	60	10000
		24000 p. Nooten.	375-31-0			

Luc:

Luc: Claaszen,	1000	7000 p. Foelie. 28000 p. Nooten.	1095-31-0 428-12-0	90	50	11000
Thom: Brandz:	1200	8000 p. Foelie. 32000 p. Nooten.	1252-12-0 541- 0-0	110	60	12000
. . . . *Roos*,	1000	5000 p. Foelie. 20000 p. Nooten.	782-29-0 313- 2-0	60	40	9000
. . . . . .	2400	12000 p. Foelie. 48000 p. Nooten.	1878-16-0 791-20-0	200	120	20000
	34330	142000 p. Foelie. 568000 p. Nooten.	22227- 6-0 8796-22-0	2162	1437	241000

Hier op laaten wy nu tot slot van dit Hoofdstuk een teekening van alle de Bandasche eilanden, onder de letter B. volgen.

TWEEDE HOOFDSTUK.

HEt *Eiland* Goenong Api *beschreven. Wanneer die* Berg *gebrand heeft.* Droevig geval *door den zelven veroorzaakt. Berigt van* Maurits Hendrikſz van der Spelt. *Als mede van* D. Feilingius *en den* Vaandrig Buston. *Groote* Slangen, enz. *op dit Eiland. De Schans* Kyk in de Pot. *'t* Vrouwen-eiland. *Des* Schryvers *aanmerking op de dood van* Plinius, *en op 't* gevaar *van de Heer* Feilingius *by zyn* togt *na dien* Berg.

Het Eiland Goenong Api beschreven. OM nu tot de beschryving der andere Eilanden over te gaan, zal het niet ongevoeglyk zyn, dat wy die van de Goenong Api, dat is, de Vuurberg, in 't Maleits, laaten volgen.

Dit Eilandeken legt ten Westen van Neira's Westhoek, en zoo digt daar aan, dat men over de opening, of 't kanaal, tusschen Neira en dat Eiland, met een stukje van een lei gemakkelyk werpen kan.

Dit gat tusschen beide deze Eilanden noemt men gemeenelyk het Zonnegat, aan welkers Noordzyde een klein eilandeken, 't Vrouwen-eiland genaamt, is. Het plagt voor 100 jaaren 20 of 30 vadem diep te zyn, zoo dat'er een schip door kon, doch is nu te ondiep voor schepen. Men wil, dat dit door 't uitwerpen van steenen en asch veroorzaakt zy.

Ten Zuiden heeft het den Noordhoek van het Hooge land van Banda tegen over zich leggen, en word dat gat, tusschen deze twee Eilanden, zynde ontrent een gooteling schoot wyt, gemeenelyk het Lonthoirs gat genaamt.

Hoe groot dit Eilandje in zyn omtrek is, weet ik niet, aangezien ik het noit rond geschept heb; maar gis dat men geen halve myl 'er toe van nooden heeft.

Men had hier op in oude tyden veel dorpen, en bewoonde stedekens, aan strand; doch 't is door 't menigvuldig branden des Bergs zoodanig verwoest, dat daar van niets meer overgebleven is, zoo dat ook der zelver naamen al mede onder de assche des Bergs geraakt, of met des zelf vuurdamp en smook vervlogen zyn.

Het gansch Eiland is maar een dikke allengskens opgaande, en al redelyk in de hoogte verheven berg. Hy is net 559 treden hoog; maar het hoogste gebergte op 't Hooge land van Banda, dat men by, en boven de Perken Combir en Ranan heeft, is 654 treden: want als men daar boven op staat, kan men over de Goenong Api heen tot in zee zien.

Deze Berg is van buiten wel met een wild en woest bosch bezet; maar in zyn binnenste een schrikkelyke Vuurberg, die nu en dan ook afgryzelyk gebrand heeft.

Het verste geheugen, dat men daar af heeft, is, dat hy in 't jaar 1586. en daar na weer 1598. aan den top begon te branden, en vuur uit te werpen, zoodanig, dat men dan eens de heldere vlam, dan weer eens een swarten dikken damp, en dan ook wel eens een lichtgraauwe pluim 'er boven uit zag komen. Hy brande ook in 't jaar 1609. toen *Verhoeven*, onze Zeevoogt, hier quam; maar in het jaar 1615. is dezen Berg, na nu al 17 jaaren lang van binnen vry sterk gebrand te hebben, in Maart, juist op de zelve dag, als de Opperlandvoogt van Nederlands Indiën, de heer *Gerard Reynst*, met zyn vloot uit Amboina herwaarts aan t'zeil ging, met zulken berst en geweld opgesprongen, en heeft zulke swaare steenen, en groote vuurvlammen, ten deele na de zeekant, ten deele na 't eiland Neira, en na 't Fort Nassau, uitgeworpen, dat men, van wegen de me- Wanneer die Berg gebrand heeft.

menigvuldige asſche, die 'er in 't Kaſteel en op de Bolwerken gevallen was, de ſtukken naaulyks gebruiken kon, waar door ook die van 't Kaſteel in gevaar ſtonden, om van de Bandaneezen, die van Lonthoir, en andere plaatzen, ſterk overquamen, overvallen te worden; dat door de komſt van de vloot des Opperlandvoogts echter belet wierd.

De ſchepen dezer vloot ontmoetten toen, eer zy eens by dit Eiland quamen, ſtukken gebrande ſteen, uit dien gloejenden oven gevlogen, van welke zommige wel een vadem lang, en van zulken heir kleine puimſteen omringt waren, dat men 'er met een boot quaalyk door kon komen. Ook ſtont het water te dier tyd aan de voet van die Berg nog en kookte, gelyk men veel viſſchen, die daar in gekookt waaren, dryven zag.

Ontrent dezen tyd (gelyk wy hier na breeder zullen zien) zyn de Bandaneezen dit Land ten deele quyt geraakt. Gelyk dit nu by 't ſpringen van dezen Berg geſchied is, alzoo is 'er by hunne bygeloovige Nazaten nog een vaſte hoope en voorzegging, die heimelyk onder hen voortgezet en levendig gehouden word, dat deze Berg nog eens ſpringen, en dat dan dit Land, door de Hollanders zoo verovert, weer het hunne worden zal; hoewel de tyd het tegendeel geleerd heeft: want ſchoon hy zedert wel gebrand heeft, is echter het Land in de magt der Hollanders gebleven. Ook zou men moeite hebben, om een *ouden Bandanees* hier of daar nog in een hoek te vinden.

Men zag toen, en menigte jaaren 'er na nog, ſwaare hoopen van ſchrikkelyke groote ſwarte klippen in zee leggen, die, wel eer gloejend uit den Berg geworpen zynde, zoo van zyn top zyn komen afrollen. Het vuur vertoonde zich niet alleen boven in 't gat aan de top, daar ſwaare klippen uitſprongen, maar de Berg brandde rondom, en ſloeg zyn vlammen zelf tot aan de voet hier en daar door ſcheuren en openingen uit; waar door al de dorpen, *die daar wel eer* waren, vernielt en verwoeſt zyn, zonder dat men daar weder nieuwe heeft durven aanleggen; maar men heeft 'er zedert eenige ſlaaven van Perkeniers opgehad, die zich daar, met thuinen aan te queeken, battatas en andere huisgewaſſen, als ook kalappusboomen, aan te planten, bezig gehouden, en bevonden hebben, dat die gewaſſen op die verbrande klippen, en onder die puimſteen, zeer wel voortgroejen willen. Ook zyn die ſwarte klippen, eer zy nog puimſteen geworden zyn, zeer goed tot het maaken van muuren, aangezien zy de kalk zeer wel vatten, en vry drooge muuren geven.

Het gat boven in zyn top vertoonde zich na 't Weſten toe, en was zoo groot, dat men 'er het ganſch Kaſteel Naſſau wel zou hebben konnen inzetten. Als men 'er toen inquam, vond men aan de Ooſtzyde van binnen zeer hooge, groote en ſteile klippen, die zich als muuren rondom zoo vervaarlyk opdeden, dat men ſchrikte hier in te zien, aangezien men zich by dat gezigt als de Hel zeer levendig verbeelden kon. Echter zag men hier en daar op de grond in dat gat toen, en ettelyke jaaren 'er na, gras groejen, zoodanig dat men daar uit oordeelde, dat het branden niet lang duuren zou, hoewel men veele jaaren daar na nog al dampen, en een zeer ligte en heldere rook by ſchoon weder daar uit vliegen en opſtygen zag.

Als men in 't gat quam, dat rondom met *aſch* bedekt was, zakte men zomtyds tot de knyen 'er *in*; maar het wonderlykſte was, dat men de wilde koejen en verkens in dit gat het gras afweiden zag, gelyk aan de miſt, die men 'er leggen vond, te zien was.

Aan de zyden van dit gat ziet men alomme, gelyk ook van binnen, in dien gaapenden oven, de geele ſwavel als verſtyfde antimonie nevens de witte ſchuimagtige aluin aan die vervaarlyke rotzen hangen. Ook brand deze ſwavel wel, *als zy by* 't vuur komt; doch *niet* heel ſterk, om dat zy onzuiver is. De onkundigen, dezen aluin ziende, houden die voor ſalpeter; daar nogtans veel natuurkundigen oordeelen, dat de ſwavel en aluin de regte onderaardſche brandſtoffe is.

De ſchepen, van 't Weſten na 't Lonthoirs gat komende, konden dezen oven, en zyn geele rotzen, gemakkelyk zien.

In 't jaar 1629. was hier een groote aardbeving, en een half uur 'er na een watervloed, die zeer ſwaar was, en by ſtil weder quam. *De zee verhief zig tuſſchen* Celamme en Neira als een hoogen berg, die aan de eene zyde regt op *'t Kaſteel Naſſau aanviel*, *alwaar* 't water 9 voeten hooger dan een gemeene ſpringvloet, en 't Kaſteel binnen en buiten half vol water ſtont. Het hooft voor 't zelve, van ſwaare ſteenen gemaakt, was, met een groot ſtuk van de barm, weggeſlagen, gelyk ook veel ſwaare ſteenen, door den Metzelaar reeds toebereid, en een yzer ſtuk geſchut van 3500 pond, op 't plein des Kaſteels gelegen hebbende, 36 voeten van zyn plaats vervoert was. Ook wierden verſcheide huizen, ontrent ſtrand, in ſtukken geſlagen, en in zee gedreven, gelyk dat ook 't huis van den Fiscaal *Iſaäc van den Voort*, nevens hem en zyn vrouw, die mede in zee gerukt wierden, overquam, alwaar hy gebleven, doch zy

door

door een andere baar weer op land gesmeten is. Het schip den Briel, daar leggende, draaide alleen driemaal rond. Doch op Lonthoir is mede een swaar hoofd nevens verscheide dikke muuren weggespoeld. Het liep daar 13 voeten boven een gemeenen springvloed, voerde een Jonk, agter den hoek van Madiangi leggende, regt agter de steene logie; en buiten in zee wist men 'er niet af.

In 't jaar 1632. sprong dees Berg weder, dat ook met verscheide swaare aardbevingen verzeld ging. Men voelde de zelve verscheide maal in de maanden April, Mey, Juni en Juli, doch voor al vernam men den 16den December 's nachts een vuur, dat uit den hemel viel, van een berste, eerst eenige slagen, als die van een kanon, gaf, en daar na als eenige chargien van muskettery hooren liet; waar op den 24sten dito weer een schrikkelyke aardbeving volgde, die aan de huizen aldaar groote schade deed. De Goenong Api wierp klippen zoo groot, als kleine huiskens, uit, en veel der rotzen, over 't Vrouwen-eilandje (daar ontrent) overhangende, zyn door 't geweldig schudden, dat twee dagen duurde, op 't zelve nedergestort.

In het jaar 1683. schynt 'er ook een swaare brand inwendig in dezen Berg geweest te zyn. Immers in 't laatste volgde 'er een afgryslelyke aardbeving uit, door welke de bergen scheurden, verscheide huizen, gebouwen, en pakhuizen onder de voet geraakten, en veele genoodzaakt wierden hunne steene huizen te verlaaten, en zich in planken opgeslagen tenten (hoedanige ik 'er in 't jaar 1687. en 1688. nog verscheide gezien hebbe) voornamelyk 's nachts te behelpen, om niet levendig, 't zy wakker, 't zy in slaap, onder de instortende huizen begraven te worden: want ik hebbe in 't jaar 1687. zeer geloofweerdige ingezetenen hooren zeggen, dat toen de beweging van het aardryk zomtyds zoo swaar geweest was, dat de hoeken der muuren van een huis, daar zy te zamen sluiten, zoo verre van een weken, dat 'er byna een mensch door zou hebben konnen gaan; die zich dan met een tegenbeweging weder toe zetteden.

Ik hoorde toen van den Wondheeler *N. Proost*, op 't eiland Ay, gemeenelyk Poelo Ay genaamt, leggende, die by deze aardbeving mede geweest was, dat hy, op de punt of op 't Noord-Ooster Bolwerk van 't Kasteel Revengie, juist, als de aardbeving aanquam, zittende, de zelve, onder hem zoodanig van een scheurde, dat de pollevy van zyn eene schoen geheel in die scheure by ongeluk geraakte, en door een andere tegenbeweging van 't aardryk 'er glad af genepen wiert, zoo als hy, door de swaarheid dezer beweging, ook een groot deel van dat Bolwerk in de gragt zag nederstorten.

Zy had op Lonthoir ook een buitengemeene groote klip, die boven op den Berg lag, zoo sterk aan 't bewegen gebragt, dat zy van boven af tot beneden op het strand, langs verscheide huiskens, zonder eenige schade te doen, gerold was; welke zy, zoo zy ze geraakt had, verplettert zou hebben. Ik heb de zelve verscheide maalen daar met veel verwondering zien leggen.

Door deze aardbeving zyn ook de regenbakken, in de Kasteelen Belgica, Revengie, en elders, gescheurt, en by na bedorven, zoo dat men 'er na dien tyd het water zoo wel niet in heeft konnen bewaaren en goedhouden

Daar zyn 'er, die geoordeelt hebben, dat deze aardbeving zelf tot aan 't eiland Ceroewa, ontrent 40 mylen Bezuiden Banda gelegen, gewerkt heeft, om dat dat Eiland toen half weggezonken is, met al des zelfs ingezetenen 'er op, zoo dat de andere met hunne vaartuigen na Banda quamen vlugten; doch ik houde dat voor een ander aardbeving op zich zelven.

In 't jaar 1688. ben ik voorby dezen Berg menigmaal na het eiland Ay gevaaren, en zag toen boven op den top een groenen boom staan, die men my zeide een limoenboom te zyn.

In dien tyd heb ik ook wel eenige zagte bewegingen van aardbevingen gevoelt; en eens op Poelo Ay, in 't Kasteel Revengie 's nachts slaapende, een zeer swaare vernomen, waar door al de lampen op 't eiland uitgingen, 't welk my ook, vlugtende na de groote voorzaal, een grooten schrik, alzoo daar alles van steen was, aanjaagde.

Twee jaaren daar na, of in 't jaar 1690. begon dees Berg wederom afgryzelyk te branden, en niet alleen vreesselyke vlammen, maar ook zulke groote steenen, boven uit, en al om de West, te werpen, dat men schrikte die te zien.

Ik heb schippers, die toen op die Reede lagen, gesproken, die my verklaarden gezien te hebben, dat 'er steenen, in haar beslag grooter dan hunne schepen (waar onder 'er van 160 voeten lang waren) uit dezen Berg, zoo hoog boven den top, als de top van den voet des Bergs was, geworpen, en zoo langs dien Berg nog gloejend na beneden gerolt zyn, nemende nog swaare boomen en struiken, die 'er van in brand raakten, mede; hoewel ook zommige wel weer regt in het gat, andere ook ten grootsten deele, na de Westzyde in zee vielen, waar door, in die 6 jaaren dat

C hy

hy gebrand heeft, 'er een diepte van 80 vadem aan de Westkant des Bergs niet alleen vereffend, maar zelf nog al een fraaje hoogte op gekomen is; zoo dat dees Berg, by een goede narekening meer stoffe uit dit gat uitgeworpen heeft, als hy van zyn top af tot zyn voet toe schynt uit te konnen maaken.

Vermits nu al deze stoffe van 't Oosten na het Westen geworpen is, was dat een groot geluk voor de ingezetenen van 't eiland Neira, die pas Beoosten dien Berg, en als 'er aan en onder lagen: want zoo hy die stoffe zoo wel na 't Oosten, als na het Westen, uitgeworpen had, zou daar alles door die gloejende steenen, ten deele verbrand, ten deele verplettert, en alomme zoodanig gedekt geweest zyn, dat het, na allen schyn, 't leven aan alle de ingezetenen van Neira gekost zou hebben. Maar vermits nu Neira in 't Oosten van dezen Berg legt, en al deze stoffe meest uit een gat, dat na 't Oosten van binnen in den Berg ingaat, van onderen gehaalt, en zoo na 't Westen uitgeworpen is, zoo is ook de vreeze, dat hy den grond van Neira zoodanig uitgeholt heeft, dat het met de minste aardbeving zeer ligt zou konnen instorten, en zy alle dus levendig in dien onderaardschen vuuroven zouden konnen begraven worden.

Dit eiland Neira is echter niet geheel van alle ongemakken bevryd geweest: want de assche is daar wel dry voeten hoog op de straaten, en in 't Kasteel Nassau, enz. gevallen, waar door alle de vrugtboomen bedorven, en meest geheel uitgegaan, en die twee voornoemde Perken, op dit Eiland, schrikkelyk van gedaante verandert, en te dier tyd wel twee derde in waardy vermindert zyn. De slagen, die dees Berg zomtyds gaf, waren zoo swaar, dat gansch Neira, als of 'er een sterke aardbeving was, zoodanig 'er van dreunde, dat de toegeschovene grendels der deuren 's morgens bevonden wierden te rug geweken te zyn; zoo dat de ingezetenen, in doodelyke benaauwtheid zittende, vreesden met zak en pak, zoo dat nog langer aanhielt, na 't Hoog Land te zullen moeten opkramen. Dit schreef my een vriend van daar den 20sten September des jaars 1695. na welken tyd hy nog ettelyke maanden gebrand heeft.

Dus brandde die Berg zes jaaren aan een, zonder eenige tusschenpoozing, van 't jaar 1690. tot 't jaar 1696. den 17den Mey, en hielt toen plotzelyk op, tot den 22sten dito, op welke dag 'er twee persoonen opklommen. Wier wedervaaren men in dit volgende Relaas ziet.

Extract uit het Bandaas Dagregister, behelzende het droevig en niet min aanmerkelyk voorval, op den 22sten Mey des jaars 1696. door den Goenong Api veroorzaakt.

Dynsdag den 22sten Mey.

„OP den middag de klok 12 uuren „zag men van Neira, met verwondering, twee persoonen aan de Z. O. kant den top des Bergs beklimmen, en zoo als zy boven op waren gekomen, een stok met een klein rood vlaggetje opsteken, welk vlaggetje zoo dra van haar niet was geplant, of de Berg, die nu al vyf dagen lang geen brandende stoffen uitgegeven had, en tot yder eens groote blydschap geheel uitgegaan en gebluscht scheen te zyn, wierp, op dit oogenblik, zeer schielyk, fel en sterk zyn brandende stoffen weer uit, zoo dat al ten eersten de Berg rondomme met vuur, swaare dikke dampen, en asschen, overtrokken geworden is. Droevig geval door den zelven veroorzaakt.

„Welk onverwagt treurspel den ingezetenen, die meest alle de vermetelheid der opklimmers, en de daar opgevolgde gruwelyke vertooning, van de straaten aanzagen, een rechtvaardige straffe Gods toegeschenen is, als die niet toe en laat, zyne geheimenissen te onderzoeken, en, behalven dat zulke straffen daar over zoude mogen beschikt wezen, wiert men ook, wegens de sterke en lange aanhoudinge, meer en meer met verslagentheid bevangen, en bevreest, dat het heele Land daar door in een droevigen poel zouden komen te veranderen, alzoo by menschen gedenken noit van diergelyke uitberstinge gehoort was; want hebbende een groot uur, en onophoudelyk, met een ongelooffelyke kragt, altyd even fel, zyn inhebbende brandende stoffen, vermengt met groote steenen, zoo onder geduurige swaare slagen, niet ongelyk den donder, grof gerommel en gedruisch, als heldere blikzemen, zeer hoog in de lucht gedreven, daar uit de gloejende uitgeworpen steenen zoo sterk, als de regen, weder nederwaarts daalden, en die, met het vallen en springen, den Berg in een volkomen gloed gestelt hebben, zoo heeft hy bot wederom opgehouden, en geen de minste stoffe meer, behalven maar eenige waazeming, uitgegeven.

„'s Avonds, naar overal onderzoek gedaan te hebben, wie de vermetele klimmers zyn geweest, wiert men van twee slaaven, die aan den voet van de Goenong Api om hout te kappen geweest zyn, bericht, dat 's morgens na

„9 uu-

„9 uuren twee Europiaanen, hebbende
„yder een Bamboeze ſtok in de hand,
„aan de Z. O. kant van gemelten Berg
„waren opgeklommen, en, zoo als zy
„boven op den top opgekomen waren,
„hadden zy een rood vlaggetje op een der
„Bamboeze ſtokken opgerigt, en daar op
„de hoeden in de hand rond geſwaaid,
„waar na zy voorts (zoo als niet beter
„hadden kunnen zien) haaſtig naar de
„rugge ofte klip, die wat benedenwaarts
„aan den Berg van de Ooſtkant hangt,
„waren geylt, welke zy ook, terwyl de
„Berg al zyn eerſten ſlag en uitberſtinge
„deed, bereikt hadden; echter, wegens
„de grouwelyke uitberſtinge, daar onder
„niet veilig konnende ſchuilen, hadden
„zy zich naar omlaag willen begeven,
„alzoo het geweld onmogelyk te ont-
„vlugten was, waar door dan verder den
„eerſten van de gloejende ſteenen het
„been, den anderen het hoofd afgeſlagen,
„en zoo vervolgens beide hun lichaamen
„geheelyk verbrand, het gebeente ge-
„kneuſt, en van den eenen het ingewand
„uitgeſchud zynde, zy om laag waren
„komen rollen, en zoodanig aan de voet
„van gemelden Berg van hen (als die
„alles klaar aangezien hadden, en met
„het ophouden der uitwerpinge na hen
„toe gingen) gevonden waren.

„Kort daar op wiert van den poſthou-
„dende Sergeant, van de ſchans Kyk in
„de Pot, aan den Goenong Api gelegen,
„bericht gedaan, dat Corporaal *Pieter*
„*Hendrikſz van* . . . en den ſchilder-
„gaſt *Jacob Maur* van Switzerland, dezen
„morgen met verlof in 't boſch waren
„gegaan, om 't een en 't ander wild
„(dat zich aldaar nog vind) te ſchieten,
„en dewyl hun verlof niet langer dan tot
„den middag was ſtrekkende geweeſt,
„en zy als nog niet wedergekeert waren,
„vermoede hy, dat zy de genen waren
„geweeſt, die den brandenden Berg be-
„klommen hadden, gelyk ook zulks
„'s anderen daags, zynde

Woensdag den 23ſten Dito,

„by nader onderzoekinge gebleken is.

„Dezen voormiddag reverteerde van
„Poelo Ay, de Eerwaarde *Abraham Fei-*
„*lingius*, benevens den Schipper van
„'t Fluitſchip Ooſthuizen, *Hendrik Sprin-*
„*ger*, en den Guarniſoen boekhouder,
„*Jan Swinnas*, bericht aan den E: E:
„Achtb. Heer Preſident gevende, dat zy
„op giſteren middag van 't eiland Ay
„met de grootſte verbaaſtheid de ſchrik-
„kelyke uitberſtinge des brandende Bergs
„hadden aangezien, waar uit, alzoo de
„vuurige ſtoffen een groot uur na den
„anderen, door thans een onbegrypelyke
„groote kragt en geweld, onder gedu-
„rige ſwaare ſlagen, en onophoudelyk
„ſterk blikzemen, zeer hoog in de lucht
„wierden gedreven, zy zich in zyn ge-
„heel verbeeld hadden, dit een ſtryd
„aller hoofdſtoffen te zyn, waar op ook
„om de N. W. door de dikke duiſtere
„dampen (die door haar ſwaarte, niet
„tegenſtaande het hard waaide, ſchielyk
„weder nederwaarts ſloegen) geen lucht
„nog zee meer te bekennen waren;
„weshalven zy ook van de droevigſte
„gedagten waren geweeſt, dat de Berg
„aan de Ooſtkant moeſt geberſten, en
„'t eiland Neira, als daar digt aan gele-
„gen, mede vergaan zyn.

„Den volgenden dag, wezende

Donderdag den 24ſten Mey,

„de klok half twee uuren 's achtermid-
„dags zag men, met onſtelteniſſe als
„vooren, een perſoon aan de O. Z. O.
„kant boven op den top des brandenden
„Bergs ſtaan, die naar een half uur lang
„daar op verbleven, en t'elkens met een
„ſtukje linnen om zich geſwaaid te heb-
„ben, aan de O. Z. O. kant weder om
„laag quam, wezende de Matroos *Mau-*
„*rits Hendrikſz van der Spelt*, die onlangs
„van hier verloſt geworden is, om met
„het ſchip, de Fluit Ooſthuizen, waar
„op reeds beſcheiden is, naar Batavia te
„vertrekken, die aanſtonts van den EE.
„Heer Preſident *Balthaſar Coyett* ontbo-
„den, en voor zyn Ed: verſchenen zynde,
„ten overſtaan van den Opperkoopman
„den E: *Jacobus de Witte*, en den Geheim-
„ſchryver proviſioneel *Coenraad Fredrik*
„*Hofman*, van welgemelte Ed. Heer Pre-
„ſident gevraagt is, wat hem hadde be-
„wogen, zulk een vermetelen en reuke-
„loozen daad te beſtaan, daar hy het ver-
„ſchrikkelyke wedervaren der twee waag-
„halzen van eergiſteren nog zelfs hadde
„aangezien, en daar omme de rechtvaar-
„dige ſtraffe der geenen, die God ver-
„zoeken, en die de zelve ligtelyk wel
„verdient hebben, zoo als over de anderen,
„ook over hem had konnen komen? vor-
„ders, wat hy *Maurits* op gemelten Berg
„gezien, en van des zelfs geſtalte en ge-
„ſchapentheid aangemerkt hadde. Daar
„op hy verhaalt heeft 't geen hier volgt.

Bericht, gedaan van Maurits Hendrikſz van der Spelt, *Matroos in dienſt der E: Maatſchappy en op 't Fluitſchip Ooſthuizen beſcheiden, nopende de redenen, die hem hebben bewogen den brandenden Berg te beklimmen, en wat hy daar op wyders heeft aangemerkt.*

„SEggende voor eerſt, dat de bewegen- Bericht van Maurits Hendrikſz van der Spelt.
„de redenen waren voortgekomen uit
„zyn eigen vry gemoed, zonder yemants

 „aan-

„aanraadinge, en alleen ten inzichte hy „zyn Kameraat, die eergisteren dit ook „hadde onderstaan, en daar op dood was „gebleven, gaarne voor zyn vertrek „van hier nog eens hadden willen zien. „Dat overzulks, 's morgens na negen „uuren, aan de Z. O. kant van den Berg „hadde begonnen op te klimmen, doch „halver wege gekomen, en door de be- „klommen steilte heel vermoeid gewor- „den zynde, hadde hy zich ontrent an- „derhalf uur in een grippe, die hy daar „vond, te slaapen neergelegt, en, met „dat weder ontwaakt was, de stoute „daad, die hy ondernomen hadde, by „zich zelfs aangemerkt hebbende; voor „al ook, om dat 't opkomen wegens de „groote steilte wat onmogelyk geleek, „wel weder genegen geweest was te „rugge te keeren; doch de trouheid zyns „gebleven kameraats indagtig werdende, „hadde hy vast besloten tot boven toe te „klimmen, en te zien of hem nog er- „gens mogte vinden, wanneer ook op zyn „knien is gevallen, en, God om vergif- „fenisse en een goede uitkomst gebeden „hebbende, den Berg al schuins na de „O. Z. O. kant opwaarts tot den top ge- „klommen is, van waar binnen de „kuil (die de stoffe uitgeeft) hadde ge- „zien, die naar de diepte van boven in „zyn omkring wel driemaal zoo groot, „als het Kasteel Nassauw op 't eiland „Neira, was, loopende de gedagte „brandkuil styl nederwaarts als een trech- „ter, behalven dat in het gat eenige „groote uitstekende klippen hingen, die „ook al meest door het vuur doorboort „waren, en geleek de stoffe, ofte de „grond in gemelte kuil, natuurlyke „swavel te zyn. De rondte, ofte kring „om gemelte kuil, was niet breeder, „dan drie of vier voeten, 't welk hem „het rond gaan belet hadde, zoo dat hy „verder niet, dan van het eene heuveltje „tot het ander, O. en O. Z. O. van den „anderen gelegen, hadde konnen komen; „ook had hy in gemelte kuil drie steenen „laaten rollen, om te ontwaaren, of die, „eer dat op de grond quamen, gehoort „zouden konnen worden, doch had zulks „niet konnen vernemen, door dien ge- „duurig van boven steenen inkalfden; „en, geduurende zyn bovenzyn, was hy „ook geen de minste brand, nog gedruis, „uit meergemelte kuil, behalven een „weinigje rook, gewaar geworden, en „was de vloer, of de grond des Bergs „zelfs boven op, alzoo koud, als hier „beneden, 't welk aangemerkt hebben- „de, zoo was hy aan de O. Z. O. kant „recht weder om laag gegaan, en had „halverwegen een hoed gevonden, die „bekent wiert den daar op gebleven Cor- „poraal toebehoort te hebben; doch had „de doode lichaamen nieuwers konnen „vinden.

Na dezen togt zoo der twee omgeko- mene persoonen, als die van dezen *Maurits Hendrikſz van der Spelt*, bekroop ook den Eerw. Heer *Abraham Feilingius*, en den Vaandrig *Jan Buston*, de lust, om dezen Berg, na dat hy in twee etmaal niet gebrand, nog geen stoffe uitgeworpen had, op den 25[sten] dito ook te beklimmen. Zyn Eerw. eigen opstel van dezen ysselyken en gevaarlyken togt hebben wy goedgedagt, zoo als ik dit uit Banda 't jaar daar aan ontfangen heb, hier by te voegen.

Waaragtig verhaal en omstandig bericht, rakende de zeldzame wonderen, die Monsr. Jan Buston, Vaandrig in dienst der E. Maatschappy, en Bevelvoerend Hoofd der krygslieden van 't Kasteel Hollandia, in 't opklimmen van den Vuurberg, als mede op de uiterste hoogte, benevens my aangemerkt heeft.

Als mede van D. Feilingius en den Vaandrig Buston.

„Angezien het de Heere onze God, „zomwyle behaagt, de lang ver- „borgene wonderen zyner hand en wer- „ken, aan het oog des menschen te ont- „dekken, op dat zyne Goddelyke Al- „magt des te roemwaardiger en heerlyker „uitblonke wegens een gehoorzaamheid, „die de gansche geschapene natuur aan „'t bevel en de opperste ordre haares Ge- „bieders eerbiediglyk bewyzen moet, „zonder het minste tegenspreken, zoo „belieft het Hem mede insgelyks, wan- „neer Hy het de allerbeste gelegentheid „des tyds agt, in den swakken en sterffe- „lyken mensch, die wegens vreeze, „kleinmoedigheid en natuurlyke onmagt, „in geen staat is, ondernemingen van „groote gevaaren uit te voeren, indier „maate den Geest der sterkte ende kloek- „moedigheid te schenken, dat hy de „uiterste buitenspoorigheden van de al- „lerwaarschynelykste onheilen onverzaagt „bestaat te ondergaan, zoodanig dat zom- „mige zelfs daar in omkomen, 't welk „dan juist aldus uitvallende, zoo meenen „zommige verstandelooze menschen, dat „God haar straft wegens gepleegde ruk- „keloosheid, 't welk in verscheidene „veelvoudige gelegentheden en voorval- „len, die onnoodig zyn hier uit te druk- „ken, zyn bescheid en waarheid heeft; „maar dat dit tot 't onderwerpzel (waar „van ik hebbe voorgenomen te spreken) „geen opzicht of betrekkinge kan heb- „ben, zal blyken by 't gene daar over „hebbe voorgenomen te spreken: want „behalven dat men tot nog toe geen vaste „stel-

„ ſtellinge en heeft, tot hoe ver de kloek-
„ moedigheid (die een gave Gods is)
„ zonder te misdoen, of te zondigen, met
„ een wettelyk verlof en vryheid komen
„ mag, als maar alleenlyk in zoo verre
„ het verſtand en de voorzigtigheid (die
„ beide wel konnen dwaalen) ons van te
„ vooren waarſchouwen, nademaal een
„ de zelve zaak na de verſcheidene gevoe-
„ lens, die 'er van oordeelen, ook ver-
„ ſchillige bevattingen onderworpen is,
„ de eene zoo een uitkomſt beſluitende,
„ de ander het tegendeel ſtellende, zoo
„ houde ik het nogtans daar voor, dat een
„ menſch, zoo ſchigtig voor eigen ver-
„ derf, in diergelyke ſwaare gevaaren
„ (waar af het volgende verhaal zal mel-
„ den) niet ligtelyk zich zal inlaaten,
„ waar buiten hy, na het ſchynt, en ge-
„ lyk 'er van veele gemeent word, zich
„ hadde konnen houden; als alleenlyk,
„ zeg ik, uit kragt van een onverwinne-
„ lyke beſtieringe van een onzienelyke
„ magt, die hem dan, *volgens* zyn wel-
„ behagen, daar van laat af- of 'er door
„ omkomen, en dan valt nog het *beſluit*,
„ aangaande den *ongelukkigen*, die daar
„ door is omgekomen zoo moejelyk op
„ te maaken, van dat hem zulks tot een
„ misdaadige ſtraffe zoude wedervaeren
„ zyn, als 't ſwaar valt uit te vinden de
„ inzigten, die God daar toe gehad heeft,
„ om hem een diergelyke ſoort van dood
„ te doen ſterven, waar van ik de oor-
„ zaake dan eenlyk toeſchryve aan de recht-
„ veerdigheid van den Beſluiter, zonder
„ eens veel te letten (niet in alle, maar
„ in zommige gevallen) na de uitkomſt,
„ die van de zyde van den menſch, vol-
„ gens diergelyke ondernemingen, is te
„ gemoet gezien, als maar *voor* zoo
„ ver, indien zyn voornemen zondig is,
„ en hem dat door een uiterlyk gebod
„ belaſt word na te laaten, nadien hy ten
„ hoogſten ſtrafbaar is wegens de over-
„ tredinge; welk gevoelen ik acht recht-
„ zinnig te wezen, nademaal zoo een
„ aanmerking van een naauwe afhanke-
„ lykheid, die het ſchepzel tot zynen
„ Schepper heeft, de ruime *Almagt* van
„ God kragtig verheerlykt, doch om my
„ in zoo een ſwaare ſtoffe niet in te laa-
„ ten, zoo zal ik aanſtonts tot verhaal
„ van de zaak komen, ten welken einde
„ *ik* deze aanmerkinge hebbe laaten voor
„ af gaan.

„ Na een veelvuldig overdenken, hoe-
„ danig het wel met den Vuurberg mogt
„ gelegen zyn, wiert *ik* eindelyk driftig
„ gemaakt, om zelfs tot boven in den
„ top toe een gezicht uit het oog te gaan
„ nemen; in welken tyd hy, zedert den
„ 22ſten tot den 25ſten toe, hadde opge-
„ houden, zonder in dien tweeden tus-
„ ſchentyd, vuur of rook uit te geven,
„ gelyk als hy ook nog zelfs op heden
„ van den 17den Mey af, tot den tegen-
„ woordigen datum, niet meer dan eens;
„ zynde op den 22ſten heeft uitgeſmeten,
„ waar in twee rampzalige waaghalzen,
„ die door een vervaarlyke uitwerpinge
„ van gloejende ſteenen, zoo als zy al
„ weder aan 't afgaan waren, hoewel nog
„ zeer digt onder den top, beklagelyk
„ omquamen. *Ik* dagte dikwils, indien
„ ik my van dien voorigen ſtilſtant bedient
„ had, zoo had ik zyne wonderlyke wer-
„ kinge al buiten gevaar beſchoud, en
„ men hadde al iets vertelt, dat tot dien
„ tyd toe onbekent was, maar hier ſtreed
„ de vrees met de geeſt, welke laatſte,
„ alle ſchrik ver van zich zettende, en be-
„ denkende, dat het ophouden van vuur-
„ ſmyten mogelyk nog wel eenige dagen
„ konde duuren, eindelyk vaſtelyk *beſloot*
„ (in de vreeze Godes) dapperlyk alle
„ gevaar te gaan afwagten, ende om dat
„ de eenzaamheid, op zoo een ſchrikke-
„ lyke aanzienelyke hoogte, een zeld-
„ zaame vervaartheid *verwekt*, zoo *kreeg*
„ *ik even by* geval, een Vaandrager, met
„ naame Monſr. *Buſton*, aan wien ik myn
„ voornemen ontdekte, by my. *Ik* ver-
„ zocht hem tot myn gezelſchap, hem
„ ſterk hier toe, wegens een byzonderen
„ dienſt, die hy hier mede mogelyk aan
„ haar Hoog Ed. tot Batavia, benevens
„ den Achtb. Heer Preſident in Banda
„ zoude toebrengen, aanmoedigende,
„ 't geene hem zoo behaagde, dat hy
„ ſtraks de tocht met my eens wiert.
„ Wy begaven ons dan op de reis, en
„ lieten ons met een praauw van Lonthoir
„ op de voet van den Berg aanzetten,
„ *gezint zynde aan* den Noordkant onze
„ opklimminge te beginnen. De eerſte
„ hoogte, *als* een wal *by na rondom* den
„ geheelen Berg uitſtekende, ende waar
„ tuſſchen in den Berg gelegen is, waren
„ wy nauwelyks te boven gekomen, ofte
„ zagen ſchrikkelyke ſteenen, zommige
„ van een vadem, andere van wat meer,
„ ook eenige van wat minder lengte. Zy
„ waren nog geheel met ſwavel overdekt.
„ Wy namen een mes, ende zogten de
„ dikte van de ſwavel uit te vinden en te
„ ontblooten, maar bevonden, dat hy
„ was van een zeer *harde* vaſtigheid en
„ ſtoffe. De plaats, alwaar den eenen
„ met zyn val was neergekomen, geleek
„ een kuil, die men, tot een half mans
„ diepte, wel een vadem in 't rond met
„ een ſpaade had uitgegraven, van waar
„ hy nog meer als twee vadem door het
„ zand was heenen geploegt, ende ten
„ laatſten zyn ruſt krygende, zoo was hy
„ wel tot de helft van zyn dikte; in de
„ grond gezakt. Al verder voortgaende,
„ vernamen wy het geluid van een uitge-
„ holt aardryk, brommende als een holle

„ kelder en gewelfzel, buiten twyffel
„ door dien de ſtof van onder geheelyk
„ was verbrand en uitgehaalt, 't geen
„ ſchrikkelyk om te hooren was. Wy
„ trokken dan al vorders, tot dat wy aan
„ een hoogte quamen, gelegen aan de
„ Noordkant, die wy, van 't onderſten
„ van de buitenwal af tot den top toe
„ de helft rekenden te zyn. Tot hier
„ hadden wy een groote moeite, van
„ wegen de ongemakkelyke weg, die dan
„ ryzende, nu wederom dalende, met
„ tuſſcheninleggende groote grippen en
„ ſcheuringen, door den regen gemaakt,
„ onzen voortgang en ſpoed geweldig
„ verhinderde. De dorſt greep ons ook
„ zoo ſterk aan, dat by na onze keelen
„ van een verhitte droogte toegingen. In
„ deze bange verlegentheid was *een ſoopje*
„ onze eenigſte hartſterkende verquikkin-
„ ge, dat een ſlaaf van den Vaandrager
„ ons in een botteltje nadroeg. Alhier
„ vonden wy goed dien ſlaaf weder na be-
„ neden te zenden, hem ſterk belaſten-
„ de, eenige klappers te gaan haalen, die
„ wy in het weder te rug keeren van de
„ hoogte des Bergs, op die beſtemde
„ plaats *verhoopten* te gemoet te zien.
„ Na dat onze lichaamen van haare ver-
„ moeitheid redelyk geruſt hadden, be-
„ ſloten wy luidkeels tot den Almagtigen
„ God, zonder wiens verlof, nog rook,
„ nog ſteenen, ons beſchadigen konden,
„ een *Gebed* te doen. Ik dankte Hem
„ voor ons beiden, *dat hy* ons zoo over
„ *al goedgunſtelyk* met zyn *kragtige by-*
„ *ſtant* voor *alle* gevaar behoed had; ende
„ verzocht verder zeer nedrig, dat zyne
„ goedertierenheid en beſcherminge ons
„ wilde omwallen, en wyders *behouden*
„ en gelukkig na boven geleiden. Dit
„ gedaan zynde, verhaalten wy onze voort-
„ gang, ende, geſterkt in God, hadden
„ zoodanig een kloekhertig gemoed, waar
„ voor alle vrees verſchrikte, en te rug
„ deinsde. *Hier* was *inmiddels* geen klei-
„ nen arbeid voorhanden, om die afgryſſe-
„ lyke ſteilte te overwinnen. Derhalven
„ was 't noodig onze natuurlyken gang,
„ in een nieuw fatſoen en mode te ver-
„ anderen. In plaatze dan van den ſtok
„ tot een ſteunzel in de hand te houden,
„ ſtaken wy hem van achter den broeks-
„ band uit, en klauterden als vreemde
„ menſchen op handen en voeten na bo-
„ ven. Hier en daar vonden wy een ſteen,
„ die met zyn val zoo diep het ſwaare
„ ſtof ingezakt was, dat hy ons bequa-
„ melyk voor een verzekerde zit- en ruſt-
„ plaats verſtrekte. Doch hoe hooger wy
„ quamen, hoe meer de oogſchynlyke
„ gevaaren ook toenamen: want, in
„ plaats van zittende nu en dan te konnen
„ ruſten, zoo moeſt het voortgaan vol-
„ gens de gewoonte der leidekkers, die
„ van de hangende ladderſport al ſtaande
„ op een verheven dak, zomtyds wat
„ ruſten, geſchieden: want terwyl wy
„ met geen de minſte geruſtheid, om niet
„ van boven nederwaarts te ſtorten, ons
„ derfden omkeeren, nadien den Berg al-
„ daar niet anders als van ſtof, aſch en
„ kleine gruisſteentjes, die aan onze
„ voeten geen de minſte vaſtigheid gaven,
„ en ook aanſtonts (al ſchoon wy zelfs
„ naaukeurig en voorzigtig op onze hoede
„ waren) uitweken, overdekt is, zoo
„ hadden wy nog daar en boven een zeer
„ groote ſteilte te beklimmen, die ons,
„ niet jegenſtaande wy met het lichaam
„ uitgerekt, en met beide de handen uit-
„ geſtrekt, dus alle hulde van nedrigheid
„ deden, dreigde, zoo haaſt wy het ach-
„ terlyf op hem uitgeſtrekt hadden, van
„ boven neder te ſtorten; weshalven wy
„ dan onze armen omhelzender wyze uit-
„ breidden, en met *onze buik* en aange-
„ zicht, zoo lang wy waren, eens nu en
„ dan verkozen te ruſten, zeer opmer-
„ kende in ons bewegen zynde, om niet
„ van achteren over te ſwikken; en aldus
„ geraakten wy door een byzondere be-
„ waaring van God, na dat wy van thien
„ uuren af, in den voormiddagſtond,
„ gezukkelt, en met onze handen en
„ voeten in de aſch *gegrobbelt* hadden,
„ eindelyk ten *half drien* tot aan den kruin,
„ alwaar de hoogte eindigt. Help God!
„ help menſchen! wat openbaarde zich
„ hier een afgryſſelyke vertooning, want
„ *denkende*, hoe meenig duizentmaal hy
„ een ſwarten damp na den hemel al roo-
„ kende en ſmookende, als of daar pik
„ gebrand wiert, *en dan weer met klaare*
„ vonken vuurs vermengt, en geheele
„ vlammen uitſpouwende, tot boven in
„ de lucht toe opgeſchoten, ende zom-
„ tyds ſtukken van rotzen, met het bin-
„ nenſte van het gebergte, afſcheurende,
„ uitgebraakt had, hoe hy die gezengde
„ ſteenen met een hol geluid in de wol-
„ ken dede *vliegen*, terwyl dien diepen
„ grond zoo ſtont te blaaken en te branden
„ ('t geen het kloekſte en manmoedigſte
„ hart kon doen nederzinken) zoo gaapte
„ zyn mond hier by zoo yzelyk en af-
„ gryzelyk, al even eens of hy de ganſche
„ Landvoogdy dreigde in te ſlokken. Wy
„ beſloten hier op met ons beide tot God
„ Almachtig weder een Gebed te doen,
„ en ſmeekten met een zielgekropte aan-
„ ſpraak, dat hy ons weder benedenwaarts
„ behouden wilden geleiden, na dat wy
„ dat geene, 't welk wy daar hadden aan
„ te merken, gezien hadden. Hier op,
„ te weten, na dit Godvrugtig kortſtondig
„ bedryf, dronken wy beide een zoopje,
„ dat door een ſlaaf, die ik van yemant
„ tot myn dienſt had, ons wiert nage-
„ dragen, terwyl die van den Vaandrager,

„ om

„om eenige klappers halverwegen te „brengen, ondertusschen van ons ge- „scheiden was. Wy zaten daar een wyl „te rusten, om, 't geen in de mond te „zien was, naaukeurig af te kyken, met „my hebbende papier, pen en inkt, om „zoo dien verderffelyken vyand, die in „zyn boosheid t'zedert zes jaaren volhart „heeft, tot in zyn keel, ja, indien het „mogelyk was, tot in zyn ingewand „zelfs, te leeren kennen. Wy rigteden „ons dan weder op, en zagen aan die „zyde, alwaar wy opgekomen waren, „met de grootste verwonderinge des we- „relds, hoe dat een Berg, die zoo veel „jaaren gebrand heeft, en zulke uitste- „kende hoeken, tot zelfs in de zee, eenige „roeden lang met zyn uitwerpinge ge- „maakt heeft, maar zulken ongeloofe- „lyke ondiepte konde hebben, dat wy „echter op ons gezichte schuldig waren „te gelooven, maar begrepen een weinig „daar na genoegzaam de reden en oor- „zaak; want, na de allerbeste gissing, „die ik maakte, was hy geen 40 vademen „diep, zoo dat de diepte, van daar zyn „lichaam begint, geen vierdepart van de „hoogte uitmaaken kan. Hier zag men „aan de Noordkant,* vier nevens den an- „deren staande brandrotzen, van onder „tot boven toe met een gelyke uitge- „zette breedte. Zy waren alle zeer ge- „kartelt, en uitgebrokkelt, staande in „een ingetrokken halve maans rondte, „de twee middelste zeer digt nevens den „anderen; maar beide de buitenste, die „de twee middelste besloten, hadden een „weinigje afstant. Dit is voor den lezer „aanmerkelyk, dat agter deze rotzen, „alwaar binnen in den Berg in de uit- „gebrande holligheid gezien word, zich „een scheuragtige klip opdoet, die met „een uitgebuiktheid allenksken rondelyk „inloopt, en niet boven twee schreden „voor over steekt, doch in zyn lengte „met een gekromde bogt of omloop „draaid; bestaande, na gissing, omtrent „een roede lands, waar op deze vier ge- „melde rotzen rusten, zynde na gissing „by de zes vadem beneden de boven- „staande tusschen de N. en O. zyde lang. „Haar hoogte was, na de beste overleg- „ginge, niet boven de twee vadem; „doch zy hadden meest een gelyke uit- „gezetheid van twee vadem, doch in „haar verheventheid nog naauwelyks zoo „veel. De rug, of de bovenvlakte was „niet heel breed, waarom een redelyk „gebeent mansperfoon, uitgenomen de „twee in 't midden staande, haar zoude „konnen beschreiden; hier agter ver- „toonden zich, onder een uitgeholden „rand, de twee uiteinders van de af- „gryssclyke afgrond, als een wevers- „spoel, met een allenkskens naauwer „ende smal toeloopende. Deze is aan „de Oostkant gelegen, en heeft meest „gestadig na Poelo Ay, benevens over „de Westkant, zyne stoffe uitg smeten. „Van daar na de Zuidzyde gaande, zoo „heeft men mede een allenkskens schui- „nende en uitbuikende ronde rots, die „van daar, alwaar de uitgeholde rand „met een gelyke rondom dieploopende „wyte eindigt, van onder, daar de bo- „ven wyte begint toe te loopen, uit- „steekt, ende te voorschyn komt; van „hier af zoude men yemant, met een „touw om 't lyf gedaan, benedenwaarts „tot den grond der gemeene opening „(indien het door de hitte en smoo- „kende swaveldampen niet belet wierd) „konnen aflaaten. Wy zouden het al- „tans zeer gemakkelyk gepeilt hebben, „zoo ons een dieploot ter hand geweest „was. Dit gat, leggende onder de „Oostzyde van den Berg, heeft zyn „meeste werking konnen doen na de „Westkant, als mede na Poelo Ay, „werwaart het zich gescheurt uitstrekt, „benevens een gedeelte, tusschen de N. „en W. zyde, en zoo komt men dan „ten laatsten tot dien derden afgrond, „dewelke mede een schrikkelyke scheur „is, zynde gelegen in 't midden van de „diepte, en den grond van 't bovenste „gat, namentlyk de holle mond, al- „waar hy als een uitgegraven kuil zeer „schielyk naauw toe loopt. Deze af- „grond legt in 't langwerpige, en be- „strykt met zyn een einde de West- en „met het ander de Oostkant. Wy zagen „in het zelve als in een dikke duisteren „onderaardschen kuil, zynde een zeer „naar gezicht. Dezen afgrond kan zyn „steenen uitschieten na de O. en W. kant, „en ook lynrecht in de lucht, 't welk „men zoo menigmaal by ervaarentheid „gezien heeft, dat een afgryzelyken „aschdamp, met gloejende steenen ver- „mengt, zich veeltyds in het midden „der mondopeninge vertoont heeft, met „spitze swarte dampen en tippen, op de „wyze van een piramide uitschietende, „welk fatsoen hy van die gescheurde af- „grond, voorwaarts tusschen door de „rook, met een schielyken uitschietende „drift heenen gegaan en gedrongen zyn- „de, ontfangen heeft.

„Hy kan zeer weinig steenen na de „N. kant oversmyten, om dat hy (gelyk „hier even te vooren gezegt is) met zyn „een einde aan de W. kant, en met het „ander tegen de O. kant legt, waarom „de steenen uit den afgrond juist zeer net „schuins tusschen de breedte van de „scheur moeten heenen vliegen, 't welk „niet als by een zeer enkel geval ge- „schieden kan, alzoo zy noodzaakelyk „tegen den eenen of den anderen kant

„van

„ van de fcheur moeten komen en aan-
„ vliegen.
„ Dezen afgrond zoude ik ook houden
„ voor de voornaamfte fchatkamer van
„ die helfche vuurwerken, ende, ge-
„ fterkt door de ervaarentheid, zoo ge-
„ loof ik, dat hy in zynen boezem alle
„ die brandende mynen, aderen, fwavel,
„ en falpeterkelders befluit, vermits men
„ zelden, of mogelyk (indien men daar
„ op gelet had) noit, door de twee an-
„ dere gaten fteenen heeft zien uitvlie-
„ gen, waar af hy de eerfte voortocht
„ niet genomen heeft; maar ten opzicht
„ van den rookdamp, die, wegens haare
„ ongeloofelyke aangevoerde fterke fnel-
„ heid, doortocht gezogt heeft, zoo
„ hebben zy ook niet minder, als ge-
„ weldige trekkende fchoorfteenen, haar
„ beft gedaan, om dien fmook van bin-
„ nen door haar keelen uit te wazemen.
„ Ende dit is wel het voornaamfte,
„ noopende het genen ik omtrent de drie
„ afgronden alhier hebbe te verhaalen.
„ Waar uit dan ligtelyk is af te nemen,
„ wanneer men op de gelegenheid dezer
„ drie afgronden zyne gedagten laat gaan,
„ hoe ligtelyk en bequamelyk die afgron-
„ den (dat wy zoo dikwils hebben ge-
„ zien) dwars door en in malkanderen
„ hebben konnen arbeiden, en haar
„ fteenen doen vliegen.
„ Nu zal ik alleenlyk een korte be-
„ fchryvinge aangaande de form van de
„ opening zelfs doen. De *gaapinge* van
„ de mond zoude men konnen vergely-
„ ken by een ronde, eenige roeden groot
„ zynde, afgeftekene plaats, welkers
„ bovengrond tot onder de aard toe,
„ t'eenemaal uitgeholt is, hebbende in
„ zyn geheele rondte een gelyke diepte
„ van eenige vadems, alwaar het dan be-
„ gint te naauwen, en t'zamen te trek-
„ ken, laatende *bezyden* den rand, die
„ allernaaft de grond is, een fchuins af-
„ loopende uitftek van aarde verblyven.
„ Dusdanig is het mede in den mond
„ van den Vuurberg geftelt, dat men uit
„ het na volgende eeniger maate zal
„ konnen begrypen.
„ Het is verwonderens waardig te be-
„ fchouwen, hoe helder en klaar alles
„ in den mond gezien word; zynde van
„ binnen vier uitgeholde hoeken, die
„ zich, in vergelyking van de buiten-
„ rondte van den rand, ook allenkskens
„ na binnen omdraajen, ftaande met de
„ vier winden ook meeft regelrecht tegen
„ over malkanderen. De binnenkant is
„ zoo onbegrypelyk uitgeholt, dat het
„ geenzins te begrypen is, hoe dien rand
„ dat fterk gedaver van die krakende
„ uitberftinge heeft konnen verdragen,
„ en uitftaan; maar dit is zeer aenmer-
„ kelyk, dat de uitfpringende en vlie-
„ gende fteenen tegen den fwakken rand,
„ niet, dan by een zeer onbedenkelyk
„ geval, konnen fchieten, alzoo zy hem
„ anders al overlang zouden verbroken
„ en ingeflagen hebben; de reden is, om
„ dat die twee afgronden, de eene gele-
„ gen aan de O. en de andere aan de Z.
„ kant, in diervoegen onder de holte van
„ den rand des Bergs geplaatft zyn, dat
„ 'er tegens de zelve aan zekere fwaare
„ rots opgehaalt is, die als een fchutzel
„ voor dien uitgehaalden wal, die recht
„ over dezen afgrond ftaat, verftrekt,
„ zynde rondom zeven vademen lager dan
„ den boven rand van den Berg. Hier
„ tusfchen door nu moeten de fteenen
„ vliegen, ende door dien de buitenhoek
„ van de W. kant zeer wyd uitgezet ftaat,
„ zoo konnen de fteenen, die uit den af-
„ grond van de Z. en O. zyde vliegen,
„ nademaal zy over zoo een hoogverhe-
„ ven ftaketzel in de *lucht* opgaan, by
„ gevolge ook den kant niet befchaden.
„ Zoodanig is het mede gelegen met den
„ afgrond tusfchen de N. en O. zyde,
„ want terwyl een verheven rots voor
„ hem ftaat, die na gisfing tot op een
„ afftant van tien vadem met het bovenfte
„ aan den rand gelyk komt, zoo kan hy
„ den uitgeholden rand van de Z. en W.
„ zyde almede niet raken, hoewel het te
„ *verwonderen is*, *dat hy*, niet tegen-
„ ftaande dit alles, door den val van
„ fchrikkelyke fteenen, waar van wel
„ eenige op den kant nederkomen, niet
„ *neerftort*; *en al gebeurden* 't ('t geen
„ God nogtans verhoeden wil) dat den
„ Berg een diepte van 30 vademen, door
„ binnen voorwaarts over te ftorten,
„ quytgeraakte, zoo kan hier door, nog
„ watervloejinge, nog aardfchuddinge
„ gefchieden. Het eerfte niet, om dat
„ die weinige en geringe inftortinge de
„ zee niet *kan* verhoogen. Het tweede
„ niet, om dat die ftoffe door de keel
„ van de middenfte afgrond niet dan het
„ eene voor, en het andere na pasferen,
„ waarom hy ook, wegens zyn engte,
„ niet alles t'effens infwelgen kan. De
„ bovenmond is zuiver en fchoon. Hier
„ heeft men na de Weftkant, tusfchen
„ een fchuine afdalende rots, en tusfchen
„ de middelfte afgrond, een vierkantig
„ wit klipje, niet ongelyk zynde een
„ groote lange zarkfteen. Het vertoont
„ zich mede als een fmal zandplaatje,
„ doch is te gelooven, dat het een witte
„ fteenagtige rots (op klip) van een on-
„ verbrekelyke hardigheid zy, hoedanig
„ wy wel eenige dergelyke witte fteen-
„ tjes aan den top van den Berg, die kryt-
„ agtig, doch onverbryzelyk hard wa-
„ ren, opnamen. De mond vertoont
„ ich boven met een eyrondheid, zynde
„ den rand over al even hoog, uitge-
„ fon-

„zondert twee kleine aſchheuvelen tus-
„ſchen den N. en O. kant, die hier mede „gelyk als twee hoeken uitmaaken, „waar tuſſchen een dalende en dan we- „derom ryzende mondrand, tuſſchen de „25 en 30 ſchreden lang zynde, van „deze twee hoeken gelegen is; maar „dit alles vertoont zich van Neira veel „grooter, dan 't eigentlyk is. Voorts „is de ganſche rand, uitgezondert „dat hy hier en daar een weinig uitge- „ſcheurt is, van een gelyke verhevene „rondte. Ik was zeer nieuwsgierig, „om van boven een ſteen in den mid- „denſten afgrond te ſmyten; maar myn „Reisbroeder *Buſton*, wyzelyk bevreeſt „zynde, dat zyn nederkoming by geval „eenige beweginge aan de brandende „ſtoffe mochte veroorzaaken ontried, „my in 't eerſt dat te beginnen, doch „hy daar op naderhand nevens my zeer „begerig geworden zynde, om te we- „ten, hoedanigen geluid door deze in- „werpinge zoude gehoort worden, zoo „namen wy dan een ſwaaren ſteen, die „langs den uitgeholden rand al ſprin- „gende en ketzende in den middenſten „afgrond viel, waar op wy zeer ſcherp „toeluiſterden, vernemende een geluid „als van een heeten en ziedenden ſwavel- „ſtroom. Ik hemde vyf of zesmaal met „een ſterke ſtem, ende hoorde daar op „een ſtuurszen echo. Eenige ſwavel- „dampjes zagen wy uit dien grooten oven „van de kanten oprooken, die als zout „dat in 't vuur word geſmeten, knapten. „Men zag een geduurig geſchilfer van „de rotzen door den ſwavel na beneden „vallen; ende hier mede gingen wy we- „der benedenwaarts, lovende God met „een korte dankzegginge voor zyn ge- „nade. Het afgaan koſtte niet weinig „moeite, terwyl den Berg zeer ſtyl is, „dat echter aan die zyde veel verſcheel- „de; maar ziende van de kant, die wy „waren opgeklommen, zoo gingen wy „zitten, en ſtieten ons met de handen „van boven af, alzoo over die dikke aſch „heenen ſchuivende. Beneden komen- „de, tot by na 't onderſte daar den Berg „begint, roken wy een peſtige ſtank „van een verrot lichaam, waar op ons „aanſtonts in gedagten viel, hoe den „22ſten twee kaarels door de ſteenen „doodgeſlagen waren. Een weinig toe „tredende, ontdekten wy het lichaam, „'t geen met drie gaten gewond was, „zynde het eene, in de buik, zoo groot als „een bolle van een hoed. De kleederen „waren hem tot het middenlyf van de „gezengde ſteenen afgebrand, hy lag „met zyn aangezigte in het ſtof gedom- „pelt; waarlyk bequaam, om yemant „tot medelyden te bewegen. Op Neira „komende, gingen wy tot den Achtb: „Heer Preſident, die ons zeer beleeft „ontfing, en hoewel zyn Ed uit wyze „en zeer verreziende gedagten het aan- „merkte voor een ondernemingе van een „geweldig gevaar, zoo had zyn E. „nogtans een bezondere goedheid, om „door een zeer beleeft onthaal zich in „onze gelukkige uitkomſt te verheugen. „Wyders beſchonken zyn E. met eenige „ſalpeter en ſwavelſteenen, die wy meeſt „alle boven op den rand, en ook eeni- „gen onder den rand hadden opgeraapt, „ende nadien den Ed. Achtb. Heer Pre- „ſident beleefdelyk verzogt hier van een „ſchriftelyk bericht te zien, om het aan „zyn beroemde en voortreffelyke Edel- „heid, benevens de zeer aanzienelyke „Raaden van India mede te deelen, zoo „heb ik zulk een billyk verzoek, met „onderdanigheid gehoorzaamt, ook „zoude ik my onderwonden hebben dit „aan zyn Edelheid, benevens de Ed. „Heeren Raaden van India op te dragen; „maar wegens de dringende kortheid, „zoo heeft dit papierekind, zyn vol- „maakte geboorte niet konnen ontfan- „gen, hoewel ik hoop uit grond myns „harten, dat het zyn Edelheid nevens „de Raaden van India niet onaangenaam „zal wezen, naardien ik beneffens den „Vaandrig *Buſton*, het niet hebben on- „dernomen uit inzigte van eenige beloo- „ninge, maar eenlyk om het te doen „doorgaen, voor een zigtbaar bewys „van onze onverbrekelyke eerbiedig- „heid. Waar mede wy, ons verhaal, „afbrekende, zoo wenſchen wy, indien „het by geval in Uw Edelheids ende der „aanzienelyke Raaden van India haar „handen verſchynt, dat God Almagtig „met u allen zy. AMEN. Onderſtont „Uw Ed. onderdanigſte Dienaar, was „geteekent, *Abraham Feilingius*. Ter „zyden, den 29ſten Mey 1696.

Gecollatieert Accordeert Banda, Naſſauw, den 25ſten Auguſtus 1696.

H. DEGENAARS.

vt.

JAN MARMER.

Den 14den April des jaars 1710. kregen wy in Amboina tyding, dat die van Neira, volgens ſchryven van den 10den dito van daar, vyf weken te vooren, een ſwaarder aardbeving, dan die van 't jaar 1683. gevoelt, en zich genoodzaakt gevonden hadden 't Kaſteel te verlaten. Doch van dezen tyd af, tot 't jaar 1712. was de Berg weder geheel ſtil; maar in dat jaar den 10den Auguſtus kreeg men

men op Batavia bericht, dat hy weder 7 of 8 dagen gebrand had, en na dien tyd maar smeulde.

Den 27sten Junii, 's namiddags ten drie uuren zag men uit dien Berg aan de Zuid-Westzyde zeer swaare dampen, en swarten rook, opvliegen, die zomtyds met eenige vlam gemengt was, en die men, wegens het stormend en regenagtig weder, niet al te wel onderscheiden kon.

Den 28sten dito was het met het aanbreken van den dag nog al even eens. Men zag geen vlam; maar swarte rook, en vuurige steentjens en assche; ook hoorde men een groot gedruis, achter den Berg; doch die op Neira waren, vernamen 'er niets van, alzoo de sterke Zuidoosten wind dit al om de Noord-Westkant, en zeewaart henen, voerde. Men zag nogtans 's avonds ten 7 uuren aan de Zuidwestkant; na Lonthoir toe, niet als licht, en 't flikkeren van de vlam, die door den swaaren regen dan eens wat minder, dan weer eens wat sterker was. En even zoo dede het ook den 29sten dito; doch den 30sten dito den ganschen dag zag men weinig dampen ofte rook, hoewel men die voor des zons ondergang tegen den avond beide weder vernam; maar na zons ondergang was de top des Bergs de gansche nacht door aan de Zuid-Westkant, na Lonthoir toe, met vuur en vlam bezet.

Den 1sten Juli vernam men den ganschen dag byna geen damp of rook, en na 't ondergaan van de zon zomtyds maar een weinig flikkering, zonder recht te weten, of dit van den Berg, of van de starren, was. Even zoo was het ook den 2den en 3den dito, en zoo vervolgens tot den 9den toe, op welke de werkbaas met de schuit den Berg rondvaarende, daar ongelyk meer rook en damp, met assche vermengt, die van een swavelagtige reuk was, vernam. Ook zag hy, dat verscheide boomen aan die kant door 't vallen der assche dor, en als dood, en dat ook de klipsteenen aan den voet van den Berg doorgaans met assche bedekt waren.

Na dien tyd hebbe ik van geen verder branden van dien Berg, dan dat hy toen nog smeulde, vernomen.

Groote Slangen, enz. op dit Eiland.

Op dit Eiland heeft men ook groote slangen, die niet alleen hoenderen, en verkens, maar zelf ook kalveren, en menschen inswelgen, aan hoedanige brokken zy ook wel komen te stikken, of dan zeer ligt doodgeslagen worden, vermits zy, daar door zeer belemmert zynde, zoo niet voortkonnen. De bek van deze slangen schynt in zich zelven wel niet groot genoeg om zulke brokken in te swelgen; maar de natuur heeft haar onderste kaakebeen zoodanig geschikt, dat zy het zelve als een waajer konnen uitzetten, en daar door haaren bek zoodanig verbreeden, dat zy al een vry grooten brok 'er doorzetten konnen. Indien zulk een slang een mensch komt aan te doen, of op hem hier of daar uit zyn hol toeschiet, zoo is zy gewoon hem eerst een bogt of twee om 't lyf te slingeren, haaren staart aan een wortel van een boom vast te zetten, en hem zoo dood te wringen, ten waare dat die mensch gelegentheid heeft, of kryge, om dien bogt met een houwer, of snymes, door te kappen, en daar door haare wringkragt te breken.

Men heeft op dit Eiland ook veel wilde koebeesten en verkens, die 'er voor dezen, over honderden van jaaren, eer de Bandaneezen nog Moorsch waren, opgezet zyn, en 'er al heel wel op aarden, schoon 'er geen drup versch water op dit land is, waar door zy genoodzaakt worden hier, gelyk ook op Neira, en op 't eiland Ay, haaren dorst met zeewater te lesschen.

De Schans Kyk in de Pot.

Dat men hier ook een schans heeft, Kyk in de Pot genaamt, en regt tegen over 't Waterpas van Lonthoir gelegen, hebben wy reets uit het eerste bericht over dien tocht boven na den Vuurberg gezien. Daar legt een Sergeant met eenige soldaten in, en is zoo wel van geschut voorzien, dat zy aan alle vreemdelingen het inkomen in het Lonthoirs gat, wanneer het van 't Lonthoirs waterpas ondersteunt word, volkomen beletten kan.

Men heeft op dezen Berg, aan de voet, niet dan eenige slaaven van Timor, Solor, Tenimbar, Key, Aroe, Boeton, enz. woonen, om op de thuinen van hunne Meesters te passen, en ook wel verkens, of jonge koebeesten, te schieten, dat zy anders niet mogen doen, en hen wel streng van hunne Meesters verboden word, alzoo daar niemant, dan de jager van den Heer Landvoogt, die daar toe in 't byzonder gehouden word, jagen mag. In 't jaar *1687.* was *Justus Boveth* de eenige Vryborger, die op dit strand woonde.

't Vrouwen-eiland.

Wat nu 't Vrouweneiland betreft, aan de Noordzyde van 't zonnegat gelegen, dit is zoo klein, dat het, even als Poelo Kapal, geen beschryving waardig is.

Des Schryvers aanmerking op de dood van Plinius, en op 't gevaar van de Heer Feilingius by zyn togt na dien Berg.

Men weet (om nog iets op dien togt van de Heer *Feilingius* te zeggen) hoe *C. Plinius Secundus*, de oom van *C. Plinius Cæcilius Secundus*, door zulken onvoorzigtigen daad, aan zyn einde geraakt is: want na dat hy van zyn zuster (in de tyd dat hy te Misenum als hoofd der vloot lag) in de maand November 's morgens ontrent ten zeven uuren verstaan had, dat zich een wolk van een ongewoone

foort

ſoort en grootte vertoonde, ging hy, nieuwsgierig om dit verder na te vorſchen, in een vaartuig, en begaf zich na den Berg (die men ontdekte den Veſuvius te zyn) zoo dicht daar aan, dat de heete aſch op 't vaartuig vloog; die, hoe hy nader quam, hoe zy heeter en ſwaarder wiert, alzoo 'er ook eenige puimſteenen onder liepen.

Hy trad eindelyk te land en onthielt zich eenigen tyd in de verlaatene en halfverbrande huizen, terwyl die Berg zoo ſterk blaakte, met uitwerping van zoo veel ſtoffe, dat *Plinius* onmogelyk uit die huizen zoude hebben konnen ontkomen, zoo hy die *niet tydig verlaaten* had, hoewel met het uiterſte gevaar, wegens de regenbui van ſteenen, die (ſchoon hunne hoofden omwonden waren) geduurig uit den vuur- en blikzembraakenden Berg rondom en ontrent hen nederſtortte, zoo dat zich dan eens een heldere dag, dan weer eens een naare nacht van buiten opdede.

Terwyl hy nu bezig was om de boorden, daar de zee op afſtuitte, wat nader te beſchouwen, om te zien wat bolwerken der natuure daar nog overgebleven waren, quam 'er, pas na dat hy wat water tegen de heete luchtgeëiſcht en ingedronken had, een ſchielyke ſwaveldamp, voor welke zy alle, uitgenomen *Plinius* (alzoo hy geen quaad vreesde) de vlugt namen; doch, daar toe nader verzogt, ſtond hy wel op, maar zeeg, op twee ſlaaven ſteunende, weer neder, zynde waarſchynelyk door dien heeten ſwaveldamp geſtikt, zonder anders eenigzins gequetſt te zyn. Een verhaal, dat *C. Plinius Cæcilius Secundus* weleer wegens 't ongeval van zyn oom aan *Tacitus* dede; en een onverwagte wyze van dood, die hy zich, buiten eenige noodzaakelykheid, en rukkeloos, zelfs op den hals gehaalt had, en aan welke (gelyk ook voor al aan de dood van die twee *mannen* zoo kort te vooren voorgevallen) de Heer *Feilingius* (myns oordeels) zich had behooren te ſpiegelen, aangezien dit ganſch bericht, en alles wat, zyn Eerw: daar gezien heeft, immers van die waarde en van dat belang niet is, om daarom zyn leven in zulken zigtbaar gevaar, als zyn Eerw: dede, te ſtellen.

DERDE HOOFDSTUK.

HEt *Eiland* Ay *beſchreven. 't Kaſteel* Revenge. *De* Perken *hier.* Donderſteenen *hier gevonden. Korte ſchets der* Perken *op* Neira *en* Poelo Ay. *Zielbeſchryving van* Banda. *Wilde* Koejen, Herten, *enz. hier.* Poelo Rhun, *en de* Veſting. *Verſcheide wyzen van* Viſſchen *der* Bandaneezen. *Geen* Nootenboomen *nu hier.* Geſchil *van onze* Maatſchappy *met de* Engelſchen *over dit Eiland* Rhun. *Swaare* Slangen *hier.*

Het Eiland Ay beſchreven.

HEt vierde Eiland, waar van ons nu te handelen ſtaat, is het eiland Ay of Poelo Ay, zynde maar een kleine myl lang, en ontrent 4 uuren ſcheppens in 't rond; doch des niet te min een van de vermaakelykſte, ja 't ſchoonſte van alle de Bandaſche eilanden, om dat het meeſt over al vlak land is, hoewel het hier en daar in 't boſch nog wel een klein heuveltje heeft.

Het legt ontrent 3 mylen Weſt ten Noorden van Neira, zynde, by ſchoon weder, een fraai reisje om 'er na toe te ſcheppen, doch by quaad weder kan daar een vervaarlyke zee ſtaan, en als men de reis nu al meind gedaan te hebben, heeft men dicht by dit Eiland van eenige klippen, die 'er hier en daar aan de Ooſtzyde voor leggen, zulken ſwaaren branding, en aanſlag van de zee, dat 'er meenig vaartuig het onderſte boven geworpen is.

De Tenimberezen (zeker ſoort van welgeoeffende ſcheppers) ſchoon 't onderſte boven geſlagen, keeren 't vaartuig in de volle zee maar weer om, hoozen 't uit, en ſcheppen weer voort; in welke handigheid hen *niemant kan navolgen*; *doch* als zy dit by nood doen, moet *men* hen voor 't beſtellen van een enkelden brief wel 4 of 5 Ryksdaalders geven. Dit omſlaan der vaartuigen gebeurde verſcheide maalen in 't jaar 1687. en 1688. wanneer ik daar was; maar aanmerkelyk vond ik toen zeker geval, by 't welke een Orembaai van een Perkenier, waar in niet dan ſlaaven waren, dicht by 't Eiland omſloeg; twee, die ſwemmen konden, begaven zich van 't vaartuig af na land, maar zy verdronken in de ſwaare branding. Negen anderen, die niet ſwemmen konden, hielden zich alle by 't vaartuig, en verdreven met de ſtroom, zonder dat men taal of teeken van hen vernam, op 't eiland Ceram aan, van waar ze den Orangkay van Goeli Goeli, na hen 6 weken wel gehandelt te hebben, weer op Neira by den Heer Landvoogt *van Zyll* bragt, die hem voor deze beleeftheid een fraai geſchenk van kleeden deed.

In 't Noorden heeft het een regelmatig

'*t Kasteel Revenge.* kasteel, Revenge genaamt, om reden, die wy by de verovering van dit Eiland zullen geven. In 't zelve heeft een Vaandrig 't gezag over eenige soldaaten, en 't is van alles wel voorzien. Men is gewoon zeinschoten van 't zelve voor die van Neira te doen, om hen te verstendigen, dat een schip, of schepen zich in zee herwaart aan ontdekken. Door wie of wanneer dit gebouwt is, blykt al mede niet, maar wel, dat het 'er al voor 't jaar 1619. nevens Nassauw, en 't andere Kasteel, geweest is.

In dien zelven oord plagt in oude tyden een Bandanesche Vesting te staan, die aan de zeekant een muuragie had, doch na de landzyde open was. Hier in hebben het de oude Bandaneezen, van eenige Javaanen ondersteunt, al vry lang, en tot in de maand Mey 1615 (wanneer zy van den Heer Opperlandvoogt *Reynst* met ernst bezogt wierden) tegen de onzen uitgehouden.

Dit gansch Eiland doet zich met zyn vlakke Nootenbosschen, alzoo 'er zeer weinig heuveltjens zyn, als de aangenaamste lusthof op, die men zich verbeelden kan; aangezien men 'er op het heetste van den dag zelf onder de schaduw der Nootenmuschaat- en andere groote vrugtboomen (waar in men veel cacatoewas, loeris, groene ravens, en andere vogels in groote menigten, zoo daar, als op de andere eilanden, vliegen ziet) zeer vermaakelyk wandelen, en zich byzonder wel, dewyl het over al onder de boomen meest schoon is, het zy te voet, het zy te paard, dat ik beide bezogt heb, verlustigen kan; 't geen ook de reden is, dat vele, die hier eenige tyd geweest, en de swaare koude lucht, die hier heerscht, voornamelyk ontrent het Hoog Land van Banda wegens de dampen op dat hoog gebergt, gewoon geworden zyn, 'er niet weder van daan willen, dat ook oorzaak gegeven heeft, om deze Landvoogdy, en in 't byzonder dit Eiland, het oudmanhuis te noemen.

Onder andere boomen zyn hier voor al, en ook elders, veel kapokboomen, die mede al eenig ciernad, en veel nuttigheid, geven.

En waarlyk mag men dit Eiland wel als een zeer dierbaare paerel der E: Maatschappy aanmerken, aangezien het alleen zoo veel Nooten en Foelie, als de gansche wereld (zoo men zegt) van nooden heeft, uitlevert, dat men daar aan, al was 'er Neira of 't Hoog Land van Banda niet, genoeg zoude hebben. Het schynt zeer hol te zyn, alzoo men ontwortelde boomen, die omgevallen waren, gezien heeft, die met de zee van onder gemeinschap hadden.

Ontrent het kasteel heeft men een groot vlek van Duitsche en Mistische Borgery, die hier mede hunne Specery- en Nootenperken hebben.

Ik kenne de zelve niet by haare naamen, en zal die derhalven maar met de naamen van hunne bezitters in dien tyd opgeven.

De Perken hier. Het Perk van *N. van den Broek* is groot 1000 roeden, leverende 6000 pond Foelie, en 24000 pond Nooten. Het word gesteld op 160 zielen, heeft 55 slaaven, en wiert toen geschat 6 of 7000 R^ders^ waardig te zyn.

Gelyk 'er doorgaans by de Perken groote steene huizen staan, die de slaaven, als zy ledigen tyd, en in 't bosch niet veel met den oegst te doen hebben, van zeesteen, volkomen opmaaken (aangezien men in zulk een Perk allerlei ambagtslieden onder deze slaaven, als timmerlieden, metzelaars, smits, enz. vry ruim heeft) stond hier op dit Perk een schoon huis, van 't welke ik den bouwheer, den jongen *van den Broek*, iets heb hooren zeggen, dat ik waardig oordeele hier mede aan te haalen.

By 't leven van zyn vader had ter plaats, daar hy naderhand dit nieuw huis zette, een groote Manggasboom gestaan, die door een swaaren donderslag zoodanig getroffen was, dat hy van zyn top tot beneden van een scheurde, weshalven men genoodzaakt was den zelven gelyks gronds weg te kappen. Zyn vader ondertusschen overleden, en hy, bezitter van dit Perk geworden zynde, wiert genegen, ontrent 20 jaaren na 't scheuren van dien boom, om op die plaats een fraai nieuw huis te zetten; doch was genoodzaakt de wortel van dezen boom, die hem in 't leggen van de grondslag verhinderde, eerst weg te doen graaven. Dit liet hy doen, maar vond, by 't vervolgen van deze scheure, aan het onderste van den wortel twee dondersteenen (die ik gezien heb) byeen leggen. Zy waren ontrent een halve voet lang, en twee duim breed; en een halve duim dik. *Dondersteenen, hier gevonden.* Haare gedaante was even eens als een scherpen beitel aan de eene zyde; doch aan de andere zyde stomp; en de couleur als die van de leyen, daar men huizen mede dekt. Behalven deze dondersteenen heb ik 'er nog een op Neira gezien, die my te koop aangeboden wiert, doch van een geheele andere gedaante, gelykende zeer wel na een bokkenhorentje, en na gissing ontrent twee en een half vinger lang en een duim dik, wat krom voor omgebogen, en van een glimmende koperagtige couleur, ik heb 'er veel, doch noit diergelyken meer, gezien.

Na deze korte buitensprong keere ik we-

weder tot de beschryving van de verdere Perken alhier.

Het Perk van *Antoni Melis* was in 't jaar 1688. (en ook 1708.) 800 roeden groot, leverd 4000 pond Foelie, heeft 45 slaaven, 90 zielen, en wiert geschat 5 of 6000 R^deis^ waardig te zyn.

Het Perk van *Hugo de Roy* was groot 950 roeden, leverde 5000 ponden Foelie, had 40 slaaven (gelyk het ook op 40 zielen stond) en was 5000 R^deis^ waardig.

Maurits Mauritsz had een Perk, dat groot was 700 roeden. Het leverde 2500 ponden Foelie, had 30 slaaven, stond ook op een getal van 30 zielen bekent, en was 3500 R^deis^ waardig.

De gewezen krankbezoeker *Keyzer* had een Perk van 1100 roeden, dat 4500 ponden Foelie leverde. Het had 60 slaaven, hoewel het maar voor 50 zielen bekent stont, en was 6000 R^deis^ waardig.

Deze zyn wel de voornaamste en de bekentste Perken, buiten welke nog verscheide kleine, met de voorige een getal van 31 uitmaaken, zoo my bericht is, die zamen ontrent zoo veel speceryen als het comptoir Wayer, op 5 of 6000 ponden m, leveren konnen; 't geen op 30000 ponden Foelie, en Nooten naar maate van dien, uitkomen zal.

De Perkeniers leefden hier in voorige tyden (alzoo zy naderhand ontrent 't jaar 1709. door den Landvoogt *de Haze* hier, en op de andere twee Eilanden, zeer gedrukt, en daar door zeer verarmt zyn) mede als kleine Prinçen, en daarom veel vermaakelyker, als op Neira, en op 't Hoog Land, om dat dit Eiland in zich zelven veel vermaakelyker en vlakker is, en om dat zy hier vry grooter erven, dan elders, by hunne huizen hebben, en allerlei vee veel gemakkelyker konnen aanqueken.

Wy zullen hier ook een schets van de Perken op Neira, en op 't eiland Ay, even als van die op 't Hoog Land, byvoegen, om dus een gezigt van dezelve te hebben.

Korte schets der Perken op Neira, en Poelo Ay.

Perken,	Grootte,	Leverantie,	waarde der Leverantie.	Slaav.	Zielen,	waarde der Perken.
Op Neira.						
Hardekops,	2100 roed.	1500 p. Foelie.	R^ers^ 234-37-8	50	45	R^ers^ 6000
		6000 p. Nooten.	93-43 0			
Labetakka,	600	500 p. Foelie.	78-12-0	45	30	3000
		2000 p. Nooten.	31-14-0			
		2000 p. Foelie.				
		8000 p. Nooten.				
Op Poelo Ay.						
Van den Broeks,	1000	6000 p. Foelie.	939- 6-0	55	160	7000
		24000 p. Nooten.	375-31-0			
Antoni Melis,	800	4000 p. Foelie.	626- 4-0	45	90	6000
		16000 p. Nooten.	250-20-0			
De Roy's,	950	5000 p. Foelie.	782-29-0	40	40	5000
		20000 p. Nooten.	313- 2-0			
M: Mauritsz,	700	2500 p. Foelie.	391-14-8	30	30	3500
		10000 p. Nooten.	156-25-0			
Keyzer 's,	1100	4500 p. Foelie.	704-19-8	60	50	6000
		18000 p. Nooten.	281-34-0			
De rest nog	840	8000 p. Foelie.	1252-12-0	90	70	12000
		32000 p. Nooten.	541- 0-0			
	7190	32000 p. Foelie.	5008-44-0	415	515	48500
		128000 p. Nooten.	2003-26-0			

My blykt uit zeker Reiziger, dat 't eland Neira in 't jaar 1634. uitleverde, Foelie 26631, Nooten 61221 ponden; 't Hoog Land, Foelie 107074, Nooten 200750 ponden, Poelo Ay, Foelie 48465, Nooten 404773 ponden, 't welk zeer veel van 't hedendaagze verschilt.

Uit deze schets, by de voorige van 't Hoog Land gevoegt, blykt ons, dat alle deze Perken op die drie eilanden van Neira, 't Hoog Land, en Poelo Ay, te zamen 34 in getal zynde, 41520 roeden of 6920 mergen lands uitmaaken, die te zamen 289500 Ryksdaalders waardig, van 2577 slaaven voorzien zyn, en in alles 4529 zielen hier uitleveren, hoewel alle die Perken maar op 1952 zielen gestelt zyn, dat veel te weinig is; schoon 't getal der zielen in verscheide voorige jaaren, als van 't jaar 1632. tot 1638. zoo tusschen de 38 en 3900 zielen (als uit dit opstel blykt) beliep.

Zielbeschryving van Banda.

Zielbeschryving der Ingezetenen in de Landvoogdy van Banda, in 't jaar 1638. in Augustus gedaan; bedragende een getal van 3842 persoonen, zonder die, beneden de 12 jaaren waren, mede te rekenen.

Op Neira			Persoonen
Een getal van			1020.
Op 't Hoog Land van Banda,			
Op Lonthoir,	1051		
Oerien,	105		
Wajer,	244		
Dender,	91		
Selama,	154		
En op verscheide Perken,	189		
			1834.
Op de drie Eilanden,			
Ay,	958		
Rhun,	30		
Rosingein,	20		
			988.
			3842.

Om nu nog nader te zien, hoe veel soorten 'er, 't zy van Europeërs of Inlanders, het zy van de byzondere geslagten, geweest zyn, heeft men het oog maar op dit navolgend lystje te slaan.

Byzondere Lyst der voornoemde Zielen.

Europeers in dienst der E: Maatschappy,	351			
Borgers of Vrylieden,	91			
Europische Vrouwen,	20			
Kinderen van Europische Vaders en van Hollandsche en Inlandsche Moeders,	77			
		539		
Oude Bandaneezen, en daar onder mannen				
Borgers,	50			
Slaaven,	53			
De Vrouwen dezer Borgers,	133			
Slaavinnen,	158			
Borgerskinder.	97			
Slaavenkinder.	69			
		560		
Verscheidenerlei vreemden				
Mannen,	186			
Slaaven,	782			
Vrouwen,	319			
Slaavinnen,	723			
Borgerskinder.	328			
Slaavenkinder.	405			
		2743		
			3303	
				3842

Dus Europeers, volwassene,	462
Dito Kinderen,	77
Bandaneezen,	560
Vreemdelingen,	2743
	3842

Onder welk getal men ziet, dat 2190 slaaven met haare kinderen zyn, die, gelyk zy de grootste helft der ingezetenen uitmaaken, als zy wilden, die Landvoogdy in groot gevaar zouden konnen brengen; waar tegen, myns oordeels, op d'eene of d'andere wyze diende gezorgt te worden.

Ten anderen, zoo zien wy in 't korte hier uit, dat alle deze Perken 174000 ponden Foelie, die de E: Maatschappy maar 27236 R[deis] 2 stuivers, en 696000 ponden Nooten, die haar maar 10800 R[den] kosten, jaarlyks komen uit te leveren.

Wilde Koejen, Herten, enz. hier.

Men heeft op het eiland Ay koejen, en herten, die maar in 't wild en in de Nootenbosschen hier en daar loopen weiden. Deze koejen geven zeer goed vleesch, goede melk en boter, schoon op dit Eiland al mede geen versch water is, waarom zy niet als zeewater drinken, gelyk zy gemeenelyk tegen den avond na strand loopen, om met die ziltige vogt haaren dorst te lesschen; alzoo al 't versch- of drinkwater met vaartuigen van Combir moet gehaalt, en in martavaanen, of regenbakken, ten dienst der menschen daar, en elders, bewaart worden. By gebrek van versch water behielpen zy zich veel, gelyk ook nog, met klappuswater.

Dit Eiland had van ouds twee steden, Timor en Vrat genaamt, van de welke Vrat weer in tween gedeelt, 't hooge, en lage Vrat genaamt wiert. Ook waren zy Oelilima 's.

Poelo Rhun, en de Vesting.

Het eiland Rhun, gemeenelyk Poeleron, of eigentlyk Poelo Rhun, genaamt, legt 2½ myl ten Zuidwesten van 't eiland Ay, zynde wat grooter en langwerpiger, dan het zelve. Als 't mooiweer is, gaat de tocht derwaarts gemakkelyk; maar zoo 't wat waaid, is 't al vry gevaarlyk, om twee ondieptens, die men in zee, de eene omtrent den Westhoek van Poelo Ay, de andere wat Beoosten 't eiland Rhun, heeft, waar op by de minste wind, een vervaarlyk water staat; hoewel men, daar wat bekent zynde, en 'er wat van af in zee stekende, zoo veel nood niet heeft. Ik heb over die beiden, by sterke wind, eens met een schoone Orembay, in gezelschap van den Landvoogt *van Zyll*, en eenen Monsr. *Eding* 1687. gevaaren; maar het zag 'er vry zuur uit, alzoo 'er nu en dan al een riem in stukken brak, en 't Opperhoofd van Ay, die wat in zee gesteken was, had geen nood ter wereld. Wy dagten het 'er niet afgebragt te hebben; doch quamen echter, na veel uitgestaan gevaar, daar nog gelukkig aan.

Na de Westzyde heeft het een steene Reduit, waar op eenig krygsvolk legt, gelyk het ook verder van noodig geschut, voorraad van oorlog, enz. voorzien is.

Het

Het heeft zeer weinig inwoonders, en die zich daar nog al in hutjens behelpen, doen het meest tegen dat het wit water voorby, en het tyd om daar te visschen geworden is: want ontrent de maand October vangen zy daar, en ook op andere plaatzen, zoo veel visch (meest een soort by na als makreel) dat zy hunne slaaven daar van, en van Sagoe, die zy van de Zuidooster eilanden krygen, meest konnen houden: want deze visch plagten zy, op dat zy duuren zou, te vlekken, of open te spouwen, die in de zon hard te droogen, en ze dan, als voorraad voor 't geheel jaar, te bewaaren. Zy schynt, als men 'er veel van eet, wat brandig te zyn, en zy noemenze ook Ikan Panas, dat is, brandige visch: want men word 'er rood van over 't geheele lyf, doch dat gaat naderhand met hoofdpyn over; anders smaakt zy zeer wel.

Verscheide wyzen van visschen der Bandanezen.

Hunne wyzen van visschen zyn daar meest tweederlei, en al vry geestig. De eene noemen zy met de Tali Soekëy, de andere met de Tali Couwer te visschen.

De eerste wyze Tali Soekëy by de Bandanezen (doch by de Amboinezen *Soki Soki*, of Sosoki) genaamt, word dus in 't werk gestelt. Met het aanbreken van den dag, als men pas 't hair op de handen zien kan, en ook 's avonds pas na zons ondergang, gaan 10 of 20 kleine praaukens, ontrent een groote snaphaansschoot, in een halve maan, wat van den anderen afgerangeert, van de wal in zee, even eens, gelyk men de zegen uitwerpt, leggen. Zy hebben by zich een zeer lang touw, aan het welk eenige klappus- af gamoetobladen 2 of 3 voeten van een vastgemaakt zyn. Dit touw is zoo lang, dat het van het Oostelykste tot het Westelykste praauwtje toereiken kan. Dit nu werpen zy zoodanig uit, dat het maar pas op de oppervlakte der zee rust, en van yder praauwken ook met een haak zoo strek gehouden, en wat bewogen word. Dit doen zy, op dat de klappusbladen, die beneden in zee hangen, en, door die beweging van alle die haaken der praauwen mede bewegen, door der zelver vry dieper na de grond doorgaande schaduw, al de visch, die binnen die kring is, na de wal toe jagen zouden. Op dat die visch nu te schuwer worden, en te nader aan de wal komen mogt, palmen zy, by zulk een gestadige beweging van deze lyn, hoe langs hoe meer 't bot deszelfs in, malkanderen en de wal ook hoe langs hoe meer, en tot zoo naby naderende, dat zy in staat zyn, om al die visch, die dan in een zeer korte en ondiepe kuil by een is, door eenigẽ sero's, of fuiken, te beletten weer na zee te loopen, en die dus te vangen.

Ik hebbe dus verscheide maalen in eene trek meer dan een gansch vaartuig visch, meest makreel, zien binnen boord krygen; doch, volgens hun oud bygeloof, moet 'er geen vrouw by 't visschen komen, of de vangst is buiten hope.

De tweede wyze van visschen gaat dus toe. Zy laaten een touw, waar aan op zekere afstand mede klappusbladen vastgemaakt, en kleine haakjens met aas gedaan zyn, eenige tyd zeer diep op 30 of 40 vadem zinken, die zy dan na eenigen tyd met verscheide visschen te gelyk ophaalen. Anders vischt men ook wel met bobbers, of groote doorlugtige korven met binnenfuiken, die zy op 100 of 200 vadem laaten zinken, en waar mede zeer schoone zeekarpers, en andere visschen, gevangen worden. Behalven de zelve hebben zy ook groote en wyduitgebreide fuiken, even eens als hooge doorlugtige matten, met een fuik van binnen, zeer verre uitgezet, om de visschen in te lokken.

Geen Nootenboomen nu hier.

Op dit eiland Rhun plagten ook eenige weinige Nootenboomen te zyn, en ik heb de plaats, daar zy (zoo men my zeide) gestaan hadden, toen de Engelzen nog meester hier van waaren, en waar over zoo veel beweging in de wereld gemaakt is, gezien; maar ik geloove niet, dat 'er 500 stuks boomen op hebben konnen groejen; en men zei my, dat 'er op dat Eiland geen meer, maar dat zy alle, schoon weinig in getal, toen 't de Engelzen verlieten, uitgeroeid waren; gelyk men ook dezelve, zoo ras men 'er weer eenige vernam, die door de Nooteneters (zekere vogels, die de Nooten inswelgen, en zich weer ontvallen laaten, en dus als voortplanten) daar vervoert mogten zyn, ten eersten gewoon was uit te roejen.

Geschillen van onze Maatschappy met de Engelsche over dit eiland Rhun.

Dit Poelo Rhun is 't, waar over zoo veel spel, veel jaaren aan een, gelyk men omstandig in *Aitzema*, en anderen zien kan, tusschen onze en de Engelsche Oostindische Maatschappy geweest is.

Al welke geschillen echter eerst in 't jaar 1667. den 10 Juli op de Bredasche vredehandeling niet alleen volkomen wierden afgedaan, maar toen ook goedgevonden, dat de Engelschen van ons, Nieuw Nederland, tegen 't eiland Rhun, overnemen of verwisselen zouden, gelyk dit daar op zoo gevolgt, en waar by dit Eiland zedert aan onze Compagnie gebleven is.

In oude tyden had men op dit Eiland twee steden Varaat en Toeldam. Het heeft pas versch water genoeg voor zyn volk, dat weinig is.

Zy waren van ouds zeer bygeloovig, sterk, gelyk de Bandanezen, voor de toovery, en ook Oelilima's, en die van de eilanden Ay en Rhun gaven voor, van

ouds al meesters over de 4 steden van Neira geweest te zyn, om dat hunne voorouders dit land van Ay en Rhun eerst bewoont, met allerlei vrugtboomen beplant, en zich daar na derwaarts begeven hebben, laatende maar zommige van hunne vrienden met eenige slaaven hier blyven woonen, om hunne zaaken waar te nemen. Om welke reden zy ook nog in 't jaar 1609. en eenige volgende jaaren, hun deel in 't bakkorragie- of anker- en andere gelden plagten te genieten, gelyk ook die van Neira, buiten voorkennis van deze twee Eilanden, en van al de Oelilima's, op verbeurte van een derde der goederen, geen koop van ryst, kleeden, of van eenige gelden, maaken mogten, 't geen anders de Nederlanders gewoon waren in de tegenwoordigheid van al de Oelilima's en al de Oelisiwa's, tot Orontatte, onder dien grooten boom, te doen, en na zekeren eisch voor de Nooten en Foelie by den Inlander, en een bod der onzen 'er op, gedaan, wel 4 of 5 weken daar mede bezig te wezen.

En zoo was het ook met het behandelen van alle andere swaare landzaaken, welke door die van Neira, of eenige andere steden, buiten kennis der Oelilima's, niet behandelt mogten worden, ten ware dat zy mede in een swaare boete, of verbeuring van een derde der goederen, over welke by hen gehandelt wiert, vervallen wilden.

Swaare Slangen hier.

Dit is 't voornaamste, dat ik van Poelo Rhun te zeggen heb, niet wetende, of men hier eenig wild van herten, koebeesten, enz. maar wel dat men 'er slangen, zoo swaar als ergens, en ook eenige met pooten, heeft; waar van ik zelf 2 pooten lang bewaart hebbe. De Heer Landvoogt *van Zyll*, heeft my verhaalt, dat 'er eens een slang als een groote balk, *die 8 matroozen naaulyks voort konden* trekken, dood gevonden *is*.

VIERDE HOOFDSTUK.

HEt *Eiland* Rosingein. Zeehoorenkens. Wilde Koejen. *Een* Reduit *hier*. *Zeldzaam* Gras. *Geen* Nootenboomen *nu hier*. Poelo Sowanggi. Poelo Piessang. Poelo Kapal. *Oude zaaken van* Banda. *De* Bandaneezen *verder beschreven*. Aardbevingen. Taal *hier gebruikelyk*. *De* Zuidooster *en* Zuidwester *Eilanden*. *Klein* Key. *Groot* Key. *Omstandig beschreven*. *De* Aroësche *Eilanden*. Abel Tasmans *Togt na 't Zuidland*, *in 't jaar* 1642. Van Diemens *Land*. Frederik Hendriks *Baai*. *Zien schyn van Menschen*. Nova Zeelandia. *Menschen gezien*. *De* Moordenaarsbaai. *Drie Koningen Eiland*. *Lange Menschen gezien*. Pylstaarts *Eiland*. *De Eilanden* Amsterdam *en* Middelburg. *'t Eiland* Rotterdam. *Prins* Willems *Eilanden*, *en* Heemskerks *droogten*. Ontong Java. *d'Eilanden van* Marken, *en Menschen hier*, *enz*. *De* Struishoek. *Het Brandend Eiland*. *'t Eiland* Jamma. *'t Eiland* Moa. Willem Schoutens *Eiland*. *Tocht der chaloep* Walingen, *in 't jaar* 1563. *na* Nova Guinea. *Het Eiland* Caras. *Het Dorp* Roemakay. *'t Dorp* Isera *tast de onzen aan*. *'t Dorp* Schaar. Emeloords *Baai*. *Het Dorp* Piera. *Die van* Roemakay *zoeken* Vink *aan te tasten*. *Tocht van de Heer* Keyts *in 't jaar* 1678. *na* Nova Guinea. Fataga *en* Roemah Bati. Poelo Aas. *De Eilanden van* Caras. Ryklof van Goens *Baai*. Onins *grenspaal*. *En die van* Cubiay, Cani, Batoer *en* Cara. Cubiay. *De Heer* Speelmans *Baai*. *Zeldzame Begravenis der* Oniners. 't Wezels *Eiland*. *'t Eiland* Nametotte. *Daar verscheide van ons volk doodgeslagen zyn*. *De* Moordenaars *Rivier*. *De* Vlamings *Tocht na 't* Zuidland *in 't jaar* 1696. *'t Eiland* St. Paulo. 't *Eiland* Amsterdam. *'t Eiland* Rottenest. Vlaming *gaat op 't* Zuidland *aan de wal*. *Wat hy 'er zag*. *Swarte Swaanen*. *Menschen gezien*. *De overblyfzels in* Hartogsbaai *gevonden*. Willems *Rivier*. Moni. 't *Verdere by hem verrigt en gezien*. *De Eilanden* St. Paulo *en* Amsterdam, *benevens de* Swaanenbaai *op 't* Zuidland, *afgebeeld*. Purris *voorstel wegens 't* Zuidland. *Tocht van de Heer* Roggeveen *met twee schepen derwaarts*.

Het Eiland Rosingein.

HEt zesde en laatste der Bandanesche eilanden, die bewoont worden, is Rosingein.

Het is vry kleinder als Poelo Rhun, of een der drie anderen, en legt omtrent 3 mylen ten Zuidoosten van Oerien, of van het Hoog Land.

Het is een wild, woest en bergagtig eiland, hoewel zoo hoog in verre na niet, als het Hoog Land van Lonthoir.

Het dient meest om 'er de Banditen, voornamelyk van andere gewesten, te plaatzen, en brandhout en inhouten voor de vaartuigen door deze Banditen te laaten kappen, als mede om kalk, die van hen van de zee- en kraalsteen, op de reven daar ontrent vallende, gebrand word, van daar te haalen; doch den 23sten Februari 1694. verboden haar Edelheden geen Banditen, tot andere plaatzen

reets

reets behoorende, ofte van daar na Rosingein, of na Banda te zenden.

Ook vallen hier fraaje en zeldzaame zeegewasschen, voornamelyk van die witte koraale zeeboompkens met swarte banden, die men ook als een geneesmiddel gebruiken kan; welke men op de reven rondom dit Eiland zoo overvloedig heeft, dat geen schip hier ontrent komen kan.

Zeehorenkens. Men heeft 'er veel ongemeene soorten van horenkens, even als in Amboina; maar daar zyn 'er ook verscheide, die men in Ambon niet heeft, als onder andere de spierwitte kleine krulhorens, met swarte takken, die ik nergens zoo, als hier, gezien heb.

Ik heb daar ook zuiver door de zon geraffineert zout gezien, van zeewater in de holligheden dezer rotzen geslagen, dat zoo wit als hagel, en zeer goed was.

Wilde Koejen. Men heeft hier ook veel wilde koejen, die men wil, dat al voor veel jaaren door eenige Deenen op dit Eiland gezet zouden zyn.

In 't jaar 1687. heb ik, daar zynde met den Heer Landvoogt, 'er twee van gezien, die door zyn Achtb^ds wildschut, of jaager, in eene schuinze schoot, met twee kogels byna op een en de zelve plaats in 't voorhoofd, pas boven de oogen, getroffen waren. Zy zyn zoo kloek niet, als de Balische, en scheenen my Macassaarsche beesten te wezen. Of 'er eenig ander wild, of gedierte valt, weet ik niet.

Een Reduit hier. In 't Noordwesten des Eilands heeft men een Reduit, die ik vertrouwe nieuwer te zyn, dan die, van welke in 't jaar 1627. in het Dagregister, nevens die van Denner, Poelo Rhun en Wayer, gemelt word; om dat ik in de aanteekeningen van een vriend, die hier in 't jaar 1657. geweest is, klaar uitgedrukt vind, dat zy nog niet lang gestaan had.

Behalven de Banditen, die geen groot getal uitmaaken, heeft men geen inwoonders op dit eiland, als de bezetting van deze Reduit, zynde een Sergeant, en wat meer soldaaten, dan men gemeenlyk op zulk een Reduit legt, om de Banditen, die de Sergeant en zyn volk eens overweldig hebben, en toen ontvlugt zyn, wat beter in toom te houden. Ik zag in die korten tyd, dat ik 'er was, maar twee vrouwen, te weten, die van den Sergeant en een soldaaten wyf, beide Mistiçen, doch de laatste een buitengemeen kloek stuk. In oude tyden had het 200 inwoonders.

Zeldzaam Gras. Het zeldzaamste, dat ik hier vond, was, dat al het gras, dat ik hier zag, zich zoo hard, en scherp, als doornen, vertoonde.

In de vischtyd valt hier ook veel visch, 't geen den Sergeant, door de naarstigheid van zyn vrouw, die 'er zeer wel mede weet om te gaan, veel voordeel geeft.

Geen Nootenboomen nu hier. Nooten- of andere vrugtboomen heeft men hier uit de natuur geene, maar wel die men 'er plant. Ik meine, dat ik daar een katappaboom ontrent de Reduit gezien heb. Bamboezen ziet men 'er overvloedig.

Men heeft hier ook goede klei gevonden, om esterikken, en andere steenen, van te bakken; en 't is ook wel van versch water verzien.

Hier plagten in oude tyden wel de minste maar ook de beste Nooten van Banda te vallen.

Op dit eiland Rosingein (van andere in oude schriften ook wel Rossangyn genaamt) plagten van ouds drie stedekens, of vlekken te zyn; Woetra, Tanamassa en Vali. Het eiland heeft een groote droogte, een gootelingschoot 'er van gelegen. Ook was 'er in oude tyden een koning van dit en van de andere Eilanden, van welke men in Ridjali 's beschryving van Hitoe 's kust gemelt vind, alwaar in de 19de Alkitsa van den koning van Rosingein gesproken word.

Niet tegenstaande men hier geen kaimans of krokodillen oit gehad heeft, vernam men egter, eenige jaaren voor 1687. een kaiman, die 'er niet wel anders, dan van 't eiland Ceram, kan gekomen, en zekerlyk door een storm, of iet diergelyks, vervoert, en zoo overgeswommen zal zyn, schoon het van Banda wel 15 of 16 mylen afgelegen is. Hy wierd ten eersten ontdekt en gedood; doch voor nog na dien tyd heeft men daar, of ook op een dezer eilanden, dit dier meer vernomen.

Dit nu is wel 't gemeen Banditen-eiland; doch hier na toe mogen, volgens ordre haarer Edelheden, in 't jaar 1694. den 23sten Februari aan die van Amboina gezonden, geen gedoemden van andere Landvoogdyen, dan na voor af verzogt verlof haarer Edelheden, gezonden worden. Ook heeft men wel Banditen op andere dezer eilanden ('t geen van de gunst des Landvoogts meest afhangt) geplaatst: want de oude Heer *Cojett*, gewezen Landvoogt van Tayouan, heeft op Poelo Ay, in een klein huisken, dat ik nog gezien hebbe, gewoont. Ik weet egter een geval van een dus begunstigden Bandiet, die zich op Lonthoir onthielt, en die haar Edelheden, in 't jaar 1688. uitdrukkelyk na Rosingein ordonneerden.

In deze zes van ouds her bewoonde Eilanden plagten wel 15000 zielen te wezen, hoewel 'er in alles niet boven de 4 of 5000 weerbaare mannen, met schild en swaard voorzien zyn, waar onder dan nog de

de slaaven getelt wierden. Nu gis ik dat 'er op alle de Eilanden niet boven de 5000 zielen zyn.

Poelo Soewanggi. Behalven deze bewoonde Eilanden, zyn 'er nog drie onbewoonde. Poelo Swanggi of Sowanggi (dat in 't Maleits, het tovereiland, beteekent) is 'er een van. Het vertoont zich als een groote klip, 5½ myl ten Noordwesten van den Goenong Api; en is gansch woest, en nergens wel aan te komen. De inwoonders der andere Eilanden noemen het zoo, om dat zy gelooven, dat de Duivel 'er huishoud, en dat het daar spookt, waarom zy met dat eiland gansch niet willen te doen hebben, en door 't vertoonen van veel fratzen en bygeloovige grillen (als zy 'er ontrent komen) hun best doen, om 'er voorby te geraaken.

Men heeft 'er veel groote slangen, en men plagt 'er ook eenige, weinige, vrugtboomen te hebben.

Poelo Piessang. Poelo Piessang (dat is, het Piessang of Bananas eiland) legt zeer digt by Neira's Oosthoek, wat Benoorden dien Oosthoek van 't Hoog Land. Het dient jegenwoordig alleen, om 'er een thuin voor den Heer Landvoogt aan te queeken, alzoo 'er de aardgewasschen zeer wel tieren. Daar woont ook maar een thuynier op, die om den tweeden of derden dag, en zomtyds wel maar eens 's weeks, met groente aan zyn Achtb^ds huis komt. Daar is een klein slegt huisje, waar in ik eens met gezelschap vrolyk geweest ben, en met veel verwondering zoo veel visch met de *Tali Soekey* vangen zag, dat men die in een fraai groot vaartuig niet wist te bergen.

Men heeft 'er ook, hoe klein het is (alzoo men het met een lange snaphaan byna zou konnen overschieten), eenige boomen, zommige van welke ik met veel verwondering door de rotzen heenen, met harde dikke wortels, zonder dat ik de allerminste aarde daar ontrent kon gewaar worden, heb zien groejen.

Poelo Kapal. Een weinig Benoorden dit eilandje heeft men nog een kleinder, zynde maar een barre rots in zee, Poelo Kapal, dat is, het schip-eiland, genaamt, om dat het zich van verre in zee even als een schip opdoet.

In deze eilanden is 't beste en meeste levensmiddel de visch, die 'er redelyk overvloedig is, ook zyn 'er schaapen, hoenderen, endvogels, enz. Groente is 'er weinig; de gestoofde Nootenbolster is een der beste schotels. Ryst en sagoe, (die zy van de Zuidooster eilanden, en ook van Ceram en Amboina, volgens last haarer Edelheden in 't jaar 1683, krygen konnen) verstrekt hen voor brood, hoewel 'er dat zeer schoon, zoo veel noodig is, gebakken word; doch de sagoe is een groot voedzel voor hunne slaaven: want schoon 'er rys genoeg komt van de E. Maatschappy, en van de Borgers, zoo verstonden echter haar Edelheden, dat men de slaaven maar van sagoe verzorgen, en dat geen Borgers hunne rys aan Cerammers zouden mogen verkoopen.

Oude zaaken van Banda. In oude tyden plagten die zes bewoonde Bandanesche eilanden yder byzondere voorregten te hebben, en yder byzonder vlek op zulk een eiland verdeelde die weer met de andere steden en vlekken. Een verdeeling, uitgevonden, om malkanderen niet in de weg te zyn, en in eendragt zamen te leven.

Labetakka had de groote visschery, met zyn drie steden; en zy waren het hoofd des Eilands, eer zy van die van Neira afgscheiden zyn.

Neira, met zyn drie steden, maakte het koperdraad tot hoeken, en zy mogten alleen maar op Thullelo om houwmessen, en swaarden, vaaren; behalven eenige weinige, die zy dat echter niet, dan met 10 per cent te betalen, toelieten. Ook heeft de koning van Thullelo (dien ik nergens wete te vinden, weshalven geloove dat het Tamboeko zal moeten zyn) aan die van Neira een zeil, als een verkeerde bezaan, en dat voorregt 'er nevens geschonken, om het buitenste van hunne krisscheede boven aan, ter breedte van 4 vingeren, met goud te mogen beslaan. Twee voorregten, van zoo veel belang, dat geen ander Bandanees, zoo hy van hen niet beoorlogt wil zyn, zich die mag aanmatigen; ten ware dit hen door die van Neira by zekere gunst, die zy aan de vreemde Oelilimaze Orang Kaja's wel eens bewezen, toegestaan wiert.

Die van Louthoir hadden geen voorregten van eenig belang; maar waren de magtigsten ter zee, in praauwen en jonken, met welke laatste zy op Macassar, Java, Malacca, Patani, enz. voeren, en handel dreven; hoewel zy dat in 't jaar 1610. zoo sterk niet meer deden. Hier bequamen zy ook eenige bassen, roers, en stormhoeden, waar mede zy in Banda komende, begeerden, als een voorregt hen eigen, de zelve ook te voeren; doch alzoo 't gansche land hier tegen opstond, bleef dat naderhand yder van hen vry.

Die van Hammet, een zekere oude Negry alhier, geneerden zich met Foelie en Nooten te plukken, en daar af Nootenolie te branden, alzoo zy toen wel de meeste Nootenboomen hadden. Zy voeren jaarlyks ook met 5 of 6 groote praauwen na 't Zuidooster eiland Tenimbar, ontrent 30 of 40 mylen van Banda, alwaar zy slaaven, karet, bokken, padi (of ryst met zyn bolster) en boontjes, kogten.

Op

Op deze eilanden voeren ook die van Sammer en Orontatte; doch die van Celamme, Wajer, en Oudendenner, meest op de eilanden Key en Aroe, daar zy hunne groote jonken, en praauwen deden maaken, waar mede, alzoo zy de beste boomen daar toe hebben, zy geheel Banda verzien.

Het eiland Ay vaart ook wel op Key en Aroe; doch meest op Amboina, om sagoe. Haar voorregt is, om sokkels en matten, aangezien zy daar toe de meeste bladen hebben, te maaken.

Die van het eiland Rhun vaaren op de zelve plaatzen, als die van 't eiland Ay; maar maaken en verschaffen al de klappusolie in Banda, aangezien zy de meeste klappusboomen toen hadden. Ook maaken zy eenige sokkels en matten.

Die van Rosingein vaaren meest op Key, en Goram, om sagoe, en plagten allerlei aarde potten voor Ceram, Goram, Key, Aroe, Banda en Amboina, enz. alzoo zy schoone aarde hier toe, en tot tichelsteenen, hebben, te bakken.

De Heer van *Berkel*, die zeer goede kennis van de Bandasche zaaken had, zegt, dat de Bandaneezen, ontrent 't jaar 1500. nog van 4 koningen, te weten, die van Labetakka, Celamme, Wayer en Rosingein, bestiert wierden, die zy daar na verstooten hebben, stellende zedert de regeering aan de Oudsten des Lands, die nevens de Moorsche Priesters, die overal byna 't voornaamste bewind hadden, over alles uitspraak deden; doch zoodanig, dat deze uitspraak echter, zoo de Boedjangs, of de gemeente, 'er niet in bewilligden, geen voortgang had.

De geslagten, of nazaaten, dezer vier koningen waren in 't jaar 1610. nog in Banda, en hadden hunne naamen, en 't regt van in 't gerigte te mogen zitten, op hunne byzondere plaats, en om Sjahbandars te worden, toen nog behouden, hoewel zy in zich zelven geen meer magt, dan de andere Orang Kaja's, hadden.

Het was, in zyn tyd, de gewoonte nog, dat die steden, daar de koningen wel eer regeerden, in de algemeene landsvergadering als koningen wierden aangesproken, gelyk zy toen ook dien naam nog voerden. In die vergadering wiert de koning van Labetakka boven aan, daar na die van Celamme, daar na die van Wayer, en dan die van Rosingein gezet. En Wayer voerde nu, by versterf en door verhuwelyking met die van Rosingein, beide deze koningsnaamen alleen.

In alle vergaderingen wiert het voorstel door de Oudsten, en de Sjahbandars, doch de uitspraak meest door de laatsten gedaan; daar na zei 'er yder zyn gevoelen over, en dan de Paapen, die volgens hunne wetten, na onderlinge Priesterlyke beraading, een tweede uitspraak deden, die zy dan, zoo die hen behaagde, aannamen, of anders verwierpen: want de Boedjangs (dat eigentlyk de ongehuwden beteekent, maar waar door zy de gemeente verstaan) gaven aan alle besluiten het swaarste gewigt, buiten welker toestemming geen besluit stant greep.

De Bandaneezen waaren van ouds her zeer hoogmoedig, trots en opgeblazen; beroemende zich yder niet alleen een edelman, en van hoogen adel te zyn; maar dit ging zoo verre, dat yder van hen, na zyne wonderlyke uitrekening, ook de edelste, en in rang verre boven anderen, zyn wilde.

Om dit te bewyzen, haalen zy op, hoe dat voor 50 of 100 jaaren de grootvader, bestevader of overoverbestevaar van dezen, een slaave van de overoverbestevaar van een anderen, die zich zegt van hooger adel te zyn, geweest is, en houden op dien grond verder staande, dat dierhalven alle nakomelingen van zulk eenen al mede tot slaaven van dezen grooteren edelman met al 't hunne, ter tyd toe, dat zy zich zelven vrykoopen, vervallen zyn.

Indien men hunnen Adel echter eens regt naspeurt, zal men bevinden, dat hunne voorouders, of Banditen, of weggeloopene slaaven van hunne meesters, of wegloopers van hunne ouders waren, en dat hunne voorouders of Caffers van Mosambike, of uit Arabien, Persien en Cambaja, of van Choromandel, Bengale en Malacca, Pegu, Atsjin, Java en Maningcabo, ook veel Chinezen, Makaszaaren, Molukkers, Amboinezen, doch meest Cerammers, en veel Portugeesche en Mistiçe hoerekinderen geweest zyn; en zeer veel slaaven van Ceram, Key, Aroe, Timor, Solor, Boeton, Tenimbar, enz. daar onder liepen, die, met 'er tyd door groote naarstigheid wat verder gekomen zynde, met een Javaanze, Makassaarze, Boetonze, Ternataanze of Maleitze byzit huisgehouden, en dezelve, na 't teelen van verscheide kinderen, op hunne wyze getrouwt hebben. Uit al het welke klaar genoeg blykt, dat het een mengelmoes en slaavengebroed uit allerlei Natien is, van welke de meeste voortgekomen zyn.

Die by hen met een anders slaavin boeleerde, en 'er een kind by kreeg, moest, wilde hy 't kind hebben, de slaavin vrykoopen, en daar na voor het kind, wilde hy geen spel 'er over hebben, nog iets byzonder geven; want anders maakte die eerste meester op zyn onverziens niet alleen op dat kind, maar ook op al het overgewonnene, zynen eisch.

De vrye weduwen der Bandaneezen,

 geen

geen slaavinnen zynde, mogten met haar's mans jonger broeder, doch de oudste broeder mogt met de weduwe van zyn jongsten broeder niet hertrouwen.

Die by yemants slaavin betrapt wiert, moest aanstonts, op 't getuigenis van vrye lieden, doch van geen slaaven, sterven.

Vryster en Vryer liepen van ouds, en zelf in laater tyden, zonder eenige straf by malkanderen; maar overspel wiert by hen met de dood gestraft.

Zy mogten ook haare vrouwen driemaal verwerpen, en ze weder aannemen; maar zoo dat yemant ten vierdemaal doen wilde, moesten zy beide sterven, of levendig, met 't hoofd 'er buiten, begraven, en zoo dood gesteenigt worden, ten ware zy in staat waren, om zich zoo dier, als de Priesters prys op hen stelden, vry te koopen.

Dievery wiert in de twee eerste reizen by hen niet; maar de derdemaal, als men 'er yemant op betrapte, met een geldboete, of ook wel met oneffen slagen gestraft: want die zulk een dief met evene slagen gestraft had, moest 'er zelf weer zoo veel ontfangen, of zulks, volgens uitspraak der Moorsche Paapen, afkoopen; om 't welke te myden, daar wonderlyk wel voor gezorgt word.

De oude Bandanezen plagten zich met twee dingen arm te maaken: de vrouwen met het geven van maaltyden aan haare vrienden, terwyl de mans op een tocht gingen, en om hen dus een behouden reize toe te wenschen; en de mans, weer behouden t'huis gekomen zynde, door 't welkom hieten van hunne vrienden, die niet vertrokken, voor dat de helft van de overwinst gevlogen was.

De Bandanezen verder beschreven.

Het is van ouds her een hardnekkig, boos, trouwloos, verraadersch en wederspannig volk geweest, op de welke geen staat ter wereld te maaken was, waarom zy ook meest uitgeroeid, of na de nabuurige eilanden, als Ceram, Goram, Key, Aroe, Cailolo (dat meest Bandanezen zyn) Soeli, enz. in Amboina, en andere Landen verdreven, en gevlugt zyn.

Daar plagten 'er ook op de kust van Hitoe te woonen, aan welke in 't jaar 1659. toegestaan is door haar Edelheden, volgens schryven van den 22sten December aan die van Amboina, om, volgens hun verzoek, na Batavia vervoert te worden.

Het Oostermoesson begint hier in Mey, en 't Westermoesson in December, zynde April en November de kentermaanden, in welke de Ooster- of de Westerwinden zoo niet doorwaajen, maar stil zyn, en wat uitrusten.

Het regent hier echter in 't Oostermoesson zoo lang, nog zoo sterk, of zoo vast, niet, als in Amboina; maar ik heb gemerkt, dat het Westermoesson daar met swaarder uitbersting van wind, dan elders, en als by swaare vlaagen, die zomtyds honderden van boomen uit de aarde rukken, zyn aanvang neemt.

Die hier eerst komen, raaken gemeenelyk aan heete koortzen; doch die 't land gewoon, en dat door zyn, leven 'er gezond, en vry lang. Ik heb 'er zeer oude lieden, en onder andere een vrouw op Celamme, gezien, die een aankomende vryster was, toen de Hollanders in 't jaar 1621. 't Hoog Land innamen; ten bewyze bybrengende, dat zy veel mandekens met aarde aangedragen, en zelf mede haar best gedaan had, om hun van 't land af te houden. Ook zag de onderzeevoogt *Heemskerk* met de zynen, in 't jaar 1599. by hun komst in Banda, daar dikwils een man van 130 jaaren.

In die tien maanden, dat ik hier geweest ben, heb ik dit land zeer ongezond voor my bevonden; 't geen ik oordeelde door koude dikke dampen, die ik in 't Oostermoesson 's morgens op 't gebergte van 't Hoog Land, regt tegen over myn kamer (gemeenelyk vroeg op zynde) een tyd lang als rusten, en daar na zoodanig nederdalen zag, dat ik van tyd tot tyd de koude niet alleen op myn voorhooft, en herzenen, gevoelde, maar daar door van yder maand wel drie weken met den hoig gequeld was, waar uit dan koortzen ontstonden, zoo dat ik daar gansch niet aarden kon. Ook sterven veel slaaven op 't Hoog Land, die deze koude en dampige lugt niet gewoon zyn.

Anders heb ik het daar wonder wel gehad, want ik had in al dien tyd de eere van by den Heer Landvoogt *van Zyll* in huis myn verblyf te houden.

Men heeft hier zulken overvloed van visch, of vleesch, en andere spyzen niet, als in Amboina, maar de zeekarper is 'er schoon, en hoewel men 'er veel meer, en beter schaapen, dan in Amboina, en veel gesnedene en gemeste bokjens, heeft, die daar op die wyze juist niet gemest worden, oordeel ik 't echter in Amboina veel beter koop, van levensmiddelen te zyn; groente is 'er ook maar passelyk; doch de turkze boontjes aarden 'er beter, als in Amboina. Vrugten zyn hier overvloedig, en byna de zelve als daar, uitgenomen dat ik 'er een vont, Pau, of de stinkerd, genaamt, die in Ambon niet valt. Zy is als een Manggavrugt, doch wateragtiger van smaak.

Het heugt my, dat ik in Maart 1686. den Heer *de Hertog*, opperkoopman en Hoofd tot Japara, en bevoorens Hoofd

tot

tot Lonthoir, tegen Juffrouw *Joanna Padbrugge*, Weduwe van de Heer *van Vliet*, over dit Banda, en den overvloed van allerlei eetwaaren en ververschingen, die men daar had in 't jaar 1682. (in welk jaar zy, met Mejuffrouw haar Moeder, daar eenige dagen geweest was) zeer heb hooren roemen, om 't welke te bewyzen, hy haar E. al vry trots afvraagde, of zy dit by haar aanwezen ook niet bevonden had. Deze Juffrouw, van een vrolyken aard, en genegen zynde, dezen swetzer een fraaje streek hier over te geven, zeide, ja, myn Heer, het is zoo; maar ik heb ook daar na, verstaan, dat men te dier tyd in Banda alles, wat men maar by een raapen kon, opzamelde, en daar door lang naderhand nog groot gebrek van alles geleden heeft; waar over 't gansche gezelschap, uitgenomen myn Heer *de Hertog*, hertelyk begon te lacchen; en hy sprak zedert noit meer van Banda's overvloed.

Aardbevingen. Deze Eilanden zyn ook byna 't gansche jaar door aardbevingen, gelyk wy reets eenigzins getoont hebben, onderworpen, waar van de Vuurberg de voorname oorzaak is, hoewel zich die meest van October tot April en Mey, en ook wel in Augustus en September, voelen laaten. En op die aardbevingen zyn 'er nu en dan ook swaare watervloeden gevolgt.

Dat men hier zomtyds swaaren blikzem en donder hebben kan, is ons door de twee dondersteenen, in 't Perk van *van den Broek*, gevonden, reets gebleken. Zeker vriend in 't jaar 1657. hier gekomen, hoorde, hoe 's jaars te vooren de blikzem, in een schip, dat op de reede voor Neira lag, geslagen zynde, de scheepskok al zyn hoofdhair en baard, zoo zuiver, als of het afgeschooren was, weggenomen, doch hem gansch niet gequetst had, gelyk hy dit niet merkte, voor dat hy, by geval 'er na tastte, en het toen met verbaastheid gewaar wiert. Men stont over deze zeldzaame werking des blikzems, zeer verwondert, en deze scheepskok had de eere om daar over uitdrukkelyk by den Heer Landvoogt *Wyns* ontboden te worden, die 'er, met zyn byhebbent gezelschap, zeer over verzet stond.

Taal hier gebruikelyk. Schoon de Bandanezen van ouds hun eigen taal hadden, zoo is de gemeene taal onder hen en met alle vreemdelingen, zoo daar, als om de gansche Oost, ja door gansch Indiën (hoewel men op Batavia, Ceylon en elders ook de Portugeesche veel gebruikt) de Maleitsche, dat een cierlyke, ryke, en zeer aangenaame taal is.

Daar zyn 'er, die meinen, dat de Nootenboomen alleen in Banda vallen, doch dit is mis, gelyk wy toonen zullen, als wy van de Indische boomen handelen; maar dit is waar, dat men 'er deze landvoogdy alleen toe houd, om ze aan te queken, en dat men die op alle andere plaatzen uitroeid.

Tot de landvoogdy van Banda behooren verscheide Eilanden, zoo om de Zuidoost, als om de Zuidwest van Banda gelegen; als mede de vaart op Nova Guinea.

Deze Z. Ooster en Z. Wester Eilanden zyn zeer veel in getal, die men met haare naamen, en in haare strekking, in de kaart C. zeer net vertoont ziet. De Zuidooster en Zuidwester Eilanden.

Wy zullen eerst de Z. Ooster, en daar na de andere, zoo verre het noodig is, aanwyzen en beschryven.

Deze nemen haar begin ten O. van 't groot eiland Ceram, omtrent 1 myl Beoosten Ceram Laoet.

Pas O. ten Z. van 't zelve ontmoet men eerst twee kleine eilandekens, waar van het Oostelykst Tenimbar genaamt is.

Wanneer men van daar nu 4 mylen na 't N. O. zeilt, heeft men het eiland Goram, dat wel 12 of 13 mylen van Ceram Z. O. op legt. Het is wel 3 of 4 mylen lang, en wel 2 of 3 mylen breed, en meest N. W. en Z. O. gestrekt leggende, waar na toe veel oude Bandaneezen gevlugt zyn, waar mede de E. Maatschappy nu en dan nog al wat heeft te doen gehad. Het legt ook ontrent 4 mylen O. ten N. van Salowakki.

Twee mylen verder Z. O. van Tenimbar, heeft men 't eiland Salowakki, dat byna meest Z. ten O. en N. ten W. gestrekt legt, en digt by 't welke zich een rif, dat van Ceram Laoet tot naby het zelve loopt, opdoet. Het is 4 mylen ruim lang, 2 mylen breed (hoewel aan beide de einden smaller) en aan de O. kant van een baai voorzien; en 't heeft aan de Z. zyde een klein *rifje*, dat na 't Z. W. strekt.

Het eiland Manabokka doet zich 2 mylen Z. Oostelyker, met een klein rifje aan de N. W. kant, op. Het legt meest N. W. en Z. O. gestrekt, is ontrent 5 mylen lang, en schaars 2 mylen breed.

Drie mylen Z. Oostelyker leggen de twee eilandjes Mattebello Z. O. ontrent 2 mylen van malkanderen, en pas 1 myl yder groot, van waar men 2 mylen Z. Oostelyker by 't eiland Coeffevoey komt, dat ontrent 3 mylen lang, en 2 mylen meest breed, en in 't O. en W. van een baai voorzien is.

Anderhalf myl Z. Oostelyker heeft men een droogte wel van 2 of 3 mylen in 't langwerpig rond, met een klein eilandje aan de Z. O. zyde 1 myltje daar buiten, ten O. van 't welke 6 mylen een droogte van 2 of 3 mylen in 't rond, Poelo Flores genaamt, legt.

 Twee

Twee mylen ten Z. O. van 't voornoemt eilandje heeft men 't eiland Koerekofe, dat 3 of 4 mylen in 't rond is, en 't geen pas ten N. O. ook een klein eilandje leggen heeft.

Even ten Z. O. van Koerekofe heeft men het eilandje Tewer, dat 35 of 36 mylen ten O. van Banda legt. Dit is zeer bergagtig, 2 mylen in 't rond, en vol klappusboomen, die veel olie geven. Ook is hier een hooge brandende Berg, die in 't jaar 1659. met groot geweld van een berstte.

Twee of drie mylen Z. Oostelyker, en dan niet wel nog eens zoo verre, heeft men twee kleine eilandekens zonder naam, en dan nog 2½ mylen Zuidelyker ziet men 't eiland Boen, dat een driehoek verbeeld, en ontrent 3 of 4 mylen in 't rond is, hebbende in 't N. O. 1 myl van de wal een klein eilandje, en in 't O. ten Z., pas buiten dat klein eilandje, een rif van wel 5 mylen in 't rond leggen, waar op zich nog twee kleine eilandekens vertoonen.

Twee mylen schaars vlak Bezuiden Boen legt het eiland Caudar, meest W. ten N. en O. ten Z. gestrekt, zynde 3 mylen lang, en 1 groote myl breed.

Drie mylen Zuidelyker (wel zoo Oostelyk) ontmoet men 't eiland Cauwer, dat meest Z. ten W. en N. ten O. gestrekt legt, 't geen ook zeer bergagtig, wel 3 mylen lang, en 1 of 1½ myl breed is. Zy bakken hier veel potten, die zy, nevens haare Atap in Banda te koop brengen.

Vyf of zes mylen Zuidelyker heeft men drie eilandekens, Noessa Telo (dat is de drie gebroeders, of eilanden, in 't Amboinees) in een driesprong, 2 of 3 mylen van een, zoodanig leggen, dat 'er een van in 't Z. komt, en de twee andere zich in 't N. W. en in 't N. O. vertoonen, zynde geen myl yder groot.

In 't N. O., 8 of 9 mylen van 't Oostelykste der drie gebroeders, legt Tiando, een groot rif, dat meest W. ten N. en O. ten Z. wel 13 of 14 mylen in 't rond gestrekt legt, en waar op zich drie eilandekens, twee in 't W. en een in 't O., yder ontrent van 2 mylen lengte, en zeer smal, vertoonen.

Twee of drie mylen ten O. van dit rif legt een ander ontrent van de zelve grootte; doch Z. en N. strekkende, en pas 2 of 3 mylen van 't eiland groot Key in 't O. (waar van wy daar na, gelyk ook van Aroe, breeder spreken zullen) gelegen.

Vyf of zes mylen ten Z. O. van Noessa Telo leggen twee kleine eilandekens meest N. O. en Z. W. van een gestrekt, van welk 't N. Oostelykste Toenjotokki genaamt is.

Vier mylen Beoosten Toenjotokki vertoont zich een rif, dat wel 10 mylen Z. en N., en wel 3 of 4 mylen O. en W. uitstrekt. Het loopt in 't N. met een bogt om van 2 of 3 mylen, en gaat daar dan na 't Z. zoodanig om, dat het aan 't eiland Key Watala in 't N. vast legt, gelyk het in 't O. ook tot tegen klein Key loopt.

Op dit rif leggen vier eilandekens, yder 2 of 3 mylen in 't rond, alle Z. en N. gestrekt. De drie eerste beginnen in 't N. digt by de zoom van 't rif, en gaan zoo Z. aan, dat zy ontrent 1 myl van een leggen; en even buiten 't rif 1 myl van 't Zuidelykste dezer drie eilandekens ziet men nog twee zeer kleine 1 myl O. en W. van een gestrekt; doch het Zuidelykste van de vier, Moey genaamt, legt wel 5 mylen van de drie Noordelyke, of wel van 't Zuidelykst der zelve, zynde digt aan den Zuider zoom van dit rif, ontrent 1 myl van de N. W. hoek van klein Key, gelegen.

Een myl Beoosten die drie Noordelykste eilandekens, op dit rif leggende, en 1 myl Benoorden de N. hoek van 't eiland klein Key, legt het eiland Key Watala, dat is, klein Key, dat N. en Z. aan de W. en O. kant ruim 4 mylen lang, en O. en W. wat smaller is, zich zelve byna vierkant vertoonende, uitgenomen dat men in 't N. een baai met twee smalle hoeken, die meest N. W. strekken (gelyk ook de baai loopt) heeft. En in 't O. buigt de wal wat uit, gelyk zy in 't Z. weer wat inloopt.

By den O. hoek dezer baai in 't N. W. pas 'er Benoorden, legt een eilandje op een klein rond ritje, dat aan de wal van Key Watala vast is, en 2 mylen Oostelyker is 'er nog een, dat wat grooter, en in 't O. ten Z. mede met een klein ritje digt 'er aan bezet is.

Vyf mylen van dat eilandje, 't geen ten Z. W. van Toenjotokki 2 mylen legt, ontmoet men 't eilandje Fadool, dat ontrent 3 mylen in 't rond is.

Een myl Bezuiden Key Watala legt het ander deel van klein Key met zyn N. W. hoek, die voor aan in 't N. W. 4, doch wat Zuidelyker 4 of 5 mylen verre, maar 3 mylen breed is, zynde aan zyn W. zyde Z. en N. wel 9, doch in 't midden 5 of 6, en aan zyn O. kant ruim zoo lang, alzoo zich die als in een driehoek, met een punt na 't N., een na 't O., en een na 't Z., met een eilandje daar by, en pas 'er Bezuiden, vertoont. Klein Key.

In 't N. heeft het een groote ronde baai, die wel 4 mylen lang, en ook wel zoo diep is, meest N. N. O. strekkende. Ook ziet men nog een klein baaiken aan de Westzyde dezes eilands, ontrent 4 mylen van de Z. W. hoek gelegen. Het is wel 34 mylen in 't rond.

Twee

Twee of drie mylen ten Z. W. van des zelfs Z. W. hoek legt een rondagtig rif wel van 10 of 12 mylen in 't rond, waar op zich twee kleine eilanden van 2 of 3 mylen in 't rond, meest O. en W. gestrekt, 1 myl van malkanderen vertoonen. Het Oostelykst, zynde 't kleinste, is Ketember genaamt, leggende byna aan de Ooster- gelyk het ander aan den Wester-zoom van dit rif.

Een weinig Benoorden den O. hoek van klein Key doet zich de Z. hoek van 't eiland groot Key op, waar op de Negry Elad bekent is.

Groot Key. Het zelve strekt zich meest N. ten O. en Z. ten W. ter lengte van 19 of 20 mylen uit, en is in 't N. 4 of 5, en van 't midden af, en zoo verder na 't Z., 3 mylen breed.

Men ziet daar maar een klein baaiken in 't W. ontrent het midden des eilands, en een eilandeken er voor leggen, hoedanige twee andere zich 4 of 5 mylen Noordelyker Z. en N. 1 myl van een vertoonen, zynde de wal daar, van de voornoemde baai tot pas Benoorden dit laatste eilandje, wat ingebogen; en dan legt 'er nog een eilandeken in 't N., pas 1 myl van de wal, op een ritje van 2 of 3 mylen in 't rond, dat aan wederzyden aan de wal van dit Key vast is. Ook buigt de Oosterwal in 't O., en zoo al verder tot het O. N. O. (en daar wel 't meeste) zich uit, van waar zy dan na 't N. ten W. weer wat met een vlakke bogt inbuigt.

Dit eiland wort gegist op 50 mylen O. Z. O. van Banda te leggen, en beide deze eilanden groot en klein Key zyn hoog en bergagtig land, die van gedaante, in opzigt van haare gebergten, niet veel van Leytimor in Amboina verschillen. Men heeft 'er ook verscheide rivieren, en 't is ontrent 40 mylen in 't rond, zoo dat men wel drie dagen werk heeft om dit eiland rond te scheppen.

Deze volkeren oorlogen dagelyks tegen malkanderen, maakende malkanders oorlogsgevangenen tot slaaven, die zy dan aan de Bandaneezen voor een gering geld, van 10, 12, 15 of 20 Ryksdaalders ten uitersten, verkoopen, hoewel zy dat wel aan hun eigen vrienden, buiten weten der zelve, even als die van Celebes en Bali, doen.

Omstandig beschreven. Wat nu deze Keyaaren verder betreft, zy stellen uit de overlevering hunner voorouders vast, dat God hun land geschapen heeft, zonder dat zy, die zeer botte Heidenen zyn, daar iet verder van weten te zeggen, of iets van zyn wezen op te geven.

Wanneer zy 't een of 't ander ondernemen, of hier of daar na toe vaaren, zyn zy gewoon in zeker huis, waarschynelyk hunnen Tempel, te gaan, en hem daar om een goeden uitslag van hun werk, reize, enz. aan te bidden.

Eer zy zich tot dit gebed begeven, rigten zy een groote maaltyd voor 't gansch dorp aan, en slagten eenige verkens, en bokken, waar van zy een gedeelte aan hunnen God, staande op een stok, en op een vierkante verhevene plaats van steen, ontrent twee voeten hoog, opofferen, en na dat het zelve een halven dag daar gestaan heeft, komt zeker persoon, waarschynelyk hun Priester, en die daar van leeft, dit na zich neemen, aangezien de zelve geen ander inkomen, buiten een vrye wooning by dien Tempel, heeft.

Deze gebeden nu vangen deze inwooners niet aan zonder een menigte van grillen, en grimatzen, die voor af gaan, gewoon zynde dan eens op hunne knyen te vallen, dan weer eens hun aangezigt te stryken, en dan weer eens beide de handen boven 't hoofd te houden, hoewel zy geen beelden hebben, voor welke zy die grillen aanregten.

Zy vallen doorgaans bruin van wezen, hebben een goede lengte of evenmatigheid van lichaam, en zyn van lang gekruld hoofdhair voorzien. Van aard zyn zy zeer gedienstig en goedaardig; ook niet diefagtig; maar getrouw, en veilig om met hen om te gaan.

Yder dorp heeft drie of vier Orang Kaja's, en yder Orang Kaja weet, hoe veel ingezetenen onder hem staan. In tyd van nood staan deze dorpen malkanderen by. Ook voert de Orang Kaja alle gerigtszaaken onder hen uit, hoewel men anders, nog aan zyn gewaad, nog aan zyne staathouding, eenige verandering of onderscheid tusschen hem en een gemeenen Keyaar, bespeuren kan, dan alleen, dat zommige onder hen negen of tien goude ringetjes in de ooren dragen, en een kleedje van basten van boomen, of ook wel een blaauw badjoe aanhebben.

Hunne huizen zyn van Gabba Gabba gemaakt, met Atap gedekt, en drie of vier voeten van de aarde op stutten, en zomtyds wel op klippen aan de zeekant, of langs strand, gezet.

De dorpen, waar mede de onzen in 't jaar 1624. al gehandelt hebben, zyn Har (waar voor zy toen geankert lagen) Adeylar, Oerato, Soevat, Eli, Onbotayl en Wayea, welke zeven te zamen wel 4000 koppen in tyden van oorlog te veld konden brengen.

De hoofden dezer dorpen hebben geen inkomen; en zyn zoo wel als de gemeene man, genoodzaakt, hun kost met visschen, en van hunne boomen en landvrugten, die Calappus, Orangie-appels,

appels, Piessang, Limoenen, en andere, reets gemeld, te zoeken, waar toe zy dagelyks hunne slaaven gebruiken.

Deze voornoemde dorpen aan de Oostzyde gelegen, hadden wel 40 andere dorpen op dit eiland, meer na 't Zuiden, tot vyanden, tegen welke zy vier jaaren geoorlogt, en in dien tyd wel 400 koppen verlooren hadden.

Dezen oorlog is alleen daar uit ontstaan, om dat zy yder hunne byzondere voorregten (volgens oude wetten van hunne voorouders) hebben, na welke zommige bevoorregt zyn, om alleen met bobbers (vischkorven) andere met fero's (fuiken) eenige andere weer met hoeken, en wat dies meer is, te mogen visschen, en buiten welken regel zy, of andere, schynen gegaan, en daar door hun volk verlooren te hebben.

Het regt wort by hen in dezer voegen bedient.

Die yemant zonder reden dood, wort gekrist, of met pylen doorschoten, dat 'er de dood na volgt.

Die overspel bedryft, is daar een man des doods; en zulk een overspeeler, gelyk ook de overspeelster, word den gehoonden man, om zyn moed 'er aan te koelen, volkomen overgegeven, en gemeenelyk mede gekrist.

Een dief, die iets van waarde gestolen heeft, worden de vier vingers zyner regterhand afgesneden, of zomtyds, na dat de zaaken ligt of swaar zyn, maar van een oor berooft; doch over kleinigheden, vrugten, of diergelyke dingen, wort hy in een boete, gerigt na zyn vermogen, gedoemt, die door het gansch dorp in vrolykheid verteert word.

De mans trouwen zoo veel vrouwen als zy voeden konnen; doch mannen, of vrouwen, zyn niet langer, dan zy willen, aan malkanderen verbonden, en konnen, na de scheiding, weer een ander nemen.

By 't aangaan van huwelyk bedingen de ouders zekere uitzetting voor de jonge lieden, waar in malkanderen verstaan hebbende, wort 'er een maaltyd aan het dorp gegeven, en door de gasten geoordeelt, wie van beiden, de bruidegom of bruid, het langst leven zal, dat zy voorgeven te konnen zien aan een Pinang, die zy yder eeten, en diens uitgekaauwde Pinang de bleekste is, die zal eerst sterven. En daar by is dan hun huwelyk bevestigt.

Indien hier yemant van aanzien sterft, die wort eerst met verscheide oliën en kruiden gebalzemt, en dan in een kist aan 't dak opgehangen, waar onder ettelyke en zomtyds wel 6 of 12 maanden (na zyn staat is) aan een zoo lang vuur gestookt wort, tot hy geheel droog is, waar na zy hem in de aarde begraven. Ook hebben zy de gewoonte, pas na de dood van zulk een persoon, een feest aan 't gansch dorp te geven, en een soorte van schermspel tot een algemeene vreugde aan te regten. Ook geven zy eenig goud, kleederen, enz. aan dezen en genen (yder na zyn vermogen) om den dooden te helpen beweenen, welk gehuil wel een maand lang duurt, en daar in zy malkanderen vervangen; doch een gemeen man wort aanstonts begraven.

Ten teeken van rouw laaten zy hun hoofdhair afscheeren, en dragen dan ook ringen om de armen en beenen, en een gordel van rotang om 't lyf, die 'er zoo lang aan blyft, tot hy 'er afvalt. Zy onthouden zich dan ook eenigen tyd van zekere spyze, en wagten zich te gelyk van lachen, of 't plegen van eenige ydelheid.

Zy gaan meest naakt, dekkende beide de geslagten alleen hunne schamelheid. Zy hebben weinig huisraad. Hun spyze is meest sagoe, piessang, en oebis of wortelen. Hun drank towak, en putwater; hunne schatten bestaan in goud, olifantstanden, en eenige kleeden, hen van de Macassaaren, en anderen, gebragt, die zy tegen sagoe, olie, enz. geruilt hebben.

De oudste zoon vervangt hier zyn vader in de regeering; doch alle de kinderen erven anders gelyk.

Hun vee bestaat in verkens, en bokken; doch paarden, buffels, koejen, bullen, of diergelyke hoorndieren, zyn hier niet, dan zedert weinig jaaren.

Zy geven voor, dat zy, genegen zynde te oorlogen, of yet anders te ondernemen, eerst raadplegen met een vrouw, die vier oogen heeft, die zich aan de Westzyde des lands onthoud, welke vrouw, in hun bywezen, met zekeren geest wegens hun geluk of ongeluk raadpleegt, waar van zy den galm wel hooren, doch hebben dien geest noit gezien; dat op een listigen Priester uitkomen zal. Twee van die oogen staan in 't voorhoofd dezer vrouwe, en twee in haaren nek. Zy boden ons volk aan, hen die vrouw te laaten zien, doch zy dorsten zich zoo diep landwaart in niet begeven, alzoo het d'eerste maal was, dat zy hier gekomen waren.

Deze volkeren zyn zeer begeerig na Cayin Goelongs met swarte hoofden en roode velden, Petas met roode hoofden en een schoon weerschynend veld; wit Gunees linnen; Negroskleeden; Rood laken, Tapitsjindos van vier Hasta; ook eenige Sarongs, roode Dronggangs Tsjara Malajoe, als ook na yzere parangs, byltjens, oud yzer, mitsgaders Parys-werk, kraalen, en eenige slegte snuisteryen.

Zy kennen ook realen; alle de voornoemde gooderen kan men hier verhandelen of tegen fagoe, olie, en andere waaren, of met groote winst verruilen, en daar mede Banda grooten dienst doen.

Alle deze zaaken zyn in 't jaar 1624 den 10 Februari, door die van 't jacht Goa, voor het dorp Har ten anker leggende, zoo als wy die hier, uit een nette memorie getrokken, opgeven, van tyd tot tyd ondervonden.

Men heeft 'er ook boontjes, en buiten de fagoe (die 'er zeer weinig is) ook oebi en combili, een soort van wortelen, enz. en veel goed hout, aangezien het land zeer boschagtig is.

Deze lieden van Key (gelyk die van Aroe) komen jaarlyks met 18 of 20 kloeke vaartuigen, met 80 tot 100 mannen bezet, na Banda, om handel te dryven.

Hunne wapenen zyn een schild, swaard, pyl en boog, en hazagayen, die zy wonderlyk wel weten te gebruiken. Ook hebben zy eenige metale bassen op hunne coracoras.

De Aroesche Eilanden. Vyftien of zestien mylen Beoosten groot Key doen zich de eilanden van Aroe op.

Vier der zelve leggen meest Z. ten W. en N. ten O. als in een lyn, de Noordelykste 1., en de twee Zuidelykste 2 of 3 mylen van een gestrekt, en de andere zes doen zich 2, 3 of 4 mylen Oostelyker op, van welke zich 'er een 3 mylen van 't Noordelykste der vier voorige meest in de lengte O. ten N. en W. ten Z. gestrekt, ter lengte van 5, en ter breedte van 2 mylen, vertoont.

Het tweede der Oostelyke doet zich pas wat Zuidelyker als het tweede der vier voorige, en 3 mylen 'er van gelegen, op, zynde ontrent 5 mylen O. en W. lang, en 2 of 3 mylen breed. Het legt van 't eerste Oostelykste eiland wel 7 of 8 mylen.

Het derde der Oostelykste legt mede af en aan het derde der vier voorige 1½ of 2 mylen Beoosten 't zelve, en 2 mylen van 't laatst beschreven, hebbende ontrent de zelve lengte en breedte als het voorige, gelyk zy beiden in 't Oosten ook scherp uitloopen.

Twee mylen 'er af na 't Zuiden van 't laatst beschreven eiland, en af en aan de Zuidhoek van het derde der vier voorige, ziet men O. en W. 1 myl van malkanderen twee kleiner eilanden gestrekt leggen, zynde het Westelykste der zelve maar 2, en 't Oostelykste wel 5 mylen lang; en 't eerste 1, en 't tweede 2 mylen breed; Bezuiden welk eerste dezer twee 2 of 3 mylen zich nog een klein eilandje van 2 of 3 mylen in 't rond, ontrent 3 mylen van 't Zuidelyke der vier voorige eilanden, vertoont.

Het Noordelykste nu der vier Westelykste Aroëze eilanden legt meest N. N. O. en Z. Z. W. 5 mylen in de lengte, en 2 in de breedte gestrekt.

Het naaste daar aan, 1½ myl Zuidelyker gelegen, vertoont zich als een laars, die met het boveneinde vry wat breed na 't W. ten N. en met de voet wat smaller na 't O. ten Z. gelegen is, zynde in 't W. ten N. 4, en in 't O. ten Z. 2 of 3 mylen breed, en W. ten N. en O. ten Z. ontrent 5 mylen lang. In 't O. N. O., en in 't Z. ten W. heeft men twee kleine baaikens.

Het derde der Westelykste eilanden legt met zyn N. einde pas 1 myl, doch met zyn Oosterkant wel 3 of 4 mylen Zuidelyker, alzoo zich dit byna als een verkeert - staande laars 'er tegen aan toont.

Het strekt zich mede ten deele W. ten N. en O. ten Z. 3 of 4 mylen verre uit, doch 't draait dan vlak van 't N. door 't O. na 't Z. wel 3 mylen verre (daar 't 2 mylen, gelyk het anders 3 of 4 mylen, en in 't W. wel 't breedste is) om, zynde van het derde der Oostelykste eilanden ontrent 2 mylen gelegen. Aan de Z. W. kant loopt de wal aan wederzyden scherp in, zich zelven als een baai vertoonende.

Het laatste der vier Westelyke eilanden legt ontrent 4 mylen Bezuiden het voorige, vertoonende zich meest rond, 5 mylen lang en 4 breed; doch aan de N. en Z. hoek smaller, en 't legt meest N. W. ten N. en Z. O. ten Z. gestrekt. Of 'er na 't O. nog meer zyn, konnen wy niet zeggen, hoewel het zeer waarschynelyk is.

Deze eilanden leggen van Banda 65, en van Nova Guinea 18 of 20 mylen, bestaande meest in vlakke en boschagtige landen.

Om van Banda na de zelve te zeilen, is men gewoon eerst op 't eiland Tewer (daar men na 1 of 1½ etmaal zeilens komt) aan, en dan verder over Cauwer te gaan, waar na men nog wel een grooten dag van nooden heeft, om deze eilanden te beloopen. Tewer en Cauwer.

Op de zelve heeft men veel dorpen, waar onder de bekendste zyn: Wokam, Wodjir, Workey, Wamir, Toetewanang, Saguwading, Bocan, Guamar, Bagambel, Maaycoor (dat op een byzonder eilandje legt) Ratoe, Tarangan en meer anderen, die meest gestadig tegen malkanderen oorlogen, behalven dat die van Nova Guniéa, en 't Zuidland, hen dikwils komen verneftelen; en deze oorlogsgevangenen zyn het, die zy aan die van Banda als slaaven in groot getal, en voor een geringe prys, verkoopen.

Dit land in zich zelven is zeer volkryk, doch 't volk niet te vertrouwen. Het is van 't jaar 1623. al onder de E. Maatschappy geweest; gelyk wy nader uit een Verdrag, tusschen hen en ons gemaakt, maar dat wy niet noodig geoordeelt hebben hier by te voegen, zouden konnen zien.

Een klaare preuve van den trouwloozen aard dezer Inlanders zag men in 't jaar 1683. toen 'er kapitein *Hysselberg*, met den lieutenant *Roozenburg*, en de vaandrig *Lucas Klaasz de Jong*, met een schip en eenig krygsvolk na toeging: want zoo ras hy daar gekomen was, verschenen wel 200 gewapende mannen voor het dorp Workey, dat om de Z. lag.

Deze quamen vry stout op hem af, en schooten met pyl en boog na hem, en zyn volk; maar toen *Hysselberg* 'er eenige met het schroot van zyn Princenstukjens wegmaaide, gingen zy, niet gewoon op zulke heete boontjes te gast te gaan, ten eersten door.

Naderhand tot de vrede uitgelokt, en op een steile doch veilige plaats by een gekomen zynde, wiert het verdrag, dat zy in drie paajen 18 slaaven aan de E. Maatschappy geven zouden, getroffen.

Volgens dit versprek dagt men dat zy de eerste zes zouden gaan haalen, doch zy vergaten weer te komen.

Men kreeg ook tyding, dat 'er geen een mensch meer in 't dorp was, en dat 3 of 4 Hollanders hunne hoofden al quyt waren, hoedanig zy ook te Cabroro voeren, een dag of twee reizens verder; waar op de onzen goedvonden niet alleen Workey; maar nog 8 of 9 andere dorpen te verwoesten.

Op de zelve wyze waren de onzen daar in de jaaren 1646. en 1657. ook onthaalt, wanneer zy eerst met die van Goram, en daar na met die van Ceram Laoet, onze vyanden, aanspanden, verscheide Hollanders vermoort, en eenige Coracoras der Amboinezen genomen hebben; en geen wonder, alzoo de Bandaneezen herwaarts, en na Key gevlugt, deze Inlanders geduurig tegen ons ophitsten.

Dorp Workey. Dit Workey is een zeer groot dorp, en een byzonder nette Negry, strekkende zich wel een klein half uur verre uit, gelyk het ook een der magtigste Aroësche dorpen is.

Het heeft ook alleen een paarlbank onder zich, wel 1½ dag van 't zelve gelegen, waar na toe zy met jonken en groote vaartuigen (hoedanige zy 'er wel 70 of 80 hebben) vaaren, waar mede zy ook alle anderen de vaart derwaarts beletten, of hen, zoo zy daar echter komen, beoorlogen.

De meeste, die hier vallen, zyn maar stofpaarlen; doch ik heb 'er ook gezien, die als een graauwe ert van groote, ja die grooter, en byzonder schoon van water waren.

De hoofdnegry is nu Wokam, alwaar wy een sergeant, een corporaal, en 10 of 12 soldaaten in een vesting van pallisaaden leggen hebben.

Hier vallen veel verkens, hoenderen, allerlei Indische fruiten (doch weinig Tsjampeda's) boontjes, oebi's, sagoe, atap, paradys- en koningsvogeltjes, coessoeoesso's (zeker landdier, dat wy onder Amboina's stoffe vertoonen) pilandoes (een soort van dieren als konynen met korte voorpooten eenige zeldzame zeehoorens) Loeri's, veel visch, en meer diergelyke goederen.

Zy weten daar zeer weinig (uitgenomen aan de hoofdplaats, door de verkeering met de Hollanders) van goud, of zilver; maar hun beste schatten zyn olifantstanden, en gongen.

Hunne doode kinderen, en ook de lyken der oude lieden, hangen zy in gabba gabba kisten in den rook, en laaten die zoo hard, als mummie, uitdroogen, die zy dan verder onder hunne lantey's, en zolderkens van gespleten bamboezen, bewaaren.

Zoo hun vuur by ongeluk uitgaat, zullen zy dat noit by hunnen nabuur, schoon in een en 't zelve huis (alzoo verscheide huishoudens onder een dak leven) zoeken; maar aanstonts zelfs weder vuur maaken, dat zy zeer behendig, met een zagt tegen een hard houtje in een kuiltje, daar in gemaakt, zeer sterk te wryven, en met wat tontel van drooge klappusbolster, of iets anders, daar by te leggen, weten te doen.

Dit volk, nu en dan in Amboina verschenen, gaven haar Edelheden aan die van Ambon en Banda, in 't jaar 1670. den 26 Januarii, last wel te bejegenen; doch in 't volgende jaar gaven zy weer bevel om hen van Amboina en Java af te weeren.

Hier zyn geen rivieren, weshalven men zich hier met zeer slegt putwater, of met eenige staande waters, moet behelpen, dat waarschynelyk de oorzaak is, dat 'er veelen sterven, en die 'er nog van daan komen, 'er zeer ongezond uitzien.

Op deze eilanden van Aroe, Key, enz. mogen alleen de Bandaneezen, waar onder zy eigentlyk staan, en geen Amboineezen, dan alleen by verlof van haar Edelheden, gelyk zy uitdrukkelyk den 6 Maart 1691. beveelen, vaaren, by welk schryven zy 't geval van *Jacob van Cordan*, te dier tyd in Amboina woonende, uitzonderen. Ook verboden haar

Edel-

Edelheden by schryvens van den 14[den] Maart 1681. aan die van Amboina, dat geen Zuidooster slaaven daar, maar alleen in Banda, zouden mogen verkoft worden.

Ook gaven zy den 22[sten] Februarii 1704. aan die van Banda bevel, dat zy wel op 't gedrag der genen, die zy na deze Zuidooster eilanden zonden, zouden letten, om, zoo veel 't mogelyk was, voor te komen, dat deze Inlanders geen ongelyk mogt worden aangedaan.

Gelyk nu de Bandaneezen op deze eilanden vaaren, en jaarlyks volk van wegen de E. Maatschappy derwaarts zenden, alzoo komen deze Zuidoosterlingen jaarlyks met hunne vaartuigen, en waaren, tegen September, of in 't einde van 't Oostersaaifoen, in Banda, om te handelen.

Deze waaren bestaan meest in slaaven, sagoe, die Banda gansch niet, en echter voor hunne slaaven hoognoodig heeft, toetombos (fraaje doozen van bladeren en zeehoornkens, verscheiden in een sluitende) paradys- en koningsvogelkens, katsjang, (zeker soort van boontjes) houtwerk tot het bouwen van vaartuigen, enz. pinang, gedroogde visch, oude klappus, groote batattas, en meer andere eetbaare wortelen, en ook wat ryst en padi, doch van weinig belang, en andere geringe waaren van die soort.

Ketember. Na deze tusschenstap keeren wy van Aroe weer na het eilandje Ketember, ten Z. klein Key, daar wy het met de beschryving der voorige eilanden gelaaten hadden.

Mose. Bewesten Ketember, of wel Bewesten dat rif (waar op het legt) 10 mylen, legt het eiland Mose rondom op een rif, dat over al wel 1 myl breed is.

Dit eiland strekt zich meest N. ten O. en Z. ten W., heeft maar een baaiken aan de O. kant, en is ontrent 5 mylen lang, en 4 mylen breed.

Pas Bezuiden 't zelve 1 myl legt een klein eilandeken van 2 of 3 mylen in 't rond, mede rondom op een rif, en meest Z. en N. gestrekt.

Een myl Z. Oostelyker heeft men een rif, dat 3 of 4 mylen lang, in 't N. 3, en in 't Z. 2 mylen breed, en dat in 't N. wat na binnen inbuigende is. Op 't zelve leggen vyf eilandekens, twee in 't N. W., twee in 't N. O. (en aan beide de zyden ook zoo gestrekt) en een in 't Z.

Tenember. Beoosten dit rif 5 mylen is het eiland Tenember 't geen rondom op een rif, wel 2 mylen breed, legt, dat in 't N. W. nog met een spitzen hoek uitschiet, aan de N. kant aan weerzyden goede ankergrond, en aan de N. O. kant digt aan 't eiland twee kleine eilandekens N. W. gestrekt leggen heeft.

Dit eiland doet zich meest N. O. en Z. W. op, zynde zoo 6 mylen lang, en in 't Z. W. tot de helft toe 3, en in 't Z. maar 2, en ook 1 myl breed.

Een myl ten Z. W. van 't zelve is nog een groot rif, Z. O. en N. W. zich wel 4, en O. en W. wel 3 mylen verre uitstrekkende, op welkers Noorderdeel een klein eiland, 't schildpadseiland genaamt, legt.

Een myl Bezuiden Tenember 's Z. W. hoek legt het eiland Larat op een rif, dat 1 myl verre (en in 't Z. W. nog verder) rond loopt, strekkende zich ook tot aan Timor Laoet 's O. en W. zyde uit. Larat.

Dit Larat is ontrent 5 of 6 mylen O. W. lang, en Z. en N. ontrent zoo breed, en van gedaante meest rond, uitgenomen aan de Z. W. zyde.

Ook heeft men aan de N. zyde een kleine baai, en op 't zelve ontrent de W. hoek een weinig Noorderlyker 't dorp Larat, en in 't N. O. byna 't dorp Cocober leggen, behalven dat zich nog een eilandje 2 mylen ten N. W. van 't dorp Larat, en een zeer klein eilandje, met een ritje 'er om, 1 myl van de Z. hoek opdoet.

Anderhalf myl ten Z. W. de Z. W. hoek van 't eiland Larat vertoont zich het eiland Timor Laoet met een smallen N. O. hoek, die wel 6 of 7 mylen lang, en in 't N. O. pas 1 myl breed, doch na 't Z. W. veel breeder is. Timor Laoet.

Deze hoek vertoont zich aan de O. kant tusschen een rif, dat van 't eiland Larat langs de O. kant van Timor Laoet digt aan de wal wel 6 mylen Z. aan voortgaat, en dan weer wel 5 mylen na 't O. (daar aan 't einde een klein eilandje 1 myl buiten de wal is) draait, en dan al verder 20 mylen verre van 't O. allenskens na 't Z. W. tot aan de Z. O. hoek van dit eiland loopt, daar zich 't rif wel 2 of 3 mylen in 't rond verbreed, gelyk ook de wal wat uitloopt, en daar zich ook drie kleine eilandekens, en 3 of 4 mylen Noorderlyker zich nog drie andere, beide in een driesprong, vertoonen.

Aan de W. kant van dien N. O. hoek van Timor Laoet ziet men 2 of 3 mylen van de wal dat zelve rif ook van 't eiland Larat, doch van des zelfs N. kant af buiten een eilandje, in 't N. W. 1 myl van 't dorp Larat gelegen, omloopen, 't geen zoo tot tegen de N. W. kant van dien hoek van Timor Laoet wel 5 of 6 mylen ver, doch aan 't einde in 't Z. W. met een spitzen hoek (die na 't N. W. wel 2 mylen verre uitsteekt) loopt, binnen of op welk rif drie eilanden N. O. 1 myl van een, langs de N. W. zyde van dezen hoek, en dus wel 3 of 4 mylen verre gestrekt leggen.

Dit eiland Timor Laoet is buiten dezen

N. O. hoek (die aan 't zelve als de gedaante van een harp geeft, en ontrent 7 mylen lang is) 11 mylen aan de N. kant (te weten buiten of Bezuiden dezen hoek) en zoo nog al wat verder een ftuk weegs henen, breed, verfmallende allenskens tot aan 't einde van 't eiland in 't Z. ten O. tot op 2 of 3 mylen; en de lengte van dit eiland van de N. hoek af is, 21, 22 en 23 mylen, te weten de N. hoek 'er niet by gerekent; want anders is 't eiland in zyn geheel wel 28 of 29 mylen lang.

De voornoemde N. O. hoek loopt aan de N. W. kant eerft 6 mylen verre, en dan nog wel 2 of 3 mylen Z. aan, maakende daar een fraaje baai, die wel 3 of 4 mylen wyd is, en waar by 2 mylen ten N. W. van de wal een rif van 3 of 4 mylen rond, en fpits na 't N. W. uitloopende, legt, waar op zich in 't O. ook een eilandje vertoont, ook maakt dan de W. kant van die baai een fcherpen N. hoek, die verder tot het einde toe gelyk henen loopt.

Op dit eiland zyn 3 of 4 dorpen bekent, een byna in 't midden 2 of 3 mylen van dien N. hoek, Joble Joelo; een 5 mylen Z. Ooftelyker, en Watilofi; een 3 mylen Zuidelyker, en Elufey; en een 7 of 8 mylen Z. Weftelyker, en Areloefoe genaamt.

Cera. En van dien N. hoek van deze baai loopt weer een rif van 4 of 5 mylen verre tot aan de N. O. hoek van het eiland Cera, dat 2 of 3 mylen ten Z. W. van dien hoek legt.

Dit Cera is byna vierkant, 3 mylen lang en breed, zynde in 't W. N. en Z. hier en daar wat ingebogen.

Sikevoe. Vlak Benoorden de N. W. hoek van Cera 2 mylen N. aan legt het klein eilandje Sikevoe op een rif, dat rondom 't zelve wel 1 myl breed gaat; Beweften 't welke een rif wel van 10 of 12 mylen in 't vierkant legt. Gelyk men ten N. O. van 't zelve 1 of 2 mylen drie zeer kleine droogten, in een driefprong N. W. aan, en een eilandje na de Z. O. kant, leggen heeft.

Boeto. Wat N. Ooftelyker, dan dit Noordooftelykft rifje, legt 'er nog een zoo met een eilandje, en W. ten N. van 't zelve 6 mylen, leggen op een rif, dat wel 5 of 6 mylen in 't rond is, twee eilanden, waar van 't grootfte in 't W. gelegen, Woerenatta, daar men Benoorden ankeren kan, en 't kleinfte, in 't O. gelegen, Boeto genaamt is.

Mefe Kawoeter. O. ten N. van Boeto 2½ myl legt 't eilandje Mefe Kawoeter mede op een rif, dat wel 1 myl rond gaat, ten O. van 't welk 1 myl weer een rif wel van 5 of 6 mylen in 't rond, en dat aan de Z. W. kant, wel 2 mylen als ingekeept en met een fluif is, ten N. W. van 't welke men een klein eilandje in 't Z. W., en na 't N. O. een grooter, pas 1 myl van een, en Papenberg genaamt, ziet, gelyk men 'er ook zoo twee N. O. en Z. W. geftrekt, aan de Z. O. kant van die fluif, en nog een in 't O., 1 myl 'er af, verneemt; ten O. van welk laatfte 2 mylen, men nog twee kleine eilandekens yder op een kleine droogte in 't rond, meeft N. ten W. en Z. ten O. van een geftrekt leggende heeft; buiten welk N. Weftelyk eilandje 2 mylen N. Ooftelyker men weer twee kleine eilandjes O. en W. een halve myl van een op een rif, dat 1 myl rond gaat, leggen ziet.

Ten W. van de zelve 2 mylen legt nog een klein eilandje op zoo een rifje, en nog 1½ myl Weftelyker nog een eilandje, Nammegang genaamt, 't geen 1 myl ten Z. W. een rond klein rifje, en 1 myl ten N. O. van 't zelve het eilandje Teng op een rifje, dat rondom ontrent 1 myl loopt, leggen heeft, zynde van dat eilandje, dat ten Z. van 't eiland Mofe legt, ontrent 4 mylen gelegen. Namegang en Teng.

Negen mylen Beweften 't eiland Cera legt het eilandje Maffide, dat 2 mylen N. O. geftrekt, en ontrent 3 mylen in 't rond is, op een rif rondom legt; en 2 mylen Weftelyker ontmoet men 't eiland Babber, dat ontrent 9 of 10 mylen in 't rond is, en een baai aan de Z. W. kant, en 't dorp Welang, op de Z. W. zyde van die baai heeft. Maffide. Babber.

Al zedert 't jaar 1671. den 24ften December heeft men belaft hier een korporaal, fchoolmeefter, en 4 of 5 foldaaten te leggen, om andere, en voor al de rooverfche vreemdelingen, hier van daan te houden.

Beweften Babber 1 myl legt nog een eiland van 3 of 4 mylen in 't rond, meeft Z. en N. geftrekt, en van welkers N. W. hoek een rif 2 mylen buiten de wal tot des zelfs Z. W. hoek loopt.

Benoorden Babbers N. hoek 2 mylen legt het eilandje Doetoe, dat pas 1 myl in 't rond, en met een rif, dat wel 1 of 2 mylen in 't rond loopt, aan zyn Z. kant bezet is. Doetoe.

Een groote myl Beweften Doetoe, wel zoo Noordelyk, legt 't eilandje Kebet, en 1 groote myl Beweften 't zelve heeft men 't eilandje Ijat. Kebet. Ijat.

Deze laatfte eilandekens, by Babber gelegen, leggen van Banda meeft Z. ten O.

Gelyk nu Ijat 2 mylen Benoorden Babbers W. hoek legt, alzoo legt het eiland Ceroewa 16 mylen N. ten W. van Ijat; doch eer men daar by komt, heeft men 9 mylen ten N. W. van Ijat een rif, dat N. O. en Z. W. 3 mylen verre zich uitftrekt, zynde 2 mylen meeft breed, doch in 't Z. W. fmaller. Ceroewa.

Wat

Wat nu 't eiland Ceroewa betreft, dit legt op een rif, dat zich rondom het zelve wel 1 myl buiten de wal ftrekt. Het eiland is byna rond, 4 mylen breed, en ontrent ook zoo lang; doch O. en W. nog wel het langft. Aan de N. kant van 't rif kan men ook ankeren, en ten W. van Ceroewa is nog een klein eilandje of twee.

Vogels-eiland. Zestien of 18 mylen N. ten O. van Ceroewa legt het Vogels-eiland, dat pas 3 mylen in 't rond, en mede op een fmal rif gelegen is. Het zelve legt Z. Z. O. van 't Hoog Land van Banda, of van Lonthoir, 18 mylen, zoo dat Ceroewa ontrent 36, en Babber, dat 19 mylen van Ceroewa is, 55 mylen van Banda legt.

Twaalf of 13 mylen ten N. W. van Babber, en 3 mylen W. ten Z. dat rif, dat tuffchen Ijat en Ceroewa legt, heeft men het eiland Nila, daar veel fwavel valt. Het is byna rond, en Z. en N. 4 mylen lang, en O. en W. 3½ myl breed, hebbende in 't W. een rif, dat 2 mylen breed is, en wel 3 mylen verre N. W. aan loopt. Ten W. van dit rif 1½ myl legt nog een klein rifje, en een halve myl Weftelyker een rif, dat wel 4 mylen lang, en 2½ myl breed, en meeft O. en W. geftrekt is. Nila.

Teuw. Met dit Nila beginnen de Z. Wefter eilanden, waar van het eilandje Teuw, dat 5 of 6 mylen ten Z. W. van Nila op een rifje legt, het eerfte is, beflaande in 't rond ontrent 4 mylen, en hebben een baaiken na de N. W. kant.

Ceremat-ten. Vlak Bezuiden Teuw 13 mylen, wel zoo Weftelyk, legt het eiland Cerematten. Dit is in 't N. 5, in 't Z. 3 mylen lang, en O. en W. meeft 4 mylen breed; hebbende in 't W. een klein eilandeken voor een vlakke baai leggen. Beweften des zelfs N. W. hoek een halve myl is een klein eilandje, en Beweften 't zelve 1 myl nog een zoo, met twee kleiner in 't midden, en ten Z. van de zelve nog twee zeer kleine 1 myl 'er af tegen een groot rif, dat 1 myl Beweften Ceremat-ten legt, en dat vol katskoppen is. Het ftrekt zich als in een driehoek wel 7 of 8 mylen Z. O. en N. W., en wel 5 mylen Z. en N. uit, hebbende drie kleine eilanden van 1 myl in 't rond van de N. W. hoek, 1 myl van een O. aan geftrekt leggen, van welke het Ooftelykfte wel 't grootfte, en Nifemaffe genaamt is; gelyk ook Bezuiden 't zelve 1½ myl nog een kleiner, en 1 myl Zuidelyker nog een ander legt, dat ontrent 3 mylen in zyn omtrek is. Nifemas-fe.

Korfewe-lan. Vyf mylen N. ten O. van Nifemaffe legt een klein eilandje van 1 myl in 't rond, en 4 mylen N. Weftelyker 't eilandje Korfewelan, dat maar 2 mylen in 't rond is, op een fmal rif, gelyk dat nog een kleiner eilandje 1½ myl ten N. W. van zich op zulk een fmal rif leggen heeft.

Twee mylen Bezuiden Korfewelan legt het eiland Damme op een rif, dat rondom 't zelve wel 1 myl verre loopt. Damme.

Het is ontrent 5 of 6 mylen Z. en N. lang, en doorgaans 2½ myl breed, uitgenomen dat het byna in 't N. met een breeden hoek, die 't land daar wel 5 mylen breed maakt, uitloopt, hoewel die ftreek in 't midden maar 1 myl, en in 't O. tuffchen 't Z. en N. maar 2 mylen breed is. Aan de N. kant is een kleine goede ankerbaai, Wilhelmus-baai genaamt; maar aan de O. kant, wat na 't Z. toe, is een grooter baai, die wel 3 of 4 mylen in 't rond is, die de baai van Koelewatte genaamt word; en in 't W. 4 mylen van dit eiland doen zich twee kleine eilandjes op een rifje op, waar van 't Z. Ooftelykfte het kleinfte, en 't N. Ooftelykfte het grootfte is.

Dit eiland legt 56 mylen ruim van Banda, en heeft een fwaaren Vuurberg.

Wy hebben al voor veele jaaren op het zelve gevaaren, en in 't jaar 1646. een vefting daar op gebouwt.

Wanneer de onzen te dier tyd daar quamen, verklaarden de ftrandvolken hier zich onze vrienden, doch de berglieden onze vyanden te zyn, het welk toen de onzen al wat volk gekoft heeft; maar na dat zy het bofch een kanonfchoot verre omgekapt, en opgeruimt hadden, ging het vry beter, en men kreeg de vefting Wilhelmusburg, anders ook Naffau genaamt, met 'er haaft klaar.

De ongezondheid dezes eilands bleek daar aan, dat 'er in die 7 weken, die zy aan 't bouwen der vefting bezig waren, wel 127 ftierven, 't welk ten grooten deelen van 't brak water, dat zy drinken moeften, quam: want fchoon 'er landwaart in wel goed water was, kon men, wegens den ftroopenden vyand, 300 of 400 fterk zynde, daar niet zeker by komen.

Na 't voltooijen der vefting bragt men 'er 8 yzere ftukken op, en men plaatfte daar een koopman, en een lieutenant met 70 foldaaten, met behoorlyke voorraad voor een jaar, waar op de vloot in Julii weer na Banda vertrok.

De reden, waarom de onzen herwaarts quamen, en een vefting daar gelegt hadden, was voornamelyk, om dat men zeer veel van Nootenmuffchaatboomen, daar vallende, geroepen had.

Ook voeren de Maleyers, Macaffaaren en Javaanen fterk, zoo hier, als op de andere Z. Wefter en Z. Oofter eilanden, zoo zy voorgaven, om 'er goud en maffoy te haalen, maar buiten twyffel is 't hen voornamentlyk om de Nooten, die daar vielen, of door de Nooteneeters daar ver-

 plant,

plant, of door Lorrendraajers 'er gebragt worden, te doen geweest.

Om nu deze, en andere vreemdelingen, hier van daan te houden, en om de Nootenboomen, uit te roejen, had men goedgevonden deze vesting 'er te leggen.

In 't jaar 1664. zogten de Engelschen door een van onze gewezene dienaars, *Vincent Vette* genaamt, dit eiland in bezit te nemen; doch men zond 'er uit Banda volk na toe, 't geen hen dat belette, en men bragt dezen *Vette* van daar na Banda, en verder na Batavia, om daar zyn proces op te maaken, alwaar hy ons ook kennis gaf, dat prins *Calamatta*, broeder des konings van Ternate, toen op Makassar woonende, na Engeland geschreven had, om die natie tot zekeren aanslag op Ceram aan te zetten, weshalven voortaan wat naauwer op hem ftont gelet te worden.

De quaadaardige lugt hier is echter oorzaak geweest, dat men naderhand ons volk, alzoo dat hier al te sterk stierf, van daar geligt heeft; hoewel 'er nog wel opgevaaren word.

Vyf of 36 mylen Benoorden Damme, en 22 of 23 mylen Z. W. van Banda, leggen de twee schildpadseilanden O. en W. een halve myl van malkanderen.

Lokker. Twee mylen Bewesten het groot rif, dat Bewesten Cerematten legt, doet zich 't eiland Lokker, dat 6 mylen O. en W. lang, en 2 of 3 mylen breed is, en 1½ myl Westelyker 't eiland Moa op.

Moa. Dit is wel 8 mylen O. en W. lang, en 3 of 4 mylen breed, leggende in 't O. met een dikken hoek wat na 't N. op, en in 't W. met een rond klein hoekje in 't midden uit. Het legt rondom op een

Leti. smal rif, hoedanig ook 't eiland Leti 2 of 3 mylen Westelyker zich vertoont, dat 4 of 5 mylen lang, 2½ myl breed, en 7 of 8 mylen in 't rond is.

Hier vallen veel verkens, en schapen, die na Banda, en ook wel na Amboina gebragt worden; doch men heeft moeite om ze op te brengen, en in 't eerste aan 't gemeen voedzel daar te gewennen.

Dit eiland is zeer bergagtig, en de ingezetenen, die ik gezien en gesproken heb, schynen van geen quaaden imborst te zyn.

Kisser. Zeven of 8 mylen ten N. W. van Leti legt 't eiland Kisser (dat ook wel Fetter genaamt wort) 't geen ontrent 8 of 9 mylen in 't rond, en op een smal rif gelegen is, hebbende in 't N. een flaauwe bogt.

Etter. Agt groote mylen N. Westelyker legt het eiland Etter, dat meest vierkant, O. en W. 4 mylen lang, en 3½ myl breed is. De Hoofdnegry, daar den koning van dat eiland woont, is Amagilli genaamt, die in 't jaar 1671. in groote vreeze voor de Portugeezen van Timor was, die hen, en ook die van Kisser, Aroe, enz. dreigden, te overvallen, doch haar Edelheden gaven aan die van Banda last, om hen te ondersteunen.

Negen of 10 mylen Benoorden de N. O. hoek van Leti legt een klein eiland, dat pas 2 of 3 mylen in 't rond is, van 't welke het eiland Teralta pas 2 mylen Westelyker legt, tusschen welkers Z. O. hoek, en dit eiland, zich nog een klein eilandje opdoet, gelyk 'er ten Z. van Teralta 1 myl nog een van 1½ myl in 't rond is. Teralta.

Dit Teralta is ook meest vierkant O. en W. 4½ myl (hoewel na 't N. wel 5 mylen) lang, en 3 of 4 mylen breed. Ontrent de Z. W. hoek legt het dorp Roman, en een half myl Bewesten dit eiland, af en aan dit dorp, een klein eiland, dat 1½ myl in 't rond is.

Vyftien mylen Benoorden de N. O. hoek van Teralta (wel zoo Oostelyk) legt het brandend eiland met een rifje in 't N., zynde 't eiland, en 't rif, yder ontrent 1 myl in 't rond.

Zestien of 17 mylen Benoorden 't Brandend eiland (wel zoo Oostelyk) legt een smal rif, het Zuidelyk rif genaamt, dat zich wel 2 of 3 mylen Z. en N. strekt. 't Brandend eiland.

Twee mylen ten N. O. van 't zelve heeft men weer een rif, dat wel 4 mylen N. W. aan strekt, en 't geen wel 2 mylen breed is, waar op zeven kleine eilandekens N. W. en Z. O. gestrekt, en digt by een leggen, voerende den naam van Noessa Pinhos; en 2 of 3 mylen N. Oostelyker leggen 'er nog drie in een driesprong digt by een, zynde de drie Oostelyke Noessa Pinhos genaamt. Noessa Pinhos.

Deze laatste leggen ontrent 16 mylen ruim N. O. van de Schilpads eilanden, waer mede wy dan alle de Z. O. en Z. Wester eilanden (zoo als die gemeenelyk genomen worden) meenen aangewezen te hebben.

Doch haar Edelheden hebben deze vaart niet alleen tot Kisser en Etter, maar al zedert 't jaar 1683. ook tot de kust van Balawan of Balaboa, aan de O. en N. kust van groot Timor, en Westelyker, niet verder, dan tot Ade of Mantoetoe, bepaalt. Op wat breedte nu alle deze Eilanden leggen, kan men in deze kaart net zien.

Zedert veele jaaren hebben de Bandaneezen niet alleen op deze eilanden, maar ook op Nova Guinea, als mede op de Papoesche eilanden, en tot aan het Zuidland, of een gedeelte van dien, gevaaren. Nova Guinea.

Dit Nova Guinea is een zeer groot land in zich zelven, en eigentlyk al mede een gedeelte van het Zuidland, zoo als het zich agter Gilolo, en niet verre van 't zelve, ombuigt, zynde van de Aroësche eilanden 18 of 20 mylen na 't Z., en 83 of 84 mylen van Banda gelegen.

Men

Men zegt dat het wel 200 mylen verre bevaaren zou zyn; maar wy moeten zeggen, dat men van die Landen, als ook van die der Papoas, en van 't Zuidland, nog weinig kennis heeft, en dierhalven met weinig zekerheid daar van ſpreken kan.

Papoaſche eilanden.

De Papoaſche eilanden leggen 'er niet verre van daan. Het eiland Meſſowal, of eigentlyk Waygama, legt ontrent 17 of 18 mylen van Nova Guinea, en 't eiland Salawatti maar 1 myl 'er af; en dit laatſte legt ook zeer digt by 't eiland Sergile, dat het Noordelykſte deel van Nova Guinea is, en met een lange ſnuit Beooſten Gilolo en de Papoeſche eilanden eindigt.

Op dit land vaaren de Keſſingers, Ceramlauwers, en Bandaneezen meeſt om ſlaaven, en om de Maſſoy, zynde den baſt van een ſpecerygeurige boom, als mede om paradysvogels van verſcheide ſoorten, en koningsvogelkens, behalven dat 'er ook nu en dan al vry groote paerlen vallen. Ook is 'er zeer goede Ambre de gris ontdekt, waar van men al zeer groote ſtukken gezien heeft.

Tocht van Pool na 't Zuidland.

In 't jaar 1636. den 26ſten Maart quamen twee jagten, Amſterdam en Wezel, uit Amboina, met laſt aan den Heer Landvoogt *Acoley*, in Banda, om aan den bevelhebber *Gerard Thomasz Pool*, hooft dezer ſchepen, zoodanig bericht wegens het Zuidland te geven, als hy, om een togt voor de E. Maatſchappy derwaarts te doen, van nooden had.

Na dat men hem daar van de vereiſchte opening gegeven, en van noodige voorraad voorzien had, vertrok hy den 17den April met deze bodems.

Den 30ſten Junii quamen die jagten weer hier, en gaven te kennen, dat zy den 18den April ontrent op 4½ graaden by den vlakken hoek gekomen zynde, daar eenig volk aan land hadden gezet, om 't alleen van naby te beſchouwen.

De bevelhebber *Pool*, genegen door zyn eigen oogen te zien, ging met zyn boekhouder, *Andries Schiller*, een Neurenberger, zelfs mede; doch zy waren zoo ras niet te land gekomen, of vonden zich van een groote troep wilde Zuidlanders, die zich eerſt vriendelyk aanſtelden, doch hen naderhand vyandig aantaſteden, zoodanig omcingelt en bezet, dat het hen niet mogelyk was dezen dans te ontſpringen. De bevelhebber *Pool*, dit klaarder, dan hem lief was, ziende; meinde het nog te ontloopen; doch hy wiert een van de eerſte aangetaſt, en met een hazagaai zoodanig getroffen, dat hy vooroverſtortte. Terwyl hy nederviel, en zyn boekhouder zich nog dapper weerde, riep hy hem toe, dat hy het maar zou zien te ontloopen, alzoo 'er anders, om dat de troep hoe langs hoe meer aangroeide, geen afkomen aan was. Hy dede dit; maar wiert ook onder de voet geſtooten.

De Zuidlanders, nu ziende, dat zy 't ſtuk meeſter waren, rukten de zabel van *Pool* uit, en kapten deze twee mannen in ſtukken, die zy in 't boſch bragten, zonder dat men verder weet, wat zy daar mede gedaan hebben, of hoe 't verder met nog twee matroozen, die men miſte, gegaan is.

Alleen wiſten zy te zeggen, dat deze Zuidlanders zeer ſwart van huid, byna als de Kaffers van Angola, doch lang en ſwart van hoofdhair, en veel langer en kloeker van ſtatuur, dan eenig Europeër, en, uitgenomen hunne ſchamelheid, ganſch naakt waren. Dat ook een van hen, ſchynende een overſte te zyn, een ruw vel van eenig wild dier om den hals geſlagen had, en dat zy ten deele met hazagaajen, en werppylen, met ſcherpe yzere punten, ten deele met pyl en boog gewapent waren.

Om nu van dit onbekent Zuidland, Nova Guinea, en de verdere landen daar ontrent eenige nader kennis te krygen, oordeelen wy beſt eenige ontdekkingen, hier van tyd tot tyd, zoo door den bevelhebber *Abel Tasman*, in 't jaar 1642. als door de chaloep Walingen, in 't jaar 1663., en door den opperkoopman *Joannes Keyts*, in 't jaar 1678. gedaan, met een letter aan te haalen, om nu niet te ſpreken van de togten van den Ridder *François Draake*, *Thomas Candiſch*, *Olivier van Noord*, *Spilbergen*, en meer anderen, die mede daar, of daar ontrent geweeſt, en dat land eerſt ontdekt hebben, alzoo men dat in hunne reizen zelf lezen kan.

Abel Tasmans togt na 't Zuidland in 't jaar 1642.

Wat den togt van *Abel Tasman* belangt, hy ging in 't jaar 1642. den 14den Auguſti van Batavia met 't ſchip Heemskerk, en de fluit de Zeehaan 't zeil, en liep eerſt na 't eiland Mauritius, waar van 't Zuider einde op 20 graad. 20 min Zuider breedte, en 78 graaden 47 min. lengte gelegen is, bevindende, dat dit 50 mylen Ooſtelyker, dan hunne giſſing, lag, 't welk 3 graaden en 33 min. in de lengte bedraagt.

Den 8ſten October ging hy Zuiden aan tot 40 of 41 graaden, alwaar hy de N. Weſterende miswyzing 23, 24 en 25 graaden tot den 22ſten October bevond te zyn.

Van daar liep hy O. en wat Zuidelyker tot den 29ſten op de Z. breedte van 45 graaden 47 min., en de lengte van 89 graaden 44 min., en bevond de N. Weſtering miswyszing hier 26 graaden en 45 min.

Den 6den dito had hy een ſtorm met hagel en ſneeuw, met groote koude gehad,

had, op de gegiste breedte van 49 graaden en 4 min., en op de lengte van 114 graaden 56 min.; en dit weder van sneeuw en hagel duurde den 17^den nog.

Den 8sten November had hy op 49 graaden en 4 min., en op de lengte van 114 graaden en 56 min., 26 graaden N. W. miswyzing, met zeer mottig en buyig weder, en holle deiningen uit den Z. W. en Z., zoo dat op geen 3 streken land hier ontrent konden vermoeden te zyn.

Den 22sten dito stonden hunne kompassen op geen 8 streken stil, zoo dat zy hier gisten op eenige zeilsteenagtige mynen of gronden te zyn. Hy was nu op 42 graaden en 58 min., en vernam swaare deiningen uit den Z. W. zoo dat geen land om de Z. te gemoet zag.

Van Diemens Land. Den 24sten dito, op de Z. breedte van 42 graaden en 25 min., en op de lengte van 163 graaden en 50 min. zynde, zag hy land O. ten N. 10 mylen van zich, 't welk hy *Antoni van Diemens* land noemde; 't geen wy in prent, No. 1. A., zoo als 't zich opdoet op 1 myl verte vertoonen. Ontrent het zelve hadden zy veel storm en onweder, liepen toen verder Z. ten O. aan, langs de kust tot 44 graaden, alwaar 't land Oostelyk en voorts N. O. en N. loopt, en daar zy op 43 graaden 10 min., en op de lengte van 167 graaden 55 min. in een baai, die zy *Frederik Henriks* baai noemden, ten anker quamen. (Frederik Hendriks Baai.) Wy vertoonen die, nevens eenige andere eilanden 'er ontrent, zeer net in prent by No. 2. B. No. 3. C. No. 4. D.

Den 2^den December 's morgens vroeg zonden zy den stuurman *François Jacobsz* met de chaloep, en daar in 4 musquettiers, en 6 roejers, yder met een piek en zydgeweer voorzien, nevens het praauken van de Zeehaan, en hunne onderstuurlieden, nevens 6 musquettiers, naar een inwyk of baai, welke N. W. styf 1 groote myl van hen lag, om te zien, wat zy daar tot hun voordeel van versch water, verversching, timmerhout, of yet diergelyks, zouden mogen vinden.

Deze vaartuigen quamen ontrent 3 uuren voor den avond weder aan boord, en bragten verscheide soorten van groente, die zy daar in overvloed gezien hadden, in gedaante niet veel van zekere groente, die men aan de kaap de Goede Hoope vind, verschillende, en die zeer bequaam tot warmoes was. Ook vonden zy nog een andere, die brak, lang, en byna als pieterzelie de Mâr was.

Het verder bericht van den Piloot Major, en de andere stuurlieden, was, dat zy ruim 1 myl zekeren hoek omgeroeit waren, alwaar zy hoog doch effen land, met groente, zoo als de natuur dit gaf, zeer vrugtbaar, en niet min van timmerhout

N°. 4. D.
ANTHONY VAN DIEMENS. LAND.
Vander Lyns Eyland
Schoutens Eyland
Marias Eyland
Frederik Hendrikx Bay
Water Plaets
Storm Bay
Boreels Eylanden
Wits Eylanden
Tasmans Eyland
Abel Tasmans Passagie
Pedra Branka

N°. 5. E.
Het VASTE LANDT bezuyden den Klippigen hoek.

N°. 5. F.
Het STATEN LANDT bezuyden den Klippigen hoek.

Fec. Direxit.

hout in menigte voorzien, mitsgaders een afloopende waterplaets, veel ledige valeijen, ook wel goed water, maar zeer moejelyk om te haalen, en waar van weinig te bekomen was, alzoo 't uit een bak geschept moest worden, gevonden hadden.

Zy hadden hier ook wel geen menschen gezien; maar egter eenig geluid van menschen, en ook eenig gespeel, byna als van een tromp, of kleine gong, niet verre van hen gehoort.

Ook haddden zy twee boomen, die 2 of 2½ vadem dik, en wel 60 of 65 voeten hoog waren, gezien, in welke met eenige steenen de bast hier en daar afgeschild, en als een trap gemaakt was, om 'er op te konnen klimmen; doch de trappen stonden wel 5 voeten van malkanderen, zoo dat zy gisten, dat hier aan menschen van een ongemeene lengte moesten bezig geweest zyn. Ook schenen de trappen aan den eenen boom nog versch gemaakt, ja zelfs nog groen te wezen, zoo dat daar nog onlangs, en zelf voor 3 of 4 dagen, menschen moesten geweest zyn.

Zien schyn van menschen.

Zy hadden ook het spoor van eenig wild gedierte, gelykende wel de klaauwen van een tyger, of iet diergelyks, vernomen, en bragten ook eenigen drek van viervoetig gedierte aan boord.

Op de grond zagen zy mede eenige, hoewel zeer weinig, gomme van die boomen, byna als gommelak, leggen. Om den hoek van deze baai hadden zy het hoogste water 13 of 14 voeten, en de ebbe en vloed hier ontrent maar 3 voeten, en veel meeuwen daar bevonden, als mede veel wilde enden en ganzen gezien. Het geboomte, dat zy hier zagen, stont wat ydel, zynde ook met een dikke boschagie van kreupelbosch belemmert. Landwaart in hadden zy wel 't gerugt van 't voorig gevogelte gehoort; doch niet gezien; maar veel boomen vernomen, die door vuur te stoken schenen verbrand te zyn.

Nu en dan zagen zy hier ook in 't W. ten N. rook opgaan, en een bewys, dat 'er menschen van een ongemeene lengte waren, dat men ook klaar van boord gezien had. Ook zagen zy langs die kust veel rooks.

Abel Tasman liet hier den 3^den een paal opregten, waar op hy 't merk der E. Maatschappy, en een princenvlag stelde, bevindende hier 3 graaden N. Oostering. Om dit te verrigten nam hy na de Z. O. kant van deze baai met zich den Piloot Majoor *François Jacobsz*, schipper *Gerrit Janszoon*, *Isaac Gilsemans*, koopman van de zeehaan, den onderkoopman *Abraham Coomans*, en den oppertimmerman *Pieter Jacobsz*; doch alzoo zy door de swaare branding en wind niet aan konden komen, wiert dit alleen door den timmerman, die na land swom, verrigt, en die paal by 4 hooge boomen gezet; als by N. 3 C. te zien is.

Hy vertrok den 5^den December van *van Diemens* land O. aan, met voornemen om die streek van de lengte van 169 tot die van 195 graaden, om de eilanden van Salomon te vinden, te vervolgen; doch hy kon het niet langer langs de wal, alzoo de wind tegen was, houden.

Den 9^den dito had hy op de 42 graaden 37 minuten Z. breedte, en 167 graaden 29 min. lengte, 5 graaden N. O. miswyzing, vernemende eenige dagen daar na nog zeer holle deininge uit den Z. W., zoo dat in 't Z. of Z. W. geen land te vermoeden was.

Nova Zeelandia.

Den 13^den dito zag hy in 't Z. O. 15 mylen van zig, op 42 graaden en 10 min., op de lengte van 188 graaden en 28 min., zeer hoog en bergagtig land, 't geen nu in de kaarten Zeelandia Nova genaamt word, alwaar hy bevont de N. O. miswyzing van 7 graaden en 30 min.; doch dit land noemde *Tasman* het Staaten-land (na de Heeren Staaten) en oordeelde, dat het zelve land, 't geen zich zeer schoon opdede, de vaste kust van 't Zuidland was. Ook gaf hy aan dezen doortogt den naam van *Abel Tasmans* doortogt, alzoo die eerst door hem ontdekt was. Een afbeelding van dit land zien wy No. 5. E.

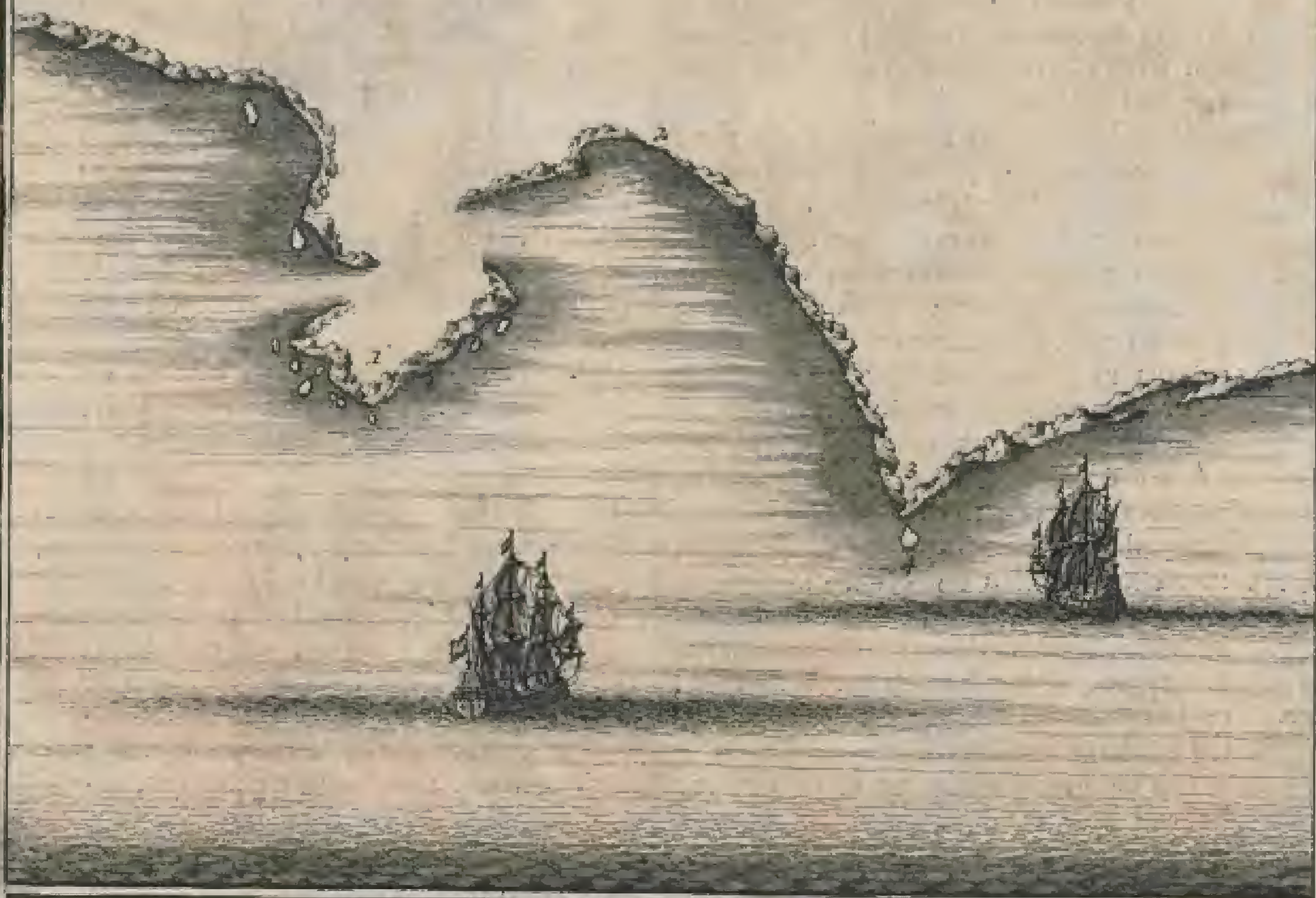
Langs dit land liep hy N. O. aan, en ankerde in een baai op 40 graaden, en 50 min., en op de lengte van 191 graaden 41 min., met een N. O. miswyzing van 9 graaden op den 17^den en 18^den December.

Menschen gezien.

Hier zag hy, in een groote opene baai, wel 3 of 4 mylen wyd, Beoosten een smalle zandpunt, en nog wel 1 myl van zekeren hoek, op de hoogte van 40 graaden 49 min., en op de lengte van 19 graaden 41 min., menschen, die grof van stem, en dik en swaar van gebeente waren; doch zy quamen tot op geen gotelingschoot na aan boord. Ook bliezen zy dikwils op een speeltuig, dat wel na een trompet geleek, waar tegen die van de zeehaan mede een matroos, voor trompetter uitgevaaren, lieten blaazen.

Zy waren van verwe tusschen 't bruin en geel, swart en swaar van hair, dat op de kruin op zyn Japans op-, en vastgebonden was, en hadden een groote dikke witte veder daar op staan. Hunne kleederen waren, zommige als van matten, andere als van kattoen; doch 't bovenlyf was naakt.

Men zeinde, of wuifde eenige maalen tegen hen, om hen aan boord te doen komen, toonende hen wit lywaat, en eenige

1. Boreels Eylanden: 2. Storm bay. 3. Zuyd Caep. 4. Tasmans Eyland.

eenige messen, doch konden hen daar toe niet bewegen, gelyk zy ook eindelyk weer wegschepten.

Daar op quamen de overheden van de zeehaan, op *Tasmans* ontbod, aan boord, als wanneer men besloot aan de wal, zoo na als 't mogelyk was, te loopen, alzoo daar goede ankergrond was, en dit volk, zoo 't scheen, genegen was om vriendschap te maaken.

Pas na dit genomen besluit, zagen zy nog 7 vaartuigen van land komen, waar van 't eene (voor hoog en scherp opgaande, en met 17 koppen bemand) agter den zeehaan omschepte, en 't tweede (met 13 kloeke koppen bezet) geen halve werp van *Tasmans* voorschip quam, welke beide malkanderen in een voor hen onverstaanbre taal (met de vocabulaar hen medegegeven niet overeenkomende, alzoo die van de taal der eilanders op Salomons eilanden was) ettelyke maalen toeriepen.

Daar op wuifden zy hen weer met wit lywaat, enz. toe, om hen aan boord te noodigen, doch zy bleven egter stil leggen; waar op de schipper van de zeehaan zyn quartiermeester met een prauwtje en 6 scheppers na boord zond, om de onderstuurlieden te waarschouwen, van, zoo dit volk aan boord komen wilde, 'er niet te veel te laaten overkomen, en om verder wel op hun hoede te zyn.

Zoo als nu 't prauwtje van de zeehaan na boord schepte, riepen en wuifden zy met hunne panggajen, en van de prauw mede, die het naaste by een van de schepen was, tegen de anderen, die agter de zeehaan lagen, zonder dat ons volk egter hunne meining kon begrypen.

Wanneer nu 't praauken wat van boord stak, begonnen zy, die voor ons tusschen beide de schepen lagen, zoo driftig daar op aan te scheppen, dat zy ontrent half wegen, wel zoo na *Abel Tasmans* schip, dit praauwtje van de zeehaan met hunne steven op de zyde aandeeden, zoo dat het zelve geweldig overswalpte, waar op de voorste in de prauw dezer schelmen den quartiermeester, *Cornelis Joppen*, met een lange stompe piek zoo fel verscheide maalen in den nek stiet, dat hy over boord vallen moest, gelyk daar op de andere van

zyne

zyne makkers met korte dikke houten (by ons in 't eerst voor swaare stompe parangs aangezien) en met hunne panggajen mede aanvielen, en 't praauken overweldigden, in welken aanval drie mannen van 't volk van de zeehaan dood bleven, en een vierde doodelyk gequetst was.

De quartiermeester, en 2 andere swommen na ons (te weten *Abel Tasmans*) boord, en wy zonden hen onze chaloep tegen, daar zy nog levendig inquamen, en daar op lieten die moordenaars het praauken, tot een groot geluk voor ons, dryven.

Zy hadden een van de dooden in hun praauw gehaalt, en de andere verdronken, weshalven wy sterk met musquetten en geschut op hen, doch zonder te treffen, schoten.

Ondertusschen ging *Ide Tjerkſz Holman*, *Tasmans* schipper, met een welgemande en gewaapende chaloep na 't praauwtje van de zeehaan, waar mede hy terstont na boord keerde; vindende een dooden, en een doodelyk gequetste daar in.

Wy vertoonen een van die Moordenaars-vaartuigen, met die moordenaars, hier zeer fraai, No. 6. F. Gelyk ook 't land, zoo als zich dat vertoonde, N. 7. G.

De moordenaars-baai. Hierom noemde *Tasman* dit de Moordenaars-baai, verzeilende van hier, alzoo hy hier verder niets goeds te gemoet zag.

Zoo als zy nu van daar zeilden, quamen nog 22 vaartuigen van land op hen aan, waar op zy eenige reizen, doch te vergeefs, schoten; doch die van de zeehaan troffen 'er een, met een wit vaantje in de hand, dat hy ter neerstorte, waar op zy alle geswind na land keerden, van de welke 'er 2 zeilen van fatsoen als van een Tinggang hadden. Zy waren daar op 40 graaden 50 min. ten anker geweest.

Hier van daan ging hy weer O. N. O. aan, daar hy rondom ook land vond, dat zeer goed en vrugtbaar, doch veel onweer, en W. winden onderworpen, scheen, zoo dat hy veel moeite had, om van daar te geraken.

Den 26sten dito ging hy weer N., en wel zoo Westelyk, aan, komende den 4den Januarii 1643. op de Z. breedte van 34 graaden 35 min., en op de lengte van 191 graaden 9 min., alwaar zy by de N. W. hoek van dit land quamen, vernemende een zeer grooten stroom, die hen om de W. zettede, en zeer holle deiningen uit den N. O., waar uit hy giste, dat 'er een groote zee in 't N. O. zyn moest, en dat hy hier ook een doorgang vinden zou.

Hy zag daar ook een eiland, dat hy 't drie Koningen eiland noemde (op 34 graaden 25 min. breedte, en 190 graaden 40 min. lengte gelegen) waar na toe zyn volk Drie Koningen eiland.

volk ging, om zich te ververſchen, daar zy ook verſch water gevonden hadden, en 30 of 35 menſchen van een ongemeene lengte, voor zoo verre zy, nog een goed ſtuk weegs 'er af zynde, zien konden, vernamen, die, met ſtokken en knodzen gewapend, hen met grove en luide ſtemmen, zonder dat zy hen verſtaan konden, toeriepen, behalven dat zy, een ſnellen voortgang maakende, met geweldige groote ſtappen, na hen toequamen. Wy vertoonen dit land N. 8. H. en No. 9. I. zoo als zich dat uiterlyk opdoet.

Lange menſchen gezien.

In 't omroejen van dit eiland zagen zy eenige menſchen, en ook een grooten man met een lange ſtok en piek, na 't geleek, ook zagen zy zeer weinig of geen bebouwt land, dan alleen by een verſche rivier, daar de onze meinden water te haalen, doch konden 'er niet ontrent komen; ook vertoonden zich daar over al vierkante perken, van groen en vermaakelyk land, even eens als in ons vaderland, zonder dat zy de groente bekennen konden, ook zagen zy daar 2 praauwen op 't land gehaalt.

Tasman nam daar op het beſluit van met een Ooſterkoers tot de lengte van 220 graaden, en dan Noordwaarts tot de Z. breedte van 17 graaden te loopen, en dan weer W. aan de Kokos en Hoornſche eilanden (by *Willem Schouten* gevonden) aan te doen, om daar te ververſchen.

Den 6^den^ dito 's middags zagen zy in 't Z. ontrent 3 mylen van hen dit eiland.

Den 8^ſten^ Januarii quam hy op de Z. breedte van 32 graaden 25 min., en de lengte van 192 graaden 20 min., vernemende dat men de N. O. miswyzing van 9 graaden hier, en ſwaare deiningen uit den Z. O. hadde, zoo dat uit die ſtreek geen land te vermoeden was. Ook was dit een vaarwater waar op men zeer gemakkelyk van Batavia na Chili, alzoo 'er niets in den weg was, zeilen kon.

Den 19^den^ dito zag hy op 22 graaden 35 min., en op de lengte van 204 graaden, 15 min. (by de N. O. miswyzing van 7 graaden 30 min.) een eiland, 2 of 3 mylen in 't rond beſlaande, 't geen hoog, ſteil en bar was, het welk hy 't hoog Pylſtaarts eiland; om de menigte van pylſtaarten, die hy hier zag, noemde. Wy vertoonen 't zelve, zoo als 't zich opdoet N. 10. K. Hy zogt daar wel wat nader by te komen; doch 't wiert hem door de Z. O. en Z. Z. O. winden belet; daags 'er aan zag hy nog 2 andere eilanden, en quam den 21^ſten^ dito aan het Noordelykſt, dat op 21 graaden 20 min., en op de lengte van 205 graaden 29 min. lag, daar hy 7 graaden 15 min. N. O. miswyzing had. Dit was niet hoog. Hy noemde 't eene Amſterdam, en 't ander Middelburg. Wy vertoonen die beide zoo als zy zich van verre opdoen, No. 11. L.

Pylſtaarts eiland.

De eilanden Amſterdam en Middelburg.

Hy vont op 't eerſte verkens, hoenders, en veelerlei fruiten, die de inwoonders, die zeer vriendelyk waren, hem toebragten. Deze vielen wat dieſagtig; doch ſcheenen anders geen quaad in den zin te hebben, ook waren zy van geen geweer voorzien.

Deze 2 eilanden leggen N. O. en Z. W. van malkanderen, en was het Z. Ooſtelykſte wel het hoogſte, en 't Noordelykſte het laagſte, even als Holland. Kregen 's middags een praauw met 3 naakte bruine mannen aan boord, die wat langer dan gemeene lieden waren, van welke 'er een kort geſchooren, en twee lang hair, en een klein kleedje voor hun ſchamelheid hadden.

Hunne praauw was ſmal, agter en voor een groot ſtuk weegs overdekt, en hunne panggaajen van een gemeene lengte; doch 't blad, daar zy mede ſchepten, in 't midden breed.

Wy toonden en wierpen hen over boord een ſtuk lywaat toe, waar na een van hen, die zeer lang onder bleef, dook, doch hy quam daar na met het zelve weer boven, en lei dit, ten teeken van dankbaarheid, na dat hy in de praauw gekomen was, verſcheide maalen boven op zyn hoofd.

Naderhand, alzoo zy met hun praauw nader aan ons boord quamen, wierp men hen een hout met 2 groote ſpykers daar op gebonden, en men reikte hen een Chinees ſpiegelken toe, en ook een keten Chineeſche kraalen, die zy met een lange ſtok na zich haalden, waar aan zy, tot vergelding, eenige van hunne viſchhoeken, van een ſoort van paarlemoer ſchelpen gemaakt, met een lyntje vaſtbonden.

Eenige van hen leiden deze kraalen, ſpiegel, en keten, op hun hoofd, en de middelſte bond de ſpykers om zyn hals.

Ook reikten zy hen nog een ander ſpiegeltje toe, waar in zy zien konden (alzoo 't eerſte door een ſchuifje bedekt was) dat zy al mede op hun hoofd leiden.

Zy toonden hen ook een klappus, en een hoen, en vraagden hen met woorden uit hun medegenomen vocabulaar na water, verkens, enz. doch konden malkanderen niet verſtaan; maar zy wezen de onzen al na land, waar op zy weer daar na toe, als of zy iets haalen wilden, ſchepten.

's Namiddags zag men veel menſchen langs ſtrand loopen, zommige met witte vaankens, dat de onzen voor vredeteekens namen, die ook de witte vlag van agteren lieten waajen, daar op quamen 4 kloeke mannen met een praauken aan boord, welker lichaam van de middel tot de dyen ſwart geſchildert, gelyk hun hals

STAETEN LANDT Bezylt en Ontdekt met de Scheepen Heemskerk en de Zeehaen onder het Commande van den E. ABEL TASMAN, in den Iaare 1642. Den 13 December.

N°.9.I.

Aldus vertoont zich het Drie Koningen Eyland, als gy het aen de Noort West Zyde op 40. Vademen van uw heeft.

hals met bladeren behangen was. Zy bragten een wit vlaggetje en een kleed van basten van boomen mede, welk vlaggetje zy op de plegt van onze boot stelden.

Hunne praauw was aan de eene vlerk met schelpen en zeehoornkens versierd, waarom zy dit voor een praauw van den koning of overste des lands namen, om welke reden zy hen een Chinees spiegeltje, een mes, een dongri, en eenige spykers vereerden.

Zy dronken hen een glas wyn, tot hunne gerustheid, voor, en gaven hen toen een roemer wyn, welke zy uitgoten, en namen die mede na land.

Kort daar na quamen zeer veel praauwen, zommige van welke 10 of 12 klappus medebragten, die de onzen tegen spykers ruilden, ook swommen zommigen met klappus na de schepen.

Naderhand quam een oud man, dien de andere eerden, aan boord, die de onzen grooten eerbied, met 't buigen van zyn hoofd tot zyn voeten, gelyk de onze hem weer eerbied betoonden, en verscheide snuisteryen aan hem schonken.

Eenigen van hen gaven hier in 't weggaan preuven van hun dievery, en tegen den avond quamen wel 20 praauwen ontrent *Tasmans* schip, maakten eerst een groot geroep van *wor*, *wor*, *wor*, en bragten toen een verken, eenige klappus en oebi's, aan boord, waar voor men hen een schafschotel, en eenig koperdraad vereerde; ruilende naderhand nog eenige klappus, pisang, oebis, een verken, enz. voor spykers en kraalen.

Wanneer 't nu donker wiert vertrokken zy alle weder, uitgenomen een, die aan ons boord bleef slaapen.

Den 22sten dito quamen weder veel mannen en vrouwen, jonge en oude, met allerlei verversching van dat land, aan boord. De oudste dezer vrouwen was de pink der beider handen afgehouwen; doch dit zag men aan geen der jonge vrouwlieden, zonder dat de onzen de reden hier van konden uitvinden.

Op dezen zelven dag quam die voorige oude man weer met een geschenk aan boord, dien zy weer met een zattyn kleed, een hoed, en een hemd beschonken; 's middags quamen 'er 32 kleine praauwen, en een groote met een zeil (even als 't geen men in *Jacob le Maire's* journaal ziet) by hen, en van dezelve ook eenige mannen en vrouwen aan boord, met hunne vrugten, ook eenige onbekende wortelen, en een basten-kleedje.

Tasman vereerde aan den opperstsen van 18 kloeke mannen; en hunne vrouwen een broek en hemd, waar mede hy zeer, na dat hy die aangedaan had, versierd was.

Onder deze lieden was een groot lyvig man met eenen St. Thomas arm, en een vrouwmensch, die natuurlyk een weinig baards had.

Wy deden voor hen eens lustig op de trompet blazen, en op de viool speelen, waar over zy zich zeer verwonderden.

Daar op zond *Tasman* zyn boot, en die van de zeehaan, met eenige watervaten, om te zien of daar aan land water, alzoo die oude het hen met wyzen verzekert had, te krygen zou zyn.

Met yder boot ging een stuurman, en schipper *Ide Tjerkzoon Holman*, en de koopman *Gilsemans* togen met de chaloep mede na land, en was al ons volk wel van geweer, schoon dit in opzigt van den goeden aard dezer menschen onnoodig scheen, voorzien.

Na dat zy nu een stuk weegs verre na de N. O. zyde van dit land geroeit waren, quamen zy eindelyk by drie kleine waterputjens, waar uit men 't water met klappusdoppen scheppen moest, behalven dat het ook in zich zelven niet dogt.

Daar na bragten zy ons volk verder landewaart in, op een fraaje vermaakelyke plaats, daar zy hen op een sierlyke baileoe, en op zeer nette fyne matjens neerzetteden, hen toen met 2 klappusnooten, een voor hun oversten, en een voor onzen schipper, enz. onthaalende. Hier op keerde ons volk tegen den avond met een verken, en met berigt, dat hier geen water te bekomen was, weder; doch ruilden dien dag nog wel 40 verkens, 70 hoenderen, en verscheide vrugten, voor zeer weinig spykers, zeildoek, enz.

Deze lieden weten van geen tabak rooken, en hunne vrouwen gaan van de middel tot de knyen met matten van bladen van boomen gedekt, zyn voor de rest naakt, en korter van hair dan de mannen. Deze laatste hebben een baard, wel 3 of 4 vingeren breed, doch aan de kin boven den mond redelyk gekort, houdende hunne knevels ontrent 2 stroobreed lang. Men zag by hen ook geen geweer, weshalven men te minder voor ongemak vreesde.

Daags 'er aan wierden de onzen, weer aan land gekomen om putten te delven, vry beter van hen met visch, zoete melk, enz. onthaalt, en in allen deelen vriendelyk bejegend.

Ook vraagden zy aan de onzen, waar zy van daan quamen, en waar zy na toe wilden; waar op die zeiden, dat zy reeds over de 100 dagen in zee geweest waren, daar zy zich zeer over verwonderden, weshalven klaar blykt, dat zy malkanderen (waarschynelykst door Maleische of andere tolken) wel verstaan hebben.

Zy ruilden hier nog veel verkens, hoenderen, enz. doch geraakten 's namiddags,

 door

door de steile grond, en door den passaatwind, van hunne ankers in zee, doch 's nachts weer behoorlyk ten anker.

Om nu nog netter denkbeeld van dit eiland Amsterdam, en 't verdre daar ontrent aanmerkelyk, te hebben, vertoonen wy het nog nader in 2 prentverbeeldingen No. 12. M. 1. No. 12. M. 2. alles met een alphabeth, zoo als men hier vervolgens ziet, aangewezen.

A. *Onze schepen op van Diemens reede ten anker.*
B. *Kleine praauwen van den koning dezes lands*
C. *Een zeilvaartuig van 2 praauwen nevens den anderen met een zolder overdekt.*
D. *Een vischpraauw.*
E. *Hoe zy met klappus, enz. aan boord swommen.*
F. *De hoek, daar de koning woont.*
G. *De plaats, daar onze boots lagen om water te haalen.*
H. *De plaats, daar zy ons volk te gemoet quamen met vredevaankens.*
I. *De plaats, daar ons volk met geweer de wagt hield.*
K. *Des konings baileoe, in een pagger, daar by de onze onthaalt.*
L. *De waschplaats van den koning, en zynen adel.*
M. *Hunne vaartuigen, ten anker leggende.*
N. *De manier van zitten en staan, als ook de kleeding dezer natie.*
O. *De baai, daar de koning woont, en daar zyn vaartuig legt, die Tasman na de gemalin van de Heer van Diemen, Maria's baai noemde.*

De fraaje teekening van deze eilanden verdient zeer wel, nevens de andere daar by verbeelde zaaken, dat wy die mede inlassen. Daar zy ten anker gelegen hadden, deden zich nog 2 hooge doch kleine eilandekens 1 of 1½ myl in 't rond, 7 of 8 mylen van hen in 't N. ten W. op, en zagen toen nog een tamelyk groot laag eiland in 't O. N. O., en in 't O. nog 3 andere zeer kleine, en in 't Z. O. nog 2, alle zeer laag.

Hier was geen harde stroom, en de ebbe liep 'er om de N. O., en de vloed om de Z. W., en 't vloeide hier 7 of 8 voeten op en neder, zynde het by een Z. Wester Maan hier hoog water. De wind liep geduurig Z. O., en Z. Z. O., waar door 't jagt Heemskerk, zonder water in te konnen nemen, van dit eiland afmaakte.

Den 25sten dito quam hy op de Z. breedte van 20 graaden 15 min., en de lengte van 206 graaden 19 min., had een miswyzing van 6 graaden 20 min.; ook zag hy hier verscheide kleine eilandekens, Uiterdam en Namokoki, die wy No. 13. N. vertoonen; en quam by 't eiland Rotterdam, in de kaarten bekent, alwaar hy (als bevoorens) een vriendelyk, doch zeer diefagtig volk vond, vernemende

't Eiland Rotterdam.

aan 't eiland veel kalappusboomen, en net-gelegde tuinen, die zeer ordentelyk beplant, en van allerlei aardvrugten voorzien waren, zynde de meeste fruitboomen lynregt als in wandelwegen verdeelt, zeer vermaakelyk om door te gaan. Vonden hier ook een groot versch binnenwater, wel ½ myl in 't rond, en wel 1½ vadem boven het zout water staande.

Men kan niet, dan by hoog water, hier aan land komen, alzoo 't zelve 8 voeten op en neder loopt.

In dit voornoemde versch water waren veel wilde endvogels, die voor de menschen niet schuw waren.

Deze inwoonders bragten verscheide klappus, en kalbassen met versch water, nevens andere vrugten, verkens, doch weinige der laatste, aan boord.

Van hunne praauwen waren ook zommigen van zeiltuig voorzien.

Hunne kleeding, fatsoen, en manieren, verschilden niet van die van 't voorig eiland; doch de mans hadden doorgaans zulken lang en dik hair niet, als de andere. Ook waren de vrouwen immers zoo kloek van gestalte en leden als de mannen.

Aan dit eiland, by de inlanders Annamokka genaamt, hebben de onzen den naam van Rotterdam gegeven.

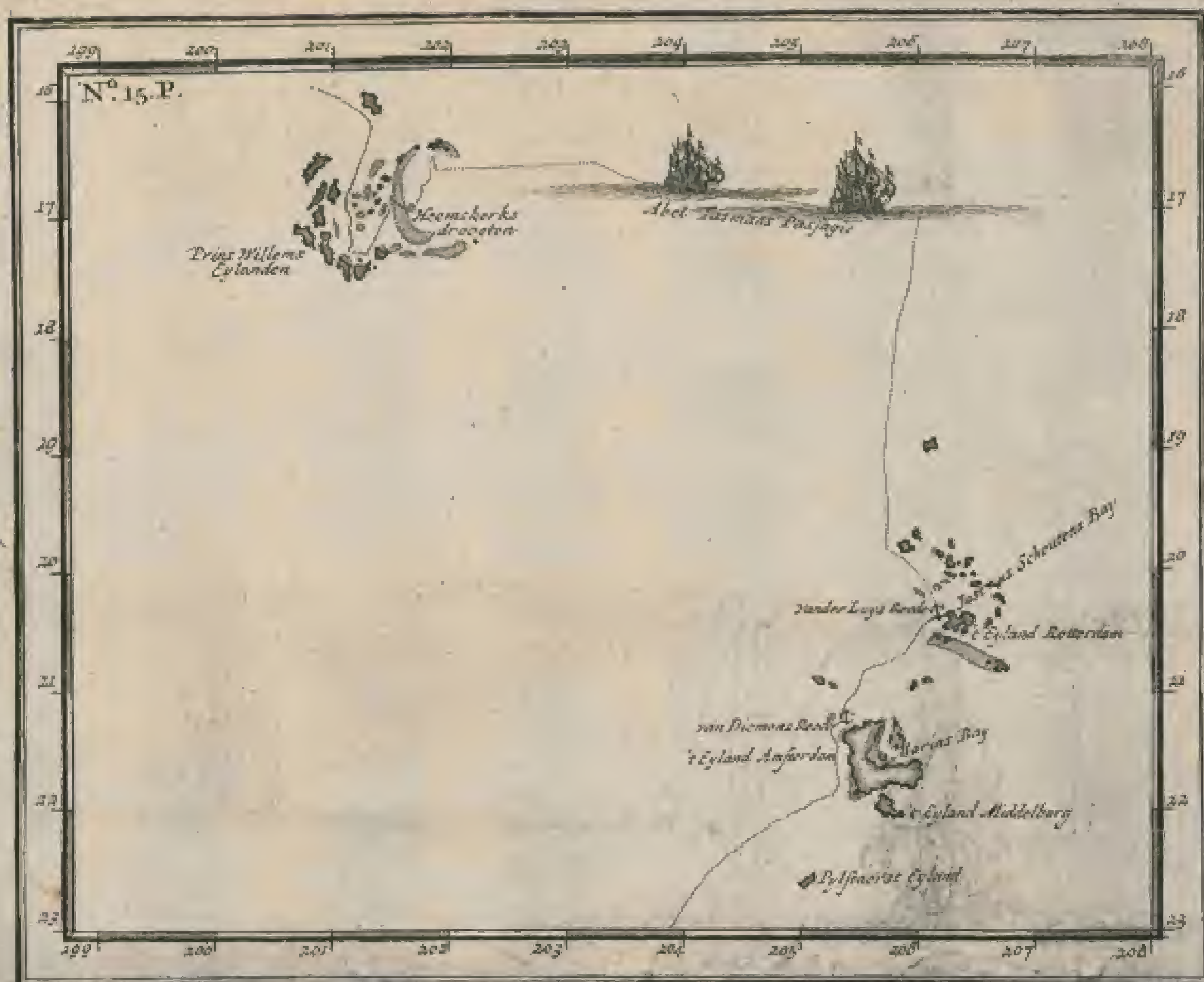
Wy vertoonen dit, nevens de verdere eilanden, 'er ontrent gelegen, en de inwoonders der zelven, in de plaaten No. 13. N. en No. 14. O. zeer net volgens dit alphabeth afgebeelt.

A. *Onze schepen, voor dit Annamokka leggende.*
B. *Een zandbaai, van waar zy met hunne praauwen na boord voeren.*
C. *De baai, daar de onze waterhaalden.*
D. *'t Versch binnenwater, digt ontrent de Zee, aan de N. zyde des eilands.*
E. *Hun zeil vaartuig van een praauw, van de andere eilanden met vrugten komende.*
F. *De plaats, daar onze boots lagen om water te haalen.*
G. *De inwoonders van dit eiland, zoo als die by de onzen quamen, in hun wezen, kleeding, en fatsoen vertoont.*

Den 26sten dito haalden zy nog 2 boots water voor yder schip, en verruilden nog veel ververschingvan vrugten, enz. ook ontdekten zy naderhand, dat dit volk mede op hun goed te steelen, als 't maar gelegenbeid had, zeer gezet was.

Na dat zy zich nu hier overvloedig van water en andere ververshing voorzien, en een nieuw besluit, om voor alles wel te zorgen en te waaken, genomen hadden, gingen eenige van onze voornaamste aan land, om van den koning afscheid te nemen; by welke gelegentheid zy die nette beplantingen zagen.

Dit alles verrigt zynde, hebben zy den 1sten Februarii 's jaars 1643. de ankers ge-

geligt, en zyn van daar Noordelyker overgeloopen; en zagen nog eenige eilanden, die in de kaart bekent zyn, zynde van voornemen, om nu vooreerst tot de 17 graaden Z. breedte toe, N., en dan vorder W. aan te gaan, om de Verraders en Hoornsche eilanden niet voorby te vaaren, waar op zy dan met een Z. O., en O. Z. O. koelte doorzeilden.

Prins Willems Eilanden, en Heemskerks-droogten. Hy ontmoette den 6[den] dito, op de breedte van 17 graaden 19 min, en op de lengte van 201 graaden, en 35 min., wel 18 of 20 eilanden, die vol klippen, reeven, en droogten waren, en die in de kaart met den naam van Prins Willems-eilanden, en van Heemskerks-droogten, bekent zyn. Wy vertoonen de zelve No. 15. P.

Twee dagen 'er aan had hy op de 15 graaden 29 min. breedte, en 199 graaden 31 min. lengte, veel regen en harde wind uit den N. O. en N. N. O. met dyzig en donker weder, weshalven hy besloot om N. en N. O. tot de 5 of 6 graaden aan te gaan, en om dan W. aan tot Nova Guinea te loopen.

Den 2[den] Maart was hy op 9 graaden 11 min. breedte, en 192 graaden 46 min. lengte, daar 10 graaden N. O. miswyzing, en den 14[den] dito op de breedte van 10 graaden 12 min., en op de lengte van 186 graaden 14 min., net van 8 graaden 45 min. was, zonder dat hy in 12 etmaalen hoogte hadden konnen krygen, alzoo 't zeer donker, mottig, en regenagtig weder was.

Den 22[sten] zag hy op 5 graaden 2 min. en op de lengte van 178 graaden 32 min., by een O. passaat, land 4 mylen W. van zich, alwaar zich wel 20 kleine eilanden opdeden, die door *le Maire* in de kaart gelegt, met den naam van Ontong Java bekent zyn, en die ontrent 90 mylen van Nova Guinea leggen. Wy vertoonen de zelve in de plaat No. 16. Q. Ontong Java.

Drie dagen 'er na quam hy by de eilanden van Marken, die wel 14 of 15 in getal, en welker by na gansch naakte inwoonders (dan dat hun schamelheid dekken) zeer ruwe menschen, mede swart van hair, dat ook opgebonden is, zyn, en van de booswigten in de moordenaars-baai niet verschillen. Wy vertoonen die eilanden No. 17. R. De Eilanden van Marken, en Menschen, hier, enz.

Het hair dezer inwoonders is kort geschoren, en even zoo, als dat der booswigten in de moordenaars-baai, opgebonden. Een van hen had 2 veeren regt boven op zyn hoofdkruin, als of 't hoornen waren, steeken, andere hadden ringen door de neus. Hunne praauw was met een vlerk, ging scherp toe; doch was niet net gemaakt. Ook voerden zy pyl en boog, en zy maakten van onze kraalen en spykers weinig werk.

De

De onzen waaren hier in groote vreeze voor een rif, daar zy nog zeer gelukkig door een Z. wind afraakten.

Den 26sten dito hadden op de hoogte van 4 graaden 33 min. Z. breedte en 174 graaden 30 min. lengte, een harde ſtroom, en miswyzing 9 graaden 30 min. Noordooſtering.

Den 29sten dito quam hy by de groene eilanden, welke wy No. 18. S. vertoonen. Den 30sten zagen zy St. Jans eiland (zoo als wy dat No. 19. T. afbeelden) en den 1sten April by Nova Guinea, dat wy hier No. 20. V. in prent geven, zoo als zich dit aan den hoek, Cabo St. Maria by de Spanjaards genaamt, opdoet, en die op 4 graaden 30 min. breedte, en op de lengte van 171 graaden 2 min. legt, alwaar hy langs de wal N. W. henen tot Antoni Caans-eiland, als mede voorby Gerrit de Nys, of Gardenys en Viſſchers-eilanden, enz. tot aan den uitſtekenden Struishoek liep, merkende dat daar 't land na 't Z. en Z. O. uitſchoot. Wy vertoonen ook deze eilanden No. 21. W. De inwoonders waren naakt, en zeer ſwart, en hadden een wit been onder de neus, een halve vinger dik.

De Struishoek.

Den 12den dito kreeg hy op 3 graaden 45 min. breedte, en op de lengte van 167 graaden (by N. O. miswyzing van 10 graaden) een ſwaare aardbeving by nacht, zoo dat al 't volk uit zynen ſlaap zeer verbaaſt na boven quam, niet beter wetende, of 't ſchip ſtiet op een klip; doch vonden geen grond met het dieploot. De zelve duurde nog al eenigen tyd; doch zy was noit zoo ſterk, als op dien dag, zynde nu tot binnen den Struishoek reets gekomen, waar op hy verder na de bogt der Goede Hoope ſtevende.

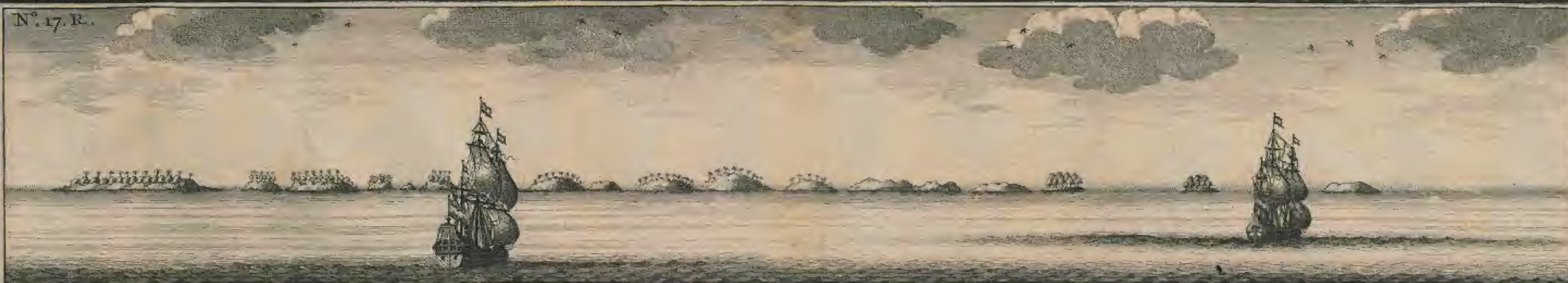
Den 14den dito zag hy op 5 graaden 27 min. breedte, op de lengte van 166 graaden 57 min. (by N. O. miswyzing van 9 graaden 15 min.) het land van 't O. en N. O., en zoo verder na 't Z. tot het Z. Z. W., meenende hier eenen doorgang te vinden, doch bevonden dit vaſt land tot in 't W. toe te zyn, en liep derhalven W. aan langs deze kuſt.

Wy vertoonen deze bogt, en dit verder land van Nova Guinea, met des zelfs volkeren, No. 22. X. Eenigen van dit volk quamen ook aan boord, doch waren ſlegte ongewapende lieden.

Den 20sten quam hy aan 't Brandend eiland (dat hy op 5 graaden 4 min. breedte, op de lengte van 164 graaden en 27 min., by N. O. miswyzing van 8 graaden en 30 min. bevond te leggen) en vernam uit dat gebergte ook een grooten brand. Wy vertoonen dit No. 23. Y. zynde den Vulcanus van *Willem Schouten*, in zyn dagregiſter aangehaalt.

Het Brandend Eiland.

Tus-

Aldus vertoonen zich de Eylanden Marken, als gy die Weſt van u hebt 2 Mylen, door le Maire alſoo genaemt om de gelykhyt.

De Groene Eylanden, door le Maire alſoo genaemt, om dat ze Groen en Schoon waeren, zy vertoonen zich aldus, als gy het Ooſtelyk Zuyden en het Weſtelyk Zuyt Weſt van u hebt 2 Mylen

Aldus vertoont zich St. Jans Eyland, als gy het Noorden 2 Mylen van u hebt.

Aldus vertoont zich de Cuſt van Nova Guinea, als gy'er by langhs Seylt. Dit Land is genaemt Cabo de Santa Maria.

Aldus vertoond de kust van Nova Guinea tusschen Cabo Santo Maria ende Anthoony Caens Eylandt als gy daar by langhs Zeylt .

Aldus vertoond Anthony Caens Eylant als het Noorden van u is .

Aldus vertoont Gerrit de Nys Eylandt als het Noorden van u is 2. Mylen .

Aldus vertoonen zich de Visschers Eylanden als zy Oost van u zyn 4. Mylen .

Aldus vertoond zich de kust van Nova Guinea als ghy 'er by langhs Zeylt van Gerrit de Nys Eylandt nae de Visschers Eylanden .

Aldus vertoont zich de kust van Nova Guinea als ghy daar langhs Zeylt van de Visschers Eylanden om de West .

De Kust van Nova Guinea tot aan deze bogt.

De Kust van Nova Guinea ofte Salomon Sweers hoek.

Het Landt van Nova Guinea in de Groote Bocht daar wy vergeefs hoopten een doorgank te vinden naa Caap Keerweer.

Nova Guinea in de Groote Bogt nevens de Reeven.

De Kust van Nova Guinea tusschen het brandende Eylandt om de West.

Pylsteerten Eyland als het O.N.O. 6 Mylen van u is.

Pylsteerten Eyland als het O.Z.O. 3. Mylen van u is.

Aldus vertoond 't Eyland Amsterdam als het Oost Noort Oost 3 Mylen van u is.

Aldus vertoond 't Eyland Middelburg als het Oost ten Zuyde 4 Mylen van u is.

J. Oucas. Exc. Pinxit.

Tusschen dit eiland, en de vaste wal, liep hy door, vernemende ook zelf digt aan zee veel vuuren, waar uit hy merkte, dat dit een volkryk eiland was.

Langs Nova Guinea had hy veel stilte, zag daags 'er aan den hoogen brandenden Berg, en liep W. N. W. langs de wal henen.

't Eiland Jamma. Den 27sten dito quam hy by Jamma, een eiland op 2 graaden 10 min. breedte, en op de lengte van 156 graaden 47 min., (welkers kust wy No. 24. Z. nevens eenige eilanden vertoonen) gelyk wy 't eiland Jamma zelf No. 25 Z. Z. verbeelden, dat wat Oostelyker als Moa, legt; alwaar zyn volk veel kalappus, en andere ververssching, bequam.

Hy bevont den inlander hier zeer swart, en byzonder veerdig om zyn volk na te spreken; doch hunne taal zelf zeer swaar, alzoo de letter R. daar al zeer dikwils van hen in gebruikt wiert.

't Eiland Moa. Daags 'er aan quam hy voor 't eiland Moa, daar hy, door tegenwind, tot den 6den Mey bleef leggen, ruilende ondertusschen wel 6000 kalappus, en wel 100 bossen piessang. Hoe zich de kust hier vertoont zien wy No. 26. Y. Y. klaar afgeschetst; doch 't eiland Moa zelf ziet men No. 27. X. X. vertoont, gelyk mede des zelfs inwoonders, en die van Jamma mede zeer net na 't leven afgemaalt staan.

Hier viel eenige moeite voor, door dien een inlander yemant van ons volk met een pyl geraakt had; doch als zy zagen, dat *Tasman* met zyn schepen digter na de wal kortte, bragten de inlanders, zeer bevreest geworden, den schuldigen zelfs by hem aan boord, gevende dien volkomen aan hem over, gelyk zy na dien tyd ook vry beter te spreken waren, mogelyk nog wel indagtig zynde, wat hier 27 jaaren te vooren (of in 't jaar 1616. den 16den Juli) met *Willem Schouten* voorgevallen was, dien zy zeer verraaderlyk aangetast hadden, en die niet weinig op hen had los gebrand.

Den 12den dito zeilde hy op 0 graaden 54 min. breedte; en op de lengte van 153 graaden 17 min. (by N. O. miswyzing van 6 graaden 30 min.) langs de N. zyde van *Willem Schoutens* eiland, daar zeer rad volk, en welk eiland wel 18 of 19 mylen lang scheen te wezen. Zes praauwen, yder met 20, 24 of 25 man, van groote als een orembaai, quamen om hen te bezien; doch dorsten niet aan boord komen. Tegen den avond kregen zy hier een byzondere stille en hoe langer hoe langzamer rollende zee, zonder dat zy de reden daar van konden uitvinden. Willem Schoutens eiland.

Den 18den dito 0 graaden 26 min. breedte, en op de lengte van 147 graaden 55 min.

min. (by N. O. miswyzing van 5 graaden en 30 min.) gekomen zynde, merkte hy, dat hy nu al voor by de kaap de Goede Hoope geraakt was, waar op hy dan aan den W. hoek van Nova Guinea quam, dat hy bevont een gebroken hoek lands te zyn, zonder dat hem verder iet aanmerkenswaardig voorquam; waar na hy zyn streek voorby Ceram, Boero en Boeton, naar Batavia voortzette, daar hy den 15^{den} Juni op de reede quam, hebbende dezen togt in 10 maanden volbragt.

Togt der chaloep Walingen in 't jaar 1663, na Nova Guinea.

In 't jaar 1663. den 5^{den} April heeft men met de chaloepen Walingen en de Garneel van Banda een togt na Nova Guinea gedaan.

Zy quamen den 7^{den} dito by of ontrent deze wal, zoo dat zy 't land zeer klaar zagen, en den 8sten vernamen zy pas 4 mylen van 't eiland Caras te zyn.

Het Eiland Caras.

Zy vonden hier zeer felle stroomen en N. winden, die hen geduurig na de vaste wal toe sleepten, en quamen den 9^{den} dito 's namiddags by dit eiland, daar zy een groote coracora met inlanders vernamen; doch liepen, na dien nacht daar ontrent geankert te hebben, al verder na Nova Guinea, dat zy met 'er haast opzeilden, en quamen voor het dorp Roemakay op 2 vadem waters ten anker, laatende de witte vredevlag waajen, doch de inlanders aldaar deden geen het allerminste wederbewys, dat geen goed teeken was, waar op den geheimschryver *Vink* den raad belei, om nader te beraadslagen, wat hen zou te doen staan; doch eindelyk verscheen 'er een praauw met een vredevlaggetje, en teeken doende, dat men by hen komen wilde, 't welk gedaan zynde, verzogten zy (zoo de tolk zeide) ons volk aan land te komen; doch men kon dat niet inwilligen, alzoo dit hen by hunne instructie verboden was; hoewel men eindelyk goedvond den tolk en een matroos aan land te zenden, nevens welke ook *Vink* met twee oppassers ging, krygende van hen de broeder van den Orangkaja tot een ostagier.

Het Dorp Roemakay.

Zy quamen hier meest om slaaven, van welke de inlanders 'er maar 12 of 15 stuks hadden, die zy aan *Vink*, en ons volk verkoopen wilden.

De tolk, met hen sprekende, hoorde dat een van de onderdaanen des konings van Onin daar onlangs geweest was, die zeide, dat zy van dien koning gewagt wierden, om wel 50 slaaven, die hy had, aan de onzen te verkoopen, al 't welk de onzen voor verdigtzelen hielden.

Zy kregen 's middags eenige rieten met ajer poetch, of saguweer, eenige kalappus, en een slaaf tot een schenkagie aan boord, waar voor *Vink* een tegengeschenk dede.

Den 13^{den} zont hy den boekhouder *David Bolkool* met den tolk na land, om te zien, of men den slaavenhandel daar zou konnen beginnen. Kort na 't landen der onzen quamen 'er, als in een oogenblik, wel 100 en meer vaartuigen, met kalappus, sagoe mantah, krabben, gerookte visch, verkens, en met 2 of 3 slaaven aan boord; doch konden hen de slaaven niet afhandelen, alzoo zy 'er te veel voor eischten. Eindelyk nogtans tot 15 en 13 Ryksdaalders voor 2 slaaven koop maakende, bevonden zy met de eene, alzoo het een lamme meid was, bedrogen te zyn, koopende toen nog een klein verkentje voor 2 Ryksdaalders aan kleeden.

Tegen den avond quam hier een praauw van 't dorp Isera met een slaavin by hen, welke zy voor 15 Ryksdaalders aan kleeden kogten.

Men vraagde na meer slaaven, en de Orangkaja dede wel groote beloften; doch alles quam op niet uit, en dit scheenen maar vonden van den koning van Onin te zyn, om hen hier langer op te houden.

Vink hier verder na 't land van Onin, en des zelfs gesteltenis, vernemende, hoorde van den inlander, dat het hoog en bergagtig land wel 10 of 12 mylen van hier gelegen was, en dat daar niet anders, dan groote martavaanen, en geschilderde potten met beeltenissen, van daan quamen, die zy nog niet uit de eerste hand, maar van andere volkeren, hooger de rivier op leggende, kregen. Ook spraken zy van een zeer diepe bogt aldaar, en die ook zeer groot in den omtrek was, alwaar zy aan 't einde eenig moerassig land zeiden te zyn, 't welk men pas over geraakt zynde, quam men (na hun zeggen) aan de andere zyde der zee uit, daar zy groote vaartuigen met witte zeilen (als de onze) en blanke menschen 'er op, hoewel maar van verre, gezien hadden; doch dat de inwoonders van dat land zeer wild, en ongemaniert waren, en maar op 't strand en onder den blooten hemel huisvesteden, geneerende zich enkel met schildpadden te keeren.

Wanneer nu *Vink* zei, dat hy na deze bogt meende te gaan, had dit den inlander geweldig mishaagt, alzoo zy van den roof, die zy daar bequamen, leven moesten, weshalven hy hen beloofde, dat niet te doen.

Daar op liep hy, zyn anker ligtende, na 't dorp Isera, daar hy tegen den avond voor quam, laatende daar mede de princeen vrede-vlag, zonder antwoord te krygen, waajen.

't Dorp Isera.

Vink ging daar op zelf met een orembaai na land, sprak met hen, verzoekende een gyzelaar, dien zy weigerden te geven.

Ein-

Eindelyk quamen zy zelfs met visch, krabben, garneelen, en met verder koopmanschap van slaaven, aan boord. Het krioelde in dit dorp van menschen, die zich by duizenden, alle moedernaakt, hier in een oogenblik opdeden, zynde meest zeer wel gewapend.

Zy beloofden aan den tolk, *Antoni Multum*, in 't korte veel slaaven by de onzen te zullen brengen; maar daar quam al mede niet van. Ook bleek den onzen, dat deze roovers maar uitstel en gelegenheid zogten, om hen aan de wal te krygen, en dan hun slag waar te nemen; want als zy dagten 't anker te ligten, quam hen een praauw van Roemakay met een vrede-vlaggetje waarschouwen, dat die van Isera voorgenomen hadden alle de onzen, als zy aan land zouden gekomen hebben, gelyk zy *Vink*, en anderen, reets verzogt hadden te doen, eerst zoo lang vast te houden, tot dat zy van al het verdere volk van beide de chaloepen zouden meester geworden zyn, en hen dan alle den hals te breeken; en schoon dat gisteren mislukt was, dagten zy zulks heden uit te voeren, van welken vuilen aanslag die Orangkaja van Roemakay *Vink* waarschouwen liet, verzoekende, dat de onze hem wilden helpen, om dezen nacht Isera af te loopen, waar toe *Vink* niet kon overslaan, alzoo hy merkte dat die twee dorpen vyanden waren, en malkanderen maar alle afbreuk zogten te doen, weshalven ook alles wel kon verzonnen zyn; waarom hy alleen tot antwoord gaf, dat hy hem liet bedanken voor dezen dienst, en nader daar na vernemen, en zich wel wagten zoude.

Daar op vertoonden zich die van Isera met een vredevaan, om de onzen tot hen te lokken, die ook by hen digt voor, maar niet aan de wal quamen; alwaar de tolk het woord doende, men van agter de huizen ettelyke duizenden van menschen, met pyl en boog, hasagaajen, enz. gewapent, niet alleen ontdekte; maar de onzen ook ten eersten zoodanig gegroet wierden, dat *Vink* zich genoodzaakt vond met geschut vuur op hen te geven, waar uit hem klaar bleek, dat de Orangkaja van Roemakay hem zeer tydig en wel gewaarschouwt had, en dat des Orangkaja's vrouw (die 't uit de mond der schelmen zelfs zeide verstaan te hebben) hem niet misleid had.

tast de onze aan.

De onzen, daar op weder na land gegaan zynde, hebben den vyand, die hen eerst dapper wederstant bood, wakker aangetast, en op de vlugt gedreven, waar op zy verder geland zynde, dit dorp in brand staken, 't welk door den vyand weder gelescht wiert; waar naar *Vink* een zein dede, dat al ons volk na boord komen zoude; doch de onderstuurman *Abraham Jacobsz van der Staf*, met nog een dol soldaat, tegen last der onzen den vyand wat gevolgt zynde, zyn met de zelve in zulken hevig gevegt geraakt, dat die uit de Orembaai genoodzaakt waren hen te hulp te komen, en ook beide de chaloepen zich gedrongen vonden met geschut op hen te schieten. Dit gevegt een uur geduurt hebbende, kreeg men de vyand wel op de vlugt, maar hy keerde wederom, en tastte de onzen zoo dapper aan, dat het stuurman *van der Staf*, een soldaat, *Cornelis Pietersz van Rypen*, en nog een schutter, *Daniël van den Berg* genaamt, het leven kostte.

Daar na quamen de onzen weer aan boord, die dit werk nog wel eens hervatten wilden; doch *Vink* keurde dit af, en vond het beter, om dit dorp, op de aanbieding van zeker quartiermeester, in brand te steeken, gelyk ook 't zelve ten eersten in koolen gelegt is, waar op hy aanstonts van daar zeilde; doch quam 's nachts wat van haar af ten anker.

Den 19sten liep hy van daar weer langs de N. kust, die nog al laag verdronken land was, en zag de overkust Z. O. van zich, hebbende dat kanaal in 't inkomen de wydte van 10 of 12 mylen, gelyk hy 's namiddags ook 2 rivieren vernam, daar de tolk zeide wel met den koning van Onin, om slaaven te koopen geweest te hebben; waar op *Vink* hier ten anker liep, ziende dat die strekking van 't land hier zich met veele en verscheidene hoeken opdede, behalven dat zy ook aan de Z. kust zeer vlak land aan de voet van 't hoog land, 't geen dit gelyk was, en waar op zy veel vuuren vernamen, zagen leggen.

Den 20sten dito 't anker ligtende, liep hy met een W. wind, en O. en O. ten Z. koers langs de N. wal, ziende 's avonds aan de overkust, en voor uit, zeer hoog land, zoo dat hy meinde dit het einde van deze bogt (waar in hy was, en die hier wel zoo wyd als in 't inkomen is) haast te zullen wezen, alzoo hy nu al 28 mylen daar in vertierd had, weshalven hy daar weer ten anker quam.

Den 21sten 't anker weer ligtende, en langs de N. wal al O. en O. ten Z. aanzeilende, zag men met zons opgang over al zeer hoog land; voor zommige van welke gebergten ook lage voorlanden waren, en zich eenige eilanden opdeden; doch hy vervolgde zyn koers al langs de N. kust, om te zien, of hier of daar niet een doortogt was.

's Namiddags ten 4 uuren quam hy aan 't einde van die bogt, daar doorgaans laag land voor lag, meest in gebrokene eilanden bestaande, ten anker; doch alzoo hy geen opening vernam, ligtte hy 's avonds 't anker, met besluit, om langs de O. kust te zeilen. Hy vond hier wonder-

derlyke stroomen, en zag hier nu en dan 't water 1½ vadem op en neder loopen, 't geen ongetwyffelt door veel rivieren, die hier leggen, veroorzaakt wiert. Hy had op deze dag ontrent de chaloepen ook twee groote hoozen gehad, die veel water optrokken, en waar op veel regen volgde, komende 's nachts, uit vreeze van ongemak, weer ten anker.

De lengte dezer bogt was ten minste, van Roemakay af, 40 mylen, en om die in de kaart te leggen, zou men die wel op 45 mogen stellen.

Den 22sten dito weer onder zeil gegaan zynde, om na een goede baai te zoeken, ontmoette hy niet, dan gebrokene eilanden, zoo dat hy wederom moest keeren, zonder eenige opening te zien, waarom hy weer na de N. kust liep, alwaar hy den 24sten dito by 't einde dezer eilanden quam, die haar van de N. tot de Z. kust uitstrekten, weshalven hy zyn koers daar boven Z. Z. W. aanstelde, om aan de Z. kust, alwaar hy aan de lage landen rook zag opgaan, te komen, daar hy ook na toeliep, en 's avonds ten 7 uuren ten anker quam, ziende daar geen dorp, maar wel eenige swarten, die op 't strand vuur maakten, waar op *Vink* volk na land zond; doch die zagen daar geen swarten, berigtende alleen, dat zy dit land zeer schoon en vlak bevonden hadden, zoo dat 'er wel 1000 koejen zouden hebben konnen weiden.

Hy zond, op 't zien van eenige swarten, weer volk na de wal, die nu 5 inlanders hadden gesproken, die hen naauwlyks te spraak gestaan, en by na zulk een taal, als die van Roemakay, hadden.

Deze hadden hem verzogt in haar dorp aan land te komen, om hen slaaven af te handelen, 't welk zy ondernomen hebbende, hadden zy niet weinig op ons volk met pyl en boog geschoten, zoo dat zy de vlugt moesten nemen.

Daar op vond *Vink* goed 't anker te ligten, en verder zyn geluk onder de hooge Z. kust te zoeken, daar hy 's nachts ook ten anker quam.

Den 26sten van daar zeilende, quam hy by eenige eilanden in een zandbaai ten anker; daar hy wel brandhout, doch geen water, vond.

Onder de wal, daar hy den 27sten na toe laveerde, vond hy wel 100 eilandekens, en quam 's middags in een schoone groote baai, daar men voor alle winden bevryd lag; doch zeilde na de vaste wal voort.

's Middags zag hy ook verscheide vaartuigen, en een met een vrede-vlag, gelyk ook kort 'er na den koning van Onin by ons quam met een Orembaai, die een overdekte tent had, de welke aan *Vink* verzogt, dat hy op Onin ten eersten wilde komen, gelyk hy beloofde daags 'er aan te doen.

Het dorp, daar hy nu voor was, wiert Schaar genaamt, alwaar hy van de swarten, die by hem met veel ververfching quamen, een slaavinnetje voor 13½ Rders zogt te koopen, doch zy eischte 25 Rders 'er voor, weshalven de koop agter bleef, gelyk zy ook niet veel goeds met hem in den zin hadden, dat 's nachts nader bleek, wanneer zeer veel vaartuigen (schoon die van de chaloep de Garneel hem toeriepen) op hem afquamen, hoewel zy op 't roepen der onzen, zonder antwoord te geven, weer stillekens afhielden, 't geen *Vink* oordeelde door dien koning van Onin hem gebrouwen te zyn, en hy voornam aan den zelven, zoo ras hy weer by hem quam, te wreeken. 't Dorp Schaar.

Hy quam daar op met 2 vaartuigen 's avonds ten 5 uuren by *Vink* aan boord, vraagende, of wy nu gezint waren met hem na Onin te gaan, waar op ja gezegt, en hy verzogt zynde aan boord te komen, zoo was hy daar toe niet te bewegen; weshalven *Vink* best keurde hem maar ongemoeit te laaten wederkeeren, om op een andere tyd zyn slag waar te nemen, onder belofte, dat hy hem na Onin ten eersten volgen zoude.

Hier op 't anker ligtende, zeilde hy W. en W. ten Z. langs de vaste wal, en quam den 29sten dito, 's morgens ten 9 uuren, in Emeloords-baai ten anker, daar zy hun drinkwater innamen. Emeloords Baai.

Tegens den avond quam een Orankaja met 's konings jongste zoon, en een gevolg van ontrent 40 man, meest Gorammers, en Cerammers, aan boord, zeggende, dat de koning na de Papoeze eilanden om slaaven was; doch dat hy morgen weer by hen zou zyn; en dat zy nu maar quamen, om *Vink* van hunne goede genegenheid te verzekeren, en te verzoeken, dat hy voor haare Negry geliefde te komen, belovende hem van slaaven in menigte te zullen voorzien; waar op een zoopje arak gedronken wiert, terwyl ons volk een waakent oog hielt.

Den laatsten dito ging hy voor 's konings dorp, een gooteling schoot van de wal, leggen.

's Middags quam die Orangkaja met 2 zoonen des konings weer aan boord, eenige slaaven, en byna geen geweer, met zich brengende, waar van 'er *Vink* eenige tegen 18, 19 en 20 Rders inruilde.

Den 3den Mey quam de koning met zyn vaartuigen, wel 7 of 8 sterk, opdagen, die de onzen aan land verzogt, en eenige gyzelaars overgaf, waar op *Vink* eenige der onzen na land zond, daar zy zeer vriendelyk onthaalt wierden.

Ook verzogt de koning, dat hy doch geen quaad agterdenken op hem hebben wilde,

wilde, alzoo hy eens bloed met ons gedronken (dat is eenen eed gedaan) en belooft had, de onzen getrouw te zyn.

Het Dorp Piera.

De koning was ook na 't dorp Piera geweest, om sagoe mantah te koopen, alwaar hy zeide ontdekt te hebben, dat de Orangkaja van Roemakay, en die van Isera, voorgenomen hadden hem (*Vink*) en al zyn volk, om hals te brengen, waar voor hy hem waarschouwde, alzoo hun voornemen was om beide deze chaloepen te bemagtigen, tot welken einde zy 52 galeijen daags 'er aan daar op zouden afzenden, gelyk zy ook, doch te vergeefs, en te laat, in 't werk gestelt hadden, alzoo *Vink* 's avonds van Isera vertrokken, 'en nog dien eigen nacht voor Roemakay gekomen was, en dat die van Isera hen voor die genomene moeite een Hollands afgeslagen hoofd vereerd hadden; voor welk berigt men dien koning wel bedanken, maar te gelyk betuigen liet, dat hem dit geenzins van die van Roemakay, maar wel van die van Isera gebleken, alzoo de eerste zyne hulpe tegen den laatsten verzogt, en hy hem dat geweigert had. Ondertusschen verschenen 'er geen meer slaaven, gelyk de koning beloofd had, waar op dan *Vink* het anker ligtte, en van daar verzeilde.

Dien nacht zag hy een vervaarlyk groot vuur in de lugt, en een streep wel 50 ellen lang, zoo rood als bloed, die zich, als de baaren der zee, bewoog; doch daar na verdween; hoewel 'er veel vuur dien nacht viel, dat de gansche chaloep ook beschadigde, terwyl zy den 6^den^ dito 's morgens in stilte dreven.

Die van Roemakay zoeken Vink aan te tasten.

Den 8sten quam hy weer voor Roemakay ten anker, om hunnen grond eens over 't voornoemt berigt van den koning van Onin te peilen, die hem betuigde zynen vriend te zyn, en geen 't allerminste quaad tegen hem voor te hebben; 't geen zoo verre van daar was, dat hy om zynen 't wil ook den oorlog met die van Isera op zynen hals gehaalt, en gehoort had, dat die van Isera 6 dagen lang over de twee verslagene Hollanders, en hunne afgekapte hoofden, vrolyk geweest waren, en die tot het gebeente toe afgeklooft hadden.

Ondertusschen quamen 'er van alle kanten vaartuigen, gepropt vol volk, na dit dorp, die zich daar tot 's nachts stil hielden, wanneer *Vink*, die op alles goede ordre gestelt had, een afgrysselyk geschreeuw en geklop van gong en tifa, en een groot geblaas op den hoorn, in 't dorp hoorde.

Na dat nu 4 glazen in de eerste wagt uit waren, bevont hy 't zeggen des konings van Onin niet dan al te waar, alzoo onze tolk nu klaar verstont, dat de wyven de vlugt na 't bosch nemen, en zy hem aanstonts aantasten zouden, het welk hen wel door de vrouwen, alzoo het donker was, afgeraaden wiert, doch te vergeefs; waar op dan ook de vrouwen vlugtten, en de vaartuigen van de wal afgehaalt wierden, 't welk *Vink* bewoog aanstonts het anker te ligten, en stil weg te zeilen, gevende hen nog 4 eerschooten, die wel treffelyk raakten, tot een afscheid.

Daar na is *Vink* met deze chaloepen na Banda te rug gekeert, komende den 10^den^ dito nog eerst eens voor 't dorp van den koning van Onin, van waar hy zyne reize vervorderende, den 11^den^ dito 't land van Nova Guinea nog klaar zien kon, en is, na veel zukkelens, eindelyk den 22sten voor Banda met beide de chaloepen behouden op de reede gekomen.

Togt van de Heer Keyts in 't jaar 1678. na Nova Guinea.

Eenige jaaren daar na is de opperkoopman de Heer *Joannes Keyts*, uit Banda mede na Nova Guinea vertrokken. Hy ging den 19^den^ Juli met de jagten de Roch en de Spiering, eerst na Keffing, zynde de chaloep de Piessang den 4^den^ na Goram met den tolk *Borri* voor uit gezeilt. Hy quam den 22sten dito voor Keffing, laatende de Spiering na Goram vooruitzeilen, vermits hy op Keffing eenen *Lakoe*, een Ceramlauwer, die hem voor gids dienen moest, innemen zou, te meer, dewyl hy een groot gezag op Onin voerde, en hem daar zeer veel dienst zou konnen doen, behalven dat de Keffingers en Ceramlauwers, door hun langduurige vaart op Onin, daar immers zoo bekent, als in hun eigen land, waren. Zelfs hadden zy 't daar zoo verre gebragt, dat yder van hen, die op Nova Guinea hier of daar eerst aangeland was, zulk een landstreek voor zyn sosolot, of handelen anker-plaats, met uitsluiting van alle anderen, verklaarde; dat ook zoo verre ging, dat zy met die inlanders daar afgesproken waren, om alle anderen, die (buiten hun verlof) daar op hunnen sosolot komen wilden, dood te slaan, welk verbond zy namaals ook door huwelyken bekragtigt hadden.

De Orangkayen alhier hadden te dier tyd veel twisten, en verzogten den Heer *Keyts* de zelve te beslissen, 't welk die Heer zeide niet te konnen doen, alzoo hy daar toe geen last had.

Toen regeerde hier over die Ceramlaoetze Campons de volgende Orangkaya's: 1. *Cabressi*, hoofd van Keliwara. 2. De kapitein van Keleluno, zynde de twee grootste en oudste Orangkaya's van Keffing. 3. *Manda*, van Kevitia. 4. *Tawan*, van Killeberoo. 5. *Oenan*, van Roemah Limeri. 6. *Djoemat*, van Kilitay. 7. *Sobas*, van Roemah Maroe. 8. *Cador*, van Roemah Essi. 9. *Mangay*, van Roemah Toelis. 10. *Soisa*, van Kilimala. 11. En *Moy*, van Ewen.

Van welke elf 'er maar vier voor de heer *Keyts* verscheenen, weshalven hy hen raadde, zoo lang, tot dat hy weer quam, en last van den Heer Landvoogt in Banda kreeg, in vrede met den anderen te leven.

Daar op quam de jonge koning van Onin by hem aan boord, voor eenige dagen daar met een coracora aangekomen, *Jeef* genaamt, die een jongeling van 16 jaaren was, en zeer begeerig om de Hollanders te zien, biedende zyn land aan de E: Maatschappy aan, hoewel hy niet beloven durfde mede na Banda te gaan.

Eer nu de Heer *Keyts* dezen *Lakoe* bewegen kon met hem als gids te reizen, moest hy hem wel voor 150 R^ders^ aan kleeden schieten, om by 't verschenken der zelve aan zyn vrienden aldaar eerst afscheid te nemen. Een zaak, waar toe de Heer *Keyts* eenigzins gedwongen was, alzoo hy zonder dezen *Lakoe* op Onin niets zou hebben weten te verrigten.

Ook was hy (*Lakoe*) door den jongen koning van Onin wel uitdrukkelyk verzogt, om daar te komen, en zyn overleden vader op zyn Mohhammedaans te helpen begraven.

Even nu, gelyk de Heer *Keyts* eerst ettelyke kleeden aan *Lakoe* moest geven, had hy, op Goram gekomen, ook voor *Borri*, en zyne vrienden iets moeten uitkeeren, en dat voor al, om dat *Lakoe*, die belooft had na 6 dagen te zullen volgen, nog niet opdaagde, en om dat hy ten minsten een van die twee diende by zich te hebben. Hy bleef hier nog tot den 30sten Juli, alzoo *Lakoe* niet quam, weshalven hy weer na Kessing zeilde, daar hem *Lakoe* by Ceramlaoet ontmoette; zich daar mede verschoonende, dat *Cabressi*, die liever zelf mede gegaan had, hem niet had willen laaten vertrekken.

Ondertusschen had de tolk *Borri* 5 dagen te vooren een vaartuig met koopmanschappen na Onin gezonden, om daar de schaapen te scheeren, en de verkens voor den Heer *Keyts* over te laaten.

En alzoo 'er reeds groote jaloezy tusschen dien tolk en *Lakoe* was, zoo zont de Heer *Keyts*, op 't aanraaden van *Lakoe*, de Spiering met *Borri* na Caras vooruit, om hem daar in te wagten, en vast een begin met den Massoi-handel te maaken.

Den 31sten 's morgens, met het oversteeken van Ceramlaoet N. O. aan, zagen zy de kust van Nova Guinea in 't N. O. en in 't O. N. O. regt voor uit, wanneer zy Cerams N. O. hoek in 't W. ten Z., en Goram agter uit in 't Z. ten W. hadden.

Daar op zeilden zy dien geheelen dag al N. O. aan, en quamen 's avonds, op ontrent 4 mylen na, by die wal; doch het jonk van *Lakoe* liep hen, regt na de wal toe, voorby, terwyl de Heer *Keyts* 's nachts wat afhield; zoo dat de afstand van Kessing tot de W. hoek van Onin ontrent 22 mylen meest regt N. O. is.

Den 1sten Augusti zeilde hy nog al langs de wal van Onin, en quam 's avonds in een baai Benoorden een hoek ten anker. Dien nacht voer *Lakoe* na de hoofddorpen van Onin, Fataga en Roemah Bati genaamt (welk laatste nog 1½ myl verder, dan 't eerste legt) voor uit. Fataga en Roemah Bati.

Den 2^den^ dito voer hy, tusschen 't eilandeken Poelo Aas door, vlak op dit hoofddorp Fataga aan. Poelo Aas.

's Morgens vroeg quam de tolk *Djoemat* zyn E. zeggen, dat *Lakoe*, na den ganschen nacht met hen aan land gesproken te hebben, het eindelyk daar toe gebragt had, dat de vrede gemaakt, en besloten was, de onzen als vrienden te ontfangen, gelyk die van land zyn E. ook met alle hunne coracora's zouden komen bezoeken; maar dat zy dan ook alle met een vlaggetje moesten beschonken worden.

Kort daar op verschenen ook die vaartuigen vol menschen, met een groot geraas van speeltuigen, scheppende driemaal rondom het jagt van den Heer *Keyts*, die daar op eenige eerschooten liet doen, en last gaf, dat maar eenige der voornaamste zouden overkomen, terwyl zyn volk zeer wel op hun hoede was.

Hy vereerde hen voor yder cora cora een vlagge, waar op zy aanboden 't jagt te boegzeeren, dat zyn E., alzoo de wind goed was, afsloeg, komende tegen den avond dus te gelyk voor het dorp ten anker, terwyl de Piessang ondertusschen de daar ontrent leggende hoeken en gronden peilen, en net beschryven ging.

Hy vond hier den voornoemden *Jeef* mede van Kessing al aangeland, die zyn E. quam verwelkomen. Ook hoorde zyn E., dat het jonk, van *Borri* voor uit gezonden, in stukken geslagen, doch dat het volk en goed nog geborgen was, waar over zyn E. niet weinig in zyn vuist lagte, alzoo die lorrendraajer hem nu weinig schaade bybrengen zoude.

Hy vond daar ook een Ambonsch vaartuig van Honimoa met een pascedulle, zynde door *Patimole* (die van Onin afkomstig was) na Nova Guinea gezonden, om hunne zaaken daar te verrigten, welke zyn E., aangezien hun tyd al verstreken was, belaste te vertrekken, dat echter nog al eenige dagen aanliep.

Daar op ging de Heer *Keyts* tegen den avond eens aan land, alwaar hy door *Jeef*, en *Massaleewa*, zoon des overleden *Toboa*, koning van Roemah Bati en Kelibati, op een catil, of rustbank, verwelkomt, en tusschen deze twee voornaamste landsvorsten ingezet wiert, terwyl

wyl alle de Orangkayen op ſtrand, met duizenden menſchen rondom zich, zaten.

Men begon voor af eenigzins een eiſch van maſſoy en ſlaaven te doen, die na de gedagten der onzen vry wat groot zynde, zoo wiert 'er dien avond niet verder af gerept, waar op de Heer *Keyts* weer na boord keerde.

Daags 'er aan ging zyn E. weer aan land, zynde op de zelve wyze ontfangen, en deden die van Onin toen weder eenen eiſch van 20 R^ders^ voor yder man-ſlaave, die in Tamboekze ſwaarden, Tinakki genaamt, en met Clymatze byltjens, moeſten voldaan worden, waar van de onzen niet voorzien waren; echter wiert eindelyk het verdrag getroffen, en beſloten, dat men voor yder manſlaave 13 of 14 R^ders^, en voor yder duim, die hy korter, als de bedonge maat, was, ¾ R^der^ minder geven zoude; hoewel toen de Heer *Keyts* niet veel ſlaaven, dan voor zich in 't byzonder, bekomen heeft, gelyk 'er ook geen byzonder beding over den Maſſoy gemaakt is, alzoo zy verklaarden de zelve op hun land niet te hebben, en dat zy die van Caras, waar mede zy nu in oorlog waren, moeſten doen komen.

Dit verdrag nu wiert den 15^den^ Auguſti wel gemaakt; maar men vorderde, wat men hen ook voor waaren aanbood, zeer weinig, zoo dat zy van dezen of genen tegen ons ſcheenen opgerokkent te worden.

De voornaamſte, waar op de Heer *Keyts* quaade gedagten had, was *Kakoe*, en den Ceramſche tolk *Pati Key*, een doortrapten vos, welke beide wel zagen, dat hun gezag onder dien inlander merkelyk, zoo dit getroffen verdrag ſtand greep, verminderen zou, om 't welk te beletten zy alles in de war hielpen.

Lakoe, en zyn broeder, wilden naar Onin Coveay, of Cubiay, niet medegaan, om de beloofde ſmeekoolen aan te wyzen, voor en al eer de Heer *Keyts* hem nog 500 R^ders^ geliefde te leenen, en dan nog 2 Hollanders, als gyzelaars, zoo lang hy uit was, aan land liet, dat die Heer hem plat afſloeg.

Men waarſchouwde den Heer *Keyts* ook, niet veel aan land te gaan, alzoo hem, en de onzen, lagen gelegt wierden.

Eindelyk verſcheen de Spiering, en de Pieſſang, van Caras gekomen, den 20^ſten^ Auguſti by zyn E. op de reede; doch met ſlegte tyding, alzoo zy, door *Borri's* ſchendige misleiding, daar niets ontrent de Maſſoy-handel hadden konnen uitregten, ſchoon de inlanders zich niet ongenegen tot de onzen betoont hadden.

Vermits dan hier op Fataga, en op Roemah Bati, voor de onzen niet meer te verrigten was, is zyn E. den 23^ſten^ dito, na aan yder dezer dorpen mede een vlag of twee, met het merk der E. Maatſchappy, geſchonken te hebben, van daar gezeilt, hebbende hen ook een pas verleent, om jaarlyks met 1 of 2 coracora's in Banda te mogen komen.

Lakoe gaf de onzen ook een geſchrift, waar in hy beloofde, en ſwoer, na 't uitgaan van hunne vaſten, na Coeveay te zullen vaaren, en de aangewezene ſmeekoolen binnen 3 maanden te zullen af haalen; doch *Borri* wiert wegens zyne gepleegde valſcheid in de boejen geſloten, en voor de inlanders verborgen gehouden.

Om nu met eenig onderſcheid van dit land volgens zyne bevinding te ſpreken, oordeelde de Heer *Keyts*, dat dit voorſte deel van Nova Guinea, by de Ternataanen Wonin, doch anders gemeenelyk Onin genaamt, en maar een groote uithoek zynde, een eiland op zich zelven, en van de vaſte wal afgezondert was; hoewel hy dat niet klaar ondervonden, nog ook in eenige Kaarten zoo gezien had.

Hy had aan de N. O. kant een tamelyke opening, en daar tegen over de vaſte kuſt, die men van de Z. zyde ook bekennen kon, vernomen, en klaar tuſſchen de Noordelykſte naaſte hoek van Batoe Poeteh, en de Z. W. hoek van Onin, een byzondere groote inbogt, die wel 5 mylen diep, en 2 mylen wyd was, ontdekt, om welke naauwer te onderzoeken zyn E. de Pieſſang by zyn aankomſt uitgezonden had; doch zoo ras die van Onin, door de Keffingers opgezet, dit vernomen hadden, waren zy daar over zeer misnoegt geweeſt, weshalven dit agter weeg gebleven was, om hen geen verder argwaan te geven.

Men heeft hier over al, tot wel 2 of 3 mylen buiten de wal, zeer goede ankergrond, gelyk zyn E. aan de O. kant van Poelo Aas, daar hy gelegen had, ondervonden heeft.

Voormiddags was 't doorgaans hier mooj weder, doch 's namiddags wiert het land t'elkens met ſwaare dampen en wolken, dat dan gemeenelyk op regen uitquam, bedekt.

Het land in zich zelven, voor zoo verre 't zich van buiten vertoont, is woeſt en wild, alzoo 't weinig of niet bezaaid, nog betuint word, en op veel plaatzen ſteil en klippig, hebbende van zich zelven zeer weinig vrugtdragende boomen.

De voornaamſte, die zyn E. hier zag, waren zeker ſlag van Nooten, die den Muſſchaatboom niet ongelyk, doch die wat lang van korl, dikker van baſt, en veel grooter van bladen waaren. De ſchors gelykt niet na den gemeenen Nootenboom, alzoo zy zeer ruig, en bult-

bultagtig is. De bladen, gewreven zynde, hebben ook op verre na die kragt niet. Ook is de gedaante der Foelie zeer dun, en geelagtig van verwe, hebbende wel eenigzins den zelven reuk; maar zeer veel daar van verschillende, hoewel de smaak dezer Nooten al vry wel na de Bandasche gelykt; maar van deze soort van boomen was 'er maar 1 of 2 (zoo men zeide) bekent. De tweede soort van boomen, was de Massoy-boom, en de derde de Canari- of Indiaansche Amandel-boom; buiten welke zyn E. geen andere, dan wilde boomen, en daar onder veel yzerhout, vernomen had, vaststellende, dat hier ook buiten twyffel Linggoa-boomen zyn.

De bosschen hier waren ook met allerlei gevogelte vervult, die den ganschen dag een aangenaame zang, of wonderlyk geluid, uitleveren; ook is hier over al zeer goed drinkwater, in overvloed aan de stranden te bekomen.

De lugtstreek is hier niet zeer gematigt, maar veeltyds dyzig en dampig, weshalven men zich hier wel voor de nachtlugt wagten moet.

De twee oppergebieders van dit land van Onin waren deze *Massaloewa*, en *Jeef*, van welke d'eerste (die zich in de Negry Kil, of Roemah Bati onthielt) een der 7 zoonen van *Radja Tabowan*, wel de voornaamste was, diens vader, ontrent 10 jaaren geleden, door die van Caras, nevens wel 3 of 400 man, dood geslagen, en dat nog niet bygelegt was.

Van deze 7 zoonen leefden 'er toen nog 5, te weten, *Massaloewa*, *Baboe*, *Boban*, *Loerisa*, en *Manokpatin*; en de 2 overledene waren *Manakaloewa* en *Caroesa*, die voor den anderen als d'eerstgeboornen geregeert hebben.

Het volk is van gestalte, aart, en ommegang (zoo veel men oordeelen kan) nog tamelyk wel; maar men moet hen egter niet veel vertrouwen.

De tweede in gezag was de voornoemde *Jeef*, die in 't dorp Fataga, dat 1 myl Benoorden Roemah Bati legt, woonde, en welkers moeder een zuster van *Radja Tabowan* was; deze had toen een zuster van *Massaloewa* getrouwt; doch zyn vaders naam wort zeer zelden gemeld, om dat hy van een gering geslagt was, daar deze inlanders sterk op zien.

Vermits zy beide nu nog zeer jong waren, wierden de landzaaken meest door de oudste Orangkaya's waargenomen, waar ontrent die van Kessing (hoewel zeer bedekt) 't voornaamste bestier aan zich hadden weten te houden.

Hun voornaamste bedryf bestaat in den slaaven- en Massoy-handel; doch de gemeene man moet visschen, wil hy eeten hebben.

Zy vaaren ook sterk op Goram, Kessing, en ook om de Z. en om de N. heenen. Hun geweer bestaat in swaarden van verscheidenerlei soorten, in pylen, boogen, lancien, en pieken met korte weerhaaken.

De Heer *Keyts* vernam ook uit 2 inlanders van Teuw, dat die van Caras wel Massoy aan ons hadden willen verhandelen; doch dat hen dit in alle manieren door *Borri* afgeraaden was; waar over deze 2 inlanders zeer verwondert hadden gestaan, niet konnende bezeffen, hoe men zich van zulken bedrieger bedienen, en hem nog geld toegeven kon.

Den 6den Augusti quam de Heer *Keyts* by de eilanden van Caras, die van Poelo Aas, daar zyn E. eerst ankerde, 12 mylen lagen. De Eilanden van Caras.

Hier tegen over in 't N. maakt de vaste wal een groote baai, met laag land, dat zich even eens, als Holland, opdoet, en waar in wel 1000 schepen zouden konnen leggen. Deze baai noemden de onzen *Ryklof van Goens* baai. Ryklof vanGoens baai.

Schoon dit vast land nu meest laag is, zyn egter des zelfs Z. en N. hoek hoog land, waar by 't eiland Goweay op 3 graaden legt.

's Voormiddags zag zyn E. een vaartuig van 't eiland Caras na Batoer oversteeken, 't geen hy giste het tweede jonk van *Borri*, doch dat hy bevont een vaartuig van *Radja Mosson*, van 't eiland Batoer, te zyn, die geen vreeze voor ons volk betoonde te hebben, en ook verklaarde al een goede party Massoy aan ons te konnen leveren, zoo hen dit door *Borri* niet afgeraaden was. Ook boden zy aan, in 15 of 16 dagen nog vry wat te beschikken, zoo men zoo lang wilde wagten, dat de Heer *Keyts* niet over zich nemen dorst; maar maakte egter verdrag, om die hen jaarlyks te komen athaalen, belovende hen voor yder drooge 10 bossen 8 vadem linnen, 1 smal byltje, en 1 houwer te zullen geven.

Ook gaf zyn E. aan yder van deze 3 eilanden een vlag, met het merk der E. Maatschappy, waar mede deze inlanders zeer wel in hun schik waren.

Deze plaats legt op de breedte van 3 graaden en 26 min., of, zoo wy met andere stellen, wel een halve graad Noordelyker, hebbende niet alleen dien schoonen inbogt, maar aan de N. W. en Z. O. hoeken ook zeer hooge bergen.

Tot deze N. W. hoek nu steekt zich de gerigtsban van Onin uit, by hen Mengonan Soholot genaamt, zoo dat 't gebied dezer eilanders tusschen die twee hoeken, en over deze bogt mede ging; doch Coveay, of Cubiay, nam zyn begin eerst aan den hoek, die in 't Z. ten O. lag. Onins grenspaal.

De

Cani, Batoer en Caras.

De eilanden nu, in deze bogt gelegen, en bewoont, zyn Cani, Batoer, en Caras, alwaar men verscheide eetbaare vrugten, te weten, kalappus, canari, oebi, piessang, boontjens (die zeer goed zyn) roode ryst, en overvloedig visch aan de stranden, en veel timmerhout heeft, dat aan hunne groote vaartuigen, die veele uit een stuk gemaakt zyn, te zien is Ook is 'er voornamentlyk het yzerhout in grooten overvloed.

Het scheen hier niet ongezont te wezen, alzoo men 'er een goede zeewind, en van de vaste kust een schoone en verquikkende landwind heeft.

De ingezetenen zyn in allen deelen, als die van Onin; maar zoo gesleepen niet, aangezien zy zoo veel verkeering met ons, of anderen niet hebben.

Ook was 'er tusschen hen, en die van Onin, nog een oud zeer wegens het doodslaan van *Radja Tabowan*, en de zynen, waar toe zy egter (volgens verhaal van *Radja Mosson*) al groote reden hadden, alzoo die *Radja* menigmaal hunne wyven had gerooft, of geschonden, gelyk dit door hem zelf aan *Mossons* eigen wyf, en door zyn slaaf ook aan *Mossons* eigen dochter gedaan was, waar door zy dit alles zich zelven op den hals gehaalt, en aan deze eilanders regtveerdige redenen, om dezen smaad te wreeken, gegeven hadden.

Anders is dit volk onder malkanderen, en omtrent ons zeer goed van vertrouwen, en niet beschroomt zonder eenige wapenen, of verzeekering, vrypostig by ons te komen, om van 't welke ons te verzekeren, zy ook hunne wapenen, als zy die by zich hadden, in hunne praauwen lieten leggen. En dus liep ons volk al mede onbevreest by hen in 't bosch, om hout te hakken, of om vogels te schieten.

Godsdienst, of eenige teekenen daar van, had de Heer *Keyts* zeer weinig, dan alleen eenige Teraphim, of krystalyne steentjens, die zy altyd by zich droegen, onder hen vernomen.

Deze steentjens hadden een groen en een rood streepje, ook waren 'er geele blinkende van die soort, die zich byna, als of 'er eenige ertz mede vermengt was, vertoonden.

Voor dezelve had *Radja Mosson* een groote eerbied, en was gewoon die ook aan te bidden.

De voornaamste Orangkayen alhier waren te dier tyd *Biasse* en *Ratsotti* van 't eiland Cani, *Radja Mosson* van 't eiland Batoer, en *Goerowi* en *Capitan* van 't eiland Caras; doch *Mosson* scheen onder hen wel de voornaamste te zyn.

Zy voeren (zoo men merken kon) nergens op, dan op Cubiay, geneerende zich enkelyk met menschenrooven, en met hunne plantagien en visscheryen, die zy meesterlyk weten te steeken, alzoo geen vischlynen by hen nog bekent zyn.

Den 1sten September ging zyn E. van Batoer tusschen Caras en Cani door, t'zeil, en quam daags 'er aan by een hoogen hoek.

Cubiay begon zich hier regt op zyde eerst te ontdekken; maar hy kon hier zeer weinig door de Z. O winden, die hem tegenliepen, vorderen, weshalven hy tusschen 6 of 7 eilanden en de vaste wal doorzeilde, daar hy zeer ongelyke gronden, van 50 tot 28 en 20 vadem, die dan klippig, en dan weer goed waren, vond. Cubiay.

Daar na zag zyn E. in 't N. een diepe bogt, die veel mylen lang, en wel drie vierde myl breed was, daar hy om zyne lekken te stoppen, vermits de chaloep de Piessang het niet langer gaande houden kon, inliep.

Hier waren de inlanders wat schuw, roepende dat de onzen daar aan boord wilden komen, alzoo zy Massoy en Tambacco hadden

De Heer *Keyts* voer zelf mede na de wal; doch liet den tolk *Djoemat* maar aan land gaan, die zich een weinig in de hand quetste, en hen allen zyn bloed drinken liet, dat de voornaamste onder hen ook deden, op hoedanigen wyze de vrede by hen gemaakt word; maar daar viel eigentlyk geen handel op die tyd.

Deze baai legt omtrent 12 mylen Z. en Z. Z. O. van de Heer *Ryklofs* baai, die zyn E. om haare schoonheid, en om 't gemak, dat hy 'er vond, de Heer *Speelmans* baai noemde. De Heer Speelmans baai.

In 't inkomen aan de linkerhand is een zeldzaame waterval, die van 't gebergte komt afstorten, en die men wel 2 mylen verre in zee, als een wit laaken, zien kan.

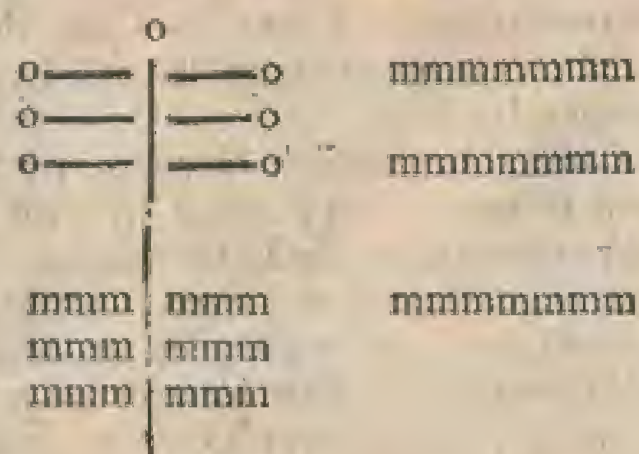
Zyn E. meinde zich daar wat te gaan verfrissen; maar 't was onmogelyk, om, op de afstant van een pylschoot na, daar by te komen, aangezien zich 't gespat van dit water als een swaare damp, of dikke mist, vertoonde; doch hier ontrent vond zyn E nog verscheide andere kleine beekjens, die onder de steenen quamen uitzypelen, en waar aan men zyn dorst gemakkelyk lesschen kon.

Geheel binnen in die bogt legt een dorp by de rivier, en wat Oostelyker heeft men een berg, waar agter een schoon binnenwater van een bequame diepte is, waar in men veel groote schepen zou konnen bergen

Aan de Oostzyde van deze bogt, in den binnensten hoek, stont een klip,

waar op de onzen veel doodshoofden zagen, en een beeld, ten naasten by als een mensch tot aan de schouders, en daar by een schild met eenige andere gereedschappen, en tegen deze klip ook diergelyke merken geteekent :

Zeldzame Begraavenis der Oniners.

En dit was hunne gemeene begraafplaats, en wyze van begraaven, gewoon zynde hunne dooden, niet ter aarde te brengen, maar die op een strandklip in de regen en zonneschyn, om die daar zoo te laaten vergaan, te plaatzen. En zulke begraafplaatzen ziet men hier doorgaans langs deze Cubiaysche kust.

Aan 't einde dezer bogt in 't O. heeft men weer dien hoogen hoek, zynde Cubiay's Z. W. hoek, en agter de zelve in de baai zagen de onzen een kanaal, waar door zy gisten, dat men aan de andere zyde in zee weer uit zou konnen komen.

Den 7^{den} September vertrok zyn E. uit deze bogt, doch geraakte hier in groot gevaar, om, door de tegenstroom, zyn schip tegen de klippen te verliezen.

Hy bevont dat zy hier 4 graaden 16 min. N. Oostering miswyzing hadden, en dat op de Z. breedte van 4 gr. 2 min.

Hy lag nog 4 mylen van Cubiays O. hoek, die 6 mylen van de voorige Z. W. hoek lag, en 5 mylen van 't Wezels eiland, aan welkers W. hoek zyn E. den 11^{den} dito ten anker quam, doch vont, aan land gekomen zynde, geen volk, dan maar een man, die schielyk uit een hut sprong, en de vlugt nam.

't Wezels Eiland.

Den 13^{den} verzeilde zyn E. van 't Wezels eiland, tusschen de vaste wal en 3 eilandekens door, die meest aan een op een vlakke droogte lagen, van welke 't Westelykste 2 mylen van de wal, en 3 mylen van den N. W. hoek van 't Wezels eiland lag.

Hier ontviel hem de vaste wal N. N. O. en N., over al laag land zynde, waar by nog 3 andere eilanden lagen.

In 't N. zag de Heer *Keyts* een grooten inham, en stak O. N. O. na de overwal, 11 mylen van 't Wezels eiland, en quam aan de W. zyde van een eiland ten anker, leggende ontrent 1 myl van een hoek, Laewe genaamt, agter welken hy, volgens de oude kaarten, de Moordenaars-rivier meinde te vinden, dat zyn E. daar na anders vernam.

Hier vond het volk veel Oesters, die zeer wel na paarlemoerschelpen geleken, waar van zy 'er ook eenige mede in Banda gebragt hebben.

Den 16^{den} September hier van daan 't anker ligtende, ging zyn E. met een O. N. O. wind onder zeil, vernemende 's namiddags een groote coracora. Ook had de stierman van de Piessang, digt onder de wal wendende, *mari kau*, *mari kau*, dat is, *komt hier gy*, *komt hier gy*, hooren roepen; gelyk hy daar ook eenige huiskens gezien had.

Daar na keerde de Heer *Keyts*, op de Piessang overgaande, na de plaats van waar dat geroep gehoort was; alwaar de tolk met die inlanders, uit het bosch te voorschyn en op de klippen gekomen zynde, sprak, zonder dat men hen egter regt, dan nu en dan maar eens, zien kon.

Zy riepen zyn E. volk daar aan land; dat de Heer *Keyts* ten eersten niet kon toestaan; waar op zy verzogten, dat zyn E. doch wat verder op na hun dorp zou vaaren, daar zy hem dan morgen nader spreken wilden, dat zyn E. beloofde, waar op die inlanders met hun vaartuig digt onder de wal voor zyn E. heenen liepen; gelyk ook zyn E. dien avond met den donker digt onder de zelve ten anker quam, en zich 's morgens daar aan, den 17^{den} September, voor hunne Negry, op 't eiland Nametotte, leggende op wat meer als 4 graaden Z. breedte, nader onder de wal begaf.

't Eiland Nametotte.

Ondertusschen zeide de stuurman aan zyn E., dat hy weer water zou van nooden hebben, en dat *Borri* hem verzekert had, dat daar een goede put aan de wal was, die hy aangeboden had hem aan te wyzen.

De Heer *Keyts* antwoordde, dat hy wel lyden mogt, dat dit geschiede, mits dat hy wel toezag, dat zy geen ongemak kregen, dat hy aannam wel te bezorgen; doch dat een geheel ongelukkigen uitslag had.

Daar op begaf deze stuurman *Goozen* zich, tegen de vermaaning van de Corporaal, zonder eenig geweer na land, daar zy in 't eerst wel vriendelyk ontfangen, en na die put geleid wierden, maar zy waren geen 50 schreeden van strand gekomen, of zyn E. hoorde vreezelyk, help, help, roepen; waar op hy aanstonts uit zyn jagt ettelyke stukken losten liet, dat deze moordenaars de vlugt deed nemen, die dus de overige, die reeds in 't water gevlugt waren, verlieten, waar op zyn E. aanstonts met het krygsvolk na de chaloep de Piessang, en zoo verder digt onder de wal, en met de schuit aan land

Daar verscheide van ons volk doodgeslagen zyn.

land voer, alwaar zyn E. nog 4 van de onzen doodelyk gequetst na de schuit zag loopen; doch *Goozen Danielsz de Roos*, *Joost Theunisz van Kortryk*, korporaal, *Arent Sandersz van Kloosterleli*, soldaat, en, na zyn E. vermoeden, ook *Borri*, waren reets doodgeslagen, de hoofden afgehakt, en naakt uitgekleed.

De sergeant trad met 16 man (door ons geschut gedekt zynde) aan de wal, en chargeerde braaf her om, doende zyn E. desgelyks uit de Piessang; en men bragt ondertusschen stuurman *Gooffen*, en *Arent Sandersz*, beide zonder hoofd, in de schuit; maar den korporaal en *Borri* vernamen zy niet, ziende een stuk weegs verre wel een swart op strand dood leggen; doch konden niet bekennen, of het *Borri*, dan of 't een ander was.

Daar op belastte zyn E. alle de vaartuigen der vyanden in den brand te steken, dat in een oogenblik uitgevoert was, hoedanig zy ook met hunne andere vaartuigen en huizen aan de overzyde dezer klip gelegen, leefden.

Ondertusschen schoot de vyand van alle kanten uit het bosch ook dapper met pylen, 't geen de onzen niet belette nog ettelyke praauwen weg te slepen, en aan boord te brengen.

Dit was hier dus wel zeer quaalyk uitgevallen; maar het kon nog veel erger uitslag gehad hebben.

Daar op ligtte zyn E. 't anker, liep 3 mylen buiten de wal, en zette onze dooden daar in zee, terwyl ons 's avonds nog een matroos, *Jan van Dord* genaamt, afstierf.

Dit eiland Nametotte legt op den W. hoek van de bekende Moordenaars rivier, en is tamelyk hoog land, na gissing wel 8 mylen in 't rond, hebbende zelfs aan de W. kant mede over al zeer goede ankergrond. Ook is hier wel de voornaamste stapel des Massoy-handels, alwaar de Cerammers jaarlyks van Mey tot Augustus komen handelen, van waar zy ook zeer goed ebbenhout, en slaaven vervoeren, aan de inwoonders daar voor niet veel anders, dan den buik vol ryst, en een deel groote koraalen, gevende.

De Moordenaars rivier.

Dit volk is zeer sterk, en vry grooter van gedaante, dan eenige andere hier ontrent, en spreekt, behalven zyn eigen, ook de Ceramze taal zeer vaardig; zy gaan (uitgenomen dat zy hunne schaamelheid met boombasten dekken) geheel naakt. Hunne neusgaten zyn vol priemen doorsteeken, en hun geweer bestaat in pylen, boogen, lancien en Tamboekze swaarden. De vrouwen hebben dikke koraalsnoeren om den hals, en de middelen, en zyn in haar aangezigt met swartzel van gestampte smeekoolen zoo afgryslelyk toegemaakt, dat zy eer bemorste verkens, dan menschen, gelyk zyn. Ook zyn zy zeer onbeschaamt, en, zoo veel men bespeuren kon, zonder eenigen Godsdienst. Zy baaren hunne kinderen in praauwen, op de stranden, en in de bosschen, en kort daar na werpen zy die in een zak, die haar om den hals hangt, zynde in zich zelve onnutte beesten, of die ten minsten gelyk.

De W. hoek van deze moordenaarsrivier lag N. O. ten O. den Z. O. hoek van eiland Nametotte, daar ons volk vermoort was, N. O. ten N., en 't Oostelykste van 't Wezels eiland Z., ontrent 3 mylen van ons. Zyn E. quam daar op weer onder 't Wezels eiland ten anker.

Vermits nu hier voor ons niet meer te doen viel, keurde zyn E., na nog 2 dagen vertoevens, best, om, alzoo zy aan 't Wezels eiland geen water vonden, ten eersten weer na huis te keeren, hoewel hy, volgens zyne ontfangen last, nog eens op Aroe, wegens de paarelbank aldaar, aan moest gieren, om eenige voorraad voor ons volk daar over te geven; maar 't zelve niet konnende krygen, liep zyn E. maar na Banda, daar hy den 26den dito behouden ten anker quam.

Hier uit nu kan men, ten minsten eenigermaten, zien, hoe het in dit Nova Guinea gestelt, en wat land en volk het is.

Met een woord moeten wy hier by voegen, dat, by 't vertrek van de Heer Commissaris *Dirk de Haas* uit Amboina naar Batavia, in 't jaar 1691., Kessing, een groot landschap op Ceram, weer onder 't bestier van den Heer landvoogt van Banda gestelt is; doch egter wierden die van Amboina, by schryvens haarer Edelheden van den 24sten Februarii 1692. wel uitdrukkelyk belast, op hunne sluikeryen van Nagelen wel te letten; hoewel 't deel, dat onder Banda behoorde, zich, volgens schryvens van haar Edelheden van den 26sten Januarii 1680., anders tot de bogt van Haja toe uitstrekte, staande alles Bewesten die bogt na die tyd onder Amboina; doch den 14den Februarii 1692. en den 23sten Februarii 1694. gaven haar Edelheden, by hun schryvens met het Huis te Spyk, bevel, dat die van Banda met hunne chaloepen maar tot tusschen Kessing, en Werinama, tot het beletten van 't sluiken der Nagelen, zouden behoeven te kruissen. Hoedanig zy 1681. den 11den Maart die van Banda ook wel van 't uitroejen der speceryboomen tusschen Sepa en Haja verschoont; maar aan die regeering by hun schryvens toen egter de magt gelaaten hadden, om van Werinama tot Kessing toe alles te mogen doorzoeken, zoo als zy 't noodig oordeelden. En 1695. den 23sten Januarii voegden zy, by hun schryvens met 't jagt

Bombahi aan die van Amboina, 'er by, dat zy egter begeerden, dat de Negryen op Ceram, onder Banda staande, nogtans de Ambonsche Hongivloot behoorlyke eere zouden moeten bewyzen; ook hebben haar Edelheden de vaart na de Z. Ooster en Z. Wester eilanden, by hun schryvens van den 28sten Februari 1693. aan alle de Amboineezen volslagen geweigert, en 't laatste ook zelf aan de Bandaneezen verboden, hoewel zy hen 't eerste, alleen tot hun onderhoud, nog toegestaan hadden. En, volgens hunne ordre van 't jaar 1694. mogten die van Banda ook geen passen over Kessing verder, dan tot Goeli Goeli, Hatiahoi, Kissalaoet, Hajat, en Rarakit verleenen.

Eer wy egter van die stoffe van Nova Guinea en van het Zuidland geheel afscheiden, konnen wy niet nalaaten hier nog iets aan te haalen van de reize, die in 't jaar 1696., om te zien (zoo men wil) of men iet van de Heer *Coeper* of de zynen vernemen kon, derwaarts gedaan is.

Deze Heer is in 't jaar 1684. of 1685. uit Holland met het schip de Ridderschap naar Indiën vertrokken, en behouden aan de Kaap gekomen, alwaar zyn schipper hoognoodig oordeelde, om hier een andere groote mast in te doen zetten, alzoo die, welke hy nu had, niet dogt, en hy met regt vreesde, dat zy hier mede de reis niet krygen zouden.

De Heer *Coeper* keurde dit veranderen van mast af, behielt de oude, en ondernam de reize na Batavia hier mede; doch men heeft zedert noit taal of teeken van dit schip, of van yemant van dit volk gehoort, dan dat 'er eenige jaaren daar na een gerugt quam dat de zoon van den ouden Heer *van der Stel*, die met hem vertrokken was, op Madagascar nog leefde; doch alles quam op niets uit. Zoo dat hy na allen schyn met man en muis in de volle zee gebleven is. Of men 'er egter nog iets van ontdekken mogt op 't Zuidland, zoo wiert in 't jaar 1696. deze volgende togt ondernomen.

De Vlamings togt na 't Zuidland in 't jaar 1696. De oude Vlielandsche schipper *Willem de Vlaming*, ondernam de zelve met 3 schepen, te weten, 't galjoot of 't jagt de Geelvink (daar hy schipper op was) de hoeker de Nyptang, en 't galjoot de Wezel, uit het vaderland den 27sten November, beginnende die, na dat hy van daar reets voor by de Kaap der Goede Hoope op de Z. breedte van 38 graaden en 18 min., en op de lengte van 92 graaden, en 3 min. gekomen was.

Den 28sten dito was hy by 't eiland St. 't Eiland St. Paulo. Paulo op de breedte van 38 graaden en 40 min. en op de lengte van 95 graaden 44 min. doch zag, alzoo het dyzig weder was, maar een vlakken hoek 'er af. Hy bevond dit aan de kanten, of van de W. tot de Z. zyde, schor, zonder eenig voet strand, en zonder vuilen, die men behoort te myden, zoo dat men tot op een kanonschoot na 'er vlak op aan zeilen mag; maar van de W. kant strekt een rif ontrent een kanonschoot in zee, dat men kan zien branden. Hy vond in 't aanzeilen, zoo als 't eiland N. van hem was gelegen, 40 vadem vuile grond, en hielt het daar op O. ten N. langs de wal, tot dat het eiland W. van hem was, en zich pas een musquetschoot verre van hem opdeet, waar na hy hier ten anker quam. Hy vond hier veel zeerobben, en nog een andere soort, by na als zeerobben, doch die wel 18 voet lang waren. Hy zag hier geen groente, dan eenig rietbosch, en hier en daar tusschen de klippen eenige groente als pieterselie, doch zeer weinig; ook weinig gevogelte; maar ving op de reede veel visch, als groote steenbraassem, en in 4 uuren tyds wel 436 groote visschen, als kleine kabbeljaauwen, met de hoek, en nevens de zelve veel kreeften. Brandhout was 'er niet, ook geen versch water, dan alleen op de hoogtens hier en daar in plassen, 't geen zeer moejelyk af te brengen zou zyn geweest. Ontrent de regte ree is een brak binnenwater, daar de robben uit zee over eenige steenen, die dit binnenwater, ontrent 20 treden verre van de zee afscheiden, inloopen. Anders legt dit halve maans wyze in een besloten kom, zynde ontrent een pistoolschoot lang. In 't zelve valt veel visch, als spanbaars van gedaante, die rood van verwe, en zeer lekker is.

Als men de W. kant van dit eiland maar myd, zal men het over al zuiver vinden, en men mag 'er zonder schroom op aanloopen. Het is mooi hoog land.

Den 2den December vertrokken zynde, zag hy den 3den 't eiland Amsterdam. Het legt 13 of 13½ myl regt Z. en N. van St. Paulo, op de Z. breedte van 37 graaden 48 min., en op de lengte van 95 graaden 44 min. Het is ongelyk, doch goed van grond hier. 't Eiland Amsterdam.

Hy ging hier aan de wal; doch vond het zoo digt van bosch, dat men in een dag geen 4 mylen 'er op kon vorderen, alzoo men door de struiken kruipen, en over de boomen klimmen moest.

Hy vond 'er al mede menschen, nog beesten; maar alleen eenige vogels, muskens, en zeerobben. Ook had een van 't volk (zoo hy meinde) een viervoetig dier, als een wezeltje, en een als een vos, gezien, en daar was veel biesbosch door malkanderen gewasschen.

De grond is 'er doorgaans veengrond, die ontrent 3 voeten dik legt, en dan krygt men steen als uitgebrande puimsteen. Zy is ook zeer mul, waarom de boomen hier

hier niet hoog wasschen, konnende geen genoegzaame wortels in de zelve schieten.

Hy ving op de reede hier ook visch, en een soort van vaderlandze kabbeljaauw, en ging den 5den dito tegen den avond na 't Zuidland t'zeil.

Hy vergoede den 6den hier de kompassen op 20 graaden N. Westering, zynde nu op 37 graaden 25 min., en op de lengte van 96 graaden 45 min., en zag hier steenkroos dryven, 't geen tot de 36 graaden 9 min. duurde.

Den 12den dito zag hy op 35 graaden een zeerobbe, die hem al huilende quam naswemmen.

Den 13den verlag hy de kompassen weder op 36 graaden 9 min., op de lengte van 105 graaden 11 min., vergoedende die van 16 graaden 49 min. N. Westering. Den 20sten dito dede hy dit weder op 35 graaden 22 min., vergoedende de kompassen van 10 graaden N. Westering; en hier stonden de zelve niet stil.

Den 25sten December zag hy 't Zuidland op de bevonden breedte van 31 graaden 58 min., en op de lengte van 130 graaden 18 min.

Den 28sten dito bevond hy by 2 peilings hier de N. W. miswyzing van 10 graaden 44 min., en van 10 graaden 12 min.; werpende daar ook 48 vadem vuile kraalgrond op 31 graaden 83 min., en op de lengte van 133 graaden 44 min., die daar na op 25 vadem liep, en beterde.

'tEiland Rottenest.

Den 29sten dito quam hy onder 't eiland Rottenest, 't geen op 31 graaden 50 min. breedte, en op de lengte van 134 graaden 25 min. legt, ten anker, ging 'er den 30sten aan land, en vond 'er een stuk vuurenhout, dat waarschynelykst wel eer in een scheepsdek gesteken, doch al lang daar aan strand gelegen had, alzoo de spykers meest vergaan waren.

Hier was ook brandhout in overvloed, daar hy zich dierhalven wel van verzorgde.

Vlaming gaat op 't Zuidland aan de wal.

Den 5den Januari 1697. ging hy met 88 gewaapende mannen (matroozen, soldaten, en officieren) hier aan de vaste wal van 't Zuidland, daar zy ten 11 uuren aanquamen.

Zy gingen eerst O. op, vernamen niets, dat tot voedzel dienen kon, en alleen maar eenige groote en kleine wilde boomen, uit welke groote als een soort van lak of gomme droop, waar van zy een monster medegebragt hebben. Ook vonden zy hier geen ander gevogelte, dan veel kleine kakatoeha's, en groene ravens, of parkieten met lange spitze staarten, die zeer schuw voor hen waren.

Wat hy 'er zag.

Ontrent 2 uuren na de middag quamen zy by een binnenwater, dat zeer zout was, en vonden aan dit strandje veel klaare voetstappen in 't zand, zoo van bejaarde lieden, als van kinderen; zagen geen menschen, maar egter hier en daar grooten rook opgaan, daar zy ook na toe trokken, zendende 3 man, en 2 swarten voor uit, om de menschen, zoo zy 'er waren, niet te verjagen; doch vernamen, by die plaats gekomen, geen menschen. Zy bleven dien nacht daar campeeren, en vonden hier eens een, en daar na nog twee hutjens, die meest onder de voet lagen, zynde in zich zelve nog slegter, als die der Hottentotten, van gebouw.

Den 6den dito verdeelden zy zich, en trokken in drie byzondere troepen, de eene Z., de andere N. en de derde O. op, 1 myl landwaard in; doch quamen daar na by dit binnenwater, om yder zyne bevinding op te geven, weder by een; doch hadden niets dan 1 of 2 vervalle hutjens, doch geen versch water, dat hen meest ontbrak, gezien; weshalven zy een kuil by dit binnenwater groeven, waar in zy redelyk goed water vonden, waar mede zy zich in die groote hitte, die zy hier gevoelden, behelpen moesten. Zy vernamen by hunne wederkomst ook, dat dit binnenwater wel 1 voet was gevallen, een teeken dat het ergens in zee zyn uittogt, of gemeenschap hebben moest.

Zy vonden deze uitwatering ook kort 'er na wat Bezuiden 't zelve. Twee van hunne schuiten voeren dit uitwaterend gat in, en vonden daar eerst 2, en daar na nog meer zwarte zwaanen, van welke zy 'er 4 na Batavia medegenomen, en 2 'er levend gebragt hebben, als ook veel visch, zonder tot nog toe eenig ongedierte, klein of groot, te vernemen, blyvende die nacht nog aan de wal, en gingen den 7den dito weer na boord, zeilende dien zelven dag, en de andere scheepjens ook op den 10den dito nader na de wal toe, daar zy weer ten anker quamen. Zy peilden ook 't eiland Rottenest Z., en een de rivier Z. O. ten O. van hen, welke de *Vlaming* na de middag met 3 schuiten, om te zien, of hy geen menschen daar ontdekken zoude, opvoer. Zy vingen hier spiering met den hoek, doch vernamen anders niet, schoon zy dit binnenwater, of die zoute rivier, wel 10 of 12 mylen op geweest waren. Zy bevonden hier klaar op de Z. breedte van 31 graaden 43 min. te zyn, zy ontdekten hier ook een rif van 1 myl, leggende 1 halve myl van de wal, en verzeilden den 13den dito van hier, zendende, terwyl zy met een Z. en Z. Z. W. wind N. ten W. langs de wal zeilden, de schuiten nu en dan eens na de zelve; doch kregen den 15den de wind O. Z. O. en

Zwarte Zwaanen.

O. ten Z., die dan eens weer van het Z. O. door 't N. na 't W. liep. Ondertusschen quamen de schuiten weder aan boord, met tyding van geen menschen, nog vee, en zeer weinig geboomte, als mede een steene rif ontrent 't strand met veel klippen onder en boven 't water op 30 graaden 17 min. vernomen te hebben, gelyk alle de schepen ook den 16^{den} dito 's nachts veel vuuren aan land gezien hadden.

Den 17^{den} dito ging weder een schuit met gewaapend volk aan land, die niets, dan eenige meeuwen van de buiten-eilandjens en klippen, aan boord bragten.

Den 18^{den} dito bevonden, by een peiling, de N. W. miswyzing hier 9 graaden 21 min. (op de Z. breedte van 30 graaden 30 min.) te zyn.

Den 20sten dito zagen zy eenige eilandekens, en aan de wal wat kreupelbosch.

Menschen gezien.

Den 23sten dito op 28 graaden 8 min. peilden zy een steilen hoogen hoek voor uit, zonden de schuit hier weder na land, die tyding bragt hier menschen gezien te hebben, doch konden, wegens de swaare storting niet aan de wal komen; ziende ondertusschen de menschen op de duinen voor hen, doch vry verre van zich, heenen loopen.

Deze waren maar van een gemeene lengte, swart en naakt van huid.

Kort daar na de schuit egter aan land geraakt zynde, zagen zy daar ook een zeer zout binnenwater, en den 27sten eenige hutjens, ook voetstappen van menschen, en eenig gevogelte; maar hadden niets, dat voedzel geven kon, vernomen, dan alleen een plaats daar (by nood) redelyk drinkwater, hoewel al te verre om na boord te brengen, was. Al 't geboomte, dat hen hier ook ontmoete, was maar kreupelbosch.

Den 30sten dito zonden zy de schuiten na de wal, die daar 2 inhammen, waar van 't Zuidelykste wel drie vierde myl wyd is, ontdekten, die zy bevonden op 26 graaden 16 min. te leggen.

Den 2^{den} Februarii ontdekten zy aan de wal 2 rivieren, van welke de eene van 't Zuiden, en de andere O. aan zeer diep inliep. Ook waren zy eenen inham wel 8½ myl op geweest, en hadden bevonden, dat die inham in 't N. N. W. weer in zee stortte.

Den 3^{den} dito weer aan land geweest zynde, bragten zy niet alleen dit laatste berigt; maar voegden 'er nog by, dat de opperstuurman van de Geelvink een platgeklopte tinneschotel op de aarde had vinden leggen, die met twee spykers aan een paaltje vastgespykert geweest, en waar van de eene meest vergaan, en de ander nog kenbaar was, op welken schotel zy dit gesneden vonden.

De overblyfsels in Hartogsbaai gevonden.

Anno 1616. *den* 25sten *October hier aangekomen het schip den Eendragt van Amsterdam, den opperkoopman* Gillis Miebais *van Luik, schipper* Dirk Hartog *van Amsterdam, den* 27sten *dito t zeil gegaan na Bantam*; en was het onderste (zoo men niet anders zien kon) met een mes aldus gesneden. *De onderkoopman* Jan Stins, *de opperstuurman* Pieter Dookus van Bill, *Ao.* 1616.

Deze regte reede van *Dirk Hartogs* baai (daar die schotel opgeregt geweest was) lag op 25 graaden 24 min., daar zy nu ook de N. W. miswyzing by een klaare peiling bevonden 8 graaden 34 min. te zyn.

Den 5^{den} Februari voeren zy na de wal, hebbende zich voor 8 dagen van kost en drank voorzien, te weten de commandeur *Vlaming* met zyn schuit, en de bevelhebber van de Hoeker de Nyptang met de zynen, en vonden hier een eiland.

Zy quamen ook in een rivier, die zy wel 3 of 4 mylen opvoeren; vol steenplaaten, en droogten, en zagen verder veel binnenwaters als van verdronken land; maar geen menschen, nog iets, dat voedzel geven kon; ook was de grond, waar zy ook groeven, zeer ziltig.

Zy quamen tegen den avond nog in een andere rivier, die zy opvoeren, alzoo zy wel drie vierde myl 't land inliep, en daar een ronde kom, waar by zy eindigde, maakte; doch alles was maar zout water; en men zag geen menschen nog beesten, maar wel eenige schuwe duikers; ook kregen zy kort 'er na swaaren donder, weerlicht en een harde regenbui, die wel 2 uuren duurde, zoo dat zy den nacht vry slegt doorbragten. Ook zagen zy hier loof nog gras.

Den 10^{den} zeilden zy deze rivier weer af, en ontdekten by eenige groote plassen van binnewateren weer eenige voetstappen van volwassche menschen, en van kinderen, die van een gemeene lengte waren, en bevonden verder dezen hoek, welken zy hier ontmoetten, zeer rood zand te zyn.

Den 12^{den} dito bevonden zy de N. W. miswyzing 7 graaden 21 min., en zagen den 13^{den} een hoek, die heel steil, doch niet zeer hoog was, alwaar ook 3 klippen N. N. O. van de wal strekten, die met reven aan een gehegt waren; en de wal liep hier Z. ten O. en N. ten W., zynde nu op 24 graaden 42 min.

Den 16^{den} dito quamen zy onder de O. wal, en peilden den Z. hoek (die zy omliepen) Z. W. van hen, en zagen dat dit een eiland was, zynde nu op de Z. breedte van 24 graaden 54 min.

Den 17^{den} dito vergoeden zy, op 23 graaden 59 min., de kompassen van 5 graa-

HET EYLAND AMSTERDAM.

HET EYLAND S^{T}. PAULO.

Swartte Swaane drift op het Eyland Rottenest.

graaden N. W., en zagen 2 mylen Bezuiden deze breedte een inbogt met een schorre Z. hoek, en Benoorden die breedte was 't laag land met voetstrand; alwaar de avondpeiling van 7 graaden 3 min. N. W. miswyzing was.

Den 19den dito ontdekten zy eenige reven drie vierde myl van de wal, en ook een hoek, van welke een rif een halve myl verre in zee N. N. W. aan strekte, en Benoorden de zelve was een inbogt, alwaar de Geelvink ten anker quam, en wat verder zagen de 2 andere scheepjens, voortzeilende beneden dezen hoek een opening, als een rivier, en die wel 3 mylen voor aan in de mond wyd was. Zy zeilden 'er wel in, doch vonden nergens ankergrond; en kregen tegen den avond weerlicht, en in de wind. Deze inbogt word Willems-rivier genaamt, in welke alle de schepen naderhand nog ten anker quamen. Zy legt op 21 graaden 28 min.

Willems-rivier.

Op dezen zelven dag besloot men ook den 21sten dito na Batavia te zeilen, alzoo zy nu alles, dat hen belast was, uitgevoert hadden; waar op zy dan ook op dien dag de ankers ligten, en derwaarts voortgezeilt zyn.

Den 27sten dito raakte de Geelvink van hun af, en bevonden den 2den Maart 4 graaden 23 min. N. W. miswyzing, en, by een avondpeiling, maar 3 graaden 33 min. N. W. miswyzing; die zy den 5den dito bevonden op 5 graaden 17 min. te zyn.

Den zelven dag zagen zy 't eiland Moni op 9 graaden 50 min., en den 6den dito was de N. W. miswyzing 4 graaden 40 min., den 9den dito 4 graaden 29 min., den 10den 3 graaden 14 min., doch den 11den op 3 graaden 41 min., en quamen, ziende nog dien dag het land van Java, kort 'er aan behouden op Batavia.

Moni.

Zy hebben hier en daar aan land eenige erweten, gerst, en mostaartzaad in goeden grond gezaaid, en op zekeren dag ook 1 wezeltje en 2 graauwe haazen, en eenige bosrotten, als ook eenige pilandoks (doch langer van pooten, dan de gemeene, en swart zynde) op dit land gevangen.

't Verdere by hem verrigt en gezien.

Ook vertoonen wy hier nevens de eilanden Amsterdam en St. Paulo, zoo als zich die uiterlyk opdoen, mitsgaders dien inham, daar zy die swarte wilde swaanen gevangen hebben, met de letter D. gemerkt.

De eilanden St. Paulo en Amsterdam, benevens de Swaanenbaai op 't Zuidland, afgebeeld.

De laatste togt (myns wetens) na 't Z. land gedaan, is op de raad van een Switzer, *P. Purry* geschied, na dat hy aan de Heer opperlandvoogt *van Swol*, en 't jaar daar aan hier aan de Heeren Bewindhebberen der Oostindische Maatschappy, te vergeefs zynen dienst aangeboden had.

Purry's voorstel wegens 't Zuidland.

Hy was van oordeel, dat men geen heerlyker land, om 'er een volkplanting met veel voordeel te maaken, voor d'E. Maatschappy ergens in Indiën, dan op 't Zuidland, ter plaats daar 't land van *P. Nuyts* legt, dat zich op 32 graaden vertoont) vinden kon, en dat onze Maatschappy zich daar om verscheide redenen, die hy in een boekje geeft, behoorde neder te zetten.

De Heer *van Swol* wees hem in 't laatst van zyn leven met deze stelling, dat de E. Maatschappy reets land te veel had, af, en de Heeren Bewindhebberen alhier zeiden tegen hem, na dat hy tot Amsterdam verschenen was, dat zynen voorslag hen niet behaagde.

Daar na heeft hy zich na de Heeren Bewindhebberen der Westindische Maatschappy begeven, en die hebben goedgevonden in 't jaar 1721. drie schepen, Thienhoven en den Arend genaamt, en een Hoeker, met de Heer en Mr. *Jacob Roggeveen*, gewezen Raad van Justitie op Batavia (die in 't jaar 1714. na Holland vertrok) als Hoofd dezer onderneming, derwaarts te zenden, welke een geheel andere togt is, om de Z. wel tot 66 graaden onderno-men.

Togt van de Heer Roggeveen derwaarts.

De hoeker is op die togt gebleven, en zyn die 2 schepen in een zeer elendige staat (zoo my geschreven is) den 10den September 1722. voor Japara ten anker gekomen, daar na op de reede van Batavia gebragt, en daar verder, 't zy by aanhaaling, of op een andere wyze, gebleven; gelyk ook de Heer *Roggeveen*, en veel andere van deze 2 schepen, in 't jaar 1723. met onze Oostindische vloot hier weder aangeland zyn; doch naderhand heb ik verstaan, en ook eenigzins gezien, dat deze togt door zyn E., en te gelyk door schipper *Jan Koster*, woonende te Delfshaven, niet (gelyk ik in 't eerst meinde) na 't Zuidland; maar alleen ondernomen is, om na zekere eilanden, de goud-eilanden genaamt, en op 56 graaden Z. breedte gelegen, te zeilen, en die op te zoeken; maar die zy (schoon zy nog wel 10 graaden verder dan hun bestek of last was, gezeilt hebben) niet hebben konnen vinden. Ik meine dat de vader van de Heer *Roggeveen* mede eens daar op uit-, hoewel hy even ongelukkig, geweest is van die niet te vinden. Of dit nu de zelve goud en zilver eilanden zyn, die (zoo men wil) Beoosten Japan leggen, en waar na toe haar Edelheden in 't jaar 1643. schipper *Henrik Schaap*, en den onderkoopman *Willem Byleveld*, met het jagt Breskens en Castrikom gezonden hebben, en die te Nambo met hun twaalven gevangen raakten, weet ik niet; hoewel 't my zeer waarschynelyk voorkomt.

komt. Onder de ftoffe van Japan fpreken wy breeder hier van.

Ook heeft de Heer Generaal *Brouwer* zynen vervanger den Heer *van Diemen*, by een brief, die zyn Edelheid van de Kaap aan zyn Ed. fchreef, al geraaden, om een togt na deze goude eilanden, of wel na 't goud en zilver eiland (zoo hy 't in zyn brief noemde) te laaten doen, en was zyn raad, dat men dien togt den 1ften Mey niet uit Japan, maar van Batavia beginnen, en dan verder Benoorden Borneo, Celebes, de Moluccos, de kuft van Moro, of Benoorden Gammacanorre, en zoo verder bovens winds in de Z. zee loopen, en dan om de N. fteken, by na zoo gelyk de Aquapulco's-vaarders doen, om Beooften Japan de N. Wefte winden te zoeken; maar hoe verre doch oit de Hollanders by hunne vaarten in 't Ooften geweeft zyn, noit is geen van hen zoo verre aldaar, dan de voornoemde fchipper *Kofter* by dezen togt, gezeilt. En daar alle, die derwaarts bevoorens gevaaren hebben, wegens fwaare ftormen en onweder, hunne reizen ftaakten, en wederkeeren moeften, verklaaren deze vrienden over al 't fchoonfte weder van de wereld gehad te hebben, zoo dat zy een beter faaifoen, dan de andere, moeten hebben waargenomen.

Hoedanig nu dit Zuidland in opzigt van Banda, en de Aroe geftrekt legt, kan men al mede in dit kaartje van de Z. O. en Z. W. eilanden (hoewel maar ftuks wyze voor zoo verre dit zig tuffchen de 11 en 12 graaden vertoont) zien.

Wy geven in dit werk, op een andere plaats, nog eenig berigt van groote menfchen, en reuzen, op 't Zuidland gevonden, door een Ambons vryborger, die op 't Zuidland verviel, en door een ftuurman, die zulk een geraamte na Batavia van daar voerde, en die my dat beide zelf verhaalt hebben; 't geen wy daarom hier niet herhaalen.

Nu hebben wy hier nog by te voegen, dat zich ontrent 34 mylen Beooften Rarakit, of den O. hoek van Ceram, een groot ftuk lands, O. en W. ftrekkende, Poelo groot Co genaamt, opdoet, ten W. van 't welke een klein eilandje legt, en ten O. van welk eilandje 1 of 2 mylen zich nog 3 kleiner in een driefprong, digt by de wal, pas Bezuiden de zelve, by een groote baai van 5 of 6 mylen in 't rond, en aan des zelfs W. hoek opdoen; gelyk men aan des zelfs O. hoek nog een grooter eilandje leggen ziet.

Twee mylen Ooftelyker ziet men nog 2 zeer kleine en binnen de 5 mylen O. op digt langs de wal 'er nog 7 leggen, van welke eerft 1 grooter, dan weer 1 kleinder, daar na weer 2 grooter eilandekens 1 myl van een, en dan nog 3 zeer kleine ontmoet, die voor een baaiken, meeft Z. en N. 1 myl van een, geftrekt leggen.

Ten Z. O. van den O. hoek van dit Poelo groot Co legt een eiland, het Wezels eiland (een ander dan waar van wy bevoorens fpraken) genaamt, dat ontrent 5 mylen lang, en meeft 2 of 2½ myl breed, hoewel het in 't Z. O. nog wel zoo breed is, en met een hoek na 't N. O. uitloopt.

In 't N. N. O. van 't zelve leggen 3 kleine eilandjes digt by een met een rifje aan de Z. kant, en in 't W. Z. W. is nog 1 klein eilandje digt by de wal, en 1 myl van des zelfs Z. hoek legt het vogeleiland, dat meeft N. ten W. en Z. ten O. geftrekt legt, en pas 1 myl in 't rond is, hebbende aan de Z. kant een rif, dat zich wel 1 myl verre in zee ftrekt. Waar mede wy dan, en van de befchryving van die Z. O. en Z. Wefter-eilanden, mitsgaders van 't gene wy wegens het Z. land te zeggen hadden, affcheiden; zynde het ons genoeg het voornaamfte aangehaalt, en daar by, als met de vinger, aangewezen te hebben, dat die landen van tyd tot tyd door deze en gene byzondere perfoonen by ftukken en brokken (gelyk zy nog zoo maar bekent ftaan) ontdekt zyn, tot welke ontdekkingen gelyk ook die van Nieuw Holland of Nova Guinea (een ftreek lands, die meer dan 500 mylen, van den 10 tot den 33 graad Z. breedte beflaat) wy meeft aan *Frederik Houtman*, aan die van 't fchip de Leeuwin, aan *Jacob Remens*, *Pieter Nuyts*, *Pieter de Carpentier*, *François Pelfaart*, *Antoni van Diemen*, en meer andere (buiten de bevoorens reets van ons gemelde) verpligt en fchuldig zyn.

VYFDE HOOFDSTUK.

B*andafche Zaaken. Banda by de* Portugeezen *eerft bekent in 't jaar* 1511. *Komft der* Nederlanders *in 't jaar* 1599. *hier De eerfte van hen hier met 'er woon gebleven.* Pieter Willemfz Verhoeven *in 't jaar* 1609. *hier. En de* Engelfchen *reets mede hier. De* Bandaneezen *ftaan* Verhoeven *'t leggen van een Kafteel op Neira toe. Doch vermoorden hem, met veele der zynen. Verdere moord aan de onzen gepleegt. Labetakka verovert. De Heer* de Bitter, *eerfte Landvoogt hier. Die voor Celamme geklopt word. Vrede tusfchen*

schen de Bandaneezen *en ons. Dood des Landvoogts.* Henrik van Bergel *tweede Landvoogt. De vrede trouwloos door de* Bandaneezen *gebroken. De Heer* Reynst 1615. *in Banda, om hen te straffen. Poelo Ay door ons onder* van der Dussen *verovert. Doch schandelyk verlooren. Poelo Ay door den Bevelhebber* Lam *in 't jaar* 1616. *hernomen, en de* Bandaneezen *tot een nieuw Verbond gedwongen. Dat zy weder breken. Lonthoir in 't jaar* 1621. *door de Heer* Coen *verovert, en alles verder aan ons overgegeven. Nieuwe moord door de* Bandaneezen *gepleegt.*

Bandasche Zaaken.

NA dat wy bevorens de eilanden van Banda, en 't verdere, daar ontrent aanmerkenswaardig, beschreven hebben; zoo zal het nu niet ongevoegelyk zyn, dat wy beginnen na te speuren, wanneer het zelve aan de Europeërs begon bekent te worden, en wie het eerst ontdekt heeft; ook wanneer, en op wat wyze, de Nederlanders het verovert hebben.

By de Ouden vind ik daar niets van, en schoon zy eenige kennis van de Nootenmuschaat, of van de Foelie, gehad hebben, wisten zy egter niets van 't land daar zy viel.

Onder den Molukzen koning *Marhboem* zyn in 't jaar 1465. wel verscheide Bandaneezen in Ternate geweest, gelyk die eilanden ook wel van eenige Oosterze volken bevaaren wierden; doch van de hedendaagze Europeërs komen ons als de oudste volken, die de Bandasche eilanden gekend hebben, de Portugeezen voor. In die tyden wierden de Bandaneezen nog door koningen bestierd, om 't welke te bewyzen, wy maar de 24 *Alkitsa* of historie van den Hitoeëschen schryver *Ridjali* hebben na te lezen, die daar in zegt dat de koning van Rosingein met een vloot der Bandaneezen mede na Hitoe quam.

Banda by de Portugeezen eerst bekent in 't jaar 1511.

In 't jaar 1506. zie ik, dat de Ridder *Ludowyk di Barthema*, een Italiaan van Bononien, hier geweest zy, die echter zoo belachelyk van Banda schryft, dat men zou moeten oordeelen, dat hy deze eilanden noit gezien had.

Na dat *Alfonsus Albukerk* in 't jaar 1511. Malacca ingenomen had, zont die groote man *Antoni Abreus* in December met drie schepen na de Oost, om de Moluccos te gaan ontdekken.

Gelyk nu by dezen togt van hem verscheide plaatzen aangedaan wierden, alzoo gierde hy in den beginne des jaars 1512. ook de eilanden van Banda allereerst aan, de roem hebbende van die 't eerst ontdekt te hebben, alzoo 'er (myns wetens) voor hem noit eenig Europeër, dan de voornoemde *di Barthema*, geweest is.

Hy maakte te dier tyd een verbond met de Bandaneezen, rigtte op 't strand (waarschynelyk van Coimbir, daar zy hun verblyf hadden) een steene zuil op, met de wapenen van koning *Emanuel*, en de tyd van zyn komst aldaar, daar op uitgehouwen, nam een lading Nootenmuskaaten in, en zeilde, belet door swaare stormen om de Moluccos in dat jaar te konnen bezeilen, weer na Malacca, by zich hebbende *François Serraan*, die, die van hem afgedwaalt zynde, ondertusschen gelegenheid kreeg om zeer gevallig Amboina te ontdekken. 1522.

Na dezen eersten ontdekker van Banda blykt my nergens, dat de Portugeezen hier in ettelyke jaaren weer quamen.

De naasten aan hem waren *Garsias Henrik*, en *Antoni Brit*, welke laatste als eerste Landvoogt na de Moluccos gaande, en in 't jaar 1522. in 't einde van Februarii hier aangierende, dezen *Garsias Henrik*, die pas voor hem van Gressic, op 't eiland Java, vertrokken was, al ten anker leggen vond.

In dezen tyd, wanneer de Moluccos en ook Amboina, twee schoone landvoogdyen, eerst door de Portugeezen ontdekt waren, lag hen ook zeer veel aan Banda, als een land, daar zy zedert zeer veel plagten aan te gieren, gelegen; 't geen *Brit* ook bewoog, om hier voor zyn vertrek mede een zuil op te rigten; dat egter zoo gemakkelyk, als met die eerste (die my toeschynt door de Bandaneezen om verre gehaalt, en 'er toen niet meer geweest te zyn) geenzins toeging; want de Bandaneezen, zich hier tegen, met hevige woorden, en daar na met daadelykheden aankantende, wilden dit in 't eerst ganssch niet toestaan; maar naderhand, overreed zynde, dat 'er die met een heel ander oogmerk, als zy zich verbeeld hadden, gezet wierd, hebben zy het eindelyk toegelaate.

Hy vertrok in Mey van daar met een vloot van 7 schepen na Ternate, en in dat zelve jaar verscheenen ook eenige Bandaneezen aldaar om nagelen in te koopen.

Na dezen tyd schynen de Portugeezen zich hier in Banda als kooplieden, die daar een vaste verblyfplaats hadden, opgehouden te hebben, te meer, dewyl ik zie, dat *Martyn Alfonso de Melo* in 't jaar 1524. van daar 2 jonken na Ternate zont, om *Antoni Brit*, met *Almansor*, koning van Tidore, in oorlog zynde, te ondersteunen.

Ook gierde in 't jaar 1525. *Garsias Henrik*, vervanger van *Antoni Brit* in de Moluccos, hier aan, die *Martyn Alfonso de Melo*, van *Brit* na Malakka gezonden, doch hier aangeloopen, met de Bandaneezen in oorlog vond; weshalven hy, zich by hem voegende, hen tot zyn ongeluk,

1525. geluk, aantastede, alzoo hy wakker klop kreeg, en zelf gequetst wiert. Hy bleef daar, tegen zyn dank, wegens zyne quetsuur nog eenigen tyd, en kon niet voor de maand Mey na Ternate vertrekken.

In 't jaar 1526. zie ik, dat *Garsias Henrik*, de tweede landvoogt der Moluccos, *Martyn Correa* om ontzet na Banda zont, alwaar hy, na veel storm gekomen zynde, *Antoni Brit* nog vont, en ook *Manuel Faucon*, zeker hoofdman, daar met eenige waaren van Malakka, ten anker komen zag.

In 't laatst van 't jaar 1528. quam *Gonsalvo D'Azevedo*, een vermaard Portugeesch hoofdman, hier van Malakka over Java ook aan, om den landvoogt der Moluccos, *Menefes*, te helpen. Hy vont hier nog *Garsias Henrik*, den voorigen landvoogt, en kort daar na quam hier uit Ternate *Vincent de Fonseca*, met alle de stukken en bewyzen ten lasten van *Garsias Henrik*, welkers vaartuig daarom van *Gonsalvo D'Azevedo* genomen wiert.

In 't jaar 1529. zond de landvoogt *Menefes* eenen *Georgio de Castro* na Banda om volk, en andere behoeften; doch te vergeefs.

Daar zyn 'er, die meinen, dat Banda onder den Portugeeschen Landvoogt der Moluccos al zedert 't jaar 1525. en zoo vervolgens, gestaan zou hebben; doch dat is my al zoo weinig gebleken, als dat, volgens 't voorgeven van zommige, de koningen der Moluccos ook over deze eilanden geheerscht zouden hebben. Beide deze zaaken zyn zonder eenige de minste grond verdigt; en hoewel de Jesuit *Jarricus lib.* I. *cap.* 12. iets 'er af rept, als of Banda wel eer onder de Moluccos gestaan zou hebben, gaat dit by my in 't minsten niet door.

De Portugeezen hebben hier nu en dan alleen gehandelt, en wel een fortres, maar, voor zoo verre ik weete, geen oppermagt gehad, ook plagten zy hier wel om te ververschen, en water te haalen, aan te gieren, en ontrent Combir, en Orontatte (by *Osorius* Dalutatan genaamt) gemeenelyk ten anker te komen. Een blyk hier af is nog lang daar na geweest een overblyfzel van een Portugeesche kraak, hier ontrent gevonden, buiten het welke men boven klein Walingen een ouden gedenksteen ontdekt heeft, dien de Heer *Bieswanger*, toen hy zedert 't jaar 1700. bezitter van dat Perk was, wat nader aan strand heeft laaten brengen, en daar na doen zuiveren van de aarde en vuiligheid, waar mede die bedekt was. Men vond 'er wel letters op, doch die onleesbaar, en niet wel te onderscheiden waren, hoewel men dit voor een gedenksteen der Portugeezen gehouden heeft. 1599. Ik heb egter yemant gesproken, die my naderhand zeide, daar op uitgedrukt gezien te hebben, dat zeker Portugees overste van een vloot daar begraven geweest was.

Het is ook zoo verre van daar, dat de Portugeezen meesters van deze eilanden geweest zouden hebben, dat zy zelf niet eens (volgens een brief der Heeren XVII. van den 23sten October 1623.) wisten, hoe veel de zelve in getal geweest zyn, gelyk uit de aangehaalde plaats van *Jarricus*, een van hunne beste schryvers over de Indische zaaken, te zien is, daar hy zegt, dat 'er 5 waren; 't geen, met onze voorige beschryving vergeleken zynde, bevonden zal worden een groote misslag te zyn.

Hoe lang zy hier naderhand zich nog ophielden, blykt my niet; doch 't is zeker, dat de Bandaneezen hen op zekeren tyd, om zich over hunne geweldenaaryen te wreeken, eens schielyk overvallen, en alle dood geslagen hebben, zonder dat zy, dan lang na die tyd, hier weer ander volk hebben durven zenden; hoewel 'er daar na, en zelf in onze tyd, weer eenige zyn gekomen.

Dit berigt van de zaaken der Portugeezen in Banda geeft ons zoo veel licht niet van deze landen, als wy wel uit de bedryven der Nederlanders aldaar bekomen zullen.

Na dat de wakkere zeeheld, *Jacob Cornelisz van Nek*, met 8 schepen, waar mede hy in 't jaar 1598. uitvoer, in November eerst met 3 schepen voor Bantam, en in de volgende maand ook de 5 andere daar ter reede gekomen waren, vertrok hy met 4 schepen den 11den Januari 1599. weer na het vaderland, laatende zynen onderzeevoogt, *Wybrand van Warwyk* met de 4 andere, om de reize na de Moluccos te ondernemen, dat hy den 8sten Januari, als zeevoogt over de schepen Amsterdam, Zeeland, Gelderland en Utrecht, nevens zynen onderzeevoogt *Jacob van Heemskerk*, ook uitvoerde.

Komst der Nederlanders in 't jaar 1599. hier.

Hy quam met de zelve den 3den Maart 1599. in Amboina, van waar den 11den derzelver maand 's namiddags de schepen Zeeland, en Gelderland, na Banda onder *Jacob van Heemskerk* gezeilt zyn. Zy kregen deze Eilanden den 14den ontrent den avond in 't gezigt, quamen 's nachts by Poelo Soewanggi, by hen Poelo Seithan, dat is, 't Duivels eiland genaamt. De loots, die zy by zich hadden, had hen berigt gegeven, dat niemant hier op durfde komen, om dat, na hun voorgeven, de Duivel hier woonde, waarom zy, hier ontrent komende, maar hun best doen, om 'er voorby te geraken. Ten dien einde nam ook die loots een bootshaak,

en

1599. en ging voor in 't ſchip op de bak ſtaan, haalende dat eiland met de haak in ſchyn als na hem toe, om 'er dus te eer (zoo hy zich inbeelde) voorby te zyn. Als hy moede was, lag hy die wel neder, doch niemant mogt daar aan raaken, voor dat zy voorby waren. Indien het wat ſtil wiert, fluitte en ſchuiffelde dit manneken met zynen mond, om de Duivel van daar te lokken, en hem 'er als uit te fluiten.

Den 15^{den} zagen zy de eilanden Rhun en Ay, en quamen 's avonds op de ordinaire Reede van Banda, tuſſchen Neira en het Hoog Land, ten anker, alwaar zy ten eerſten verſcheide praaukens met monſters van Nooten, Foeli en Nagelen, aan boord kregen.

Den 16^{den} dito quam 'er een Sjahbandar (of tollenaar) aan boord, om met den onderzeevoogt over tol- en ankergeld te ſpreken, 't welk ter waarde van 4 bhaaren Foelie bedongen zynde, zoo is de Nederlanders hier niet alleen de handel, maar ook een huis, om hunne goederen te bergen, door de Bandaneezen toegeſtaan, waar na zy den 23^{ſten} dito hun eerſte koopmanſchap in 't ſtedeken Ortattan, of Orontatte, aan land gebragt hebben.

Den 25^{ſten} dito voer *Heemskerk* na Neira, daar hy ook een huis huurde, om de koopmanſchappen in te bergen, aangezien daar meer trek en vertier der goederen, dan wel op Ortattan, was, om dat daar veel Javaanſche kooplieden, die grooten handel dreven, woonden.

De verdere dagen van deze maand wierden by de onzen met koopen en verkoopen en 't inladen van Nooten en Foelie beſteed; maar den 5^{den} April namen die van Neira hen hun gewigt af, om dat zy, volgens 's lands gewoonte, 't ordinair geſchenk aan de Orangkaja's nog niet gegeven, en dus buiten hun verlof daar gehandelt hadden. Dierhalven zonden de onzen den Commies van 't ſchip Zeeland na hen toe, om dit af te maaken, 't geen met een vereering van 60 ponden Foelie gedaan wierd. Zy waren deze geheele maand, en een gedeelte van de volgende, bezig met hunne waaren, beſtaande meeſt in kuſtkleederen, ryſt, porcelynen, fluweelen, damaſten, armozynen, roode lakenen, enz. tegen Nooten, Foelie en Nagelen, te verruilen, betalende voor een bahara Foelie, wegende 100 catti Banda, of 5¼ Hollandze ponden yder, 60, voor een bahara Nooten 6, en voor een bahara Nagelen 45 R^{ders}, tot 48 ſtuivers yder.

Die van Neira waren te dier tyd met die van het ſtedeken Labetakka, op dit zelve eiland aan de Noordkant gelegen, in oorlog, een geſchil zedert eenige jaaren ontſtaan, om dat die van Labetakka wel eer verſcheide boomen in het gebied van die van Neira om verre gehakt hadden. 1599.

Den 5^{den} Juni quamen die van Labetakka met 4 Coracora's op de Reede voor Neira, alwaar zy tegen hen een ſchermutzeling begonnen, en eenigen gedood en gequetſt hebben.

Dit bleef niet lang ongewroken, alzoo die van Neira, Poelo Ay en Lonthoir, den 17^{den} dito na Wayer, een van de Bondgenooten der Labetakkers, met vyf Coracora's, juiſt op een tyd, dat die van Wayer te Labetakka waren, en 's nachts blyven moeſten, gevaaren zyn, waar door die van Neira gelegenheid hadden, om de meeſten, die in het ſtedeken nog gebleven waren, deerlyk te vermoorden, en aldus met veel koppen, aan een touw zamen geregen, in zegenpraal na huis te keeren. Na dat zy hunnen moed dus aan een meenigte Wayereezen gekoelt hadden, rigtten zy nog een ander proefſtuk van wreedheid aan tegen een weerloos vrouwmenſch, door hen als een krygsgevangene mede gebragt, kappende de zelve zeer onmenſchelyk midden door, en pronkende ettelyke dagen aan een wel trots met hunne bebloede zabels, om te toonen, hoe dapper zy zich in den ſtryd tegen hunne vyanden gedragen hadden.

Na dat zy lang genoeg met deze afgekapte hoofden gepronkt hadden, wierden die eindelyk aan een ſtok geregen, voor 't huis des Sjahbandars gebragt, en op een groote ſteen, ſtaande onder een groote boom, niet zonder veel bygeloove ontrent die ſteen, ten toon geſtelt, en, na een uur daar te pryk geſtaan te hebben, weer afgenomen, in een witte kattoene doek gewonden, in een ſchotel gelegt, ter aarde beſteld, en over de zelve, volgens hunne wyze, veel wierook gebrand.

Na dat de onderzeevoogt *Heemskerk* met de Orangkaja's van Banda het noodige aldaar verrigt, en den 2^{den} Juli alles met hen beſproken had, heeft hy van de zelve in vriendſchap afſcheid genomen en 20 van zyn volk, met eenige koopmanſchapen en geld, by de Bandaneezen gelaaten, om ondertusſchen daar Foelie en Nooten, tegen dat 'er weer ſchepen uit Holland komen zouden, op te koopen. Deze heeft hy aan de zelve niet alleen zeer ernſtig aanbevolen; maar aan deze Orangkaja's ook eenige fraajigheden vereert, op dat zy hen te beter mogten handelen, gelyk zy beloofden te doen, waar op hy met zyn 2 ſchepen den 5^{den} Juli van daar verzeilde, en in 't vaderland in April 1600. aangeland is.

De eerſte van hen hier met 'er woon gebleven.

Na dezen tyd zyn herwaarts door den zeevoogt *Cornelis Matelief* verſcheide enkele ſchepen, als Delft, in Maart 1607. met den opperkoopman *Paulus van Solt*,

1609. de Vereenigde Provintien, Erasmus, Ceylon, Terveer, en meer anderen, in 't zelve jaar gezonden; maar geheel andere voorvallen hebben de onzen hier twee jaaren daar na gehad.

De zeevoogt *Pieter Willemsz Verhoeven* den 22sten December 1607. met een vloot van 13 schepen uitgezeilt, en den 15den Februari 1609., na 't verrigten van verscheide zaaken op de Malabaarsche kust, te Djohor, Atsjien, enz., voor Bantam, met de schepen Hollandia, Middelburg, de Geunieerde Provintien, Delft, Rotterdam, Amsterdam, Hoorn, Zeelandia, 't jagt de Paauw, en een veroverde prys, verschenen zynde, is hy met een gedeelte van deze vloot (terwyl de onderzeevoogt, *François Wittert*, met de schepen Middelburg, Amsterdam, de Paauw, en de Hoope, na de Moluccos gaan zoude) den 25sten dito van daar na Banda gezeilt, en den 8sten April, met 6 schepen, te weten, Hollandia, de Geunieerde Provintien, Delft, Zeelandia, Rotterdam, Hoorn, voor Neira ten anker gekomen, vindende daar ook 3 schepen van den zeevoogt *van Caarden*, te weten, Banda, Pattana, en 't jagt de Eendragt, nevens een schip der Engelschen, Hector genaamt, (die 'er toen al begonnen te komen) op de Reede; welk laatste schip den onzen in 't koopen der speceryen veel nadeel deed, alzoo zy voor een bhaar Nooten, te vooren voor 9 Rders ingekogt, nu 12 Rders geven moesten, weshalven *Verhoeven* goedvond tegens dezen Engelsman zoodanig te kladden, dat hy het onmogelyk tegen hen gaande kon houden.

Pieter Willemsz. Verhoeven in 't jaar 1609.

En de Engelschen reets mede hier

Deze Engelsman had hier en daar, op de eilanden van Ay, Rhun, enz. eenige van zyn volk gelegt; maar wiert door dezen kladhandel van onzen zeevoogt genoodzaakt de zelve alomme te lichten, verzoekende wyders zyne hulpe tegen de Bandaneezen, zoo zy iets tegen hem, of de zynen, beginnen wilden.

De Bandaneezen, buiten gewoonte zoo veel schepen der Nederlanders op hunne Reede ziende, konden ten eersten wel begrypen, dat dit niet buiten eenigen toeleg geschiede; en wanneer zy by den anderen hier over beraadslaagden, waren die van Lonthoir van advys, dat dit geschiede, of om een nieuw Fort op Neira te leggen, of om zekere moord, voor dezen aan eenige Hollanders (zoo men voorgaf) door de Castiliaanen gepleegt, te wreeken, aan welke hoewel zy geen deel hadden, zoo schoen 't egter dat zy deze of gene zyde, 't zy van de Spanjaarden, 't zy van de Nederlanders, zouden dienen te kiezen, zoo dat daar te dier tyd ook nog Castiliaanen schynen geweest te zyn.

Dit gaf, schoon de Bandaneezen tot die tyd toe altyd in een zeer goed verstand met de Nederlanders, en, volgens hunne eigene bekentenis, in alle vriendschap geleeft hadden, onder hen geen kleine opschudding, zoo dat alle nacht meer als 2000 Bandaneezen rondom de Logie der Nederlanders waakten, behalven dat hun heyloos voornemen, hen reeds zoo verre gebragt had, om vrouwen, kinderen, en goederen, voor af na 't gebergte te zenden, om daar mede, als hunnen aanslag tegen de Nederlanders eens uitbersten zou, niet belemmert te zyn. 1609.

Terwyl dan *Verhoeven* hier lag, quam den 10den April 't schip de groote Zon, en den 14den ook 't jagt den Arent, en de Valk met den koopman *Jacob de Bitter*, van de kust Choromandel, hier op de Reede.

Ondertusschen maakten die van Neira zich op de Z. Westhoek van 't eiland, tegen over de Goenong Api, daar wel eer het Portugees kasteel was, sterk, en zonden den 11den gezanten aan den zeevoogt, met verontschuldiging, van dat zy zich met den anderen nog niet beraadslaagt hadden, vermits hunne bondgenooten, die zy tegens aanstaande Woensdag verwagtten, nog niet gekomen waren, hoewel zy dit om geen andere reden voorwendden, dan om tyd te winnen, en zich ondertusschen nog sterker te maaken, hoewel hunne vestingskens, en paggers, van weinig belang waren.

Zy wisten ook te zeggen, dat zeker *Dato*, by hen als een Heilig geëerd, hen voorzegt had, dat in de laatere tyden een wit volk met veel schepen by hen komen, en hun eiland, en de verdere landen daar ontrent, vermeesteren zou, welke tyd zy vreesden nu gekomen, en dus die voorzegging by hun komst vervult te zyn, waar tegen zy egter, zoo veel mogelyk was, waaken wilden.

Den 19den dito voer de zeevoogt *Verhoeven* met zynen Breeden Raad, en 250 soldaaten en Matroozen, na Lonthoir, alwaar hy van alle de Orangkaja's der eilanden van Banda verwagt wiert, om over het maaken van een kasteel op Neira te spreken.

Na dat hy aan land getreden was, stelde hy eerst zyn volk in ordre, en wiert van de Orangkaja's zeer wel (zoo het uiterlyk geleek) ontfangen. Men ging daar op, volgens 's Lands wyze, in een ronden kring zitten, en daar na vertoonde de zeevoogt den lastbrief, hem van zyn Hoogheid, den Heer Prince van Orangie, en de Heeren Bewindhebberen, tot het leggen van een kasteel op Neira, medegegeven. Hy lag in een groote zilvere schaale, en was in 't Portugeesch geschreven, 't geen hen in 't Maleits vertaalt wiert; maar dit voorstel scheen hen zeer on-

1609. onaangenaam te zyn; weshalven zy drie dagen uitstel verzogten, om zich nader te bedenken, en met malkanderen daar over te raadplegen, om den zeevoogt vast antwoord te konnen geven.

Verhoeven, dit niet wel konnende weigeren, stont hen dit toe, en vertrok met de zynen weer na boord.

Den 22sten dito 's nachts quamen de Orangkaja's aan 't schip van onzen zeevoogt, verzoekende nog drie andere dagen uitstel, om beraad te nemen, 't geen hen afgeslagen wiert, waar op wy, na eenige geschillen, het eens geworden zyn, om daar een Fort te leggen, alzoo zy doch wel zagen, dat men hen anders daar toe gedwongen zou hebben, aangezien het schip de Zon alreede om den hoek van Neira digt onder land was gaan leggen, waar by zich de twee jagten, by de minste onwilligheid der Bandaneezen, gevoegt zouden hebben.

De Bandaneezen staan Verhoeven 't leggen van een Kasteel op Neira toe.

De zeevoogt, het nu dus verre op een gemakkelyke wyze gebragt hebbende, is den 24sten dito met zynen Breeden Raad na Neira gevaaren, om daar een bequame plaats tot het leggen van een nieuwe vesting af te zien; 't welk verrigt zynde, is hy met dien Raad, nevens 700 gewapende mannen, den 25sten weer na land gevaaren, om dit werk te beginnen. Hy vond, by zyn komst, het stedeken verlaaten, en de inwoonders geheel na de andere kant van dit eiland gevlugt, dat hem zeer wel quam, om verblyfplaatzen voor zyn krygsvolk van de ledige huizen te maaken; ook gaf hy last dat yder in zyn quartier had te blyven, en zich niet te verstouten eenige strooperyen aan te regten, of den inlander eenig nadeel in zyne bosschen ofte vrugten te doen.

Men ging dan aan den arbeid, met het omkappen der boomen, die hen in de weg stonden; doch als men dit nu tot den 3^{den} Mey gedaan had, bevont men den arbeid en kosten grooter, dan men gedagt had, en voor al den grond zoo bequaam niet, als behoorde, weshalven de zeevoogt met zynen Raad goed vond hier van af te stappen, en liever het oude kasteel, voorheen door de Portugeezen daar gelegt, weer op te maaken, en te verbeteren, alzoo daar reets een goede hegte muur rondom, de grond zeer goed, en verder niet veel aan te doen was, dan twee land-, en twee zeepunten, of bolwerken, 'er by te maaken, gelyk zy in korte tyd gedaan, en dus dit kasteel ten naasten by zoo volkomen, als men 't in 't 2de deel van 't begin en voortgang der E. Maatschappy, *fol.* 51. in *Verhoevens* Reize afgebeeld zien kan, in staat gebragt, en Nassau genoemt hebben, waar by in laater tyden, tot meerder versterking, pas buiten de weg, een water- 1609. pas aan de zeekant gelegt is.

Den 15^{den} dito vertrok het schip Pattana met eenige Nooten, in gezelschap van 't jagt de Valk, na Amboina, en den 17^{den} zond men volgens resolutie twee Leden uit den Raad, om met de Bandaneezen in der minne, zoo wegens den handel, als wegens het herbouwen van een nieuwe logie, te spreken, daar zy zich, volgens het schryven van *Jacob de Ritter*, dapper tegen stelden.

Den 22^{den} dito hebben die van Neira, nevens de andere Bandaneezen, eenige uit den hunnen tot den zeevoogt gezonden, verzoekende tyd en plaatze, om een nader verbintenis wegens de prys der speceryen met malkanderen te maaken, vermits zy genegen waren die alleen aan de Nederlanders te leveren; ook verzogten zy te gelyk tot hunne verzekering eenige gyzelaars, waar toe de opperkoopman, *Jan de Molre*, nevens *Nicolaas de Visscher*, die op Neira lang gelegen had, en de Maleitsche taal zeer wel verstond, gekoren zyn.

De plaats der t'zamenkomst wiert een musquetschoot buiten het Nederlands quartier, op 't strand onder een grooten boom, na de Oostzyde van Neira, of daar nu het Manggas-bosch is, met bespreek van na de middag daar te zullen verschynen, bestemt.

Den zeevoogt *Verhoeven* met zynen ganschen Raad, niet quaads vermoedende, is met den zelven op den gestelden tyd, ter bestemder plaats, verschenen, voorzigtigheids halven egter een troep soldaten onder den hoofdman *Croonenburg* medegenomen hebbende, die hy ten eersten ook in ordre stellen liet.

Hy vond daar nog geenen der Bandasche Grooten, weshalven zy hen met gedult onder dien grooten boom zaten af te wagten; maar vermits dit wat lang duurde, heeft de zeevoogt eenen *Adriaan Ilsevier*, die, alzoo hy lang op Djohor gelegen had, de Maleytsche taal verstont, gezonden, om hen te doen weten, dat hy met zynen Raad hen daar al eenigen tyd gewagt had.

Ilsevier, by hen gekomen zynde, zag zich ten eersten van een grooten trop Orangkaja's, die hem te gemoet quamen, omringt, tegen welken zy zeiden, dat zy daar al over lange zouden geweest zyn, doch dat zy voor dat krygsvolk en de musquettiers, die zy daar zoo geschaard zagen, bevreest waren, en dierhalven den zeevoogt verzogten, dat hy een weinig van de musquettiers af, en wat nader aan het bosch geliefde te komen, en het geweer af te leggen, om daar hunne zamenspraak te beginnen.

Verhoeven, met de zynen geen quaad

 ter

1609. ter wereld vreezende, ftond hun verzoek gulhertig toe, en ging met de Leden van zynen Raad zeer gerust en zonder geweer daar henen, laatende zyn krygsvolk ter plaatze, daar zy in reijen en gelederen gestelt waren, blyven, te meer, alzoo zy beloofden ook zonder geweer te komen; maar zoo ras hadden die schelmen en verraadersche Orangkajen hen dus, zonder eenig krygsvolk, en zoo na by 't bosch, niet vernomen, of zy hebben hun geweer, dat met steenen daar al van 's nachts te vooren bedekt lag, opgevat, en hen ten eersten omeingeld.

De eerste van de Nederlanders, die dit merkte, was eene *Jan de Bruyn*, die terstond riep, Heer zeevoogt, wy zyn verraaden.

Doch vermoorden hem, met veele der zynen.

Verhoeven dit mede, doch te laat, vernomen hebbende, riep om zyn geweer, en volk; doch dit woord was naaulyks uitgesproken, of had ook al 2 of 3 wonden, en wiert, nevens de meeste, die daar met hem gekomen waren, jammerlyk van die schelmen vermoord.

De soldaaten, die op 't strand waren blyven staan, een ysselyk geschreeuw, dan eens van *geweer*, *geweer*, dan van *moord*, *verraad*, en *mannen help*, *help*, hoorende, schoten ten eersten wel toe, en bragten veel van die schelmen, tot den avond toe vegtende, om hals; maar de meesten ontquamen het in 't bosch, en namen na zons ondergang de vlugt na hunne vastigheden, die zy van tyd tot tyd ontrent het stedeken Ratoe, daar digt by leggende, gemaakt hadden.

Zoo ras men geen vyand meer vernam, ging men de dooden, en gequetsten opzoeken. Men vont den zeevoogt zonder hoofd, en met 29 wonden deerlyk aan zyn einde gebragt.

Jacob van Groenewegen, opperkoopman op 't schip Delft, was mede hoofdeloos, buiten welken men ook *Jan de Bruyn*, *Adriaan Ilsevier*, en nog 26 anderen, droevig vermoord hier en daar leggen vond, met welke lyken de onzen, alzoo hier voor eerst niet anders te doen viel, weer na hun quartier trokken, dat zy dien nacht wel bezetteden, om van die verraaders niet overvallen te worden.

Den 23sten dito trokken de Nederlanders met vier compagnien soldaten door het eiland, om hunne verdere dooden alomme op te zoeken.

Op 't strand gekomen zynde, vonden zy *Jan de Molre*, opperkoopman op 't schip de Geunieerde Provintien, en *Nicolaas de Visscher*, nevens twee jongens, en verscheide anderen van hun volk, niet verre van dit stedeken Ratoe, mede vermoord leggen, die zy, om het sterk werpen met werpspiezen en hasagayen der Bandanezen, niet konden mede nemen, genoodzaakt zynde met verlies van een soldaat, die zich meester van die lyken zogt te maaken, na hun quartier af te trekken, wy hadden hier 38 (of zoo andere willen 45) mannen verlooren. 1609.

Men begroef den zeevoogt *Verhoeven*, *Jacob van Groenewegen*, en *Jan de Bruyn*, in een graf, voor hen in 't kasteel Nassau gemaakt, over welke, volgens krygsgebruik, drie kanonschooten van yder schip, en drie chargien met musquettery, gedaan wierden.

Men vont ook goed *Simon Jansz Hoen*, tot de weerkomst van den onderzeevoogt *François Wittert*, als zeevoogt te erkennen, en versche'de andere veranderingen met 't aanstellen van nieuwe bedienden te maaken, om de opene plaatzen op de schepen, en in den Raad, te vervullen.

Op dezen zelven dag zonden die van Orontatte een van onze posthouders, *Wouter van den Enden* genaamt, tot de onzen op Neira, zich verontschuldigende van aan deze moord geen deel gehad te hebben. Dierhalven verzogten zy met ons, gelyk bevoorens, in vrede te leven, belovende de onzen, die by hen waren, tegen die van Neira te zullen beschermen.

Maar hoe onschuldig zy waren, is uit een nadere boodschap van dezen *van den Enden*, nog op dien zelven dag aan de onzen op Neira gedaan, klaar af te nemen, aangezien zy lieten weten, dat de onzen het kasteel aanstonts afbreken, met hun krygsvolk vertrekken, en maar eenige kooplieden, om met hen te handelen, en te koopmanschappen, daar laaten, of dat zy hen anders als vyanden mede aantasten, zich met de andere Bandanezen tegen hen vereenigen, en alle de Hollanders, op Orontatte, op Poelo Ay, en op Poelo Rhun leggende, doodslaan zouden, op al het welke de zeevoogt *Hoen*, met zynen breeden Raad, geen ander antwoord gaf, dan dat zy niet genegen waren zulks te doen, een boodschap, die deze *van den Enden* hen niet brengen dorst, om zich zelven, en de verdere Hollanders, die nog by de Bandanezen waren, in geen levensgevaar moedwillig te brengen.

Men vernam in dezen nacht tot drie maalen toe een swaar geroep en getier, als of het onder de Bandanezen alarm was; maar daar volgde niets op.

Den 24sten Mey quam *van den Enden*, uit last van die van Oronttatte, verzeld van twee Orangkaja's, en een Lonthoirze slaaf, met geld en schoone woorden hier toe bewogen, weder by de onzen op Neira in de logie, alwaar zy welkom geheeten wierden; maar men vont ondertusschen goed, die Orangkaja's met hun-

1709. hunnen slaaf gevangen te houden; waar over zy zeer verwondert waren, alzoo zy niet beter wisten, mogelyk door *van den Enden* dit wys gemaakt, of wy hadden besloten het kasteel te verlaaten, en met de schepen, en 't krygsvolk, te vertrekken, laatende daar maar eenige lieden om den handel met hen (gelyk zy verzogt hadden) te dryven.

Men zont dezen slaaf met een brief na Lonthoir, waar in verzogt wierd, dat zy ons volk in vryheid wilden stellen, of dat men, indien zy dit nalieten, hunne gevange twee Orangkaja's ophangen zou.

Zy bequamen geen antwoord; maar kregen den 25sten dito van Lonthoir tyding, dat de Lonthoirezen, onzen koopman aldaar, *Dirk Pieterfz* genaamt, niet tegenstaande hy ziek was, en *Cornelis van den Enden*, adsistent, jammelyk omgebragt hadden.

Verdere moord aan de onzen gepleegt.

Dit schendig bedryf was oorzaak, dat de zeevoogt *Hoen*, met zynen Raad, goedvond de bloedvlag van alle de schepen te laaten waajen, en alle de Bandanezen den openbaaren oorlog daar by te verklaaren.

Zy beschoten daar op die van Lonthoir zeer sterk, en kregen een praauw, waar af 't volk overboord gesprongen, en het ontswommen was.

Den 30sten dito deed men een togt met boots en chaloepen rondom het eiland Neira, verbrandende al de vaartuigen der Bandanezen, die zy vonden, waar onder twee nieuwe jonken, die nog op stapel stonden.

Den 31sten dito besloot men, de nieuwe sterkten, die door den regen instortten, met paalwerk te omheyen, en te beschoejen.

Den 1sten Junii zont men 't jagt den Arent naa Amboina en Ternate, om kennis te geven van die bedroefde moord, door de Bandanezen aan zoo veel wakkere mannen op zulken schelmagtigen wyze bedreven.

Den 3den dito waarschouwde ons een Chinees van Celamme, dat de Bandanezen eenen aanslag op onze chaloepen en boots hadden, waar voor men zich derhalven, zoo veel mogelyk was, wagtte.

Men was nog dagelyks met alle man bezig, om het weinige, dat nog aan 't kasteel ontbrak, te voltoyen, en het aldus in een volkomen staat van tegenweer te brengen.

De twee gevangen Orangkaja's had men op 't schip Hollandia wel in de boejen gezet; maar zy, middel gevonden hebbende, om die in stukken te breken, waren overboord gesprongen, en na land geswommen.

Den 10den dito zag men een jonk in zee, waar op men drie chaloepen, en eenige boots, uitzond, een van welke de zelve onderhaalde. Een der onzen overgesprongen zynde wiert aanstonts met een kris doodgesteken, waar op de onzen alles doodsloegen, en de rest der inlanders, die beneden gevlugt, en niet genegen waren zich over te geven, op 15 na, die om lyfsgena baden, met vaartuig, en lading, in ryst, porcelyn, enz. bestaande, verbrand hebben; naderhand bevindende, dat het een vaartuig van Gressic, op Java, was. 1609.

Den 22sten dito vertrok 't schip Banda, met Nooten en Foelie volladen na 't Vaderland.

Den 5den Juli heeft men met alle de chaloepen, boots, en met de meeste soldaten, het stedeken Labetakka stormenderhand ingenomen. De Bandanezen namen de vlugt in 't bosch, en lieten alles voor ons volk ten proy, die daar fraajen buit, en onder anderen 14 bassen, die men na 't kasteel bragt, vonden.

Labetakka verovert.

Dit had ons geen een man gekost, maar de zeevoogt *Hoen*, en 3 of 4 anderen, waren gequetst.

Den 26sten dito was men met diergelyken aanslag op Celamme bezig, om hunne vaartuigen aldaar ook te vernielen; doch men vont 'er niet, dan eenige kleine praauwen.

Men had ondertusschen, alzoo 't kasteel nu voltooid was, goedgevonden om de Heer *Jacob de Bitter*, van Haarlem, commies op 't schip Hollandia, als eersten Gouverneur van 't kasteel, aan te stellen. Dezen Heer nu, bevelhebber van het volk, dat na Celamme gegaan was, meinde, dat men het daar by niet laaten, maar Celamme zelf aantasten en verrassen moest.

De Heer de Bitter, eerste Landvoogt hier.

Hy deed het ook, hoewel met eenige tegenspoed: want, die van Orontatte en Lonthoir dit vernomen, en hen hulptroepen gezonden hebbende, vont hy daar meer tegenstand, dan hy gedagt had, zoo dat hy, alzoo het daar overal steil, en kort onder 't gebergte is, genoodzaakt was met de zynen na de chaloepen en boots, met verlies van 9 mannen, en 70 gequetsten, af te trekken. Hy zelf was mede door het dik van zyn been geschoten, behalven dat zyn lieutenant, vaandrig, sergeant, en meer andere zoodanig toegestelt waren, dat het hen geraaden was, zich weer na Neira te begeven.

Die voor Celamme geklopt word.

Den 8, 9 en 10den Augusti deden de Bandanezen, wel ziende, dat de Nederlanders besloten hadden zich daar vast te maaken, hun uiterste best, om vrede te bekomen; 't geen door 't over en weder gaan van zekere Macassaar, die veel bewind onder hen had, eindelyk zoo verre gebragt wierd, dat *Henrik van Bergel*, die

1609. die hier voor dezen als opperkoopman gelegen had, afgevaardigt wiert, om met dien Macassaar na 't schip Zeelandia, dat voor Lonthoir op de brandwagt lag, te vaaren, om van daar ter halver wegen nader met die van Lonthoir te spreken.

Den 11den dito wiert dit zoo verre bevordert, dat de zeevoogt *Hoen*, met de Leden van den Raad, alzoo hen geen verdere moeite diende, den Bandanezen deden zeggen, dat zy genegen waren, vrede met hen te maaken, waar toe hy *Henrik van Bergel*, en *Adriaan van der Dussen*, nevens dien Macassaar na Lonthoir gezonden heeft, met last van daags daar aan op 't schip Zeelandia ten dien einde te komen.

Den 12den dito vervoegde zich de Heer *Hoen* met zynen Raad aan dat schip, laatende de witte vlag waajen, waar op de Macassaar, en, na dat hy eens na Land gevaaren was, ook eenige Orangkaja's aan boord verschenen, hoewel de vrede niet, voor den 13den dito, getroffen wiert, by welke de Bandanezen zich ook verbonden hadden de Foelie en de Nooten aan geen andere, dan alleen aan de Nederlanders, tot een zekere gestelde prys, te zullen leveren.

Vrede tusschen ons en de Bandanezen op voorwaarden gemaakt.

Men had ook uitdrukkelyk bedongen, dat alle jonken, van buiten komende, gehouden zouden zyn onder het kasteel te komen leggen, en dat niemant, buiten verlof van den Landvoogt, op 't eiland Neira zou komen woonen; waar op dan den 14den dito de vrye handel, als bevoorens, zynen voortgang nam, zoo dat de Bandanezen nu weer Nooten en Foelie in overvloed na 't kasteel bragten, en aan de onzen leverden.

Dood des Land-voogts.

Op dezen zelven dag stierf de Landvoogt *Jacob de Bitter*, van zyn wonde, die hy voor Celamme ontfangen had, en den 15den dito is in zyn plaats de Heer *Henrik van Bergel* als Landvoogt, en als zyn tweede *Willem van der Voort*, aangestelt.

Henrik van Bergel tweede Landvoogt.

Vermits nu alles hier weder in rust was, besloot men den 17den dat de zeevoogt met de schepen Hollandia, de Geunieerde Provintien en Delft, den 19den dito, naar Amboina en Ternate vertrekken, en Zeelandia na Gressie en Bantam, doch dat Rotterdam en Hoorn daar blyven zouden, om haare lading in te nemen.

Na dat nu deze schepen vertrokken, en die 2 gemelde daar maar waren gebleven, waren de trouwlooze Bandanezen weder stouter geworden, en hadden zich, meest door een Engelsman daar toe aangezet, die onder Ceram ten anker lag, en de Nooten en Foelie door zyn volk, dat hy op Poelo Ay en Poelo Rhun had, opkoopen liet, ook verstout, om de onzen weder den oorlog

De vrede trouwloos door de Bandanezen gebroken.

aan te doen, welke tyding de onze van 1615. die 2 schepen laatst van daar gekomen, tot hun leedwezen, in Julii 1610. op Gressie, na dat zy daar al een maand gelegen hadden, eerst vernamen.

Ook quam dit Engelsch schip, van schipper *David Middelton*, welk twee derde met Foelie en een derde met Nooten geladen was, den 18den October in 't zelve jaar voor Bantam ten anker, bevestigende, even als het jagt de Griffioen den 11den September mede gedaan had, dat de onzen met die van Banda nog in oorlog waren, en dat de laatste nu wel weer vrede zogten, maar dat de Nederlanders daar geenzins toe verstaan wilden.

Eer de Griffioen uit Banda vertrok, merkte 't volk van die bodem, dat zeker swart hun kabel tragtte af te hakken, welken zy gevangen kregen, en aan de boegspriet ophingen.

Zedert hadden de onzen geduurig oorlog met de Bandanezen, weshalven zy van tyd tot tyd een vast besluit namen, om hen, zoo ras zy een genoegzaam getal schepen uit 't vaderland bekomen zouden hebben, eens met ernst aan te tasten, en dat gansch nest uit te roejen.

Dit liep egter nog al eenige jaaren aan, tot dat eindelyk de tweede opperlandvoogt van Indiën, de Heer *Gerard Reynst*, met een aanzienelyk vloot, in Junii 1613. uit Texel in zee geloopen, en 1614. behouden in Indiën, en voor Bantam gekomen zynde, goed vond met de zelve in de maand December naar Banda te vertrekken, om dit groote werk van wraak over zoo veel bedrevene trouwloosheden der Bandanezen met ernst te gaan uitvoeren.

De Heer Reynst komt in 't jaar 1615. in Banda, om hen daar over te straffen.

Terwyl hy voor Japara op de Reede lag, quam daar het schip Nassau met den opperkoopman *Pieter van den Broek*, van Antwerpen, die met hem uitgezeilt, maar ondertusschen na 't Roode Meir, en 't gelukkig Arabien geweest was, om den handel daar op te regten, welken zyn Ed: na den koning van Boeton zont, met last om van daar in Amboina, of Banda, weder by hem te komen.

By zyn komst den 6den April 1615. in Amboina bevont hy, dat de Heer *Reynst* al na Banda vertrokken was; weshalven hy zyn Edelhd den 7den dito volgde, en nog die zelve dag voor Neira op de Reede gekomen is, alwaar hy den opperlandvoogt met een vloot van 11 schepen vont, die nu met 't schip Nassau nog versterkt wierd.

Den 14den Mey zont de opperlandvoogt 't schip Nassau, nevens 3 jagten, Æolus, Neptunus en de Morgenstar, mitsgaders 2 fregatten, 1 chaloep, en 10 welgemonteerde boots, na Poelo Ay, met last aan den Heer *van der Dussen*, en den

1615. den opperkoopman *van den Broek*, om dat eiland in te nemen, hen 900 soldaten, of matroozen, ten deele Hollanders, ten deele Japanders, medegevende.

Na dat de Heer *Adriaan van der Duffen*, die 't opperbevel over deze onderneming had, omtrent Poelo Ay gekomen was, zette hy het digt onder het fort der Bandanezen, deed zyn volk ten eersten landen, en met zoo veel dapperheid op de vesting aanvallen, dat zy, na een half uur vegtens, een bolwerk aan de waterkant inkregen, na dat zy de Bandanezen bevoorens al uit de loopgraven hadden doen wyken. De Japanders waren 'er met hunne vaandels eerst boven op gekomen, en daar na de onzen, die hen dwongen de vesting te verlaaten, en na 't laag gebergte (hoewel 'er maar weinig heuvelkens zyn) en in het bosch de vlugt te nemen.

Poelo Ay door ons onder van der Dussen verovert.

De Hollanders, op deze spoedige verovering nu meinende alles hier meester te zyn, begaven zich wat te schielyk tot rust, 't geen de Bandanezen waarnemende, zyn zy met een nieuwen moed weder aangevallen, en hebben de vesting van de landzyde, daar zy open lag (hebbende aan de zeekant maar een muur van afsnyding) zonder slag of stoot niet alleen weder ingenomen, maar, door 't in brandsteken van de pakhuizen, vol speceryen, ryst en kleeden, en door hun sterk schieten met roers, de onzen ook genoodzaakt het eiland met verlies van veel volks, en nog meer gequetsten op den derden dag schandelyk te verlaaten.

Doch schandelyk verlooren.

De onzen vonden hier een heele en halve Engelsche chaker, (een soort van geschut) met veel lange vogelroers, die zy voor af met 60 sockels Foelie, voor alle onkosten, na boord zonden.

Onder hunne gevangenen, was een Moorsche Priester, en een Javaansche schoolmeester, uit welken zy verstonden, dat de Bandanezen mede vry wat schade geleden, vermits zy wel 30 Orangkaja's, of Grooten, verloren hadden.

Van de Hollanders waren 'er, by 't innemen van die zeepunt, 9 dood gebleven, en 15 of 16 gequetst; maar in het aftrekken hadden zy 27 dooden, en 170 deerlyk gequetsten bekomen.

Ook waren 'er 2 van de onzen by de Bandanezen overgeloopen, van welke de een, *Oogjen van Haarlem* genaamt, de onzen, met uit een boom te schieten, veel quaad gedaan had, treffende eens met een roer 2 persoonen, die naast de Heer *van den Broek* stonden, dat zy dood nedervielen, behalven dat 'er nog een door gequetst wiert.

Deze slegte tyding, te gelyk met al dit gequetst volk, op Neira gekomen zynde, was den Heer *Reynst* gansch niet aangenaam, en bragt ook een algemeine verslagentheid onder zyn volk, 't geen ongetwyffelt van een beteren uitslag geweest zou hebben, indien de Heer *Reynst* (gelyk de Heer *van den Broek* zyn Edelh[d] geraaden had, zeggende voor zyn vertrek, dat het in den Raad zyn vrienden niet waren, die hem dit afrieden) zelfs in persoon mede gegaan was, alzoo men op alles dan wel beter en spoediger ordre had konnen stellen, daar men nu eerst volk na Neira, om zyn nader advys in te nemen, waar mede veel tyd vergeefs verliep, zenden moest. 1616.

De ongelukkige uitslag van deze onvoorzigtig behandelde en in 't eerst zoo wel gelukte onderneming was oorzaak, dat 'er in dit jaar niets verder hier verrigt wiert; doch in 't jaar 1616. is de bevelhebber *Jan Dirksz Lam* met 12 schepen, en veel volk, naar Banda gezonden, waar mede hy op den 10[den] April Poelo Ay op deze wyze ingenomen heeft.

Poelo Ay door den bevelhebber Lam in 't jaar 1616. hernomen,

Men had de voortroep aan den lieutenantcolonel *Gysbert van Vyanen*, van Utrecht, verzelt van de hoofdmannen *Henrik Steur* van Sommelsdyk, *Henrik Gosdey*, *Willem Jacobzoon* van Ter Vere, toebetrouwt, en hem 240 man, behalven eenige Japanders, medegegeven.

Over de middeltroep had de hoofdman *Lambert Adamzoon*, gezegt *Lankhair*, een Akenaar, het bevel, ondersteunt door de hoofdmannen *Pieter Backer* van Antwerpen, *Jan Verhoeven* van Thiel, en *Ysbrand Corneliszoon* van Amsterdam, en zy bestont in 't geheel uit 250 soldaaten boven deze officieren.

De agtertroep wiert aangevoert door den hoofdman *Henrik Beverning* van Gouda, die de hoofdmannen *Abraham Halling* van 's Gravenhage, en *Henrik Herentals*, nevens 230 soldaaten, behalven een groot getal matroozen, en scheepsvolk, by zich had.

Buiten deze hadden nog twee byzondere Zeeusche hoofdlieden het bevel over al het ander scheepsvolk, dat last had, om 't geschut, en 't vordere tot dien trein noodig, te verzorgen.

De Sergeant Majoor over al deze manschap was de hoofdman *Adriaan van der Dussen*, zoo my toeschynt, de zelve, diens volk het tegen zyne welgegevene ordre in 't voorleden jaar zoo slegt daar had laaten leggen.

Deze deden nu hunne zaaken zoo wel, dat zy niet alleen die vesting herwonnen, en nu Revenge noemden, maar veroverden ook het gansch eiland Ay, en dwongen de inwoonders zoo van dat, als van de verdere omleggende eilanden, om met de onzen in Mey 1616. een nieuw verbond tot groot voordeel der Oostindische Maatschappy, zoo zy het maar nagekomen waren, aan te gaan.

en de Bandanezen tot eennieuw Verbond gedwongen.

1616. Maar wat ſtaat 'er op deze trouwlooze ſchelmen te maaken was, heeft men zoo in 't vervolg, als te vooren, gezien.

Zy hadden al zedert den 10^den^ Auguſtus 1609. een zeer naauw verbond met de Nederlanders aangegaan, waar by zy zich onder de beſcherming van haar Hoog Mog: geſtelt, en belooft hadden geen ſpeceryen aan iemant dan alleen aan de Nederlanders tegen een gezette prys, te leveren, mits dat die hen tegen de Portugezen, hun beider vyanden, beſchermen zouden.

Dat zy weder breken. Deze beloften quamen zy zoo lang na, als 't in hunne kraam diende, en hebben zich niet geſchaamt, dit verbond trouwloos te breken, hunne ſpeceryen aan anderen te verkoopen, onze comptoiren ſchelmagtig af te loopen, ons volk, zoo zy niet Moorſch worden wilden, jammerlyk te vermoorden, en aldus alles, 't geen volſlage ſchelmen en verbondbrekers paſte, te bedryven.

Zy overtraden, en braken niet alleen weder dit verbond, maar zelf ook een nieuw, in 't jaar 1617. met den derden opperlandvoogt, de Heer *Laurens Reaal*, aangegaan, laatende zich geduurig door de Engelſchen opruyen, die de eilanden van Banda, tegen ons in oorlog zynde, van levensmiddelen, geſchut, oorlogsvoorraad, volk, en ſchepen, verzagen, en hen de behulpzaame hand boden.

In deze moetwil hielden de Bandanezen nog aan, tot dat in Junii 1620. te Jakatra op de Engelſche, en op de Nederlandſche vloot, aldaar ter reede leggende, het tractaat, van Julii 1619. te Londen tuſſchen den koning van Engeland, en haar Hoog Mog:, tot vereeniging der Engelſche en Nederlandſche Ooſtindiſche Maatſchappyen geſloten, afgekondigt wiert.

Dit tractaat hielt in, dat de handel in de Moluccos, in Amboina en Banda ook aan de Engelſche Natie wiert toegeſtaan, en daar by dan alle geſchillen tuſſchen de Engelſche en onze Ooſtindiſche Maatſchappy volkomen weggenomen wierden. Als mede, dat men voortaan met een gemeene magt van oorlogſchepen, tot beſcherming van den handel van beide deze Maatſchappyen, alle die hen hier in eenigzins benadeelen wilden, zou tegengaan.

De onzen hadden wel getragt de trouwlooze Bandanezen al eer te ſtraffen; doch 't was hun belet, zoo door feitelykheden van de Engelſchen zedert 't jaar 1616. in Banda aangeregt, als door veel moejelykheden, den onzen door de Javaanen en Engelſchen in de jaaren 1618. en 1619. op Java, ontrent Jakatra, Bantam, en ter zee, aangedaan; geduurende welken tyd de Bandanezen zeer ſtout geworden waren, en zich van onder 't kaſteel 1621.
Naſſau zoo onbevreeſt onttrokken hadden, dat zy nu niet alleen aan de Engelſchen, en aan verſcheide Indiaanſche Natien, maar zelf ook aan de Portugeezen, hunne en onze vyanden, onderſtaan hadden ſpeceryen te verkoopen, en zich met die laatſte weder te bevredigen, waar op reeds al 50 of 60 Portugeezen op 't Hooge Land waren gekomen, die by meerder hulp 't regt tot deze ſpeceryen volſlagen, en zonder hoope van herſtelling, aan de Engelſchen, en aan ons, zouden hebben konnen benemen.

Om dit quaad dan verder te ſtuiten, vont de vierde opperlandvoogt van Nederlands Indiën, de dappere Heer *Jan Pieterszoon Coen* goed, om in den gemeenen Raad van Defenſie, uit Engelſchen en Nederlanders beſtaande, de reductie van Banda, als mede de herſtelling, en de verzekering van die quartieren, en van den handel in Amboina en de Moluccos, voor te ſtellen, toonende, hoe beide de Maatſchappyen volgens dit tractaat gehouden waren yder haare gemeene magt en middelen zamen te voegen, aangezien de behoudenis van alle deze plaatzen, zoo verre den handel betreft, beide deze Compagnien even veel raakte.

Op dit voorzigtig voorſtel van dezen Heer verklaarden de Engelſche Gevolmagtigden tot deze vergadering op den 1^ſten^ Januari 1621. (gelyk by een Acte, van 't gene toen verhandelt is, blykt) dat hen de nood der zaaken wel bekent was, en dat zy wel genegen waren iet in het gemeen nevens ons te ondernemen; doch dat zy, wegens gebrek van magt, ſchepen, volk, enz. niet in ſtaat waren, om daar toe iets by te brengen; waar op de Heer *Coen* verklaarde, dat hy dan met de byzondere magt der Nederlandſche Maatſchappy die zaak gaan bevorderen, en zien zou, wat zegen God Almagtig hem daar op zou gelieven te verleenen.

Daar op is hy den 13^den^ Januari 1621. van Jakatra vertrokken, den 14^den^ Februari in Amboina, en vervolgens den 27^ſten^ dito in Banda, gekomen; maar een der Engelſche Leden van den Raad van Defenſie, die den 1^ſten^ Januari mede in die vergadering gezeten had, en in Amboina lag, als de Heer *Coen* van daar vertrok, had met onze ſchepen brieven aan de Engelſchen, op Poelo Rhun, mede gegeven, waar in zy hen onzen ganſchen aanſlag tegen 't Hoog Land van Banda, en die dat weer aan de Bandanezen, bekent maakten; waardoor zy dan ook gelegenheid hadden, om zich daar tegen klaar te maaken.

De opperlandvoogt van Indiën verſtont ook, by zyn aankomſt voor 't kaſteel Naſſau, dat de Engelſchen van Poelo Rhun

1621. Rhun die van Lonthoir 4 ſtukken bygezet, en hen dus in ſtaat gebragt hadden, om, by aldien hen maar wat meer tyd overig was geweeſt, het inkomen in 't gat van Lonthoir voor hem vry gevaarlyk te maaken, en mogelyk wel geheel te beletten.

Ook hoorde zyn Edelh[d], hoe eenige Engelſchen, op Lonthoir, de Bandanezen, onze en, uit kragte van 't voornoemde tractaat van Defenſie, ook hunne vyanden, met raad en daad byſtonden, en aanmoedigden, en niet tegenſtaande zyn Edelh[d] hen om bovengemelde redenen verzogt van Lonthoir te vertrekken, zyn zy egter by de Bandanezen gebleven; waar op die Heer tegen hen opentlyk betuigde, geen deel 'er aan te hebben, nog ſchuldig te zyn, zoo hen eenige ſchade, of ongemak, hier door overquam.

De Heer *Coen* had voorgenomen eerſt aan de Zuidzyde van het Hoog Land, op een plaats, Luchuy genaamt, te landen, waarom hy het ſchip het Hert, daar ontrent deed ten anker komen; maar 't had 'er niet lang gelegen, of 't wiert met een ſtuk der Engelſchen zoo getroffen, dat de onzen genoodzaakt wierden het met een Coracora van de wal af te roejen, en twee ankers met twee touwen te laaten ſtaan, of 't zou gevaar geloopen hebben, om te zinken, of te ververbranden. Ook verklaarden de onzen, dat zy duidelyk gezien hadden, dat die ſchoot door een Engelſchen konſtapel gedaan was; hoewel de Engelſchen dit wel ſtyf loochenden.

Aangezien dit hier dan niet wel gelukt was, beſloot de Heer *Coen* met zyn geheel leger aan de binnenkant, of Noordzyde dezes eilands, te landen, aldaar 't gebergte op te klimmen, en zyn geſchut te planten.

Daar op trokken de onzen den 8[den] Maart met 17 vaandels, tuſſchen Combir en Orontattan geland, langs ſtrand, binnen ſchoots van 3 ſtukken geſchut, die de Engelſchen aan de Bandanezen geleent, en die zy kort te vooren daar geplant hadden, waar door de onzen genoodzaakt wierden weder t'ſcheep te gaan, om niet al hun volk te verliezen, behalven dat ook de weg, daar zy drie jaaren te vooren op waren, over al door de vyand met borſtweringen bezet was.

Zy trokken derhalven, zonder van de Bandanezen vervolgt te worden, hoewel zy hen zeer beſpotten, weer na de ſchepen, waar na de vyand, denkende dat wy het daar nu by laaten zouden, de meeſte vrouwen en kinderen weer in de ſtadt Lonthoir bragt.

Na 't miſlukken dezer twee aanſlagen, enkelyk door 't geſchut der Engelſchen veroorzaakt, vond de Heer *Coen* goed, 1621. dat de onzen een algemeinen aanval aan beide zyden van 't Hoog Land doen zouden, te weten, aan de binnenkant met 6, en aan de Zuidkant met 10 vaandels, zoodanig, dat die aan de binnenkant een uur voor de andere landen zouden, om den vyand daar na toe te lokken, en dus aan de andere gelegenheyd te geven, om zoo veel te gemakkelyker aan de Zuidkant te landen, en op 't gebergte te geraken, ten welken einde ook een vaandel vrywilligen, uitgelezen volk, aan de Noordzyde voor af gaan zou, om 't gebergte van die kant te beklimmen, gelyk meer anderen zulks op verſcheide plaatzen van dit eiland doen zouden.

Drie hondert dertig koppen, waar onder 150 musquettiers, waren tot bemanning en verzekering van 30 Tinggangs (zekere vaartuigen) geſtelt, om die 10 vaandels aan de Zuidzyde des eilands te brengen.

Na dat de Heer *Coen* dan alles tot deze onderneming wel beſtelt had, zyn op den 11[den] Maart de 6 vaandels met het aanbreken van den dag tuſſchen Combir en Orontattan geland, gaande hier de wakkere hoofdman, *Maarten Janszoon Vogel*, van welken wy hier na meer ſpreken, met een deel uitgelezene ſoldaten voor uit, alwaar hy, in 't opklimmen van 't gebergte, meer tegenſtant vont, dan hy gedagt had, zoo dat hy, en alle de zynen, vermits al hun kruit verſchoten was, in groot gevaar waren; maar aangezien hy van verſch volk zeer wel gevolgt, en onderſteunt wiert, moeſt de vyand eindelyk hand over hand wyken.

Terwyl men hier met deze 6 vaandels bezig was, hadden die 10 vaandels aan de Zuidzyde fraaje gelegenheid, niet alleen om uit de Tinggangs gelukkig in een klein baaiken te landen; maar ook eenige met, andere zonder, ladders, op het voorgebergte tegen de klippen op, en zoo verder tot boven toe te klimmen; waar na zy van agteren de ſtadt Lonthoir, zonder eenigen tegenſtant, dan van een verlooren troep, introkken, verliezende door eene chargie, van 10 of 20 musquettiers, uit de voornoemde troep gedaan, maar een man, waar by zy nog 4 of 5 gequetſten kregen.

Lonthoir was door deze 10 vaandels al lang ingenomen, terwyl die 6 andere aan de Noordzyde nog wakker met de Bandanezen ſtreden, doch dit eindelyk door hen gemerkt zynde, verlieten die van Madiangi, Luchui, Orontattan en Sammer, ook aanſtonts hunne Negryen, op dit zelve eiland. Zy hadden gedagt, dat de 30 Tinggangs, het eiland nu weer rond vaaren zouden, gelyk zy reets driemaal hadden zien doen, waarom zy deze

Lonthoir in 't jaar 1621. door de Heer Coen verovert, en alles verder aan ons overgegeven.

1621. deze laatste reis 'er zoo naauw niet opgelet, en toen te laat bevonden hadden, by schoonen en lichten dag door de onzen misleid, en van agteren verrascht te zyn, waar door zy genoodzaakt wierden zich op genade en ongenade over te geven.

Zoo haast wy Lonthoir, nevens de andere voornoemde plaatzen, verovert hadden, hebben die van Combir, Celamme, Ouden Denner, Wayer, en die van de eilanden Rosingein en Rhun, de vrede verzogt, die hen toegestaan is, mits, dat zy al hunne sterkten afbreken, en al hun geschut, geweer, verdere krygsvoorraad, en ook hun land, aan ons zouden overleveren, erkennende haar Hoog Mog: voor hunne Opperheeren.

Eindelyk quamen die van Lonthoir, met hunnen aanhang, mede om vrede verzoeken, die hen op de zelve voorwaarden toegestaan wiert; maar vermits zy dit zoo veerdig, als het behoorde, niet naquamen, en onder de hand nieuwen opstant zogten te verwekken, gebood de Heer *Coen*, dat zy aanstonts aan strand verschynen zouden, om daar, als borgers, in alle vryheid, en zonder eenig verlies van hunne goederen te woonen.

Eenigen van hen gehoorzaamden, doch de meesten zyn na 't hoog gebergte gevlugt, alwaar die van verscheide andere steden zich by hen gevoegt, een Nederlands onderkoopman, een assistent, en een jongen, doodgeslagen hebben.

Nieuwe moord door de Bandanezen gepleegt.

Zy hielden zich langen tyd in dat gebergte, daar hen de onzen alles afsneden, waar door zy genoodzaakt wierden, met eenige vaartuigen nu en dan, ten deele na Ceram, en voornamelyk na Keffing, ten deele na Goram, of deze en gene Z. Ooster, en Z. Wester eilanden, de vlugt te nemen, 't geen egter eenige jaaren daar na, na dat 'er velen van deze hardnekkigen, onder onze eerste Landvoogden van Banda gesneuvelt waren, geschied is. Daar wierden 'er ook wel 800 op de schepen verdeelt, en na Batavia verzonden.

Op deze wyze zyn de verdere eilanden van Banda, te weten, 't Hoog Land, Poelo Rhun, en Rosingein, zynde 't laatste, dat wy nog te veroveren hadden, door het groot beleid van dien dapperen Heer *Coen*, ingenomen, en verzekert. Welk laatste egter ontrent Poelo Rhun niet geschied is, om dat hen die inwoonders stil gehouden hadden. Ook hadden de Engelschen tot hulp van die van Poelo Rhun, op een klein eilandje, digt by 't zelve gelegen, negen stukken geschut geplant, daar zy hen in hutten, agter 1621. een borstwering behielpen. Hoewel nu die van Poelo Rhun, volgens belofte, al hun geweer, geschut, enz. overgaven, hebben de onzen egter van dat geschut, op dat eilandeken, niet gesproken, op dat de Engelschen niet zouden konnen zeggen, dat wy hunne vastigheid, volk, of geschut, aangetast hadden.

De Engelsche bevelhebber, *Omphrey Filts Herbour*, met zyn schip de Exchange in Amboina voor het kasteel Victoria leggende, en van deze onze verovering berigt bekomen hebbende, schoot 13 eerschoten, om ons met de zelve veel geluk te wenschen; en deze verovering van Banda word daar ook jaarlyks op den 11[den] Maart nog geviert.

Na dat nu dit land volkomen in onze handen gekomen, en op de voornoemde wyze door 't swaard verovert was, hebben de onzen 't zelve van de meeste dezer hartnekkige en trouwlooze schelmen, waar van 'er veel na Macassar vlugteden, gezuivert, maar egter verscheide overgeblevene kinderen der zelven na zich genomen, in een schoole bestelt, en die de Duitsche taal, en lezen en schryven laaten leeren, gelyk ik zelf uit de mond van een oude Poelo Rhunze vrouw, welkers moeder dus door de onzen opgevoed was, gehoort hebbe.

Die doodelyke haat egter der gevlugte Bandanezen tegen ons is by hen zoo onverzettelyk gebleven, dat het nog velen van ons het leven gekost heeft. Dit hebben de Cerammers, in 't jaar 1630. op de Bandanezen sterk roovende, en die van Tobo, in 't jaar 1631. en ook die van Rarakit (daar 'er veel van hen na toe gevlugt, en zich nog onthoudende waren) doen blyken, wanneer zy in 't jaar 1634. den koopman *Balthasar Weyntjes*, na Banda gaande, en den onderkoopman *Abraham van der Plas*, en ook die van Goram, wanneer zy in 't jaar 1658. den koopman en Fiscaal *Jacob Bornee*, zoo jammerlyk vermoort, behalven dat zy, en de Oost Cerammers, ook geduurig hunne bitterheid, en vooral in 't jaar 1655. en op meer andere jaaren, zoo aan de Amboineesche, als aan de Bandaneesche handelaars, getoont hebben, niet tegenstaande zy in 't jaar 1637. door den Landvoogt *Acoley* weer in vrede aangenomen waren; om welke overtreding in 't jaar 1649. die van Rarakit ook wel ernstig door de Heer *de Vlaming* (gelyk wy onder de stoffe van Amboina zien) aangetast zyn.

ZESDE

ZESDE HOOFDSTUK.

BAnda's *wyze van Bestiering door de Nederlanders. De* Raad van Staat. *Magt des* Landvoogts *in den zelve. En de andere* Leden *in dien* Raad. Staatvoering *des* Landvoogts. *Zyn* inkomen. *De* Capitein. *'t* Opperhooft *van* Lonthoir. *De* Fiscaal. *De* Soldy-boekhouder. *De* Geheimschryver. *De* Opperhoofden *van* Poelo Ay, *en* Wayer. *De* Raad *des* Gerigts. *De* Weeskamer. *De* Vergadering *der* Kleine *en* Huwelykszaaken. *De* Wondheelders. *De* Wertbaas. Lyst *der* Landvoogden. *De Heer* Sonks *gedrag. De Heer* Admiraals *wonderlyk leven. De Heer* Vlak *eenigzins in zyne bedryven hier beschreven. Zyn gevankenis en vervoering na* Ceram. *Zyn verlossing door de Heer* van Gorcom. *De Heer* Acoley's *verrigtingen. De Heer* van Diemens *komst en verrigting in 't jaar* 1638. *hier. De Heer* Weyns *beschreven. Als ook de Heer* van Dam. *De Heer* Cops *slegt gedrag. De Heer* van Quaalbergs *bestiering hier. De Heer* van Zyll *beschreven. De jonge Heer* Cops *in zyn bestier aangemerkt. Als ook de Heer* Coyett. *En de Heer* de Haze. *Het gedrag van de Heer* van Eps *in zyn bestier.*

Banda's wyze van bestiering door de Nederlanders.

DEze Eilanden van Banda zyn, zedert dien tyd van haare verovering door de Nederlanders, als alle andere Landen in 't Oosten, hen eygen, en van hen bemagtigt, door Landvoogden bestiert, die door eenen Raad van Politie, als een Raad van Staat, het opperbewind over deze gansche Landvoogdy hebben.

De Raad van Staat.

Deze Raad vergadert, na het believen van den Landvoogt, of wel na de zaaken zulks vereischen, eens of tweemaal ter week, en dient, om alles, 't geen tot welstant dezer Landvoogdy behoort, niet na den zin van den Landvoogt, maar volgens de byzondere aan hen voorgeschreven ordre van den Opperlandvoogt en de Raaden van Indiën te Batavia, eerst te besluiten, en daar na te doen uitvoeren, van al het welke de Landvoogt uitvoerder, gelyk daarom zyn titel ook Landvoogt en Bestierder van Banda is.

Magt des Landvoogts in de zelve.

En de andere Leden in die Raad.

Vele egter dezer Landvoogden hebben getoont, dat zy dien Raad, niet tegenstaande deze ordres, volkomen na hun eigen zin, en zoodanig wisten te bestieren, als of zy 'er maar alleen met magt van te stemmen, en hunne medeleden 'er maar als stomme persoonen gezeten hadden, weetende zich zelven altyd of met dien Raad, of met deze zelve ordres een anderen draai te geven, te dekken.

De Leden van dezen Raad zyn gemeenelyk de navolgende, en zitten in dezen rang: de Landvoogt, de Opperkoopman, de Capitein, het Hooft op Lonthoir, de Fiscaal, de Soldy-boekhouder, en de Geheimschryver, die alleen dient, om de besluiten op te maaken, ordentelyk te boeken, en dan door alle de Leden te doen teekenen, waar mede hy ook de eenige Notaris is. Het zou konnen zyn, dat het Hoofd van Poelo Ay mede een Lid was; doch wy weten dat niet regt.

In 't jaar 1682. ordonneerden haar Edelheden, dat de Winkelier, nog Cassier, niet in den Raad zitten zouden, ten ware de Fiscaal ook Cassier was.

Het Ampt van den Landvoogt is hier, gelyk op alle andere plaatzen, daar de E. Maatschappy Landheer is, zeer aanzienlyk. Zyn magt, schoon maar zyne ordre volgende, die egter veeltyds overtreden word, gaat zeer verre, en die hem tot vyand heeft, is half (zoo niet geheel) bedorven; daar zyne vriendschap in tegendeel yemant in weinig jaaren zeer gelukkig maaken kan.

Het staat in zyn magt alle mindere bedieningen met kennis van zynen Raad, die hem zeer zelden, dan tot haar nadeel, hier in tegenstaan zal, te vergeven; maar de hooger Bedieningen blyven meest ter believen van haar Hoog Edelheden op Batavia; en schoon 'er van den Landvoogt, en zynen Raad, al eenige der bequaamste nu of dan mogten aangestelt zyn ('t geen hy aan de pen niet hooger dan tot Boekhouder, en aan het krygsvolk niet hooger, dan tot Sergeant, doen mag) zoo heeft, nog 't zelve, nog eenige andere aanstelling der minderen, eenige vastigheid, ten zy het door de Hooge Regeering van Indiën eerst goedgekeurt is.

Hy heeft, gelyk alle andere Landvoogden, een byzondere lyfwagt, uit een sergeant, corporaal, en 18 of 20 gewaapende soldaaten bestaande, van welke hem gemeenelyk over al, de sergeant, of corporaal, met 10 man volgen, gaande met 4 mannen voor, de Landvoogt in 't midden, en de 6 andere agter hem.

Staatvoering des Landvoogts.

Zyn inkomen (gelyk dat der Landvoogden van Amboina en Ternate) bestaat in 200 guld. soldye ter maand, in 24 R[ders] kostgeld, en 20 R[ders] voor het onthaalen der gaande en komende buiten-opperhoofden (wanneer zy aan 't kasteel vereischt worden) schippers, en andere lieden van buiten, die hy gewoon is, zoo lang

Zyn inkomen.

1621. lang zy daar zyn, zyn tafel aan te bieden, en hen uitdrukkelyk door een oppaſſer te laaten noodigen, zonder dat zy 'er anders komen zouden.

Hy mogt ook voor 75 R^{ders} kleeden uit de winkel der E. Maatſchappy tegen 50 per cento winſt trekken, doch het tafelgoed, dat na 't jaar 1680. niet meer byzonder getrokken mogt worden, 'er onder gerekent.

Buiten het zelve zyn hem 2 leggers Rhynſche, Franſche, of Spaanſche wyn (tot 400 kan yder) tot zyner keure, zoo zy maar in 't magazyn dat jaar gekomen zyn, 3 vaten Mom, 5 kaſſen (yder van ontrent 30 ſtoop drank) Perſiaanſche wyn, 2½ vaten boter, yder van 310 pond, 2 aamen Hollandſche azyn, 1 aam olyvenolie, (welke twee poſten, by 't nazien der jaarlykze verteeringen der Landvoogden gansch Indiën door, volgens aanſchryven haarer Edelheden van den 17^{den} Februari 1680. uit de bepaalde lyſt geligt zyn, en hem zoo veel, als hy van yder noodig had, toegeſtaan, en 't noodig gebruik van zout en ſpeceryen toegevoegt is) 2 laſten ryſt, 1 laſt tarw, mitsgaders waſchkaarzen en lampolie tot noodig gebruik, volgens aanſchryving van Batavia den 2^{den} Februari 1679. toegelegt. Hy heeft van ouds ook 288 R^{ders} voor het onthaalen van de Raaden des Gerichts getrokken; doch in 't jaar 1680. belaſte men ook ontrent dit, zoo veel *mogelyk was, zuinig te zyn.*

Ook plagt de Landvoogt hier 50 ſlaaven in geſtadigen dienſt der E. Maatſchappy te hebben, en alle maand 3 R^{ders} van yder, en dus 150 R^{ders} ter maand hier van alleen te trekken; (ja in voorige tyden plagten 'er nog al meer te zyn, in zoo verre dat haar Edelheden by hun ſchryvens van den 20sten Februari 1685, om de groote ſomme der ſlaaven-loonen, ook weten wilden, waar toe men die al gebruikte) maar deze poſt, wel de voornaamſte van hun inkomen geweeſt, duurde niet langer, dan tot de Heer Landvoogt *de Haze*, in 't jaar 1706, dit geheel en al afſchafte, meinende, vermits hy gelds genoeg op de kuſt van Choromandel, en elders, gewonnen had, dat zyn vervanger het genoeg met zyn verder inkomen ſtellen kon, en dat de E. Maatſchappy geen ſlaaven van anderen meer in haar dienſt, dan die zy daar reets bezat, van nooden had, waarom hy buiten twyffel, zoo wel van alle zyne opvolgers, als over andere zaaken van de meeſte ingezetenen van Banda, als een verwoeſter van die Landvoogdy, vervloekt, en doodelyk gehaat is. Hy deed dit wel om een roode letter in den Almanach der E: Maatſchappy te krygen, dewyl hy de zelve hier mede dit voordeel dede; maar zyn wonderlyk leven, 1621. zoo daar, als elders, heeft hem by vervolg van tyd zoo ſwart gemaakt, dat hem nog al zyn geld, nog zyne daar op gevolgde verheffingen tot extraordinaar, en ordinaar Raad van Indiën, geen hair meer agting, dan te vooren, by eerlyke lieden gegeven hebben.

De Opperkoopman, die de tweede der Landvoogdy, en opperbehandelaar is van alles, wat den handel betreft, heeft de rang, magt, en agting naaſt den Landvoogt, hoewel die zeer veel daar van verſchilt. De Opperkoopman hier beſchreven.

Hy doet verſtrekking van allerlei waaren der E. Maatſchappy in 't gros aan allerlei andere minder bedienden, ofte vreemde kooplieden, en gelyk hy die alle, zoo als zy van Batavia komen, ontfangt, alzoo moet hy alleen ook alle de zelve weder aan het algemein comptoir tot Batavia, even als de mindere, 't zy opperhoofden, of andere bedienden in Banda 't ontfangene weder aan hem, verantwoorden.

Zyn inkomen beſtaat in 80, of ook wel 100 guld. gagie (dat het hoogſte is dat hy wint) 10½ R^{ders} koſtgeld, ter maand; in zeker getal van kannen wyn, en ponden waſchkeerzen (als in Amboina) 2 kannen olyvenolie, eenige lampolie ter maand, een vrye wooning, en 150 pond Hollandſche boter in 't jaar. Ook zit 'er nu en dan een voordeeltje, dat al vry groot vallen kan, in 't verſtandig handelen met deze of gene meeſt getrokkene kleeden, die hy dan ſtil, als waren het de zyne, met een fraaje winſt weet te verkoopen, gevende den Landvoogt, alzoo 't anders niet gaan zou, zyne gieregtigheid hier van. Zyn inkomen.

Ook heeft hy nog zekere vaſte voordeelen, niet alleen van de lekkagie, en den afſlag op verſcheide goederen in de pakhuizen, onder zyne verantwoording beruſtende, als de dranken, terw, ryſt, enz. maar trekt ook van de leverantie van alle de ſpeceryen, die by hem ontfangen worden, wegens ſlaaven, daar toe noodig, een ſchelling daags, en ook van de overwigt der ſpeceryen, die hem goed gedaan word, een fraaje ſtuiver. Een legger van 400 kannen verantwoord hy maar tegen 350, en zoo met de reſt der goederen, die lekkagie onderworpen zyn.

De Capitein, de derde in rang, wint 80 guld. ter maand, heeft 10½ R^{ders} koſtgeld, 7 kannen wyn, 7 pond kaarzen, en nog eenige kleinigheden, hebbende in 't kaſteel ook een zeer goede wooning. De Capitein.

Hy is het hoofd der krygsmagt, en zonder hem, als hy ten quaadſten wil, kan de Landvoogt, daar ontrent geen verandering, nog geen ſoldaat corporaal, maa-

1621. maaken, hoewel het den Capitein, wil hy daar eenige stille voordeelen trekken, best is, zich veel liever na 't goeddunken van den Landvoogt te schikken, aangezien die al zyne ongeoorloofde voordeelen beletten kan, die hy anders door de vingeren ziet, voor al als hy 'er mede van trekt, gelyk zomtyds in deze en gene Landvoogdyen wel geschied is.

Hy heeft ook 't opzigt in 't byzonder over 't ziekenhuis, en de zieken aldaar, daar hy op zekere tyden 't gezigt van gaat nemen, om te weten, hoe zy gehandelt worden. Ook moet hy alle avond het woord by den Landvoogt haalen, en dat aan de minder hoofden van 't kasteel Nassau uitdeelen; doch die van 't kasteel Belgica, en de borgers, krygen een ander woord.

't Opperhoofd van Lonthoir. Het Opperhoofd van Lonthoir, een koopman in bediening, is de vierde in rang, Hy heeft op Lonthoir in de logie een schoon huis tot zyn wooning, en altyd, als hy uitgaat, 2 oppassers, en zyn vrouw eenen agter zich. Hy trekt 65 of 70 guld. 's maands aan soldy, heeft 8 R^ders^ kostgeld, 7 kannen wyn, een zeker tantum van kaarzen en olie, en buiten het zelve trekt hy nog (gelyk ook de verdere Buitenopperhoofden van Poelo Ay en Wayer) de overwigt der speceryen, en voor 10 of 12 slaaven 1 schelling, voor den Marinjo, die hy tot het behandelen der speceryen van nooden heeft, ¼ R^der^ daags, immers zoo plagt het te wezen.

Den Fiscaal. Na hem volgt de Fiscaal, diens ampt het zelve met dat van een Hooftschout, die derhalven ook eysscher in 't Gericht, uitvoerder der beslotene gerichtszaaken, en weerder van alle openbaare onordentelykheden is, waar toe hy nog een geweldiger, of onderschout, en 5 of 6 kaffers heeft, met houwers en wakkere stokken gewaapent, om de quaadwilligen af te keeren, en des noods gevangen te nemen.

Hy word op die bediening gemeenlyk Koopman.

Zyn inkomen bestaat in 50 guld. soldy ter maand, zonder meer, moetende het verdere uit boetens, enz. vinden; doch tot een andere bediening overgaande, wind hy 60 guld., en heeft koopmans buiten-voordeelen. Een groot deel van zyn inkomen bestaat mede daar in, na hy wel of quaalyk by den Landvoogt staat, die hem, en in den Raad van Justitie, en by andere voorvallen, met het toeleggen van veel, of 't naau besnoejen der boetens, enz., zeer veel bevoordeelen of benadeelen kan.

De Soldy-Boekhouder. De Soldy-boekhouder, zynde een onderkoopman, heeft 40 guld., 5¼ R^ders^ kostgeld, en 4 kannen wyn 's maands: een sober inkomen; doch daarom, nevens den Geheimschryver (dat mede van des Landvoogts gunst, en voorschryvens na Batavia meest afhangt) de naaste tot een der mindere buitencomptoiren, als dat van Poelo Ay, en Wayer. 1621.

De Geheimschryver. De Geheimschryver, die onderkoopman is, trekt zoo veel als de soldyboekhouder; doch heeft daar en boven een fraai inkomen van alle uiterste willen, getuigschriften, en alle andere openbaare stukken, die hy maar alleen maaken mag, waar toe hy ook een byzonder comptoir in 't kasteel, of ontrent het huis van den Landvoogt, en ook den eersten klerk, en zeker getal van assistenten tot zyn dienst heeft.

De Opperhoofden van Poelo Ay en Wayer. De Opperhoofden van Poelo Ay en Wayer zyn gemeenelyk onderkooplieden. Deze hebben maandelyks 't zelve inkomen, als de soldyboekhouder; doch trekken ook eenig licht, van kaarzen en olie, hebben yder een fraaje wooning, de eerste in 't kasteel Revengie, de andere in de logie op Wayer, en verder genieten zy 't overwigt der speceryen, nevens een zeker tantum daags voor eenige slaaven, die zy daar toe leveren.

Den Raad des Gerichts. Behalven den Raad van Politie heeft men hier ook een Raad van Justitie, voor welken alle borgerlyke en straffelyke zaaken alle week, of wel alle 14 dagen, na de zaaken vereisschen, afgedaan worden. Zy bestaat uit de Leden van den Polityequen Raad, die door een Lieutenant der borgery (de hoogste borgerbediening hier, alzoo men 'er geen Capitein heeft) en eenige andere van de voornaamste der zelve, versterkt, en by welke over alle de voornoemde zaaken geoordeelt word, zoodanig nogtans, dat men van een vonnis in 't borgerlyke, of van een proces, na Batavia op den Raad van Justitie aldaar zich beroepen kan.

Deze 3 Raaden uit de borgery plagten 80 R^ders^ 's jaars aan mantelgeld te trekken.

De Weeskamer. Men heeft 'er ook een Weeskamer, door welke de zaaken der weezen, by lieden van eenig fatsoen en aanzien nagelaaten, en die middelen hebben, om van te bestaan, op zekeren vasten dag behandelt worden: want de kinderen der behoeftigen, en hunne ouders, worden of in 't Armenhuis aldaar onderhouden, of de ouders krygen maandelyks zoo veel van de Diakony, als zy in redelykheid noodig hebben.

De Vergadering der kleine en huwelykszaaken. Buiten dien is 'er ook een vergadering van kleine en huwelykszaaken, voor welke alle lieden, welker twistzaake minder dan 100 R^ders^ bedraagt, en ook allen, die genegen zyn ondertrouw te doen, verschynen, van welke laatste alle dienaaren der E. Maatschappy een verlofbriefje,

1611. briefje, door den Landvoogt geteekent, medebrengen moeten, of zy zouden geenzins by die Vergadering toegelaaten worden.

De Wondheelers. Men heeft hier ook een Opper- en verscheide Onderwondheelers, zoo ten dienste van het ziekenhuis, 't kasteel, en de scheepswerf, als van alle andere bedienden der E. Maatschappy, en van de borgery; doch buiten den Landvoogt, den Tweeden, en nog eenige weinigen, moeten alle anderen hun jaarlyks betalen. Ook heeft men Wondheelers of Onderchirurgyns op Lonthoir, Poelo Ay, en andere plaatzen, daar bezetting legt. Een Opperwondheeler van 't kasteel heeft 50, en, by 't eindigen van zyn verband, 60 guld. 's maands, en geniet koopmans kostgeld en randsoen; daar hy anders maar 36 of 40 guld. wint.

De Werfbaas. Men heeft hier een scheepswerf aan 't Westeinde van Neira, digt by de Goenong Api, waar op zich de scheeps- en andere timmerlieden, metzelaars, enz. met hunne baazen, onthouden, over welke een opperstuurman werfbaas is, die ook wel equipagiemeester genaamt word, en die bezorgt, dat daar alles, volgens ordre van den Landvoogt, verrigt word, waar van hy 's avonds aan den zelven, nevens andere baazen, berigt doet, en dan weer nieuwen last voor den volgenden dag ontfangt.

De Landvoogden, die men van den beginne af hier gehad heeft, nevens den tyd van hunne regeering, vertoonen wy in deze nevensgaande Lyst, uitgenomen van den tweeden en derden, welker regeertyd niet net aangeteekent, of niet te vinden is.

Eer wy van deze Landvoogden afscheiden, moeten wy van dezen en genen nog iets zeggen.

De Heer Sonks gedrag. De Landvoogt *Martyn Sonk* schynt zich in Banda niet al te wel gedragen te hebben, aangezien de Heer Commissaris *Herman van Speult* in 't jaar 1623. uitdrukkelyk daar na toe uit Amboina gezonden wiert, met den Fiscaal *Jan de Bruin*, om na des zelfs gedrag naaukeurig onderzoek te doen. Doch uit een brief der Heeren zeventienen van den 19den April 1626. blykt my klaar, dat zy *Jaques Specx*, en Doctor *Martinus Sonk* t'huis ontboden, om van den staat van Japan en China mondeling berigt aan haar Ed: te geven.

De Heer Admiraals wonderlyk leven. De Heer *Willem Janszoon Admiraal* is een Amsterdamze vondeling, en in zyn gansch leven een koddige haan geweest. Hy was voor slegt naar Indiën gevaaren; maar bragt het door zyne verdiensten zoo verre, dat hy eerst Schipper, en, na verscheide optredingen, Extraordinaar Raad en Landvoogt van Banda, en in 't jaar 1626. ook Ordinaris Raad van Indiën 1623. wierd. Zyn gewoone wyze van spreken, als hy iet voortbrengen zou, was, vooraf altyd, *ik zeg*, *ik zeg*, waarom hy ook veeltyds *ik zeg*, *ik zeg*, genaamt wierd. Op zekeren tyd had hy zich zeer kostelyk gekleed, en verzogt zyn voornaamste Raaden, die mede wel uitgedost waren, om met hem een speelreisje na een der eilanden te doen. Daags te vooren had hy den werfbaas belast de schuit, die hy gebruiken wilde, en al de banken, wel te teeren; doch dit zei hy hen niet. Hy wandelde met hen dan na 't hoofd, daar de schuit lag, waar in toen nog geen quartiermeester om te stuuren, nog matroozen, om te roejen, waren.

Hy maakte niet veel uiterlyke beleeftheden, om na hen te wagten, of ze te doen roepen; maar hy sprong 'er ten eersten in, ging, hoe nat ook de banken nog van de teer waren, aan 't roer zitten, en zei tot hen: *ik zeg*, *ik zeg*, daar een Landvoogt aan 't roer gaat zitten, daar mag de Opperkoopman, Fiscaal, en de andere Raadspersoonen, yder wel een riem in de hand nemen, en roejen. Zy zagen wel op hun neus, geen gedagten hebbende van daar gekomen te zyn, om te roejen, en nog veel meer morden zy tegen die teerige banken; maar of zy 'er dit of dat tegen in bragten, zy moesten met die fraaje kleederen op die banken gaan zitten, en nog braaf roejen toe; doch hen heugde dit plaisiertje zoo (terwyl hy om hun bedorve kleeren, en beblaarde handen in zyn vuist lachte) dat zy geen lust meer hadden, om met hem op een speelreisje te gaan.

In de tyd dat hy Banda bestierde, heeft hy nog lang op Poelo Ay eenige Mardykers met 20 praauwen gehouden, om op de gevlugte Bandanezen te passen, en dus veele der zelve gevangen gekregen, die hy ten eersten, zonder eenig pleidoi, deed ophangen, of onthoofden, waar van nog veel hoofden in zekere put op Poelo Ay te vinden zyn.

Dit maakte hen voor dezen, *ik zeg*, *ik zeg*, zoo bang, dat zy daar, en elders, zich op 't gebergte niet langer wetende te verschuilen, na dien tyd voornamelyk goedvonden Banda te verlaaten, en na de eilanden van groot en klein Key, Aroe, Goram, Oost-Ceram, Macassar, enz. te vlugten.

Wanneer hy uit Indiën na 't Vaderland vaaren, en na zyn schip gaan zou, zeide hy tegen een deel volk, die daar ontrent op de wal stonden, *mannen*, *ik zeg*, *ik zeg*, *die lust heeft mede na 't Vaderland te vaaren*, *die stappe maar in*, *en vaare mede*, *ik sta voor zyn soldy goed*. Verscheide, die dit hoorden, stapten in, voeren met hem

L Y S T

Van de Landvoogden, Voorzitters, en Gezaghebbers van Banda, mitsgaders op wat tyd en tot hoe lang dezelve geregeert hebben.

Lyst der Landvoogden van Banda.

Jacob de Bitter, eerste Landvoogt, regeerde van Juni 1609. tot den 14 Augusti dat stierf.
Henrik van Bergel, tweede dito, regeerde van den 15 Augusti 1509. tot - - - - - - -
Martyn Sonk, derde dito, komt voor 1623. en regeerde tot den 23 October des zelven jaars.

	Van	Tot	Jaaren	maand.	dagen.	
Willem Janszoon Admiraal, vierde Landvoogt, heeft geregeert van den 23 Octob. 1623. tot		31 Maart 1627. en alzulks	3	5	8	over Amboina na Batavia vertrokken.
Doctor *Pieter Vlak*, vyfde Landvoogt,	1 April 1627.	29 Augusti 1628.	1	5	0	als boven, doch is het gezag geduurende 5 maand. 2 dag. dat op Ceram heeft gevangen gezeten, by eenen *Jacob Schram* waargenomen.
Jan Jansz Visscher, provisioneel Voorzitter,	1 Septem. 1628.	31 Dito 1629.	1	0	0	na Batavia vertrokken.
Arent Gardenys, als boven,	1 dito. 1629.	9 April 1630.	0	7	9	na Batavia vertrokken.
Kryn van Raamburg, zesde Landvoogt,	10 April 1630.	23 Decem. 1633.	3	8	13	hier overleden.
Cornelis Acoley, voor eerst maar Voorzitter,	24 Decem. 1633.	18 Januari 1635.	1	0	25	treed op tot Landvoogt.
- - - - - - zevende Landvoogt,	19 Januari 1635.	28 Nov. 1642.	7	10	9	hier overleden.
Jan Simonzoon, provisioneel Voorzitter,	29 Nov. 1642.	16 Febru. 1643.	0	2	18	vertokken na Batavia.
Cornelis Witzen, agtste Landvoogt,	17 Febru. 1643.	24 Juli 1646.	3	5	7	hier overleden.
Jan Simonzoon, provisioneel Voorzitter,	25 Juli 1646.	14 Febru. 1647.	0	6	20	vertrokken na Batavia.
Cornelis van Outhoorn, negende Landvoogt,	15 Febru. 1647.	28 April 1653.	6	2	13	hier overleden.
Abraham Weyns, provisioneel Voorzitter,	29 April 1653.	7 Januari 1654.	0	8	9	treed op tot Landvoogt.
- - - - - - tiende Landvoogt,	8 Januari 1654.	7 April 1661.	7	2	29	hier overleden.
Leonard van Sorgen, voor eerst maar Gezaghebber,	8 April 1661.	7 Juni 1661.	0	1	29	hier overleden.
Antoni Hurdt, *Ernst Sax*, als Gevolmagtigden,	8 Juni 1661.	25 Juli 1661.	0	1	17	vertrokken na Batavia.
Antoni van Voorst, Hoofd,	26 Juli 1661.	16 Decem. 1661.	0	4	21	als boven.
Joannes van Dam, elfde Landvoogt,	1 Decem. 1661.	25 Januari 1665.	3	1	8	vertrokken na Amboina.
Jacob Kops, twaalfde Landvoogt,	26 Januari 1665.	2 Mey 1669.	4	3	6	als boven.
Antoni Hurdt, dertiende Landvoogt,	3 Mey 1669.	15 April 1672.	2	11	12	als boven.
Willem Maatsuyker, veertiende Landvoogt,	16 April 1672.	25 Januari 1675.	3	9	9	hier overleden.
Maarten Roos, provisioneel Gezaghebber,	26 Januari 1675.	20 Maart 1676.	1	1	23	vertrokken na Batavia.
Andries Bogaard, vyftiende Landvoogt,	21 Maart 1676.	10 Mey 1677.	1	1	19	als boven.
Cornelis van Quaalberg, zestiende Landvoogt,	11 Mey 1677.	8 Septem. 1680.	3	3	27	als boven.
Willem van Zyll, Oppergezaghebber,	9 Septem. 1680.	9 Maart 1682.	1	6	0	treed op tot Landvoogt.
- - - - - - zeventiende Landvoogt,	10 Maart 1682.	20 Octob. 1682.	7	7	10	hier overleden.
Willem Basting, provisioneel Gezaghebber,	21 Octob. 1689.	12 Febru. 1691.	1	3	23	als boven; doch als verkoren Landvoogt van Ternate.
Cornelis Stul, provisioneel Gezaghebber,	13 Febru. 1691.	14 Septem. 1691.	0	7	2	vertrokken na Batavia.
Joannes Kops, agttiende Landvoogt,	15 Septem 1691.	31 Augusti 1694.	2	11	16	als boven.
Balthasar Coyett, provisioneel Gezaghebber,	1 Dito 1694.	12 April 1696.	1	8	12	treed op tot Voorzitter.
- - - - - - Voorzitter,	13 April 1696.	24 Mey 1697.	1	1	11	word Landvoogt.
- - - - - - negentiende Landvoogt,	25 Mey 1697.	17 April 1701.	3	10	23	vertrekt na Amboina.
Cornelis Stul, twintigste Landvoogt,	18 April 1701.	6 Octob. 1704.	3	5	18	hier overleden.
Andries van Eps, provisioneel Gezaghebber,	7 Octob. 1704.	14 April 1705.	0	6	7	geeft 't gezag over aan de Heer *Claaszoon*.
Jacob Claaszoon, provisioneel Gezaghebber,	15 April 1705.	22 Febru. 1706.	0	10	7	als Landvoogt van Ternate vertrokken.
Andries van Eps, ondertusschen Gezaghebber,	23 Febru. 1706.	4 Maart 1706.	0	0	10	geeft 't gezag over aan de Heer *de Haaze*.
Theodorus de Haaze, eenentwintigste Landvoogt,	5 Maart 1706.	6 Mey 1709.	3	2	1	vertrekt na Batavia.
Mattheus Schenkenberg, tweeëntwintigste Landvoogt,	7 Mey 1709.	14 Juni 1709.	0	1	7	hier overleden.
Andries van Eps, provisioneel Gezaghebber,	15 Juni 1709.					
- - - - - - drieëntwintigste Landvoogt,	1710.	1715.	6	0	0	afgegaan, en bleef in Banda woonen.
Philip David van Uchelen, vierentwintigste Landvoogt,	1715.	1719.	4	0	0	vertrok na Batavia met afgeschreven soldy en opontboden.
Pieter Gabry, vyfentwintigste Landvoogt,	1719.	1721.	2	0	0	vertrokken na Amboina.
Salomon Storm, zesentwintigste Landvoogt,	1721.	1 Januari 1722.	1	0	0	overleden.
Balthasar de Bruynne, provisioneel Gezaghebber,	1722.	24 Mey 1722.	0	5	0	vertrokken na Batavia.
Antoni Heynsius, zevenentwintigste Landvoogt,	1722.	1722.	0	0	0	overleden op de reize na Banda.
Adriaan van Tets, agtentwintigste Landvoogt,	1724.					

1627. hem na 't vaderland, en hy heeft ook bezorgt, dat zy hun soldy bekomen hebben.

Toen hy tot Amsterdam quam, ontmoette hy twee vrouwen, de eene, die voorgaf zyn moeder, en de andere, die zeide zyn minnemoer of zoogster geweest te zyn. Tegen de eerste zei hy: *ik zeg, ik zeg, zyt gy myn moer, zoo zyt gy een groote hoer, en wel zeer onbarmhertig geweest, van my maar op de straat* ('t geen hy wel wist) *nedergelegt te hebben; en daarom, ik zeg, ik zeg, hebt gy my toen niet willen kennen voor u zoon, wanneer ik uitgevaaren ben, en niets had, zoo kenne ik u ook nu voor myn moer niet.* Tegen de andere zeide hy, *ik zeg, ik zeg, hebt gy my gezoogt, zoo hebt gy met my als een brave moeder gedaan, en gy zult bevinden, dat ik als een braave zoon met u handelen zal, gelyk hy ook waarlyk gedaan heeft.*

Daar zyn 'er ook weinig, die de reduit van den ouden Denner (die men wil dat hy bouwde) voor by gaan, die niet het een of 't ander koddig verhaal uit het levensbedryf van dezen *Willem Janszoon* (want zoo wiert hy doorgaans genoemt) moeten hooren. In zyn tyd was alles in Banda nog zeer woest en wild; maar de Heer *Pieter Vlak*, die ook een Arts was, heeft het hier behoorlyk in ordre gebragt.

De Heer Vlak eenigzins in zyne bedryven hier beschreven.

Hy is 't geweest, die allereerst de Perken, of stukken lands, by kleine perceelen, uitgedeelt, de straaten afgeroyd, de Raad des Gerichts ingestelt, en het voornaamste tot het ordentelyk bestier van deze nieuwe Landvoogdy verzorgt heeft.

Deze Heer, den 28sten Juli 1627. met een orembaai de visite of 't bezoek agter 't Hoog Land zullende gaan doen, nam den Opperkoopman *Jaques Senepaar*, zynen Capitein *Nicolaas Colf*, zynen Geheimschryver *Isaac van der Voord*, en zekere Juffrouw *Maria Keysers*, mede; maar zyn scheppers, ofte roejers, Poelo-Rhunders zynde, voerden hem met zyn gansch gezelschap na Kellibon, een dorp op 't eiland Ceram, als in slaverny.

Zyn gevankenis, en vervoering na Ceram.

De Cerammers, zoo goeden buit hebbende, wilden na geen voorwaarden van loslaating of randsoenering hooren, dan dat men eerst alle Poelo-Rhunders op vrye voeten stellen moest, een onmogelyke voorwaarde voor die van Banda om na te komen.

Ondertusschen vont de Landvoogt van Amboina, de Heer *Jan van Gorcom*, goed, zich met 12 Coracora's den 1sten October derwaarts te begeven; doch onderweeg hard weder krygende, en weer te rug geraakt zynde, is hy niet voor den 23den dito met 9 Coracora's in Banda gekomen, alwaar verstaan hebbende, op 1637. wat plaats hun Landvoogt gevangen zat, is hy daar na toe gescheept, en den 2den November aangeland.

Zyn verlossing door de Heer van Gorcom.

Daar vielen in 't eerst verscheide hevige woorden, en dreigementen, aan wederzyden; maar die van Kellibon, wel ziende, dat hen de vrede best geleek, gaven den Landvoogt *Vlak*, met zyn gezelschap (uitgenomen den Heer *Senepaar*, die al lang te vooren, na Banda willende oversteken, weggeraakte, zonder dat men oit meer van hem hoorde, en die aldus waarschynelyk verdronken is) zonder eenig randzoen te vorderen, aan de Heer *van Gorkom* over, die zynen Amptgenoot den 10den November zeer ziekelyk in Amboina bragt, van waar hy, wat bekomen zynde, den 22sten December met 2 schepen weer na Banda vertrok.

Hy vereerde eenige goude penningen aan eenige Radja's en Orangkajen, die hem met hunne Coracora's waren komen verlossen, onder welke ook de Radja's of koningen van Soja en Hoetoemoeri, benevens de Gnatohoedi geweest, in welker familien diergelyke penningen (ontrent 1½ Rders swaar) te vinden zyn.

De Heer *Cornelis Acoley* is een man van groote verdienste, en van veel agting by de Bandanezen, geweest.

Hy nam in 't jaar 1634. die van 't gespanschap Cottaroewa (bestaande in de dorpen Celor, Kellemoeri, Kellibon, Affan, Dawan, Amoelit, Watteloni, Onder, en Bammer) als ook die van 't eiland Goram, vreezende 's Compagnies gansche magt op hun dak te krygen, na veel biddens en smeekens, weer in genade aan, maakende met hen dit navolgende geschrift van verzoening.

De Heer Acoley's verrigtingen.

WY Cornelis Acoley, *Landvoogt en Bestierder wegens den Nederlandschen Staat in Banda, onder het beleid van den Edelen Heer* Antoni van Diemen, *Opperlandvoogt van gansch Nederlands Indiën, doen te weten, hoe dat op 't ernstig bidden en ootmoedig verzoek der expresse daar toe gecommitteerde Opperhoofden genaamt* Hatalima, Labacuda, Comboret Kaywan, Manika, Tibo, Labi, Maleyo, *en* Tatollo, *van de respective Dorpen Catelove, Ammer, Day, Ondei, Aineckor, Kelacket, Mieren, Minda, en Keleffiter, alle gelegen op 't eiland Goram, na goed berigt en onderhandeling, tot distincte reizen gehouden, waar in de voor dezen bedrevene fouten levendig zyn vertoont, invoegen na schuldbekentenis en fidelle beloften van tot geenen tyde iets tegen de Nederlanders, of der zelver Staat, nu, nogte nimmermeer, in 't klein of 't groot te zullen attenteren, veel min te dulden, de geringste onlusten ons van hen niet zullen*

1637. *zullen worden aangedaan, maar in tegendeel te verzorgen, dat ons van hen alle hulp en faveur, gelyk zulks een getrouwe vasal betaamt, zal worden betoont, en dat wy in alles worden gehoorzaamt, waar op zy dan van de Nederlandsche Geoctroyeerde Oost-indische Compagnie en des zelfs Regenten in dit vredeverbond weer aangenomen worden, weshalven hen om verscheide inzigten, ons daar toe moverende, haar voorig bedryf niet alleen vergeven is, maar waar op wy ook nader met advys van onzen Raade met hen in alliantie en een eeuwig verdrag getreden zyn, en hen als onze bondgenooten en getrouwe vrienden, op de volgende condition, aangenomen hebben, gelyk wy de zelve aannemen, en daar voor erkennen mits dezen; dienvolgende beloven, en sweeren de gemelde Orangkaja's van Catelove, Ammer, Day, Ondei, Aineeker, Kelacket, Mieren, Minda, en Kelessiter, voor haar, en haare erfgenaamen, de E. Hoog Mog: Heeren Staaten Generaal der Vereenigde Nederlanden, zyn Vorstelyke Genade, den Prince van Orangie, als haare hoogste Souveraine Overigheid, item der zelver Generaal, en den Gouverneur der quartieren Banda, gehouw en getrouw te zullen zyn tot den laatsten adem toe, onder welken eed de gemelde Orangkaja's toezeggen, en beloven, 't effect tot allen tyden te zullen doen standgrypen; dat zy lieden de minste correspondentie met geene vyanden van den Staat, hoedanig, van wat conditie, natie, of natuure, de zelve ook zouden mogen wezen, niemant uitgezondert, houden, en veel min hen hunne havens, of rheeden tot schuilplaatzen verleenen, of de minste faveuren bewyzen; maar dat zy dezelve met alle mogelyke middelen van daar weeren, en zulks den Heer Gouverneur van Banda na de beste gelegenheid te kennen geven zullen. Item, dat, by verloop van slaaven, en andere, de zelve onder ordinair bergloon en verteerde kosten, in redelykheid bestaande, zonder eenige frivole extensien, in handen van gemelten Heer Gouverneur leveren, en haar best, zoo veel hen mogelyk is, zullen zoeken te bevorderen, gelyk zy hen ook ten hoogsten verbonden houden op het bevel van meer gemelde Heer Gouverneur (doch niet dan by den uitersten nood) haare Coracora's in 't water af te haalen, en hem, beneffens zyn Eds magt, in alle getrouwheid, zonder tegenzeggen, te dienen; en dit alles op pœne van als Eedbrekers en Rebellen gestraft te worden; voor 't welke de meergemelde Orangkaja's benevens hunne ingezetenen der bovengenoemde Negryen den vryen gepermitteerden handel op Banda, als mede op alle geassocieerde Nederlandsche plaatzen, onder een behoorlyke passe, genieten, gelyk wy hen ook alle vriendschap zullen doen smaaken, en hen onder onze bescherminge nemen, zoo als dat een getrouw Heer, en goedertieren Vorst betaamt, en met onze constitutien eenigzins overeenkomen zal.*

Gearresteert in het kasteel Nassau, op 't eiland Neira in Banda, den 28sten *December 's jaars* 1637. *Was geteekent* Cornelis Acoley. *Ter zyden stonden eenige Arabische Merken, gestelt by de ondergeschreven Orangkaja's* Batalima. Labacuda. Comboret. Caywan. Manika. Tibo. Labi Labi. Maleyo. Tarollo. 1654.

Onder dezen Heer Landvoogt *Cornelis Acoley*, quam in 't jaar 1638. den 27sten Februari, hier uit Amboina, met 't schip Frederik Henrik, verzeld van het schip Bommel, de Opperlandvoogt van Indiën, de Ed: Heer *Antoni van Diemen.* Hy bragt met zich Mevrouw zyne Gemalin, den Ed: Heer *Antoni Caan*, Raad van Indiën, nevens zyn lyfwagt van helbaardiers, en drie vaandels soldaaten.

De voorname reden van zyn Edelheids komst was, dat zyn Ed:, den koning van Ternate niet tyds genoeg in Amboina aangetroffen hebbende, met zyne tegenwoordigheid ondertusschen hier nog eenigen dienst meinde te doen.

De Heer Landvoogt zont zyn Edelh. twee zyner voornaamste bedienden, te weten, den Heer *Gerard Demmer*, opperkoopman en tweede Persoon, nevens de Heer *Nicolaas de Wild*, Fiscaal alhier, om zyn Ed. te verwelkomen, en aan land te geleiden.

Den 1sten Maart vertrok zyn Edelheid na 't Hoog Land van Banda, bezag daar de comptoiren Lonthoir, Oerien, Wajer, den Ouden Denner, en Celama, welkers laatste Reduit zyn Ed. Kuilenburg, na zyn geboorteplaats, noemde. Ook bezag zyn Edelheid de Perken, of borgerhuizen en plantagien aan de overzyde, mitsgaders Poelo Piessang, digt by den hoek van Neira gelegen, en by zommige spotsgewyze Poelo Parampoewan, dat is 't vrouwen eiland (om dat zy 'er gansch niet op vallen) genaamt.

Ook ging de Opperlandvoogt den 19den dito na de eilanden Ay en Rhun, hoorde onderweeg, dat 'er een Engelsch schip, de George genaamt, voor Poelo Rhun lag, 't geen zyn Ed. 's anderen daags nader bleek, wanneer de Heer *Johan Hunter*, Factoor der Engelsche Natie op Macassar, by zyn Ed. quam, verzoekende op dit Eiland weer bezitting te mogen nemen, ten welken einde hy (die zeide dit niet eer te hebben konnen doen) ook eenig volk mede gebragt had; maar de Heer Opperlandvoogt gaf zeer bondige redenen, waarom zyn Ed. hem dit nu, alzoo de tyd, daar toe gestelt, al lang voorby was, niet kon toestaan. Een zaak, die onder Poelo Rhun reets behandelt is.

Dus quam dan de Heer *van Diemen*, en deze Engelsman met zyn schip, den 22sten

1653. 22sten dito van Poelo Rhun voor Neira aan; en de laatste vertrok den 26sten dito met zynen bodem naar Macassar.

Den 27sten dito gaf de Heer *van Diemen* hier een pragtig afscheidsmaal aan 125 persoonen, ging den 28sten dito na boord en vertrok den 29sten dito met de schepen Frederik Henrik, Bommel, Warmond, en nog een ander, weer naar Amboina.

Met een letter moet ik hier by voegen, dat in 't jaar 1636. den 1sten Maart ook het Engelsch schip, de Paerl, voor het dorp Lochum, op 't eiland Rhun, verscheenen zynde, de Heer *Acoley* zich in persoon derwaarts begaf. Daags 'er aan zont zyn Ed. de twee opperkooplieden, de Heeren *Gerard Demmer* en *Pieter Willemszoon*, en den lieutenant *Forsenburg* derwaarts, om den Engelschen koopman, *Randot Jesson*, van dat eiland met zyn schip te doen vertrekken, alzoo de gansche bezetting aldaar toen maar in 12 soldaaten en 15 slaaven bestont. Hy weigerde dit, zeggende, van zynen Heer Voorzitter op Bantam maar gezonden te zyn, om dat eiland te bezien, verzoekende, dat die vesting niet met meer volk bezet mogt worden voor nader ordre zyner Heeren Principalen; waar op hy den 10den Maart vertrok. Doch de voornoemde *Hunter* schynt op zyn berigt naderhand herwaarts gekomen te zyn, om iets van gewigt op dit eiland (dat de Heer *van Diemen* door zyn aanwezen verhindert heeft) te ondernemen.

De Heer Weyns beschreven. De Heer *Abraham Weyns* is hier een zeer loffelyk Landvoogt, en een man geweest, die zyn eere stelde, in de menschen ten beste, en tot vrede niet alleen te raaden, maar ook buiten pleydoijen te houden, 't geen ook de reden was, dat hy zeer weinig vergadering van de Raad des Gerichts hielt, alzoo 'er by na niets was, 't geen hy niet in der minne deed afmaaken, of zelf buiten eenig pleydoi ten einde bragt; hoewel ik 'er wel gekent heb, die om de 4 of 5 maanden eens vergadering beleiden, om de pleidoijen te langer te doen duuren, en om de menschen, die daar na wagten moesten, te bederven. Hy wiert in 't jaar 1660. Extraordinaar Raad van Indiën.

Als ook de Heer van Dam. De Heer *Johan van Dam*, uitgekomen als vry Doctor, wiert naderhand om een wakkere daad, die wy elders verhaalen zullen, tot Sergeant Majoor van Batavia, en 1661. tot Landvoogt hier gevordert, alwaar tot 't jaar 1665. gebleven zynde, vertrok hy in dat zelve jaar in Februarii naar Amboina, om de zaaken aldaar, als de naaste Landvoogt aan Amboina gelegen, by 't overlyden van den Heer Landvoogt *Simon Cos*, van naby te beschouwen. Wat mislyk voorval hy daar, en verder op Batavia met de Weduwe van 1661. dien Heer, zyn trouwlooze bruid, en met den Opperlandvoogt, de Heer *Johan Maatsuiker*, had, hebben wy reets onder de stoffe van Amboina en de Moluccos verhaalt.

Hy was een korzelig man, wiert gemeenelyk, *Jan met de lange Broek*, om dat hy veel met een lange Misquitenbroek ging, of ook wel de *Lange Jan* genaamt. Met zyn tweeden, den Heer *Antoni Hurdt*, die anders een braaf man was, kon hy ganschelyk niet overeen komen, waarom die ook in 't jaar 1664. na Batavia vertrekken moest, en door den Heer *Almonde* vervangen wiert. Hy was anders een dapper man voor zyn vyand, waar van hy verscheide deftige blyken gegeven heeft.

De Heer *Jacob Cops*, die hem in 't jaar 1665. verving, lag niet minder met zynen opperkoopman, de Heer *Almonde*, nog in dat zelve jaar, overhoop, zettende hem gevangen, na dat hy hem met 4 soldaaten van de Secretary, terwyl hy schreef (alzoo hy toen ook geheimschryver was) met geweld had laaten afhaalen; zoo dat haar Hoog Edelheden, die dit zeer quaalyk namen, hem na Batavia ontbieden moesten, ordonnerende hem in 't zelfde jaar, al was 't met een huurchaloep over Ambon te zenden, daar hy in November aanquam, vertrekkende in 't jaar 1666. van daar na Batavia. De Heer Cops slegt gedrag.

Deze Heer heeft daar als Landvoogt zeer fors geregeert, en by die ingezetenen een slegten naam gehad, om dat hy zeer inhaalende en baatzugtig was; dat hy over al, daar hy geweest is, getoont heeft; ook was hy zeer eigenzinnig, gansch niet inschikkende, willende dat alles voor hem zou opdraajen; 't geen hem, gelyk wy onder Amboina zien, zeer quaalyk opgebroken is. Ondertusschen is 'er in 't jaar 1670. een verbond, in de tyd van de Heer *Hurdt*, met die van Kessing en Rarakit gemaakt.

De Heer *Cornelis van Quaalberg*, een zeer korzelig man, wel een goed soldaat (gelyk hy 1673. in Augustus toonde, toen hy als Commandeur over 13 schepen der E: Maatschappy tegen 10 Engelsche schepen sloeg, en, na 4 uuren vegtens, hunnen Onderzeevoogt met 41 stukken, den President genaamt, hunnen Schoutbynacht, de Samson met 36 stukken, en de Entilope met 34 stukken, veroverde, doch een al te haastig, en zeer ongemakkelyk Bestierder, die by na over al, zoo aan de Kaap (van waar hy ter ordre der Heeren zeventienen in 't jaar 1668, schoon daar Commandeur zynde, afgezet naar Batavia gezonden wiert) als op Malacka, en daar hy gelegen heeft, met de voorname Bedienden moejelykheden, en De Heer van Quaalbergs bestiering hier.

1689. ze hier ook niet weinig met zyn Tweede Persoon, den Opperkoopman *Maarten Roos*, gehad heeft. Hy zette hem ook eenigen tyd gevangen, en zont hem met zyn proces na Batavia, 't geen *Roos* daar won.

Onder dezen Landvoogt is 'er door verscheide persoonen een togt na de top van de Goenong Api gedaan, onder welke, zoo my zyne Gemalin in 't jaar 1686. op Batavia gezegt heeft, een Keizer, Koning, Hertog, en Graaf (dat is, persoonen, dien naam voerende) geweest zyn.

De Heer van Zyll beschreven. Hy is vervangen door den Heer *Willem van Zyll*, een Heer van hooge jaaren, die niet alleen al grys was, maar van ouderdom ook vry krom ging.

Van dezen Heer hebben de Bandasche borgers menigmaal zeer veragtelyk gesproken, om dat hy nu en dan de dronken baazen, die hun werk niet wel verrigt, en zich vol gedronken hadden, wel een streek met zyn dikken rotting met een zilvere knop (dien zy de fles met de zilvere schroef noemden) gegeven had; maar zy hebben hem (hoewel hy dat slaan wel kon gelaaten, en hen op een andere wyze gestraft hebben) groot ongelyk aangedaan, en naderhand daar veel berouw van gehad, toen zy anderen kregen, die hen ten uiterste geplaagt hebben

Hy was waarlyk, en buiten eenige drift gesproken, een vroom, eerlyk man, en een zeer getrouw dienaar van de E: Maatschappy, een Heer, die agting voor braave, bequame en naarstige lieden; maar ook een doodelyke haat tegen luiaards en dronkaarts had. De eersten hielp hy voort, maar de anderen strafte en vervolgde hy. Hy was niet alleen niet baatzugtig, of inhaalende (een gebrek van veel Landvoogden) maar in tegendeel zeer milddadig, en gulhertig omtrent die geen, die dat verdienden. Van zyne mildaadigheid heeft hy een groot bewys gegeven, wanneer hy (schoon by de aardbeving in Amboina in 't jaar 1674. zyn vrouw, kinderen, en huis, met alle zyn goederen, die beneden, en niet boven in de vesting waren, wegstroomden) wel 20 jaaren lang zyne jaarlykze soldye, zoo lang als hy Opperkoopman, of Landvoogt geweest is (dat in 11 jaaren wegens zyn eerste bediening 12100 guld., wegens 9 jaaren van zyn tweede bediening 21600, en dus te zamen 33700 guld. bedraagt) aan zyn zusters kinderen in 't vaderland (die het egter niet al te zeer van nooden hadden, alzoo haar zoon, *N: Roodenburg*, Predikant op een dorp in Zeeland was, daar hy 't zeer wel had) zeer gulhertig heeft laaten trekken, waar van ik, nog in Indien, nog in 't vaderland, eenig diergelyk voorbeeld van milddadigheid oit meer gehoort hebbe.

Noit was hy gewoon te paard een uur 1689. of anderhalf uit te ryden, of hy deed zyne oppassers, die hem te voet gevolgt hadden, altyd 2, en den sergeant, of corporaal, 3 glazen Fransche of Rhynsche Wyn, na dat hy dan zelf dronk, aanstonts na zyn wederkomst, dat ik menigmaal zelf gezien heb, en in zyn bywezen, op dat zyn slaaven hem hier in niet bedriegen zouden, schenken.

Noit heb ik, die eenige maanden by hem gewoont heb, en zeer beleest en gulhertig van zyn Ed. onthaalt ben, eenig geschil met hem, dan alleen daar over gehad, dat ik hem noit 't een of 't ander voor my zelven verzogt, hoewel hy my uit zich zelven zoo veel dienst gedaan, en zoo veel beleefheden bewezen had, dat ik wel ondankbaar geweest moest zyn, indien ik zoo een milddaadig Heer nog ergens om voor my had willen verzoeken.

Noit deed ik zyn Ed. voor een ander eenig billyk verzoek, dat al zomtyds geschied is, of zyn Ed. heeft het my toegestaan.

Met zyn Tweeden, en andere Raadspersoonen, heeft hy in veel vrede en rust tot zyn dood toe geleeft; en van zyne vroomheid en eerlykheid is by myn aanwezen nog een blyk, die ik hier mede tot zyn lof aanteekenen moet, voorgevallen. Zeker Perkenier, op een van zyn medeperkeniers, om dat zyn Ed. hem gunstig was, zeer nydig zynde, quam den zelven op zekeren morgen, als een man, die quaalyk van den Landvoogt sprak, by zyn Ed. aanbrengen, waar over hy eenigen tyd wat onthutst was, alzoo hy geloofde, dat die man hem de waarheid gezegt had. Zyn Ed. deed my de eer van my dit geval mede te deelen, vraagende, hoe my dit van een man, die hy zoo menigmaal begunstigt had, voorquam; ik zei, dat ik het niet geloofde, en dat ik zyn Ed., om dit regt te weten, raadde, den beschuldigden en den beschuldiger op eenen tyd zamen voor hem te ontbieden: want dat anders zyn vyanden in staat waren, om altyd zyn beste vrienden by hem verdagt te maaken. De Heer *van Zyll* prees dit, en riep ze beiden voor hem. De beschuldiger was 'er eerst; maar toen hy den beschuldigden binnen komen zag, bestierf hy doodelyk. De Landvoogt deed aan den beschuldigden een voorstel van de beschuldiging; maar eer hy zich daar over eens recht verantwoord, en zyn *alibi* aangewezen had, viel de ander al deerlyk door de mande, en bad om vergiffenis. Uit dit geval blykt ook klaar, dat hy een Heer was, die zich in zaaken, die dat lyden konden, zeer geerne na de goeden raad van anderen richten wilde.

Zyn

1694. Zyn Ed. is vervangen door den Heer *Joannes Cops*, zoon van de Heer *Jacob Cops*, diens meeste werk daar geweest is, om zich aan die Perkeniers, die zyn Vader niet genoeg ingevolgt, en de Heer *Hurdt*, zyn opvolger, meer aangehangen hadden, op het bitterste te wreeken; waar over hy ook *Aart Antoniszoon Vermeer* (alias *Aart Hac Hac* genaamt) zoo lang vervolgt heeft, tot hy genootzaakt geweest is, met zyn huisgezin op te breken, en na Batavia te gaan woonen.

De jonge Heer Cops in zyn bestier aangemerkt.

Hy was een flegt Bestierder, een man van zeer weinig verstand, en die weinig werk van zyn dienst maakte. Hy is egter naderhand (schoon hy, zonder ordentelyk door haar Edelheden verlost te zyn, op zyn eigen gezag maar uit Banda op Batavia quam) Raad van Indiën, en zelf nog Ordinair Raad geworden; maar hy maakte het daar van tyd tot tyd, met byna noit in Vergadering te komen, zoo flegt, dat hy op de klagte van den Opperlandvoogt, de Heer *Jan van Hoorn*, daar over uit het Vaderland bedankt wiert.

Als ook de Heer Coyett.

De Heer *Cojett* verving hem, zynde met 'er tyd Landvoogt geworden in een plaats, daar zyn wakkere Vader als Bandiet (hoewel onschuldig, zoo men meinde, en alleen door de bittere haat van de Heer *Nicolaas Verburg*) geleeft had.

Deze Heer had hier mede den besten reuk niet. Een preuve daar van was een geval, in 't jaar 1697. of 1698. aldaar gebeurt. Zeker Perkenier, in de Laoetan, *Jan Pauluszoon* (zoo my door zeker Heer verhaalt is) van zyn schoonzoon, *Carel Harder*, beschuldigt zynde, dat zyn slaaven een sokkel Foeli by een derden, *Barent de Bakker* genaamt, gebragt hadden, om die aan vreemdelingen, tegen 't placcaat, te verkoopen, zoo wiert hier nog by gevoegt, dat des eerste 's vrouw, een zeer jaloers wyf, dit alles mede wel wist.

Hier op ontbood de Heer *Cojett* deze vrouw, die 't hem alles zeer omstandig zei; waar op zy, en haar man, en ook die, tot wien de sokkel gebragt was, eenigen tyd lang gevangen gehouden, hoewel zy en haar man, na eenigen tyd ontslagen wierden. Maar aangezien die man hem mogelyk voor die gunst niet na zyn zin, of wel ganisch niet, beloonde (vermits hy zeer baatzugtig was, 't geen hy middagklaar in Amboina getoont heeft) vont hy goed het Perk, de Laoetang, den eersten Perkenier, zonder een proces 'er over te maaken, af te nemen, en aan *Carel Harder*, by schatting (quantswys) voor 6000 R^den^, daar het wel eens zoo veel waardig was, over te doen geven; waarin de eigenaar, ganisch misnoegt, goed vont daar van aan haar Hoog Edelheden kennis te geven. 1706.

De Hooge Regering van Indiën bevont dit stuk in allen deelen zeer flordig, en ten uitersten onrechtveerdig, dat men een man, zelf zonder het *corpus delicti* eens gevonden te hebben, maar op een enkele beschuldiging, en zonder eenige geregtelyke aanspraak, of onderzoek, met geweld uit zyn goed zettede. Zy schreven 'er aan hem, en den Raad, wel zeer scherp over; maar de man heeft zyn Perk niet weder gekregen, sloeg hier over aan den dronk, en is van droetheid het bestorven. Hy nam, by zyn vertrek uit Banda naar Amboina, *Joannes Lamotius*, gewezen Hooft van Mauritius, en om eenige swaare misbedryven na Rosingein gebannen, met zich, hebbende op Mauritius by zyn uittogt van hem beleeftheid genoten; doch haar Edelheden ordonneerden hem den zelven weer naar Banda te zenden.

En de Heer de Haze.

Noit hebben de Bandaneezen een erger Landvoogt, als den Heer *Theodorus de Haze*, gehad.

Zy zeggen, dat hy gansch Banda, maar Poelo Ay vooral, bedorven, en veel ingezetenen alhier zeer arm gemaakt heeft. Hy, die gelds genoeg had, wilde zelf 'er geen geld winnen, om te toonen, dat hy een goed dienaar der E. Maatschappy, *quasi*, was, en mogt ook niet lyden, dat yemant anders, ja zelfs zyn eigen Tweede, en swager, de Heer *van Eps*, waar mede hy ook geduurig over hoop lag, het allerminste won; om welke reden hy hen ook van tyd tot tyd de gansche vaart zogt te beletten, om ze dus, als rotten in de val, geheel te doen uitsterven; weshalven de Heer *de Haze* daar over wel ernstig aan haar Edelheden schreef; hoewel het *juist* den uitslag, dien hy verwagte, niet had.

De Borger en Perkenier *Henrik Meyer*, die hy voor 't Recht betrokken had, wilde hy aan de galg, of ten minsten op het schavot hebben, waarom hy hem in d'eene week zyn proces tegenwees; maar die man daar van zich na Batavia beroepende, en hy, door een reisje na Poelo Pissang, hem de gelegenheid, tot aanteekening van dit appel, zoekende af te snyden, wiert juist, als hy op 't hooft quam, daarom verzogt. Hy tragtte het wel te ontgaan; doch vermits die man hem dreigde, alzoo de tyd voor zyn wederkomst voorby zou zyn, daar tegen te zullen protesteeren, zeide hy eindelyk, nu, wy zullen zien, hoe wy het stellen, en u genoegen geven. En daar op wees die zelve Landvoogt met zynen Raad des Gerichts (denkt eens hoe die Raad van een Landvoogt afhangen moet) een en de zelve zaak, die *Meyer* de week te

1709. vooren verlooren had, in de volgende week tot zyn voordeel uit. Een dubbelt vonnis, 't geen zeker Procureur op Batavia, om de zeldzaamheid, in twee bordekens, in 't net geschreven, naast den anderen, als een van zyn beste schilderyen, in zyn voorhuis ophing.

Hy zont ook op zekeren tyd dezen zelven *Meyer*, daar hy zeer op schynt verbittert geweest te zyn, met een schip na Batavia, en wilde, dat hy 'er geboeid na toe gaan zou, hoewel dit niet geschied is. De Perkenier, *Willem Bergé*, was derwaarts vertrokken, doch hy had zich onder de bestelgoederen in de Konstapels kamer moeten versteken. En hoewel *Carel Harder* met zyn chaloep, en een pascedul, na veel moeite, derwaarts vertrokken was, had hy egter in de papieren der E. Maatschappy van dat jaar geen beter naam, dan de anderen.

Hy beschuldigde deze drie, houdende zelf zyn swager *van Eps* niet vry, dat zy 't kasteel hadden willen afloopen, zoo my eenige van deze lieden zelf gezegt hebben; maar haar Edelheden vonden deze beschuldiging al zoo zot, als onwaaragtig.

Hy maakte het hier eindelyk zoo grof met alle zyne tyrannische zottigheden, dat de Borgers en Perkeniers, en vooral *Carel Harder*, het niet langer konnende harden, en vreezende, dat hy hen nog de keel toebinden zou, goedvonden gezamentlyk over hem na Batavia te klagen; waar op haar Edelheden den Heer *Schenkenberg* hier gezonden, en hem geordonneert hebben na Batavia te komen, waar heen hy met *Venbuyzen* vertrokken is, zonder dat hem egter wegens alle die zottigheden, en geweldenaaryen, daar over hem de Fiscaal behoorde aangesproken te hebben, het minste leed geschiet is. Zoo dat het een Landvoogt, als hy gunst van Hoogerhand heeft, vryftaat aan de ingezetenen alles, wat hy maar wil, straffeloos te doen; daar men by andere gevallen (als aan den Ouden Heer *Coyett*, en de Heer *Jacob Cops*, toen hy uit Amboina vertrok, als ook aan de Heer *Hofman*, en anderen, bleek) wanneer men de gunst van 't Hoogerhuis niet heeft, een Landvoogt zoo wel, als een ander, door den Fiscaal doen aanspreken, afzetten, en zelf op 't schavot heeft weten te brengen.

Wat hier de reden van geweest is, weet ik niet; maar zeg alleen, dat zyne zottigheden en geweldenaaryen zoo klaar gebleken zyn, dat men hem van daar heeft moeten ontbieden, en dat hy over al die valsche beschuldigingen, opzendingen, en over 't plagen van zoo veel menschen niet eens gemoeit, veel min iet geleert is; uit het welke men het naast oordeelen moet, dat hy vier witte 1709. voeten gehad heeft, en dat het den Fiscaal, die hem anders wel gevonden zou hebben, waarschynelyk wel verboden geweest is. Ja zyn zottigheden en huisgeweldenaaryen waren maar weinig weeken na zyn trouwen met een braave vrouw, die hy niet waardig was, zoo groot, dat hy de zelve, die by haar voorigen mans tyd, als zeer verstandig alles bestierd had, zeer geerne (zoo zy maar zoo zot, als hy, geweest was) onder 't bestier van zyn slaaven zou gestelt hebben, alzoo die de sleutels van alles hadden, waar door zy duidelyk zag, dat zy 'er op die wyze volkomen t'huis lag; maar deze Mevrouw, zulk een leven niet gewoon, en niet genegen zynde dit langer op te volgen, nam daar na haaren slag (wanneer hy zelf zei, niet genegen te zyn om by haar te blyven, om dat zy, die ontrent 100000 R^{ders} bezat, zoo veel niet had, als hy wel gedagt, of zy opgegeven had, en om dat 'er eenige uitstaande schulden onder waren, die zoo aanstonts op zynen eisch niet inquamen) zoo wel waar, dat zy hem met bedaartheid vraagde, *wat hy dan wilde, dat zy doen zou? met al het uwe*, zei de gek, *maar ten eersten heenen gaan*; *als gy my*, zei zy, *schriftelyke ordre daar toe geeft, zoo zal ik gaan.* Hy ontbood aanstonts een Notaris om zoo een geschrift van scheiding op te stellen; doch als die zeide, daar toe niet bevoegt te zyn, verzogt hy haar neef, de Heer *Pieter Hakfort*, die daar mede in huis woonde, dit te doen, die dit mede, als een zaak, hem niet voegende, weigerde, en toen schreef hy ('t geen ook best voor zyn vrouw was) dit zelf, waar op zy nog dien eigen avond met al het haare, zeer vreedzaam, en wel dubbelt bly, dat zy op zulken bondige wyze van dezen quaadaardigen gek verlost was, uit den huis ging.

Naderhand zag hy wel, niet door zyn eigen oogen, maar door die van twee andere Heeren Raaden, dat hy, dien 't nu beroude, en die tragte haar weer by zich te hebben, zeer dwaas gedaan had; maar zy, die by haar stuk bleef, heeft het daar toe gebragt, dat zy, niet lang daar na, ook geregtelyk, en by klokkegeslag, gescheiden zyn. En na dien tyd heeft men zulk een man, die uit de Landvoogdy van Banda eerst met zulken stank, en met nog veel vunzer reuk van zyn vrouw gescheiden was (alzoo hy klaar bewees zyn eigen huis niet te konnen bestieren) nog Ordinair Raad van Indiën gemaakt, en magt gegeven, om, nevens zoo veel verstandige Heeren, gansch Indiën met een besluitende stem te regeeren.

Dit staaltje alleen (denk ik) zal bequaam genoeg zyn om dezen gierigen Vrek,

1709. Vrek, die op het allerminste in zyn huishouding zelf zag, en dat geerne bedilde (schoon hy een man was, die men zei, dat meer dan 100000 Rders van zich zelven bezat) te leeren kennen; en men verwondert zich nergens meer over, als hoe hy, die schandaleus gierig leefde, van zich heeft konnen verkrygen, om dat slaavenloon in Banda, waar van hy maandelyks zoo veel trekken kon, af te schaffen; maar de hoope van hier door hooger te zullen stygen, en dan veel meer te zullen winnen, heeft hem die harde post, met al de vloeken daar op gevolgt, en nog dagelyks volgende, als de grootste schynheilig, niet zonder veel neepen van zyn gewisse (die vry wonderlyk gestelt was) doen overstappen.

Indien dit ons van ons bestek niet te verre afleide, wy zouden hier van nog meer konnen zeggen; maar zullen het hier by laaten.

De Heer *Schenkenberg*, zyn vervanger, die hier in Maart 1709. quam, stierf in *Juni*, *des zelven jaars*, en dierhalven konnen wy van hem niet anders zeggen, dan dat hy daar met alle de statie, ontrent een Landvoogt gebruikelyk, begraven is.

Kort na zyn overlyden quam hier de Ambonsche Landvoogt, de Heer *Adriaan van der Stel*, hoewel ongeroepen, en buiten eenige noodzaakelykheid, gelyk wy nader onder Amboina zien. Wat hy egter hier verrigt heeft zouden wy konnen toonen; doch ons te verre daar over moeten uitbreiden, daar wy ons zoeken, zoo veel mogelyk is, te bekorten.

Het gedrag van de Heer van Eps in zyn bestier.

De laatste Bandasche Landvoogt daar wy nog iets van te zeggen hadden, is de Heer *Andries van Eps*. Hy was de voorzoon van een vrouw, die met den Perkenier en Borgerlieutenant *N. Hardekop* is getrouwt geweest. Deze Heer *Hardekop*, met een dochter van de Heer *van Breugel* getrouwt, en eenige jaaren 'er na naar Batavia met zyn huisgezin vertrokken, en ook daar overleden zynde, is die juffrouw naderhand met de Heer *Douglas* hertrouwt, die eindelyk Raad Extraordinair, daar na Ordinair, en ook Directeur Generaal van Indiën geworden zynde, dezen *van Eps*, waarschynelyk op de voorspraak van zyn huisvrouw, van tyd tot tyd zoo verre voortgeholpen heeft, dat hy, die anders daar toe geen bequaamheden ter wereld, en noit eenig ander dan zyn geboorteland, Banda, gezien had, daar eindelyk egter Landvoogt geworden is.

Zoo lang 'er geen bittere en uitberstende geschillen tusschen den Heer Opperlandvoogt *Abraham van Riebeek*, en den Heer Directeur *Douglas*, voorvielen, wiert hy door den Heer *Douglas*, en uit vreeze van zoo grooten Christoffel aan 't Hoogerhuis, in veel van zyn dwaaze quinten, van de Bandanezen verdragen, zonder dat men 'er veel anders, dan dat hy de snedigste niet was, van hoorde. 1712.

Maar na dat het vuur tusschen die twee Heeren zoo openbaar en zoo sterk aan 't vlammen geraakt was, dat de bittere Heer *van Riebeek* den Heer *Douglas* zoodanig in volle Vergadering gehekelt, en geslingert had, dat hy 'er 14 dagen van te bed lag, zoo moesten ook van de weerstuit alle de vrienden van dien Heer, en vooral de Heer *van Eps*, aanhouden, en ook een Afrikaansche houw over den neus hebben.

Hier toe had niet weinig aanleiding gegeven, dat de Heer Landvoogt *van Eps* yemant had hooren zeggen, dat 'er een pasquil op hem was gemaakt, dat van hem gevallig in den openstaande lessenaar van zeker Assistent *Mattheus Castella* gezien, en ook waarschynelyk door dien *Castella* bedagt was.

Hy had dit zoo ras niet vernomen, of hy zont Gecommitteerden, om die lessenaar te doen openen, en, alzoo *Castella* dit niet doen wilde, gaf hy last van die te doen opbreken, liet 'er dat pasquil, zonder naam, uithaalen, by hem brengen, en dezen *Castella* daar over, zonder eenig verder bewys, dat hy het gemaakt had, maar om dat hy 't bezat, zonder dat hy het aan yemant gezegt, of iets daar van verbreid had, niet alleen gevangen zetten, maar ook, na hem daar over in rechten betrokken te hebben, geesselen, brandmerken, en in de keten slaan.

Deze onordentelyke handeling, ontrent 't jaar 1712. voorgevallen, waaide ten eersten naar Batavia over, en gaf daar, te meer, dewyl zy zoo wonderlyk in de kraam van den noitvergevenden Heer *van Riebeek* diende, zulken roep, dat haar Edelheden daar over een zeer scherpen brief aan hem en den Raad in Banda schreven, en *Castella*, met zyn stukken, zoo als hy nog in de keten was, na Batavia ontboden, om daar zyne Actie tegen die genen, die hem zoo onregtveerdig mishandeld hadden, zoo als hy te raade worden zou, in te stellen.

De Heer *van Eps*, die dit noit verwagt had, en nu egter alles tot zyn nadeel, en de spillen op Batavia gansch verdraaid vond, was hier door niet weinig benart, ja zoodanig, dat hy *Castella*, toen hy vertrok, aanbood buiten de keten na Batavia te laaten gaan, even of dit verandering aan zyn grove misslag geven kon; doch *Castella*, dit weigerende, zei, dat, had hy 'er nu zoo lang in gezeten, hy 'er ook nog wel tot Batavia toe in blyven kon, en 'er ook in blyven zou, om daar zoo te komen, en te zien, wat haar Edel-

1713. Edelheden hier over verder zouden goedvinden.

Dit ontstelde den Heer *van Eps* zoodanig, dat het hem byna aan de zinnen ging, te meer, alzoo haar Edelheden van hem ook een omstandig berigt wegens dit gansch geval, daar hy weinig raad toe wist, afvorderden.

Castella quam ontrent in 't midden van Mey 1713. in de keten op Batavia, en wiert in 't Ambagtsquartier geplaatst. Hy had gedagt, dat hy ten eersten uit de keten geraaken zou; maar de behandeling van zyn zaak, die eerst een naauwkeurig onderzoek door den Raad van Justitie vereischte, liet dit nog niet toe.

Den 14[den] October des zelven jaars quam 'er tyding op Batavia, dat de Landvoogt *van Eps* 4 borgers van Banda, zoo als zy in 't Fort quamen, had laaten vast houden, en laarzen, om dat zy onwillig waren geweest tot nog toe te betalen zekere penningen, die hen opgelegt waren wegens buitengewoone vernieuwingen aan de Kerk, (dat geheel buiten gewoonte was) om 't welk te ontwyken, de borger *Carper*, nu deze zelve maand October met zyn gansch huisgezin op Batavia gekomen was.

In deze maand vernam men ook, dat zeker Predikant, gansch niet eerbiedig, nog eerwaardig van dezen en genen in Banda, behandelt was; volgens zyn eigen schryven aan zeker Heer op Batavia, die 't my voorlas.

Het Opperhooft van Poelo Ay, *Jacobus Valentyn*, had hem, kort na zyn aankomst op dat eiland, een braave oorveeg (zoo zommige zeiden) gegeven; doch hy had dit Opperhooft zoo deftig betaalt, dat hy 'er eer van had, hoewel zich een Predikant noit met zyn handen, maar met zyn tong en pen, verweeren moet.

Niet lang daar na was die zelve Pater op de voorbruiloft van de dochter van de Heer *van Eps* ten huize van dien Landvoogt genoodigt. Hy quam 'er; doch wiert aanstonts door zeker Heer niet alleen zeer quaalyk, over eene Theologische stoffe sprekende, bejegend, maar kreeg ook (dat veel hooger liep) een braave suffler, 't geen hy niet wel konnende veelen, zoo meinde hy dien Heer by de kop te krygen, (dat hy, myns oordeels niet moest gedaan, maar liever weggegaan, en naderhand hier over geklaagt hebben) maar deze Heer, wat kort zynde, ontdook zyn handen, laatende, zoo ik meyne, egter nog zyn pruik in de loop. Zoo ras hy 't ontdoken was, stelde zich zeker Onderkoopman voor hem in de bres, maar hy vatte dien onvoorzigtigen jongeling zeer ongenadig aan, en wierp hem zoodanig tegen de grond, dat hy niet weer ontrent hem komen durfde. 1713.

De Fiscaal *de Groot*, die al mede het tegen hem had, vraagde, *wat het te zeggen was, dat hy dien Onderkoopman zoo handelde*, en wilde hem daar op mede aanpakken; maar hy gaf hem van dat zelve laken een rok en broek. De Capitein, die 'er mede-bystont, en, die zoo men zei, met al die andere opgestemt had, om dien Pater eens te degen pal te zetten, en een vuile Atheïstische taal tegen hem uit te slaan, quam zich het laatste m in de bres stellen, meinende door zyn krygskundige agtbaarheid, en grove handen (alzoo hy hem ook aantastte) dezen Pater niet alleen te oversnuiven, maar ook wakker af te rossen; doch dit ontschoot hem volkomen: want de Predikant greep dit ongezouten en stinkend stuk vleesch in zyn ruggestreng, en wierp hem zoodanig, dat hy quatste, tegen de muur.

Geduurende deze bataille in 't huis van den Landvoogt waren de kaarzen ook uitgeraakt, waar op de Heer *van Eps*, niet wetende, wat 'er te doen was, in die kamer gekomen, en, by ongeluk ontrent dezen Pater geraakt, dien hy ook, zonder hem te kennen als vyand, maar tot zyn ongeluk, aantastte, aangezien hy hem een groot getal muilpeeren gaf, waarom hy zich eindelyk bekent maakte. De Pater, hoorende dat hy den Landvoogt onder zyn kluiven had, zeide met bedaartheid: *myn Heer, zyt gy het, ik had het op u zoo niet gemeent; maar dagt, dat het een ander was, die my als vyand aantastte, en derhalven is my dat leet*; en dus liet hy hem, nevens de vier anderen, met alle de gekregene slagen daar, en ging, om verdere moeite te myden, na huis.

Het bleef daar egter niet by: want daags daar aan tot den avond zich in huis gehouden hebbende, ging hy met zyn Cabay, of dunne Japonze rok, om een avondlugtje; doch had een klein houwertje daar onder verborgen, of zomtyds een van deze avondwolven een toeleg, gelyk hy vreesde, op hem gemaakt mogt hebben. En waarlyk zyn voorzorge was niet te vergeefs: want, in zekere straat gekomen zynde, wiert hy door een van deze vier gasten, verzelt van eenige slaaven met dikke stokken, zeer schielyk overvallen, maar had hy zich wel in des Landvoogts huis geweert, hy deed het hier niet minder, rukte aanstonts van leer, 't welk de slaaven zoo ras niet zagen, of zy lieten haar meester in de pekel, welken hy dwong op straat al knielende hem om vergiffenis van zyne dwaasheid te bidden.

De Landvoogt *van Eps*, die dit alles hoorde, schreef van al deze gevallen alzoo

1713. alzoo weinig na Batavia, als van de weergadelooze slagen, die hy by dat duister avondspel zoo onverwagt kreeg, maar verzogt alleen, dat haar Edelheden hem in plaats van de drie Predikanten toen aldaar, (die ook om hunne opkomst, zonder ergens verder af te spreken, verzogten) drie vroome, eerlyke, en godvrugtige Persoonen geliefden toe te zenden; waar uit veelen op Batavia geloofden, dat of die Landvoogt gek was, of dat hy ten minsten vaststelde, dat de drie, die om hunne verlossing verzogten, niet vroom, eerlyk, nog godvrugtig waaren; doch de tyd heeft geleert, dat het eerste maar al te waar was.

Nog in deze zelve maand quam 'er tyding, dat de Heer *van Eps*, geen raad met de zaak van *Castella*, waar op haar Edelheden zeer styf stonden, wetende, niet alleen mymerde, maar niet veel beter als gek en beroerd was; waar door hy ook genoodzaakt geweest is, om in 't jaar 1714. ontslag van zyne bediening, mits verblyvende daar, te verzoeken, 't geen hem beide, mits afschryving van gagie, in 't jaar 1715. toegestaan is.

Hoe 't nu verder met de zaak van *Castella*, en hem gegaan is, weet ik niet net, dan alleen, dat haar Edelheden in 't jaar 1716. 't verblyf van den Heer *van Eps* in Banda ingetrokken, en hem geordonneert hebben wegens de zaak van *Castella* op Batavia te moeten komen, aangezien hy haar nog gansch geen verantwoording daar omtrent gedaan hadde.

Ik geloof egter, dat die zaak zulken vaart niet meer, als in 't eerst, geloopen heeft, om dat de Heer *van Riebeek* in 't jaar 1713. ondertusschen is komen te overlyden, en schoon de Heer *Douglas*, 1713. patroon van de Heer *van Eps*, niet lang 'er na naar 't vaderland vertrokken is, heeft hy egter daar in zyn plaats den Heer *Casteleyn*, zynen vriend, en ook den Heer *van Swol*, gelaaten, met wien, toen Opperlandvoogt zynde, hy in een goed verstand stont, en altyd gestaan heeft, ten ware daar in door de tyd eenige verandering ('t geen niet geloove, nog my gebleken is) gekomen was.

In zyn plaats quam in 't jaar 1715. de zomtyds waarheid sprekende Heer *Philip David van Ucchelen*, die in 't jaar 1719. in 't begin met zyn Tweeden *Jan de Croese*, en den Fiscaal *Louis Baarmaaker*, over hun slegt huishouden aldaar, opontboden is met afgeschreven soldye, en door de Heer *Pieter Gabry*, Tweede van Amboina, in 't jaar 1619. vervangen.

Deze Heer *Gabry* bleef 'er tot 't jaar 1721. en wiert door den Heer *Salomon Storm* vervangen; doch deze in 't jaar 1722. 1sten Januari overleden zynde, is myn schoonzoon de Heer *Balthasar de Bruyune* hier 5 maanden Gezaghebber geweest.

Uit deze weinige staaltjens kan men zien, hoe 't in zulk een Landvoogdy nu en dan toegaat, en hoe zoo veel braave mannen, en huisgezinnen, dikwils van de zotte caprice en hoofdige grillen van een dwaazen gek, en averegtzen Landvoogt, geheel en al afhangen moeten, zoo zy niet t'eenemaal bedorven willen worden, 't geen hen, hoe voorzigtig zy ook zouden mogen zyn, dikwils egter te beurt valt, als zy maar 't ongeluk hebben van by hem in 't oog te loopen, en in 't quaade blaadje te staan.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

N*Aamen der* Commissarissen *hier.* *De* Opperkooplieden. *De* Capiteins. *De* Opperhoofden *van Lontboir.* *De* Fiscaals. *De* Soldyeboekhouders. *De* Geheimschryvers. De Opperhoofden *van Poelo Ay.* *De* Opperhoofden *van Wayer.* Geheimschryvers *des Gerichts.* *De* Lieutenants. *De* Vaandrigs.

DAt men nu en dan hier, en in andere Oostersche Provintien, wel een Commissaris, of Gevolmagtigden uit naam van haar Edelheden, gezonden heeft, om alles daar van naby na- en door te zien, is wel waar, maar dat geschiede meer, als men oordeelde, dat het belang der E. Maatschappy dit vereischte, dan wel om eenige onordentelykheden, door een Landvoogt begaan, na te speuren, of te straffen; behalven dat 'er maar zeer weinige geweest zyn, die al mede na hunne driften, en veeltyds niet zonder groote zugt, de zaaken behandelden.

Naamen der *Commiſſariſſen* der drie Ooſterſche Landvoogdyen, Amboina, Banda, en Ternate.

Naamen der Commiſſariſſen hier.

Herman van Speult, - - - - - - van 't jaar 1623.
Die 'er (dat wat wonders was) ging, om 't gedrag van den Landvoogt *Sonk* te onderzoeken.

Gillis Seyſt, - - - - - - - - 1627.

Antoni van den Heuvel, - - - - - 1633.
Deze is hier maar pas geweeſt.

Artus Gyſels, - - - - - - 1633. en 1635.
Die hier in *Juni* 1635. quam, en in September vertrok, met 't ſchip den Arend.

Antoni van Diemen, Opperlandvoogt, - - 1638.
Die hier uit Amboina voor een ſpringtogt overquam, om dat de koning van Ternate daar nog niet verſchenen was, om met hem alle zaaken te vereffenen.

Antoni Caan, - - - - - - 1643.
Superintendent, Overſte, en Zeevoogt over de drie Ooſterſche Provintien.

Arnold de Vlamigg van Oudshoorn, - - - 1650. tot 't jaar 1656.
Superintendent, Veldoverſte, Commiſſaris, Zeevoogt, enz.

Simon Cos, - - - - - - 1662.

Cornelis Speelman, - - - - - - 1667.
Superintendent, Commiſſaris, Zeevoogt, enz. was hier den 14^{den} Mey 1667.

Antoni Hurdt, - - - - - - 1672. en nog 1676.
Ook quam hy in 't jaar 1675. by 't overlyden van den Landvoogt, hier voor een ſpringtogt.

Robbert Padbrugge, - - - - - - - 1682.
Deze is in alle drie de Landvoogdyen geweeſt.

Dirk de Haas, - - - - - - 1689.
Deze ook.

En deze zyn ze, die myns wetens Commiſſariſſen over die drie Landvoogdyen, hoewel ik niet weet, of zy alle wel in alle de zelve geweeſt zyn.

Schoon ik bevoorens een nette Lyſt van de Landvoogden opgelevert heb, heb ik egter, wat moeite ik daar toe gedaan heb, die van de verdere Bedienden der E. Maatſchappy alhier zoo net, als ik wel wenſte, niet konnen bekomen, ik zal egter, 't gene ik 'er af wete opgeven, op dat een ander, die 'er beter gelegenheid, dan ik, toe gehad mogt hebben, de reſt daar na, zoo 't hem luſt, byvoege, of my die opgeve. Hoewel ik het myne al vry na gebragt hebbe.

Opperkooplieden, en *Tweede Perſoonen* van Banda.

De Opperkooplieden.

Henrik van Bergel,	van 1609. - - -	tot 1609.	wanneer Landvoogt wiert.
Willem van der Voort,	1609. - - -	- -	
Jaques Senepaar,	- - - - - -	1627.	wanneer verdronk.
Cornelis Acoley, - -	1632. of 1633.	1633.	wanneer Voorzitter wiert.
Gerard Demmer, - -	1633. - - -	1638.	dat na Batavia vertrok.
Pieter Willemszoon, -	1638.		
Abraham Weyns, -	- - - - -	1653.	als Voorzitter wiert.
Iſaac Topander, -	1660. - - -		
Leonard van Sorgen, -	- - - - -	1661.	wanneer ſtierf.
Ernſt Sax, en *Antoni Hurdt*, per interim te zamen	1661. - - -	1662.	
Antoni Hurdt, -	1665. - - -	1665.	vertrok na Batavia, wiert Commiſſaris van de Weſtkuſt.
Johan van Almonde, -	1665. - - -	1665.	vertrok over Amboina na Batavia.
Sybrand Abbema, -	1667. - - -	1668.	vertrok na Batavia en 't Vaderland.
Adriaan Ketelaar, -	1669. - - -	- -	dat ſtierf.

Maar-

Maarten Roos,	van 1673. of 1674.	tot 1678.	dat met Proces vertrok na Batavia, daar 1682. in October of November stierf.
Joannes Keyts,	1678.	1682.	na Batavia vertrokken.
Albert van Breugel,	1682.	1683.	dat stierf.
Henrik Crudop,	1683. of 1684.	1687.	dat vertrok na Amboina.
Willem Basling,	1687.	1691.	dat den 12den Febr. stierf als gekoren Landvoogt der Moluccos.
Cornelis Stull,	1691.	1693.	dat vertrok na Batavia.
Balthasar Coyett,	1694.	1694.	dat Gezaghebber wiert.
Jacobus de Witte,	1694.	1700.	dat stierf.
Isaac Weyns, provisioneel,	1700.	1701.	vertrok na Batavia.
Isaac Massis,	1701.	1703.	opontboden na Batavia, overdat voor de Heer *Stull* in de Kerk niet wilde opstaan.
Andries van Eps,	1703.	1704.	dat Gezaghebber wiert.
Den zelven,	1705. 14 April	1706.	23 Febr. dat weer Gezagh. wiert.
Den zelven,	1706. 5 Maart	1709.	15 Juni dat weer Gezagh. wiert.
Jacob Cuyk van Mierop,	1709.	1711.	26 Novemb. dat stierf.
Isaac Marmer, Koopman en profinoneel Tweede.	1711.	1713.	vertrok na Batavia.
Pieter Gabry,	1713.	1715.	vertrok na Amboina.
Jan de Croese,	1715.	1719.	dat met afgeschreven soldye opgaat na Batavia.
Balthasar de Bruyne,	1719. in Mey	1722.	1 Januari dat Gezaghebber wiert, 't geen hy bleef tot zyn vertrek, den 24 Mey, na Batavia.

Capiteynen van Banda.

De Capiteinen.

Henrik Beverning, van Gouda, - van 1616. - - tot

Hy komt in 't jaar 1616. hier voor als commanderende over Nassau en Belgica.

Adriaan van der Dussen, } commanderende
Jan Verhoeven, van Tiel, } op Poelo Ay over 't Fort Revenge. 1616. - -

Henrik Steur, van Sommelsdyk, - - 1616. - -

Deze nam Poelo Ay in dit jaar mede in.

Maarten Janszoon Vogel, - - - - - - - -

Deze heeft den 11den Maart 's jaars 1621. 't Hoog Land helpen innemen, en was een dapper man. Hy was getrouwt met een inlandze Amboineesche Mixtize dochter van Noessa Laoet, *Britis Pientas* genaamt, van een Portugeesche vader en Noessaloeze moeder geteelt, en zyn dochter was de vrouw van den ouden Heer *Laurens Pit*, van Bremen, die Landvoogt van de kust van Choromandel, en Ordinaar Raad van Indiën geweest is.

Men zegt dat hy ook Poelo Ay heeft helpen innemen en daar over met een groote goude keten beschonken is; doch ik vinde zyn naam onder de Hoofdlieden van die veldtogt niet aangeteekent. Egter wil ik het wel gelooven, om dat my dit van een zeer oud dienaar van de E. Maatschappy, die allerlei oude papieren der Secretary doorsnuffelt had, en die zelf ook een Inlander van hooge afkomst was, gezegt is; doch dit wete ik, dat hy zich

altyd zeer dapper in alle voorvallen gedragen heeft.

- - - - - *Gilde*, - - - - - van - - - - tot

Deze komt in 't jaar 1625. in de Batavische Kerkpapieren als de man van zekere *Donna Philippa*, en als Capitein, voor.

Nicolaas Colf, - - - - - - - - - -

Hy voor Sergeant uitgekomen en in Amboina geplaatst zynde, vryde daar een ryke Hollandsche weduwe (die in de Batavische Kerkpapieren in 't jaar 1627. den 21sten October *Hillemoer* genaamt word) doch had niets 't geen hy ten huwelyk brengen kon. Schaamte 's halven vulde hy zyn ledige kist met swaare steenen ('t geen daar na uitquam) en gaf de matroozen een steekpenning om te maaken, dat zy in 't overheissen in zee viel, gelyk, tot zyn groote blydschap inwendig, hoewel tot zyn groote droefheid uitwendig, geschiede; doch 't huwelyk ging egter voort, en hy naderhand met haar na Banda; daar hy na veel treffelyke daaden Capitein geworden; en in 't jaar 1627. in Juli met den Heer Landvoogt *Pieter Vlak*, en meer andere door de Poelorhunders, die hen schepten, gevangen genomen, en na Kelibon gevoert is, gelyk wy te vooren getoont hebben. Hy was een dapper man, aan wien haar Edelheden zich zoo veel lieten gelegen leggen, dat zy, na dat hy zekere vesting buiten last van den Landvoogt (ik vertrouw dat het *Quiryn van Raamburg*, of een ander ontrent die tyd, geweest is) ingenomen, en die hem daar over in de keten geslagen had, goedvonden hem, na Batavia zoo opgezonden zynde, niet alleen zeer te pryzen, en uit dien keten te ontslaan, maar ook een swaare goude keten om den hals te hangen, en dezen dapperen held daar mede onder een Quitasol van Staat geheel Batavia rond te doen leiden; en om hem nog meer te eeren, en te regtveerdigen, zonden zy hem 't jaar daar aan met den yzeren keten aan zyn been, en met de goude keten in een doos 'er by, weer na Banda, met uitdrukkelyke last aan den Landvoogt, dat, had hy hem zoo onregtveerdig in de keten doen slaan, hy zelf in persoon met hem na de Smit zou gaan, en hem van de keten doen verlossen, en hem dan zelf dien gouden keten, als een man, die dezen, en niet den yzeren door zyn dapperheid verdient had, om den hals te hangen, of doen hangen, hem in 't toekomende ordonnerende de behandeling der krygszaaken alleen aan den Capitein, tot wien die eigentlyk behoorden, en die ze ook beter, dan

hy,

hy, verstont, te laaten, en zich daar mede in 't geheel niet te bemoejen.

Hy komt in 't jaar 1641. 30sten December, in de Batav. Kerkpapieren, in Banda nog voor.

Hans Jurriaanszoon, - - - van - - - - tot 1631.

Hy komt in dezelve Kerkpapieren in 't jaar 1631. 26sten Juni voor.

Daniël Wolfzen komt in 't jaar 1633. by de Heer *Raamburgs* dood, voor.

Frederik Gommersdorp, - - - 1647. - - 1662. of 1663.

Herman van Outhoorn, - - - 1658. - - - -

Paulus Janszoon Visscher, *van Rintsdorf*, - 1668. - - - 1682. wanneer stierf.

Jan Jacobszoon Hysselberg, - - - 1683. - - 1692. wanneer stierf.

Zyn regte naam is *Yssenberg*, en zyn bynaam, Capitein *al al*, om dat hy in een verhaal zeer dikwils die woorden, schoon zy 'er niet te pas quamen, gebruikte.

- - - - *Gerritszoon*, - - 1692. of 1693. 1694. dat stierf.

Paulus de Brievings, - - - - 1695. 10 April. 1698. dat vertrok na Ternate.

- - - - - - 1698. - - 1701. dat stierf.

- - - - - - - - - -

Antoni de Lamsweerde, - - - - 1706. - - 1708. dat vertrok na Batavia.

Capt. Lieutenant.

Jan Schacht, - - - - 1708. in Mey, stierf in 't laatst van 't zelve jaar.

Johan Vink, - - - 1709. - - 1710. dat na Bat. vertrok.

Willem van Berge, - - - - 1711. - -

Deze was het nog in 't jaar 1716.

Herman Vleck, - - - - - - - - - was 't nog 1719. in Sept. en vertrok na Ternate.

Zacharias de Benfin, - - - - - 1722.

Opperhoofden van Lonthoir, zynde Kooplieden tot 65 guld.

De Opperhoofden van Lonthoir.

Philip van Tongerloo, - - van 1637. - - tot 1637. 15 Augusti dat na Batavia vertrok.

Pieter van Beusecom, - - - 1650. - - -

- - - - - - -

- - - - - - - -

- - - - - - - -

Antoni Hurdt, - - - - 1657. - - 1661. dat na Amboina vertrok.

Ernst Sax, - - - - 1663. - - 1669. dat stierf.

Adriaan Ketelaar, - - - - 1669. - - 1669. dat Tweede wiert.

Justinus van Wyk, - - - 1669. - - 1669. dat na Poelo Ay ging

Nicolaas de la Montagne, - - 1671. - -

Maarten Roos, - - - - 1671. - - 1673. of 1674. dat Opperkoopman wiert.

- - - *le Cadje*, - - - 1674. - - - -

Jacob van Dyk, - - - - 1675. - - - -

- - - *Klenk*, - - - - - - - -

Joannes de Hartog, - - - 1677. of 1678. - - dat vertrok.

Nathanael Goedhand, - - - - - - - -

Cornelis Stul, - - - - 1687. - - 1691. dat Tweede wiert.

Hy komt in 't jaar 1687. zoo al voor.

Henrik van de Water, - - - 1691. - - 1694. dat Tweede in Ternate wiert.

Jan

Jan de Heere, - - - van 1694. - - tot 1697. dat na Batavia vertrok, en daar stierf.

Isaac Weyns, - - - - - 1697. - - 1701. dat na Batavia vertrok, opontboden zynde.
Jacob Claarbout had in zyn Z. Wester Spiegel wegens quaaden handel in zyne Commissie na de Z. Wester eilanden zoo veel tot zynen laste ter nedergestelt, dat men goed vond hem na Batavia op te ontbieden.

Nicolaas Elarts, - - - 1701. - - 1707. in Mey dat na Batavia vertrok.

Paulus Timmerman, - - - 1702. - - - 1709. dat na Bat. vertrok.

Henrik Hellerus, - - - - 1709. - -
Was het nog in 't jaar 1716.

Fiscaalen van Banda, zynde Kooplieden tot 50 guld.

Fiscaals. *Isaac van der Voord*, - - - van 1628. tot 1629. dat verdronk.
Hy wiert met een watervloed in zee gesleept.

Balthasar Weyntgens, - - - 1633. 1633. dat op Ceram doodgeslagen wiert, met 15 anderen, in Juni.

Nicolaas de Wild, was hier, - - 1638.
Hy haalde den Opperlandvoogt de Heer *van Diemen*, by zyn komst hier, in.

Willem Maatzuiker, - - - - 1657 dat opgezonden vertrok.

Jacob Bornee, - - - - 1657. - - - deze is 1658. van de Gorammers vermoord.
Voor zeer korten tyd.

Ernst Sax, - - - - - 1657. 1663. dat Hooft op Lonthoir wiert

Joannes Robberti, - - - - 1663. 1664. dat, door den Landvoogt *van Dam* gegyzelt zynde, stierf.

Justinus van Wyk, - - - 1667. 1667.

Maarten Roos, provisioneel, - - 1667. 1669. dat dit vast wiert, tot 1671.

Jacob van Dyk, - - - 1674. 1676. dat Hooft op Lonthoir wiert

Joannes de Hartog, - - - - - - - als boven.

Gysbert van Rykel, - - - 1686. - - dat stierf.

- - - - *van Royen*, - - - - - - - dat stierf.

Henrik Caas, - - - - 1691. - - dat als Tweede na Macassar ging.

Pieter van der Poort, - - - - 1695. dat stierf.

Isaac Weyns, - - - - 1696. 1697. dat Hooft op Lonthoir wiert

Jacob Cloek, - - - - 1697. 1699. dat vertrok na Batavia.

Jacob Claarbout, - - - 1699. 1700. dat na Poelo Ay gaat.

Isaac Padbrugge, - - - 1700. 1701. zynde tusschen 1701. en 1703. buiten vaste bediening geweest.

Henrik Steenkoop, - - - 1701. 1702.

Jacob Bottendorp, - - - 1702. 1708. vertrok na Amboina.

Jacob Cuyk van Mierop, - - 1708. 1710. dat Tweede wiert.

Jacobus Valentyn, - - - 1710. 1711. dat na Poelo Ay gaat.

Henrik de Groot, - - - - 1711. 1715.

Louis Baarmaaker, - - - - 1715. 1719.
Deze was 't nog in 't jaar 1716. ging op met afgeschreven gagie 1719.

N. Latour, - - - - - 1719.

Soldye-

Soldye-Boekhouders van Banda, zynde Onderkooplieden.

De Soldy-boekhouders.

Jacob Hart, - - -	van 1667.	tot	
- - - - - -	-		
Maarten Roos, - - -	- 1659.	1667.	dat Fiscaal wiert.
- - - - - -	-		
- - - *Cops*, - -	- 1674.	1676.	
- - - - - -	-		
- - - - - -	-	-	
- - - - - -	-		
Jacobus de Witte, - -	- 1687.	1691.	dat na Ay gaat.
Joannes Swinnas, - -	- 1691.	1696.	
- - - *van den Berg*, -	- - - -	- -	
- - - *Maartenszoon*, -	- - - -	1700.	
Andries van Eps, - -	- 1701.	1701.	
Rutger Valentyn, - -	- 1701.	1707.	dat afgezet is, en vertrok 1708.
Pieter Pyl, - - -	- 1708.	1709.	dat vertrok na Batavia, en verder na 't Vaderland; doch scheide aan de Caap van zyn Vrouw, en quamen beiden weer, en hy stierf op Batavia.
Dirk Henrik le Grand, -	- 1709.	1709.	dat na Wayer gaat.
Pieter Persoy, - -	- 1709.		
Was het nog in 't jaar 1716.			
Lucas Beernink, - -	- 1719.		

Geheimschryvers van den *Landvoogt*, en van den *Raad* van *Politie* in Banda, zynde Onderkooplieden.

De Geheimschryvers.

Isaac van der Voord, - -	van 1627.	tot 1629.	
- - - - - -	-		
- - - - - -	-		
Antoni Hurdt, - - -	- 1653.	1657.	dat Hooft op Lonthoir wiert
- - - - - -	-		
Ernst Sax, - - -	- - -	1657.	dat Fiscaal wiert.
- - - *Vink*, - -	- 1663.	-	
Johan van Almonde, - -	- - -	1665.	dat over Ambon na Batavia vertrok, zynde te gelyk ook Opperkoopman, en Tweede.
Valentyn Rufius, - - -	- 1669.	1670.	
- - - - - -	-		
- - - *Braams*, - -	- 1682.		
Henrik Caas, - - -	- - -	1691.	
Abraham Sem, - - -	- 1695.		
Coenraad Frederik Hofman, -	- 1696.		
- - - - - -	-		
Pieter de Walsche, provisioneel,	- - -	1701.	
Jacob Bottendorp, - -	- 1701.	1702.	dat Fiscaal wiert.
Joannes Hartenberg, voor een tyd,	- 1702.	1702.	
Isaac Marmer, voor een tyd, -	- 1702.	1709.	vertrok na Batavia.
Tot 1703. en verder vast.			
Louis Baarmaaker, - -	- 1709.	1715.	dat Fiscaal wiert.
Jacob de Horn, - -	- 1715.		
Was het nog in 't jaar 1719. Septemb.			

Opper-

Opperhoofden van het eiland *Ay*, anders *Poelo Ay*, genaamt, zynde ook Kooplieden tot 65 guld.

Opperhoofden van Poelo Ay.

Melchior Mombart,	van	tot 1661.	dat stierf.
Philip de Carpentier, Zoon des Opperlandvoogts van dien naam,	1661.	1662.	
Sybrand Abbema,	1662.	1667.	
Justinus van Wyk,	1667.	1670.	
Nicolaas de la Montagne,	1670.	1677.	
- - - - -	-		
Joannes Keyts,	- - -	1678.	dat Tweede wiert.
Nathanaël Goedhand,	1678.	-	dat na Lonthoir ging.
- - - *Willeboords*,	- -	1685.	dat stierf.
Joannes Blusé,	1685.	1691.	dat stierf.
Jacobus de Witte,	1691.	1694.	dat Tweede wiert.
Joannes Swinnas,	1696. of 1697.	tot 1700.	dat stierf.
Jacob Claarbout,	1700.	1701.	vertrok na Batavia, daar ontboden zynde wegens zynen Z. Westerspiegel en over de zaaken, ten laste van *Weyns* daar in gestelt.
Andries van Eps,	1701.	1703.	dat Tweede wiert.
Isaac Padbrugge,	1703.	1710.	vertrok na Batavia.
Isaac Marmer,	1710.	1711.	dat Tweede wiert provisioneel.
Jacobus Valentyn,	1711.	1715.	dat stierf.
Reynier van Putten,	1715.		

Was het nog in 't jaar 1716.

Opperhoofden van *Wayer*, zynde Onderkooplieden.

De Opperhoofden van Wayer.

Pieter van Beusecom,	van	tot 1650.	dat na Lonthoir ging.
- - - *Foxter*,	- - -	1661.	dat hy verdronk.
David van Eps,	1661.	1665.	
Nicolaas de la Montagne,	1665.	1667.	dat na Poelo Ay gaat.
- - - - -	-		
- - - *Thim*,	1687.	1688. of 1689.	dat over wangedrag vryman wiert.
- - - - - - -	-		
- - - - - - -	- -		
Henrik Hellerus,	- - -	1709.	dat na Lonthoir gaat.
Dirk Henrik le Grand,	1709.	1709.	
Alderd Alderdszoon,	1709.		

Hy was het nog in 't jaar 1714. en mogelyk later.

Geheimschryvers des *Gerechts*, of eerste *Klerken* in in *Banda*, zynde Boekhouders tot 30 guld.

De Geheimschryvers des Gerichts.

Pieter Basteels,	van 1687.	tot	
- - - - - - -	-		
- - - - - - -	-		
Pieter de Walsche,	- - -	1701.	dat over 't slaan van byzondere Zegels afgezet is.
Wouter Schutte,	1701.	1701.	dat vertrok na Batavia.

Geheimschryver van kleine zaaken.

Louis Baarmaaker, - - van 1701. tot 1709.
Geheimschryver van kleine zaaken.
Jan Jacobszoon, als boven, - - 1709. 1710. dat na Batavia vertrok.
Henrik Proost, als boven, - - 1710.
Henrik Brenkman, - - - 1719.

Lieutenants in Banda.

Lieutenants.

Laurens Forsenburg was 'er - - 1635. en 1636.
Henrik van Oldenburg, - - van 1637. tot
Jan Gerlits, - - - - 1687. 1688.
- - - - - - - -
- - - - - - - -
Theodorus Turk, - - - - - 1700. dat afgezet is.
- - - - - - - -
- - - - - - -
Hieronymus Seek, - - - - 1709. 1711.
Michiel Pinet, - - - - 1722.

Vaandrigs in Banda.

Vaandrigs.

- - - *Ben*, - - - van 1687. tot
N. van Aken, - - - - 1687.
Jan Buston, - - - - 1696.
- - - *Himbergen*, - - - 1703.
Constantyn Cruypenning, - - - 1704. 7 Maart 1704. of 1705. dat stierf.
Daniël Albertszoon, - - - - 1709.
Jacob Hillebrants, - - - 1710.
Jacob Paden, - - - - 1715.

ACHTSTE HOOFDSTUK.

V*An den* Godsdienst *alhier*. D. Dideriks. D. Stevenszoon. D. Klarenbeek. D. Holtenus. D. Bastiaanszoon. D. Heemstede. D. Pontkasen. *Staat dezer Kerk in 't jaar* 1634. D. Verhagen. D. Priserius *gaat na Key en Aroe in 't jaar* 1635. *Daar 't zich slegt opdede. En die door de* Noesfalauwers *gevangen genomen is*. D. Vertregt. D. Priserius. D. van den Houten. *Slegte bevinding in 't jaar 1646. op de Z. Oostereilanden*. D. Ritzius. D. D. Pantherus, *en* Lippius. D. D. Geesdorpius, *en* Ringius. D. Brouwerius. D. Molanus. D. Spiljardus. D. à Warmeloo. D. Brougbron. D. D. Masius, *en* de Moor. D. D. Casier, *en* Sibelius. D. de Graaf. D. de Bitter. D. Manteau. D. Rhynsdyk. *In 't jaar* 1670. *een* Krankbezoeker *op* Aroe *gelegt*. D. Rhynsdyk. D. Carpius. D. de Large. D. van der Linden. D. Manteau. D. de Bois. D. Brakel; *die na Batavia vertrok*, *en 't jaar daar aan weer hier quam*. *De* Schryver *komt hier*. D. Gobius. D. van Simey. D. de Witte. D. de Graaf. D. Loderus. D. Feylingius. D. Bierman. Aroe 's *Kerkstaat in 't jaar* 1698. D. Stampioen. D. Boterkooper. D. Cammiga. D. Hoyer. D. Noot. D. Serrüus. D. van Schie. D. Boekenberg. D. D. Ens, *en* Pars. D. Cramer. D. D. Hartog, *en* Moller. D. Loyal. Lyst *der* Bandasche *Predikanten*. Neirasche *Predikanten*. Lonthoirsche *Predikanten*. Poelo Aysche *Predikanten*.

Van den Godsdienst alhier.

HEt zal nu tyd worden, dat wy ook iets van den Godsdienst der Bandaneezen spreken.

In oude tyden zyn zy alle Heidensch geweest; maar in de laater is de Moorsche, of Mohhammedaansche Religie door den omgang en handel der Javaanen met de Bandaneezen hier al mede allengskens ingedrongen. De nette tyd hier van te bepaalen is een onmogelyke zaak, vermits geen nette aanteekeningen daar af vinde.

By de komst der onzen in 't jaar 1599. den 15den Maart waaren zy al Mohhammedaansch, en vry wat bitter, hoewel zy van de gronden van dezen Godsdienst zeer weinig kennis hebben, hoedanig het met de meeste Mohhammedaanen om de

Ooſt geſtelt is. De Gemeinte onder hen is niet in ſtaat om de Arabiſche letter te lezen of te ſchryven, en dierhalven weten zy van den Coraan, of hun Wetboek, en des zelfs inhoud, niet anders, dan 't geen de Prieſters en Moorſche Paapen hen daar van zeggen, die in 't lezen en ſchryven van die letter alleen ervaaren, en 'er ook maar zeer weinig zyn.

Het grootſte deel van hunnen Godsdienſt beſtont toen in 't doen van gebeden vyfmaal des daags, 't zy in hunne Maſſigit (eigentlyk de Mesdjid genaamt) of tempel, 't zy ook wel elders, in welke zy niet gewoon waren te komen, ten zy ſy haare voeten met water, 't geen daar ontrent gemeenelyk in een aarde watervat ſtaat, eerſt gewaſſchen en zich gereinigt hebben. Tot 't zamenroepen der Gemeinte gebruikten zy zekere groote ſtaande of ook wel hangende trommels, of groote kopere Gongen.

Zy maakten ook groot werk van hunne Vaſten in de maand Ramalaan, een ganſche maand lang van zon 's op tot des zelfs nedergang waar te nemen; maar 's nachts ſmulden zy dan helder.

Hun geloove was regt een geloove, als dat der meeſte Papiſten, die geruſt zyn, op 't geen de Prieſters, of, zoo als zy 't noemen, de H. Kerk gelooft, en zoo ſtont 'et hier mede met hen.

Na de komſt der Nederlanders is deze Godsdienſt, gelyk ook de ganſche Bandaneeſche natie, door 't ſwaard des oorlogs, doch meeſt door hunne onverzettelyke hardnekkigheid, uit deze ganſche Landvoogdy zoodanig verdreven, dat men 'er nu beſwaarlyk een Moor, of Mohhammedaan vinden zou.

Eer men hier egter Predikanten na toe zont, heeft men zich in de eerſte tyden maar van Krankbezoekers bedient.

Om nogtans net te konnen zien, hoe het hier van den beginne af met de Kerke gegaan heeft, zullen wy het zelve volgens de jaaren, zoo als de zaaken hier malkanderen volgen, opgeven.

In 't jaar 1621.

Den 28ſten October wiert in Kerkenraade op Batavia voorgeſlagen, om *Caſpar Stevenszoon Wiltens*, die, in 't jaar 1615. met het ſchip Terveere uitgevaaren, door de Gedeputeerden van 't Claſſis van Walcheren in October 1620. ſterk aanbevolen was, na Banda, aangezien hy reeds op Poelo Ay gelegen had, als Predikant te zenden, waar toe hem 8 dagen tyd, om zich te bedenken, gegeven zyn, doch hy weigerde dit, en ging na 't Vaderland.

Den 13den November bleek, dat *Henrik van Soeſt* toen op Poelo Ay lag, zonder dat blykt, of hy Proponent, of Krankbezoeker, hoewel 't laatſte het waarſchynelykſt was.

Ook blykt by dit zelve beſluit, dat op Neira toen lag de Krankbezoeker *Wouter Melchiorszoon*; en op Lonthoir *Adriaan Paauw*; die in 't jaar 1622. met D. *Hulſebos*, zoo als zy den inham van Amboina inliepen, verdronk.

In 't jaar 1625.

Quam als eerſte Predicant hier D. *Antonius Diriks*. Ook lag in dit jaar op Poelo Ay de Krankbezoeker *Adriaan de Kaarſemaaker*, en op Roſingein zou 'er ook een gelegt worden. D. Diriks.

Hier was nu ook een ſchoole onder opzigt van *N. Victor*.

Wouter Melchiorszoon verſcheen dit jaar uit Banda op Batavia, zonder dat blykt, of hy Proponent, dan of hy nog Krankbezoeker was, des zou men na de ſtaat der Kerke alhier, als mede na *Victor's* ſchool, en na de zaaken, den Landvoogt *Willem Janszoon* betreffende, vernemen.

D. *Caſpar Stevenszoon*, den 20den November by de Hooge Regering van Indiën goedgekeurt, om herwaarts als Predikant te gaan, vertrok van Batavia. D. Stevenszoon.

In 't jaar 1626.

D. *Stevenszoon* quam hier in 't begin dezes jaars.

De Krankbezoeker *de Kaarſemaaker* vertrok van hier na Batavia, van waar den 5den November *Gerrit Gerritzoon* in zyn plaats herwaarts gezonden is.

1629.

In dit jaar ſchynt D. *Diriks*, die op Lonthoir gelegen had, overleden te zyn, en ook D. *Stevenszoon*.

Die van Banda hadden geſchreven na Batavia, dat die van Key en Aroe om een Chriſten-Leeraar verzogt hadden; doch men had daar goedgevonden eerſt te vernemen, hoe zy met den Krankbezoeker *Jan van Heusden*, reets derwaarts gezonden, gehandelt hadden.

D. *Michaël Clarenbeek* verſcheen hier in Februari, en is geplaatſt op Lonthoir; doch van D. *Wiltens*, die op Neira lag, liep hier een quaad gerugt. D. Clarenbeek.

1630.

In dit jaar is de Krankbezoeker *Jan Pieterszoon* herwaarts gezonden, en in Mey de Lonthoirze Krankbezoeker *Jan van Heusden* van hier na Batavia vertrokken, daar hy den 6den Juni in de Vergadering verſcheen, gevende bericht, dat de Landvoogt, de Heer *Quiryn van Raamburg*, den Kerkenraad alhier had willen opdringen, om twee Politique Commiſſariſſen in haare Vergadering te ontfangen, dat de zelve geweigert, en hy daar op den Kerkenraad verboden had Vergadering te houden, hoewel zy egter, tot zyn vertrek toe, haare Vergaderingen (doch voor een korten tyd) vervolgt hadden. Ook had die Heer den Kerkenraad opgelegt, om, by forme van dwang, haare

haare Kerkelyke brieven aan hem te moeten overleveren, om die zelfs na Batavia te zenden. Doch de Kerkenraad had gezegt hier over met andere Kerken eerst te willen raadplegen. Dus wiert hen 't vergaderen niet alleen verboden; maar ook lang gestremt.

D. Holtenus. D. *Guilielmus Holtenus* was in 't begin dezes jaars hier ook verschenen.

Den 16^den December had D. *Heurnius* (diens tyd uit was) op Batavia verzogt, om na Key, Aroe, Timor en Solor te gaan, zonder dat dit egter voortgang had.

In 't jaar 1631.

D. Bastiaanszoon. Is hier gekomen D. *Gysbert Bastiaanszoon*, die na Batavia ging, in 't jaar 1632. weerquam, en toen op Lonthoir in de plaats van D. *Clarenbeek* (die na Poelo Ay ging, en den 17^den December 'er stierf) gelegt is.

In 't jaar 1633.

Den 19^den Maart stierf hier *Gysbert Bastiaanszoon*, Predikant op Lonthoir, ook vertrok van hier met 't schip de Goude Leeuw na Batavia de Krankbezoeker *Hans Britszen*, en den 3^den November zou van daar herwaarts komen de Krankbezoeker *Cornelis Corneliszoon* van Haarlem.

In 't jaar 1634.

Den 5^den October verzogt de Krankbezoeker *Cornelis Dirkzoon Heemstede* op Batavia, om herwaarts gezonden te worden, 't geen hem is toegestaan.

D. *Holtenus* was in September van hier na Batavia vertrokken, en den 12^den October daar gekomen; waar tegen in dit zelve jaar weer hier in Augustus uit Amboina gekomen was D. *Joannes Heemstede* van Rotterdam, die den 27sten dito op Neira, gelyk de Proponent D. *Henrik Pontkasen* op Poelo Ay, geplaatst was, zonder dat van dien laatsten blykt, wanneer, of van waar, hy hier gekomen zy.

D. Heemstede. D. Pontkasen.

Antoni Antoniszoon van Utrecht, Krankbezoeker lag op Wayer, en *Pieter Janszoon* van Groningen (die om zyne verlossing verzogt) lag op Celamme, en *N. Outermans*, mede Krankbezoeker, op Lonthoir.

Staat dezer Kerk in 't jaar 1634. Ook berigte D. *Holtenus* nog verder op Batavia, dat in de eilanden van Banda toen waren 500 Inlandsche, en 600 Duitsche Christenen, de kinderen en lyfeigenen mede gerekent, als mede 70 Ledematen, en dat 'er 5 schoolen aldaar, te weten, op Neira een met 30, op Lonthoir een met 50, op Poelo Ay een met 50, op Wayer een met 16, en op Celamme een met 16 schoolkinderen waren, die te zamen 162 uitmaakten; om welke te beter voort te zetten, zy om 2 Nederduitsche, en om 3 Inlandsche Meesters verzogten, gelyk ook om nog een Predikant, en een Krankbezoeker.

In 't jaar 1635.

D. Verhagen. Is hier met 't schip den Arent gekomen D. *Antonius Verhagen*, van Utrecht, en in D. *Clarenbeeks* plaats op Poelo Ay gelegt.

De Heer President, *Cornelis Acoley*, in September 1634. aan den Opperlandvoogt om een stigtelyk Predikant, om na Key en Aroe te gaan, geschreven hebbende, quam nu dit jaar ten dien einde herwaarts D. *Jan Janszoon Priserius*, van Enkhuizen, die voor eerst op Poelo Ay, gelyk D. *Verhagen* nu op Lonthoir geplaatst was, aangezien hy eerst den 19^den December na de Z. Ooster-eilanden, Key en Aroe is gegaan, om daar met een Adsistent, 4 soldaten en 2 schoolmeesters eenigen tyd te leggen; in welke maand hier op Neira ook de Orangkaya van Key, *Narraringi*, gedoopt, en *Joannes* genaamt is. Ook verzogten zy van hier om een Predikant en een Krankbezoeker, om D. *Heemstede*, en den Krankbezoeker *Antoni Antoniszoon*, te verlossen.

D. Priserius gaat na Key en Aroe in 't jaar 1635.

En eindelyk droeg de Bandasche Kerkenraad D. *Pontkasen*, nu nog als Proponent op Poelo Ay leggende, aan die van Batavia voor, om hem, als zynde in de Maleitsche taal ervaaren, tot Predikant te vorderen.

In 't jaar 1636.

Den 22sten Januari stierf D. *Joannes Heemstede's* vrouw, die den 11^den September weer troude met *Zara Jansze Rorykzen*, een van de zes Compagnies dochters in 't jaar 1630. hier in Banda van Batavia gekomen.

D. *Abraham Ruteau*, Proponent, zou in Februari na Banda gaan, om D. *Pontkasen*, zoo hy na Batavia quam, te verlossen, en den dienst op Poelo Ay waar te nemen; gelyk hy, en de Krankbezoeker *Croessart* ook den 25sten Juni daar weer in Vergadering verschenen, getuigende, dat zy in Banda noit voor den Kerkenraad geroepen, en in 't eerst zeer vreemt van den Landvoogt, de Heer *Acoley*, bejegend waren.

Daar 't zich stegt opdede. By schryvens van D. *Priserius* van den 27sten Mey dezes jaars uit Key aan de Heer Landvoogt *Acoley* bleek, dat hy daar nog niets opgedaan, maar zeer dikwils gevaar van zyn leven geloopen, en dat hy geen hoope ter wereld had, van hier eenige vrugt te zullen doen. Hy quam derhalven van daar, doch wiert in Augustus door die van Noessa Laeot, voor 't dorp Amet genomen, en is daar na in Amboina gekomen. Ook verzogten de Bandasche Broeders aan die van Batavia, dat D. *Pontkasen* daar by hen tot Predikant mogt gevordert, en ten dien einde onderzogt worden.

En die door de Noessalauwers gevangen genomen is.

Zy maakten ook bekent, dat D. *Verhagen* den 9^den September op Lonthoir overleden, en het dierhalven noodig was,

dat zy van een ander Leeraar weer voorzien wierden.

Burchard Lubbertszoon van Alkmaar vertrok nu mede, met 't schip Bueren, na Batavia.

Den 10den November had men op Batavia D. *Jacobus Vertregt* herwaarts beroepen, en den 19den dito goedgevonden, dat D. *Pontkasen* hier blyven zou, om in Banda ondervraagt te worden, aangezien de Opperlandvoogt, de Heer *Antoni van Diemen*, by zyn komst alhier, twee Predikanten medebrengen, en op zyn zaak letten, of anders hem na Batavia mede nemen zou, om daar bevestigt te worden, vermits de Bandasche Broederen 't geschrevene by die van Batavia niet wel in agt genomen hadden.

In 't jaar 1637.

D. Vertregt. Verscheen hier *D. Vertregt*, en den 13den Juli quam van hier op Batavia de verloste D. *Joannes Heemstede*, den 15den Juni met de Leeuwin over Amboina vertrokken, berigt brengende van den goeden stant der schoolen hier, en dat D. *Vertregt* op Neira, en D. *Priserius*, die uit Amboina weder hier gekomen was, nu op Lonthoir lag. Die van Amet hadden hem aan den Ternataanzen Kimelaha, toen onzen doodvyand, overgegeven. Men had hem al zyn boeken en goederen afgenomen, veel ongemak doen uitstaan, en hem, om quantzuis nog eenige Christelyke liefde met een half Heidensch en half Moorsch hart te betoonen, alleen op 't strand van Papero, op 't eiland Honimoa, nedergezet, om hem zoo gelegenheid te geven van by de onzen op dat eiland aan de Hoofdplaats te komen; maar zyn Coracora, en twee soldaaten, bleven daar by hen nog.

D. Priserius.

1638.

Volgens besluit des Batavischen Kerkenraads, van den 28sten December des voorleden jaars, quam hier weder *Hans Brits* van Antwerpen, als Krankbezoeker; ook verzogten die van Banda om een derde Predikant; en 't is waarschynelyk, dat D. *Pontkasen* toen ook hier by 't aanwezen van den Heer Opperlandvoogt *van Diemen* Predikant gemaakt is.

1639.

D. *Priserius* vertrok van hier na Amboina, zoo dat Lonthoir nu weer openstont, weshalven zy ook hier een ander Predikant verzogten.

1641.

Den 27sten Mey verscheen de Krankbezoeker *Jan Blok* van hier op Batavia.

1642.

Den 6den October was D. *Marinus Gideonszoon van den Houten* herwaarts beroepen, om D. *Pontkasen* te verlossen, doch hy droeg zich ondertusschen ontrent het Kerkenboek zoo onvoorzigtig, dat hy den 3den November voor eerst onweerdig daar toe verklaart wiert; alzoo 'er een blad uitgescheurt was.

1643.

D. *van Houten*, na zich by eede gezuivert te hebben, verscheen hier dit jaar, en wiert op Poelo Ay in plaats van D. *Pontkasen* gelegt, die van hier na Amboina vertrok. D. van den Houten.

Men verzogt van hier na Batavia dit jaar ook om boeken, alzoo zy hier in 5 jaaren geen boek, nog blad papier, ontfangen hadden.

1644.

D. *Vertregt* verzogt ernstig zyne verlossing, weshalven zy om een ander in zyn plaats, en ook om nog een ander op Lonthoir, verzogten, klagende zeer over gebrek van schoolbehoeften. Men had hier nu 6 schoolen, zommige van 20 tot 30, 40 en 50 scholieren.

De Krankbezoeker *Jan Pieterszoon*, in Mey van hier vertrokken, verscheen den 20sten Juni op Batavia, alwaar de Broederen, op 't verzoek van hier, goedvonden den 22sten Augusti de Vaderlandze brieven ter lezing aan de Bandasche Broederen te zenden. Ook schreven die van Batavia den 7den November herwaarts, dat zy een *Dictionarium*, en een Kerkenordre, best met de gesteltenis van haare Kerk overeenkomende, opstellen, en na Batavia zenden wilden, om dan dat eerste verder tot een algemein *Dictionarium* in 't Portugeesch, Zinkams, en Maleits, te doen dienen.

1645.

De Krankbezoeker *Simon Jacobszoon* komt dit jaar hier.

D. *Vertregt* bood zyn dienst aan, om op zeker Eiland hier ontrent, daar nog noit gepredikt was, het Euangelium te gaan prediken, verzoekende, dat men daar toe de goedkeuring van Batavia geliefde te verzoeken, of dat haar Edelheden, aangezien zyn tyd uit, en hy ongenegen was langer hier te blyven, hem anders zyne verlossing geliefden toe te staan. Dezen yver van zyn Eerw. wiert den 2den October door den Batavischen Kerkenraad wel geprezen, en ook van zyn Edelheid wel geroemt; doch die zag veel swaarigheid in de middelen van bevordering.

1646.

Jacob de Bouveren verscheen hier als Krankbezoeker.

D. *van den Houten* was ziek, en D. *Vertregt* stont haast te vertrekken, weshalven zy hier om een Predikant, en een Proponent, verzogten.

D. *Vertregt* had de eilanden van Aroe, Tenimbar, en Damme bezogt; doch deze volkeren zeer brutaal in leven, en zonder eenig ordentelyk bestier of Hooft, alzoo

Slegte bevinding in 't jaar 1646. op de Z. Ooster Eilanden.

alzoo yder daar meester zyn wilde, gevonden. Ook had hy gezien, dat zy groote vriendschap en ommegang met de Mooren, Macassaaren, en Javaanen, door den handel (zoo ik vertrouwe met en om de speceryen, daar vallende) hielden, en aan de zelve zich in veel zaaken gedroegen. Daar nu nog al eenige Orangkaja's waren, daar wierden de Ingezetenen, meest Moorsch, lediggangers, en zeer jaloers over hunne wyven, en dierhalven bang voor zoo veel schepen, als zy vernamen, dat in Banda toen waren, zynde door hunne Hoofden opgerokkent, om na 't bosch de vlugt te nemen, gelyk zy ook gedaan hadden. Een slegt gevolg op 't verzoek, 't jaar te vooren by die van Aroe, om Christen te willen worden, gedaan; maar zy waren door de oude Bandanezen, die hier in menigte na toe gevlugt zyn, afkeerig gemaakt, en tegen de onzen opgezet. Ja zy waren zoo bitter, dat zy, op zekeren tyd, hun kans klaar ziende, schielyk uit het bosch op eenige van ons volk aanvielen, twee bootsgezellen 't hoofd afsloegen, en eenige der onzen met vergiftige pylen querften, waar van 'er ook zommige stierven, hoewel eenige, door ten eersten warme menschen-drek in te nemen, nog behouden wierden.

1647.

D. Ritzius D. *Nicolaus Ritzius* quam dit jaar hier, om D. *Vertregt*, die nu na Batavia vertrok, te vervangen, en D. *Gerardus Velthusius* quam hier nu mede in plaats van D. *van den Houten*, die hier niet langer dienstig, maar schadelyk geoordeelt wiert. Ook quam de Krankbezoeker, *Job de Lange*, van hier op Batavia, alwaar den 12den Mey ook D. *Vertregt* in de Vergadering verscheen. Ook verzogten zy van hier om een derde Predikant, en om de verlossing van den Krankbezoeker *Claas Beek*.

In 't jaar 1648.

Den 8sten Juni quam de Krankbezoeker *Michiel Clarenbeek* van hier op Batavia, alwaar den 10den Augusti de tyding quam, dat D. *Ritzius* hier overleden was; weshalven den 26sten October D. *Gulielmus Pantherus* beroepen is, om herwaarts te vertrekken; en aangezien D. *Velthuysen* dit jaar ook overleden schynt te zyn, zoo is nevens den zelven den 30sten November nog beroepen D. *Arnoldus Lippius*, gelyk die in December, en met hen de Krankbezoekers, *Pieter Smals* en *Josias Staal*, herwaarts vertrokken zyn, met belofte van ook 150 Psalmboeken, 3 riemen Papier, en 500 pennen te zullen zenden.

In 't jaar 1649.

D. D. Pantherus, en Lippius. Verschenen hier D. D. *Pantherus*, en *Lippius*, welke laatste dit jaar schynt overleden te zyn, alzoo hy niet meer voorkomt.

Den 11den October quam van hier de Krankbezoeker, *Henrik Cadam*, op Batavia, alwaar men den 8sten November D. *Cornelius Geesdorpius* herwaarts beriep.

1650.

D. *Geesdorpius* hier pas verschenen zynde, is kort 'er aan overleden. D. D. Geesdorpius, en Ringius.

Den 13den Januari is D. *Remetus Ringius* herwaarts beroepen, en kort 'er na hier gekomen.

In 't jaar 1652.

Quam hier de Proponent, *Joachim Pieterszoon*, en den 3den Juni verscheen op Batavia de verloste D. *Pantherus*.

In 't jaar 1654.

Den 21sten September wiert D. *Daniël Brouwerius* herwaarts beroepen; en D. *Ringius* is van hier na Amboina vertrokken.

In 't jaar 1655.

Quam D. *Brouwerius* hier, doch kreeg in dit zelve jaar in October zyne verlossing, die hem van Batavia ook toegestaan wiert; hoewel hy toen nog niet vertrok. D. Brouwerius.

In 't jaar 1656.

Quam hier, volgens zyn Beroep, den 8sten October op Batavia hem aangezegt, D. *Jacobus Molanus*, weleer Predikant op de Waal en 't Oosteinde, op 't eiland Texel, en wiert op Neira geplaatst. D. Molanus.

Ook quam dit jaar hier D. *Josias Spiljardus*, die op Poelo Ay gelegt is; maar D. *Brouwerius* vertrok van hier als wettig Predikant, zoo nader in de Acte van den Kerkenraad van Banda van den 30sten Augusti blykt, en quam den 16den October op Batavia in Kerkenraade te verschynen. D. Spiljardus.

In 't jaar 1657.

Den 29sten Maart quam hier D. *Joannes à Warmeloo*, volgens Beroep van den 8sten December, tot Batavia op zyn Eerw. gevallen, zynde te vooren in Ternate Predikant geweest, en 't jaar te vooren na Batavia vertrokken. Hy wiert op Lonthoir gelegt. D. à Warmeloo.

In 't jaar 1658.

Den 11den November verzogten die van Amboina om den Taalkundigen D. *Spiljardus*; waar op zy den 18den van de zelve maand antwoordden, dat zy dan niet, dan den ouden D. *Molanus* hielden, ook berispten zy die van Amboina, over 't schryven buiten kennis van D. *Brougbron*, als ook daar over, dat zy in haaren brief zeiden, zich na den Landvoogt te schikken, daar 't Kerkenrecht medebragt, dat hy zich na haar schikken, en haare besluiten, billyk zynde, goedkeuren moest; en eindelyk zeiden zy, dat het gansch onbillyk was, dat zy nu (gelyk zy in 't jaar 1655. zoo zy hen verweten, nog eens gedaan hadden) weer een Predikant, even als of dit aan haar stont, 'er uitpikten.

En was deze brief door *J. Molanus*, *J. Spiljardus*, *Henrik le Grand*, *Philip van der Eyken*, en *Barent Hobbén*, Ouderlingen. *Dirk Maartenszoon*, *Joachim Pieterszoon*, en *Jac. Doorgang*, Diaconen, geteekent.

Egter vertrok D. *Spiljardus* (volgens 't besluit des Kerkenraads, om gewigtige redenen, en op 't voordragen van den Commissaris Politycq op den 20sten November) nog in December dezes jaars na Amboina.

En dus moet D. *Warmeloo* ook dit jaar, of 't voorige, van hier (zonder dat my blykt waar na toe, alzoo dat Acteboek gebrekkelyk was) vertrokken zyn.

1 6 5 9.

D. *Molanus* verzogt (zoo den 27sten October op Batavia bleek) by 't eindigen van zyn vytjaarig verband te mogen na 't Vaderland vertrekken.

1 6 6 0.

Dit jaar was D. *Molanus* hier alleen.

In 't jaar 1 6 6 1.

D. Brougbron. Komt D. *Bernardus Brougbron* hier van Batavia, nam den 2den Maart sessie in Vergadering, en wiert op Poelo Ay geplaatst.

D. *Molanus* had eenige Predikatien, volgens ordre desCatechismus, in 't Hoog Maleits opgestelt, over welke men hier *Gabriël Nacke*, voor dezen Krankbezoeker, en een Inlands Schoolmeester tot *Revisores* gestelt had, welke men den 20sten Juli na Amboina zont, met verzoek, dat men die daar ook eens inzien, en hen van daar met eenige Psalmen op rym voorzien zou, welke zy den 5den Augusti kregen; doch over deze Predikatien antwoordden die van Amboina den 7den September, dat de zelve wel goed; doch voor 't gemeen volk wat te swaar, en te hoog om te verstaan waren.

In 't jaar 1 6 6 2.

D. D. Masius, en de Moor. Den 4den April verschenen hier in Vergadering D. D. *Marcus Masius*, en *Joannes de Moor*, de eerste wiert op Poelo Ay; en de andere op Lonthoir geplaatst; doch om ook Neira, zoo lang D. *Molanus* niet vertrok, mede waar te nemen. Van welke laatste aangeteekent staat, dat hy den 5den September na Batavia vertrok; doch dat is niet geschied, en hy nog hier gebleven. Ook vertrok D. *Brougbron* over wangedrag na Batavia.

In 't jaar 1 6 6 3.

Den 18den Juni kreeg men van Batavia tyding van het overlyden van D. *Molanus* en D. *de Moor*, en D. *Masius* is toen op Neira, na hun dood, geplaatst. De nette tyd van 't overlyden dezer Heeren blykt niet, alzoo dat Acteboek gebrekkelyk is.

In 't jaar 1 6 6 4.

D. D. Casier, en Sibelius. Den 4den Maart quam D. *Petrus Casier*, die op Poelo Ay gelegt wiert; en den 15den April verscheen hier ook D. *Petrus Sibelius*, die, door schipbreuk in Ternate, eerst in Amboina, en daar na hier, doch zeer lam en swak, gekomen is. Hy wiert wel voor eerst op Lonthoir gelegt, doch, wegens zyne swakheid, vertrok hy in de zelve maand weer na Batavia.

In 't jaar 1 6 6 5.

Geraakte D. D. *Masius*, en *Casier*, met den Landvoogt *Cops* overhoop, alzoo die den Kerkenraad de behandeling der Armenmiddelen onttrekken, en als oppermagtig (dat noit te vooren geschied was) hier in handelen wilde. De eerste wiert hier over voor een tyd afgezet, en opgezonden, hoedanig hy met een vertoog van de droevige stant der Kerke, op Batavia verscheen. Ook scheen D. *Casier* al mede afgezet, en de gansche Kerkenraad alhier door dezen Landvoogt zeer mishandelt te zyn: want D. *Masius* daar met een zeer loffelyke afscheidsgetuigenis, den 3den Juni hem gegeven, en met volkomen bewys van zyn onschult (gelyk ook van die van de ganschen Kerkenraad) aldaar binnen stont. De Kerkenraad van Batavia, haar aller onschult zeer klaar ziende, vont goed twee Gecommitteerden aan de Heeren der Hooge Regeering den 2den November te zenden, zoo om de onschuld van D. *Masius*, D. *Casier*, en van den Kerkenraad alhier, te vertoonen, als om hunne volkomen herstelling, zoo in opzigt van hun Ampt, als in opzigt van hun vertreden Kerkenrecht, te verzoeken.

De Heer Opperlandvoogt, en de Heeren Raaden zagen mede wel klaar, dat de Landvoogt alleen schuldig was; maar zy behandelden de zaak egter zoo niet, als de Kerkenraad van Batavia dit geerne, en maar in billykheid, gezien had. D. D. *Masius*, en *Casier*, wierden wel herstelt, en daar nevens wiert door haar Edelheden wel belooft, dat zy aan den Landvoogt schryven zouden van de Kerkzaaken op den ouden voet, en die aan den Kerkenraad te laaten; maar D. *Masius* moest egter van de tyd van zyne afzetting tot zyn vertrek na Batavia, en D. *Casier* 3 maanden van hunne soldye en buitenvoordeelen missen, om dat zy zich het onbillyk besluit des Landvoogts, en zyne geweldenary over 't Kerkelyke, die tegen alle voorige voorbeelden streed, tot nader antwoord op zyn schryvens na Batavia, niet onderworpen hadden; en de Landvoogt, die alleen de schuld van alle deze onordentelykheden had, wiert niets ter wereld geleert, veel min, gelyk hy alleen wel klaar verdient had, gestraft.

De Kerkenraad van Batavia over de gebrekkelyke en zeer onbillyke herstelling van deze twee onschuldige Heeren gansch niet te vrede, heeft zich wel hoogelyk

gelyk

gelyk hier over bedroeft, en naderhand veel pogingen gedaan, om dit by haar Edelheden hersteld te krygen; maar alle haare aangewende moeiten, gelyk by haare Acte van den 12den November blykt, zyn te vergeefs geweest.

In 't jaar 1666.

Quam hier van Batavia de Krankbezoeker, *Daniel Nieuwkerk*; en den 2den Maart verscheen hier in Vergadering de Proponent, D. *Joannes de Graaf*, die uit Amboina quam. Hy wiert op Poelo Ay gelegt, maar stierf den 18den Mey. D. de Graaf.

1667.

D. de Bitter. D. *Gulielmus de Bitter* verscheen hier den 12den Mey in Vergadering, en by die zelve Acte blykt, dat de Superintendent, Zeevoogt en Commissaris der drie Oostersche Provintien, de Heer *Cornelis Speelman*, D. *Casier*, op zyn tocht na Macassar, als Leger- of Treynspredikant met zich nam; waar op dan D. *de Bitter* in zyn plaats op Neira gelegt is.

1669.

D. Manteau. D. *Carolus Manteau*, den 27sten December 1668. herwaarts beroepen, verscheen hier den 26sten Februari, en is op Poelo Ay geplaatst. Ook quam den 7den Mey hier D. *Jacobus Rhynsdyk*, die den 21sten Januari door zyn Edelheid (wat zeldzaams, alzoo dat te vooren altyd door den Kerkenraad, onder goedkeuring der Hooge Regeering, plag te geschieden) herwaarts beroepen was, en op Lonthoir gelegt is. D.Rhynsdyk.

In dit zelve jaar zonden die van Banda de Predikatien van D. *Molanus*, in 't hoog Maleits opgestelt, weder na Amboina over, en verzogten, by hun schryvens van den 28sten Februari, dat D. *Caron* die in 't gemeen en laag Maleits overzetten wilde; doch de Kerkenraad van Amboina schreef dat den 12den April af, als zynde een te verdrietige zaak, en D. *Caron* was veel liever genegen zelfs iets in 't gemeen Maleits tot dienst der Indische Kerken op te stellen.

In 't jaar 1670.

In 't jaar 1670. een Krankbezoeker op Aroe gelegt. Is de Krankbezoeker *Nieuwkerk* op Aroe gelegt.

1671.

Vertrok D. *Rhynsdyk* in September na Batavia om zyne gezondheid, en om te trouwen.

1672.

D.Rhynsdyk. Quam zyn Eerw. weer hier; en verzogt dat zelve jaar wegens ziekte weer na Batavia te gaan; doch hy bleef egter nog, hoewel hem vryheid gegeven wiert, om over al in de gansche Landvoogdy, daar het zyn Eerw. tot verkryging van zyn gezondheid best dagt, te konnen gaan.

In 't jaar 1673.

D. Carpius. Den 16den Mey quam hier de Proponent D. *Alexander Carpius*. D. *Manteau* wiert toen op Lonthoir, de eerst aangekomen D. *Carpius* op Poelo Ay geplaatst, en D. *Rhynsdyk* vertrok na Batavia.

Ontrent D. *Carpius* vont men den 27sten November op Batavia goed, zyne verdere bevordering tot Predikant aan de Hooge Regeeringe te verzoeken.

1674.

De Proponent, D. *Simon de Large*, quam hier den 23sten Januari. D. de Large.

In 't jaar 1675.

Den 10den November is hier D. *de Bitter* overleden, en D. *de Large* nu op Neira, om daar den dienst in 't Maleits waar te nemen, geplaatst. Die van Batavia hadden (zoo by een Acte van den 2den December blykt) besloten, hem na Ternate te zenden; doch dewyl ik niet vinde, dat hy derwaarts vertrokken is, en ik niets meer hier van hem leze, schynt het my toe, dat hy dit jaar hier gestorven is.

Dit jaar schynt D. *Carpius* ook tot Predikant hier gevordert te zyn, aangezien zyn Eerw. (zoo by de Batavische Acte van den 2den December blykt) aldaar van 60 tot 80 guld. ter maand nu in soldye verbetert was.

In dit jaar is de Krankbezoeker, *Daniël Nieuwkerk*, op Aroe gelegen hebbende, gestorven.

1676.

De Krankbezoeker *Henrik Willemszoon*, verscheen van hier den 22sten Juni, en *Abraham van der Heer*, den 27sten Juli op Batavia; en den 29sten Juni vertrok hier na toe de Krankbezoeker *Lodewyk Lambinon*.

In 't jaar 1677.

Ging D. *Manteau* van hier na Batavia in September, afgezet zynde, klaagde den 11den October daar over 't ongelyk, hem (alzoo men hem daar geen reden ter wereld van gegeven had) aangedaan.

Den 27sten Decemb. bleek, dat *Samson*, de voornaamste oppasser van *Radja Salomo Speelman*, verdreven koning van Ade Mantoetoe, een Oostelyk Landschap op 't eiland Timor, den 26sten dito op zyne Belydenis gedoopt was.

Op Batavia was D. *Jacobus Maxwel* herwaarts beroepen den 23sten dito; doch hy weigerde dit den 27sten dito aan te nemen.

In 't jaar 1678.

Komt D. *Henricus Antonides van der Linden* (volgens zyn beroep, den 20sten December des voorleden jaars tot Batavia op hem gevallen) hier, en is op Lonthoir geplaatst. D. van der Linden.

Ook was hier uit Amboina gekomen de Proponent, D. *Joannes Christophorus Stevens*, die eerst op Poelo Ay gelegt is. D. Stevens.

In

In 't jaar 1679.

Is D. *Stevens* den 4^den Januari op Neira (alzoo D. *Carpius* wegens ziekte zyn dienst niet waarnemen kon) geplaatst, gelyk daar op D. *Carpius* volgens zyn verzoek, den 11^den April hem toegestaan, in Mey na Batavia vertrokken, en den 25sten Juni daar in Vergadering verschenen is. Ook was den 19^den Februari toegestaan door haar Edelheden, D. *Stevens* de handen op te leggen.

In 't jaar 1680.

D. Manteau. Quam D. *Carolus Manteau* den 27^den Febr. van Batavia weer hier in Vergadering, en wiert op Neira geplaatst.

Radja Salomo Speelman, koning van Ade Mantoetoe, stont van hier (zoo den 5^den Febr. blykt) in 't korte weer na 't eiland Timor met een Meester te vertrekken. Hy verzogt ook, dat een Predikant zyn Eiland wilde komen bezoeken.

Dit zelve jaar kreeg D. *Manteau* moeite, zoo dat het hem in zyn keur gegeven wiert, hier te blyven, of met afgeschreven soldye na Batavia te gaan, hoewel hy hier bleef.

Den 27sten December stont ook aangeteekent, dat D. *van der Linden* overleden was.

1681.

D. de Bois. D. *Jacobus du Bois* (den 26sten December 1680. herwaarts beroepen) verscheen hier den 17^den April, en wiert op Poelo Ay gelegt.

1682.

D. Brakel. Den 14^den Mey quam hier D. *Gisbertus Brakel*, die op Poelo Ay, gelyk D. *du Bois* op Lonthoir gelegt is. D. *Manteau* had zyne verlossing wel bekomen; doch bleef egter nog hier.

Den 9^den Februari zont men van hier een Meester na 't eiland Tenimbar; ook was in 't jaar te vooren al eenen Mr. *Pieter Antoniszoon* na 't eiland Etter gezonden, die 'er dit, en 't volgende jaar lag; en 't jaar daar aan op het eiland Kisser geplaatst is.

In 't jaar 1684.

Die na Batavia vertrok, en 't jaar daar aan weer hier quam. Ging D. *Brakel* voor een springtogt na Batavia.

In 't jaar 1685.

Quam zyn Eerw. weer hier den 12^den Februari.

1686.

Den 1sten October is D. *Brakel* overleden.

In 't jaar 1687.

Is D. *Jacobus du Bois* den 22sten Maart met de chaloep de Piessang van hier ter Bezoeking na Aroe gezeilt; doch quam, ziek geworden, en den 22sten April van daar vertrokken, den 14^den Mey voor Larike, en zoo verder den 16^den dito voor 't Kasteel Victoria in Amboina (met zyn vaartuig door stroom en stilte verdreven) aan te landen, alwaar hy den 25sten dito in myn huis overleden is; by welk overlyden die van Banda een Predikant aan die van Amboina ter leen verzogten, waar toe ik verkooren, en den 17^den Juli met 't scheepje Naardermeer vertrokken, en den 8sten Augusti met een Amboinsche brief van den 14^den Juli hier gekomen ben. De Schryver komt hier.

D. *Manteau* vertrok met afgeschreven soldye, en opontboden, om na 't Vaderland te moeten vertrekken in September (vermits geweigert had na Amboina te gaan) na Batavia; zoo dat ik in deze tusschen tyd Neira, Lonthoir, en Poelo Ay, alleen waarnemen, en om de 3 weken op yder eiland eens prediken, moest. Ik vont hier twee Krankbezoekers, *N. Keyser*, en *Joannes de Graaf*, welke laatste, bevoorens lang op Aroe gelegen hebbende, nu als Opziender in 't Armenhuis op Neira geplaatst, en bezig was zich in 't Malers te oeffenen. d'Eerste woonde in 't Ziekenhuis; doch wiert naderhand Perkenier op Poelo Ay.

D. *Manteau* quam den 17^den October op Batavia. Hy had redelyke agting by de Gemeente in Banda, doch was gehaat van den Landvoogt, en wiert (zoo men zei) elendig van zyn vrouw geplaagt, die hem veel quaad in zyn goeden naam dede.

1688.

Quam den 8sten April hier van Batavia D. *Fredericus Gobius*, en wiert op Neira geplaatst; waar op ik den 16^den Mey weer na Amboina vertrok. D. Gobius.

1689.

D. *Thomas van Simey* (den 20sten December hier beroepen) verscheen hier dit jaar den 7^den Mey, en is op Lonthoir gelegt. D. van Simey.

1690.

D. *Ernestus de Witte* verscheen hier den 15^den April, die op Lonthoir geplaatst is den 20sten Juli, *Simey* op Neira, en *Gobius* op Poelo Ay. D. de Witte.

In 't jaar 1691.

Den 2^den Maart quam hier in Vergadering den Predikant D. *Joannes de Graaf* (die den 9^den October op Batavia verzogt had, om Proponent worden; en daar toe den 18^den Januari, en den 1sten Februari tot Predikant ondervraagt, en den 5^den dito dezes jaars herwaarts beroepen was) met een soldye van 80 guld. Hy wiert op Poelo Ay, *Gobius* weer op Neira, gelegt, en aan *Simey* toegestaan, om een springtogt na Batavia te doen, die in September vertrok, en 'er ziek en lam aan land quam. D. de Graaf.

1692.

Is D. *Joannes de Graaf* by D. *Gobius*, om zyne onpasselykheid, op Neira gelegt.

In

In 't jaar 1693.

Den 3den Maart verzogt de Heer *Gobius*, aangezien hy zich 't besluit der Vergadering niet onderwerpen kon, en zich op de Hooge Regeering beriep, om zich voor haar Edelheden te verdedigen, waar op de Kerkenraad hier goedgevonden heeft zyn Eerw. den 18den Mey na Batavia te zenden.

Ook is aan D. *de Witte* den 3den Augusti toegestaan, om (gelyk in September ook geschied is) na Batavia te vertrekken.

In 't jaar 1694.

D. Loderus.

Den 7den April verscheen hier in Vergadering D. *Andreas Lambertus Loderus*, volgens 't Beroep, den 2den November op hem gevallen, die op Neira geplaatst is.

D. Feylingius.

En den 16den September quam uit Amboina, en van Honimoa, hier D. *Abrahamus Feylingius*, die op Lonthoir, gelyk D. *de Graaf* op Poelo Ay gelegt is, welke laatste dit jaar na de Z. Wester-eilanden geweest was, en nu na de Z. Ooster-eilanden stont te gaan.

In 't jaar 1695.

Den 18den Mey maakte de Regering hier by Extract aan den Kerkenraad bekent, dat D. *Loderus* na Batavia vertrekken zou, die ook met een zeer goede getuigenis- en afscheids-schrift vertrok; en toen schynt D. *de Graaf* weer op Neira gelegt te zyn. D. *Feylingius* was na de Z. Wester-eilanden geweest, en 'er ziek van daan gekomen.

In 't jaar 1698.

D. Bierman.

Is D. *Feylingius* na Batavia in Juli vertrokken; D. *de Graaf*, zoo den 13den Maart bleek, overleden, en D. *Bierman*, uit Amboina ter leen verzogt, en in October hier gekomen, door welken ook, schoon hier alleen zynde, een togt na Aroe gedaan is, daar te vooren altyd een Krankbezoeker plagt te leggen, gelyk D. *de Graaf*, nog Krankbezoeker zynde, lang op Wokam, de Hoofd-Negry, gelegen heeft. Buiten welke 'er nog 2, Wamir, en Maycoòr, nog half Heidens en half Christen waren; anders waren 'er nog veel Heidensche dorpen. Ook had men 'er 3 of 4 Inlandsche Meesters. Op Wokam waren 1690., en vervolgens, 40 schoolkinderen, 30 Christenen, en op Maycoòr 30 Christenen, en 40 leerlingen in de school.

Aroe 's Kerkstaat in 't jaar 1698.

In 't jaar 1699.

D. Stampioen.

Quam den 10den Juni hier uit Ternate D. *Joannes Stampioen*, en D. *Bierman* vertrok in deze maand van hier weer na Amboina.

De staat der Kerken om de Z. Ooster- en Z. Wester-Eilanden was elendig, en zy de naam van een Kerk niet waardig. Ook was dit jaar hier geen buitenbezoek der Kerken gedaan; waarom zy te meer hier een Predikant, en twee Taalkundige Krankbezoekers eischten.

Men had D. *Stampioen* op Neira geplaatst.

In 't jaar 1700.

D. Boterkooper.

Quam den 2den Febr. hier van Batavia D. *Petrus Boterkooper*, die op Lonthoir gelegt is. D. *Stampioen* had dit jaar de Z. Wester-eilanden bezogt; doch die zeer elendig bevonden. Op de eilanden Kisser, Wetter, Leti, en Damme lagen vier Meesters, op yder een, ook waren 'er door zyn Eerw. 139 schoolieren, en 267 Naamchristenen, doch die niets van 't Christendom, of Godsdienst wisten, gevonden; en geen wonder: want men deze Eilanden op zyn best om de twee jaaren maar eens bezoeken; om dat men 't eene jaar na de Z. Ooster-eilanden ging.

In 't jaar 1701.

D. Cammiga.

D. 24sten Febr. quam hier van Batavia D. *Gellius Cammiga*, die op Poelo Ay geplaatst, en niet lang daar na 'er overleden is, hebbende maar een besluit der Vergadering geteekent.

In 't jaar 1702.

D. Hoyer.

Den 28sten Februari verscheen hier van Batavia D. *Antonius Hoyer*, die eerst op Poelo Ay, doch eenige maanden 'er na op Neira, gelyk toen D. *Stampioen* op Poelo Ay gelegt is; hoewel D. *Hoyer* maar voor eerst op Neira lag.

1703.

D. Noot.

Quam den 31sten Mey uit Ternate hier D. *Petrus Noot*, die op Poelo Ay, gelyk toen D. *Hoyer* ook vast op Neira geplaatst is.

D. *Stampioen* vertrok in Mey of Juni na Batavia.

In een der volgende jaaren blykt my uit een Kerkbezoek van D. *Boterkooper*, op de Z. Ooster-eilanden gedaan, dat 'er op Aroe, enz. 220 Christenen, en 90 schoolkinderen, doch dat zy zeer slegt waren.

Deze drie Predikanten, D. D. *Boterkooper*, *Hoyer*, en *Noot*, zyn hier zodanig, en zonder eenige verandering in hunne standplaatzen te maaken, tot 't jaar 1711. gebleven. En toen waren hier in alles 1576 Christenen, en daar onder 284 Ledemaaten. Ook waren 'er door D. *Boterkooper* op de Z. W. Eilanden 94, en door D. *Hoyer* op Aroe en de Z. O. Eilanden 44 gedoopt; doch die Kerk zeer slegt gestelt.

In dit jaar quam de Orangkaja van 't eiland Leti, *Aron Silekiroer* genaamt, na Banda, om zich te laaten doopen; doch hy strandde ontrent 't dorp Roeton in Amboina in Augusti, en wiert in November met de chaloep de Kraanvogel, na zeer onbillyk, en onbarmhertig in Amboina gehandelt te zyn, na Banda gevoert.

In 't jaar 1712.

[D. Serruus.] Is D. *Carolus Georgius Serruus* hier van Batavia den 28sten Febr. gekomen, zoo dat 'er toen 4 Predikanten (dat zelden gebeurt) waren.

In dit jaar is D. *Boterkooper* door de Hooge Regering belaſt, om na Ternate te gaan, en ook vertrokken.

1713.

Is D. *Noot* op Lonthoir, en D. *Serruus* op Poelo Ay gelegt.

[D. van Schie.] In 't begin dezes jaars quam hier van Batavia D. *Nicolaus van Schie*; en in dit zelve jaar nog viel die zeldzaame worsteling voor, tusschen een der Predikanten met die 4 persoonen, en den Landvoogt *van Eps*, volgens ons voorig berigt.

In 't jaar 1714.

Vertrok D. *van Schie* van hier in Mey na Batavia, alzoo zyn Eerw. met de Regeering moeite had, dat egter niet belette (alzoo men wel wist, wat een slegt Hooft Banda bestierde) dat zyn Eerw. kort na zyn komst daar den 4den Juni met de Weduwe van den Macassaarzen Landvoogt, de Heer *van Tol*, trouwde; doch quam omtrent vier maanden 'er na den 20sten October aldaar te sterven; gelyk in dit zelve jaar nog in de maand October hier D. *Noot* overleden is.

In 't jaar 1715.

Vertrok D. *Serruus* van hier na Amboina, en in 't begin van dit jaar quam [D. Boekenberg.] hier van Batavia D. *Joannes Boekenberg*, die op Poelo Ay gelegt is.

In 't jaar 1716.

Vertrok van hier na Batavia D. *Hoyer*, en toen quamen ook in 't begin des jaars hier, D. D. *Adrianus Ens*, en *Jeremias Joannes Pars*. [D. D. Ens, en Pars.] En is toen D. *Boekenberg* op Lonthoir, D. *Ens* op Neira, en D. *Pars* op Poelo Ay, geplaatst. D. *Hoyer* deê nog een kort bezoek na Java's Oostkust, na zyn komst op Batavia, en is, kort na zyn wederkomst van daar, op Batavia overleden.

In 't jaar 1717.

Stont (volgens de berigten van Batavia) D. *Pars* na Batavia ontboden te worden om Portugees te leeren; die ook in 't jaar 1718. derwaarts vertrokken, en beroepen is.

In 't jaar 1721.

Is D. *Nicolaas Cramer* hier gekomen; doch in 't jaar 1722. overleden. [D. Cramer.]

In 't jaar 1722.

Zyn D. D. *Franciscus Hartog*, en *Barthold Philip Moller* hier verschenen; en in dit zelve jaar is D. *Ens* hier overleden. [D. D. Hartog, en Moller.]

In 't jaar 1724.

Quam hier D. *Joannes Guilielmus Loyal*. [D. Loyal.]

Tot meerder gemak hebben wy hier nog bygevoegt een Lyst van alle de Predikanten, die hier gelegen, benevens de tyd, en de nette jaaren, die zy hier Dienst gedaan hebben; en dan daar op laaten volgen nog een drievoudige Lyst, aanwyzende de nette tyd, op welke yder derzelve op de eilanden Neira, Lonthoir, of Poelo Ay gelegen hebben.

Bandasche Predikanten.

[Lyst der Bandasche Predikanten.]

Antonius Diriks, - - - van	1625. tot	1628.	overleden.
Caspar Stevenszoon, - - -	1626.	1629.	overleden.
Michael Clarenbeek, - - - -	1629.	1633.	overleden.
Willem Holtenus, - - - -	1630.	1634.	
Gysbert Bastiaanszoon, - - - -	1631.	1633.	overleden.
Joannes Heemstede, - - - -	1634.	1637.	
Antonius Verhagen, - - -	1635.	1636.	overleden.
Jan Janszoon Priserius, - - -	1635.	1639.	
Jacobus Vertregt, - - - -	1637.	1647.	
Henrik Pontkasen, - - -	1638.	1643.	
Marinus Gideonsz van den Houten, - -	1643.	1647.	
Nicolaus Ritzius, - - - -	1647.	1648.	overleden.
Gerardus Veldhusius, - - -	1647.	1647.	overleden.
Guilielmus Pantherus, - - - -	1649.	1652.	
Arnoldus Lippius, - - -	1649.	1649.	overleden.
Cornelius Geesdorpius, - - -	1650.	1650.	overleden.
Remetus Ringius, - - -	1650.	1654.	
Daniël Brouwerius, - - - -	1654.	1656.	
Jacobus Gualtheri Molanus, - -	1656.	1663.	overleden.
Josias Spiljardus, - - - -	1656.	1658.	
Joannes à Warmeloo, - - -	1657.	1658.	
Bernhardus Broughton, - - -	1661.	1662.	
Joannes de Moor, - - - -	1662.	1663.	overleden.

Marcus

Marcus Masius,	van 1662.	tot 1665.	
Petrus Sibelius,	1664.	1664.	
Petrus Casier,	1664.	1667.	
Guilielmus de Bitter,	1667.	1675.	overleden.
Carolus Manteau,	1669.	1677.	
Jacobus Rhynsdyk,	1669.	1673.	
Alexander Carpius,	1675.	1679.	
Jacobus Christophorus Stevens, Eerst voor Proponent en toen Predikant.	1678.	1679.	overleden.
Henrik Antonides van der Linden,	1678.	1680.	overleden.
Carolus Manteau,	1680.	1687.	
Jacobus du Bois,	1681.	1687.	
Gisbertus Brakel,	1682.	1686.	overleden.
Franciscus Valentyn,	1687.	1688.	nam alle de Eilanden hier alleen waar.
Fredericus Gobius,	1688.	1693.	
Thomas van Simey,	1689.	1691.	
Ernestus de Witte,	1690.	1693.	
Jan de Graaf,	1691.	1698.	overleden.
Andreas Lambertus Loderus,	1694.	1695.	
Abrahamus Feylingius,	1694.	1698.	
Petrus Bierman,	1698.	1699.	
Joannes Stampioen,	1699.	1703.	
Petrus Boterkooper,	1700.	1712.	
Gellius Cammiga,	1701.	1701.	overleden.
Antonius Hoyer,	1702.	1716.	wanneer na Batavia gaat, en in 't zelve jaar stierf.
Petrus Noot,	1703.	1714.	overleden.
Carolus Georgius Serruus,	1712.	1715.	wanneer na Amboina ging.
Nicolaus van Schie,	1713.	1714.	opgezonden.
Joannes Boekenberg,	1715.		
Adriaan Ens,	1716.	1722.	overleden.
Jeremias Pars,	1716.	1718.	als na Batavia vertrok om Portugees te leeren.
Petrus Nicolai,	1718.	1719.	overleden.
Antonius Pastorius,	1720.	1720.	overleden.
Nicolaus Cramer,	1721.	1722.	overleden.
Franciscus Hartog,	1722.		
Barthold Philip Moller,	1722.		
Joannes Gulielmus Loyal,	1724.		

Neirasche Predikanten.

Neirasche Predikanten.

Caspar Stevens,	van 1626.	tot 1629.	overleden.
Willem Holtenus,	1630.	1634.	vertrok in Sept. na Batavia.
Joannes Heemstede,	1634.	1637.	als boven.
Jan Janszoon Priserius,	1635.		op Aroe tot 1639. in Augusti voor Amet genomen; quam 1637. weer hier, en vertrok na Lonthoir, bleef hier tot 1639.
Jacobus Vertregt,	1637.	1647.	vertrok na Batavia.
Nicolaus Ritzius,	1647.	1648.	overleden.
Gulielmus Pantherus,	1649.	1652.	vertrok na Batavia.
Daniel Brouwerius,	1654.	1656.	vertrok na Batavia.
Jacobus Molanus,	1656.	1663.	overleden.
Marcus Mazius,	1663.	1665.	vertrok onwettig en onschuldig afgezet.
Petrus Casier,	1665.	1667.	vertrok met de Hr. *Speelman*.
Gulielmus de Bitter,	1667.	1675.	overleden den 10den Nov.
Alexander Carpius,	1676.	1679.	vertrok na Batavia.
Joannes Christophorus Stevens,	1679.	1679.	wanneer stierf.

Carolus Manteau, - - - van 1680. tot 1687. vertrok opontboden.
Franciscus Valentyn, - - - 1687. 1688. vertrok in Mey na Amboina.
Fredericus Gobius, - - - - 1688. 1690. vertrok na Poelo Ay.
Jan de Graaf, - - - - 1692. 1698. den 13den Maart overleden.
Thomas van Simey, - - - 1690. 1691. vertrok lam na Batavia.
Fredericus Gobius, - - - 1691. 1692. den 13den Nov. geschort, en 1693. vertrok zoo na Batavia, daar hy stierf.
Jan de Graaf, - - - - 1692. 1694. vertrok toen na Poelo Ay.
Andreas Lambertus Lodewyus, - - 1694. 1695. vertrok met afgeschreven soldye; doch onwettig.
Jan de Graaf, - - - - 1695. 1698. dat stierf den 13den Maart.
Petrus Bierman, - - - 1698. 1699. vertrok in Juni na Amboina, en nam alle de Eilanden alleen waar.
Joannes Stampioen, uit Ternate, - - 1699. 1702. vertrok na Poelo Ay.
Antonius Hoyer, - - - - 1702. 1716. als na Batavia ging.
Nicolaus van Schie, - - - 1713. 1714. vertrok in Mey geschorst in dienst.
Adriaan Exs, - - - - 1716. 1722. overleden.
Petrus Nicolai, - - - 1718. 1719. overleden.
Antonius Pastorius, - - - 1720. 1720. overleden.
Nicolaus Cramer, - - - - 1721. 1722. overleden.
Franciscus Hartog, - - - 1722.
Barthold Philip Moller, - - - 1722.

Lonthoirsche Predikanten.

Lonthoirsche Predikanten.

Antonius Diriks, - - - van 1625. tot 1628. overleden.
Michiel Clarenbeek, - - - 1629. 1631.
Gybert Bastiaanszoon, - - - 1632. 1634. overleden.
Antonius Verhagen, - - - 1635. 1636. den 9den Septemb. overleden.
Jan Janszoon Priferius, - - - 1637. 1639. vertrok na Amboina.
Arnoldus Lippius, - - - 1648. 1648. wanneer stierf.
Remetus Ringius, - - - 1650. 1654. vertrok in Mey na Amboina.
Joannes à Warmeloo, - - - 1657. 1657. of 1658.
Joannes de Moor, - - - - 1662. 1663. overleden.
Lag ook eenigen tyd op Neira te gelyk met *Molanus*.
Petrus Sibelius, - - - - 1664. 1664. vertrok in October.
Jacobus Rhynsdyk, - - - 1669. 1671. vertrok ziek, doch quam weder in 't jaar 1672. 1673. vertrokken.
Carolus Manteau, - - - 1673. 1675. vertrok afgezet.
Hendrik Antonides van der Linden, - - 1678. 1680. stierf den 27sten December.
Jacobus du Bois, - - - 1682. 1687. stierf in Amboina den 25sten Mey, verdreven zynde op zyn bezoek na Aroe.
Thomas van Simey, - - - - 1689. 1690. vertrok na Neira.
Ernestus de Witte, - - - 1690. 1693. vertrok ziek na Batavia.
Abraham Feylingius, - - - 1694. 1698. vertrok in Juli na Batavia.
Petrus Boterkooper, - - - 1700. 1712. vertrok in Mey na Ternate.
Petrus Noot, - - - - 1712. 1714. dat stierf.
Joannes Beekenberg, - - - - 1716.

Poelo Aysche Predikanten.

Poelo Ayze Predikanten.

Michiel Clarenbeek, - - van 1631. tot 1633. overleden.
Antonius Verhagen, - - - 1635. maar eenige maanden tot Mey, vertrok na Lonthoir.
Hemik Pontkasen, - - - 1638. 1643. vertrok na Amboina.

Mari-

Marinus Gideonszoon van den Houten, van	1643.	tot 1647.	vertrok na Batavia.
Gerardus Veldhusius, - - -	1647.	1647.	dat stierf.
Cornelius Geesdorpius, - - -	1650.	1650.	overleden.
Josias Spiljardus, - - -	1656.	1658.	vertrok in Nov. na Amboina.
Bernhardus Brougbron, - - -	1661.	1662.	vertrok om wangedrag.
Marcus Mazius, - - -	1662.	1665.	vertrok na Neira.
Petrus Casier, - - - -	1664.	1665.	als boven.
Carolus Manteau, - - -	1669.	1673.	vertrok na Lonthoir.
Alexander Carpius, - - -	1675.	1676.	vertrok na Neira.
Joannes Christophorus Stevens, Proponent,	1678.	1679.	als boven.
Jacobus du Bois, - - - -	1681.	1682.	vertrok na Lonthoir.
Gisbertus Brakel, - - -	1682.	1684.	vertrok in October en quam
weder van Batavia,	1685.	1686.	overleden 1 October.
Fredericus Gobius, - - -	1690.	1690.	vertrok ziek na Batavia.
Jan de Graaf, - - - -	1691.	1692.	vertrok in Juni na Neira.
quam hier weer in 't jaar	1694.	1695.	vertrok na Neira.
Joannes Stampioen, - - - -	1702.	1703.	vertrok na Batavia.
Gellius Cammiga, - - -	1701.	1701.	overleden.
Antonius Hoyer, - - - -	1702.	1702.	vertrok na Neira.
Petrus Noot, - - - -	1703.	1712.	vertrok na Lonthoir.
Carolus Georgius Serruus, - -	1712.	1715.	vertrok na Amboina.
Joannes Boekenberg, - - -	1715.	1716.	vertrok na Lonthoir.
Jeremias Pars, - - - -	1716.	1718.	vertrok na Batavia om Portugees te leeren.

Waar mede wy dan 't voornaamste, dat 'er van Banda te zeggen valt, aangehaalt hebbende, van deze Landvoogdy affcheiden, om nu tot de Beschryving van Solor en Timor, als zynde het naast daar aan gelegen, over te gaan.

NEGENDE HOOFDSTUK.

DE Beschryving *van* SOLOR, *en* TIMOR, *met de* Eilanden *daar ontrent leggende. Het eiland* Solor *in 't byzonder. Eenige zaaken beide deze* Eilanden *raakende.* Solor 's Vesting *in 't jaar* 1613. *door ons verovert. Verdere zaaken, door de Heer* Schot *hier verrigt. Wonderlyk voorval van* Gonsalvo d'Ornay *in 't jaar* 1637. Verheyden *in 't jaar* 1655. *hier elendig aan zyn einde geraakt. De Heer* de Vlaming van Outshoorn 's *slegte ontmoeting hier in 't jaar* 1656. *Verdere* Opperhoofden, *die hier gelegen hebben. Van den* Godsdienst *alhier.*

Beschryving van SOLOR, en TIMOR.

NA dat wy de Landvoogdy van Banda afgehandelt hebben, meinen wy nu zeer gevoeglyk van de eilanden Solor en Timor te zullen konnen spreken, als zynde naast aan de Z. Wester - eilanden, die onder Banda staan, gelegen.

Wy zullen daar niet veel van zeggen, maar dezelve zoo net, als 't ons mogelyk is, kortelyk beschryven, en om daar te netter begrip af te hebben, zullen wy volgens de Kaart, waar in wy Solor en Timor mede vertoonen, voor af eerst een korte beschryving van alle de Eilanden, daar ontrent gelegen, geven.

Wy beginnen dan dit bestek van 't eiland Saleyer, 't geen in 't N. W., of anders digt by de eilandekens Boegeroenes, of wel by de Z. W. hoek van de Bogt van Boni gelegen is; een eiland, dat 13 of 14 mylen, Z. en N. meest gestrekt leggende, lang, en ontrent 3 mylen in 't midden breed is, loopende na 't Z. en N. hoe langer hoe spitzer toe. Langs de Westkant loopt een smal rifje, dat zich op de eene plaats wat verder, als op de andere, uitstrekt.

Ook ziet men aan die kant vlak in 't midden een klein eilandje, 1 myl van de wal, het Bajen - eiland genaamt, 't geen byna rondom, uitgenomen de O. zyde, in een rif legt, dat van 't eiland Saleyer zyn begin neemt, en tot des zelfs Z. O. hoek voortloopt. Het is ontrent 2 mylen Z. en N. in de lengte, en 1 myl O. en W. in de breedte, hebbende 2 mylen N. Westelyker nog een byzonder rif op zich zelve, dat ontrent 2 mylen in 't rond is, en meest N. O. en Z. W. gestrekt, en 5 of 6 mylen W. N. W. van 't zelve leggen eenige rotzen, Zoutelands Rotzen genaamt.

Bezuiden 't Bajen - eiland 1 of 2 mylen, ziet men ook op dat rif, dat langs Saleyer loopt, 2 eilandekens op een plaats daar dat

rif zich in na 't W. wel 1 myl of 2 na 't W. als ook na 't Z. en N. breeder uitzet; en aan de Z. hoek van Saleyer, 1 myl 'er Beweften, ziet men Z. en N. ½ myl van malkanderen drie kleine Eilandekens, en de twee wel zoo Zuidelyk, geftrekt leggen; die yder een kleine myl in 't rond zyn.

Naaft aan Saleyer doet zich het eiland Calauro in 't Z. O. op, zynde ontrent 2 mylen met zyn N. W. hoek (waar by een klein eilandje legt) en wel 3 mylen met zyn Z. W. hoek 'er af gelegen. Men ziet ook tuffchen 't midden van dit eiland, en tuffchen de Z. hoek van Saleyer, ½ myl van Calauro, nog een klein eilandje, en aan de N. O. kant van een rivier, die zich daar ontrent in 't midden vertoont, Z. O. aan nog drie diergelyke 1 myl van malkanderen zoo geftrekt leggen, dat het Z. Ooftelykfte af en aan de N. O. hoek van dit eiland zich vertoont, behalven dat men nog zoo een eilandeken (doch wel zoo groot) in de voornoemde rivier ziet.

Het eiland Calauro is 7 of 8 mylen N. W. en Z. O. lang, en 5 mylen N. ten O. en Z. ten W. breed.

Het heeft pas binnen zyn Z. W. hoek een kleine baai, die wel 2 of 3 mylen in 't rond is; en ten N. O. van de N. O. hoek des zelfs ziet men een eiland, 't Hoog Eiland genaamt, dat zich meeft N. N. W. en Z. Z. O. op een rif, dat 'er rond om loopt, henen ftrekt.

Ten N. O. van dit Hoog Eiland heeft men wel 15 of 16 mylen in 't vierkant, meeft N. ten W. en Z. ten O. een ganfche rift van wel 20 eilanden en droogtens leggen, de Tygers-eilanden genaamt, van welke 'er drie in 't Z. meeft N. W. en Z. O. geftrekt leggen, die daarom de drie Zuidelyke Tygers-eilanden genaamt worden. Rondom de zelve zyn zeer veel reven, en in 't N. O. is nog een klein eilandeken, het Slangen-eiland genaamt.

Veertien mylen Beooften deze Tygers-eilanden, of wel van 't Slangen-eiland, legt een groot rif dat zich wel 6 of 7 mylen N. O. en Z. W. in de lengte, en meeft 2 of 3 mylen in de breedte uitftrekt.

Vyf mylen Beooften 't zelve legt een eilandje Groenwoud genaamt, zynde 2 mylen O. en W. lang, en 1 myl ruim breed; en 2 of 3 mylen Bezuiden 't zelve legt in 't O. een rif van 2 of 3 mylen in 't rond meeft N. W. en Z. O. geftrekt, en een eilandje in 't W. 1½ myl 'er af, zynde 2 mylen in 't rond, het Hagedis-eiland genaamt, en pas Bezuiden dit laatfte nog 2 kleine eilandekens N. W. en Z. O. 1 myl van een leggende, welk Z. Ooftelykft Batalaja genaamt is.

Vlak Bezuiden de Tygers-eilanden 5 of 6 mylen legt een droogte, de Heilbot genaamt, die 3 of 4 mylen in 't rond, en vol katskoppen is.

Negen mylen Beweften dit rif (wel zoo Zuidelyk) en 4 mylen Bezuiden Calauro 's Z. hoek, leggen de eilanden Schiedam genaamt, zynde yder pas 2 mylen in 't rond.

Het N. Ooftelykft legt maar 4 mylen van Calauro, doch de 2 Zuidelykfte wel 6 of 7 mylen. Deze twee laatfte leggen O. en W. ½ myl van malkanderen, en van het Weftelykfte loopt een rif, dat zich W. aan wel 11 mylen en Z. en N. wel 3 of 4 mylen verre uitftrekt, loopende in 't W. wat na 't N. W. om.

Zes of agt mylen ten Z. O. van het Ooftelykfte dezer twee eilanden doet zich een eilandje op, dat O. en W. 2 of 3 mylen lang, 2 myl breed, en 't geen Batoe Pandjang genaamt is, hebbende in 't Z. O. een klein rifje aan zich vaft.

Twee mylen O. ten N. van 't zelve legt het eilandje Bata Cariman, dat ontrent 3 mylen in 't rond is, en 2 mylen Ooftelyker nog 2 eilandekens Z. en N. zeer digt by een leggen heeft; ten Z. W. van welke 5 mylen zich een eilandje, 't Poftpaard genaamt, op een rif, dat 'er rond loopt, vertoont, zynde met rif met al ontrent 3 mylen in den omtrek.

Z. ten W. van 't Poftpaard 5 mylen legt het eilandje Roffa Goeroe, dat pas 1 myl in 't rond is, en ten O. van 't welk nog een kleintje legt.

Zeven of agt mylen meer na 't Z. W. doet zich het eiland Loefa Radja, dat pas 2 mylen in 't rond is, op. Beweften 't welke 5 mylen een onbekent eilandje van 1 myl in 't rond, 1 myl van 't groot eiland Ende legt, gelyk men 7 of 8 mylen Beooften Loefa Radja nog 3 kleine eilandjes, meeft O. en W. digt by een geftrekt, pas 1 of 2 mylen van de wal van dat groot eiland leggen ziet.

Eer wy verder van 't eiland Ende (anders ook 't land van Floris genaamt) fpreken, moeten wy voor af zeggen dat 6 of 7 mylen Beweften 't zelve zich de O. hoek van 't eiland Sumbawa, en dat zich die Z. en N. wel 7 of 8 mylen lang, en wel 5 mylen O. en W. breed vertoont.

In 't N. van dit deel van Sumbawa legt een dorpken, Sapi genaamt, ten N. van 't welke 1 myl een eilandje van 1 myl in 't rond legt, en 3 mylen O. ten Z. Sapi legt nog een eiland, dat wel zoo klein is, en 't geen nog 8 of 9 kleiner eilandekens ten Z. van zich meeft O. en W. geftrekt leggen heeft aan de N. zyde van die ftraat, die na dit dorp de ftraat van Sapi genaamt, en die wel 7 of 8 mylen N. en Z. lang, en wel 4 mylen O. en W.

breed is. En gelyk men die eilandekens in 't N. dus heeft, alzoo vertoonen 'er zich nog 4 andere digt by Sumbawa's O. kant, een pas voorby een rivier die ontrent 2 mylen Bezuiden 't dorp Sapi zich opdoet, en drie 1 myl Bezuiden dat eilandeken ½ myl van een Z. en N. 1 myl van de wal in de Z. mond van deze ftraat geftrekt; hoedanig een men 'er nog zeer digt by Sumbawa's Z. O. hoek ziet.

Vier mylen Beooften Sumbawa, wat Zuidelyker als 't midden van des zelfs O. hoek, doet zich een eiland op, dat Z. en N. wel 4 mylen lang, en O. en W. in 't Z. 3, doch in 't N. maar 2 mylen breed is, aan welkers Z. O. kant men een, gelyk men by de N. O. hoek nog drie, en verder Beooften het zelve nog drie kleine eilandekens Z. en N. geftrekt leggen ziet; van welk Zuidelykft der drie laatfte, ½ myl Ooftelyker, men weer vier eilandekens 3 of 4 mylen verre na 't N. met een kromme bogt, die wat na 't O. loopt, ftrekken ziet, tegen over de welke zich 2 mylen Ooftelyker digt aan de wal van 't eiland Ende veel katskoppen pas Bezuiden een ander eilandeken vertoonen, tuffchen welk eilandje en de O. wal een rif van 1 myl breed, 2 of 3 mylen N. aan, en van daar dan O. aan wel 2 of 3 mylen breed is, wel 10 of 2 mylen verre tot tegen de N. hoek van 't eiland Ende zoodanig loopt, dat het allenskens tot op 1 myl breedte verfmald, aan welkers einde in 't O. men drie kleine eilandekens meeft O. en W. (wel zoo Z. W.) ½ myl van een geftrekt leggen ziet, waar van 't Ooftelykft 't Vlak eiland, 't naaft 'er aan het Zuikerbrood, en 't Weftelykft het Groot eiland (zynde ook 't grootfte) genaamt is. En af en aan de N. W. hoek van 't eiland Ende, daar dit rif op zyn breedfte is, ziet men nog zoo een eiland, van groote als dat, daar dit rif begint; tuffchen 't welke en de vafte wal zich nog twee kleiner eilandekens, N. O. en Z. W. geftrekt, vertoonen.

Vyf mylen van de W. hoek van 't land van Flores legt nog een eiland, dat wy nevens nog 2 anderen, alvoorens het zelve te befchryven, geerne eerft af zouden doen.

Het eerfte is Nomba genaamt, zynde W. N. W. en O. Z. O. ontrent 6 of 7 mylen lang, en meeft 2 mylen breed.

Vyf mylen van des zelfs N. W. hoek, en 2 mylen van des zelfs Z. O. hoek, legt Poelo Tsjindana of het Sandelbofcheiland. Dit is een zeer groot en woeft eiland, dat zich al mede meeft W. N. W. en O. Z. O. 30 mylen ruim in de lengte, en Z. en N. 14 of 15 mylen in de breedte uitftrekt; doch aan de N. W. hoek is 't pas 4 of 5, en aan de Z. O. hoek maar 3 of 4 mylen breed. Ook loopt 'er een fmal rif, dat pas 2 of 3 mylen Beooften de N. W. hoek begint, en zoo 1 myl buiten de wal zich uitftrekkende, dus langs de wal meeft (uitgenomen by den W. hoek) gelyk doorgaat tot aan de N. O. hoek, van waar het dan tot de Z. O. hoek wel verder vervolgt; maar het word daar wel 2, 3 en 4 mylen breeder tot op de helft (daar in 't midden ook een klein eilandje legt) van waar het allengskens na de Z. O. hoek toe tot op 1 myl verfmalt; daar het anders langs de N. wal doorgaans maar 1 myl breed was.

Men wil dat op dit eiland geheele boffchen met Sandelhout zyn.

In Z. Z. O. heeft dit eiland een diepe *inbogt*, vlak voor de welke 2 of 3 mylen van de wal het eilandje Sauvo legt. Dit is Z. en N. 4 mylen lang, en O. en W. 3½ mylen breed; doch in 't O. is 't wel zoo lang, en in 't N. wel zoo breed, zynde aan de O. zyde wat ingebogen. Ook ziet men een klein eilandje aan de Z. O. kant zeer digt 'er aan leggen.

Nu keeren wy weer tot het land van *Floris*, of 't *eiland Ende*, *en zeggen*, dat het zelve van 't O. tot het W. (draajende in 't O. 6 of 7 mylen wat na 't N.) ontrent 42 of 43 mylen lang, en Z. en N. in 't midden wel 13, in 't W. 5 en ook 3, en in 't N. O. 5, hoewel het 4 of 6 mylen Beweften de N. O. hoek maar 1½ myl breed is.

Het Noordelykfte deel van de N. O. hoek word Kaap Flores genaamt, en 10 mylen Beweften de zelve, 2 mylen Beweften dien naauwen hals, die 't land daar maakt, heeft men een plaats, Croewi genaamt. Tuffchen dit Croewi en Kaap Floris heeft dit eiland aan de Z. O. kant twee baayen, waar van de naafte aan de N. O. hoek 'er pas 2 mylen Beweften gelegen, 2 mylen diep, en 1 myl wyd is; maar 1½ myl Weftelyker legt 'er een, die wel 5 of 6 mylen diep, en wel 3 of 4 mylen breed is, en zich meeft N. W. en Z. O. ftrekt, hebbende agter aan by na tegen de wal een klein eilandje van 1 myl in 't rond leggen.

Vlak Benoorden Croewi leggen digt by de wal ook eenige katskoppen, ten N. O. van welke de drie eilanden ten O. van Loefa Radja zich opdoen, en Beweften die katskoppen of wel van Croewi (daar de wal wel 2 mylen na 't Z. inbuigt) loopt een rif byna van enkel katskoppen wel 2 mylen buiten de wal; die daar na W. aan na 't N. weer allengskens N. W. uitfchiet, en dan 5 of 6 mylen tot aan de N. hoek W. aanloopt, welke N. hoek de Yzere hoek genaamt word.

By dezen Yzeren hoek is 't land op zyn breedfte; doch aan de Z. kant buigt die wal van de Z. hoek na 't N. W. wel 5 mylen

mylen in, daar de wal by een klein eilandje, 't geen men daar digt tegen de zelve aan ziet, dan vlak W. aan met een ſmal rif (dat ontrent 1 myl breed is) tot aan des zelfs Z. W. hoek byna voortloopt, terwyl men hier en daar onderweeg een klein eilandeken ontmoet. In 't N. O. van dit eiland, 1 myl van de wal, doet zich nog een eiland van 1 myl in 't rond op.

Vlak ten O. van den Z. O. hoek van 't eiland Ende, in 't midden tuſſchen dat eiland, van 1 myl, en tuſſchen 't eiland Solor (hoewel wel zoo Z., en wel zoo na aan Solor) legt het eiland Serbite.

Dit is een zeer hoog en bergagtig eiland, dat boſchryk en luſtig zich zelven vertoont, zynde ontrent 7 mylen O. en W. lang, en 3 of 4 mylen Z. en N. breed; doch in 't W. wel op zyn breedſte.

Op de N. W. hoek legt Adenare, op de W. hoek Labetau, in 't Z. na de W. kant ziet men Toerang; 1 myl Ooſtelyker Lamaſe, nog 1 myl Ooſtelyker Carma, of Carmang, en nog 1 myl Ooſtelyker byna aan de O. hoek heeft men Lamhale; daar men ook een ſchoone rivier heeft.

Met de Eilanden, daar ontrent leggende.

Tuſſchen dit eiland, en 't land van Floris is een ſtraat van 1 of 2 mylen breed, en die wel 3 mylen lang is, en die dan nog wel 7 of 8 mylen tuſſchen 't land van Ende, en tuſſchen Solor Z. W. aan vervolgt; gelyk 'er ook zulken ſtraat tuſſchen Solor en 't eiland Serbite is, die zich wel 5 mylen in de lengte O. en W., en 2 of 3 mylen in de breedte uitſtrekt, zynde Solor 's N. W. hoek en Serbite 's Z. W. hoek 2 mylen en der zelver O. hoeken 3 of 4 mylen van een gelegen.

Nu zouden wy wel dienen van Solor te ſpreken; doch wy zullen daar mede wagten, tot dat wy nog 2 of 3 eilanden die wat Ooſtelyker leggen voor af zullen hebben afgehandelt.

Ten O. van Solor 2 of 3 mylen vertoont zich de W. hoek van 't eiland Lombatta, en 1 myl Beooſten 't eiland Serbite, vertoont zich de N. hoek van 't zelve, die ook met een W. hoek 'er na toe draaid, maakende dus van des zelfs W. na des zelfs N. hoek een diepe inbogt, die, met een half rond, wel 7 of 8 mylen verre loopt.

Aan de Z. W. hoek van dit eiland legt een zeer klein eilandje, het Doorlugtig eiland genaamt; en 5 mylen Benoorden de N. hoek legt het eilandje Batoetara, dat pas 1 myl in 't rond is.

Aan de Z. kant is dit Lombatta zeer bergagtig; en 1 myl Beooſten 't zelve ziet men het eiland Pontare, tuſſchen beide welk eiland een ſtraat is wel 5 mylen lang, en maar 1 of 1½ myl breed. Aan de N. kant, naaſt aan Pontare legt een eilandje van 1 myl in 't rond, en een zeer klein tuſſchen 't zelve en tuſſchen Pontare. En aan de Z. kant van de ſtraat leggen 'er voor de mond vier, de twee kleinſte digt aan Pontare N. W. en Z. O. en de twee grootſte O. en W. geſtrekt, zynde 't Weſtelykſt ontrent 2 en 't Ooſtelykſt ontrent 1 myl in 't rond.

Het eiland Pontare is meeſt N. W. en Z. O. geſtrekt, en aldus ontrent 5 mylen lang, en 3 mylen breed, doch in 't N. W. kan de breedte wel 5 mylen haalen; aan des zelfs Z. W. kant buigt de wal met een diepe baai na 't W. om; en aan de O. kant zyn ook twee kleine baayen.

Tegen over dit eiland 1 myl of 2 na 't O. legt het eiland Ombo; tuſſchen 't welke en Pontare weder eene ſtraat is, die N. W. en Z. O. wel 6 of 7 mylen lang en 2 of 3 mylen wyd is. In 't midden van die ſtraat legt een eilandje digt aan Ombo, gelyk men 'er nog twee naaſt een, N. W. en Z. O. geſtrekt, vlak voor de N. W. hoek van dat eiland op een rif, dat zich wel 3 mylen in 't rond uitſtrekt, leggen heeft.

Dit eland Ombo (ook wel Emmer genaamt) is O. en W. 14 mylen lang, en Z. en N. in 't W. 5, en in 't O. 6 mylen breed, zynde over al meeſt een gelyke vierkante wal, uitgenomen dat men aan de N. kant twee kleine baayen ziet, die yder 3 of 4 mylen in 't rond, hoewel de Ooſtelykſte de grootſte is. Ook is 'er aan de W. kant nog een klein inbogtje.

De N. O. hoek van Ombo legt 5½ myl van 't eiland Etter, en de Z. O. hoek 4 mylen van Timor 's N. O. hoek, en 8 of 9 mylen van 't eiland Kiſſer of Fetter, dat vlak Beooſten 't zelve legt.

Het Eiland Solor in 't byzonder.

Wat nu het eiland Solor aangaat, dit legt 3 of 4 mylen ten O. van de groote baai van 't land van Flores, die zich aan des zelfs O. kant vertoont, en ontrent 1½ myl van het eiland Serbite.

Het legt meeſt N. O. en Z. W. 6 mylen in de lengte geſtrekt, en 't is ontrent 4 mylen in 't Z. W. en 5 mylen in 't N. O. breed. Aan de Z. O. kant is een groote baai wel van 3 of 4 mylen lengte, alwaar ons Fort Henrikus legt.

Een myl buiten de Z. W. hoek ziet men vier kleine eilandekens voor de mond van een ſtraat, die tuſſchen 't land van Ende, en tuſſchen Solor is, en die zoo wel 8 of 10 mylen verre N. aan tuſſchen die twee wallen, en tuſſchen die van Ende en Serbite, loopt.

Pas Benoorden de Z. W. hoek ziet men Leſauw, en wat Noordelyker vertoont zich Larentoeke, twee plaatzen die onder de Portugeezen ſtaan.

Ten Z. de eilanden Solor, Lombatta, Pontare, en Ombo (te weten van Solor

en

en Pontare 15 of 16, van Lombatta 9, en van Ombo maar 4 mylen) doet zich het schoon eiland Timor zeer lustig op.

En Timor. Dit Eiland legt meest O. N. O. en W. Z. W. gestrekt. Het vertoont zich in deze Kaart (en ook doorgaans in de andere) maar 56 mylen, maar het is wel 80 mylen lang, gelyk wy, in 't jaar 1686. 'er langs zeilende, bevonden hebben.

De breedte is zeer ongelyk, zynde in 't midden 17 of 18 (maar gaande allengskens na 't Z. W., doch voor al na 't Z. O. af, en dan na 't N. O. weer een weinig verbreedende) in 't N. O. by Sillevan en Matavay 5, en in 't Z. W. mede 4 of 5 mylen breed, doch in 't N. O., van Sillevan al N. O. aangaande, word de wal allengskens breeder, konnende 8 of 9 mylen van gemelde plaats wel 10 of 11 mylen haalen; doch van daar versmalt zy weer zoodanig, dat de N. O. hoek maar 1 of 2 mylen breed is.

Om dit Eiland nu verder te beschryven, zullen wy van de N. O. hoek af beginnen, en eerst de N. kant langs gaan.

Een myl of 2 Bewesten dezen hoek is een baaiken, daar men ankeren kan, alwaar zich een plaats, Hon genaamt, vertoont.

Een myl Westelyker, daar de wal wat na 't N. W. ontrent 9 mylen verre uitloopt, ontmoet men Marenti, en 2 mylen N. Westelyker Labet, tusschen beide welke plaatsen de wal wat inbuigt.

Pas voorby Labet schiet de zelve met een klein rond hoekje na 't N. W. (waar voor een klein rifje zich 1 myl na 't N. W. uitstrekt) uit, maakende een klein smal, doch lang baaiken. Hier legt het koninkryk van Ade Mantoetoe, diens koning de Portugeezen verdreven hebben, en die ook in 't jaar 1680. in Amboina en Banda geweest, Christen geworden, en *Salomon Speelman* (na de Heer Commissaris *Speelman*) gedoopt is. Het voornoemde baaiken is maar 1 myl breed; maar wel 3 mylen lang. Van de W. hoek van dit baaiken (daar zich weer een smal rifje wel 3 mylen W. aan vertoont, en daar men eerst Bato, 1½ myl van Ade Mantoetoe, heeft) buigt de wal wat in, maakende een vlakke bogt van 3 of 4 mylen. Twee mylen van Bato na 't W. legt Mateto. Twee mylen N. Westelyker (daar de wal wat 't N. draait) legt Batemelo.

Daar na loopt de wal wat na 't W. en maakt by Turier (dat 2 mylen Westelyker legt) weer een klein vlak bogtje, dat wat na 't N. W., ontrent 2 mylen, uitloopt, alwaar vlak voor de N. W. hoek (daar dit N. Oostelyk stukje lands op zyn breedste is) het dorpken Toetobabe legt.

Hier van daan draait de wal 9 of 10 mylen na 't Z. Z. W. in, daar zich 2 of 3 mylen van de N. W. hoek (die pas 1 myl breed, en 2 mylen lang is) een baaiken, dat ontrent 3 mylen lang is, vertoont, van waar de wal al Z. Z. W. en dan weer wat Westelyker uitloopt. Ontrent 5 mylen van deze baai, of 8 mylen van die N. W. hoek, legt Balaboa weer aan een klein baaiken, alwaar zich het land tusschen deze plaat en de Z. O. wal wat Bezuiden Loemani zeer bergagtig vertoont.

Twee mylen ten Z. Z. W. van Balaboa ontmoet men een klein rivierken, en pas ten Z. Z. W. van 't zelve legt Batoegoede, van waar nog 4 mylen Z. Z. W. aangaande (daar zich de diepste inbuiging der wal van den N. W. hoek af zoo van die als mede van de Westkant vertoont) ontmoet men Sillevan, pas Bewesten 't welke zich ½ myl van de wal een zeer klein rifje vertoont.

Van Sillevan loopt de wal weder 14 of 15 mylen N. W. aan, en van deze plaats 5 mylen N. Westelyker ontmoet men eerst een riviertje, en dan Atipopon. *Van die rivier loopt* 3 mylen W. aan een smal rifje, voor 't welke twee *eilandekens* meest O. en W. ½ myl van een, en een weinig verder van de wal leggen.

Vier mylen van Atipopon, N. W. aan, legt Batoepoeteh, en 2 mylen verder, by een kleine rivier, ziet men Assem leggen; van waar 4 of 5 mylen Meena (een magtig koninkryk) by een rivier legt, pas Bewesten welke zich een N. hoekje vertoont. Als men van daar na 't Z. O. ziet, doet zich eenig gebergte op.

Hier van daan loopt de wal wel 10 of 12 mylen meest W. ten Z.

Twee mylen van Meena legt Liffetau. Nog 4 mylen verder is een klein vlak bogtje, waar na de wal weer wat N. W. buigt, en dan vlak W. 3 mylen tot aan een riviertje loopt, van waar de wal W. ten Z. tot by twee kleine eilandekens, pas 1 myl buiten de wal gelegen, en elk op een byzonder klein rifje leggende, loopt, van welke reven 't Oostelykst wel 1 myl O. en W. lang, en 't ander rond, gelyk ook het Westelykst eilandeken Poelo Bato genaamt, en dat van Liffetau ontrent 10 of 11 mylen W. ten Z. aan gelegen is.

Tusschen Liffetau en Poelo Bato is dit Eiland wel op zyn breedste, en van daar loopt de wal 14 of 15 mylen verre allengskens na 't W. Z. W en na 't Z. W. zonder dat men van Poelo Bato ontrent 9 mylen W. Z. W. aan iets ontmoet, dan eerst eenig gebergte ontrent het strand, en ook landwaard in 4 of 5 mylen van Poelo Bato, welk gebergte langs strand zich wel 7 of 8 mylen verre

vertoont, en 1 of 2 mylen verder, of ontrent 10 mylen van Poelo Bato vertoont zich Latoe Boeton, van waar nog 4 of 5 mylen dit land met een smallen hoek, die pas 1 myl breed, en wel 3 mylen lang is, na 't Z. W. uitloopt, en een zeer groote baai maakt, die wel 10 of 12 mylen in 't rond is, zynde meest N. O. en Z. W. gestrekt; zy is ontrent 6 mylen N. en Z. breed, en 6 mylen O. en W. diep, hoewel zy na 't Z. W. nog al verder uitloopt, zynde voor aan in den mond wel 5 mylen wyd. Pas Beoosten dezen Z. W. hoek 1 myl, vertoont zich een klein rond ritje van 1 myl digt by de wal, die eerst 3 mylen N. O. opschiet, daar zy een klein bogtje maakt, en dan nog 3 mylen O. aanloopt, daar men Seavian heeft, van waar, 3 of 4 mylen na 't Z. ombuigende, zich Amabien opdoet.

Van daar draait de wal 6 of 7 mylen na 't W. ten Z., zonder dat men iets, dan in 't midden aan de wal vast een ritje, 2 of 3 mylen in den omtrek, ontmoet, waar na men by Coepang (dat ontrent 7 mylen van Amabien, en 5 mylen van den Z. W. legt) komt.

Dit is de hoofdplaats, daar wy een vesting hebben, en daar het Opperhoofd, zynde gemeenelyk een Onderkoopman, hoewel 'er ook wel eens een Capitein lag, doorgaans zyn verblyf met eenige bezetting heeft.

Het legt aan een rivier, daar een zeer goede ankerplaats, en 2 mylen Benoorden welke een klein eilandje met een ritje in 't N., 'er aan vast zynde, gelegen is.

Van Coepang loopt de wal nog 1 myl W. aan, en dan buigt zy ontrent 2 mylen Z. aan in, en loopt dan weer W. ten Z. 3 mylen uit, maakende daar als een vlakke bogt, van waar de wal weer ½ myl Z. aan, en dan, na 't maaken van een klein bogtje, nog 2 mylen Z. W. aan tot aan het einde van de Z. W. hoek loopt.

Twee mylen Bewesten deze dikke hoek des lands van Coepang, tot de Z. W. hoek van Timor, legt een eiland, Roti genaamt, dat meest N. O. en Z. W. 4 of 5 mylen lang, en 3 of 4 mylen breedt O. en W. gestrekt legt, aan welkers N. kant zich een fraai vlak baaiken met een fraai dik hoekje in 't N. W., N. aan uitstekende, en in 't N. O. opdoet, pas Bezuiden welke laatste men nog een klein baaiken, en 1 myl Z. Westelyker men nog een groote, met een klein eilandje daar voor, 1 myl van de wal, en nog 1 myl Z. Westelyker weer zoo een klein baaiken, en dan het Z. hoekje verneemt, van 't welke W. aan een smal ritje wel 2 of 3 mylen verre W. aan loopt, daar zich weer een klein baaiken opdoet; waar na men by de Z. W. hoek van Roti komt, pas Beoosten welken, 1 myl buiten de wal, vier kleine eilandekens leggen, zynde de N. W. wal glad en gelyk, zonder dat zich daar iets opdoet.

Drie of vier mylen vlak Bezuiden Roti, en 3 mylen ten Z. W. van Timors Z. W. hoek legt het eiland Semau, dat meest Z. en N. 5 en 6 mylen lang, en O. en W. 4 of 5 mylen breed, aan de W. kant wat rond na 't N. O. gebogen, en aan de O. kant van 2 baajen voorzien, van welke de Zuidelykste de grootste en 2 of 3 mylen in zyn omtrek is, aan welkers spitze Z. O. hoek zich pas buiten de wal een klein eilandje opdoet, gelyk men 'er vlak voor die baai, 3 of 4 mylen van de wal nog een zoo op een klein rond ritje leggen ziet.

Van Timors Z. W. hoek nu, des zelfs Z. zyde langs, en 3 of 4 mylen O. ten Z. aan gaande, ontmoet men zeer digt by de wal een klein eilandje, van waar de wal nog 4 of 5 mylen O. aan met een kleine bogt loopt, en dan na 't O. N. O. eerst 3 mylen (daar men Amaraffi leggen ziet) en dan nog 2 mylen verder zoo al aandraait, van waar zy dan 2 of 3 mylen verre O. aan met een kleine bogt of twee, en dan weer met een kleine uitpuiling na 't Z. van ontrent 3 of 4 mylen verre tot aan een klein baaiken loopt, welker Westelyke vlakke hoek de witte hoek genaamt word.

Van dezen vlakken hoek loopt de wal meest gelyk wel 10 mylen O. N. O. aan, zonder dat men daar iets, dan alleen 2 mylen Beoosten den zelven Batapoeteh en 5 of 6 myl landwaard in na 't N. toe een swaar gebergte ontmoet.

Thien mylen van dien witten hoek, en 8 ten O. N. O. van Batapoeteh ziet men by een klein bogtje, daar de wal 1 myltje na 't N. in buigt, Amenoeban, van waar de wal ontrent 26 mylen verre tot Tolocke toe meest O. N. O. weer aanloopt.

Vier mylen van Amenoeban ontmoet men een riviertje, en 1 myl N. Oostelyker Batoemian, 4 of 5 mylen verder O. N. O. op Liemasse; en nog 3 of 4 mylen verder Fiale, daar de wal met een zeer smal hoekje ½ myl na 't Z. O. uitschiet.

Van Fiale strekt zy weer doorgaans O. N. O. aan, buigende hier en daar zeer flaauw wat in.

Vier mylen van Fiale (Benoorden 't welke zich dat gebergt, 't geen tusschen *Assem* legt, O. en W. gestrekt vertoont) legt Voetere, 3 mylen verder O. N. O. aan Soway, 2 mylen verder Caminasse, nog 4 mylen verder Boero (daar 't land tegen over Sillevan pas 5 of 6 mylen breed is) en nog 4 of 5 mylen meer O. N. O. op Matavay; pas ten N. O. van 't welke een riviertje is, waar na men 2 of 3 mylen verder eerst by Tieres; en 3 mylen

1612. O. N. Oostelyker by Serin, en nog 2 mylen verder by Toloeke komt, van waar de wal net 5 mylen verre vlak na 't N. ten O., en dan nog 5 mylen vlak na 't N. draait.

Tusschen Toloeke en Lamoenay (dat 5 mylen N. ten O. van 't zelve legt) ontmoet men niets, dan dat zich tusschen beiden een gebergte vertoont, dat van deze wal af N. W. en Z. O. gestrekt legt; en dat zich tot digt by Balaboa aan de N. W. zyde vertoont.

Van Loemagi tot aan de N. O. hoek van dit eiland ontmoet men niets meer, dan alleen 2 mylen Bezuiden den zelven ontrent ½ myl buiten de wal na 't O. toe, een klein eilandje van 1 myl in 't rond; waar mede wy dan dit geheel eiland rond gewandelt, en het voornaamste daar van (voor zoo verre die beschryving betreft) gezegt hebben.

Eenige zaaken, beide deze Eilanden raakende.

Op dit Solor en Timor nu zyn de Portugeezen al van ouds zeer lang voor ons geweest, gelyk zy nu nog die eilanden, of altoos het grootste deel van dien bezitten, op 't eerste voornamentlyk op Lefauw, en Larentoeke; doch op Timor byna dat geheel eiland over zich onthoudende, alzoo wy maar een zeer kleine streek lands in 't Z. W. ontrent Coepang daar van onder ons hebben.

In jaar 1612. den 9den November besloot de Opperlandvoogt van Indiën, om de Heer *Apollonius Schot* met het schip Terveer eerst na Boeton te zenden, om met dien koning een vast verbond te maaken, gelyk hy den 17den en 18den December gedaan, en *Gregorius Corneliszoon* daar als Koopman en Hoofd gelegt heeft.

Den 9den Januari 1613. vertrok hy met het voornoemde schip, en 't jagt de halve Maan, en nog een Ternataansche Coracora, van daar na Solor, daar hy zich vlak voor 't Portugees kasteel op den 17den dito vertoonde, en 't zelve beschoot, daar door een batery, die zy 'er hadden, bedervende, gelyk hy op dien zelven dag nog een deel van het vlek in brand stak.

Den 19den ging hy met 70 mannen aan de O. zyde te land, om die vesting van agteren te beschouwen, en den vyand daar, zoo veel het mogelyk was, te benaauwen, en de huizen in brand te steeken, waar mede hy den 21den vervolgde, nemende nog een galjoot.

Ondertusschen gaven de Portugeezen na Timor van deze komst der Nederlanders kennis, verzoekende, dat men hen ten eersten ontzetten wilde, dat de onzen, zoo veel mogelyk was, zogten te beletten; landende nu en dan op 't land van Solor, en den vyand daar alle bedenkelyke afbreuk doende.

Hy had ook *Willem Jacobszoon* met het Jagt, een Galjoot, en een Coracora na 1613. Timor, om op de brandwagt te leggen, gezonden, die den 1sten April van daar na Solor keerde met een verovert scheepken der Portugeezen, waar in hy 250 bhaaren Sandelhout (doende yder hier 200 katti) en 13 Portugeezen vont, en onder de zelve een Capitein, nevens eenige Mistiçen en Swarten, hebbende ontrent Timor nog een galjoot verbrand, uit het welk de Portugeezen zeer verstrooit na dat eiland gevlugt waren, op 't welk zy van die op hen verbitterde ingezetenen zeer vervolgt wierden.

De onzen, toen op Timor gekomen zynde, hadden daar met verscheide koningen, die hen zeer vriendelyk bejegenden, gesproken, de welke toen door den koning van Coepang, tot de onzen afgezonden, toegestaan hebben, dat zy daar, gelyk kort daar na geschied is, een vesting zouden bouwen, belovende ook Christen te zullen worden, gelyk zy bevoorens aan de Portugeezen toegezegt hadden, 't welk de onzen uit een verover de brief, van den Pater Vicaris aan den koning van Portugal gebleken was.

Solor 's Vesting in 't jaar 1613. door ons verovert.

Te dier tyd hebben de onzen, met hunne zaaken op Solor ondertusschen voortvaarende, uit vreeze van door de Portugeezen van Timor in hun voornemen belet te worden, en de schepen Patani en Zeeland by zich gekregen hebbende, 't Kasteel nogmaals, met bedreiging van anders niets te spaaren, opgeeischt, waar op de Portugeezen het zelve den 20sten April zonder slag of stoot aan de Heer *Schot* overgegeven hebben.

Hy vont veel koopmanschappen, en eenige voorraad van oorlog, in het zelve, van welk eerste zy de helft, en alles van het laatste aan de onzen overgaven, waar onder 4 vaten kruit, 1 yzer stuk, 1 metaale wydmonder, en 8 groote metaale Falconetten met eenige bassen. De voornaamste man, hier by de onze verlooren, was *Abraham Claaszoon*, schipper op 't schip Zeeland.

De Heer *Schot* had dit accoord zeer sterk doorgezet, en maar aangenomen, om dat hy hoorde, dat het ontzet van Timor naby was, het welk hy niet zou hebben konnen beletten, daar te landen, en in 't Fort by hen te komen.

Uit deze vesting trokken wel 1000 zielen, waar onder 250 Swarten en Misticen, ontrent 30 Portugeezen, en 7 Dominikaner Monniken; die meest na Malakka, 2 of 3 uitgezondert, die nevens alle de Swarten by de onzen bleven, vertrokken zyn.

Eer de onzen deze vesting veroverden, hebben zy 'er 800 kanonschooten op gedaan. Het legt op een hoogte, is zeer

 sterk,

1613. sterk, en wel gelegen, hegt en wel van metzelsteenen opgebouwt. Men ziet aan weerzyden twee diepe valeyen, van welke de Oostelykste zeer diep en steil is, waar in zich de Portugeezen en Inlanders agter een gemetzelde muur nog lang verdedigt hebben.

Verdere zaaken, door de Heer Schot hier verrigt.

Hier ontrent hadden de Portugeezen verscheide dorpen, die onder hen stonden, en reets Christen waren; te weten Tsjerebate, dat 40 huisgezinnen, Pamancaye, dat 'er ontrent 80, en Loewolaing, 't geen 'er 30 had, hoedanig op een eiland daar ontrent, Carmang, daar byna 1000, Loewococol, daar 'er 300, Loewonamang 300, Loewoongin 100, Mimba, ontrent 300, op 't eiland in de Sika 200, en in Larentoeke ontrent 100 huisgezinnen onder hunne gehoorzaamheid waren, die alle zeer wel van pyl en boog, van schilden, swaarden en roers voorzien, en in staat waren, om zich nog vry lang tegen de onzen te konnen verweeren.

Ook waren tot de onzen op Solor nog deze Moorsche dorpen, te weten, Lamakere, Lamale, Toelon, Adenare, en Pratololi (onder welke ook veel Heidensche boeren stonden) en meer andere plaatzen van Serbite, onder Solor staande, overgekomen.

Daar by hadden zich die van Aude en Sallelauvo, die zeiden eigentlyk onderdaanen van den koning van Ternate te zyn, mede voor ons verklaart.

Terwyl de onzen nu hier waren, hoorden zy van den koning van Amenoeban op Timor, dat daar zeer veel Sandelhout viel, dat in China een zeer grooten handel gaf.

Dit alles nu hier afgehaspelt hebbende, vertrok de Heer *Schot* den 26sten Mey met 't schip Patani, en 't jagt de halve Maan, benevens het Galjoot, na Timor, om met de koningen, die aan de binnenkant van dit eiland zich onthouden, een verbond te maaken, nemende eenige waaren, die daar getrokken wierden, en den koopman *Jan Gybertszoon de Vrye* met zich, om daar den handel voor ons waar te nemen.

Hy quam voor dat eiland den 4den Juni, en versogt met den koning van Meena, een der magtigsten op Timor, te spreken, die aanstonts by hem quam, en zeer minnelyk aan ons toestont daar te handelen, en een Vesting op hun land te bouwen, belovende dat met zyn volk te helpen maaken, en 't jagt de halve Maan met Sandelhout, de voornaamste waare dezes lands, af te laaden.

Het valt ontrent Meena, en Coepang, zoo overvloedig, dat de Portugeezen jaarlyks van 't zelve over de 1000 bhaaren, behalven 't geen de Chineezen, en andere volkeren nog wegsleepten, van hier na 1617. China en Choromandel vervoerden.

Ook kon deze handel van 't Sandelhout ons by de Chineezen byzonder wel dienen, om hen wat gemakkelyker, in 't toestaan van den handel op China, te maaken.

Buiten den koning van Meena quam de koning van Assem de onzen als een der voornaamste op dit eiland voor, die mede beloofde, al 't Sandelhout, op zyn land vallende, aan de onzen te zullen leveren.

Na dat de Heer *Schot* nu met deze vorsten, als ook met eenige Moorsche koningen op Solor (hoewel hier weinig voordeel te doen was) een vast verbond gemaakt had, liet hy *Jan Gysbertszoon de Vrye* met *Kryn Jacobszoon van Raamburg*, om den handel daar zamen waar te nemen, van welke de eerste meest de zaaken op Timor, en de ander die op Solor gade slaan zoude.

Ook liet hy op Timor Capitein *van de Velde* als hoofd van 't krygsvolk, tot der tyd de Opperlandvoogt een ander hier zenden zoude.

Hy bevont ook, dat hier allerlei Choromandelsche waaren, en Chineesche krameryen, van kraalen, enz. zeer getrokken waren, hoewel 'er niets beter en meer gewild was dan fyn goud, waar mede men hier allerbest te regt komen kan.

In 't jaar 1616. vonden de onzen in Juli goed de Vesting, die wy op Solor en Timor hadden, te verlaaten, en hadden 'er de schepen den Arend en de Starre na toe gezonden, om een nieuw verbond met de koningen daar te maaken.

In 't jaar 1619. zont de Heer *Coen* van voor Jakatra 't schip de Jager uit zyn vloot na Solor, om na voorraad van ryst te zien, zoo dat wy 'er toen nog op handelden.

Na dezen hebben wy ons van tyd tot tyd hier wel vaster gemaakt, en onze verdere Opperhoofden op Timor gehad; doch vinde de naamen der zelve, voor al van de eerste tyden, zoo net niet, als 't wel behoorde, aangeteekent.

De eerste, die my voorkomt, is geweest *Gonsalvo d'Ornay*, de vader van eenen *Antoni d'Ornay*.

Wonderlyk voorval van Gonsalvo d'Ornay in 't jaar 1627.

Deze, naderhand *Johan d'Ornay* genaamt (hoewel hy bevoorens een anderen naam voerde) was onze Bevelhebber in 't jaar 1627. op 't eiland Solor, van welken zekere *Jan Brouwer* (zoo my uit eenige Batavische Kerkpapieren gebleken is) berigt aan de onzen gaf, dat 2 of 3 Hollanders besloten hadden hem in verzekering te nemen, alzoo zy verstaan hadden, dat hy van voornemen was, om die Vesting aan de Portugeezen over te leveren; door welk berigt deze *Brouwer* ook in groot levensgevaar geraakt was.

d'Ornay

1646. *d'Ornay*, daar op niet lang sammelende, was ten eersten na de Portugeezen overgeloopen, en van de zelve, voornamelyk om dat hy Roomsch Catholyk wiert, zoo gunstig ontfangen, dat zy kort daar na zyn zoon, *Antonio d'Ornay*, Bevelhebber van Larentoeke, en over alles, dat de Portugeezen op Timor bezaten, maakten.

In 't jaar 1646. besloten haar Edelheden den 3den Januari 't fort Henricus, en die inwoonders, onder hunne bescherming te nemen, dat zy bevoorens, en ook toen eenigen tyd schynen nagelaaten te hebben; alzoo zy in 't jaar 1650. den 26sten April schreven, dat zy den handel op Solor, bevoorens gestaakt, om goede redenen nu hervat, en 't fort Henricus weer in bezit genomen hadden, om 't voornemen der Portugeezen te stutten.

Na die tyd komt my in 't jaar 1648. de Heer Majoor *Willem van der Beek* als Hooft op Timor voor, die met een koningin van Solor trouwde, dat de Heeren der Hooge Regeering niet zeer wel beviel, die het nog al eenigen tyd daar na geweest is, en in 't jaar 1655. door den Majoor *Jacob Verheyden*, als Hooft van Timor en Solor, vervangen wiert, doch die het niet lang gebleven is, aangezien hy in dat zelve jaar in de belegering van Amakone, op het eiland Chimaar, tot afbreuk der Portugeezen by hem ondernomen, zeer schendig van de zynen verlaaten, en van dezen *Antonio d'Ornay* met een slagswaard ter nedergekapt is.

Verheyden in 't jaar 1655. hier elendig aan zyn einde geraakt.

In 't jaar 1656. ging de Heer *Arnold de Vlaming van Outshoorn*, na dat hy de zaaken in Amboina en in de Moluccos volkomen herstelt had, met een magt van over de 800 blanke koppen hier na toe. Hy was van den Capitein *Radja*, benevens in de 60 koppen, die onder hem stonden, en van Capitein *Jonker*, toen nog maar Vaandrig, verzelt, en quam den 1sten Januari voor het kasteel Henricus ten anker, vindende daar alles in een redelyke toestant.

De Heer de Vlaming van Outshoorn 's slegte ontmoeting hier in 't jaar 1656.

Het eerste ongeval, dat dezen Heer hier ontmoete, was, dat het praauken, waar in de Onderzeevoogt *Roos* was, zoo als hy van boord na Timor vertrok, digt by onze vesting Concordia, omsloeg, alwaar hy met nog 4 anderen den 25sten Februari verdronk, waar by de E. Maatschappy een wakker dienaar verloor.

De Heer *de Vlaming* vyf dagen op Solor, om daar alles te bezorgen, geweest zynde, stak na Timor over, en voeteerde den 17den der volgende maand na het vlek Amarassi, daar des vyands hoofdplaats was, hebbende zyn volk voor een week van het noodige voorzien.

Hy quam, tot op 4 mylen naby 't voornoemde vlek, daar hem een swaare slagregen zeer schielyk overviel, waar door hy genoodzaakt was na de voorige halteplaats te rug te keeren, alzoo deze regen zoo ligt niet scheen op te zullen houden, en hy geen de minste gelegenheid vond, om op dit kaal en bultig gebergte te konnen schuilen. De Swarten, die hy by zich had, hem ziende te rug keeren, en zich inbeeldende, dat hy door den vyand op de vlugt gedreven wiert, wierpen alles, wat zy by zich hadden, uit een verkeerde vreeze tegen de grond, en namen (gelyk zy in zulken geval gewoon zyn) als bloode guilen de vlugt. 1656.

Dit was oorzaak, dat deze togt toen niet voortging, en tot een nader tyd uitgestelt wiert, alzoo hy omtrent alles hier vremt, en onkundig was.

Na ryp overleg hervatte hy den 27sten dito die togt, en ging het gebergte na Amassi te voet op; komende, na 3 dagen voeteerens ontrent de legerplaats der Portugeezen, die onder den voornoemden *Antonio d'Ornay* hun best deden, om de onzen den verderen togt door allerlei beletzelen af te snyden.

De Heer *de Vlaming*, dit ziende, zond 'er den Capitein-Lieutenant *Keler* met 6 vaandels op uit, om des vyands doen en laaten wel af te kyken, en hen allen afbreuk te doen, 't geen hy met al zyn vermogen naquam, hoewel met weinig voordeel, alzoo de vyand wel op zyn hoede was; maar een weinig daar na liep hier alles tegen, alzoo 4 vaandels, op een averegts gerugt agt geslagen hebbende, zich na een verkeerde plaats begaven, om 't gemeen gebrek, dat zy zich daar ingebeeld hadden, te helpen herstellen.

Hier door overdrongen zy malkanderen zoodanig, dat den Superintendent last tot den aftogt geven moest, zoo hy ze niet alle wilde zien in de kaars vliegen, en elendig sneuvelen.

Hy kreeg daar 8 dooden en 48 gequetsten, onder welke de Vaandrigs *Klebold* en *Hans Jurriaan Weber* waren; hoewel de vyand 'er ook al eenige verlooren had.

By ongeluk wiert hier ook in 't midden van de nacht de Lieutenant *David de Coning* door een van ons volk dood geschoten, waar aan wy een wakker soldaat quyt raakten.

Men had den Heer *de Vlaming*, gelyk hy nu aan 't gansch beslag zag, de zaaken hier geheel verkeert opgegeven, zoo dat hy geen maanden, maar jaaren, van nooden gehad zou hebben, om alle de posten in te nemen, en, als hy die al verovert had, dan was het sop nog de kool niet waardig, aangezien alle de voordeelen van Timor en Solor die onkosten niet zouden hebben konnen goedmaaken.

Het verschilde hier ook niet veel, of de Capitein-Lieutenant *Keller* zou 't leven door

1665. door een van ons eigen volk verlooren hebben, zoo men dat in tyds niet belet had.

Eindelyk berftten de vyanden, ziende dat ons volk hun geweer niet al te wel gebruiken kon, zeer onverwagt op de onzen los, en ontnamen zeer veelen hunne wapenen, ja zy rukten den Vaandrig *Gerard Gerardszoon* met geweld, met vaandel met al, uit zynen troep, en ontnamen een trommelflager op de zelve wyze zynen trommel, dat in 't eerst een groote verflagenheid onder ons volk gaf, hoewel zy zich naderhand wat herftelden. Zy kregen toen egter 37 dooden, en 54 gequetsten, 't geen den Veldheer besluiten dede van alle verdere ondernemingen op Timor af te zien, en geen volk hier meer, om de voornoemde redenen, te wagen.

Men had ook zeer veel van den overvloed van leeftogt hier gefchreeuwt, en ondertusfchen niets ter wereld gevonden.

Niet minder had men hoog van de magt van den Sonnebayer (een vorst landwaard in, die men voorgaf dat wel 10000 gewapende mannen te veld brengen kon) opgegeven, en den Heer *de Vlaming* ook van zyne hulpe verzekert; doch hy heeft nog dezen vorst, nog een eenigen man van hem, vernomen.

Derhalven is hy, na dat hy hier in 't geheel 170 blanke koppen verlooren, en zeer dapperen tegenftant van dezen *Antonio d'Ornay* geleden had, onverrigter zaaken van Timor na Solor weder overgeftoken, en met zyn volk den 8sten Juli voor 't fort Henricus ten anker gekomen; het welk hy zoo flegt vont, dat het zeer noodig ten eerfte diende herftelt te worden, hoewel hy beter oordeelde dat men 't zelve flegten, en een ander Vefting op 't eiland Roti maaken zoude; alzoo men van dat eiland mede zeer wel een waakent oog op het doen en laaten der Portugeezen houden kon. Zelf wilde hy de vefting Concordia op Coepang geheel ingetrokken hebben, dat egter geen voortgang gehad heeft, alzoo, na zyn komft op Batavia, alles 'er na gefchikt is, om de vefting Concordia merkelyk te verbeteren, met voornemen om dat voor ons Hoofdcomptoir alhier, gelyk het zedert geweeft is, te houden.

Hy zogt wel met den Portugees daar in onderhandeling wegens het Sandelhout, op Solor vallende, te treden, en hem te bewegen, om dat jaarlyks tegen kleederen en geld aan de E. Maatfchappy te leveren; doch al zyne aangewende moeite was vergeefs.

Hy liet derhalven op Solor 11 Inlandze vaartuigen met 436 man, met last aan 't Opperhoofd die, zoo ras het Moeffon dat toeliet, na Amboina te zenden.

Daar na vertrok hy over Bima na Batavia, en dede aan haar Edelheden verflag van 't gene hy op Timor en Solor verrigt, en hoe verkeert hy alles daar, in opzigt van 't berigt dat hem 'er afgegeven was, bevonden had. 1677.

Hoe de koningin van Solor in 't jaar 1660. by de Heeren *van Dam* en *Truytmans* aan boord quam, konnen wy by *Wouter Schouten* pag. 80. zien.

Wie 'er in die tyd Opperhoofd was, wete ik niet; maar in 't jaar 1665. is 'er de Heer *Antoni Hurdt* als Koopman en Hoofd na toegezonden, die 'er tot 't begin van 't jaar 1667. ontrent welke tyd 'er ook den Capitein-Lieutenant *Jacob Pieterszoon de Carper* als Hoofd gelegen heeft. Verdere Opperhoofden, die hier gelegen hebben.

Wie 'er in de tusfchentyd tot 't jaar 1677. lag, is my ook onbekent; doch in of ontrent dat jaar is 'er de Heer *Johan van Heden*, behuwt vader van de Heer *Abraham van Riebeek*, en ftiefvader van zyn Ed: Beminde, Mevrouw *Maria Elisabet van Bozegem*, geplaatft.

Hoe lang 'er deze Heer lag, blykt my nergens; maar in 't jaar 1680. en eenige volgende jaaren, is de Heer *Jacob Wykerfloot* hier Hoofd geweeft.

Lange jaaren daar na heeft 'er eenen *van der End* of *van der Ende* als Hoofd gelegen, die in 't jaar 1703. of 1704. door de Heer Capitein *N. Focanus* vervangen, en die 'er tot 't jaar 1705. gebleven is.

In zyn plaats quam toen de Onderkoopman *Joannes van Alfen*, die daar Hoofd tot 't jaar 1706. bleef.

In zyn tyd is de Heer *Gerard Huysbelbosch*, Opperkoopman, hier als Commisfaris geweeft, die 'er in Maart 1705. na toe ging, en in Augustus van daan quam.

In 't jaar 1706. is 'er Capitein *Ditlof Blad* gelegt, die 'er tot 't jaar 1712. als Opperhoofd geweeft heeft.

Hy wiert toen door den Onderkoopman *Reynier Leers* vervangen, die 'er tot 't jaar 1714. lag.

In zyn plaats is in dat zelve jaar de Koopman *Isaäc Marmer* in Januari of Februari aangeftelt, en daar tot 't 1715. gebleven.

In zyn plaats quam hier dit zelve jaar de Koopman *Willem van Putten*, die in 't jaar 1716. eenen *Constantyn Lispensier* tot zyn tweeden kreeg; hoewel die hem niet verving; alzoo in 't jaar 1717. *Barent van der Swaan* in zyn plaats gevordert is, die zich in 't jaar 1718. of 1719. met een piftool dood fchoot, zonder dat ik wete, wat hem daar toe bewogen heeft.

Wie hem verving is my onbekent; maar zedert 't jaar 1721. heeft hier de Onderkoopman *Henrik Engelbert* gelegen, die 'er het volgende jaar nog lag.

Dit

1679. Dit is het alles, dat wy, in opzigt van 't Wereldlyke, van Solor en Timor weten te zeggen; alzoo dit land in zyn binnenste ons nog zeer weinig bekent is, dan dat wy uiterlyk hebben konnen zien, dat het zeer bosch- en bergagtig, en meest over al langs des zelfs stranden bewoont, en zeer volkryk is.

Van de Zaaken des GODSDIENST alhier.

Van den Godsdienst alhier. Wat nu de zaaken van den Godsdienst hier betreft, uit ons voorig verhaal is reets gebleken, dat men op Solor verscheiden Mohhammedaanen, voor al in de dorpen Lamakene, Lamoele, Toelon, Adenare en Pratololi, en mogelyk elders, en ook op Timor zeer waarschynelyk, had, behalven dat 'er veel Heidenen, en hier en daar ook door de Portugeezen reets eenige Christenen gemaakt waren; die, zedert de komst der Nederlanders, nog al merkelyk toegenomen zyn, zoo dat men het van dat gewigt geagt heeft, om hier niet alleen een Krankbezoeker, en een Inlandze Schoolmeester te leggen; maar ook om de 3 of 4 jaaren, of langer, na dat de Doopelingen zulks eer of laater vereischten, een Predikant herwaarts te zenden, om 'er de H. Sacramenten te bedienen.

In 't jaar 1670. vertrok D. *Cornelius Keyserskind* na Timor, om 'er vast te leggen, die 'er in 't laatst van dat jaar quam te sterven.

In 't jaar 1673. ging derwaarts D. *Dionysius*, en 't volgende jaar D. *Jacobus Rhynsdyk*, om die Kerk te bezoeken. Na dezen tyd is D. *Alexander Carpius* 'er in 't jaar 1687. den 27sten Januari gezonden, om 'er vast te leggen; doch 't jaar daar aan overleden, en na zyn tyd heeft 'er noit Predikant meer vast gelegen; maar deze Kerk is alleen door een blyvende Krankbezoeker waargenomen.

Men zond 'er ten dien einde in 't jaar 1689. den Krankbezoeker *Jan Dirkszoon* na toe; doch hy liep in 't jaar 1691. tot de Portugeezen na Larentoeke over, en omhelsde, als een afvallige, hunnen Godsdienst.

In 't jaar 1691. wiert den 31sten December besloten om 'er den Krankbezoeker *Gysbert Treffiers* na toe te zenden; die 'er tot 't jaar 1702. gelegen heeft, toen verlost, en in 't jaar 1703. of 1704. in 't begin door den Krankbezoeker *Urbanus Mesdag* vervangen is.

In de tyd van *Treffiers* zyn 'er nu en dan Predikanten na Timor, om deze Kerk te bezoeken, geweest.

Dus quam 'er in 't jaar 1694. D. *Augustinus Thornton*, die in November van daar op Batavia wederkeerde. 1695.

Zyn Eerw. vond 'er toen *Paulus Coepang*, en dezen *Treffiers*, beide in 't Maleyts redelyk ervaaren, en als Krankbezoekers hier den Dienst waarnemende.

In 't jaar 1695. quam 'er D. *Ludovicus de Mey*, die ze nog beide hier, en ook 27 Ledemaaten vond, doch 1699. was 'er een Lidmaat meer, en toen lag 'er *Treffiers* maar alleen, die zich byzonder in 't Maleits beyverde.

In 't jaar 1701. was hier een school van 22 kinderen opgeregt; doch daar waren maar 27 Ledemaaten.

In 't jaar 1702. quam D. *Gajus André*, om die Kerk te bezoeken, en vont toen hier 33 Ledematen, onder opzigt van 1 Ouderling, 1 Diaken, en den Krankbezoeker *Treffiers*; en daar waren nog wel 12 of 14 ongedoopte kinderen, en 8 bejaarden, die zich tot het doen van hunne Belydenis bequaam maakten; en 6 Heidensche kinderen die school gingen.

In 't jaar 1704. ging D. *Joannes Stampioen* om deze Kerk te bezoeken, die 'er 34 Ledemaaten vont.

In 't jaar 1716. bezogt D. *Godefridus 't Hoen Hoogendorp* deze Kerk, en bragt 'er toen een van myne Leerlingen, *Amos Pieterszoon Thenoe* als Inlands Leermeester na toe, die 'er nog als Krankbezoeker legt, komende, dat wat zeldzaam voor een Inlander is, de Duitsche taal zeer wel spreken, en 't Maleits met een fraaje Arabische letter ongemeen net schryven, hoewel 't my wel heugt, dat hy het nog zeer slegt schreef. Hy quam in plaats van den voornoemden *Paulus van Coepang*.

De Heer *Hoogendorp* had daar eenige Ouderlingen en Diakenen met de Kerkenraad gekoren, doch 't Opperhoofd had deze verkiezing afgekeurt, en op zyn eigen gezag anderen aangestelt; dat haar Edelheden, daar van berigt door den in September op Batavia last gekomenen D. *Hoogendorp*, zeer vreemt voorquam, en die naderhand daar ordre in stelden, ten einde zulks niet meer geschieden zoude.

Na den Krankbezoeker *Mesdag* lag hier *Jacob de Cuyser*, die in 't jaar 1717. overleden, en in Januari door *Herman Thenkins* vervangen; maar die zeer kort na zyn komst (gelyk my den 23sten Mey des zelven jaars berigt wiert) gestorven, en 't jaar daar aan door *Leendert van Dyk* vervangen is; waar mede wy ook een einde van het Kerkelyke van Timor en Solor maaken; zullende nu tot de Beschryving van Macassar overgaan.

BE-

BESCHRYVINGE VAN MACASSAR.

TWEEDE BOEK,

EERSTE HOOFDSTUK.

B*Eschryving van* Macassar, *of van 't eiland* Celebes. *Des zelfs groote.* *'t* Westerdeel *des zelfs beschreven.* Toeratte. *Droogte den* Bril. *Des* Schryvers *gevaar hier in 't jaar* 1707. Tanaë, *en* Tanahkeke. Gelisson. Panakoke. Samboepo. Oedjong Pandang, *of 't Kasteel* Rotterdam. Tello. Maros. Tanetta. Badjoekike. Mandar. *De* Bogt *van* Boni. Loeboe. Soping. *'t Meir* Tempe. Tsjinrana. Boni. Tanjoli. Boelocomba. Saleyer. *De* Boegerones. Bonteyn. Wawoni. Pangasane. Cambayna *in 't verschiet.* Boeton. De Toecan-besi's. Calauro. *De* Tygers-eilanden. *En verscheide andere* Eilanden. *Welke* Ryken *tot* Macassar, *en welke tot* Ternate *behooren.* *De Koning van* Macassar *wel eer Oppervorst, word in 't jaar* 1669. *door ons overwonnen.* *Eenige algemeene zaaken.* *Eere, die men de Koningen van* Boni *en* Goa, *by hunne verschyning aan 't Kasteel, aandoet.* *Gewoonte by 't sterven van een dezer Koningen, en wie den overleden Vorst hier vervangt.* Macassar *beschreven.* *En in 't byzonder die* Stadt. *De Vesting* Oedjong Pandang, *of* Rotterdam. *En in Prent verbeeld.* *Inwoonders.* *De* Macassaaren *beschreven.* *Hunne* Vrouwen. *De* Boegis, *enz.* *Ons Comptoir hier.* *Wat de* Landvoogt *hier te bezorgen heeft.* *Schoone* Ryst. Waaren *hier getrokken, of ook hier vallende.* *De* lasten *en* winsten *van de jaaren* 1708. *en* 1709. *Droogte ontrent* Macassar. *De stadt* Goa. *En die Koning, in opzigt van zyn magt beschreven.* Samboepo. Tello. Boni. Bontualac. *De* Boegize *volkeren.* Tsjinrana. *'s Konings huizen daar.* *Hoe die Koning de* Gevolmagtigden der E: Maatschappy *daar onthaalt.* *De verdere Koningen.* Bima, *enz.* *en onze Logie daar.* *Verdere byzonderheden van 't eiland* Sumbawa.

Beschryving van Macassar, OM een net berigt van deze onze Landvoogdy in 't Oosten, onder de Eilanden van Indiën, te geven, zal het, volgens ons gewoonelyk bestek, voor af noodig zyn het Land zelfs, en daar na de zaaken, daar in voorgevallen, te beschryven.

Het eiland Celebes (waar op Macassar legt) is, zoo verre dat by ons bekent is, in de Kaart der Moluccos, waar aan wy ons gedragen, reets vertoont.

of van 't eiland Celebes. Macassar legt op een groot eiland, Celebes genaamt, 't geen in 't Oosten de Moluccos, en Amboina, in 't Zuiden de eilanden van Sumbawa, Flores, Ombo, Teralta, ontrent 't eiland Timor, en in 't Westen het groot eiland Borneo 't allernaast leggen heeft.

Het is een van die drie eilanden, die *Ptolomeus* onder de Sindæ, of Menscheneeters eilanden, stelt.

Het legt ten deele Benoorden, en ten deele Bezuiden den Evenaar. Het kleinste, of het Noorder-einde, legt op 1 graad en 30 min. Benoorden, en het grootste, of 't Zuider-einde legt, op 5 graaden en 30 min., zoo dat het 7 graaden Z. en N. (gelyk het zich ook meest vertoont) uitgestrekt legt, terwyl het O. en W., of in de breedte, 3 graaden beslaat; doch de smaller strook lands van de kust van Manado, tegen over Ternate, strekt zich ontrent 30 mylen verre N. O. uit, van 't uiterste van welke hoek, O. aan, men het groot eiland Gilolo, of Halamahera ontdekt.

Het word gehouden 300 mylen in 't rond te bestaan; hoewel het nog wel iets minder in zich zelven is; maar die maar 6 graaden voor de lengte, en 3 voor de breedte stellen, maaken het veel te klein. Des zelfs groote.

Om nu dit deel van Celebes, zoo net, en zoo kort, als 't ons mogelyk is, te beschryven,

schryven, zullen wy voor af zeggen, dat zich hier twee streken lands, met een groote baai of inham 'er tusschen beiden, zoodanig vertoonen, dat men de eene streek in 't O., en de andere in 't W. leggen ziet, terwyl men in 't midden de groote bogt van Boni heeft.

'tWesterdeel des zelfs beschreven. Wy zullen ons niet verder hier over vooreerst uitlaaten, en maar een begin met de beschryvinge van het Westerdeel maaken, aanvangende met de stadt of vlek Toeratte, in het Z. W. op dien hoek ontrent een binnenbaai van 1 myl of 2 in zyn omtrek zoodanig gelegen, dat men ontrent ½ myl van de wal een klein eilandje zonder naam ziet. Ook schiet die baai met de N. W. hoek wel een myl diep na 't N. W. toe, gelyk men ook buiten dien hoek een klein ritje verneemt.

Toeratte. Dit Toeratte is al een magtig koninkryk, welkers koning in staat is om een fraai leger te veld te brengen, gelyk hy ook al mede onder de vermogenden dezes eilands gerekent word.

Droogte den Bril. Zeven of agt mylen ten Z. W. van Toeratte legt die bekende en gevaarlyke droogte den *Bril*, zynde een rif van ontrent 2 mylen in 't rond, meest N. W. en Z. O. gestrekt leggende, en waar op de E. Maatschappy ook veel schepen verlooren heeft, daar men egter zeer gemakkelyk tydig tegen zorgen kan, als men, ontrent Toeratte, of 't eilandje Tanahkeke komende, zich ten eersten digt onder de wal, daar men ankergrond heeft, begeeft, en liever zoo lang ten anker blyft leggen, tot dat men een goede wind treft, alzoo men anders gemakkelyk zyn schip in zeer korten tyd verliezen kan, om dat, zoo ras men buiten de ankergrond geraakt is, de stroom zulk een schip meester word, en zoo snel na die droogte trekt, dat 'er onmogelyk met een boegzeerschuit tegen aan te roejen, en niet dan een elendige schipbreuk te wagten is, ten ware men 't geluk had, om ondertusschen een goede wind, die 'er 't zelve afbrengen kan, te krygen.

Ik kan met ondervinding daar van spreken, alzoo ik in 't jaar 1707. van Batavia na Amboina zeilende, en Tanahkeke in 't gezigt gekomen zynde, den opperstierman *N. Surendonk* tegen onzen schipper *Coert Gerritszoon* hoorde zeggen: *Schipper, wy moeten hier digter na de wal van Celebes loopen, en goede zorg dragen dat wy ankergrond krygen, of anders zullen wy op den Bril raaken, vermits de stroom daar zeer sterk is, en de wind in zee hoe langer hoe meer verslappen zal, daar wy zeker en gerust met de landwind het langs de wal gaande houden, of anders zoo lang ten anker konnen blyven leggen, tot dat wy een goede en sterke zeewind krygen. Dit konnen wy*, zei de stierman, *zeer gemakkelyk doen, als wy deze nacht maar wat Noordelyker stevenen*; in welk zeggen de stierman, die hier zeer bevaaren was, en met veel grond sprak, volkomen gelyk had; doch de schipper, die hier noit geweest, en een botte dwarsdryver was, wilde zich met zyn onverzettelyk hoofd na een Journaal, of Dagregister, dat hy van zeker vriend gekregen had, gedragen, en dierhalven nog meer om de Z. loopen, dan wy nu reets zeilden, waar op de opperstierman (alzoo de twee onderstierlieden hier ook noit geweest waren, en den schipper dierhalven niet dorsten tegenspreken) tegen hem zeide, dan zullen wy morgen ogtent op den Bril zitten.

Des Schryvers gevaar hier in 't jaar 1707.

De onverzettelyke schipper kreunde zich hier niet eens aan, schoon de opperstierman zeide, dat wy 'er zelfs met deze cours, zoo als wy nu zeilden, nog zeer ligt konden op raaken. Schipper *Coert* gaf egter in de eerste wagt 's avonds aan de onderstierlieden, die deze en de hondewagt moesten waarnemen, klaare last, dat zy nog Zuidelyker, dan wy nu zeilden, en Z. O., of een streek daar ontrent, zouden zeilen, dat dan niet missen kon van op den Bril te vervallen; doch de opperstierman belastte hen, in myne tegenwoordigheid, nog Noordelyker dan wy nu deden, of wel Oostelyker te zeilen, 't geen zy ook deden; en egter zagen wy 's morgens met 't aanbreken van den dag deze gevaarlyke droogte niet heel verre voor uit leggen, en vernamen (dat ons meest ontzettede) dat de wind hoe langer hoe meer ging leggen, en dat de stroom ons vogelsvlugt 'er na toe zette, waar door wy geen andere gedagten hadden, dan dat wy binnen een klein half uur 'er boven op zouden zitten, en tot spaanderen geraaken.

De opperstierman riep daar op den schipper, die, dit met groote verbaastheid ziende, met de handen in 't hair en ten uiterste verlegen stont, vervloekende dien genen, die hem dat Journaal gegeven had; al 't welk ons niet helpen kon, en wy zouden 'er elendig toegezeten hebben, zoo God de Heer ons niet zeer onverwagt een Zuidelyke wind gegeven had, waar door wy onder de wal van Celebes, en ten eersten ten anker geraakten, en dus uit alle die swarigheden gered wierden. Ook luisterde de schipper in 't vervolg wat meer na den opperstierman, en stont noit zoo styf weer op zyn Journaal, alzoo hem dat zoo schendig misleid had.

Tanaë, en Tanahkeke. Van Toeratte nu N. W. 2 mylen aangaande, komt men by den Z. W. hoek van Tanahkeke, die in zynen omtrek wel een myl of anderhalf beslaat, en 1 myl Noordelyker (alzoo de kust hier on-

ontrent tot Macassar toe meest N. aan draaid) heeft men 't dorp Tanaë, en 1 myl Bewesten den hoek van Tanaë het eiland Tanahkeke, dat ontrent 2 mylen in 't rond loopt, met een rif rondom, uitgenomen aan de Oostzyde, bezet, en meest onbewoont is.

Gelisson. Een myl Noordelyker dan Tanaë legt het dorp, of Prinsdom, Gelisson, zynde maar een open vlek van weinig belang; Panakoke. en een myl Noodelyker ontmoet men eerst het sterk kasteel Panakoke, daar na, Samboepo. al aan die zelve zyde, de stadt, en 't kasteel Samboepo, en nog wat Noordelyker 't Kasteel Oedjong Pandang (dat is, Oedjong Pandang, of 't kasteel Rotterdam. den Kykhoek) hedensdaags met den naam van 't kasteel Rotterdam bekent, waar by de vermaarde stadt Macassar legt, van welke, gelyk mede van de stadt Samboepo, wy uitvoerig in 't vervolg spreken.

Bewesten Macassar 2 mylen vertoonen zich een of twee kleine rifjes, en nog 2 mylen Westelyker een groot rif, en een onbekent eiland, dat zich wel 2 mylen Z. en N. in de lengte, en ontrent 1 myl in de breedte O. en W. uitstrekt.

Tello. Een groote myl Benoorden Macassar legt de stadt, of het vlek Tello, de hooftplaats van een koninkryk van dien naam, alwaar zich de wal al meer na 't N. ten O. draait.

Bewesten Tello, en ten N. van 't zelve, 2 of 3 mylen verre, vertoonen zich verscheide reven, terwyl men van deze plaats O. aan niet dan schoone gebergten, rystvelden daar op, en hier en daar swaare bosschen heeft; die zich byna tot de Oosterwal, en tot aan 't Meir Tempe, ontrent Tsjinrane uitstrekken.

Maros. Vyf mylen N. N. O. van Macasser, ontmoet men de stadt Maros, ten W. van de welke (gelyk ook ten N., tusschen de zelve, en Tanetta) zich 2 of 3 mylen buiten de wal veel reven en kleine eilandekens, wel ten getalle van 8 of 9 stuks, vertoonen, zynde alle onbekent en zonder naam, uitgenomen een, dat Bewesten Tanetta op een groot rif legt, dat zich N. O. en Z. W. uitstrekt, en 't geen Sphæra Mundi, waarschynelyk na een schip, dat daar op verzeild is, genaamt word. Dit Maros is een schoon rysgewest, waar uit de E. Maatschappy alleen wegens haare Thiende van die ryst groote voordeelen heeft, die zy door een sergeant, die hier met 7 of 8 man in een Pagger leit, doet inzamelen.

Tanetta. Zes mylen Benoorden Maros legt de hoofdstadt van 't koninkryk van Tanetta, voerende dien zelven naam.

Hier loopt de wal ter lengte van 1 myl N. W., en dan weer N. O. aan, maakende daar een grooten en zeer diepen imbogt, die de bogt van Badjoekike genaamt word. Deze bogt strekt zich by Badjoekike. na van Tanetta af tot aan 't land van Mandar zoodanig uit, dat zy voor aan wel wat naauw, maar van binnen zeer wydt is, zoo dat 'er wel 100 schepen in konnen leggen, die daar zeer goede ankergrond vinden; doch binnen in aan de bakboordswal doet zich een groote swarte klip boven water op, die den Olifant genaamt word.

Van Tanetta, daar zich een zeer vermogent koning onthoud, tot Badjoekike, of tot het midden dezer bogt, die wel 7 of 8 mylen Z. en N. van Tanetta tot aan de stadt Mandar in de lengte beslaat, Mandar. heeft men 4½ mylen, en van daar, daar de wal na 't N. W. draait, heeft men nog wel byna 6 mylen van nooden, eer men aan de stadt Mandar, de hoofdplaats van een koninkryk van dien zelven naam, komt. Dit is een uitnemende groote landstreek, en een koninkryk, dat zich tot aan de bogt van Cajeli, de uiterste grensplaats tusschen de koninkryken van Ternate en Macassar, uitstrekt.

Tot dus verre, en verder niet, gaat ons bestek van 't eiland in 't N., hebbende ons gebragt op de zelve breedte van de groote bogt van Boni, die in 't N. hier begint, en die Beoosten de bogt van Badjoekike 4 of 5 mylen legt.

Tusschen Tanetta en 't dorp Badjoekike doet zich in 't O. aan de overwal, De Bogt van Boni. na de kant van de groote bogt van Boni, het koninkryk en des zelfs hoofdstadt Loeboe op, daar zich een zeer magtig Loeboe. koning zeer digt by deze bogt onthoud, in welke bogt, als men van 't N. 5 of 6 mylen na 't Z. afzakt, zich een menigte van reven, nevens verscheide naamlooze eilandekens vertoonen, van welke sommige digt aan de Wester- en andere weer digt ontrent de Oosterwal dezer bogt, die in 't N. 5, doch in 't midden wel 6, 7 en 8 mylen wyd, en wel 17 of 18 mylen Z. en N. lang is, gelegen zyn.

Elf mylen Bezuiden Loeboe heeft men de stadt Soping, de hoofdplaats van het Soping. koninkryk van dien naam, tusschen de welke en de stadt Boni (die 5 mylen Zuidelyker legt) zich mede verscheide reven, en eenige eilandekens zonder naam, vertoonen.

Bezuiden Soping komt men in 't land der Boegineezen, die den koning van Boni tot opperheer hebben.

Drie mylen ten Z. W. van Soping 't Meir Tempe. heeft men, 4 of 5 mylen landwaart in, 't meir Tempe, dat eenige mylen in zynen omtrek beslaat, en uit het welke de rivier van Tsjinrana haaren oorspronk heeft, en die van daar tot aan de bogt van Boni 3 mylen verre afstroomt, daar zy in zee stort.

Een halve myl Zuidelyker, 1 myl land-

Tsjinrana landwaart in van de bogt van Boni, legt de ſtadt Tsjinrana, die wy in 't vervolg breeder beſchryven.

Boni. Een myl Zuidelyker legt Boni, de hoofdſtadt van dat koninkryk, diens koning de magtigſte van alle de Celebiſche volkeren, en die eigentlyk de koning der Boegineezen is, van welken wy elders breeder ſpreken; doch hy houd zyn hof gemeenelyk op Tsjinrana.

Tanjoli. Twee en een halve myl Zuidelyker legt Tanjoli op de ſcherpe Z. O. hoek van deze Weſtelyke landſtreek van Celebes, pas Beooſten welken hoek men het klein eilandje Boelocomba heeft, niet verre van 't naauw of de engte, die tuſſchen de eilanden Celebes en Saleyer is. Boelocomba.

Het is zeer opmerkenswaardig, dat wanneer de padi (of ryſt in de bolſter) op Maros ingeoegſt word, men dan de zelve op dit eiland Boelocomba eerſt begint te planten, gelyk men die weder op Maros plant, als men die hier inzamelt, daar deze landen nogtans zoo digt by den anderen leggen, zynde alleen maar door een berg, die egter niet al te hoog is, van den anderen geſcheiden; even byna gelyk het op de kuſten van Choromandel en Malabar mede zoo gelegen is, daar d'eene van d'andere kuſt maar door 't gebergte van Ballagatte van een geſcheiden, en waar door hier mede diergelyke verandering van ſaiſoenen is.

Saleyer. Ontrent 1 myl Bezuiden den Z. O. hoek dezer landſtreek, of Bezuiden Tanjoli, ziet men 't eiland Saleyer, dat zich Z. en N. 8 of 9 mylen in de lengte, en in 't midden ontrent 2 mylen breedt, doch aan beide de einde ſcherp uitpuilende vertoont, zynde aan de W. zyde met een ſmal ritje bezet. Ook ziet men ontrent 't midden des zelfs in 't W. een halve myl van Saleyer nog een klein eiland, 't Baajen-eiland genaamt, waar by nog eenige klippen boven water, Zoutelands rotzen genaamt, zich vertoonen; behalven dat men aan 't Z. einde van Saleyer ook nog 3 eilandekens zonder naam, pas Beweſten Saleyers Z. hoek Z. en N., ontrent een halve myl van een, geſtrekt leggen ziet; en dan vertoonen 'er zich nog 2 tuſſchen Saleyer en Calauro, dat 1 myl *Bezuiden* Saleyer legt. De Boegerones.

Dit eiland Saleyer ſtaat mede onder de koningen van Goa of Macaſſar, gelyk ik ook geloove dat 't eiland Calauro, mitsgaders de Tygers-eilanden, en Cambayna, onder hem al mede ſtaan.

Tuſſchen dit eiland Saleyer en Celebes vertoonen zich ook 3 kleine eilandekens, de Boegerones genaamt, tuſſchen welke men gewoon is door te loopen.

Als men 2 mylen voorby de zelve na 't W. is, komt men voor een baai, die wel 2 mylen Z. en N. diep, en 1 myl breed, en aan welkers N. zyde Bonteyn, een ſtadt van vermaak des konings van Boni, gelegen is. Bonteyn.

Deze Baai maakt hier aan de W. kant een breeden hoek, wel van 1 myl, en dan loopt men wel 3 of 4 mylen W. aan, daar weer als een vlakke baai is, en daar vertoont zich dan een breede hoek met 4 takken, die te zamen wel 2 mylen beſlaan, en 2 mylen N. W. (want zoo draait de wal hier) heeft men de ſtadt of 't vlek Toeratte, van waar wy begonnen hadden, en waar by wy dan dit Weſterdeel van Celebes rond gewandelt hebben.

De landſtreek nu Beooſten de Bogt van Boni ſtrekt zich Z. en N. ontrent 17 of 18 mylen in de lengte, en O. en W. in de breedte ontrent 12 mylen in 't N., wel 15 of 16 mylen in 't midden (daar 't ook met eenen hals of hoek wel van 5 mylen na 't O. loopt) en 8 of 10 mylen in 't Z. uit, zonder dat wy verder iet van de landen daar op gelegen weten te zeggen; dan *alleen dat men Benoorden dien hals* in 't midden niet verre van die wal eenige droogten en eilandekens heeft; daar zich ook eenige witte koraalſteen vertoont, ten Z. O. van welke het eiland Wawoni (dat 4 of 5 mylen in 't rond is) zich, met een koraaldroogte een myl Z. Ooſtelyker opdoet. Wawoni.

Even zoo vertoonen zich pas Bezuiden dien hals, en ettelyke mylen Zuidelyker, mede verſcheide eilandekens en reven tuſſchen de eilanden Cambayna, Celebes, en tuſſchen Pangaſane, dat 3 of 4 mylen Beooſten de O. hoek van Celebes Z. en N. ontrent 9 mylen in de lengte, en in de breedte, O. en W. meeſt 2 mylen uitgeſtrekt, en niet boven 1 myl of 2 van 't eiland Boeton, dat zich Beooſten 't zelve vertoont, aflegt, en op welkers N. hoek men het vlek Tiboro heeft, dat de *hoofdplaats van dat ryk is.* Pangaſane.

Aan de Z. kant van Celebes, ontrent 1 myl buiten de wal, ziet men 't eiland Cambayna, dat 5 of 6 mylen in 't rond is, en dat een eilandje pas Beweſten, en 'er nog een in 't Z. O. even buiten de wal heeft. Wy vertoonen dit in 't verſchiet by No. 23. O. en No. 23. P. ook het eiland Solombo, 't geen zich tuſſchen Java en Celebes, byna in 't midden van die reize, of pas Beweſten 't eiland Lomboc, zeer hoog opdoet. Cambayna in 't verſchiet.

Het eiland Boeton, dat zich ten O. van 't eiland Pangaſane opdoet, is 15 of 16 mylen Z. en N. lang, en O. en W. 3 of 4 mylen, hoewel aan de Z. hoek wel 6 of 7 mylen, doch by de Dwaalbaai (die zich pas Benoorden de Z. O. hoek vertoont) maar 2 of 3 mylen breedt.

Pas binnen de Z. W. hoek, zoo als men in de ſtraat van Boeton, tuſſchen dit eiland en Pangaſane komt, vertoont zich

Boeton. 't stedeken Boeton, en 1 myl Noordelyker heeft men de eerste engte, die pas ½ myl breed is, daar die wal 1 baai maakt, die Z. en N. wel 3 of 4 mylen lang, en wat vlak ingebogen is, alwaar zich een hooge doch smalle uithoek, en een Berg na 't W. vertoont, de Piek van Boeton genaamt. Twee mylen Noordelyker legt Scherpenk; 3 mylen Noordelyker de groene Hoek, en nog 3 of 4 mylen Noordelyker Coroni, zynde de laatste plaats aan die kant, en die nog wel 3 of 4 mylen van de N. hoek afgelegen is; van de welke tot aan de N. hoek van de Dwaalbaai (dat wel 10 of 11 mylen van een legt) men geen eene plaats ontmoet, dan dat zich op dien hoek de stadt Coelongsoesoe vertoont, hoedanig eene zommigen ook pas binnen de eerste engte der straat op eenen heuvel plaatzen, en daar de koning van Boeton ook zyn hof houd; doch myns oordeels is dit laatste Coelongsoesoe, 't zelve met de stadt Boeton, die zommige zoo, en andere weer Coelongsoesoe noemen.

De Dwaalbaai, aan de O. zyde van Boeton na des zelfs Z. hoek gelegen, en ontrent 1 myl Benoorden dien hoek beginnende, strekt zich wel 5 of 6 mylen Z. en N. in de lengte, en wel 2 of 3 mylen in de breedte uit. Het verdre, dat van dit eiland te zeggen valt, kan men onder de stoffe van Ternate (alzoo 't onder dien koning staat, en die koning door den koning van Ternate gekoren word) breeder zien.

De Toecan-besi's. Beoosten 't eiland Boeton 5 of 6 mylen leggen de Toecan-besi's eilanden, die 'er wel 8 of 10 in getal zyn, en die ook verscheide naamen hebben, die men in de Kaart van Ternate uitgedrukt ziet.

Het Noordelykste word Poelo Wangi Wangi genaamt, dat 1 of 2 mylen in 't rond, en op een rif dus gelegen is, te zamen, met eenige kleine eilandekens 'er op, wel 4 of 4 mylen beslaande.

Een myl Z. Oostelyker volgt 't eilandje Cayloepa, dat Benoorden en Bezuiden een rifje, en in 't Z. nog een klein eilandje heeft.

Een myl Z. Westelyker doet zich een rif op dat N. W. en Z. O. wel 8 of 9 mylen in de lengte, en 2 of 3 mylen in de breedte beslaat, hoewel 't in 't N. W. smaller is; ook vertoonen zich hier en daar eenige kleine eilandekens 'er op.

Tegen des zelfs Z. O. kant komt een rif, van 2 of 3 mylen in 't rond, zynde meest O. en W. gestrekt, doch spits na 't O. uitloopende, tegen welkers O. hoek zich 't Visschers-eiland (dat zeer klein is) vertoont.

Twee of drie mylen ten Z. O. van 't eiland Cayloepa, en 1 myl Benoorden 't Visschers-eiland, legt Poelo Tamea, dat 2 of 3 mylen in 't rond, en aan de Z. O. kant met een rif is, dat zich aan die zyde wel 1 myl buiten de wal, en ook nog eenigzins wat na 't N. W. aan wederzyden uitstrekt.

Een myl Z. Oostelyker legt een klein rifje, 't Boomkensrif, en nog 1 groote myl Z. Oostelyker nog een groot rif, de Zandplaats-rif genaamt, dat wel 2 of 3 mylen in 't rond beslaat, en dat ontrent 2 mylen Beoosten 't Visschers eilandje legt.

Ontrent 5 mylen ten N. O. van 't eiland Tamea leggen 2 eilandekens, de St. Mattheus eilanden genaamt, op een rif, dat ontrent 1 myl in 't rond is. Zy leggen N. W. en Z. O. gestrekt, een halve myl van malkanderen.

Tegen de zelve, of tegen dat rif, ben ik, ten tyde dat ik de eerstemaal uit Amboina na Batavia in 't jaar 1694. vertrok, eens 's nachts ten half twaalf, by heldere maaneschyn, zoodanig door de stroom by doodstil weder gedreven, dat ik een uur daar na de klippen ter zyden ons scheepje Andromeda al vry hoog zag uitsteken, zoo dat ik niet anders dagt dan daar te vergaan. Ik zal 'er hier niet breeder van spreken, om dat ik dat elders doe.

Twee of drie mylen ten Z. O van de Zandplaats-rif doen zich nog 2 eilandekens op, 't eene 't Veldhoens-eiland, en 't ander 't Aapen-eiland, genaamt, van welke 't laatste wel 1 myl N. Oostelyker als 't eerste legt.

Drie of vier mylen Z. ten O van Poelo Tamea, en 3 mylen ten Z W. van de Zandplaats-rif legt Poelo Pinocka, zynde pas 1 myl in 't rond op een rif, dat zich N. W. en Z. O. ontrent 1½ myl verre uitstrekt.

Zes of zeven mylen Bezuiden Boetons Z. hoek vertoont zich een groot rif, dat meest N. O. en Z. W. gestrekt legt, zynde wel 5 mylen lang, en in 't midden 2 mylen breed, doch na beide de einden smaller.

Een myl Bezuiden dat rif, wel zoo *Westelyk*, legt het Hagedis-eiland, dat geen myl in 't rond is, met nog een ander, dat wat Z. Oostelyker legt, en Batalaja genaamt is, 'er by, doch Bezuiden het eerste ziet men nog 2 kleine eilandekens zonder naam, en O. N. O. van Batalaja 5 mylen het Groenwoud, een eiland, dat ontrent mede een myl in 't rond is.

Alle deze eilanden worden de Toecanbesi's, dat is Smids-eilanden, genaamt, om dat de zee met de minste wind zoo sterk op de zelve aanbrand, dat het aan yemant, die van verre daar na toe komt, niet anders toeschynt, dan of hy daar eenige Smids met hunne hamers met

mal-

malkanderen op 't aambeeld hoorde kloppen.

Calauro. Vyf mylen Beoosten 't eiland Saleyer ziet men het eiland Nicodemus, dat 2 mylen in 't rond is, gelyk men 6 of 7 mylen Zuidelyker een diergelyk eiland heeft, 't Hoog eiland genaamt, en pas 1 myl Beoosten 't eiland Calauro (dat 6 mylen lang en 5 mylen breedt is) gelegen.

De Tygers-eilanden. Die twee voorgaande eilanden behooren mede tot de Tygers-eilanden, die zich ten O. van de zelve 3 of 4 mylen vertoonen.

Een groote myl O. ten Z. van 't eiland Nicodemus doet zich 't Harders eiland op, dat zeer klein is, by een driekantig ritje, dat 'er *in* 't Z. aan vast legt, met nog een kleinder in 't O., een quart myl 'er af.

Pas Beoosten dat laatste rifje legt het Spaans eiland, en 1 myl ten N. W. van dit Spaans eiland het Rotten-eiland, beide zeer klein, en yder op een klein ritje gelegen zynde.

Een halve myl Zuidelyker legt het Harten-eiland, dat mede zeer klein is, ten N. O. van 't welke een halve myl zich een rif wel van 2 of 3 mylen in 't rond na 't O. vertoont.

Een myl ten Z. O. van 't Harten-eiland legt het Slangen-eiland, dat een halve myl in 't rond is.

Een halve myl ten Z. W. van 't Harten-eiland legt een droogte, Hilversum (waarschynelyk na een schip, dat daar op gebleven is) genaamt.

Van 't Harten-eiland verder Z. aan is 't wel 7 of 8 mylen verre vol reven, en dan komt men by drie eilanden, van welke de 2 wat na 't W. Z. en N. een myl van een gestrekt leggen, en 't derde legt een groote myl van die twee anderen, hebbende in 't O., een rif dat zich wel 2 mylen O. aan uitstrekt. Deze drie eilandekens zyn yder 1 myl groot, en worden de drie Zuidelyke Tygers-eilanden genaamt, tusschen welke, en 't Harders-eiland, nog 4 of 5 andere kleine eilandekens, en ook eenige reven leggen.

En verscheide andere Eilanden. Drie mylen Bezuiden deze Zuidelyke Tygers-eilanden legt een droogte vol katskoppen, de Heilbot genaamt, 6 mylen van welke 4 eilanden by een, 2 of 3 mylen van malkanderen leggen, die alle Schiedam genaamt worden, zynde maar 1 myl yder groot; maar het Z. Westelykste der zelve heeft na de Westzyde een swaar rif, dat wel 6 of 8 mylen W. aan zich uitstrekt, en dat ontrent 2 mylen breed is.

Tusschen deze eilanden en de Heilbot als in een driesprong legt 5 mylen Bezuiden de Heilbot (wel zoo Westelyk) het eiland Batoe Cariman, dat 1 myl in 't rond is, en 1 myl Z. Westelyker 't eiland Batoe Pandjang, dat ontrent 1½ myl O. en W. lang, en ½ myl breed is.

Vyf mylen ten Z. O. van Batoe Cariman, legt het eiland het Postpaard, dat zeer klein is, en 4 mylen Z. Z. W. van 't Postpaard ziet men 't eiland Rossagoerot, dat geen myl groot is, en waar by nog een groote klip aan de O. kant legt.

Vyf mylen Z. W. van Rossagoerot legt 't eilandeken Loesaradja, waar na men aan 't land van Floris (anders 't land van Ende genaamt) komt, 't geen onder de stoffe van Banda reets beschreven is. Het staat, nevens de meeste eilanden daar ontrent gelegen, onder de koningen van Goa (of Macassar) of onder die van Boni.

Wy zouden hier nog verscheide zaaken konnen byvoegen, die wy nu met opzet voorby gaan, om dat wy in 't vervolg van dezelve zullen spreken.

Op 't eiland Sumbawa, dat wat Bewesten 't land van Ende of Floris legt, heeft men verscheide koningen die eenigzins vasallen van Macassar in oude tyden plagten te zyn; doch die nu onder d'E. *Maatschappy* behooren, hoedanige die van Tambora, Dompa, enz. zyn.

Na dat wy nu dus verre over dit eiland in 't algemein gesproken, en dat in 't korte met de daar ontrent leggende eilanden beschreven hebben, zullen wy voortgaan om over andere zaaken, 't zelve in 't byzonder raakende, te spreken.

Op dit groot eiland leggen veel magtige koningryken, van de welke zommige onder de Macassaarze koningen (zoo men die in 't gemeen maar noemt, om dat haare ryken mede op het zelve eiland met Macassar leggen) en eenige onder den koning van Ternate staan.

Wat nu de ryken der Macassaarze vorsten betreft, die zyn verscheiden, en veel in getal, te weten, dat van Boni, van Macassar, of nu eigentlyk van Goa, van Loeboe, van Tello, van Soping, van Wadjoe, Tanette, van Layo, Bankala, Toerata, Badjing, Panna, Bacca, Mandhar, daar men nog de koningen van Bellenipa, Tsjinrana, Binoang, Tampalang, den regent *Mamoedjoe* voor zyn koningin, de koningin *Dain Mamoeli*, de koning van Majenne, en meer andere vorsten heeft; behalven dat de Koninkryken van Tambora, Dompo, en meer andere ryken, op 't eiland Sumbawa gelegen, daar mede onder gerekent worden. Welke ryken tot Macassar,

Onder den koning van Ternate staan alle de koninkryken en landen van de kust van Manado af, tot de bogt van Cajeli toe, nader hier na in 't Vredens-verbond tusschen ons en den Macassaar Art. 17 te zien. en welke tot Ternate behooren.

Wy hebben in 't breede daar van onder de

de stoffe van Ternate gesproken; doch zullen 'er in 't korte hier af zeggen, 't geen wy oordeelen tot de beschryving van Celebes te behooren, en dat wy meinen voor den Lezer ook genoeg te zyn, om 'er een net denkbeeld af te krygen.

Als men, in 't N. O., van Manado 5 mylen Z. W. opgaat, komt men by de bogt van Amoera, die wel 5 mylen diep is.

Wanneer men 10 mylen Westelyker gaat, komt men by 't koninkryk Boelan, waar van Boelan de Hoofdplaats is.

Bewesten Boelan 4 mylen ontmoet men het dorp Auwn, of Aja, van waar nog 17 mylen W. op gaande, komt men in 't koninkryk van Caudipan, dat in twee hoofddorpen, Dauw, en Boelan Itam genaamt, verdeelt word.

Nog 40 mylen O. en W. van het dorp Dauw, anders 2 etmaalen scheppens van daar, heeft men het dorp Bwool, of Bool, in een bogt leggen, van waar nog 20 mylen verder W. aan zeilende, komt men by de rivier van het magtig dorp Tontoli, dat in een bogt vol reven legt.

Nog 9 mylen Bewesten Tontoli heeft men het dorp Dondo, dat niet zeer verre van het koninkryk Mandar legt, 't geen onder den koning van Boni behoort, en dat door de Mandarezen verwoest is.

Hier van daan kan men over land na de bogt van Tomini (aan de overzyde leggende) en zoo verder tot Silensak, en Balaissan komen, welke weg by Dincoeloe en *Tolebagi* (twee dorpen, pas 1 myl van een in dien grooten binnenboezem legg nde) uitkomt, maar tot het voleindigen van welke togt men wel 5 dagen van nooden heeft.

Digt hier by legt een dorp, Dampelas genaamt, waar by ook een rivier, pas ¼ myl van strand, is.

In 't Z. O. 4 of 5 mylen landwaard in van daar legt het dorp Cool, en agter Balaissan is een groot binnenmeir, en niet verre van daar het dorp Cotta.

De Westhoek nu van Tontoli, Caydang genaamt, is ook met een groot rif bezet.

Als men nu van Dondo, of wel van 't eilandje Tomtom, nog 11 of 12 mylen verder gaat, komt men tot Silensak, Balaissan, en Dampelas, 3 dorpen, die niet verre van een leggen, en tusschen welk Dondo en Dampelas men 4 eilandekens heeft.

Wanneer men nu nog 1½ myl Z. Westelyker, wel zoo Zuidelyk, van de Z. W. kant van deze hoek, aangaat, ziet men weder een rif, en als men dan dien hoek even omloopt, komt men by de groote bogt en by 't dorp Cajeli, daar eigentlyk de scheidspaal is tusschen de landen, die de koningen van Macassar en van Ternate toebehooren.

Wanneer men nu alle deze mylen eens te zamen trekt, zal men bevinden, dat van Manado tot de bogt van Cajeli een uitstrekking van 107 of 108 mylen lands in de lengte (zonder de breedte, die in zeer swaar gebergte bestaat, te rekenen) onder den koning van Ternate staat.

Men zal ons niet vergen, die Landen vervolgens hier weder te beschryven, vermits wy onder de stoffe van Ternate reets alles, 't geen ons bekent is, daar van gezegt hebben, weshalven wy den Lezer met reden daar na toe wyzen, alzoo die Landen ook eigentlyk tot dat ryk behooren.

Wat nu de ryken onder de koningen van Macassar aangaat, wy zullen alles, dat ons van de zelve bekent is, opgeven.

Om daar weer net en onderscheiden van te spreken, zoo moet men de landen onder deze Vorsten, en de landen onder de E. Maatschappy staande, byzonder aanmerken.

In de oudste tyden plagt 'er maar een oppervorst te zyn, onder welken de andere koninkjens, als zyne vasallen, stonden. *De Koning van Macassar wel eer Oppervorst, word in 't jaar 1669. door ons overwonnen.*

Dit is toen den koning van Macassar geweest; doch, deze in 't jaar 1667., en voor al ten tweedemaal 1669., overwonnen zynde, zyn wy meester van 't zelve geworden; en vermits de E. Maatschappy de opperste en de eerste bondgenoot in rang hier te lande is, zonder de welke de Inlandze koningen, hoe magtig ook anderzins in zich zelven, niets mogen ondernemen, gelyk zy ook buiten des Gouverneurs weten na hunne landen niet vertrekken mogen, en op zyn ontbod ook aan 't kasteel moeten komen, om te hooren, wat zyn Ed. hen te zeggen heeft, zoo zullen wy eerst van de stadt Macassar, en van 't vermogen der E. Maatschappy alhier, spreken, na dat wy eenige zaaken, de koningen in 't gemein betreffende, zullen hebben laaten voor af gaan.

Onder alle de Inlandze koningen zyn die van *Boni* en Goa de magtigste; doch de koning van Macassar, of van Goa, is onze oudste; hoewel van ouds her een zeer trouwlooze bondgenoot geweest. *Eenige algemeene zaaken.*

Als 'er over eenige zaaken in 't gemein gehandelt zal moeten worden, geeft onze Landvoogt kennis daar af aan de koningen van Boni, en Goa, van welke dan de eerste de Ryksvergadering beroept, en belegt, en waar toe de Landvoogt gemeenelyk twee Gevolmagtigden uit zynen Raad zend; zonder welker kennis en toestemming 'er niets in de zelve mag besloten worden; dat in de laatste jaaren (gelyk men hier na in 't verhaal der Macassaarze zaaken zien zal) juist zoo net niet nagekomen is.

Eere, die men den koning van Boni en Goa, aandoet.

Als deze Vorsten aan 't kasteel, om deze Vergadering by te woonen, of wel om eenige andere reden, verschynen, worden zy door twee Leden van den Raad van de Heer Landvoogt ingehaalt, door een batailjon soldaten in 't geweer, en onder 't vliegend vaandel opgewagt, en, by hun vertrek met 3 charges der snaphaanen, en 9 kanonschooten van de vesting Rotterdam vereerd. Ook gaat hen de Gouverneur zelf tot digt ontrent de puy, of tot in de voorzaal, te gemoet.

In oude tyden plagt men 2 stukken geschut meer voor den koning van Boni te lossen; doch nu geschieden 'er voor beide evenveel schooten.

Gewoonte by 't sterven van een dezer koningen,

Als een van deze twee koningen komt te sterven, word 't aanstellen van een ander niet door de E. Maatschappy; maar volgens 's lands wetten gedaan, de welke eisschen, dat die verkiezing door 7 Pitos (zynde byna als de Keurvorsten in 't Duitsche Ryk, hoewel zoo magtig niet) binnen den tyd van 6 of 7 uuren na 's konings dood (binnen welken tyd hy ook moet begraven zyn) geschieden moet, alzoo het ryk niet langer zonder koning zyn mag.

en wie den overleden Vorst hier vervangt.

Ook word niet de zoon, maar doorgaans, ten waare by wyze van geweld, de broeder (hoewel juist niet altyd, gelyk wy zien zullen) de vervanger van den overleden vorst.

Indien hier yemant de dood, of een minder straf, verdient heeft, sterft hy onder 't recht dezer koningen, dat hen de E. Maatschappy vry laat; doch ten overstaan van twee Gecommitteerden der zelve.

Na deze aanmerkingen voor af, zullen wy tot de korte beschryvinge van Macassar overgaan.

Macasser beschreven.

Macassar (by de Inlanders in hunne Maleitze schriften met den naam van *Mangkásar* bekent) is een van de oudste en magtigste koninkryken op 't eiland Celebes, van 't welke de stadt Macassar de hoofdplaats is.

In oude tyden plagt men niet als van deze stadt, en geen woord van de stadt, of van 't ryk van Goa, te hooren spreken; doch worden deze twee steden, en ryken, onderscheiden.

Wat nu het koninkryk van Macassar van ouds, en nu aangaat, dat verschilt zeer veel; want van ouds behoorden daar de meeste bekende ryken onder, en schoon men hier en daar deze en gene koningen had, die stonden al te zamen onder dien Oppervorst van dat ryk, daar nu de landen, tot het ryk van 't jegenwoordig Macassar behoorende, eigentlyk onder de Nederlandze Maatschappy staan. Wat dit voor landen zyn zullen wy naderhand breeder zeggen.

Wat nu dit ryk, en wel de stadt Macassar in zich zelven, aangaat, zy legt pas binnen den Z. W. hoek van Celebes, doch eigentlyk in 't Westerdeel van dit eiland, zoo als men van 't Z. na 't N. wil aangaan.

En in 't byzonder die Stadt.

De stadt is maar een open vlek, dat ook anders wel de Negry Vlaardingen genaamt word, en waar in men maar een groote ongeplaveide straat (zoo meine de Chineesche) en dan nog 2 of 3 kleine straaten heeft, waar in de Nederlandze Borgers, eenige Chinezen, onder hunnen Capitein, en eenige Macassaaren, en andere Inlanders, woonen, en die ook afgesloten, en door de Chineesche en de Borgerwagt bewaakt worden.

De bedienden der E. Maatschappy woonen alle in de vesting; doch de Fiscaal woont buiten; om te beter zyn ampt te konnen oeffenen.

Men heeft hier verscheide zeer goede huizen, die een zeer fraai uitzigt op de rheede hebben, alzoo men, wanneer men op de rheede komt, als in eenen inham inzeild, daar men de stadt aan wederzyden leggen heeft; doch de vertooning door *Wouter Schouten* daar van gedaan, als of men in 't Noorden, of ter linkerhand, de vesting Oedjong Pandang, doch 't geen gemeenelyk Joepandang genaamt word, en in 't Zuiden de vesting Pannakoke leggen ziet, is geheel en al buiten 't spoor, alzoo die vervolgens zoo langs de kust leggen, gelyk wy die bevoorens beschreven hebben.

Buiten de stadt gaat men ter regterhand op, van de landpoort van Oedjong Pandang, (waar van wy hier na onder Boni breeder spreken) en ter linkerhand opgaande heeft men veel fraaje thuinen.

De Vesting Oedjong Pandang, of Rotterdam.

De vesting, Oedjong Pandang, of de Kykhoek, genaamt, om dat zy aan de N. zyde als op den uitkyk van de baai, en op dien hoek gelegen is, kreeg in 't jaar 1667., even na des zelfs overgave den naam van Rotterdam, om dat de dappere veldheer en overwinnaar van Macassar, de Heer *Cornelis Speelman*, een Rotterdammer van geboorte was.

Van de oudste tyden af heeft zy onder de kroon van Tello gestaan; doch de koning van Macassar, grootvader van *Sombangko*, of van *Hassanoddien* (die 't aan ons overgaf) heeft dat, als een onderdrukker van dien koning, na zich getrokken, om dat het hem zeer gelegen voorquam; hoewel het, uit naam van de koningen van Macassar, en van Tello, aan ons overgegeven is.

Het was te dier tyd zeer onregelmatig, en toen wy 't kregen, door dien het veel geleden had, zeer vervallen, waarom wy het ten eersten ook in beter staat meinden te brengen; doch het wiert ons, door

door de weer opborlende trouwloosheden der Macassaaren, die ten eersten de vrede braken, en 't beloofde aan ons niet geven wilden, belet, en men heeft 'er, tot het sluiten van een nadere vrede den 15den Juli 1669., mede moeten wagten, wanneer men 's jaars 'er aan, dit hoognoodig werk hervatte, en van tyd tot tyd daar aan gearbeid heeft, tot dat men het in 't jaar 1677. in dien staat, waar in het nu is, voltooid heeft.

En in Prent verbeeld. Wy vertoonen het zelve by de letters P. V. zeer net afgeteekent.

Het is fraai groot, en is met 5 bolwerken, die Mandarsjah (of Mandarsaha) Amboina, Batsjan, Boeton, en Boni genaamt zyn, versterkt, buiten de welke het ook een water- en een landpoort, en een soort van een ravelyn heeft, die in 't jaar 1679. aan de landpoort gehegt is, na dat 's jaars te vooren de reduit Mandarsjah, die ontrent 250 treden Beoosten deze vesting legt, Bezuiden het Hoog Pad, dat na Bontewaal (eigentlyk Bontuwalae genaamt) loopt, van vierkante steenen opgetrokken, en met een gragt omringt was, hoedanig die nog met een bezetting van 1 sergeant, 2 corporaals, 1 bosschieter of konstapelsmaat, en 30 of 35 schildergasten, in wezen is.

In deze vesting woont de Nederlandze Heer Landvoogt van Macassar, de Opperkoopman en Tweede van die Landvoogdy, de Capitein, de Predikant, aan de eene zyde, by de Kerk, en de verdere Bedienden als de Soldyboekhouder, Sjahbandaar, Winkelier en Geheimschryver aan de andere zyde, hoewel zomtyds wel eenige Bedienden mede buiten woonen. Ook is de Kerk boven een gewelf, en beneden heeft men eenige pakhuizen.

Het verdere, dat men van deze vesting zou konnen zeggen, kan men in de teekening, uitgedrukt zien, waar by wy niet anders te voegen hebben, dan dat dezelve gemeenelyk zeer wel, zoo van geschut en verder Ammunitie van oorlog, als van een sterke bezetting, voorzien is, om dat Macassar voor de sleutel van de Oost gehouden word, behalven dat geen volkeren zoo zeer, dan de Macassaaren, te vreezen zyn, weshalven daar tegen goede zorge moet gedragen worden.

De andere vestingen zyn, volgens het 10 Art. van het Vredeverbond in 't jaar 1669. tusschen ons en deze vorsten gemaakt, afgebroken, en geslegt.

Op Macassar is geen drink- of rivierwater, dat al vry verre gehaalt moet worden; doch men heeft 'er overvloedig putwater, dat goed is.

Men heeft 'er verscheide Basaars en Markten, waar op overvloed van ryst (alzoo dit het regte, en 't schoonste rystland is, dat men wenschen kan) hoenderen, ganzen, enden, dinding, of gedroogt hertenvleesch, en alles zeer overvloedig, verkogt word; maar op de markt der Boegis (onder de koning van Boni staande) is 't niet zeer pluis; alzoo men daar ligt een ongemak krygen kan, van gekrist, of quaalyk gehandelt te worden.

Men kan hier in vrede 's tyden een last ryst van 3000 ponden voor 15 of 16 Rders een schoonen endvogel voor een dubbeltje, een groote gans voor een schelling, een koebeest voor 2 of 3 Rders, en dus ook het vordere zeer goed koop krygen.

Hier is overvloed van visch, vleesch, en wildbraad. In eene jagt der koningen worden 'er 2 of 3000 herten gelyk gevangen, welk vleesch zy in de zon laaten droogen, en dan by Pikols tegen 4, 5 of 6 Rders verkoopen.

Groente is 'er mede redelyk, en men vind 'er zelf, hoewel niet overvloedig, aspergies.

Buiten de Hollanders zyn hier nu geen andere Europeërs, hoewel 'er in voorige tyden de Engelzen en Deenen mede hunne comptoiren gehad, gelyk ook de Portugeezen daar tot 't jaar 1661. genestelt hebben. Inwooners.

Benevens de zelve woonen hier ook Macassaaren, Boegis, Toeratters, enz.

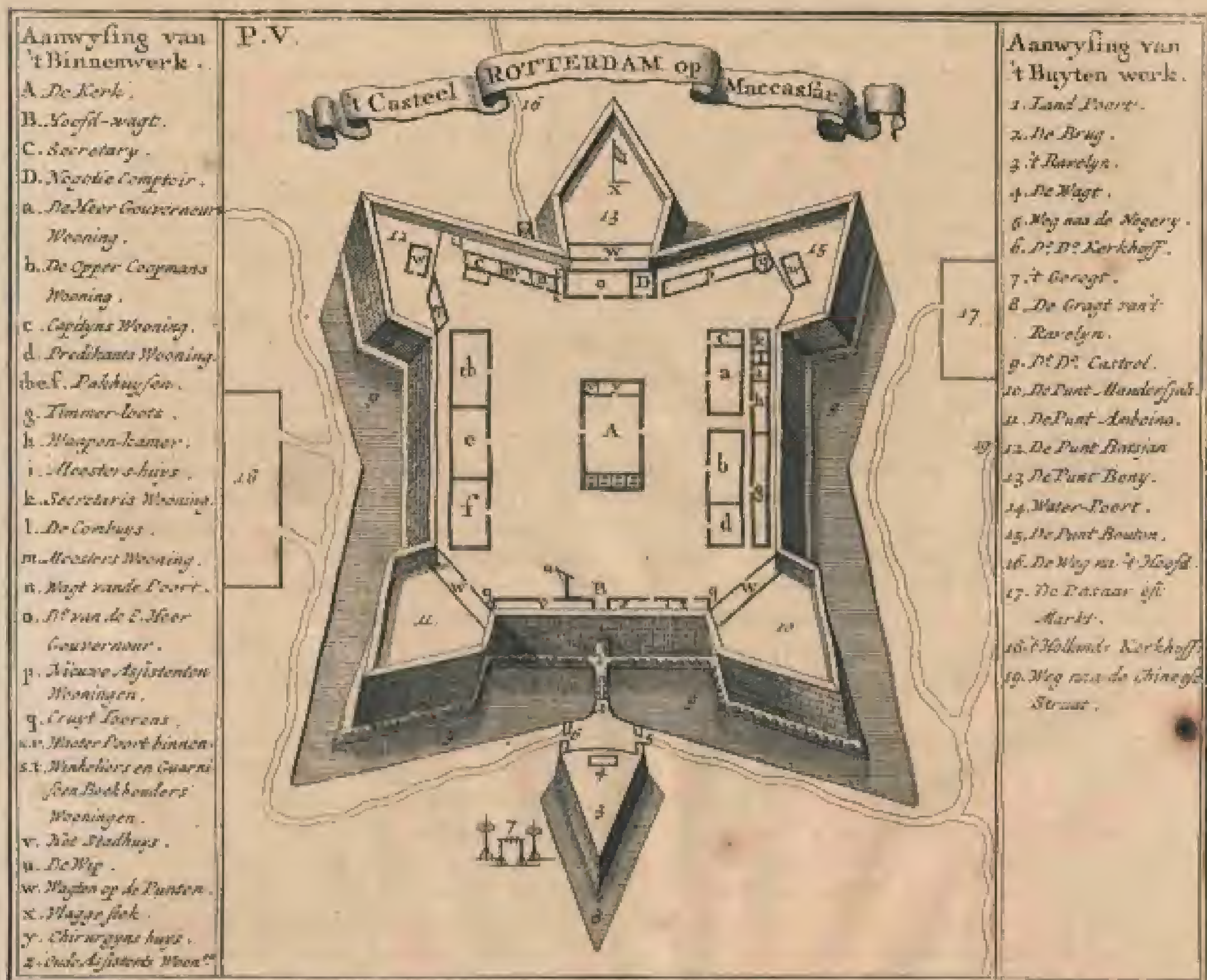
Men vind in 't Oosten geen trotzer, vernuftiger, oorlogskundiger, nog dapperder volkeren, als de Macassaaren, gewoon zynde, als zy ten oorlog trekken (gelyk ik wel gezien, en gehoort heb) al voortrekkende de dappere daaden van hunne vooroudereen op te zingen, om malkanderen tot kloekmoedigheid op te wekken.

Zy zyn zoo vernuftig, dat zy byna alles, 't zy van snaphaanen, en allerlei geweer, 't zy van geschut (dat zy ongemeen fraai en cierlyk gieten) kruit, en wat dies meer is, zoo wel, als wy zelfs, weten te maaken; maar zy zyn ook zeer trouwloos en wraakgierig, konnende niet den minsten hoon of smaad ongewroken laaten doorgaan, zoo dat zy, in slaverny vervallen zynde, ook voor de gevaarlykste slaaven gehouden worden, hoewel zy de schranderste, mooiste, blankste, zedigste, moedigste, arbeidzaamste, en eergierigste zyn, op welke men wel gerust kan wezen, als men hen maar niet hoond, en voor al, als men (in opzigt van de mans) zich wagt, om niet by hunne wyven te loopen, alzoo een Nederlander, of wie 't zy, die dit doet, al was hy nog zoo groot, met zyn leven speeld, waar af verscheide voorbeelden zyn, gelyk zoo de opperkoopman alhier, *Paulus de Bok*, na 't jaar 1678., zoo als hy in zyn stoep met eenige vrienden zat te praaten, door De Macassaaren beschreven.

een

Macassaarsche Man en Vrouw

een van zyne ſlaaven, by welkers wyf hy 't hielt, met een kris van agteren doorſtooten is.

Hunne dragt is byna als die van de Maleyers, dragende een badjoe, of een keel, over 't lyf met een gordel 'er om, en dan nog een boven-badjoe; maar hun ſmal ſpits oploopend mutsje, met ruitjens, onderſcheid hen merkelyk van andere volkeren op dit land. Ook heeft dat mutsje onder en boven een breede rand.

Zy zyn blank en welgemaakt van aangezigt, wat breedt en eenigzins ingebogen van neus, ſwart en lang van hair, dat zy gemeenelyk opwinden; want als zy dat los ſmakken, dan is 't een teeken, dat 'er wat gaande is.

Zy dragen geen baard, maar trekken dien uit, en gaan gemeenlyk bloots voets.

Hunne Vrouwen. Een van de grootſte cieraaden ſtellen zy in hunne tanden te ſlypen, die git ſwart te houden, of die zoo te maaken, en zommige trekken 'er goude kaſſen, na de tanden gemaakt, over heenen, dat voornamelyk een cieraad der groote vrouwen hier is.

Ook heeft men onder hen allerlei ambagtslieden, die alles, wat zy ons voor zien doen, zeer net en konſtig weten na te maaken.

De vrouwen zyn door de bank veel ſchooner, netter beſneden van wezen, en veel blanker, dan alle andere Indiaanze vrouwen, en daar zyn 'er onder, die al zeer na aan onze Caſtiçen komen, en die men zeggen kan fraai en ſchoon te zyn, waarom zy by de meeſte Hollanders voor alle andere ſlaavinnen gezogt worden, te meer, dewyl zy zeer fraai van oogen, mooi, doch wat plat van wezen, zeer vriendelyk, lieftallig, en doorgaans zeer beleeft en wel opgevoed zyn, waar door zulke ſlaavinnen haare juffers en heeren ten eerſten wel weten te believen. Ik heb 'er gezien, daar 150, 200 R^ders, en meer voor gegeven was, daar men anders voor 80 of 90, en ten uiterſten voor 100 R^ders een van de beſte koopen kan.

Deze vrouwen zyn in haar eygen land ook zeer moedig, en trots, en weten haar fatſoen zoo wel, als de beſte Hollandze juffrouw, te houden. Zy zyn ook zeer ſchrander en vernuftig in alles, dat een juffrouw behoort te weten, maar zy vallen vry wat hoeragtig, wetende zeer wel die gene, die haare minnaars zyn, en die daar na by anderen loopen, voor hun ontrouw te ſtraffen, alzoo zy hen behendig iets ingeven, waar door zy niet in ſtaat zyn om een vrouw te bekennen; van welke ziekte, de Macaſſaarze ziekte genaamt, zy ook yemant ten eerſten weten te genezen.

Zy zyn doorgaans, als zy maar van eenig fatſoen zyn, in haar land, en elders, zeer net en cierlyk gekleed, hoewel zy anders meeſt maar met een kleedje onder, en met een lange Maleitze keel, of badjoe, dat hen tot aan de knyen komt, gekleed zyn, ſtroopende de mouwen wat hoog op, op dat men haare blanke armen zien zou.

Zy dragen gemeenlyk onder haare kleedjes een broek, in plaats van een onderkleedje (dat andere Indiaanſche vrouwen meeſt dragen) en nemen die veeltyds van fraaje zyde, of ander ſtof, waar over dan haar kleedje over 't benedenlyf, en dan een badjoe over 't bovenlyf komt; doch de groote vrouwen, dragen 'er een tsjole, of naauw hemdrokje, met goude *knoopjens (als de çierlykſte Miſtiçen, die zy na-aapen, gewoon zyn)* onder, en dan een fyn betilis badjoe, of half hemdje, waar door men byna den geheelen opgedrongen boezem ziet, daar over henen.

Het hair, dat zy in 't rond om haar hoofd winden, is gemeenlyk, gelyk dat der mannen, pek-ſwart, en zoo vet en glad met eenige welriekende olie beſtreken, dat het glimt, waar op zy moedig, en zeer gezet zyn.

Zy hebben ook haare cieraaden van goude ringen met geſteenten, goude, zilvere, en *andere armringen*, goude kaſſen over de tanden, haare oorcieraaden, en meer andere, *gelyk* men by de Ooſterze volkeren heeft.

Haare bovenkleedjens, die zy over haare broeken dragen, zyn dikwils ſtyf van 't goud. Deze laaten zy hier van haar eigen volk weven, en ik heb 'er gezien, die 100 R^ders, en meer, gekoſt hadden.

De Boegis, enz. De Boegis en Toradja's zyn volkeren, *onder den koning van Boni ſtaande*, en die mede zeer vernuftig, dapper, moedig, ſtrydbaar, trots, moorddaadig, en zeer wraakgierig zyn, gelyk de voorige; doch niet wel zoo blank, als de Macaſſaaren.

Verder heeft men hier ook eenige Chineezen onder hunnen Capitein, die hier mede zeer veel leven geven, en den handel merkelyk voortzetten.

Ons Comptoir hier. Dat wy hier van ouds her gehandelt, en een comptoir gehad hebben, zal hier na breeder gezegt worden; doch zedert 't jaar 1669, wanneer wy den trotzen Macaſſaarzen koning onder onze magt, en voor onze wapenen buigen deden, is onze Maatſchappy meeſter van deze ſtadt en veſting geworden, en heeft alhier de zetel van hunnen Landvoogt, en 't hoofd-comptoir geplaatſt, zonder dat ik weete, dat, buiten de ſtadt Macaſſar, eenige andere bedienden, dan alleen ſergeanten, hier of daar op eenige buitenpoſten leggen.

De voornaamſte reden, waarom wy hier

hier eenen Landvoogt houden, is, om deze koningen, die ons in voorige tyden in Amboina zeer geplaagt hebben, in toom te houden, alzoo Macassar de sleutel van de gansche Oost is.

Buiten den Landvoogt heeft men hier ook diergelyke verdere Bedienden, alle zulke Vergaderingen, en diergelyke verdere Regeering, als wy reets in Amboina, en in andere Landvoogdyen, of landen, ons toebehoorende, en door 't swaard overwonnen, getoont hebben.

En aangezien by 't veroveren van Macassar, en van alle deszelfs koningen, verscheide landen onder ons gebleven zyn (gelyk men hier na onder de artikelen van Vrede, art. XIV, XX en XXI zien kan) zoo is de E. Maatschappy hier gewoon de thienden dezer landen, die al vry veel, en groot zyn, en waar op men zeer heerlyke rystvelden in menigte ziet, te trekken, dat al een groot getal van lasten in de eerste tyden plagt te maaken; maar dat nu, daar van zeer veel verschild, zedert dat deze en gene Landvoogden, om maar hun eigen beurs (zoo geloove) te maaken, haar Edelheden geraaden hebben, zoo veel schoone landen aan de koningen van Macassar van tyd tot tyd weder te geven.

Wat de Landvoogt hier te bezorgen heeft. Het voornaamste, dat hier de Landvoogt te doen heeft, is maar, om de ryst, die haar Edelheden van hier vorderen, te verzorgen, *hunne thienden in te zamelen*, een waakend oog op het doen en laaten van de Inlandze koningen te houden, en voor al om te beletten, dat 'er tusschen de koningen van Boni en Goa geen al te naauw verband komen mag, zoo dat de maatregel van Staat hier de zelve is, als die de Landvoogt in Ternate tusschen de Molukze vorsten te bezorgen en waar te nemen heeft: want de handel, buiten die van de ryst, is hier van geen groot belang.

De rysthandel, en verkoop van dien, plagt, toen *Daeu Tabalille*, die verstandige Bonize koningin, weduwe van *Radja Palacka*, nog leefde, uit aanmerking van haare diensten wel aan haar alleen gelaaten te worden, waar mede dan zekerlyk veel geld over te winnen was; doch zedert is dat weder te niet geloopen, en yder brengt zyn ryst zelf maar ter markt.

Schoone Ryst. Deze Macassaarze ryst is zeer wit, lieffelyk, en geurig, zoo dat het een lust is, om de zelve te zien, te eeten, en maar te rieken, alzoo zy, gekookt op de tafel staande, haaren geur door een geheel vertrek verspreid; doch zy word voor zoo duurzaam niet, als de Javaanze, gehouden, waarom zy ook doorgaans minder geld.

Waaren hier getrokken. De waaren, hier getrokken, zyn deze:
Reaalen van agten.
Verscheidenerlei kleeden.
Rood koper.
Peper.
Suratze Zeep.
Assa-fœtida, of Duivelsdrek.
Yzer.

of hier vallende. De waaren, hier vallende, zyn deze:
Ryst.
Goud; doch slegt van alloi.
Veel Sappanhout, en weinig Sandelhout, op Bima.
Koebeesten.
Paarden, voor al Bimaneesche, dat schoone Telgangers, en Bergklimmers zyn.
De speceryen, die hier en daar zouden mogen vallen, moeten volgens 't verdrag, voor een geschenk van 1500 R[ders] jaarlyks, uitgeroeit worden.
Goude en andere kostelyke kleedjens, die de Macassaaren zelf weven.
Allerlei kopere huisraad, die zy maaken.
Endvogels, Ganzen, Koejen, Buffels, enz.

De lasten van 't jaar 1709. beliepen hier	189112 - 15 - 0
En van 't jaar te vooren maar	158327 - 17 - 0
Dus toen meer, dan 1708.	30784 - 18 - 0

De winsten en inkomsten beliepen in 't jaar 1709.	63407 - 1 - 0
In 't voorleden jaar	52763 - 17 - 0
En dus dit jaar 1709. meer	10633 - 4 - 0

Droogte ontrent Macassar. Ontrent het land van Macassar heeft men verscheide droogten, die ons nu en dan al een schip gekost hebben, als by de Walvisch, en de Leeuwin in 't jaar 1665., en aan Zilverstein gebleken is, dat op den Bril bleef.

De stadt Goa. Ontrent 2 mylen Benoorden de stadt Macassar heeft men de stadt Goa, die nu ook maar een open vlek is, waar by men niet alleen mede een soort van een *vesting heeft*, maar welke hy naderhand heeft beginnen te versterken; doch welkers wallen die koning, volgens ordre haarer Edelheden weer heeft moeten afbreken, dat ons hier na nader blyken zal.

In de zelve plagt deze vorst van 't jaar 1669. af tot 1696. toe zyn hof te houden, doch wegens geschillen, toen tusschen hem en den koning van Boni voorgevallen, raakte hy 'er uit.

De stadt is maar een gering open nest, bestaande uit eenige slegte Macassaarze huizen, die gemeenelyk op staaken, eenige voeten van de grond, of in de hoogte verheven, staan. Men heeft 'er ook eenige fraaje gebouwen van deze en gene

N°. 22.

gene Grooten en Hovelingen, doch voor de rest is 't niet veel.

En die koning beschreven. Over deze stadt, en 't koninkryk van den zelven naam, heerscht een koning oppermagtig. Hoewel de koningskinderen (zynde Macassaaren van koninklyken bloede) jegenwoordig al mede zeer veel in te brengen hebben, gelyk zy zomtyds wel alles daar na hun zin plagten te draajen. Deze plagt in oude tyden oppervorst van 't eiland Celebes te zyn, en schoon de koning van Boni nu magtiger, dan hy, is, zoo is 't egter maar zedert die gemaakte vrede in 't jaar 1669. dat de koning van Goa of Macassar, volgens het XVIII Art., afstand van dit koninkryk der Boegis, als mede van dat van Loeboe, en van meer andere ryken, gedaan heeft, en dat hy den koning van Boni van onder zyne magt ontslagen, en hem als een vry konink op zich zelven erkent heeft.

Zyn magt ging niet alleen over deze en gene koningen en landen, op dit eiland gelegen (waar van die van Tello, Loeboe, Soping, *Palacka*, *Boegis*, Toratta, Tonadja, Mandar, Maros, en de gansche kust van Manado de voornaamste waren) maar zelfs ook over 't eiland Zumbawa, of over de ryken van Bima, Tambora, Dompo, Sangarra, en meer andere landen, daar op leggende; ja zelf stonden de dorpen Passir en Koethe, of Coeti, plaatzen op Borneo, van ouds mede onder dezen magtigen en trotzen vorst; behalven dat hy ook 't koninkryk van Boeton voor 't jaar 1669. onder zyn geweld gebragt had.

Die nogtans de beste kennisse van de Macassaarze zaaken meinen te hebben, oordeelen, dat de oppermagt van dezen vorst niet boven de 100 jaaren geduurt heeft; doch wy zullen hier na toonen, dat deze vorsten al in veel ouder tyden in de schriften der Maleyers bekent zyn, als vorsten van een vry groote magt, en die toen hun ryk al vry verder hebben zoeken uit te breiden; hoewel ik wel gelooven wil, dat hy de landen van Mandar niet zeer lang bezeten heeft, die men wil, dat door den grootvader van koning *Sombangko* (die in 't jaar 1653. overleden is) eerst verovert zyn.

Samboepo. Een van zyne voorname vestingen is Samboepo, met een vlek van dien zelven naam, dat eenige mylen van Macassar legt. By wat gelegenheid deze vesting zoo genaamt en wanneer zy gebouwt zy, zullen wy in 't verhaal der Macassaarze zaaken onder 't jaar 1580. zien. Wy vertoonen de zelve hier zeer net in profil by No. 22. en in platte grond by No. 23.

Wat magt deze vorst wel eer gehad heeft, hoe groote vlooten hy na Boeton, en Amboina, in oude tyden gezonden, en hoe hy ons in die Landvoogdy veel jaaren aan een geplaagt heeft, hebben wy onder de zaaken van Amboina al vertoont, behalven dat wy daar van in 't vervolg, om het op zyn plaats maar aan te haalen, spreken zullen.

Noordelyker op, aan de W. kant dezes eilands, is 't koningryk van Tello gelegen, gelyk men daar ook een stadt of vlek van dien zelven naam ziet. Deze stadt, en koning, is al in de eerste tyden bekent, en altyd mede een van de vermogenste vorsten geweest, met welken in 't jaar 1669. te gelyk met den koning van Macassar, of Goa, 't verbond gemaakt is. Tello.

Nog Noordelyker leggen de landen van Mandar en Maros, waar na men by die koninkryken en landen komt, die onder den koning van Ternate behooren.

Aan de Oostkant des eilands (daar 't land zich ten deele als een boschagie, en ten deele met zyne uitnemende schoone rystvelden tegen 't gebergte aan, en zelfs tot boven toe aan der zelver toppen zoo vertoont) en landwaard in, heeft men het koninkryk van Boni, en de stadt van dien zelven naam.

Deze koning, nu de magtigste op dit geheel eiland, is maar van 't jaar 1667. of een weinig te vooren, bekent geworden, gelyk de eerste vorst aldaar toen nog maar als Radja Palacka, of koning van Palacka, bekent was.

Naderhand heeft hy zich koning van Boni doen noemen, gelyk hy ook in de stadt Boni (die, zoo men wil, wel 8 dagen reizens van de stadt Macassar legt) gemeenelyk zyn hof houd. Boni.

Radja *Palacka* heeft dit vlek niet alleen zeer versterkt, maar ook in 't koninkryk Tsjinrana (3 dagreizens van Macassar) Mandar, en elders, verscheide vestingen gemaakt, en die van alles, 't geen daar toe van nooden was, voorzien. Hy was de eerste onder zyn volk, die zelf leerde snaphaanen, en allerlei schietgeweer, net, en immers zoo schoon als wy, te maaken, 't geen hy daar na ook zyn volk leerde, zoo dat dit by hen nu een gemeene konst geworden is.

Zyn wapenkamer was waardig om bezien te worden, alzoo hy in zyn leven in staat was, om 60000 wel gewaapende mannen in korten tyd te veld te brengen.

Deze koning van Boni, genegen zynde aan 't kasteel Rotterdam, of by den Heer Landvoogt op Macassar te komen, is gewoon daar af aan den zelven eerst kennis te geven, om hem met die statie, en eere, die men gewoon is, in te haalen, by welk geval hy dan gewoonelyk op Bontuwalak, dat een groote halve myl Bontuwalak.

myl van Macassar legt, zyn verblyf houd. Men gaat daar na toe, zoo als men de landpoort der vesting uitgaat, en de weg ter regterhand, die vry hoog en schoon van groote steenen opgezet is, en regt uit loopt, inslaat.

Zyn hoofdplaats op Boni is Teko genaamt, waar na dezen vorst ook wel Aroe Teko, de koning van Teko, genaamt word.

De Boegize volkeren. Zyn koninkryk is eigentlyk het land der Boegis, zynde een byzondere Natie op dit eiland, die mede zeer vernuftig, en dapper, hoewel door de bank by de Macassaaren niet te vergelyken is; doch de dapperheid van Radja *Palacka* heeft, door dien hy met de zynen lang onder ons gedient, en, zoo op Sumatra, als op Java, verscheide swaare veldtogten bygewoont, en daar zeer veel gezien, en geleerd heeft, dit volk veel dapperder en beroemder, dan bevoorens, gemaakt, zoo dat zy jegenwoordig schreyeling over die van Goa henen zouden zitten, by aldien wy dezen vorst dit niet door hooger gezag beletteden.

De voornoemde verblyfplaats van dezen koning, Bontuwalak genaamt, was wel eer de verblyfplaats van eenen *Crain Crongrong*, een van de voornaamste Macassaarze vorsten, aanhitzer van dien koning tegen ons, voor de verovering van dit volk, en voor 't maaken van de vrede. Hy bouwde te dier tyd daar een zeer fraajen steenen Moorze Tempel, waar mede hy egter, alzoo hy vry flaauw in 't waarnemen van zynen Godsdienst was, al zeer lang is bezig geweest, en na dat zy al gemaakt was, verscheen hy daar zeer zelden in, om te Sombahjang, of om zynen Godsdienst waar te nemen. In navolging van dien heeft 'er de koning van Boeton ook een gemaakt; doch de koning van Goa heeft 'er geen.

Tsjinrana. Een van de fraaiste vestingen van deze koning is in 't koninkryk van Tsjinrana. Schoon Radja *Boni* hier oppervorst van gansch Boni, en dus mede van Tsjinrana (een koninkryk op zich zelven) is, zoo heeft men hier ook een byzonder koning. Voor 't jaar 1677. was hier eenen *Dain Hoeloe* koning, die toen zyn ryk aan zyn oom, *Crain Baroeroero*, overgaf, die lang daar na hier geregeert heeft.

Wat nu het vlek Tsjinrana verder betreft, men heeft 3, en, na het gelukt, ook wel 5 etmaal van nooden, om hier te komen. Men zeild 'er na toe langs de Oostkust, daar men in 't Z. O. eerst een vlek, Bonteyn genaamt, dat al mede onder hem staat, en daar hy zich ook veel onthoud, en daar na verscheide reven ontmoet, om welke men 's nachts genoodzaakt is ten anker te komen, zoo dat men, eer men in de baai van Padang-Padang geraaken kan, wel 80 mylen, van Macassar tot daar toe, van nooden heeft. Daar na moet men nog wel een etmaal landwaard in te paard ryden, waar na men aan een groot meir komt, over het welke, alzoo het vol riet en liesbosch is, men zonder een fraaje koelte niet al te wel geraaken kan, en dan heeft men nog wel een etmaal van nooden, eer men op Tsjinrana komt. In het drooge moesson legt het (zoo als het zich in de lengte vertoont) ten grooten deele droog, hoewel 'er altyd nog een diepe en bevaarbaare kreek ofte gul in is, om dat alle de rivieren van 't gebergte daar ontrent zich 'er in ontlasten, van waar alle deze wateren van dit meir weer in de rivier van Tsjinrana storten, en dan verder in zee vallen.

Dit meir, Tempe genaamt, legt midden in en tusschen het gebergte, en 't gaat daar ook een weinig op, en daar ontrent zyn ook zeer schoone rystvelden, waar na toe de Veldheer des konings van Boni, die (gelyk wy hier na zullen zien) in 't jaar 1709. of 1710. met den prins van Boni, zynen schoonzoon, de vlugt nam, zich begaf, om dat hy verzekert was, dat hy het daar met zyn volk zeer wel zou konnen gaande houden; hoewel hy, zoo ras hy vernam, dat de koning van Boni in dit meir nu en dan met de zynen visschen quam, ten eersten hooger op na 't gebergte week, daar hy zich zoo versterkt had, dat hy in staat was, om een leger van 20 of 30000 mannen met steenen dood te werpen.

Van dit meir nu, of na dat men 'er over geraakt is, moet men, nog wel een etmaal verre de rivier van Tsjinrana met een vaartuig opscheppen (zoo dat deze plaats ontrent 5 of 6 etmaal ruim van Macassar legt, als men alles rekenen zou) en dan komt men eerst aan 's konings groote Bamboeze huizen, onder een der welke 91 boomen, yder als drie keerels in hunne middelen, staan. 's Konings huizen daar.

Deze huizen zyn buitengemeen groot en breedt, met 2 daken, en een goot in 't midden, en met 70 of 80 digt by een staande trappen, om 'er voor op te klimmen, voorzien.

In een van deze 2 huizen onthoud hy zich doorgaans, als hy op Tsjinrana is, daar hy allerlei ambagtslieden, van goudsmids, zilversmids, roermaakers, geschutgieters, krismaakers, piekmaakers, en konstige inleggers der zelve, kruitmaakers, keurlyke wevers van kostelyke goude stoffen, en wat dies meer is, by zich heeft, en alleen tot zyn vermaak onderhoud.

De Princen, en verdere hovelingen, onthouden zich in een dorp, daar ontrent gelegen.

Hy wort gemeenelyk van vrouwen gedient, hoedanig zich de koning van Goa, en zeer veel andere Oosterze vorsten, gelyk wy op Java, Bantam, Atsjien, enz. mede gezien hebben, ook laaten dienen.

Het koninklyk merkteeken van onderscheid tusschen de andere huizen, 't zy der hovelingen, 't zy der gemeene lieden op Tsjinrana, is, dat men een ossenkop, of ossenhoorns, aan wederzyde van de gevel ziet, dat geen onderdaan zou durven nadoen, of voeren, ten waare hy met zyn leven speelen wilde, alzoo dat zou worden opgenomen, als of hy na de kroon, of den vorst na 't leven stont.

De huizen der princen zyn door twee klampen, waar op aan wederzyden twee swaare bamboezen rusten, die 'er voor gespykert zyn, van andere gemeene huizen onderscheiden.

Hoe die koning de Gevolmagtigden der E. Maatschappy daar onthaalt.

Wanneer nu en dan Gevolmagtigden van den Heer Landvoogt na dien vorst op Tsjinrana gezonden worden, is hy gewoon de zelve koninglyk met alles, wat hy heerlyks *in zyn ryk heeft*, te onthaalen, by hoedanige gevallen hy dan ter eere van hen wel een hertenjagt aanstelt, daar zy op die tyd troepen van wel 1000, 1200, en meer herten zagen, van welke 'er veelen, zoo verre men die zien konde, na de zeekant van Tsjinrana, daar 't vlak is, gejaagt, en uit welke dan 60 of 70 stuks bokken (want de hinden verschoonen zy zoo veel als 't mogelyk is) door zoo veel Galerans, Crains, of andere hovelingen, en princen, zoo lang gejaagt, en afgemat worden, tot dat zy voor de plaats, daar zich de koning met zyn gezelschap dan in een boschhuis onthoud, doodmoede blyven staan, *daar yder ridder zyn beest*, dat hy gejaagt heeft, dan een strop om den hals werpt, die altyd aan 't paard vast is, op dat het hem, weder bekomende, niet ontloopen mogt; doch zoo ras die strop toegehaalt is, werpt zich 't beest op zyde tegen de grond neder.

Uit deze beesten worden aanstonts dan de vetste voor de Heeren Gevolmagtigden, door zekere daar toe medegebragte vrouwen, die een geheele kombuis, met gereedschap, daar toe noodig, met zich voeren, zeer lekker toebereid, en hen dan veel eere en vermaak, met alles, wat hy maar bedenken kan, aangedaan.

Daar is geen dorp in zyn gebied, daar hy niet diergelyken huis, met een net thuintje daar agter, en met de noodige opzieners, heeft, en die van zoo een dorp moeten wel goede zorge dragen, om zulke Gevolgmagtigden, even of hy daar zelfs tegenwoordig was, zeer wel te onthaalen, en van alles, dat zy noodig hebben, rykelyk te voorzien, zoo zy, zulks verwaarloozende, niet in zyn uiterste ongunst vervallen willen.

Als deze vorst, of de koning van Goa, eenige geschenken aan haar Edelheden zend, en eenige der zelve van haar Edelheden ontfangt, worden die gemeenelyk met veel statie, en niet zonder ettelyke charges, en 3 kanonschoten, die verder tot 11 toe wel vervolgt worden, in de vesting ingehaalt, en by de uittogt, als men die verzend, worden 'er weer 3 charges, en 5 kanonschoten, gedaan.

By 't zenden dezer schenkagien, van wegen haar Edelheden, word in 't gemeen aan de vorst van Boni, als zynde den oudsten bondgenoot, wat meer, dan aan den koning van Goa, gezonden.

De verdere Koningen.

Na de koningen van Boni en Goa volgt de koning van Loeboe, daar na die van Tello (bevoorens al by ons aangehaalt) en dan de koningen van Soping, van Wadjoe, van Tanette, van Laya, van Bancala, Panna, Bacca, en meer andere, van welker ryken, alzoo die klein, *en ons meest nog onbekent zyn, ik* weinig of niets van belang wete te zeggen, dan dat zy te zaamen, als onze bondgenooten, door den koning van Boni by den anderen geroepen zynde, Leden van den grooten Raad des eilands Celebes zyn, waar in alle de gemeene Landzaaken verhandelt worden.

Bima; enz. en onze Logie daar.

Gelyk nu onder Macassar ook de ryken van Bima, Dompo, Tambora, enz. op 't eiland Sumbawa, staan, alzoo hebben wy daar ook eenige Logien, of Paggers, en posthouders leggen.

Verdere byzonderheden van 't eiland Sumbawa.

Deze lieden van Sumbawa zyn niet heel veel te vertrouwen, gelyk men klaar gezien heeft, wanneer zy in 't jaar 1686. *toen wy die moejelykheden op Java* wegens de dood van de Heer *Tak*, enz. hadden, zich verstout hebben, tegen het Contract in 't jaar 1677. gemaakt ('t geen hen verbied eenige gezanten van vreemde vorsten buiten onze kennis by hen te laten komen) een brief, een vlag, en eenig water, van den koning van Bliton, of Radja *Satti* (anders best met den naam van den keizer van Maningcabo bekent) met eenige gebeden belezen, niet alleen te ontfangen, maar de zelve ook een ongemeene eere aan te doen, hoedanigen brief die van Bima van hem bekomen, en nevens welken de brenger, *Intsjeh Bongso*, een Maleyer, schimpswyze tegen Radja Tambora gezegt had, dat hy, met de Compagnie zoo getrouw te blyven, dood krank was, en nu wel haast, alzoo 'er iets op til was, de geest geven zou.

In oude tyden waren alle de koninkryken op Sumbawa op zich zelven; doch dit eiland naderhand (uitgenomen Tam-

bora, die den Macassaar 5 maanden tegenstont, doch eindelyk al mede buigen moest) door den koning van Macassar overwonnen zynde, zoo geraakten zy alle onder een vorst, hoewel die dezelve niet langer, dan tot jaar 't 1667. en 1669. behielt, wanneer zy onder de E. Maatschappy geraakt zyn.

De oude koning van Tambora heeft een contract met ons in 't jaar 1677. gemaakt, doch die vorst is in 't jaar 1687. overleden, en door de vader van den jegenwoordigen koning vervangen. Op Tamboua heeft men veel dorpen, te weten, Cadinding, Caukeeloe, Baraboen, Wawo, Lawasa, Papoenti, Laleekan, Salepe, Sakeewy, Laewong, Waro, Tanga, Soekon, Catoepat, Toewy, Tompo, Calomon, enz.

De naam des konings van Tambora in 't jaar 1688. was *Sulthan Nilaaneddien, Abdul Bazet*, zyn overleden vader was *Djamaleddien*, en zyn zoon, die hem volgen zal, *Abdul Djaliel* genaamt.

De Grooten en Ryksraaden hier worden Djeweli's en Toerili's, en de grootste Mantri (of Ryksraad) word Makandiri Hohau genaamt.

Hier valt veel Sappanhout, Wasch, Ryst, Paarden, enz.

TWEEDE HOOFDSTUK.

MACASSAARSCHE ZAAKEN.

Macassaarsche Zaaken. In 't jaar 1420. *tast* Crain Samarloeka Malacka *en* Pasi *aan. In 't jaar* 1580. *maakt de* Ternataansche *koning met den koning van* Macassar *een verbond. Redenen van* Samboepo's *benaaming. De* Portugeezen *hier al in 't jaar* 1538. *en* 1545. *De* Deenen *hier* 1632. *De onzen komen hier in 't jaar* 1607. Matelief, van Solt, *en* l'Heremite. *Ons Comptoir hier. Hun gesprek met den koning van* Tello. *'t Comptoir hier geligt. In 't jaar* 1618. *ons volk hier vermoord.* Laurens Reaal 1620. *hier. In 't jaar* 1623. *'t Comptoir weer geligt.* 1625. *de Heer* van Speult *hier.* 1627. *d'Aanslag tegen ons. De Heer* Caan *hier* Gezant 1632. Engelsche *en* Deensche *Logien hier. De Koning beschreven. In 't jaar* 1636. *de Koopman* van Vliet, *enz. vermoord. Koning* Sombangko's *vader, en des zelfs dood. Koning* Sombangko *en zyn dood.* 1646. van Suydwyk *hier.* Evert Buys *hier* 1651. Hassanoddien *in 't jaar* 1653. *koning. Prins* Patinggaloans *dood* 1654. *Slegte Vrede* 1656. *Toebereidzelen van ons ten Oorlog* 1660. *De Vloot vertrekt uit* Amboina. *De koningin van* Solors *verzoek.*

1420. Dat de koningen van Macassar van ouds her al bekent, vermogend, en als zoodanige vorsten onder de koningen van 't Oosten beroemt waren, blykt ons in 't jaar 1420. daar *Crain Samarloeka*, koning van Macassar, voorkomt, met 200 vaartuigen na Malacka gaande, om dien koning te beoorlogen; doch hy wiert door den Lacsamana, of Zeevoogt des konings van Malacka zoo dapper aangetast, dat hy genoodzaakt was na de stadt Pasi, op 't eiland Sumatra, te wyken, alwaar hy die stadt geen kleine schaade, door 't verwoesten van haare landeryen, toebragt.

In 't jaar 1420. tast Crain Samarloeka Malacka en Pasi aan.

In 't jaar 1580. nam de magtige koning van Ternate, *Baab Ullah* (dat is *de Poort Gods*) of anders in 't gemeen maar *Baboe* genaamt, voor, om met een magtige vloot een togt na 't eiland Celebes te doen, alwaar hy zich in 't voorby scheppen meester van 't eiland Bangay, en andere daar ontrent gelegen eilanden, als mede van de koninkryken Tamboeko, Tiboro, en meer landen, maakte.

In 't jaar 1580. maakt de Ternataansche konink met den konink van Macassar een verbond.

Van daar schepte hy verder na Macassar ontrent Tanahkeke, de Zuidhoek van Celebes, daar de koning van Macassar, *Crain Patinggaloan*, of anders *Crain Caroet*, genaamt, voor de gevreesde magt dezes konings, die met zyn vloot zoo na by zyn hoofdplaats was, verschrikt, hem te gemoet voer. 1580.

Terwyl nu deze Macassaaren aan quamen scheppen (of roejen) zongen zy zeker schep- of roeilied (onder 't welke zy, volgens zekere nette maatslag op de Tifa of Gong, scheppen) waar in onder andere deze woorden van *Sombah Oecoe, Sombah*, dat is, *wy eeren u Heere*, of, *wy eeren u, o Heer koning*, mede quamen, na de beteekenis van welke woorden de Ternataanze vorst zyn volk, aangezien hy de zelve niet verstont, gevraagt, en verstaan hebbende, wat die beteekenden, en dat zy enkelyk gerigt waren, om de eerbied en agting, die de Macassaaren voor hem hadden, te betuigen, bevielen de zelve hem zoo wonder wel, dat hy daar op met dien vorst na Macassar

Reden van Samboepo's benaaming.

voort

1538. voort geschept zynde, daar niet alleen een verbond met hem opregte; maar hem aanraadde wat verder van daar een vesting ontrent de strand te bouwen, en die, na de woorden van dit scheplied, Sombah Oecoe te noemen, waar van met 'er tyd, door verdraajing, en verbastering, eerst 't woord Sombah oepoe, en daar na Samboepo, gegroeit is.

Wat deze vorst hier te dier tyd ontrent de verandering van den Godsdienst gedaan heeft, zullen wy breeder zeggen, als wy van deze zaaken hier na in 't byzonder spreken.

Na dezen tyd hebben de Ternataanze koningen al meer veroveringen op dit eiland Celebes, en voor al ontrent de kust van Manado, en 't Noorder deel des zelfs, gedaan; waar van de dappere koning van Macassar hem nu en dan 't een en 't ander weder, gelyk aan 't eiland Boeton bleek (dat ook onder hem stont) afhandig gemaakt heeft; maar al het welke *hy in 't jaar 1669. aan dien vorst heeft* moeten weder afstaan, gelyk men dat hier na in het *Vredeverbond*, *Art. XVI. en XVII.* zien kan.

De Portugeezen hier al in 't jaar 1538. en 1545.

Van de Europeesche Natien zyn de Portugeezen hier al mede de eerste, en al in of ontrent de tyden van den Ternataanzen Portugeezen Landvoogt *Antoni Galvano*, in 't jaar 1538. en ook ten tyde van den Onderkoning *Martyn Sosa*, in 't begin van 't jaar 1545. geweest.

Zy hebben hier een vast comptoir gehad; doch wanneer dit zyn begin genomen heeft, blykt my nergens. Egter is dit een zekere zaak, gelyk hun hoofd *Francisco Viera*, een byzonder ryk man, op Macassar een reeks van jaaren aan een zyn vast verblyf gehad, en tot 't jaar 1661. behouden heeft; zonder dat ik van hunne zaaken iets, dan 't geen ons alhier onder 't jaar 1660. voorkomen zal, te zeggen weet, dat wy op zyn plaats in 't vervolg breeder zullen aanhaalen.

De Deenen hier 1632.

De Deenen hebben hier eenigen tyd aan een ook een comptoir gehad. Wanneer zy eerst hier gekomen, of hoe lang zy hier gebleven zyn, is my onbekent; hoewel ons blyken zal, dat in 't jaar 1632. by de komst van den Heer *Caan*, de Heer *Roeland Carpe* als Generaal, of algemein Overste, uit naam des konings van Denemarken, hier lag, en dat zy toen hier een Logie, gelyk de Engelzen al eer 'er mede een hadden. Ook is dit zeker, dat hier, na 't jaar 1669., geen andere volkeren, dan wy, hebben mogen komen, of handelen, gelyk in het VI. en VII. Art. van 't voorsz verbond te zien is.

De onzen komen hier in 't jaar 1607. Matelief,

Wat nu onze komst hier aangaat, ik zie, dat de Heer *Cornelis Matelief* in 't jaar 1607. den 2[den] Maart allereerst ontrent de Zuidkant van Celebes by 't dorp Rakeka (dat nog wel 7 dagen reizens van Tello, dat verder om de N. lag, gelegen was) ten anker gekomen is. Zyn volk sprak eerst met eenige visschers, die hen niet wisten te regt te helpen. Daar na, weer te land gevaaren zynde, spraken zy met een Orang Kaja, en met een Maleyer, welke laatste aan boord quam, die hem zeiden, waar Tello lag. Waar op hy van daar, bevindende dat 't land van Macassar een schoon land was, na Amboina is gezeild. 1607.

van Solt, en l'Heremite.

Niet lang 'er na is de opperkoopman *Paulus van Solt*, in 't zelve jaar, in gezelschap van de Heer *Jacques l'Heremite*, door den zeevoogt de Heer *Matelief*, met het schip Medenblik den 4[den] Mey uit Amboina na Macassar gezonden, daar zy den 15[den] dito op de rheede gekomen zyn.

Ons Comptoir hier.

Wy hadden toen hier al een koopman van wegen *onze Maatschappy*, zonder dat my blykt, wie, en wanneer die hier gelegt, of wanneer dit ons comptoir hier *opgerigt is*; ook blykt my *niet*, dat de Engelschen of Deenen toen hier al een comptoir hadden.

Deze koopman quam 's namiddags by hen aan boord, en bragt hen dien zelven avond nog aan land, alwaar zy dien nacht in 't huis, 't geen de onzen toen hier al hadden, bleven.

Den 16[den] dito quam de koning van Tello, vergezelschapt met den koning van Battergoa (dit zal mogelyk de koning van Goa zyn) en eenige hovelingen, by hen in ons huis, klagende geweldig over eenige schade die de schepen van den zeevoogt, *Cornelis Matelief*, aan eenige van zyne praauwen in zee, wanneer hy na Amboina zeilde, toegebragt, en hoe hy wel 14 mannen van zyn volk gedood, en 2 praauwen in de grond geschoten had.

Zy schikten met dien koning deze zaak in de beste vouw, in zoo verre, dat hy zich eindelyk volkomen daar over betoonde voldaan te zyn.

Hun gesprek met den koning van Tello.

Ook gaf de Heer *van Solt* aan dien vorst te kennen, dat de Heer *Jacques l'Heremite* door den voornoemden zeevoogt uitdrukkelyk met een geloofsbrief aan hem gezonden was, welken brief hy zyn Hoogheid ook ter hand stelde, daar by voegende, dat deze Heer last had, om nader met zyn Hoogheid over alles te spreken.

Hier op belastte hen die vorst, dat zy op dezen avond by hen zouden willen verschynen, gelyk zy deden.

Zy gaven zyn Hoogheid te kennen, hoe de Heer *Matelief* vriendelyk, uit naam des konings van Djohor, verzogt, dat zyn Hoogheid doch geen ryst na Malacka geliefde te zenden, om de Portu-

1607. tugeezen, onze vyanden, te fpyzigen. Hy vraagde hen daar op, of zy voorgenomen hadden, met den oorlog tegen de Portugeezen voort te vaaren, zoo neen, zouden zy hem by de Portugeezen zeer gehaat maaken, en hem een gevaarlyken vyand op den hals haalen, daar hy anders best keurde, zyn land voor alle vreemde Natiën open te zetten, en geen zyde te kiezen.

Egter bragten zy het by dezen vorst zoo verre, dat hy hen beloofde, van dit jaar geen ryst na Malacka te zullen zenden, gelyk hy dit aanstonts over al in zyn land verbieden liet.

Naderhand is ons egter het tegendeel gebleken, en men ontdekte klaar, dat hy dit wel beloofd, doch niet gemeend had, dat de Macassaaren, zoo wel, als de allergrootste veinzers van Staat, weten te doen, en daar in den besten Italiaan niet behoeven te wyken.

Zy quamen, volgens 's konings nader last, den 17^den^ dito weder voor hem, en wierden deftig met fpyze en drank, op zyn Macassaars, van hem onthaalt.

Hy zeide hen toen ook, dat hy de Spaanjaarden, die met een fcheepken van Ternate na Malacka wilden, en die op de eilanden ontrent Boeton 't zelve verlooren hadden, voor hunne komst in zyne befcherming genomen, en aan de zelve, op hun verzoek, een praauw gefchonken, en dierhalven aan hen te verzoeken had, dat zy doch hen op zyn *rheede niet* quaalyk handelen, nog 't regt der zelve fchenden, of zyn koninklyk woord niet breken wilden, welk billyk verzoek zy hem geerne inwilligden.

Het vuilste, dat deze Heeren hier ontdekten, was, dat onze koopman hier niet alleen met deze Spanjaarden, onze vyanden, heulde, (hoewel hy nu, by 't aanwezen der Heeren *l'Hermite* en *van Solt*, hen verboden had, aan zyn huis te komen) maar zich ook zeer ontrouw en leugenagtig in 't werk van zyne bediening gedroeg.

Den 19^den^ en 20sten dito hebben deze Heeren 38 bahâr Foelie, door dezen koopman hier ingekogt, gelaaden, gevende te gelyk, volgens last van de Heer *Matelief*, zyne rekening aan de Heer *l'Heremite* over, die, fchoon hy in de zelve over al zynen bedriegelyken handel klaar ontdekte, egter den Heer *van Solt* verzogt, hem in 't nazien van deze bedriegelyke rekening te willen behulpzaam zyn, dewyl hy dezen koopman op zeer veel leugens betrapte, om welke te beter na te fpeuren, zy te zamen besloten, dat de Heer *van Solt* een togt landwaart in doen zou na eenige koningen, op welke hy hen gewezen, en die hy hen wysgemaakt had, dat hem nog veel fchuldig waren.

Daar op dan is de Heer *van Solt* 's namiddags, van *Jacques de Mulder* en *Jacob Janszoon* verzeld, landewaart in gereden, daar zy 's avonds eerst aanquamen, en daar hy hen op eenige fchulden van zeer weinig belang gewezen had; zy fliepen daar dien nacht, eyfchende van eenige Portugeezen het geld, als mede de ryst en foelie, die hy hen, tegen zynen eed, geleverd had. 1607.

Den 23sten dito vertrokken zy na verfcheide Inlandze koningen, te weten, die van Cangila, Roepo, en Mangalyn (plaatzen, die ik hier niet kenne, en dierhalven zekerlyk verkeert opgegeven zyn) doch dezelve zeiden, dat zy den koopman niets fchuldig waaren, en by aldien het volk in zich zelven niet goedaardig en deugdzaam geweest was, zouden zy zonder gevaar hier niet van daan geraakt zyn, te meer, dewyl deze koningen niet wisten, wat dit zeggen wilde, dat men hen quam maanen over een verdigte fchuld, oordeelende, dat hier wel iet anders, tot nadeel van hun land, onder verborgen kon zyn.

Tegen den donkeren avond quamen zy in Samboepo, daar zy weder hunne nachtrust namen.

Daags 'er aan maanden zy hier ook alle de fchulden in, die zy al mede niet half zoo veel, als zy van den koopman opgegeven waren, bevonden te zyn.

Hy quam den 24sten dito weer in Tello, gaf aan de Heer *l'Heremite* een net berigt van zyne verrigting op dezen togt, en ftelden die net in gefchrift, doende verder den koopman dit alles onderteekenen, en hy wiert daar op als een bedrieger na boord gebragt, om hem na 't vaderland te zenden, alwaar hy zyn doen zou moeten verantwoorden.

Ook wiert toen dit comptoir, tot groote droefheid des konings, geligt, zonder hier een ander in zyn plaats te leggen, alzoo zy zeer befchaamt over 't gedrag van dezen koopman waren. Zy beloofden egter aan dezen koning, dat de Heer *Matelief* ten eersten een ander koopman in plaats van dezen zenden zoude. 't Comptoir hier geligt.

's Namiddags ontbood deze vorst hen weer, onthaalde hen zeer wel, en bad hen andermaal, dat zy zyn land doch niet verlaaten, maar voortgaan wilden om hier te handelen, alzoo hy Foelie van Banda ontbieden, en die alleen aan hen leveren zou.

Daar op zyn zy den 25sten dito van Tello na boord gevaaren, daar zy tegen den middag aanquamen, hebben ten 2 uuren hunne ankers geligt, en zyn dus na Greffic voortgezeilt.

Dit Macassar had de Heer *Matelief* in Juni dezes jaars ook als de fpyskamer van Malacka befchreven, raadende de onzen ver-

1618. verder, om Banda met 3 schepen en 200 man voor den Macassaar in te nemen, mits dat daar niemant, dan wy, speceryen zouden mogen laden; en dat wy hem alle de zelve tegen een vaste prys zouden afnemen.

Den 30sten Augustus liep het schip de swarte Leeuw, van Amboina na Bantam vertrokken zynde, op Macassar om ryst aan.

In December ging 't schip Gelderland na Macassar ook om ryst, om met een gedeelte van dien Amboina te spyzigen, en het verdere in Ternate te brengen.

Of wy nu in dezen tusschen-tyd weer een comptoir hier opgeregt hebben, weet ik niet; doch 't schynt my als een zekere zaak, dat zulks geschied is, alzoo de bedriegelyke koning van Macassar al ons volk hier in 't jaar 1618. heeft doen doodslaan, en onze Logie afloopen; weshalven aan den bevelhebber *Arent Maartenszoon* toen ook last gegeven is, om met 3 schepen, na de Oost gaande, ten eersten op Macassar aan te loopen, en deze moord te wreeken.

In 't jaar 1618. ons volk hier vermoord

In dit zelve jaar den 13den December schreven de Heeren XVIIden, dat 't schip den Orizont uit Denemarken na Indiën gezeilt, en dat het voornemen was 'er in 't korte nog 4 te laaten volgen; waarschynelyk, om hun comptoir hier, en elders, daar mede te versterken.

Laurens Reaal 1620. hier. In 't jaar 1620. is in de maand April of Mey de Heer Oud-opperlandvoogt van Indiën, *Laurens Reaal*, hier by den koning weer aangeweest, zonder dat my blykt, dat 'er iet vyandelyks voorgevallen is.

't Comptoir weer geligt. In 't jaar 1623. gaven de Heeren XVIIden last dit comptoir te ligten, zoo dat wy toen al weder eenige bedienden, die hier lagen, gehad hebben.

1625. de Heer van Speult hier. In 't jaar 1625. den 10den Augusti wiert de Heer Oud-landvoogt van Amboina, *Herman van Speult*, zeer wel van den koning van Macassar ontfangen.

Engelsche en Deensche Logien hier. In dit zelve jaar den 18den September hadden de Engelzen hier ook een comptoir en haar Opperhoofd was toen eenen Mr. *Stort*.

De Logie der Engelzen heeft maar een musquetschoot Benoorden 't kasteel Oedjong Pandang gestaan.

1627. Aanslag tegen ons. In 't jaar 1627. ontdekte men, dat 'er tusschen dezen koning en den koning van Tidore een aanslag tegen ons was.

De Heer Caan hier Gezant 1632. In 't jaar 1632. den 5den Maart verscheen hier als onze Gezant de Heer *Antoni Caan*, op welken tyd de Deenen, hier mede een comptoir en Logie hadden, gelyk zich alhier van wegen den koning van Denemarken de Heer *Roeland Carpe* (die in 't jaar 1623. al op den 14den October by de Nassauze vloot verscheen) als Generaal en Overste van zyne Natie met 2 schepen onthielt.

Het was te dier tyd tusschen ons en de Macassaaren, wegens den handel der Nagelen in Amboina, niet helder. 1632.

Na dat deze Gezant al zyn geschut gelost had, de wittevlag liet waajen, en na dat hy een uur op de reede geweest was; quamen 'er 2 Princen, en 6 of 7 Hovelingen, met een geschenk aan boord, om hem te verwelkomen.

Zy wierden van zyn Ed. zeer wel onthaalt, waar op hy tegen den avond met 8 persoonen na land voer, laatende de gemelde Princen zoo lang als gyzelaars aan boord.

Zoo ras hy aan land quam, wierd zyn Ed. zeer beleeft van den voornoemden Heer *Carpe* onthaalt, gelyk onze 40 gevangenen uit Macao, en 2 uit Malacka; zoo lang in de *Deensche* Logie geweest waren, om hier nu aan zyn Ed., na een gevankenis van 15 maanden, die zy in China in ketenen uitgestaan hadden, overgelevert, en in vryheid volgens 't gemaakt verdrag gestelt te worden.

Nog dien zelven avond wiert zyn Ed. in 's konings paleis gebragt, dat een schoon groot, byzonder konstig gesneden en 't geen verguld gebouw van hout was; heerlyk op 46 hooge pilaaren stont, die wel 3 vadem hoog waren.

Hy vont den koning op een zeer kostelyke mat, met 2 of 3 fluweele leunkussens agter zich, zitten, zynde van ettelyke honderd persoonen verzeld, ten deele hovelingen, ten deele dienaars, doch alle met krissen op zyde, welker gevesten of handvatten zommige van goud, andere van ivoir, en zommige zeer konstig gesneden, of gewrogt waren. Ook zaten 'er 20 of 22 van zyne bywyven naast hem, die niet anders deden, dan hem geduurig tabak en pinang te geven.

Zy zaten alle, als de snyders met de beenen onder 't lyf, op een vloer van gespletene bamboezen, die doorlugtig was, zoo dat 'er geen vuiligheid op kon blyven leggen.

De koning, een dik swaarlyvig man, 58 of 60 jaaren oud, en glad van baard, was van verwe tusschen 't geel en bruin, hebbende niets, dan een met goud doorwrogt kleedjen om zyn benedenlyf, terwyl zyn bovenlyf bloot, en zyn hoofd met een wit mutsje bedekt was. Ook was hy zeer vriendelyk en minzaam van taal, zoo tegen den Heer *Caan*, en den Heer *Carpe*, als tegen anderen die daar tegenwoordig waren; en zy wierden met tabak, pinang, jonge klappusnooten, enz. onthaalt. De Koning beschreven.

Na dat hy met den koning over deze en gene zaaken gesproken, en daags 'er aan onze gevangenen man tegen man tegen die der Portugeezen, die onder ons waren, uitgewisseld had, is hy hier van daan na 't eiland Boeton gezeilt.

1636.

Dat de koning van *Macassar* veel plaatzen van den koning van Ternate op Celebes verovert, en in 't jaar 1634. ingenomen heeft, hebben wy onder dat jaar in de stoffe van Ternate al getoont.

In 't jaar 1636. de Koopman van Vliet, enz. vermoord. In 't laatst van 't jaar 1635., of in 't begin van 't jaar 1636. was onze koopman *van Vliet* hier met 4 of 5 Nederlanders door de Macassaaren gekrist, en in stukken gehakt, en op Boeton was de onderbevelhebber *Steven Barentszoon* met 4 of 5 Hollanders doodgeslagen, dat door den bevelhebber *Pool* aan eenige Boetonders, die in zyn schip door zekere list gelokt waren, en die hy van gelyken dede ombrengen, ten deele gewroken wiert.

In 't jaar 1637. maakte de Heer *van Diemen* met dezen koning weer een nieuw verbond.

't Jaar daar aan verscheen in Banda voor den Heer Opperlandvoogt *van Diemen*, het Engels Hoofd op Macassar, *Mr. John Hunter*, om Poelo Rhun weer in bezit te nemen; een klaar teeken, dat zy toen nog een Logie op Celebes hadden.

Koning Sombangko's vader, en des zelfs dood. Ontrent dezen tyd regeerde hier een magtig Koning, die niet lang bevoorens de landen van Mandar en Maros had zoeken te veroveren; doch hy wiert daar in door een wonderlyk voorval verhindert.

Al zyne wyven en fraaje byzitten hem geen genoegen hebbende konnen geven, om zyn vuile en verkeerde lusten te matigen, zoo had hy tot zyn ongeluk zyn oog op een van de wyven zyner Hovelingen laaten vallen, en de zelve ook na zyn hof laaten voeren. Haar man, doodelyk hier over geraakt, en maar gelegenheid zoekende, om zich aan den koning te wreeken, kreeg daar toe de schoonste, die hy wenschen kon, alzoo de koning met zyn nieuwe meesteres, die hy eenig byzonder vermaak wilde aandoen, ergens stont uit visschen te gaan. Deze gehoonde man, zich behendig onder de gedaante van een roejer, of schepper, mede in dat vaartuig begeven hebbende, nam, zoo ras zy wat van land waren, zyn slag zeer wel waar, ging in de tent, en stak hem met zyne verborgene kris met 5 of 6 steken onder de voet, en sprong toen in zee, zonder dat men hem gekregen, of oit meer van hem gehoort heeft; doch zyn gansch geslagt, en alle zyne maaltbestaanden, wierden hier over in ziedend water elendig aan haar einde gebragt, om anderen een afschrik van zulken konings-moord te geven.

Hy liet twee zoonen na, *Crain Sombangko*, en *Crain Mobella*, van welke de prins *Sombangko*, nu 22 jaaren oud, op zyns vaders throon steeg. Koning Sombangko en zyn dood.

Het

1646. Het eerste dat hy dede, was, dat hy die van Mandar, de Boegineezen, en meer andere Celebize volkeren, aan zyne heerschappy onderwierp. Hy had op den zelven tyd ook de Toradjers wel konnen overwinnen (volkeren byna onder den Evenaar gelegen) doch vermits hy zich, even als zyn vader, te veel aan zyne wellusten met zyne wyven overgaf, bleef dit agter weeg.

Hy is in 't jaar 1652. of 1653. overleden, en zyn zoon *Hassanoddin*, tegens de gewoonte, in zyn plaats gekomen, alzoo anders zyn broeder *Crain Mabella* hem moest gevolgt hebben.

Onder koning *Sombangko* heeft van wegen onze Maatschappy de opperkoopman, *Johan van Suydwyk*, hier als Hoofd gelegen, die in 't jaar 1646. in Amboina verschenen is.

1646. van Suydwyk hier.

In 't jaar 1651. heeft hier ook eenen *Evert Buys*, koopman, als ons Hoofd tot 1654. gelegen; doch na dien tyd hebben wy met de *Macassaaren*, voornamelyk in Amboina, in koning *Sombangko's* tyd, en onder den prins *Patinggaloan* als Ryksbestierder alhier, veel moeite gehad, gelyk in 't breede onder de stoffe van Amboina getoont is, een spel, dat na koning *Sombangko's* tyd van den koning *Hassanoddien* vervolgt is, die verscheide vlooten na Boero, onder zyne veldheeren *Dain Boelecan*, en *Crain Boetatoeba*, tot hulp van den trouwloozen *Madjira*, en van de afvallige Hitoeëzen in Amboina, gezonden heeft.

Evert Buys hier 1651.

Hassanoddien in 't jaar 1653. koning.

De grootste bestierder van alle deze zaaken was de prins *Patinggaloan*, een vorst, die in verscheide taalen, en zelf in de Latynsche, zeer ervaren was. Hy had ook kennis van veel konsten, en van 't behandelen der Globen, gelyk de Heeren Bewindhebberen hem een heerlyke aardkloot van koper gezonden hebben; waar op de Heer *Joost van den Vondel* (hem *Pantagoule* noemende) dit gedicht, pag. 582. in zyn Mengeldichten te zien, gemaakt heeft:

Tot eer van Hollands waterleeuw
Herschept de kunst de kopere eeuw',
Een ronde daar een kloeke vrouw,
Een Pallas, wel in spinnen zou.
Dien Aardkloot zend 't Oostindisch huis
Den grooten PANTAGOULE *t'huis,*
Wiens aldoorsnuffelende brein,
Een gansche wereld valt te klein.
Men wensche dat zyn scepter wass',
Bereyke d'eene en d'andere as,
En eer het slyten van de tyd
Dit koper dan ons vriendschap slyt'.

Alle deze voor ons langer ondragelyke bedryven van den koning van Macassar schenen onder den nieuwen koning *Hassanoddin*, en voor al na de dood van den schranderen prins *Patinggaloan* (die aan een quaade keel den 17^den^ September 1654. overleden was, en met welken wy over 2 schepen van *Don Francisco Viera de Figuereda*, door ons genomen, doch daar hy en de koning mede deel in hadden, groote moeite hadden gekregen) een einde te zullen nemen, gelyk 'er ook eindelyk in 't jaar 1656. een Vrede, by den Heer Gezant *Willem van der Beek*, Buitengemeen Raad van Indiën, en oud Landvoogt van Amboina, met den koning van Macassar aangegaan, op quam te volgen, hoewel zy voor den Macassaar veel te voordeelig, en gansch niet van de smaak van den veldheer *de Vlaming* in Amboina, was, te meer, alzoo men toegestaan had, hem alle zyne gevangens, in een tyd, dat wy in Amboina, en elders, over hem zegepraalden, weder over te leveren. Ook wiert dit zoo quaalyk genomen, dat hy daar op van zyne bedieningen (zoo niet beter wete) van Buitengemeen Raad en Majoor afgezet wiert.

1654. Prins Patinggaloans dood 1654.

Slegte Vrede 1656.

Ook was aan de Macassaaren by deze Vrede het vaaren op de eilanden van Goram, Ceram-Laoet, en Ceram (daar egter zoo veel aan gelegen lag) niet eens verboden, gelyk 'er kort na de getroffene vrede, 2 Macassaarze welgemande vaartuigen op Ceram-Laoet overgekomen waren, waar over men hem nu niet aanspreken, nog dit verbieden kon.

Aldus was deze vrede dan maar een goede dekmantel, om ons nu veel meer, dan bevoorens, te plagen, gelyk hy zulks niet naliet, daar hy maar eenigzins kon, dat eindelyk zoo hoog liep, dat wy de trouwlooze behandelingen van dezen trotzen en hoogmoedigen vorst niet langer konnende, nog willende dulden, haar Edelheden op Batavia goedvonden dezen oorlogszugtigen koning eens door de wapenen tot reden te brengen.

Zy zonden dierhalven, om geen schyn ter wereld van dezen toeleg te geven, een fraaje vloot in der stilte na Amboina, om aldaar by den anderen te verzamelen, en dan hunnen aanslag tegen Macassar in 't werk te stellen.

Toebereidzelen van ons ten Oorlog 1660.

Na dat nu alles hier toe geschikt was, vond men in Amboina goed, in alle de gewesten, en op alle des zelfs buitencomptoiren, een algemeenen en plegtelyken Vast- en Bededag te houden, om den zegen des Heeren over deze onderneming op het ootmoedigste af te bidden.

Daar na wierden de Heeren *Johan van Dam*, en *Johan Truytman* als Opperhoofden van deze vloot, door de Heer *Jacob Hustaart*, Landvoogt alhier, voorgestelt, waar aan zy alle onder eede verbonden, en waar na alle stukken van de vesting Victoria in 't rond afgeschoten wierden.

1660. Als nu alles dus verre klaar gemaakt en yder na zyn boord geordonneert was, liepen de gedagten van deze en gene herwaarts en derwaarts; overwegende waar na toe doch wel den toeleg zoude mogen wezen, en wie het zou mogen gelden.

Zommige fpraken van Solor en Timor, en van de Portugeezen aldaar, te meer, alzoo 't fchip Arnemuiden derwaarts voor af gezonden wiert, hoewel dit maar diende, om hen, als onze vrienden, te waarfchouwen, dat wy hen niet meinden, en dat zy dierhalven niets te vreezen hadden.

De vloot vertrekt uit Amboina. Men verliet daar op in Mey 1660. het eiland Amboina, en de Opperhoofden vertrokken van daar met een vloot van 22 fchepen, 3 galjoots, en 8 chaloepen, of in 't geheel 33 zeilen fterk, waar op 24 vaandels blanke koppen, tot 50 yder, en 400 koppen van de Inlanders, meeft Amboineezen, waren, alle welke met het verdere fcheepsvolk ontrent 2700 man uitmaakten.

Men fchokte met de zelve voorby het hemelhoog gebergte van Boero, en meer andere eilanden, voort, tot dat men het klein eilandje Batatarra, en daar na de hooge bergen van de eilanden Lombatte en Serbite, in 't oog kreeg, alwaar nu de Opperhoofden geraaden vonden, aan de verdere fcheepshoofden, kennis te geven, waar na toe de togt aangelegt, en dat het op Macaffar gemunt was, doch dat men de vloot eerft eenige dagen aan de eilanden Serbite en Solor zou laaten ververfchen, om dan na Macaffar over te fteken, een taal, die zommige bevreesde volkeren in deze vloot wonderlyk in de ooren klonk, zoo dat zy wel wenfchten in Amboina gebleven te zyn.

Men liep tuffchen Lombatte en Serbite met een holle zee, en een fterke ftroom, voorby den brandenden hoogen berg op 1660. 't eerfte eiland, door de engte van Lombatte henen, tot dat de vloot, niet zonder gevaar, alzoo de grond niet heel goed was, voor 't eiland Solor ten anker quam, alwaar men de koningin van Solor, met een groot getal van haare Grooten, onder 't gerammel van een groot getal van Gongen en Tifa's, aan boord kreeg, ter eere van welk 'er wakker gefchoten wierd.

De koningin van Solors verzoek. Zy verzogt, dat men wilde aanhouden met haar in vrede en vriendfchap te leven, en dat men weer een vefting op haar land bouwen wilde, om haar tegen de Portugeezen, haare en onze vyanden, te befchermen.

Men zei haar dit toe, met verdere beloften, dat men, na den Macaffaar beteugelt te hebben, hier weer met eenige fchepen komen zoude, om de Portugeezen op Timor ook te bezoeken; waar op die verheugde Vorftin met haare magere Edellieden zeer vergenoegt na land vertrok.

Men vond deze ankerplaats zoo gevaarlyk, dat men beft keurde 't anker te ligten, en na de overwal van 't eiland Serbite over te fteken, alwaar zy digt by land ten anker quamen, meinende hier verfch water te vinden, doch vergeefs; en moeften van daar na Lamhale's engte, tuffchen Solor en Serbite, verzeilen, en daar ten anker komen, daar zy aan 't laatfte eiland een fchoone rivier vonden, niet verre van 't vlek Lamhale in zee ftortende; doch mogten van de fchepen niet aan land komen, hoewel de Soloreezen, en eenige andere Eilanders gelegenheid genoeg gaven, om allerlei ververfching voor geringe beuzelingen en fnuifteryen tot hun volkomen genoegen in te ruilen.

DERDE HOOFDSTUK.

De *vloot zeilt na* Macaffar. *De twee* Opperhoofden *loopen voor uit. Hun berigt. Zy taften 6 Portugeefche fchepen aan. En verflaan de zelve. Zaaken, toen voorgevallen. De onzen veroveren de vefting* Pannakoke. *De Macaffaaren op de vlugt gedreven, en een groot deel van de ftadt verbrand.* Gezanten *van den koning verzoeken ftilftant van wapenen. Die hen geweigert, doch eindelyk toegeftaan word.* Gezant, *maar mondelinge laft hebbende, wort te rug gezonden.* Portugees *fchip aan ftrand gejaagt. De* Macaffaaren *geven eenige gevangenen over. De Heeren* Truytman *na* Bima, *en* van Dam *na* Batavia. *Op* Batavia *in Auguftus de* Vrede *getroffen. In 't jaar 1665. fchendig verbroken. Ons* Opperhoofd *vlugt na* Batavia. *Met* Radja Palacka *mede. Deszelfs gevallen. Zyn vlugt na* Boeton. *De koning van* Macaffar *beoorlogt* Boeton. *En brengt het tot het uiterfte. De Heer* Speelman *verflaat de* Macaffaaren.

De vloot zeild na Macaffar. NA dat nu de ganfche vloot zich van genoegzaame ververfching, drinkwater, en 't verdere noodige, wel voorzien had, vertrok dezelve den 28ften Mey van hier, zeilende weer tuffchen de engte van Lommahale en Lombatte, voorby den Lombatzen vuurberg, door, tot dat zy in de ruime zee ge-

1660. gekomen zynde, met 34 zeilen langs 't eiland Ende na Macassar voortzeilden.

De twee Opperhoofden loopen voor uit. Na dat de vloot omtrent 't eiland Celebes gekomen was, wiert in den Vlootsraad besloten, dat de Heeren *van Dam* en *Truytman* met 2 schepen, de Mars en Breukelen, na Macassar voor uit loopen, en een proeve nemen zouden, of door minnelyke verzoeken deze hardnekkige vorst nu nog niet tot reden te brengen, en met hem een vrede zou te maaken zyn, waar op men zich wat vaster, dan op alle de voorige vrede-verbonden, zou konnen verlaaten; en terwyl zy dit onderstaan zouden, zou de vloot nog twee dagen over en weder blyven zeilen.

Na dat men dit *in 't werk gestelt had*, liep de vloot by Tanahkeke ten anker, om zich volkomen slagvaardig te maaken, en ten eersten de vestingen der Macassaaren met een dapperen moed aan te tasten.

Terwyl onze vloot hier nog lag, zagen zy den 10den Juni van verre een Macassaars vaartuig in 't verschiet, 't geen zy dagten dat hen de blyde tyding van een aangenaame vrede brengen, en van alle volgende moeite verlossen zoude; doch na dat deze gasten de vloot ter degen bezien en verspied hadden, zeilden zy te rug. Ondertusschen zag men de 2 voor uit geloopene schepen *Mars en Breukelen te rug komen*, die moeite hadden om by de vloot te geraaken, weshalven men best keurde digt by hen te komen ankeren.

Hun berigt. Zy bragten tot berigt, dat zy op de reede van Macassar 6 Portugeesche schepen voor der zelver verblyfplaats, zeer ryk geladen nu pas van Macao gekomen, hadden zien leggen, die voornemens waren ten eersten na Goa te vertrekken; maar om hen de pas daar toe af te snyden, vond men goed, aan de Macassaaren, by 't aantasten van deze Portugeezen in 't gezigt, en onder den rook van hun kasteelen, eens blyken van onze dapperheid te geven, en hen te toonen, dat wy zoo zeer niet te veragten waren, als hen de Portugeezen, met ons voor bloode zeeroovers, en een volk zonder Prins, of Regeering te schelden, hadden wys gemaakt.

Zy tasten 6 Portugeesche schepen aan. Men wagtte niet langer als den morgen daar aan, en tastte hen, na 't uitstorten van een zeer ernstig gebed tot God, om zynen zegen over deze onze onderneming, met het aanbreken van den dag door 2 schepen met de uiterste dapperheid aan, begroetende hen eerst met een volle laag.

De Portugeezen, die mede op hun hoede waren, en hier voor wel gevreest hadden, deden in 't eerst geen kleine tegenstand; maar verbaast stond de koning van Macassar, als hy deze 6 Portugeesche schepen door 2 Hollandsche (een zeer ongelyk getal, en dat na 't werk van geen bloodaards, gelyk zy altyd voorgegeven hadden, geleek) terwyl de gansche vloot dit spel maar aanzag, zoodanig zag havenen, dat zy niet wisten, waar zy zich keeren of wenden zouden, uit al het welke hem nu te laat bleek, dat hy zich veel te onvoorzigtig door deze Portugeeze snorkeryen had laaten misleiden, en dat het hem in 't korte wel berouwen mogt, dat hy de vrede, hem zoo edelmoedig van de Hollanders aangeboden, niet aangenomen had. 1660.

Terwyl dit de koning met zyne hovelingen van zyne vesting, benevens een schaar van duizenden Macassaaren, die 't strand vervulden, aanzag, sprong tot hunne uiterste ontsteltenis de Portugeesche zeevoogt met al zyn volk aan duizend spaanderen in de lugt, by ongeluk een schoot, of eenig vuur, in zyn kruitkamer, die in vollen brand geraakte, gekregen hebbende. Hier door geraakten ook nog 2 andere van hunne schepen in brand, die tot aan 't water verteerden, hoewel 't meeste volk, na de wal swemmende, zich zelven borg.

Twee andere schepen wierden door onze 2 tegen strand gejaagt, en 't laatste, *nostra Seignora di Remedio* genaamt, maar die wel een slegt remedie betoonde te zyn, wiert door de fluit Breukelen aan boord geklampt, en in aller gezigt verovert, en voortaan de Hollandze remedie genaamt. Men vond 'er veel zyde stoffen, Sandelhout, en veel Chineeze waaren in. En verstaan dezelve.

Men had ook veel Portugeezen gevangen bekomen; doch men gaf hen vryheid, om weer na land te gaan, en daar te verhaalen, dat dit maar een voorspel was, en dat het nu eerst regt de Macassaaren, daar zy eigentlyk om gekomen waren, gelden, en dat men hen eens leeren zou, wat onderscheid 'er was tusschen 't snorken der Portugeezen, en tusschen de dapperheid der Batavieren, die zy nog niet regt kenden.

Alle de schaade, by de onzen in dit gevegt bekomen, bestont in 4 dooden, en 8 gewonden; maar 't scheelde weinig, of onze zeevoogt was met den Portugeeschen in de lugt gesprongen, van voornemen geweest zynde, om hem aan boord te klampen, waar door hy vry digt by hem genadert, en in groot gevaar geraakt was.

Het verlies der Portugeezen hield men voor ons wel verborgen; maar het is ligt te denken, dat zy veel dooden, en niet minder gewonden hadden; zoo dat zy niet in staat waren, om den benarden Macassaarzen koning eenige hulp toe te brengen.

Het was daar in de vestingen, en in de

stadt,

1660. ſtadt, alles in roeren, en duizenden van Macaſſaaren, die dit gevegt aanſchouwt hadden, en nu als de mieren door malkanderen liepen, wiſten niet waar zy zich van benaautheid keeren of wenden zouden, terwyl zy van hunne opperhoofden, en de heeſchgeſchreeuwde Macaſſaarze prinœn, yder tot hun vaandel geroepen wierden, om mede aan dien doodendans te geraaken.

Verdere zaaken, toen voorgevallen. De oever weergalmde van 't geſchreeuw der menſchen, en van 't gerammel der Gongen en oorlogstrommels, die een vry naaren toon alomme ſloegen; en men zag eindelyk van de veſtingen der Macaſſaaren de bloedvlaggen opſteeken, waar uit men moeſt afnemen, dat zy genegen waren zich dapper te verdedigen, en niet ongewroken te ſterven.

Daags 'er aan beſloot men den vyand, zonder tyd te geven, weder aan te taſten, waar op de vloot, 35 zeilen ſterk, op den Macaſſaar aanſtonts los ging, hoewel zy 't ongeluk had, dat het ſtil wiert; doch tegen de middag weder een fraai koeltje bekomende, waar op zy toen al kanonneerende en weder met ſchroot ladende, al zagtkens na de wal ſchokten, 't geen in den vyand geen kleine verſlagenheid veroorzaakte.

Niet lang daar na quam 'er een vaartuig met een vredevaan aan boord, met eenige Edelen, in laſt hebbende, om de Opperhoofden dezer vloot uit 's konings naam na de reden van hunne komſt ontrent zyn land te vragen. Zy wiſten die zeer wel; doch zogten de onzen maar op te houden; die, veel te wys daar toe, hen maar kort en goed beſcheid gaven, en zeiden om geen andere reden daar gekomen te zyn, als om den trouwloozen koning van Macaſſar eens te degen over alle zyne aan ons bewezene trouwloosheden te ſtraffen, en om hem te leeren, dat wy zulken blooden volk niet waren, als hy zich van de laſhartige Portugeezen had laaten wys maaken; maar dat wy, al te lang en te veel van hem getergt zynde, hem nu eens regt toonen zouden, wat voor een ſoort van volk de *Hollanders* waren.

Met deze bedroefde tyding keerden zy weder na land, en bragten hunnen benarden vorſt, die gemeint had door zyne liſtige vleyeryen ons nog altyd wel tot de vrede te zullen brengen, in een vry jammerlyken ſtaat, alzoo hy nu wel te gemoet zag, dat 'er geen middel was, om dit gruwelyk onweder te konnen ontgaan, veel minder, om zulken magt van volk, en ſchepen te wederſtaan.

Den 12den Juni by de eerſte veſting der Macaſſaaren ten anker gekomen zynde, bleven zy daar, alzoo 't ſtil was, leggen, zonder aan wederzyden eenen kanonſchoot te doen; doch wat na 9 uuren 's morgens 1660. rukten 11 der kloekſte ſchepen de ankers uit de grond, ſchooten wakker eerſt op de veſting Pannakoke, loopende zoo al verder na de veſting Samboepo, om 't gros der Macaſſaaren daar na toe te lokken, en op die wyze door een krygsliſt Pannakoke door een troep volks van ons te doen verraſſchen.

Hier was nu 't blad wonderlyk omgekeert, daar de Hollanders dat zelve kaſteel, voor 't welke zy zoo menigmaal geſtreken hadden, om *Crain Crongron*, prins van de veſting Greſſic, den grootſten aanhitzer van den koning tegen ons, te eerbieden, nu zoo dapper dorſten aantaſten, en de volle laag aan 't zelve geven.

Na dat 'er zulke groote blaauwe boonen vlogen, en zy ze langs 't ſtrand hoorden balderen, zag men van alle die duizenden menſchen, daar 't ſtrand bevoorens van krioelde, 'er nu geen een; maar aanſtonts wierden wy uit hunne veſtingen mede dapper, doch in de hooge lugt, beantwoord, alzoo al hun geſchut ſcheen geſtelt te zyn, om de vogels in de lugt, en niet om menſchen te ſchieten. Wy liepen eindelyk de bogt in, beſchoten de ſtadt met ernſt, en hielpen daar alles wakker in roeren.

Na dat nu de onzen ondertuſſchen tot voor de veſting Samboepo genadert waren, brandden zyn met haar 11 ſchepen gelykerhand met zulken geweld daar op los, dat alles in die veſting daverde en dreunde.

Zy gaven hier op weder goed antwoord, te meer, alzoo de Portugeezen hun oord verlaaten, en zich by den koning tot hulp in de veſting begeven hadden, waar door zy onze ſchepen al zeer groote ſchade met hunne ſwaare kogels van 18 en 24 pond toebragten.

Een van 's konings liefſte wyven was met een ſwaare kogel, als zy nevens hem zat, in flarden geſchoten, zoo dat hem het ingewand om de ooren gevlogen was; door al welke belemmeringen deze vorſt, half raadeloos geworden, ordre gegeven had, dat eenig volk, dat in de veſting Pannakoke lag, daar uit trekken, en ſpoedig tot zyn hulp na die van Samboepo komen zoude.

Dit wiert volgens 's konings laſt in 't werk geſtelt, te meer, om dat zy geen vyand by de veſting Pannakoke meer vernamen; doch de onzen van de ſchepen, nu hunnen ſlag wel waarnemende, begaven zich te land, en namen die meeſtverlaatene veſting, met weinig moeite in, alzoo de geringe manſchap, die 'er in gebleven was, zich niet in ſtaat bevond, om hen te wederſtaan, weshalven zy reets 'er alles na geſchikt hadden, om de Land- en Waterpoort uit na de ſtadt te De onzen veroveren de veſting Pannakoke.

1660. te vlugten; doch 't wiert hen door onze piekeniers belet, en alles, dat men vont, in de pan gehakt.

Veel Macassaaren lieten hier het leven, en veelen, die geen lust hadden om aan een piek geregen te worden, sprongen zich liever van boven neder te barsten, terwyl de onzen alles in deze vesting in volkomen staat van verdediging bragten, voorziende de zelve van genoegzaame manschap, en ammunitie van oorlog, en laatende, tot spyt der Macassaaren, de Princevlaggen daar af waajen.

De Macassaaren op de vlugt gedreven, en een groot deel van de stadt verbrand.

Zoo ras hadden de Macassaaren dit niet vernomen, of zy quamen, met duizenden van de vesting Samboepo weer na die van Pannakoke, vallende met een afgryselyk geschreeuw op ons volk aan, meinende zoo bloots voets 'er weer in te geraaken; maar zy wierden zoo jammerlyk door een ysselyk gebraak van een menigte metaale stukken, en door het doodelyk gekrys der door de lugt huilende en zis-zende donderballen, en *knuppels*, en der van een *berstende handgranaaten*, begroet, dat zy niet wisten, waar zy zich henen draajen zouden, hoewel dat veelen van hen benomen wiert, alzoo zy op de plaats dood bleven leggen.

Daar na togen de onzen in zeer goede ordre uit de vesting op den vyand aan, en dreven hem ten eersten verder op de vlugt, jaagende hem tusschen de groote rivier, tusschen die 2 vestingen, na.

Daar na trokken de Heeren *van Dam* en *Truytman* met hun volk te rug, staken alles, wat zy ontmoetten, in lichte vlam, waar door zy een groot gedeelte van deze trotze stadt in koolen leiden, en aan de vlam opofferden, na welke dappere daad zy weder na hunne vesting keerden.

Ondertusschen beschoten de onzen van de voornoemde 11 schepen Samboepo nog al wakker, tot dat zy de vlam van de stadt Macassar ziende ten hemel steigen, en de onzen reets op Pannakoke zegenpraalen, het nu tyd oordeelden Samboepo wat te laaten rusten, en na 't Portugeesch oord af te zakken, gelyk zy, zonder de Logie der Engelschen te moejen, tot hun genoegen ordentelyk deden.

Na dat zy nu voor de sterkten der Portugeezen gekomen waren, donderden zy, zeer digt 'er langs loopende, niet weinig daar op los, gevende aan hen van de 11 schepen te gelyk de volle laag met zulken afgryselyk gekraak en gebalder, dat de Portugeezen meinden, dat het 12, 18 ponders, en knuppels, in haaren oord regende.

Zy liepen dus voorby hun heenen tot het Noordelyk kasteel, Oedjong Pandang, doch keerden spoedig te rug, om de Portugeezen nog eens ter degen te groeten, 1660. daar zy toen ketels vol blaauwe boonen in hunne vestingen zagen vliegen, en die wy hen daar gestadig zagen ontduiken, en in 't einde nog eens langs hunne sterkten loopende, en met een verschrikkelyk gebalder alles op haare reets verwoestede bateryen losbrandende, wenschten de onzen, alzoo het donker begon te worden, hen goeden avond, komende by onze andere schepen ontrent de vesting Pannakoke ten anker, alwaar zy bevonden weinig volk verlooren te hebben.

Den 13den dito zont de koning van Macassar, die geen lust meer in zulken spel had, eenige Afgezanten na het schip van den zeevoogt, verzoekende de Heeren *van Dam* en *Truytman* om een stilstand van wapenen, betuigende verder, dat de koning over de dapperheid der Hollanders zich ten uitersten verwondert had, en dat hy door middel van deze stilstand verder tot een *goede vrede hoopte te komen*.

Gezanten van den koning verzoeken stilstand van wapenen.

Onze wakkere Opperhoofden wel ziende, *dat de listige Macassaarze koning* door deze vleyeryen niet dan tydwinning beoogde, en niet genegen zich om den thuin te laaten leiden, zeiden vlak uit, dat zy dien trouwloozen koning nergens in meer geloof, of het allerminste uitstel wilden geven; maar dat vegten hier de boodschap, en dat alles, 't geen zy dus verre gezien hadden, maar een begin was. Ja dat zy van daar niet meinden te scheiden, zoo lang 'er maar iets van geheel Macassar overeind stont, alzoo zy besloten hadden al zyne vestingen tot de grond toe te slegten, en hem met alle de zynen of aan 't swaard op te offeren, of na 't bosch te jaagen, op dat hy daar door leeren mogt, de Hollanders wat meer te agten, en aldaar met bedaartheid zyne menigvuldige trouwloosheden met berouw na te denken.

Die hen geweigert,

Dit antwoord ontstelde deze Gezanten niet weinig, zynde de eerste Princen van 't ryk, en eenige Priesters, egter verkregen zy nog stilstand voor 2 etmaalen, en langer niet, mits dat de koning binnen dien tyd eenige gevolmagtigde Gezanten zoude afzenden, die met ons na Batavia zouden gaan, om daar met haar Edelheden een vaste vrede te sluiten.

doch eindelyk toegestaan word.

Daar op voeren deze Gezanten vrolyk na land, die hunnen koning het berigt gaven; die in 't eerste over de weigering der stilstand zeer ontstelde; maar daar na verstaande, dat zy egter voor 2 etmaalen toegestaan, en daar op gegrond was, dat hy binnen dien tyd Gezanten met volle magt na den Zeevoogt zou moeten zenden, om met ons na Batavia te gaan, en daar een vaste vrede te maaken, nam hy die voorwaarde zeer verblyd aan, en zont bin-

1660. Gezant, maar mondelinge last hebbende, binnen dien bepaalden tyd *Crain Papowa*, met volle magt na de onzen af, om, van veel Macassaarze Grooten verzeld, met hen na Batavia te stevenen.

Men vraagde hem aanstonts na zyn brieven van geloof aan haar Edelheden, hy zeide, dat hy zelf de brief, en dat zyne last, die hy van den koning had, mondeling was; doch men zei hem, dat wy ons aan geen woorden zouden houden, dat 'er brieven door 's konings hand geteekent, en wel aanstonts, moesten zyn, of dat wy hem terstont weder zouden aantasten. *word te rug gezonden.*

Terwyl *Crain Papowa* na land ging, om den koning kennis hier af te geven, jaagden de onzen nog een Portugees schip aan strand, zynde een der 2 voorige, 't geen na Goa stillekens meinde te loopen, doch dat zy nu zelf op strand in de grond boorden, en in stukken kapten. *Portugees schip aan strand gejaagt.*

De Macassaaren, vry handelbaarder dan te vooren geworden, gaven ons nu, op ons verzoek, ten eersten onze gevangenen over, *die zy van een scheepjen* gerooft, landwaard in gevoert, en zeer mishandeld hadden, zoo dat het duizend tegen een was, dat deze menschen zoo lang in 't leven gebleven waren, dewyl zy hen het noodig voedzel onthouden hadden. *De Macassaaren geven eenige gevangenen over.*

Men besloot ondertusschen in de vloot, dat de Heer *Truytman* met eenige schepen na Bima om ryst, en dan verder na Solor en Timor gaan zou, om de Portugeezen daar aan te tasten, en op Solor een vesting te bouwen. Ook vond men goed Pannekoke met een noodige bezetting te voorzien, en dat de Heer *van Dam* met de andere schepen, en de Macassaarze Gezanten na Batavia zou loopen. *De Heer Truytman na Bima, en de Heer van Dam na Batavia.*

Eindelyk hadden die Macassaarze Princen als Gezanten zich klaar gemaakt, om met 4 vaartuigen mede derwaarts te gaan; en van dit alles na Batavia kennis en van de bevogte zeege op de Macassaaren door 2 scheepkens gegeven zynde, wierd, zoo op de vloot, als in de vesting Pannakoke, eerst een algemeene Dankdag gehouden.

Vier schepen bleven hier tot dekking der vesting, en van onze bezetting, en om op de Portugeezen, en hunne schepen te passen; en de andere vertrokken, na dat ze dezen van vrees gekrompen koning hoflyk met hun geschut gegroet hadden, onder 't geklank van trompetten, en 't geroer der trommelen, van daar, en zeilden tot Tanahkeke voort, alwaar de Heer *Truytman* na Bima, en de Heer *van Dam* met de vloot, en met de Macassaarze Gezanten, na Batavia liep, alwaar men de Gezanten deftig inhaalde, en in Augustus een goede en billyke vrede getroffen wiert, hoewel 'er op Macassar nog tot den 16^{den} November mede getalmt is. De Heer *van Dam* zou weer na Macassar gegaan hebben, doch wilde alleen gaan, en lei, om dat men hem dat niet toestont, zyn dienst als Majoor neder, en toen ging de Heer *Caauw* met de Heer *Wagenaar*. 1660. *In Augustus de Vrede getroffen.*

Doch wat hielp ons deze vrede, alzoo 't den Macassaar onmogelyk was zyne schelmstukken en trouwloosheden na te laten, waar van deze koning ons verscheide nieuwe proeven gaf, met onze verongelukte schepen aan te tasten, 't volk te vermoorden, en de goederen weg te rooven, gelyk aan 't schip de Walvisch, en in 't jaar 1665. aan het schip de Leeuwin, op den Bril gebleven, gebleken is, zonder zich aan zyn dieren Eed, op den Coraan, met 't drinken van Kriswater gedaan, eenigzins te kreunen; ja zelf had een Macassaarsch prins de stoutheid, om ons Opperhoofd, toen op Macassar leggende, en 's konings hulp wat ernstig, ontrent dien laatsten bodem, tot berging van ons volk en goederen verzoekende, een suffiet te geven, *weshalven het ons* Opperhoofd best dagt, ten eersten zyne biezen te pakken, en zich met een van onze schepen, *daar nog leggende*, na Batavia te begeven. *In 't jaar 1665. schendig gebroken.* *Ons Opperhoofd vlugt na Batavia.*

Die vorst toonde dit nog al zoo wel in dat zelve jaar, wanneer hy 10000 gewapende mannen na 't eiland Boeton zont, en de stoutheid had, om aldaar onze vestingen aan te tasten, en ons volk te mishandelen, zonder zich aan onzen Gezant *Pieter de Bitter* te gedragen.

In dien tyd nu, dat 't voornoemt Macassaars Opperhoofd, na dat hy zoo onbehoorlyk gesuffletteert was, vertrok, ging met hem in stilte mede een Boegis Edeling, *Radja Palacka* genaamt. *Met Radja Palacka mede.*

Deze Jongeling, zeer misnoegt op den koning *Hassanoddien*, had dubbelde redenen, om zyn koning te ontvlugten; want zyn grootvader was door den koning van Goa, *Sombangko*, levendig in een rystblok te pletteren gestampt, en zyn vader, eerste Bedienaar van staat, en al eens begenadigt, was, om dat hy ten tweedemaal na 's konings leven gestaan had, gekrist. Van dezen koning nu was *Radja Palacka* Pinangdoos-drager; maar, schoon jong, egter zoo vol wraakzugt, dat hy maar wenschte gelegenheid te hebben, om zyn grootvaders en vaders dood te mogen wreeken, en by deze gesteltenis van zaaken geraakte hy mede na Batavia. *Des zelfs gevallen.*

Zoo ras hy daar gekomen was, klaagde hy zyn leed aan haar Edelheden, verzogt hunne hulp, en wees hen te gelyk aan, hoe zy hun leed zouden konnen wreeken, en wat middel 'er was, om meesters van

1665. van Macassar te worden, onder toezegging, dat hy haar Edelheden merkelyke onderstant doen zou.

Daar op hebben haar Edelheden alles met hem rypelyk overlegt, en besloten een aanzienelyke vloot derwaarts te zenden, van welke de Heer *Cornelis Speelman* zeevoogt zoude zyn; doch men vont ook goed *Radja Palacka*, van wiens vlugt men op Macassar nog niets wist, voor af na Macassar te zenden, alwaar hy gekomen zynde, om zyne volkeren by den anderen te verzamelen, dit zoo bot en onvoorzigtig begon, dat hy, zoo hy het niet ontweken was, in ongemak geraakt, en zeer ligt zyn kop verlooren zou hebben; doch hy vlugte nog tydig na Boeton, van waar de koning van Goa hem door Gezanten opeisschen dede; doch die vorst zei, dat hy hem *als een vriend in zyne* bescherming genomen had, en niet genegen was hem over te geven.

Zyn vlugt na Boeton.

Daar op zont de koning van Macassar een vloot van 25000 man in 't jaar *1666.* na Boeton, eischte *Radja Palacka* weder, of dreigde anders dezen koning, en zyn land, te zullen verderven.

De koning van Macassar beoorlogt Boeton.

Den koning van Boeton, dus door dien van Macassar geperst, en aan de andere kant door *Radja Palacka* verzekert, dat 'er maar weinig dagen ontbraken, in welke de Heer zeevoogt *Speelman* met een aanzienlyke vloot tot zyn hulp hier wezen moest, floeg dit op deze verzekering weder af.

Daar op belegerde de koning van Macassar Boeton, en dwong dien koning in 't gebergte te vlugten, alwaar hy hem zoo sterk vervolgde, dat hy het daar niet lang zou hebben konnen harden; doch de looze *Radja Palacka*, vreezende dat hy besluiten mogt hem aan dien koning over te geven, zeide vast tyding te hebben, dat de Heer *Speelman* naby was, en dat hy binnen 6 of 7 dagen op Boeton zou zyn.

En brengt het tot het uiterste.

Hier op verzogt de koning van Boeton maar deze weinige dagen uitstel, voorgevende, dat hy de bergvolkeren zoo schielyk tot deze overgave niet bewegen kon; maar dat hy anders geheel en al daar toe gereed was.

De koning van Macassar stont hem deze weinige dagen toe, oordeelende, dat hy dien tyd ligt uit wagten kon; doch de Heer *Speelman* verscheen net op den 6den dag, of den 21sten December met 14 schepen voor Boeton.

Hy tastte de Macassaaren ten eersten met veel dapperheid aan, versloeg daar hunnen besten Adel; en de uitgelezenste troepen, zoo dat 'er maar zeer weinig Hovelingen ontquamen, om de tyding te konnen brengen, en die 'er niet dood bleven, kreeg de Heer *Speelman* gevangen, en zette hen op een eiland, daar geen menschen waren, om daar van honger te sterven; waar na hy na Macassar is gestevend, daar hy allereerst door die van Turatte (dat de onzen anders nog veel moeite gegeven zou hebben) ondersteunt, zeer wel ontfangen, en zoo verder tot Macassar doorgedrongen is. 1667.

De Heer Speelman verslaat de Macassaaren.

Na dat deze Heer den 24sten November 1666. met 13 zeilen van Batavia gezeild was, 500 Nederlanders en 300 Inlanders by zich hebbende, nevens veel bootsgezellen, quam hy den 19den in het gezigt van den Macassaar, die aanstonts 1056 goude Maasen tot voldoening der vermoorde Nederlanders, en nog 1435 Rders, uit het wrak van 't verongelukte schip de Leeuwin gevischt, aan boord zont; maar de Macassaaren eindelyk tot niets verder willende verstaan, zeilden de onzen met bloedvlaggen (na dat hen den oorlog aangezegt was) voorby de stadt Macassar, waar na zy in de bogt van Turatte alle de Negeryen verbrandden.

„Daags daar aan quamenze voor Bonteyn, vernielende 30 dorpen, en 100 „vaartuigen, beneffens 3000 lasten rys en „padi. In 't jaar 1667. zeilden zy voor „Boeton, en hoewel 't zelve een maand „lang met 450 scheepjes en 10000 Indiaanen was belegert geweest, traden de „Hollanders 's morgens aan land, stekende „60 van deze vaartuigen in brand; waar „over de Macassaar zich in zyn voornemen verydelt ziende, te meer alzoo „veel van zyn volk begost weg te loopen, stak zelfs zyn legertenten in brand, „en, vreezende van slimmer, toog op de „vlugt. Den 3den Januari zont de vyand „Gecommitteerden aan den Heer *Speelman*, maar de zelve wierden tot driemaal „te rug gezonden, om dat ze te gering „van aanzien waren; des anderen daags „quamen de drie voornaamste Hoofden „van 't Macassaarze leger, en gaven zich „op genade en ongenade aan de Compagnie over, 5500 kloeke mannen zynde, wierden op een eiland tusschen „Boeton en Pantsiana te lande gezet, en „400 tot slaaven en slaavinnen gemaakt, „zynde onderwylen 5000 Boegis met 86 „praauwen van den vyand by *Radja Palacka* overgekomen, en 200 geroofden „weder aan den koning van Boeton gerestitueert, zoo dat niet min als 11000 „menschen in 's Compagnies handen waren komen te vervallen, als mede wel „4000 lasten ryst, en waren wel 300 „praauwen alleen in de baai van Boeton „in de grond gehakt, behalven nog 30 „vaartuigen aan den koning en grooten „van Boeton, en 10 van de beste aan „*Radja Palacka* uitgedeelt. Twee schoone „oorlogsjonken nam de Heer *Speelman* „mede in de vloot, en behielt ook alle „de

1667. „de voornaamste Macassaarze Bevelhebbers als gevangens by zich; bestaande „de buit, op Boeton bekomen, voor 't meerendeel in goude en andere krissen, een „party schiet- en steekgeweer, voorts „eenig gemunt en ongemunt goud, benevens 195 vaandels en wimpels.

„Van daar is de Admiraal *Speelman* vertrokken na de Oosterfche Provintien, „en aldaar alles verrigt hebbende, is den „8sten Juni uit Amboina gescheiden, en „na Boeton voortgezeild met 16 schepen „en jagten, mitsgaders 14 chaloepen en „jagten, daar onder 4 van den koning „van Ternate; deze vloot, in 't oversteken van Boeton na de Boegeroenes, „had zoodanig hard weer beloopen, dat „de Inlandze vaartuigen van *Radja Palacka*, onder geleide van Capitein *Poleman* mede van Amboina vertrokken, „meest waren verstroit, doch Capitein „*Poleman* was naderhand met de Chaloep „de Eendragt by den Admiraal gekomen, „met tyding, dat hy *Radja Palacka* ook „in nood en verlegentheid had gezien, „zonder hem te konnen helpen, en waar „om gemelde Capitein *Poleman* met 2 „chaloepen weder wiert uitgezonden, om „den voornoemden *Radja* op te zoeken, „en by den Admiraal te brengen, die na „veele moeiten met hem te raade geworden is, om door het land van Boni door „te breken, en zich alzoo met de magt „van den Admiraal te vereenigen, dat met „geen minder moed en yver, als mannelyke dapperheid, is volvoert, verbrandende meer als 100 Negeryen, en ontallyke menigte van rys en padi; de „Admiraal ondertusschen ontrent Bonteyn „(de bescheide vergaderplaats) komende, vont het daar, en ook langs heen, „zoo met pallizaatwerken als met aarde „fortjes, zeer versterkt, en wel met 6000 „Macassaaren bezet, waarom de Heer „*Speelman* genoodzaakt is geweest den „vyand van daar te slaan, dat na verscheide „heete ontmoetingen welgelukt, en „voorts alles in de assche gelegt is, zonder eenige merkelyke schade van de onzen; waar na de Hollandsche vloot naar „Macassar is voortgezeilt, daar ze den „vyand gereet tot tegenweer vonden, „doch wiert uit hunne kasteelen, als uit „onze vloot, op den anderen niet geschoten, blyvende daar zoo lang stil leggen, „tot dat 'er nader kondschap van de komste van *Radja Palacka*, en de inlandze „magt gekomen was. De Macassaaren vry „te wantrouwen, schoten den 19den Juli „met den dageraad uit 's konings fort, op „'t Admiraals schip Tertholen, die men „tot 's avonds met gelyke munt betaalde; „zeilden van hier op Pannakoka, alwaar „daags te vooren de Boetonders met 24 „vaartuigen en 1000 man verscheenen; „'t klein vaartuig landde aan 't dorp Batta 1667. „Batta, dat ze verbrandden, en kanonneerden dien dag voor Borrambon, „quamen den 28sten voor Glisson, daar „*Jonker Sloot*, met 14 andere dood bleef, „egter den vyand spatte 't veld in; ondertusschen was den Admiraal berigt, „dat den vyand van meeninge was *Radja* „*Palacka*, en Capitein *Poleman*, met haar „byhebbende magt, komende van Bonteyn, te land te stutten, waarom zyn „Ed. zich met de geheele magt derwaarts „begaf, vindende onverwagt *Radja Palacka* en Capitein *Poleman* ontrent Palembean, die met den vyand een heete „ontmoetinge hadden gehad, en overwinners waren gebleven. Daar op keerde „gemelte Heer *Speelman* met de vloot weder na Glisson, en landde aldaar zonder „verhindering den 2den Augusti; dien dag „vielen 'er harde schermutzelingen tegens „den vyand voor, daar de onzen 56 gequetsten bequamen; de vyand week „veldwaarts in, zynde hunne principaalste „voorvegters gesneuvelt; daar wierd verzekert dat de vyand in de twee ontmoetingen over de 1000 dooden gehad hadde, en was *Crain Montemarano* van ons „weder na Macassar gevlugt, laatende zyn „oudste zoon en zuster in onze handen. „Onze magt bestond (buiten de Inlanders) in dezen tyd in niet meer als 515 „militaires en 778 zeevaarende persoonen. „'t Jagt Nuissenburg was op den 7den Augusti, zynde des anderen daags na hun „vertrek van Macassar, in groot perykel „door 45 Macassaarze slaaven, en 15 gevangens van hooge geslagten, hen voor „Macassar overgegeven. Deze waren by „nacht uit de bloks los geraakt, en hadden de wagt met scherp gemaakte Bamboezen afgemat en amok gespeelt, ja „'t was zoo verre gekomen, datze de brand „in den bak gestigt, en de deuren open „geramt hadden, maar alzoo de onzen by „tyds met een kanon vol schroot daar „onder schoten, en van de Goude Leeuw „ontzet kregen, waren zy alle in die „furie om 't leven gebragt; 't Bonize leger bestont in 6000 gewapende mannen, waren van Turata met onze schepen voor Glisson aangekomen, en aan „land gezet; *Radja Palacka* had op Turata den eersten nacht al een uitval gedaan, en den vyand uit 3 bezettingen „gejaagt. De onzen waren nu op Glisson „sterk 7000 Boegis, en ruim 3000 Ternataanen en Boetonneezen, behalven „'t volk van Capitein *Jonker* en *Stryker*, en „hadden 4 halve kartouwen aan land „gebragt; 's konings magt wiert begroot „op 20000 koppen. Den 18den Augusti „had den Admiraal *Speelman* en den Raad „met *Radja Palacka* goedgevonden, door „100 welgewapende keurlingen, en een

„over-

1667. „overlooper tot wegwyzer, 's vyands „vesting op Gliſſon by nacht te overrompelen, 't gene gelukkig uitviel, krygende den Admiraal ten 3 uuren 's morgens de tyding, dat *Radja Palacka* Gliſſon in had, en hulp verzogt, die ten dien einde al gereet ſtonden, en wel te pas quamen, want de vyand deed van 's morgens ten 6 tot 's middags ten 12 uuren deſperaate aanvallen, maar wierden t'elkens manhaftig afgeſlagen, zoo dat ze afweken tot 5 uuren in den agtermiddag, wanneer ze nog zulken woeſten aanval deden, dat de kans twyffelagtig zoude geſtaan hebben, indien de onzen niet volkomen op hun hoede hadden geweeſt. Door de werking van 2 vuurpotten, en zoo veel handgranaaden, wiert den vyand eerſt geſtut, daar op een uitval van 5 of 6 van des Admiraals oppaſſers, die door *Radja* en een groot getal van de zyne gevolgt wierden gedaan, en den vyand voorby hun eerſte Pagger gedreven, die ze door dwang van vuurpotten en granaaden mede moeſten verlaaten; deze Pagger wiert wegens zyn ſterkte nevens Gliſſon geconſidereert, en bevonden dat de vyand zeer voordeelig in beide deze Paggers had gelegen, van waar de vyand ook van meeninge was geweeſt de ſchepen en Inlandze vaartuigen te beſchieten, daar 't geſchut wel opgeſteld was; volgens des overloopers zeggen, had de vyand groot getal dooden, daar onder den koning van Mandhar, met den oudſten zoon van *Crain Linques*, en veel van den voornaamſten Adel; aan onze zyde waren 6 Boegis doodgebleven, en 50 gequetſten, en van 4 gequetſte boſſchieters een geſtorven. In de beſchanſſingen op Gliſſon wiert een Nederlandze wagt benevens de Boegis onder Capitein *Poleman* beſtelt; 's nachts rukten de Boniſchen met 8 ſtukjes onder 's konings leger, en ſtelden 't in allarm. De vyand bragt 's morgens met den dag alles t'zamen, maakte een omkring om de Pagger tot Gliſſon, en deed daar op een heftige ſtorm, maar ons geſchut daar binnen, en de Boegis daar buiten, ſcheurden hunnen omtrek; in de namiddag verliet de vyand het veld, en 's anderen daags ontrent 8 uuren de Zuidelykſte veſting, daar de Boegis heen liepen, den brand in de huizen ſtaken, en digt onder 's konings ſterkte met ganſche troupen elk met een dragt padi te rugge keerden, daar de vyand 't gros op uit heeft gezet, en aan wederzyden heftig gevogten wierd, hebbende, zonder roem van de een of de ander, ontrent na 2 of 3 uuren vegtens wederzyds 't verlaaten. Zoo verlieten dan ook de vyanden hun werken, ſtekende die zelfs in brand, en „om te toonen, dat zy ordentelyk aftrokken, deden zy een generaale chargie van musketten, en daar na eenige zwaare basſchooten, en begrepen hunnen omſlag een groot kanonſchoot verder in 't land, buiten onze Pagger; daar op den 26ſten 's nachts *Radja Palacka* twee verſcheide partyen uitgeſtuurd heeft, waar van de voorloopers door een wagt van 10 man ontdekt wierden; welke wagten vlogen om de hunne te waarſchouwen, maar wierden van de onzen zoo ras op de hielen gevolgt, dat ze met hen te gelyk binnen quamen, zoo dat 't in 't donker luſtig op een doodſteken ging, en den vyand om een goed heen komen zag, agterlaatende 30 dooden, en voorts het leger ten beſten, 't welk de onzen leedig maakten, en met een party rys, kleederen, 4 hoofden, 11 vaandels, 30 kriſſen en houwers, 60 pieken en 20 ſpatten te rug gekeert zyn, hebbende de onzen 2 uuren verre na *Macaſſar* en Zuidwaarts alle dorpen en huizen in koolen gezet. De Admiraal *Speelman*, onze Paggers en vaſtigheden op *Gliſſon* verlaaten en geſlegt hebbende, was des nachts Bezuiden de rivier Ayen verzeild, alwaar hy zyn magt aan land tuſſchen ſchantskorven dede plaatzen, van waar *Radja Palacka* 's nachts den 10den naderde tot aan 's vyands werk, en ſchoon de vyand een heviven uitval op hem deed, moeſt hy door hulp van des Admiraals oppaſſers wyken. Zedert zyn de Macaſſars over al in het onderſpit geraakt in verſcheide ontmoetingen. Zy waren wreed om de Nederlanders te vermoorden; men zag van de hunne ook verſcheide van aanzien in battaljes afſlepen. De koning *Palacka*, op den 3den October weder met een magtig gros om Adap uitgegaan zynde, kreeg berigt, dat zeker volk van Pattambite, niet verre van daar een veſting maakte, des rukte hy derwaarts, en viel by maanlicht op den vyand, verdreefze uit hunne werken, en ſtak 'er den brand in, keerende wederom met 6 hoofden, 5 vaandels, een party kriſſen, rys, kleedingen, en andere dingen, en waren de Macaſſaaren van meininge met 32 praauwen en 1000 voorvegters in het land der Boegis een togt te doen, en om die te ſtutten zyn door den Admiraal *Speelman* derwaarts afgevaardigt de ſchepen Domburg, Vlieland, Zierikzee, en de chaloepen d'Eendragt en den Dolfyn. 60 Sopingers tot de onzen overloopende, verhaalden, dat hunnen ouden koning van Soping na 't gebergte was gevoert. *Radja Palacka*, verwittigt dat in 't dorp Samangen veel van zyn bloedverwanten en andere byeen gekomen waren, ging 's nachts met 500 man 1667.

1667. „ derwaarts, en quam met den dageraad „ wederom, medebrengende tot buit 237 „ vrouwen, dochters, en kinderen, nef-„ fens ftyf 150 mannen en jongens; dit „ was den 9den October: Maar *Radja* als „ overfte toog den 12den 's nachts weder „ met 500 man uit, ftak een dorp by Sa-„ mangen aan, en bragt ten 3 uuren 120 „ zoo vrouwen, jongens, als meisjens me-„ de; *Radja* verloor hier door 't fpatten „ 3 der zyner, wiert zelfs gequetft, egter „ door tegengift van de fenynigheden be-„ houden, dan behielt inwendig de koorts. „ Zedert is Bezuiden 't bofch Batta Batta „ met de Macaffaar een batailje geweeft, „ daar hy, als een onbevreesde zyn volk „ geduurig aanvoerende, ververfte. Zoo „ ging ook *Radja Palacka*, onderfteunt „ zynde van de oppaffers van den Admi-„ raal, en 8 of 10 matroozen met hand-„ granaaten en vuurpotten, tuffchen den „ 22 en 23ften October des nachts, voor „ de derdemaal na des vyands Pagger, die „ hy overweldigde; de vyand liet aldaar „ 30 dooden, de bezetting beftont in 300 „ of 400 koppen, daar wiert in gevonden „ 1 ftandaard, 2 vaandels, 1 fchoone me-„ taale bas, 2 kleine metaale ftaartftukjes, „ 10 pond kruit, 20 fpatten, en fpatko-„ kers, 20 baskogels, enz. met 1 vrouw „ en 1 jongen, en waren daar 2 Boegis „ doodgebleven, 7 gequetft van fpatten, „ en 1 met een kris; aan deze Pagger „ was een ander met fchanskorven vaft-„ gemaakt, daar zich *Radja Palacka* tus-„ fchen den 23 en 24ften 's nachts mede „ meefter van maakte; de vyand had al-„ daar 5 dooden, daar in wierden gevon-„ den 2 metaale kamerftukken, 1 groot „ metaal falconnet, 1 vaandel, 30 fpatten, „ 6 musquetten, enz. De vyand was „ daar in wel 200 man fterk, en onder „ 't gezag van eenen *Dain Manjelico* ge-„ weeft, die behalven de dooden nog wel „ 30 gequetften hadden afgevoert, die „ meeft geftorven zyn, doch aan deze zyde „ was maar 1 man van *Radja Sopings* volk, „ en 1 vaandrig van *Palacka* gefneuveld, „ mitsgaders *Radja* zelve, en nog wel 20 „ waren van een fpat geraakt, doch wei-„ nig daar door gelemt. Den 26ften dito „ naderden 30 of 40 voorvegters tot in „ Batta Batta, waar op de onzen in aan-„ togt quamen, en hen begaven na de „ laatfte Pagger, daar de vyand ook na „ toe trok, en onder befcherming van „ 't gefchut ftand hield, waar op de onzen „ weder te rug trokken, met verlies van „ 2 foldaaten en 1 tamboer, en komende „ buiten 't geboomte, vonden zy 5 vyands „ vaandels, met eenig volk daar by, die „ zeer fel fchoten, doch van de onzen op „ de vlugt gedreven wierden, niet tegen-„ ftaande de andere van onder de Pagger „ tot hulp quamen, die ook het eigen „ pad moeften kiezen. In 't aftrekken ver- 1667. „ brandden de onzen in 't voorbygaan twee „ legerplaatzen, en trokken voorts over „ de rivier onder 's vyands fterkte, en „ 's konings eigen verblyfplaats; dit ver-„ oorzaakte zoo groote verbaaftheid, dat „ den vyand met heele troepen tot in Ma-„ caffar liep. De jongft gemaakte fterkte „ Bezuiden Batta Batta gelegen, wiert „ door *Radja Palacka* in kolen gezet, de „ bezetting, aldaar gelegen hebbende, be-„ ftont in 600 koppen, daar onder de „ zoon van *Crain Peppon*, die met pak en „ zak waaren doorgegaan, en daar in ge-„ laaten 3 gemeene en 1 groote bas. In „ 't veld bequamen de onzen nog 1 dub-„ belde bas, nevens 1 vaandel, 3 harnas-„ zen en 5 hoofden, daar onder dat van „ *Crain Tarroenang*; volgens de berigten „ waren van den vyand 50 of 60, maar „ van onze Boegis niet meer als 4 dood-„ gebleven, en 13 gequetft. Gemelde „ Boegis hebben van den vyand nog af-„ genomen 400 buffels, zoo dat 'er een „ voor 6 of 8 fchellingen aan lywaat te „ bekomen was; waar op de Heer Ad-„ miraal en Veldoverfte, *Cornelis Speel-„ man*, den 29ften dito twee Bonize Ge-„ committeerden met een brief aan den „ koning van Macaffar afzond, met aan-„ raading om van het bloedvergieten een „ einde te maaken, welke Gecommit-„ teerden by den koning en Grooten met „ veel eere wierden ontfangen; den brief „ gelezen zynde, wierd 3 dagen uitftel, „ en tuffchen dien tyd ftilftant van waa-„ penen verzogt. Dit rooven en bran-„ den, maakten zoo grooten fchrik onder „ den Macaffaar, dat hy den 1ften Novem-„ ber een Gezant met een brief aan den „ Admiraal *Speelman* afzond; 't fcheen „ gedwongen werk, want deze Macas-„ zaarze Gezant was van over de 200 zie-„ len gevolgt, en zy bleven hem by, „ toen hy in een tent op 't veld zyn brief „ overleverde, met verzoek van ftilftant „ van waapenen, en 't zenden van 2 Ge-„ committeerden; de ftilftant wiert hem „ tot 's avonds ten 6 uuren, en langer „ niet, toegeftaan. Men zont 2 Gecom-„ mitteerden, die daadelyk in 's konings „ Pagger ter gehoor gebragt, in tegen-„ woordigheid zyner meefte beampten „ der Nederlanders brief lazen; maar „ ftonden verfteld, en vraagden of geen „ andere mondelinge laft hadden; men „ gaf goed antwoord, alzoo die koning „ al vry loos is, doch niemant fprak meer, „ als zyn Raadsheer *Crongron*, die op deze „ handeling lachende zeide, 't hoofd na „ den koning draajende: *Wel hebbenze „ geen gelyk? wat valt hier veel beraad? „ willen wy haar niet aantaften, zoo zullen „ zy 't ons doen*; en zoo vertrokken de „ Gecommitteerden. De *Crains Layo* en

Ban-

1667. „ *Bancala* vertoonden hun over de rivier, „met voornemen, om zich van de Macassaaren te ontslaan, waar op de Admiraal *Radja Palacka* derwaarts afzont, „met 2 goude krissen, en 2 schoone „goude alegias, om aan die Heeren te „vereeren; doen zy *Radja* zagen, traden „zy zelfs door de rivier, alleen verzelt „met de zoon van *Crain Layo*. Na korte „zamenspraak namen zy gemelde geschenken dankbaarlyk aan, en scheiden; „gemelde *Crains* waren t'zamen aanbevolen te bewaaren een Paggertjen, agter de Hoekpagger van Ayen, voornoemde Hoekpagger was aan eenen „*Crain Layçan* bevolen, die om redenen „niet goed was gevonden hier van opening te doen. Tusschen *Radja Palacka* „en gemelde *Crains* was besproken, dat „de onzen tusschen den 2 en 3den November hunnen Pagger zouden aantasten, „en datze dan, quanswys om bewys van „verdediging te toonen, hun volk in de „hoogte zouden laaten schieten, en, na „eenige chargies daar uit, regt na huis „vlugten, om hun volk te verzamelen, „en hunne gebuuren te vermaanen, zich „na hun voorbeeld by de Compagnie te „begeven, staat maakende met 5000 mannen van waapenen weder by de onzen „te komen, gelyk dan zulks ter bestemder tyd voltrokken wiert, maar die van „Ayen deden hun best om zich te verdedigen, doch de onzen hadden des „morgens al 6 stukken kanon by de werken, om op Ayen te schieten, maar de „Bevelhebber *Crain Layçan* zich gequetst, „en zy hun buiten hoop van onzet vindende, verlieten tusschen 5 of 6 uuren „de Pagger, 2 yzere 3 ponders, en 2 „metaale bassen wierden 'er in gevonden; „buiten deze Paggers hadden de onzen „nog 2 Paggers in 't bosch gevonden, „die aan de lichte vlam wierden overgegeven. Den 4 November wiert *Radja* „*Cajo* met 5 vaartuigen na Turata gezonden, mede nemende een vereeringe aan „haare Hoogheden aldaar. Al dit voorgevallene had den vyand zeer ontstelt, „en willende *Crain Tello* de onzen met „3000 man najagen, wiert het zelve door „den koning van Macassar belet. Onder „den voorsz stilstant van wapenen hadden verscheide overgekomen Xulanezen „aan de onzen berigt gegeven, dat de „prins *Calamatta* genegen was om met „d'Ed. Maatschappy weder in vriendschap „te leven, en waar op de onzen twee „Ternataanen met een brief na hem toezonden, en zoo zont ook gemelte *Calamatta* een Afgezant aan *Majude*, om „hem op zekere plaats te spreken, die „ook by *Calamatta* in 't veld quam, „medebrengende een brief en geschenk „van den Admiraal gezonden; dit geschiede in 't bywezen van wel 1000 1667. „zoo Maleyers als Ternataanen, toonende „alle groote blydschap, zont ook een „tolk aan den Admiraal met zyne groete, „die hem weder met den zelven liet weten, dat 't hem aangenaam zoude wezen, „dat hy zich met de Maatschappy en zyn „broeder den koning van Ternate verzoende; en indien hy genegen was om „zyn E. zelve te spreken, dat hy daadelyk buiten 't bosch moest komen, alwaar de Admiraal met *Radja Palacka* „zich ook vervoegde; dus quam ook „*Majude* en andere voorname Ternataanen met den tolk zamen uit, maar zyn „Hoogheid *Calamatta*, bereid zynde om „uit te komen, wiert door twee Macassaaren ten hove geroepen, des hy de „onzen hun afscheid gaf, met beloften „de zaaken wyders wel te bestieren, tot „voordeel van de Maatschappy. Op den „oever van de rivier wiert ook een Pagger door den vyand zelve verlaaten, en „door de onzen geslegt; ook was de „groote Pagger in 't Oosten van de onzen, over de rivier gelegen, al meest „ter neder geworpen, en weinig bezetting daar in; noch een andere Pagger, „zynde des konings eigen verblyfplaats, „ging ook tot niet, en scheen de vyand „'t hoofdquartier aan den oever van de „rivier Gresse te willen begrypen; aan „'t einde van 't bosch lag nog een Hoofdpagger, onder de bewaaringe van *Crain* „*Linques*, regt agter Borrambon, maar „'t kanon was 'er al uitgeligt. Weshalven „op den 7den November en de volgende „nacht den Admiraal, nevens *Radja Palacka*, en Capitein *du Pon*, met 200 „Nederlandze soldaaten, ook de Amboineezen onder Capitein *Jonker*, daar heen „gingen, stekende voor eerst het dorp „Bonaye in brand, zynde doe voorts van „meening even aan 't einde van 't bosch „een halve geslegte Pagger op te maken, om op de vesting van *Linques* toe „te leggen, om by goede voortgang op „Borrambon toe te leggen. De koning „en de gemeente schenen zeer genegen „tot vrede, maar *Crain Tello* was hartnekkig en als desperaat, willende de „onzen op 't lyf vallen. *Crain Gresse* was „ook in Wadjo aangekomen, zonder dat „hy eenig merkelyk toeval van volk had „gekregen; zoo was ook *Radja Panna*, „neef van *Radja Palacka*, aan onze zyde van Beron naar Soping opgebroken, „daar hy in goeden staat was; *Dain* „*Pabile*, als ook mede die van Loeboe, „waren in verscheide ontmoetingen met „die van Wadjo geweest, en aan de „overhand gebleven, en waren gemelde „Wadjo's door 't verbranden van de omgelegen dorpen ontrent hunne hoofdnegerye gedreven; 't volk aan deze zyde

1667. „der riviere waren de onzen voor een gedeelte toe gevallen, en de andere na der „Macassaaren zyde geweken; ook hadden de Lamoerezen 's Compagnies „hulpe verzogt, mits de quelling van „*Dain Matuane* hun ondragelyk was. De „Bimaneezen wilden wel aan de begaane „schelmstukken en moord, door hunnen „koning gedaan, niet schuldig zyn, doch „hadden egter niemant aan den Admiraal „gezonden om 't verbond te vernieuwen, „nog ook de geëischte broeders van den „Bimazen moordenaar derwaarts geschikt. Den 7^{den} November waren van „den Koning en Grooten van Macassar „by de onzen eenige afgezondene verschenen; deze bragten een brief, en „daar nevens 7 zakken geld, daar in bevonden wierden 3394 R^{ders}; dat ook „tegens den avond ten 5 uuren in geschrifte wiert gestelt, en door de onzen „afgezonden, die met den donker in de „legerplaats des konings verschenen, alwaarze met goede ordre wierden ontfangen, en hun door *Crain Jeremica* aangedient, dat den koning by zyn ruste „was, en dat zy den Admiraal van 's konings wegen de groetenisse wilden doen, „en 's anderen daags 's morgens zoo vroeg, „als 't haar geliefde, weder zouden komen, zoo datze met den brief te rug „keerden. Middelerwyle de onzen kennisse bekomende door een overlooper, „dat de *Crains Layo* en *Bancalo* al op de „been waren, en de negeryen Palingen, „onderhoorig aan den koning, in koolen „hadden gelegt, en voorts hunnen marsch „na Linques genomen, ook dat *Crain* „*Linques* met 300 koppen derwaarts was „vertrokken, om 't volk (zoo men geloofde) weder tot afval van den koning „te vermaanen; waar op den Admiraal „met de chaloep den Dolphyn een boodschapper derwaarts schikte, om hen „tot kloekmoedigheid aan te zetten, en „'s Compagnies goede meeninge bekent „te maaken. Zoo wierden ook den 8sten „November voor dag onze briefdragers „weder na den koning van Macassar gezonden, en quamen naar de middag „met 3 Macassaarze boden te rugge, berigt gevende, dat ze aldaar wel ontfangen, en voor den koning ter gehoor „gebragt waren, en was des konings verzoek, dat hem mogte vergunt worden „10 dagen stilstand van wapenen, niet „alleen daar, maar door 't gansche land, „omme over de vrede behoorlyk te raadslagen, en als dan Heeren van aanzien „af te zenden, om met ons te handelen; „waar op hen 3 dagen stilstand vergunt „is, zynde ondertusschen de onzen bezig „om de Turatze Bontgenooten by een te „krygen. *Tello* was ziekelyk uit 't leger „in een rosbaar naar zyn verblyfplaats „ontrent Joepandan gedragen, gaande 1668. „*Calamatta* mede met hem derwaarts; „zoo had ook de koning aan de rivier „van Gresse 't dorp Bonte Birayn begonnen te versterken; 2 praauwen met „Boegis waren ook den 8sten November „uit Marisson gevlugt, en by de onzen „verscheenen, die berigteden, dat 'er „geen 10 Macassaaren in bezetting lagen, „en gansch Macassaar om vrede riep. „Den 18^{den} dito heeft de Heer Admiraal die woeste en hoogmoedige vyanden (de Macassaaren) zoodanig vernootmoedigd, dat hy ontrent Borambon „zeer gewenschte voorwaarden heeft aangegaan, en terstont na 't sluiten van de „vrede het Noorderfort Joepandan in bezit overgenomen, en het zelve den naam „van Rotterdam gegeven, zynde een zeer „sterk kasteel, van goed drinkwater voorzien, en op een gezonde plaats gelegen, „hebbende bequame reede, daar onze „schepen voor alle winden beschut konnen leggen, en over zulks wel mag „genoemt worden een voorburg van de „kostelyke Oosterze Provintien. Over „deze heerlyke overwinning, en daar op „gevolgde vrede, zyn tot Batavia den „14^{den} Maart 1668. tegen den avond 25 „kanonschoten van 't kasteel gelost, en „voorts den 15^{den} dito een Dankpredikatie gedaan, mitsgaders des avonds van „'t kasteel rondom de stadt, en buitenforten 't geschut gelost, en vreugdevuuren aangesteken; doch dewyl de „vreugd zomtyds geen diepe wortelen „schiet, hebben ook gemelde Macassaaren 't verbond in April 1668. weder „trouwloosly gebroken, hebbende „voor eerst 2 onzer scheepsboots, yder „gemant met 8 Nederlanders en 6 Boegis, vermeestert, en al het volk doodgeslagen, waar onder de schippers *Marinus Commers*, en *Jan Haamstede*. Ook „zyn de koningen van Tello en Linkes, „die zich door een nader verbond aan de „Compagnie hadden verpligt, weder van „de Compagnie afgevallen; maar daar en „tegen waren van agter uit het land tot „de onzen overgekomen 500 Boegis, dat „al vry wat moet had veroorzaakt, doch „de ziekte en sterfte nam zoodanig toe „onder de Nederlanders, dat 'er in de „maand Mey over de 100 waren ter aarde „gebragt, en de rest meest alle met „koortzen gequelt, en van welke ziekte „den Heer Admiraal zoodanig mede was „getroffen, dat zyn E. (om verandering „van lugt) zich voor eenige tyd met het „jagt Hoogenlande in zee had begeven; „niet tegenstaande alle deze ongemakken, scheen 'er goede hoope te zyn, „om de zaak door den oorlog tot een gewenscht einde te brengen, zoo maar „tydig hulp van volk aanquam; waar toe

„onze

1668. „ onze Pagger Batta Batta, aan de N. zyde „ van Samboepo, door den Admiraal *Speelman* weder wiert ingenomen, om daar „ door de volkeren van Turata gelegentheid te geven tot ons over te komen, „ als daar toe reets genegen zynde. Onze „ Boegis hadden den 12^den^ Augustus 1668. „ omtrent Maros een aanmerkenswaardige „ overwinning tegen den vyand bevogten, „ hun ganich uit het veld geslagen, en 65 „ afgekapte koppen bekomen, waar onder „ het hoofd van *Paye Lingen*, een voornaam „ Macassers veldheer; het jagt Purmerland, bezig zynde nevens andere schepen „ op 't fort Samboepo te kanonneren, „ sprong door zyn eigen kruit. *Radja Loeboe*, die tot dien tyd onze zyde gehouden had, was met 10 koppen na den vyand „ overgeloopen. Tot versterkinge van „ ons leger wierden met de schepen Damiaten, 't Raadhuis, en Wiltenburg, 375 „ soldaten van Batavia naar Macassar gezonden, die aldaar ook wel aanquamen, „ waar mede de Heer Admiraal zoo digt „ onder 's vyands werken was gevordert, „ dat ze malkander de hand konden toereiken. Onderwylen gingen de brieven „ van vredehandeling vast over weder. „ Zoo hadden ook de koningen *Crain*, „ *Goa* en *Tello* den 18^den^ September door „ eenige Macassaarze briefdragers een brief „ aan zyn E. den Heer Gouverneur Generaal, en de E. E. Raaden van Indiën „ gezonden, die niet voor den 18^den^ Maart „ 1669. tot Batavia verscheen, behelzende „ eenige verontschuldigingen wegens het „ verbreken des verbonds, en schuivende „ daar van de schuld geheel op den Heer „ Admiraal *Speelman*, waar uit men konde „ bemerken, dat hun het vuur al vry na „ aan de voeten lag. Onze Boegis hebben op den 2^den^ October des vyands „ vastigheid op Barras stormenderhand ingenomen, daar in bekomen 300 gevangenen, zoo vrouwen als kinderen, behalven 36 afgehakte hoofden. Ook was „ den 12^den^ October, op den helderen „ middag, stormenderhand ingenomen „ zeker vyands werk of sterke Pagger, „ tusschen de zeekant en Samboepo gelegen, en was de vyand bezig om weder „ een nieuwe afsnyding, in plaats van „ hunne verloorene, te maaken. Onze „ Boegis waren van onze vesting Maros „ tot in de negerye Pamadingan genadert, „ en hun aldaar met 3000 koppen in 2 „ Paggers versterkt hebbende, tusschen „ wegen alles in de koolen gelegt, wat „ hun van den vyand voorquam. In Mey „ waren onze werken alreede tot omtrent „ 1 roede na aan de muur van des vyands „ sterkte Samboepo genadert, en genoegzaam in staat van verdediging, om een „ harde storm af te keeren, doch *Crain Jerenica*, een beroemt krygsman van „ van den vyand, was met een hulptroep „ van 2 of 3000 mannen tot ontzet van „ den Macassaar uit het land gekomen, „ met welke en verdere magt de onzen „ dagelyks wierden gedreigt, maar was „ daar op nog niets gevolgt, dan dat tusschen den 13 en 14^den^ Mey 's nachts het „ jagt de Schelvis van 10 of 12 vaartuigen, vol volk, besprongen, maar manhaftelyk afgeslagen was, hoewel niet meer „ dan 17 of 18 gezonde mannen daar op „ waren. Volgens de berigten der gevangens, en andere overkomende personen, in 't begin van Junii gedaan, „ was onder het gemeene volk van den „ vyand groote elende en hongersnood, „ doch de Hoofdbestierders toonden geen „ de minste neiging om vrede te verzoeken; terwyl waaren de onzen sterk „ bezig met een myne te graven, waar „ mede zy den 9^den^ Juni tot onder de „ muuren van Samboepo zyn geraakt, „ met voornemen om de zelve te doen „ springen, gelyk gevolgelyk ook geschiede den 17^den^ Juni, met zulken „ werking, dat 'er een groot stuk van de „ muur in de lugt sprong, doch de bresse „ van de vyanden weder met schanskorven en anders gestopt wiert. De onzen, „ daar op den storm verscheidemaal hervattende, quamen zoo verre, datze de „ vesting beklommen, maar egter zoodanigen tegenstant vonden, datze niet „ eer als den 24sten Junii het groot koninglyke hof en hoofdkasteel, en de „ stadt Samboepo hebben ingekregen, en „ waar uit de vyand landwaart in vlugte, hun voornamelyk onthoudende in „ het *kasteel* Goa, hebbende van alles gebrek. Over deze heerlyke overwinning „ hebben de E. E. Heer Gouverneur Generaal en de E. Heeren Raaden van Indiën goedgevonden, een openbaaren „ Dankdag te houden op den 24sten Juli „ 1669. en des avonds vreugdeteekenen „ aan te rigten, als men gewoon is in „ zoodanige gelegentheid te doen, gelyk „ zulks ook verrigt is, en des avonds de „ gewoone vreugdevieren aangestoken „ zyn, mitsgaders van 't kasteel 30 kanonschoten gedaan, en de Fluit *Buyenskerke*, die deze aangenaame tyding had „ gebragt, brande rondom zyn geschut „ los, daar op door den Admiraal van de „ reede met 9 schoten wiert geantwoord; „ waar op dan gevolgt is met het jagt de „ Cabbeljauw, op den 13^den^ Augusti aangekomen met den E. *Maximiliaan de Jong*, gewezen Voorzitter in Ternate. „ Het nader schryven van de Heer *Speelman*, van den laatsten Juii, behelzende „ de nadere voorwaarden met de Koningen „ en Grooten van Macassar gemaakt, waar „ by blykt de gewenste en voordeelige „ vrede voor onze Natie, die deze hoog- 1669.

„ moe-

1669. „ moedige vyanden hebben moeten inwilligen; als namentlyk, dat de gemelde „ Koningen en Grooten beloven opregtelyk te zullen houden en nakomen de „ voorwaarden in 't jaar 1667. den 18den „ November met haar te Bonaye gemaakt, „ en vorders op nieuw, dat zy aan de „ Compagnie zullen overgeven al hun „ kanon en bassen; dat zy ten believe „ van de Compagnie zullen om verre werpen alle hunne sterkten, zonder oit, als „ met bewilliging van gemelde Compagnie, eenige andere te mogen maaken; dat zy, tot verzekering van deze „ nieuwe vereening, of zelve, of yemant „ van de Grooten, ter keure van de „ Compagnie, by en onder ons zullen „ komen woonen. De koningen *Crain* 1669. „ *Goa*, *Crain Tello*, en *Crain Linckes*, „ hebben ook by hunne brieven yder in „ het byzonder, aan den Heer Gouverneur Generaal en Raaden van Indiën „ gezonden, hunne schuld, tegen de „ Compagnie begaan wegens het verbondbreken, bekent, en vergiffenis verzogt. „ Alzoo is deze hoogmoedige Natie (die „ zoo veel jaaren de Molukze eilanden „ door invallen heeft beroert, en schier „ van al de wereld voor een dwingeland „ wiert gehouden) onder des Compagnies „ magt gebragt; waar voor de Heere „ der Heirschaaren geloofd en geprezen „ zy van eeuwigheid tot eeuwigheid. „ AMEN.

VIERDE HOOFDSTUK.

Contract *van de Heer* Speelman *in 't jaar* 1667. *met den koning van* Macassar. *Nadere* Contracten *met verscheide Vorsten in de jaaren* 1668. *en* 1669. Vredeverbond *met den koning van* Leeta. *Koningen die zich voor haar* Edelheden *verootmoedigt hebben.* Radja Palacka *doet zyn hoofdhair, met dat van alle andere* Boegis, *scheeren. Werd in zyne Ryken hersteld, en heerlyk beschonken.* Dain Tahalile.

Articulen, waar op tusschen den Grootmogenden *Paducca Siri Sultan Hassan Oddyn*, Koning en vordere Regeering van Macassar, ter eener; en den Ed. Heere *Cornelis Speelman*, oud Gouverneur van de kust Choromandel, Superintendent en Commissaris over de Oostersche Provintien, Admiraal en Krygsoverste over de scheeps- en krygsmagt, in den naame van den Ed. Heere *Joan Maatzuiker*, Gouverneur Generaal, en de Heeren Raaden van Indiën, representerende de Hooge Regeeringe en Oppermagt wegens de Generale Vereenigde Nederlandze Geoctroyeerde Oostindische Compagnie in Indiën, ter andere zyde; is gemaakt, gesloten en vastgestelt een eeuwigduurende vaste en goede vriendschap en bondgenootschap.

I.

Contract van de Heer Speelman in 't jaar 1667. met den koning van Macassar.

Worden geconfirmeert voor goed, vast en van waarden gehouden de Contracten, in dato 19den Augusti 1660. *op Batavia, in 't kasteel, tusschen den koning van Poepoa, volmagtigde van hooggemelde regeering op Macassar, en de Heer Gouverneur Generaal en de Heeren Raaden van Indiën; item in dato den 2den December* 1660. *tusschen de voorzeide Regeering, en* Jacob Caauw, *als Commissaris van gedagte haar Ed. gemaakt en gesloten, zullende de zelve in alle hunne deelen en poincten zoodanig nagevolgt worden, voor zoo veel die in dezen niet en worden wedersproken.*

2.

Zonder eenig uitstel zullen aan handen van den Admiraal overgegeven en getransporteert worden alle Europianaze dienaaren en onderdaanen van de Compagnie, die hen present of in Macassar bevinden, zoo die nu nieuwelyks zyn overgeloopen, als die nog van voortyden hier mogten gevonden worden, geene uitgezondert.

3.

Dat aan handen van de Compagnie zullen overgelevert en gerestitueert worden alle scheepsgereedschappen, kanonnen, contanten, en andere goederen, geen uitgezondert, welke uit 't schip de Walvisch, op Saleyer, en 't jagt de Leeuwin, op Poelo Don Douange verongelukt, geborgen, en tot nog toe aan de Compagnie bevonden komt te worden niet weder gegeven te wezen, blyvende niet te min eigen aan de hoogstgemelde Regeeringe van Macassar zoodanige 8 stukken yzer kanon, als van de Walvisch hier berusten, indien blyke dat de Compagnie daar van met 4000 ryders, ten jongsten aanwezen van den Commissaris Caauw *is voldaan.*

4.

Dat als nog zal geschieden prompte en regtvaardige justitie, ten aanschou en overstaan van den Nederlandzen Resident, over zoodanige persoonen, als men bevinden zal schuldig, en nog in 't leven te wezen, aan verscheide moorden, aan diversche Nederlan-

1667. *landers, op verscheide plaatzen, gedaan, en de welke door de hoogstgemelde Regeeringe met alle naarstigheid zullen moeten worden opgezogt, tot afschrik van zoodanige boosdaaden in 't toekomende.*

5.

De Koning en verdere Grooten van Macassar, zullen bezorgen dat nu ten eersten des Compagnies debiteuren komen te voldoen, en te betalen alle 't gene aan de Compagnie schuldig zyn, en ten agteren staan, en voor zoo veel daar aan mogte komen te ontbreken, dat zelve opregtelyk aan de E. Compagnie te vergoeden, is 't niet dit saisoen, dan ten langsten 't naastkomende, zonder eenig vorder dilai of uitstel, waar toe hun hoogstgemelde Regeering door den dezen specialyk verbind.

6.

Zullen als nog doen vertrekken, in conformiteit van de laatstgemaakte Contracten, alle Portugeezen met hunnen aanhang, geen uitgezondert, waar die onder de Regeeringe van den Macassaar worden gevonden: En dewyle de Engelzen gehouden moeten worden voor groote aanstokers en veroorzaakers van 't breken der voorsz Contracten, zoo zal de Regeering die met al hunnen aanhang met de allereerste gelegentheid mede van onder hunne Jurisdictie doen weg gaan, zonder dat yemant van de voorsz Natien of hunne Creaturen oit of oit met dezen in eenige plaatze, onder der Macassaaren gebied weder ter Negotie of anders geadmitteert zullen mogen worden; ook nu niet langer mogen verblyven als uitterlyk tot den laatsten toe: Zoo en zal hoogstgemelde Regeering ook nimmermeer ergens onder haar gebied nu of na dezen ter Negotie of anders mogen inlaaten, admitteren of vergunnen eenige andere Europiaansche Natie, of yemant van hunnent wegen, 't zy wie ze ook zyn, of hoe ze genoemt worden, geen uitgezondert.

7.

En word de Compagnie alleen, met uitsluitinge van alle andere voorsz Europiaansche Natien, onder 't gebied van Macassar, overgegeven den vryen handel en negotie, zonder dat ook eenige andere Indiaanze Natien, 't zy Mooren, Javaanen, Maleyers, Aetsjienders, Siammers, geen uitgezondert, hier ter markt of te koop zullen mogen brengen eenige Cormandelze, Suratze, Perssiaanze, Bengaalze kleeden of koopmanschappen, nog ook geen Chineeze waaren, daar van het aanbrengen de Compagnie alleen wort toegelaaten, en zoo bevonden wierd, dat contrarie dezen egter quame te geschieden, dan zullen zulke kleeden en waaren ten profyte van de Compagnie geconfisqueert, en de overtreders daar en boven gestraft worden, waar onder nogtans niet zyn begrepen zoodanige slegte kleeden, als op de Oostkust van Java zelf worden geweven.

8.

De Compagnie word by dezen vry gekent en ontslagen van alle tollen en geregtigheden, zoo van de goederen die ze komt aan te brengen, of weg te voeren, geen uitgezondert. 1667.

9.

De regeering of onderdaanen van Macassar en zullen na dezen hunne vaarten nergens anders mogen maaken, als op Baly, de Javaanze kust, Jacatra, Bantam, Jambi, Palimbang, Johor, Borneo, en gehouden wezen daar toe van den Commandant van deze Compagnie, hier residerende, te vorderen pascedullen, op pœne dat wie men zonder de zelve in zee ofte elders zal komen te vinden, voor vyanden aangezien, en weggenomen zullen worden, zonder dat voortaan op Bima, Solor, Timor, enz. eenige vaartuigen zenden, of ook Beoosten den hoek van Lassen, zynde de Oostkant van de straat Zaleyer, komen mogen, ook niet aan de ander zyde Benoorden of Beoosten Borneo, na Mindanao, of de eilanden daar ontrent, op verbeurte van lyf en goed der gener, die daar elders komt gevonden te worden.

10.

En dewyl alle de Fortificatien langs den zeeoever van Macassar meest reflecteren, om te dienen tot versterkinge tegen de Compagnie, zoo is geaccordeert, dat de zelve in alle promptitude zullen geslegt en weggenomen worden, als Borrambon, Pannekoke, Gresse, Marisson, Borrebos, of andere: Zullende alleen mogen staan blyven 't groote fort Samboepo voor de koning, zonder dat na dezen eenige nieuwe daar ter plaatze, of elders, weder mogen gemaakt worden, ten ware met gemeen goedvinden van de Compagnie.

11.

't Noorderfort genaamt Joepandan, zal aanstonts, na de solemneele beëedinge van dezen Contracte, van Macassars guarnisoen worden geledigt, en aan de Compagnie in bequame en behoorlyke ordre overgegeven, om door haar guarnisoen bezet te worden. Blyvende het dorp en land daar onder behoorende, gelyk voor dezen, zonder dat de Regeering van Macassar zich met de inwoonders van dien zal hebben te bemoyen, des zullen de koopluiden voor hunne negotie aan de koning zoodanigen tol en geregtigheid betalen, als tusschen hoogstgemelde Regeering en de Compagnie nog bedongen staan te worden, maar en zal de Compagnie, onder 't voorsz resort, niet vermogen aan te nemen of te admitteren eenige misdaadigers, of zoodanige als aan de Koning of de Grooten eenig geld schuldig zyn, ten ware alvoorens voldeden; en zal Compagnie 's logie ook ten eersten in zoodanige ordre als die gelaaten is door den koopman Verspreet, *'t zy binnen of buiten 't fort, ter keure van de Compagnie, weder worden opgeregt.*

12.

De Hollandze Munte, zoodanig als die op Batavia, in ryksdaalders, schellingen, dubbelde stuivers en pitjens, gangbaar is, zal hier op Ma-

1667. *Macassar in eigener waarde mede cours hebben, en voor zoo veel mogte bevonden worden, dat het de gemeente tegenstont, neemt de Regeering aan, met alle vermogen de zelve Munte onder het gemeene volk op de Basaar mede aangenaam te maaken.*

13.

Tot een breuke van de laatst verbrokene vrede, beloven de Koning en de Grooten aan de Compagnie op te brengen 1000 *slaaven en slaavinnen, jonge gezonde volwassie menschen, behoudens dat hen vry zal staan, de betalinge of met slaaven zelve, of met kanon, goud, of met zilver te doen, wordende, in conformiteit van de Macassaarze gewoonte, in zulken geval gerekent op* 2½ *Teyl, of* 40 *Macassaarze goude Mazen yder, mits dat hier van ten minsten de helft met de te doene bezending in Juni aanstaande na Batavia, en de gansche reste ten langsten 't volgende saisoen voldaan worde.*

14.

Dat den Koning en Grooten van Macassar voortaan hun niet zullen vermogen te bemoeyen met 't land van Biema, en 't resort, maar de Compagnie daar met laaten geworden naar hun welgevallen, zonder de zelve nu of oit naar dezen, op d'een of d'andere wyze, directelyk of indirectelyk, met raad of met daad, te hulp te komen tegens de Compagnie.

15.

De hoogstgemelte Regeering bekent gedaan wezende, de grouwlyke moord, en schelmstuk, waar aan zich de koning van Biema, zyn schoonzoon, Crain Dompo, Radja Tambora, Raja Sangarre, *en hun volgers, sterk te zamen* 25 *Persoonen, meest Bimanezen, in hunne furie tegens de Compagnie hebben vergrepen, nemen aan den zelven* Radja Biema, *en zoo veel van zyn medepligtigen als 'er gevonden worden, in handen van de Compagnie over te leveren, om regtvaardige straffe te ontfangen, insgelyks* Crain Montemarano, *op dat hy zyne van misdaad in alle ootmoed vergiffenis verzoeke.*

16.

Zullen aan de koning van Boeton ten eersten vergoeden, en restitueren, alle zoodanige menschen, als met den laatsten oorlog, in een overval der Macassaaren, in dat land geroost en weggevoert zyn, voor zoo veel de zelve nog 't in leven worden bevonden, geen uitgezondert, en zullen ook aan den koning van Boeton uitkeeren het geld, ontfangen voor zoodanige Boetonners, als zedert den verkoop gestorven zyn, en dienvolgende niet wedergegeven konnen worden, zonder nu of oit, nimmermeer naar dezen te houden of te hebben, eenige de allerminste pretensie op eenige van de landen van Boeton, daar van by dezen wel expres renunciërende.

17.

Ook zullen aan den koning van Ternate wedergeven, in eygener wyze als in het 16 *art., de geroofde menschen van de Xulas, en daar benevens* 10 *stukken yzer kanon,* 2 *metale prinze stukken, en* 3 *bassen, 't zy met de zelve die van daar gehaalt zyn, of andere in de plaatze, verklarende op de zelve eilanden egeene pretensie te hebben, of te houden, nevens die opregtelyk renunciërende, ten behoeve van gemelde koning, van alle gepretendeerde eygendom op de eilanden Saleyer, en Pantsiano, als mede op de gansche Oostkust van Celebes, te rekenen van Manado af tot aan Pantsiano toe, de eilanden Bangay en Gapy, als andere op de zelve kust gelegen, daar onder mede begrepen: item, tusschen Mandhaar, Manado, de landen van Lambagy, Caudiepan, Bool, Tontoli, Dampellas, Balaissang, Silensac, en Cajely, van ouds de kroon van Ternate in eygendom competerende, en de welke de hoogstgemelde Regeering van Macassar opregtelyk afstaat, belovende nimmermeer na dezen de koning van Ternate daar inne te turberen.* 1667.

18.

Voorts renuncieert de hoogstgemelde Regeering van alle heerschappye der Boegis en Loeboe, de zelve Landheeren erkennende voor vrygebooren koningen, princen, en heeren, daar by geen de allerminste pretentie op is hebbende, belovende mitsdien, zonder eenig uitstel, den ouden koning van Soping, met alle zyne landen, vrouwen, kinderen, huisgenooten, goederen, niets uitgezondert, in volle vrydom te stellen, en aan onze handen over te geven, benevens ook zoodanige andere heeren Boegis als elders onder het Macassaars gebied in gevangenis en ballingschap op heden mogten zyn: item alle vrouwen en kinderen der Boegis, welke nog onder de magt van hoogstgedagte Majesteit mogten gevonden worden, geene uitgezondert, op dat alzoo de grond gelegt worde tot een opregte vrede en vriendschap.

19.

Zoo verklaren ook de koningen van Layo en Bancala, met het gansche land van Turata en Badjing, en al wat daar onder hoort, staande den oorlog, tot de Compagnie overgekomen, te erkennen voor vrye koningen, heeren, en landen, daarze niet ter wereld op en hebben nog en houden te pretendeeren, dezelve ontslaande van alle voorgaande heerschappy en gebied, nu en altoos.

20.

Alle landen door de Compagnie en haare Bontgenooten, staande den oorlog gewonnen en verovert, gerekent van Boeloe - Boeloe af, tot aan de landen van Turata toe, voorts weder van ginder tot hier aan Bongaya, zullen zyn en blyven als eygen gewonnen landen, en haare Bontgenooten, volgens regt van oorlog, waar op mits dien koning niet meer behoud eenig regt of eygendom, nog ook niet op de inwoonderen van dien, blyvende alleen ter dispositie van de Compagnie, omme daar mede te handelen naar welgevallen, zullende by overkomste van de koningen van Panna en

1667. *en Bacca konnen aangewezen worden, wat ons in kragte voorsz Benoorden Macassar is competerende.*

21.

De landen van Wadjo, Boeloe-Boeloe en Mandhaer, als zynde misdaadig aan de Compagnie en haare Bontgenooten, verklaart de hoogstgemelde Regeeringe te abandonneren, en ons daar mede te laaten geworden, zonder dezelve directelyk of indirectelyk nu of oit na dezen, te zullen seconderen met volk, wapenen, kruit, loot, spyze, raad, daad, of anderzins, hoe het ook genoemt mogte worden, ter goeder trouwe.

22.

Zynde onderling verstaan en overeen gekomen, dat de Boegis en Toeraters die die Macassaarze, en weder Macassaaren die Boegis of Toeratze vrouwen hebben, elk de zyne zal vermogen na zich te nemen, 't zynen believe, gelyk als dat betaamt, en voorts dat nu voortaan de Macassaaren, zich begevende onder de Boegis en Toeraters, ook weder de Boegis en Toeraters onder de Macassaaren, niet zullen vermogen aangehouden of ingelaaten te worden, als met toestemming en licentie van yegelyks wettig Heer en Koning, en zonder die moeten worden afgewezen, en weder na huis gezonden.

23.

De hoogstgemelte Regeering belooft, in conformiteit van 't 6 art., haare landen voor alle andere Natien gesloten te houden, en in cas eenige van dezelve tegens hunnen dank daar in zich begeerden ter neder te slaan, dezelve met alle vermogen en magt te zullen afweeren volgens haare behoudenisse in kragt van dezen Contracte, doch in gevalle zy daar toe niet vermogens waren, en onder de band te swak vielen, als dan de Compagnie, als hunnen schut- en schermheer, tot hulp zouden verzoeken, alzoo zy verklaren de zelve Compagnie in die qualiteit te erkennen, des zullen zy ook gehouden wezen, daar toe geroepen wezende, de E. Compagnie te assisteren met alle vermogen, tegen zoodanige vyanden als hun hier, by of ontrent Macassar, tegen de Compagnie mogten openbaaren, met verbintenisse, dat zy in geen onderhandeling van vrede of anderzints treden zullen met eenige Natie, daar mede de Compagnie in oorlog is.

24.

Op alle welke voorsz contracten, en van nieuws geraamde poincten, tusschen hooggedagte Koning en Grooten van Macassar is besloten en gemaakt een altoosduurende vrede, vriend- en bontgenootschap, in de welke ook worden begrepen de grootmogende koningen van Ternate, Tidor, Batsjan, Boeton, de koningen van Boegys, Soping, Loeboe, Toerata, Laays, Badjing, met alle hunne landen en onderdaanen; item ook Biema, en nog zoodanige andere Landheeren en Vorsten als naar dezen, zullen verzoeken mede in dit bontgenootschap te mogen treden.

25. 1667.

Of het geviele dat tusschen de bontgenooten en de respective koningen, door het een of 't ander misverstand, eenige differentie quame te ontstaan, zoo zullen partyen niet straks malkanderen daarom eenig ongemak of oorlog aandoen, maar hun questie den Capitein der Hollanders bekent maaken, omme (zoo het mogelyk is) door bemiddeling van dezelve, de oneenigheden uit den weg te leggen, en goede broederschap te conserveren, maar indien een van de partyen na geen bemiddeling luisteren en hartnekkig blyven wilde, zonder zich na de reden te voegen, alsdan zullen de gemeene bontgenooten de anderen, naar vereisch en regt van de zaake, te hulpe komen.

26.

Wanneer nu dit vredeverbond onderteekent, beëdigt en verzegeld zal wezen, zal de Koning en Grooten van Macassar gehouden zyn, nevens den Admiraal, naar Batavia te committeeren twee voorname Koningen uit het midden van den Raad, 't zy Crain Tello, Linckes, Poppoe, Crongron, Gressé, Cattapan, *of ten winsten twee uit de zelve, ter keure van hoogstgemelde Regeeringe, om dezen Contracte van vrede aan de Ed. Heer Gouverneur Generaal, en de Heeren Raaden van Indiën te presenteren, en hun Ed. goedkeuringe daar op te verzoeken, onder verzekering, dat gemelde Heeren met contentement weder zullen na huis trekken, doch zal het den Heer Generaal vry staan, wanneer het hem goeddunkt, twee voorname konings zoonen te vorderen, omme zoo lange daar als Ostagieren te resideeren, als zyn Ed. meint noodig te zyn, doch zal ook weder den koning van Macassar 't zynen believe, by langer verblyf van een jaar, de zelve door andere mogen doen vervangen, en de Compagnie gehouden zyn zoodanige Princen te conserveren in compatibel respect en eere, zonder van yemant de aller minste overlast te lyden.*

27

Tot ampliatie van 't 6 art. word vergunt dat de Compagnie de Engelschen en hunne goederen alhier zullen vermogen te ligten, en naar Batavia te voeren, zonder dat het den koning zal vermogen tegen te staan.

28.

Item, tot ampliatie van 't 15 art. is belooft, dat indien de koningen van Biema en Montemarano, levende of dood, in 10 dagen niet worden gevonden, als dan tot borge in handen van de Compagnie te zullen stellen de zoon van Biema, en de zoon van Montemarano.

29.

De Regeeringe belooft aan de Compagnie uit te keeren, in vergoeding van haare onkosten ten oorloge, 250000 Rdcn, in vyf moessons naast aan een volgende, 't zy in kanon, 't zy in koopmanschappen, 't zy in gout, zilver of juweelen, elk naar zyn waarde.

1668.

30.

En op dat alle de bovenstaande Poincten des te religieuser mogen worden onderhouden, zoo zyn dezelve door den koning van Macassar, en zyn hier ondergeschreven Grooten, en by wegen van de Compagnie, door den Admiraal, nevens ook de Koningen en Princen in dit verbond begrepen, na aanroepinge van des Heeren Heiligen Naame, beëedigt, geteekent, en verzegelt, elk op zyn wyze, in een veldtent, op Vrydag den 18den November 1667. ontrent Borromben, op des Compagnie eygen grond.

Naarder Contracten, gemaakt met Radja Tello *en* Crain Linckes.

Den 9den en 13den Maart 's jaars 1668.

Nadere Contracten met verscheide Vorsten in de jaaren 1668. en 1669.

„IK *Paduca Siri Sultan*, *Harroenarra Chyt*, koning van Tello, nu in de „laatstgemaakte vrede met Macassar geworden zynde Compagnies vrund en „bondgenoot, gelyk daar van het gemaakte en door ons beëedigde Contract „in 't breede spreekt, my erinnerende de „getrouwheid en vaderlyke zorge, waar „mede de Compagnie doorgaans en altoos „is aangedaan over haare verbonde vrunden en bondgenooten, verklaare door „dezen, naar ingenomen advys van myne „Landsheeren, broeders en onderdaanen „te raade zyn geworden, my ende mynen „ook nevens dien myn gansche ryk en „jurisdictie nog nader en in 't byzonder „met de zelve Compagnie te verbinden, „en t'evens te verzoeken; dat ik niet alleen in haar beschermingе particulierlyk aangenomen, neen maar ook myne „kinderen, zoo by myn leven, als ook „naa myn dood, met my aangezien „mogten worden, als vrunden en verwanten van de E. Oostindische Compagnie, dieze houd en neemt in haare „vaderlyke bewaaring, op dat ons van „niemant ter wereld eenig leed of onregt „mogte overkomen, 't gunt den Heere „*Cornelis Speelman*, Admiraal van 's Compagnies magten alhier, representerende „door kragt van zyne commissie de „Hooge Overigheid van den Gouverneur Generaal en Raaden van Indiën op „Batavia, te mynen begeeren door „*Paduca Siri Sultan Mandarsaha*, koning „van Ternate, en *Mamalyang*, koning „van Linckes voorgedragen, en teekenen gegeven wezende, heeft het goedertierentlyken en in een opregt herte „believen aan te nemen: Mits welken „ik my, myne kinderen, broeders en „zusters, voorts alle myne Ryksheeren „en onderdaanen verbinde tot alle opregte getrouwheid, ons geheelyk overgevende aan de goede voorzorge van de „Compagnie, alzoo dat haare vyanden „en vrienden de myne en onze, en wy „altyd bereid zullen wezen, met en nevens haar, daarze ons komen te roepen, „ten oorlog te trekken; gelyk dan ook „myne kinderen en kindskinderen, in „cas van myn overlyden, zullen staan en „blyven onder haare vaderlyke voogdye, „en zoo 'er op myn afsterven geen by „leven waren, of dat zy lieden ssterven„de, geene naarlieten, zullen myne „Landsheeren, broeders en vrienden, „geenen koning in myn plaatze mogen „verkiezen, als ten overstaan en met „goedvinden van de Compagnie. Ja ingevalle ook zulke myne kinderen hen „niet na behooren quamen te gedragen, „zal de gemelde Oostindische Compagnie „ten goede van myn land en onderdaanen, ook yemant anders van de naaste „in hun plaats mogen stellen, 't geene „ik alles uit opregte herte de Compagnie „toevertrouwe; en op dat hier van voor „de gansche wereld blyken moge, zoo „heb ik dezen door myn Rykszegel verzegeld, en door *Dain Mangappa*, myn „broeder, en *Carre Motulle*, met *Galeran Care Pato*, laaten onderteikenen: „Ook de getrouwe onderhoudinge van „dien op den Alcoran, na onze wyze, „ten bywezen van Mr. *Dancker van der Straten*, Opperkoopman, *Pierre du Pon*, „Capitein, en *Abraham Gabbema*, Fiscaal, „beswoгen, zullende als het des Admiraals begeeren en goedvinden zal wezen, dezen in myn stadt en plaatze „door openbaare Gomslag worden verkondigt. Aldus gedaan, besworen en „verzegeld in myn fort genaamt Tello, „op den 25sten van de maand Ramelân, „des jaars 1078. zynde, volgens de Nederlandze styl, den 9den Maart 1668. „wezende hier over tot getuige beroepen „den hoogstgebooren grootmogenden „*Mandarsaha*, koning van Ternate, en „mynen bloedverwant *Mamalyang*, koning van Linckes, die tot bereikeninge „van dien, mede hun zegel hier onder „gestelt hebben.

„Wy zynde geweest expresse gecommitteert door den Heere Admiraal *Cornelis Speelman*, verklaaren dat in onze „presentie, ter plaatze voornoemt, al „zoodanig dezen Contracte is solemneelyk, zelfs ook door den koning en getuigen op den Alcoran beëedigd ende „verzegeld, het zelve al te vooren duidelyk begrepen, en grondelyk verstaan, „gelyk wy het dan ook aan welgemelte „zyn E. in diervoegen gerapporteert hebben, en overzulks geordonneert zy „Compagnies zegel hier nevens te stellen, met onderschryving van den Secretaris, ten Dage en Jaare als boven „in 't kasteel Rotterdam op Macassar, „was

1668. „was geteikent *D. van der Straten*, „*Pierre du Pon*, *A. Gabbama*, ter zyde „ſtont Compagnies zegel gedrukt in „rooden lakke, waar onder geſchreven „ſtont, ter Ordonnantie van de Heer „Admiraal voornoemt, ten dage en „plaatze gemelt, en was geteikent

Hendrik Louf, Secretaris.

„IK *Mamalyang*, erfkoning van Tsjinrana Linckes, enz. Vryheer in „'t koninkryk van Macaſſar, met rype „aandagt wel en ter degen opgemerkt, „gelezen, en begrepen hebbende het geannexeerde Contract, waar mede te „mynen eygen *overſtaan mynen broeder* „den koning van Tello zich aan de Compagnie heeft verbonden; verklaare voor „my en alle myne zoonen en dochteren, „huisgenoten, landen en volken, my „niet alleen mede zoodanig te verbinden, „maar ook in 't geheel te ſtellen onder „de gehoorzaamheid en beſcherminge „van de E. Compagnie, die ik belove „in alle haare bevelens, dienſten en ordonnantie nu en altoos in der eeuwigheid gehouw en getrouw te wezen, „overzulks tot beteekeninge van waaragtige waarheid en myne ſincere goede „meeninge, hebbe ik dezen, houdende „het Contract van *Tello*, hier in geinſereert, met mynen zoon, genaamt *Tatara Crani van Patena*, in handen van „den Admiraal beſworen, verzegeld, en „onderteikent, mede ten bywezen van „*Dancker van der Straten*, Opperkoopman, *Pierre du Pon*, Capitein, *Abraham Gabbema*, Fiscaal, zynde hier over „getuigen alle Bondgenooten *Koningen* „van wiens wegen *hun* zegels en handteikeningen hier onder geſtelt hebben; „den grootmagtigen koning van Ternate, „de koning van Palacka, en de prince „*Calematta*, en den koning van Layo, „op den 13^{den} van de maand Maart 1668. „zynde na onze rekeninge den 29^{ſten} van „de maand Ramelân, des jaars 1078. in „'t kaſteel Rotterdam, onder Macaſſar; „onderſtonden de zegels van de koningen „van Ternate en Palacka, in rooden „lakke gedrukt; lagerſtont, Nota: „Deze bezegelinge en onderteikeninge „van 't bovenſtaande is eerſt in vollen „Raade den 31^{ſten} Maart geſchied: was „geteikent *Dancker van der Straten*, *Pierre du Pon*, *Abraham Gabbema*, in margine „ſtont Compagnies zegel in rooden lak „gedrukt, daar onder ſtont, ter Ordonnantie van de E. Heer Admiraal, ten „dage en plaatze voornoemt, en was geteikent

Hendrik Louf, Secretaris.

Naardere Poincten. 1668.

„WAar op den Koning en de Galerans, voorts de geheele regeeringe van Tello, item ook *Crain* „*Linckes*, naar voorgaande verootmoediginge, weder tot waarde Bondgenooten van de Generaale Compagnie, en „van wegen de zelve uit den naam van „de Ed. Heer *Joan Maatzuiker*, Gouverneur Generaal, en de Heeren Raaden „van Indiën, aangenomen en ingelaaten „zyn door de Heer *Cornelis Speelman*, „Superintendent en Commiſſaris over de „Ooſterſche Provintien, Admiraal en „Krygsoverſte over de ſcheeps- en krygsmagt hier op en ontrent Macaſſar.

1.

„Dat welgemelte Heeren, Koningen, „en de ganſche Regeeringe heiliglyk onderhouden en getrouwelyk nakomen „zullen, nu en altoos, eeuwiglyk en onveranderlyk: het Contract en eeuwig „Verbond tuſſchen de Regeering van „Macaſſar, en de generaale Nederlandze „Compagnie gemaakt, wederzyds verzegeld, en ſolemneelyk beëedigt op „den 18^{den} November 1667. tot Bonaye; „item nog een nader Contract tuſſchen „den Koning en de Regeering van Tello, „en *Crain Linckes*, met welgemelde Compagnie aangegaan, beſloten, verzegeld „en beëedigt op den 9^{den} Maart des „volgenden jaars 1668. verklaarende dat „het aftreden van het zelve, door quaaden en verkeerden raad, haar was ten „allerhoogſten leedt, en derhalven datze „hun kenden grootelyks verpligt, van „daar over *by de generaale Compagnie* „op haar ootmoedige bede, genade te „hebben ontfangen, aan de welker goedertierentheid zy hun mitsdien in het „geheel *overgaven*, *onder verzoek*, dat „ze in 't reguard van de geldſommen by „'t Bonayze verbond beſproken, voor „zoo veel daar in hun aandeel aanging, „niet boven hunne magt beſwaart mogten worden, proteſteerende grootelyks „onvermogens te wezen tot het voldoen „van dien, zulks is hun ook verzekert, „dat ze ongetwyffelt op hunne vertooninge door de hooge Regeeringe van „Indiën, dezen aangaande, met alle „billyke en betaamelyke civiliteit getracteert zouden worden.

2.

„Hebben zy verklaart voor een groote „gunſte en weldaad aan te nemen, dat „de Compagnie hen beliefde te laaten „behouden hunne handgeweeren en musquetten, en dat ten opzigt zy haar van „de vordere regeeringe van Macaſſar afgebroken hadden; en de eerſte uitquamen om haar te verootmoedigen, met „beloften, datze zonder eenige verſchui-

 „ling

1668. „ ling zouden aanwyzen, en aanstonts „ overgeven, alle zoodanig ligt kanon, „ en bassen (swaar kanon hadden ze niet „ meer) als de koning en regeering van „ Tello en *Crain Linckes* nog toebehoor- „ den; 't zy dan dat het was berustende „ in Tello, in Goa, in Sadrebone, of el- „ ders, zonder daar voor iets te preten- „ deren, maar bedankten de welgemelte „ Compagnie grootelyks, datze het zelfde „ beliefden aan te nemen, tot afminde- „ ringe van opgemelde schuld voor de „ waarde.

3.

„ Beloven zy tot repetitie en te meer- „ der bevestiging van 't Bonayze Contract, „ zoo het de Compagnie zal believen te „ ordonneren, de wallen van Tello rond- „ om neder te werpen, en noit an- „ dere fortificatien te maaken, als na „ voorgaande toestemming en bewilliging „ van de Compagnie, directelyk nog in- „ directelyk.

4.

„ Ingevalle de koning en de regeering „ van Goa, haar op de overgezonde acte „ van Pardon, niet mede quamen aan de „ Compagnie te verootmoedigen, dat zy „ alsdan als goede en getrouwe Bondge- „ nooten van de Compagnie, nevens de „ vordere Geallieerde Vrienden, de zelve „ zouden houden voor hunne openbaare „ vyanden, en mitsdien dezelve naar ver- „ mogen helpen doen alle mogelyke schade „ en afbreuke; doch zoo al schoon den „ koning van Goa wederhoorig bleef, zoo „ en zullen daarom andere koningen en „ konings - kinderen van Macassar, nog „ ook geene van de onderdaanen, die „ haar veroótmoedigen en om genade ver- „ zoeken, niet afgewezen, maar aange- „ nomen worden, mits dat de koning en „ regeering van Tello, voornamentlyk „ geene luiden van Staat en conditie zul- „ len inlaaten, zonder daar van t'elkens „ prompte advertentie te laaten doen.

5.

„ Dat ingevalle *Crongron*, als puure oor- „ zaake van het verbroken Bonayze ver- „ bond, zich in 't byzonder niet t'eene- „ maal ongewaapent komt vernederen, „ en bidden om genade, zich stellende „ ter volle dispositie van de hooge Regee- „ ring op Batavia (onder verzekering, „ doch ongevergt, dat den zelven aan „ lyf en leven onbeschadigt zal blyven) „ dat zy hem alsdan, in zulken gevalle, „ zullen helpen vervolgen, vangen „ of dooden, naar gelegentheid, en „ alle goederen, welke van hem gekre- „ gen worden, stellen in handen van „ de Compagnie, tot afkortinge van „ 't geen aan de Compagnie, volgens „ 't Contract voorsz, betaalt moet wor- „ den.

6.

„ Dat de hoogstgemelde koning, ter „ begeerte van de Compagnie, zal ge- „ houden zyn, tot verzekering van deze „ nieuwe vereeniging, of zelve of yemant „ van zyne Grooten, welke de Compag- „ nie komt te vorderen, het zy dan voor „ altyd, ofte voor eenigen tyd, by en „ onder ons, op een bequame plaatze te „ komen woonen. 1668.

7.

„ Ten laatsten belooft de hoogstge- „ melde Regeering en *Crain Linckes*, om „ alle quaade bedenkingen, diffidentien „ en mistrouwen weg te nemen, datze „ naar volgens de costuimen, onder de „ Nederlanders allerwegen gebruikelyk, „ noit binnen Compagnies vastigheden „ zullen komen, als met weinig gezel- „ schap, doch dezelve ongewaapent, „ moetende 't verdere gevolg buiten bly- „ ven, ten ware om byzondere voorval- „ lende redenen anders wiert toegelaa- „ ten.

„ Tot solemneele bevestiging van dit „ alles, zoo hebben *Dain Mangappa*, halve „ broeder van den koning van Tello, de „ Gallerans, of Ryksraaden van wegen „ hooggemelde koning, vermogen hun „ credentiaal aan dezen origineelen ge- „ annexeert. Item *Crain Linckes* voor zich „ zelven, en wederom de bovengenoemde „ *Dain Mangappa*, de Ryksraaden *Man- „ chie-love*, en de *Patto*, yder voor zich „ zelven, dezen op den Alcoran solem- „ neel besworen, en tot te meerder be- „ kragtinge van dien, nog gedronken „ het water, over hunne crissen gegoten, „ betekenende naar des lands wyze, dat „ indien zy het verbond quamen te ver- „ breken, zy alsdan van hun eigen ge- „ weeren moeten verniels worden. Al- „ dus gedaan en besworen in 't quartier „ Jacatra, op den zoom van de vest, van „ 't veroverde kasteel Samboepo, ter pre- „ sentie van de nevenstaande Bondgenoo- „ ten, die dezen zoo verzegeld, als on- „ derteikent hebben, zoo wel als de gee- „ ne, welke als Leden van den Raad, by „ deze negotiatie zyn tegenwoordig ge- „ weest, op den 15den Juli 1669. binnen „ het logement van den Admiraal.

„ De bovenstaande nadere Poincten zyn „ geschreven aan d'een zyde in 't Neder- „ lands, en aan de andere zyde in 't Ma- „ leits, en waren geteikent onder 't Ne- „ derlands, by *Maximiliaan de Jong*, „ *Pieter Koopman*, *Joan van Oppynen*, „ *Joannes Franssen*, *Leendert Rus*: Onder „ 't Maleits, het zegel van *Crain Linckes*, „ met den naam daar by, voorts *Dain „ Mangappa*; *Galeran Mantsiloe*, *Galeran „ Carre Pano* en *Dain Telolo*. 't Vol- „ gende zyn de Bondgenooten, die pre- „ sent waren, 't zegel van de koning van „ Ter-

1668. „Ternate, waar onder ſtaat *Majuda Ju-* „*rotullis*; 't zegel van den koning van „Soping, en zyn naam daar by, *Radja* „*Palacka*; *Aroe Vaccque*, *Paſſa Poja*, „*Radja Cajo*, *Palimpae Dain Sitabe*, *Aroe* „*Pite Toeſawa* en *Aroe Pite Laompo*.

„Den koning van Tello, op heden ter „zelver plaatze verſcheenen, en verge- „zelſchapt zynde met *Crain Linckes*, *Dain* „*Mangappa*, *Galeran de Patto*, *Dain Telolo*, „en anderen, zoo heeft zyn Hoogheid „in eigener perſoon, den Eed op den Al- „coran ſolemneel gepreſteert, en vervol- „gens tot te meerder beveſtiging, zyn „zegel hier onder doen drukken, bene- „vens ook dat van *Crain Linckes*, en de „handteikening van de vordere Grooten, „op den 21ſten Julii daar aan volgende, „ter preſentie van de nevensſtaande „Bondgenooten, hebbende ook ingevolge „van dien tot vergenoegen van de koning „van Tello, zyn Excellentie *Calamatta*, „wegens zyn broeder den koning van „Ternate; item zyn Hoogheid den ko- „ning van Palacka, insgelyks op den Al- „coran gerecolleerd den voorgaanden ge- „daanen Eed, op het Vredeverbond tot „Bonaye: Was in 't Nederlands getei- „kent by *Maximilian de Jong*, *Pieter* „*Koopman*, *Johannes Franſſen*, *Leendert* „*Rus*. En in 't Maleits, 't zegel van de „koning van Tello, met zyn naam daar „by, *Dain Mangappa*, *Galeran Mantſiloe*, „*Galeran Carre de Pano*, *Dain Telolo*. „De volgende zyn de Bondgenooten die „aanwezig waren, 't zegel van den ko- „ning van Soping *Radja Palacka*, *Paſſa* „*Poja*, *Radja Cajo*, *Palimpae Dain Sita-* „*be*, *Aroe Pite Toeſawa*, *Aroe Pite Laom-* „*po*.

„Op heden verſchenen wederomme „*Dain Macoele Sabanbaer*, *Crain Ma-* „*moet*, en *Crain Rapoetsjini*, geaſſiſteert „met *Dain Mandalique*, *Dain Telolo*, nog „vyf Soroeans, met naamen, *Carra Ileſa* „genaamt *Imama*, *Carre Tacca*, *Ijewa*, „*Carre Tadjan Imari*, *Carre Telolo Innan-* „*to*; de Tolken, *Carra Roepa Ilatoe*, „*Carra Gappa Ijono*, en den Schryver „*Amien*, vertoonende opgemelte drie „Perſonagies een half vel ſchoon papier, „daar met Macaſſaarze letteren op ge- „ſchreven ſtont, door de hand des ko- „nings, hunne naamen, met byvoeving „van 't groote Zegel, dienende voor Cre- „dentiaal, en tot meerder bekragtiging „zoo wiert ook by hun overlegt des ko- „nings zegel zelve, verklaarende door de „ziekte des konings gezonden te wezen, „om alhier zynen eigenen Perſoone te „repreſenteren, en van wegen de zelve „ongewapent te bidden om genade aan „de Compagnie, met ootmoedig verzoek, „dat ze zoodanig als den koning van Tello 1669. „mogten aangenomen, en tot Compag- „nies Bondgenooten herſtelt worden, „mits welken de voorgemelte verbinte- „niſſe haarluiden te vooren gelezen, en „tot nader verklaaring, in de Macaſſaarze „taale overgezet wezende, hebbenze de „zelve zoo in zyn geheel geaccepteert, „zonder de allerminſte tegenſpraak, en „ſpeciaal ook het Contract op den 9den „Maart 1668. in 't byzonder met den ko- „ning van Tello gemaakt zynde, voorts „geampliceert.

„Eerſtelyk dat hier vooren gezegt is „van Tello, ook nu door de koningen „en het volk van Goa, en Sadrebone, „ter eerſter begeerte van de Compagnie „zullen neder geworpen en geſloopt wor- „den alle de wallen, muuren, en forti- „ficatien van de ſteden Goa, en Sadre- „bone, zonder dezelve, nogte eenige „andere, weder te mogen opmaaken, als „met de wille van de Compagnie.

„Item dat de koningen zich niet zul- „len mogen bemoeyen met de Maleyers, „Mooren, of eenige andere uitlanderen, „hoe zy ook genaamt zyn, welke op „heden in Tello, Goa, of Sadrebone, „of nog elders onder de Jurisdictie mog- „ten gevonden worden, maar daar mede „de Compagnie laaten begaan, na haar „welgevallen, en ſpeciaal Mapulle, zon- „der ook naar dezen weder eenige van „die of diergelyke Natien in hun Nege- „ryen te mogen aannemen, als met wille „en begeerte van de Compagnie; gelyk „haar ook vry zal ſtaan zoo tot Tello, Goa, „Sadrebone, te mogen houden en leggen, „zoo veel volk als 't haar gelieve tot toe- „zigters, zonder dat op of in de rivieren „van Tello, Sadrebone, en ook alle an- „dere tuſſchen die beide in gelegen, zoo „ze de Compagnie quame af te ſtaan, „eenige vaartuigen, gehavend of ontfan- „gen mogen worden als alleen zulke, „welke Pascedullen van de Compagnie „konnen vertoonen.

„Waar op de voorenſtaande Gedepu- „teerden, eerſt voor, en van wegen haar „koning, en daar na voor hun zelven „gepreſteert hebben den Eed van ge- „trouwe Bondgenootſchap, zoo op den „Alcoran als met het drinken van het „criſſe water, even met de zelve ſolem- „niteiten, als by het Telloze Verbond „ſtaan uitgedrukt, ter preſentie van de „ondervolgende Bondgenooten, en Or- „dinaire Raaden van den Admiraal ter „voorſz plaatze, en op den 27ſten van de „maand Juli 1669.

„Was in 't Nederlands geteikent, by „*Danker van der Straten*, *Pieter Koopman*, „*Johannes Franſſen*, *Jan van Oppynen*, „*Leendert Rus*. En in 't Maleits, *Dain* „*Macoele Sabander*, *Manoudjingan*, *Crain*

„*Ma-*

1669. „*Mamou*, *Crain Rapoetsjini*, en als „Bondgenoot, *Radja Palacka*, meer „Bondgenooten zynder niet present ge- „weest.

„Op heden compareren ter vooren- „gemelte plaatze, in het logement van „den Admiraal, den ouden koning van „Goa, zynde den jongen koning *Mapa-* „*sombo* ziek, *Crain Crongron*, *Crain Oedjon*, „*Crain Rapoetsjini*, *Crain Tompo Ballang*, „*Carre Momoet*, *Crain Bahoan*, en *Dain* „*Manjelique*, hebben in eigener persoone, „ook op een Alcoran, gepresteert den „Eed; en vervolgens tot meerder be- „vestiging van dit alles, hunne zegels „hier op gedrukt, met handteikeninge „van ook alle vordere presente Grooten, „en mede ten overstaan zoo van de ne- „venstaande Bondgenooten, als Raads- „persoonen.

„In 't Nederlands geteikent by *Maxi-* „*miliaan de Jong*, *Danckert van der Straten*, „*Leendert Rus*. Onder 't Maleits stont „'t zegel van de oude koning van Goa, „en daar by geschreven, *Crain Riboa*, „voorts *Abdul Hamy Crongron*, *Dain Ma-* „*mou*, *Crain Hoedjou*, *Crain Rapoetsjini*, „*Himaligongan Crain Tompoballang*, *Dain* „*Menawing*, *Crain Bobahan*, *Carre Ma-* „*mou*, *Menou Djongang*, *Dain Menalyky*, „en als Bondgenooten, 't zegel daar nef- „fens geschreven, *Majuda Joerotullis*, „*Kaitsjili Calamatta*; 't zegel van de ko- „ning van Soping, daar zyn naam by „staat, *Radja Palacka*; 't zegel van den „koning van Tello, en door hem daar „by geschreven *Crain Tello*.

Drie Translaatbrieven, uit het Maleits, geschreven door Radja Goa, Crain Tello *en* Linckes, *koningen op 't land van Macassar, aan den Ed. Heer Gouverneur Generaal* Joan Maatzuiker, *en de E. E. Heeren Raaden van Indiën, ontfangen den* 14[den] *Augusti* 1669. *met 't jagt de Cabbeljauw.*

Missive van Crain Goa.

„GEschreven uit alle opregtigheid en „zuiverheid des gemoeds van *Pa-* „*ducca Siry Sultan Crain Goa*, uit weder- „zydze genegentheid aan den Gouverneur „Generaal *Joan Maatzuiker*, de Raaden „van Indiën, en alle de groote Persoo- „nen in de stadt Batavia, die wys, en „zeer verstandig, en een scheidsman in „'t uitspreken en voortzetten van Verbon- „den met alle koningen op der aarden „benedens winds is, vorders zynde zeer „medogent en liberaal, by al zyn Vrien- „den en Bondgenooten, die van een ge- „negentheid zyn, zoo dat zyn opregtig- „heid altoos en over al doet blyken, 1669. „nevens zyn assistentie en onderhoudinge „ontrent al die geene die ongelyk aan- „gedaan worden; want hy is de winkel „van alle verstand en kennis, in 't on- „derhouden van zyn beloften, en zeer „opregt in zyne Resolutien en Justitie, „waar door hy zeer befaamt is in alle „steden bovens winds, komende tot be- „nedens winds, alwaar van zyne magt „en stoutmoedigheid in 't veld des oor- „logs verhaalt word, ook van de ken- „nis in de handelinge van 't geweer, zoo „te water als te land, waar voor alle „zyne vyanden bevreest zyn, en wien „den hoogen God in al zyn doen wil „zegenen met gezontheid op deze wereld.

„Vorders naar dit verklaaren wy uit „een opregt en zuiver gemoed in dit pa- „pier, hoe wy alle bekennen opregte „vrienden te wezen van de Compagnie, „en te blyven zoo lang zon en maan „schynzel geven zullen zonder verande- „ring, vorders alzoo wy door vergele- „gentheid en onverstandige onwetenheid „quaalyk by de Compagnie gedaan heb- „ben, dat verzoeken wy, dat ons veel- „voudig mag vergeven, en gepardon- „neert worden door de Compagnie en „Gouverneur Generaal; ook zoo ver- „zoeken alle koninklyke kinderen, en „alle de Groote Persoonen, gezamentlyk „om pardon, alzoo wy uit ons zelven, „met alle konings kinderen en alle Groote „Persoonen geresolveert hebben, by den „grooten persoon van de Compagnie, „den magtigen Veldoversten *Cornelis* „*Speelman*, Admiraal, Commissaris en „Superintendent om de Oost, te gaan, „en pardon te verzoeken, die ons ook „aangenomen en gepardonneert heeft, „met een opregt en zuiver gemoed om „te vereenigen, nevens alle andere Bond- „genooten, met het verbond dat nu op „nieuws gemaakt is, daar onder begre- „pen te worden, en besworen is op den „Alcoran, op dat het kragtig en vast „zonder eenige verandering zy; dit maa- „ken wy aan den Gouverneur Generaal „bekent, wegens de vrede die wy met „den Admiraal gemaakt hebben, doch „zoo wanneer den Admiraal na Batavia „keert, zullen wy konings kinderen in „des Admiraals gevolg mede zenden, tot „een teeken, dat wy pardon verzoeken, „ter eeren van den Gouverneur Generaal, „doch wy en konnen nog niet uitvinden „de naamen van die konings kinderen, „alzoo onder de mensch veeltyds ziekten „komen en stersten, daarom zoo maake „dit aan den Gouverneur Generaal be- „kent: Vorders na dit, zoo hebben wy „twee brieven voor dezen gezonden, en „of die den Gouverneur Generaal besteld „zyn of niet, is ons onbekent, alzoo

„wy

1669. „ wy in die brieven ook om pardon verzogt, en onze ganſche gelegentheid „ bekent gemaakt hebben; wegens het „ gepaſſeerde: Niet hebben wy tot geſchenk aan den Gouverneur Generaal „ te zenden, door manquement van gelegentheid, maar zal God nacht en dag „ voor 't welvaaren van den Gouverneur „ Generaal bidden.

Miſſive van Crain Tello: *geſchreven met een zuiver en opregt gemoed van* Paduca Siri Sultan Arou Naraſietet, Crain Tello, *aan den Gouverneur Generaal* Joan Maatzuiker, *en alle de Raaden van Indien.*

„ VOrders naar dit, zoo bekennen wy „ van ons zelven, dat wy qualyk „ by de Compagnie gedaan hebben, alzoo wy 't Contract op Bonaye gemaakt, „ zelver hebben verbroken, als mede het „ Verbond, dat wy alleen in Oedjongpandan gemaakt hadden, daarom zoo „ hebben wy ons zelven by de Compagnie „ overgegeven, en pardon verzogt, en „ hebben wy daar nevens ons groot geweer, dat wy hadden, overgegeven, „ en zoo den hoogen God ons in 't leven „ laat, en den tyd van des Admiraals vertrek gekomen is, zullen wy nevens den „ Admiraal op Batavia komen, of anders „ zal *Crain Linckes* in onze plaats komen, „ ofte onze oudſte broeder *Dain Mangappa*, of een ander groot Perſoon, gelyk „ ten tyde, wanneer met den Admiraal „ vereenigt zyn, heeft zelve willen na „ Batavia gaan, om dat ik myn eigen „ misdaad wiſt, en dat om pardon van „ den Gouverneur Generaal op Batavia „ te verzoeken: Niets en heb ik tot geſchenk te zenden, anders, als een zuiver en opregt gemoed, en anders niet. „ Dezen brief is geſchreven in 't huis van „ den koning, in de ſtadt Tello, op den „ 25ſten van de maand Juli, in 't jaar 1669.

Miſſive van Crain Linckes: *geſchreven met een zuiver en opregt gemoed van* Crain Linckes, *aan den Gouverneur Generaal* Joan Maatzuiker, *en al de Raaden van Indien.*

„ VOrders, na dit UE: dienaar bekent van hem zelven, dat hy tegens de Compagnie misdaan heeft, in „ 't verbreken van 't Contract op Bonaye, „ en 't Verbond dat UE. dienaar alleen in „ Oedjongpandan gemaakt had, daarom „ zoo heeft UE. dienaar hem zelver by „ de Compagnie overgegeven, en pardon „ verzogt, en heeft UE. dienaar daar nevens al zyn groot geweer dat hy had, „ overgelevert: En zoo den Hoogen God 1669. „ my in 't leven laat, en den tyd van des „ Admiraals vertrek gekomen zal zyn, „ zoo zal UE. dienaar met den Admiraal „ op Batavia komen, om dat hy zyn eigen „ misdaad weet, en om op Batavia van „ den Gouverneur Generaal pardon te verzoeken. Niets en heeft UE. dienaar „ tot geſchenk te zenden, anders als een „ zuiver en opregt gemoed, en anders „ niet. Deze brief is geſchreven in 't huis „ van *Crain Linckes*, den 25ſten dag van „ de maand Juli, in 't jaar 1669.

Uit het omſtandig verhaal van al dit voorgevallene ziet men hier klaar met hoe veel dapperheid de Nederlanders zich van *Macaſſar* meeſter, en met hoe veel beſcheidenheid zy alle deze hoogmoedige en trotze koningen vernedert, en gedwongen hebben, om zich op Batavia voor haar Edelheden te moeten komen verootmoedigen.

Daar op zyn met de Heer *Speelman*, nog in dit zelve jaar (zoo zyn Ed. aan 't Opperhoofd van Japara den 22ſten November 1669. ſchreef) deze navolgende koningen en prinçen, met hun vorſtelyk gevolg, ook na Batavia gegaan. Koningen die zich voor haar Edelheden verootmoedigt hebben.

De koningen van Tello en van Linckes, met hunne vrouwen en gevolg, 350 of 400 zielen ſterk.

Crain Birey, zoon des konings van Macaſſar.

Crain Mandelli, zoon van *Crain* (dat is Prins) *Crengron.*

Care Mamoet, *Crain Wello*, twee der Grootſte van 't Macaſſaars Hof.

Galeran Manaſſa, *Galeran Timbol*, van wegen den koning van Goa, met een gevolg van 140 menſchen.

Prins *Calamatta*, en zyn vrouw, en de zuſter des konings van Tello, die wel een ſleep van 150 menſchen by zich hadden.

Alle de welke, behalven hunne verootmoediging voor den Heer Opperlandvoogt *Maatzuiker*, en de Heeren Raaden van Indiën, nu ook derwaarts gingen, om de goedkeuring van haar Edelheden op de gemaakte vrede te verzoeken.

Behalven deze Vorſten trokken ook mede de koning van Palacka, en de prins van Boni, nevens meer andere Gevolmagtigde Celebize Landvorſten, en Bondgenooten, met een gevolg van 800 koppen, die een groot leven en gekrioel op Batavia en ook al eenige belemmering aan haar Edelheden gaven, en voornamentlyk het volk van *Radja Palacka*, waar onder zeer veel dartele gaſten waren, die by nacht en ontyde zeer veel ongebondenheden aanregtten, hoewel haar Edelheden een middel uitvonden, om zich niet lang daar na van dit volk te ontſlaan, en de zelve met hunnen ko-

1669. koning in zekere veldtogt te gebruiken

Radja Palacka doet zyn hoofdhair met dat van alle andere Boegis, scheeren.

Na dat nu de koning van Palacka, zynde te gelyk de koning onder welken de Boegis, en die van Boni stonden, de dood van zyn grootvader en vader na zyne gedagten gewroken had, volbragt hy ook zyne belofte, te weten, dat hy zyn hoofdhair, tot een erkentenis van deze verkregen zeege, zeer plegtelyk (daar anderzins de Macassaaren en Boegineezen zoo grooten werk van hun lang hair maaken, en dagelyks bezig zyn, om dat met allerlei geurige, vooral met welriekende klappusolie, daar zy bloemen in doen, te bestryken) liet afsnyden.

Hy stelde daar toe een uitdrukkelyken dag, riep zyne beste vrienden, en veele van de volkeren onder hem staande, aan welke hy te dier tyd een koninklyk maal gaf, zynde die genen, die hem hier in navolgden, wel 30000 man sterk geweest, zoo dat een Boeginees, nog op dezen dag, zeer ligt van een Macassaar, wegens zyn kort hair, te onderscheiden is.

Word in zyne Ryken hersteld, en heerlyk beschonken.

De E. Maatschappy over dezen koning, en zyne dappere daaden, zeer voldaan, herstelde hem niet alleen in zyne ryken van Palacka, Boni, Soping, en meer andere; maar schonk hem ook een heerlyke goude keten, met een penning daar aan, die hem met zeer veel statie t'huis gebragt, en met veel lofstuiting omgehangen wiert, waar over deze vorst zeer verblyd was.

Dain Tabalile.

Ook hebben haar Edelheden na dien tyd, een groote agting voor zyn gemaalinne, *Dain Tabalile*, getoont, behalven dat die verstandige koningin zich de gunst, en pragtige geschenken haarer Edelheden nu en dan, in verscheide gevallen, by welke zy hun stil wegens deze en gene quaade aanslagen van den koning haar gemaal gewaarschouwt, en dus groote ongevallen voorgekomen heeft, wel dubbel waardig heeft weten te maaken, zynde dit alleen haar gebrek, dat zy op deze gunst haarer Edelheden zeer moedig en gewoon was nu en dan al vry sterk daar op te roemen, en by zulken gelegenheid als eenigzins vervoert, ook wel zaaken, die beter gefswegen waren, te zeggen; waarom men haar ook geen geheimen vertrouwen kon, schoon men weet dat zy deze swakheid meer uit gewoonte, dan uit quaadaardigheid, oeffende. 1669.

Het was ook een groot bewys van haarer Edelheden agting voor *Radja Palacka*, dat zy hem maandelyks 200 R[ders], zoo lang hy leefde, gaven, waar door hy dan ook den meesten tyd op Bontuwalac was, en daar een grooten bloei in alles door zyn bywezen verwekte, dat nu zoo niet volgde, om dat *Aroe Poni*, die dit niet trok, en die daar over nu en dan wel eens schimpte, zich meest op Tsjinrana onthielt.

Hoewel nu *Radja Palacka* groote deugden had, alzoo had hy ook zyne gebreken: want 't was zeer ondankbaar dat hy zyn gezag boven dat der E. *Maatschappy*, die hem groot gemaakt had, zogt te verheffen. Daar benevens die hem eens op de teen getrapt hadden, en wat te na gekomen waren, haatte hy onverzettelyk, gelyk dat aan den Heer *Prins*, over 't bestier der zaaken wegens de moord der koningin van Dompo, en tegen den Sabandaar *Junius*, gebleken is, dien hy nagaf by de Heer *Schenkenberg*, dat zy zyn verderf gezogt hadden; niet willende dezen *Junius* meer onder zyn oogen zien, om welke reden hy ook verklaarde niet weer op Bontuwalac (zoo lang *Junius* aan 't kasteel was) te willen komen. Dat zoo veel zeggen wilde, als dat men hem na Batavia zenden moest; dat juist altyd niet te pas quam om de bequaamste persoonen (hoedanig deze *Junius* was) ten gevalle van zulk een vorst te verplaatzen; behalven dat hy een zeer schrander navorscher van veel geheimen was, en niets misdaan had, dan met zyn Heer en Meester in 't aanbrengen van zulke zaaken trouw te dienen, schoon zy *Radja Palacka* niet aanstonden. Ook was hy op de Heer *Junius* zoo moejelyk, dat hy de Bondgenooten niet wilde by een roepen, nog den brief van haar Edelheden ontfangen, of hooren lezen, besloten hebbende tot de komst van een ander Voorzitter op Boni te blyven, alzoo deze hem tot een leugenaar gemaakt had, by zyn schryven aan haar Edelheden.

VYFDE HOOFDSTUK.

JAn van Oppynen, *eerste* Hoofd *na de Vredehandel in 't jaar* 1669. *De Heer* de Jong, *in 't jaar* 1670. *Voorzitter.* 1670. *door de Heer* Harthouwer *vervangen. De Heer* Boogaard *in 't jaar* 1676. Commissaris. *De Heer* Dubbeldekop 1676. *In 't jaar* 1677. *vervangen door* de Boeq. *Die* 1678. *vervangen is door de Heer* Cops. van Dalen *van* 1684. *tot* 1685. *De Heer* Hartsink *hier tot* 1690. *Vervangen door de Heer* Prins 1691.

1669. *De Koopman* Kaas *door de Heer* Schenkenberg *vervangen. De Heer* Hartsink *in 't jaar* 1676. 1694. Landvoogt. *Zyn onvoorzigtig gedrag ontrent den koning van* Palacka. 1695. *de Heer* van Thye Landvoogt. Radja Palacka 's *dood* 1696. *vervangen door* Lapatauw. *De moord van* Dain Mabani *door* Aroe Teko. *Verdere redenen daar van. De dood van de Heer* van Thye 1700. *De Heer* Beernink Landvoogt. *Berigt haarer* Edelheden *aan de Heer* Beernink *wegens de voorige zaaken alhier. En haare bevelen ontrent verscheide zaaken, als mede ontrent de bedreven moord. Buitenspoorigheden van* Aroe Teko. *Verdere beraadingen der* Grooten *over zyn zaak. Die de zelve schenen te willen over 't hoofd zien. Last haarer* Edelheden *om die moord streng en met de dood te straffen. En kort 'er aan, om, zoo de beledigde partyen de zaak niet aanbonden, dan stil pardon voor hem te doen verzoeken. Haare verdere bevelen daar over, en over andere zaaken. Geschenken haarer* Edelheden *aan eenige* Grooten. *Verscheide landen, door haar* Edelheden *aan die van* Goa, *enz., weergegeven. De Heer* Beernink *sondeert den koning van* Loeboe *over die moord. Wat* Aroe Teko *daar van in opzigt van de Heer* van Thye, *en* Radja Boni, *zei. Nader sondeering van anderen hier over.* Magt, *die zich de koning van* Boni *over de andere* Bondgenooten *aanmatigde. Zyn* Ed. *tast* Crain Aganonja *de pols. Vreeze der* Vorsten *om met zyn* Ed. *hier over, buiten weten des konings van* Boni, *te spreken. Nader ondertasting der andere* Vorsten. *Afhankelykheid der mindere* Vorsten *van den koning van* Boni. Engelzen *op* Banjar Massin, *en hunne poging. Waar over zyn* Ed. *den koning van* Boni, *schoon zyn* Gemalin *krank was, zelf hoord.* Aroe Teko *ryd, tegen last, de Negry rond. Zyn* Ed. *spreekt met* Aroe Poni *over deze moord.* Radja Goa 's *aanleg met de* Engelzen *op* Banjar. *Verkeerde gedagten der* onzen *van de* Bondgenooten. *Die alle voor* Rampassen *zyn. Dat om veel redenen ook best, en voor ons 't zekerst was. Verschillende gevoelens haarer* Edelheden *over zyn straffe. Zyn* Ed. *toont aan haar* Edelheden *de onmogelykheid, om pardon voor hem te konnen verzoeken. Toenemende ziekte, en dood van Mevrouw* Beernink.

Jan van Oppynen eerste Hoofd na de vredehandel in 't jaar 1669.

VOor dat de Heer *Speelman*, den 27sten December 1669. na Batavia vertrok, dagt hy 't Oppergezag op Macassar aan de Heer Bevelhebber *Danker van der Straten*, volgens de ordre van haar Edelheden, te laaten, doch alzoo deze Heer nog voor zyn Ed. vertrek is komen te sterven; wiert hy door last van de Heer Zeevoogt vervangen door *Johan van Oppynen*, onderkoopman, die het bestier hier tot den 29sten Maart 1670. waargenomen heeft.

De Heer de Jong in 't jaar 1670. Voorzitter.

In zyn plaats quam hier, met den eernaam van Voorzitter, de Heer *Maximiliaan de Jong*, die tot den 27sten November 1672. gebleven, en toen voor een springtogt na Batavia vertrokken is, het gezag in handen van zyn Tweeden, den Heer opperkoopman *David Harthouwer* zoo lang laatende; doch *de Jong* (wiens beeltenis nog in de gemeene Raadkamer op Macassar te zien is) quam dit zelve jaar op Batavia te overlyden.

1672. door de Heer Harthouwer vervangen.

Hy wiert den 26sten December 1672. door de Heer *David Harthouwer*, met de titel van Voorzitter, vervangen.

De Heer Boogaard in 't jaar 1676. Commissaris.

Hy kreeg eenige geschillen met *Radja Palacka*, weshalven haar Edelheden goedvonden de Heer *Andries Boogaard*, gekoren Landvoogt van Banda, als Commissaris, of Gevolmagtigde, herwaarts in 't jaar 1676. te zenden, zoo, om de verschillen tusschen deze twee by te leggen, als om andere zaaken met deze vorst te verhandelen, welken Heer den 11^{den} Januarii hier met 't schip Buuren aangeland zynde, na een kort verblyf van maar een maand, op den 11^{den} Februari na Banda vertrokken is, terwyl de Heer *Harthouwer* in zyn dienst hier vervolgde tot den 5^{den} Maart dezes jaars, op welken tyd zyn Ed. als Landvoogt, met 't jagt de Geregtigheid, na Ternate vertrok.

De Heer Dubbeldekop 1676.

Hy gaf het gezag, ter ordre haarer Edelheden, voor eerst aan den Opperkoopman *Wybrand Dubbeldekop* over, die by brieven van den 2^{den} December 1676. door haar Edelheden als Voorzitter in zyn dienst bevestigt wiert; doch hy quam den 18^{den} Mey 1677. te overlyden.

In 't jaar 1677. vervangen door de Bocq.

De Koopman, en Tweede, *Paulus de Bocq* quam in zyn plaats, en nam het gezag op dit comptoir tot den 12^{den} Januari 1678. waar, wanneer de Heer *Jacob Cops* als Voorzitter verscheen, die hier bleef tot 't jaar 1684., den 10^{den} November, op welken tyd zyn Ed. als Buitengemeen Raad van Indiën hier overleden is.

Die 1678. vervangen is door de Heer Cops.

Onder dezen Heer keurden haar Edelheden in 't jaar 1679. den 24sten Januari goed, dat Cajeli de scheiding, en uiterste grenspaal tusschen de koningen van Ternate en Macassar zyn zoude.

Van Dalen van 1684. tot 1685.

De Koopman, *Adriaan van Dalen*, nam toen 't gezag hier tot den 20sten Juli 1685. waar, en wiert vervangen door den Heer Voorzitter *Willem Hartsink*, welke Heer tot 't jaar 1690., den 13^{den} October hier gebleven is; maar niet veel vermaak geduurende zyn bestier gehad heeft, dewyl in geduurige moeite en onrust met *Radja Palacka* leefde, die zeer stout begon te worden, en dien hy daarom geenzins

Hartsink hier tot 1690.

1691. dorst vertrouwen, gelyk hy hem ook niet toestaan wilde, met eenig gevolg in de vesting te komen.

Hy vertrok toen voor een springtogt met het schip de Zeist, met toestemming haarer Edelheden, na Batavia, en liet 't gezag aan den Opperkoopman en Tweede, de Heer *François Prins*, die dat eenigen tyd waarnam.

Vervangen door de Heer Prins 1691.

In plaats van na Macassar weder te keeren, bleef de Heer *Hartsing* op Batavia, alzoo hy 'er niet weer henen wilde, of hy verzogt meer volk, en ammunitie, waar op toen de Heer *Prins* door haar Edelheden (niet om dat de Heer *Hartsink* op Batavia overleden was, gelyk de Macassaarze lyst der Landvoogden meld, alzoo ik dien Heer in 't jaar 1694. zelfs meer dan eens op Batavia ten zynen huize bezogt hebbe) als Voorzitter in zyn plaats, in 't begin van 't jaar 1691. wiert aangestelt.

Daar op verscheen hier den 5den Juni 1691. de Heer *Dirk de Haas*, Gemeen Raad van Indiën, en oud Landvoogt van Amboina, als Commissaris met 't schip Henrik Maurits uit Amboina, bleef 'er tot den 13den dito, en vertrok toen na Batavia. Wat die Heer hier toen verrigt heeft, zullen wy hier na eenigzins zien.

Zyn Ed. liet 't gezag hier verder aan de Heer *Prins*, die tot zyn dood, die den 4den Maart 1694. voorviel, in de regeering gebleven, en toen voor een tyd, door den Koopman en Tweede, *Henrik Kaas*, die dat tot den 22sten Juni bleef, en die toen als Tweede door de Heer *Mattheus Schenkenberg* vervangen is.

De Koopman Kaas, door de Heer Schenkenberg vervangen.

De dood van de Heer *Prins*, en de gerugten van *Radja Palacka's* voornemen, om het hier in de war te werpen, alzoo men zeide, dat hy wel 60000 mannen by een zamelde, gaven op Batavia zulken bekommering, dat haar Edelheden goedvonden den Heer *Hartsink*, by dit voorval de bequaamste om alles tot een gewenschte rust te brengen, te doen aanzoeken, om hem de reize na Macassar weder smaakelyk te maaken; doch die Heer betuigde in het eerst gansch geen genegenheid hier toe; maar eindelyk liet hy zich, op aanbieding van daar Landvoogt (dat een krulletje meer was) te zullen zyn, nog bewegen; doch toen nog ziek zynde, en zyne ziekte hoe langer hoe meer toenemende, is hy in 't begin van 't jaar 1695. (zoo meine) op Batavia komen te sterven.

De Heer Hartsink in 't jaar 1694. Landvoogt.

Deze Heer was in 't eerst al te gemeenzaam met *Radja Palacka* geweest, en droeg zich daar na al te streng tegen hem, willende hem nergens in vertrouwen; dat veel quaad gedaan heeft.

Zyn onvoorzigtig gedrag omtrent den koning van Palacka.

De Heer *Schenkenberg* ondertusschen 't gezag van den 22sten Juni tot den 10den Februari 1695. gevoert, en ontdekt hebbende, dat *Radja Palacka* niets tegen ons, maar alleen tegen den Sabandaar *Junius*, en andere, die hy niet gaarne zag, hadde, gaf 'er haar Edelheden kennis af, die hier op de Heer *Isaac van Thye*, eerste Opperkoopman des kasteels tot Batavia, herwaarts als Voorzitter wilden zenden; doch die Heer, niet genegen te gaan, dan als Landvoogt, vertrok derhalven met dezen titel, en quam den 10den dito met het schip Zion hier. 1696.

Hy, die een fyn, en een zeer net man in alle zyne zaaken was, wist het met *Radja Palacka* zoodanig te bedisselen, en hem zoo te believen, dat de bekommeringen, daar over gerezen, geheel en al verdwenen, maar men was nog veel gerulter, wanneer hy in April 1696. quam te sterven. Hy wiert door zynen neef, *Lapatauw* genaamt, vervangen.

1695. de Heer van Thye Landvoogt.

Radja Palacka's dood 1696. vervangen door Lapatauw.

De Heer *van Thye* bleef hier regeeren tot den 6den Juni 1700. wanneer hy overleden is, hebbende zoo lang niet mogen leven, tot dat de tyding van zyne aanstelling tot Buitengemeen Raad van Indiën hier quam.

Dus was zyne regeering in den beginne zeer gelukkig, en daar deden zich onder dezelve geen donkere wolken op, dan dat 'er kort voor zyn dood een zaak voorviel, die naderhand zoo aan haar Edelheden, als aan zynen vervanger, groote moeite en veel bekommering heeft gegeven. Die wy derhalven van de grond af moeten ophaalen, om een net begrip en doorgezigt daar van te hebben.

Het was de verfoeijelyke moord, die door *Aroe Teko*, een der voornaamste princen aan 't hof van Boni, of eigenlyk op zyn last, en door zyne bedienden, aan *Dain Mabani*, alias *Aroe Beloessoe* of *Baloessoe*, een der voornaamste princen aan 't hof van Soping, den 3den Mey 1700. bedreven wiert. Een zaak, die mogelyk noit zou voorgevallen hebben indien zyne gemalin, *Saëna*, of *Sa-eyna*, (een nigt zoo men zegt van den koning van Goa, hoewel *Aroe Teko* dat in 't vervolg anders toont) zich zelven maar stil gehouden, of niets van de minneryen van dien Sopingzen prins gerept, of aan haaren man (die 'er niets af wist) bekent gemaakt had. Een daad, daarom te vuiler, om dat hy by *Saëna* ettelyke, en wel zyne geliefste kinderen (waar onder *Ama*, met de dochter van *Datoe Locka* op Sumbawa getrouwt, een der voornaamste was) verwekt had. Deze *Aroe Teko* was niet alleen een van de doorlugtigste Bonize princen, maar by de dood des konings ook de naaste tot de kroon.

De moord van Dain Mabani, door Aroe Teko.

Dit werk nu had zyn begin al ettelyke jaa-

1700. jaaren te vooren genomen, want *Aroe Teko* was ontrent 't jaar 1695., nevens eenige andere Macassaarsche princen, met eenige troepen der E. Maatschappy na 't eiland Sumbawa vertrokken, om *Radja Tambora*, die de koningen van Bima, Dompo, enz., op dit zelve eiland beoorlogde, te ondersteunen, gelyk zy ook 't geluk hadden van deze koningen te overwinnen, en der zelver landen onder hunne magt te brengen; doch schoon de andere troepen der Bondgenooten, na dien oorlog gelukkig ten einde gebragt te hebben, weer na Macassar vertrokken, waren egter *Aroe Teko*, met eenige Boegineezen, en *Crain Jerenica*, een Macassaars prins, en den roover *Pomelican*, die al 11 of 12 jaaren van Celebes gevlugt was, daar nog gebleven, zich zelven met het rooven van menschen en vee bezig houdende, waar over *Aroe Poni*, of de koning van Boni, op *Aroe Teko* zeer verbittert was, de welke dit eindelyk mede vernomen hebbende, en voor dien vorst bevreest, wel ten eersten na huis quam; doch aldaar verschenen zynde, begaf hy zich terstont onder de bescherming der E. Maatschappy, om voor de woede des konings van Boni niet bloot te staan; maar wat nu *Crain Jerenica* aangaat, die bleef op Sumbawa met de roover *Pomelican* rooven, zoo op dat eiland, als op 't eiland Mangray, behalven dat hy zich niet ontzag, zulks ook op Java en Bali te doen, daar hy eindelyk zyn einde op een elendige wyze bekomen heeft.

Aroe Teko, nu t'huis gekomen zynde, hoorde nog in langen tyd niets van de zaak, tusschen zyne gemaalin en *Dain Mabani* voorgevallen.

Alleenlyk bespeurde hy aan haar een soort van wildheid, ongebondenheid, en een afkeer van hem, die al vry verre ging, niet tegenstaande zy, om de kinderen by hem geteelt; dit wél anders mogt geschikt hebben.

Ja het ging eindelyk zoo verre, dat zy, zonder eenige reden aan hem te geven, van hem wegliep, verzoekende te gelyk van hem gescheiden te worden, waarschynelyk, om dat zy, den aard van haar gemaal, en ook de gewoonte der Macassaaren by voorval van eenig overspel, niet dan al te wel kennende, niet anders, by 't uitlekken van haaren handel met *Dain Mabani*, dan een zekere dood voor hen beiden, te gemoet gezien heeft, het welke zy door deze vlugt na den koning van Goa heeft willen voorkomen: want men moet weten, dat de wetten der Mohhammedaanen medebrengen, dat, zoo een getroude vrouw, haare trouw en eer vergetende, zich met een ander, buiten haaren man, komt in te laten, een vrouw des doods is, behalven dat ook de man het regt op zulken overspeelder heeft, om hem na die zelve wet mede zoo te doen straffen, of om hem zelf (voor al zoo de gehoonde een prins is) op heeter daad op een andere wyze te behandelen; hoewel dat laatste meer een uitwerking van den algemeenen aard der Macassaaren, dan een gestaafd regt, is, alzoo zy zulk een overspeelster onmogelyk, en even zoo weinig een overspeelder, behoudens hun eere, in 't leven konnen laaten, al wisten zy dat zy daar over aanstonts op een schavot zouden moeten sterven. En om hunne wraak hier over regt te oeffenen, is zulk een gehoont man doorgaans niet gerust, voor dat hy zulk een overspeelster, na haar eerst alles op 't bitterste verweten te hebben, zelfs gekrist, en het zelve even zoo aan die gene, die zyn vrouw onteeren dorst, uitgevoert heeft. 1700.

Dit was dan de ware reden van *Saëna's* vlugt, en van haare billyke vreeze voor de woede van haaren man, wanneer hy eens *agter deze zaak komen mogt*; maar hy, daar niet af wetende, en geene de minste reden hebbende, om van haar, die hy zeer teeder beminde, te scheiden, wilde haar dit verzoek geenzins toestaan.

Hy ging dierhalven daar zy was, en bragt haar door minnelyke redenen zoo verre, dat zy zich liet ter nederzetten; doch als hy op zekeren tyd zyn Padivelden op Tan-Gnalla wilde gaan zien, had zy hem 's avonds te vooren wel beloofd mede te gaan; maar zeide 's morgens ziekelyk, en daar toe niet in staat te zyn; weshalven hy met zyne kinderen alleen derwaarts toog. Terwyl hy nu daar was, nam zy den 12den Juni 1699. 's morgens ten 4 uuren de vlugt na den *koning van Goa*, *sonder de allerminste* redenen hier toe te hebben.

Ontrent dezen tyd kreeg men op Macassar ook tyding, dat *Crain Jerenica* de Baliers met zyn rooven van menschen en beesten, zoodanig verbittert had, dat zy hem op 't eiland Salamparan, onder hen staande, gedood, gelyk zy het voornemen gehad hadden, om den roover *Pomelican* mede de rest te geven; doch die was dien dans ontsnapt.

Vermits 'er nu van tyd tot tyd ook geschillen tusschen verscheide princen, zoo van 't Bonisch als het Sopings hof, gerezen waren, waar over zy zich genoodzaakt gevonden hadden, om zich onder de bescherming der E. Maatschappy te begeven, wierden haar Edelheden gedrongen zich daar mede te bemoejen, die 't, door hun voorschryvens aan den koning van Boni, en aan de koninginne Regente van Soping, eindelyk zoo verre in 't jaar 1699. bragten, dat alle deze

1700. princen (waar onder *Aroe Teko* een der voornaamste was) by ons in onze bescherming genomen, door dien koning en koningin begenadigt, en in alle hunne staaten en goederen herstelt wierden, by welke gelegenheid ook tusschen de koningen van Boni en Goa (die, schoon de eerste met des laatstens dochter getrouwt was, op de sprong stonden, om met malkanderen te breken) weder bevredigt wierden, dat een heerlyke zaak voor ons, en voor de Heer *van Thye* was, die 'er de swaarste last van zou hebben moeten dragen.

Wat nu de vlugt van *Saëna* verder betrof, de koning van Goa liet dit *Aroe Teko* met een briefje, door zekere Macassaarze vrouw, *Pintja* genaamt, weten. Zy ontmoetede hem, by zyne te rugkomst, ontrent de rivier Mangassa, en hy stont, op 't lezen van dien brief, niet weinig verzet, en begon bekommert te worden, of 'er ook aan zyn vrouws kant niet wel deze of gene verborgene reden wezen mogt, alzoo hy aan haar bevoorens noit iet diergelyks bespeurt had. Daar beneven raadde hem de koning van Goa mede zeer sterk in dit briefje, om van haar te scheiden, 't gene hy, by *Aroe Teko*'s komst te Goa, hem door eenen *Dain Thom* nog eens aanraaden dede, doch 't geen hy dezen boodschapper volkomen afsloeg, alzoo hy zeide geen reden ter wereld te weten, waarom hy van zyne gemaalin scheiden zoude. Ook vraagde hy hem, wat reden *Saëna* daar toe had, vermits hy haar, gelyk yder een wist, zeer beminde, betuigende tegen *Dain Thom* zeer verwondert te zyn, waarom zy van hem, daar hy geenzins van haar, wilde scheiden.

Zy was toen al 27 dagen by den koning van Goa geweest, en *Dain Thom* quam nog verscheide malen met die zelve boodschappen van te scheiden by hem, doch hy zont hem geduurig met het zelve antwoord, dat hy daar toe ongenegen was, en 'er geen reden toe had, te rug. Wat reden *Radja Goa* had om zich hier mede zoo te bemoejen, schynt eenigzins, schoon men zei, dat zy zyn nigt was, duister: want zoo men *Aroe Teko's* zeggen gelooven zal, was haar moeder een slaavin van zyn oom, uit Layoe oorspronkelyk, en dus geenzins in Goa (gelyk men zeide) gebooren, of van dien vorst zyn maagschap.

Kort daar aan ging hy na den koning van Goa, om zyn pligt van vernedering by den zelven af te leggen, en te gelyk om *Saëna*, was 't mogelyk, weer by hem te krygen.

Hy dede daar groote moeite toe, en zy liet hem tot 's nachts ten 3 uuren te vergeefs, zonder dat hy iet op haar verwerven kon, wagten, waar op hy dan onverrigter zaake, en moejelyk, weer na huis, en na zyn rustplaats ging. 1700.

Terwyl hy daar gerust lag en sliep, wiert zy, van 's konings huis, hem door eenen *Toeban Rappan*, zynde een blinde Hoogenpriester, t'huis gebragt. Hy bleef tot 's morgens leggen, wanneer hy, eindelyk vernemende, dat *Saëna* stil t'huis gekomen was, by haar ging, en haar vraagde, wat 'er aan scheelde, en waarom zy hem alle die moeite aan dede, daar by voegende: *spreek doch u hert tegen my uit, en zegt my, wat 'er aan hapert, alzoo ik u noit te vooren zoo afkeerig van my bespeurt hebbe.*

Daar op viel zy hem al schreijende te voet, omheisde zyn beenen, en zeide, *ik hebbe alleen de schuld, en ik hebbe my ontrent u niet wel gedragen, weshalven ik my geheel en al aan u goedvinden onderwerpe, gereed zynde alles, dat gy my daar over zult willen aandoen, te ondergaan.* Redenen daar van.

Hy, dit gehoort hebbende met de uiterste verbaastheid, zei daar op niet anders, dan, *ik zal u niets doen, dewyl gy zelfs uwe misslag bekent, maar verbergt die voor my niet, 't zy ten goede, 't zy ten quaade, aangezien dit het regte middel is, om myn hart gerust te stellen, en om alles goeds voor u zelven te bewerken.* Dit zeide hy, om wat meer uit haar te krygen, hoewel hem reets veel zaaken bekent waren, die hy van *Dain Malaba* (broeder van *Dain Mabani*) *Dain Majannang* (*Saëna's* suster) *Toeban Rappan*, en meer anderen, al vernomen had.

Ik hebbe, zeide zy daar op, *my met* Dain Mabani *te buiten gegaan, die my verscheide minnebrieven gezonden heeft, die ik aangenomen, maar meest verbrand hebbe, en waar toe hy zekere dienstmaagt*, Sibonde *gebruikt, die haar ook verindagtigt had, dat 'er nog 1 of 2 van die brieven overgebleven, en in haar moeders huis in de slaapplaats van zekere* Saïssa *in een kistje te vinden waren.*

Zy gaf daar op ook aan *Saïssa* last om ze te haalen, die ze aanstonts by hem bragt, welke hy met veel opmerking en ontzetting las, verbrandende den eenen, hoewel hy den anderen hield, en wel, alzoo zy van veel belang was, bewaarde. Hy zeide daar op tegen *Saëna*, *dat zy haar nu wel bedenken moest, op wat wyze zy dit haar misbedryf zoude goed maaken*, waar op zy hem antwoorde, *dat zy bereid was, om ook het allervuilste dat hy haar zou willen opleggen, te ondergaan, indien hy maar beloven wilde, haar die misslag te vergeven.*

Hy zeide, *'t is wel, en ik belove u dat; maar laat wy ons egter voor eerst voor de menschen houden, als of wy waarlyk scheiden zouden.* Zy nam dit, ook zelf onder eede,

1700. eede, op den 15[den] Juli 1699 aan, en daar op zeide hy, *dat hy voor eerst van haar zoude scheiden*; daar by voegende, *ik zal in 't Campon Bharoe ontrent het kasteel gaan woonen, en komt daar u zelven in schyn als aan my overgeven, en dan zal ik overleggen, hoe ik het met u stellen zal.*

Zy verzogt hem, dat hy haar ten eersten na 't Campon Bharoe maar medenemen zou, en dat zy dan daar van een scheiden zouden; doch, alzoo hy dit afkeurde, onderwierp zy zich geheel aan zyn welgevallen; waar op hy dit alleen nog zeide (vermits zy 'er by voegde van dan zoo haast daar nog niet by hem te zullen komen) *wagt maar niet te lang, en draagt zorge, dat de Eda*, zynde de gezette tyd van wagten om te willen scheiden by de Mohhamedaanen, te weten, van 3 maanden en 3 dagen, *niet verloopt:* want zoo ras die voorby zyn, valt 'er over 't scheiden (dat dan vast volgen moet) geen bedenken meer, daar men anders in dien tusschentyd (schoon al gescheiden zynde) weer by malkanderen komen mag.

Zy nam aan daar wel voor te zullen zorgen, en bevestigde dit weder met een eed.

Aroe Teko ondertusschen gebruikte dit gewaand scheiden alleen, als een middel om te beter agter de geheele zaak te komen.

Hy zont haar dan weder na 't paleis van den koning van Goa, en ging daags 'er aan metter woon na 't Campon Bharoe over, doch bevoorens quam *Dain Thom* hem weder vraagen, of hy dan waarlyk van zyn vrouw gescheiden was, hy zeide ja, doch voegde daar by, ik zal den koning van Goa nader daar over spreken.

Zoo als hy nu in 't Campon Bharoe verhuist was, liet de koning van Boni dezen prins op Bontuwalac roepen, met welken hy over deze gansche zaak in 't breede sprak.

Daar op begaf hy zich na den Heer Landvoogt *van Thye*, die hy mede van al dit voorgevallene met *Saëna*, in 't bywezen van Capitein *Ram*, kennis gaf, die hem raadde nog wat te wagten, doch niet te haastig te zyn, en die zaak met *Aroe Poni* (dat is, den koning van Boni) vermits hy maar pas met hem verzoent was, eerst wel te overleggen, om daar in verder na zynen raad te handelen. Dit nam hy aan; en van daar weer t'huis gekomen zynde, quam daags 'er aan *Dain Mangimba*, de zoon van *Aroe Tanetta Matoewa*, hem uit zyn vaders naam aanzeggen, of hy eens geliefde by hem te komen.

Hy ging 'er na toe, en verhaalde hem toen ook de gansche zaak, tusschen *Saena* en *Dain Mabani* voorgevallen, die dit stuk ten uiterste verfoeide.

Agt dagen daar na begaf hy zich na Goa, om zyne andere gemalin, *Janiela*, 1700. met *Aroe Maroangi* van daar te haalen, alzoo hy haar by zyne verhuizing nog niet wel had konnen medenemen.

Hy ontmoete toen juist ook gevallig den koning van Goa ten huize van zyn moeder, vindende aldaar ook den afgezetten koning van Soping, *To-Issjang*, met zyn gemalin, *Crain Langelang*, de zuster des konings van Goa, by zyn hoogheid zitten.

Hy ging daar op met den koning van Goa alleen, en verklaarde hem niet alleen alles, wat 'er tusschen *Saëna* en *Dain Mabani* voorgevallen was, maar voegde daar ook by, dat hy zyn gemaalin daarom egter geenzins verworpen had, maar dat dit alleen in schyn, en met hun beider goedvinden geschiede, laatende haar daarom alleen nu nog in Goa blyven, om ondertusschen eerst regt agter die geheele zaak van haar en *Mabani* te komen, en om dus alles in zynen grond klaar te ontdekken.

Ook zeide hy tegen zyn Hoogheid, dat zy daar na in 't Campon Bharoe weer by hem komen, en zich aan hem, volgens hun onderling versprek, onderwerpen zou, om met haar dan na zyn goedvinden te handelen. Is dat zoo, zei de koning van Goa, dan zal ik my maar houden; als of ik van die geheele zaak niets wete.

Den 9[den] Augusti onderzogt hy de zaak van *Saëna* en *Dain Mabani* met allen ernst by *Si-bonde*, de welke getuigde dat *Dain Mabani* wel vast in zyn huis, en by *Saëna* een gansche nacht geweest, en dat zy hem zelf 's morgens uitgelaaten had, waarom zy ook niet gelooven kon, dat *Saëna* oit weer by hem, hoe dier zy hem dat ook gesworen mogt hebben, komen zoude.

Den 20sten dito zont hy zekere *Panre* na Goa by *Toeban Rappan*, om hem te zeggen, dat hy geheel en al aan hem stelde, om de zaak tusschen *Saëna* en hem te vereffenen, alzoo hy haar geenzins verlaaten, en aan den koning van Goa daar van ook kennis gegeven had; waar op dan *Toeban Rappan* aannam 't goede best tusschen hen te bewerken.

Eenigen tyd bevoorens had *Aroe Teko*, *Dain Malaba*, den ouder broeder van *Dain Mabani*, by zich geroepen, den welken hy, na met hem over de zaak van zyn broeder gesproken te hebben, na *Dain Mabani* zont, met belofte, dat hy hem, zoo hy de waarheid zeide, en om vergiffenis verzogt, alles vergeven zou, verzoekende eenelyk te mogen weten, wat voor brieven zy gewisselt, en wat zy verder te zamen gedaan hadden.

Hier op zei *Dain Mabani*, dat hy in die zaak geen schuld ter wereld, en dat hy

1700. hy geenzins haar, maar zy hem, gezogt, gelyk hy ook, 't gene zy hem zont, niet gehouden, maar geweigert had, dit nader hier mede bevestigende, dat hy verscheide van die dingen aan zekere vrouw, *Sitje* genaamt, te bewaaren gegeven had.

Drie dagen daar na liet *Aroe Teko* aan *Dain Mabani* door *Dain Malaba* zeggen, dat hy hem rond uit de waarheid belyden, of dat hy anders die zaak door de wapenen met hem vereffenen zoude, aangezien hy (*Aroe Teko*) den ring, en de neusdoek, hem door *Saëna* gezonden, en die hy nog dagelyks droeg, zeer wel kende.

Dain Mabani dit gehoort, en geen lust hebbende om te vegten, gaf kort daar aan den ring aan *Dain Malaba*, met verzoek, om die aan *Aroe Teko* te geven; doch de neusdoek zeide hy aan zyn moeder gegeven te hebben.

Daar op gaf *Dain Malaba* den ring aan *Aroe Teko* over, doch verzogt, dat hy hem verder buiten die zaak wilde laaten, alzoo hy de zelve, schoon door zyn broeder gedaan, ten uitersten mispryzen, en hem in alles ongelyk geven moest; waar op dan *Aroe Teko* beloofde, hem daar over niet meer te zullen aanspreken, hem alleen nog verzoekende, om van zyn broeder eens te hooren, of hy geen brieven van *Saëna* had, met bedreiging, dat hy die doch voor hem niet wilde verbergen. Hy zeide ook nog, dat, zoo *Dain Mabani* die 2 meiden, *Sitje* en *Sonting*, die tusschen beiden gegaan hadden, aan hem overgeven, en hem om vergiffenis bidden wilde, hy dan met *Dain Malaba* by hem komen kon, en dat hy hem dan alles vergeven zou.

Daar op ging *Dain Malaba* by *Aroe Cajoe*, een van *Aroe Teko*'s broeders, en gaf hem kennis van dit voorgevallene, waar op *Aroe Cajoe* gezegt had: *'t is wel, wil myn broeder dit aan uw broeder vergeven, ik mag het wel lyden*; doch laat ons liever wagten tot dat *Aroe Mamali*, *Aroe Belo* (*Mabani*'s halve broeders) en *Aroe Mampoe* (broeder van *Aroe Teko*) van Mandhar zullen gekomen zyn, om dan te zamen die zaak eerst rypelyk te overwegen.

Aroe Teko, van dit onderling overleg tusschen deze twee princen mede kennis gekregen hebbende, keurde dit ook goed, en zeide zich zeer gaarne in die zaak aan 't oordeel en goedvinden van zyn broeders te willen gedragen.

Hy wagtte dierhalven tot hun te rugkomst van Mandhar, of tot den 13^den^ October; maar daar wiert van hen over die zaak niet gesproken, nog gerept, zoo dat dit zoo heen sleurde, zelf tot den 4^den^ April 1700., wanneer *Aroe Mamali* na Boni vertrok, om de goude Quitasol (ofte zonnescherm) in Boni te brengen. 1700.

Aroe Teko, hoe ongeduldig ook over dit onbehoorlyk uitstel van een zaak, waar aan hem zoo veel gelegen was, wagte na *Aroe Mamali*'s vertrek nog 8 dagen; maar ziende, dat 'er al weder niets van quam, schoon hem ondertusschen van den eenen en den anderen groote beloften gedaan waren, ging daar op deze gansche zaak den koning van Boni bekent maaken, daar byvoegende, dat hy ook de Heer *van Thye* van alles kennis gegeven, en dat hem die geraaden had dit met zyn hoogheid eerst wel te overleggen, en zich na zynen raad te gedragen.

Daar op gaf de koning van Boni (zoo *Aroe Teko* aan de Heer *Beernink* naderhand verhaalde) aan *Aroe Teko* den 2^den^ Mey, op Pating-Loang zynde, tot antwoord: *is dat zoo gelegen, en heeft* Dain Mabani *u dien hoon aangedaan, zoo kond gy hem maar dooden: want wat voor een mansperfoon kan, dat men zoo met zyn vrouw leeft, verdragen.*

Daar en boven had *Aroe Poni* op zekeren avond (gelyk wy in 't vervolg nader aanhaalen) *Aroe Teko*, zoo als hy toen zelf met *Dain Mabani* van een en 't zelve tafelbord gegeten had, en 't gezelschap nu scheiden zou, by zich geroepen, en tegen hem gezegt: *Vader, zoo menigmaal ik u zie, ben ik onrustig van geest, en beschaamt, en wat staat kan ik op u maaken, dat gy myne ordres wel uitvoeren zult, die niet bequaam zyt om uw eigen schande te wreeken.*

Aroe Teko, dezen doodelyken steek des konings van Boni voelende, en ten eersten wel begrypende, waar zyn Hoogheid heen wilde, zei tegen dien vorst: *Aroe Poni, gy zult my dat niet meer verwyten, en ik verzekere u by handtasting, dat* Dain Mabani *morgen, of dat ik anders zelf, een lyk zyn zal.*

Doch eer zy van een scheidden, beloofde de koning van Boni aan *Aroe Teko*, dat hy hem, alzoo 'er daags 'er aan een haanengevegt besproken was, zou laaten weten, als *Dain Mabani* daar verschenen was, en dat het teeken van zekerheid tusschen hen wezen zou, dat hy dan *Aroe Teko*'s groote kamphaan zou laaten verzoeken, om welke reden ook *Aroe Teko*, die toen by dat haanenvegten niet verscheen, in zyn huis op de nader tyding, en 't eisschen van dien haan, bleef wagten.

Zoo ras was 'er de dag en tyd van 't haanengevegt niet, of *Dain Mabani* verscheen daar nevens veel andere Macassaarze princen; en de koning van Boni had 'er zoo ras geen kennis af, of hy liet de groote kamphaan van *Aroe Teko* eisschen.

Zoo

1700. Zoo ras had *Aroe Teko* dit niet gehoort, of hy gaf aan zyn volk last, om op *Dain Mabani* wel te passen, en hem, wanneer hy van daar ging, onder de voet te stooten. Dit namen zy den 3[den] Mey 1700. zoo wel waar, dat zy hem, zoo ras hy van daar vertrok, zeer behendig, niet verre van het kasteel, het leven benamen, dat aanstonts een grooten kreet gansch Macassar over gaf, alzoo dit een schandelyke moord van een der grootste Sopingze princen, en die men ten eersten ook wist dat door *Aroe Teko's* last bedreven was, en die nog zyne magtige vrienden, waar onder de regerende koninginne van Soping, nog de E. Maatschappy, ongewroken zouden, nog konden laaten.

Op den zelven dag van 't bedryven dezer moord gaf de Heer Landvoogt *van Thye* aan haar Edelheden kennis daar van met verzoek, om haaren last hier ontrent. Ook verbood hy *Aroe Teko* wel in 't kasteel, of de negry Vlaardingen (waar door men de stadt Macassar verstaan moet) te verschynen, maar hy heeft toen in dit stuk niet gedaan, 't geen hy als een wakker en onbevreest Landvoogt gehouden, en vermogens was te doen: want had toen *Aroe Teko* gevangen genomen, zoo had hy hem, volgens de wetten der Macassaaren en der Boniers, zeer gemakkelyk ter dood konnen doemen, waar in hem toen alle de koningen en princen ten eersten zouden toegevallen hebben, te meer, alzoo *Aroe Poni*, en die van zyn streng, die de magtigste is, niet anders zogten, dan hem aan een kant te hebben. Ja ik stelle vast, dat beide deze princen, *Dain Mabani* en *Aroe Teko*, den koning van Boni even zeer in de weg waren, en dat hy geen beter middel wist, om zich van hen beide te gelyk te ontslaan, dan *Aroe Teko* tegen *Dain Mabani* op te hitzen, en hem aan te raaden den zelven te vermoorden, vaststellende, dat hy dan als moordenaar van *Dain Mabani* ook ter dood zou moeten gevonnist worden, als de zaaken volgens 's lands wetten maar behandelt wierden. Dit, zeg ik, zou de Heer *van Thye* toen zeer gemakkelyk in dezen staat hebben konnen brengen; maar vermits hy den tyd en gelegenheid liet voorby loopen, is hy oorzaak geweest, dat haar Edelheden, benevens zyn vervanger, en de regeering van Macassar, daar over zeer groote bekommeringen gehad hebben, en, door te lang te draalen, buiten staat geraakt zyn om hem aan 't leven te komen.

Indien hy dit onder de regeering van de Heer *Beernink* gedaan hadde, zoo was hy zekerlyk in korten tyd na die moord, zoo my uit schryvens van zyn Ed. gebleken is, een man des doods geweest. 1700.

Doch indien men het zeggen van *Aroe Teko*, en de gedagten van anderen, eenig geloof geven mag, zou niet alleen de koning van Boni, maar ook de Heer *van Thye* (dat ik niet gelooven kan) hem geraaden hebben, om zich op deze wyze aan *Dain Mabani* te wreeken; ja daar zyn 'er, die meinen, dat de Heer *van Thye* met opzet, om *Aroe Teko* te behouden, zoo gedraalt, en die zaak niet alleen uitgestelt; maar dat hy ook niet weinig geld (dat ik al mede zoo niet aannemen kan) daar voor getrokken zoude hebben.

Waar by dan nog deze zaaken quamen, dat de beledigde party, te weten, *Dain Mabani's* broeders, en vooral de regeerende koninginne van Soping, zelf de zaak niet al te sterk aanbonden, nog regt over dien moord vorderden, gelyk aan de andere zyde de koning van Boni, schoon niets ter wereld meer, dan *Aroe Teko's* dood, wenschende, en de koning van Goa, by geen van beiden geerne voor den quaaden man wilden doorgaan, waar door 't regt, van hem ter dood te konnen doemen, metter tyd quam te vervallen. Daar hy, een van de gevaarlykste princen op gansch Celebes, en voor welken nu en dan zelf de koning van Boni gevreest heeft, nu wel eens van dit eiland na onze vyanden had konnen vlugten, waar van de E. Maatschappy wel zeer droevige smerten zou hebben konnen gevoelen.

Dit alles egter, om my hier op rondborstig te verklaaren, had de Heer *van Thye* ('t zy schuldig, 't zy onnoozel) buiten alle tegenspraak wel konnen voorkomen, maar wie zal my verzekeren dat haar Edelheden zyn bedryf, van zulk een prins buiten haaren last te dooden, wel zouden opgenomen hebben, waar voor ik vaststelle dat de Heer *van Thye* gevreest heeft, wetende, wat sterke strengen haar Edelheden, voor al in zaaken van zoo veel gewigt, altyd om den arm houden. Dies is het zeker, dat hy niet dan om zeer goede redenen, alzoo hy een zeer voorzigtig man was, zulks gedaan heeft; en schoon hy aan *Aroe Teko* verboden had, in de stadt of ontrent het kasteel te komen, dat hem ook uit den naam van den koning van Boni aangezegt was, heeft hy zich egter geenzins ontzien, om dit verbod, 't zy des Landvoogts, 't zy des konings van Boni, te overtreden, en verscheide maalen in de negry Vlaardingen, en in deze en gene straaten met een grooten stoet te verschynen, en zelf by deze en gene Bedienden der E. Maatschappy (gelyk ons nog wel nader blyken zal) aan te gaan, zonder dat daar over mede iets, 't zy door de Heer *van Thye*, 't zy door dien koning,

1700. tegen *Aroe Teko* gedaan is, waar uit dan by zommigen te meer vaſtgeſtelt word, dat *Aroe Teko* deze moord niet, dan met voorkennis en goedvinden, zoo van de Heer *van Thye*, als van den koning van Boni, bedreven, of dat men ten minſten zeer grooten ſchyn tot zulke gedagten gegeven heeft, hoe ſterk ook de koning van Boni dit daar na (gelyk ons in 't vervolg nader voorkomen zal) loochenen mogt.

De dood van de Heer van Thye 1700. Ondertuſſchen quam de Heer *van Thye* niet lang na deze bedreven moord (dat wel meeſt tot zyne verſchooning is) in Juni te ſterven, waar van de Regeering van Macaſſar den 14den dito aan haar Edelheden kennis gaf, die reets niet dan te veel met die moord van *Aroe Teko* belemmert, zich niet minder door 't onverwagt affterven van dien Heer verlegen vonden; doch om zich hier door te redden, vonden haar Edelheden goed de Heer *Cornelis Beernink* (die zy al bevoorens in de Heer *van Thye*'s plaats gekoren hadden) met hun ſchryvens van den 21ſten Juli, na Macaſſar, maar met zulke wonderlyke bevelen over 't geval van *Aroe Teko*, af te zenden, dat men nu en dan moeite hebben zal om te raaden, wat zy in deze netelige zaak beliefden gedaan te hebben, alzoo zy dan eens belaſtten, dat men hem ſtreng ter dood vonniſſen, en de agting der E. Maatſchappy in dezen wel bewaaren, en dan weer, dat men zien zou door de Grooten in der ſtilte op allerlei bedekte middelen pardon voor hem by haar Edelheden te doen verzoeken.

De Heer Beernink Landvoogt.

By 't vertrek van de Heer *Beernink* hadden haar Edelheden ook (gelyk al in 't jaar 1698. vaſtgeſtelt was) beſloten een tweeden Capitein nevens *Jan Pieterszoon Weſſelburg* (namelyk *Ditlof Blad*, die over eenige dagen met het ſcheepje de Hartloop volgen zou) na Macaſſar te zenden, en den Heer *Henrik Collaart van Lynden*, te dier tyd Gezaghebber hier, na de Heer *van Thye*'s dood, te verloſſen, en zyn E. met de Hartloop, of eenig ander vaartuig, op Batavia te verwagten, ſtaande als Tweede hier dan de Heer *Jacob Klaaszoon*, en de Fiscaal *Henrik Steenkop* (die zoo na Banda ging) door den onderkoopman *Jacobus Vos* vervangen te worden, gelyk zy nu *Arent van der Myl* als Sabandaar goedkeurden.

Aangezien nu de nieuwe Heer Landvoogt *Beernink* by zyn komſt op Macaſſar (volgens gewoonte) geen memorie wegens den ſtaat van 't Macaſſaars gouvernement, dewyl de Heer *van Thye* dood was, te verwagten had, zoo hadden haar Edelheden hem alle brieven, zedert 't jaar 1693. over en weder gewiſſelt, mede gegeven, om die op de reize te doorlezen, en daar door een grondige kennis van de Macaſſaarze zaaken te krygen, vaſtſtellende, dat de Heer *Collaart*, en de Raad, zyn Ed., by zyn komſt, wel nader van alles, 't geen zedert mogt voorgevallen zyn, onderrigten zouden. 1700.

Doch eer wy hier mede voortgaan moeten wy tuſſchen beiden inlaſſen zeker berigt, dat haar Edelheden aan de Heer *Beernink* voor zyn vertrek gaven.

Zy vertoonden aan zyn Ed., dat Macaſſar de ſleutel van de Ooſt, en dat deze Landvoogdy hen, ten tyde, toen de Macaſſaaren nog in hunnen bloei waaren, zeer groote belemmeringen en moejelykheden, voor al in Amboina gegeven hadde; maar dat zy in de jaaren 1667. en 1669. door de Heer *Speelman* beteugelt zynde, men haar nu ook wel ſtreng in dien band houden moeſt, waar toe de E. Maatſchappy nu de magt in handen had, door 't Contract van Bonaye, en 't XXV. Art. van dien; alzoo zy by dat Art. gemagtigt was, om over hunne geſchillen, als eerſte Bondgenoot, in billykheid, en volgens 's lands regten te vonniſſen.

Berigt haarer Edelheden aan de Heer Beernink wegens de voorige zaaken alhier.

Maar gelyk nu, met dit te doen, de regte balance onder de Bondgenooten gehouden word, alzoo is dit een zaak van de uiterſte omzigtigheid, en van zoo veel moeite voor de Heeren Landvoogden zedert dien tyd geweeſt, dat haar Edelheden bekennen moeſten, dat men dit, by 't leven van den voorigen koning van Palacka, noit na den eiſch van dien Art. had konnen uitvoeren, aangezien die koning, bevoorens mede door de Macaſſaaren t'ondergebragt zynde, en zedert onze wapenen onder de Heer *Speelman* gevolgt, en door zyn groote dienſten, veel vermogen by ons bekomen hebbende, die gelegenheid en genegenheid van haar Edelheden van tyd tot tyd had zoeken waar te nemen, om zich aan de Macaſſaaren, op welke hy zeer verbittert was, te wreeken, en hen, daar hy maar kon, te verkleinen, gelyk ook hier uit een belegering in 't jaar 1677. door *Radja Palacka* gevolgt, en waar door een groot getal Macaſſaaren van 't eiland Celebes gevlugt was, die daar op hunne rooveryen, en andere voornemens op Java's Ooſtkuſt, Tsjeribon, Bantam, Sumbawa, Palimbang, Jambi, Siam, Borneo, en elders, zeer ſtout in 't werk geſtelt, en de E. Maatſchappy op alle die eilanden, en kuſten, veel moejelykheden verwekt; en tot groote onkoſten genoodzaakt hadden, alzoo zy hen dwongen na alle die plaatzen, daar zy de pypen ſtelden, van tyd tot tyd veel krygsvolk te zenden.

Door dezen aanleg had de overleden *Radja Palacka* metter tyd op Celebes de volſtrekte oppermagt over alle de andere ko-

1700. koningen van dat eiland zoo verre reets aan zich weten te trekken, dat niet alleen die van 't koninkryk Soping, en andere, die bevoorens onder 't jok der Macassaaren stonden, zedert volslagen van hem afhingen, en al hunne magt aan hem opgedragen hadden; maar dat ook den koning van Goa zelf zich niet ontzag dit by een brief zeer lafhertig aan haar Edelheden te kennen te geven, hoewel deze brief niet buiten kennis van *Radja Palacka* afgegaan, en eerst van hem doorlezen was.

Ja zelf had *Radja Palacka* die bepaalde magt zoodanig metter tyd beginnen te misbruiken, dat hy in toorn de Grootste des lands niet verschoonde, en hen maar nederzabelde, dat egter meer de schuld der Bondgenooten, die dit leden, daar zy 't stutten konden, dan wel van *Radja Palacka*, was.

Ondertusschen was hy 't ook, die de Bondgenooten eerst verzameld, die vrygevogten, en ze alle by de E. Maatschappy als een vader (hoedanig men hem aanmerkte) gebragt, waarom hy ook zeer veel by de zyne, *en by ons, voor* uit had. *Ook dede hy* zyn zaaken zoo straf, en zoo schielyk af, om dat hy wist, dat zyn volk zoo moest bestiert worden, en om te beletten, dat wy door onze verkeerde voorspraak dit niet verhinderen mogten.

Dit bedryf nu van *Radja Palacka*, van zelf de grootste koningen aan den hals te komen, en dezelve, zonder ze eens te hooren, om te brengen, stont haar Edelheden wel geweldig tegen de borst, maar aangezien zy hem zelf zoo groot gemaakt hadden, konden zy hem nu niet voor 't hoofd stooten, te meer, alzoo 't den naam had, dat hy dit alles ten beste van de E. Maatschappy dede. Hoewel hy niet anders zogt, dan zich zelven, tot nadeel der E. Maatschappy, meester van alles te maaken.

Ondertusschen gaven haar Edelheden aan de volgende Landvoogden last, om die door geweld nu onbepaalt gewordene oppermagt van *Radja Palacka* zoo voorzigtig en zagt, als 't mogelyk was, allenskens te bepalen, dat ook de Heeren *Cops*, en *Hartsink*, wel met veel overleg hadden zoeken te doen; doch zy waren hier in zeer veel door de lafhertigheid van den koning van Goa verhindert geworden; gelyk hier door in 't vervolg, voor al door de flaauwheid van de Heer *Prins*, het evenwigt geheel en al in 't voetzand geraakt was, zoodanig, dat de E. Maatschappy toen geheel van haar stuk scheen verzet te zyn, voornamentlyk ook, na de moord der koningin van Dompo, in welke tyd haar Edelheden, by haare instructie van den 22sten Januari in 't jaar 1695. aan den toen vertrekkenden Heer Landvoogt *van Thye* zoodanigen last gegeven hadden, als zy in opzigt der andere Bondgenooten meinden van nooden te zyn. 1700.

By zyn leven had *Radja Palacka* zyn neef *Lapatauw* wel als zyn vervanger verklaart, doch hem daar na weer verworpen, alzoo hy verwaarloost had den Heer *van Thye*, volgens zyn last, op te wagten, en zoo *Aroe Teko* toen niet op Sumbawa geweest was, zou hy zekerlyk dien koning gevolgt hebben; maar dewyl hy nu afwezig was, wist *Radja Goa* het egter zoo te draajen, dat *Lapatauw* in zyn plaats quam; een woest bot mensch, die van niemant wil geraaden zyn, na zyn hoofd leeft, en zeer haastig is.

Na dat nu *Radja Palacka* 't jaar daar aan overleden, en *Crain Lapatauw* in zyn plaats, als koning van Boni, aangestelt was, was 'er een groote verandering ontrent het houden van die streng gekomen, alzoo die prins in zich zelven zeer los en ruw van leven, en met veel andere onvolmaaktheden bezet was, behalven *dat 'er ook tusschen hem*, en zyn schoonvader, *Radja Goa* (gelyk ons laater blyken zal) een doodelyke verbittering ontstont, waar by nog de voorige koning van Soping, *Toydsjang*, door den voorigen koning van Palacka afgezet, in en over Soping als koning weer aangestelt was, een zaak, waar in de koning van Goa niet weinig de hand gehad hadde, en die de jegenwoordige koning van Boni door eenig krygsvolk, reets na Soping gezonden, zogt te beletten, waar door hy dan ook veel princen genoodzaakt had, zich onder de bescherming der E. Maatschappy te begeven, al het welke nu aan de E. Maatschappy meer voet gegeven had, om den koning van Boni in zyne oppermagt over de andere Bondgenooten, die hy zich even zoo sterk als zyn oom aanleunen liet, wat meer, dan te vooren, te beteugelen. Egter dorst *Radja Loeboe*, even na *Radja Palacka's* dood, by de aanstelling van den nieuwen Radja Boni, wel zeer stout aan de Heer *van Thye* vraagen, *of de jegenwoordige koning van Boni het ryk nu even zoo, als de voorige koning, en met de zelve magt over de Bondgenooten, hebben zou*; daar nog by durvende voegen, *dat, zoo het met die zelve magt niet was, dan ook de vrede en eenigheid der Bondgenooten niet bestaan kon*; hoewel die zelve koning naderhand wel heel andere taal gevoert heeft. Egter moet men bekennen, dat, schoon wel de E. Maatschappy de eerste der Bondgenooten is, zy waarlyk dat regt niet wel oeffenen kan, ten zy zy door een tweede medehelper, die na alles verneemt, en dat eerst in den haak brengt, geholpen, en ondersteunt word, waarom ook de

1700. Heer *Speelman*, dit zeer wel voorziende, die hooger magt in 't bywezen van alle de Grooten, onder ons hooger gezag, aan *Radja Palacka* opgedragen had.

Hier op was verder den oorlog van den koning van Tambora met die van Bima, Dompo, enz. in 't jaar 1699. (door *Aroe Teko* en *Crain Jerenica* mede onder 't hooger gezag der E. Maatschappy bygewoont) gelyk mede de vrede tusschen *Aroe Poni* en den regerenden koning van Soping, en alle de princen, waar op zy misnoegt waren, ja zelf een onverwagt vergelyk tusschen de koningen van Boni en Goa, gevolgt.

Uit dit berigt nu meinden haar Edelheden dat de Heer *Beernink* veel licht kreeg, om wel te bezeffen, dat, hoe veel moejelyke beraadslagingen haar Edelheden hier over in de voorige tyden, zoo, over 't houden van 't evengewigt, als in 't bewaren van 't gezag der E. Maatschappy onder de Bondgenooten, om hier alles weer in den haak te krygen, ook mogten gehad hebben, de algemeene zaak nu egter een geheel andere gedaante, en haar gezag alhier zulk een nieuwe luister gekregen had, dat zy den Heer *Beernink* hier by vooreerst genoeg meinden in staat gestelt te hebben, om te weten, wat hem, tot het ordentelyk houden der balance van 't evengewigt onder de Bondgenooten, verder van nooden was, waar ontrent hem 't doorbladeren der medegegevene brieven nog vry meer en klaarder opening stont te geven, alzoo zyn Ed. daar uit nader blyken zou, van wat aard de jegenwoordige koning van Boni was, en hoe voorzigtig men zyn Hoogheid binnen de palen van zyn pligt houden, en wat zyn Ed. ontrent den Koning en Grooten van Goa, mitsgaders ontrent alle de andere Bondgenooten, doen moest.

Voor al gaven haar Edelheden dien Heer in last, zoo 'er feitelykheden mogten voorvallen, die men niet stuiten kon, dat het dan altyd best was de E. Maatschappy buiten 't spel, en onzydig te houden; mits dat hy dan ook voorzigtig beletten moest, dat de eene party de andere niet bedierf, dat alles op zyn tyd weer tot een goed vergelyk gebragt, en de verongelykte door 't gezag der E. Maatschappy in zyn voorigen staat herstelt wierd.

Ondertusschen moeten wy hier zeggen, dat gelyk de oude *Radja Palacka* een uitstek onder de Boniers was, alzoo zy doorgaans doffer en botter van geest, dan de Macassaaren, zyn, de zaaken na zyn dood een wonderlyke keer namen, waar van zich 't Hof van Goa ook wonderlyk heeft weten te dienen, aangezien die hooghertigen iets aangebooren hebben, waar mede zy de overige Celebize volkeren 1700. weten te lokken, en tot hun gevoelen over te brengen, konnende hunne politike voornemens door een geraffineerden haspel zoo fyn door elkanderen draajen, dat de botterikken van Boegineezen niet eens konnen merken, wat 'er agter steekt. Ook zal men niet fyns nog geestigs onder de Boegineezen vinden, dat uit geen Macassaarze herzenen gekomen is.

Men belastte zyn Ed. ook, dat alle de koningen van Sumbawa (als die van Bima, Dompo, Tambora, Core, Pekat, en Sumbawa) daar de Celebische vorsten schreyeling zogten over heenen te zitten, niet meer, als bevoorens, gedrukt, maar in hunne regten gehandhaaft, en dat zoo veele van daar gevlugte volkeren, op welke men vuile rooveryen gepleegt had, in 't hunne hersteld, en door ons gezag eens weder opgebeurt mogten worden, waar door het aanzien, en de agting der E. Maatschappy niet weinig by alle deze volkeren toenemen zoude.

En haare bevelen ontrent verscheide zaaken, als mede ontrent de bedreven moord.

Het schynt ook dat de brief, door den Heer *van Thye* zalr., en den Raad van Macassar, over de moort van *Dain Mabani* aan haar Edelheden geschreven, zoo kort en verward opgestelt was, dat hen daar in alles nog te duister voortquam, om eenige vaste ordre te geven, te meer, alzoo zy zedert geen nader schryvens daar over van Macassar bekomen hadden; waarom zy dan eerst een nader en een omstandiger berigt van de Heer *Beernink*, na dat zyn Ed. daar zou aangeland zyn, verwagteden.

Ondertusschen hadden haar Edelheden ook gemerkt, dat die van Goa zich nog wel meest deze zaak aantrokken, weshalven zy den Heer *Beernink* in last gaven, om voor al doch te beletten, dat die van Soping zich met die van Goa niet tegen die van Boni versterken mogten, alzoo dan de spil van 't gezag der E. Maatschappy geheel en al in de assche leggen, en zy buiten alle tegenspraak ten eersten in 't onderspit wezen zoude, aangezien de voorige tyden hen geleerd hadden, dat de overwinning van den koning van Soping aan de Macassaaren 't grootste gezag toegebragt had, om hunne heerschappy over gansch Celebes uit te breiden, om welke reden die van Boni zich ook altyd van dien van Soping aan hunne zyde hadden tragten te verzekeren, gelyk dat de E. Maatschappy ook best diend, en 't van haar altyd, zoo veel 't mogelyk was, daar na geschikt is, om dus te beter in staat te zyn de balance tusschen de Bondgenooten in evengewigte te houden; maar het zelve moet by ons zoo verre niet getrokken worden, als de koning van Boni dat wel gaarne zoude hebben, te weten,

't ge-

1700. om over die van Soping als Opperheer 't gezag te voeren, alzoo dit geenzins de meining haarer Edelheden, maar in tegendeel haare last en bevel was, om de regten van yder Bondgenoot in 't byzonder in alle billykheid te handhaven, en maar te beletten, dat geen van die twee magtigste partyen een al te grooten aanhang tot nadeel van ons gezag kreeg.

Haar Edelheden hadden ook wel berigt gekregen van de dood van *Crain Jerenica*, en van den buit, die men daar by bekomen had, bestaande in veel geweeren van goud en zilver, enz., gelyk zy daar by ook zagen, dat de zelve aan de Heer *van Thye* reets door *Radja Goa*, in 't leven van dien Landvoogt, waren overgelevert; maar alles quam hen dien aangaande mede nog zoo duister voor, dat zy meer licht dienden te hebben, eer zy in staat waren, om nader bevelen hier over te geven.

Aangezien nu die van Bima aan haar Edelheden belooft hadden, zoo veel Sappanhout te zullen leveren, als 't schip de Peperthuin, na deszelfs komst van Timor, zou konnen laden, zoo zouden haar Edelheden dit ook by de eerste gelegenheid te gemoet zien.

Hier nu mede vertrok de Heer *Beernink* in 't midden van Juli met het schip de Matroos na Macassar.

Ook gingen nu te gelyk aan de Regeering van Macassar eenige brieven van haar Edelheden, waar by zy aan haar Agtb^den den 19^den Junii (nog van de Heer *van Thye*'s dood niet wetende) bekent maakten, dat zyn Ed. door de Heeren XVII. in 't vaderland den 30sten October *1699*. Buitengemeen Raad van Indiën gemaakt was, en dat haar Edelheden daar op goedgevonden hadden zyn Ed. na Batavia te ontbieden, en hem door de Heer *Beernink* te doen vervangen, doch ondertusschen 't overlyden van dezen Heer, by haar Edelheden vernomen zynde, hadden zy daarom den Heer *Beernink* maar ten eersten tegen de Moesson op herwaarts afgeveerdigt.

Zy hadden by hun schryvens aan den koning van Boni, en aan de koningin van Soping ook ernstig aanbevolen, om die moord van *Dain Mabani* aan *Aroe Teko* streng te straffen; hoewel de tyd ons leeren zal, dat haar Edelheden by die last niet zullen volharden. Zy gaven ook bevel om wat meer schildpads hoorn, dan bevoorens, al was het tegen 70, 80 ja 90 R^ders 't picol, voor d'E. Maatschappy in te koopen, mits dat dit deugdzaam in zyn soort zyn moest.

Hun bevel was ook, uit last der Heeren XVII., om allezins hier tegens het listig inbooren der Engelzen, en van allen die onzen handel tragtten te benadeelen, yverig te waaken, als mede om de jaarlykze renten van opgenomene penningen van 5 tot 4 ten 100. te verminderen dat van den 1sten September by allen, die hun geld op dien voet by de E. Maatschappy laaten wilden, ingaan zou, en die dit ongenegen was, kon men zyn geld maar wedergeven. 1700.

Voor 't laatst maakten zy nog bekent, dat 'er volgens de Nieuwe, of Gregoriaanze styl, in 't jaar 1700. geen schrikkeljaar wezen, en dat dierhalven Februari maar 28 dagen (waar op men in 't maaken van alle schriften wel letten moest) hebben zoude; daar by voegende, dat in 't jaar 1600., en vervolgens alle 4 jaar, wel een schrikkeljaar geweest was; maar dat 'er in de jaaren 1700, 1800. en 1900. geen, doch weer in 't jaar 2000. een schrikkeljaar wezen zoude.

Zoo ras nu was zyn Ed. niet hier, of hy nam de Regeering van de Heer *Collaart* den 11^den Augusti over, en gaf haar Edelheden ten eersten van 't noodige berigt.

Den 26sten December verscheen ook Capitein *Blad* met de Hartloop, nevens een lading van *f* 16891 - 5 - 8. in verscheide waaren bestaande, en den 31sten December 1700. zonden haar Edelheden, met 't schip den Yssel, den Fiscaal *Vos* met 100 krygslieden herwaarts, behalven welke zy in 't begin des jaars 'er nog 80 gezonden hadden, die met de verdere, hier in bezetting leggende, 646 koppen uitmaakten, in tyden van vrede overgenoeg, om alle posten te konnen bezetten; doch in oorlogstyden kon men ten eersten meer volk en spoedig ontzet krygen.

De Heer *Beernink* nu op Macassar verschenen zynde, had *Radja Boni* (zoo uit haar Edelheden schryvens van den 31sten Februari 1701. bleek) met veel yver zich van Tsjinrana na 't kasteel begeven, om den nieuwen Heer Landvoogt ordentelyk te ontfangen, en om den brief van haar Edelheden volgens gewoonte zeer staatelyk te doen inhaalen.

Nadat nu zyn Ed. eenigen tyd daar na van alles, en inzonderheid over de zaak van *Aroe Teko*, zoo door den Heer *Collaart* en den Raad, als door den koning van Boni, net berigt ontfangen, en verstaan had, hoedanige buitenspoorigheden *Aroe Teko* nog boven die moord, zoo by 't leven van de Heer *van Thye*, als vooral daar na, by deze en gene onzer bedienden bedreven had, alleen om dat hem door dien overleden Landvoogt de ingang in 't kasteel verboden was, en hoe hy niet voor den 29sten Junii na Tsjinrana op *Radja Bonis* ontbod vertrokken was, na dat hier over aan zyn Hoogheids

Buitenspoorigheden van Aroe Teko.

1700. Stadthouder of Ryksbestierder *Aroe Tanette Matoewa*, door de onzen zeer sterk geklaagt was, gaf zyn Ed. daar van aan haar Edelheden behoorlyke kennis, daar by voegende, dat de koning van Boni, zoo 't scheen, meer na een strenge straf over die moord, dan wel tot eenige inschikking, overhellen zoude, hoewel die van *Aroe Teko*'s maagschap 't mogelyk daar toe zouden zoeken te brengen, dat de zaak mogt ingeschikt worden; ook blykt my uit verscheide brieven over en weder gewisselt, dat, hoe zeer de koning van Boni na de dood van *Aroe Teko* in zyn hert haakte, hy egter, om zyn ware meening te ontveinzen, nevens die van Soping (dien 't voor al raakte) gezegt had, dat deze zaak hen niet aanging, zonder egter daar by te voegen, wie dan over *Aroe Teko*'s *zaak*, en over zoo vuilen moord, als Regter zitten zou. Ja zelfs had *Carelessang*, tolk des konings van Boni, den 2^den December 1700. den Heer *Beernink*, uit *Radja Boni*'s naam gezegt, dat die twee Hoven het oordeel over die zaak aan de E. Maatschappy bevolen lieten. Welk zeggen nogtans maar voor een beleeft compliment op te nemen was, alzoo die zelve *Carelessang* kort bevoorens uit naam van *Dato Riwato*, koningin van Soping (de gehoonde en klagende party) klaar uit gezegt had, dat, vermits *Dain Mabani* nu van kant het ook best was, dat men het daar by liet, en dat *het metter tyd wel dood bloeden zou.* Ook quam 't besluit van den koning van Boni, en van de koningin van Soping, daar op uit, dat zy hem nu, alzoo 'er, volgens de Macassaarze wetten, reets te veel tyd verloopen was, niet konden vonnissen, waar uit dan de Heer *Beernink* niet qualyk besloot, dat schoon men, om 't regt en 't gezag der E. Maatschappy in eere te houden, al goed vont het vonnis *des doods* over *Aroe Teko* te vellen, hy egter met veel grond vreesde, dat het zelve niet zou uitgevoert worden, waar by dan de E. Maatschappy in opzigt van haar gezag en fatsoen te veel zoude wagen; weshalven het daar na toe scheen te hellen, dat het (gelyk uit later schryvan de Heer *Beernink* van den 20sten April 1701. bleek) best zyn zoude *Aroe Teko*, om zyne groote vrienden, en om van de E. Maatschappy 's wegen niets te wagen, maar te begenadigen.

Verdere beraadingen der Grooten over zyn zaak.

Die de zelve schenen te willen over 't hoofd zien.

Haar Edelheden ondertusschen meinden volkomen haaren pligt in dezen betragt te hebben, met aan de Hoven van Boni en Soping in allen ernst te bevelen, om doch zoo vuilen moord streng, en zonder aanzien van persoon, ten spiegel van anderen te straffen. Wilde ondertusschen de koning van Boni dit niet doen, en was daar zelf de beledigde koningin van Soping mede te vrede, zoo konden 1700. ook geen van de andere Bondgenooten zich daar mede bemoejen, of 'er iets tegen inbrengen, altoos met die hoope niet, dat 'er iets goeds op volgen zoude, in hoedanigen geval het voor de E. Maatschappy het allerminste voegen zou, haar fatsoen daar aan te wagen, en eenigen grond te geven, om het vonnis, dat zy daar over met alle reden ook vellen kon, te zien bespotten; en voor zoo verre oordeelden dan haar Edelheden 't beste om haar gezag in eere te houden, wanneer de Hoven van Boni en Soping geheim daar toe gebragt wierden, om *Aroe Teko*'s zaak weer te aanvaarden, dat zy, in plaats van hem te vonnissen, voor hem by haar Edelheden wilden spreken, en zyn pardon verzoeken, waar door haar gezag en fatsoen bewaart; en *Aroe Teko*, na haare meining, te kragtiger en aan die Hoven, en aan de E. Maatschappy, zou verbonden worden.

Last haarer Edelheden om die moord streng en met de dood te straffen.

En kort 'er aan, om, zoo de beledigde partyen de zaak niet aanbonden, dan tot pardon voor hem te doen verzoeken.

Indien nu de zaak ondertusschen van natuure veranderen mogt, dan moest de Heer *Beernink* weer zulke maatregels nemen, als de tyd hem toonen zoude voor de E. Maatschappy best geraaden, en voor de gemeene rust dienstigst te zyn, al 't welke zy zyn Ed. en den *Raad* verder bevolen *lieten*.

Dit waren zoo de aanmerkingen en bevelen van haar Edelheden in dien tyd, die hier na wonderlyk na 't loopen dezer zaak zullen veranderen.

In dit zelve jaar 1700., niet lang na zyn komst, had de Heer *Beernink*, voor al op den 28sten September haar Edelheden gewaarschouwt, dat, aangezien de Macassaaren nu zedert 3 jaaren veel verzoeken over deze en gene zaaken gedaan hadden, het nu tyd voor de E. Maatschappy begon te worden, om haar milde hand voor hen te sluiten, om zoodanige redenen, als zyn Ed. daar toen by gevoegt had.

Aroe Teko had zelf ook over zyn zaak in dit zelve jaar een brief aan de Heer Directeur Generaal *van Hoorn* geschreven; maar die verschilde in 't verhaal zoo wonderlyk veel van *Radja Boni*'s schryven aan haar Edelheden, dat zy niet wisten, wat zy daar van zouden oordeelen, waarom zy by deze verschillende verhaalen nergens meer na verlangden (zoo zy den 10^den Februari 1701. schreven) als maar te hooren, wat vonnis daar over tot Tsjinrana zou geveld worden.

Verder zeiden haar Edelheden toen, op des Heeren Landvoogds voorig schryven: indien de Hoven van Boni en Soping dit feit inschikken, zoo konnen wy, op UE. vraage by UE. Missive van den 25sten October, nog niet zeggen, of UE. dat van gelyken, als hy onderdaanig by UE. quam,

1701. quam, zou mogen laaten doorgaan; maar wy verstaan in tegendeel, dat, zoo 'er een vonnis over *Aroe Teko*, niet overeenkomende met de atrociteit van die verraadelyke moord aan den Sopingzen prins, mogt geveld worden, UE. dan niet anders tegen de Bonize en Sopingze Gecommitteerden zeggen zal, dan dat gy dat voor gecommuniceert houd, zonder UE. egter daar over te verklaaren, maar dat UE. dat aan ons schryven en onze nadere last daar over eerst afwagten zal. Ondertusschen zal UE. *Radja Boni* recommanderen te bezorgen, dat *Aroe Teko* binnen Boni zoo lang, of altoos buiten 't bereik van ons kasteel niet alleen blyve, maar dat hy niet van Bontuwalae, of uit Goa, om verdere moejelykheden voor te komen, zal hebben te gaan.

Haare verdere bevelen daarover, en over andere zaaken.

Ook moet UE. ons hier over de gevoelens der Hoven aldaar bekent maaken, waar na men met list en stil zal moeten vernemen. Zoo 'er nu *geschil tusschen* die van Boni *en* Goa over *Sa-cyna* mogt gerezen zyn, en zoo die van Boni die voor hun regtbank eisschen, en *Radja Goa* dit niet opvolgen wilde (dat volgens zyn Hoogheids brief aan ons apparent is) zoo zal UE. dat al mede tragten tot onze nader ordre in staat te houden, en ons ondertusschen van UE. aanmerkingen dienen.

Wegens den buit van *Jeronica* gaven haar Edelheden by dit hun schryven ook last, om, alzoo de E. Maatschappy daar door veel onkosten had, aan de zelve wel 't grootste gedeelte daar af toe te wyzen, en om derhalven aan de Inlanders of Macassaaren de geweeren en slaaven, doch de bassen, en andere Nederlandze schietgeweeren aan de E. Maatschappy te geven; en de 2 krissen (waar op die van Goa stonden) kon men aan *Crain Bontoa* laaten toekomen, mits dat men eerst verneme, wat regt die van Sumbawa op deze goederen zouden mogen hebben.

Geschenken haarer Edelhedenaan eenige Grooten.

In 't begin van dit jaar 1701. hadden haar Edelheden ook deze geschenken aan de Celebize vorsten gezonden.

Aan den Koning van Boni.

1 stuk goud Perziaans.
15¼ ellen Hollands Fluweel Aurora.
1 goude Alegia.
1 zilvere dito.
1 goude Taats.
10 fyne Chitzen.
10 ps Sarassa 's.
6 ps Moerissen.
6 ps Cassa Bengala.
6 Mallemollens.
6 Adathays.
2 Japansche verlakte Schilden.
2 vergulde Snaphaanen.
1 fyn Roer met 3 loopen. 1701.
1 paar vergulde Pistoolen.
2 kassen met Roozewater.

Aan Dain Tahalile, *koninginne Weduwe van* Radja Palacka.

2 fyne Chitzen.
6 - - Sarassa 's.
2 ps Moerissen.
2 ps Cassa Bengala.
2 Mallemollens.
2 Adathays.
2 fyne witteBaftas met goude hoofden.
2 kassen met Roozewater.

Aan Dato Riwato, *koninginne Regente van Soping.*

2 fyne geschilderde Chitzen.
2 ps Cassa Bengala.
2 ps Moerissen.
2 fyne witteBaftas met goude hoofden.
2 Geschilderde Sarassa 's.
1 kas met Roozewater.

Verscheide landen, door haarEdelheden aan die van Goa, enz. weergegeven.

En aangezien haar Edelheden aan den koning van Goa, nog al by de Heer *van Thye 's* leven, belooft hadden, de landen van Polong Bangkit op Laykan, te schenken, beloofden zy, by hun schryvens van den 28sten Februari 1701. ook de verzogte Acte van de overgift der zelve eerlang in een zilvere doos te zullen overzenden.

Op diergelyken wyze waren ontrent de jaaren 1697, 1698, en 1699. ook de landen van Maros en Sodiang, nevens des zelfs hooge en lage landen aan die van Goa, en aan meer andere vorsten van Celebes, op het smaakelyk voordragen van de Landvoogt van dien tyd, mede geschonken, dat haar Edelheden wel eens zou konnen berouwen, en om welke landen te verkrygen te veel Nederlands bloed gestort was, om die zoo ligtveerdig weer weg te geven, daar het by haar Edelheden (myns bedunkens) een vaste regel van staat zyn moest, die vorsten zoo klein, als 't mogelyk was, te houden, wel verre van hen zoo veel landen weder, en hen dus de magt, om ons te wederstaan, zelfs in handen te geven, verzekert zynde, dat wy de zelve nu zoo gemakkelyk, als in de Heer *Speelmans* tyd, niet zouden weder krygen, alzoo 'er een groot onderscheid tusschen de Macassaaren nu, en toen, is, om dat zy nu veel ervaarender, dan te dier tyd, in de krygszaaken, en veel geslepener in alles geworden zyn.

Te meer was het te verwonderen, dat haar Edelheden dit deden, daar zy den 22sten Fe-

1701. Februari, of 6 dagen van te vooren, hem een Acte van quytschelding, wegens alles, dat hy ons nog uit kragt van 't Contract van Bonaye schuldig gebleven was, zoo gunstig toegezonden hadden, daar by alleen bedingende, dat dit ontslag geen stand grypen zou, zoo zyn Hoogheid zyn verbond met de E. Maatschappy t'eeniger tyd verbreken of overtreden mogt.

Men moet ook, als een zaak van zonderlinge opmerking, niet vergeten, dat haar Edelheden den Heer *Beernink* wel ernstig in last gaven, om allenthalven doch de andere Bondgenooten wel voor te houden, dat zy geenzins onder den koning van Boni stonden, of van hem, gelyk veele meinden, afhingen; maar dat zy vrye Bondgenooten waren, en daar voor van ons ook gehouden wierden. Dit haalen wy aan, om dat het daar na te pas komen zal.

De Heer Beernink fondeert den konink van Loeboe over die moord.

Om nu de last haarer Edelheden, wegens het sonderen der Bondgenooten over *Aroe Teko's* zaak, na te komen, had de Heer *Beernink Datoewa Li-Loeboe*, of den konink van Loeboe, den 9[den] Juli stil by zich ontboden, die daar na op zekeren dag, zonder den tolk van den koning van Boni, volgens 's lands gebruik, te waarschouwen (dat ten eerste in dien koning nagedagten en argwaan verwekte) by zyn Ed. in 't kasteel zonder eenig gevolg quam. Hy wiert van de landpoort tot aan 't huis van zyn Ed. geleid door den Sabandaar *van der Myl*; ten dien einde gecommitteerd, en aan een tafel in de voorzaal geplaatst. Hy quam (zoo het den naam had) alleen, om den Heer Landvoogt in zyn nieuw gezag alle heil te wenschen, en vond by zyn Ed. den Heer Capitein *Wesselburg*, en den onderkoopman *Joannes Hackaart* zitten.

Zyn Ed. dede zyn Hoogheid eerst een kopje thee, en daar na ook sirih pinang, mitsgaders snuiftabak, daar die vorsten zeer sterk op gezet zyn, aanbieden, en hem eindelyk een droog collation voorzetten.

Ondertusschen sprak de Heer *Beernink* omstandig met zyn Hoogheid over de zaak van *Aroe Teko*, van *Saena*, en van *Dain Mabani* en hy oordeelde, dat *Saëna* zich zeer vergrepen, en dat *Aroe Teko* een zeer groot regt tegen haar, en tegen *Dain Mabani* had, om van de Bondgenooten vonnis over haar te verzoeken; doch aangaande de moord, aan *Dain Mabani* zoo driftig gepleegt, oordeelde hy, dat zich *Aroe Teko* zeer misgrepen, zyn goede zaak verbrod, en zich volgens 's lands wetten zonder eenige verschooning schuldig gemaakt had, alzoo die zeggen, dat geen konings kind, of hoe hoog ook van afkomst, zyns gelyken, buiten voorgaande vonnis van een wettige vergadering, het 1701. leven benemen moet.

Hy oordeelde ook, dat het *Radja Boni*, *Radja Goa*, en *Aroe Tanette Matoewa's* schuld was, dat men met de zaak dus lang gedraalt had, waar door men nu den tyd, om hem aan 't leven te komen, volgens 's lands wetten, maar ook mogelyk wel met opzet, had laaten voorby gaan.

Wat Aroe Teko daar van in opzigt van de Heer van Thye, en Radja Boni, zei.

Aroe Teko, zeide de Heer *Beernink* daar op, zegt opentlyk uit, dat hy deze moord met voorkennis van de Heer *van Thye*, en van den koning van Boni (hoewel die dit nu loochent) bedreven heeft; waar op zyn Ed. den koning van Loeboe verder vraagde, of zyn Hoogheid ook iets daar van wist; waar op *Radja Loeboe* zeide, dat hy niet veel van de Heer *van Thye's* medekennis hier van wist te zeggen; maar dat egter *Aroe Teko's* gemeenzaame ommegang en toegang tot zyn Ed. zeer grooten schyn gaven, om daar iet van te mogen gissen; doch belangende *Radja Boni's* voorkennisse hier af, daar van kan ik by myn gryze hairen (vattende daar op by zyn gryzen baard) wel betuigen, dat ik het zelf geweest ben, die *Aroe Poni* (dat is dezen koning) op *Aroe Teko's* smeeking ben gaan aanzeggen, dat hy (*Teko*) ziende, dat men nog geen begin van zyn proces maakte, van ongeduld niet langer scheen te zullen wagten met zich zelven, zoo 't regt geen voortgang nam, aan *Dain Mabani* te wreeken; waar op hy (*Radja Loeboe*) van *Aroe Poni* geen antwoord kreeg, hoewel hy uit de gebeerden van dien koning wel zien kon, dat hy tegen deze wraak niet veel had; doch hy (*Radja Loeboe*) had dit noit tegen *Aroe Teko* gezegt; ook verzogt *Radja Loeboe*, dat de Heer Landvoogt dit geliefde by zich te houden, op dat hy voor de oploopenheid van *Aroe Poni*, die hem over deze taal swaar straffen zou, niet bloot mogt staan.

Aangaande de verdere behandeling dezer zaak oordeelde *Radja Loeboe*, dat *Aroe Teko*, zoo wegens 't fatsoen der E. Maatschappy, als om door dien hoon de princen kinderen van Soping (die van stam die van Boni niet behoefden te wyken maar veel eer overtroffen) tot geen murmurering te brengen, onmogelyk ongestraft blyven kon; doch alzoo na 's lands wetten de tyd, om hem aan 't leven te komen, te verre verloopen was, was 'er niet anders overig, dan hem, na een diepe onderwerping voor de Bondgenooten, een swaare boete, die hem niet weinig kortwieken zou, en die nog hy, nog yemant van de princen quaalyk zou konnen keuren, op te leggen, waar mede deze vorst zyn reden besloot, zyn Ed. bedankte, en weder vertrok.

Den 11[den] Julii bragt *Marcus Sandbeek* (door

1701.

Nader ſondering van anderen hier over.

(door den Heer Landvoogt uitgevonden, om deze en gene Grooten in der ſtilte over die zaak te ſondeeren) berigt, dat hy van *Crain Aganonja*, koning van Tanetta, verſtaan had, dat *Aroe Teko's* zaak en regt in 't eerſte zeer goed was, doch dat hy die door de bedreven moord verbrod, en, volgens 's lands wetten, al lang verdient had daar over geſtraft te worden, en dat het hoogtyd was, om hem nog te ſtraffen, of dat hy anders vreesde, dat hy door argwaan, of misnoegen, wel ligt de vlugt nemen, en, zoo hun allen, als ook de E. Maatſchappy nog wel eens veel moeite aandoen mogt.

De Heer Landvoogt liet hem weten, dat hy hem zelf daar over wel eens wenſchte te ſpreken, waar op hy tot antwoord gaf, dat hy by zyn Ed. niet komen dorſt, ten zy hy daar door den tolk des konings van Boni begeleid wiert, alzoo geen der Grooten, onder dien koning ſtaande, dat buiten zyn *kennis*, en buiten begeleiding van zynen tolk, zou durven ondernemen. Dat, ingevalle hy dit buiten zyn *Hoogheids weten dede*, dit aanſtonts of aan zyn Hoogheid, of aan *Dain Tabalile*, de koninginne weduwe, verklikt zou worden, gelyk men daar nu reets al wiſt, dat *Radja Loeboe* in der ſtilte, en buiten begeleiding van den tolk *Careleſſang*, by den Heer Landvoogt geweeſt was, zonder dat hy *Aroe Poni* tot nog toe kennis daar van gegeven had; een daad, ſtrekkende tot krenking van de regten en van 't gezag van 't Boniſch Hof, en waar over *Dain Tabalile* zelfs reets tegen hem (*Aganonja*) gezegt had, dat men den koning van Boni geen grooter hoon dan deze aandoen, en haare agting in 't byzonder nergens mede meer, dan met zulk een daad, als met voeten treden kon, vermits haar overleden Gemaal die gene was, die allereerſt de gronden daar toe gelegt, en alle de onderhoorige koningen altyd zeer ſtreng in dien band gehouden, en hen geleert had hem in alles te kennen.

Magt, die zich de koning van Boni over de andere Bondgenooten aanmatigde.

Dit was dan de reden, waarom *Crain Aganonja* ootmoedig aan zyn Ed. verzoeken liet, om van zulken ſtil bezoek verſchoont te worden, vermits de koning van Boni dit niet alleen zeer qualyk nemen, maar hem dit ook zekerlyk betaalt zetten zoude.

Sandbeek ging hem nogmaals verzoeken, onder verzekering, dat de Heer Landvoogt hem dekken en beſchermen zoude; doch *Crain Aganonja*, met die belofte eens lachende, zei vlak uit, *dat hem de beſcherming van zyn Ed. weinig zou konnen helpen, als hy 't vaſt weg had*; doch, ten derdemaal hier toe aangemaant, quam hy den 12den dito by zyn Ed., die, over *Aroe Teko's* zaak met hem ſprekende, weder byna 't zelve van hem, als van den koning van Loeboe, daar over vernam. 1701.

Zyn Ed. tast Crain Aganonja de pols.

Zyn Ed. hoorde toen uit dezen vorſt ook, dat, zoo 't gerugt liep, 'er tuſſchen *Saena* en *Mabani* nog geen vleeſchelyke gemeenſchap geweeſt was, dat al eenigzins, doch niet volkomen, tot verontſchuldiging van *Dain Mabani* dienen kon; hoewel hy mede oordeelde, dat *Saena* en *Mabani* zich zeer ſchuldig gemaakt, en aan *Aroe Teko* een groot regt tegen hen gegeven hadden, om hen volgens de wetten te doen ſtraffen, maar dat hy door de moord van *Dain Mabani* zyn goede zaak ganſch bedorven, en zich zelven doodſchuldig gemaakt had; doch dat de tyd, om hem te ſtraffen, verloopen zynde, men nu geen andere ſtraf volgens de wetten aan hem oeffenen kon, dan eenelyk van hem te rampaſſen, dat is, van zyne goederen verbeurt te verklaaren, en hem *buiten alle zyne waardigheden te ſtellen*, of wel van hem te bannen; doch dit bannen hield hy, uit inzigten van ſtaat, *nu als ondienſtig*, alzoo dit zeer quaade gevolgen na zich zou konnen ſlepen; zoo dat na zyne gedagten het beſt was, zyne goederen maar verbeurt, of hem van alle zyne waardigheden vervallen, te verklaaren, mits dat men daar mede dan ten eerſten voortging, en 'er niet lang mede wagte; waar op dan die vorſt zyn afſcheid nam.

Vreeze der Vorſten om met zyn Ed. hier over, buiten weten des konings van Boni, te ſpreken.

Niet tegenſtaande de Heer *Beernink* nu hoe langs hoe meer in alle de Bondgenooten der Celebiſche vorſten een algemeene bevreeſtheid beſpeurde, om buiten voorweten van *Aroe Poni* met hem over deze zaak te konnen ſpreken, liet zyn Ed. daarom egter niet na, den 2den Auguſti weder den koning van Wadjoe, en *Aroe Belo* (verbeeldende thans de koningin) als ook den ouden *Aroe Tanette Matoewa*, eerſten ryksbeſtierder van het Boniſch Hof, door zynen klerk, *Marcus Sandbeek*, zeer behendig de pols over dit werk te taſten, 't geen deze borſt, als zeer ervaaren in de Maleitze en Boegize taal, tot veel genoegen van zyn Ed. beſtelde.

Nader ondertaſting der andere Vorſten

De koning van Wadjoe, anders *Aroe Matoewa* genaamt, zeide: *Dain Mabani* is nu dood, en hy kan zich niet verantwoorden; doch 't is zeker, dat *Aroe Teko*, een prins van 't Boniſch ryk, hem vermoord heeft, waar toe hy volgens onze wetten geenzins geregtigt, gelyk hy in tegendeel gehouden was daar over 't regt van zyn koning, die alle de omſtandigheden dezer zaak wiſt, geduldig af te wagten.

Ik heb gedagt, dat het ryk van Boni, door dit zammelen, en 't niet afdoen dezer zaak, genegen was een ſchuldenaar der Sopingers te blyven, om naderhand

1701. als 'er eens iet diergelyks voorviel, en als de beledigde party een Bonisch prins was, zulken daad dan mede ongestraft te laaten doorschieten; doch zie nu, dat de Heer Landvoogt aan die zaak begint te tillen, en 't zou een groote last van onzen hals zyn, zoo men die tot wederzyds genoegen van die twee Hooge huizen maar spoedig afdoen kon.

Had men *Aroe Teko* op heeter daad met de dood gestraft, dat was wel verre 't beste geweest; doch, die tyd voorby zynde, kon men niet anders dan hem zoo rampassen, en kortwieken, dat hy geen vlerken hielt, om meer quaad te doen, hoewel hy anders door zyn groote maagschap zeer te vreezen was.

Aroe Belo, broeder van *Dain Mabani*, was van oordeel, dat *Aroe Teko* de dood buiten alle tegenspraak verdient had, ook zoude ik, zeide hy, myn broeders dood al op de daad gewroken hebben, zoo de koning van Boni my niet zeer ernstig had doen bevelen, my stil te houden, en daar over 't regt van de Ed. Maatschappy af te wagten; doch dewyl ik zie, dat 'er niets af komt, weet ik niet, wat ik doen zou, zoo *Aroe Teko*, moordenaar van mynen geliefden broeder, my zonder gevolg tegenquam, alzoo myn bloed dan wel ligt aan 't zieden zou konnen raaken, om my aan zulken verraader, die 't hart niet gehad zou hebben van myn broeder voor de vuist aan te tasten, en die 't daarom op een verraaderlyke wyze door andere liet doen, te wreeken.

Dat nu, zeide hy, onze koningin (te weten, de Sopingze) niet sterker op haar regt is blyven staan, is, om dat wy, en voor al zy, haar te naauw reets als aan hun beider belang verbonden heeft, en daarom zeide zy ook tegen *Aroe Poni*: *Neef, al wat gy in deze zaak doet, dat zal ik voor welgedaan aanzien, en goedkeuren*; daar zy anders wel wisten, dat de dood van zulken prins, als myn broeder, niet dan met de dood van den moordenaar, kon geboet worden: Dierhalven moet ik bekennen nu niet langer te weten, wat ik van die gansche zaak oordeelen zal. *Radja Boni* wil wel hebben, dat ik hem alle beleefdheid bewyze; maar hy denkt niet, om my in de zaak van myn zoo schendig vermoorden broeder eenige voldoening te geven.

De stokoude *Aroe Tanette Matoewa* was met den koning van Wadjoe van een en 't zelve gevoelen, dat 'er niet anders overig was, dan om *Aroe Teko's* goederen verbeurt te verklaaren; doch dat dit ook, op dat hy 'er de snuf niet af in de neus krygen mogt, ten eersten diende te geschieden, zoo men hem niet na Banjar Massin, of elders, na onze vyanden, wilde zien vlugten.

Ook voegde de laatste vorst hier by: 1701. *Noit is 'er bewezen, dat* Dain Mabani *met* Aroe Teko's *gemaalin in overspel geleeft heeft, schoon 't zenden van zyne minnebrieven aan* Saëna *klaar, en volgens onze wet strafbaar is*; maar *Aroe Teko* was niet bevoegt zich zelve te wreeken, die wel tot zyne verschooning zegt, dat hy my, en den koning van Boni, daar van voor af kennis gegeven heeft; maar, in opzigt van my, is dat onwaar. Zulk een daad nu, daar leggende, moet volgens onze wetten gestraft worden, 't zy met de dood, 't zy met zyn goederen te rampassen, 't zy met hem te bannen.

Waarom nu deze straffen nog niet geoeffent zyn, is zeer ligt te denken. *Aroe Poni*, om de quaade pier niet te zyn, had liefst, dat de E. Maatschappy, die hier door mede gehoont, en de eerste der Bondgenooten is, daar 't vonnis over uitsprak, op dat *Aroe Teko's* broeders geen quaad bloed tegen hem mogten zetten. Om hem met de dood te straffen, daar toe is de tyd te verre verloopen; dierhalven oordeele ik, dat hy moet gerampast, en van alle zyne waardigheden afgezet worden, zonder hem oit weer in eenig aanzien te brengen, om zyn wraak niet onderhevig te zyn; doch zoo men dit ten eersten niet doet, en hy lont riekt, zal ons die vogel zekerlyk ontvliegen, en ons daar na veel moeite aan de hand geven. En dit was in 't gemein 't gevoelen dezer vorsten over deze zaak.

Den 8sten Augusti liet de Heer *Beernink* den koning van Goa, en *Crain Bontosongo* (zynen ryksbestierder) de pols door *Sandbeek* mede hier over tasten, die beide van oordeel waren, dat *Aroe Teko* een van deze twee straffen, of de dood, of 't rampassen, ondergaan moest, en dat de E. Maatschappy 'er een van deze twee behoorde te verkiezen.

Den 10den dito hoorde zyn Ed., dat de koning van Tello (die in alles meest met *Crain Aganonja* overeenstemde) van oordeel was, dat 't overspel tusschen *Saëna* en *Dain Mabani* noit bewezen of gebleken, en dat *Aroe Teko* des zoo veel minder tot zulken vuilen moord geregtigt, en dierhalven te doodschuldiger was, te meer, alzoo 'er pas te vooren een verzoening tusschen hem en zyne Gemaalin, met *Dain Mabani*, getroffen was.

Schoon hy nu hier door de dood verdient had, kon egter de E. Maatschappy dat vonnis, alzoo die tyd te verre verloopen was, wel wat verzagten, mits dat de Macassaarze wetten ongeschonden bleven, die in zulken geval dan van 't rampassen, of van 't bannen spraken, waar door alle misnoegen onder de beledigde partyen zou weggenomen worden, die nu byna niet weten, hoe zy 't met de zaak

1701. zaak hebben. Ook was hy van gedagten, dat de Heer Landvoogt, als zynde 't Hooft aller Bondgenooten, hem, nog niemant der Macassaarze vorsten, na zyn gevoelen behoorde te vragen, alzoo hy ten vollen geregtigt en gevolmagtigt was, om ten eersten tot de uitvoering te treden, dat hen alle de andere Bondgenooten zekerlyk wel zouden laaten gevallen, wanneer 'er maar volgens hunne wetten (daar niemant aan twyffelde) gehandelt wierd. Het rampassen, of bannen, oordeelde hy, moest een van beiden ten eersten aan hem in 't werk gestelt worden, hoewel hy 't eerste 't beste, en voor 't minst gevaarlyk keurde. Ook stelde hy vast, dat dit *Aroe Pont*, hoe hy zich ook houden mogt, van die zaak, uit inzigt van *Aroe Teko's* magtige broeders, te willen laaten dood bloeden, mede zeer wel gevallen, en zekerlyk ook 't zyne daar toe doen zoude, zoo ras hy zag, dat de Heer Landvoogt met die zaak begon, en 't swaard voor hem maar begon op te vatten. En dit was 't alles, dat de koning van Tello hier over zeide.

Afhankelykheid der mindere Vorsten van den koning van Boni.

De Heer *Beernink* had wel gaarne ook de andere mindere vorsten eens willen doen sondeeren; doch die hingen van den koning van Boni met zulken slaafagtige vreeze af, dat zyn Ed. daar aan niet tillen dorst; dierhalven keurde hy best haar Edelheden, op haaren last van den 1sten Januari, dezes jaars, om de Grooten hier over te sondeeren, maar een net berigt van de gevoelens dier vorsten, die zich daar over geuit hadden, te geven, en haar Edelheden verder te verzoeken, om hem spoedig last tot het uitvoeren van 't vonnis te geven; dat hy haar Edelheden den 11den Augusti aanschreef.

Terwyl de Heer *Beernink* zich met deze swaare zaak van buiten belemmert vont, wiert zyn Ed. ook door een andere van binnen, die hem nader ter harten ging, zeer gevoelig aangetast, alzoo Mevrouw zyne Gemaalinne, nu al eenigen tyd ziek geweest, hoe langer hoe erger begon te worden.

Ondertusschen liet *Radja Boni* zich door *Marcus Sandbeek* den 19den Augusti by zyn Ed. verontschuldigen, en zeggen, dat zyn broeder 't niet quaalyk nemen moest, dat hy in eenigen tyd niet by hem gekomen was, alzoo hy dat alleen om de ziekte van zyn Ed. Gemaalinne, en om door zyn bezoek dikwils geen aanleiding tot haar Ed. verergering te geven, nagelaaten had; doch alzoo haar Ed. niet beterde, en zyn Hoogheid dierhalven zyn Ed. nog niet spreken kon, schoon dat wel noodig was, liet hy nu zyn Ed. door hem (*Sandbeek*) weten, dat de Engelschen zich op Banjar Massin niet alleen nedergeslagen, en daar reets 1701. eene vastigheid opgerigt, maar dat zy 't voornemen hadden, om een meenigte der Celebize volkeren, 't zy met goede woorden, 't zy met dreigementen, tot zich te lokken, doende door hunne kruissers de Boniers, die uit Tsjinrana, Wadjoe, Loeboe, enz. na Passir, Laoet Poelo, enz. ten handel vaaren, aanzeggen, dat zy, des genegen zynde, zich maar onbeschroomt na Banjar by hen konden begeven, en dat zy door den Engelzen Generaal daar gehandhaafd zouden worden tegen allen, die hunne rust daar zouden willen verstooren; ja zelfs dat zy de Hollanders niet behoefden te vreezen, als zy zich maar in dienst der Engelzen wilden begeven, biedende aan yder soldaat 5, en aan yder sergeant van hen 8 Rders ter maand, door welk lokaas zy, volgens zeggen van zyn Hoogheid, reets 300 misnoegde Macassaarze en Boegineeze koppen in hun dienst gekregen; en waar over zy, na die in verscheide vaandels verdeelt te hebben, den gevlugten en bekenden *Bambang* als hoofd gestelt hadden, 't geen een van zyn Hoogheids spions van *Bambang* zelfs verstaan had, en noodig oordeelde den Heer Landvoogt te doen weten, en waar over hy zyn Ed. nog meer zaaken van andere, die daar mede aan schuldig waren, en buiten zyn Ed. weten in der stilte met de Engelschen heulden, te zeggen hadde, die hy aan andere niet vertrouwen kon, en waar in egter tydig diende voorzien te worden, om alle Europeers buiten onzen gerichtsban te houden, en om te beletten, dat die koningen van Mandhar, die zy mede zeer sterk aangezogt hadden, niet mogten waggelen.

Engelzen op Banjar Massing, en hunne poging.

Waar over zyn Ed. den koning van Boni, schoon zyn Gemaalin krank was, zelf hoord.

De Heer *Beernink*, deze zaak van te veel gewigt agtende, vont goed, niet tegenstaande de prangende ziekte van zyn Beminde, dien vorst ten eersten by zich te ontbieden, die den 20sten dito ook by hem quam, en van alles een omstandig berigt gaf, en hoewel de Heer *Beernink* 'er meer af wist, dan zyn Hoogheid wel dagt, liet zyn Ed. dit zoo weinig, als 't mogelyk was, blyken, om daar door nog meer uit zyn Hoogheid te krygen. Hy zeide egter gehoort te hebben, dat 't Engelsch opperhoofd op Banjar Massin twee kleine monstervaatjens met buskruit, yder van 2 pond, aan voorname lieden op Macassar ten geschenk gezonden had; doch *Radja Boni* zeide: neen, myn Broeder wil zeggen, 2 kleine, en 2 groote vaten; de laatste, die in der stilte geligt zyn, ten geschenk, en de eerste, om 'er wat anders mede uit te beelden. De bestelder der zelve, zei *Radja Boni*, kenne ik zeer wel, en weet ook, dat 'er brieven by geweest zyn,

 waar

1701. waar van ik U Ed. op myn koninklyk woord verzekeren kan, gelyk ik ook reden heb, om te gelooven, dat 'er, om vrienden te maaken, wel zekerlyk op zal geantwoord zyn.

De Heer *Beernink*, die dit nog niet geweten had, en daar zeer over verzet stont, gaf daar op den koning van Boni een snuifje, in hoope, van dat 'er wel meer uit komen zoude, daar zyn Ed. niet in miste, alzoo zyn tong nu wat los begon te werden: want, voegde hy 'er by, nog maar onlangs zyn 'er allerlei slag van Engelze lakenen op de Basaar geweest. Doet men dat hier, wat zal 'er dan niet wel op Mandhar, dat zoo verre van de hand legt, geschied zyn.

Schoon nu de koning van Boni den Heer Landvoogt verscheide dingen zei, die zyn Ed. niet wist, verklaarde zyn Hoogheid egter den 22sten dito aan zeker vriend (die 't den Gouverneur wederom zeide) dat hy verbaast gestaan had, dat de Heer Landvoogt wist, dat 't Engelsch opperhoofd op Banjar geschenken, niet alleen aan den koning van Goa, maar ook aan *Crain Bontosongo* (nu ontrent 2 of 3 maanden geleden) gezonden had. Hy zeide nog wel iet meer daar van te weten, maar dat hy, alzoo zyn Ed. hem 'er niet verder na vraagde, het daar toen by gelaaten had, om geen schyn te geven, dat hy 't Macassaars hof by zyn Ed. zogt swart te maaken, te meer, daar hy, en de koning van Goa, zyn schoonvader, door zyn Ed. eerst verzoent waaren; doch zoo de Gouverneur, zei hy verder, my, als een Bondgenoot, in allen ernst daar na vraagt, kan ik niet nalaaten zyn Ed. dit te zeggen. Ook is dit de eerste maal niet, dat de Macassaaren de gedagten hebben laaten gaan, om met vreemde Natien buiten de E. Maatschappy aan te spannen, om daar door weer tot hunne oude heerschappy te geraaken.

Aroe Teko ryd, tegen last, de Negry rond.

Den 1sten September kreeg de Heer *Beernink* door den Fiscaal *Jacob Vos*, en den Sabandhaar, *Arent van der Myl*, berigt, dat *Aroe Teko* in de voorleden week de negry Vlaardingen niet alleen doorkruist en rond gereden, maar tot hun grooter verwondering (hoewel zy hem dat niet lieten blyken) zich ook verstout had by hen in huis om een praatje te treden, weshalven zy twyffelden, of *Radja Boni* hem dit omswerven ook wel uit zyn Ed. naam verboden mogt hebben, konnende anders niet wel bezeffen, hoe hy zoo stout zou durven zyn.

Om dit nu net te weten, liet de Heer *Beernink* hier over *Aroe Teko* stillekens door *Marcus Sandbeek* ondertasten, die by hem ging, onder voorgeven van zyn schoone kamphaanen, en moye paarden, eens te zien.

Na eenige onverschillige redenen bekende *Aroe Teko* aan *Sandbeek*, dat hem uit ordre van den koning van Boni, en van den Gouverneur verboden was in de negry by de Hollanders, of digt onder 't kasteel te komen; en dat hem al voor twee maanden gelast was, dat rond ryden na te laaten, en in zyn campon, of erf, te blyven; doch, na dat *Sandbeek* hem 't geschenk haarer Edelheden uit last van den Gouverneur gebragt had, was hy van oordeel geworden, dat hy nog zoo quaalyk by haar Edelheden, als men wel voorgaf, niet staan moest, alzoo zy hem anders geen geschenk zouden zenden. Weshalven hy ook geoordeelt had, met eens rond te ryden, schoon tegen *Aroe Poni's* laatste ordre, zoo veel niet te zullen misdoen, waar op hy zich dan, niet altyd in zyn huis opgesloten konnende blyven, ook verstout had, om nu en dan een lugtje te gaan scheppen.

Zyn Ed. spreekt met Aroe Poni over deze moord.

Op dezen zelven dag sprak de Heer Landvoogt ook met den koning van Boni in 't breede over de moord, door *Aroe Teko* aan *Dain Mabani*, halven broeder van *Aroe Belo*, Sopings ryksbestierder, bedreven, en zeide dat hy wel zien kon, dat zyn Hoogheid, en de koninginne Regente van Soping, niet anders zogten, dan die geheele zaak maar van hun halzen te schuiven, en de uitspraak aan de E. Maatschappy te verblyven, maar dat hy nu verzogt zyn Hoogheids gevoelen over de straf, die men hem zou behooren aan te doen, om, als men daar over vonnissen zou, ten naasten by te konnen gissen, waar het met die zaak heenen loopen zoude.

Aroe Poni zeide daar op: dat ik hier over swaarigheid gemaakt heb, kan ik niet ontveinzen. Men had hier zeer ligt een einde af konnen maaken, zoo *Dain Mabani's* broeders die moord op heeter daad gewroken hadden met de wet van vergelding, en dan was het, volgens onze wetten, uit geweest, zonder dat dien wreeker van zyn broeders dood iet daar over had behoeven te lyden; maar na dat my *Aroe Belo* zeggen deede, dat zyn broeder zoo veraaderlyk vermoord was, dat hy gereed stont om zyn dood opentlyk te gaan wreeken, was myn pligt hem dat af te raaden, en te belasten, dat hy 't vonnis der Bondgenooten, en der E. Maatschappy, daar over afwagten zoude. Daar op nu is die zaak al slepende gebleven, ten deele door de tusschen beide gekomen dood van de Heer *van Thye*, ten deele om dat die van Goa niet eerst daar aan wilden tillen, en zich stil hielden, en ik heb, uit inzigt van *Aroe Teko's* vrienden, mede de quaade man niet willen wezen; waar op ik dan weder, na de Heer *van Thye's* dood, na

Tsjin-

1701.

Tsjinrana gegaan ben, zonder dat over die zaak zedert iets gedaan is.

Wat de zaak nu zelfs betreft, 't is buiten alle tegenſpraak, dat *Saëna* en *Dain Mabani*, beiden, zich leelyk misgrepen, en daar by aan *Aroe Teko* groote redenen gegeven hebben, om ſtraf na onze wetten daar over te vorderen; te meer, alzoo men grond heeft, om vaſt te ſtellen, dat op die minnebrieven ook de converſatie, en vleeſchelyke gemeenſchap, wel gevolgt is, een zaak, voor *Aroe Teko* te ſmertelyker, om dat *Dain Mabani* ſimpelyk een 's prinszen zoon, en zyn moeder maar een gemeene Maleitze vrouw was, daar *Aroe Teko* van vaders en moeders kant zyn adelyke ſtam onbeſproken uitrekenen kan; al het welke hem egter geen regt gaf, om een prins te vermoorden. Hy had voorzigtig gedaan, met zich by dat regt maar te houden; maar al dat voorregt heeft hy door zyn bedreven moord onwederſprekelyk verlooren, *en daar door, by aldien de tyd* niet te verre was verloopen, na onze wetten de dood verdient; doch nu *kan men hem*, myns oordeels, niet anders doen (ten ware men de grootſte opſchudding ter wereld onder alle de princen wilde zien, die niet zouden toelaaten hem nu te dooden) dan hem te rampaſſen, of te bannen. Tot het laatſte zal ik noit myn ſtem geven, aangezien dat van 't uiterſte gevaar is, en om dat Banjar, daar de Engelſchen neſtelen, hier te digt by legt. Dierhalven is 't beſt, hem van zyn goederen en waardigheden te berooven. Een ſtraffe, die hem, en alle de Bondgenooten beſt gelykt, en daar geen van allen iets tegen hebben zal; *maar tot ſlot van zyne reden* zeide hy mede, dat men daar mede niet lang wagten, en zyn Ed. wel bezorgen moeſt, dat de daader niet ongeſtraft bleef, zoo hy aan de vrienden van *Dain Mabani*, en aan de verdre princen, eenig genoegen wilde geven. Indien ik, zei die vorſt, den naam niet had, van al te haaſtig te zyn, *Aroe Teko* had al lang uit de wereld geweeſt; maar ik heb liever willen afwagten, wat myn broeder (de Heer Gouverneur) en alle de princen daar af zouden oordeelen.

Radja Goa's aanleg met de Engelzen op Banjar.

De Heer *Beernink*, verblyd, van dit uit zyn Hoogheid verſtaan te hebben, bedankte hem voor dit berigt, en hoorde toen nog van hem, dat de brief, door de Engelſchen van Banjar op Borneo aan *Radja Goa* gezonden, in 't begin der voorleden maand door hem beantwoord, en door een vertrouwden Macaſſaar zonder pas derwaarts gebragt was, zynde daar ook *Anac Brani's*, of eenige van 's konings lyfwagt, die men zoo niet wegzend, by geweeſt, zonder dat zyn Hoogheid iet verder van den inhoud van die brief des konings van Goa wiſt te zeggen. 1701.

Verkeerde gedagten der onzen van de Bondgenooten.

Uit het voorig zeggen dan, zoo van *Radja Boni*, als van alle de andere ondertaſtte princen, bleek klaar, dat, ſchoon men in 't eerſt gemeent had, dat men alles maar de E. Maatſchappy zogt op den hals te ſchuiven, en 'er zich buiten te houden, om daar na met haar vonnis, zoo zy *Aroe Teko* eens ter dood gevonniſt had, den ſpot te dryven, het zeer verre van daar, maar dat het veel eer een misſlag van de Heer *van Thye*, of wel van de E. Maatſchappy geweeſt was, van ten eerſten niet een doodvonnis over hem geveld, en de zaak dus ruſtig en onbevreeſt ten einde gebragt te hebben.

Die alle voor 't Rampaſſen zyn.

Na het zich nu liet aanzien, was te denken, dat die van Goa wel tegen het ſtraffen van *Aroe Teko*, uit andere inzigten van ſtaat, wezen, en dat de koning van Tello dezen vorſt, als zynen vriend, op 't ſpoor volgen zou; maar 't is ook zeker, dat alle de andere Bondgenooten den koning van Boni mede zouden *volgen*, dewelke mede voor een vonnis, om hem te rampaſſen, zynde, zoo kon zyn Ed. verzekert wezen, wat ook die van Goa daar tegen mogten ſtemmen, dat de meeſte Bondgenooten voor deze ſtraf zyn, en dat dierhalven de E. Maatſchappy, haar ſtem daar toe mede gevende, ſtaat maaken kon, dat zy geenzins beſpot, maar haar gezag in zyn volle kragt behouden, behalven dat aan de Bondgenooten en misnoegde party daar mede groot genoegen gegeven zoude worden.

Dat om veel redenen ook beſt, en voor ons 't zekerſt was.

Ook ſneedmen dan voor het toekomende aan de Grooten, *by diergelyk voorval*, alle quaade voorbeelden en de gevolgen van dien af, alzoo zy daar uit zekeren ſtaat zouden moeten maaken, dat men over hen zoo wel, als over de minſten, regt doen, en hen om hunne hooge geboorte geenzins verſchoonen zou, dat hen zekerlyk ſterk beteugelen, en de E. Maatſchappy by hen ook veel aanzien en ontzag geven zoude.

Verſchillende gevoelens haarer Edelheden over zyn ſtraffe.

Uit het bevoorens aangehaalde is ons wel gebleken, dat haar Edelheden eerſt beſt oordeelden *Aroe Teko* ſtreng en met de dood te ſtraffen, hoewel zy daar na weer aan de Heer *Beernink* laſt gaven, om in der ſtilte door de voorſpraak en 't tuſſchenkomen der Hoven van Boni en Soping pardon te doen verzoeken; maar

Zyn Ed. toont aan haar Edelheden de onmogelykheid, om pardon voor hem te konnen verzoeken.

als men de zaak eens in zynen grond beſchoude, was het onmogelyk om hier van iet goeds te hoopen, en derhalven zoo ongeraaden om daar aan te tillen, dat 'er eer middel was om den hemel en de aarde te vereenigen, dan om *Aroe Poni* daar toe te brengen, alzoo 'er niemant van alle de vorſten meer, dan *Aroe Poni*, voor *Aroe Teko* vreesde, en over-

1701. overzulks ook meer na zyn dood verlangde, van al het welke zyn Ed. haar Edelheden, zoo ras hy kon, kennis gaf.

Toenemende ziekte, en dood van Mevrouw Beernink.

Eer wy nu konnen voortgaan, om over de verdere gevolgen van deze zaak te spreken, moeten wy voor af, als tusschen beiden voorgevallen, nu eerst van de hoe langs hoe meer verergerende ziekte, en dood, van de Heer *Beerninks* braave en lofwaardige Gemaalinne spreken, die ik daarom lofwaardig noeme, om dat ik de eere gehad hebbe, van haar Ed. in Amboina eenige jaaren te vooren te kennen, en te dier tyd te ondervinden, dat zy een vrouw was, die zeer wel opgevoed, en van een byzonder gulhertigen ommegang met al haare vrienden was, in zoo verre dat haare Ed. zich daar door by allen te dier tyd al zeer bemind maakte, 't geen naderhand by haar Ed. komst op de Westkust van Sumatra, daar wy haar Gemaal als Opperhoofd ontmoeten, en 1701. by haare verschyning op Macassar, zoo verre toegenomen was, dat alle de koningen, princen en vorstinnen van Celebes by alle voorvallen een zonderlinge agting voor haar Ed. getoont, en een zeer voordeelige getuigenis van haar Ed. vriendelyken, minzaamen, en zeer edelmoedigen aard en ommegang hadden gegeven, gelyk zy daar door byna aller gemoederen vooringenomen, en de genegenheid van grooten en kleinen gewonnen had.

Zy was de dochter van den Heer *Sypesteyn*, in zyn leven *Med. Doctor*, en Borgermeester der stadt Utrecht, en quam van een ziekte, daar in men metter tyd hoe langs hoe meer haare dood te gemoet zag, den 10den September te sterven, waar na zy zeer staatelyk volgens haaren rang, gelyk men omstandig in 't volgende Hoofdstuk kan zien, begraven wiert.

ZESDE HOOFDSTUK.

B*Egravenislyst van Mevrouw* Beernink, *gemaalinne van den Heer* Landvoogt. *Haare* Tombe *in prent.* Aroe Teko *komt in 't Fort. Word in* gyzeling *gehouden. Tot verwondering van veelen. Nieuwe sondeering van de gevoelens der* Bondgenooten, *die meest op 't* Rampassen *staan.* Aroe Poni's *onverwagte verschyning op 't nieuw* Loo. *Vergadering der* Bondgenooten *tegen den* 10den *November* 1701. *Nieuwe geschenken van* Aroe Teko *aan den* Gouverneur. *Met belydenis van zyn misdaad. Statieuse inhaaling der koningen van* Boni *en* Goa. *Aanspraak van den* Gouverneur *in Vergadering. Antwoord der koningen van* Boni, Goa, *enz. hier op. Oplezing der schriften voor en tegen den misdaadigen.* Aroe Poni *loochend* Aroe Teko *last tot deze moord gegeven te hebben. Vraage van zyn* Ed. *aan de broeder van* Aroe Teko. *Nader voorstel dezer misdaad.* Aroe Mampoe's *gevoelen daar over.* Aroe Teko *voor* Gecommitteerden *gehoort. Verzoekt om genade. Waar op zyn* Ed. *de* Leden *nogmaals hunne vrye stem verindagtigde. De* Bondgenooten *vellen vonnis over* Aroe Teko. *Dat hy zou* gerampast *worden. De koning van* Tanetta *over een misslag gestraft Nader verzoek van zyn* Ed. *'t Huwelyk van* Datoe Locka's *zoon met de princes van* Boni *raakt af.* Dain Mangali, *zyn* Eds. Spion *aan 't hof van* Goa. *Deszelfs hoedanigheden, en agting. Besluit der* Macassaaren *ontrent 't maaken van* Ryksbestierders. Crain Crongrongs's *vader*, Tsjina, *invoerder van 't* Mohhammedaans *geloove. Valsch gerugt, dat men* Aroe Teko *boven* Aroe Poni *verheffen wilde. Nader last haarer Edelheden, om* Aroe Teko *streng te vonnissen. Hunne verwondering over de Heer* Beerninks *verblyf in 't hof van* Goa. *En last om de wallen van* Goa *te slegten, enz. Stoute taal der* Koningskinderen. Crain Bontosongo *belooft het slegten der wallen te bezorgen.* Crain Bontoewa *van verscheide* vorsten *ten huwelyk verzogt.* Dain Tahalile's *woelen hier in. En zyn* Ed. *advys hier over. Overslag van* Aroe Poni *met zyn* Ed. *over* Aroe Teko's *goederen. Zyn* Ed. *overleg met den koning van* Loeboe *om* pardon *voor hem te verzoeken.* Aroe Teko *schryft een brief na* Banjar Massin *aan de* Engelzen. *Magt des* Landvoogts *over de koningen hier Zyn* Ed. *sondeert* Aroe Poni, *om* pardon *voor* Aroe Teko *te verzoeken.* Radja Goa *nam aan de wallen te slegten.* Radja Goa's *advys over 't verzoeken van* pardon. Sjeich Josefs *zoon verschynt op* Bima. Crain Manampang. Aroe Teko *spreekt met zyn* Ed., *beschuldigende de Heer* van Thye, *en* Aroe Poni. *Doch zonder bewys. Zyn verzoek om* Saëna, *om haar te dooden.* Saëna's *verzoek aan* Dain Tahalile. *Dierhalven besloot zyn* Ed. *nu eerst hem te* rampassen. *En geeft berigt van alles aan haar* Edelheden. *Oordeel van zyn* Ed *over de afhankelykheid der* Bondgenooten. *Raad haar* Edelheden Aroe Teko *niet los te laaten. Misnoegen haarer* Edelheden *over zyn* Ed. *voorstel.* Aroe Teko *na* Batavia *gezonden. Zyn woorden over* Aroe Poni, *eer*

by

1701. *hy vertrok. 't Verdere ontrent hem voorgevallen. Dood van zyn* Gemaalin. *Zyn goederen.* Radja Boni *trok tegen de* Toradjers, *buiten weten van zyn* Ed., *op. Nader aanmerking over zyn persoon. De wallen van* Goa *geslegt.* 1701.

Extract uit de dagelykze aanteekeninge gehouden ten kasteele Rotterdam, op Macassar, in de maand September des jaars 1701.

Saterdag den 10den dito.

Begravenislyft van Mevrouw Beernink, Gemalin van den Heer Landvoogt.

„ DEzen avond ontrent quartier voor „ 10 uuren is de huisvrouwe van „ den Ed Heer Gouverneur „ *Cornelis Beernink*, genaamt *Cornelia van* „ *Sypesteyn*, aan haar E^ds quynende ziekte, „ waar aan ontrent 8 weeken bedlegerig „ geweest is, ten overstaan van de meeste „ Raadspersoonen, en andere gequalificeerde vrouwen, Godsaliglyk in den „ Heere ontslaapen, tot groote droefheid „ van zyn Ed., als ook *van groote en kleine* „ hier op Macassar; van welk overlyden „ aanstonts, door den boekhouder *Marcus* „ *Sandbeek*, aan den koning van Boni, en de „ koninginne Wed. *Dain Tabalile* en *Crain* „ *Laykan*; en door den tolk *Jan Ferdinandus*, den koning van Goa de weet „ gedaan is; wordende haar E^ds lyk aanstonts afgelegt door de Juffr.^s *Prins*, „ *Hackaart*, en *'t Hooft*, ten overstaan „ van Juffr. *Wesselburg*, en daar na in de „ ordinare bezoekkamer op 't bedde van „ eere gelegt, zynde ondertusschen door „ den Heere Gouverneur 't bezorgen, of „ de preparatien tot de begravenisse aan „ den E. *Jacob Claaszoon*, opperkoopman „ en Tweede dezes Gouvernements, den „ Capitein *Jan Pieterszoon Wesselburg*, en „ den Eerw. Predikant *Gerardus Hey*, opgedragen; die dan ook, ten eersten hand „ aan 't werk sloegen, de gemelde kamer, „ item de voorzaale van 't huis van boven „ tot beneden in den rouw behangen, als „ ook de agter galdery in die ordre gebragt hebben.

Sondag den 11den dito.

„ 's morgens voor 't aangaan van den „ Godsdienst, quam den koning van Boni, „ zonder eenig gevolg en in 't particulier, „ zonder na gewoonte ingehaalt, of ontfangen te worden, zyn pligt van condoleantie met de uiterste beweeginge „ ontrent den Heere Gouverneur aflegen, zynde, ontrent na 2 uuren vertoevens, in gelyke maniere weder vertrokken.

„ 's Agtermiddags ten 3 uuren, zyn de „ onderkooplieden *Moll*, en *van der Myll*, „ als Gecommitteerden gereden na de „ koningen van Boni en Goa, zoo om „ haar Hoogheden 't afsterven van des „ Gouverneurs Gemaalinne bekent te „ maaken, als om haar, nevens haare „ voorname Grooten, te verzoeken tot „ het bywoonen der begravenis van gemelte lyk, tegens morgen agtermiddag „ ten 3 uuren; welke boodschap dezelve „ Gecommitteerden den koning van Goa „ verzogten, dat ook aan den koning van „ Tello beliefde te laaten doen.

„ Na den agtermiddags Godsdienst ging „ de geregtsbode *Jacob Gor*, nevens den „ koster *Aart Thomaszoon*, verzeld met „ vier oppassers van den Gouverneur, „ alle in den rouw gekleed, als rouwbeklagers, alle de Leden van den Raad „ met hunne vrouwen, item de Militaire „ Officieren, en alle de ingezetenen van „ 't quartier Vlaardingen noodigen, om „ de begravenis tegens morgen agtermiddag ten 4 uuren by te woonen, gelyk „ ook de Chineezen, *Maleyers*, enz. „ zynde dezen dag de groote klok, driemaalen geluid, te weten, 's morgens „ van 6 tot 7 uuren, en 's middags van „ 12 tot 1 uur, en 's avonds van 6 tot 7 „ uuren.

Maandag den 12den dito.

„ Wiert de klok wederom 's morg. ten „ 6 uuren tot 7 uuren geluid, ook 's middags ten 12 tot half een uur, en wederom „ van een uur tot half twee, van twee tot „ half drie, en zoo vervolgens alle uuren „ een half uur, tot den tyd der begravenisse toe; 's agtermiddags ontrent 3 „ uuren de Militie in 2 Compagnien, doch „ met opgerolde vaandels, in 't geweer „ gebragt zynde, quam meest te gelyk, „ doch d'een de waterpoort, en d'ander „ de landpoort binnen; ook quamen toen „ de koningen van Boni, Goa, Loeboe, „ en Tello, yder by hun hebbende een „ groot getal hunner voornaamste Grooten, welke door den Capitein *Jan Pieterszoon Wesselburg*, den Fiscaal *Jacobus* „ *Vos*, en de Onderkooplieden *Moll* en „ *van der Myll*, ingehaalt, en door de „ gerangeerde Militie (doch de trom niet „ anders, als met een roffel, geroert wordende) binnen gebragt, en door den „ Heere Gouverneur in de voorzaale verwelkomt zynde, betoonden de zelve „ Koningen en Grooten, yder apart „ hunne overgroote droefheid over 't afsterven van des Gouverneurs Gemaalinne, zittende alzoo nog eenigen tyd, „ onder 't drinken van een kopje thee te „ discoureren, tot dat ondertusschen de „ verzogte vrienden en vriendinnen mede

„ bin-

1701. „binnen quamen; wordende de verzogte „Juffrouwen (die alle in den rouw verscheenen) in de kamer zitplaatze aangewezen, en bestonden dezelve in deze:

Juffr.
Wesselburg.
Hey.
Moll.
Hackaart.
van der Myll.
't Hooft.
Mierop.
Prins.
Steenbergen.
Werry.
Bombergen.
Sandbeek, de oude.
Drommond.
Dieulafoy.
Marmer.
Sandbeek, de jonge.
De Groot.
Holscher.
Diemer.
Sanderts.
Stevens.
van der Slaart.
van der Wee.
Raadman.
Thim.

„Den tyd alzoo tot over 4 uuren gepasseert wezende, wiert het lyk door „de dragers uit de kamer gehaalt, en op „de baar gezet, gaande voor het zelve des „Gouverneurs ordinaare lyfcompagnie, „bestaande uit 48 koppen, opgevoert „door den Vaandrager, *Isaac Alexanderszoon*; hier na volgde de Geregtsbode, „met den koster *Aart Thomaszoon*, als „Bidder. Even voor het lyk volgde „haar E^ds wapen, gedragen wordende „door den Opperstuurman en Werkbaas „*Bartholomeus de Groote*; gaande op beide „zyden van de baar om de slippen van „'t doodkleed te houden:

Den Onderkoopman *Andries Werry.*
Den Opperchirurgyn dezes Kasteels *Christiaan Bomberg.*
Den Vaandrager *Maurits Drommond.*
Den Opperchirurgyn van 't Hospitaal *Pierre Dieulafoy.*
Den Boekhouder *Carel Gallois.*
- - - - - - - *Zacharias van Rype.*

„Werdende voorts het lyk gedragen „door de volgende:

Den Adsistent *Thimanus Molineus.*
- - - - - - *Andries de Lairesse.*
- - - - - - *Samuel Gallois.*
Den prov. Adsistent *Jan Happon.*
- - - - - - - *Joannes Snaats.*
- - - - - - - *Frans Wagmans.*
- - - - - - - *Adriaan van der Rat.*
Den Baas Smit *Hans Polmer.*
Den prov. Baas Timmerman *Cornelis Knaap.* 1701.
- - - - - Metzelaar *Anthony breedvelt.*
Den Konstabel *Lodewyk Andrieszoon.*
Den Sergeant *Huybert Janszoon van Breda.*
- - - - - - *Jacob Vermaas.*
- - - - - - *Gerrit Janszoon de Lie.*
- - - - - - *Lodewyk van Renesse.*
- - - - - - *Harman Meyer.*
Den Chirurgyn *Claas de With.*
- - - - - - *Jan Morree.*
Den Onderchirurgyn *Michiel de Clercq.*
- - - - - - - *Pieter Terlon.*

Agter het Lyk volgde:

Den EE. Heere Gouverneur en Directeur *Cornelis Beernink*, met een lange slepende rouwmantel.
Monsr. *Lucas Beernink*, en
Seignr. *Willem de Ruyter.*
Zyn Hoogheid, *Aroe Poni*, koning van Boni.
Den E. Opperkoopman en Tweede *Jacob Claaszoon.*
Zyn Hoogheid *Fachareddien Abdul Djaliel* koning van Goa.
De Manhafte Capitein *Jan Pieterszoon Wesselburg.*
De koning van Loeboe.
Den Eerw. Predikant *Gerardus Hey.*
De koning van Tello.
Den Koopman en Fiscaal *Jacobus de Vos.*
De Sopingze Prins, *Aroe Belo*, Ryksbestierder.
De Onderkoopman en Guarnisoen Boekhouder *Aarnout Moll.*
Aroe Mampoe, koning van Wadjoe.
De Onderkoopman en Winkelier *Joannes Hackaart.*
Crain Aganonja koning van Tanette.
De Onderkoopman en Sabandaar *Arend van der Myll.*
Crain Mangali, broeder van den koning van Goa.
De Onderkoopman en Secretaris *Jacob Cuycq van Mierop.*
De Boekhouder *Marcus Sandbeek.*
De Adsistent *Willem Barthelszoon Marchier.*
De Chirurgyn *Jacob Ments*; alle de voorenstaande in den rouw, en de drie laatstgenoemde als Domestiques gerekent, naast malkanderen gaande, om den rouw te sluiten.
Des Compagnies Tolk *Jan Ferdinandus*, met de resteerende, zoo Bonize als Macassaarze Grooten.
De Krankbezoeker *Dirk Stevenszoon.*
- - - - - - *Jan van der Slaart.*
De Baas der Wapenkamer *Jacobus van der Wee.*
De Capt. der Chineezen, *Ongwatko*, met zyn gevolg.
De - - - der Maleyers, *Intsjeh Abdul Ragsul*, met zyn gevolg.
De koning van Tambora, met eenige Grooten van het eiland Sumbawa.

„Voorts

„Voorts alle Assistenten, Chirurgyns, „Sergeanten, Burgers, en verdere ingezetenen van 't quartier Vlaardingen. „Nevens den Heere Gouverneur en den „Raad gingen zyn E^ds oppassers, waar „van den Sergeant, en 4 man, die altyd „met haar E. zyn uitgegaan, van 't hoofd „tot de voeten in den laakenzen rouw, „en de resterende met rouwbanden voorzien waren; wordende het lyk in maniere als vooren uit zyn E^ds wooninge „de kerk om, de waterpoort, en de „Noordkant dezes kasteels om, na de „ordinaare begraafplaats onder het geluy „der klokken gebragt, en aldaar in een „daar toe gemetzelt steenen graf by provisie gezet, zynde alle de vrienden onder het geluy der klokken alzoo weder „binnen gekomen, en in zyn E^ds wooninge met een rouwcollation onthaalt, „en de dragers in des E. Compagnies „kleine thuin met een braave maaltyd „getracteert; waar na met den donker „alle de vrienden hun afscheid namen, „en weder vertrokken zyn.

Ontrent een maand naderhand is haar Ed. uit 't voornoemde graf (dat even buiten het kasteel op het daar toe bestelt kerkhof was) door lieden van fatsoen 's morgens heel vroeg (eer de Heer *Beernink* nog by de hand was) na het nieuw Loo, een plaats van vermaak door zyn Ed. niet verre van 't kasteel Rotterdam aangelegt, gebragt, en in een zeer pragtig graf, dat in 't vierkant ontrent 20 voeten had, onder een zeer deftige Tombe begraven.

Wy vertoonen de zelve hier by No. 23. N. in prent, zoo als haar Ed. kist daar in op een yzere rooster stont. Haare Tombe in prent.

Voor de zelve stonden deze twee Latynsche verzen, waar by de overledene tot de voorbygangers als zegt:

Vos qui transitis, memores, vos advoco, sitis.
Quod sum, hoc eritis, fuimus quandoque, quod estis.

dat is:

Gy die voorby gaat, 'k bid, gedenk te dezer tyd:
't Geen ik ben, zult g' eens zyn, en 'k was, 't geen gy nu zyt.

Na deze zeer deftige Vrouwe deze laatste eere aangedaan te hebben, keeren wy nu wederom tot de zaak van *Aroe Teko*.

Ondertusschen deed zich een gewenschte en gansch onverwagte gelegenheid voor den Heer *Beernink* op, om *Aroe Teko* zeer gemakkelyk gevangen te krygen.

Hy had al lang tegen den Lieutenant *Riddel*, en anderen gezegt, dat hy wel wenschte

1701. wenschte den Heer Gouverneur zelf eens te spreken, niet twyffelende, of de zaaken zouden zich dan ten eersten wel anders schikken. Daar op liet hy zulks den 14^den October dezes jaars verzoeken, waar op zyn Ed. zeggen liet, dat hy komen kon, als hy wilde, en dat hy hem al over jaar en dag by zich verlangt had te zien, zoo hy genegen was zich aan 't oordeel en de gerigtshandel der E. Maatschappy te onderwerpen, en de zaaken, daar toe vereischt, in agt te nemen.

Daags 'er aan quam zyn boodschapper zeggen, dat zyn Ed. voorslag *Aroe Teko* zeer wel beviel, dat hy die in alle onderdanigheid omhelsde, en bereid was om zich op genade en ongenade aan zyn Ed. over te geven, mits dat hy voor af van dit zyn voornemen aan *Radja Boni* kennis geven mogt, waar toe verlof verzogt, en dat hem toegestaan wiert. De Tolk, deze toestemming hoorende, opende zyn gordel (waar uit ons blykt, dat de Oosterlingen hun geld, volgens *Matth:* 10: 9. *Marc:* 6: 8., in hunne gordels bewaaren) en haalde daar een bundelken van 4½ thayl (yder 8 R^ders op Macassar doende) gemeen goud uit, dat hy uit zyn Meesters naam verzogt, dat de Heer Gouverneur voor een *dabon sirih* (dat is, een *sirihblad*, of gering geschenk) van zyn dienaar wilde aannemen.

De Heer *Beernink* had dit, om te toonen, dat *hy niet goudgierig was*, en dat dit noit minder, als nu, te pas quam, wel konnen van de hand wyzen; maar om de vogel (die zelfs wel gezegt had, dat hy de Hollanders, als hy maar wilde, met goud gemakkelyk lokken kon) te ligter in de knip te krygen, en om hem ten minsten schyn te geven, dat hy daar mede by zyn Ed. ook wel te regt geraken kon, nam zyn Ed. dit aan, waar over die tolk zoo verblyd was, dat hy verscheide maalen des Gouverneurs handen en voeten kuste, en aldus zeer voldaan vertrok.

Aroe Teko komt in 't Fort. *Aroe Teko*, meinende dat zyn baan nu heel klaar was, vertoonde zich daar op nog dien zelven avond met een klein gevolg van 5 of 6 persoonen byzonder welgemoed op de voorzaal van 't kasteel, alwaar de Leden van den Polityken Raad zaten.

Hy ontbond in de deur zyn kris, trad met de zelve in zyn hand den Gouverneur te gemoet; en gaf hem die met een handkus over, verzoekende, dat zyn proces, of pleitzaak, door ons en de Bondgenooten aanvaard, en spoedig afgedaan mogt worden, 't zy dan dat wy hem doodschuldig houden, of vry kennen mogten, alzoo hy verlangde, van die zaak eens af te zyn, maakende daar op een zeer nederig eerbewys voor zyn E., en den Raad.

Men wees hem, ten opzigt van zyn hoogadelyk geslagt, een stoel buiten af aan de linker zyde der tafel, terwyl hy bezig was, om honderderlei rodomontados, draajen, en swieren, te maaken. 1701.

Dit was de eerstemaal, dat zyn Ed. dezen *Aroe Teko* zag, aan welken hy tot antwoord gaf, dat de E. Maatschappy niet gewoon was zaaken, die in haar hand quamen, lang draalende te houden, en dat men niet nalaaten zou op zyn zaak wel te letten, 't zy om hem ten strengste te straffen, 't zy om hem zyne buitenspoorigheden, na dat 's lands wetten zulks eisschen zouden, te vergeven, en hem pardon te verleenen.

Om dit nu af te wagten, zou hy zich moeten getroosten zoo lang hier in 't kasteel, tot dat daar over ordentelyk gevonnist was, in gyzeling te blyven; en ondertusschen zou hem een plaats, daar hy zyn verblyf hebben zou, worden aangewezen. Word in gyzeling gehouden.

Die eerste woorden waren wonderlyk goed, en klonken zeer wel in *Aroe Teko's* ooren, maar die laatste, van in het kasteel te blyven, als een donderslag, en hy was 'er zoo bedwelmt en verzet van, dat hy den waren zin, schoon 'er goed Maleits gesproken wiert, nog niet wel scheen verstaan te hebben, weshalven hy den tolk van zyn Ed., *Jan Ferdinandus*, verzogt, dat hy hem de woorden van zyn Ed. nog eens in 't Macassaars herhaalen wilde, het welk geschied zynde, was die moedige *Aroe Teko* met alle zyne rodomontados zoo verzet, dat hy een man zonder geest, en geheel buiten zyn stuk scheen te zyn; 't klam sweet brak hem over deze woorden aan alle kanten uit, voornamentlyk als hy verstont, dat men zyn kris, die hy met zoo veel beleefdheid overgegeven, en welke hy verwagt had, dat men hem ten eersten zou wedergeven (alzoo hy vaststelde, dat zyn goud eenige uitwerking gedaan had) zoo lang, tot zyn zaak ten einde was, bewaren zoude, met wensch, dat men hem die met zoo veel fatsoen mogt wedergeven, als hy die aan zyn Ed. overhandigt had.

Op deze woorden van den Gouverneur wiert *Aroe Teko's* tong zoo beklemt, dat hy geen geluid meer geven kon, waar na zyn Ed., en den Raad, opstond, dat zoo veel gezegt was, *gy hebt gedaan, en kond als een gevangen met den Lieutenant van de wagt* (die al op hem paste) *na uwe bescheiden plaats gaan*, waar op hy door dien Lieutenant na twee gyzelkamers, naast de Kerk, gebragt, en daar door hem, of zynen vervanger, van tyd tot tyd bewaart wiert.

De Heer *Beernink* gaf nog dien zelven avond aan de Hoven van Boni en Goa

van

1701. van deze vasthouding en gevankenis van *Aroe Teko* kennis, met last, om dit aan de verdere Bondgenooten mede bekent te maaken.

Radja Boni liet weten, dat hy 't voor bekent gemaakt hield; en om te toonen, dat hem dit ten uiterften aangenaam was (alzoo hy dat in 't bywezen van *Aroe Mampoe*, *Aroe Teko's* broeder, en anderen, zoo niet zeggen dorst) drukte hy de hand van *Sandbeek*, die hem die tyding bragt, al vry hartelyk, als of hy zeggen wilde, dat gaat wel, en die manier van behandeling is goed.

Tot verwondering van veelen.

Radja Goa, dit hoorende, was daar over (gelyk ook anderen) als opgetogen, sloeg een gat in de lugt, en riep uit: *hoe is 't mogelyk, dat men* Aroe Teko, *zulken listigen vos, zoo gemakkelyk in 't net gekregen heeft!* Hy liet den Gouverneur voor dat berigt bedanken, en zeide, *dat hy geen andere gedagten van hem hadde, dan dat zyn Ed. alleen voornemens was om hunne wetten te handhaven.*

Zoo ras dit vooraf gegaan was, gaf zyn Ed. by de eerste gelegenheid kennis hier van, daar by voegende, dat hy voornemen was alle de Bondgenooten eerstdaags in 't kasteel by een te roepen, om verder over die zaak te handelen, vaststellende, dat yder by hun advys, dat hy reets aan zyn Ed. daar over gegeven had, blyven zoude. Schoon 'er nu eenigen spraken van hem na de Kaap der goede Hope, of elders, te bannen, maakte zyn Ed. egter staat, dat het op 't rampassen van zyne goederen uit zou loopen, waar toe hy haar Edelheden den 20sten October 1701. schreef mede over te zullen hellen; doch zoo 't op een vonnis ter dood uitkomen mogt (dat hy egter niet te gemoet zag) zou hy de uitvoering van dien tot haar Ed. Ed. nader ordre ophouden, verzoekende spoedig antwoord hier op te bekomen, en daar by ook te overwegen, of men een man, als *Aroe Teko*, met een simpel rampassen gestraft hebbende, het dan wel geraaden was hem weer op vrye voeten te stellen.

Nieuwe fondeering van de gevoelens der Bondgenooten.

Daar op sondeerde zyn Ed. van den 1sten tot den 8sten November de algemeene Bondgenooten nog eens, ondertastende vooral de koningen van Boni, Goa, Soping, Loeboe, Tanette, en meer anderen, mitsgaders de ryksbestierders van Boni en Goa, met zoo weinig beweging, als 't mogelyk was, om zeker te konnen weten, waar heenen deze zaak zynen loop nemen zoude, en wat zy oordeelden dat *Aroe Teko*, zoo over de moord, als over zyne baldaadigheid, van tegen de last van twee Landvoogden, en tegen een dubbel verbod des konings van Boni, door de stadt zoo stout, en met zoo veel veragting van ons gezag, hier en daar omgeswortven te hebben, verdient had. 1701.

Daar op verstont zyn Ed, dat hun aller gevoelen (uitgenomen alleen die van Soping, door *Aroe Belo* verbeeld) eenpaarig uitquam, om hem te rampassen en te bannen; alle ook zeer sterk daar op aandringende, dat zyn Ed doch ten eersten met die zaak en 't vonnis wilde voortgaan, gelyk zy ook, op 't eerste ontbod van zyn Ed., beloofden te zullen komen, om de zaak af te doen.

die meest op 't Rampassen staan.

Daar op zei hen de Gouverneur nog, dat, als zy nu in Vergadering waren, zy dan niet voor den goeden man spelen, de Vergadering of hem bespottelyk maaken, of wel dezen en genen der Grooten na de oogen zien, maar als Bondgenooten, die yder een vrye en onafhankelyke stem hadden, en onder niemant stonden, na hun gemoed, en zoo oordeelen moesten, als zy meinden voor God en de wereld te konnen verantwoorden, en meest met het regt, en met de agting der E. Maatschappy, die zich in dezen geenzins zou laaten bespotten, over een te komen.

Aroe Poni's onverwagte verschyning op 't Nieuw Loo.

Radja Boni bezogt ondertusschen den Gouverneur den 27sten October zeer onverwagt met een trein wel van 2000 man op 't Nieuw Loo, anders ook wel het ronde Bosje, of Mangepe genaamt, een daad, by *Aroe Poni* uit groote vreeze ondernomen, om dat men zyn Hoogheid wysgemaakt had, dat zyn Ed., eenige dagen geleden, met deze en gene Bondgenooten buiten zyn voorweten (dat tegen 's lands wetten en de gewoonte was) in der stilte gesproken had, dat zekerlyk voor hem niet veel goeds beduiden kon, en waar uit men hem verder had doen begrypen, dat zyn Ed. voornemen, wel verre van *Aroe Teko* te straffen, alleen maar was, om hem vry te spreken, den zelve van langzaamer hand ook boven hem te verheffen, en de kroon van Boni op 't hooft te zetten; al 't welke, alzoo men in zulken zaak niet omzigtig genoeg zyn kon, hy ten grooten deelen aangenomen, en dat hem zoodanig ontstelt had, dat hy'er nog niet van had konnen bedaaren; doch de Heer *Beernink* deed al die donkere wolken van zyn Hoogheid aanstonts verdwynen, stelde hem volkomen gerust, en verzekerde hem, dat hy met de zaak ten eersten zou voortgaan.

Vergadering der Bondgenooten tegen den 10 November 1701.

Daar op liet zyn Ed. de Vergadering der Bondgenooten tegen den 10den November 1701. 's morgens ten 9 uuren beleggen, om dan die zaak van *Aroe Teko* volkomen af te doen, met verzoek, dat doch alle de koningen en vorsten met een klein gevolg van 8 of 10 musket- en spiesdragers, volgens hun voorige afspraak, in 't kasteel gelieftden te komen, de deze

1701. vermindering van hun gevolg (alzoo de plaats niet grooter lyden kon) niet quaalyk te nemen.

Van deze Bondgenooten is de E. Maatschappy de eerste, en *Radja Boni* de tweede, waar na *Radja Goa*, mitsgaders de Radja's van Loeboe, Tello, Tanetta, Datoewa Ri-Sawite, Datoewa Ri-Soepa, *Crain Barroe*, *Crain Binamoe*, *Crain Bangkala*, *Toerongan*, *Crain Pamanna*, *Crain Boelocombo*, de Mandareesche, en meer andere koningen, volgden.

Nieuwe geschenken van Aroe Teko aan den Gouverneur.

Ondertusschen nam *Aroe Teko* de vryheid van den Heer Gouverneur eens te bezoeken, en bood aan den zelven (in hoope dat dit hem merkelyk in zyn zaak helpen zou) een bundelken goud, een goude buiksnyder, enz., rond uit bekennende tegen het dubbel verbod van *Aroe Poni* in de Negry omgesworven te hebben, biddende, zelf met een voetval voor zyn Ed., om vergiffenis, en belydende, daar mede meer, dan met alle zyn andere misdaaden, misdaan te hebben; waar op zyn Ed. hem alleen dede weten, dat men zien zou, wat in zyn zaak gedaan kon worden.

Met belydenis van zyn misdaad.

Den 10^den November 1701. dan zag men de krygslieden in twee vaandels op 't plein in rinquetten, van de land- en waterpoort af tot des Gouverneurs wooning, verdeelt staan, daar zyn Ed. lyfwagt alles met een dubbelde vleugel toesloot, en maar opening voor den ingang liet.

Daar op liet de koning van Goa zich door zyn tolk aandienen, dat hy naby was, waar op de gewoone Gecommitteerde Leden van den Polityken Raad, te weten, de M: ll^rs *Mol*, en *van der Myl*, afgezonden wierden, om zyn Hoogheid voor den ingang van de poort te ontfangen, die dan ook met dien koning, onder 't slaan van de trom, en een vliegend vaandel, weer binnen traden tot de wooning van den Gouverneur, alwaar zyn Ed. zyn Hoogheid zeer statieus ontfing, en den zelve verder tot in de voorzaal leide, beleeft verwelkomde, en daar zy zamen aan een lange tafel gingen zitten, aan welkers regter zyde de Raadspersoonen, na 't oud gebruik, geplaatst waren, en de Goaze ryksbestierder de hooger hand van *Radja Goa* zoo lang nam, tot dat *Aroe Poni* (na dat 'er al een pinang gegeten, en een snuifje genomen was) zich mede liet aandienen, die op de zelve wyze, als *Radja Goa* door Gecommitteerden (terwyl de Heer *Claaszoon*, en eenige andere Leden, zoo lang den koning van Goa, enz. onderhielden) ingehaalt, door den Gouverneur, als voorens, aan de deur van zyn wooning ontfangen, verwelkomt, en op de hoogste plaats naast hem gezet wiert, die zyn Hoogheid nam, terwyl 'er tusschen die twee koningen nog eenige hoflykheden gepleegt wierden, 1701. waar na ook aan alle de andere Bondgenooten, die ondertusschen mede daar verschenen waren, yder zyn plaats aangewezen wiert; doch men bevont dat veelen den rang aan anderen, 't zy om hunne hooger jaaren, of uit verwantschap, of wel uit eenige andere inzigten, overgaven, dat de Heer Gouverneur ongemerkt liet doorschieten, om dat zy 't zelfs zoo liefst hadden, en om alle verdere talmery daar over af te snyden.

Statieuse inhaaling der koningen van Boni en Goa.

Het overige volk, dat men niet buiten houden kon, en dat meest uit mindere Grooten, Koningskinderen (waar door men of ware kinderen van koningen, of ook wel zoonen der ryksbestierders, verstaat) Galerans, en andere Edelen bestont, kreeg hun plaats op de agterbanken.

Na dat nu, na 't drinken van een kopje thee, het eerste *silentium* vernomen was, deed zyn Ed. een zeer gematigde en te gelyk deftige aanspraak tot alle de koningen, Datoewa's, en de verdere bondgenooten, zeer net op de zaak, waarom zy te zamen gekomen waren, gepast, en waar by hy hen als zyne broeders nu verzogt, om nevens hem een einde van de zaak van *Aroe Teko*, wegens de manslag aan den Sopingzen prins *Dain Mabani*, anders *Aroe Baloessoe* genaamt, in Mey des voorleden jaars bedreven, te maaken, als zynde hoognoodig tot handhaving der wetten van Celebes, en tot veiligheid en gerustitelling der konings-kinderen, behalven dat 't ontzag der E. Maatschappy, en 't regt der zelve, vorderde, dat men de schuldigen hooren, en de moordenaars wel straffen, maar hen niet anders, dan na bevinding van zaaken, of vry spreken, of doemen moest.

Aanspraak van den Gouverneur in Vergadering.

Behalven deze moord, zeide zyn Ed., heeft hy zich ook verstout tegen myn verbod, en tegen de uitdrukkelyke last van zynen koning, zeer baldaadig, tot onzer beider hoon en veragting, door de Negry te swerven, waar na ik hem op een gemakkelyke wyze hier in 't kasteel gevangen gekregen, en tot nog toe gehouden heb, om nu gezamentlyk nader en rypelyk te overleggen, wat straffe men oordeelt, dat hy over deze misdaaden verdient heeft.

Hy toonde aan den Raad, dat men alles tot zyn na- en voordeel op 't papier had doen stellen, op dat de t'zaamgeroepene Bondgenooten te regt in staat zyn mogten, om daar over te konnen oordeelen, en waar op dierhalven ook nu yder zyn advys zoodanig te geven had, als hy oordeelde, zonder aanzien van persoonen, of zonder zich aan een anders gevoelen te verslaaven, voor God en de menschen te konnen verantwoorden.

Ook

1701. Ook vraagde zyn Ed., of 'er, na de gedagten der Bondgenooten, nog iets was, dat hen hinderde om met de zaak voort te gaan, en, zoo niet, dat hy dan den misdaadigen voor hen wilde doen komen, om opentlyk gehoort te worden, waar op zyn Ed. hun aller advys verzogt.

Na dat dit tweemaal zeer luid in 't Maleits en Macassaars gezegt, en vertaalt was, was 'er eerst een diep stilswygen en staroogen op malkanderen, waar op toen een stille mompeling en byeensteking der hoofden volgde, doch een half quartier daar na stont *Aroe Poni* op, om te toonen dat hy spreken wilde, en verklaarde zich toen, na dat alvoorens weer was gaan zitten, op deze wyze: *Aroe Teko*'s misdaad is ons allen bekent, en ik weet, nevens den Heer Gouverneur, waar in hy, buiten die moord van *Dain Mabani*, nog in 't byzonder zeer swaar gezondigt heeft, doch zou eerst moeten hooren, wat hy daar tegen tot zyne verschooning heeft in te brengen, 't geen verlange te mogen weten. *Dit stemde Radja Goa* mede toe, en alle de andere Bondgenooten gedroegen zich in dezen aan 't oordeel dezer twee koningen, en aan dat der E. Maatschappy, of van zyn Ed.; doch de Heer Gouverneur vertoonde aan de Bondgenooten, dat men zaaken van zulken gewigt niet aan 't oordeel van 2 of 3 menschen verblyven, en die zoo niet afdoen; maar dat yder van hen die na zyn gemoed behandelen, en elk daar over als een vry vorst, zonder van yemant anders af te hangen, of zonder zich aan een anders gevoelen te verslaaven, oordeelen, en dat ook doen moest, zonder yemant ter wereld daar in te vreezen, of na de oogen te zien, alzoo dit een zaak was, die God van een yders hand vorderen, en waar in ons geen vorst nog koning eenige hulpe zou konnen bewyzen; dat het niet hun, maar Gods gerigt was, en dat men 't gerigte derhalven Gode, en niet den menschen, houden, en hem daar als een kenner van herten, en doorgronder der nieren, voor oogen hebben moest.

Antwoord der koningen van Boni, Goa, enz. hier op.

Hy vertoonde hen, dat zy in deze Vergadering, om hun stem te geven, alle even veel te zeggen, en yder een vrye en onafhankelyke stem hadden, in zoo verre dat de minste stem hier van 't zelve gewigt, als de zyne, schoon van de eerste Bondgenoot, was; ook voegde hy hier nog by, dat yder van hen niet alleen zyn advys en vonnis over deze zaak by monde zoude moeten geven, maar dat ook onderteekenen.

Oplezing der schriften voor en tegen den misdaadigen.

Daar op las men de schriften van *Aroe Teko* de Vergadering voor, en zyn Ed. waarschoude de koningen van Boni en Goa vooraf, dat zy niet zouden gelieven 1701. moejelyk te worden, zoo haar Hoogheden in 't oplezen der zelve deze en gene aanstootelyke zaaken voorquamen.

Na dat alles gelezen was, vraagde zyn Ed. aan alle de Bondgenooten, of zy den inhoud dezer schriften wel verstaan hadden, 't welk met ja beantwoord zynde, vraagde zyn Ed. verder, of zy nu genegen waren *Aroe Teko* zelf hier over nader te hooren. Zy zeiden, neen; doch op het sterk dringen des Landvoogts stonden zy toe, dat men hem in een byzondere kamer door aanzienlyke Gecommitteerden uit die Vergadering nog eens zou doen hooren, om daar op dan regt te doen.

Terwyl 'er ordre gestelt wiert, om hem in een byzondere zydekamer door den Lieutenant *Riddel* te doen brengen, vraagde de Heer Gouverneur aan *Aroe Poni*, of hy *Aroe Teko* (gelyk 'er klaar in dit geschrift stont) ook last tot die moord gegeven had; doch zyn Hoogheid antwoorde tot drie byzondere reizen, *op nadere ernstige vraagen van zyn Ed.*, dat hy noit eenige last daar toe gegeven had, en daar in door *Aroe Teko* belogen wiert, verzoekende daar op wel te letten; wat het inhad, als een minder hem, zyn eigen koning, een leugen in 't aangezigt wryven dorst, en of het, met dat zoo te zeggen, maar genoeg was.

AroePoni loochend Aroe Teko last tot deze moord gegeven te hebben.

Even zoo ontschuldigde zich de koning van Goa, wegens 't gene 'er in dat schrift over 't verwerpen van *Saena* gezegt wiert, zeggende, dat hy van geen andere, dan van een wettige verwerping en vergeving van alles, dat 'er voorgevallen was, wist, en dat men ook daarom *Saena* aan *Aroe Teko* met voorweten van de Heer *van Thye* geweigert had.

Na dat nu de Gouverneur den aard van *Aroe Teko*'s misdaaden klaar en in haar volle kragt voorgestelt, en niet alleen alles, wat men tot zyn verschooning zeggen kon, bygebragt, maar aan *Aroe Mampoe*, oudsten broeder van *Aroe Teko* gevraagt had, of hy wegens zyn broeder nog iet te verzoeken, of tot zyn verschooning in te brengen, en de zelve een vry misselyk antwoord, dat hy zich met de zaak van zyn broeder niet moeide, gegeven had, stelde de Heer *Beernink* deze zaak (op dat 'er daar na geen uitvlugten plaats grypen mogten) in dezer voegen in zyne byzondere leden:

Vraage van zyn Ed. aan de broeder van Aroe Teko.

I. *Dat* Aroe Teko Dain Mabani *besprongen, en vermoord had.*

II. *Dat hy, na dit uitgevoert te hebben, nog zoo hoogmoedig en onbeschaamt geweest was, om zulks den Heer* van Thye *te laaten weten, dat zoo veel was, als of hy zeide boven allen wetten te zyn.*

Nader voorstel dezer misdaad.

1701. III. *Dat hy ook, schoon hem daar op door dien Gouverneur verboden was, ontrent het kasteel te komen, zich egter niet ontzien had, met veel gewapende mannen in de Negry Vlaardingen onder 't kasteel te komen rond swerven, en aan onze Hoofdofficieren al schimpende af te vragen, waarom men hem beletten wilde binnen te komen, en wat hy misdaan had? dat zyn misdaad niet buiten verlof van den Gouverneur,* Radja Boni, *en van zyn Ryksbestierder, gepleegt was, enz, hoewel de Heer* Collaart *over 't laatste bedryf aan* Aroe Tanette Matoewa *nog geklaagt, en verzogt heeft, dat daar in ordre mogt gestelt worden.*

IV. *Dat de Heer Gouverneur, op de eerste tyding van* Dain Mabani's *dood, na 's lands wetten, geregtigt was, om als eerste Bondgenoot* Aroe Teko *hier over te doen straffen na verdienste, tot verhoeding van andere quaade gevolgen, en tot voldoening van de bloedverwanten des verslagenen.*

V. *Dat* Aroe Poni *hier toe gelyke magt gehad heeft, doch dat dit om redenen, daar men maar na gissen kon, moest gelaaten zyn.*

VI. *Dat men* Aroe Belo, Dain Mabani's *broeder, zulks mede niet kon betwisten, zoo hy, zonder vragen, op beeter daad met zyn werk maar voortgegaan was.*

VII. *Dat men (schoon zulks een diep inzien had) nog niet eens moest rekenen, hoe hy* (Aroe Teko) *zyn 's konings bevelen in de wind slaande, onbeschaamt 2 of 3 maanden hier na daar omstreeks had leggen vertoeven, eer hy, op* Aroe Poni's *bevel, schoon spoedig ontboden, na Tsjinrana opgegaan was.*

VIII. *Dat hy daar na, als of zyne onbeschaamtheid nog niet groot genoeg was, na dat de nieuwe Gouverneur zich al 13 maanden hier onthouden had, en hy* (Aroe Teko) *met* Aroe Poni *van Tsjinrana afgekomen was, zich niet ontzien heeft, dezes nieuwen Gouverneurs bevelen wederom met voeten te treden, en zonder 't allerminste ontzag weer even stout alom rond te swerven, en zelf onze Raadspersoonen te bezoeken, daar hem zulks wederom door* Aroe Poni, *en uit naam van dezen Gouverneur, verboden was.*

IX. *Dat hy niet eens, maar verscheide reizen, tegen dat verbod des Gouverneurs, en van* Aroe Poni, *aangegaan had.*

X. *Waar ontrent wy ordre zouden gestelt hebben, zoo* Radja Boni *ons niet had doen verzoeken, nog eens af te wagten, of hy dat ten derdemaal overtreden zou.*

XI. *Dat de Gouverneur gevallig na 't graven van de Panimpang, ofte vyver, op Mangepe, gaande zien, hem egter, schoon met geen gevolg, en half onkenbaar toegetakelt, van agteren oploopende, al willens ter vlugt voorby gereden was, dat* 1701. *hem* (Teko) *toen dede wederom keeren, op welke tyd zyn Ed. dit met opzet gedaan had, om die vogel daar na zoo veel te gemakkelyker in de knip te krygen.*

XII. *Dat hy ook (schoon 'er maar twyffelagtig van in zyne schriften gesproken word) voor eenige dagen met groote onderdanigheid voor den Gouverneur bekent had, dat hem dat omswerven door* Aroe Poni, *zoo uit zyn Ed., als uit* Aroe Poni's *naam, verboden was.*

XIII. *Dat hy wel wist hier in grootelyks, en zelf in zoo verre misdaan te hebben, dat de Gouverneur hem alleen daar over met de dood straffen kon, ja dat hy dit voor zyn grootste misdaad hielt, en daarom genade 'er over verzogt.*

XIV. *Dat 'er nog veel meer tot zynen laste te zeggen zou vallen, waar over, door verloop van tyd, nu al gras gewasschen was.*

XV. *Dat men, schoon het de hoofdzonde niet wegneemt, tegen alle deze beswaaringen tot zyn nadeel, dit tot zyn voordeel zeggen kon.*

I. *Dat hy vry lang gezammelt heeft, en hy hier door onverduldig worden kon, dat men zyn zaak, over 't boeleren van* Dani Mabani *met zyn vrouw, op zyn meermaalen gedaan verzoek, niet eer begonnen heeft.*

II. *Dat het een man, zoodanig van een prins, dien hy dagelyks voor hem gaan ziet, gehoont, geweldig spyten, en doen bersten moet, dat egter aan zyn zaak niet eens getilt word.*

III. *En dat hy geduurig maar met woorden gepaait, en zonder eenig vervolg op de zaak uitgestelt word.*

IV. *En dat hy (daar beneven hoogmoedig en van hoogen huize zynde) best gedagt heeft, zich zelven daar over te wreeken.*

V. *Om aldus zyn hoonder niet dagelyks nevens hem, en ongestraft, als om hem nog te tarren, ten hove te zien verschynen.*

VI. *Dat hy wel mogelyk met geen quaad voornemen zoo omgeswerven, en dit misschien meer door mismoedigheid, en door een onbezonne drift, dan met opzet tegen zyn koning, of tegen den Gouverneur, of om eene der zelve te toetzen, gedaan heeft.*

VII. *Gelyk hy dat laatst ook bekent, en genade daar over verzogt had, welke onderdaanigheid in den misdaadigen pryzelyk, veeltyds wel wat meer genade, dan wel hartnekkigheid, verdiende.*

VIII. *Dat hy de doodstraffe, anderzins hier toe staande, niet meer onderhavig, alzoo 'er te veel tyds na de moord verloopen was, en dat om die zelve redenen zyn omswerven zoo streng niet kon gestraft worden.*

IX. *Dat men agt op zyn hoog geslagt, en vorstelyke bloedverwanten, geven moest, wel-*

1701. *welker misdaaden wel zomtyds uit polityke inzigten met een geheel ander oog, als die van de minderen, beschouwt, en daarom zomtyds zoo streng niet gestraft wierden.*

Dit, zeide zyn Ed., zyn myne aanmerkingen over deze zaak, zoo tegen, als voor den misdaadigen, waar by de medebondgenooten de hunne konden voegen, zoo zy daar nog iets by te doen hadden.

Hoewel men hier tegen nog dit zou konnen zeggen:

I. *Dat al die blaauwe bloemkens den aard van de moord niet veranderen, nog de zelve eenigzins verschoonen konnen.*

II. *Dat 't lang wagten hem geen regt gaf, om zyn eigen rigter te zyn.*

III. *Dat men zyn Rigters geen wetten kon stellen, om een netelige zaak, als deze, voor de vuist af te doen.*

IV. *Dat de beschuldigde zoo wel een prins als hy, en mede een vorst van 't onafhangent Sopings ryk was, en dat het verstandige Regenten past in der minne en buiten onlusten alle geschillen af te doen.*

V. *Dat de blyken klaar leggen, hoe* Aroe Poni, *door visscheryen, en maaltyden, het daar toe heeft zoeken te brengen.*

VI. *Dat men ook meinde het reets verre genoeg gebragt te hebben, vermits die princen, verzoend zynde, weer als broeders met malkanderen verkeerden.*

VII. *En dat* Aroe Baloessoe *zelf geen andere gedagten gehad had, dan dat alles nu gedaan was, terwyl de misdaadige op een schelmagtige wyze op zyn luimen gelegen had, om by de eerste gelegenheid hem uit de wereld te helpen.*

VIII. *Dat zyn groote geboorte hem hier in niet verschoonen kon, ten ware men zulken boven de wetten stellen wilde, in welk geval dan niemant van hen, of voor hunnen toeleg, zeker of veilig zyn zoude.*

IX. *Dat men wel moet overwegen, dat de ter nedergeslagen niet alleen zoo wel een prins, als hy, maar ook een onderdaan van hem, of zyn vorst is, en dat dierhalven zyn bloed om wraak tot God roept, op dat ook andere konings-kinderen van zulke bedryven mogen afgeschrikt worden.*

X. *Dat de redenen van verschooning wegens zyn omswerven, tegen een dubbel verbod aan, maar blaauwe doekjens zyn, alzoo dat niet uit mismoedigheid, maar met opzet en zeer stout door hem gedaan is, en word dit in hem ongestraft gedult, wat zal men dan in 't vervolg van alle anderen niet te wagten hebben.*

XI. *Ook is zyne schuldbekentenis geen uitwerking van berouw; maar van vreeze, om dat hy nu in de klem is, en daar door te eer hoopt los te raaken.*

Na dat nu dit alles omstandig door zyn Ed. in 't Maleits voorgesteld, en daar en boven (terwyl men een kopje thee dronk) in 't Macassaars vertolkt, en nog eens herhaalt was, zeide zyn Ed. tegen *Aroe Mampoe*, *Aroe Teko's* broeder: *Vader* Aroe Mampoe, *gy hebt daar alles voor en tegen uw broeder gehoort, nu vraag ik u weder, of gy ook iet tot zyn verschooning weet in te brengen.* Hy gaf hier op tot antwoord: *Myn broeder heeft my noit in 't een of 't ander willen kennen, en daarom weet ik van zyn zaaken niet, ende wil my 'er ook niet mede bemoejen, alzoo ik zonneklaar zie, dat hy zich onvergeeflyk schuldig heeft gemaakt, zelf met zyn omswerven, over 't welke, zoo ik regter was, ik hem zoo swaar, als over 't allerversoejelykst bedryf, straffen en doemen zou.* 1701. Aroe Mampoe's gevoelen daar over.

Daar op sprak de Gouverneur de verdere Leden aan, en vraagde, wat 'er nu verder in deze zaak, volgens hunne gewoonte, en na hun oordeel, diende gedaan te worden; waar op men meinde, dat het nu tyd was, om *Aroe Teko* voor Gecommitteerden te hooren, en hem te vraagen, of hy buiten zyn schriften nog iet te zeggen had.

Daar op wierden de Messrs *Hackaart*, *van der Myll*, en den Geheimschryver *Cuyk van Mierop*, uit de Leden van den Polityken Raad, en, uit de verdere Bondgenooten, de koningen van Tello en Loeboe, nevens de twee ryksbestierders van Boni en Goa, te weten, *Aroe Tanette Matoewa*, en *Crain Bontosongo*, als Gecommitteerden aangesteld, om hem, ten overstaan van den Heer Gouverneur, die in een zydekamer blyven zou, te hooren. Aroe Teko voor Gecommitteerden gehoort.

Deze vraagde hem, of alles, in zyne schriften vervat, waar was, dan of hy nog iets tot zyne verschooning te zeggen had. Hy zeide kortelyk, ja; en dat hy 'er niets meer by te voegen had.

Dan is, zeiden zy, onze commissie uit, dan dat 'er nog te vraagen valt, of *Aroe Poni* hem niet, tot tweemaal toe, op groote ongenade, uit zyn, en des Gouverneurs naam, aangezegt had, van in de Negry Vlaardingen alom niet rond te ryden; waar op hy, wat verlegen, ja zeide.

Men vraagde hem, of hy dit voor een geringe zaak hielt, dan of hy wel wist, dat zulken daad, na 's lands wetten, de uiterste straf verdiende. Hy bekende, dat het een hoofdmisdaad was, en dat hy daarom den Landvoogt om zyne genade verzogt had, gelyk hy die nog van zyn Ed., en den Raad verzogt, dewyl hy dit gedaan had, door de schenkagie, die hy dit jaar van Batavia gekregen had, van vreugde vervoert zynde, waar door hy zich vergeten had. Verzoekt om genade.

Daar

1701. Daar op groetten zy hem, en traden met den Heer Gouverneur weder binnen, terwyl hy na zyn gyzelkamer gebragt wiert.

Na 't gedaan berigt dezer Gecommitteerden aan de Vergadering wegens *Aroe Teko's* antwoord op hunne vraagen, stelde zyn Ed. voor, of 'er volgens des lands wetten, nog verder iet in deze zaak, alvoorens over hem te vonnissen, vereischt wierd; zy zeiden, neen, alzoo 'er de doodslag klaar legt, en de omswerving klaar door hem beleden, waar by de zaak dan nu ook in staat van wyzen is.

Waar op zyn Ed. de Leden nogmaals hunne vrye stem verindagtigde.

Daar op herhaalde de Heer *Beernink* (om hier in de last haarer Edelheden wel na te komen) wederom, dat een regter niet op zyn bloote bevatting van een zaak, of met zich uit een verkeerde vreeze en ontzag aan 't gevoelen van andere Leden te verslaaven, een vonnis wyzen; maar voor al overdenken moest, dat hy een vrye en onafhangende stem had, en dat de stem van het allerminste en laatste lid dezer Vergadering zoo veel gelden zou, en moest, als die van 't eerste en voornaamste lid, weshalven zyn Ed. hen als voor Gods aangezigt verzogt, doch niet uit haat of gunst, en niet uit aanzien of vreeze van dezen of genen, maar alleen na hunne gewisse, en na 's lands wetten, in dezen te vonnissen, zonder daar in het zy de E. Maatschappy, het zy *cenige koningen, hooger in rang* dan zy, te ontzien, verzoekende eindelyk nog te mogen weten, of yemant daar iets tegen had, en, zoo neen, dat dan *Aroe Poni* zyn gevoelen maar schriftelyk geliefde te geven, om dan alzoo van de andere Leden gevolgt te worden.

Na dat nu de Tolken eenigen tyd rond geloopen hadden, en zich een tusschenmompeling der Grooten over de zaak opgedaan had, zeide *Aroe Poni* uit aller naam: *Wy hebben den Heer Gouverneur zeer wel begrepen, hebben daar niets tegen in te brengen, alzoo 'er zeer regtzinnig, en na eisch dezer zaak, gesproken is, waar voor wy zyn Ed. bedanken; doch wy vraagen voor af, of 'er, als wy ons gevoelen geuit, en onderteekent hebben, na de wetten zal regt gedaan worden, en of het den Gouverneur ernst is, dat wy ons, zonder aanzien van yemant, daar stipt aan zullen houden, om na de meerderheid van stemmen te vonnissen, en dat vonnis na 't gewysde uit te voeren.*

Hier op wiert, na een beraading van zyn Ed. met den Polityken Raad, door zyn Ed. ja gezegt, waar op toen de koning van Boni opstont, en zeide vaardig te zyn; doch verzogt, dat de minderen eerst mogten stemmen, waar over lange geschillen vielen, tot dat men 't eindelyk daar toe bragt, dat *Aroe Poni* (gelyk ook behoorde) voorgaan, en zyn gevoelen in een zydekamer op een vel papier, ten overstaan van zyn Ed. en eenige Leden uit den Polityken Raad opstellen zoude, om dus te beletten, dat de byzondere stemmen en advyzen van dezen en genen niet openbaar mogten worden. 1701.

Na dat dit in 't bywezen van de Heer Gouverneur, en de Messrs *Hackaart*, *van der Myl*, en *Mierop* in 't Boegis door zyn Hoogheid opgestelt, en vertaalt was, zoo volgde hem de koning van Goa daar in, na dat *Aroe Poni* buiten getreden was, hoedanig naderhand alle de andere Bondgenooten volgden, en hunne stemmen gaven, hoewel de meeste het door hunne schryvers maar deden aanteekenen; doch 't was zeer opmerkelyk, dat na de stemming en onderteekening der vier eerste Bondgenooten de overige opstonden, en hen eenpaarig verklaarden met *Aroe Poni* en den Gouverneur, van een gevoelen te zyn, en dat zy zich verder aan alles, dat zy 'er byzetten wilden, zouden gedragen; waar op zyn Ed. hen weer toonde, dat zy nog met hem, nog met *Aroe Poni*, te doen hadden, maar dat yder van hen voor zich zelven, na zyn gemoed, en volgens 's lands wetten, stemmen, en dat voor God verantwoorden moest, zonder dat het aan hen stont, om eenige Hoogheid van menschen aan, of dezelve eenigzins na de oogen te zien.

De Bondgenooten vellen vonnis over Aroe Teko.

Hier op dan, na dat zy *Aroe Poni* (die dit niet gaarne hoorde) nog eens aangezien hadden, traden zy toe, en quamen 't verzoek van zyn Ed. na.

Daar op nu zeide de Heer *Beernink*, dat hy hun aller gevoelen gezien had, en zich daar mede byvoegde, schoon hy gedagt hadde, dat men de misdaaden hooger gehouden en swaarder gestraft zoude hebben, waar na de Vergadering, na zeer deftig met een collation onthaalt te zyn, scheide.

Het vonnis, tegen hem geveld, quam by meerderheid van stemmen daar op uit, dat hy zoo zou gerampast worden, dat men geen reden zou hebben, om meer voor hem te vreezen. Men meinde hem daar en boven in 't eerst ook na de Kaap der Goede Hoope te zenden, doch men heeft naderhand beter gevonden, hem na Ceylon te voeren.

Dat hy zou gerampast worden.

Van dit geveld vonnis over de moord en verdere misdaaden van *Aroe Teko*, gaf zyn Ed. ten eerste het vereischt berigt aan haar Edelheden, verblyd zynde dat hy 't reets dus verre gebragt had.

Den 15[den] November was 'er in de groote thuin der E. Maatschappy een vergadering der Bondgenooten, om een misslag van *Crain Aganonja*, koning van Tanetta (alzoo hy den Heer Gouverneur

De koning van Tanetta over een misslag gestraft.

vuil

1701. vuil belogen, en voorgegeven had, als of zyn Ed. met het byzonder gesprek in der stilte onlangs met hem iet onbehoorlyks in den zin zou gehad hebben, waar op een groote opschudding gevolgt was) te vonnissen, en hem te waarschouwen van zich in 't toekomende voor zulke streeken te wagten.

Hy wiert daar en boven in een boete van elf thail goud gedoemt, die den 16[den] dito, in 't bywezen van allen, uitgenomen van *Aganonja*, door *Radja Boni* voldaan, en aan den Gouverneur overgegeven wiert; doch die koning had *Aganonja* verboden, om daar, zoo hy zich niet dubbelschuldig maaken wilde, te verschynen, gelyk hy naderhand ook klaar blyken dede.

Voor de overgave van die boete bedankte zyn Ed. den koning van Boni, en ook alle de Bondgenooten, wegens de agting in dezen voor hem, en zyn goeden naam, betoont, betuigde voldaan te zyn, dat dit by den Raad zoo uitgewezen, en dat die boete voor een oogenblik in zyn hand geweest was, en gaf die nu weder aan *Aroe Poni*, om die ten dienste van deze en gene behoeftigen, na hun aller welgevallen te verdeelen; voor welke heusheid zyn Hoogheid, en alle de andere Bondgenooten, zyn Ed. bedankten, en dat geld wel weder aannamen, doch onder verzekering, dat zy dit niet anders, dan na zyn Ed. goedvinden, zouden aanleggen.

Daar op vraagde de Gouverneur aan *Aroe Poni* na *Aganonja*, veinzende hem nog niet gemist te hebben, doch *Aroë Poni* zeidë, dat hy hem dit, om zich niet weder schuldig te maaken, verboden had; maar de Gouverneur toonde hem het tegendeel, alzoo zyne verschyning daar gedient zou hebben, niet om hem daar in onderdaanigheid te doen komen, of om hem zynen misslag opentlyk te verwyten; maar alleen om te toonen, dat hy met voldoening van 't gewysde de misdaad ook vergeten was, en dat de Gouverneur, om dit te bewaarheden, hem zyn voorige rang en plaats onder de Bondgenooten zoude aanwyzen.

Op deze woorden stont *Aroe Poni* op, bedankte den Gouverneur met een bewys, als of hy hem (vervoert over die beleefdheid) de hand kussen wilde, dat zyn Ed, zoo veel mogelyk was, belette, en daar op dede *Aroe Poni* den koning van Tanette roepen, die een half uur daar na quam, willende, volgens gebruik, op een onderdaanige wyze zyn handen op zyn hoofd leggen; doch de Gouverneur belette hem dit met een wenk, en belastte hem op zyne openstaande plaats en stoel te gaan zitten, alwaar de Gouverneur, geen tien tellens 'er na, hem een snuifje (een ongemeene gunst in zulken gelegenheid) toezond, 1701. en met genegenheid (ten bewyze, dat hy aan 't voorige, en aan zynen misslag, niet meer dagt) dat aanbood, voor welke ongemeene en onverwagte heusheid alle de Bondgenooten zyn Ed. nogmaals bedankten.

Na dat nu alles vergeven en vergeten was, hette zyn Ed. een ander gesprek op, Nader verzoek en verzogt de Bondgenooten, grooten en van zyn kleinen, dat zy doch wel geliefden te Ed. overwegen, dat het voor ons onmogelyk was, om 't XVIII. en XIX. Art. van 't Bonaysch Contract in zyn kragt te houden, zoo zy de een van den anderen, en de minder van den meerderen, slaafagtig wilden afhangen, en dat hy derhalven ook hoopte, dat de Hoven van Boni en Goa zich geenzins eenige oppermagt over hunne broederen, de andere Bondgenooten, zouden laaten aanleunen; maar dat zy voortaan alle zulke Bondgenooten, die zich aan hunne Hoven wilden komen vertoonen, om van hen af te hangen, beleeft zouden afwyzen.

Hier by was wel de last van haar Edelheden opgevolgt; doch dit was voor die twee koningen veel smertelyker, dan of hen een snede in 't aangezigt gegeven wierd, alzoo men hen daar by in hun aanzien en gezag niet alleen veragtelyk kortwiekte; maar nog daar en boven wilde, dat zy dat zelf goedkeuren en verder uitvoeren zouden.

Terwyl zyn Ed. dit nog zeide, kikte niemant, en *Aroe Poni* keek zeer stemmig voor zich neder, veinzende dit niet eens verstaan te hebben, hoewel de verscheide postuuren, waar in hy zich draaide, het tegendeel, en dat hem zulk een vertoog zeer mishaagde, niet dan al te veel toonden.

Eindelyk voegde de Gouverneur hier nog by, dat dit zyn zeggen geenzins tot kleinagting van *Aroe Poni* of *Radja Goa*, maar alleen diende, om aan alle de andere Bondgenooten te toonen, wie zy waren, ofte waar voor zy by ons te boek stonden, en in wat agting wy hen, volgens 't Bonaysch Contract, hielden, en verder wilden houden, alzoo wy daar by niet anders, dan die gewenschte eendragt onder hun allen (gelyk zyn Ed. nog laatst met het verzoenen van die twee eerste koningen, met zoo veel hartelykheid en opregtheid betoont had) beoogden.

Zoo ras hadden de koningen van Boni en Goa dit niet gehoort, of zy sprongen van vreugde van hunne stoelen op, en bedankten den Gouverneur voor den dienst, daar by aan hun beiden bewezen (hoedanig ook alle de andere Bondgenooten zyn Ed. bedankten) waar na deze vergadering, na dat zy daar een fraai collation op gehad hadden, scheidde.

1701. Den 31sten December 1701. verhaalde de oude koning van Sumbawa, hoe 't bygekomen was, dat hy (*Datoe Locka*) nog jong zynde, zyn ryk aan zyn zoon, *Amás*, overgegeven had, te weten, om dat 't Bonize hof, en *Dain Tabalille* voor al, zeer verlangden te zien, dat deze zyn zoon met *Aroe Poni's* dochter, *Toodja*, zynde de oudste dochters dochter van *Radja Loeboe*, volgens 't beslotene met *Radja Palacka*, trouwde.

't Huwelyk van Datoe Locka's zoon met de princes van Boni raakt af.

Deze *Datoe Locka* was getrouwt met een halve ouder zuster van *Radja Tello*, welke princes *Tanisanga* genaamt was. Dit deed *Radja Palacka*, om de kleine vorsten van hem te doen afhangen, en die tot zyn melkkoejen te maaken, en om deze vorstin *Tanisanga* (dat een koningin, zoo zuiver en ryk van geslagt, dat zy niet behoeft geraffineert te worden, beteekent) aan 't ryk van *Boni* swaare geschenken tedoen geven.

Nu had hy *Datoe Locka* in 't jaar 1695. aan den ziek leggenden *Radja Palacka* belooft, dat, zoo zyn vrouw een zoon, en *Lapatau* zyn neefs vrouw een dochter kreeg, dan die twee aan een zouden trouwen, en dat hy dan ook, onder zyn hooger gezag, dit ryk aan zynen zoon opdragen zou, al 't welk hy aan *Radja Palacka* uit ontzag toegezegt, gelyk ook *Lapatau* zyn toekomende dochter aan zyn (*Datoe Locka's*) toekomende zoon belooft had.

Hier op was zyn vrouw van een zoon, en *Lapatau's* vrouw van een dochter, *Toodja* genaamt, bevallen, en dus was dit huwelyk gemaakt, en schikten daar op dit zoontje, als hunnen toekomenden koning al voorgestelt, na Boni, om de bruid daar mede eer aan te doen, en dat verblyf duurde, tot dat *Radja Palacka* quam te sterven.

Daar na had *Datoe Locka* met zyn Ryksraaden over de swaarigheden, die hy in dit huwelyk zag, gesproken, dat zy ten allerminsten voor een handbloem of geschenk aan de bruid zouden moeten geven 70 of 80 slaaven, behalven de goude armringen, en andere vereischte kostelykheden, na maate van dien, die men niet voorby kon. Dat hy ook op den 7 of 8 dag, wanneer de nieuwgetrouwden zich reinigen, na 's lands wetten, weer op nieuw, fatsoens halven, wel 40 slaaven zou moeten geven; ten derden, dat 'er onder 't gevolg van den bruidegom, terwyl hy ging, om die plegtlykheid te volbrengen, niet min dan 4 of 500 mannen zouden moeten zyn, om hem te geleiden, en dan nog wel half zoo veel, om die koningin, uit naam van 't Sumbawa's ryk, te gaan opwagten, en dat die alle aan 't Bonize hof, terwyl men zyn eigen volk spaarde, swaare diensten zonder loon zouden moeten doen, en door die van Sumbawa buiten 's lands onderhouden worden. Dat zy ook hunnen koning yder reis, op 't wenken van *Radja Boni*, zouden moeten missen; en dat deze by zyn schoonvader noit met ledige handen zou konnen komen, waar door hun ryk onherstelbaar zou gedrukt en uitgeput worden. Dat zy wel wisten, hoe veel zy aan de Ed. Compagnie wegens hunne bekomene vryheid verpligt waren. 1701.

Dat zy Ryksraaden ook wel wisten, hoe nadeelig alle huwelyken, met 't huis van Tello of Goa aangegaan, voor 't ryk van Sumbawa geweest waren, en dat men zich dierhalven aan 't voorige spiegelen moest, behalven dat 'er, om zoo veel menschen by een te krygen, wel een opstant op volgen kon, en dat deze, om vry te zyn, dan de vlugt zouden nemen. Ook dat men alle Macassaaren, en Boegi's, op Sumbawa komende, als princen en heeren van den lande, zou moeten onthaalen, behalven dat zy alles maar, dat zy konden, wegrooven zouden, zonder dat men over hen zou durven klagen.

Daar op besloten de Ryksraaden voor eerst hunne jaarlykze homagie in te houden, om te zien, waar dat heenen wilde; waar op den oorlog en de overkoming van de *Crains Jeremica* en *Pomelican* gevolgt was, die hen schrikkelyk berooft hadden, dat men zien kan in Lieutenant *Riddels* attestatie, onder de geheime papieren van *Aroe Teko* te vinden zynde.

Derhalven nu verzogt hy hier in des Gouverneurs raad, om dit huwelyk te ontgaan, te meer, alzoo *Dain Tabalille* dit huwelyk zoo sterk voortzette, en hem 'er gestadig toe aanmaande.

De Gouverneur zei best te zyn, zich te verontschuldigen op de onmagt der Sumbawers, om hunnen koning aan zulk een aanzienelyke princes uit te huwelyken, en die na haar fatsoen te onderhouden; te meer, vermits 'er door de oude vrouw, *Dain Tabalille*, al verscheide pretendenten om deze *Toodja* afgeslagen zyn, en dat *Radja Tello's* zoon daar om ook haast verzoeken zou.

Om van alle de geheimen in 't hof van Goa, en van alle hunnen toeleg, geduurig nette kennis te hebben, bediende zich de Heer *Beernink* al vroeg van de vriendschap, die hy zeer bedektelyk met *Dain Mangali*, broeder dezes konings van Goa, hielt.

Dain Mangali, zyn Eds. Spion aan 't hof van Goa.

De koning had dezen zynen broeder als zynen vervanger voorby gegaan, en den prins *Sampuwali*, zyn dochters en *Aroe Poni* oudste zoon (alzoo hy 'er nog een, *Padang* genaamt, heeft, diens naam een prins, die tot beide de ryken even na geregtigt is, in 't Macassaars betekent) tot

1701. tot zynen navolger opentlyk verklaart. Hier over was *Dain Mangali* zeer misnoegt, en een man van veel meer verstand, dan den koning *Facbareddien Abdul Djaliel*, zynen broeder, zynde, liet derhalven niet na den zelven stil en onder de hand alle afbreuk te doen, zonder aan de koning eens te laaten blyken, dat hy dit voorby gaan hem eenigzins quaalyk nam, waarom de koning, die hem egter zeer beminde, en om zyn verstand hoog agtte, niet naliet hem alle de geheimen mede te vertrouwen.

Deszelfs hoedanigheden, en agting. Dewyl nu de Heer *Beernink* 't heimelyk misnoegen van dien prins wist, en egter zyn groot aanzien by den koning kende; gebruikte hy, om te eer agter alle geheimen stil te geraaken, deze list, van hem in der stilte aan te houden; en hoope te geven, dat, schoon hy door zyn broeder voorby gegaan was, by verandering van zaaken, dit wel eens een anderen keer ten zynen voordeele nemen kon.

Niemant kon quaade gedagten op hem hebben, alzoo de koning zelf, die 'er meest aan gelegen was, hem alles vertrouwde, behalven dat niemant van zyn geheimen ommegang met de Heer Gouverneur wist, en, zoo 'er al yemant onder de Grooten iet af rook, was hy, zoo om zyn hooge geboorte, en de agting by zyn broeder, als ook door zyn aanzienelyk huwelyk met *Crain Paesje*, zuster des konings van Tello, en om zyn groot verstand, van yder een zoo gevreest, dat niemant een woord daar van reppen dorst, alzoo dit de konings-kinderen meer, dan eens, gebleken was, dat hy door de ongemeene schranderheid van zyn geest (waar in hy boven alle Macassaaren uitstak) zulken cierlyken draai aan een zaak wist te geven, dat zy allen, die iets tegen hem wilden inbrengen, daar voor ten eersten opdraajen, en betuigen moesten, het zoo niet begrepen, maar nu meer licht daar in gekregen te hebben. En schoon die konings-kinderen (die 't land daar, nevens de koningen, mede als Raaden helpen bestieren) dit dan zoo zeiden, lieten zy ondertusschen niet na hem by hun zelven te haaten, om dat, hoe veel quaad hy hen ook doen mogt, zy noit in staat waren hem daar van te overtuigen. Dus gaf 't hem geen klein aanzien, dat zyn kindskind, *Mappatali*, regerende koning van Bima was.

Hy was ondertusschen zeer geagt by *Crain Bontosongo*, zyn broeders eersten dienaar van Staat, die ook altyd tragte hem in zyn plaats, als ryksbestierder (alzoo niemant daar toe zoo bequaam was) te doen volgen; hoewel het te bezien zy, of dit zoo gelukken zal, vermits 'er by de Macassaaren een besluit legt, om

Besluit der Macassaaren ontrent 't maaken van ryksbestierders.

geen andere ryksbestierders, dan uit het 1702. geslagt van *Crain Crongrong*, die een ouder broeder van *Crain Bontosongo* geweest is, te kiezen.

Dit besluit is eigentlyk genomen, om eenige dankbaarheid aan den vader van dezen *Crongrong*, *Tsjina* genaamt, te bewyzen; en dat wel voornamelyk, om dat deze *Tsjina* de eerste geweest is, die den Mohhammedaanschen Godsdienst hier heeft helpen invoeren, en een der eerste Tempels gestigt, waar in hy de voetstappen van zyn vader, *Sulthan Mohhammed* (die nog onder hen als een Propheet en Tolk Gods geëerd wiert) gevolgt heeft.

Crain Crongrong's vader, Tsjina, invoerder van 't Mohhammedaans geloove.

Ja de eerbied, die zy voor dezen *Tsjina* hebben, gaat zelf zoo verre, dat zy, een Tsjinees aanspreekende, ofte van hem iets zeggende, hem geen *Tsjina*, maar *Sangalie* (dat 't zelve in haar taal beteekent) noemen.

Doch om weder tot *Crain Mangali* te keeren, deze had onlangs den Heer *Beernink* gezegt, dat *Radja Goa* zyn Ed. eens onder vier oogen vraagen wilde, waarom men daar zoo tegen was, dat *Lapatauw*, koning van Boni, de heerschappy, gelyk de voorige koning van Boni, over de Bondgenooten oeffende, ja dat de koning van Goa zelf hem die eere wel geven wilde, als men de Macassaaren maar een klein voorregtje gaf, en hen ook niet te veel aan 't Bonisch hof verslaafde. Hoewel 't *Radja Goa* anders al niet veel verschillen kon, alzoo 't zeer waarschynelyk was, dat beide zyne dochters zoonen, *Sampuwali* en *Padang*, met 'er tyd beide de ryken van Goa en Boni als koningen bestieren zullen. Ondertusschen lag 'er den Gouverneur zeer veel aangelegen, om te weten, dat *Radja Goa* een toeleg had, om hem hier over aan te spreken.

Terwyl nu *Aroe Teko*, dus gevonnist zynde, nog al gevangen zat, deden zich twee zeer vreemde zaaken op.

Valsch gerugt, dat men Aroe Teko boven Aroe Poni verheffen wilde.

Het eerste was, dat de dochters van *Aroe Teko* over al uitstroiden, dat haar vader wel haast na Batavia vertrekken, maar dat hy kort daar aan met veel meer eere en luister te rug keeren zoude, om in een verhevener staat, dan oit te vooren, en als hoofd boven alle de Bondgenooten gestelt te worden; en dat zy derhalven na dien dag verlangden, om hem na boord uitgelei te doen.

Dit had niet alleen *Radja Loeboe* (die 't den Heer *Beernink* den 18den Maart 1702. quam te kennen geven) gehoort; maar wiert, als hy by *Crain Bontosongo* in Goa, volgens zyn Ed. last, daar na vernam, hier in niet alleen verstcrkt, maar ook verzekert, dat dit gerugt door gansch Goa liep, zonder dat men daar eenige andere redenen af geven kon, dan dat dit zoo de gedagten van de gemeene man, en

 dat

1702. dat die, zoo 't hem toescheen, daar uit opgemaakt waren, om dat zy in den brief haarer Edelheden, jongst aangebragt, en volgens gewoonte in de voorzaal des konings openbaar gelezen, zoo 't een en 't ander, van *Aroe Teko* daar in voorkomende, aangehoort, en mogelyk daar uit iet van zyne aanstaande verheffing gegist hadden.

Dit zelve gerugt quam ook *Aroe Poni* ter ooren, die daar op den 12den April by zyn Ed. gekomen was, en met de traanen in de oogen hier over klaagde, daar by voegende, dat *Aroe Teko* niet alleen boven zyn hoofd stont verheven, en hy verschopt te worden; maar dat hy geen zekerder bewys daar van aan zyn Ed. geven kon, dan dat *Aroe Teko* zelfs dit tegen een van zyne (*Aroe Poni's*) krygsoversten, *To-Mangewali*, gezegt, en hem verzekert had, dat hy in 't korte met zyn vrouw en kinderen na Batavia gaan, doch als hoofd der Bondgenooten, en naaste aan den Gouverneur, ten eersten weerkomen, en dat hy dan hem (*To-Mangewali*) ook helpen zoude; al 't welke de koning zeide van *To-Mangewali* zelf verstaan te hebben. Hier door, zei *Radja Boni* tegen zyn Ed. weten de Bondgenooten niet hoe zy 't hebben; ja ik zelfs wete niet wat ik 'er van denken zal. Zommige gelooven het, en hoewel ik, my op UEd. woord verlaatende, 'er niets af geloove, zoo wenschte *ik* egter wel, dat *hy* al weg was, alzoo hy, los komende, in staat is, om dit gansch eiland in rep en roeren te stellen.

Van veel meer opmerking was de tweede zaak, hier in bestaande, dat haar Edelheden den 6den Januari 1702. aan de Heer *Beernink* en den Raad schreven, uit zyn geheimbrietje van den 20sten October gezien te hebben, dat de Heer *Beernink* zich ontrent het by haar geordonneerde verzoek van pardon voor *Aroe Teko*, door *Aroe Poni*, of wel eenige andere Grooten, te doen verzoeken, zich zeer verlegen vont, en geen doorkomen 'er aan zag, om dat, behalven *Radja Goa*, niemant meer, dan *Radja Boni*, verlangde, om dien belhamel aan een kant te hebben.

Nader last haarer Edelheden, om Aroe Teko streng te vonnissen.

Des niet te min schreven haar Edelheden toen weder, dat zy nog by die last volhardden, hier in bestaande, dat hy, zonder aanzien van *Aroe Teko's* groote en vermogende broeders, *Aroe Mampoe* en *Aroe Cajoe*, met de zaak, alzoo die nu in onze handen was, met alle gestrengheid voortgaan, en die volgens de wetten maar afdoen; doch dat hy ondertusschen onder de hand, en in 't geheim, buiten weten der Bondgenooten bezorgen moest, dat 'er pardon voor hem, door *Aroe Poni*, *Dain Tabalile*, of andere Grooten, verzogt wiert, om 't zelve daar na aan hem, onder goedkeuring haarer Edelheden, te verleenen, volgens de geheime brieven van den 16den Augusti en 6den October. Wil dan *Aroe Poni* het niet doen, zoo moet men andere daar toe zoeken, om *Aroe Teko* en zyn vrienden aan hen te verpligten; ook zouden haar Edelheden dan een schip zenden, om *Aroe Teko*, nevens zyn vrouw, kinderen, en 3 of 4 dienaaren (zonder meer gevolg) af te haalen; doch zoo hy meer volk mede wilde voeren, daar zou hy zelfs vaartuigen toe moeten afhuuren; en den 12den Februari schreven zy nader, dat zy de Peperthuin ten dien einde zouden afzenden; daar by voegende, dat zy met groote verwondering gezien hadden, dat de Heer *Beernink* zyn middagrust, na 't bezigtigen der sterkten van Goa, in 't Hof van dien koning genomen had; een zaak van 't uiterste gevaar (zoo 't haar Edelheden toescheen) weshalven zy last mits dezen gaven, dat dit nooit meer zou mogen geschieden, alzoo de Macassaaren nooit te vertrouwen, en niet te goed zyn, om alle onze zaaken op Celebes, door zulk een geval, en de moorden daar op konnende volgen, in de war te helpen, alleen maar om hun groot oogwit te bereiken, en dus weer volkomen meester van hun land te worden, of, met een woord, om 'er ons weder vlak uit te bonsen. 1702.

Hunne verwondering over de Heer Beerninks verblyf in 't hof van Goa.

De Heer *van Thye* was ook dus eens in Goa geweest; doch zy verboden nu wel uitdrukkelyk, dat geen Gouverneur dat voortaan meer zou hebben te doen, alzoo daar by te veel gewaagt wiert; dewyl op zulke gastmaalen, jagten, visscheryen, enz. quantzuis ter eere van een Gouverneur aangeregt, de grootste en meeste verraaderyen gepleegt, en de onzen dus, in 't midden van de vreugd, van die verraaders altyd vermoord waren, gelyk men met verscheide schrikkelyke voorbeelden zou konnen bewyzen.

Even zoo wilden haar Edelheden, dat de Gouverneur dit ontrent den koning van Boni, zoo veel als 't mogelyk was, myden zoude, om dat men in zulke zaaken niet te voorzigtig kan zyn.

En last om de wallen van Goa te slegten, enz.

Het gerugt liep ook, dat haar Edelheden, by dit hun schryven aan den koning en de Grooten van Goa, belast hadden, om de wallen van Goa (volgens den inhoud van 't Bonaysch contract) te slegten, en tot de grond toe te sloopen, als mede dat de koning van Goa aan de andere vorsten in Goa, of onder de Macassaaren zich onthoudende, en alle hunne onderhoorigen aan hunne regte meesters wedergeven zou, dat *Radja Loeboe* tegen den Heer Gouverneur zeide al mede gehoort te hebben.

1702. Na dat nu die koning by *Crain Bontosongo* geweest was, om na deze en gene zaaken wat nader, volgens last van den Heer Gouverneur, te vernemen, quam hy den 27sten dito weer by zyn Ed. met berigt: dat alle de koningskinderen onverdragelyk stout tegen de *Crain Bontosongo* gesproken hadden, en van den koning hun part van de geschonkene landen van Polongbanking niet alleen dorsten eisschen, maar ook met alle geweld 'er mede door wilden, om weer tot hun oude heerschappy te komen. Dat *Bontosongo* (die daar mede wel na verlangde, doch wel zien kon, dat het nu nog geen tyd was) hen dit volslagen afgeraaden, en tot hen gezegt had, dat de Macassaaren, wilden zy zich nu niet ten uitersten verdagt maaken, volgens 't Bonays contract (alzoo nu alle geschillen tusschen de koningen van Goa en Boni ophielden, en 'er geen vestingen of sterkten meer noodig scheenen) buiten alle tegenspraak verpligt waren om hunne wallen te slegten, te meer, alzoo haar Edelheden ten tyde van oorlog die ommanteling wel gunstig toegestaan, doch daar by bepaalt hadden, dat dit niet langer dan de geschillen duuren, en, by verzoening der vorsten, aanstonts ophouden moest.

Stoute taal der konings-kinderen.

Eenigen tyd geleden had de koning van Goa verlof van zyn Ed. verzogt, en verkregen, om na Paloe te gaan, dat zyn Ed. aan haar Edelheden had bekent gemaakt, doch haar Edelheden gaven zyn Ed. last wel na te vorschen, of dit reisje geen ander verborge quaade reden had, gelyk men dit ook naderhand ontdekt heeft.

Den 30sten Maart sprak *Crain Bontosongo* met zyn Ed. nader over dit slegten der wallen, ingevolge van haar Edelhedens ordre, en hy nam aan te zullen bezorgen, dat de zelve zouden geslegt worden.

Crain Bontosongo belooft het slegten der wallen te bezorgen.

Den 11den April quam 'er een andere personagie voor den dag, om weer een nieuwe figuur op Macassar te slaan. Het was *Crain Bontoewa*, nagelaatene weduwe van *Crain Bontokeke*, die met zyn vader, *Crain Jerenika* (een der voornaamste Macassaarze prinszen, en uit koninklyken bloede gesproten) in 't jaar 1691. door de Baliërs, met 151 van de zynen, volgens de last van den koning van Bali, *Gusti Karang Asam*, op aanraading van onze goede vrienden (alzoo hy met *Soerapati*, en onze vyanden, tegen ons aanspande) om hals gebragt was.

Dit weeuwtje, een der bevalligste, blankste, en rykste Macassaarze princessen zynde, had zich by *Dain Tabalile* wonderlyk geagt, en by het hof van Boni zoo bemint weten te maaken, dat 'er, by na van geen andere, dan van haar, gerept wiert.

Ook zogt men door allerlei middelen aan dat hof, om haar aan *Datoe Locka*, den ouden koning van Sumbawa, uit te koppelen, tot welken zy groote genegenheid had, en dat al zeer verre gekomen was; doch *Radja Tello*, die haar bevoorens al bemint had, zogt nu dit halfbakken huwelyk om verre te stooten, en verklaarde vlak uit aan *Radja Goa*, dat hy haar begeerde te hebben, waar toe dien koning, als hy volgens zyne magt, en na 's lands wetten, handelen wilde, haar wel dwingen kon, maar men oordeelde het waarschynelykst, dat hy, om *Crain Jerenika's* aanzienelyk geslagt, dit liever op een andere wyze zou zoeken te schikken. 1702.

Om egter aan den koning van Tello eenig genoegen te geven, ontbood hy *Crain Bontoewa* ten Hove, en stelde haar 't verzoek des konings van Tello, om met haar te trouwen, voor; doch zy verklaarde daar op, dat zy den koning van Tello ganseh niet zetten mogt, en dat zy, zoo zy ten tweedemaal trouwen moest, noit een ander, dan *Datoe Locka*, nemen zoude, waar by zy, hoe straf haar de koning van Goa ter gunste des konings van Tello aansprak, onverzettelyk volhardde.

Crain Bontoewa van verscheidevorsten ten huwelyk verzogt.

Terwyl men nu aan 't Hof van Goa sterk voor den koning van Tello in opzigt van dit huwelyk werkte, woelde *Dain Tabalile* niet weinig aan 't Hof van Boni voor *Datoe Locka*, niet alleen, om dat zy hem zeer wel lyden mogt; maar om dat zy hoopte en gaarne zag, dat zyn zoon *Amas* met *Toudja*, *Aroe Poni's* dochter, trouwen mogt, waar toe zy ook meinde geen beter grond, dan dezen, te konnen leggen.

Dain Tabalile's woelen hier in.

De Heer *Beernink* nu en dan ook over het huwelyk van deze princes met een van deze vorsten, en wegens zyn oordeel 'er over, aangesproken zynde, was van gevoelen, dat men haar liever aan *Radja Tello*, dan aan *Datoe Locka*, behoorde te geven, om daar door de overzydze koningen en Grooten te minder met 't Macassaarze Hof te vereenigen, behalven dat ook zulke huwelyken voor die kleine koningen altyd nadeelig, en maar zorgelyke middelen waren, om hen van zoo een gevaarlyk Hof (dat reets te veel aanhang had) te doen afhangen; daar 't nogtans een onwrikbaare regel van Staat is, dat men de Macassaaren noit grooter, maar wel kleiner, maaken moet. Ook behoorde zich *Datoe Locka* te schaamen, van de weduwe van dien genen, die zoo openlyk en schelmagtig zyn land berooft had, te trouwen.

En zyn Ed. advys hier over.

Den 12den April vervolgde *Radja Boni* ook, om nader met de Heer *Beernink* over *Aroe Teko's* goederen, na 's lands wetten verbeurt verklaart, te spreken.

1702. Zyn Hoogheid meinde, dat men die goederen, die *Aroe Teko* in den oorlog van Tambora bekomen had, aan de E. Maatſchappy, om haare gedaane onkoſten, toevoegen moeſt, en dat men zyne geërfde goederen dan wel aan zyne kinderen en maagen verdeelen kon; maar dat men ook die goederen, die hem van tyd tot tyd door 't huis van Boni mildelyk gegeven waren, aan *Aroe Tanette Matoewa* behoorde over te geven, op dat de Bondgenooten, zoo *Aroe Teko's* goederen voor eerſt nog in ſequeſtratie of verzekering bleven (dat de Heer *Beernink* vooreerſt meinde beſt te zyn) niet denken mogten, dat hy zekerlyk in 't korte weer in hooger ſtaat (gelyk 't gerugt liep, en daar *Aroe Poni* zoo ſterk mede voorvreesde) hier komen zou, waar toe dat bewaaren van zyn goederen (dat anders niet noodig was) grooten ſchyn geleek te geven, om 't welke dan volkomen af te ſnyden, *Aroe Poni* beſt keurde die ten eerſten te verdeelen, waar uit de Bondgenooten dan klaar zien zouden, dat men het met hem meende, daar zy anders altyd nog aan zouden twyffelen, gelyk hy (die nog altyd vreesde, dat men iet tot zyn nadeel met *Aroe Teko*, en met dit bewaaren van zyne goederen, voorhad) vry meer, dan yemant, zoo lang hy die verdeeling niet volgen zag, daar aan twyffelde.

Overſlag van Aroe Poni met zyn Ed. over Aroe Teko's goederen.

Den 14den April quam *Radja Loeboe* zyn Ed. zeggen, dat *Aroe Teko* hem den 10den dito een Boniër, *To-Angko* genaamt (een Prieſter, dien hy had laaten verzoeken, om een kapittel uit den Coraan voor hem in zyne gyzelkamer te doen lezen) met een briefje gezonden, en hem daar by had doen zeggen, dat zeker man van aanzien hem (*Aroe Teko*) in 't geheim gezegt had, dat hy yemant opmaaken moeſt, om pardon voor hem te verzoeken, waar toe hy hem, *Datoe Ri-Loeboe*, nu zeer ernſtig gebeden had.

Zyn Ed. ſtont hier over verzet, hoe *Aroe Teko* mogt te weten gekomen zyn, dat haar Edelheden dit middel (met zoo veel omzigtigheid by haar aangelegt) tot zyne behoudenis wilden gebruiken, dat niet wel anders, dan door een van onze eerſte Bedienden, kon uitgelekt zyn; een zaak, die haar Edelheden zeer zoude mishaagen, alzoo die wel uitdrukkelyk belaſt hadden, om dat zoo geheim, als 't mogelyk was, te doen, op dat geen der Bondgenooten hier kennis af krygen, en daar by zien mogten, hoe tegenſtrydige bevelen haar Edelheden op een en den zelven tyd, ontrent dit ſtuk gaven, alzoo zy aan de koningen, en den Gouverneur, eerſt ſchreven, om die zaak met alle geſtrengheid, zonder aanzien der perſoonen, en na 't gewigt van de vuilheid dezer moord te behandelen, en op 1702. een en den zelven tyd in 't geheim weer laſt gaven, om zyn pardon, by die zelve, daar aan zy zoo zeer, om hem ſtreng te behandelen geſchreven hadden, te bewerken, dat ganſch niet over een te brengen was, waar by men niet anders ſcheen te beoogen, dan om zich door zulke bevelen buiten alle ſwaarigheden, zoo 't eens quaalyk afloopen mogt, te houden, en om alle de ſchuld daar af op den Gouverneur (alzoo hy zoo wel de laſt tot 't eene, als tot het andere, had) of op yemant anders te ſchuiven.

Op dit briefje had den koning van Loeboe aan *Aroe Teko* doen antwoorden, dat hy dit niet vergeten, en 'er over ſpreken zou; doch hy voegde nu tegen zyn Ed. aanſtonts daar by, dat, zoo *Aroe Teko* los geraakte, 'er dan buiten alle tegenſpraak grooten oproer op volgen zoude.

Daar op nu nam de Heer *Beernink* (tot opvolging van de laſt haarer Edelheden, om pardon voor hem te bewerken) het met eene waar, om met *Radja Loeboe* nader over zyne begenaadiging te ſpreken, hem vraagende, of hy *Aroe Poni* niet zou durven voorſtellen, om pardon voor *Aroe Teko* te verzoeken; waar op *Radja Loeboe* antwoorde: *Aroe Poni* ſtelt vaſt, dat *Aroe Teko* na zyn kroon ſtaat, en is ten uiterſten bevreeſt, dat hy daar toe nog wel eens mogt verheven, en hy verſtooten worden, en dierhalven is daar van by hem niets te hoopen, alzoo hy niets zoo zeer wenſchte, dan dat hy maar van kant was, weshalven *Radja Loeboe* beſt oordeelde, zoo om 't gevaar, dat daar in ſtak, te ontwyken, als om *Radja Boni* alle vreeze te benemen, dat 'er met hem maar ten eerſten volgens het geveld vonnis gehandelt wiert.

Zyn Ed. overleg met den koning van Loeboe om pardon voor hem te verzoeken.

Daar op zeide zyn Ed.; wel, zoo *Radja Goa*, *Ama* (dat is, moeder, of eigentlyk een minnemoeder) *Dain Tabalile*, of *Datoewa Ri-Soping*, aan my eens pardon voor hem verzogten, wat dan? Deze, zeide *Radja Loeboe*, mogen zyn naam niet meer hooren noemen; want *Dain Tabalile* heeft hy al over ettelyke jaaren ſchendig gehoont, haar noit by haar regten maar altyd met een vuilen ſchimpnaam noemende, en de koningin van Soping wenſcht hem wel aan de galg.

Daar op vraagde de Heer *Beernink*, of 'er dan geen ander middel was, om *Aroe Teko* te behouden. Ja, zei *Radja Loeboe*, de E. Maatſchappy heeft dat in haare hand, en die kan hem, als zy maar wil, op den throon zetten; maar dan moet je *Aroe Poni*, my, en allen, die het wel met de E. Maatſchappy meenen, eerſt kriſſen, om dan te zien, hoe gy naderhand met hem vaaren zult. Weshalven hy

1702. hy de Heer *Beernink* nogmaals raade, wilde hy zeker zyn, om *Aroe Teko's* goederen, volgens 't vonnis dat 'er lag, tot genoegen van alle de Bondgenooten, die daar op zagen, en niet anders van zyn Ed., volgens zyn gegeven woord verwagteden, maar ten eersten te verdeelen. Wil nu, zeide hy, *Aroe Poni* uit alle die goederen, die de E. Maatschappy en 't Hof van Boni toekomen, aan de vrouw en kinderen een brok 'er af uitkeeren, dat kon hy uit mildaadigheid, en uit medoogen over de onnoozele kinderen, doen, volgens de gewoonte der koningen, die zulks wel meer plagten in 't werk te stellen, om te toonen, dat zy wel de schuldigen volgens de wetten, maar geenzins die genen, die daar tegen niet gezondigt hebben, gewoon zyn te straffen.

Aroe Teko schryft een brief na Banjar Massin aan de Engelzen.

Den 18den April maakte *Radja Boni* den Gouverneur bekent, dat *Aroe Teko* uit zyne gevankenis (een stoute en zeer gevaarlyke daad) een brief aan 't Engelsch opperhoofd op Banjar geschreven, en daar in gedreigt had, om, als hy maar los quam (daar ziet men al, of *Radja Loeboe*, en anderen, de waarheid van zynen gevaarlyken aard voorspelt hadden) aan allen, 't zy hier, 't zy op Batavia, te doen zien, op wat wyze men met hem dagt te handelen; en zoo men hem dan geen regt dede, en na zyn zin handelde, zou hy ten eersten op Banjar met veel volk komen, om de Engelschen te helpen.

Zyn Ed. hoorde dit met veel verwondering aan, en stont verzet 'er over, hoe hy zulken brief had weten te schryven, en nog meer, hoe hy die, daar 'er zoo naauw op hem gepast wiert, wist weg te krygen. Hy bedankte dezen vorst voor dit berigt, en zei, dat hy haar Edelheden dit ten eersten (gelyk hy dede) bekent maaken zoude.

Wy zouden hier van deze zaaken der Engelschen meer konnen zeggen, doch wy zullen dat voor Borneo, daar 't beter komen zal, over houden.

Magt des Landvoogts over de koningen hier.

Den 24sten dito sprak zyn Ed. met *Aroe Poni* weer over *Aroe Teko's* zaak, zoo als hy van zyn Ed. verlof verzogt (ziet eens wat magt hier een Gouverneur heeft, en hoe de magtigste koning zelf niet na zyn eigen land buiten zyn verlof vertrekken mag) om weder na Tsjinrana te gaan, en sondeerde toen zyn Hoogheid mede eens, hoedanig hy 't opnemen zou, als men hem voorhielt, of hy wel pardon voor *Aroe Teko* zou willen verzoeken; waar op de koning van Boni antwoordde: *Ziet men my dan voor gek aan, dat ik een adder in myn boezem zou willen voeden. Neen doch niet, en ik zeg rond uit, laat dit yemant, die maar wil, doen; maar die dat begint, zal zekerlyk het quaalyk vaaren zoo van myn ryk, als van 't geheel eiland, zoeken*; en zyn Hoogheid, over dit voorstel ten uitersten ontroert, verzogt dat men daar af niet meer spreken mogt, en nam, na 't genieten van een collation, zyn afscheid, vertrekkende met ettelyke praauwen om de Zuid. 1702.

Zyn Ed. sondeert Aroe Poni, om pardon voor Aroe Teko te verzoeken.

Radja Goa nam aan de wallen te slegten.

Den 29sten dito sprak zyn Ed. met *Crain Bontosongo* weder over 't slegten van de wallen van Goa, de welke bescheid bragt, dat de koning van Goa, wetende, op wat grond hem die ommanteling van de E. Maatschappy toegestaan was (te weten, om zyn buffels, vee, enz. die by den oorlog tusschen de Boniers en zyn Hoogheid veel gevaar liepen, daar in te besluiten, dat nu, by hunne verzoening niet meer van nooden was) bereid was, om die af te breken en te slegten, te meer, alzoo hy hier tegen niets inbrengen kon, en zeer wel wist, dat het de pligt der E. Maatschappy was, te bezorgen, dat de een Bondgenoot over den anderen niet heerschen mogt; dierhalven was die bereidwilligheid van *Radja Goa* den Heer Gouverneur zeer aangenaam; doch zyn Ed. wenschte ook wel te weten, wanneer zyn Hoogheid een begin daar mede maaken zou; vraagende verder, of het in de aanstaande maand niet zou konnen geschieden, alzoo de padi nu geplant, en alles uit de weg was. *Crain Bontosongo* zei neen, vermits de padi dan haar halmen schieten, en 't volk dan te veel te doen hebben zou, en dat het beter was die dan eerst te laaten inoegsten, waar voor hy 3 maanden stelde, om het dan gelykerhand af te doen; hoewel hy verzogt, dat 'er dan egter weder een ompaggering voor 't vee wezen mogt, waar over zyn Ed. naderhand beloofde te spreken, als men nu de vaste tyd van 't slegten der wallen maar wist, om dat aan haar Edelheden te konnen bekent maaken; waar op de gryze *Crain Bontosongo* tegen zyn Ed. zeide: *Myn vader, maak, op myn woord, vry vasten staat dat het slegten dan zekerlyk zyn voortgang hebben, en dat ik daar voor zorg dragen zal*; waar mede de Gouverneur zeer wel te vrede was.

Ondertusschen was zyn Ed. ook gebleken, dat de Macassaaren eenige zaaken aan haar Edelheden verzogten, waar van zy zyn Ed. geen woord gezegt, en veel min eenig verzoek gedaan hadden.

Hier over was de Heer *Beernink* (die door haar Edelheden van alles berigt gekregen had) zeer moejelyk, en dede *Crain Bontosongo* begrypen, hoe quaalyk de Macassaaren deden, met iets van haar Edelheden, buiten zyne kennis, te verzoeken, behalven dat, dit laatst verzogte een zaak zynde, die hen de Gouverneur toestaan kon, zulk een verzoek aan haar Edel-

1702. Edelheden niet anders, dan met veragting van zyn Ed. geschieden kon, nader toonende, dat zy daar in noit hun oogwit bereiken, vermits haar Edelheden niets aan hen, zonder vooraf des Gouverneurs oordeel te weten, toestaan zouden, welken gehoonden Gouverneur zy dan wel staat maaken konden, dat aan haar Edelheden geenzins tot hun voordeel schryven zoude: *Gy hebt gelyk*, Bapa *(of vader)* *zeide* Crain Bontosongo, *en gelyk ik dat alles zeer wel weet, alzoo heb ik het hen klaar genoeg gezegt, en gewaarschouwt*; doch men had na hem niet willen luisteren, en hier in zyn eigen hoofd gevolgt, waarom hy ook verzogt, *dat zyn Ed. dit hem niet toerekenen wilde, dewyl hy zelfs blyde was, dat zy nu hun hoofd zoo leelyk gestooten hadden, en dat dit geval hun nu tot hun schade leerde, dat haar Edelheden een Gouverneur over zulke beuzelingen (gelyk zy nogtans meinden beter te weten) noit zoo naauw-bepaalden.*

Radja Goa's advys over 't verzoeken van pardon.

Den 2den Mey liet de Gouverneur *Radja Goa* weten, dat *Aroe Teko*, *Radja Loeboe* by een briefje had laaten vraagen, om pardon voor hem te verzoeken, en liet zyn Ed. nu zyn Hoogheid door *Marcus Sandbeek* sondeeren, hoe hem dit voorquam, en vraagde aan zyn Hoogheid verder, of 'er geen middel wezen zou, om door voornaame persoonen pardon voor hem by haar Edelheden te doen verzoeken.

Daar op had de koning tusschen beiden aan hem gevraagt, of *Aroe Teko* niet haast (zoo hy gehoort had) met een schip na Batavia vertrekken zou. *Sandbeek* zei, dat hy dit niet wist, en het niet geloofde, alzoo hy hoorde, als of dit wel een anderen keer zou konnen nemen, zoo *Radja Goa*, of eenig ander groot Prins (volgens zyn verzoek, aan *Radja Loeboe* gedaan) pardon voor hem beliefde te verzoeken.

Hier op gaf de koning van Goa tot antwoord: *Ik geloove niet, dat* Radja Loeboe, *of eenig ander koning, dit doen zal, en nog minder zal ik my hier toe inlaaten, alzoo ik, en alle anderen met my, zeer wel weten, hoe ondienstig deze man op dit eiland Celèbes is. Zou ik, die zelf over hem gevonnist heb, pardon voor hem verzoeken? Neen doch niet; dit agt ik heel onnoodig, zonder nog eens aan te roeren, in wat voor een oproer geheel Celèbes hier door geraken zou, indien deze stoute gast maar eens los quam. Moet niet de E. Maatschappy haare agting, die hy met al zyn stout rondswerven als met voeten getreden heeft, en die van alle de Bondgenooten, die hy daar mede niet weinig gehoont heeft, bewaren? en wat zal het doch in 't toekomende helpen, ergens over te vonnissen, als men 't vonnis niet komt uit te voeren. Wat moet men daar uit anders leeren, dan in 't toekomende geen vonnis ergens over meer te vellen, gelyk ik ook niet meine te doen, alzoo ik zie, dat onze stemmen en vonnissen doch niet gelden; maar zoo 't vonnis uitgevoert word, zal ik 'er de E. Maatschappy wegens 't gemeene best voor danken*; al 't welke *Radja Goa* met een zeer luide en verheven stem (om te toonen, dat het hem ernst was) gezegt had. 1702.

Sandbeek zeide hier op, *de Gouverneur zegt niet, dat u Hoogheid pardon voor hem verzoeken zal; maar hy vraagt alleen, hoe u dat verzoek van* Aroe Teko *aan den koning van Loeboe voorkomt. Uit het gene ik daar reets gezegt hebbe*, zei Radja Goa, *zal de Heer Gouverneur wel haast konnen zien, hoe my dat voorkomt, en wat ik daar af denk, en 't was goed geweest, dat men ten eersten maar den weg van* Dain Mabani *ingeslagen had; en de Heer Gouverneur heeft in 't eerst zelfs tegen my eens gezegt, dat, zoo die moord in zyn tyd voorgevallen was, hy in 24 uuren tyds na* Dain Mabani's *dood* Aroe Teko's *proces voldongen zou hebben, te meer, om dat de moordenaar nog zoo stout geweest was, van de moord aan de Heer* van Thye *bekent te durven maaken.*

Onder de nieuwe tydingen, die de Heer Gouverneur door *Dain Mangali* vernomen had, verdiende het zyne opmerking, dat de zoon van den berugten (en na de Kaap der Goede Hope gebannen) Hoogenpriester, *Sjeich Josef* den 13den Juni dezes jaars met een vaartuig op Bima gekomen was, om hem de eere, die men aan den zoon van zoo grooten Heilig schuldig was, te bewyzen. Deze eere zei *Dain Mangali* in een voetkus te bestaan, die zy allen aan hem dus moesten bewyzen, en dat de grootste koningen op Macassar, zoo hy daar verscheen, zich niet zouden konnen onttrekken. Deze was pas 20 jaaren oud, en de zoon van een Macassaarze moeder, in 't dorp Paralowê, even Benoorden Tello, gebooren; doch ware hy een *Anac Samata-mata* (dat is een, die van vader en moeders wegen van Macassaars bloed was) geweest, hy zou nog vry meer agting by de Macassaaren, dan nu, alzoo hy maar een half-slag was, gehad hebben. Hy was egter hoog genoeg van geboorte, alzoo hy de zoon was van de zuster des konings van Bantam, die in 't jaar 1702. regeerde, met welke zyn vader wettig getrouwt geweest is. Hy had ook den naam van in den Mohhammedaanschen Godsdienst (dat hem veel aanzien by alle Grooten gaf) zeer ervaaren te zyn, zoo dat yder, die zyn naam maar hoorde noemen, zich volgens de Prophetische wetten, ten opzigt van zynen zoo zeer aangebeden vader, verpligt agtte een byna Goddelyke eerbied aan hem te bewyzen. Indien de *anachoda* (schipper) *Carre Toodjang* het langs Salam-

Sjeich Josefs zoon verschynt op Bima.

1701. lamparang (een eiland, onder de Baliers staande) buiten eenige vreeze voor *Crain Pomelican* (welk *Crain* in 't Macassaars een prins beteekent) had laaten doorstaan, daar over moet men zich niet verwonderen, alzoo 't een hoofdzonde in de Mohhammedaanze Leere is, zoo yemant, groot of klein, zoo stout was, om een vaartuig, waar in de zoon van zulk een vermaarden Heilig was, aan te tasten. Egter stelde *Dain Mangali* vast, dat, schoon deze borst nog wat op Bima blyven mogt, hy egter binnen een halve maand wel hier op Macassar wezen zou.

Dit verstont zyn Ed. met veel verwondering, niet konnende gelooven, dat haar Edelheden kennis van dezes jongelings vertrek hadden, weshalven hy aannam dit haar ten eersten te schryven.

Deze *Sjeich Josef* was een Galeran, of groot Macassaars Edelman, en zelf ook, behalven zyn vermaagschapping aan 't koninklyk huis van Bantam, van 't Maagschap des konings van Goa, dat ook de reden was, waarom die vorst zoo ernstig, zoo om hem, als ook om zyn vrouw en kinderen, toen hy aan de Kaap nog als balling leefde, verzogt had; doch alzoo hy in 't jaar 1701. overleden was, verzogten zy haar Edelheden nu om zyn gebeente, om dat op Macassar (zoo zy voorgaven) te begraven; doch haar Edelheden vreezende, dat zy afgodery daar mede zouden plegen, hebben best geoordeelt 's mans gebeente daar gerust op dien uithoek van Africa te laaten blyven, op dat hy, die haar in zyn leven zoo veel ondienst gedaan, hen na zyn dood door zyn gebeente niet meer verontrusten mogt.

Crain Manampang. Den 19^den^ Juni kreeg zyn Ed. een bezoek van *Crain Manampang*, jonger broeder van den vlugtigen *Crain Pomelican*, een konings kind, en dus uit den bloede van 't koninklyk huis van Goa.

Hy was een Heer van zonderlinge zedigheid, zeer verstandig na zyn jaaren, en die de roem had van een zeer goed en dapper krygsheld te zyn. Na dat hy met zyn Ed. over verscheide zaaken zeer net gesproken had, viel 't gesprek op den Bonizen prins *Sampuwalia*, zoon des jegenwoordigen konings, en toekomenden erfgenaam van de kroon van Goa, van den welken hy met korte woorden zeide, *hy is zeer dof van geest, onlustig en onbequaam om iets te leeren, een groote slaapert, en een zeer luy mensch, die in allen dezen zyn vader* (die daar mede ook geen kleine snede in 't aanzigt kreeg) *nog zeer verre overtreft, en daarom zie ik in 't vervolg in het ryk van Goa een elendig leven te gemoet.*

Den 24sten dito dede de Gouverneur den koning van Boni door *Careleffang* weten, dat hy, na 't wegzenden van *Aroe Teko* (dat hy zyn Hoogheid nu verzekeren dede, wel haast te zullen geschieden) bezorgen zoude, dat 'er een ordentelyke rampassing van zyne goederen zou worden in 't werk gestelt. 1701.

Den 29sten dito deed *Aroe Teko* verzoeken, om den Gouverneur eens te spreken, by welke gelegenheid hy zyn Ed. zeer omstandig het gansch geval van zyne bedreven moord, en van de verdere zaaken, tusschen hem en *Saëna* voorgevallen, als ook tusschen hem en de Heer *van Thye*, mitsgaders tusschen hem en *Aroe Poni*, verhaalde. Aroe Teko spreekt met zyn Ed.,

Hy toonde, hoe hy dit buiten voorkennis van de Heer *van Thye* niet begonnen, en hoe *Aroe Poni* hem in allen deelen tot deze wyze van zich te wreeken aangeraaden, en hoe hy in 't eerst nog daar op gezegt had: *Neen zyn Hoogheid, zoo schielyk niet, ik zal daar na myn slag wel zoeken waar te nemen, doch moet eerst eens zien, of* Dain Mabani *geen nader schuld bekennen, en inleggen zal. Dit alles,* zei hy tegen zyn Ed., *bleef nog al zoo slepende, tot dat wy, koningskinderen, by* Aroe Poni *verzogt zynde,* Dain Mabani *mede daar quam, zonder dat 'er eenig geschil tusschen ons voorviel, en zelfs geliet ik my tegen* Aroe Beloessoe *byzonder vriendelyk, zoo dat wy toen te zamen van een en het zelve bord aten, dat ik maar dede, om hem te beter te doeken, gelyk ik hem door dien weg zoo ver kreeg, dat ik in staat raakte, om hem de rest te geven,* waar nevens hy zyn Ed. doen alle de handelingen van die twee Gelieven zeer omstandig verhaalde. *Alle deze zaaken,* zeide hy, *zyn volslagen zoo, als ik ze UEd. verhaal, en nu durft* Aroe Poni, *om my maar te drukken, alles loochenen.* De Heer *Beernink* vraagde hem, *hebt gy eenig bewys hier van, dan is 'er middel om u te helpen; maar zeggen zonder bewys kan u by den Rigter niet helpen, en zyn loochenen zal veel meer ingang, dan al uw zeggen, hebben. Ik weet,* zeide hy, *dat UEd. daar in groot gelyk heeft; doch egter is 't de zuivere waarheid, die ik hier voor UEd. belyde, of durft hy dit alles loochenen, daar hy my naderhand over die zaak nog twee briefkens geschreven heeft.* Hy haalde der zelver inhoud toen ook aan; doch zy behelsden geen zaaken, waar by men iets tot zyn nadeel bewyzen kon. *Ik had deze, en veel andere dingen,* zei hy, *wel eer konnen zeggen; doch ik heb alles zoo al uit agting voor myn koning opgekropt, en nu zie ik, dat ik elendig, en zonder eenig bewys, hier zit en kyk.* Daar op zeide hy verder, *dewyl het doch niet anders wezen kan, en ik, schoon onschuldig, my het vonnis van den Raad onderwerpen moet, daar ik niets tegen heb, schoon ik sterven moest, zoo verzoek ik dan eindelyk maar alleen van UEd., om* Saëna *by my te hebben, en dan zal ik geen swaarigheid maa-*

beschuldigende de Heer van Thye, en Aroe Poni.

Doch zonder bewys.

Zyn verzoek om Saëna,

1702. *maaken, om aanstonts de dood zeer blymoedig te lyden.*

Zyn Ed., den aard der Macassaaren reets zeer wel hebbende leeren kennen, vraagde hem daar op, *en waar toe zou dit doch dienen, of wat zoud gy haar doen, als zy weer by u quam. Haar dood-steken, Heer Gouverneur*, zeide hy, *wat zou ik haar anders doen? want dat heeft zy verdient. Zoud gy zeeker*, zei zyn Ed., *ja myn Heer*, zei hy, *zy moet* Dain Mabani *volgen, daar is geen bidden ter wereld voor, of ik moet zelf van kant, en dat zou 't ware regt zyn. Wel, meint gy dan*, zeide zyn Ed., *dat 'er, over u persoon gevonnist zynde, geen regt geschied is, daar zich de Regters nogtans na alle de bewyzen geschikt hebben, en ook niet anders, dewyl* Aroe Poni *alles loochend, konden wyzen; moesten zy u, na uw eigen schriften niet doemen? Ja myn Heer*, zeide hy, *doch egter lyde ik onschuldig.*

om haar te dooden.

Dit alles zeide hy zyn Ed. toen in 't bywezen van de Heeren *Claaszoon, Hackaart*, en *Isaäc Alexanders.*

Vermits men nu al vry opentlyk van *Aroe Teko's* vertrek begon te spreken, en *Saëna* dit mede hoorde, liet zy den 1sten Juli *Dain Tabalile* met schreijende oogen verzoeken te bewerken, dat doch, als haar man na Batavia vertrok, haare dochter, die zy by hem had, niet mede derwaarts gaan mogt, waar over *Dain Tabalile* haar belooft had den Heer Gouverneur te zullen spreken. Zy ging by zyn Ed. in de thuin der E. Maatschappy, daar hy die vorstin op haare beletvraaging had doen verzoeken, en hoorde doen, hoe *Aroe Teko's* vrouw, en haar moeder, niet weinig by haar waren komen klagen; doch zyn Ed. zei, dat dit alles nu ontydig, en dat hier niet meer in te doen was; doch hy vraagde haar, of 't niet beter was, dat zy (*Tabalile*) zelf pardon voor hem was komen verzoeken, aangezien *Aroe Teko*, en alle zyne vrienden, hier door grootelyks aan haar verpligt zouden zyn. Zy gaf daar op zeer scherp tot antwoord, *zou ik*, Heer Gouverneur, *voor zulk een man spreken, die geen drup deugdzaam bloed in zyn lyf heeft, en die zich nergens mede bemoeit, als met de stoutste buitenspoorigheden te bedryven, en met maar alles, wat hem voor de mond komt, 'er uit te lappen, zich niet schaamende de eene leugen op de andere te stapelen? Neen doch niet, dat zy verre, dat ik myn goeden naam daar mede bekladden zou, met te spreken voor een man, die zich niet schaamen zou my, en UEd., gelegenheid te geven van hem dan by de vyanden der E. Maatschappy te zien overloopen. En wie zou men, als dat zoo eens uitviel, daar anders, dan my, de schuld af geven. Zou die kroon myn gryze hairen wel passen, en zou ik het goede, dat ik van de E. Maatschappy genoten hebbe, op 't laatste van myn leven zoo slegt beantwoorden? O neen*, Heer Gouverneur, *geen een mensch van verstand zal my dat konnen raaden, behalven dat hy ook zelfs zegt, dat 'er voor hem niet goeds meer op Celebes te hoopen is, en dat hy daarom na Bima, Sumbawa, Java, of Banjar moet. Ook heeft hy zich niet ontzien my en* Aroe Poni *schendig te bedriegen: want na dat hy belooft had zyn dochter aan* Aroe Poni *te geven, en die zelf in Tsjinrana te brengen, is hy in tegendeel toen na Goa gevlugt, laatende ons allen zeer leelyk zitten kyken; ja zelf ontzag hy zich doen ook niet, om zeer veragtelyk, zoo van* Radja, *als van de Hollanders, te spreken, wel opentlyk durvende zeggen, dat men met hen, als men hen maar goud te eeten geeft, doen kan, wat men wil. Spreekt daar*, Heer Gouverneur, *wilt gy voorzigtig zyn, nooit meer van, maar onthoud wel, dat hy nooit vergeten zal, dat hy in 't kasteel gevangen gezeten heeft.* Op al 't welke zyn Ed. eindelyk die vorstin zeide, *dat zy dit maar als een praatje, en verder niet, opnemen moest, aangezien hy haar verzekerde, dat wy hem zeer wel kenden, en hem mede voor zulk een man hielden.* 1702.

Saëna's verzoek aan Dain Tabalile.

Ondertusschen was men, ziende niets voor hem uit te werken, van besluit in zoo verre verandert, dat 'er reets goedgevonden was, zyne goederen te rampassen en te verdeelen, waar ontrent de koning van Boni aan zyn onderryksbestierder, *Aroe Tsjiroewali*, reets last gegeven had, om 'er mede voort te gaan; doch de Heer *Beernink* gaf den zelven, in 't bywezen van de Heeren *Claaszoon* en den Sabandaar *van der Myl* last, dat hy, na *Aroe Teko's* vertrek, dat binnen drie dagen stont te volgen, met bezaadigdheid ontrent die verdeeling handelen, en doch wel bezorgen wilde, dat de vrouw en kinderen niet alleen voor allen overlast bevryd wierden, maar dat hy haar, als uit een soort van agteloosheid, ook die dingen zou laaten behouden, die wel 't waardigste waren, al was het den ganschen imboel, als 't maar eenigzins door den beugel kon.

Diensvolgens besloot zyn Ed. nu eerst hem te rampassen.

Ontrent dezen tyd antwoordde zyn Ed. haar Edelheden ook op haare brieven van den 6den October 1701., 6den Januari en 17den Februari over drie zaaken van belang, voor eerst over *Aroe Teko*, ten anderen over 't neitelen der Engelzen op Banjar Massin, en ten derden over 't verbod aan den Gouverneur, van niet meer in Goa's vesting, nog op maaltyden, jagten, visscheryen, enz. door deze of gene koningen aangeregt, te gaan, om daar door in geen gevaar te raaken.

En geeft berigt van alles aan haar Edelheden.

Over *Aroe Teko* schreef hy, dat hy hem zeer gemakkelyk in gyzeling gekregen heb-

1701. hebbende, van hem ondertusschen ook ontrent 1000 R^ders aan goud, en een nette inventaris van zyn goederen bekomen had, gelyk hy verder zeide, dat hy den 10^den November 1701. (en dierhalven zoo lang voor 't ontfangen van haarer Edelheden brief, hoewel die, al was hy tydig gekomen, de zaak geenzins verandert zou hebben) door den Raad der Bontgenooten gevonnist was, om gerampast te worden, en dat het volslagen onmogelyk, en ook ongeraaden was, om door yemant der Grooten (volgens haar Edelheden schryven van den 16^den Augusti en 6^den October) pardon voor hem te doen verzoeken, alzoo zy alle 'er stipt op stonden, om 't vonnis, over hem gevelt, te doen stantgrypen, of dat zy 't anders als een zaak, waar mede men de spot dreef, zouden aanzien, weshalven hy besloten had dit met de komst van 't schip de Peperthuin te doen uitvoeren, zullende een derde van zyne goederen voor de E. Maatschappy, als haar regt, trekken. Tusschen beiden wees hy haar Edelheden ook klaar aan, dat de Inlander door geen bewyzen van goedertierenheid te winnen, en dat dit in tegendeel een middel was, om al haar agting by de zelve te verliezen, alzoo zy niet zagt, maar streng, moeten geregeert worden. Ook had zyn Ed. aan *Aroe Poni* vertoont, hoe verre een yders regt kon getrokken, en in wat gevallen 'er al volgens 't Bonaysch Contract gehandelt moest worden, zoo men der Bondgenooten regt bewaaren zoude, 't geen zyn Ed. meinde voor die tyd al vry veel gezegt te zyn, en dat men het nu daar by maar behoorde te laaten, om *Aroe Poni's* gemoed, dat nu reets genoeg aan 't opwellen was, niet meer gaande te maaken. Egter oordeelde zyn Ed. best, om by oogluiking nu aan *Aroe Poni* de magt over de mindere Bondgenooten toe te staan, vermits zy doch nu al in die gewoonte waren, en dit zoo niet te beletten was.

Oordeel van zyn Ed. over de afhankelykheid der Bondgenooten.

Raad haar Edelheden Aroe Teko niet los te laaten.

Hy waarschoude haar Edelheden van dezen gast, die nu haast na Batavia stont te gaan, wel gade te slaan, alzoo men zulke gevreesde vorsten niet gevangen neemt, om ze weer los te laaten, ten ware haar Edelheden met 2000 schelmen, in zyn kampon zynde, en ten eersten door nog grooter getal staande gevolgt te worden, op Batavia, daar zy zich wel spoedig zouden doen kennen, gedient waren, dat egter niet te gelooven was, alzoo die in staat waren, om die stadt in vuur en vlam te zetten. Voor alle welke trouwe waarschouwingen zyn Ed. daar na tot zyn loon had, dat haar Edelheden hem te last lyden, dat zy hem wel belast hadden, om te beletten, dat de Bondgenooten doch zoo niet van *Aroe Poni* mogten afhangen, maar dat hy daar mede nog zoo haastig niet moest doorgegaan hebben. 1701.

Misnoegen haarer Edelheden over zyn Ed. voorstel.

Over de tweede zaak, de Engelzen op Banjar betreffende, gaf zyn Ed. by een geheim berigt haar Edelheden kennis van alles, wat dien aangaande nader ingekomen was.

En wat het derde, of des Gouverneurs verblyf in de vesting des konings van Goa, betrof, daar op zeide hy, dat hy de ordre haarer Edelheden stipt nakomen zou; toonende nogtans dat hy veel minder in dezen, dan wel de Heer *Hartsink*, gedaan had. Hier benevens zont hy ook de advyzen van yder Lid van den Polityken Raad schriftelyk wegens *Aroe Teko* aan haar Edelheden over, die alle daar op uitquamen, dat het niet geraaden was pardon voor hem te verzoeken. Ook had zyn Ed. alle de byzondere schriftelyke gevoelens der Bondgenooten hier by gevoegt. Eindelyk schreef zyn Ed, dat zy nu *Aroe Teko* niet met de Peperthuin, om dat die nog niet verscheenen was, maar met het *scheepje de Matroos* na Batavia zonden, om 't geduld der vorsten, die na zyn vertrek reikhalsden, niet langer te tergen.

Hy had ook, op den voornoemden tyd, 's nacht *Aroe Teko* in een besloten draagstoel, om de minste opschudding te hebben, met een ordonnantie, in Raade goedgekeurt, en aan schipper *Jan Boers* overgegeven, na boord doen dragen, met last om hem in de kajuit te huisvesten, en wel op hem te passen, ten einde hy hem niet ontvlugten mogt; hoewel zyn Ed. hem vooral aanbevolen hadde aan den sergeant *Dirk van Nieuwersluys*, om hem wel te bewaren, ten dien einde hem nog een korporaal, en 12 braave keerels, die twee en twee altyd voor de kajuit waaken zouden, medegevende.

Aroe Teko na Batavia gezonden.

Daar beneven zont zyn Ed. zyn kris aan haar Edelheden, met die hoope, dat hy die noit weer dragen zoude.

Ook wiert den sergeant, en de verdere, belast, om de ordre van den Raad, by voorval van schipbreuk, of andere swaare ongelegenheden, die hen beletten mogten dezen gevangen aan haar Edelheden over te geven, volgens een verzegelt briefje, hem mede gegeven, en dat alleen dan, en anders niet, geopent mogt worden, uit te voeren, welk briefje hy (sergeant) anders zoo verzegelt aan haar Edelheden overleveren moest.

Dit briefje hield in om hem, in zulken voorval aanstonts met een degen te doorstooten, of op een andere wyze ter dood te brengen, om hem de gelegenheid van te ontvlugten te benemen, en daar door alle verdere moeite, die daar uit ryzen kon, voor te komen.

1702. Eer hy nog na Batavia vertrok, zei hy, op zyn tanden bytende, tegen den lieutenant *Riddel*, *dat hy in eeuwigheid, al stampte men zyn gebeente tot stof, geen vriend van* Aroe Poni *worden, maar, zoo hy los quam, zich allereerst aan dien dommen Duyvel wreeken, en dat hy alle de koningskinderen, die daar na wagten, dan ten eersten wel aan zyn zyde krygen zoude.*

Zyn woorden over Aroe Poni, eer hy vertrok.

'tVerdere omtrent hem voorgevallen.

Niet lang na zyn vertrek wierden zyne goederen verdeelt, en den 7^den^ September is zyn vrouw, *Sayna*, overleden; doch, na zyn komst op Batavia, vonden haar Edelheden, die hem eerst na de Kaap dagten gezonden te hebben, volgens hun schryven van den 15^den^ September 1702. goed hem na Ceylon te schikken, daar hy niet veel kromme sprongen maaken kon.

Dood van zyn Gemalin.

Lyst der Goederen van den Bonizen Prins Aroe Teko.

In een Boetons Kistje.

Zyn goederen.

1 Stormmuts, met eenig goud overtrokken.
1 Knop tot een Kitasol met goud overblazen.
27 Goude Armringen, gesorteerde, en daar onder 2 groote gedrevene, meest allen met harpuis gevult.
27 Zoo halve Arm- en Beenringen, als stukjens der zelve.
7 Slegte goude Vingerringen.
7 Stukjens goude en zilvere banden.
14 Goude } Krabben, of Oorcieraaden,
3 Zilvere } met looverkens.
Ettelyke stukken geslagen en gedreven goud, swaar 2 pond 5 thail, tot 8 R^ders^ yder.
Een party allerlei slag van gevult goud, swaar 13 thail.
Een party allerlei zilverwerk, swaar 6 thail.
Het onderste van een Macassaarze Gordel van geslagen en gevlogten goud.
2 Platte geslagene goude Ketens tot Badjos.
2 Bondels Boelo Boelo's (of vierkante platgeslagene plaatjens) tot een kleedje.
1 Stuk van een gevlogte goude band, tot een Buikgordel.
3 Krissenscheden met goud overtrokken.

Nader aanwyzing van eenige Goederen van dezen Prins op Oedjung Tanah, volgens opgave van de zelve, by overgave van den Maleitschen schryver Intsjeh Djenal.

404 Zoo vrye menschen, als krygsgevangenen, als slaaven en slaavinnen, bestaande in volgende persoonen;
106 Stuks slaaven en slaavinnen, alle by naam opgegeven; en verder nog eenige andere slaaven door hem als krygsgevangenen bekomen, en door de Heer *van Thye* hem toegewezen. 1702.
51 Tamboereezen, onder *Aria Pankien*.
37 Domponeezen.
40 Vrye, die geld op hunne lyven genomen hebben.
170 Vrye, of welker schulden hy (*Aroe Teko*) betaalt heeft, alle de welke uitmaaken de eerstgemelde 404 koppen.
54 Stuks gemalide rokjens of korte kolders; diergelyken soort, volgens 's lands wyze, als van welke men 2 *Sam:* 1: 9. leest.
6 Regte gemalide rokjens van yzer.
42 Snaphaanen.
2 Japansche roers.
6 Musketten.
20 Bassen, groot en kleen.
1 Metaal stukje.
1 Lange snaphaan.
50 Spatten met haare giftpylkens, en kokers.
40 Hasagaayen.
2 Goude Stormhoeden.
3 - - - Krissen.
2 - - - Buiksnyders.
30 Thail goud.
5 - - - gesmolte goud.
27 Draadwerkze goude knoopen tot een Badjoe.
81 Stuks platte goude knoopen.
1 Platte goude keten tot een Badjoe. } Beide door koop hem toekomende, hoewel *Dain Malaba* (zonder bewys) die zegt maar verzet te hebben.
1 - - - - - - - tot een Kleedje. }
1 Stel dito Boelo Boelo tot een Tulband.
1 Platte zilvere keten.
46 Zilvere knoopen tot 2 Badjos.
100 Spaanze Ryksdaalders.
400 Ryksdaalders klein geld.
120 Musketten, of Snaphaanen, en Japansche roers, alle eenigzins onbequaam.
2 Kopere Donderbussen.

Verder zyn op zyne visschery Ayen eenige Persoonen, zoo vrye, als slaaven, bestaande in

150 Vrye mans, vrouwen, en kinderen, en in 79 slaaven, en slaavinnen, te zamen 229 koppen.
50 Buffels.
20 Paarden.

Op Maros waren nog,

38 Slaaven of slaavinnen.
10 Vrye lieden, mans, vrouwen, en kinderen.
20 Buffels.

Op Padang Padang nog,

10 Koppen.
30 Buffels.

9 Vrye

1702. 9 Vrye lieden.

Ook waren hem de velden daar op Ipanauja door *Aroe Soepa* t'eenemaal gegeven.

Op Boelocomba nog,

10 Slaaven en slaavinnen.

Op Caloconkong,

80 Mans en vrouwen, hem door den koning van Boni als een *sirih pinang* geschonken; doch de Negry Teko (uit welke zy waren) heeft de koning weer na zich genomen; laatende de volkeren onder hem (*Aroe Teko*) blyven.

Op Tsjinrana in Boni.

6 Koppen.

Op Labo, gelegen ontrent Bonteyn,

26 Paarden.

Ook had de koning van Boni hem geschonken de Padivelden ontrent Tino, zynde die velden Poncondo genaamt.

Op Mangaray,

40 Stuks mannen, uit eenige Boniers en Mangarayers hem door de oude koningen van Boni geschonken, en die nu en dan na Mangaray geloopen, en daar voortgeteelt zyn.

6 Gontings, of inlandze groote vaartuigen.

1 Groote Prahoe, Binawa } genaamt.
1 - - - - - Pagey }

Al 't welke by den anderen getrokken zynde, in opzigt van de menschen 499 vrye lieden, en 337 slaaven uitmaakt.

Te weten,	vrye	slaaven
Aan zyn huis	210	106
Tamboreezen		51
Domponeezen		37
Op Ayen	150	79
Maros	10	38
Padang Padang	9	10
Boelocomba		10
Caloconkong	80 uit Teko.	
Tsjinrana		6
Mangaray	40	
	499	337

Radja Boni trok tegen de Toradjers, buiten weten van zyn Ed., op.

In 't begin van September was *Radja Boni*, tegen de oude gewoonte aan, en zonder voorweten van zyn Ed., met de byeen geroepene Bondgenooten (dat wel niet wezen mogt, maar dat niemant der zelve nalaaten dorst, alzoo zy zyne hastigheid kenden) tegen de Bonize Toradjers opgetrokken. Hier mede had hy 't fatsoen der E. Maatschappy zeer gehoont, en wel verdient over deze zyne loshoofdigheid, zoo het andere tyden 1702. geweest waren, eens ernstig berispt te worden; doch men moest dit uit staatkunde nu maar door de vingeren zien, om dat op zyn tyd, en eens tusschen vier oogen te doen, by hoedanigen gelegenheid (dat nog al best in hem is) hy zich nog al vry wel leiden laat.

De Bondgenooten weten wel, dat hy die magt niet uit zich zelven heeft, om hen te zamen te roepen, alzoo het aan den eersten Bondgenoot staat, om 'er last toe te geven, en waar op hy dan gewoon is die by een te roepen. Maar komen zy op zyn opontbod niet, zoo vreezen zy ongemak te zullen lyden, eer wy hen konnen dekken (dat wel veeltyds waar is) en komen zy zyn bevel na, zoo toonen zy (dat ook niet wezen mag volgens 't Bonaysch Contract) dat zy geheel en al van hem afhangen.

Hy is wel zeer loshoofdig; maar niet quaadaardig; doch zonder beleid is hy gewoon zoo maar toe te hakken. Ook had hy, volgens 't zeggen van *Crain Binamoe*, koning van Boejong, die kleine Bondgenooten nu alzoo verre gebragt, dat hy 'er mede omsprong, zoo hy wilde, zoodanig dat 'er geen een der zelve 't hart had, om buiten zyn voorweten in 't kasteel te gaan; en geen een van hen had het hart, om tegen hem aan te stemmen: want vermits zy, zoo verre om laag zittende, onmogelyk eenig voorstel van de Heer Gouverneur hooren konden, en de tolken hen van 't voorstel van een zaak niet meer zeiden, dan *Radja Boni* hebben wilde dat zy zouden weten, waren zy niet in staat, om die vryheid in 't stemmen, en die onafhankelykheid van eenige Hoven, die de E. Maatschappy hen verzorgt had, zoo als 't wel behoorde te konnen gebruiken; by welk geval die koning aan *Marcus Sandbeek* ook verhaalde, hoe *Radja Boni* zich niet ontzien hadde verscheide onderzaaten van hem van goed en leven te berooven, zonder dat daar een haan na kraaide, of dat daar yemant van reppen dorst. *Waarom*, zei Sandbeek, *brágt gy dat toen niet voor den dag, toen de Heer* Beernink *met zoo veel ernst u allen aanmaanden om van niemant, alzoo gylieden volslagen vry waard, af te hangen, en wanneer hy immers zoo klaar aan de koningen van Boni en Goa voorstelde, om zich doch noit eenige magt over de Bondgenooten, en hunne medebroeders, te laaten aanleunen.*

Nader aanmerking over zyn persoon.

Ik wil, zei hy, *wel gelooven, dat de E. Compagnie ons helpen, doch geloove ook te gelyk, dat dit veel te laat komen, en dat, als wy om een lugtje waren, men tegen* Radja Boni *alleen zeggen zou, dat hy dat niet meer doen moest, dat ons immers na onze dood niet baaten zou; om welke reden zich*

 geen

1702. *geen voorzigtig man daar aan wagen, en liever wat lyden wil.*

Wy hebben bevoorens gezien, dat haar Edelheden aan den koning van Goa belast hadden de wallen van Goa te slegten, en dat *Crain Bontosongo* na 2 of 3 maanden aangenomen had daar voor te zorgen. Maar behalven dat de koning van het toegezegde daar ontrent (als een zaak, die al haare agting by de werelt verminderen zou) al berouw had, zoo maakten de koningskinderen daar over in 't eerst zoo veel beweging tegen *Crain Bontosongo*, dat 'er met hen tot geen besluit te komen was, te meer, dewyl hy ook den koning tot geen zeker besluit brengen kon; doch eindelyk liet de koning en *Crain Bontosongo* (na dat de Heer *Beernink* zyn Hoogheid de last van haar Edelheden den 12den September weer had laaten verindagtigen) aan zyn Ed. weten, dat den 21sten October vastgestelt was, om dan met het slegten der wallen te beginnen, gelyk het toen ook zyn begin genomen, hoewel 't Hof van Goa daar geweldig tegen geweest, en dat liever anders gehad had; doch na dat zy merkten, dat de Gouverneur, volgens last haarer Edelheden, daar onverzettelyk op stont, zich aan hun misnoegen niet kreunde, en alles maar ongemerkt door liet gaan, moesten zy 'er eindelyk toe komen, gelyk zy 'er nu al aan bezig waren; doch het zou na allen schyn maar alleen de steene borstweering, en niet de geheele wallen gelden, om de puin na binnen te werpen, en om 'er dan weer een Pagger om te trekken, dat zyn Ed. best oordeelde maar door te laaten schieten, alzoo die wallen niet zoo zeer ons, dan wel de Boniërs, in 't oog geloopen hadden. 1702.

De wallen van Goa geslegt.

En dit zyn wel de voornaamste zaaken, die geduurende de regeering van den Heer *Beernink* hier voorgevallen zyn, hoedanig zyn Ed. tot den 15den December 1703. 't bestier hier waargenomen, en toen zyn ontslag op zyn verzoek van Batavia bekomen heeft, en ook derwaarts vertrokken is.

ZEVENDE HOOFDSTUK.

IN *'t jaar* 1703. *de Heer* de Roo *in de Heer* Beerninks *plaats. Zyn vertrek in 't jaar* 1705. *Zeldzaam geval van de Heer* Speelman. *De Heer* Erberveld *Landvoogt hier* 1705. *Groote agting van* Dain Tahalile. *Onvoorzigtigheden hier door de onzen gepleegt. In 't jaar* 1710. *de Heer* van Tholl *hier Landvoogt. 't Begin der onlusten. Het huwelyk van* Aroe Palacka. *Zeldzaam geval tusschen den koning van* Boni *en* Aroe Palacka *over 't vegten van haanen. Dood des konings van* Goa. Sampowali *in zyn plaats. Doch buiten de gewoone wyze. Den koning van* Boni *beoorlogt in 't jaar* 1710. *dien van* Goa. *Breekt tegen den raad van al zyn vrienden op. De Heeren* Hartenberg *en* Steenbergen *gaan by den koning. Nieuwe* Hoofden *van 't Bonis leger. 't Verzoek van een* Gezant *van* Goa, *en 't antwoord des konings van* Boni. *Verdere zaaken toen voorgevallen. Staat van 's konings, en des princen wonde. De onzen geraaken weer aan den vyand. Tweede treffing. De koning van* Goa *gequetst. Verdere zaaken toen voorgevallen.* Aroe Palacka's *overgave door de* Landvoogden *aan den koning van* Goa *verzogt. Slegt antwoord 'er op.* Radja Boni's *kleinzeerigheid. De vyand weer aangetast. Die zyn* Pagger *verlaat. De onzen krygen klop. Vergeefsze togt van* Stokvisch. *Nieuwe* Paggers. Gezanten *van* Goa *beantwoord. Voorstel aan den koning van* Goa *van zich dezen dag te moeten verklaren.* Aroe Palacka *komt tot ons over. Zaaken toen voorgevallen. 't Leger scheid. De koning van* Goa *verwelkomt den nieuwen* Landvoogt. *Slegte dankbaarheid door de Heer* van Tholl *aan de Heer* Erberveld *bewezen. Nieuwe vreeze der onzen voor den koning van* Boni.

In 't jaar 1703. de Heer de Roo in de Heer Beerninks plaats.

DE Heer *Beernink* wiert hier vervangen door de Heer *Willem de Roo* in 't jaar 1703., die hier als Landvoogt tot den 31sten Mey 1705. gebleven, en door haar Edelheden toen na Batavia ontboden is, om in Raade van Indiën, als aangenomen Lid, die Hooge Vergadering mede by te woonen; hoewel ik daar wel andere redenen van hebbe hooren geven, die met de gevolgen al eenige overeenkomst hadden: want was die Heer op Batavia zoo noodig, waarom dan hem kort daar aan na Bengale als Directeur, dat veel minder in rang dan een Gouvernement was, gezonden. Men zegt dat hy veel geld aan zeker groot Heer schuldig was, en dat dit moest betaalt zyn.

Vertrek in 't jaar 1705.

En dit was byna een diergelyk geval, als zich eens in den tyd, dat de Heer *Speelman* Generaal van Indiën was, opdede.

Zeldzaam geval van de Heer Speelman.

Hy zont een zeker Heer als Directeur (zoo men zegt) na zekere Directie, met belasting van daar voor aan hem een briefje van 10000 Rders te teekenen.

Deze Heer zoo veel in de wereld niet bezittende, en 't verstand niet hebbende om het te winnen, had wel zin in de bedie-

1705. bediening; maar geenzins in dat onderteekenen; dierhalven zeide hy aan zyn Edelheid, *ik ben tot die bediening niet bequaam, en ik weet niet op wat voor een wyze ik zoo veel geld winnen zou, om zyn Edelheid te konnen betalen.* Waar op de Heer *Speelman* zeide: *Vent, ik geve u de qualiteit, en dat ampt niet alleen, maar zal u ook 't verstand 'er by geven. Gaat gy maar heenen, ik zal u noit daarom maanen, behalven dat ik u verzekere, dat gy over een jaar zoo wys wezen zult, dat gy my niet meer van nooden zult hebben, en my ook niets meer schuldig zult zyn.* Zyn Edelheid, zei de ander, *dan zal ik op u zeggen maar gerust heenen gaan*; en hy bevond binnen 't half jaar al, dat hy zyn Edelheids goeden raad niet meer van nooden had.

De Heer Erberveld Landvoogt hier 1705. De Heer *Johan Jacob Erberveld*, den 21sten Februari 1705. hier met den Eenhoorn verschenen, nam 't gezag van hem over.

Groote agting van Dain Tahalile. *Dain Tahalile*, weduwe van *Radja Palacka*, en koningin van Boni, was by de volkeren van Boni, de Boegineezen, en meer andere Celebize inwoonders, volgens 't berigt dat ik in 't jaar 1704. in October daar af kreeg, nog in zeer groote agting, waarom haar Edelheden jaarlyks, om te toonen hoe veel genegenheid zy voor haar tot nog toe hadden, niet nalieten veel aanzienelyke en kostelyke geschenken aan haar te zenden, verzekert zynde, dat zy, zoo lang zy leefde, wel bezorgen zoude, dat men op Macassar geen moeite of opstant hebben zou.

Onvoorzigtigheden hier door de onzen gepleegt. Men had egter bevoorens aan onzen kant hier eenige zaaken gedaan, waar tegen haar Edelheden wel uitdrukkelyke bevelen gegeven hadden, niet begeerende, dat de koningen van Boni, of Goa, oit of oit t'zamen te gelyk ter gehoor zouden komen, alzoo dat aanleiding, of tot grooter geschillen, en wel tot een beter verstand tusschen die twee koningen, als met het belang der E. Maatschappy over een quam, geven kon.

Ook heeft men daar na veel slegte gevolgen daar af, en eindelyk ook gezien, dat deze koningen malkanderen niet alleen wel verstaan, en hun oud hoofdgeschil bygelegt hebben, maar ook vervolgens *Aroe Poni*, met de dochter van de koning van Goa getrouwt is, een huwelyk, waar tegen alle goede Staatkundigen zich op zeer goede gronden aangekant hebben, zoo dat die gene, die dit zoodanig bestelden, of het niet wel begrepen, of altoos zeer onvoorzigtig gehandelt, hoewel de zaaken met 'er tyd weder een geheel anderen draai tusschen deze twee koningen kregen, gelyk wy dat ten deelen nu en dan al gezien hebben, en in 't vervolg breeder zullen zien.

Ook was 'er naderhand tusschen deze twee koningen besloten, dat de prins *Sampowali*, oudste zoon des konings van Boni (hoewel de treedigste niet) na de dood des konings van Goa in 't ryk, gelyk wy bevoorens al gezegt hebben, en niet *Crain Manigali*, volgen zou. 1710.

Onder de Heer *Erbervelds* regeering schokte het met de Macassaaren en Boegineezen zoo nog al met horten en stooten voort: want 't was zoo verre van daar, dat door 't voornoemt huwelyk de getroffene vriendschap tusschen deze twee vorsten in vollen stant zou gebleven zyn, dat zy in tegendeel, tegen alle welgegronde staatkundige gedagten aan, weder zoo groote vyanden geworden waren, dat de koning van Boni niet anders wenschte, dan maar verlof van den Heer Landvoogt van Macassar te bekomen, om op den koning van Goa met zyne Boniërs eens te mogen los gaan, hoewel hem dit altyd belet wiert.

Daar op wiert de Heer *Erberveld* in 't jaar 1710. door de Heer *Gerard van Tholl* vervangen, en zoo ras was die Heer niet in de regeering, of het begon, ook zelf al terwyl de Heer *Erberveld* nog hier was, niet weinig te hommelen, die daarom eerst met het laatste schip vertrok. De Heer van Tholl hier Landvoogt.

Om een net denkbeeld van dit voorval te hebben, moeten wy het wat hooger uit de grond ophaalen.

De koning van Boni had buiten zynen oudsten zoon, *Sampowali* (die tot het ryk van Goa, als vervanger van zynen moederlyken grootvader geschikt was) nog een zoon, in 't gemeen *Aroe Palacka*, dat is, de koning van Palacka, doch anders *Aroe Parang* genaamt, die veel gaauwer dan de oudste ('t geen die van Goa te laat vernamen, alzoo hy anders van dien vorst tot zyn vervanger zou gekoren zyn) en daarom van zynen vader tot zynen erf- en kroonprins geschikt was; buiten welke den koning van Boni nog een jonger zoon had, *Aroe Mampoe* genaamt, dien hy in veel laater tyd kreeg. 't Begin der onlusten.

Deze *Aroe Palacka* nu had zich ondertusschen in huwelyk begeven met de dochter van den veldheer van Boni, een man van veel dapperheid, en van zeer groote verdiensten, gelyk hy 't door zyne heldagtige daaden ook zoo verre gebragt had, dat hy veldheer van den koning zyn meester geworden was; doch anders geen man van eenige, en veel min van koninklyke geboorte, zoo dat de kinderen, die zyne dochter by *Aroe Palacka* reets gekregen had, geenzins, volgens de gewoonten der vorsten van Celébes in eenige aanmerking konden komen, om na de kroon van Boni te staan. Huwelyk van Aroe Palacka.

Dier-

1710. Dierhalven sprak de koning van Boni dezen zynen zoon hier over op zekeren dag, hem voor zyn bed ontboden hebbende, dus aan, *dat, aangezien geen van de kinderen, die hy by de dochter van zynen veldheer* Dain Mangimba *hadde, volgens de rykswetten van Boni, oit hoope tot de kroon konden hebben, om dat zy uit koninklyken bloede gesproten dienden te zyn, hy geerne zien zoude, dat hy, aan wien hy reets alle de ryksieraaden, als zynen toekomenden vervanger, overgegeven, en alle merkteekenen van eere, uitgenomen het goude zonnescherm, dat hy tot zyn dood toe voor zich meinde te houden, overhandigt hadde, nu eens na een dochter van koninklyken bloede, welkers kinderen met regt na de kroon zouden konnen staan, wilde omzien, op dat hy voor zyn dood zyn kroon, die hy hem na laaten zoude, nog eens (zoo hy voor zyn zoon of die voor hem mogt komen te overlyden) in hoope mogt zien rusten op het hoofd van een koninklyke spruit, die buiten alle twist de naaste daar toe zoude geregtigt zyn.*

De prins *Aroe Palacka*, den koning zynen vader met veel aandagt over deze zaak gehoort hebbende, zeide, *dat hy het mede zoodanig begreep, en ook ten vollen genegen was hem te gehoorzaamen*, en, om te toonen, dat hy het ook meende, zag hy ten eersten na zulk een Bonize princes om, vond 'er een volkomen na zyn zin, en na die van den koning zynen vader, en ging daar op by den zelve, niet negen (gelyk 's lands wetten vereischten) maar alleen drie dagen huishouden, liep 'er toen weder af, en liet ze zoo zitten, over welke daad de koning zyn vader zeer toornig was, 't geen egter bygelegt wiert, zoo dat de koning het nu meinde weer vlak na zyn zin te hebben; doch de prins waarschynelyk van zynen schoonvader, *Dain Mangimba*, omgezet, nam zeer schielyk de vlugt, zonder dat men in 't eerst wist, waar na toe, of wat de reden van zyn vlugt was.

Daar zyn 'er, die zeggen, dat de koning van Boni zynen haan tegen dien van zynen zoon vegten liet, en dat die vorst den haan van zynen zoon, die den haan des konings overwonnen had, met grooten toorn in duizend stukken kapte.

Zeldzaam geval tusschen den koning van Boni en Aroe Palacka over 't vegten van haanen.

De zoon, dit ziende, en daar over zeer misnoegt, vraagde, *wat reden zyn vader had, om zich tegen zynen onnoozelen haan zoo verwoed en wreed te dragen*; waar op hem de koning belastte stil te swygen, *of dat hy aanstonts met hem even eens, als met dien haan, handelen zou.*

De prins hier over nog meer ontsteld zynde, en zyns vaders woede, die hy kende, niet verder willende afwagten, is, zoo om deze, als om meer andere zaaken, van daar gevlugt.

Men ontdekte nogtans eindelyk, dat hy zich by zynen grootvader, den koning van Goa, ophielt, terwyl zyn schoonvader na 't gebergte van Mandar gevlugt was. 1710.

Ondertusschen liet de koning van Boni zynen zoon van den koning van Goa wedereisschen; doch die liet met beleefdheid aan den koning van Boni te rug zeggen, dat hy eenen prins, hem zoo na in den bloede bestaande, als deze, geen lyfsberging had konnen weigeren, en dat hy ook swaarigheid maakte, om den zelven aan zynen vader, die nu op hem vertoornt was, over te leveren, verzoekende alleen maar een weinig uitstel, in hoope dat zich onderwyl een middel van verzoening, tusschen den vader, en den zoon, opdoen mogt.

Daar op nu liet de koning van Goa aan den Nederlandzen Landvoogt van Macassar vraagen, wat hy zyn Hoogheid, zoo die prins by hem mogt komen vlugten, in dat geval, voornamelyk, zoo de koning zyn vader hem dan wederom vorderde, zou raaden te doen.

De Landvoogt, en de Raad van Macassar, waren van oordeel, dat zyn Hoogheid niet beter doen kon, dan den prins aan den Heer Landvoogt over te geven, die dan verder aanbieding dede van met zynen Raad tusschen beiden te willen gaan, om te zien, of men deze zaak dan verder niet tot een gewenscht einde zou konnen brengen.

Ondertusschen quam de koning van Goa te sterven, en die van Goa namen in 't eerst in overleg, of 't niet best was *Aroe Palacka* tot koning, in des overledens plaats, aan te stellen, aangezien hy veel schranderer, dan de prins *Sampowali*, was; maar de veldheer, en de eerste Dienaar van Staat van Goa, of van 't koninkryk van Macassar, *Bontosonggo* genaamt, een zeer oud, en byzonder schrander Heer, voorstellende, dat des overleden konings uiterste wil was, dat de prins *Sampowali* hem vervangen zou, zoo wiert 'er voor al, op 't aandringen van dien laatsten Heer, die al in de oude Macassaarze verbonden zeer bekent was, goedgevonden, dat deze oudste prins, volgens 's konings wil, ook in zyn plaats komen zou.

Dood des konings van Goa.

Deze aanstelling van den prins *Sampowali* tot koning van Goa geschiede niet op de gewoone landswyze, dat is, in een vergadering van alle de koningen van Celébes, Bondgenooten der E. Maatschappy, waar by dan ook de twee Gecommitteerden van den Heer Landvoogt, en zynen Raad, van wegen de E. Maatschappy tegenwoordig zyn, en daar aan toestemming geven moesten; maar de Macassaaren deden dit maar volgens eygen ge-

Sampowali in zyn plaats.

1710. gezag, en gaven 'er den Heer Landvoogt, en zynen Raad, maar kennis af, welke zaak wel ganſch niet in den haak, en tegen de oude wyze van verkiezing der Macaſſaarze koningen was; maar die men nu egter ſtilſwygens uit andere inzigten doorſlippen liet; hoewel men, myns oordeels, quaalyk dede, met zulke quaade gronden, vlak tegen het gemaakt verbond, te leggen voor een volk, 't geen gewoon is, als men het den vinger geeft, de geheele hand ſtout na zich te nemen; behalven dat zulke ſtoutheden, zoo openbaar gepleegt, naderhand ook andere vorſten aanleiding gegeven hebben, om dit quaad voorbeeld te volgen, gelyk ontrent 2 jaaren bevoorens den koning van Boni, by de dood des konings van Soping, zich 'er op die zelve wyze, buiten kennis ofte toeſtemming van eenige Gecommitteerden van de E. Maatſchappy, ingedrongen, en daar na aan den Heer Landvoogt, en zynen Raad, 'er maar kennis af gegeven heeft; waar over toen aan haar Edelheden wel geſchreven, doch waar over niet geklaagt, en geen vertoog ter wereld tegen gedaan wiert, waarom het by de verkiezing van dezen nieuwen koning van Goa te ligter na gevolgt is.

Doch buiten de gewoone wyze.

De koning van Boni ondertuſſchen, ſtampvoetende van toorn, om dat men hem zynen gevlugten zoon geweigert had weder te geven, klaagde in den Raad der Bondgenooten over 't geweld, dat men hem in dezen opzigt aandede, trok zyn kris zeer verwoed (gelyk hy doch al te haaſtig in al zyn doen was) in den vollen Raad, en verzogt, dat de Bondgenooten tegen zyne wederſpannelingen uittrekken, en hem daar in behulpzaam wilden zyn.

Zyn verzoek wiert in den Raad toegeſtaan; doch onder die bepaling, dat men de koningen, daar by zy gevlugt waren, niet moejen, nog beledigen zoude.

De koning van Boni beoorlogt in 't jaar 1710 dien van Goa.

Daar op geraakten de koningen van Boni en Goa in een openbaaren oorlog tegen malkanderen, en de E. Maatſchappy hielt het met den koning van Boni, zendende in 't jaar 1710. drie vaandels, van 48 man yder, onder den hoofdman *Jacob Steenbergen*, aan dien vorſt tot hulp, om den koning van Goa, tot overgave van den prins, *Aroe Palacka*, te dwingen.

Deze Capitein vertrok, ter ordre van den Landvoogt, en den Raad van Macaſſar, in Juli met zyne 3 vaandels na Jongay, om zich aldaar met het leger van den doldriftigen koning van Boni te vereenigen, alzoo de algemeene vergaderplaats aldaar was.

Zyn Hoogheid gaf daar op ten eerſten ordre, om de artillery te vervoeren, en 't leger te doen bewegen, onder belofte van daar na, zoo ras 'er maar een vaſtigheid voor Goa gemaakt was, voor genoegzaame levensmiddelen te zullen zorgen. 1710.

De hoofdman *Steenbergen* had liever gezien, dat de koning met alles zoo voorbaarig niet voortgegaan, en met wat meer bedaartheid gehandelt had, van welk oordeel zyn eerſte Bedienaar van Staat, *Careleſſang*, mede was; doch daar was geen reden tegen zyn Hoogheid te gebruiken, dreigende, dat hy, zoo men hem niet volgen wilde, alleen zou henen trekken, hoewel het elendig met hem zou afgeloopen hebben, zoo men hem niet tydig bygeſprongen had.

Breekt tegen den raad van al zyn vrienden op.

Egter dwong hy den Heer *Steenbergen*, ſchoon nog alles zeer onklaar was, mede na Goa te trekken.

Men had op Jongay een *veſting*, of ſterkte, gemaakt, waar van aan den Heer Landvoogt den 14den Juli kennis gegeven wiert.

Den 15den dito brak de koning van Boni met zyn leger, 5000 of 6000 man ſterk, na Goa op, waar op dan de Heer *Steenbergen* met zyne artillerye, en volk, mede volgde. En niet lang daar na geraakten de legers van beide de koningen aan een. Den koning van Goa had in verre na zoo veel volk niet, als die van Boni; maar zeer veel en ſchoon geweer.

Deze vorſten waren niet lang aan den anderen geweeſt, of die van Boni namen de vlugt.

Daar op ſchoot Capitein *Steenbergen* ten eerſten toe, om de vlugtende te ſtuiten, en den vyand te rug te dryven; maar, tot zyne groote onſteltenis, zag hy, dat de *koning van Boni wegens een ſwaare ontfange* wonde 't gevegt verlaaten moeſt, verzoekende, dat hy den koning van Loeboe, die hem van de dood bevryd, en het nu te quaad had, byſpringen wilde. Indien hy nog maar een weinig langer in 't gevegt gebleven had, was hy weg geweeſt. Ook was zyn ſtandaard, en trom van Staat, met meer andere ryksciraaden, in de loop gebleven.

De Heer *Steenbergen* dede dit; doch de koning van Loeboe verzogt hem te rug te trekken, aangezien alle de Boniërs als ſchelmen de vlugt namen, en zich niet ſchaamden zelf al hunne artillery te laaten ſtaan; waar op dan deze Capitein beſloot met den koning van Loeboe na hunne legerplaats te keeren, gelyk die van Goa, zoo ras zy 't volk der E. Maatſchappy zagen, mede na Goa trokken.

In deze ſlag wiert de koning van Boni met 2 kogels aan de linkerzyde door de lies van zyn been, en zyn jongſte zoon, *Aroe Mampoe*, door den buik geſchoten. Den Tomillalang, *Aroe Palenna*, een groot overſte, wiert het hoofd afgeſlagen, en *Aroe Goeroe Tojoemat*, een van de

1710. de voornaamste Loeboeneezen, liet daar, met veel anderen van zyn volk, het leven.

Na de middag quam de opperkoopman, de Heer *Hartenberg*, in 't leger, die nevens den voornoemden Capitein, als Gecommitteerden, uit naam van den Heer Landvoogt, en den Raad van Macassar, na den koning van Boni ging, om hunne droefheid over zyne ontfange wonde, en verdere geledé schade, te betuigen, te meer alzoo zyn twee beste oversten hier mede gebleven waren.

De Heeren Hartenberg en Steenbergen gaan by den koning.

De opperkoopman zogt zyn Hoogheid te bewegen, om van Bontuwalac, waar na toe de zynen meest gevlugt waren, en daar zy 't niet lang houden konden, op te breken; doch dit was voor een doof mans deur geklopt, en diende alleen om zyne wonde, door zyne geduurige daar op volgende haastigheid, te verergeren, alzoo hy zeide, dat zyn leger weer in een goede staat, dat 'er geen gebrek van hoofden in 't zelve, en dat zyn besluit was, niet eer, voor dat hy zynen zoon in handen had, van daar op te breken; bedankende te gelyk de E. Maatschappy, en den Heer Landvoogt, voor den onderstand, die zy hem deden, waar mede dan de Heer *Hartenberg*, zonder iets op dien vorst te konnen winnen, tegen zyn wil vertrekken moest.

's Avonds kreeg men tyding, dat de wond van *Aroe Mampoe* zoo gevaarlyk niet was, als men in 't eerst gezegt had. Hy was met een werpspies schuins in den rug geworpen. Ook vont zich de koning tegen den avond beter.

De hoofden van *Aroe Palenna*, en *Tojoemat*, door die van Boni van de Macassaaren voor 1 cati en 1 thail goud verzogt zynde, wierd dien van Boni aan de poort Manassa tot antwoord gegeven, dat men de zelve niet geven kon, alzoo zy beiden, den Tomillalang, en *Crain Pankadjene*, de een door *Aroe Palacka*, en de ander door zyn schoonzoon, die in Goa woonde, reets begraven waren.

Wy hadden te dier tyd 100 dooden en gequetsten bekomen; doch hoe veele die van den vyand waren, kon men met geen zekerheid zeggen; doch dit wist men, dat *Aroe Palacka* in 't been geschoten, en dat de zoon van *Crain Bontemenompo* dood gebleven was.

Op Woensdag den 16^{den} dito quam de koning van Tanetta, uit last van den koning van Boni, by Capitein *Steenbergen*, om hem kennis te geven, dat, vermits hy van wegen zyn wonde het opperbevel over 't leger niet meer voeren kon, den koning van Loeboe als eersten of opperveldheer, en dat hy hem, te weten, dien van Tanetta, als tweede, en *Aroe-Belo* als derde hoofd van zyn leger aangestelt; doch te gelyk ook goedgevonden had, dat zy buiten dien Capitein niets ondernemen zouden, waar voor deze Hoofdman den koning van Boni door dien van Tanetta bedanken liet. 1710.

Nieuwe Hoofden van 't Bonis leger.

Ten 9 uuren was 'er in 't hoofdquartier een algemeene vergadering, waar toe de Heer *Steenbergen* mede verzogt wiert. Hy ging 'er na toe met den lieutenant *Joannes Steenhof*, en den opperstierman, *Jacob Stokvisch*, en men vont toen goed, om in alles zeker te gaan, met Paggers, en kleine sterkten, Goa hoe langs hoe meer te naderen.

Ten 11 uuren quam 'er een Gezant van Goa met een teeken van de halve maan, by hen *Karketako* en *Carkely* genaamt. Deze eischte, voor een zekere somme gelds, het hoofd van *Dain Maroepa*, waar op de koning van Boni liet weten, dat hy geen kennis ter wereld had, dat dit hoofd door yemant van zyn volk genomen was; doch, zoo hy 't zelve gevonden had, hy het de zelve eer zoude aangedaan hebben, die door die van Goa aan zyne overledene oversten bewezen was, en dat hy dierhalven vast stelde, dat het nog op 't veld leggen moest. Hy voegde hier nog by, dat hy niet gewoon was menschenhoofden te verkoopen, doch dat zy 't zelf op 't slagveld konden gaan opzoeken, en, daar 't hen behaagde, begraven.

't Verzoek van een Gezant van Goa, en 't antwoord des konings van Boni.

Den 17^{den} dito ging Capitein *Steenbergen*, benevens stierman *Stokvisch*, den koning van Loeboe, *Crain Aganonja*, en *Aroe Oedjong*, na 't vorderen van de Paggers zien, alwaar zy bevonden, dat de Bondgenooten een Pagger op 't einde van Maneroeki begonnen op te werpen, dat ook Benoorden de rivier van Goa, wat Westelyker als de wooning van *Crain Bontosonggo*, twee vyandelyke Paggers stonden, en dat onze Pagger op die verheid daar van gewerkt wiert, als het buitengeregt van de Landpoort op Macassar af gelegen is.

Verdere zaaken toen voorgevallen.

Ook moest 'er, na 't voltooijen van deze Pagger, nog een gemaakt worden.

Daar op liet hy 't veld na Goa ontdekken, vont op de plaats, daar de koning van Boni gewond was, wel 20 of 30 dooden, en eenige der zelve met de hoofden reets afgekapt, leggen.

Te dezer tyd trokken ook 6 of 700 Macassaaren buiten de Bonische poort van Goa, postteerden zich tusschen deze poort en tusschen hunnen Pagger, alwaar zy bleven leggen.

De koning van Boni, en zyn zoon, bevonden zich nu redelyk, welkers Gezanten, door *Soeropojako* als hoofd geleid, ten 4 uuren aan die van Goa quamen verindagtigen, dat, eer die van Boni en Goa Mohhammedaans wierden, eenen *Lateredoeni* koning van Boni, en eenen *Soedang* ko-

1710. koning van Goa was, en dat beide deze koningen toen zeer goede vrienden geweest waren, welke vriendschap nog onlangs, toen de koning van Goa, en *Crain Bontosonggo* zich op Tsjinrana bevonden, op het huis Latemojoe weer bevestigt was. Ook voegden zy hier by, dat zy tot onderhouding van de zelve nu 1 cati en 1 thail goud bragten, alzoo 'er nu reets bloeds genoeg, tot koeling van de gramschap des konings van Boni, over de vlugt van zynen zoon, gestort was; laatende door *Aroe Ocjong* daar nog byvoegen, dat zy vergeten waren, dat de E. Maatschappy van ouds der beider ryken welstant altyd gezogt, en dat zy veel preuven daar af gehad hadden.

En om te toonen, dat hy daar ontrent redelykheid gebruiken wilde, zont hy haar nu 2 cati, en 2 thail, goud, begeerende niet anders, dan 't geen 't oud Mohhammedaans geloof medebragt; doch dat zyn zoon tegen hem gezondigt had, en dat het billyk was, dat hy voor hem een voetval dede, en vergiffenis verzogt, die, toen hem de zelve aangeboden was, daar *niet na had* willen luisteren, behalven dat hy ook de vermaaning van de E. Maatschappy verworpen had, waar uit men moest oordeelen, dat zyn zoon niet anders, dan 't bloedvergieten van veele onschuldigen, en te gelyk ook moedwillens zyn eygen dood zogt.

Staat van 's konings en des princen wonde.

Daar op vertrokken die Gezanten, en de 2 cati, en 2 thail goud wierden nog dien zelven avond te rug gebragt, alzoo die van Goa dit goud niet hadden willen aannemen, dewyl die van Boni ook haar 1 cati goud te rug gezonden hadden, zonder dat zy hier op eenig ander antwoord gaven.

Op Vrydag den 18^den^ dito geraakten beide de Paggers, de eene op Maneroeke, en de andere, wat verder gelegen, voltoid, en zy wierden door *Aroe Salekette*, en door die van *Tamoenang*, bezet.

Van dezen morgen wiert 's konings wond ook gespuit, en was de opperwondheeler, Mr. *Jacob de Poorter*, van gedagten, dat de koning met 3 kogels getroffen was, en dat 'er een agter in 't spier van den bil, en de twee anderen door de lies in 't hol geraakt waren.

Wegens de prins, *Aroe Mampoe*, kreeg men berigt, dat zich die nu redelyk wel na den tyd bevont.

Den 19^den^ dito waren de Bondgenooten bezig, om de Paggers op den hoek van Pakedjene op te werpen; doch moesten die, om den sterken aanval, en 't onophoudelyk schieten, staken.

Op Sondag den 20sten dito verzogten de koningen van Boni, Loeboe, en Tanetta, om 2 stukken geschut, zynde 3 ponders, om die tot zekere onderneming te gebruiken, waar op men eerst 't antwoord van den Heer Landvoogt afwagten moest. 1710.

De onzen geraaken weer aan den vyand.

Deze morgen geraakten die van Boni met die van Goa, over 't maaken van die Pagger op Pakedjene, weder aan malkanderen, by welk voorval de Bondgenooten braaf stand hielden, waar door de onzen, in 't maaken van den voorigen Pagger belet, met een nieuw Paggertje ten eersten in staat van verdediging geraakten; doch zy verzogten nogmaals 2 stukken geschut te mogen hebben.

Men zeide, dat wy te dier tyd 20 dooden, en 25 gequetsten, en dat die van Goa 'er niet veel minder hadden; ook bragt men de 2 hoofden van *Carretojo*, *Peranakan Malajoe* (dat is, een Maleits inboorling) en van *Dain Mangapa*, zoon van den koning van Bontein, by den koning van Boni.

Het eerste wiert door *Crain Bangkebe*, en 't laatste door de Towadjos gekregen, en deze hoofden zyn, op 't verzoek der vrienden, aan de zelve wedergegeven.

Tegen den avond quam de koning der Towadjos aan Capitein *Steenbergen* zeggen, dat hy op dezen dag 46 gequetsten, en 4 dooden bekomen had; ook hadden die van Tanette, vermits zy zeer dapper stand hielden, nevens die van Bankle al eenige *schaade* geleden.

Tweede treffing.

Den 21sten dito trokken de Bondgenooten weder uit hun legerplaats, tasten de Macassaaren met veel dapperheid aan, en stonden als mannen, gansch onbeweeglyk; doch de koning van Loeboe verzogt wederom 2 stukken geschut, met haar toebehooren, en met de bosschieters, waar op de nader ordre van den Heer Landvoogt eerst moest afgewagt worden.

De koning van Goa gequetst.

De koning van Goa was met den grooten standaard tot voor ons Paggertje gekomen; maar zoo dapper afgeslagen, dat hy geen lust had, om weder te verschynen: want hy wiert met 3 verscheide kogels gequetst, en was daar op met zynen opgerolden standaard stil na Goa geweken. Daar beneven waren 'er al elf voorname afgekapte hoofden voor den koning van Boni gebragt, dat de Bondgenooten geen kleinen moed gaf, te meer, wanneer zy 't verzogte geschut van den Heer Landvoogt bequamen, waar op zy de Macassaaren geheel verdreven, en de Pagger voltoit raakte.

Men had *Aroe Palacka* op dezen dag, nog gisteren, niet buiten vernomen, waar uit zommigen gisten, of hy niet mede mogt gequetst zyn; waar op egter niet de minste staat te maaken was, aangezien men niet hooren kon, wat schaade de Bondgenooten hen aangedaan, of wat zy zelf daar by geleden hadden.

Na dat nu de Pagger den 22sten dito

 vol-

1710. voltoit was, wierden de koningen van Loeboe, Tanette, Toeratte, Bangkle, en van Salekette op de regter, en de koningen van Soping, der Towadjos, die van Mandar, en Tampaning, op de linker vleugel geplaatst, en men stelde de Boegineezen vlak voor de Pagger, terwyl de koning van Boni op Jongay zyn rust hielt, laatende het oppergezag over zyn leger nog aan den koning van Loeboe, die hy wilde dat met den koning van Tanetta over alles, alzoo dit een vorst van ervarentheid was, eerst raad-plegen zou.

Verdere zaaken toen voorgevallen.

Ondertusschen begeerde de koning van Boni, dat *Crain Lepecassing*, en zyne lyfwagt, maar by hem zouden blyven, om hem tegen eenig schielyk toeval te dekken; aangezien 'er besloten was, dat de Bondgenooten daags 'er aan opbreken zouden.

's Namiddags quamen 'er twee Gezanten uit Goa, te weten, *Dain Matoeling*, en *Dain Karkelli*; doch deze zeiden last te hebben, van niets, dan in 't bywezen van den koning van Loeboe, te zeggen; 't welk dan eindelyk geschiedende, bestont hun geheele boodschap daar in, dat de koning van Loeboe als Middelaar tusschen de koningen van Boni en Goa zoude mogen handelen; dat al zoo veel was, of zy niets verzogten, alzoo zy wel wisten, dat daar op niets volgen zou.

Op Woensdag den 23sten dito bevont zich de koning van Boni zeer fraai, en men kreeg toen ook berigt, dat *Crain Pangkanene* in de laatste treffing doodgebleven, en dat *Aroe Palacka* in zyn been gequetst was; waar op de koning van Loeboe de gemeene zaak nader met *Crain Aganonja*, *Aroe Belo*, en met den eersten bestierder van 't ryk van Boni, *Carelessang*, overleide, en in welke byeenkomst by de Bondgenooten goedgevonden wiert, een minnelyken Maleitzen brief uit naam der E. Maatschappy aan den koning van Goa, aan *Crain Bontosonggo*, en aan de verdere Ryksgrooten van Macassar te schryven, en daar by nogmaals de overgave van *Aroe Palacka* aan des zelfs Heer vader te verzoeken, met verzekering, dat dan den oorlog ten einde zyn zoude.

Aroe Palacka 's overgave door de Landvoogden aan den koning van Goa verzogt.

Zy wiert door eenen *Boemi Parigi*, verzeld zynde van een Hollandze vlagge, die men voor uit droeg, gebragt, en men liet dezen vorst ook verder aanzeggen, dat hy hier mede de E. Maatschappy groot genoegen geven, doch dat hy, zulks niet doende, oorzaak wezen zou van al het onnoozel bloed, dat verder om zulken geringen zaak, die men zoo gemakkelyk byleggen kon, stont vergoten te worden; betuigende dan geen deel in 't allerminste daar aan te willen hebben, en dat zy hem konden verzekeren, dat hy nu voortaan door de zelve vry sterker, 1710. dan tot nog toe, stont aangetast te worden.

Den 24sten dito quamen 'er Gezanten van Goa, om op den brief van de Heeren Landvoogden *Erberveld* en *van Tholl* te antwoorden; zy waren met hun drie, te weten, *Crain Bontepaja*, den Sabandar *Crain Gressic*, en *Glarang Manassa*, benevens een tolk; doch zy bragten een zeer bespottelyk antwoord, weshalven hen niet toegelaaten wiert na 't kasteel Rotterdam te gaan, en gelast, om, zoo zy iets naders te zeggen hadden, dit in 't leger maar voor te stellen, en af te handelen.

Slegt antwoord 'er op.

Zy zeiden egter, dat *Crain Bontosonggo* zyn uiterste best gedaan had, om *Aroe Palacka* te bewegen, dat hy weder na den koning zynen vader keeren wilde, doch alle zyne beweegredenen waren by dien prins verworpen, en men had op den zelven niets kohnen winnen, zoo dat het aan hem veel meer, dan aan den koning, of de Grooten van Goa, haperde.

Ook verzogten zy, dat de koning van Loeboe zelfs eens in Goa geliefde te komen, om hem daar over aan te spreken, alzoo zy oordeelden, dat zyn gezag, en zyne beweegredenen, zeer veel by hem zouden gelden; doch deze koning sloeg dit vlak af, alzoo hy na de Heeren Landvoogden, en na zynen vader, niet had willen luisteren.

Den 25sten dito quamen de Gezanten van Goa weder in 't leger; doch men vont goed hen voor af te zeggen, dat, zoo zy met geen andere voorwaarden van vrede quamen, zy maar weder vertrekken konden, alzoo zy niet genegen waren, zich van hen om den thuin te laten leiden, en dat men besloten had, met het maaken van de Paggars zoodanig voort te gaan, dat men ten eersten onder Goa mogt geraken.

Ondertusschen klaagde de opperwondheeler, Mr. *Poorter*, aan den Heer Landvoogt *van Tholl*, dat hy, van wegen de kleinzeerigheid en pynelykheid des konings van Boni, het noodige tot het geneezen van zyne wonde niet doen kon, en dierhalven best oordeelde, dat de Heer Landvoogt hem doch geliefde te doen begrypen, dat 'er geen ander middel was om hem spoedig te geneezen, dan 't geen by hem reets aan den koning voorgeslagen; maar 't geen hy veragtelyk van de hand gewezen, behalven dat men ook groote vreeze voor een schielyke verergering had, indien 'er ten eersten niet tegen voorzien wiert; waar toe de koning meer geduld van nooden had.

Radja Boni 's kleinzeerigheid.

Ten 2 uuren ging Capitein *Steenbergen* na den Heer Landvoogt, om over eenige zaa-

1710. zaaken van gewigt te spreken, na welke verrigting, en zyne te rugkomst in 't leger, men goed vont den vyand aanstonts weder aan te tasten.

De vyand weer aangetast. Den 26sten dito wiert 'er zeer sterk met geschut op 't huis van *Crain Bontosonggo*, en op nog een Paggertje, op 't hoog pad voor de poort van Marassa staande, geschoten, alwaar de onzen ook een Pagger met der haast opwierpen, het welke zy weer op nieuw den 27sten dito op de kant van de rivier deden.

Den 28sten dito dede de vyand een uitval 's nachts ten 1 uur op de Pagger der Loebôneezen; doch zy wierden deftig te rug geslagen. Zy vernieuwden dien uitval nu en dan wel weder, met 6 of 700 man te gelyk door de poort Crongrong op *Aroe Belo's* volk; doch zy wierden even, als te vooren, dapper door dien vorst ontfangen, te meer, alzoo Capitein *Steenbergen* den vorst *Aganonja* tot zyn hulp zont.

Die zyn Pagger verlaat. Den 29sten dito besloot men, om daags 'er aan op 's vyands Pagger een algemeenen storm te doen; doch men vernam na de middag, *dat de vyand zyn Westelyke Pagger verlaaten had, en nu al over de rivier getrokken was, reets bezig zynde om daar een nieuwe Pagger te maaken, en post te vatten.*

Heden was de koning van Boni vry beter, en wat geduldiger, dan te vooren, zoo dat 'er nu hoope was, dat zyn wonde spoediger zou genezen worden.

Den 30sten dito viel 'er niets van belang voor.

De onzen krygen klop. Den 31sten dito tastten de onzen een Paggertje van den vyand, zonder gevolg, alzoo 't ons wat tegenliep, aan. Ook wiert hier een korporaal met een spat gequetst, en ons kanon, met veel gevaar *van het te verliezen, te rug gebragt.*

Verscheide anderen wierden hier gewond; maar daar en tegen hadden de volkeren van Timoerong, Salekette, en de Towadjos, zich over de rivier in een sterke Pagger van den vyand gepost eert, en by 't overkomen van deze rivier verscheide andere Macassaarze opgeworpene vastigheden ontdekt, waar op men dan goedvond een vergadering der Bondgenooten, in welke de Heer Landvoogt mede tegenwoordig zyn zoude, daags 'er aan te beleggen, waar in den 1sten Augusti

Vergeefze togt van Stokvisch. besloten wiert, dat de Bevelhebber *Stokvisch* met eenige artillery een aanval op zekeren Pagger doen, en dat hy 2 stukken, 6 of 8 ponders, mede nemen zoude; doch zyn togt was te vergeefs, alzoo de Bondgenooten niet eens hadden durven aanvallen.

Nieuwe Paggers. Den 2den wierpen de onzen op 't pad by nacht een Pagger, en de Macassaaren op 't einde van dit pad 'er twee op, tastende 's avonds een Pagger van ons op de kant van de rivier, welke door *Aroe Jaling* bezet was, aan. Men miste dien avond den granadier *Jan Lammekens*, die den 3den door die van Goa overgelevert wiert. Ook wiert de Pagger over de rivier door de onzen verovert, en op den 6den (alzoo 'er den 4 en 5den dito niets voorviel) weer een Pagger door 't volk van Maros digt by Theyn gemaakt, uit welke men met handmortieren gemakkelyk vuur in de stadt Goa werpen kon. 1710.

Gezanten van Goa beantwoord. Ten 9 uuren quamen eenige afgezondenen van Goa, te weten, *Carrekalle*, en *Carretacko*, door den Koning en Grooten van Goa gelast, om aan *Radja Loeboe* te vraagen, waarom hy een Pagger zoo digt voor Theyn dezen nacht had laaten maaken, daar de koning van Goa gisteren avond al had laaten weten, dat hy heden Gezanten zenden zoude, om een stilstand van wapenen te verzoeken.

Hier op gaf de koning van Loeboe tot antwoord, dat zulks geschied was, om onze andere Paggers te verzekeren, en dat die Pagger de goede voorstellingen van vrede niet verhinderen zoude; behalven dat die van Goa den ganschen nacht op den Pagger van *Aroe Belo* geschoten hadden, weshalven hy zeer goede redenen had, om met dit zyn werk voort te gaan, *daar by voegende, dat*, zoo hun koning nog iets voor te stellen had, hy dat dezen middag nog doen moest; of dat hy te laat komen zoude.

Daar op wiert ten eersten ordre gegeven, om de Pagger voor Theyn nog grooter te maaken, om met kanon en *mortieren den vyand te konnen aantasten.*

Pas na de middag quamen die Gezanten van Goa weer by den koning van Loeboe, verzoekende uit naam van hun*nen koning uitstel tot morgen*, om nadere voorslagen te doen; doch de koning van Loeboe wees dit van de hand, en zei, dat, zoo zy 't goede in den zin hadden, zy dat nu volgens 't verzoek der E. Maatschappy dienden te doen. Egter vont men goed hen zoo lang te laaten wagten, tot dat *Radja Loeboe* hier over met den koning van Boni, en met Capitein *Steenbergen*, eerst zou gesproken hebben, die goedvonden dien eenen dag (alzoo dit volgens de Celébize grond- en landwetten niet wel mogt geweigert worden) aan den koning van Goa toe te staan, mits dat zy by eede op den Coraan dan morgen weer hier moesten verschynen, om hen verslag van een vast besluit des Konings en der Grooten te doen; doch voor af maakte men hen ook bekent, dat zy, met het gene de E. Maatschappy eischte, zouden moeten te vrede zyn. Hier op nu was 'er zoo lang stilstand. Tegen den avond wierden de

1710. daken der huizen in Thein afgenomen, 't geen na geen vrede geleek.

Den 7den dito wierden de Paggers voor Theyn door die van Maros dezen nacht al meer versterkt. Daar op verschenen de Gezanten van Goa ten 10 uuren voor onze Pagger met een brief van *Aroe Palacka* in 't Maleits, by welke die prins verzogt, om met Capitein *Steenbergen* te mogen spreken. Men nam den brief aan, doch men moest op 't verzogte eerst last van den Heer Landvoogt hebben, die voor af aan de Gezanten dede zeggen, dat, zoo *Aroe Palacka* met zyn vrouw en kinderen in 't kasteel Rotterdam zich zelven begeven wilde, hy daar in volle zekerheid wezen zou, waar op men nog dezen avond klaar antwoord diende te hebben, of dat de Bondgenooten met hun werk anders voort zouden gaan.

Voorstel aan den koning van Goa van zich dezen dag te moeten verklaren.

De Heer *Steenbergen* herhaalde dit alles nog eens tegen de Heeren Gezanten in 't bywezen van den koning van Loeboe, van *Crain Aganonja*, van *Aroe Beloe*, en van den Tomillalang *Aroe Oedjong* in de legerplaats, op dat zy geen reden mogten hebben van te loochenen, dat zy behoorlyk en dubbeld over gewaarschouwt waren.

Ook maakte deze Capitein aan den koning van Boni bekent, dat zyn zoon, de prins *Aroe Palacka*, een brief aan den Heer Landvoogt *van Tholl* geschreven, en wat *hy aan zyn Ed. wegens* zyn genomen besluit daar in neder gestelt had, het welk dezen vorst zeer wel behaagde.

Ondertusschen verschenen de Gezanten, te weten, *Jennang Oeni*, en *Soeroe Pajacko*, weer voor onze Pagger, aan welke de Heer *Steenbergen* kennis gaf, wat ordre de Heer Landvoogt ontrent het afhaalen van den prins, *Aroe Palacka*, gegeven, dat hy (Capitein) zelf last om hem in 't kasteel te geleiden, en dat de Heer *van Tholl* het verdere verzoek van den prins mede toegestaan had, weshalven 'er geen langer uitstel te wagten viel.

Zy verzogten zeer ernstig, dat, dewyl zy niet in staat waren, om dezen avond nog antwoord te brengen, men de goedheid hebben wilde, om maar tot morgen vroeg te wagten; ook zeiden de Gezanten, dat *Aroe Palacka* zeer genegen was, om by de E. Maatschappy over te komen; doch dat hy bevreest was, zoo lang als hy 't leger der Bondgenooten daar nog zoo uitgestrekt leggen zag; hy verzogt derhalven, dat zy eerst wilden opbreken, welk ongegrond verzoek hem afgeslagen wiert; en dien prins geraaden ten eersten onbevreest over te komen, onder verzekering, dat de E. Maatschappy hem voor alles, wat hem ook ontmoeten kon, beschermen zou.

Daar op kreeg hy nog tot 9 uuren uitstel, om dan rond uit te zeggen, of hy genegen was over te komen, of niet. 1710.

De Gezanten gingen dierhalven om hem dit af te vraagen, en hy liet daar op weten, dat hy nu niet overkomen kon, alzoo 't hun dag van Godsdienst was; doch dat hy, zonder eenig uitstel morgen tot ons overkomen zoude, verzoekende gedienstig om eenige soldaaten, die hem uit de poort van Boni ontmoeten, en na zyn vaartuig geleiden zouden, als mede, dat wy Theyn in bezetting wilden nemen, om het van allen overlast te bevryden.

Men stont aan den prins dit verzoek toe, en men gaf hem verzekering, dat eenige Europiaanen hem komen afhaalen, en zeker na 't kasteel Rotterdam geleiden zouden; van al het welke behoorlyke kennis aan de koningen van Boni, Loeboe, *Crain Aganonja*, en *Aroe Belo*, tot hun volkomen genoegen gegeven wiert.

Tegen den avond quam hier een ruiter met een brief, aan Capitein *Steenbergen*, met last van den Heer Landvoogt, om verdagt te zyn, aangezien den prins *Aroe Palacka* zyn verzoek, om door eenige soldaaten afgehaalt te worden, was toegestaan, dat 'er een troep van 36 man, onder 1 sergeant en 2 korporaals hem diende toegezonden te worden, van welke ook eenige voor een korten tyd zouden dienen, om Goa en Theyn te bezetten.

Daar na liet men *Aroe Palacka* door den tolk *Brugman* vraagen, wanneer hy zou buiten komen; doch de koning van Goa dede zeggen, dat hy zelf morgen met zynen broeder mede na 't kasteel gaan, en hem geleide zoude; doch de tolk had *Aroe Palacka* zelf niet konnen spreken, vermits hy heel agter in de stadt woonde. Ook liet de koning van Goa verder zeggen, dat hy nog niet wist, op wat uur, en of hy te water, dan te lande, komen zoude.

Den 9den Augusti, 's morgens ten 9 uuren, quamen zy ons aandienen, dat de koning van Goa, en de prins van Palacka, gereed stonden, om aanstonts buiten te komen.

Aroe Palacka komt tot ons over.

Daar op zont Capitein *Steenbergen* den troep, tot geleide van de prins geschikt, en men zag hen aanstonts daar na met hun hofstoet de Bonize poort uit, en langs den hoogen weg over Maritjaja na 't kasteel trekken. Hun stoet was wel 1600 zielen sterk, en dit overkomen van den prins duurde, eer alles in ordre was, tot 's avonds ten 5 uuren. Ook wilden de princen van 't gevolg des konings van Goa, en *Aroe Palacka*, in 't eerst hunne krissen niet overgeven, dat zy daar na egter alle aan den Landvoogt deden, die hen dezelve toen wedergaf.

De

1710. De fergeant *Cornelis van Oosten* was met 24 man in Goa getrokken, waar op zy door *Crain Bontosonggo* in Goa, en een korporaal met 6 man in Theyn gelegt wierden, om daar ontrent alles goede ordre te stellen.

Die van Boni begonnen, zoo ras de koning van Goa, en de prins, voor by onze Pagger getrokken waren, niet weinig met hunne Hasagaayen te Tsjakalile, en te schermutzeeren, 't geen deze twee vorsten zeer mishaagde, aangezien deze prins zich aan de E. Maatschappy, maar geenzins aan die van Boni, overgaf.

Hy liet hier af ten eersten kennis aan Capitein *Steenbergen* geven, met verzoek, dat dit mogt gestuit worden, gelyk die Heer dat ook aanstonts dede beletten.

Zaaken toen voorgevallen. Den 10den ging Capitein *Steenbergen* met de Messrs *van der Stel* en *Happon* na de verblyfplaats des konings van Boni, om zekeren last by zyn Hoogheid uit te voeren.

Crain Bontosonggo verzogt ook eenig volk tot zyn geleide, aangezien hy gegenegen was, morgen mede in 't kasteel Rotterdam te komen; maar alzoo die Heer ondertusschen onpasselyk wiert, liet hy het zelve op den 11den zeer beleeft af weten.

Den 12den dito vertrokken de Gecommitteerden, *van der Stel*, en *Happon*, na dat zy hunnen last uitgevoert hadden; doch *Crain Bontosonggo* liet weten, dat de Boegineezen een vaartuig, hem toebehoorende, en van het eiland Sumbawa komende, aangehouden hadden, 't welk hy verzogt dat ontslagen mogt worden, gelyk ten eersten geschiede. Ook viel 'er toen niets verder van belang voor.

Den 19den dito ging de koning van Goa, met eenige Grooten, voorby onze Pagger na 't kasteel, op welken tyd ook de verbonden vernieuwt, en alles 't geen nog noodig was, volkomen tusschen haar Hoogheden, en den Heer Landvoogt, met alle de Bondgenooten, gesloten, waar op Capitein *Steenbergen* nog dien zelven avond gelast wiert ordre te geven, dat het leger opbreken en scheiden zou, gelyk op Woensdag den 20sten Augusti de te ruggetogt na Oedjong Pandan daar op gevolg is, zynde onze troepen 's morgens ten 8 uuren, alzoo zy met het aanbreken van den dag opgebroken waren, al in die vesting gekomen. ('t Leger scheid.)

Men zegt dat aan de Macassaaren by 't maaken van deze vrede opgelegt is,

I. *Alle de leenlanden weer te geven.*
II. *Alle de geroofde cieraaden van de kroon van Boni weer uit te keeren.* Dat geschiet is.
III. *Eenige Chineezen, die veel voetangels gemaakt hadden, ons in handen te geven.*
IV. *Gezanten na Batavia te zenden, om vergiffenis van haar Edelheden te verzoeken; die den Heer* Erberveld *kort 'er na gevolgt zyn.* 1701.
V. *Goa 's muuren te slegten.*

Naderhand is de koning van Goa op den 2den October weder met zyn twee vrouwen, met *Crain Bontosonggo*, en meer andere Grooten in 't fort geweest, daar zy op een ver schaap (het grootste, waar op men de koningen van Boni en Goa, by hun komst in 't kasteel, onthaalen kan, alzoo zy zeer daar op gezet zyn), zeer heerlyk onthaalt wierden, te meer, dewyl dit de eerste maal was, dat zy den nieuwen Heer Landvoogt quamen begroeten. Ook sprak men te dier tyd over het gedoente van *Crain Bonterambo* (*Crain* beteekent een prins, en ook een princes) en dat van haaren man, den koning van Coeti tegen den koning van Pasir, alzoo beide deze vorsten van Borneo onder den koning van Goa stonden; doch die zaak was van een langer adem, en de zelve heeft naderhand nog veel moejelykheden gegeven. (De koning van Goa verwelkomt den nieuwen Landvoogt.)

De koning van Boni was den 3den October van zyn wonde nog niet genezen; doch de opperwondheeler, Mr. *Bombergen*, had 'er nu moed op; hoewel deze vorst zeer ongemakkelyk te behandelen was, waar toe zyne swaarlyvigheid zeer veel dede.

Ondertusschen was de oude Landvoogt alhier, de Heer *Erberveld*, na dat alles tot stilte geraakt was, op den 7den September na Batavia vertrokken; die den Heer *van Tholl* in dien bekommerlyken tyd zeer veel dienst gedaan had (want anders kon hy, dewyl zyn tyd uit, en hy vervangen was, maar na Batavia vertrokken hebben, alzoo nu alles voor rekening van de Heer *van Tholl* liep) doch zyn Ed. beloonde dien Heer dit gansch niet wel, met ten eersten na Batavia tot zynen laste (zoo men my berigt heeft) te schryven, dat hy daar alles had laaten vervallen, en dat hy, daar nu nieuwelings gekomen, al den last, van 't vervallene te vernieuwen, zou moeten dragen. (Slegte dankbaarheid door de Heer van Tholl aan de Heer Erberveld beweezen.)

Haar Edelheden, die niet begeeren, dat men op de buitenlandvoogdyen eenige onnoodige onkosten doen zal, namen dit juist zoo breed niet op, als de Heer *van Tholl* wel had gemeint, behalven dat zy wel wisten, dat de Heer *Erberveld*, buiten haaren uitdrukkelyken last, niet bevoegt was eenige onkosten van belang te maaken; en daarom verweerdigde de Heer *Erberveld* zich niet eens, om zich daar over by haar Edelheden te verantwoorden.

Men zeide in dezen tyd ook, dat 'er een

1711. een geheel andere pot te vuur, en dat de koning van Boni, die doch niet rusten kon, van voornemen was, om weer nieuwe voorstellen en eisschen wegens de landen van Lange Lange, Bontopanno, Batte Poetch, enz. te doen; maar dat hy voor eerst best keurde, zoo lang te wagten, tot dat hy op zyn laatste schryvens aan haar Edelheden antwoord zou bekomen hebben. 1711.

Nieuwe vreeze der onzen voor den koning van Boni.

AGTSTE HOOFDSTUK.

Wonderlyk voorval in 't jaar 1711. *met eenige* Saleyereezen. *De Heer* van Tholl 1712. *overleden. Door de Heer* Sipman *als* Gezaghebber, *en* 1713. *als* Landvoogt *vervangen. Verdere zaaken van* Aroe Palacka. *En van* Radja Tambora. *De Heer* Sipman *beschreven. De veroveringen van de Heer* Speelman *ten grooten deele verwaarloost. Zeldzaam voorval onder den Heer* Dubbeldekop. *Die den koning van* Boni *toestaat die van* Goa *aan te tasten. Wat 'er by aanstelling des nieuwen konings van* Goa 1694. *enz. gevolgt is. De koning van* Boni *palmde ook veel landen in. Vertooning dat men te veel land aan den koning van* Goa *afgestaan, en wie daar toe aanleiding gegeven heeft. Men moet de* Macassaaren *streng bestieren. Onvoorzigtige beschuldiging van den koning van* Bima, *die bleek onschuldig te zyn. De Heer* van Thye *herstelt deze zaak.* Radja Palacka *stelt eene van zyne bywyven tot koningin van* Soping *aan. Lyst der Heeren* Landvoogden *van* Macassar. Opperkooplieden *hier.* Capiteins. Fiscaals. Sjahbandaars. Winkeliers. Soldy-boekhouders. Geheimschryvers *van* Macassar. Hoofden *van* Bima.

Wonderlyk voorval in 't jaar 1711. met eenige Saleyereezen.

IN 't jaar 1711. den 1sten Maart, viel 'er een zeer droevige zaak in 't kasteel Rotterdam voor. Eenige lieden van 't eiland Saleyer over eenigen tyd na den koning van Boni gevlugt, en door de E. Maatschappy van dezen vorst geëischt zynde, om ze als wegloopers aan de Heer Landvoogt over te geven, wierden de zelve 40 in getal op zekeren dag door dezen koning aan dien Heer gezonden.

Zy quamen onder 't opzigt van een zeer oud man in de vesting, waar op Capitein *Steenbergen* hen, volgens gewoonte, hunne krissen afeischte; 't welk zy niet gewoon, of wel voor iet quaads bevreest zynde, had die oude man, al stampvoetende, zyn kris uitgerukt, in de grond gestoken, en de zelve 'er weer uitgehaalt; waar op alle de anderen ten eersten amok speelden, en yder op zulk eenen, dien zy maar met hun geweer begaan konden, aanvielen, onder welken zy toen ook Capitein *Steenbergen*, en meer anderen, doodelyk gewond hadden, zynde het duizend tegen een, dat de Heer *van Tholl* niet mede onder de voet gestooten was. De meeste van deze wegloopers wierden met de kolven der snaphaanen doodgeslagen, doch eenige wierden egter gevangen bekomen; ook waren 'er 7 of 8 Europiaanen dood gebleven.

Zy hadden Capitein *Steenbergen* zoo wel geraakt, dat hy 3 dagen daar na quam te sterven; en de Capitein Lieutenant *Steenhof* volgde in zyn plaats.

Hy wiert na zyn dood van onvoorzigtigheid, in 't afeisschen der krissen, als of dat geen manier meer was, beschuldigt, en dus al de schuld van dit ongeval op den dooden geschoven, daar 't immers in 't geval van *Aroe Palacka* by zyn overkomst gebleken is, dat 't overgeven der krissen wel ter degen de gewoonte tot nu toe is.

In 't jaar 1712. den 7den Juni quam de Heer *van Tholl* hier te overlyden, waar op de Heer *Hartenberg* het gezag tot den 9den October waarnam; doch in de maand van September hoorde men op Batavia, dat de Ryksgrooten van Goa hunnen koning op eigen gezag afgezet, en den koning van Tello tot hunnen koning hadden aangestelt, twee quade zaaken, tot geen van welke zy de allerminste magt hadden, veel min om dit buiten kennis van de regeering van Macassar te doen.

De Heer van Tholl in 't jaar 1712. overleden.

Men schreef dit aan haar Edelheden, die daar tegen in het toekomende de noodige ordre stelden, na dat de Heer *Joannes Philippus Sipman*, gewezen tweede in Amboina, op den 9den October de Landvoogdy van Macassar, en 't gezag van den Heer *Hartenberg* overgenomen had. Hy was van dien tyd af maar Gezaghebber; doch wiert in 't jaar 1713. Landvoogd.

Door den Heer Sipman als Gezaghebber, en 1713. als Landvoogt, vervangen.

De prins *Aroe Palacka* zat in 't jaar 1713. nog in de vesting Rotterdam gevangen; en, zoo het den naam had, onder onze bescherming, maar ondertusschen mogt hy 'er niet uitgaan, alzoo men dan weer voor nieuwe moeite vreesde, vermits hy niet genegen was, zich voor als nog aan den koning zynen vader over te geven; maar den 23sten Augusti kregen wy de tyding op Batavia, dat hy, dit leven moede, uit de vesting gevlugt, en

Verdere zaaken van Aroe Palacka.

1713. en genegen was zich op nieuw tegen den koning zynen vader in postuur te stellen. Hoe dit nu afgeloopen is, kan ik niet zeggen, alzoo ik zedert geen berigt meer over dit stuk bekomen heb.

En van Radja Tambora. Den 23sten Augustus was 'er op Bima weer eenige beroerte door bestel van den koning van Tambora geweest, die schoon hy over zyne bevoorens aangeregte moord van de koningin van Dompo op Bima, en over zyn stout optrekken met 2000 mannen tegen ons volk, zoo lang aan de Kaap gevangen gezeten had (gelyk ik hem daar in 't jaar 1705. op de wooning van de Heer Landvoogt *van der Stel* in Hottentots Holland met zyn vrouw gezien, en gesproken heb) nu nog niet rusten kon, en zich dus nu weder in nieuwe moejelykheden ingewikkelt had. Hy had bevoorens getragt, om den koning van Dompo zelf te vermoorden, doch, dien niet vindende, zich aan zyne gemaalin gewroken, en zyn voornemen was toen zich meester van Bima, Dompo, en van de drie overige ryken op 't eiland Sumbawa te maaken, dat hem mislukte.

Hy was uit zyne gevankenis aan de kaap door de Heer *Johan van Hoorn* pas verlost, en op Batavia gekomen; en wiert in 't jaar 1713. om zyne nieuw verwekte beroerte op Bima, door zyn schryven en woelen; weer na de Kaap na zyn oude gevankenis, daar hy nu wel blyven zal, gezonden.

De Heer Sipman beschreven. Wat 'er nu verder by de regeering van de Heer *Sipman* (die in 't jaar 1721. hier nog regeerde) voorgevallen zy, is my onbekent, dan dat ik alleen tot lof van dien Heer zeggen moet, dat ik de eere hebbe, om zyn Ed. voor een wakker en braaf Bestierder, en voor een zeer beleeft, minnelyk, en gulhertig Heer te kennen, zoo dat ik vast stelle, dat Macassar onder zyn bestier zedert gelukkig geweest, gelyk 't geen geringe blyk 'er af is, dat zyn Ed. in 't jaar 1722. daar nog zynde, Buitengemeen Raad van Indiën geworden en 1723. vervangen is door de Heer *Johan Frederik Gobius*, gewezen veldheer op Java, doch laatst Geheimschryver van haar Edelheden.

Nu zoude ik van deze stoffe wel konnen afscheiden; maar moet hier nog iets byvoegen, 't geen ik oordeele voornamelyk tot de zaaken van Macassar te behooren.

De veroveringen van de Heer Speelman ten grooten deele verwaarloost. Dat de Ed. Heer *Speelman* door zyn heerlyke verovering van Macassar een grooten steen van 't herte der E. Maatschappy geligt, en haar ontrent Amboina, en de verdere groote Oost, (waar door men Celèbes, Amboina, Banda, en de Molukze eilanden verstaat) zeer gerust gestelt heeft, is reets bevoorens in 't breede vertoont; maar wat heeft het ons veel konnen helpen, dat wy op Macassar veele landen daar by bekomen hebben, en door 't storten van zoo veel bloed meesters daar af geworden zyn, vermits men daar na, door 't plegen van deze en gene onvoorzigtigheden, en op verscheide quaade berigten van baatzoekende lieden aan haar Edelheden, van tyd tot tyd zoo veel landen aan deze kleingemaakte, en zoo deftig gekortwiekte koningen weder gegeven heeft (onder voorgeven, dat het maar kleine stukskens land waren, die deze koningen van haar Edelheden verzogten, maar dat zulke Landvoogden wel beter wisten, en daar zy gewigtige redenen toe hadden, om egter andere getuigenis daar af te geven) dat de Heer *Speelman*, zoo zyn Ed. eens weder opzien mogt, naauwelyks eenig overschot van die groote en menigvuldige landeryen, by zyn Ed. zoo dapper verovert, meer vinden zou, alzoo deze koningen, volgens hunne listige gewoonte, 't eene voor en 't andere na hier weer ingepalmt hebben, stellende dit hun verzoek dan by haar Edelheden zeer gering voor, na dat zy zulk een Landvoogt voor af door geschenken, in der stilte, hadden weten op hun zyde te krygen, om een gunstig berigt aan haar Edelheden te geven, op welk berigt egter deze landen (zoo my van aldaar zeer kondige lieden berigt is) van haar Edelheden noit aan die koningen gegeven zouden zyn, indien zy een nette kaart van Celèbes (gelyk dat behoorde) in haaren Raad gehad hadden, dewyl zy dan te grooten onderscheid tusschen 't voorstel, en de grootheid van zulken stuk lands, dat verzogt wiert, ontdekt zouden hebben.

Zeker Heer, die lange jaaren op Macassar gelegen, en alle die zaaken zelfs bygewoont heeft, heeft 'er my een net berigt van gegeven, 't geen ik, zoo als 't my opgegeven is, hier byvoege.

Een van de eerste Heeren, die daar over veel aanvegting (zoo die Heer zegt) geleden heeft, is de Heer *Dubbeldekop* geweest. Zeldzaam voorval onder den Heer Dubbeldekop.

Hy wiert door den koning van Boni, of door *Radja Palacka*, sterk aangezogt, niet alleen om zekere landen weder te hebben; maar verzogt ook verlof van op die van Goa los te mogen gaan. Om zyn oogwit te bereiken, bood zyn Hoogheid hem zeer veel fraaje geschenken van goud aan, en zelfs ook een goud Pinangbekken met zyn toebehooren.

Hy schreef hier een brief over aan de Heer *Harthouwer*, terwyl hy nog ontrent Pannakoke dreef, die hem daar op een twyffelagtig antwoord gaf, daar alleen byvoegende, *dat hy die koningen, gedurende zyne regeering, altyd in een evenwigt gehouden, en zich daar wel by bevonden had.*

Die den koning van Boni toestaat dien van Goa aan te tasten.

Daar op gaf egter de Heer *Dubbeldekop* (wetende op wat grond hy dat dede) aan den koning van Boni verlof, om den koning van Goa aan te tasten; doch zoo ras de Heer *Dubbeldekop* wel overwoog, wat hy gedaan had, was hy daar over zeer verlegen, ging boven na zyn kamer, en is van groote droefheid kort daar na dit bestorven.

Op dit gegeven verlof taste de koning van Boni dien van Goa in 't jaar 1677. aan, dat haar Edelheden egter quaad keurden, schoon 't goed in zich zelven was, dreef hem uit Goa, gelyk hy 'er ook tot 't jaar 1694 uit gebleven is, woonende in een dorp aan strand, om dat hy zyn leven in Goa voor de Boniërs niet zeker hielt; weshalven zyn Hoogheid ook eenigen tyd zyn verblyf in 't kasteel Rotterdam gehouden heeft, en naderhand na Batavia vertrokken, en daar overleden is.

Wat 'er by aanstelling des nieuwen konings van Goa 1694. enz. gevolgt is.

Zyn vervanger woonde, na dat hy in 't jaar 1694. met *Radja Boni* vereenigt was, eerst aan strand, en daar na gerust weer in Goa, 't geen, met zyn wal van klei en doornen, de gedaante van een stadt hebben wil.

Deze koning van Goa nu begon in 't jaar 1694. de stadt Goa heimelyk te versterken, waar tegen de koning van Boni mede verlof verzogt, om Bontuwalac te versterken, en daar een *wal om te haalen, 't geen hem de Heer van Thye* afraadde, doch dat hy zeide te zullen nalaaten, als de koning van Goa dat mede naliet, en 't gemaakte afbrak. Dit wiert dierhalven door Gevolmagtigden onderzogt, en waar bevonden, alzoo 'er wel 11 of 12 vastigheden ongemaakt waren, waar na men dan 't zelve aan den koning van Boni in opzigt van Bontuwalac toestont, in zoo verre, dat hy ook *'t open* veld met een afsnyding verdeelen mogt.

De koning van Boni palmde ook veel landen in.

Na de dood van *Dain Tahalille* heeft de koning van Boni ook Bonteyn, en veel landen daar onder behoorende, behalven meer andere, van haar Edelheden verzogt, en die niet alleen verkregen; maar ging ook van tyd tot tyd voort, om meer andere landen allenskens in te palmen; dat haar Edelheden nog wel eens zal konnen berouwen

Bevoorens is reets gezegt, dat de koning van Boni de magtigste der twee opperste koningen op Celèbes, of op Macassar is, die, hoe groot en ontzaghelyk hy ook zy, op zich zelven aangemerkt van een zeer gering vermogen zyn zou, indien de E. Maatschappy de hand maar van hem aftrok, en hem dryven liet: want dan zouden de meeste koningen, die hem om 't gezag der E. Maatschappy nog aanhangen, aanstonts tot den koning van Goa overgaan, en hem alleen laaten zitten, daar hem alle deze volkeren nu met veel schrik na de oogen zien.

Hier uit kan men dan zeer wel bezeffen, dat, gelyk men aan de eene zyde voor alle de andere koningen hier niets te vreezen heeft, zoo lang de E. Maatschappy hem maar aan haar snoer houd (dat zyn eigen belang hem mede raad) het aan de andere zyde nogtans zeer noodig is tusschen deze twee opperkoningen zoodanigen evenwigt te houden, dat men verzekert zy, dat 'er, uit een al te groote vriendschap der zelven, geen quaade of gevaarlyke gevolgen voor haar konnen voortkomen; te meer, om dat men van tyd tot tyd aan de listige koningen van Goa reets niet alleen de vesting Pannakoke, zoo dapper van de onzen ingenomen, maar ook veel schoone landen afgestaan heeft

Vertooning dat men te veel land aan den koning van Goa afgestaan, en wie daar toe aanleiding gegeven heeft.

Hier toe is wel de eerste grond (zoo men my berigt heeft) door de Heer *François Prins* gelegt, een Heer, aan wien men (schoon hy anders de beste man des werelds ware) zulk een dierbaare Landvoogdy, en van zoo veel uitzigt, als die van Macassar, noit moest toevertrouwt hebben, alleen om dat hy van de Roomsche Godsdienst, en waar door hy in staat was, om ons daar veel nadeel te doen, behalven dat dit tegen de grondregering van ons land vlak aanliep, alzoo wy ons noit van 't jok van Spaanjen vrygevogten hebben, om weer op nieuw Paapze overheden in ons eigene landen, met zoo veel gevaar als hier, aan te stellen. Een zaak, daar immers in opzigt van 't wereldlyke, en nog meer in opzigt van 't kerkelyke, op behoorde gelet te zyn, en dat op geen andere plaats met meer gevaar, dan hier, kon verwaarloost worden; en over welke een Papist zelf zal moeten bekennen, dat ik daarom gelyk hier in heb, om dat men in de landen, daar zy meester zyn, geen andere Overheden, dan van hunnen Godsdienst (gelyk ook redelyk is) vinden zal: want alzoo zeldzaam als 't luiden zou een Landvoogt van den Hervormden Godsdienst tot Romen te hebben, alzoo miszelyk heeft het op Macassar geluid, een Paaps Landvoogt over die van den Hervormden Godsdienst te gedogen.

Die Heer nu heeft eerst in 't jaar 1691. den Heer *Dirk de Haas*, hier in Juni als Commissaris, of Gevolmagtigde van haar Edelheden, aangierende, den bequaamsten Heer, dien ik oit gekent heb, om gewigte zaaken met de uiterste omzigtigheid te behandelen, weten te bewegen, om by haar Edelheden door zyne voorspraak te bezorgen, dat zekere landstreek, Sodiang genaamt, en als maar een klein stukje lands voorgedragen,

aan den koning van Goa (zoo ik meine) weder afgestaan, en geschonken mogt worden

Hier in heeft de Heer *de Haas* geen schuld gehad, om dat met reden vooronderstelt wiert, dat de Heer Voorzitter *Prins*, die daar zeer landkundig was, hem zoo moetwillens niet zou misleid hebben, gelyk nogtans in dit stuk geschied is, alzoo Capitein *Steenbergen* als sergeant op Maros, daar dit landschap aangrenst, lang gelegen hebbende, te dier tyd hier van een geheel ander berigt na waarheid aan de Heer *de Haas* geven, en aan zyn Ed. vertoonen wilde, dat dit niet een klein brokje (gelyk de Heer *Prins* voorgaf) maar een stuk lands wel van 40 mylen in zynen omtrek was; maar de Heer *Prins*, die dit mede zoo wel, als de sergeant, wist, gaf hem een wakkere graauw, en zei, dat hem daar niet na gevraagt wiert, waar mede hy vertrekken en swygen moest.

Op dit verdigt berigt van den Heer *Prins* wiert, op voorspraak van den Ed. Heer *de Haas*, dit brokje lands aan den koning, eerst voor een gedeelte, en naderhand geheel, gegeven.

Na dien tyd hebben zy weer om 't eiland Cadjang, en meer andere landen, langs de wal van Celébes gelegen, verzogt, die hen al mede op zulke losse gronden toegestaan zyn, al het welke de E. Maatschappy (zoo my die voorige landkundige Heer berigt heeft) nog wel eens zeer zou konnen berouwen.

Men moet de Macassaaren streng bestieren.

Radja Palacka zelf heeft in zyn leven menigmaal over ons, niet, om dat wy al te streng, maar om dat wy over de inlanders veel te zagt en te barmhertig waren, geklaagt, willende (gelyk veel goede Staatkundigen met hem staande houden) dat men de *Macassaaren*, *Javaanen*, en verdere Oosterlingen, zal men deeg van hen hebben, streng regeeren, en nergens in ontzien moet, dewyl zy daar aanstonts te stout op worden, behalven dat zy die strengheid van jongs af gewoon zyn.

Deze vorst, het volk van zyn land allerbest kennende, gaf daar van een doorslaande proeve ten tyde van de Heer *Hartsink*, wanneer hy den Ryksbestierder van Soping, over een spytig antwoort aan hem gegeven, om anderen af te schrikken, de lippen afsnyden liet, dat my egter al vry wreed, aan een man van die rang, voorkomt.

Ten tyde van de Heer *Prins* viel ook de zaak van den koning van Tambora, over de moord der koninginne van Dompo, voor.

Onvoorzigtige beschuldiging van den koning van Bima,

Men had aan de Heer *Prins* een zeer quaad berigt van deze zaak gegeven, waar op hy de Vergadering der Landsgrooten, en Bondgenooten, zamen roepen dede, beschuldigende, op een valsch verleent berigt (dat daar na bleek) den onschuldigen koning van Bima in dien vollen Raad, en hem als een, die deze moord bedreven had, voordragende.

Daar op gingen de Landsgrooten (aan welke de E. Maatschappy op de voorslag van den Heer Landvoogt of President van Macassar toestaat, hun eigen misdaadigen volgens de Landswetten te rechten en te straffen) met deze zaak voort, en vonnisten dezen koning, om gekrist te worden.

De Heer *Prins* nogtans van oordeel zynde, dat men niet te voorbaarig hier mede voort moest gaan, aangezien hy nu nog twyffelde, of die vorst wel zoo schuldig was, als volgens de ingekomene berigten geleek, wist de zaak zoo te draajen, dat zy eenigen tyd uitgestelt, en dat hy, op nader beraading, na Batavia gebannen wiert.

die bleek onschuldig te zyn.

Naderhand kreeg de Heer *Prins*, by een netter navorsching van den Sjahbandaar *Junius*, een veel netter berigt, waar by bleek, dat die koning onschuldig, en dat hy omtrent die gansche zaak zeer quaadaardig belogen en aangeklaagt was; waar op de Heer *Prins* het vonnis, over dezen koning reets geveld, verandert wilde hebben.

Dit wilde de koning van Boni geenzins toestaan, zeggende, dat hy (Landvoogt *Prins*) hem zelf als schuldig aangeklaagt, en dat zy, Grooten, daar op een vonnis, met die aanklagt overeenkomende, over den koning van Bima geveld hadden, zonder dat de wetten van 't land, die hy (Heer Landvoogt) voor af kende, daar in eenige verdere verandering konden lyden; en dat uit kragte van dien zyn bannissement voortgang hebben moest; maar dat hy, genegen zynde hem dienst te doen, wel by een brief aan haar Edelheden verzoeken kon, dat hy van dit vonnis ontheft mogt worden, te meer, alzoo men berigt van zyn onschuld, doch te laat, bekomen had.

De Heer *Prins*, wel ziende, dat hy dit niet doen kon, zonder zich zelven een snede in 't aangezigt te geven, alzoo dan zyn valsche aanklagt op een valsch ingekomen berigt mede voor 't oog van haar Edelheden komen moest, wilde geenzins toestaan, om dit vonnis te laaten uitvoeren; doch quam ondertusschen te sterven.

De koning van Boni, zeer misnoegt over het stutten van de uitvoering van dit vonnis, terwyl deze koning van Bima nog gevangen zat, trok daar op ten eersten landwaard in, wierf veel volks, en maakte op Macassar zoo grooten beweging,

ging, dat haar Edelheden op dit gerugt, na Batavia overgewaaid, goedvonden den Heer *Hartsink* aan te zoeken, om weer derwaarts (gelyk hy eindelyk aannam) als Landvoogt te gaan.

De Heer van Thye herstelt deze zaak.

Wy hebben bevoorens reets getoont, dat die Heer op Batavia in 't jaar 1695. gestorven, en dat de Heer *van Thye* toen hier als Landvoogt gekomen is.

Deze Heer, bevindende, dat de koning van Palacka, volgens de behandeling dezer zaak na de wetten van zyn land, volslagen gelyk had, bezorgde dat het bannissement van den koning van Bima na Batavia voortging; hoewel 'er te gelyk zorg gedragen was, om hem metter tyd weder in zyn ryk te doen komen; doch die vorst quam in de gevankenis van hartzeer te sterven.

Radja Palacka stelt eene van zyne bywyven tot koningin van Soping aan.

Daar op quam *Radja Palacka* in 't jaar 1696. mede te overlyden, het ryk van Boni aan zynen neve overlaatende, doch voor zyn dood had hy in 't ryk van Soping een van zyne bywyven, voor welke hy groote agting had, als koningin, in weerwil van den koning van Goa, aangestelt.

Na *Radja Palacka's* dood stelden die van Soping, op den koning van Goa steunende, een andere koningin aan, waar over de afgezette vorstin aan den nieuwen koning van Boni, ten tyde als hy zou aangestelt worden, quam klagen; die daar op die van Soping wel twee of drie maal na de reden van deze verandering vraagen, en hen verzoeken liet, deze vorstin weer in haar voorige plaats te stellen; maar vermits hy geduurig dwars antwoord van hen kreeg, stelde hy zich in postuur, om hen door de wapenen daar toe te dwingen; gevende hier van voor af aan de Heer Landvoogt *van Thye* kennis, diens raad hy hier over ook verzogt; doch deze Heer raade hem dit geheel af, duidelyke redenen door een berigt van Capitein *Wesselburg* gevende, waarom het voor zyn Hoogheid best wezen zou weer af te trekken.

Hy volgde dezen goeden raad, nevens alle de Bondgenooten, die gereed stonden om hem, op een bloote wenk, te volgen; maar het had veel beter geweest, dat de Heer *van Thye* dien koning had laaten begaan, om den koning van Goa wat kleiner en ootmoediger te maaken.

Na de Heer *van Thye* is de Heer *Beernink* gekomen, die zich, schoon een jong Landvoogt, met zeer veel omzigtigheid in die netelige zaak van *Aroe Teko* zoodanig gedragen heeft, dat de wonderlyke dubbelzinnige bevelen van haar Edelheden, die (gelyk wel meer voorgevallen is) doorgaans met eenen slag om den arm opgestelt, en, zoo 't quaalyk uitviel, zoo geschikt waren, dat men hem daar van de schuld zou hebben konnen geven, geenzins hebben konnen voldoen aan de verwagting, die men 'er van had, om dat het quaade, in de zaak van *Aroe Teko* opgesloten leggende, met goed beleid door dezen Heer afgesneden, en de geheele toeleg van dezen en genen daar door verydelt wiert.

Wy zouden nog veel andere zaaken, het bestier, en 't voorgevallene op Macassar raakende, konnen zeggen, die mogelyk aan zommigen al vry wonderlyk zouden voorkomen, maar wy moeten, om veel redenen niet alles openbaaren, alzoo ik my, zoo veel 't mogelyk is, voor alle scherpheden, en zaaken, die maar eenige, aanstoot aan yemant konnen geven, zoeke te wagten; hoewel 'er zekere gevallen zyn, die my daar toe geperst hebben, om was 't mogelyk, in 't toekomende, by die gene, aan welke dit staat, en die 't dikwils zoo niet weten gelegen te zyn, te bewerken, dat deze en gene misslagen mogten verbetert, en de quaade zaaken herstelt worden.

Ook is het zeker, dat men na dien tyd zeer klaar ontdekt heeft, dat die groote toegeventheid van haar Edelheden (zoo geloove uit goede inzigten, om alles hier in rust te houden) in zoo veel landen aan de koningen van Goa en Boni af te staan, enkelyk maar gedient heeft om hen, en veel andere Macassaarze Grooten, ten uitersten stout, ondankbaar, en baldaadig te maaken, 't geen ik oordeel dat noit zou geschied zyn, zoo men in de voorige tyden den teugel wat strakker gehouden, en hen zoo veel niet ingewilligt had.

LYST

L Y S T der Heeren *Landvoogden* van Macassar, en de verdere Opperhoofden hier.

Lyst der Heeren Landvoogden van Macassar.

- - - - - - - van	1607.	tot	1607.	
N. van Vliet, Koopman. - - -	1638.	vermoord.		
Johan van Suydwyk, Opperkoopman. - - - -		tot	1646.	
Evert Janszoon Buys. - - - - -	1651.		1654.	
Abraham Verspreet of *Johan de Barra*, - - die 't ontvlugt na Batavia.	1655.		1655.	

Na de verovering van Macassar in 't jaar 1669. door den Heer *Speelman*.

Johan van Opynen, Onderkoopman. - -	1669.		1670.	
Maximiliaan de Jong, Voorzitter. - - -	1670.		1672.	
David Harthouwer, als boven. - - - -	1672.		1676.	
Wybrand Dubbeldekop, als boven. - -	1676.		1677.	overleden
Paulus de Bocq, Opperkoopman en Gezaghebber.	1677.		1678.	overleden
Jacob Cops, Voorzitter. - - - - Hy stierf Buitengemeen Raad van Indiën.	1678.		1684.	overleden
Adriaan van Dalen, Opperkoopman en Gezaghebber. - - - - - -	1684.		1685.	
Willem Hartsink, Voorzitter. - - -	1685.		1690.	
François Prins, als vooren. - - - -	1690.		1694.	overleden.
Isaac van Thye, Landvoogt. - - -	1695.		1700.	overleden.
Henrik Collaart van Linden, Opperkoopman en Gezaghebber. - - - - - -	1700.	6 Juni tot	1700.	12 Augusti
Mr. *Cornelis Beernink*, Landvoogt. - -	1700.	tot	1703.	
Willem de Roo, als vooren. - - -	1703.		1705.	
Johan Jacob Erberveld, als vooren. - -	1705.		1710.	
Gerard van Tholl, als vooren. - - -	1710.		1712.	overleden.
Joannes Hartenberg, Opperkoopman en Gezaghebber van den 7 Juni - - - - -	1712.	tot 9 Octob.	1712.	
Joannes Philippus Sipman, Gezaghebber. - -	1712.		1713.	
- - - - - - Landvoogt. - - - Word Raad van Indiën in 't jaar 1722.	1713.		1723.	
Johan Frederik Gobius, Landvoogt. - -	1723.			

Opperkooplieden of *Tweede Persoonen* van Macassar.

Opperkooplieden hier.

Jan van Opynen, *Onderkoopman*. - - *van*	*1669.*	*tot*	*1670.*	
David Harthouwer, Opperkoopman. - -	1670.		1672.	
- - - - - - - -				
Wybrand Dubbeldekop, als vooren. - -	1675.		1676.	
Paulus de Bocq, al vooren. - - - Wiert, in zyn stoep zittende, door een van zyne slaaven gekrist, ontrent 't jaar 1678.	1676.		1678.	
Adriaan van Dalen, als vooren. - - Stierf hier den 20sten Juli 1685.	1678.		1685.	
François Prins, als vooren. - - -	1685.		1690.	
Henrik Collaart, als vooren, of Capitein. -	1690.		1694.	
Henrik Caas, Koopman van Maart - -	1694.	tot 22 Juni	1694.	
Mattheus Schenkenberg, Opperkoopman. -	1694.	tot	1697.	
Pieter de Bocq, als vooren. - - - Hier overleden in Juli.	1697.		1698.	
Henrik Collaart van Linden, als vooren. - - Tot dat den 6 Juni Gezaghebber wiert, dat hy bleef tot den 11 Augusti.	1699.		1700.	
Jacob Claaszoon, als vooren. - - -	1700.		1705.	
Pieter van der Horst, als vooren. - -	1705.		1709.	
Joannes Hartenberg, als vooren. - - - Gezaghebber van den 7 Juni tot den 9 October.	1709.		1712.	

Joannes Philippus Sipman, als vooren, en Gezaghebber. - - - -	van 1711.	tot	1713.
Diderik van Beerendrecht, Opperkoopman. -	1713.		1716.
- - - - - - - -			
Johan Happon. - - - - -	1719.		
Was dit nog in 't jaar 1724.			

Capiteinen van Macassar.

Capiteins.	*N. Cop*. - - - - -	van 1671.	tot	
	Herman Hanszoon, Lieutenant. - - -	1660.		1673.
	Nicolaas Pleun. - - - - -	1673.		1685.
	N. de Ruyter. - - - - -	1685.		1687.
	Herman Janszoon. - - - -	1687.		1696.
	Tot dat Emeritus wiert.			
	N. Suring, Capitein-Lieutenant. - -	1697.		1697.
	Pieter Scipio, Lieutenant en Bevelhebber. -	1697.		1698.
	Jan Pieterszoon Wesselburg. - - -	1698.		
	Henrik Collaart. - - - - - -			1690.
	N. Smith, Capitein-Lieutenant. - - - -			1709.
	Hier overleden den 20 Juni 1709.			
	Jacob Steenbergen. - - - - -	1709.		1711.
	Johan Steenhof, Capitein-Lieutenant. -	1711.		
	Was nog Capitein in 't jaar 1724.			

Fiscaals van Macassar.

Fiscaals.	*Adriaan van Dalen*. - - -	van 1678.	tot	
	François Prins. - - - - - - -			1685.
	N. Clarisse. - - - - -	1685.		
	Henrik Caas. - - - - - - -			1694.
	Arent van der Myll. - - - - - - -			1701.
	Henrik Steenkop. - - - - - - -			1701.
	Jacobus Vos. - - - - - -	1701.		1702.
	Joannes Hackaart. - - - -	1702.		1703.
	Jacob Cuyk van Mierop. - - - -	1704.		1704.
	Jan Snock. - - - - -	1704.		1707.
	Joannes Hartenberg. - - - - -	1707.		1709.
	Diderik van Beerendrecht. - - -	1709.		1713.
	Henrik Wolfraad. - - - -	1713.		1716.
	Johan Happon. - - - - -	1716.		1719.
	Abraham van den Anker. - - - -	1719.		1724.
	Pieter van der Snip. - - - -	1724.		

Sjahbandaars van Macassar.

Sjahbandaars.	*François Prins*. - - - -	van 1678.	tot	
	Abraham Holscher. - - - -			1696.
	Adriaan 't Hoofd. - - - - -	1697.		1700.
	Arent van der Myll. - - - -			1701.
	Jacob Cuyk van Mierop. - - - -	1704.		1708.
	Joannes Hartenberg. - - - -	1708.		1708.
	Johan Happon. - - - - -	1708.		1716.
	Abraham van den Anker. - - -	1616.		1716.
	Rutger Erkelens. - - - - -	1718.		1723. overleden.
	En heeft ook de Winkel eenigen tyd waargenomen.			

Win-

Winkeliers van Macaſſar, die ook *Caſſiers* zyn.

Winkeliers.

N. van Laar.	van 1677.	tot	
Joannes Hackaart.	1701.		1702.
Andries Werry.			1709.
Stierf toen hier.			
Henrik van der Stel.	1709.		1715.
Hy was dit ook al eer.			
Rutger Erkelens.	1716.		1718.
Abraham van den Anker.	1718.		1719.
George de Vos.	1720.		1723. overleden.
Jacob Roman.	1724.		

Soldy-Boekhouders van Macaſſar.

Soldy-Boekhouders.

N. de Cok.	van 1677.	tot	
Jooſt Coſtenobel.			1691.
Henrik Berghuyſen.	1691.		
Stierf hier.			
Jacob Cuyk van Mierop.	1701.		1701.
Arnold Mol.	1701.		1703.
- - - - - - -			
Joannes Hartenberg.	1706.		1708.
Timanus Molineus.	1708.		1712.
Abraham van den Anker.	1712.		1716.
Adam van Bleyswyk.	1716.		1717.
Jan Landheer.	1717.		1723.
Elias Nuyts.	1723.		1724.

Geheimſchryvers van Macaſſar.

Geheimſchryvers van Macaſſar.

Abraham Holſcher.	van 1677.	tot	
N. Blom.	1686.		
Jacob Cuyk van Mierop.	1701.		1702.
N. Froiville.	1703.		
Willem Moors.	1708.		1710.
Marinus de Jong.	1711.		1715.
Pieter van der Snippe.	1715.		1723.
Jacob Roman.	1723.		1724.
Pieter Albert Vernatti.	1724.		

Hoofden van Bima.

Hoofden van Bima.

Johan Happon.		tot 1708.
Adriaan Brouwer.	1708.	
Hy lag 'er 1710. nog.		

1537. 1537.

NEGENDE HOOFDSTUK.

ZAAKEN VAN DEN GODSDIENST.

Zaaken van de Godsdienst op Macassar. *Verscheide* Godsdiensten *op* Celébes. *De* Heidensche. *De* Roomsche, *in 't jaar* 1537. *al ingevoert. En* 1545. *voortgezet. Op* Soping, *en* Sjauw. *De* Mohhammedaansche. *Gesprek van den* Schryver *met* Dain Matara. *Die meind, dat die in 't jaar* 1605. *Doch de.* Schryver *toont, dat koning* Baboe *de zelve hier in 't jaar* 1580. *ingevoert heeft. De* Hervormde Godsdienst. D. Berghuysen 1670. *de eerste.* Predikant *op* Macassar. D. van Beek *in 't jaar* 1672. D. Crayvanger *hier* 1691. D. de Witte 1694. D. Hey 1696. D. Hooglander 1703. D. van den Bosch 1712. D. Werntley 1719. *Aanmerking over 't leeren der* Maleitsche Taal *hier. Staat der* Macassaarze Kerk. *Reden waarom hier de* Kerk *niet talryker is.* D. Snoek van Cleef. *Macassaarze* Predikanten.

Zaaken van de Gods dienst op Macassar. Op het eiland Celébes komen my vierderlei soorten van Godsdienst voor, die 'er of van ouds geweest, of tegenwoordig nog bekent zyn.

Verscheide de Godsdiensten op Celébes. Deze zyn, de Heidensche, de Roomsche, de Mohhammedaansche, en de Hervormde *Godsdienst.*

DE HEIDENSCHE GODSDIENST.

De Heidensche. Wat de Heidensche belangt, deze is de oudste, en men vint hier en daar in het gebergte nog overblyfzelen daar van, welke ons doen zien, dat zy in den grond, en in 't wezen der zaake, niets van den Heidenschen Godsdienst der Amboineezen, Ternataanen, Javaanen; en alle de Oostersche volken daar om streeks, verschild; de welke in een aanbidding van den hemel, de aarde, en 't heir des hemels (de algemeene Goden van 't Heidendom) en *in het eeren van* de beelden der zelve; of wel van andere Afgoden, zelfs van boomen, en steenen, die zy in de oudste tyden aanbaden, en in een menigte van bygeloovige plegtlykheden bestaat, van de welke zy jegenwoordig nog vol zyn, en die zy, 't zy Mohhammedaansch, 't zy van eenigen anderen Godsdienst zynde, nog niet konnen afleggen, en gewoon zyn openbaar, daar zy konnen, en de meester zyn, of in 't heimelyk, daar zy door eenige wetten en straffen, bepaalt zyn, te plegen.

DE ROOMSCHE GODSDIENST.

De Roomsche. De Roomsche Godsdienst volgt in ordre des tyd hier op, alzoo 'er die wel 30 of 40 jaaren voor de Mohhammedaansche bekent, hoewel daar van zeer weinig belang geweest is.

De Jesuit *Petrus Maffeus* teekent aan, dat in 't jaar 1537., ten tyde van den Ternataanschen Portugeeschen Landvoogt, *Antoni Galvaan*, eenige lieden van 't eiland Macassar (Celébes, meind hy, of het koninkryk van Macassar) in Ternate, op 't gerugt van de Godsdienstigheid en Godvrugt van dezen Heer, en op 't berigt van twee broeders, daar reets gedoopt, om voor veel anderen, die zy mede bragten, den Doop te verzoeken. In 't jaar 1537. al ingevoert. En 1545. voortgezet.

Met hen wiert toen ook *Franciscus Castrius* (die daar reets eenigen tyd geweest was, na Getigan (dat ik niet kennen, nog raaden kan) te rug gezonden, die daar den koning, zyn broeders vrouw, zoon, en veel andere Edelen, ten getale van 130, doopte, van waar hy toen na 't eiland Mindanao vertrokken is; maar als ik myne gedagten over dit geval uiten zal, oordeele ik wel, dat dit lieden van 't eiland Celébes konnen geweest zyn; maar dat zy eigentlyk onder den koning van Ternate, en onder der Portugeezen Landvoogt *Galvaan*, gestaan hebben, welke zaaken men onder die van Macassar niet verwarren moet, aangezien die van een geheel anderen aard zyn, en tot de Moluccos behooren.

In 't jaar 1545. quam van Malakka een Portugeesch koopman, *Antoni Payva* genaamt, op Macassar, die, zoo de Jesuit *Jarricus* zegt, by den koning van Soepa (dit zal Soping zyn) gekomen is, en zich van daar na het ryk Sion (Sjauw zal hy meenen) 50 mylen van daar gelegen, begeven heeft; alwaar beide die koningen door den yver van *Payva* gedoopt zyn, gevende aan dien vorst van Soping den naam van *Louis*, gelyk hy zyn koningin, en veel anderen aldaar, mede gedoopt heeft; doch den koning van Sjauw heeft hy den naam van *Jan* gegeven. Op Soping, en Sjauw.

Zy verzogten beide, dat *Payva*, in hunnen naam, een verbond met den ko-

1545. koning van Portugal maaken, en hen Priesters zenden wilde.

Dewyl nu dit Sjauw een eiland is, dat onder den koning van Ternate behoort, word dit hier weder zeer quaalyk onder de zaaken van Macassar verward, alzoo het tot de zaaken van den Godsdienst der Moluccos, of van Ternate, alwaar wy breeder daar af spreken, behoort.

Het is zeker, dat de Portugeezen in de laater tyden, wanneer zy hier een vast Comptoir tot 't jaar 1660. of 1661. gehad hebben, hunnen Godsdienst hier verder uitgebreid, en veel Heidenen of Mohhammedaanen gedoopt hebben; maar het is ook zeker, dat deze Naamchristenen, die dit geloove maar uit wereldsche inzigten aangenomen hebben, en geen genoegzaame gronden nog kennis van dien hadden, het zelve ten eersten weer verlaaten, en naderhand zich, of tot den Mohhammedaanschen, of tot den Hervormden Godsdienst, begeven hebben.

DE MOHHAMMEDAANSCHE GODSDIENST.

De Mohhammedaansche. DE Mohhammedaansche Godsdienst is van de grootste uitbreiding op dit eiland, en byna alle de koningen met hun onderdaanen zyn Moors, en volgen de Leere van *Mohhammed*, zoo als die van *Aboebekier*, *Omar* en *Oetsman* aangenomen is, die men gewoon is Sunniten te noemen.

Wanneer deze Godsdienst hier een begin nam, daar over zyn de Macassaaren het niet eens, waar over men zich niet te verwonderen heeft, alzoo zy geen nette aanteekeningen van hun eigen zaaken hebben, gewoon zynde de gedagtenis van hunne oudste gevallen in hunne liederen, die zy, ten oorlog trekkende, opzingen, te bewaren.

Gesprek van den Schryver met Dain Matàra. Ten tyde, dat ik Legerpredikant op Java in 't jaar 1706. was, heb ik over dit voorwerp wel met zeker Macassaars Capitein, *Dain Matàra* genaamt, een van de verstandigste Mohhammedaanen, gesproken, en op myn vraage, hoe oud hun Geloove, en op wat tyd en wyze het op Macassar ingevoert was, tot antwoord bekomen, dat zeker Maleyer, van Cotatengah, op Sumatra, *Dato Bendang* genaamt, in 't jaar 1605. op Macassar gekomen is op een tyd, dat de Macassaaren nog meest de boomen, en groote steenen, als hunne Goden aanbaden. Hy wees hen aan, dat zulke Goden hen onmogelyk in den nood konden helpen, en deed hen begrypen, dat 'er een God was, die alles geschapen had, en nog bestierde, en die verscheide Propheten, als *Nabi Moesa*, of den Propheet *Moses*, *Nabi Daoed*, of den Propheet *David*, *Nabi Isa Mesehh*, of den Propheet *Jesus Christus*, maar eindelyk *Nabi Mohhammed*, of den Propheet *Mohhammed*, als den grootsten en laatsten der Propheten, gezonden had, om hen den regten weg der zaligheid aan te wyzen, op welken God zy dierhalven al hunne hoope grondvestten, en by welken zy zich door de voorsprake van *Mohhammed* moesten zoeken aangenaam te maaken. 1605. Die meind, dat men die in 't jaar 1605.

Dit viel, volgens zyn zeggen in 't voornoemde jaar den 9^den^ September op eenen Vrydag voor, en de eerste, by wien deze Leere op Macassar ingang had, en die Moors wiert, was *Sulthan Abdullah*, koning van Tello, die vader van den beroemden en byzonder geleerden Prins, en Ryksbestierder van Macassar, *Patingaloan* geweest is.

Hy wiert hier in aanstonts van *Sulthan Tominem Rigaukana*, koning van Goa, en in 't jaar 1610. die van Wadjoe, en de Boegineezen, den 1sten Mey gevolgt; doch die van Goa, en van 't eiland Bima, waren in 't jaar 1617. in April, en de Boetonders, na dat de koning van Goa hen overwonnen had, in 't jaar 1626. hen eerst in deze Leere nagevolgt. Naderhand is die Leere op Macassar ook zeer sterk door *Sulthan Mohhammed*, en door *Crain Tsjina*, zynen zoon (die de vader van *Crain Crongrong* was) voortgezet.

Ik wil wel gelooven, dat dit verhaal waar is; maar dat dit Geloove toen daar eerst ingevoert zou zyn, is een groote misslag: want het is zeker, en uit de Portugeesche schryvers ons bekent, dat zy by hun komst hier lang voor dien tyd Mooren gevonden hebben; maar om deze misslag nader te ontdekken, blykt ons uit het bevoorens aangehaalde klaar, dat in 't jaar 1580., by de komst van den Ternataanschen koning *Baboe*, of *Baab Ullah*, met zyn vloot op Macassar deze Godsdienst door dezen vorst hier ingevoert, en dat die Leere allereerst door den koning van Macassar, *Crain Patingaloan*, anders *Crain Caroet* genaamt, aangenomen, en zedert daar doorgedrongen is. Doch den Schryver toont, dat koning Baboe de zelve hier in 't jaar 1580. ingevoert heeft.

Wy zullen van den inhoud van dezen Godsdienst hier niet weer spreken, alzoo dit onder de stoffe van Java gedaan is; maar dit alleen 'er nog byvoegen, dat deze Godsdienst zich hier onder deze blinde Heidenen zeer verre alomme uitgebreid heeft, zoo dat het grootste gedeelte van dit eiland Mohhammedaansch is, een Godsdienst, die zeer gemakkelyk en byzonder ligt door hen kan waargenomen worden, dat ook de reden is, waarom hier zeer weinig vrugt by ons (gelyk in 't vervolg nader blyken zal) heeft konnen gedaan worden.

1669. DE HERVORMDE GODSDIENST.

De Hervormde Godsdienst.

NA dat de Heer *Cornelis Speelman* in 't jaar 1669. Macassar zoo dapper en zeeghaftig verovert, en aan deze trotze Celébische Koningen getoont had, dat het bloed der aloude Batavieren en Catten in 't Oosten nog even zoo kragtig, als van ouds, in de aderen der gevreesde Nederlanders swierde, (waar door hy zynen en onzen naam daar voor eeuwig geplant en ontzaglyk gemaakt heeft) oordeelden haar Edelheden op Batavia, als Oppervoesterheeren van de Kerken van Indiën, dat men hier ook ten eersten voor de zaaken van den Godsdienst behoorde te zorgen, en daar een vast Predikant van den Hervormden Godsdienst te leggen.

D. Berghuyzen, 1670. de eerste Predikant op Macassar.

Daar op wiert D. *Petrus Berghuyzen* als eerste Predikant den 8sten Augusti 1669. op Batavia herwaarts beroepen, vertrok in 't begin van 't jaar 1670. na Macassar, en dede hier den 6den April, op Paaschen zyn eerste Predikatie.

Deze Heer heeft zich in dien korten tyd, dien hy hier gestaan heeft, niet alleen in 't uitbreiden van het Euangelium Christi in de Nederduitsche taal beyvert; maar zoo uit zyn schryvens na Amboina gebleken is, zich ook in de Maleitsche taal eenigen tyd geoeffent, met toeleg om de Mooren aldaar zoo veel te klaarder in hun eigen taal (of wel in deze Maleitsche, die daar immers zoo verstaanbaar, als 't Macassaars, is) aan te spreken, en uit hun eigen gronden te overtuigen; maar deze goede en neerstige Heer heeft dat niet lang konnen doen, alzoo zyn Eerw. 1671. ziek geworden, en toen hier overleden, en onder de zaal in 't kasteel Rotterdam, in de Wondheelers winkel, begraven is.

In 't jaar 1671. deed D. *Albertus Struis*, by zyne komst uit Ternate hier aangierende, en eenigen tyd hier gebleven zynde, den 3den November eenige opening van den staat dezer Kerke op Batavia; waar op men, de dood van D. *Berghuyzen* vernomen hebbende, goed vond, den Proponent, *Hermannus van Beek* den 30sten November Predikant op Batavia te maaken, gelyk zyn Eerw. ook zoodanig in 't jaar 1672. na Macassar gezonden is.

D. van Beek, 1672.

Dit is een naarstig en yverig man geweest, die ook eenige beginzelen, om de Maleitsche taal te leeren, gemaakt heeft; maar het schynt, dat zyn Eerw. 'er niet heeft konnen door geraaken, om dat in zyn eigen letter te leeren. Egter heeft hy 'er in gepredikt. Hy heeft hier 19 jaaren, en 3 of 4 maanden gestaan; doch ontrent het werk der bekeering onder de Mohhammedaanen (die zeer bitter, en hardnekkig hier zyn) weinig konnen uitrigten, hoewel zyn Eerw. van alle zyne voor- en nazaaten nog wel het meeste voordeel onder hen gedaan heeft. Hy is den 17den Mey 1691. hier overleden. 1691.

In 't jaar 1691. wiert in zyn Eerw. plaats D. *Nicolaus Creyvanger* gezonden. Deze Heer quam hier den 10den Mey, heeft hier niet lang gestaan, en is met eenige moejelykheden, die zyn Eerw. met de Heer *Collaart* had, in 't laatst van 't jaar 1693. na Batavia vertrokken, waar door zyn Eerw. (die daar op na 't Vaderland vertrok, alzoo hy niet genegen was na Banda te gaan) niet in staat geweest is, om hier veel dienst, dewyl maar 2 jaaren hier gebleven is, te doen. Zyn Eerw. is op de t'huisreize 1695. in Augusti voor Oud Beyerland overleden, en daar begraven.

D. Creyvanger hier 1691.

D. *Ernestus de Witte* wiert daar op in 't jaar 1694. (volgens een besluit der Hooge Regeering van Indiën van den 10den November, den 23sten dito in Kerkenraade van Batavia ingelevert) na Macassar gezonden; hoewel men bevoorens 't oog op de Heer *Petrus Jacobus Costerus*, die toen in Ternate lag, geslagen had; maar die Heer op Batavia gekomen, en wegens ziekte niet in staat zynde om elders gebruikt te worden, en daar op verder in 't jaar 1694. na 't Vaderland gaande, is D. *de Witte* in dat zelve jaar den 2den Mey hier verscheenen; doch deze Heer is hier ook niet lang in 't leven gebleven, en in het tweede jaar daar aan, of 1696. den 3den Februari overleden.

D. De Witte, 1694.

In dit zelve jaar quam hier D. *Gerardus Hey* den 19den Maart, die 'er tot 1703. (hoewel hy in 't jaar 1698. na Batavia vertrok, om te trouwen, en hier 1699. weder quam) gelegen heeft, in welke 7 jaaren zyn Eerw. zich alleen in den Nederduitschen dienst bezig gehouden heeft, waar op zyn Eerw. van hier na Batavia vertrokken, en daar zedert gebleven is.

D. Hey, 1696.

D. *Jacobus Hoogland* verving zyn Eerw. in 't jaar 1703., die den 13den Februari hier te land trad, den 26sten Maart zynen dienst begon, en de zelve tot den 9den Maart 1711. naarstig waargenomen, doch zich in geen Oostersche taalen geoeffent heeft.

D. Hoogland, 1703.

Men had op Batavia D. *Jacobus van Helsdingen* in zyn plaats beroepen; doch zyn Eerw., ondertusschen getrouwt, en kort daar na ziek geworden zynde, is den 21sten Januari 1712. overleden.

Daar op is in dit evengemeld jaar D. *Lambertus van den Bosch* herwaarts gezonden, die, hier tot 1714. gebleven zynde, na Batavia vertrokken is, om te trouwen, gelyk daar zyn Eerw. met eene Juffr. *van Son* in den Egtenstaat getreden, weder herwaarts gekomen, hier tot 1719. gebleven, en toen na Batavia vertrokken,

D. van den Bosch 1712.

al-

1719. alwaar zyn Eerw. nu nog één van de Predikanten buiten vaste bediening is. Zyn Eerw. heeft hier 7 jaaren gestaan, en heeft zyn dienst hier in het Nederduitsch, zonder dat ik wete, dat zyn Eerw. zich in 't Maleits geoeffent heeft, zeer wel waargenomen.

D. Werntley 1719. In 't jaar 1719. is hier D. *Georgius Henricus Werntley* gekomen, en deze Heer heeft 'er tot 't jaar 1723. gelegen, wanneer zyn Eerw. na Batavia ontboden is, om een der *Revisores* van den Maleitschen Bybel van D. *Leydekker* te zyn, waar uit men gissen moet, dat zyn Eerw. ondertusschen Maleits geleert heeft; hoewel ik niet kan oordeelen, wat Maleits zyn Eerw. verstaat, ofte wat voor bequaamheid hy daar toe heeft.

Aanmerking over 't leeren der Maleitsche taal hier. Over geen zaak ben ik meer verwondert, dan dat niet eenigen van deze laatere Heeren Predikanten met lust, om de Maleitsche taal grondig te leeren, aangezet geweest zyn, te meer, alzoo daarmede hier zeer veel dienst te doen was; maar mogelyk dat zy, gezien en gehoort hebbende, dat de Heeren *Ferreira*, *Leydekker*, en ik, daar mede maar veel moeite, nyd, en ongunst, zonder eenige agting voor al hunnen bloedigen arbeid te bekomen, op den hals gehaalt hebben, daar door geheel en al afgeschrikt zyn. Egter moet ik nogmaals tot lof van de Heer *Berghuyzen* zeggen, dat zyn Eerw. zich al zoo verre daar in geoeffent had, dat hy in staat was, om iets in deze Taal met een Arabische letter te schryven; doch de Heer *van Beek* was zoo verre gekomen, dat hy den Inlander in die taal stigten kon, gelyk zyn Eerw. meer als eens openbaar in die taal gepredikt heeft.

Staat der Macassaarze Kerk. Wat nu de staat van deze Kerk belangt, hoe groot de zelve, wat door deze 7 of 8 Predikanten in den tyd van 51 jaaren verrigt is, zulks is my door de Heer *Hoogland* in 't jaar 1709. aldus aangeschreven, en was dezelve in deze navolgende Leden toen bestaande: 1702.

Ledematen - - -	207
Inlandze bejaarde Christenen	116
- - - Christen-kinderen	138
	461

Reden waarom hier de Kerk niet talryker is. Dit is wel een zeer klein getal; doch men moet weten, dat hier maar een Predikant in 't midden van zeer hartnekkige Mooren is, en dat die werks genoeg heeft met zyn Kerkdienst eens of tweemaal, na de gelegenheid zulks vereischt, en een Catechizatie daar by, waar te nemen; gemeenelyk van 2 Ouderlingen en 2 Diakenen verzelt, en ondersteunt zynde.

Daar beneven moet men in opmerking nemen, dat het niet van de naarstigheid of traagheid van een Predikant, maar volslagen van de neiging der Mooren alhier afhangt, of zy zich tot het Christendom begeven willen, of niet, alzoo zy volkomene vryheid van Gewisse hebben, en men met hen naauwlyks daar over spreken durft, om dat de Mooren dit ten eersten, als of men hunne onderdaanen tot het Christendom zogt te perssen, uitkryten zouden, zoo dat men genoodzaakt is te wagten, tot dat zy zich zelven komen aangeven, en verklaaren genegen te zyn, om Christen te worden, waar na men hen dagelyks in de gronden van den Godsdienst doet onderwyzen, tot dat zy, in staat zynde Belydenis te doen, daar op dan gedoopt, als Ledemaaten erkent, en aangenomen worden.

D. Snoek van Kleef. In 't jaar 1623. is in de plaats van D. *Werntley* hier D. *N. Snoek van Kleef* gezonden.

L Y S T der Macassaarze *Predikanten.*

Macassaarze Predikanten.

Petrus Berghuyzen. - -	van	1670.	tot	1671. overleden.
Hermannus van Beek. - -	-	1672.		1691. overleden.
Nicolaus Creyvanger. - -	-	1691.		1693.
Ernestus de Witte. - -	-	1694.		1694. overleden.
Gerardus Hey. - - -	-	1696.		1703.
Jabcous Hoogland. - - -	-	1703.		1711. overleden.
Lambertus van den Bosch. -	-	1712.		1719.
Georgius Henricus Wernsley. - -	-	1719.		1723.
Abraham Snoek van Kleef. -	-	1723.		

En dus meinen wy nu, by 't beschryven van 't gene door de Nederlanders, in 't veroveren van Macassar met den aankleven van dien, verrigt is, ook weder middagklaar vertoont te hebben, dat geen der oude nog der laatere Beschryvers ofte wel bezitters van Indiën, of deze en gene deelen des zelfs, het zy in opzigt van de nette beschryving, het zy in opzigt van het kloekmoedig veroveren dezer landen, eenigermaaten by die dappere Batavieren konnen vergeleken worden, waar mede wy dan ook afscheid van de zaaken van Macassar, en van 't eiland Celébes nemen, om tot die van de eilanden Bornéo en Baly over te gaan.

BESCHRYVINGE
Van het Eiland
BORNEO,
En onzen HANDEL aldaar.

DERDE BOEK,
EERSTE HOOFDSTUK.

V*An 't Eiland* Borneo, *en onzen* handel *daar.* Kaart *van 't zelve.* Grenzen. Banjar Maſſin. Huizen. Ingezetenen. Waaren, *hier vallende, of hier getrokken.* Grenspaal *dezes ryks.* Krygsmagt *des konings van* Banjar Maſſin. Succadana. Landa. Sambas. Borneo. St. Annebaai. *De* Dwaalbaai. *De Dorpen* Coeti, Billipapan, *en* Paſſir. *Verſcheide andere* Dorpen *en* Rivieren. Borneo *van binnen. Meeſt onbekent.*

Van 't eiland Borneo, en onzen handel daar. VAn de beſchryving van het eiland Celèbes of 't Gouvernement van Macaſſar gaan wy over tot het gene wy over het eiland Borneo te zeggen hebben.

Het is het grootſte, dat wy in Ooſt-indiën kennen.

Hoe groot het zelve net is, is ons onmogelyk te bepalen.

Kaart van 't zelve. Wy geven hier, onder No. 37., een groote en veel beter Kaart van 't zelve dan de voorige, uit welke blykt, dat het zich Z. en N. ruim tot of wat voorby den 4den en een halven graad Bezuiden, en Benoorden den Evenaar van den 1ſten tot den 8ſten graad, en aldus in de breedte 12½ graaden, en in de lengte, of O. en W. van den 150 tot den 158 graad zich uitſtrekt, dat voor de breedte 187½ en voor de lengte 127½ mylen uitlevert, en dat dan in 't rond ontrent 525 of 530 mylen uitmaaken zou; hoe goed nu de oude Kaart ook in zich zelven zy, zal men uit deeze nieuwe, en uit onze beſchryving klaar genoeg zien, dat het in opzigt van de plaatzen, die tuſſchen Banjar Maſſin en Cotaringan leggen, ongelyk grooter wezen moet.

Grenzen. Des zelfs grenzen zyn in 't N. 't eiland Paragoya of Calamianes, in het O. Mangindanao en 't eiland Celèbes, in 't Z. de eilanden Java, Bali, Sumbawa, enz. in 't W. de Maleitze kuſt, en in 't N. W. 't koninkryk Siam.

Het is een van de rykſte en heerlykſte eilanden, die 'er in de wereld zyn; doch in zyn binnenſte nog niet regt bekent.

Men heeft maar 4 of 5 koningen en hoofdplaatzen op het zelve, die tot nog toe met den naam der koningen van Banjar Maſſin, van Succadana, van Landa, der Sambas, van Hermata, Jathoe, en van Borneo, bekent zyn, van alle de welke wy hier en daar zullen ſpreken.

Die van Banjar Maſſin ſchynt wel de magtigſte te zyn, ook is hy wel 't meeſt bekent. Banjar Maſſin.

Dit Banjar Maſſin is geen ſtadt, gelyk men voorgeeft; maar alleen een dorp. Het legt in 't Z. ontrent op de breedte van 4, en op de lengte van 155 graaden; aan een groote breede rivier, die van haaren mond tot aan Banjar Maſſin zulken rek beſlaat, dat men wel 3 dagens ſcheppens werk heeft, om de rivier uit, en in zee te komen.

Men heeft hier en daar eenige banken, doch egter wel 3 of 4 vadem waters tuſſchen de zelve, en als men 'er binnen gekomen is, word het 'er veel dieper, zoo dat men daar na wel 6 of 7 vadem diepte krygt, alwaar men op een zeer goede moddergrond ten anker komen kan.

In de zelve zyn doorgaans weinig droogten; doch hier en daar doen zich wel eenige hooge eilanden 2 of 3 mylen na boven, en ook 2 mylen van Banjar weer anderen, en voor al 3 eilanden op, even beneden welke, regt voor deze plaats leggende, zich een ſwaare ſpruit in de hoofdrivier ontlaſt, langs welke de dorpen Tatas, en Cajoe Tengah leggen, gelyk Banjar zich aan een klein watertje vertoont, na 't welke men tuſſchen twee van die eilandekens doorvaart.

Hoewel dit voor de hoofdplaats van

't ryk

't ryk dezes konings gehouden word, houd deze vorst egter doorgaans zyn Hof in Tatas, en Cota Tengah, waar by nog 2 of 3 kleine dorpen leggen. Deze voornoemde spruit ontspringt uit zeker klein gebergte digt aan zee, in welke bergen ook slegt goud valt.

Huizen. In Banjar Massin zelf zyn veel huizen, meest van Bamboezen op zyn Indiaansch opgeslagen, hoewel ook zommige van planken gemaakt. Deze zyn doorgaans zoo buitengemeen groot, dat 'er wel 100 huisgezinnen in een huis konnen huisvesten, waar in ook yder huisgezin zyne byzondere vertrekken heeft; doch in zulk een huis woonen gemeenelyk geen andere, dan bloedvrienden. Zy zyn als de Macassaarze huizen, op staaken of palen gebouwt, onder welke zy dan ook gewoon zyn hun vee op te queken.

Ingezetenen. De ingezetenen alhier aan strand zyn oorspronkelyke Javaanen, Johoreezen, Maleyers, Maningcabers, of Palimbangers, Macassaaren, enz., van waar het ook komt, dat men hier Maleits, Javaans, Macassaars, en Sumatraans spreekt. Men oordeelt egter, *dat de meeste uitgewekene Javaanen zyn*, die met een Madurees Prins, een bastaart van zekeren *Soesoehoenan*, die zyn vaders toorn vreesde, herwaarts geweken zyn, en zich hier nedergezet hebben. Het zyn trouwlooze en moorddaadige menschen; doch landwaard in op 't gebergte heeft men eenige bergwoonders, die van een beter aard schynen, en die, behalven dat zy de grootste schatten van dit land bezitten, onder hen ook zeer fraai beshedene, byzonder blanke, en zeer verstandige vrouwlieden hebben, waar mede de koningen en princen op dit land zelf zich in den echt begeven.

Hier is zeer grooten handel van verscheide volkeren, die op deze plaats, en op andere dorpen van dit eiland, vaaren, waar onder de Chineezen, Siammers, Johoreezen, Javaanen, Palimbangers, Portugeezen, Engelzen, en de Nederlanders wel de voornaamste zyn; doch de Chineezen maaken een groot deel van Banjar Massins ingezetenen uit.

De Waaren, die hier, of elders op dit eiland, vallen, zyn deze:

Waaren, hier vallende, of hier getrokken.

Goud, in menigte, 't zy stofgoud, 't zy by klompen, doch 't een slegter als 't ander.
Diamanten, voornamentlyk in 't ryk van Succadana, Lave, en elders.
Peper, meest over al in 't land, en ook op Banjar, in groote menigte.
Nagelen. / Nooten-muschaaten. } doch in geen groote menigte, en maar boven in 't gebergte.
Paarlen, op de Noordkust alleen ontrent het dorp Borneo, en op Calca, Saribas, en Melanoege.
Camfer, in 't ryk van Succadana.
Benzoin.
Draakenbloed.
Rottings. / Calambac. / Agelhout. } op Succadana.
Yzer, op 't eiland Crimataja by Succadana.
Koper.
Tin.
Bezoar, Aapen- en Bokkensteenen.
Pedra de Porco.
Toetombos, of doozen van fyne Rotang en bladen gemaakt.
Wasch.

Hier tegen trekken zy weder sterk deze navolgende Waaren:

Langwerpige Roode Agaatsteenen.
Roode Agaate Ringen.
Kopere Armringen.
Allerlei Coraalen.
Porcelyn.
Ryst.
Amfioen.
Zout.
Ajuin.
Look.
Zuiker.
Tamarinde.
Allerlei Lywaaden, en Kleeden.

Om deze Waaren tegen andere te verruilen, of tegen gereet geld te verwisselen, komen hier wel 10 of 12 Jonken jaarlyks uit China, Siam, en Johor, die wel tusschen de 2 of 300 lasten konnen voeren, welke weg hen door de *Portugeezen van Macao gewezen is*, die hier alle jaar wel 4 of 5 schepen met Peper, en andere Waaren, van daan haalen.

Ook gebeurt het nu en dan, dat 'er, om den voordeeligen handel hier te vaster te maaken, ook wel Gezanten met zeer heerlyke geschenken van den koning van Siam, of van de Chineezen, Portugeezen, en andere volkeren, aan den koning van Banjar Massin gezonden worden, alzoo men hem als den voornaamsten vorst van dit eiland aanmerkt.

Om daar nog meer schyn aan te geven, doet dit koninkje zich zelven dan eens keizer van 't eiland Borneo, en dan eens *Panombahan*, dat in 't Javaansch den aanbiddelyken beteekent, noemen, waar in hy den *Soesoehoenan*, of keizer van Java, schynt na te aapen. Ondertusschen is hy niet minder, als een keizer van dit eiland, dewyl hy over veel andere koningen niets te zeggen heeft, hoewel hy zyn best nu en dan wel gedaan heeft, om over den koning van Succadana den meester te spelen.

Hier valt veel Peper, en in de binnen- en berglanden, onder dezen vorst staande, zeer veel goud in 't gebergte, dat ook de rivier, die men eenige mylen verre opvaart, af komt stroomen, en hier en daar in groote zandkuilen en poelen valt, uit welke het door den Inlander in schotels opgezamelt, en uitgezogt word, zynde het eene wel wat beter van alloi, als 't ander.

Om in die landstreke, daar 's konings goudmynen zyn, te komen, heeft men ettelyke dagen eerst te water, en daar na nog wel 8 of 10 etmaal te land werk.

Men gaat van Cajoe Tengah en Tatas (waar ontrent 2½ mylen Bewesten Pateti legt) met praauwen de rivier op, en na 4 of 5 dagen onderweeg geweest te zyn komt men by 's konings Peperdorpen, Compay, Lusong, Borangbaha, Moranpijouw, Nagarra, Alei, Nahara, Nantsja, Blantsja, Comenting en Bonnawa Tengah, waar na men, weer een togt van 3 dagen doende, op Bonnawa Asam komt, daar 's konings Landvoogt legt, die 't opzigt over zyne goudmynen van Alei tot hier toe heeft, en die alle jaar zyn tienden en regten ophaalt, waar van hy hem juist de allernetste rekening niet doet, dat dien vorst, om dat hy die swaare togt niet altyd zelfs ondernemen kan, wat door de vingeren zien moet, om dat hy niet verzekert is, dat een ander hem getrouwer handelen zal.

Als men nu nog 2 of 3 dagen verder gaat, komt men by de dorpen Plajoejali Tengah, Cotiel, en Paracle, daar het koninkryk Jathoe een einde neemt, tot hoe verre toe men te water gaat.

Daar na stapt men te land, en word in hangmatten op 't gebergte 9 of 10 etmaal verre gedragen, daar men verscheide groote dorpen, sommige boven op een zeer hoog gebergte, en andere in 't hangen des zelfs, heeft.

Hier valt niet alleen veel stofgoud; maar dit mineraal ook met groote stukken, voornamentlyk in zekere poel, daar het door de afstroomende rivier in nederstort.

Ik weet, dat hier in stukken van 10, 15, 20 en meer ponden gevonden zyn; doch het water, in deze poel eenigen tyd gestaan hebbende, is yskoud, waarom men den inlander beswaarlyk 'er toe krygen kan, om het 'er uit te haalen; en als zy dit nog al doen, zullen zy, uit een onnoozel bygeloof, noit aan de groote klompen goud durven raaken, alzoo zy die voor den vader en moeder van 't minder goud houden, en vreezen, dat zy dan geen goud meer zouden konnen verzamelen; dat hen de tyd egter wel anders geleert heeft.

In dit gewest valt niet alleen goud; maar ook yzer, koper, en tin.

Vyf dagreizen verder om den N. is een gebergte, daar krystal in menigte, en waar onder nu en dan wel een fraaje diamant valt, tusschen welke en 't krystal deze inlanders of bergboeren geen onderscheid weten.

Het ryk des konings van Banjar Massin strekt zich van daar meest N. wel 3 of 4 graaden verre, en na 't W. tot aan Cotaringan uit, alwaar de uiterste grenspaal van dit ryk is. Grenspaal dezes Ryks.

Om nu ten naasten by gissing te konnen maaken, hoe verre zich dit ryk uitstrekt, moet men weten, dat men 12 of 14 dagen, met een maatige koelte langs de wal zeilende, van nooden heeft, eer men by de rivier van Cotaringan komt, die men dan nog eenige mylen opvaaren moet, eer zich 't dorp Cotaringan opdoet. Schoon nu Cotaringan maar ontrent 45 mylen van Banjar Massin legt, kan men wel 100 mylen, na gissing, in 't zeilen vertieren, vermits men hier door de tegenstroomen zeer dikwils lang zukkelen moet, dat egter, by een goede rekening, maar op 45 mylen uitkomt.

Na dat men van Banjar, Tatas, en Cota Tengah W. aan *vertrokken is*, ontmoet men de dorpen Campay, Lusong, Nagara, Alei, Enlavoemaas, *Conlohongi*, Oelang Djati, Labeyer, Soengei Benaar, Soengei Camonti, en Caljong Campang, ontrent welke laatste plaats ook zeer veel goud valt.

Wat Noordelyker heeft men de rivier en 't dorp Tabanjouw, daar meest timmerlieden woonen, van waar men wat verder by een ongemeene groote rivier, en by 't dorp Mandaway komt, alwaar veel goud, draakenbloed, wasch, bezoarsteen, rotangs, en toetombos vallen.

Naast daar aan grenst het dorp Symanauw, en dan nog eenige mylen Westelyker ontmoet men de rivier Sampit, diens mond 2½ myl breedt; en voor welke zulk een groote baai is, dat 'er wel 1000 schepen, voor alle winden beschut, ten anker konnen leggen. Langs dezen stroom is mede grooten handel in goud, en andere waaren, alzoo hier ook Nagelen en Nootenmuschaaten vallen, die in deugd voor de Ambonsche Nagelen en Bandasche Nooten niet behoeven te wyken; doch zy zyn 'er in zulken overvloed niet, dat men 'er handel mede zou konnen dryven, en zy vallen boven in 't gebergte, van waar de bergboeren die afbrengen, en voor geringe snuisteryen aan de strandwoonderen, die dezelve weer met veel winst aan de Tsjineezen, en anderen verhandelen, overgeven.

Daar na ontmoet men het dorp Cotatinggi, met een versche rivier Bewesten 't zelve, en nog wat Westelyker de Slykhoek, of Kyvershoek, en nog wat

Weste-

Westelyker de rivier en 't dorp Ponboang, daar veel goud, en schoone rottingen vallen, en dan komt men by 't dorp Cotaringan, daar het einde en de uiterste grenspaal van 't Banjar Massins ryk is, en alwaar het tegen dat van den koning van Succadana stoot.

Dit dorp legt ook aan een schoone rivier, die in goudrykheid en overvloed van kostelyke waaren alle de voorige dorpen zeer verre overtreft.

Krygsmagt des konings van BanjarMassin. Van wat vermogen nu deze voornoemde dorpen zyn, en wat manschap zy in staat zyn om voor hunnen koning op te brengen, kan men van yder in 't byzonder zien.

	levert manschap uit.
Cajoe Tengah.	1800
Tatas.	700
Campay, en Lusong.	400
Voeren parangs, en spatten.	
Nagara.	500
Gewapent met eenig schietgeweer, doch meest met lancien, spatten, en krissen.	
Alei.	500
Enlavoemaas.	400
Conlohongi.	500
Oelang Djati.	200
Labeyer.	200
Soengei Benâr.	100
Soengei Camonti.	400
Caljong Campang.	200
Tabanjouw.	200
Mandaway.	150
Symanauw.	150
Cota Tinggi.	150
Ponboang.	150
Cotaringan.	500
koppen	*7200*

Waar uit men dan afmeten kan, wat magt deze vorst in staat is om by den uitersten nood in 't veld te brengen.

Buiten de voornoemde plaatzen ziet men 12 of 13 mylen Bewesten Banjar Massin, en verder op van daar, nog verscheide hoeken, of plaatjens, die wy in de kaart aanwyzen, als Tandjong Rodi, in de groote kaart Tandjong Poera genaamt.

Men ziet ook Cardi, by Soengei Camonti, en meer dorpen nog al N. Westelyker, ons onbekent.

Succadana. Wanneer men nu hier van daan al W. en N. W. aangaat, neemt het ryk des konings van Succadana, zoo als men de rivier van Cotaringan voorby is, een begin.

Twaalf mylen Bewesten die rivier ontmoet men eerst een andere versche rivier, en daar na, na eenige reven langs strand (waar op eenige eilandekens leggen) Tandjong Sanbaur wat N. Westelyker, daar de wal na 't N. W. draait, alwaar men dan ten N. W. van een klein spruitje 't hoog land van Condawanga, en wat hooger op buiten de wal de eilanden Monkoedoe, en Toekoeke, en verscheide andere plaatzen, hoeken, en rivieren tot Succadana toe heeft, die in de kaart blyken.

Deze koning is in verre na zoo magtig niet, als die van Banjar Massin, alzoo hy niet boven de 1000 gewapende mannen onder zich heeft, waar onder 'er egter veele zyn, die schietgeweer gebruiken, en vry wel daar mede weten om te gaan; doch schoon hy zoo magtig in volk niet is, is hy egter veel ryker, als de koning van Banjar Massin, zoo door zyn diamantmynen, als om den overvloed van kamfer, die hy bezit, en de ander niet, ten zy hy die hier, of elders van daan, kryge.

Het dorp Succadana, dat ontrent in 't W. Z. W. aan een rivier, die men wel 40 mylen met chaloepen op vaaren kan, en op 1½ graad Z. breedte legt, is in zich zelven maar een geringe plaats, daar men ontrent 5 of 600 huizen, op de zelve wyze als die van Banjar gebouwt, heeft.

Schoon hier noit diamanten zoo groot als een half hoender ei vallen (hoedanige de koning van Golconda uit zyne mynen gehad heeft) zyn 'er hier egter als groote *knikkers*, en *als kleine stuiters*, of als duiven eyeren gezien.

Om van alle de zelve meester te worden, is deze vorst gewoon eenige welgewapende vaartuigen aan de mond van zyn rivier te doen oppassen, om zyn ingezetenen te beletten, van die aan eenige vreemdelingen te verpassen, en om hen dus te dwingen van ze alle by hem te *brengen, daar voor hy hen dan niet meer* geeft, als *hy wil quyt zyn*; doch dit belet niet, dat zy 'er nu en dan wel eens op uitsnuiven, wetende tegen wat tyd zekere Bantamze, Djohoreesche, en andere vaartuigen daar komen zullen, die, zonder deze vaartuigen des konings te ontzien, 'er de rivier op invaaren, en dus al zeer veel diamanten weten te krygen, gelyk ik 'er verscheide, door de Bantammers op Batavia te koop gebragt, van gezien hebbe.

Wat Westelyker als de rivier van Succadana, eenige mylen buiten de wal, heeft men eenige eilanden, en daar onder Lajak, Crimataja, en meer andere, op welk laatste zeer veel yzer valt, waar van de Succadaners (onder welke de zelve staan) hunne krissen, lancien, pieken, enz. maaken; behalven dat 'er door die van Palimbang, Bliton, Banka, en Djohor, die jaarlyks hier na toe veel roofvaartuigen in December zenden, zeer veel yzer hier van daan gevoert word.

Pas Benoorden den Evenaar begint het ko-

Landa. koninkryk van Landa, en men ziet het dorp van dien naam aan den grooten ſtroom Lauwe al vry net leggen, alwaar die vorſt zyn hof houd. Buiten deze rivier heeft men hier ook den ſtroom Moira Sambas, Mampava (die zeer ondiep is) en meer anderen.

Dit ryk van Landa plagt in oude tyden onder den koning van Soerabaja, op Java, te ſtaan; en ook ten grooten deelen, in de Heer *Blommaarts* tyd, van die van Succadana af te hangen; doch jegenwoordig is daar een koning, die met den zelven, nog ook met anderen, niets te doen heeft. De plaatzen Benoorden Succadana, tot Landa toe, ziet men in de kaart uitgedrukt.

Al verder om de N., op den 2^den^ graad Benoorden den Evenaar, heeft men eerſt Hermata (daar dat gansch koninkryk na genaamt word) en dan het land van den koning van Sambas, het welk eenige mylen landwaard in legt, *aan een ſpruit* van een ſwaare rivier, die zich in drie groote takken verdeelt. Dit is een magtig koning, van welken wy hier na breeder ſpreken zullen. In zyn land vallen ook ſchoone diamanten, en meer andere dierbaare waaren, die hy van de wilden en bergboeren (dewyl men landwaard in ſwaare gebergten, en zeer groote bosſchen heeft) voor deze en gene geringe ſnuiſteryen inhandelt. Tuſſchen dit Sambas en het dorp Borneo (waar na 't eiland zyn naam draagt) heeft men eenige rivieren, hoeken, en zeer weinig dorpen, in de kaart al mede net uitgedrukt, te zamen wel 40 mylen, en meer, beſlaande.

Sambas.

Vlak in 't N., of ontrent in het N. N. W. onthoud zich de koning van Borneo in het dorp van dien naam, dat al mede aan een grooten ſchoonen ſtroom by een zeer groote baai legt, die aan wederzyden in 't O. en W. een ſwaar rif heeft, vlak voor welke zich 3 eilandekens, die al wat bergagtig zyn, opdoen.

Borneo.

Men ziet 'er 3 by een, 12½ myl buiten de wal, Poelo Tiga, en nog een, Monpiacem genaamt, met nog een klein zonder naam; ook ziet men by de zelve eilanden een ſwaar rif N. O. en N. W. ſtrekkende.

Hy word by zommigen voor den hoofdkoning en dit dorp voor de hoofdplaats van het gansch eiland gehouden. Het legt aan een groot moeras, en meeſt altyd onder water, zoo dat men meeſt met vaartuigen aan de huizen, die wel 2 of 3000 in getal, en veel van planken zyn, vaaren moet. Ook hebben zy buiten de huizen, die hier by een ſtaan, nog veel andere land- en thuinhuizen, daar zy zich in een groot getal, altyd met pyl en boog en met ſpatten gewapent, onthouden.

Die van hunne ſpatpyltjes getroffen word, is doorgaans een man des doods. Het zyn kloeke en ſtoute, doch te gelyk ook trouwlooze menſchen, op de welke geen ſtaat ter wereld te maaken is, gelyk de onzen ondervonden hebben.

N. O. van 't dorp Borneo op ontmoet men eerſt Quelle Copam een dorp, aan een rivier: wat verder N. op is weer een rivier, daar de wal met een grooten hoek, Tandjong Sabaon genaamt, na 't N. W. uitdraait. Wat verder O. aan draait het land met een bogt, en alwaar men 't dorp Tangiſſer, ontrent 7 mylen van dien hoek, leggen heeft.

Zes mylen verder heeft men 't dorp Quinoni (waar voor, 5 mylen buiten de wal, weer 3 eilandekens leggen) en 4 of 5 mylen N. O. op het dorp Bacaraca; ontrent nog zoo veel verder Baja Moma by een ſpruitje (daar men 3 mylen buiten de wal weder 2 eilanden heeft) waar na zich 2 mylen verder 't dorp Api Api opdoet, *van waar de wal na 't N.* en N. O. tot aan den Tandjong ofte hoek Sanſaon wel 14 mylen verre omdraait, terwyl zich 2 mylen van Api Api de vloed Sandanaon zeer luſtig vertoont.

Van dezen hoek Sanſaon tot Tandjong Mater (die vlak N. aan draait) heeft men 11 mylen van nooden, waar voor ettelyke mylen buiten de wal 4 groote en eenige kleine eilanden leggen. Na dat men voorby de baai van Marudo, digt by Tandjong Mater, en ontrent 8 mylen van dien hoek N. W. aan, gekomen is, heeft men buiten de wal Poelo Avigo; en wat verder N. W. op Punta Corpaon, daar men ook ettelyke kleine eilandekens tuſſchen deze en den voorigen hoek heeft; gelyk zich al verder op zoo langs de wal, als 'er buiten, eenige reven vertoonen.

Van den hoek Corpaon (zynde een uitſtekende N. Ooſtelyke hoek) draait de wal met een groote baai, die wel 17 *mylen van den eenen* tot den anderen hoek breedt, en 17½ mylen diep is, na 't O. Deze baai word doorgaans de St. Anne-baai, en ontrent des zelfs midden, daar men inkomt, Egane genaamt. Buiten de zelve ettelyke mylen na 't N. legt 't eiland St. Michiel, nevens nog 5 kleine eilandekens. Aan den Ooſtkant van de St. Anne-baai legt Tandjong Matte, waar voor men een ſwaar rif, en ettelyke eilandekens daar buiten heeft.

St. Anne Baai.

Van Tandjong Matte 5 mylen heeft men weer O. aan een kleinen hoek, en Beooſten den zelven de rivier Siſor, waar na zich een klein baaiken met 2 ſpruitjens tot China Baſagon (den naam van een dorp) opdoen, gelyk men tuſſchen die rivier Siſor, en dit dorp, O. N. O. op 3 eilandekens eenige mylen buiten de wal ziet.

Daar na al O. aan tot de O. hoek 10 my-

mylen voortgaande, ontmoet men nog 3 rivieren, en dan buigt de wal van dien O. hoek af hoe langs hoe meer na 't W., daar zy de Dwaalbaai, 5 mylen breedt, en 8 mylen diep, en in 't midden van welke een klein ritje is, maakt; van waar zy door 't O. vlak Z. O. aan met een zeer flaauwe en lange bogt, wel van 53 mylen, tot aan den hoek van St. Antoni draait. Twee mylen Z. aan van de Dwaalbaai ontmoet men het dorp Cavaon, nog maal zoo verre Z. aan Tandjong Tape, daar de kust weer W. aan 2 of 3 mylen en dan weer Z. O. aan 2 mylen uitloopt, alwaar zich Costa Brava, of een woeste kust, gelyk zich digt by Tandjong Tape 't eiland St. Augustinus, nevens 3 of 4 kleine eilandekens opdoet. Deze woeste kust zoo Z. O. aan al langs gaande, ontmoet men 10 mylen verder St. Lucia baai, 8 mylen verder 't dorp St. Antonio, en 7 mylen verder de baai van St. Vit; gelyk men 6 mylen verder het dorp Laton heeft. Nog 14 mylen verder heeft men Porto Tube, zynde een zeer goede haven, en nog 8 mylen verder heeft men den hoek van *St. Antoni*, tusschen welke en de baai van St. Vit buiten de wal 24 of 25 mylen zich ettelyke reven of droogten met eenige kleine eilandekens, van welke 'er sommige in de kaart met haare naamen uitgedrukt staan, vertoonen.

De Dwaal Baai.

Van den hoek St. Antoni af, daar die flaauwe lange baai eindigt, en by welke digt aan de wal 4 eilandekens leggen, draait de kust weer Z. O. aan 10 mylen verre tot aan *Aart Gyzens* stompen hoek, van waar de wal weder 6 of 7 mylen verre meest W. aan loopt, tusschen beide welke O. en W. hoeken men 2 rivieren heeft. *Van daar, of van de Westelykste* rivier Z. O. ten Z. aan loopt men ontrent 10 of 12 mylen verre tot Tandjong Brouw, of Deutekomshoek, daar men weer een baai van 3 of 4 mylen breedt en wel 8 mylen diep, met een groot eiland in 't midden pas buiten de wal Z. O. en N. O. gestrekt leggende, by het dorp Coeti heeft, daar zich ook een rivier ten Z. van een dikken hoek vertoont.

Van de rivier van Coeti 4 of 5 mylen Z. aan heeft men het dorp en de rivier van Monta; daar na buigt de wal met een dikken hoek van 5 of 6 mylen lang tot het dorp en de rivier van Billipapan, en nog 3 mylen verder vertoont zich het dorp en de rivier van Passir, met welke lieden van Passir en Coeti die van Macassar wel gewoon zyn te handelen, dat men breeder onder de stoffe van Macassar zien kan. Tusschen Billipapan en Passir heeft men een dorp, het Slangevangers Kerkhof, alzoo men daar veele en zeer vergiftige slangen heeft.

De Dorpen Coeti, Billipapan en Passir.

Vier mylen van Passir, al Z. aan, legt Passir Brava, of het Woest Passir, mede aan een schoone rivier, van waar de wal met twee hoeken 2 of 3 mylen verre na 't Z. O. draait, tusschen de welke zich ook een rivier vertoont. Een weinig verder Z. ten W. op heeft men 't dorp Pammatan aan een schoone rivier, 2 mylen verder 't dorp Apper by een rivier; dan 3 mylen verder den langen hoek Tandjouw by een rivier, tusschen welke, en de rivier van 't dorp Pamoekan, 2 mylen verder gelegen een kleine baai, gelyk 'er wat verder nog een riviertje is, en 4 of 5 mylen van Pamoekan het dorp en de rivier van Capoes, strekkende de wal allengskens al hoe langer hoe Z. Westelyker tot Oedjong Selatan of den Z. hoek toe, die zich van Coeti wel 40 of 50 mylen verre uitstrekt, en meest Z. Z. W. aan draait.

Van Capoes 2 mylen verder gaande, heeft men het dorp Catappa, van welkers rivier men tot het dorp en de rivier van Camla 5 of 6 mylen van nooden; gelyk men tusschen beiden nog 2 rivieren heeft.

Van Camla tot het dorp en de rivier van Boekil heeft men 4 mylen van nooden, en tusschen beiden vertoont zich nog een schoone rivier in 't midden van dien weg, gelyk men af en aan die rivier pas buiten de wal 3 kleine eilandekens Z. en N. ontrent 1 myl van malkanderen en vlak in 't Z. O. nog een groot eiland, Poelo Laoet genaamt, ontrent 2 mylen van de wal leggen heeft.

Verscheide andere Dorpen en Rivieren.

Dit eiland, dat Z. W. en N. O. wel 10 mylen lang, na de Z. kant 3 of 4, en na de N. kant ontrent 5 of 6 mylen breedt, en daar ook van een fraaje baai en van verscheide rivieren aan de N. W. kant, doch maar van eene aan de Z. O. kant voorzien is, heeft aan de Z. O. kant ook een kleine baai, waar in 3 eilandekens gelyk 'er nog 8 aan de Z. hoek van dit eiland leggen.

Vyf mylen van het dorp Boekil heeft men aan een fraaje rivier het dorp Auwer leggen; buiten welken stroom men nog een andere, die grooter is, tusschen beiden heeft. Van Auwer tot het dorp en de rivier van Kintap heeft men 3 mylen van waar de wal van 't Z. al meer en meer na het Z. W. draait. Twee mylen verder na den Z. hoek doet zich 't dorp Assamassan, en die rivier, nog 3 mylen verder het dorp en de rivier van Tape, en daar na nog 4 of 5 mylen verder de Z. hoek op, die wel 6 mylen lang, en 2 of 3 mylen breedt is.

Van dezen hoek buigt de wal, die daar vry revig is, vlak na 't N. wel 7 of 8 mylen tot aan Banjar Massin na binnen, zonder dat men iet anders, dan diversche

rivieren ontrent 1 of 2 mylen van Banjar Massin, tusschen beiden ontmoet. Waar by wy dit gansch eiland omgewandelt hebbende, nu nog maar weinig, van 't geen men daar binnens lands heeft, te zeggen hebben, alzoo 't meest uit swaare bosschagien en gebergten, gelyk men uit deze onze kaart zien kan, bestaat.

Borneo van binnen.

By de stadt en baai van Marudo, in 't N., heeft men de St. Pieters berg.

Ontrent Succadana, en Bewesten 't zelve, doen zich landwaard in de koningryken Hermata, Landa, en Lava, (daar veel diamanten en ook peerlen vallen) met hunne groote dorpen op, zoo als zich die ryken na 't O. van 't W. strand af uitstrekken; en Bezuiden de rivier van Succadana vertoont zich 't hoog land van Kondawanga tusschen die rivier, en tusschen die van Mandaway en van Banjar Massin, en Benoorden Cotaringan, als een zeer groot en woest land, van het welke, gelyk mede van het zeer woest, groot, bosschagtig, en zeer bergagtig landschap van Marudo, aan de N. zyde van het land, niet veel, vermits die landen nog weinig bekent zyn, te zeggen valt; hoedanig het al mede met 't landschap der Sambas, Benoorden Hermata, gelegen is.

Meest onbekent.

Men houd de volkeren van het dorp of vlek Borneo voor de rykste van 't geheel eiland, niet alleen om dat 'er mede zeer veel stofgoud valt, maar om dat die soort van goud veel zuiverder, hooger, en beter van alloi is, dan 't gene men op alle die andere plaatzen vint. Daar beneven heeft men hier ook veel en zeer goede ja (zoo men wil) de beste kamfer van geheel Indiën, en meer andere fraaje waaren, die hier met groote winst gezogt, en tegen kleeden sterk geruilt worden.

Deze Bornéërs hebben ook ongemeene schoone, hegte, en groote praauwen, waar van 'er zommige wel 8 of 10 voeten wyt, wel 40 of 50 voeten lang, met een groote tent in 't midden, en van 30 of 40 scheppers voorzien zyn; hoedanige men hier al veel vind, alzoo zy wat landwaart in groote bosschen, vol swaare boomen, en voor den arbeid overvloed van menschen hebben, alzoo 't daar van hier over al krioelt.

Dit is wel 't voornaamste, dat wy van dit groot en woest eiland weten te zeggen, alzoo 't van binnen zeer weinig, en maar hier en daar aan de stranden bezogt, en bekent is. Binnen in 't land is het vol swaare gebergten, en alomme met zulke digte en akelige bosschagien bezet, dat 'er niet door te komen is.

Men heeft in de zelve een soort van Aapen waar in de beste Bezoars, Aapensteenen genaamt, vallen, en ook een soort van Bokken, uit welke men mede een slegter soort van Bezoarsteenen in een groote menigte bekomt. Ik hebbe van die Aapen gezien die spierwit, en ook eenige die pikswart waren; ook vallen 'er Orang Hoetans, of boschmenschen, een soort van zeldzaame Aapen, die regt over eind gaan, in allen deelen de gedaante en manieren van een mensch hebben, en aan de welke niets, dan de spraak ontbreekt. Ik heb 'er twee levende van gezien, en de laatste by den Heer *Camper*, Heere van Ouwerkerk aan de Yssel, welke zyn Eerw., tot Leyden woonende, nog (zoo niet beter weet) in een fles of pot in liqueur te zien heeft.

Men heeft 'er van die soort van Egels, of stekelverkens, waar in die heerlyke *Pedra de Porco*, of verkensteen, valt. Mogt men dit land eens wat dieper onderzoeken, men zou 'er zekerlyk schatten, die nog onbekent zyn, vinden.

TWEEDE HOOFDSTUK.

Wanneer Bornéo *den* Europeërs *bekent wiert. Wanneer de* Portugeezen *hier quamen.* Nederlanders *hier.* Van Noord. Warwyk. Roef. Michielszoon, *en* Blommart. *Verbond met den koning van* Sambas *in 't jaar* 1609. *gemaakt.* Vaak. *In 't jaar* 1623. *'t* Comptoir *van* Succadana *geligt.* Hoogkamer *hier.* *In 't jaar* 1711. van den Bosch *hier na toe.* *In 't jaar* 1712. Gezanten *van* Banjar Massin *op* Batavia. Engelschen.

Wanneer dit eiland aan de Europeërs eerst bekent geworden is, konnen wy niet zeggen.

Wanneer Bornéo den Europeërs bekent wiert.

By den landbeschryver *Ptolomeus* komt het met den naam van *Insula bonæ Fortunæ*, of 't goeder geluks eiland, voor; maar die dat eiland, en de *Aurea Chersonesus*, benevens andere landen, daar ontrent, zoo als hy die in zyn kaart van Indiën vertoont, eens aandagtig beschouwt, zal moeten bekennen, dat hy de zelve voorstelt, als een man, die 'er gansch niet af weet; alzoo de *Aurea Chersonesus* hier by hem in 't O. geplaatst is, daar die eigentlyk Bewesten Bornéo legt. Ja al dat hy verder van Indiën opstelt, is geen lezens waardig.

Onder de Europische Natien komen my 'er drie voor, die dit land eerst ontdekt, of hier gehandelt hebben, te weten, de Portugeezen, Nederlanders, en Engelschen.

1527. De Portugeezen zyn hier lang voor ons geweest, en zyn de eerste onder de Europeers, dien (voor zoo verre my bekent is) de eere van de ontdekking dezes eilands, dat geene der Ouden gekent hebben, toekomt.

Wanneer de Portugeezen hier quamen.

De eerste, die daar last toe gaf, was *George Meneses*, Landvoogt der Moluccos, die in 't jaar 1527. (in plaats van *Garsias Henrik*, die 't van den onderkoning belast was, maar die het geweigert had) *Vasco Laurens* langs den weg van Borneo zont, om dit eiland wat nader te ontdekken. Hy vertrok met een Cora Cora, en kreeg by dien koning (die by *Orosius* niet al te net uitgedrukt word) door *Alfonso Perez*, die daar scheen bekent te zyn, toegang, en verzogt van dien vorst verlof voor de Portugeezen, om in dat eiland te mogen handelen; om 't welk te eer by dien koning te krygen, hy den zelven een zeer kostelyk tapyt aanbood, waar in 't huwelyk des konings van Engeland met de moeje des Keizers na 't leven uitgebeeld was. De koning van Borneo (mogelyk wel die van 't vlek Borneo) vraagde hem, wat alle die beeltenissen en figuuren op dit tapyt te kennen gaven, 't geen hy hem zeer klaar uitlei; maar als hy hoorde, dat dit een koning, als hy, en een gekroont vorst van Engeland was, vermoedde hy, dat deze Portugees hem met dit tapyt en alle die beelden een quaaden trek zogt te speelen, en dat hy door toovery al deze beelden wel levend maaken, en hem met zyn gansch ryk daar door bederven kon; waar over hy zoodanig ontstelde, dat hy last gaf dit tapyt met ter haast weg te doen, en hy zou die Portugeezen zeer quaalyk gehandelt hebben, zoo *Alfonso Perez*, en eenige Moorsche kooplieden, hem geen nader berigt daar af gegeven hadden. Egter verbood hy toen de Portugeezen om 'er te komen handelen, en belastte hen aanstonts dit eiland te verlaaten.

Gonsalvo Pereira, vierde Landvoogt van Ternate, gierde, wanneer hy van Malakka vertrok, in 't jaar 1530. op Borneo mede aan, en maakte by die gelegenheid vrede met dien koning.

Naderhand zie ik, dat eenen *Pedro Teixera* dit eiland bevaaren, en daar van getuigt heeft, dat hy het van den W. hoek tot de haven van Borneo langs die kust zeilende, bevonden had ontrent 200 mylen lang te zyn, 't welk zoo 't waar is, zou 't wel 7 of 800 mylen in den omtrek zyn.

Buiten dit geval ontmoet ik in de schriften der Portugeezen niet meer van dit eiland; egter is ons klaar uit andere schriften gebleken, dat zy van tyd tot tyd zeer sterk hier op gehandelt, en groote voordeelen gedaan hebben, gelyk die van Macao hier op nog sterk handelen met kleeden, waar tegen zy zoo veel Peper, en andere kostelyke waaren, inruilen, dat zy 't eene jaar door 't andere hier wel 3, 4, of 5 schepen met Peper van daar gevoert hebben. 1600.

De eerste Nederlander, die op dit eiland verscheen, is de dappere zeeheld *Olivier van Noord* geweest.

Nederlanders hier.

Hy quam den 26sten December 1600. met 't schip Mauritius in de groote baai van 't vlek Borneo ten anker, voor welke hy 't zeewaard eenige eilanden, van visschers bewoont, leggen vont, en die in haaren omtrek wel 2 of 3 mylen besloegen. Door dien hier nu zeer veel visch viel, hielt deze koning tot dekking dezer visschers hier gemeenelyk een mosselvloot van gewapende praauwen, die ook dienen om de rivier van roovers te bevryden, en om hem boven in 't vlek Borneo, dat nog wel 3 mylen de rivier op legt, van alles kondschap te geven.

Van Noord.

Hy zont een Tsjinees met een geschenk aan dezen koning, hem bekent maakende, dat zy hier in zyn land als vrienden gekomen waren, die alleen voor hun geld verzogten van levensmiddelen, water, en 't geen hier verder vallen mogt, gedient te worden.

Daags 'ers aan kreeg hy veel praauwen met hoenderen, visch, en fruiten aan boord, waar van hy 't een en 't ander tegen Guinees lywaad (daar zy groote genegenheid toe hadden, hoewel zy geen Hollands lywaad begeerden) verruilde.

Hy kreeg ook eenige Edelen en Orangkaja 's aan boord, die hy zeer vriendelyk onthaalde, en aan welke hy eenige geschenken gaf, om in vryheid te mogen handelen; maar belastte zyn volk goede wagt te houden, en wel toe te zien, dat 'er niet te veel gelyk aan boord mogten komen, om alle ongemakken, verraaderyen, en 't overvallen van zyn schip voor te komen.

Den 28sten dito keerde de Chinees, dien hy met het geschenk gezonden had, te rug, en bragt tyding, dat de koning, bekommert zynde, of wy niet wel Spanjaarts, met welke hy in oorlog was, wezen mogten, in 't eerst swaarigheid gemaakt had, om ons het landen en handelen hier toe te staan; maar dat hy, van de zynen nu beter onderrigt zynde, wel een Nederlander aan land by zich wilde hebben, om op 't gezigt zelf daar over te beter te konnen oordeelen.

De Heer *van Noord* zeide, dat hy dit geerne doen zoude, als de koning hem maar een gyzelaar in plaats wilde geven, 't welk zyn Edelen aannamen hem aan te dienen, aan welke hy toen eenige fraaje roers, en andere wapenen gaf, om die uit zynen naam den koning te schenken.

1601. Dat het hier egter niet helder, en een nest vol schelmen was, bleek dezen Zeevoogt naderhand zeer klaar, alzoo hy den 1sten Januari 1601. agter zekeren hoek, ontrent 1 myl van zyn schip wel 100 praauwen zag vergaderen, van welke 'er naderhand zommige met eenige zakken Peper ontrent zyn schip quamen; doch hy, hun toeleg gemerkt hebbende, verydelde den zelven door aan zyn volk last te geven, van wel op hen te passen, en 'er niet meer dan 2 of 3 binnen boord te laaten komen.

Daar drongen 'er wel veelen van hen tegen in; maar na dat zy merkten, dat de onzen vuur op hen geven wilden, hielden zy af, vraagende, waarom wy op hen schieten wilden; waar op hen geantwoord wiert, dat zy met hunne praauwen wat verder van 't schip moesten gaan leggen, gelyk zy toen deden.

Zy verschoonden zich naderhand wel by hem, van geen quaad in den zin gehad te hebben, maar 't vervolg toonde het tegendeel, alzoo zy den 2^{den} 's nachts vier swemmers voor den boeg zonden, die de kabel van 't schip meinden af te kappen, 't welk zoo 't hen gelukt was, zou 't schip tegen de wal gedreven hebben, alzoo 't maar voor een anker lag, en dan was het zekerlyk weg geweest; doch de onzen de praauw, die zy dryven lieten, gezien, en daar uit hunnen toeleg gegist hebbende, wierden dit gewaar, schoten niet weinig op die swemmers, en beletteden hen dus hun voornemen uit te voeren. Ook hadden zy de onzen al meer poetzen gespeelt, met hen goederen te verkoopen, die zy hen noit, na 't geld al ontfangen te hebben, leverden.

Zy hebben hier (zoo 't my toeschynt) eenige Peper gekogt; doch alzoo de Heer *van Noord* bemerkte, dat zy hem niet wel behandelden, en niet dan quaad in den zin hadden, is hy den 5^{den} Januari van daar vertrokken.

Warwyk. In 't jaar 1604. quam de zeevoogt *van Warwyk* met eenige schepen voor 't eiland Crimata, dat ontrent Succadana legt, en den 13^{den} Maart hier ten anker, daar zy zich ververschten, en van waar hy den 25sten een chaloep na Succadana zont, die van daar 100 R^{ders} aan diamanten medebragt, waar na de Zeevoogt den 7^{den} April 't anker geligt heeft, en van daar vertrokken is.

Naderhand, in Juli, tot Patani zynde, quam daar een jonk met een Gezant van Borneo by *Warwyk*, met 8 Nederlandze gevangenen, van den Zeevoogt *Jacob Heemskerks* volk, met hun ongewapende schuit van eenige Bornëers genomen; doch de koning, hier over misnoegt zynde, zont de zelve nu aan den Heer Zeevoogt te rug, en schreef hem een minnelyken brief, waar by hy hem 1607. den handel in zyn land ook aanbood.

Hy, en den adel aldaar, hadden ons volk zeer wel gehandelt; doch zy hadden veel smaadheden van het gemeen volk moeten lyden.

Ontrent 't jaar 1607. lag op Succadana Roef. als ons opperhooft *Hans Roef*, koopman, die volgens de berigten van daar, in groot gevaar was, om van die inwooners vermoort te worden, alzoo zy wisten, dat hy een groote party diamanten by zich had, waarom hy verzogt ten eersten van daar verlost te worden. Ook hoorde men in Juni tot Bantam, dat de koning van Banjar Massin een jonk, door de Heer *Verschoor*, ons Bantams opperhoofd, gezonden, overvallen, en den Michiels-zoon, en koopman, *Gillis Michielszoon*, door hem ten handel aan land ontboden, schendig vermoord had, waar op de Heer *Verschoor* den 19^{den} dito een chaloep met volk en ammunitie, en *Samuël Blommart* als bevel- Blommart. hebber daar na toe gezonden had, om onze koopliedem met hunne gesteenten van Succadana te ligten; hy quam den 13 Juli weer op Bantam, met tyding dat *Hans Roef* vyf dagen voor hun komst, alzoo hy zich daar niet langer vertrouwen dorst, na Patani vertrokken was.

In 't begin van 't jaar 1609. blykt my, dat de Heer *Samuël Blommart*, opperkoopman met de chaloep de vliegende Draak op Succadana gelegt was, om hier als Opperhoofd onze zaaken waar te nemen. Hy kreeg in Maart last om wegens den diamant-handel een verbond zoo met den koning van Banjar Massin, als met de koningin van Landa, die den koning, haaren gemaal, in Januari uit jaloezy had doen ombrengen, te maaken.

Den 10^{den} September 1710. quam hy van hier met het jagt de Vliegende Draak op Bantam, en verzogt, na dat hy nu een fraaje party diamanten by een verzamelt had, om zyne verlossing, alzoo zyn tyd, of verband om hier te leggen, uit was.

Hy was by een berigt, in 't jaar 1709. gegeven, van oordeel, dat Teyen, (een plaats in de rivier van Lauwe, van waar een rivierken na Landa loopt) Sadong, (Benoorden Sambas, onder den koning van Borneo staande, en van waar men in een dag over land na Landa gaan kan) Manpana (Bezuiden Sambas) en Borneo, de beste handelplaatzen hier waren, hoewel hy Sadong nog voor beter keurde.

Hy zeide ook, dat op Sambas veel slegt goud, als mede bezoarsteenen vielen. Hy had daar op de laatste plaats eenen *Pieter Aartszoon* gelaaten, om den handel van Landa waar te nemen, en ook vernomen, dat 'er ontrent Sambas een rivier was, die zich met een spruit

1609. in de rivier van Landa ontlast, langs welke men dus zeer gemakkelyk op Landa komen kon.

Hy verhaalde, dat die van Sambas en Landa te dier tyd met malkanderen in oorlog waren, en dat in de eerste plaats de ryst veel beter, en tot minder prys, dan wel tot Succedana, te bekomen was.

De Heer *Blommart* had ook een brief van den Heer Prince van Orangie bekomen, om dien aan den koning van Bornèo (te weten dat vlek in 't N. gelegen) te behandigen, en ook last om met den koning van Banjar Massin een verbond te maaken, twee der grootste ryken hier, van 't welke 't eerste aan de N. kant, en 't ander aan de Z. kant van dit eiland gelegen was.

Den 22sten April had men met een jonk van Gressie hier berigt gekregen, dat die van Palimbang van voornemen waren, om met 40 praauwen hier te komen, en om dan Succadana, en den diamanthandel onder hun gewelt te brengen. Wy verzogten toen aan de koningin van Landa wel (na aanbieding van hunne rivier met een van onze jagten te dekken) om van alle Europische Natien hier alleen te mogen handelen, doch zy gaf tot antwoord, *dat haar land van Landa en de rivier de Lauwe voor yder een open stont*, om welke reden zy met ons in geen verbond wilde treden.

In 't midden van 't jaar 1609. was de Heer *Blommart* van Succadana na den koning van Sambas getrokken, en 'er den 1sten Juli gekomen, hebbende verder met den zelven gesproken, om een verbond wegens den diamant-handel te maaken, ten welken einde die vorst reets met den koning der *Wilden* (daar eigentlyk de diamanten vallen) daar over hadde doen handelen, die ook tot een monster een diamant van tusschen de 30 en 40 caraat medegezonden had, nevens een berigt, dat daar veel steenen van 4 tot 24 caraat vielen; een handel, waar op toen de Portugeezen ook sterk vischten, die zich ten dien einde met die van Borneo reets vereenigt, en zich daar vastgemaakt hadden.

Ondertusschen maakte de Heer *Blommart* dit Verbond met den koning van Sambas.

Eeuwig Contract, ende Verbond van wegen de *Hoog Mogende Heeren Staaten Generaal* der *Vereenigde Nederlandze Provintien*, zyn *Princelyke Excellentie*, ende de *Heeren Bewindhebberen* van de zelve *Landen*, traffiquerende op Oost-indiën, ter eenre, ende den *Doorlugtigen Koning van Sambas*, ende omleggende Plaatzen op 't eiland *Borneo*, ter andere zyde, gemaakt ende vastelyk besloten het naarvolgende. 1609.

I.

IN den eersten is gecontracteert, *dat de* Hoog Mogende Heeren Staaten Generaal, *zyne* Princelyke Excellentie, *ende de* Bewinthebberen *den* Zeer Mogenden Koning *van* Sambas, *zyne onderdaanen*, *ende landen*, *zullen helpen beschermen*, *jegens alle geweld*, *ongelyk*, *ende invasien te water ende te lande*, *die hem door de* Spanjaarden *ofte* Portugeezen *zouden mogen aangedaan worden*.

Verbond met den koning van Sambas in 't jaar 1609 gemaakt.

I I.

Ende by zoo verre yemant van buiten den Koning *in zyn land quame aandoen eenigen oorlog*, *zullen de* Capiteinen *ende* Gecommitteerden *der* Vereenigde Nederlanden *tot* Sambas *residerende met alle hun volk en magt de zelve resisteren*, *ende den* Koning *van* Sambas *assisteren*, *zoo veel het mogelyk is*.

I I I.

By zoo verre die van Sambas *elders buiten hun land eenigen oorlog ofte entreprise aanvaarden*, *zullen de voorsz* Capiteinen *ofte* Gecommitterden, *met haar magt te water of te lande niet gehouden zyn eenig behulp te doen*.

I V.

Hier tegen zal de zeer mogende koning van Sambas, *ende zyn onderdaanen*, *waar onder begrepen word* Mompana, Landa, *ende alle andere landen*, *die onder zyn gebied staan*, *die van de voorsz* Provintien, *als* Gelderland, Holland, Zeeland, Utrecht, Vriesland, Overyssel, *ende haare* Geallieerden, *van de voorsz* Provintien *commissie hebbende*, *in zyn land verleenen vryen handel*, *ende suffisante vastigheid*, *daar hunne persoonen en goederen in goede bewaaringe mogen zyn*, *ende de zelve beschermen tegens allen*, *ende tegelyk*, *zonder dat zy lieden*, *ofte hunne goederen*, *zullen beswaart worden met eenige lasten*; *maar haare goederen vry uit- ende invoeren zonder eenigen tol*, *ofte andere ongelden te betalen*.

V.

Desgelyks zal de voornoemde Koning *de geenen*, *die commissie van de voorsz* Provintien *hebben*, *vry in alle zyn landen laaten handelen*, *als* Mompana, Landa, *ende voorts heel tot de* Wilden, *daar de diamanten gevischt worden*, *zonder dat van zyne onderzaten de zelven eenige verhinderinge ofte overlast aangedaan zal worden*.

V I.

Zal van gelyken de hooggedagte koning van Sambas, *ende de zynen*, *niet toelaaten ofte vergunnen eenige handelinge*, *of woonplaats*, *aan eenige* Spanjaarts, Portugezen, Engelschen, Franschen, *ofte andere Europische Natien*.

 Van

1609. V I I.

Van gelyken en zal de voorgedagte koning van Sambas *geen diamanten uit zyn land laaten voeren door zyn inwoonderen, ofte eenige vremde Natien, die in zyn landen zouden mogen komen trafiqueren; maar alle de zelve aan de geenen, die de commissie van de voorsz* Provintien *hebben, tot een redelyke prys verkoopen.*

V I I I.

Ende by zoo verre die van Landa, *desgelyks de* Wilden, *daar de diamanten gevischt worden, volkomentlyk tot* Sambas *willen komen handelen, ende* Succadana *verlaaten, zullen de geenen, die de commissie van de voorsz* Provintien *hebben, haar huis aldaar ook opbreken, ende in* Sambas *komen, alzoo, op twee plaatzen woonende, altyd oorlog tusschen de koningen van* Sambas *ende* Succadana *zoude ontstaan.*

I X.

Zullen de Hoog Mogende Heeren Staaten Generaal, *zyne* Princelyke Excellentie, *ende zyne* Capiteinen *ende* Commisen, *in Oostindiën trafiquerende, met den koning van* Sambas, *ende zyne onderdaanen, nu ende ten eeuwigen dage, goede alliantie ende vriendschap onderhouden, ende de voorsz Poincten in alles naarkomen, ende nog meerder, die tot vrede ende vriendschap strekken, des noodig zynde gemaakt te worden, de welke by beide Partyen, gelyk deze, onderteikent ende geconfirmeert zullen zyn.*

Actum tot Sambas *dezen eersten October* 1709. *Was onderteikent in Arabische letters, den naam van de* Koning, *daar onder stont, uit den naame van de* Hoog Mogende Heeren Staaten Generaal, *zyn* Princelyke Excellentie, *ende de* Heeren Bewindhebberen *der vereenigde Oostindische Compagnie, was onderteikent,*

SAMUEL BLOMMART.

Ook kreeg men hier nu tyding, dat die van Calca, Seribas, en Melanoege, volkeren Benoorden Sambas, van die van Borneo afgevallen waren, en zich onder de magt van den koning van Djohor begeven hadden. Dit waren plaatzen daar grooten handel viel, alzoo men hier veel goud, bezoarsteenen, peerlen, en meer andere dierbaare waaren, vont.

Aangezien nu die van Borneo die van Sambas gedreigt hadden, om hen met 150 gewaapende praauwen te komen bezoeken, waren zy zeer bekommert, en verzogten ons ernstig, om doch hier een vesting te bouwen.

Den 18den November waren hier tot Sambas wel 20 Wilden met eenen Kijay Cabe gekomen, die voor den koning na de Wilden van Landa geweest was, en eenige van hunne Orangkaja's mede bragt, om met den koning van Sambas (die alle middelen aanwendde, om met die van Landa in een goed verstand te leven) een verbond te maaken, gelyk ook geschied is. 1616.

Pas na het vertrek dezer Wilden kreeg de koning der Sambas berigt, met een brief van den koning van Soby, een eiland, digt by dat van Borneo leggende, dat die van 't vlek Borneo met 150 praauwen klaar lagen, waar in 40 koningen waren, waar by men hunne magt afmeten kon.

Ook hadden zy met die mosselvloot al in zee geweest, doch hadden wegens onweder moeten te rug loopen, zynde nu van voornemen om 't nog een maand in te zien, en dan na Sambas te komen, om dat 6 maanden lang te belegeren.

In 't jaar 1616. hadden wy hier den koopman *Henrik Vaak* als ons opperhooft, Vaak.
zonder dat my blykt, wanneer hy hier quam, of hoe lang hy hier gelegen heeft. In 't jaar 1619. quam 't schip Delft van Succadana voor Jakatra in de vloot van de Heer *Coen*, een bewys, dat wy toen hier nog handelden.

De volgende tyden hebben ons egter geleert, dat de handel voor onze Maatschappy niet al te voordeelig, of altoos niet na hun genoegen geweest is, alzoo de Heeren Zeventienen by hun schryvens van den 23sten October 1623. last gaven, om, nevens meer andere comptoiren, dat van Succadana te ligten. In 't jaar 1623. 't Comptoir van Succadana geligt.

Na dezen tyd zie ik, dat de Heer *Jacob van der Meulen* (naderhand Equipagiemeester op Batavia) in 't jaar 1644. na Amboina met 't schip prins Fredrik Henrik gaande, op Banjar Massin aangeweest is.

In 't jaar 1664. bezogten wy hier een plaats, Martapoera genaamt, om de peper en 't goud, daar vallende, in te handelen. En in 't jaar 1665. bragt de koopman *Antoni Hurdt* maar 36 lasten peper van daar; doch hy had nu het contract, met dien Pangerang aangegaan, bevestigt. In 't jaar 1666. en al in veel jaaren te vooren, hebben wy hier geen Logie gehad; maar haar Edelheden zonden jaarlyks 2 schepen herwaarts, om de diamanten, in zeke Myne alhier vallende, en beter (zoo men wil) als de Kust- of Golcondasche diamanten, mitsgaders ongemeene schoone en groote peerlen, nu en dan hier gevonden, van daar te haalen, niet genegen zynde het leven van hunne dienaaren, by 't opregten van een comptoir, hier weder te wagen, alzoo de ervarenheid hen niet dan te veel, tot hun leedwezen, geleert had, dat dit een verraadersch, bedriegelyk, en trouwloos volk was.

In eenige volgende jaaren hebben wy hier geen handel ter wereld gehad; maar 1671. was 'er nog een vrymans chaloep ge-

1706. geweest, die wel twee hoofdsom men op allerlei Batavische goederen, en Macassaarze kleeden, gewonnen had.

Hoogkamer hier. Na dat de Heer *Jacob Hoogkamer* (van welken wy elders breeder spreken) in 't jaar 1706 in zyn huis gegyzelt was, wegens eenige penningen, die men van hem eischte, en wegens een swaar proces, daar over, als over een andere zaak met den Ed: Heer *de Vos*, zoo is hy (gelyk men daar breeder zien kan) met eenige Engelschen van daar na Banjar Massin gevlugt, alwaar men oordeelt dat hy, alzoo de Engelschen toen met die Inlanders overhoop lagen, een droevig einde in 't bosch gevonden heeft, welkers omstandigheden wy elders breeder hebben aangehaalt, en waar van wy hier na onder de zaaken der Engelschen nog iets zeggen.

In 't jaar 1711. van den Bosch hier na toe. In 't jaar 1711. is de Capitein Lieutenant *N. van den Bosch*, als hoofd van een nieuwe onderneming, en den onderkoopman *Abraham Poele*, als zyn Tweede hier na toe gezonden, om te zien, of men 'er weer een comptoir (waar toe groote hoope was) zou konnen oprigten.

Egter is 'er toen (zoo 't my toeschynt) niet veel afgevallen; doch 't jaar daar aan geleek het 'er beter na.

In 't jaar 1712. Gezanten van Banjar Massin op Batavia. In 't jaar 1712. zonden die van Banjar twee Gezanten van dien koning aan haar Edelheden, die den 27sten Juli door den Sjahbandaar, den Heer *Cornelis Hasselaar*, en den Opperkoopman *Salomon Storm*, 's morgens tusschen 7 en 8 uuren met veel statie ingehaalt wierden.

Een der zelve was 's konings oom; doch geleek in zyn gewaad maar een gemeen Javaan te zyn.

Zy waren met hun eigen vaartuig, 45 koppen sterk, en met 4 bassen, en 2 of 3 kleine stukjens, voorzien, in gezelschap van een chaloep der E: Maatschappy op *Batavia* gekomen.

Onze Gecommitteerden voornoemt hen op hun vaartuig verwelkomt hebbende, en van boord vaarende, wiert 'er voor hen van hun vaartuig zevenmaal, en zoo dikwils ook van 't galjoot geschoten.

Ook bragten zy toen een schenkagie van hunnen koning aan haar Edelheden aan land, die in twee kleine aapen aan goude ketenkens (van welke de eene hagelwit, met een goude ring aan yder poot, en de andere swart, met een fraai vlekje op de neus gereekent, en yder in een byzonder korfje, tempelswyze gemaakt was) en in een fraaye diamant, na gissing 2000 Rdcss waardig, bestont; en welk juweel, in een bamboesje, met 's konings brief aan haar Edelheden, door een helbaardier op een zilvere schotel voor uitgedragen wiert, terwyl eenige van hunne dienaars de andere geschenken voor uit droegen.

Mogelyk zal men vraagen, waar die geschenken blyven. Zy worden ten voordeel van de E. Maatschappy openbaar verkogt, dog zoo yemant van haar Edelheden er zin in heeft, die kan ze voor den prys, waar op zy geschat zyn, voor alle anderen naasten. 1712.

Na dat zy ontrent het hoofd in de rivier gekomen waren, wiert de schuit van Staat, waar in zy zaten, met een paard na 't kasteel getrokken, en toen door de soldaaten, daar geplaatst, driemaal geschoten, 't geen daar na, als zy by den boom quamen, door andere soldaaten driemaal hervat wiert.

Na dat zy te land gestapt waren, stont het volk van de waterpoort tot de Heer Generaals wooning in de wapenen, terwyl zy in 't midden van onze twee Gecommitteerden na de zelve, en zoo verder over de groote zaal, en langs een smalle galdery in de Vergaderzaal gingen, alwaar zy den Heer Generaal *van Riebeek* aan 't eene eind van een lange tafel, en zynen Geheimschryver aan 't ander einde vonden zitten.

Na dat zyn Edelheid hen de hand gegeven, en dus verwelkomt had, gingen zy op twee stoelen, tusschen hunne geleiders in, mede aan die tafel zitten, rondom welke 7 helbaardiers met hun roode rokken van Staat, en hunne helbaarden in de hand, zeer ontzaglyk stonden.

Als zy pas zaten, wierden 'er 9 kanonschoten van 't kasteel, om hen te verwelkomen, gedaan, waar na 't geschenk der twee aapen getoont, en 't bamboesje met dien diamant ('t geen zyn Edelheid wat veragtelyk op de tafel ter zyden lag) nevens 's konings brief wiert overgegeven; die door den Capitein der Maleyers geopent, en bevonden wiert in 't Maleits opgestelt te zyn.

Zyn Edelheid vraagde, hoe hun koning voer, en zy zeiden, dat hy nu zeer wel, maar dat het voor hem een groot geluk geweest was, dat een van onze schepen, en 't voornoemt galjoot 'er lag, alzoo hy anders met eenige van zyn nabuuren in een swaaren oorlog (waar van zy door ons schip nu afgeschrikt waren) geraakt zou hebben.

Zy bragten ook 30 pikol peper mede, en zeiden, dat de Chineezen in dit jaar veel pikols van daar gevoert hadden.

Als bedelaars (volgens de gewoonte der meeste Oosterlingen) verzogten zy, zoo ras zy hun geschenk overgegeven hadden, als in vergelding van 't geschonkene, 50 snaphaanen, 30 pikol kruit, en verlof om meer geweer te mogen koopen, alzoo hen belast was ten eersten weder te komen.

Zyn Edelheid gaf hen tot antwoord, dat men 's konings brief eerst overzetten, dien

1712. dien lezen, dan over den inhoud des zelfs raadplegen, en dat men het dan op dit hun verzoek nader antwoord geven zou.

Ondertusschen wiert hen een kopje Thee aangeboden, en na dat 'er over deze en gene onverschillende zaaken nog wat gesproken was, wierden zy na hunne verblyfplaats, by den Medicynwinkel der E. Maatschappy, gebragt.

Men verstont naderhand, dat zy den Peperhandel aan de E. Maatschappy alleen, by contract quamen aanbieden; waar toe zy zich eenigzins geperst vonden, alzoo zy met die van 't vlek Borneo, en met de Bergvolkeren, over hoop lagen, verzoekende dat wy de peper, die 'er nu was, ten eersten met onze schepen wilden komen afhaalen, en dat wy hunnen koning tegen zyne vyanden de behulpzaame hand doch wilden bieden. Haar Edelheden, deze goede gelegenheid waarnemende, namen deze aanbieding des konings aan.

Ondertusschen zonden die van 't vlek Borneo ook Gezanten na Batavia, en verzogten haar Edelheden, dat zy hunnen koning tegen dien van Banjar Massin geliefden te helpen; doch dit wiert hen op een beleefde wyze afgeslagen.

Daar op nu zonden haar Edelheden den Capitein Lieutenant *van den Bosch* als Opperhoofd, en den voornoemden onderkoopman *Abraham Poele*, als zyn Tweeden na Banjar Massin, om daar weder een comptoir op te rigten, en onze zaaken waar te nemen; doch na dat zy hier met eenige schepen gekomen waren, bevonden zy, dat eenige Chineesche jonken het vet hier al van de ketel geschuimt, en met een menigte picols peper na China vertrokken waren, zoo dat 'er voor ons naaulyks eene scheepslaading overschoot, waar uit klaar bleek, dat zy onze schepen meer, om daar door tegen hunne vyanden gedekt te zyn, dan wel om die af te laden, verzogt hadden, 't geen ook de reden was, dat onze nieuwe Opperhoofden vry slegt vergenoegt hier van daan quamen; en dit is het alles, dat ik van onzen handel op Borneo wete te zeggen.

Engelschen. Wat nu de Engelschen aangaat, de zelve hebben hier op mede al van oude tyden gevaaren, dat my toeschynt ontrent 't jaar 1609. eerst een aanvang genomen te hebben.

In 't jaar 1696. quam 'er een Engelsch schip op Cotaringan, waar mede Capitein *Jacob de Roy* van daar na Succadana, en verder na Malakka en Atsjien vertrok, zynde 't eerste, dat oit op Cotaringan geweest was.

In 't jaar 1702. hebben zich de Engelschen op Banjar Massin ook vastgezet.

Het berigt, dat men toen van Macassar aan haar Edelheden daar van gaf, was aldus: dat 'er toen groot en klein 40 Engelschen op Banjar waren, over welke een Generaal van 27 jaaren 't gezag had. 1702.
Zekere *Topatawan*, hoofd der Boegineezen en Wadjos, zeide, dat hy *Aldaan*, of *Oldenvliet*, genaamt, en dat hy eenigzins van 't maagschap van de Heer *Johan van Hoorn* (toen Directeur Generaal op Batavia) en een kindskind van 't Engelsch Hoofd was, dat eertyds op Bantam gelegen had. Deze had nog een Tweeden, of een Administrateur, en een Geheimschryver, onder zich.

Dit Hoofd hielt huis op een vlot van Bamboezen met zolderingen, waar op geen Engelschen, maar alleen Boegineezen, de wagt hielden. Zy hadden aan de kant der rivier een sterkte van losse aarde, met pallissaaden beschoeid, en die met een planken vloer belegt, welke al mede van Boegineezen bewaart wiert, en met 10 yzere stukken, en eenige ammunitie voorzien was. Het hoofd dezer Boegineezen was *Ange Boni* genaamt, en een onderdaan van den Macassaarzen Capitein *Dain Matara* op Batavia. Deze Boegineezen, bevoorens wel 200 man uitmaakende, waren nu nog maar 100 man sterk, alzoo deze en gene na Pasir en Coeti, dorpen aan de O. kant van dit eiland regt, tegen over Celèbes gelegen, en onder den koning van Goa op Macassar al zedert 40 of 50 jaaren staande, vertrokken waren.

De Engelschen gaven aan yder van deze Boegineesche soldaaten 5, aan een korporaal 6, en aan den sergeant *Ange Boni* 7 Rdcrs ter maand.

Topatawan, die zich hier mede by de Engelschen vervoegt had, was Hoofd der vrye Boegineezen, die wel 300 koppen sterk waren; doch men had hier (gelyk de roep was) geen *Mandhareezen* of koningskinderen.

Verscheide Engelschen waren hier aan 't scheurbuik overleden. Zy lagen 'er met 2 schepen, en 2 chaloepen, zynde 't een schip van 125 vaten; en over twee maanden meinde de Generaal met alles van hier op te breken, en na Batavia te vertrekken, alzoo de zynen niet genegen waren hem daar weer af te wagten, hoewel hy 'er 't jaar 'er aan weer dagt te komen.

Hy had hier een oud schip met 48 stukken gebragt, en zyn lading bestont in eenigen Amfioen, Chineesche stoffen, yzere ankers, dreggen, lood, en Spaanze reaalen, waar van dit Opperhoofd van zich zelven 300000, en van wegen haare Maatschappy 700000 Rdcrs by zich had, waar voor hy hier peper, enz. ingekogt, en waar uit hy dan de voornoemde soldyen gevonden had.

Ook waren 'er, geduurende dit Moesson 4 Chineesche jonken, 15 vadem lang, en 4 breedt,

1702. 4 breedt, gekomen, die hier allerlei porcelein, Chineesche zyde, theeketels, zonneschermen, enz., bragten, die hen door de Javaansche kooplieden, en door de Chineezen van Samarang wierden afgehaalt, en deze Chineesche jonken namen van hier weer peper na China mede.

De Chineezen hadden de zyde gekogt tegen 200 Rders Spaans, alzoo 'er geen ander geld gaat. Ook lagen 'er die 4 jonken nog, en alle de Chineezen hadden vlaggen en passen van den keizer van China.

Deze Engelschen, uit hun land vertrokken zynde, waren 30 schepen sterk, en onder twee vlaggen verdeelt geweest, van welke 'er 15 na China vertrokken, en de andere 15 onder dezen Capitein *Moor* (of Generaal) stonden, waar van 'er 8 na Bengale, 4 na de kust, 2 na China, en 1 hier na toe vertrokken was (waar uit men ook eenigzins de grootheid van hunnen handel op China en Bengale afnemen kon) met een voornemen om nu, by zyn togt na Batavia, na de 14 andere, onder zyn smaldeel behoorende, te vernemen.

Deze Capitein *Moor* sprak goed Maleits, en vraagde aan een spion van ons, van Macassar herwaarts gezonden, of de Heer Gouverneur *Beernink* op Macassar zulken ongeluk (als men voorgaf) gekregen had, en, terwyl hy in 't paleis des konings van Goa te sluimeren lag, door *Sampuwalia* besprongen, van agteren doorregen, en dus met 2 vaandels Europiaanen, die hy by zich had, vermoord was; immers dit wil men dat de Bonische tolk, *Carelessang* op Java had uitgestroit, en hy had dit van een Djohorees, die in November 1701. over Java op Banjar Massin gekomen was, gehoort.

Op dezen tyd hadden de Engelschen met die van Banjar Massin moejelykheden gekregen, zoo dat het met hen tot een volslagen oorlog uitgeborsten was, by welke de Engelschen 5 dorpen der Banjareezen, te weten, Banjar Massin, Banjar, Cajoe Taangi, Tatas, en Carta Poera verovert hadden. De buit, hier by hen bekomen, bestont in 7 metaale stukjens, 100 basjens, en 20 cojang (of lasten) peper.

Geen Banjareezen, groot nog klein, hielden het met de Engelschen.

De koning van Banjar wiert toen de *Panombahan* genaamt, en was uit het koninklyk huis van *Sumbawa*, en zyn ryksbestierder, *Pangerang Poerabaja*, uit het geslagt van den Macassaarzen *Crain Crongrong* gesproten.

De Engelschen kogten toen hier de peper tegen 40 Banjarze gantangs (welker 5 Banjarze 'er 4 van de onze, tegen 7½ pond yder, doen) voor 1 Ryksdaalder Spaans, en verkogten die dan aan de Chineezen, en anderen, weer tegen de 13 gantangs 1 Ryksdaalder, dat ruim twee hoofdsommen winst gaf. 1702.

Zy bemoeiden zich met de tollen en inkomsten des lands niet; doch zy hadden van den koning van Banjar Massin 3000 Rders voor hunne gedaane oorlogsonkosten by hunnen optogt tegen de Banjareezen bedongen, welke de koning aan hen voldaan, en waar op de Capitein *Moor* 4 van deze veroverde dorpen aan hem wedergegeven, hoewel hy Banjar Massin, als een verblyfplaats der Engelschen, voor zich behouden had.

De Engelschen hadden de Banjareezen niet eerst gemoeit; maar die hadden zonder wettige reden hen onverwagt willen bespringen; waar van de Engelsche berigt gekregen hadden, en waar op zy, in de voorbaat geweest, hen aangetast, en de voornoemde dorpen hen afgenomen hadden; hoewel zy toen maar 10 man van hunne Natie, en 40 Boegineezen sterk geweest waren.

De spion, die dit berigt aan den koning van Boni gebragt had, zeide, dat hy te Banjar Massin op 't geweerrak van dit Engelsch opperhoofd zekere spies of hazagaai, met goud overtrokken, en een met goud beslagene kris had gezien, met een uitgesneden vischbeene greep, welke *Aroe Teko* wel eer op Tambora ten buit bekomen had. Dit geschenk was van Goa na Mangarai aan zekeren Macassaar, *Papo* genaamt, en in Potta woonende, gezonden, en die hazagaai had *Aroe Teko* aan den prins *Sampuwalia*, *Radja Goa's* dochters zoon, als een handbloem geschonken, en eenen *To-Adam* had die geschenken uit *Crain Bontosonggohs* huis zelfs na 't vaartuig in de rivier van Goa zien brengen, welke hy, tot zyne uiterste verwondering, nu hier op 't geweerrak van dezen Engelschen Generaal leggen zag. De zelve was aan stukken, alzoo hy, van de togt tegen de Banjareezen t'huis komende, de zelve te hard tegen de grond gedrukt had, waar door zy midden door gebroken was.

Dus verre ging dit berigt, waar uit men bespeurt (gelyk wy onder de stoffe van Macassar en Celébes al aangemerkt hebben) dat die van Goa met deze Engelschen (aan welken die koning eenige vaatjens kruit, en een brief gezonden had) zich ingelaaten hadden, en door hunne hulp eenige gronden tot het herstellen van hun oude regeering zogten te leggen.

Ook dede deze Generaal zyn best, om alle misnoegden, en zelf verscheide Mandhareeze koningen na zich te trekken,

1702. ken, en aan zyn fnoer te krygen, waar tegen by de Macaffaarze regeering en den koning van Boni (alzoo zy kennis van zynen toeleg hadden) zoo wel gewaakt wiert, dat alles van zelfs (gelyk de volgende tyd geleert heeft) in rook en damp verdwenen is, hoewel dit, zoo *Aroe Teko* op vrye voeten geraakt was, van een gevaarlyk gevolg had konnen worden, dat waarfchynelyk wel de grootfte reden geweeft is, waarom haar Edelheden (berigt van zyne menigvuldige dreigementen, van zich by deze Engelfchen, zoo ras hy maar in vryheid was, te willen begeven, bekomen hebbende) goedgevonden hadden hem na Ceylon te zenden.

Na dat nu de Heer *Jacob Hoogkamer* met eenige Engelfchen van Batavia in 't jaar 1706. gevlugt was, en zy voor Banjar Maffin gekomen waren, hebben zy met die Inlanders weder eenig gefchil gekregen, waar door zy, nevens meer andere Natien van daar verdreven zyn. Zy wierden zeer fors van dien Inlander aangetaft, en, na 't verlies van veelen van hun volk, niet alleen hol over bol na hunne vaartuigen, daar voor de wal leggende, gejaagt, maar ook genoodzaakt met hunne ftengelooze fchepen zeer verbaaft na Batavia de vlugt te nemen.

Ook hadden deze vertrokkene Engelfchen gezien, dat de Banjareezen een van hunne fchepen, waar op de Heer *Hoogkamer*, en een Engelfch Heer van aanzien was, in brand geftoken, en hen daar door in 't gevaar van met het zelve te verbranden, gebragt hadden.

Maar in 't jaar 1708. heb ik in Amboina van zekeren ftierman op de chaloep de Rommelpot, *Jan Govertzoon* genaamt, bericht bekomen, dat het voornoemde niet alleen waar was; maar dat hy 'er nog by te voegen had, dat hy den 7^den^ September 1707. uitdrukkelyk, om na den Heer *Hoogkamer* te zoeken, gezonden, en den 28^ften^ October daar met zekeren Engelfchen Prefident van Banjar Maffin, *William Thiens* genaamt, gekomen was.

Deze Heer *Thiens* was 3 jaaren te vooren in Siam, na 't afloopen der Engelfche logie, gevangen gezet, en van daar met een Chinees of ander vaartuig ontvlugt, en had in Raade der Engelfchen verzogt, alzoo de oude Prefident overleden, en hy al voor 2 jaaren Prefident gemaakt, en 'er niet een Engels fchip by de hand was, men hem herwaarts wilde doen zenden, 't geen hem (die in Siam genoeg geleden, het kriffen van zyn volk gezien had, en zelf maar met een fchampfcheut vrygeraekt, en lang gevangen gehouden was) toegeftaan wiert; waar op hy toen ook met de chaloep de Mercurius, en met dezen ftuurman, herwaarts vertrokken maar 'er zoo haaft niet gekomen was, of pas 4 dagen 'er na wiert hunne logie, of 1707. 't huis, 't geen zy hier nog hadden, afgeloopen.

Aangaande den Heer *Hoogkamer*, wift hy uit de mond der Engelfchen, die hy hier vont, en in 't byzonder uit de mond van dien Engelfchen Capitein, die in dat brandend fcheepje by hem was, en 't laatft van hem afging, nog dit ('t geen wy ook elders aanhaalen) te zeggen, dat hy (*Hoogkamer*) en een flaaf, na dat de Banjareezen hem gedwongen hadden, na een fcheepje, dat zy weer opmaaken wilden, en dat by 2 chaloepen digt by de wal lag, te vlugten, na de kajuit van 't zelve voor een tyd geweken waren; doch dat zy, 'er weer uit willende komen, alzoo dit fcheepje door de Inlanders reets in brand geftoken was, de deur zoodanig bebolwerkt vonden, dat zy hun oogmerk in dezen niet hadden konnen bereiken; doch vonden egter een middel om door de kajuitsvenfters in een klein vaartuigjen te geraaken, en met dezen Engelfchen Capitein, die hem gered had, van daar na land, en zoo ftil, als 't mogelyk was (niet tegenftaande hy een fterke koorts, en in drie dagen niet gegeten had) na 't bofch te vlugten, en zich daar tot den avond van den volgenden dag te bergen, na welken tyd deze Engelfche Capitein hem gezegt had: *Myn Heer* Hoogkamer, *nu is 't onze tyd om ons aan ftrand te begeven, en middel aan te wenden om weer aan een van onze fchepen te komen, of wy zyn hier zekerlyk mannen des doods.*

Egter vont men goed om door zyn flaave voor af nog eens te laaten zien, of de Banjareezen al van ftrand geweken waren, waar op dan berigt krygende, dat 'er geen meer vernomen wierden, maande deze Capitein den Heer *Hoogkamer* nu nog te fterker aan, om zich uit het bofch na ftrand te begeven; doch alzoo hy klaagde door zyne ziekte afgemat, en niet in ftaat te wezen, om nu derwaarts te gaan, nam die Capitein aan, om zelfs voor af nog eens aan ftrand te gaan zien, hoe 't 'er ftont, met belofte, dat hy hem, na een van hunne ftengelooze fchepen bereikt te hebben, zou komen afhaalen. Hy dede dit ook daags 'er aan; doch vont dien Heer dood, en aan zyn ziekte overleden.

Dit alles nu verhaalde deze Stuurman als zaaken, die hem zeer wel bekent, maar die egter eerft na zyn vertrek (alzoo zy toen tegen hem zeiden van den Heer *Hoogkamer* niets te weten) voorgevallen waren.

Hy voegde ook hier by, dat hy met eenige Engelfchen, toen daar op de reede leggende, wel 2 of 3 mylen landwaard in geweeft was, alwaar zy, by een Orangkaja gekomen, zeer wel onthaalt wierden; doch de Engelfchen veel onbil-

lyk-

1707. lykheden, met zelf tot in 't vertrek van zyn vrouwen te loopen, plegende, had die Orangkaja daar over tegen hem groot misnoegen betoont, en zeer over de Engelſche Natie geklaagt; maar daar en tegen met veel lof van de Hollanders geſproken.

De Orangkaja, ziende, dat zy met hunne baldaadigheid voortgingen, belaſtte hen aanſtonts, zoo zy dit niet nalieten, te vertrekken, waar van zy de minen maakende, verzogt de Orangkaja den Stuurman daar te blyven, gelyk hy dede, alzoo hy hem dat andermaal, en ook de Engelſchen, zoo zy zich ſtil wilden houden, verzogt; doch zy, misnoegt op den Orangkaja, vertrokken alleen van daar.

Na hun vertrek bragt deze Orangkaja den Stuurman zyn ganſch huis door, en zelf in zyn vrouwen-vertrek, onder welke hy verſcheide ſchoone blanke vrouwen vont, die voor geen Miſtiçen behoefden te wyken.

Hy zag 'er ook 4 of 5 ſchoone geweerrakken met uitgelezene blanke ſnaphaanen, *pieken*, piſtoolen, en ander geweer vervult; al 't welke hy meeſt by 't afwezen van dien Orangkaja (alzoo die iets te doen kreeg, en hem eenigen tyd alleen liet) gezien had.

Hy, weer by hem gekomen zynde, vraagde hem wat hy al gezien had, en of hem van zyn vrouwen wel eens een pinang aangeboden was, waar op hy neen gezegt hebbende, nam hy dit zeer quaalyk, zeggende, dat zy wel wiſten, wat haar pligt ontrent zulke lieden was, die hy toeſtont in 't vertrek van zyne vrouwen te komen; waar op hy haar aanſtonts belaſtte hem pinang te geven, en als zy die met een jong meisje zonden, gaf hy een van zyne voornaamſte vrouwen bevel, om die zelf hem te komen aanbieden, gelyk zy deden.

Uit al het welke hy had konnen beſpeuren, dat deze Orangkaja groote agting voor onze Natie ſcheen te hebben. 1707.

Hy had hier van deze Engelſchen toen ook hunnen Tweeden, en een Derden, *Sir Baldewyn* genaamt, gelaaten, en van hen verſtaan, dat de Banjareezen het voornoemt ſcheepje, waar op de Heer *Hoogkamer* geweeſt was, en die 2 chaloepen al mede verbrand, en wel 5 uuren lang een der grootſte ſchepen ingehad hadden; doch eindelyk waren het de Engelſchen met die twee, en nog een klein ſcheepje, dat pas op de Reede gekomen was, en nog een dat zy 'er by kregen, ontkomen, en met hunnen Preſident, en meer anderen, op Batavia zeer reddeloos verſchenen.

Dit nu is het alles, dat wy van de Engelſchen hier weten te zeggen, daar maar by te voegen hebbende, dat ik, wanneer ik in 't jaar 1713. aan de Kaap der Goede Hoope was, daar ettelyke Engelſchen, en daar onder een opperhoofd van Banjar Maſſin (zoo men zeide) gezien heb, die men voorgaf een ſchat van diamanten in zeker koffertje, dat hy daar mede aan land gevoert had, by zich te hebben. Ook kon men dit eenigzins zien aan zyn hoedcieraad, dat ongemeen daar van, en van een diergelyken hoedband met ſchoone ſteenen (zoo men my berigt heeft) voorzien was.

Hy lag by den Borger-Raad, Monſr. *Bouwman*, nevens eenige andere Engelſchen t'huis, alwaar zy al vry groote figuuren maakten, en waar by ons dan blykt, dat de Engelſchen Banjar Maſſin niet ontrent 't jaar 1705. (gelyk *Wodes Rogers* in zyn reize *fol.* 371. zegt, ten ware hy daar by dat geval, ten tyde van de Heer *Hoogkamer* voorgevallen, verſtont) maar, zoo dat al waarlyk zoo is, gelyk hy zegt, vry laater verlaaten hebben, hoewel ik veel eer geloove, dat zy nog laater op dit eiland gehandelt hebben, en 'er mogelyk nog wel handelen, alzoo 'er te ſchoone waaren vallen, om dat land zoo te verlaaten.

DERDE HOOFDSTUK.

Van den GODSDIENST op 't Eiland BORNEO.

Van den Gods dienſt op 't eiland Bornéo.

INdien men met ordre van den Godsdienſt der Borneërs, en van de Ingezetenen dezes eilands ſpreken zal, moet men zeggen dat hier driederlei ſoorten van Godsdienſten, de Heidenſche, de Mohhammedaanſche, en de Roomſche bekent zyn.

De Heidenſche is de oudſte, en die by de meeſte Inlanders, voor al doch by de berglieden, geoeffent, en tot nog toe onderhouden word.

Zommigen van hen bidden de zon, maan, en ſtarren, en andere weer alles, dat hen 's morgens maar eerſt tegen komt, als een Godheid aan. Zy zyn vol bygeloove, en geven meeſt allen op vogelſchrei en meer andere voorteekenen van geluk of ongeluk, zoodanig agt, dat zy, een

 reis

reis ondernomen, en een ongeluksvogel, die tegen hen aan komt vliegen, ontmoet hebbende, hun reize aanftonts ftaken, en weder na huis zullen keeren; doch zoo die vogel met hen mede, en na die plaats, daar zy na toe gaan, vliegt, zullen zy hunne reize geruft vervolgen.

Zy weten hier egter van geen Tempels of Pagoden, en nog minder van Priefters, alzoo zich yder eenen God na zyn zin verkieft, en dien ook na zyn welgevallen dient.

De Mohhammedaanfche Godsdienft word hier doorgaans by de ftrandvolkeren geoeffent, die ook al zeer veelen van de berglieden daar toe bewogen hebben, die nu al mede hier en daar een Tempelken en een Priefter bekomen; die hen nu en dan Befnyden; maar die zich rykelyk voor zyne moeite doet betalen, alzoo yder Inlander, die Moorfch wiert, aan een Priefter 1 gantang ftofgoud, en 1 gantang loode pitjens, geven moeft, daar zy 't rykelyk voor konnen doen.

Zedert de Portugeezen hier gehandelt hebben, zyn 'er nu en dan ook van hunne Priefters gekomen, die den Inlander, en voor al de Heidenen (alzoo zy by de Mooren weinig ingang vonden) tot den Roomfchen Godsdienft hebben tragten te brengen, waar van zy 'er al verfcheide op hunne manier, en loffe gronden, tot het zoogenaamde Chriftendom gebragt hebben.

Zoodanigen had men 'er langs de rivier van Caljong Camp al zeer veel, alzoo die van Macao hier een Priefter eenigen tyd voor 't jaar 1690. gelaaten hebben, die hier dus om ftreeks wel 3 of 4000 Chriftenen gemaakt heeft; maar die Pater, door laft des konings van Banjar Maffin eenige jaaren daar na, by zekeren opftant, mede ombals gebragt zynde, is het daar by gebleven, zonder dat hier weer een ander Priefter gekomen, en waar door deze bedroefde Chriftenfchaar op een beklagenswaardige wyze verftroid, en weder zoodanig tot hunne oude duifterheid van geeft vervallen is, dat zy van hunne Chriftenleere niets onthouden, en geen ander bewys, van dat zy wel eer Chriften geweeft zyn, dan een kruisje, dat zy om den hals dragen, overgehouden hebben.

En dit is het al, dat wy van den Godsdienft van de inwoonders des eilands Bornéo weten te zeggen; waar mede wy dan hier van afscheiden, om nog kortelyk in het volgende Hoofdftuk iets van 't eiland Bali te zeggen.

VIERDE HOOFDSTUK.

Van het Eiland BALI.

Van het Eiland Bali. *Waar 't legt.* Dorpen *op dit Eiland.* *Kaart van* Bali. Ingezetenen. Waaren *hier vallende, en getrokken.* Wapenen. *Hun* Speeltuigen. Huwelyken. Lykbehandelingen, *en van 't* medebranden *van hunne* Vrouwen. Beftiering *van 't eiland.* Jan Troets *elendige dood.* *Vriendfchap, door den* koning *aan myn* Voorzaat *bewezen.* Ontdekking *van dit eiland door de* Engelfchen *en de* onzen. Godsdienft *der* Baliërs.

Van het Eiland Bali.

NA dat wy nu Bornéo doorloopen hebben, meinen wy dat wy ook iets van 't eiland Bali, om dat het zoo na aan 't eiland Java gelegen, en maar met de ftraat van Balamboang daar van afgefcheiden is, dienden te zeggen, of ten minften, 't geen ons daar van bekent is, op te geven.

Waar 't legt.

Het legt op 7 graaden, 55 min. Z. breedte (fchoon anderen dat op 8 graaden en 33 min. ftellen) en word van zommigen geoordeelt maar 12, doch van anderen wel 30 mylen in den omtrek te hebben; hoewel 't wel omtrent 60 mylen in den omtrek haalen zal.

Het is een fchoon en zeer vrugtbaar eiland, ten deelen in laage ryftlanden, ten deelen in gebergten beftaande, gelyk men dit ook wel in onze kaart van Java zien kan, alwaar ons een deel van dit eiland, met de ftraat van Balamboang op zommige plaatzen, aan de N. kant, maar 1 myl, doch aan de Z. kant wel 2 of 3 mylen wyt, tegen over Balamboang zeer net afgebeeld, voorkomt.

Men ziet daar klaar een berg, de doodkift genaamt, gelyk nog een andere in 't W. leggen; doch voornamelyk is 't aan de N. kant zeer bergagtig. Aan de andere zyde van 't eiland heeft men nog een ftraat, de ftraat van Bali genaamt, die tuffchen Bali, en 't eiland Lomboc komt.

Het word van zommige onkundigen Java *minor*, of klein Java, genaamt, een naam, die wy getoont hebben, dat alleen regt aan 't eiland Sumatra gegeven word.

Men ziet dit eiland in de eerfte reize van de 4 eerfte fchepen onzer Maatfchappy

afgebeeld; doch dat gelykt 'er in 't geheel niet na, gelyk dat uit de dorpen, die 'er op leggen, en die wy in onze nieuwe Kaart aanwyzen, klaar blyken zal.

Het is om zyne hooge gebergten zeer groot van uitbreiding in de hoogte, alzoo dit land over al bewoont, en alomme zoo vol dorpen (want steden heeft men 'er niet) en kleine vlekken is, dat men gist, dat hier op wel een millioen menschen huishouden.

Wy kennen niet alle de dorpen; maar wel voornamentlyk deze volgende, waar over wy nader zullen handelen.

Aan de Oostkant van dit eiland heeft men aan de N. O. hoek een groote baai, die wel 6 of 7 mylen breedt en by na wel zoo diep, gelyk zy ook zeer goed is, om hier ten anker te komen, te meer, dewyl men daar een schoone rivier heeft.

Wanneer men nu de Z. hoek dezer baai om is, komt men by een kleine baai, die 2 mylen breedt, en wel 4 mylen diep, in welkers midden een eilandeken ontrent een fraaje groote rivier is, die boven 2 takken of spruiten heeft, welke zich ontrent 6 mylen van strand vereenigen, en dus te zamen in die baai in zee storten.

Dorpen op dit Eiland.

Pas Bezuiden deze rivier, de rivier van Gilgil genaamt, heeft men het dorp Gilgil, dat zeer groot is, en alwaar de *Sulthan Agong*, of opperkoning van Bali, zyn hof houd.

Een myl verder Z. aan heeft men het dorp, en de rivier van Blancinja, welke plaats ook al zeer groot, en vol menschen, doch wat verder landwaard in gelegen is.

Anderhalve myl Zuidelyker heeft men het dorp en de rivier van Panatajong, een half myl verder 't dorp Pedjin aan die rivier; nog 1 myl verder Siseythan aan een klein spruitje; nog een halve myl Zuidelyker Balajoe aan een kleine rivier, en ontrent den Z. hoek, anders de Verkenshoek genaamt, het dorp Boeliling, alle welke dorpen zeer na by de zee leggen. Ook vertoont zich die hoek als een smalle strook lands, die pas 2 of 3 mylen breedt, maar wel 7 of 8 mylen lang is.

Van daar W. aan gaande legt pas aan de andere zyde van de Verkenshoek het dorp Moentsjang; daar na een halve myl Noordelyker het dorp Badong, nog een half uur verder 't dorp Padangan, een groote myl verder het dorp Baha; nog 1 myl verder Sansi; nog een halve myl verder Mambal; nog een vierde myls verder Capal, een halve myl verder het dorp Kaliangat, een vierde myls verder Batoerantsjong, en nog 1 myl verder het dorp Patamon. Een halve myl Noordelyker ziet men het fraai dorp Kajoe Poeteh, 1 myl verder Boeliang, en nog een weinig verder, by na aan 't einde van dien smallen hals lands van de Verkenshoek, digt by een rivier van den zelven naam, het dorp Baratan leggen.

Van daar schiet deze kust W. N. W. 5 of 6 mylen aan, alwaar zich dan weer eerst het dorp Abian, een myl verder Samàl, een halve myl verder Toesan, een vierde myls verder Gelianjer, nog een vierde myls verder, aan een schoone rivier van den zelven naam, Lampidja al vry wyd uitgestrekt langs strand, gelyk de anderen een weinig landwaard in leggen, vertoont. Deze rivier komt met swaare spruiten, de eene van 't O., en de andere van 't N. O. na beneden schieten, en is de swaarste, die ik op dit land kenne.

Een myl verder heeft men Kamassan, nog een weinig verder, doch wat van strand, Koeta; en een halve myl Oostelyker Kalahan; een halve myl verder, W. N. W. aan, Tadjeran; en wanneer men nog anderhalve myl verder komt, heeft men op den hoek van een groote rivier van den zelven naam, die met 2 spruiten zich 1 myl van zee vereenigt, en dan hier in zee stort, het groot dorp Koessamba aan een rivier van dien naam leggen, alwaar een van de kleine Balische *koninkjens* zyn hof houd.

Een halve myl verder legt het dorp Sasac, alwaar de kust allenskens na 't N. W. draait, en dan komt men, na 2 mylen marcherens langs het akelig gebergte aldaar (gelyk zich hier om streeks aan weerzyden deze rivier meest over al vertoont) by het fraai dorp Tabanan; een myl N. Oostelyker vertoont zich Koekoe; daar men groote bosschen, en swaare gebergten ontrent heeft.

Dan komt men hoe langs hoe meer in de straat van Balamboangan, die aan de Z. kant vry wyder dan aan de N. kant is, ontrent welkers midden het dorp Djadi Benoorden een groote rivier van den zelven naam legt, welke, met 2 takken uit het O. en N. O. voortkomende, van 't O. na 't W. afstroomt, en daar zoo in zee stort.

Op den N. W. hoek legt het groot dorp Boeloangan; waar na men dien hoek om O. aangaande, aan die N. kant van het eiland de dorpen Boangcassa heeft, en daar na den N. hoek, die redelyk dik is, pas Beoosten de welke zich eerst de berg de Doodkist, N. en Z., en dan nog een groote berg, meest O. en W. gestrekt, vertoont.

Dan heeft men 't Harten-eiland een halve myl buiten de N. kant van den N. hoek leggen, waar na deze wal wel 1½ myl inschiet, en aldaar de St. Nikolaasbaai maakt, welke ontrent 1 myl wyt is.

Pas Beoosten dezelve vertoont zich het dorp

dorp Mongoï, en 1 myl verder een baaiken, 1½ myl verder Denkaja, alwaar men ankeren kan, en vlak op den N. O. hoek het dorp Batoean leggen heeft, waar ontrent zich pas 1 myl buiten de wal 4 eilandekens op een rif, O. aan gestrekt, zeer vermaakelyk vertoonen.

Een veel grooter getal van dorpen, welker naamen ons nu niet te binnen schieten, heeft men landwaard in over al op het swaar en hoog gebergte, dat men daar vint, in de schoonste bosschen, die men zich zelven verbeelden kan; maar alzoo de oppervorst zeer bekommert voor zyn land is, is 't voor ons een volslagen onmogelykheid, om eenige kennis van de gesteltenis van dit land van binnen te krygen, of daar van iet verder, dan reets geschiet is, op te geven.

Eenelyk konnen wy nog dit 'er byvoegen, dat dit land vol schoone bosschen vol timmerhout, en van allerlei tam vee zoo overvloedig voorzien is, dat men daar voor weinig geld als een groot Heer leven kan.

Ook is dit eiland door zyne swaare gebergten, en digte bosschagiën, van natuure zoo sterk, dat het zich zelve tegen buitenvyanden met zeer weinig volk zou konnen verdedigen.

Aan de N. kant is het van den W. tot den O. hoek wel 18 of 20 mylen lang, en het schynt my rondom zeer schoon, zonder *reven*, *katskoppen*, droogten of zonder eenige eilanden ontrent het zelve te zyn, dan dat men 'er een klein eilandje Beoosten den Verkenshoek, by na in 't midden des zelfs, een halve myl van de wal ziet.

En dit is wel het voornaamste, dat wy van dit eiland in zynen omtrek, en in opzigt van des zelfs gelegenheid van binnen konnen opgeven.

Kaart van Bali. Om den Lezer een netter denkbeeld hier van te doen *krygen*, hebben wy best gekeurt, hier van een byzonder Kaartje, P. P. P. gemerkt, op te stellen, en 't zelve hier by te voegen.

Het eiland Lomboc vertoont zich Beoosten Bali vol bosschen en bergen, en aan het W. strand heeft men verscheide dorpen, welker naamen ons onbekent zyn.

Ingezetenen. De ingezetenen van dit eiland zyn doorgaans wakkere keerels, en heldinnen van vrouwen.

Wat de mans aangaat, zy zyn doorgaans blanker, of bleeker, als de Javaanen, en fraajer besneden van wezen, dan de zelve, ook zoo plat van aangezigt niet, swemende wat meer na de Macassaaren, doch vry hooger van neus. Men moet de zelve geheel anders, als zy op hun zelve, hun eigen meesters, en in hun land zyn, dan buiten het zelve, wanneer zy slaaven zyn, aanmerken.

In hun land zyn zy doorgaans lui, en groote sinjeurs, die, na dat zy zich gewasschen hebben, zich van hunne wyven laaten ramassen en oeroeten, of alle de leden kloppen en wryven, en wel met klappusolie en bobori bestryken, en zich dan van de zelve zeer net kleeden en palleeren, waar na zy met de kris op zyde, als baanderheeren door het dorp gaan spançeeren, loerende hier of daar, of om 't een of 't ander te steelen, of, zoo zy hun belang daar in vinden, dezen of genen te vermoorden, of wel om den eenen of den anderen van hunne vrienden, buiten hun weten, aan dezen of genen vryman, die 'er met zyn chaloep komt, te verkoopen, dat zy dan zeer listig weten te bestellen; maakende die gene, die zy verkoopen willen, gaande, om mede aan zulk een chaloep te gaan, die zy dan, beneden gekomen, en in de boejen gesloten zynde, voor de somme, die zy 'er trouwloos voor getrokken hebben, zitten laaten, hoedanige, door hun eigen broeders en naaste bloedverwanten verkogte, ik verscheide onder myn Balische slaaven gehad hebbe.

Indien men nu de zelve *als* slaaven aanmerkt, moet *ik*, by eigen ondervinding, alzoo *ik* 'er veele van gehad hebbe, 'er af getuigen, dat het de beste, naarstigste, en trouwste slaaven van Indiën zyn, en die in vernuft voor een Macassaar (dat jonkertjes, en die egter wel zoo geestig zyn) niet veel hebben te wyken; maar daar en tegen veel beter te vertrouwen, en zoo moorddaadig niet, behalven dat zy, in tyden van nood, ook veel kloekmoediger, als andere Indiaanen, zyn.

Men vint onder de zelve zeer veel fraaje ambagtlieden, van timmerlieden, smits, keurlyke schrynwerkers, tyfferaars van Saguweer, of Towac (by andere Suri genaamt) metzelaars, goudsmeden, kleermaakers, steenbakkers, enz., die doorgaans zeer zedig, gemaniert, gehoorzaam, en zoo fatsoenlyk zyn, dat (buiten de Macassaaren) geen andere slaaven by hen zyn te vergelyken, waarom ook alle lieden van kennis tragten zullen zich van de zelve te voorzien; komende een kloeke mans slaave doorgaans op 75 of 80, maar, zoo hy een ambagt kan, wel op 100, 120 en 150 Rders (na dat zyn ambagt is) en een slaavin doorgaans op 70 of 80 Rders, doch zoo zy fraai van wezen is, (hoedanige ik 'er zeer mooye gezien hebbe, en die zeer net door de Heer *Cornelis de Bruyn* op een der wooningen van de Heer *Chasteleyn* buiten Batavia afgebeeld zyn) of zoo zy iet fraai 's naajen, of maaken kan, mede wel op 100, 120 of 130 Rders te staan.

De

N° PPP
KAART
VAN HET
EYLAND
BALI.
J. van BRAAM en G. onder de LINDEN. exc: Cum Privil.
Duytsche Mylen 15 in een Graadt
HET EYLAND
BALI
HET EYLAND LOMBOC
T EYLAND SALOMBO
DE STRAAT VAN BALI
DE STRAAT VAN BALAMBOANG
DE OOST KUST VAN T EYLAND JAVA
Den Berg van Balamboang
DE STAD BALAMBOANG
Rivier Balamboang
De Baey Balamboang
KIEKENS BAEY
Steyl gebergte
Laag Land
Swart Sand
Langs heen hoog Gebergte
Oost hoek Laag af loopende
Wit Sand
geen grond
Vuyle grond
Sand bank
Snauws Eyl. of Gillebovang
't Harten Eyl.
Hoek
S. Nicolaas baey
Doed Kist
Mengoi
Denkaja
Boangcassa
Boelaangan
Djadi
R. Djadi
Batoean
De Groote Baey
Koekoe
Tabanan
Sajac
Koessamba
Tadjeran
Kalahan
Koeta
Kamassan
Gilgil
R. Gilgil
Blancinja
Penatajang
Padjun
Lampidja
Gelisujer
Tosan
Samal
Sifeythan
Baraton
Badong

De Balische vrouwen zyn in haar eigen land niet veel beter als slaavinnen, alzoo zy als muilezels moeten arbeiden, en zelfs agter de ploeg loopen, zonder dat zich de mans daar eenigzins mede bemoejen. Veele der zelve zyn zeer goede vroedvrouwen, en, na 's lands wyze, al zeer bequame doctoressen, hoewel al haare bequaamheid meest in haare dagelykze bevinding en ongegronde oeffening bestaat. Zy zyn in 't gemein alle zeer naarstig en vernuftig, en de meeste vrouwen der Chineezen op Batavia, en elders, zyn gewezene Balische slaavinnen, die in zulk een huishouden ongemeene goede preuven van haare bequaamheid, naarstigheid, goedaardigheid, deugd en trouw geven; ook worden 'er zeer veele tot *Macy di Casa*, of opperste der slaavinnen, en aan welke men 't opperopzigt over zilver, goud, juweelen, linnen, enz. in een huishouden van de vermogende lieden op Batavia toevertrouwt, gebruikt, in welke post zy zich zeer trouw en eerlyk dragen, gelyk ik daar zelfs bevinding van gehad heb.

Zy tragten doorgaans zeer sterk na haare vryheid, dat een voorname reden van haare trouwe diensten is. En daar zyn 'er veelen, die zich van haare Heeren op die voorwaarde vry koopen, van dat zy hen maandelyks 4, 5 of 6 Rders zullen opbrengen. Ik heb 'er gekent, van die Balische doctoressen, en vroedvrouwen, die wel 10, 15 en 20 Rders, en meer, ter maand gewonnen, en door hunne naarstigheid ettelyke duizenden Rders nagelaaten hebben, die, als zy geen kinderen hebben, aan haare meesters of der zelver erfgenaamen, volgens 't landregt daar, vervallen zyn.

Zy erneeren zich in hun eigen land meest of met de landbouw, of met het spinnen van kattoen, en 't weven van deze en geene kleederen, die hen de Javaanen, Chineezen, en andere volken, komen afhandelen, hoewel 'er anders zeer weinig buitenhandel valt, behalven dat de slaavenhandel de hoofdhandel van dit land is.

Doorgaans worden zy zeer oud in hun land, en ik heb 'er in Amboina gekent, die hunne kinds-kinds-kinds-kinderen gezien hebben.

De landbouw bestaat hier in 't aanteelen van ryst, die hier in de lage landen zeer overvloedig valt; doch hoe veel men daar van zou mogen over hebben, mag 'er op lyfstraf niets van uitgevoert worden; maar het overige word door 's konings bestel boven op 't gebergte bewaart, om in tyden van oorlog, wanneer de landen braak leggen, of by een quaad gewasch, tot een troep van onderstenning en voorzorge te konnen dienen.

De Waaren, hier vallende, zyn deze:

Waaren hier vallende, en getrokken.

- Goud, dat 'er zeer veel is; doch dat, op lyfstraf, niet mag vervoert worden.
- Ryst, als vooren.
- Koper.
- Yzer.
- Kattoen.
- Slaaven.
- Calimbac.
- Schoone Koejen, die 't stuk pas 1 Ryksd. hier gelden.
- Paarden; doch weinig, en klein.
- Buffels.
- Bokken en Geyten.
- Gember.
- Calmus.
- Bangle, een gewasch als Gember, waar uit een heerlyke olie getrokken word.

Waar tegen de Chineezen hier meest zabels, porcelein, en eenige andere geringe waaren brengen, hoewel 'er nu en dan wel Hollandsche vrylieden komen, alle welke hun meeste gading in goede slaaven vinden, alzoo die alomme zeer getrokken zyn. Hier is ook overvloed van allerlei gevogelte, visch, en van veelerlei aardgewasschen, alzoo de Baliers zeer goede thuinniers, en doorgaans van schoone kool, radys, boontjens, salade, konkommers, watermeloenen, en van overvloed van allerlei Indische vrugten voorzien zyn.

Wapenen. Hunne wapenen zyn byna de zelve, als die der Javaanen, bestaande meest in lange en korte picken, krissen, spatten; en daar zyn 'er ook, die zeer wel met een snaphaan en zabel weten om te gaan, en ik heb 'er gezien, die zoo in 't behandelen van schietgeweer, en in dapperheid voor geen Hollander zouden geweken hebben; maar door de bank zyn het groote haanevegters, waar in zy by na hun weergaa niet hebben.

Hun speeltuigen. Gelyk zy in kleeding (die men in de eerste reize der onzen afgebeeld ziet) veel overeenkomst met de Javaanen hebben, en gelyk de mans, mede doorgaans kaal van baard zyn, alzoo zy die ook met kleine tangetjens uittrekken, alzoo bedienen zy zich ook gemeenelyk by na van de zelve speeltuigen, te weten, van een Tateboang (waar by twee groote Gongen behooren) by welke zy doorgaans een Gindiër (zynde een spel van metaale staatkens, die op bamboezen orgelsgewyze geplaatst zyn) en twee cimbalen, die zy tegen een kloppen (twee spelen, hen op een byzondere wyze eigen) gebruiken.

Huwelyken. Zy hebben doorgaans veel vrouwen, die zy met een bruidschat van de ouders moeten koopen; doch onder de zelve is

'er

'er altyd eene die 't oppergebied over de anderen heeft.

Lykbehandelingen, en van 't medebranden van hunne vrouwen.

Een groote blyk van de genegenheid en onderdaanigheid dezer vrouwen bespeurt men ten tyde, als haare mannen komen te fterven, alzoo zy, wanneer hunne lyken na 's lands wyze verbrand worden, met haare juweelen aan, en onder 't geluid van hunne fpeeltuigen, al danzende in 't vuur fpringen, en zich met hen zeer wel gemoed laaten verbranden, zich vaft inbeeldende, dat zy in de andere wereld; en, zoo zy elders fterven, in hun vaderland, op 't eiland Bali, ten eerften zullen herleven, en daar in een veel heerlyker ftaat weer by haare mannen zyn, om welke reden zy te minder fwaarigheid maaken, om hen te volgen. Men ziet van dit verbranden dezer vrouwen een nadrukkelyk voorbeeld in de eerfte reize van ons volk na Ooftindiën, toen zy voor dit eiland ten anker lagen.

Wy hebben dit ook elders met een geval van een overleden prins van Balamboang (dat mede meeft Baliers zyn) aangewezen, met welke eenige honderd vrouwen toen ftierven.

En om een nader bewys van die fterke inbeelding der Baliers, en hunne onbevreeftheid voor de dood, te geven, kan men dit klaar uit dit geval afnemen.

Myn voorzaats chaloep, op zekeren tyd van Batavia na Amboina te rug komende, *en op Greffic willende* aangieren, wiert onderweeg, terwyl zy ergens ten anker lag, door eenige roovers aangedaan, die hen tragtende te overvallen, en zich meefter van de chaloep te maaken, 'er eenige fleffen met kruid en een brandende lont in fmeten, vaft ftellende, dat de Baliers (gelyk ook gebeurde) alle overboord fpringen, en zy dan aldus ten eerften meefter van 't vaartuig zouden worden; doch alzoo 'er ook eenige dappere Macaffaaren aan boord waren, wiert de chaloep behouden, en eenigen dezer Baliers wierden weer opgevifcht, hoewel de meefte verdronken waren.

Men vraagde aan de weder-opgevifchte, waarom zy zoo overboord gefprongen waren. Zy zeiden, om door 't kruid niet te verbranden, waar op zy, nader gevraagt zynde, of zy dan niet vreesden te verdrinken, tot antwoord gaven, dat dit een zagte dood was, en dat zy daar gânfch niet bang voor waren, alzoo zy in hun vaderland in Bali, doch weer aanftonts by alle hunne vrienden quamen; maar deze hunne ftelling quam ganfch niet met de rekening van myn voorzaat over een, alzoo hy by dat voorval verfcheide van zyn befte flaaven verlooren had, hoewel hy bly was dat door de dapperheid der Macaffaaren toen zyn chaloep was behouden geworden; maar hy heeft zyn andere flaaven naderhand wel beter geleert; en daar was 'er in myn tyd geen een meer, die luft had om dus over boord te fpringen, of zich met die dwaaze inbeelding te verdrinken.

Beftiering van 't eiland.

Het eiland wort door verfcheide Koninkjens, en Orangkaja's, beftiert; doch over alle de zelve is een opperkoning, dat een zeer magtig vorft is; maar die zich zeer weinig met andere vorften, of met den buitenhandel bemoeit, en 't zelve, uit vreeze dat men dan zich ook wel mogt zoeken meefter van zyn land te maaken, zoo veel als 't mogelyk is aan zyn Ingezetenen belet, zynde de eenige met welke hy, myn 's wetens, gemeenfchap en vriendfchap onderhoud, de vorften van Balamboang, 't geen niet te verwonderen is, alzoo dat doorgaans Balifche princen zyn.

In de voorige tyden tot ontrent in 't jaar 1670. waren hier twee opperkoningen die nu en dan om 't opperbewint wel overhoop lagen, alzoo yder van hen *Gufti Agong*, en de opperheer, wilde zyn.

Jan Troets elendige dood.

Een van deze twee wiert kort daar aan nu en dan door een Ambonfch vryman, *Jan Troet* genaamt, bezogt, die met dien vorft niet alleen als een broeder *leefde*, maar hem ook *Caca*, dat is, ouder broeder, noemde. Ook leerde hy hem met allerlei geweer omgaan, en wees hem, op wat voor een wyze hy op dat land fterkten en veftingen maaken moeft, dat by onze Natie, *en meer* andere ganfch niet wel opgenomen, en waar over hem van veelen veel quaads toegewenfcht wiert.

Noit quam hy op Baly, of hy was by dien koning, als zynen broeder, t'huis, en gelyk die hem allerlei bedenkelyk vermaak aandede, alzoo onthaalde hy den zelven doorgaans zeer heerlyk op zyn chaloep. Ook wil men, dat deze vorft hem, na dat hy tweemaal fchipbreuk geleden had, en weer op Bali gekomen was, yder reis gered, en van geld, flaaven, en alles, dat hy van nooden had, weer voorzien heeft.

Ondertuffchen wiert deze koning ontrent de jaaren 1672. en 1673. tegen dezen man, die veel benyders en vyanden zoo op Bali, als elders, had, zeer vuilaardig opgemaakt, en den zelven ingeboezemt, als of hy een aanflag tegen zynen ftaat en leven had; en hoewel ik niet geloove, dat de man dit in zyne gedagten gehad heeft, zyn zommigen egter nog wel zoo dwaas geweeft, om te gelooven, dat haar Edelheden hem tot dit fchelmagtig verraad laft gegeven, en hem, zoo hy 't gelukkig volvoerde, groote beloften zouden gedaan hebben, al 't welke een zeer vuil verdigtzel is.

Het is egter waar, dat de koning een quaad vermoeden op hem had, en daar

zyn 'er, die willen, dat hy voor had den koning, by hem aan boord gekomen zynde, met een dronk Towak te vergeven; doch andere willen, dat hy hem met een krissteek zou voorgenomen hebben te ontzielen.

Het zy daar mede zoo 't wil, de koning geloofde, dat hy, hoe vrolyk en vergenoegt hy zich ook by zyn laatste komst op Bali aanstelde, voorhad hem van kant te helpen, om 't welke dan voor te komen, hy hem door eenige daar toe bestelde persoonen jammerlyk ombals dede brengen; een beklagelyk einde, dat hem egter van veele, doch mogelyk op zeer quaade gronden, gegunt wiert.

Het oude huis, daar de Heeren Gouverneurs in Amboina plagten te woonen, is 't zyne geweest, en de weduwe van myn eersten huisheer in Amboina (die zyn koebeesten, dit huis, en al zynen omslag, na dat men de tyding van zyn dood kreeg, kogt) heeft my dit geval meer dan eens zeer omstandig verhaalt.

Vriendschap, door den koning aan myn voorzaat bewezen.

Naderhand is myn voorzaat, de Heer *Henrik Leydekker*, verscheide maalen by dezen zelven koning met zyn chaloep op Bali geweest, en met alle teekenen van vriendschap ontfangen, in zoo verre, dat hy hem, by zyn laatste vertrek (wanneer hy staat maakte hier noit weer te komen) tot een teeken van zyne hooge agting en genegenheid, zyn kris van zyn zyde, die met een goude greep, waar in eenige robynen gezet zyn, verçiert is, vereerde, welk koninklyk geschenk ik tot nog toe bezitte, en van 't welke ik verder zeggen moet, dat de scheede van keurlyk hout, en met een zilvere schuif overtrokken is. Ook was 't yzer van de kris aan wederzyden ongemeen fraai gevlamt, als of het met zilver ingelegt was, en men heeft voor 't bloot yzer menigmaal een van de beste Balische slaaven te vergeefs aan myn voorzaat geboden.

Hy had wel een zeer groot vrouwentimmer; doch was egter (zoo men zeide) een groot Sodomiet, houdende veel schandjongens, die even als Javaanze vrouwen gekleed en opgeschikt waren, en zich ook buiten dien met eenige geiten, welker hoorns verguld of met goude scheeden overtrokken waren, op een schandelyke wyze vermengende.

By de Ouden is dit eiland noit bekent geweest.

Ontdekking van dit eiland door de Engelschen, en door de onzen.

En ik weet niet, dat oit eenige andere Europeërs, dan de Engelschen en Nederlanders, dit ontdekt of aangedaan hebben.

Van de Engelschen is hier in 't jaar 1597. de Ridder *François Drake*, en de eerste van alle de Europeërs, en 6 of 7 jaaren laater ook zeer waarschynelyk *Thomas Candish* geweest.

De eerste van onze Landslieden, die hier ten anker gekomen zyn, waren die van de schepen Mauritius, Hollandia, en het Duifken. 1597.

Zy wierpen hun anker in de straat van Bali den 27sten Januari 1597., kregen een praauw aan boord op den 30sten dito met een hunner Grooten, die verzogt uit 's konings naam te mogen weten, wie zy waren, dat zy zelfs met een priem op een kokosblad, dat hy medebragt, moesten schryven.

Den 4den Februari ging eenig volk van hen aan de wal, alwaar zy zeer wel bejegent wierden, en een van 's lands Grooten door zyn volk en slaaven in een draagstoel op de schouderen zagen dragen, terwyl 'er wel 20 stuks, met pieken gewaapent, voor hem heenen gingen. Hy zont, ons volk, die hier gekomen waren, om na een waterplaats te zoeken, wat vrugten, en verzogt twee van hunne makkers mede te mogen nemen, dat zy toestonden, mits dat hy hen ook 2 gyzelaars gaf.

Den 5den dito zeilden zy van daar wat Noordelyker aan, en zonden hunne schuit met 2 slaaven, of gyzelaars, aan land, om de 2 van hun volk wederom te eischen. Schoon nu deze Orangkaja zyne gyzelaars weder had, wilde hy egter ons volk niet overgeven, alzoo hy, die eenige winst by 't leggen der onzen daar op zyn rheede gehoopt had, over hun verzeilen van daar nu zeer misnoegt was. Na veel belosten egter quam de een nog door de branding aan de schuit; en deze wist te zeggen, dat die gene, die men daags te vooren had zien dragen, een van 's lands Grooten, en over 't verzeilen der onzen gansch niet wel te vreden was, gelyk hy daarom ook nog een Portugeeschen slaaf, van de onzen als tolk gezonden, gehouden had.

Onze andere man wiert daags 'er aan, nevens dien slaaf, by den koning van Bali na 't vlek van dien zelven naam gebragt, van waar hy aan die van 't schip Hollandia schreef, dat hy, en die slaaf, van den koning zeer wel onthaalt waren, waar op die van 't schip, om hem te eer weder te krygen, 20 ellen gebloemt fluweel, een deel rood koraal, eenige krystalyne glazen, spiegels, en eenige andere dingen, aan den koning ten geschenk zonden; waar op die man en slaaf ten eersten los gelaaten wierden, verhaalende, by hun komst aan boord, dat de koning aan de onzen alles, wat in zyn vermogen was, aanbood, en hen vooreerst 4 verkens, en 2 vaten met water zond.

Ondertusschen was 't schip Mauritius den 9den dito in een andere groote schoone baay, Padan genaamt, ten anker gekomen, alwaar hen de ingezetenen verhaal-

1597. den, dat 'er over 18 jaar diergelyken volk, als zy, en die een touw in stukken en weder heel maakten, geweest was, dat, na allen schyn, de Ridder *François Drake* geweest zal hebben.

Zy zagen ook hier den koning van Bali in een zeer konstig gesneden wagen ryden, die door 2 witte buffels, waar op zeer fraaye kleeden lagen, getrokken wiert, terwyl 'er, volgens 's lands wyze, een lyfwagt van eenige piekeniers en spatvoerders, welker punten verguld waren, voor uit gingen.

Hy verzogt, dat men ter eere van hem (die op dien zelven wagen een zonneschermdrager met een geopent zonnescherm agter zich zitten had) eenige eerschoten wilde doen, dat de onzen deden; waar op hy hen daags 'er aan 4 vaten met water zond.

Die van 't schip Hollandia (of den Hollandschen Leeuw) vernemende, dat hunne makkers in zulken schoone baay lagen, hebben hun anker geligt, en zyn den 16den dito by de 2 andere schepen gekomen, alzoo daar zeer goede ververfsching te krygen was.

Zy hadden toen ook al ontdekt, dat hier veel goud viel, gelyk zy dat genoeg aan 's konings goude en vergulde drinkvaten hadden konnen bespeuren, die zy hier meer, en kostelyker, dan by den Pangerang van Bantam, gezien hadden; maar zy hadden ook verstaan, *dat hy de* goudmynen *dezes eilands* op lyfstraffe niet wilde geopent hebben, om *daar* door geen quaade nabuuren te krygen.

Zy zagen ook, dat die Vorst van zyne ingezetenen, en zelfs van alle zyne Grooten, met veel eerbied, en niet dan met gevouwen handen, al sombayende aangesproken wiert. Egter waren 'er eenigen van hen, 10 of 12 jaar geleden, geweest, die een aanslag gemaakt hadden, om hem in zyn paleis te vermoorden; 't welk uitgekomen zynde, wierden zy alle in 't eerst ter dood verwezen, en naderhand egter nog, uit medelyden, na Poelo Rossa, een woest eiland dezes konings, in 't Z. O. van Bali gelegen, door hem gebannen, dat zy, en andere Banditen, naderhand hier mede na toe gezonden, metter tyd zeer fraai bebouwt, en van al het noodige voorzien hebben.

Gelyk nu ons volk hier dagelyks aan land voer, alzoo deden dit die van 't schip Mauritius den 20sten Februari voor de laatste maal, van de welke twee maats, *Emanuel Roodenburg*, van Amsterdam, en *Jacob Claaszoon*, van Delft, landwaart in gegaan, noit weer te voorschyn gekomen zyn, zonder dat men egter weet, of men hen daar met of tegen hun wil gehouden heeft. Hunne maats zeiden hen, dat zy niet te lang moesten uitblyven, alzoo men hen dan niet wagten zou. Ook hebben zy een dag of twee 'er aan kleederen ontboden, zonder dat men naderhand iets meer van hen vernomen heeft; waar op toen de 3 schepen den 26sten dito de ankers geligt, en Bezuiden Java hunne reize na 't vaderland vervordert hebben.

1601. In 't jaar 1601. den 5den Februari 's avonds is die wakkere zeeheld, *Olivier van Noord*, in de mond van de straat van Balamboang gekomen, daar zy eenige dagen ten anker schynen gelegen te hebben, zonder dat my egter blykt, dat zy hier aan de wal geweest zyn, hoewel het zeer waarschynelyk is, dat zy of hier, of wel op Balamboang, om water en ververfsching na land zullen gegaan zyn. Den 10den dito verzeilden zy van daar, en geraakten buiten deze straat, hebbende den Verkenshoek (die in 't Z. van 't eiland met een smalle strook uitsteekt) in 't Z. O. van hen afleggen.

In 't jaar 1604. in Januari, gaf de zeevoogt *Wybrand van Warwyk* aan die van 't schip de Maan last op Bali aan te loopen, om zich daar van ryst en kleedjens te voorzien, en dan na Banda te zeilen. Diergelyken last had hy ook aan de Overheden van 't schip de Zon den 25sten Februari gegeven, om, by hun togt na *Ternate*, op Banjar Massin om ryst aan te loopen, en, zoo zy daar niet konden te regt raaken, dan na Gressie over te *steken*, en, *ook daar* niet vindende, dan op Bali, Bima, of eenige andere plaatzen, aan te gieren.

En dit is wel 't voornaamste, 't geen ik van dit eiland Bali wete te zeggen, dan dat naderhand nu en dan (gelyk wy reets gezien hebben) de Ambonsche of Bandasche vrylieden hier wel plegen aan te gaan, om zich van goede slaaven te voorzien.

Ook teekent *Christoffel Frikius* in zyn reize aan, dat hy met 't schip Hollandia, ontrent 't jaar 1684. of 1685. na 't eiland Bali gezeilt is, daar hy zegt toen een Hollands onderkoopman, als hoofd 'er leggende, gevonden, en van den zelven ook een slaavinnetje voor 18 Rders gekogt te hebben.

Hy had, hier zynde, dit verbranden van de lyken der mannen, en 't springen van hunne vrouwen in 't vuur gezien, diens wyze hy fol. 105. en 106. omstandig verhaalt, en tot welke wy den Lezer wyzen.

Na dat zy nu 3 weken lang voor Bali gelegen hadden, is hy met zyn schip weer na Batavia gekeert, zonder dat my blykt, waarom zy hier gekomen waren, dan dat hy zegt, dat zy hier hunne waaren losten, en anderen, die hier gemaakt

1684. maakt wierden (waarschynlyk eenige kattoene, en zyde kleedjens, die hy zegt, dat zy hier maakten) daar tegen innamen.

Godsdienst der Baliërs. Wat nu hunnen Godsdienst betreft. Het zyn alle Heidenen, van welke zommigen de Zon en Maan, en anderen weder deze en gene vogels; doch wel meest dat als een Godheid, 't geen hen 's morgens eerst ontmoet, dienen en eeren. Eenigen van hen maaken ook veel werk van eenige zonderlinge vierkante groote steenen, op welke zy na hunne wyze offeren.

Zoo zy, buiten hun land geraakt zynde, sterven, gelooven zy vast, dat zy in hun land weder voor den dag komen, en by hunne bloedverwanten herleven, dat hen ook in alle voorvallen zeer moedig doet zyn. 1684.

Veelen der zelven zyn by myn aanwezen in Amboina Christen geworden, gelyk ik 'er zulke zelfs gehad hebbe; moetende getuigen, dat ik 'er geen van gekent hebbe, die niet zeer wel hunnen Doop beleefden, gelyk zy aan alle andere ook een zeer goed en stigtelyk voorbeeld met hun leven gaven; zynde, myns oordeels, een van de beste Indische Natien, van de welke iets goeds in dezen opzigte te hoopen is.

Waar mede wy dan dit Hoofdstuk sluiten, om nu tot de zaaken van Tonkin over te gaan.

BESCHRYVINGE
Van
TONKIN,
En Onsen
HANDEL
Aldaar.

VIERDE BOEK.
EERSTE HOOFDSTUK.

TONKIN *een deel van* China. *Dog de* Ingesetenen *werpen ontrent* Anno 1368. *'t Jok af.* Grensen *van dit* Ryk. Verdeeling *van 't selve.* Coetsjientsjina *wel eer hier onder, en kortelyk beschreeven. De* Tsjoewa *berooft den* Koning *van* Tonkin *van syn* Ryk. *Dit is meest* Laag land. *Hoe men in* Tonkin *komt. De stad* Hean. *Hare* Ingesetenen. Katsjaeuw. Levens-middelen *hier.* Waaren, *hier vallende, en ook hier getrocken.* Gedaante *en* Aard *des* Volks. Huysraad. *Hunne* Huwelyken. Ambagtslieden. *Hun* Taal. Schryf-wyse, &c. *Wyse van* Regeeren des *Konings. Syn* Krygs-macht. *Bediening van 't* Gericht *hier.* Begravenis. *Wanneer onsen* Handel *hier begon.* Instructie *aan de* Heer Hartsink Anno 1637. *mede gegeven.*

NA dat wy het aanmerkensweerdige van *Bornéo* en *Bali* voorgesteld hebben, konnen wy niet nalaaten nu ook iets van onsen Handel in TONKIN te spreken.

Men moet sich geensins verbeelden, dat ons voornemen is dit Koninkryk te beschryven, vermits ons alles, daar toe noodig ontbreekt, om dat onse Natie noit toegelaten is dat Land te doorreysen, weshalven wy daar van alleen, die saaken, die ons bekent zyn, sullen opgeven.

Tonkin eertyds een deel van China.

Tonkin plagt voor 440 jaaren een gedeelte van *China* te zyn: want uyt den Brief van de Heer *Baron* Anno 1663. aan de Heer *Buschof* Predikant tot Batavia geschreven, blykt dat *Xico*, een Tartarisch Vorst (uyt 't 21ste geslacht der West-Tartaaren, onder de naam van Juen bekend) Anno 1280. de Koninkryken van Laos of der Louwen, Siam, Cambodia, Tsjampa, Quinam, Tonkin, en meer andere naburige Ryken, veroverd heeft, gelyk die Tartaaren dit ook 88. jaaren onder sich behouden hebben; dog sy raakten dit onder Humvu quyt, die de West-Tartaaren Anno 1368. verdreef, en sich toen ook te gelyk meester van 't Koninkryk *Tonkin* maakte; derwaards een der Onderkoningen, *Lieuthaney* genaamd, sendende, om dit Ryk in synen naam te bestieren; maar dese Ingesetenen wierpen sich niet lang hier na tegen desen Chineeschen Keyser op, en hebben sich toen ook volkomen meester van dit Ryk gemaakt, hoedanig dese Koningen van *Tonkin* het ook zedert beseten hebben.

Dog de Ingesetenen werpen omtrent Ao. 1368. 't Jok af.

Grensen van dit Ryk.

Dit Ryk grenst in 't Oosten aan Canton in China, of wel tegen de Landvoogdy van Quansi. In 't W. paald het aan 't Koninkryk van Brama, of aan dat van Laos of der Louwen, en in 't Z. (wel soo Oostelyk) vertoond sich 't Land en de Zee van Coetsjientsjina, en in 't N. de Landvoogdy van Junnan in China, gelyk men dit klaar in de groote Kaart van Indïen sien kan. Het legt op de N. Breedte van ruym 20 Graaden; dog wy konnen niet seggen, hoe verre 't sich uytstrekt, hoewel het in 't gemeen gesteld werd wel soo groot als Portugal en by anderen als Vrankryk, en vol groote Steden en Dorpen te zyn.

Verdeeling van 't selve.

In de oudste tyden plagt het in twaalf Land-

Landvoogdyen verdeeld te zyn; dog die 'er laast geweest zyn, spreeken maar van acht der selve. De seven in 't Z W. aan de Rivier Poetsit tegen de stad Quinam (de Hoofdstad van diergelyken Ryk) gelegen, omringd de groote Zee met een groote bogt, gelyk men dat verder in de voornoemden Brief van den Heer Baron sien kan.

Men moet egter een groot onderscheyd tusschen dit Ryk nu, en voor honderd jaaren maken, alsoo het toen vry grooter dan nu was, dewyl zedert die tyd geheel *Coetsjientsjina*, dat daar mede onderstond, 'er afgescheurd, en een Ryk op sig selven geworden is.

Coetsjientsjina wel eer hier onder.

De Koning van dien tyd had *Tonkin* niet veroverd, of hy sond syn Broeder als synen Stadhouder na *Coetsjientsjina*, om dit in syn naam te bestieren; maar hy was'er naaulyks gekomen, of hy heeft sich weten daar Meester van te maken, en het van *Tonkin* af te scheuren, gelyk het na dien tyd ook een Ryk op sich selven gebleven is.

En kortelyk beschreven.

Wat woeste Volkeren dese *Coetsjientsjinesen* zyn, kan men in 't breede in de ongeluckige Reys van 't schip den *Arion* op 't Rif van Paracelles gebleven, en door *A. Bogaard* beschreven, sien.

Men heeft bevorens (om soo te seggen) noit van dit Land hooren reppen, maar zedert dat ongeluckig voorval van onse Japansche Vrienden, die met een Vaartuyg van *Ilha* de *Paracellas* in *Coetsjientsjina* tot hun ongeluk quamen aan te landen, hebben wy nog eenig bericht van de gesteltenis deses Koninkryks bekomen. Het grenst aan *Tsjampa*, en aan *Cambodia*, dat ontrent twee etmaal van *Siam* af legt. Ook willen sommige, dat dit laatste Anno 1715. aan den Koning van *Coetsjientsjina* Cynsbaar was.

Het is over meer dan 200. jaaren in stand gebragt, en eerst bevolkt door een *Chinees*, gebannen Prins, die ook de eerste Koning van Siam was, gelyk wy ook onder die stoffe daar breeder van spreeken.

Dat het al een vry groot Land is, blykt klaar aan de tochten, die de Onsen toen na 't Hof des Konings, soo te Land, als te Water, gedaan hebben.

De Landvoogdy, daar sy eerst aanquamen, is *Nintlang* genaamd, van waar sy 's morgens na *Niaroe*, dat de naam van een Stad of Vlek, en ook van een Landschap schynd te zyn, vertrocken zynde, 's avonds aanquamen.

Van *Niaroe* nu zyn eenige te Water, en andere ten deelen over schoon Zaeyland, en hier en daar over heuvel- en bergagtig Land na de stad *Fayfoe* vertrocken, die 17 etmaal 'er van daan lag.

Eer zy daar aanquamen, zyn sy door verscheyde andere Landschappen, en door veel Dorpen getrocken.

Het eerste dorp, by hen ontmoet, was *Quankaat*, in 't landschap *Foy* gelegen, daar sy den derden dag na hun vertrek aanquamen, na dat sy over een steylen swaren Berg getrocken waren.

De vierde dag quamen sy in 't Dorp *Bandaa* tegen de wind, dog (na dat sy door veel andere groote plaatsen getrocken waren) en namen 's nachts hun rust in 't dorp *Ranran*, dat al redelyk groot was.

Den sesden dag quamen sy in 't Dorp *Tanquan*, waar na sy over een moejelyken Berg, en over een Zee-boesem door veel gebroken Land getrocken zynde, in 't dorp *Kiomoey* aangeland zyn.

Den negenden dag van hun tocht quamen sy by 't Landschap *Mekmar* of *Nuokman*, en deden den twaalfden dag hun middagmaal in 't dorp *Koequay*, en quamen daags 'er aan tot *Bedin*, en *Bendaa*, dat onder aan 't gebergte van 't Landschap *Quanshia* lag.

Den veertienden dag quamen sy 's avonds tot *Diolay*, den 15. tot *Kathrua*, en den 17. dag in 't dorp *Tjoelo*, dat aan een Rievier lag.

Den 18. dag geraakten sy in 't Landschap *Tjam*, den 19. s' avonds tot *Halam*, en den 20ste. te *Todilay*, van waar sy, na dat sy over een groote Rievier getrocken waren, by en in de stad *Fayfoe* quamen, die sig van buyten seer wel opdede.

Sy gingen die nader beschouwen, en bevonden daar in een gemeene straat van Chineesche steene Huysen, mitsgaders veel Winkels met allerley Waaren voorzien, dewelke sich daar langs een Rievier vertoonden.

Agter dese Huysen en Winkels deden sich verscheyde Tempels, en daar buyten niet anders dan geringe Wooningen, &c. op.

Den 21ste dag quamen sy tot *Haan*, en den 22ste. in 't Dorp *Tseun*, dat onder tegen een hoogen Berg ontrent het landschad *Cjam* lag.

Naast aan dit Landschap grensde weer een ander, *Hoe* genaamd, daar sy in 't dorp *Cosjee*, gelyk sy niet lang daar na, na dat sy over een wyde Rievier getrocken waren, in de hofstad *Foe* gekomen en voor den Koning verschenen zyn, diens Paleys sy al vry groot, en vierkantig, en alwaar sy een groot getal van wel 400. Metale en Yzere stucken Geschut onder

onder vier groote Galderyen , en nog veel andere onder eenige afdacken vonden.

De Lyfwagten van desen Vorst, die den naam had van vrygierig te zyn, quamen hen seer prachtig voor, alsoo sy aan ider syde des Lifs Goude Houwerdragers vernamen, en wat verder van hem af nog andere Lyswachten met Silvere Houwers, hoewel hy, gedurig voor syn leven, en voor verraad tegen hem bekommerd, sich buyten dien nog op andere Wachten vertrouwde.

Het Land in sich selven bestaat seer veel uyt schoone Zaey landen, en uyt heerlyke ten deelen Ryst-, ten deelen Suyker velden, die sy door een menigte van Water-molens, welke sy ontrent de Rievieren, die men hier menigvuldig heeft, gemaakt hebben, op syn tyd van noodig water weten te voorsien.

Ook levert het selve, behalven de Ryst en Suyker in overvloed, nog veel andere Waaren, te weten, Marmer, wilde Caneel, of Cassia Lignea, veel Yser, (alsoo 'er veel Mynen zyn) Sout, Wasch, Sappan-hout, Zyde, Cattoen, Agel-hout, veel schoone Peerden, en niet minder Buffels en Olifanten uyt, dat dan hier ook een grooten handel met Olifants-tanden (hoewel dat niemand, dan den Koning, geoorlofd is) en met Buffels-huyden geeft.

Gelyk sy dood-vyanden van de *Tonkinders* zyn, alsoo zyn sy dat ook van de *Maleyers*, *Javaanen*, en andere Volkeren daar om streeks, en schynen meest van den roof te leven.

Het Volk is seer trots en hoogmoedig, schoon dood arm, en heeft gansch geen agting voor Vreemdelingen, dat onse elendige *schip-breukelingen* tot hun smert niet dan al te waar bevonden, en soo eenige Fransche Priesters (onder welke sy de liefdadigheyd van de Paters *Franciscus Godefroy* en *Pierre de Heuxe* geweldig roemen) hen van tyd tot tyd niet ondersteund hadden, sy souden, na allen schyn of van honger gestoryen, of altoos noit van daar geraakt, en in een elendige slaverny gebleven zyn, alsoo hen de tyd al geleerd had, dat 'er op de groote beloften van den Chineeschen Oversten *Lisamia* niet meer staat, dan op de barmhertigheit der Coetsjientsineesen te maken, en dat het hen maar te doen was, om de gans, zoo lang zy vederen had, te plukken, gelyk wy dat uit een origineel dag register van *Pieter Kesteloot*, ons door een Japans vriend ter hand gesteld, gezien hebben.

Deze Vorst schynt geen ommegang met eenige andere Vorsten te hebben, hoewel hier nu en dan nog al een vaartuig van Siam, met deze en gene waaren aanlandde, waar mede zich ook wel een Fransche Priester herwaarts begaf, gelyk wy onder de zaaken van den Godsdienst nog met een letter zullen aanhaalen.

Men heeft hier ook veel Chineezen, onder dewelke al zeer vermoogende Kooplieden gevonden werden, en van welke 'er al veelen tot Oversten in eenige plaatzen aangesteld zyn; hoewel het land anders meest door Mandaryns en Raaden des Konings bestierd wierd; maar hoe godloos en roofagtig zy dat doen, kan men klaar, aan 't geen onze arme schipbreukelingen ontmoet is, zien, dat egter hun Koning, na dat hy het verstaan had, scheen te versoejen; misschien wel, om dat hy, hen door en door kennende, zeer wel wist, dat daar van niet veel in zyn schatkist komen zoude.

En dit is 't eenige, 't geen ons van dit woest volk, en van hun land te voren gekomen is, 't geen wy egter noodig oordeelden met een letterken hier aan te halen, om dat dit land wel eer mede onder Tonkin gestaan heeft, hoewel wy anders noit eenigen handel daar gedreeven hebben.

Gelyk zich nu *'s Konings* broeder in die voornoemde tyd meester van Coetsjientsjina gemaakt had, alzoo wist ook de Veldheer van dezen Vorst, ontrent dezen zelven tyd, zich aan dat quaad voorbeeld van 's Koning broeder spiegelende, zich meester van geheel Tonkin te maken, zonder dat hy egter goed vond zich van den rechten Koning te ontslaan, alzoo *hy zag, dat hy van 't volk zeer bemind was*, waarom hy den zelven in zyn Paleys met wyven en kinderen besloten, en zoo wel bewaart heeft, dat hy niet in staat was, om hem eenig quaad te doen. De Tsjoewa beroofd ook den Koning van Tonkin van zyn Ryk.

Dus waren hier twee Koningen op een en dezelven tyd, van een en 't zelve Ryk; dog de een maar in naam, en de ander in der daad; hoewel de jonge Koning *Tjoewa*, nog zoo eenige schaduwe van Regeering aan den ouden liet.

Wy weten hier verder niets van te zeggen, dan dat deze Landen van Tonkin na de Zeekant, wel 20 mylen landwaard in, doorgaans laag en zonder gebergte, uitgenomen de Olifants-berg, hoewel de hooger op gelegene landen, boven deszelfs Hoofdstad nog 20 a 30 mylen, zich wat bergagtiger en verhevener vertoonen; dog hoe men meer na 't Noorden komt, hoe men zwaarder bergen heeft. In deze laage landen nu heeft Dit is meest laag land.

men overal zwaare dyken, om 't water in den Regentyd te ſtuyten, en om de Ryſtvelden op zyn tyd te bewateren, heeft men ook water-gragten.

Hoe men in Tonkin komt.

Om in Tonkin te komen, moet men de Rivier van Coetsjientsjina op, die uit het Noorder-gebergte 15 a 16 mylen boven Katsjaeuw haren oorſprong neemd, ſtroomende dus na 't zuyden toe, en dewelke 2 byzondere monden of takken heeft, aan welkers eene de ſtadt Quinam legt. Men zeild de grootſte tak eerſt 6 a 7 mylen op, daar de gemeene Ankerplaats van onze ſcheepen plagt te zyn. Ontrent een myl verder plagten de Engelzen hier hun Ankerplaats te hebben, en nog 20 mylen hooger heeft men een ſtad, Hean genaamd, die al redelyk groot, en van 2000 huyzen voorzien is; hoewel die meeſt zeer ſlegt geſteld, en van arme lieden, hier als Soldaaten in bezetting leggende, bewoond zyn: het is maar een open vlek, zonder wallen, of muuren, en zeer ſlegt van alle krygsvoorraad voorzien.

De ſtad Hean.

En haare Ingezetenen.

In dit Hean onthouden zich, buiten die Krygslieden, ook wel Chineeſche Kooplieden, die zich eerſt in de Hoofdſtad in zoo grooten getal neder quamen zetten, dat de Vorſt, bang voor hen geworden zynde, goed vond, hen die ſtad te ontzeggen, waar na zy zich herwaarts na Hean, en daar ontrent, begeven hebben; *ook woonen 'er veel Siammers*, die al mede om den handel vry ſterk op deze ſtad vaaren.

De Franſchen en Engelſchen hebben al zedert veel jaaren een Komptoir in deze ſtad gehad; hoewel de laatſten, nu ontrent 33 a 34 jaaren geleden, van daar na de Hoofdſtad opgekraamt zyn. Het huis van den Franſchen Biſſchop is 't fraeiſte dezer ſtad.

Katsjaeuw.

De Hoofdſtad Katsjaeuw genaamt, legt ontrent 32 mylen van de Zee af, na welke men de Rivier op al mede dus met kleene ſchep-vaartuigen gevoerd werd.

Zy vertoond zich aan de Weſt-zyde der Rivier, maar op een vry hooger grond, dan de beneden-landen; en dat zy al vry groot moet zyn, kan men daar by afnemen, dat men 'er wel 20000 huizen, behalven ettelyke paleizen, in heeft.

De meeſte gebouwen egter (weynige van ſteen uitgezondert) zyn maar laage Indiaanſe huizen van eene verdieping, met leeme muuren, riete daken, en van een zeer ſlegten opſtal; dog om tegen den brand verzekerd te zyn, hebben de meeſte huizen een brand-vrye Godòng, of Pakhuis, om daar hunne goederen in te bergen.

Men heeft 'er egter zeer ſchoone en breede ſtraaten, die, ſchoon 'er hier en daar ook wel een klein ſtraatjen onder loopt, al een zeer fraeje vertooning doen. Ook zyn veel der zelven met ſteenen, dog vry wat ſlordig, beſtraat. Ider van deze ſtraaten is ook met een wacht van Soldaaten, om de gemeene ruſt, bezet.

Zy is mede onbemuurd en open, hoewel 'er om 's Konings Paleys een groote muur, wel van 15 a 16 voeten hoog, en by na ook zoo breed, is, die men zegt dat zich wel een groote myl in 't rond uitſtrekt. In deze ſtad hebben wy van ouds hier aan de Zuidzyde een fraeje Logie gehad, gelyk ook de Engelzen nu zedert in de dertig jaaren herwaarts in 't Noorden, tegen over de onze 'er mede een plagten te hebben.

Het land is in zich zelven een zeer ſchoon en volkryk land, 't geen overvloed van levens-middelen heeft; zynde voor al ook een ſchoon Ryſt-land.

Levensmiddelen hier.

Men heeft 'er overvloed van Aard- en Boom-vruchten, hoewel de eerſte daar merkelyk, zedert de komſt der Hollanders, verbeterd zyn.

De Boom-vrugten zyn byna alle de zelve, die men in ganſch Indiën door vind, als de Calappus- en *Pinang* vrugten, Manggas, Gojavas, Lanças, Lacvieſen, *Limoenen*, en een ſoort van *Oranje*-Appelen, diergelyke ik op Batavia gegeten, dog welkers weerga in *grootte en ſmaak* ik nergens gevonden heb. De ſchil is zeer *dik*, *en (zoo* als ik die op Batavia gezien heb) zeer groen, dog van binnen is de appel goud-geel, zeer ſappig, en onuytſpreekelyk lekker van ſmaak. Allerley Pieſſang-boomen zyn ook hier; ook heeft men 'er overvloedig Moerbeziën-boomen, dog alleen om Zy-wormen te voeden. De vrugt is een kleene ſoort, en werd ook weynig hier gevonden.

Men heeft 'er van de Aard-vrugten allerley ſoorten van zeer goede, en ook groote geele wortelen, die de Vaderlandze niet behoeven te wyken. Ook Meloenen, en water-Meloenen.

Men heeft hier veel Olifanten, in de boſſen veel Tygers, ook zyn hier veel Buffels, Peerden, Oſſen en Koejen, Bokken, Harten, Schapen, (dog de twee laatſte weinig) Verkens, Aapen, Katten, Honden, Slangen, Hagediſſen, en allerley verder Indiſch Ongedierte van Scorpioenen, Kakkerlakken, Duyſendbeenen, Kikvorſchen, Padden, en een kleine ſoort van Sprinkhaanen, die zy voor een lekkerny eten; gelyk ook die ſchadelyke witte Mieren.

Het

Het vleesch van Olifanten, Peerden, Honden en Katten werd by hen niet alleen openbaar op de markt verkogt, maar ook voor een groote lekkerny gegeten, en tot spyze toebereit, zynde de snuyt van een Olifant iets, dat men gewoon is aan de eerste Mandaryns aan te bieden,

Hoenderen, Tortelduiven, End-vogels, en allerley wilde water-Vogels, zyn 'er zeer veel; dog weinig Ganzen. Daar zyn ook veel Reygers, Pellikaanen, en meer andere soorten, die wy geen naam weten te geven, alzoo dit soorten op zich zelven zyn.

De Rivieren geven ook overvloed van schoone Visch, gelyk mede allerley Schelp-visch, veel Schild-padden, (een van hunne beste onthaalen uitleverende) Kreeften, Garneelen, &c.

Men heeft hier ook zeer goede Vogelnestkens, welke met een hoen, of eenig ander vleesch gestoofd, een schoonen schotel eeten uitleveren.

Waaren, hier vallende, en ook hier getrokken.

De waaren, hier vallende, zyn voornamelyk Zyde stoffen, en ook ruwe Zyde, Aloe of *Agel-hout van veel weerde*, Cattoenen, Muscus, (die zeer veel uit 't land der Lauwen komt, en voor 25 a 26 Thayl 't hati verkogt word) veel Goud, allerley schoone Lak-werken, Cardamon; Sappan-hout, slecht Porcelyn, Marmer- en Albaster-steen, zeer veel Zout en Anys-zaad; ook verscheide Droguen, als Rhabarber, Radix China; Gember, &c. ook valt hier een soort van Kaneel; dog zy is zoo goed niet als de Ceylonze; en men voerd 'er zelver allerley Speceryen, Lakenen, Stoffen, en veelerley soorten van Kleeden, Lood, Salpeter, Zwavel, Geschut, &c. weder na toe.

Gedaante en aard des Volks.

Wat nu dit volk in zich zelven betreft, de Tonkinders zyn taan-geel van kouleur; dog eenigzins bloozende, en niet zoo plat van aangezicht en neus, als de Chineezen, dog gansch niet onbevallig van wezen, zwart en lang van hair (dat hen over de schouderen hangt) en doorgaans pik-zwart van tanden, dat een groot cieraad by hen is, en 't geen zy door konst zoo maken, waar toe zy van jongs af al gewoon zyn eenige dagen te besteden.

Zy zyn van gestalte de langsten niet; dog anders gezwind en rad van leden, vernuftig van begrip, zeer neerstig, gedienstig, en hunne Heeren zeer getrouw en gehoorzaam. Zy zyn niet zeer kloekmoedig, vallende meest aan de kleenhertige kant; dog gelyk het dobbelen en speelen den Chineezen doorgaans eygen is, alzoo is dit de Tonkinders zoodanig aangeboren, dat zy zomtyds alles, wat zy hebben, verspeelen en vertoppen, dat zelfs van de grootsten tot de geringsten aldaar overgaat, en als zy nu niets ter wereld meer hebben, dan zetten zy 'er hun wyf en kinderen by op.

Tegen de vreemdelingen zyn zy zeer vriendelyk en beleefd; dog de grooten (dat meest gesnedene zyn) zyn zeer hoogmoedig, dat men ook veel by 't Krygsvolk vind.

De dragt der geringen hier is van Cattoen, en der ryken van Zyde, of Lakenen van allerley kouleuren, en voor al rood, groen, &c. meest lange tabbaarden of rokken gebruikende, vooral, als zy voor de grooten verschynen.

Huisraad.

Hunne huizen zyn niet alleen doorgaans (gelyk alle de Indiaansche) slecht; maar ook, op zyn Chinees, van slegten huisraad voorzien, die meest in stoelen, tafels, banken, rustbanken, en bedden, Pinang-gereedschap, &c. bestaat:

Hunne Huwelyken.

Men heeft hier geen eene, maar veel vrouwen. Zommige der zelve werden plegtelyk getrouwd; dog de meeste maar als byzitten gebruikt, eenige voor altyd; dog ook zommige maar voor een tyd gehuurd.

De vrouwen dezes lands zyn schrander, neerstig en groote koop-vrouwen, en weten met 'er tyd een fraeje stuiver geld te winnen; maar zoo hier geen schepen van buiten komen, legt 'er de ganschen handel toe: want om den zelven aan de gang te helpen, moet de Inlander doorgaans eerst eenig geld op de hand hebben, eer hy in staat is om te werken.

Ambagtslieden.

Men heeft hier, buiten de groote Kooplieden in ruwe of gewerkte Zyde, en Zyde stoffen, ook zeer veel Ambagtslieden, van Wevers, Schrynwerkers, Timmerlieden, Smids, Draejers, Porcelynmakers, Schilders, Lakwerkers, Papiermakers, Klokgieters, Geld-wisselaars, &c.

Hun papier is byna als 't Chineesch of Persiaansch, zommige soort van Zyde, en andere van basten van boomen gemaakt. Ik heb onder hun Lakwerken, en voor al onder hunne Bandeezen, 'er fraeje gevonden; dog zy konnen egter geenzins by 't Japansch Lakwerk haalen, waar toe zomtyds 't hout zelf, en ten deelen ook de Lak-stoffe of 't Vernis zeer veel doet.

Hun Taal.

De Tonkinders maken niet alleen een byzonder volk op zich zelven uyt, maar zy hebben ook een Taal op zich zelven, die van hen zeer sterk agter uit de keel op-

opgehaald, en ten deelen al fiffende door de tanden uitgebragt werd. Schoon zy veel overeenkomft met die der Chineezen van fchryven heeft, is 'er egter zulk een groot onderfcheid tuffchen beide die taalen, dat die twee volkeren malkanderen geenzins konnen verftaan; en fchoon hunne Characters en letter-greepen uiterlyk dezelve in gedaante zyn, fpreeken zy die egter ieder geheel anders uit; dog de geleerden onder hen konnen uit de werken der Chineezen, Japanders, en der Quinammers ook aanftonds te recht raken.

Schryfwyze, &c.

Hunne wyze van fchryven is even eens, als die der Chineezen, met een griffie of penceel van boven na beneden, en dus van de rechter na de linkerhand gaande.

Zy oeffenen zich nu en dan ook in de Landmetery, Wiskunde, Sterrekunde, Natuurkunde, en wat dies meer, hoewel hunne kenniffe in allen dezen maar matig is.

Wyze van Regeeren des Konings.

De Koning regeerd hier Oppermachtig, ftaande onder niemand, zodanig dat alles van hem afhangt. Zyn grootfte Mandaryns zyn gelubden, die hy hier en daar als Landvoogden verdeeld, en die in die Landvoogdyen zich als kleene Koningen, zeer trots en hoogmoedig, houden, en hun werk maar maken, om de arme ingezetenen, die tegen hen niet kikken durven, uit te mergelen; maar al wat zy *vergaderd hebben is voor den* Koning, alzoo die na hun dood hun erfgenaam is.

De Koning houd een zeer grooten ftaat, niet alleen van een menigte lyfwagten, die op hem paffen, maar heeft ook een fchoone ftal, met ettelyke honderden Peerden, en wel 2 a 300 zwaare Olifanten, die alleen tot vertooning van zyn pragt en grootheit dienen.

Zyn Krygsmacht.

Ook houd hy doorgaans zeer veel Krygsvolk op de been, beftaande meeft in voetvolk, die gemeenelyk een zabel en een lang roer van 4 voet voeren; maar zy dienen beter om hunne nette wapens te vertoonen, dan om te vechten. Men wil, dat hy 'er wel 100000 hier en daar door zyn Ryk verfpreid leggen heeft. Ook heeft hy fchoone Ruytery, die fchoone Peerden, en fraeje Schilden hebben, en van cierlyke pluimmagien voorzien zyn.

Tot zyn Zee-magt, die in 70 of 80 Galeyen, ieder met 30 of 40 man, beftaat, heeft hy mede eenig vaft volk in dienft, en daar over mede eenige Zeehoofden.

Gelyk nu de Tonkinders doorgaans beleeft en vriendelyk, voor al tegen de vreemdelingen, zyn, alzoo zullen zy ook zelden iemand iets te kort doen, ten waare dan dat deze of geene zeer verarmde, hen aan deze en geene kleenigheden quaamen te vergrypen; dat egter de wet van 't land niet duld; maar na verdienfte ftraft.

Bediege van 't Gericht hier.

Indien zich iemand met dievery te buiten gaat, die werd na mate van dien, zwaar of licht, zomtyds maar met het afkappen van een lid, zomtyds met verlies van zyn vinger, en, na dat de misdaad is, wel van de geheele hand, geftraft. Zwaarder misdaaden werden door onthoofding, en de lichter, met een geeffeling afgedaan; hoewel dit alles juift in die ordre niet, als wel in onze landen, gefchied.

Zoo de zaak, waar over iemand voor 't Gericht geroepen werd, van dien aard is, dat 'er een eed voor gedaan moet werden, fnyden zy een hoen den hals af, laten des zelfs bloed in een kom met Arak loopen, en die den eed doen zal, moet een kopje van dezen met bloed-gemengden Arak drinken, na dat hy de zaak, waar over hy geroepen is, verklaard heeft zus of zoo te zyn.

Brandftichters ftellen zy bloots hoofts op een ftoel, van 12 of 13 voeten hoog, drie dagen aan een, in 't heetft van de Zon, te pronken.

Overfpeelfters werden voor den Olifant, en door den zelven in de *lucht* geworpen, en te pletteren getreeden.

Begravenis.

Zoo iemand hier komt te fterven, die werd, van aanzien *zynde*, *verbrand*, en daar na begraven; niet op een gemeene plaats (die hier niet is) maar elk op zyn eygen erf; en een maand daar na werd 'er een groot maal, aan de vrienden des overleedenen, op zyn graf gegeven. Ontrent deze begravenis zyn ook altyd deze en geene Priefters, al was het maar om te zien, dat de zaaken in de behoorlyke ordre nagekoomen en bezorgt werden. Zy hebben tot het verbranden van hunne dooden houtftapels, die wel 10 voeten in 't vierkant, en wel 25 voeten hoog zyn.

Dus verre nu 't voornaamfte, dat wy vooraf van Tonkin te zeggen hadden, voorgefteld hebbende, gaan wy over om te zien, wanneer onze Maatfchappy hier heeft beginnen te handelen.

wanneer onzen handel hier begon.

Dit nam onder den Heer Opperlandvoogd Van Diemen zyn aanvang, in welkers tyd haar Edelheden den 13 Mey A°. 1636 een befluit namen, om een bezending na Tonkin te doen.

Hier op hebben zy A°. 1637 den Koopman Karel Hartfink, derwaards met het Schip Grol, &c. over Tayouan en na

Ja-

Japan, gezonden, van waar hem de Heer Kockebakker een zeer nette Instructie mede gegeven heeft.

1637. *Instructie voor Sr. Karel Hartsink, Koopman, en den Raad van 't Schip Grol, ende 't Jagt de Waterlooze Werve, zeilende van hier over Tayouan na Tonkin.*

Instructie voor de Heer Hartsink A. 1637 medegegeven.

„ NAdemaal tot vergrooting ende „ aanwasch der negotie ende commercie in 't Keizerryk van Japan, by „ den Ed. Heer Gouverneur Generaal, „ en de Heeren Raaden van India geresolveerd, en goedgevonden is een bezending na het Koningryk van Tonkin te doen, ende den Zyde-handel in „ gemeld Ryk, ten dienste ende voordeel van de generale Oost-Indische „ Compagnie, van hier uit Japan te vervolgen, daar by ordonneerende het „ Schip Grol, ende 't Jacht Waterlooze Werve tot voorn. bezending te gebruiken, ende derwaarts te laaten verzeilen, zoo zullen Ul. in Godes naam „ dezen aanstaande morgenstond de monstering van 't volk, en de visite van „ 't Schip by de Japansche Bongioys gedaan zynde, onder zeil gaande, en „ uwen cours bewesten Meaxima regt „ door Zee stellen, tragtende de kust „ van China, op de hoogte van 25 graden ontrent de Eilanden Oncouw ofte „ Stormbaey, aan boord te krygen, ende verkend te geraaken.

„ Van welke Eilanden, ofte voorn. „ Kust verkend zynde, zult van daar, „ by mooi weder, na de Eilanden van „ Pehouw oversteeken, altyd gissinge „ ende calculatie makende twee vloeden voor een ebbe.

„ In 't aandoen van dito Kust, ofte „ ter Rheede loopende, werd Ul. ten „ hoogsten gerecommandeerd wel op uw „ hoede, slagveerdig, ende, 't geen „ voor Branders noodig verdacht te zyn, „ op dat van Roovers of andere trouwlooze Chineezen, Ul. geen ongeval „ onverwagt toegebragt werde.

„ Zoo het geviel Ul. hard weder ofte „ storm quamen te beloopen, zullen zig „ niet van de Kust af begeven, maar „ onder den hoek van Sabouw, Engeling, ofte eenige andere bequaame „ Baejen, ten Anker loopen; ende aldaar goed weder waarneemen, om „ met 't zelve na gemelde Eilanden van „ Pehouw over te steeken: waar op by „ daag dienen te vervallen, en in de „ Zuid-Oost Baey ter Rheede te loopen, gaande van daar 's middernagts „ met een achter-ebbe, op dat des morgens in tyds op de Kust van Formosa „ mogt, verkend geraaken, ende alzoo „ uwe Reize gevoeglyk, zonder voorby te dryven, gelyk voor dezen menigmaal, (God beterd) door verzuim „ van Officieren gebeurd is, op Tayouan „ te mogen gewinnen, 't welk Ul. by „ dezen op het allerhoogste en serieuste „ werd gerecommandeerd. 1637.

„ Door hard weder voorby geraakende, zult niet vreesagtig of beschreumd „ wezen agter den hoogen hoek van Tancoya ten Anker te loopen, van waar „ met goed weder, ende in twee getyen „ oplaveeren, ende onder 't Noorder-Rif na wensch ter Rheede komen kond, „ altyd in 't aandoen van de Rheede „ van Tayouan na de copye des Seynbriefs, by den Gouverneur van voorn. „ plaats beraamd, ende Ul. ter hand gesteld, Ul. reguleerende.

„ Met lief voor Tayouan ter Rheede „ gekomen, en geankerd wezende, zal „ de Koopman Hartsink zich dadelyk, „ ten waare by verhindering van weer „ en wind, aan land by de Heer Johan „ van den Burg transporteeren, ende onze missive met de bygevoegde papieren zyn Ed. overleveren, mitsgaders „ mondeling van de bevinding der dezen „ jaare gezondene stoffen behoorlyk rapport doen, gelyk Ul. zoo in 't uitleggen, verkoopen, van gelyken over des „ zelfs deugt ende lengte en breedte als „ andere discoursen met de Kooplieden „ gevallen, by ende present geweest zyt, „ daar by verzoekende zoo vaardige depesche, als gevoeglyk zal konnen geschieden.

„ De Redenen, die den Raad alhier „ hebben gemoveerd dit Schip, hoewel „ tot het laatste, ende dat in 't reguard „ van de verwachte kontanten van boven, hadde behooren opgezonden te „ werden, voor Rarop ende de Swaan „ te prefereeren, zyn Ul. ten vollen „ kennelyk, namelyk om des te tydelyker op de Tonkinse Kust te mogen geraaken, ende den weg tot dien „ handel gevoeglyker te openen, en in „ 't werk te stellen; als andere considератien, die materie raakende, mitsgaders met goedvinden van gemelden Ed. „ Heer Gouverneur, ende zyn Edelheits „ aanschryven van dato 15 Augusty passo, „ in passant Quinam aan te mogen doen, „ ende aldaar te genieten, 't geen Sr. „ *Duyker*, geduurende zyn aanwezen in „ Quinam, nopende Tonkin, ende hoe „ de

1637. „ de bezending derwaards by den Quinamzen Koning verstaan werd, zal „ hebben vernoomen.

„ Het Jagt de Waterlooze Werve, „ dat by de Ed. Heer Generaal, volgens „ zyn Ed. ordre, geprojecteerd is, nevens Grol, na Japan, en van daar weder te verzeylen, is by resolutie in dato 28 July passado van de Ed. Heer „ Gouverneur *Putmans*, en den Raad in „ Tayouan, geoordeeld en goedgevonden aldaar te blyven, om nevens ander bequaam vaartuig tot het Kruyssen op de Portugees, als andere onzer „ vyanden, tendeerende na Tonkin, „ Quinam, en Combodia, zoo buiten „ en binnen Aynam, uitgezet te werden, en de komst van Grol op een bequaame rendevous-plaats te verwachten, welken volgende des voornoemden Jagts retraite Ul. in Tayouan hebben te verstaan, en in 't rescontreeren „ desselfs mede aandoen, en verzeylen „ na Quinam, uit redenen hier boven „ aangeroert, des Ed. Heer Gouverneur „ ordre te verwachten.

„ Deze ordre van zyn Ed. hebbende „ achtervolgd, en 't voornoemde Jagt, „ of zoodaanig vaartuig, als Ul. dan zou „ mogen toegevoegt werden, gerescontreerd, zullen Ul. van die plaats, die „ by ons alhier voor het tegenwoordig „ niet kan werden voorgesteld, zonder „ verzuim van tyd, zoo veel doenlyk is, „ de reize na Tonkin, bezuiden, en „ niet benoorden 't Eiland Aynam, alzoo dat vaarwater voor groot vaartuig, „ als Grol, vermits de menigvuldige vuilen en rudzen zeer periculeus en veel „ onweder en storm in 't navigeeren, onderworpen is, vervorderen, en onder „ 't Eiland Frachachy, gelegen onder „ de noorder breedte van 18½ graaden, „ ontrent een groote halve myl Oost ten „ Noorden van de Rivier Giang, achter welk Eiland op 5, 6 en 7 vademen „ goede Rheede en Ankergrond is, en „ men voor alle winden meest beschut „ blyft, ter Rheede loopen, ons verder „ aan 't kaartje en 't uitwerpzel van 't „ Tonkins land, desselfs havenen, en „ daar ontrent gelegene klippen en „ droogten, Ul. ter hand gesteld, refererende.

„ Eenige jaaren geleden, pleegen de „ Japansche Negotianten met hunne Jonken na Tonkin navigerende, de rechte Rivier of spruit van voornoemde „ plaatzen, gelegen op de Noorder breedte van 20¼ graaden aan te doen, dog „ by verongelukking eener hunner Jonken te dien tyde in de mond van de „ voorn. Rivier, als mede om dat de „ Kust aldaar Noord-Oost en Zuid-West „ strekt, men, om buiten in Zee te komen, veel moeiten onderworpen is, „ en bezwaarlyk uit de bocht boven 't „ Eiland Aynam in de maand July, als „ wanneer, en niet vroeger, vermits het „ spade leveren van 's Koning zyde, van „ daer scheiden konnen, geraaken kan, „ hebben naderhand de Rivier Giang, „ of Tzynephay, voor die van Tonkin „ geprefereerd; egter die van Giang „ voor die van Tzynephay, gemerkt de „ Kust ontrent dito Rivier Tzynephay „ zich N. N. O. strekt, en de Zuide „ winden ten deele noch op 't land waejen, en door het gestadig aanbranden „ van de Land-Zee, als naarmiddags de „ Zee-wind, die vry dicht aankoeld, „ wanneer men in de gezegde Rivier 't „ water (en dat voor den tyd van 24 „ uuren) op zyn hoogste heeft, veel „ moeite en perykel, van buiten te geraaken, onderworpen is, des nagts „ vermits het hoog water, hoewel de „ Land-wind doorwaeit, veeltyds genoodzaakt werd te blyven leggen. 1637.

„ Dit zyn de moverende redenen dier „ Natie in de Rivier van Giang voor de „ andere aan te doen, en aldaar te havenen.

„ Of het geviel, dat Ul. onder 't voorn. „ Eilandje ter Rheede wezende gekoomen, zoo tydelyk en in 't korte, als „ wel wenschte, eenige Japanders, Chineezen, of andere Natie van 't Land „ (alzoo geen Volk, na onderricht werden, op 't voorn. Eiland woonachtig „ is) aan boord quaamen, gelyk jaarlyks „ op de aankomst der Japansche Jonk geschied, en gewoonlyk is, zoo zal Ul. „ door eenige Visschers of ander vaartuig, die daar in abundantie zyn, de „ wete van u arriveeren aan den Oppersten, of aldaar 't Gesag hebbende van „ Giang, zynde een van des Konings „ van Tonkins bloedverwanten, doen, „ en desselfs ordre met eenige van voorverhaalde persoonen verwachten, om „ alzoo geen misslagen of miscontentement aan de Grooten aldaar, als wezende een Natie, noit dat Ryk hebbende gefreqenteerd, te begaan; dog „ by verloop van 2 a 3 dagen, hoewel „ de wete aan Land gedaan had, en geen „ ordre of iemand aan boord kreegen, „ zult mogen een van de bequaamste Assistenten, en den Japanzen of Chineeschen Tolk, die Ul. uit Tayouan „ zal werden medegegeven, of by aandoening van Quinam, by den Opperkoopman *Duyker* dient geprocureerd,

„ na

1637. „ na Giang ontrent 3 mylen de Rivier „ opwaarts met de boot zenden, mits „ dat binnen of voor aan de Rivier, al- „ waar de Visschers wooningen staan, „ 1 a 2 persoonen tot Guides werden „ gehuurd, en dito boot na boven of in „ Giang brengen, en alsoo des te zeker- „ der van uwe komste mogen wesen ver- „ wittigt; zulks zoude mede ter eerster „ instantie na bevinding van zaaken al- „ daar konnen geschieden en in 't werk „ gesteld werden; met welken Tolk „ dient een kleene erkentenis of vereе- „ ring van ontrent 6 a 8 Tayil, bestaan- „ de in Waejers, Carcassen, als Jac- „ quans, of iet anders, gesonden te wer- „ den, met daar by verzogte licentie van „ persoonelyk met gemelde Gouverneurs „ te mogen spreeken.

„ Hier op antwoord en licentie beko- „ men hebbende, zal Sr. *Hartsink*, met „ noch iemand uit den Raad, of Sr. „ *Vincent Romeyn*, sich met 't Jagt de „ Waterlooze Werve na Giang, of al- „ waar gemelde Gouverneur zoude te „ spreeken komen, vervoegen, den zel- „ ven de motiven, en redenen, waarom „ aldaar verscheenen, wat Natie zyt, „ en van waar gezeild komt, in der be- „ ste forme declareeren, en daar by oot- „ moedig versoeken zyn Ed. op 't spoe- „ digsten gelieve een expresse na de „ Hoofdstad van Tonkin aan den Ko- „ ning af te vaardigen, en te versorgen, „ dat in 't korte antwoord en licentie „ van 't Hof mogen komen, om de ne- „ vensgaande missive en vereering aan „ zyn Majesteit persoonelyk te mogen „ overleveren.

„ Volgens ouder gewoonte, en, ge- „ lyk die van Tonkin met de Japanders „ pleegen te handelen, en haar aange- „ brachte carga aan te teekenen, zal „ UE. buiten twyffel mede, en dat wel „ precieselyk de quantiteit en qualiteit der „ contanten, goederen, als andersins, „ die zyt mede brengende, van voorn. „ Gouverneur afgevraagd werden, die „ alles rondelyk aangeven zult, uitge- „ zegt de contanten, welke ten hoog- „ sten met 40000 Tayil genoeg zyn zal, „ soekende het resteerende binnen „ Scheeps boord te verbergen, zoo veel „ doenlyk is, en dat ten principaalen om „ voor te komen, van den Koning, of „ zynen geordonneerden Mandaryn, so „ veel contanten als wel begeeren, en „ versoeken, niet ter hand te stellen, „ ten anderen gewaar wordende de me- „ nigvuldigheit des Severs, de Zyde, „ Zyde Stuk-goederen, als anders reisen „ doet, waar by de Compagnie geen „ geen voordeel, maar nadeel ter con- 1637. „ trarie by 't verswygen, kan geschie- „ den, of Ul. eenig ongeval toegebracht „ werden.

„ Licentie gewerdende uit 't Hof van „ den Koning, om persoonelyk, en met „ uwe verder medegebrachte Cargasoe- „ nen, ten Hove na de Hoofdstad van „ Tonkin te mogen komen, zal Ul. met „ 't Jacht de Waterloose Werve tot „ meerder verseekering en bevryding u- „ wes kapitaals niet alleen voor Inland- „ sche roovers en moetwilligen, die geen „ en ontbreeken, maar ook voor de Por- „ tugeesen en Spanjaarden, onse open- „ baare Vyanden, als Chineesen, onse „ geveinsde Vrienden, mitsgaders zoo „ veel *Inlandsch Vaartuig*, als tot over- „ voering der goederen noodig is, dat „ op beleeft verzoek van den geordon- „ neerden mandaryn of uit 't Hof ge- „ sonden Capado des Konings niet ge- „ weigerd, maar verleend werden zal, „ op 't spoedigst mee Reise opwaards, „ 't zy dan buiten of binnen door, na „ wind en weder toelaaten zal, vorde- „ ren, altyd verdacht blyvende in den „ avondstond, dicht by den anderen te „ ankeren, en zoo wel in 't Jacht als 't „ Tonkins Vaartuig (dat ieder ten min- „ sten met 2 a 3 drie Nederlanders en „ *Musquets als Zyd-geweer diend voor-* „ sien te zyn) goede wacht te houden, „ op dat, als gelegt is, geen ongeval „ Ul. overkome, dat andermaal zoo in „ 't gaan als keeren ten hoogsten, of 't „ geviel, 't voornaamste Jacht niet qua- „ me te resconteeren, met het Tonkins „ Vaartuig te doen gerecommandeerd „ werd; en zal 't voornoemde Jacht of „ Vaartuig tot de verswegene contan- „ ten, die des te secuurder en behende- „ lyker, na 't visiteeren des Vaartuigs, „ in Tonkin, in uwe wooning zal konnen „ werden gebracht, dienen; om welke, als „ andere consideratien, Ul. bekend is, „ dat op 19 stanti by Raade verstaan is, „ 't Jacht de Waterloose Werve by de „ Ed. Heer Gouverneur Generaal tot ad- „ vys na Batavia, hoe sich den handel „ in Tonkin toedragen zal, en wat quan- „ titeit van Zyde aldaar verhoopt werd, „ geprojecteerd, by Ul. te laaten ver- „ blyven, en gemelde affending voor „ dese Voyagie gesurcheerd houden; eg- „ ter werd Sr. *Harsink* ten hoogsten ge- „ recommandeerd, op zyn aankomst in „ Giang (alwaar, na hier werden on- „ derricht, den apparenten Zyden-han- „ del, en onser Vyanden doen ten Hoo- „ ve, en met wat Vaartuig aldaar aan- „ gekomen zyn, zoo wel zult konnen „ ver-

1637. „ verneemen en verstaan, als in Tonkin) „ daar van advys aan de Ed. Heer Gouverneur Generaal tot contentement „ van zyn Ed., soo veel doenlyk, over „ Coetsjientsjina te geven, alsoo wy ons „ verSekert houden tegen ultimo Maart „ noch een advys-Jonk of Vaartuig uit „ Tayouan Compagnies Residenten in „ Quinam zal toegesonden werden.

„ Dese advertentie of advys kan bequamelyk met Barken, die sluips- of „ steels-wyse uit die, als andere daar ontrent gelegen Rivieren met haare Goederen en Koopmanschappen na Quinam vertrekken, geschieden; gelyk „ mede te Lande, en dat over de Rivier „ Posscheyn, alwaar de Koopluiden van „ beide de Koningryken Quinam; en „ Tonkin, haare Waaren en Koopmanschappen te markt brengen, en met „ den anderen negotieeren konnen.

„ Voor en aleer een gedeelte des treyns „ van Tonkin vertrekken zal, blyven Ul. „ bevolen een goede en verSekerde Rheede voor 't Schip Grol te verkiesen, 't „ zy dan onder 't Eiland Frachachy; of „ wel een ander by de Japanders 't Roovers *Eiland* genaamd, gelegen ontrent „ de 8 mylen Noordelyker als Frachachy, na de Rivier van Senephay, alwaar de *Koning zyn wacht*, of uitsiender in Zee, heeft. Dog zoo het „ Schip gevoegelyk en zonder prykel, „ in de Rivier van Giang en debaaren „ of inkoomen, geen verloop of toevloejen onderworpen wesende, weder uitgebragt zal konnen werden, is 't geraden tot meerder securiteit en voorkoming, by storm en onweder, van ankers en touwen te spillen, binnen te „ loopen, gelyk zulx eenige Japanders, „ geduurende daar navigeerden, als hier „ vooren verhaald is, met haare groote „ Jonk in 't werk gesteld, en by continuatie desselfs geheelyk geschied zou „ hebben, alsoo haar Jonk op 12 Japansche voeten waters, dat wel 13 Hollandse dito is, en dat met een gemeen „ thye binnen te loopen pleegen. In de „ Rivier van Giang niet komende, zal „ 't Schip onder 't Eiland, daar 's Konings wagt op is, na dat bericht werden, eenigsins beter Rheede, als op „ Frachachy, vinden; dog is 't zelve „ moejelyker by het Zuider-Moesson, „ als wel Frachachy, boegwaarts uit te „ geraaken, na bevinding zal by Ul. desen rakende het secuurste in 't werk „ gesteld, en by der hand genoomen „ werden.

„ 't Zal mede voor uw vertrek noodig zyn, gelyk by de vreemde Natien „ gebruikelyk is, dat gemelde Mandoryn van Giang, over de genoten faveur, en toestaan van 't Schip in de „ Rivier te laveren (soo zulx geschiet „ is) bedanken gaat met een schenkagie „ en vereering van ongevaarlyk de 100 „ Tayil eens, soo in Europische als Japansche goederen. Van zyn Ed. zal „ Ul. werden gevergd, en hard aangehouden eenig geld op leverantie van „ Zyde Caneel, als andere goederen hen „ ter hand te stellen, 't welk met alle „ beleefdheit en gevoegelykste middelen „ dient te excuseeren, dog egter, volgens de gewoonte der Japanders, een „ leening, die op 1000 Tayil (dat ook „ mag bestaan) schatte niet zult konnen „ ontseggen, te meer soo 't Schip komt „ binnen te havenen. In Giang zal een „ partye Caneel, die aldaar meest valt, „ dienen geprocureerd, is gemeenelyk „ voor 8 a 10 en 't 12 Tayil Pikol inkoops te bekomen. 1637.

„ By den Ed. Heer Gouverneur Generaal werd serieuselyk geordonneerd de „ Portugeesen en Spanjaarden, daar men „ de zelve op dese Voyagie sou komen „ te bejegenen (sonder respect aan des „ Tonkinders Rheede, havenen, nogte „ Rivieren te dragen) alle mogelyke afbreuk te doen, in ons geweld te neemen, met dien verstande van u aan „ kleenigheden, of geringe Prinsen, niet „ te amuseeren, nog sich kennen te laten, om dierhalven zyn Rheede en „ Rivieren te violeeren, en ongunst op „ onsen hals te haalen; maar Prinsen van „ importantie, daar een, twee, drie, „ en vierhonderd Pikols Zyde, of de „ waarde van dien zou konnen bekomen „ werden, zal men niet excuseeren; „ maar zoeken te veroveren, en voor „ goeden buit aanslaan, daar kome dan „ af wat 'er wil &c.; dog gemerkt door „ verscheide Japansche Kooplieden, als „ andere daar te lande gefrequenteerde „ persoonen ons vastelyk werd te verstaan gegeven, en geinformeerd by „ diergelyke attentaat de ongunst van „ voorsz. Koning niet alleen op den hals „ zouden haalen; maar ook de Negotie „ werden ontzegt, en meer swarigheden en ongeval des Compagnies dienaren apparentelyk te genaken staan, dier „ als andere goede redenen is mede by „ de Ed. Heer Gouverneur *Putmans* en „ den Raad van Tayouan goed gevonden, om in geen verwydering met de „ Koningen, zoo in Quinam, als Tonkin te komen, een uitzetting op Vyands Vaartuig buiten de Quinammers „ en Tonkinders limiten te zetten, en

„ alle

1637. „ alle mogelyke afbreuk te doen, gelyk „ Ul. volgens resolutie dato 19 stanti by „ ons en den Raad in Firando over de„ ze zaaken genomen, buiten kennis van „ 't land in 't gaan en komen te effec„ tueeren, geordonneerd werd, gelyk „ by weigering, en de Negotie niet te „ konnen genieten, in wat havenen, „ Rivieren, of Rheede het zy, zal ge„ schieden moeten. Echter verstaan wy „ secretelyk door de beste middel, die „ aldaar zou mogen voorkomen, onder„ staan, hoe het ten Hoove by den Ko„ ning en Grooten zou werden genoo„ men, deselve in zyne havenen en Ri„ viere rescontreerende, aan te tasten, „ veroveren, en alle mogelyke afbreuk „ te doen, 't zy dan met een gedeelte, „ of redelyke schenkagie van den buit of „ aangehaalde goederen te genieten, en „ alsoo met oogluiking toelaaten, zulx „ niet konnen werden onderleid; en ge„ oordeeld by zyn Majesteit niet wel ge„ noomen zou werden, zou 't Jacht de „ Waterloose Werve (tot nakoming zoo „ veel doenlyk van de welgemelde Heer „ Generaals ordre) voor 't vertrek der „ *Portugeesen konnende missen*, onder „ de een of de ander pretext na be„ neden gesonden werden, en op „ haarlieder Vaartuig een stuk weegs voor „ de mond van de Rivier kruissen laaten, „ en zou de besetting voor de rechte „ spruit van de Rivier van Tonkin, of „ daar ontrent, behooren te geschieden, „ en niet Zuidelyker, alsoo volgens in„ formatie verseekerd houden, dat des „ zelfs Vaartuig nergens elders, als voor „ de Hoofdstad van Tonkin zult komen „ te rescontreeren, terwyl met ondiep„ gaande Vaartuig daar verschynen, en „ van daar verzeilen, haaren cours be„ noorden, tusschen de vaste Kust van „ China, en 't Eiland Aynam en Ma„ cauw stellen; dog dese besetting wer„ dende in 't werk gesteld, zal dienen „ geordonneerd aan de Overhoofden van „ 't Jacht, hoe lang te continueeren, „ en wel na Grol weder te komen affak„ ken, of wel na Tayouan, mits 't Vaar„ water, tusschen voorsz. Kust, en het „ Eiland, behoorlyk ontdekkende, ver„ zeilen laaten. Wy houden dese ont„ dekking geheel considerabel, en oor„ deelen noodig ten dienst van de gene„ raale Compagnie te wesen, zoo zulx „ door onse Jachten dit saisoen niet ge„ schied is, op dat in 't toekomende met „ des te meer versekering op haar zou„ den mogen kruissen, ten welken fine „ wat cours in 't gaan en komen stellen, „ 't zy geheelyk de Kust gieren, of 't „ Eiland Aynam, staat zekerlyk te ver„ neemen, om alsoo onse Vyanden t'ee„ nemaal uit Tonkin te voeren, en haa„ re Commercie geheel vrugteloos te „ maken, waar toe den Almogende by „ tyd en wylen zynen Zegen gelieve te „ verleenen. 1637.

„ Dese dan, als andere onser Vyan„ den Vaartuig, in 't gaan en keeren, „ excepto die van Macauw na Japan „ tendeeren, koomende te bejegenen, „ zult de zelve alle mogelyke afbreuk „ doen, en zoeken te vermeesteren, 't „ volk wel bewaaren, en van de zelve „ verseekeren, mitsgaders haare goede„ ren onder behoorlyke Inventaris, in „ presentie en kennis des Scheeps-Raad „ neemen, verdacht blyvende geen ge„ vangenen hier in Japan, maar de zel„ ve in de Piscadores of Tayouan te bren„ gen.

„ Volgens des Konings ordre, en oud „ gebruik, zal met de komste in Ton„ kin al uwe Koopmanschap en goede„ ren, ontrent 's Konings Paleys, aan „ Land gebracht, geopend en wel naauw „ gevisiteerd werden, op dat, 't geen „ zyn Majesteit mogt aanstaan, in geen „ andere, als zyne handen zou komen „ te vervallen; 't welk met alle behoor„ lyke respect zal dienen nagekomen te „ werden, en niet gedogen, dat de ge„ committeerde Mandaryns, of andere „ bevelhebbers door onse reukeloose en „ by wylen ongeschikte Matroosen ee„ nige quaade bejegening aangedaan wer„ de, om ter eerster instantie dier Na„ tie geen disgunst van ons te geven; „ doch zou wel konnen gebeuren, ter„ wyl daar noit hebben gefrequenteerd, „ dat door humble versoek of vaste be„ lofte en toesegging van alles ten dien„ ste des Konings te wesen, en wat hem „ mogt behaagen, ter hand zou gesteld „ werden, dese publique visite voor 's „ Konings Paleis zou werden geexecu„ teerd, en alsoo meer vryheit en voor„ deel, als wel Japanders, Portugeesen, „ als Chineesen, gelyk zulx in 't Ryk „ van Quinam volkomelyk blykt, ge„ nieten, mitsgaders de verborgen con„ tanten te gevoeglyker mogen verber„ gen, en ter gelegenen tyd aan land „ brengen, waar op dient reguard ge„ nomen.

„ Zoo al 't geene raar, en andere klee„ nigheden des Konings aangenaam voor „ hem gehouden, en naagenoomen werd, „ zal mede met 't Brood, Koper en Y„ ser geschieden, en dat voor desen ge„ meenlyk het Koper tot Tayil 8 en Y„ ser tot Tayil 4 fyn Zilver, of Ton-

1637. „ kinse munt; doch terwyl gesegde mi„ neraalen dierder in Japan als wel in „ voortyden moeten werden ingekogt, „ zal ook noodig zyn met dier voordra„ gen tot hooger markt te geraaken.

„ Boven alle deze waarneeming des „ Konings, zal ook door zynen gemel„ den Mandaryn het meerendeel uwer „ aangegevene contanten voor den Ko„ ning mogen genieten, aangehouden, „ en schoone beloften, van goede en wel „ geconditioneerde Zyde tydelyk te le„ veren, gedaan werden, dat Sr. *Hart„ sink* zal zoeken met vriendelykheit te „ excuseeren, als dat niet alleen Zyde, „ maar verscheide andere goederen noo„ dig hebt, en koopen moet, ook me„ de dat de comptanten diversche lieden „ zyn toekomende, als andere beleefde „ redenen, tot ontslaging dienende.

„ Aldus 't Contract met den gezegden „ Mandaryn aangegaan zynde, (dat wy „ gissing maken na den loop by de Ja„ panders daar jaarlyx in gehouden, op „ 12 à 15000 tayil ten hoogsten loopt) „ zal by den oudsten Konings Zoon me„ de een somme geld, en dat vry groot, „ gelyk by den Mandoryn, daar mede „ zult hebben gecontracteerd, versocht „ en instantelyk aangehouden werden, „ welke beide niet wel, behoudens „ vriendschap en courtoisye zullen kon„ nenafslaan; dog op voorverhaalde rede„ nen, in 't reguard van den Koning „ gedaan, en by zyn Majesteit zoodani„ gen grooten somme gelds is aangeno„ men, zoeken te excuseeren, des meer, „ dienen ieder een duisend tayil, ook „ niet meerder, zo wy verstaan, op le„ verantie van Zyde, ter hand stellen.

„ Ten dienst en voordeel van de Com„ pagnie, mitsgaders Ul. verseeckering, „ en captering van gunst werd ons alhier „ aangeraaden ter eerster aankomen, en „ des naasten Konings Capado's of Man„ daryns, met een presentje te gaan ver„ soeken, dat onder zyne bescherming „ en sauveguarde mogen staan, en zyn „ faveur over Ul. bewyzen wil, alhoe„ wel een van de voornaamste Capado's „ of Meesters van de Cavallerye geor„ donneerd werd over de Vreemdelingen „ en haare goederen, voor brand, die„ ven, als ander ongeval, mitsgaders „ van wooning om te logieren, goede „ zorg te draagen, ten waare 't zelve „ niet zoo brand-vry, als wel tot versee„ kering van de Compagnies middelen „ en goederen werd vereischt, daar op „ zal dienen gelet te werden; in wel„ ken gevalle een ander en zoodanig, „ als begeerd, versoeken moogt, dat „ wel het secuurste en minst den 1637. „ brand onderworpen, in de Cam„ po, ontrent een halve kartouw-schoot „ van de Rivier in de stad gelegen zou „ wesen. Nevens dese werd mede ge„ oordeeld een en van de bequaamste „ wooningen, van zekere Vrouw, *Ba„ soma* genaamd, die veel by de groo„ ten, ook by den Koning zelf, gesien „ is, en vry wat vermag, waar door by „ wylen beter acces tot de grooten, als „ mede Comps. voordeel zou te winnen „ zyn; doch willen Ul. noch aan de een „ of de andere binden, maar op Ul. be„ vinding, wat best dient gedaan, en „ waar voor brand, als verhaald is, ver„ zekerd zult zyn.

„ Gesecureerd en uwe mede gebrachte „ goederen gebergt zynde, zal Sr. *Hart„ sink* met den eersten audientie voor den „ Koning te mogen bekomen, en dese „ onse nevensgaande missive alhier in een „ taal, by Tonkinders, Quinammers, „ Japanders en Chineesen leesbaar, met „ de bygevoegde schenkagie over te le„ veren, mitsgaders persoonelyk met „ hem te mogen spreeken, verzoeken, „ en zyn Majesteit te verstaan geven, „ hoe een Natie en Ingeseten van den „ Prince van Holland zyt, trafiqueeren„ en den handel in verscheide Konink„ ryken in dese Orientaalsche landen dry„ vende, en dienvolgende hebbende ver„ staan, zyn Majesteit een ieder van de „ vreemde Natien intrance en toegang „ in zyn Ryk, mitsgaders Negotie is „ verleenende, en onder zyn bescher„ ming nemende, dat dienvolgende uit „ 't Ryk van Japan, van den geenen die „ aldaar de Negotie, wegens de Ne„ derlandsche Natie is exerceerende, en „ de tyd van ontrent de 30 jaaren in 't „ voornoemde Ryk, in de heerlykheit „ van Firando geresideerd, en de Com„ mercie jaarlyx met onse Schepen, zoo „ uit Holland, Jakatra, Siam, Tayou„ an, als andere quartieren gedreven „ hebben, daar by ootmoedelyk versoe„ kende zyn Majesteit nevens de andere „ vreemdelingen, den handel gelieve te „ verleenen, en toe te staan, mitsgaders „ onder zyn sauvegarde protectie te ne„ men, en zyne goedertierenheit en fa„ veur over ons schynen laten, als andere „ redenen tot voordeel van de generale „ Compagnie en uwer bezendinge die„ nende.

„ Gelyk aldaar door vrienden zou mo„ gen aangeraaden werden, waar toe, „ als zynde het principaalste en appa„ renste instrument tot dese onse voor„ verhaalde redenen van faveur en be„ scher-

1637. „ scherming zou noodig weesen, en ons „ alhier aangeraaden werd, dat voorn. „ *Karel Hartsink* den Koning tot zyn Va- „ der en voorstander, zoo het dan zou „ konnen geschieden, 't welk, in loco „ wesende, gevoeglyker zult verstaan, „ zou versoeken, gelyk by onse nevens- „ gaande missive zyn doende, zulks de „ Japansche Kapiteinen van de Jonken, „ tot verseekering haarer persoonen, „ volk, en goederen altyd eenige der „ principaalste of naaste Mandaryns van „ den Koning te doen plegen, en door „ dat middel, niet tegenstaande voor een „ perfidieuse en schelmachtige Natie „ werden gereputeerd, en ook zyn, al- „ tyd in haaren aangedaanen overlast en „ onrecht van gemeene Tonkinders ge- „ handhavend, en voorgestaan zyn. In „ 't doen van de audientie en mondelin- „ ge aanspraak met den Koning zal die- „ nen noodig versocht des Majesteits pas, „ en zyn Vlag tot verseekering onses „ Vaartuigs met die verklaaring, dat al- „ le jaaren (zyn Majesteit gelievende „ zulx toe te laaten) van meening en „ geresolveerd zyn aldaar te handelen, „ en *trafiqueren komen*, dit teeken of „ gezegde Vlag werdende opgehezen, „ en, waar 't ook is, gesien, werd daar „ voor by de *Tonkinders*, met drie- „ maal op de knieën te vallen, de han- „ den boven 't hoofd, en het aange- „ *sicht* tegens de aarde, ceremonie en „ reverentie gedaan.

„ Het zou wel konnen gebeuren, dat „ na gedaane audientie, versoeken noch „ eenige geruimen tyd, eer des Konings „ licentie van te mogen *in-*, en verkoo- „ pen bequaam, en het bord publicq „ aangeslagen wierd, alsoo zulx ten ty- „ de der *Japanders, die eerst in 't laatste* „ van May gewoon waren boven te ko- „ men, op den 5 a 6 July te geschieden „ plagt, welken volgende 8 a 10 min- „ der of meerder dagen, na sich de zaak „ aldaar vertoond, en gebakend staat, „ stil hebbende gezeten, en principaal „ noch eenige van de winter-Zyde en „ stoffen onder de man te koopen zyn- „ de, en by onse Vyanden de Portugee- „ sen werdende den handel geexerceerd „ en de goederen ingekogt, zal by alle „ mogelyke middelen, die Ul. daar niet „ zullen ontbreeken, en wy hier niet „ naamen konnen, 't zy door hulp des „ naasten Raads van den Koning, of „ Vrouwe, hier voren aangehaald, trach- „ ten mede van den handel te mogen „ gaudeeren, en onse Vyanden, als an- „ dere, daar in te verkloeken; onder- „ tusschen altyd naauw reguard en ken- „ nis nemende, wat in de Negotie om- „ gaat, en tot wat prys de ruwe Zyde „ by de Portugeesen ingekogt, en ver- „ ders by hen gebesoignerd werd. 1637.

„ Het bord of teeken van vrye Nego- „ tie aangeslagen, en daar toe consent „ verkregen wesende, zal alle uiterste „ devoir en naarstigheit aangewend moe- „ ten werden, zoo veel rouwe Zyde en „ Stuk-goederen van goede afgesoden „ Zyde en wel geweven, mitsgaders zo- „ danige lengte en breedte, als de ne- „ vensgaande houten en andere maaten „ Ul. ter hand gesteld, in te koopen, „ op dat de generaale Compagnie daar „ van de rechte en gewenschte profyten „ genieten mag; doch de mindere leng- „ te daarom niet dienen verworpen, „ maar gelyk de Japansche Negotianten, „ zoo aldaar als in Quinam te doen ple- „ gen, pro rato te betaalen, zulx meest „ by het gewicht of zwaarte mede ge- „ schied, waar na dan, als volgt, inge- „ kogt werden, te weten:

„ Hockings, wegende Tayil 10 en „ 11 tot 5 en 6 Maas.

„ *Chio*, wegende Tayil 8, 9 en 10, „ tot 8, 9, en 10 Maas.

„ Tsoumongy, wegende Tayil 30 min „ of meer, tot 15 en 16 Maas.

„ Bhaa, wegende 38 a 40 Tayil, tot „ *16, 17 en 20 Maas.*

„ Pelings, wegende Tayil 11 en 12, „ tot 15, 16 en 17 Maas.

„ Wy hopen en vertrouwen, terwyl „ geen Natien met groote capitaalen ver- „ schynen, de rouwe Zyde op een laage „ prys, dat God geve, ten dienste van „ onse Heeren en Meesters vinden zult, „ dat 30 of ten minsten 25 Fachary of „ gewichte van de fynste Zyde tegens „ een gewichte gelds en de stoffen na „ advenant, die gemeenelyk in koop van „ de rouwe Zyde volgen, en naar ver- „ kocht werden.

„ Om, zoo veel mogelyk is, de Portu- „ geesen in desen Zyde-handel te stutten, „ zal 't noodig zyn; dat alle middelen „ daar toe aangewend wierden, 't zy dan „ de Zyde met wat hooger te betaalen, „ en dat op plaatsen, daar men weet dat „ de Portugeesen de haare gewoon zyn „ te koopen, of gecontracteerd hebben: „ want de Tonkinders geen werk maa- „ ken, al hebben zy de Zyde tot zeke- „ re prys verkogt, en, eer die leveren, „ een ander komende, die meerder „ bied, de zelve te laaten volgen, en de „ meeste penningen te neemen; gelyk „ eenige Nederlanders voor dezen ge- „ schied is.

„ Ook zyn in de stad Tonkin 4 a 5

1637 „ persoonen van redelyke middelen, met „ naamen *Kin Angision*, *Angory*, *Angock* „ en *Ommaby*, wien de rouwe Zyde als „ stoffen te landwaards by kleene partykens werden opgekogt, en in meerder quantiteit aan de Japansche Kooplieden weder verkogt, zoo dese lieden „ nu met de Portugeesen, vermits 't achterblyven dier Natie mochten in handeling en contract getreden wesen, zal „ 't zelve op 't gevoegelykst dienen geweerd, al waar 't de merkt, gelyk hier „ vooren aangeroerd is, wat doen ryssen, en de Portugeesen door dien, als „ andere middelen (zoo veel nochtans „ zonder prejuditie van de Compagnie) „ als mogelyk, en 't weinige daar op „ profiteeren zullen, mitsgaders de risico ter Zee, die van onse Scheepen „ loopen, dien handel metter tyd genoodzaakt zyn zullen te staaken, gelyk ons hier na apparentie te geschieden, geaffirmeerd werd.

„ Zoo Ul. quam te merken, of wel „ vastelyk te verstaan, dat de Portugeesen zelf, of door haare Paapen, die „ aldaar eenige grooten en hunne kinderen tot Roomsche Christenen hebben „ gemaakt, ons zochten voor de Majesteit te denigreren, odieus en van ons „ afkeerig te maaken, zal zulx mondeling met verscheide goede redenen, „ die niet manqueeren, en ter dier materie dienen zouden, by gelegenheit „ aan de Majesteit zelfs en andere grooten, of wel door onse verkreegene „ Vrienden aldaar, zoo veel mogelyk „ is, wederlegt dienen, maar in tegendeel zoo zulx mocht geraaden vinden, „ en wesen, zoo veel doenlyk is, van „ onse zyde gevorderd.

„ Het zou ook wel konnen gebeuren, „ dat de Portugeesen, nevens Ul. wesende klaar en vaardig om te vertrekken, „ en 't Jacht de Waterloose Werve, als „ hier vooren aangeroerd, om op de „ zelve te kruissen, haddet afgevaardigt, „ of wel voor de stad Tonkin behouden, „ dat door toedoen van gemelde Paapen, „ of de grooten, Roomsche Christenen „ zynde, Ul. van den Koning werde geordonneerd, noch eenigen tyd te blyven, in welken gevalle zal Sr. *Hartsink* „ trachten by alle bedenkelyke middelen 't zelve voor te komen, des neen, „ en de Compagnie in 't vorderen harer „ Voyagie merkelyke prejuditie zou „ toegebracht werden, volgens ons en „ des Raads daar over getrokkene resolutie, op 19 stanti voor dien tyd, 't „ zy mondeling of schriftelyk mogen „ belooven haar niet te zullen beschadigen, waar van 't Jacht zal dienen geadverteerd te werden. 1637.

„ Verscheide Europische Waaren, als „ mede Nagelen, Rompen, en anders, „ werden tot een preuve mede gesonden, om in Tonkin bekend te maaken, en te ondervinden, wat in het „ toekomende met de vertiering desselfs, „ ten dienste van de Heeren Majores zal „ konnen werden gevorderd, waar op „ Ul. dan ernstelyk hebben te letten, en „ daar van pertinente notitie te nemen, „ om in 't aanstaande ons daar na te mogen reguleeren.

„ De mede gebrachte comptanten „ zult in fyn Tonkins Zilver moeten „ doen smelten en rafineeren, en dat op „ zoodaanigen alloy, als in de negotie „ en opkoop van Zyde, als andere goederen, zou mogen valeeren, 't welk „ ordinair tegen tayil 83 fyn Zilver, „ 100 tayil schuytgeld getroequeerd „ werd, of eenige maasen min of meer, „ na beloop van tyden, wesende den ordinarissen en rechten wissel.

„ Het zou wel konnen gebeuren, de „ negotie gedreven, en alles tot 't vertrek gevaardigd wesende, dat, eer des „ Konings Zyde werd geleverd, en ontfangen, noch eenigen tyd zoude verslyten, en aldaar tardeeren moeten, „ om 't welk te wakkeren, voor desen „ gebruikelyk is geweest, dat door de „ Vrouwen (die Ul. voor de Majesteit als „ Tolk zullen dienen, als daar is de principaalste, met name *Ourfra*, voor desen gewesene bysit van den Koning, „ geboren van Corea) alsoo de aanspraak „ door mannen niet werd gedaan, aan „ eenige aangenaamste wyven des Konings de valeur van omtrent 20, 25, a „ 30 tayil in staaf-Zilver vereeren doet, „ of die geene, die de Zyde te leveren „ gewoon zyn, gelyk mede in die gelegentheit met zyn Zoon, en naasten „ Raad, of grootste Capado, aan wien „ geld zou mogen ter hand gesteld hebben, dienen te geschieden, doch tot „ een besluit blyve Sr. *Hartsink* in dese, „ als andere gelegenheit, daar by kleenigheden wat zal dienen gegeven, en „ niet kan geexcuseerd werden, gerecommandeerd, ten profytelykste van „ de Compagnie en achtbaarheit der Nederlandsche Natie te handelen.

„ De Koning van Tonkin Ul. om „ een Constapel, en Boschschieters, als „ verdere Ammunitie van Oorlog quam „ te vergen, (gelyk voor desen de Portugeesen en Japanders geschiet is) tot „ den Oorlog tegen die van Coetsjientsjina, 't zelve met alle beleefdheit

„ zult

1637. " zult trachten te excuseeren, dat zelf " uw volk en verdere defensie van het " Schip en goed voor uw Vyanden noodig zyn, en dienvolgende tot zulx " geen ordre hebbende over u te nemen " onvermogend zyt; doch aanneemende " uwe principaalen te kennen te geven, " en daar van ordre te verwachten; ondertusschen scherpelyk verneemen wat " gunst, profyten, en beneficie de Compagnie in 't aanstaande, met de Tonkinders tegen de Quinammers te assisteeren, zou mogen genieten, op dat den " Ed Heer Generaal hier af prompte advys mag werden gegeven, waar toe " by wylen zou dienen konnen, het " ongelyk dat met weerhouden van ons " geld geschied, en andere goederen uit " het verongelukt Schip Grootenbroek, " en 't Jacht de Kemphaan, van den " Quinamsen Koning ons werd aangedaan, van gelyken dier Natie perfidie " en trouwloosheit en ten Oorlog niet " kloekmoedig, zulke, als andere, redenen, die altyd by de Tonkinders te " hooren aangenaam zyn, echter dit als " 't geene tot onser *Vyanden* nadeel zou " mogen in 't werk gesteld werden, zodanig te menageeren, dat de Compagnie daar by geen verhindering toegebracht werde

" Voor en al eer tot Ul. vertrek na " beneden alles zal wesen geprepareerd, " en daar toe met beleefde versoeken by " de Majesteit zult licentie hebben bekomen, zal een expresse bode, die uit " 't Hof werd gerecommandeerd, over " land na beneden aan de Overhoofden " van Grol werden gesonden, en van " uwe komst advertentie doen, met ordre 't Schip, zoo het in de Rivier van " Giang zal *wesen geankerd*, *onder* 't " Eilandje Frachachy gereed en slagvaardig houden leggen, en zal mede noodig zyn, Sr. *Hartsink* andermaal by " den Gouverneur in Giang sich transporteere, om de schenkagie, zoo veel " doenlyk is, te excuseeren; maar zoo " iets noch van de Zyde en Caneel van " voorn. Heer te ontfangen stond, door " den Tolk en een der assistenten invorderen laten.

" De Japander *Strik*, of wel een ander uit Quinam, Ul, werdende toegevoegd, zult den zelven met 't Jacht " de Waterloose Werve na Tayouan, " of de Piscadors senden, gelyk mede de " 8 a 10 Soldaaten, die Ul. van de Heer " Gouverneur in Tayouan staan te versoeken, en zyn Ed. daar ook over " schryvende zyn, doch met manquement van kleen Vaartuig zult met Grol " voorn. plaats, en ten vorigen fine, 1637. " moeten aandoen, van gelyken niet volladen zynde, uw verdere last te procureeren, daar ter contrarie volladen " zynde, gelyk hopen, de reise uit Tonkin na Japan, om verscheide redenen, " direct zult performeeren, en van uw " wedervaaren door gemelde Waterloose Werve aan de Ed. Heer *Johan van der Burg* pertinent advys geven, ten " waare op uw aanwesen van Tayouan " van zyn Ed. anders geordonneerd mogt " werden.

" Geduurende dese Voyagie werd de " Koopman *Karel Hartsink* gesteld tot " Hoofd en eerste Raads-persoon des " breeden en Scheeps-Raad, en zal deselve by gelyke stemmen, volgens de " ordre van de Heeren Majores een dubble hebben, daar aan zal volgen *Pieter Theunissen*, Schipper op 't Jacht de " Waterloose Werve, de Onderkoopman *Pieter Nachtglas*, mitsgaders de " Opperstuurman van gemeld Grol, en " al zulke persoonen meer, als na gelegenheit des tyds en bevinding van zaaken zouden mogen noodig zyn.

" Houd alle goede ordre, en uw volk " in goede discipline, laat in geenen deelen toe, dat iemand by nacht op de " straat in de Hoofdstad van Tonkin, " of in de Rivier van Giang, sich aan " land begeeve, alsoo by die trouwloose " en moordadige Natie van iemand te " vermoorden en om te brengen, op hope van buit, al was 't maar om de " kleederen te genieten, menigmaalen " andere vremdelingen geschied is.

" Observeerd, en administreerd behoorlyke Justitie over *de misdoenders* " *en overtreders*, u verder na den generaalen Artykel-brief der Heeren onse " Meesters, die de Scheepen gemeenelyk zyn mede voerende, reguleerende.

" Daar en boven zyn en blyven Ul. " ten hoogsten de goede mesnagien, soo " in gastos, als zulke schenkagien, mitsgaders 't geene ten dienst van de generale Compagnie, geduurende dese " besending is vereischende, gerecommandeerd, en bevolen.

" 't Schip Grol is voorsien met provisie voor 60 koppen van Rys, en Azyn voor 8 maanden, en van Vleesch, " Spek, en Arak voor 5 maanden. Laat " de oude kost, of Nederlandsche provisie ten besten menageeren, en tot " de Voyagie dienen, schaffende aan 't " Volk, gelyk wy verstaan in Tonkin, " zeer goede koop te bekomen is, versche spyse, tweemaal ter week, en

" dat

1637. " dat redelyk tot conservatie en behoudenis harer gesondheit.

" Tot meerder versekering deser uwer Comitatie en belending, zoo om de Tonkinse kust aan te doen, als tot behulp, en ten besten dienst van de Compagnie in 't procureeren en vorderen haarer Negotie in 't voorn. Ryk, en te meer 't zelve niemand van de uwen voor desen heeft gefrequenteerd, en bewaaren, is by Raade op den 16 December passado verstaan en goedgevonden S^t. *Vincent Romeyn*, vry Koopman in Nangasacki, op zyn gedienstig aanbieden, (mits de somma van Tayil 2500 eens, en niet meer voor zyn particulier zal mogen aanleggen, en met 's Compagnies Schip weer na Japan voeren, en dat onder zoodanige reserve en limitatie, als zynde in dienst van gemelde Compagnie verbonden, mede derwaarts te laaten vertrekken. Welken volgens S^t. *Hartsink* met gemelden S^t. *Vincent Romeyn*, die twee Voyages derwaarts " heeft gedaan, altyd goede correspondentie houden, in voorvallende zaaken zyn advys hooren, en alles ten dienst onser Heeren en Meesters verrigten zal; ondertusschen lettende, en wel in acht nemende, geen meer als de gezegde 2500 Taylen by voorn. *Romeyn*, en dat al mede niet in de beste en couranste waaren werden besteed, en aangelegt, gelyk mede alle particuliere handeling, zoo veel mogelyk, volgens de Artykel-brief te weren; tot alle welke uwes verrichts in desen als verders onser algemeenen Vyands afbreuk den Almogenden God zynen mildryken zegen, en behouden reize in 't gaan en komen gelieve te verleenen. 1637.

In 't Comptoir Firando desen 29 Januariu A^o. 1637.

NICOLAAS KOEKEBAKKER.

TWEEDE HOOFDSTUK.

HArtsink *als 's Konings Zoon, met toelaating van onzen handel, aangenoomen. Acte van Adoptie van de Heer* Hartsink *tot een Zoon des Konings van* Tonkin. *Brief des Konings, aan de Heer Generaal* van Diemen. *Instructie in December* Ao. 1637 *de Heer* Hartsink *na* Tonkin *mede gegeven.*

Hartsink als 's Konings Zoon, met toelating van onsen handel, aangenomen

NA dat nu de Heer *Hartsink* in Tonkin in 't jaar 1637 verscheenen was, wierd hy van den Koning niet alleen zeer vriendelyk ontfangen, en onse Natie toegelaten daar te handelen; maar hy wierd van den Koning voor een aangenoomen Zoon verklaard, en daar benevens met een Mandaryns kleed, een Konings Vlag, met eenige Eertitels, een Paskedel, en een schriftelyke Acte van dit zyn Zoonschap beschonken.

De Acte van deszelfs aanneming tot een Zoon des Konings, ziet men hier by No. 3., mitsgaders een Brief aan den Heer Gouverneur Generaal *van Diemen* daar over geschreeven, en No. 4. gemerkt.

No. 3.

Acte van Adoptie, waar by de Koopman Karel Hartsink van den Koning van Tonkin tot zynen Zoon verklaard, en aangenoomen werd.

Taingin Syto Kolksussesy Boinceijioo, spreekt *aldus:*

Acte van Adoptie van de Hr Hartsink tot een Zoon des Konings van Tonkin.

T*En goeden hebt gy Hollandsche Kapitein Karel een Schip bereid; en met veelerlei kostelyke rariteiten uit Holland aan my reverentie gedaan, 't welk my behaagd heeft, en daarom een iegelyk in myn land belast haare huisen te openen, en der Hollanderen in alle waaren, die 'er te bekomen zyn, handelen laaten.*

Zoo gy de volharding van dit beginsel zekerlyk, en oprechtelyk, tot respect van myn land meend, en voortaan alhier te handelen genegen zyt, zoo zal u van niemand eenig leed, noch nadeel geschieden: want ik zelf daar na verlang. Zoo wil ik dan ook myn liefde over u uitbreiden, en houden als of mynen Zoone, of als een myner Raadsheeren en Regenten waart.

Tot een getuigenis, dat dese myne meening waarachtig is, neme ik u dan tot myn opgevoed

voed kind, en verheerlyke u met den Edelen Titel KENTSIOUCO Karel; om welkers heerlyken naams wille myne eergierigheit yveren zal u altyd te beminnen, 't welk in 't minste niet zal failjeeren. Daarom dit bovengesz. aldus gesteld is.

3de Jaar, 4de Maan 16de dag. *Onderstond*

Het Zegel des Konings.

Nº. 4.

1637. *Translaat Missive van den Koning van Tonkin, aan de Heer Generaal* Antoni van Diemen.

Brief des Konings aan den Heer Generaal van Diemen.

„ IK Koning van Aynam, Syto, Kockussesy, Boinceijwo, schryve met „ alle hoogwaardigheit aan den Hollandschen Koning Sesche Quan Kichio, „ desen Brief, om de gelegenheit van „ myn land te vertoonen, dat hier de „ goede ordonnantien scherpelyk werden onderhouden, wy voorsigtig, en „ kloek in Oorlog, en naauw op onse „ hoede zyn, waar door alle myne onderdaanen, zoo de Heeren, en Edelen, als gemeene lieden, Landbouwers en Slaaven, wel gebooren zyn, „ om welke oorsaak het Koninklyk Lid „ van den beginne tot heden op 't rechte geslacht, zonder van iemand verhinderd te werden, gesucceedeerd is; „ als mede, dat de Koningen van onze „ landen myn land in waarde houden, en „ genegen zyn, om met my in vriendschap te komen, en te blyven, behalven de Hollanders, waar van nog noit „ eenig Vaartuig hier verscheenen is.

„ Ik hebbe voor desen van de Hollanders wel gehoord, en gewenscht mede met haar in kennis, en gemeenschap, te geraaken, 't welk juist, tot „ myn groote blydschap, met de komst „ van een Schip uit dat waardig Land „ desen jaare voor de eerste reise geschied „ is; waar door gesien, en bevonden „ hebbe, dat de luiden van uw land wys, „ en kloekmoedig tot den Oorlog zyn.

„ Ook hebbe vernoomen, dat zy konstig schieten konnen, waarom ik te „ meer genegen ben met u in alliantie, „ en gemeenschap te komen, want al „ zulke lieden van my zeer bemind, gerespecteerd, en wel getracteerd werden. Ingevalle mynen wensch volbragt werd, en ik met u in alliantie „ komen mag, zullen wy als bloedvrienden malkanderen in liefde en eere „ houden, 't welk strekken zal tot welvaart van beide de landen; waar door „ de zelve duisenden jaaren wel gegouverneerd zullen werden. 1637.

„ Zyn myne onderdaanen zoo sterk, „ en furieuse Soldaaten, en 't getal der „ Ammunitie van Oorlog, zonder iets „ te ontbreeken, in zoo'n groote abundantie in myn land, zoo is het dan immers wonder, en niet wel geloofelyk, „ dat ik uw Land-volk tot myn hulp „ verzoeken wil; dog de redenen, en „ oorsaak van dien, mitsgaders alle de „ gelegenheid van myn geheel Land, zal „ ik in 't breede verhaalen. Ik hebbe:

„ 300000 uitgelesene Soldaaten.
„ 2000 groote Olifanten.
„ 10000 Paarden tot den Oorlog geoeffend.
„ 1000 Oorlogs-Galeyen.
„ 50000 zwaare Roers, die men op raden, zoo wel te land, als op Galeyen gebruiken kan.
„ 30000 Roers, met roode verlakte laaden, en lange kolven, die 30 kogels teffens schieten.
„ 20000 Roers, met zwarte verlakte laaden, en korte kolven, die 70 kogels teffens schieten.
„ 1000 Metaale stukken Geschut.

„ Met alle welke voorsz. middelen ik „ myn land met goede ordonnantien over „ lang en dwars na myn behaagen gouverneere.

„ Myn Land Tonkin legt in 't midden, en daar komen de Koningen en „ Heeren van 't Oosten, van 't Westen, en van 't Noorden, aan my reverentie doen, behalven in 't Zuiden, „ daar is een Land-volk, diens leven en „ ommegang dood is, en alle goede en „ geprefene dingen recht verkeerd doen. „ Haar gemoed is vol arglistigheit, des zy „ de beesten der aarde gelyk zyn. Zy „ verlaaten, en troosten haar op ongebruikelyke wegen, en gehoorsaamen „ my niet.

„ Zoo ik die met Galeyen over Zee „ beoorloogen wil, dan is my den weg „ derwaarts te verre, en de baaren te „ hoog, den wind, en regen contrarie; „ des ik zulks door dit middel niet bybrengen kan, waar door dese booswigten nog hartnekkiger, en na haaren verkeerden wil leven, en doen, „ wat haar wel gevalt.

„ Dit zyn dan de redenen, waarom ik de

1637. „ de Hollanders tot myn hulp te versoeken, voorgenoomen hebbe. In gevalle u Majesteit daar toe verstaan wil, zoo zal ik myn Land voor eeuwiglyk aan uw Land verbinden.

„ Gelieft my dan 3 Scheepen, en 200 uitgelesene mannen, die wel met Geschut weten om te gaan, tot hulpe te leeveren, en in Tonkin te laaten toekomen. Ik zal myn bloedverwanten, en naaste Edele Soldaaten, met 50 Galeyen, daar nevens ordonneeren, om dese luiden te water te beoorlogen. Als dan zal ik ook regt op die tyd met alle myne magt over Land aldaar aankomen, om zoo gelykerhand van beide zyden de plaats Quinam te betreeden, en te vernielen.

„ Zy-lieden siende, dat de Landen van Tonkin, en de Hollanders haar gesamentlyk op 't lyf willen komen, zullen zig, zonder eenige tegenweer te bieden, uit groote schrik van zelfs consumeeren, en verloopen. U Majesteit zal sien, dat dit werk zoo kort, als in eens om te sien, verrigt zyn zal. Ingevalle u Majesteit daar toe resolveeren wil, zal ik de weldaad grooter achten, als alle bergen, grondelyker als de Zee, en die in eeuwigheit nimmermeer vergeeten. Alle onkosten van Victualie, als andersins, die daar toe geguasteerd werden, wil ik liberaal betaalen, tot 2 a 300000 Ryxd. toe: want als wat daar in werd gespendeerd, en verloren gaat, my gansch niet en verveeld.

„ Daar en boven zal ik u dat Land, met alle de zielen, die daar in woonen, en daar onder sorteeren, schenken, mitsgaders alle inkoomen, en vrugten, die dat Land opbrengt, zullen uwen wille onderdaanig zyn. Uw volk zal aldaar blyven woonen, en haar fortificeeren, en ontfangen, 't geen 't land opbrengt: want ik het u gegeven heb tot dankbaarheit van u Majesteits hulpe.

„ Dat uit myne eergierigheit doe, beloove, en volbrengen, en daar (dat verseekere ik) niet een hair aan verschillen, nog ontbreeken zal.

„ Dit is de grond van myne meening, gelieft u Majestit daar toe te bewilligen, innerlyk verlange ik, om zulx te verstaan, en wensche haastelyk antwoord daar op te hooren. Dat bidde ik andermaal, 't geene ik gesegt heb, zal niet faljeeren. Dit myn doen, en voorslag zou konnen gehouden en genomen werden, zoo als myn uitgesprookene woorden niet standvastig, maar pluimstrykers wyse gesegt waren, dat ik met andere Landen vereenigd was, en geconspireerd had de Hollanders alsoo bedriegelyk te vernielen, en haare ammunitie van Oorlog zoo t'mywaarts te neemen. Ingevalle dat zoo, en myne meening als voorsz. niet opregt en zuiver is, zoo moet my de groote Godt straffen. De overvloedigheit van dese myne meening en kan alles met de penne niet uitdrukken. Maar den Godt is myn getuige, dat ik in desen Brief opregtelyk aan u Majesteit geschreven hebbe. 1637.

„ Ik vereere u Majesteit 20 stuks witte breede Hokjens.

3[de] *Jaar*, 5[de] *Maan*, 8[ste] *Dag*.

In het laatste van 't jaar 1637 werd de Heer *Hartsink* weer hier na toe, met het Schip Sandvoord over Tayouan en uit Japan, gesonden; en de Heer *Koekebakker* gaf hem toen weder een nieuwe Instructie mede.

Instructie voor den Koopman Karel Hartsink, en den Raad van 't Jacht Sandvoord, vertrekkende van hier over Tayouan na Tonkin, tot vervolg des handels in gemeld Ryk.

" DEsen aanstaanden morgenstond, zoo Gods weer en wind het toelaat, mitsgaders de monstering van 't Volk, en de visite van 't Jacht by de Japansche Bongiois of Regenten gedaan zynde, zult onder zeyl gaan, en in de naam des Heeren uw cours stellen bewesten Meaxima na de Kust van China, tragtende de Eilanden van Oncouw, of Stormbaey, gelegen op de hoogte van 25 graaden, aan boord te krygen, en behoorlyk verkend te raaken. Instructie in Decemb. A. 1637 den Heer Hartsink na Tonkin mede gegeven.

" Welke Eilanden, of voorn. Kust, verkend zynde, zult van daar, by moy weder, na de Kust Formosa oversteeken, om benoorden Gylem, of ontrent de Zand-duynen te mogen vervallen, in 't oversteeken altyd gissing en calculatie makende twee vloeden voor een ebbe; dog by aldien hard weder of storm quam te beloopen, werd Ul. ten hoogsten gerecommandeerd, sich niet van de kust van China af te begeven, maar onder den hoek van Sabouw, Engeling of eenige andere bequaame Baejen, ten Anker te loopen, en al-

" daar

1637. " daar goed weer waar te neemen. In " 't aandoen van dito kust, of ter Rhee- " de loopende, werd Ul. ten hoogsten " gerecommandeerd, wel op uw hoede, " slagvaardig, en op 't geene voor Bran- " ders noodig is, verdacht te zyn, op " dat van Roovers, of andere trouw- " loose Chineesen, geen ander ongeval " onverwagt toegebragt werde.

" De kust van Formosa aan boord kry- " gende, zult de zelve niet nader als op " 12 vademen aangieren, als mede niet " verder als op 30 vademen ter Zee loo- " pen, altyd goede zorg dragende zoo " by dagen als by nagt, 't lood niet ge- " spaard, maar gestadig gebruikt wer- " de, alsoo dit by duisteren deysig wee- " der, dat men in dezen tyd des jaars al- " daar continueel ontmoetende is, uwen " eenigen wegwyser wesen moet.

" Wat ordre, of seynen, by den Gou- " neur in Tayouan voor de Schepen van " Batavia, als in 't Noorder Mousson " van Japan komende, ten dienst van de " generaale Compagnie zyn beraamd, " werd de copye van dien nu mede ge- " geven, waar na *Ul.* in 't aandoen van " de Rheede van Tayouan geheelyk sich " hebben te reguleeren. Het voorby of " misdryven werd Ul. ten hoogsten ge- " recommandeerd; by welk toeval of " voorby geraaken (dat Godt verhoede) " zult niet vreesagtig, of beschroomd " wesen agter den hoogen hoek van Ta- " youan ten Anker te loopen, van waar " met goed weder in twee getyen opla- " veeren, en onder 't Noorder Rif na " wensch ter Rheede komen konde.

" Ter Rheede voor Tayouan wesende " aangeland, zal door S[r]. *Hartsink* dese " onse nevensgaande missive, met de ver- " dere bygevoegde papieren aan de Ed. " Heer Gouverneur *Johan van der Burg*, " zonder eenig verlet van tyd, werden " behandigt, op dat gemelde zyn Ed. " niet alleen het gebesoigneerde alhier in " de Negotie, zulx Ul., volgens de ge- " houdene discoursen, volkomen ken- " nelyk is, maar ook het voorgevallene " in Tonkin, behoorlyke onderrichting " en mondelinge communicatie mag wer- " den gedaan, en zal UE. aan gemelde " Heer Gouverneur versoeken, goede " partye goud wesende in voorraad, en " 't zelve zonder vermindering van des " Ed. Heers Gouverneur Generaals eisch, " en veragtering van den Persischen, Su- " ratsen, en Choromandelschen handel, " konnen werden afgesteeken, dat met " de valido van ontrent dese 8 a 10, al " was het tot 12000 taylen, om alsoo " een gedeelte van mede genomen con- " tanten capitaal te gevoeglyker konnen " sluiken, en des Konings, Princen, als " andere principaalste Heeren afpersing " der contanten te mogen ontgaan, maar " 't principaalste tot procure en bekoo- " ming van grooter partye fyner en be- " ter Zyde, mitsgaders civieler pryse, " als van voorn. Koning, en andere " Heeren mogte gerieft, en geaccom- " modeerd werden. 1637.

" By missive van dato 17 Augusty [illegible] " sado, adviseert voorn. Heer Gouver- " neur van voornemen en resolutie te " wesen, de Jachten Kleen Breedam- " me, en Waterloose Werve, in de " maanden van Maart, April, en May, " tusschen 't Eiland Aynam, en de vaste " kust van China, op onses algemeenen " Vyands Vaartuig, de Portugeesen, " om haar Zyde retouren te mogen in " bekoomen, te laaten kruissen; dog " contra staat te beduchten, ja vastelyk " af te meten, zyn gemelde Ed. (zynde " om Scheeps-ruim tot overvoer der Va- " derlandse Cargasoenen na Batavia, ver- " mits het spade vertrek der Scheepen " uit Japan ten hoogsten verlegen en be- " noodigt geweest) de zelve, nevens an- " dere, ten fine als vooren, mede zal " hebben versonden.

" *Zulks dan zynde*, zal Ul. van zyn " Ed. verzoeken, en in consideratie ge- " ven, gelyk wy over dese zaak mede " zyn adviseerende, dat een Jonk, die " Ul. zoudt oordeelen in 't voornoemde " vaarwater, zoo tot ontdekking van " dien, als afbreuk van onsen Vyand te " gebruiken, bequaam te zyn, nevens " 't Jacht Sandvoort derwaards mogt " werden gelargeerd, waar aan wy niet " *twyffelen*, alsoo gemelde zyn Ed. ten " vollen en genoegsaam kennelyk is, wat " de generale Compagnie, dat eenmaal " 't vaarwater daar ontrent werd ont- " dekt, en bequaame rendevous-plaatsen " voor de kruissende Jachten werden on- " dervonden, 'er aangelegen zy, te meer " de Tonkinse Koning, volgens Ul. " gedaane Rapporten rondelyk decla- " reerd, dat in geener maniere of wyse " zoude of wil toestaan, dat by iemand " zyn Rivieren, Havenen, en Rheede " werden gevioleerd, en onveilig ge- " maakt.

" By uitsetting van voorn. Jachten, of " wel eenige Jonken, ten fine hier voo- " ren verhaald, zullen ons in desen niet " onderwinden eenige ordre te geven, " alsoo met geen fondament (niet we- " tende wat macht gemelde Heer Gou- " verneur, volgens Tayouans constitu- " tie, daar toe zou mogen goedvinden

1637. " te projecteeren) konnen spreeken; maar " geheel aan zyn Ed. wys en voorsich- " tig beleid, en 't geene daar in zal ge- " lieven te disponeeren, bevolen laaten, " dan alleenlyk aanroeren, en by voor- " vallende gelegentheden Ul. te recom- " mandeeren, dat het Paerl Eiland, ge- " legen 4 mylen benoorden de rechte Ri- " vier van Tonkin, nevens andere plaat- " sen mede behoorlyk werde ontdekt.

" Uwe zaaken dan in Tayouan ver- " richt, en depesche hebbende bekoo- " men, behoudens nochtans de nader or- " dre van de Ed. Heer Gouverneur *van* " *der Burg*, zult met 't Jacht Sandvoort " van daar t'zeil gaande, bezuiden de " Eilanden van de Piscadores, recht door " na de kust van China oversteeken, om " een weinig boven Pedre Branco te ver- " vallen, 't zelve in 't gesicht te loo- " pen, en alsoo des te vaster en zeker- " der cours buiten de Eilanden van San- " suan, Poelo Tay, en Gon, recht door " na de Eilanden Tinhosa, digt aan 't " groot Eiland Aynam gelegen, te mo- " gen stellen, verdagt blyvende gemel- " de kust te beminnen, en aan boord te " houden, op dat te gevoegelyker de " bocht inraaken, en zonder met opstop- " pen eenigen tyd te verletten, hoog ge- " noeg op de Tonkinse kust zoude mo- " gen vervallen, tragtende voor eerst " onder een des Konings Eilanden, ge- " legen onder de Noorder breedte van " 19 graaden, 45 minuten, by de Ja- " panders 't Roovers Eiland genaamt, " daar 't verleeden jaar 't Jacht Grol ge- " havend heeft, ten Anker te loopen, " en van uw komst kennis te doen.

" Van welk Eiland of Rheede, met " 't Jacht niet eer na de Rivier van Ton- " kin verzeilen zult, voor en al eer door " een der bequaamste Inlandsche, by " gebreeken of derven van 't Hollands " Vaartuig, 't zy met den Schipper of " Stuurman, die wel eenige van de sprui- " ten verscheidemaalen uit en ingevaaren " heeft, de rechte Rivier behoorlyk " hebt doen ondersoeken, en afdiepen; " 't welk wel zynde verricht, zult uwe " reise met 't Jacht na gemelde Rivier, " en dat tegen het Spring, zoo met een " gemeen tye geen water ten overvloe- " de wierd bevonden, gelyk wy van 't " contrarie onderricht werden, vorde- " ren. Doch werd Ul. in 't generaal " ten hoogsten, en op 't serieuste gelast " en gerecommandeerd, goede toesicht " en zorg, in 't binnen- of over den dor- " pel loopen, te gebruiken, op dat de " Compagnie by ongelegen weder of " wind, en misreekening van 't getye " geen ongeval toegebragt werde. 1637.

" Of het geviel, dat by verloop van " tyd zoodanige diepte in de mond van " de Rivier, als wel vereischt werd, niet " werd bevonden, zullen Ul. 't Jacht, " daar Grol gelegen heeft, onder het " voorn. Roovers Eiland Ankeren laten, " en Compagnies goederen, door 't In- " lands Vaartuig met de meeste versekе- " ring, als de verswegene contanten op " 't gevoeglykste, gelyk 't voorleeden " jaar geschied is, boven na de stad Ton- " kin voeren, ten waare noch een Vaar- " tuig by de Heer Gouverneur in Ta- " youan Ul. was bygevoegt; 't welk by " zulken interval wel zou te pas komen, " en grooten dienst de Compagnie doen; " blyvende Sr. *Hartsink* ten hoogsten ge- " recommandeert de gesegde boven-reise " op 't allerspoedigste by de een of de an- " dere occasie in 't werk te stellen, en " te vorderen.

" Het Jacht dan moetende buiten bly- " ven, werd Ul. geordonneert 't zelve " tegen 't vertrek der Portugeesen Vaar- " tuig op te doen komen, en een stuk " weegs, of buiten 't gesicht van Land " voor de Rivier, daar gewoonelyk met " haar Vaartuig buiten loopen, te laa- " ten kruissen, met last aan de Over- " hoofden zoo lang te continueeren, tot " dat zekere advertentie uit de Hoofd- " stad van Tonkin van haarlieden weder " onder 't Roovers Eiland te vervolgen, " zullen hebben bekomen.

" Op uwe bovenkomst in de Hoofd- " stad van Tonkin, zal de Koopman " *Hartsink* (hebbende al vorens besorgt " en ordre gesteld tot een goede en brand- " vrye wooning, 't zy dan in de Campo " onder sauveguarde van den 1 Raadsheer " des Konings, daar 't voorleeden jaar " gelogeert zyt geweest, of wel ten hui- " se van zeker Mandaryn, zynde een " van des Majesteits bloedverwanten, " woonachtig op de Rivier, die op Ul. " afscheid toelegging en presentatie heeft " gedaan van een huising, boven-woo- " ning, en onder een pakhuis op Ul. " wederkomst gereed te maaken, en te " prepareeren, 't welk wy voor die campo " (hoewel voor brand en dieven daar " mede wel verzekerd zyt, en dat door " de ongerieflykheit, vermits van de Ri- " vier is gelegen, en Compagnies goe- " deren in 't lossen en weder afscheepen, " niet zonder risico van gestoolen te " werden, loopen) zouden prefereeren, " en zoo daar goede commoditeiten wa- " ren gemaakt, te logeeren. By desen " ordonneeren; wat in desen best dien- " de gedaan, zal op Ul. bevinding moe- " ten

1637. „ ten by der hand genomen werden, „ trachten door een van 's Konings eerste Raaden audientie voor de Majesteit „ te mogen obtineeren, onse missive en „ presenten van gelyken aan den Prins „ of jongen Koning, met behoorlyke „ eerbieding overleveren; daar by instantelyk versoeken, dat zyn Majesteit „ met den eersten gelieve toe te staan, „ en ordre te geven, van met een ieder „ der Ingesetenen vryelyk te mogen negotieeren, en den handel te dryven. „ Zoo zal Ul. mede, 't geen by, haar „ Majesteiten is versocht, geeischt, en „ nu derwaarts werd versonden, volgens de memorie, Ul. terhand gesteld, „ doen overhandigen, op dat alzoo haar „ Hoogheden werdende contentement „ gedaan, te eerder, waar na ten dienst „ van de Compagnie werd geaspireerd, „ en tot uw voorneemen genaaken „ moogt.

„ Wy en twyfelen niet, of gemelde „ Majesteit zal Ul., gelyk voor desen, „ volgens uwe rapporten menigmaal „ heeft voorgehouden, in 't geven en „ verleenen *van audientie*, andermaal „ mondeling afvragen, wat wy aan de „ Ed. Heer Gouverneur Generaal concerneerende, den Oorlog tegen die van „ Quinam hebben geadviseerd, en wat „ ons gevoelen daar af zy, of de versochte assistentie wel zou mogen volgen of niet, &c. Dese zaak zal niet „ vorder, als voor desen door Ul. is geschied, dienen ontleedt; maar tot ons „ antwoord op zyn Majesteits missive „ gerefereerd, ten waare by gelegentheden secretelyk aan zyn Hoogheit declareeren, dat wy niet twyffelen of „ zyn Majesteit zal behoorlyk antwoord „ van de *Ed. Heer Generaal*, nopende „ zyn versoek, ontfangen; doch dient „ met zoodanige circumspectie en voorsichtigheit gehandeld, en dese zaak „ niet ruchtbaar gemaakt, dat Compagnies residentien en middelen in 't Ryk „ van Quinam, door secrete correspondentien, die de Grooten van beide die „ Hoven zyn houdende, geen ongeval, „ of eenig gevaar toegebracht werde.

„ Niet tegenstaande zyn Majesteit op „ Ul. voordragen, van de Portugeesen, onse Vyanden, op zyne Rivieren, Rheeden en Havenen, vyandelyk aan te „ tasten, te veroveren, en voor goeden buit aan te slaan, heeft doen antwoorden, dat in geenerhande manieren zulx gedoogen en toestaan wilde, „ wat in Zee geschiede, alsoo vyanden „ waren, had hy sich niet aan te trekken, &c. zoo zullen Ul. by gelegenheden, 't zy den eersten Ryx-raad, 1637. „ of wel eenige andere Mignons, en familiaaren des Konings, doen sondeeren en finaal antwoord (of de violatie „ niet met een silvere pleister, of een gedeelte des buits te cureeren zou wesen, en met oogluiking door de vingeren gesien werden) zoeken te bekomen, al waar 't, dat het een kleene „ en eerlyke recognitie zou kosten, op „ dat eenmaal zekerlyk mogen te weten „ komen, waar na Ul., en 's Compagnies gaande en komende Vaartuigen „ sich, desen raakende, zouden hebben „ te reguleeren. Zoo dan zyn Majesteit „ tot vorenverhaalde niet kan verstaan, „ noch dit in geenen deele wilde gedoogen, zal echter hoognoodig zyn, „ (gelyk in onse voorjaarige Instructie „ onder anderen hebben aangeroerd) alle „ middelen tot krenking van haare negotie by Ul. werden gepractiseerd en „ aangewend, op dat allenskens daar uit „ mag geworsteld, en voor de Compagnie dien handel universeel behouden „ werden.

„ Zoo zullen Ul. mede by de Majesteit met eerbiedigheit versoeken, dat „ volgens zyne toesegging de drie Nederlanders van 't Jonk, en Loncjouw „ by den *Mandaryn* in de *Rivier* van „ Possin aangehouden, van gelyken de „ gelichte twee Ysere Chineesche Gotelingen, 4 steenstukken, de musquets „ en de verdere ammunitie van Oorlog, „ Ul. weder werden geintrageerd, en „ ter hand gesteld, daar by allegeerende, wat contentement by restitutie, „ daar ter contrarie onaangenaamheit by „ weigering van den Ed. *Heer Gouverneur Generaal* geschieden zal, gelyk wy „ gemelde Koning zyn aanschryvende.

„ By gelegentheden zal mede de Majesteit zelf, of ten minsten den eersten „ en principaalsten Raad des Ryks, dienen aangedient en klachtig gevallen, „ tot voorkoming van overlast en outrage, hoe op 't uiterste uwes vertreks uit Tonkin in 't afscheepen onser goederen zekere Soldaaten, ontrent de 30 in getal, twee onser Officieren van 't Schip, in 't opkomen „ na de Campo, met stokken en bamboesen ter aarde hebben geslagen, en „ zoodanig getroffen, dat den eenen, „ zynde de principaalste van de quetsure „ in 't hoofd, weinig dagen daar na deser wereld overleden is. Vorders als „ dan zyn Majesteits faveur, tegen alle „ ongelyk en geweld der boose menschen over Ul., en de verdere Nederlanders versoekende.

1637. „ Wy willen hoopen, of volgens des „ Konings, als mede des Princen minnelyke brieven, zoo aan den Ed. Heer „ Gouverneur Generaal, als aan ons geaddresseerd, als mede dat, of voor 's „ Konings Zoon, en opgevoed kind zyt „ aangenomen, mitsgaders met Eertitelen, en andere donatien van meerder „ liberteiten begiftigt, zullen Ul. in 't „ afperssen van de contanten voor de „ Grooten, als mede in 't stuk van de „ Negotie, niet zoodaanig werden gevexeerd, en slepende gehouden; gelyk wy niet twyffelen, met 't Jacht „ voor de Hoofdstad van Tonkin komende, of zult de voorgestelde en verhoopte voordeelen (waarom 't zelve „ in de plaats van een grooter Schip, tot „ dese besending te largeeren is verstaan, „ Ul. ten vollen kennelyk zynde) ten „ meesten dienst van de generale Compagnie, en na Ul. eigen desier, erlangen, en volkomen genieten; dat de „ goede Godt geve. Het contrarie „ uitvallende, zoo blyft Ul. ten hoogsten gerecommandeert, de besnyding „ *in het ter hand stellen van de contanten aan de Grooten*, als mogelyk is, „ en met dien verstande, dat het geen „ verachtering en dilay in de Negotie, „ of wel eenige disgunst, en afkeer van „ de onsen komt te baaren, gelyk Ul. 't „ voorleeden jaar tot nadeel van de Compagnie genoegzaam een preuve bekomen hebt. Derhalven 't selve tot Ul. „ goed beleid, en 't geene in desen ten „ dienste van onse Heeren Mrs. is vereischende, en tot capteering van der „ voornoemder Heeren gunst bevolen laaten; zulx echter *voorvallende*, „ of ten laste gelegt werdende, zal door „ den Koopman *Hartsink* ten Hove, 't „ zy dan aan de Majesteit zelf, of wel „ aan andere Heeren, den inhoud van „ voornoemde missive, en de verdere „ gepasseerde Acten, waar van de translaten in copyen Ul. behandigt zyn, „ zulx dan ter materie zou mogen dienen, met minnelykheit en discretie verhaalen, en haar Hoogheden de zelve „ gelieven indachtig te wesen, aanmanen.

„ Hebbende dan licentie van vrye Negotie bekomen, en het teeken van „ dien voor de Gemeente aangeslagen „ wesende, zullen Ul. trachten het medegebracht contant Capitaal in goede „ ruwe Zyde, tot zoo een civielen prys, „ als dienlyk wesen zal, en de navolgende stuk-goederen van goede Zyde, „ en zoodaanige lengte, breedte, en „ gewicht, als Ul. voor desen aangewesen en ter hand gestelt is, mitsgaders „ nu mondeling van de Kooplieden in 't „ verkoopen van de Tonkinse stuk-goederen volkomelyk hebt verstaan en informeeren laaten, versetten, en zou „ de navolgende quantiteit stoffen alhier „ in Japan met goede advance, na advenant ieders deugt, konnen gebeneficeerd, en aan de man geholpen werden, gelyk dit jaar meerder profyten, „ als de rouwe Zyde hebben gerendeert. 1637.

„ 10000 Hockins, of zoo veel als 'er „ te bekomen zouden wesen.
„ 1000 stux Bhaa.
„ 2000 stux Sumongy.
„ 1000 stux Chio, doch witte dito's.
„ 2000 stux breede goede Foras.
„ 1000 stux Pelings, doch dienen „ een duim breeder te wesen, als die van dit jaar.

„ Om de voorsz. stoffen in quantiteit, „ ter plaatse, daar deselve meest vallen, „ en van beter Zyde, als in andere quartieren geweven werden; mitsgaders „ goede partye Caneel van ontrent 30 „ *Picols* tot civilen pryse te bekomen, „ zal Ul. een van de bequaamste Onder-*kooplieden* met een assistent, en den „ Tolk met een behoorlyke Konings „ sauvegarde, of tsjap, die wy niet twyffelen of tot de meeste verseekering van „ Compagnies volk en haar Capitaal Ul. „ wel zal gewerden, na de stad Senephay vooreerst tot een preuve met 3 „ a 4 kisten gelds, gelyk by de Japansche Negotianten voor desen ten voorsz. „ fine gebruikelyk is geweest, committeeren, mitsgaders by apparenten en „ voordeeligen handel, tot procure van „ de vereischte stoffen en Caneel, of „ wel mede goede sorteering van Zyde, „ geduurende Ul. aanwesen in Tonkin, „ continueeren laaten, blyvende altyd „ verdacht den persoon, die derwaarts „ zult committeeren, met eenige monsters van stoffen te versien, en zoodanig te instituceren, dat zyn verricht, „ ten dienst van de Compagnie, en uw „ eigen eere, uitvallen, en succedeeren „ mag. Zoo dan de zaak, of de Negotie in die plaats van zulken importantie werd geoordeeld, dat meerder contanten, volgens de advysen, derwaarts „ behoorden gesonden, zal Sr. *Hartsink* „ wel dienen vooreerst een tour over „ land, dat binnen drie dagen gevoeglyk geschieden kan, of wel te water, „ zoo eenigsins de tyd dit lyden wil, na „ Senephay te doen, om met des te beter fundament het gerequireerde contant Capitaal te mogen provideeren, „ wat

1637. „ wat in de Negotie omgaat, behoorlyke inspectie te neemen, en volkomen ordre te stellen.

„ By de gehouden Tonkinse Negotieboeken, verneemen wy de Europische als andere goederen, tot een preuve voorleeden jaar derwaarts gesonden, met weinig profyt, ja tot schaade van de Compagnie, gebeneficeerd, en meest by den Koning, Prins, als andere Grooten, na hen genomen, en de resteerende te rug gebracht zyn; waarom Ul. niet, dan 't geen haar Hoogheden ernstelyk zyn eischende, uitgeleid het Koper, dat uit te voeren, by den Japanschen Keiser verboden is, voor tegenwoordig werd medegegeven. Wy hebben goedgedacht de geeischte goederen van den Prins, of jongen Koning op zekeren prys, terwyl zulx zelfs by zyne missive is versoekende, te stellen, en dat op hoope by den Koning, en andere Capado's na advenant mede zullen werden betaald, zoo dat na gemelde memorie, Ul. ter hand gesteld, zult hebben te reguleeren.

„ Na wy alhier werden bericht, zo zou op de wortel Hisin in Tonkin goede profyten voor de Compagnie, als die onder de hand of secretelyk mogt verkogt werden, te doen zyn. Waarom Ul. tot een monster 10 katti's van de middelbaare sorteering werd mede gegeven. Ul. blyven verdacht, wat quantiteit, en met wat profyt jaarlyx aldaar zouden konnen debiteeren, te onderstaan; gelyk mede na zekere sorteering van rouwe Zyde, Bottor genaamd, dewelke zo ten honderd minder als de goede Zyde aldaar te bekomen, en hier in Japan weinig minder, als de goede dito, zou rendeeren. Zulx zou mede met noch een andere sorteering van Zyde, genaamt Forrangoy, geschieden, en als de Bottor na advenant advance geven.

„ Zoo vallen daar mede verscheide Drogues, daar af, als van de voorn. Zyde, in toekomende monsters zullen verwachten, om te bevinden, wat voordeel voor de Compagnie met de zelve zal wesen te erlangen.

„ Gemerkt by resumptie van 't gepasseerde in Tonkin, als mede mondelinge voorstellen van den Koopman *Hartfink*, wel iemand aldaar zou behooren met een contant capitaal van ontrent 12000 thaylen, tot vervolg van den handel, als verscheide andere consideratien, ten dienste van de generaale Compagnie over te blyven, zulks by ons alhier mede niet vreemd, maar hoognoodig te geschieden, geoordeeld werd, echter is met de Schepen Amsterdam, en de Gallias, na Batavia, aan de Ed. Heer Gouverneur Generaal en Raaden van India, daar over geschreeven, en haar Ed. nader ordre versocht, die Ul. met 't Schip, dat tot overvoer van de geprocureerde rouwe Zyde, stuk-werken, en Caneel, Tonkin zal aandoen, gelyk mede de antwoord op des Majesteits Brief van zyn welgemelde Ed. zullen hebben te verwachten. Zoo dan de Ed. Heer Generaal mogt resolveeren iemand aldaar over te blyven, en voorn. *Hartfink* daar toe wierd geordonneerd, zal den Onderkoopman *Daniel Reinierjz.*, om ons mondeling van 't gepasseerde volkomen rapport, en weder over de bevinding van het Tonkins Cargasoen te mogen doen, met een der Jachten herwaarts keeren. 1637.

„ Met welk antwoord, en eenige presenten aan den voorn. Koning, zyn gemelde Ed. wel mogt resolveeren, gelyk wy hoopen van ja, een expressen gecommitteerden, om met zyn Majesteit in nader onderhandeling, wegens den Oorlog tegen die van Quinam te komen, of wel nader *inspectie van de* gelegenheit des handels aldaar te neemen, tot welken einde Sr. *Abraham Duyker* dit saisoen is expresselyk geordonneerd geweest van Batavia te zenden. Ul. zullen derhalven versorgen voor 't uitgaan van de maand May, onder 't Roovers Eiland iemand van de Tolken, of een ander bequaam persoon, die aldaar *in dienst* zoude mogen hebben, met een missive, en advertentie aan de Overhoofden van het komend Schip af te zenden, met ordre aldaar haare komst te verwachten, op dat zy behoorlyk mogen weten, waar hen in 't na boven reisen zullen hebben te reguleeren; en Ul. voor des Gecommitteerdens bovenkomst volkomen kennisse van zaaken mocht bekomen, op dat alles, zoo zulks zal vereischen, met goede ordre tot reputatie van de Nederlandsche Natie toegaan, en uitgevoerd mag werden.

„ Of het geviel, gelyk wy niet opineeren, by een schaars Zyde-gewasch, of wel verschyning van meer andere Negotianten, de Zyde, en stuk-goederen, tot zoodanigen prys quamen te rysen, gelyk voor desen wel gebeurd is, en men oordeelde met den inkoop van de Chineesche goederen voor Japan meerder, al waare het egaale, „ pro-

1637. „ Profyten zouden wesen te doen, zoo „ zullen Ul. alvorens een goede en verseekerde calculatie, en met den Raad „ hier over resolutie hebbende genomen, „ het mede gebrachte Capitaal te versetten, superfedeeren, en weer na Tayouan, om voorsz. redenen, voeren; „ van gelyken de aangeroerde impedimenten niet voorvallende, en echter „ zulken quantiteit Zyde, tot vollading „ van beide de Schepen, alsoo 't Schip „ dat van Batavia Ul. toe te komen staat, „ grooter van lasten, als daarom is geschreven, wel mocht wesen, kon werden geprocureerd, zal Ul. 't grootste „ tot supplement zynes vorderen last na „ Tayouan tydelyke depesche geven, en „ met 't Jacht Sandvoort uw reise op 't „ spoedigste herwaarts performeeren, „ blyvende ten hoogste gerecommandeerd in 't afladen der Schepen, tusschen de Zyde pakken, en alle hoeken en winkels, wel verstaande niet „ aan, maar een laage van boord, en „ daar 't geen vochtigheit onderworpen „ is, zoo veel Sitouw, of grof werk „ van rouwe Zyde, los te doen instoppen, als immers doenlyk is, gelyk Japansche Negotianten in haare Jonken „ tot soulaas haarer gedaane onkosten „ plegen, en gewoon waren te doen.

„ Ook zou mede, 't geen zyn volkomen last niet had, ten waare het „ defect te groot, en met kostelyker „ goederen in Tayouan te laden, de „ Compagnie meer dienst geschieden „ zou, geoordeeld wierd met goede partye Sitouw zyn verdere last bekomen, „ die volgens de rapporten, zoo veel als „ begeeren tot tayil 3, en minder te „ bekomen is, ja al waar de party vry „ groot met goede advance, gelyk dit „ jaar tayil 5 gerendeerd heeft, alhier „ konnen werden gedebiteerd, daar op „ Ul. te letten staat; en ook behoorde „ in plaats van Tayouansche ruige waaren effect te sorteeren; doch zullen „ desen raakende ons aan de nader ordre „ van de Ed. Heer Gouverneur Generaal, en de Ed. Heer *van der Burg*, „ Gouverneur in Tayouan, geheelyk gedragen.

„ By rescontre van eenige onser Vyanden Vaartuig, zoo in 't gaan, als keeren, uitgezeid die van Maccauw na „ Japan komen, zult de zelve zoeken te „ vermeesteren, en in uw geweld te bekomen, altyd over de veroverde van „ wel te versekeren, en wakend ooge „ hebbende, en de goederen behoorlyk „ doende inventariseeren; doch verdagt „ zynde geen gevangenen hier in Japan, „ maar wel in de Piscadores, of in Tayouan, te brengen. Zoo werd Ul. 1637. „ mede sericus gerecommandeerd in 't „ herwaarts komen, of in 't Vaarwater „ van Japan, geen Chineesche Jonken „ aan te haalen, en eenig volk daar in „ te laten overgaan; gelyk zulx dit saisoen by de overhoofden van de Keiserinne onbedacht geschied is, en wat „ rusie by de Gouverneurs van Nangasacqui heeft gebaard, is Ul. ten vollen kennelyk.

„ Voor den tyd van 6 maanden gaat „ dit Jacht Sandvoort van vleesch, spek, „ olie en azyn, mitsgaders rys en arak „ van twee maanden voor 66 koppen geprovideerd.

„ Laat de Vaderlandse provisie tot de „ Voyagie dienen, en in Tonkin voor „ 't volk versche kost schaffen, gelyk „ wy vernemen dat die daar redelyke „ koops te bekomen is.

„ By voorvallende zaaken, en Raadsplegingen zal de Koopman *Karel Hartsink* in de zelve presideeren, en by gelyke stemmen volgens usantie een dubble hebben, en uit zoodanige persoonen bestaan, als de noodwendigheit „ van zaaken zou mogen vereischen, en „ by voorn. *Hartsink* geconvoceerd werden; houdende altyd goede ordre onder 't volk, en administreerd behoorlyke Justitie over de misdoenders, volgens de reglementen by de Ed. Heeren Majores daar over gegeven. Zoo „ werd Ul. op 't serieuste belast alle particuliere handeling, volgens den Artykel-brief, te weeren, en, by achterhaaling, ons daar af volkomen kennis te doen.

„ Van gelyken blyve de goede mesnagie in de te doene gastos, als schenkagie, mitsgaders 't geen tot nut en „ profyt van de generaale Compagnie „ vereischt werd, ten hoogsten gerecommandeerd, en bevolen.

„ Wy willen den Almogende bidden, „ dese uwe aanstaande bezending zoodanig gelieve te zegenen, dat de zelve „ ten profyt onser principaalen wel succedeeren en uytvallen mag, waar toe „ geluk, als mede behouden Reise wy „ Ul. gezamentlyk zyn wenschende. Amen.

In 't Comptoir Firando
ady 18 *December* A°.
1637.

Onderstond

NICOLAAS KOEKEBAKKER.

Na

1638. Na dat na de Heer *Hartsink*, Aº. 1638 met 't Schip Sandvoort hier weder gekomen, zeer gunstig van dien Vorst ontfangen was, en zyn oogwit in opsicht van den handel bereikt had, zogt hy daar vooreerst juist geen vaste Logie; maar alleen een brand-vry huis, om zyne waaren daar in te bergen, dat hem vergund wierd. 1638.

DERDE HOOFDSTUK.

INstructie *aan den Heer* Hartsink Aº. 1638 *mede gegeven. Bericht van* Goederen; *door den Heer* van Broekhorst *uit* Tonkin *na* Japan *gesonden. Brief des Konings van* Tonkin *aan zyn Edelheit den Heer* Johan Maatsuyker &c. *En zyn Edelheits antwoord 'er op.* Sibens, Commissaris *hier. Dit* Comptoir Aº. 1700 *opgebroken. Van den* Godsdienst. *De* Heidensche. *De* Roomsche. *Van den* Godsdienst *van* Coetsjientsjina.

DEse handel nu nam onder opsicht van de Heer *Hartsink* zulk een gelukkige voortgang, dat haar Edelheden goedvonden hem Aº. 1638 'er weder na toe te zenden, die toen met het Schip de Ryp van Japan derwaarts vertrok, en van den Heer *Koekebakker* de navolgende Instructie kreeg.

Ordre en Instructie voor den Koopman Karel Hartsink, en den Raad van 't Fluit-Schip de Ryp, vertrekkende van hier over Tayouan na Tonkin, tot vervolg des handels in gemeld Ryk.

Instructie aan de Hr. Hartsink Ao. 1638 na Tonkin medegegeven.

„ HOe by de Ed. Heer Gouverneur „ Generaal, en de Ed. Heeren „ Raaden van India, ten dienst en voor„ deel van de Ed. Heeren Majores tot „ ondervinding en accrescement van den „ handel door de gansche Indiëns, geen „ diligentie nog onkosten gespaard, maar „ alle middelen aangewend, en in 't werk „ gesteld werden, is ons al te zamen door „ de jaarlykse en continueele gegeven „ ordres ten vollen bekend, gelyk ten „ voorsz. reguarde, nu twee jaaren ge„ leden, met 't Jacht Grol in 't Ko„ ningryk van Tonkin de handel is on„ derstaan, redelyk, en nu jongst met „ Sandvoord met allerley profyten heeft „ gerendeerd, welken volgende by ons „ en den Raad op den 21 October pas„ sado goedgevonden, en geresolveerd „ is, met vergrooting van contant Ca„ pitaal den handel rigoureuser te ver„ volgen; 't Fluit-Schip de Ryp, ver„ mits zyn ondiep gaan en gevoeglyk de „ Rivier op, tot voor de stad Catchou „ zal konnen verzeilen, mitsgaders het „ geprocureerde genoegsaam wegslee„ pen, zoo wanneer tyd en gelegenheit „ dit zou toelaaten te depescheeren, en „ na voorn. Ryk te laaten vertrekken.

„ Ul. zullen desen aanstaande morgen„ stond, in Godes naam, zoo weer en „ wind dat toelaat, mitsgaders de mon„ stering van 't Volk, en de visite van „ de Fluit by de Japansche Bongois of „ Regenten gedaan zynde, onder zeil „ gaan, en in den naame des Heeren; „ uwen cours stellen beswesten Meaxi„ ma, trachtende de kust van China op „ de hoogte van 25 graaden aan boord „ te krygen, en van de Krokodillen, of „ de Eilanden Oncouw verkend te ge„ raaken.

„ Welke Eilanden, of voorn. kust ver„ kend zynde, zult van daar by moy „ weder na de kust van Formosa over„ steeken, gissing makende benoorden „ Gylem, of ontrent de Zand-duinen te „ vervallen, des neen, dat Ul. storm, „ of hard weêr, quam te beloopen, zult „ u niet van de kust van China af bege„ ven; maar onder den hoek van Sa„ bouw *Engeling*, of eenige andere „ bequaame Baejen, ten anker loopen, „ en aldaar goed weder waarneemen, en „ by aldien genoodsaakt werd zoo zui„ delyke Rheede te zoeken, dat niet ge„ voeglyk benoorden de Piscadores, of „ de Eilanden van Pehouw, na Formo„ sa zoude komen overzetten, zult na „ dito Eilanden uwen cours stellen, op „ de welke by dage dient te vervallen, „ en in de Z. O. Baey ter Rheede te „ loopen, om van daar des middernachts „ met een achter-ebbe t'zeil te gaan, op „ dat 's morgens in tyds van 't voorsz. „ Eiland moogt verkend raaken, en al„ soo uw Reis gevoegelyk winnen.

„ In 't oversteeken na de voorn. Ei„ landen, of na de kust van Formosa, „ zult altyd gissing en calculatie maken „ twee vloeden voor een ebbe in 't aan„ doen van de kust van China, en aldaar „ ter Rheede loopende, werd Ul. ten „ hoogsten gerecommandeerd wel op „ uw hoede, slagveerdig, en, 't geen „ voor

1638. „ voor Branders noodig is, verdacht te zyn, op dat van Roovers, of andere trouwloose Chineesen, geen ongeval onverwacht toegebracht werde. 1638.

„ De kust van Formosa aan boord krygende, zult de zelve niet nader, als op 12 vadem gieren, als mede niet verder, als op 30 vadem ter Zee loopen, altyd goede zorge dragende, zoo by dag als by nacht 't lood niet gespaard, maar continueel gebruikt werde, alsoo by duister en dysig weder, dat men desen tyd des jaars gestadig ontmoetende is, uwen eenigen wegwyser wesen moet.

„ Wat ordre en seynen by den Gouverneur in Tayouan voor de Schepen van Batavia, als in 't Noorder Moesson uit Japan, komen, ten dienst van de generaale Compagnie zyn beraamd, werd de copye van dien nu mede gegeven, waar na Ul. in 't aandoen van de Rheede van Tayouan sich geheelyk hebben te reguleeren. Het voorby of misdryven werd Ul. ten hoogsten gerecommandeert, by welk toeval of voorby raaken, dat God verhoede, zult niet vreesachtig of beschroomt wesen onder den hoogen hoek van Tancoya ten anker te loopen, van waar met goed weder in twee getyen oplaveeren, en onder 't Noorder Rif na wensch ter Rheede komen kond.

„ By missive van den Ed. Heer Directeur Generaal, en de geassocieerde Raaden in dato 16 Juny passado ons per 't Jacht Akkersloot toegekomen, verneemen, hoe haar Ed. 't Jacht wyders in Compagnie van voorn. Jacht, en de Fluit Broekoord van Batavia, met ordre om Quinam aan te doen, hadden afgesonden, en den Opperkoopman *Abraham Duyker* aangeschreven, alle reële effecten mede te neemen, zyn reise na Tonkin te performeeren, de missive aan de Koninglyke Majesteit te behandigen, en zyn verdere Commissie verricht hebbende, met meer gemeld Jacht, om van zyn wedervaaren, en gebesoigneerde grondige kennis aan ons alhier over te brengen, in Japan te verschynen, dat wy van harten wenschen effect waare gesorteerd, om ons in 't geven van prompte en ampelder order eenigsins te mogen reguleeren, dat my uit Tayouan, na de rapporten van voorn. Opperkoopman *Duyker*, en 't gepasseerde aldaar, door den Ed. Heer Gouverneur *van der Burg* gevoeglyk geschieden zal, en nader by zyn welgemelde Ed. nevens onse missive aan de Majesteit geadverteert werden, of wel zoo de zaak zulx mogt vereischen, iets of bygedaan, ja wel geheel verandert werden, waarom de zelve alhier niet is getranslateerd, maar in Tayouan in de Chineesche spraak, die by de Tonkinse Natie volkomen, en beter, als de geleerde Japansche taal, kan werden verstaan, zal dienen te geschieden; waar toe Sr. *Hartsink* het gecierd papier tot de missive van den Koning, en Prins, ter hand gesteld is.

„ Na sich de zaaken in Tonkin laten aansien, en wy uit de mondelinge rapporten van den Koopman *Hartsink* verstaan, zoo zou 't wel hoognoodig vereischen, terwyl de Fluit de Ryp met geen meerder getal, dan 40 koppen Scheepvaarend Volk versien is, dat noch meerder Soldaaten tot meerder surete en versekering van 's Compagnies groot Capitaal, mitsgaders in andere voorvallende gelegenheden, in Tayouan wierden bygegevoegt, en zullen Ul. dierhalven aan de Ed. Heer Gouverneur *van der Burg* vriendelyk versoeken, gelyk wy zyn gemelde Ed. mede zyn aanschryvende, met noch 8 a 10 Soldaaten nevens de twee, die van hier zyt voerende, zoo 't eenigsins zal konnen geschieden, mochten bygevoegt, en het getal tot 60 koppen gereduceert werden. Zoo blyft mede verdacht de versochte 100 pikols Aluin by den Japander, genaamt *Rysemondo*, woonachtig in Tonkin, te procureeren, gelyk wy niet en twyffelen, of volgens ons voorig aanschryven per Akkersloot, de zelve zult in voorraad vinden; waar mede de voorsz. persoon zal werden geaccommodeerd, mitsgaders de Compagnie dienst geschieden.

„ Zoo het geviel, dat de gehuurde en by Ul. gevangen Jonk op de kust van Tonkin, in Tayouan niet waare verscheenen, dat de Almachtige Godt verhoede, zal Ul. den Koopman *Jan de Waard*, die nu mede gaat, tot den Tonkinsen handel gebruiken, gelyk mede den Onderkoopman *Pieter Byleveld* by 't Fluit-Schip blyven laaten; doch ter contrarie, dat wy in 't binnenste onses gemoeds wenschen, verstaan wy met die geene, die Tonkin alreede hebben gefrequenteerd, en voor tegenwoordig van 't Comptoir Ul. werden bygevoegt, den handel zoo wel ter plaatse, daar resideerd, als in Senephay, zal mogen waargenomen en volvoerd werden. Derhalven beide geroerde persoonen in Tayouan tot de komst der Schepen uit Japan zullen dienen te verblyven, en de Scheeps boeken by den Onderkoopman *Nachtglas*, als op de Sandvoort heeft gedaan, waargenomen werden, ten waare de Ed. Heer Gouverneur aldaar anders goed vond te ordonneeren.

„ Wy

1638. "Wy hebben uit de ontdekking het voorleeden jaar, met 't Jacht Kleen Bredam, door den Opperstuurman *Frans Jacobsz. Visscher*, tusschen de vaste kust van China, en het groote Eiland Aynam gedaan, gesien, en door mondelinge rapporten verstaan, dat de passagie benoorden niet zoo veel prykels en swarigheit met onse lichte Schepen te passeeren (als wel is gesustineerd, en gehouden) onderworpen te wesen, waarom tot volbrengen van een spoedige en korte Voyagie, mitsgaders geen onnutten tyd met opstoppen in de bocht, loopende bewesten Aynam, t'soek te brengen, wy niet ongeraaden zouden houden, vertrekkende uit Tayouan, na verrichtinge uwer zaaken aldaar, en bekomen depesche, de Eilanden Poelo Tajo (hebbende alvooren uwe gestelde coursen van nu twee achter een volgende jaaren wel geobserveerd) in 't gesicht te loopen, en van de zelve verkend zynde na den Noord-Oost hoek van Aynam, of den berg Manopin, by de onsen in de Kaart alsoo genaamd, over te steeken, en van daar langs het voornoemd Eiland benoorden, en de vaste kust op 10, 9 en 7 vademen van de bocht in te loopen, en uwen cours recht door na de Rivier Arquaron, op de hoogte van 20 graaden 48 minuten, en ontrent 9 mylen Noordelyker, als de Rivier Rochbo, by het Jacht Sandvoort bevaaren, dewelke de Portugeesen met hun Vaartuig uit en inkomen, en met een spring-stroom 16 a 17 vadem waters gevonden werd, te stellen, en op 't spoedigst binnen te geraaken; dit verstaan wy zoo Gods weer en wind zulx eenigsins wilde toelaaten, en Ul. behoorlyke kennis van 't land bekomen hadden; des neen, ordonneeren als de vorige Voyages hebt gedaan, bewesten 't voorn. Eiland Aynam de reise te vorderen, en zonder de Visschers of Konings Eilanden aan te doen, na de Rivier Arquaron, hier voren genoemt, te loopen; doch in 't weerkeeren na Japan, of 't verzeylen van de Tonkinse kust, uwen cours binnen door, als hier voren hebben aangeroert, 't welk gevolglyk zonder eenige scrupel zal konnen geschieden, nemen, en alsoo de reise eer winnen.

"Voor de mond van de gesegde Rivier wesende geankerd, het gety, of wel weer en wind niet willende toelaaten, van dadelyk boven te zeilen, maar aldaar eenigen tyd vermits de opwatering te moeten blyven leggen, en de tyd des nieuwen jaars, of haar Songuats, beginnende te genaaken, zal sich de Koopman *Hartsink*, na op alles goede ordre is gesteld, met een bequaam Inlands Vaartuig na de stad Catchou vervorderen, audientie voor den Koning en Prins versoeken, en onse missive met de bygevoegde vereeringen, en vereischte eerbieding (zoo dat behoord) overleveren, mitsgaders onse goede genegenheit en wil tot haare Majesteiten volkomelyk declareeren. Wy willen niet twyffelen met de verschyning van den Opperkoopman *Duyker*, of zult van den Koning minnelyker, als wel op uw vertrek geschied is, bejegend werden, zoodanige vexatien en quellagien in verscheide gepleegde actien (als afpersing van een groote en merkelyke somme Zilver, na-neming der goederen met weinig winst, ja eenige met verlies, en daar en boven levering van grove en slechte Zyde in betaaling des Konings schuld, waar tegen met alle civiliteit en bondige redenen, gelyk tot noch toe publicq hebt gedaan, Godt geve maar by die onredelyke Natie, ter herten mag werden genomen, zal dienen aangehouden, en zoo mogelyk is, voorgekomen werden) onderworpen zyn, maar meer liberteiten en voordeelen in den handel genieten, gelyk mede wegens de versochte assistentie niet moeyelyk gevallen, en daar over aangesprooken werden; maar tot nader schryvens en antwoord van den Ed. Heer Gouverneur Generaal, den Konings sich gerust zal houden; echter zulx voorvallende, zal in dese zaak niet verder moeten werden getreden, als tot noch toe door Ul. geschied is, zullen Ul. voor eerst niet als Kooplieden moeten dragen, en de Staats-zaken doorgaans, om tyd te winnen, na Batavia gerenvoyeerd werden, 't geene wy beide haare Majesteiten in onse missive over dese als andere gepasseerde zaaken ten deele wydloopig aanschryven, en alsoo effect sorteerde gaarne zagen, zal Ul. uit de copye der zelver ter hand gesteld, volkomelyk konen beoogen. 1637.

"Onaangesien de Koning in 't lesen onser missive, 't voorleden jaar aan hem gedirigeerd, scheen geen goed genoegen over het wedereisschen van de geblevene Nederlanders in de Rivier van Possin, mitsgaders de aangehouden ammunitie van Oorlog te scheppen, en op uw mondeling gedaan versoek geen antwoord wegens de gezegde ammunitie, maar dat de twee persoonen hadden vrouwen genoomen, en uit haar vryen wil begeerden daar te blyven, &c. hadden bekomen, zoo zal Ul. echter by gelegenheden van tyden zyn Majesteit

 "zelfs,

1638. ,, zelfs, of wel door 's Compagnies
,, vrienden doen aanfpreeken, en in 't
,, vriendelyk verfoeken, dat doch ge-
,, lieve ordre te geven, voorn. Neder-
,, landers en 't verdere aangeflagene,
,, Ul. weder mag werden ter hand ge-
,, fteld, met verklaaring, het maar aan
,, 't gebod van zyn Majefteit dependeerd,
,, terwyl in zyn land en gebied zyn ont-
,, houdende, en zonder eenig tegenfpre-
,, ken van iemand Ul. konnen toege-
,, zonden werden, des meer, weeten
,, niet hoe langer den Ed. Heer Gouver-
,, neur Generaal defen raakende zullen
,, contentement doen. Ondertuffchen
,, dient niet verfuimt beide de fugitiven
,, door een expreffe, 't zy met brieven
,, of mondeling aangedient, dat wel heb-
,, ben voor zig te zien, zoo in dit haar
,, moetwillig opfet continueeren, en haar
,, buiten den dienft van de Compagnie on-
,, der fauveguarde van een Heiden ont-
,, houden, wat haar in tyd en wyle ftaat
,, te genaken, en wy niet zullen nalaa-
,, ten, zoo niet vrywillig, en dat voor
,, Ul. vertrek van daar wederom tot u
,, verfchynen, door de een of de ander
,, middel in onfe handel te bekomen.
,, Den Opperkoopman *Duyker* is in con-
,, fideratie gegeven, en hy geauthorifeerd
,, met den Raad te delibereren, om den
,, Koopman *Hartfink* aldaar met weinig
,, Capitaal te laaten overblyven, en te
,, doen onderfoeken, wat in den handel,
,, als andere zaaken, na 't vertrek der
,, Schepen pafleerd, en of de Zyde niet
,, tot civielder prys met kleene partyen,
,, als wanneer wy en de Portugeefen die
,, met groote quantiteit aanflaan, zou
,, te bekomen wefen, en zulx meer, als
,, tot verbetering der Negotie geobfer-
,, veerd, en bygebracht zou konnen wer-
,, den, &c. Dat ons gevoelen is, om
,, iemand aldaar met eenig Capitaal over
,, te blyven, na wy uit het gepafleerde
,, van derwaarts fien, hebben ten deele
,, na Batavia geoordeeld, gelyk Ul. me-
,, de daar over zyt fchryvende, en door
,, onfe gehoudene mondelinge commu-
,, nicatien genoegzaam bewuft is; ech-
,, ter om de zeekerheit des handels ten
,, reguarde hier voren aangeroerd, een-
,, maal te moogen bekomen, zou voor
,, tegenwoordig den Koopman *Hartfink*,
,, of wel een der bequaamfte Onderkoop-
,, lieden by non employ van alle de con-
,, tanten, met een weinig Capitaal over
,, te blyven, ordonneeren, doch niet
,, weetende, of meergemelde S^r. *Duy-
,, ker*, terwyl wy verneemen met noch
,, een redelyk Capitaal, beftaande in
,, Quinams Goud, Zilver, en Koper
,, fener derwaarts is vertrokken, wel
,, mocht eenige Compagnies dienaaren
,, daar hebben gelaaten, en alreede de
,, preuve des geroerden handels onder- 1638.
,, vonden hebben, niet konnen met fun-
,, dament daar af fpreeken, maar zullen
,, op de nader ordre van den Heer Gene-
,, raal, alfoo het apparent is andermaal
,, befending 't aanftaande faifoen van Ba-
,, tavia zal werden gedaan, of wel op
,, 't goedvinden van de Ed. Heer Gou-
,, neur *van der Burg*, na de bekomen
,, advyfen van daar gediffereerd laaten.
,, Het zal noodig, en ten dienft van
,, de generaale Compagnie vereiffchende
,, zyn, dat Ul. licentie van de Majefteit,
,, om de Negotie te mogen exerceeren,
,, hebben bekomen, of wel eer een der
,, bequaamfte Onderkooplieden een affi-
,, ftent en Tolk onder 't Tsjap en fau-
,, veguarde des Konings, met een be-
,, hoorlyke inftructie, als 't voorleeden
,, jaar gefchied is, na de ftad Senephay
,, committeeren en verforgen, dat het
,, weven van ftoffen op haare aankomft
,, by der hand genomen, en dienvolgen-
,, de meerder ftuk-goederen, tot ver-
,, grooting van zoo een profytgeeven-
,, den handel, geprocureerd werden, na
,, wy ons alhier laaten informeeren, en
,, de ervaring, ten tyde de Japanfche Ne-
,, gotianten met haare Jonken dat Ryk
,, te frequenteeren plachten, ten vollen
,, leermeefter is, zal de quantiteit van
,, de ftoffen, als Hockins, Bhaa, Su-
,, mongy, Chyo, en Pelings, uitgefegt
,, de Foras, die aldaar in de tyd uwer
,, Refidentie zouden konnen werden ge-
,, weven, altyd met treffelyke profyten,
,, gelyk nu twee achtereenvolgende jaa-
,, ren ondervonden hebben, alhier ge-
,, beneficeerd, en aan de man geholpen
,, werden; waarom geen quantiteit in
,, defen Ul. zullen prefcribeeren, maar
,, zoo veel contanten tot bekoming van
,, meerder profyten, ten hoogften gere-
,, commandeerd laten; gelyk wy 't aan-
,, befteden van een goede party witte Pe-
,, lings op de lengte van een Japanfche
,, Rok van bloemen en werk, als 't mon-
,, fter Ul. ter hand geftelt, waar af 73
,, ftux tot een preuve door Ul. ons zyn
,, toegebracht, koftende aldaar tayil 2,
,, 4 fchuitgeld, en hier weder tayil 6, 7,
,, 1. gerendeerd hebben. Zoo zal mede
,, voor al vereiffchen onderleit het we-
,, ven van fwarte Fluweelen, onder de
,, Chineefen aldaar, gelyk wy bevinden
,, volgens de bekomen monfters genoeg-
,, faam zal konnen in 't werk gefteld wer-
,, den, alfoo wy uit Tayouan, volgens
,, de advyfen aldaar, vermits een dracht
,, by de Grooten van China geworden is,
,, en met meenigte na de Koninglyke ftad
,, Paccan gevoerd wierden, geen of wei-
,, nig te verwachten hebben, en hier
,, voor tegenwoordig meer als voor de-
,, fen getrokken en gewild zyn, gelyk
,, by

1638. "by de verkoop van de Tayouanse, ko-
"stende 4 en 5 Ra. tot tayil 15, en de "Tonkinse van tayil 3. 7 schuitgeld, tayil 13 zyn verkocht, ten deelen afgemeten kan werden, doch zullen wel "dienen op zoodanigen lengte van pool "en zwarte verw, als de Chineesche, die "de onse in Tayouan tot 5 en 6 Ra. inkoopen, zoo 't practicabel is, aanbesteed te werden, zullen na advenant "meerder profyten geven, en om de "Chineesen gevoeglyker tot het weven "van gesegde Fluweelen te mogen onderrichten, zal het noodig zyn *Hartsink* 5 a 6 stuks goede dito's tot een monster uit Tayouan mede neeme, de procure van goede quantiteit Caneel, al "waar het tot pikols, en meer, of het "geviel in 't aanstaande van Batavia een "party van 't Vaderland wierd geeischt, "blyft Ul. gerecommandeerd, gelyk mede ten hoogsten in 't versetten van uwe "wegvoerende Capitaal in goede rouwe "Zyde tot een civiele prys, zoo veel "doenlyk zynde, 't welk op uw alreede "bekomen ervaring en gepresteerden "dienst, *volkomelyk zullen verlaaten*, "en gewenschte effecten, ten voordeele "van onse Heeren Principaalen, in het "aanstaande verwachten. Ondertusschen "moet men niet tolereren, dat om geenerhande motiven onder een bepaalden "handel gebracht werden, veel min, indien 't voorkomelyk is, dat de ontrouwe Japanders u als taallieden bygevoegt "werden, en met 's Compagnies middelen speelen, maar de minste gemeenschap in den handel met dien beroiden "hoop te hebben, zal de beste vriendschap bejegenen, en geen occasie van "misnoegen geven, zal dienvolgende den "Tolk *Strik*, zoo in Tayouan verscheenen, die sich de jongste Voyagie volgens Ul. rapport wel gequeten heeft, "wederom derwaarts dienen gebruikt te "werden.

"Het zou wel konnen geschieden, dat "de Ed. Heer Gouverneur *van der Burg* "goed vond, gelyk ons advys daar geheel toe is dragende, dat een der hier "blyvende Fluiten in 't verzeilen na Batavia, de bocht van Tonkin aandeede, "en aan de Visschers of Konings-Eilanden ter Rheede quam, om de Tonkinse advysen, hoe aldaar van den Koning, "Prins, en andere Grooten zult bejegent zyn, de apparentien van zoo een "groot Capitaal te versetten, wat quantiteit Zyde verhoopt werd, en vorder "doen der Portugeesen, onse Vyanden, "mitsgaders met wat Vaartuigen en cargasoenen aldaar geland zyn, in 't laatst "van February, of 't begin van Maart, "van daar aan de Ed. Heer Gouverneur "Generaal over te brengen, gelyk wy "niet twyffelen by non paresse van den 1638.
"Opperkoopman *Duyker* in Tonkin (dat "den goeden Godt anders geve) of staat "zulx vastelyk te geschieden, waarom "tegen voorn. tyd een expresse met uwe "Brieven en verdere bescheiden tegen de "komst van 't Schip, aan gesegde Eilanden zal dienen te verbeyden, of wel, "zoo zulx de tyd kon lyden, en de noodwendigheit van zaaken vereischte, op "de bekomen tyding van zyn arrivement "zelf in persoon een keer na derwaarts "te doen, om de vrienden des te beter "en grondiger te konnen onderrichten. "Wy blyven ondertusschen geresolveerd "'t Fluit-schip Broekoord zoo tydig zyne depesches te geven, als zal konnen "geschieden, en de voorgestelde Voyagie gevoeglyk konnen gewonnen werden.

"Om eenmaal de volkomen ontdekking van de Tonkinse Bocht te bekomen, werd den Raad gecommandeerd "'t geene by de onsen niet bevaren en "ondervonden is, als van de Rivier Rochbo, tot de Rivier Arquaron en desselfs "spruiten, alwaar het Noordelyker, en "'t geene noch vereischt, bevaaren te "werden, by gelegenheit door den Opperstuurman *Frans Visscher*, of wel een "ander bequaam persoon, te doen ondersoeken, en nevens het alreede ontdekte pertinent in de Kaart te leggen.

„De Koopman *Karel Hartsink* blyve „verdacht met lief in Tonkin, gearriveerd, niet alleen onder de Portugeesen, onse Vyanden, maar onder de „Inwoonders, als mede de daar resideerende Japanders te divulgeeren, en „ruchtbaar te maaken, hoe de Kapitein *Moor Don Sjuan* dit jaar tot de „Reis na Jedo, en reverentie voor de „Keiserlyke Majesteit te doen, gecommitteerd, zoo wanneer geprepareerd „en vaardig was de reise aan te nemen, „gelyk gemeenlyk 6 a 7 dagen na 't „vertrek der *Galliotten* geschied, werde door een expresse uit 't Hof gemandeerd in Nangasacki, by den Kapitein Moor *Don Francisco Castello Blanco* in haare Detentie plaats tot nader „ordre, gelyk noch doet, te blyven, „en na men zegt, en affirmative ten „Hove sustineerd het geschapen staat, „toekomende jaar de Portugeesen den „handel en trafycq op Japan zal ontzegt, en geen langer intrance gedoogt, „maar geheel verboden werden; doch „by de Majesteit en 't Hof hier over, „als 't stuk van Arima en Amaksa, finalyk noch niet gedeeerneerd.

„Dit saisoen hebben de Portugeesen „op haare aangebrachte Koopmanschappen in Nangasacki meer advance als het „voorleden jaar genoten, en daarenboven

1638. „ ven ſtyf 400 duiſent tayil Japans ſchuitſilver op Bodemery genegotieerd, en dienvolgende met de twee geweſene Galliotten byna vyf millioenen Gouds na Macauw gevoerd, zulx wel zou konnen gebeuren, dit ſaiſoen met grooter Capitaal tot opkoop van rouwe Zyde, en geweven ſtoffen, derwaarts zullen zyn verſcheenen, en Ul. alzoo in den handel meerder, als 't voorleden jaar, hinderlyk weſen, de Zyde tot hooge prys opjaagen, en ſteigeren doen, dat met het verſetten van 't genomen Capitaal, 't zy dan by een ſchaarſe Zyde-teelt, of 't pareiſeeren van eenige meer vreemde Negotianten daar voor tegenwoordig hier niet konnen verneemen, dan alleen zeker kleen Jonkjen met 3 a 4000 tayils derwaarts ſtaan te *vertrekken*, zoodanige profyten, als wel met inkoop van Chineeſche Goederen niet zoude te erlangen wezen, zullen Ul. dan als 't voorleden jaar hebben geordonneerd, met het verſetten ſuperſederen, en weer na Tayouan voeren; doch ſtaat het contrarie uit te vallen, en eerder contanten, al Zyde en ſtuk-Goederen, waar af de bevinding nu twee achter een volgende jaaren een volkomen preuve heeft gegeven, zullen komen te manqueeren, zulx zynde, en 't Schip met de geprocureerde Koopmanſchappen zyn volle lading niet bekomende, gelyk wy calculeeren van ja, werd Sr. *Hartſink* en den Raad in conſideratie gegeven te ondergaan, of niet van eenige der principaalſte Capado's, dan wel Kooplieden, daar woonachtig, een party rouwe Zyde op bodemery of [illegible]igen intreſt, ja met betaaling tot w[illegible] hooger prys zou te bekomen wezen, en zulx konnende geſchieden, geauthoriſeerd het profytelykſte voor de Compagnie daar by uit te werken, en een preuve af te doen nemen, des neen, zal de wanlading met Sytouw of grof-werk van rouwe Zyde dienen geſuppleerd, of by manquement van dien Tayouan of de Piſcadores aangedaan, gedenkende niet te min tuſſchen de Zyde pakken alle hoeken en winkels vol te ſtoppen, als doenlyk zal wezen.

„ Wy bevinden uit 't gepaſſeerde en voorgevallene in Tonkin, dat het aantaſten en veroveren van onze gemeene Vyanden de Portugeeſen, op de Rivier des Konings een apparent nadeel voor de Compagnie en haare dienaars aldaar ſtaat na ſich te willen ſleepen, als uit de actien van den Prins of jongen Koning, klaar blykt, dat op de aanklachte en vertooning van de Portugeeſen van haare Jonken en ander Vaartuig meenden te volgen, en in ons geweld zochten te bekomen, Ul. hadden gemandeerd 12 dagen na 't vertrek van voorn. Vaartuig te blyven, en zoo iets zonder weten of kennis van zyn hoogheit op haar attenteerden, met de dood doen dreigen had, het welk by zoodanigen Heidenſen en infideelen hoop, eerder als men wel opineerd, in tyd en wylen in 't werk geſteld zou werden, en zal dienvolgende ter voornoemder plaats met bewyſing van eenige hoſtiliteit, en aanranden van onſe Vyanden voor al noch tot dat door de een of de ander middel meer aanſien of voordeel in dat Ryk zullen hebben verkregen, moeten werden geſuperſedeerd, en achterwegen gelaaten; doch zullen Ul. buiten voorſz. Rivier en Rheede, als mede de vaart van Macauw en Japan, zoo in 't gaan als keeren, by reſcontre eenige onſer Vyanden Vaartuig, de zelve zoeken te vermeeſteren, en in Ul. geweld te bekomen, zorg dragende van de zelve wel te verzekeren, mitsgaders haare goederen onder behoorlyke inventaris, ter preſentie en kennis der Scheeps-Raad te nemen, blyvende mede verdacht geen gevangenen hier in Japan, maar de zelve in de Piſcadores of Tayouan te brengen, gelyk Ul. mede ſerieus gerecommandeerd werd in 't herwaard komen, of in 't vaar-water van Japan, geen Chineeſche Jonken aan te haalen, of eenig volk over te laaten gaan, op dat met klachten, gelyk voor deſen is geſchied, hier niet moejelyk gevallen werden. 1638.

„ Tot beſluit willen den Koopman *Karel Hartſink* en den Raad, die by den zelven zal werden geconvoceerd, daar in preſideeren, en by gelyke ſtemmen na uſantie een dobble hebben, mitsgaders beſtaan uit zoodanige en zoo veel perſoonen, als de noodwendigheit van zaaken zou mogen vereiſſchen, op 't ſerieuſt recommandeeren goeden regel en diſcipline onder 't volk te houden, behoorlyke juſtitie over de misdoenders, volgens de reglementen by de Ed. Heeren Majores daar over gegeven, te adminiſtreeren, mitsgaders alle particuliere handeling weren. Voorts te verſorgen 't geen tot nut en profyt van de generaale Compagnie is vereiſſchende; waar toe wy UE. den Zegen des Heeren, en behouden Reiſe, geſamentlyk willen wenſchen.

In 't Comptoir Firando deſen 14 *December* Ao. 1638.

Onderſtond

NICOLAAS KOEKEBAKKER.

Ook

Ook blykt ons uit deſe Inſtructie zeer klaar, dat wy te dier tyd al een Opperhoofd, te weten, den Opperkoopman *Abraham Dncker* in Quinam (die 'er Ao. 1637. al quam) hadden leggen, en dat die onſen handel in dit Ryk toen mede waar nam, die al mede zyne betrekking tot deſen Tonkinſen en den Japanſen handel had, alſoo wy in deſe Ryken Waaren moeſten opſoeken, die in Japan getrokken waren.

Ook was toen het voornemen haarer Edelheden, om de Heer *Hartſink* vooreerſt in Tonkin eenigen tyd te laaten, om alles, den handel hier rakende, eens ter degen na te ſpeuren.

Dierhalven is hy hier eenige jaaren, om onſe zaaken waar te neemen, gebleven. Doch men heeft dit Comptoir in Quinam niet lang aangehouden, om dat de winſten te gering waren; hoewel de Koning naderhand menigmaal om de herſtelling van ons Comptoir daar verzocht heeft. Echter zyn 'er Ao. 1665 noch 2 Jonken met goederen van Batavia gezonden.

Wie hier in zyn plaats gekomen is, weete ik niet, maar zal nu vervolgens aanwyſen, wie hier (zoo verre my dit bekend is) van tyd tot tyd als Opperhoofden onſe zaaken waargenomen hebben. De Tonkinſe Opperhoofden.

OPPERHOOFDEN van TONKIN.

	van Ao.	tot	
Karel Hartſink, Koopman.	1637.	1640.	
—— ——			
Antony van Broekhorſt, Opperkoopman.	1646.	1647.	
Philip Schillemans.	1647.	1649.	
—— ——	1649.	1659.	
Nicolaas de Voogd.	1649.	1659.	hier overleden.
—— ——	1659.	1663.	
Henrik Baron.	1663.		dog opgebroken van hier.
Leonard Mom, Onderkoopman.	1665.	1666.	't Comptoir herſteld.
David Verdonk.	1666.	1667.	
Conſtantyn Ranſt.	1667.	1668.	
Kornelis Valkenier.	1668.	1672.	
Albert Brevink.	1672.	1677.	
Leonard de Moy.	1677.	1687.	
Jan Sibens.	1687.	1691.	
Jacob van Loo.	1691.	1700.	

Bericht van Goederen door de Hr. van Broekhorſt uit Tonkin na Japan geſonden

Uit eenige Japanſche Schriften blykt my, dat de Heer van *Broekhorſt* den 4 September A°. 1647 uit Tonkin na Japan met de Fluit den Zwarten Beer, aan Zyde, Zyde Stuk-werken, Caneel, Cardomon, &c. overſond *f* 355658: 7: 1

En per Hillegaarts Berg, aan ſchuit-ſilver, Ryſt, Caneel, &c. *f* 80112: 0:10

En verder beliepen de ſchenkagien, mondkoſten, extra dito onkoſten op de Koopmanmanſchappen, kruisonkoſten, en van de twee Schepen, en de Jonk Hoorn tot Tonkin toe bekoſtigt *f* 21367:10: 5

En op die Voyagie aan gewonnen noch *f* 7935:17: 1

En liet de Heer van *Broekhorſt* by zyn vertrek van daar aan ſchulden, by den Koning, en Grooten gemaakt, &c. *f* 56440: 6: 9

En was den Koning toen *Lectoua Touang* genaamd.

Na dien tyd is 'er ontrent A°. 1664 een ſtilſtand in den handel hier geweeſt, waar op het Comptoir voor een tyd gelicht, hoewel het A°. 1665 op verſoek van den Koning weer herſtelt is, zedert welken tyd wy hier vervolgens een Opperhoofd met zyn tweeden (waar af de eerſte Koopman, en de tweede Onderkoopman was) gehad hebben, mitsgaders gelegentheit, om de zelve wicht Zyde, bevorens met 200 thayl betaald, voor 120 en 116 Thayl in te koopen.

A°. 1671 ſchreef de Koning aan zyn Edelheit *Maatſuyker* deſen Brief, welken wy, met het antwoord hier uitgedrukt zien.

Een Brief van den Koning van Tonkin, aan den Ed. Heer *Johan Maatſuyker*, en de Ed. Heeren Raaden van India. 1671.

Brief des Konings van Tonkin aan zyn Ed.

ANamkocham, *Koning van Tonkin, beantwoord den Brief van* Johan Maatſuyker, *Koning van Batavia, en zyne Raads-Heeren, die in grootheit zyn, en haare vol-*

1672. de Heer Joan Maatsuiker, &c.

keren in wysheit en voorzichtigheit weten te regeeren, die aan alle Natien veel goed doen, daarom een ieder genegen is op Batavia te komen negotieeren, en die God wil geven een lang leven, veel geluk, en voorspoed in dese wereld.

Verders hebbe den Brief, nevens de schenkagie, die UE. met het Schip heeft gesonden, met groote genegenheit ontfangen, en daar uit tot leedwesen verstaan, 't verongelukken van een Schip, waar over zeer bedroeft ben geweest, ja of 't my zelf had aangegaan; waar uit UE. kond zien, dat myne genegenheit meer tot UE., als andere Negotianten, is strekkende.

Verders hebbe uit den Brief gelesen, dat weinig Salpeter op Batavia was, dierhalven UE. niet veel heeft konnen senden; versoeke daarom met den naasten meerder quantiteit geliefst te zenden; ik zal de waarde van de zelve in Zyde betaalen. Wat aangaat de stukken en kogels, heeft UE. ook niet zoo veel gesonden als wel geeischt had, door dien UE. zelf daarom benoodigt waart; doch alsoo daar van niet veel versien zyt, versoeke met het eerste Schip, dat na Tonkin vertrekt, dat UE. mynen eisch geliefst te voldoen, gelyk in desen Brief is gesteld, als mede de Ysere stukken, die UE. voor desen geschreeven hebt, welke nu, alsoo van meening ben ten Oorlog te gaan, wel zouden te pas komen; waar mede dan zal erkennen, wanneer overwinning heb, de E. Compagnie my geholpen heeft, en zal des zelfs naame nu noch nimmermeer niet vergeten; noch versoek ik dat my een goede Konstabel mag toegesonden werden, om in Tonkin te woonen, waar aan zal bemerken UE. goede genegenheit t'mywaarts, en zal my ook zeer aangenaam wesen, en hem met een goede wooning voorsien, en ook in goede bewaaring neemen.

Met dit Schip, dat na Batavia vertrekt, hebbe niet anders te zenden aan UE., tot teeken van myn oprechte genegenheit en vriendschap, tusschen Batavia en Tonkin, die zoo lang duuren mag als Zon en Maan schynsel geven zal.

Nu versoeke van UE. 't volgende:

- *4 Stux Metaale stukken van 6 pond kruit.*
- *1000 pl. (pikol) Salpeter.*
- *500 pl. Zwavel.*
- *4000 groote kogels.*
- *58000 gemeene kogels.*
- *38000 kleine dito's.*
- *5 ps. swart Laken.*
- *5 ps. blaauwe dito.*
- *10 st. groote Barnsteene koraale ketens, als voor desen hebbe geeischt.*
- *Een party geschilderde kleeden.*
- *Een party witte dito's.*
- *Een party groote stukken Barnsteen.*
- *Een party Koper.*
- *Een party Tin.*
- *Spaanse Realen, als voor desen geeischt hebbe.*
- *6 Vaten Lisbonse Oly.*

Geschreven in 't 9 Jaar van myn Regeering, den 27 van de 8 Maand.

1671

Brief van zyn Edelheit de Hr. *Johan Maatsuyker*, aan den Koning van Tonkin.

En zyn Ed. antwoord 'er op.

JOhan Maatsuyker, *Gouverneur Generaal en de Raaden van India, zenden desen Brief aan* Anamkocham, *Koning van Tonkin, tot vriendschap, en om te kennen te geeven den ontfang van des Konings Brief, die zyn Majesteit met het laatste Schip, hier aangekomen, aan den Gouverneur Generaal gezonden heeft, waar door verstaan hebben den welstand van u Majesteit, en van zyn landen, dat ons ten allerhoogsten aangenaam is geweest, en willen vertrouwen dat het lang duuren mag. Noch hebben uit de zelve Brief verstaan, dat UE. Hoogheit gaarne met een menigte Salpeter was gedient, daar toe vlyt hebben aangewend, om zoo veel te zenden, als immers mogelyk was geweest, alsoo wy weeten, dat tot merkelyke dienst van het Ryk is strekkende, daarom hebbe met het eerste Schip zoo veel gesonden, als 'er gevoeglyk in konde geladen werden; maar met dese twee volgende bekomt UE. Majesteit, zoo God de Heere de zelve behouden reise gelieve te verleenen, de daar aan noch ontbreekende quantiteit. Wat aangaat de Stukken en Kogels, daar mede is 't zoodanig gelegen, dat 'er met het eerste Schip zoo veel Kogels gegaan zyn, als 'er voorleeden jaar gesonden zyn, en met dese Schepen zouden ook wel eenige gesonden hebben, zoo die hadden weten te bekomen, om dat het ons bekend is uit de Brieven van uwe Majesteit, dat deselve gesind is ten Oorlog te gaan; doch 't is ons niet mogelyk geweest; evenwel zyn voornemens alle mogelyke vlyt aan te wenden, om noch meerder te bekomen in toekomende, en dan te zenden alles, wat zullen hebben konnen by een brengen boven onse eigene noodige behoefte; maar wat belangt de Stukken Geschut, daar van zyn wy zoo slecht voorsien, datzelfs groot gebrek hebben, te meer, dewyl wy groote gedachten hebben van Oorlog, zoo dat wy alle bedenkelyke middelen aanwenden, om ons zelven daar van na behooren te voorsien; nochtans op dat niet zoude schynen, als of eenige onwilligheit daar onder mogt schuylen, zoo hebbe noch gezonden twee schoone Metaale Seponders, die verhoopen ten hoogsten aangenaam zullen wesen. Het is ons besonder aangenaam geweest te verstaan, uit den Brief van u Majesteit, mitsgaders 't schryven van onse Kapitein, met 600 ponden swaarte Zyde wederom beschonken waren, daar uit dat hoope scheppen, dat onse vriendschap op een goede grond gevest zynde, zoo lang zal duuren als Zon en Maan haar schynsel zullen*

1672 *len geven. Wat aangaat de andere geeischte goederen, als Lakenen, Perpetuanen, witte geforteerde Lywaeen, Lissabonse Oly, dezelve zullen na gewoonte, tot vergenoeging van uwe Majesteit, met dese Schepen, overkoomen, zoo veel met het eerste Schips ruimte te zenden, nagelaten heeft moeten werden, uitgesondert dat dit jaar zeer sober van Lakenen zyn voorsien, zoo dat u Majesteit daar van niet behoorlyk (zoo wy vreesen) zal konnen voorsien werden, dat het toekomende jaar geerne zullen verbeteren, daarom versoeke, dat zulx niet ten quaade werde geduidt, meerder om desen te verlengen niet hebbende, daarom eindigen met toewensching van alle goeds en voorspoed, aan u Majesteit lang leven, welstand zyner landen, en vermeerdering der zelve, door een voorspoedigen Oorlog en Overwinning zyner Vyanden.*

Om dese te vergeselschappen, en onse goede genegenheit tot UE. Majesteit te betoonen, maar niet om dat het van eenige waarde zy, zoo gaat hier nevens het naarvolgende, te weten:

2 ps. Scharlaken.
1 ps. Groen Laken.
1 ps. Zwart dito.
1 ps. Blaauw dito.
5 stux diverse Kroonrassen.
10 dito fyne Meerissen.
1 Groote Spiegel, met een Ebbenhoute Lyst.

Wy versoeken dat u Majesteit het met een goede genegenheit gelieve te aanvaarden, en de geringheit ten goede te nemen. 1672.

Batavia in 't Kasteel, ady 24 July Ao. 1672. Onderstond de Gouverneur Generaal, en was geteekend.

JOHAN MAATSUYKER.

Ao. 1691 wierd de Heer *Sibens* wel over eenige beschadigde Pelings na Batavia opontboden; doch hy quam 't jaar daar aan, niet als Opperhoofd, maar als Commissaris hier weder, en na dien tyd is hier de Koopman de Heer *Jacob van Loo*, eerst met zyn tweeden *N. Leenderdsoon*, en daar na met een ander, tot Ao. 1700 gebleven. *Sibens Commissaris hier.*

Wat geweldenaryen desen Heer (zoo hy my zelf wel verhaald heeft) van tyd tot tyd door desen Koning aangedaan zyn, is niet wel op te noemen. Zelf is hy in persoon ook verscheide maalen gevangen gezet, als 't geschenk haarer Edelheden, na 's Konings gedachten, te gering, of niet na zyn zin was.

Eindelyk is zyn E., dit niet langer konnende harden, volgens ordre haarer Edelheden van Ao. 1699, den 8 February Ao. 1700 met het Jachtje de Caeuw, met zyn tweede, *Cornelis de Flines*, en met onze ganschen omslag van daar op Bata. gekomen, na welken tyd wy op dit Ryk niet gehandelt hebben. *Dit Comptoir Ao. 1700 opgebroken.*

VAN DEN GODSDIENST IN TONKIN.

Van den Godsdienst in Tonkin. WAt den Godsdienst, in 't Koningryk van Tonkin betreft, daar zyn 'er maar twee, te weten de Heidensche en de Roomsche, die hier van gebruik, of noch zyn, of geweest zyn.

De HEIDENSCHE GODSDIENST *hier.*

De Heidensche. De oudste en de rechte Godsdienst der Tonkinders is de Heidensche, en zy zyn, gelyk de Chineesen, en andere volkeren daar om streeks, Afgoden-dienaars.

Zy stellen wel vast, dat 'er een Oppermachtig Wesen is, dat alles bestierd, en op alle de daaden en bedryven der menschen let, en die hen ook hier na, zoo na de Ziele (die zy als onsterffelyk aanmerken) als na den lichaame of straffen, of beloonen zal; maar het begrip, 't geen zy 'er af hebben, is zeer slecht, gelyk zy dat zeer klaar in de verscheiden wysen van hen te verbeelden, doen blyken.

Ook stellen zy vast, dat zy hem juist zoo neerstig niet behoeven te dienen, alsoo hy dog volkomen goed is, en aan alle goed doet; maar de Duivel is hen een groot Vyand, van den welken zy vast stellen, dat hen alles quaads gedaan werd, dien zy derhalven door veel Offerhanden trachten te versoenen.

De Afgoden, die zy aanbidden, hebben zeer wanstallige gedaanten, sommige na dese en gene menschen, wel

eer als groote helden by hen bekend, andere weer dese en gene Wangedrochten, of gevaarlyke dieren verbeeldende, gelyk men de zelve in menigte in hunne Afgods-huisen en Tempels verneemd.

Tot desen dienst hunner Afgoden hebben zy een groot getal Priesters, die in dienst, kleeding, &c. niet veel van die der Chineesen verschillen, gelyk ook veel zaaken, hunnen Gods- en Offer-dienst rakende, daar mede ten grooten deelen over een komen.

Zy hebben ook juist geen vaste en gesette tyden, om hunnen Godsdienst waar te nemen, maar dragen daar zorg voor, na dat hen dese of geene bysondere nooden drukken, als wanneer hen de Priesters de offerhande, welke zy in dat geval te doen hebben, en welke in hunne handen komen moet, voorschryven, waar in wel 't voornaamste van hunnen Godsdienst bestaat, van den welken zy ook, zoo lang 't hen wel gaat, geen werk ter wereld, gelyk zy ook geen uitzondering van dagen maken; dan alleen, dat zy twee groote Feest-tyden hebben, van welke 't eerste op hun Nieuwe-jaar, of wel op de eerste nieuwe Maan van hun Nieuwe-jaar, na het midden van January; en het tweede ontrent het begin van Juny, na dat zy in Mey hunnen Oegst in de schuuren versamelt hebben, begint, op welk eerste Feest zy wel een week of twee aan een mooi gekleed, en zeer vrolyk zyn, brengende dan, en ook op 't volgende Feest, al hunnen tyd met dese en geene speelen door.

De ROOMSE GODSDIENST *hier*.

De Roomse. Schoon de Roomsche Godsdienst hier van weinig belang, en 'er nu byna niet meer bekend is, moeten wy 'er echter van zeggen, 't geen wy daar van weeten.

Uit den Brief van de Heer *Henrik Baron*, aan den Heer Buishschop op Batavia A°. 1663 blykt ons, dat *Alexander de Rhodes*, een Jesuit van Avignon, hier A°. 1626 allereerst gekomen is, om op de wyse der Roomsgesinden hunne Leere hier voort te zetten, dat al eenige jaaren aan een ingang by desen Inlander gehad, hoewel die dat op geen anderen grond aangenomen heeft, dan met die hoope, dat hen die nieuwe Godsdienst gelukkiger dan de Heidensche maken zoude; maar toen zy bespeurd hebben, dat zy meest arm waren, en arm bleven, en dat hen zelf ook meer plagen, dan wel bevorens, overquamen, hebben de Tonkinders hen zedert A°. 1663 niet alleen beginnen te vervolgen; maar den Koning heeft alle de Jesuiten, en de verdere Christenen, die 't met hen houden, den 25 September des gemelden jaars openbaar doen aanseggen, dat zy uit zyn Ryk zouden hebben te vertrekken, dat daar op ook gevolgt is, zonder dat men hen zedert hier weer de allerminste toegang gegeven heeft.

Dit heeft echter niet belet, dat 'er ondertusschen in stilte dese en geene Priesters gekomen zyn, onder welke sich mede herwaards vervoerd hebben *Dominicus Fuciti*, een Napolitaan, en *Emanuel Ferreira*, die hier tot A°. 1684 den 29 October gebleven, en den 23 December des gemelden jaars, met een Hollands Schip op Batavia gekomen zyn.

De eerste was ontrent 30 jaaren in Indiën, en 16 hier geweest, en wel 10 a 11 jaaren daar, dat hy by dag niet dorst te voorschyn komen, en sich dan in een Vaartuig ophield, besoekende 's nachts de Christenen, om zyn dienst te doen. Ook had hy 'er alhier 8000 gedoopt. Hy was na Roomen ontboden, om sich te verantwoorden; doch zeyde eerst over Siam nog eens na Macao te sullen gaan, om daar de ordre van zyn Overste &c. af te haalen. En zulke zyn 'er waarschynelyk meer geweest, schoon die my onbekend zyn.

Derhalven zyn 'er hier en daar noch wel eenige van die Christenen in 't verborgen gebleven; maar indien dit uitquam, zouden zy met de dood gestraft werden, waarom hier nu geen andere, dan de Heidensche Godsdienst, bekend is.

Van den GODSDIENST *van* COETSJIENTSJINA.

Wat den Godsdienst van die van Coetsjientsjina betreft, die verschild in den grond niet van die der Tonkinders, of de Heidensche, gelyk zy ook even de zelve soort van Tempels, Priesters, Feesten, Plechtigheden, en H. dagen hebben. Van den Godsdienst van Coetsjientsjina.

Maar buiten dese is ook eenige jaaren herwaards de Roomsche Godsdienst daar ingevoerd, hoewel dit meest in der stilte, en juist zoo openbaar niet schynd te geschieden.

Ten tyde dat onse Schipbreukelingen van 't Schip den Arion hier quamen, vonden zy hier eenige Fransche en andere Priesters, onder welke my dese met naame voorkomen: *Pierre de Heute*, *Paulus Sexnement*, (te Foe aan 't Hof) *Franciscus Godefroy*, (te Tieun) *Antonio de Vas Conellas*, (te Fayfoe) *Pierre de Fleury*, (de vyfde Fransche Priester, die hier quam) *Nicolaas Tolentinus*, *Pater Anthonio* (die sich te Foe aan 't Hof meest onthield) en *Pater Emanuel*.

Door den yver deser Priesters zyn daar (zoo zy voorgeven, en ook den onsen gebleeken is) al zeer veel Christenen op hunne maniere gemaakt, die ook

al

al vry neerstig ter Misse komen, en hunnen Godsdienst zeer yverig waarnemen.

Ook hebben verscheide van dese Christenen groote bewyzen van liefde aan de onsen gegeven, met hen te spysen en te troosten in hun ongeval, waar toe die braave Paters *de Heute* en *Godefroy* vooral het hunne gedaan, en eindelyk gemaakt hebben, dat zy, van allen verlaaten, en van het hunne beroofd, noch zoo veel geld bequamen, als zy van nooden hadden, om uit dit boos Roofnest in Siam te geraken, om die penningen daar aan zeker Fransch Bisschop weder te geven.

Ook was hier te Niaroe een Bisschop, *Maryn Labbè*, en in 't dorp Daing noch een *Franciscus le Bruge* genaamd, door welker yver, met die van hunne medesendelingen, dat gansch land door in die korte jaaren reeds zoo veel Christenen gemaakt waren, dat in 't Landschap Cjam alleen wel 40 Kerken en 10000 Christenen, en in 't Landschap Hoe, daar naast aan gelegen, wel 80 Kerken, en wel 20000 Christenen gevonden wierden. In voorige tyden omtrent A°. 1680, of wel eer, zyn hier *Dominicus Fuciti* en *Emanuel Ferreira* mede geweest, en de eerste wel 8 jaar; in welken tyd hy wel 4000 persoonen gedoopt had.

Wat reden nu de Koning heeft, om dit in zyn land te dulden, is ons onbekent; hoewel ik geloove, dat hy dit niet doet, zonder daar uit groote voordeelen en nuttigheit te trekken, behalven dat hy ook nu en dan wel van dese Priesters (waar onder men zeer bequaame mannen vind) tot het waarneemen van Gesantschappen, en tot het verrichten van gewichtige zaaken in andere Ryken, gebruikt, gelyk hy, eenigen tyd geleeden, Pater *Antonie* zoo na Batavia gesonden heeft.

Maar, om recht uit de borst te spreken, ik geloove, dat het met den Christen Godsdienst daar even eens is, gelyk op veel andere plaatsen, daar sich dese en gene Priesters hebben nedergeset, en daar zy wel veel moeite aangewend; maar zeer weinig gevorderd hebben, alsoo 't den Inlander weinig ter harten ging, of ook weinig ingang hebben kan, om dat hen de zaaken niet in den grond, en alleen maar in haare buiten-schors voorgesteld werden, om welke reden zy'er ook al zoo licht weer af stappen, als zy zulken Godsdienst aangenomen hebben. Zoo dat dit moeite en koste verloren is.

BESCHRYVINGE VAN ONSEN HANDEL IN CAMBODIA.

VYFDE BOEK.

EERSTE HOOFDSTUK.

*V*An onſen *Handel in* Cambodia. *Grenſen van dit Ryk, De Hoofdſtad* Cambodia *in Prent verbeeld.* *Regeering van dit Land. Dood des jongen* Konings A°. 1640. *De* Koningin Thimeda. *De Zoon des ouden* Konings *als zyn vervanger verklaard. Dood des ouden en jongen* Konings A°. 1642. *Omſtandig verbaal. 's Lands* Edelen, *en verdere* Overheden. *De* Koning *doet zyn oudſten* Broeder *en anderen dooden. Stouten eiſch van zyn* Geheimſchryver, *dien hy ook van kant helpt. Elendige dood der twee geborgene* Prinſſen. *En hoe 't met 't jongſte* Prinsje *ging. De* Koning *werd* Mohhammedaans, *om zeker op den* Throon *te blyven.*

Van onſen Handel in Cambodia.

NA dat wy van Tonkin, als zeer groote betrekking tot den Handel van Japan gehad hebbende, laatſt geſprooken hebben, konnen wy niet nalaaten ook iets van dien, die wy eenige jaaren in 't Koningryk van CAMBODIA dreven, te zeggen, alſoo die voornamelyk mede op den Japanſchen Handel geſien heeft, hoewel wy daar niet zeer veel van zullen voor te ſtellen hebben.

Het werd van zommige Camboya, van andere Cambodia, en ook wel Cambodja of Camboetsja genaamt, gelyk ik met een Maleyts Tractaat, daar van handelende, zou konnen toonen.

Dit Koningryk grenſt allernaaſt aan dat van Coetsjientsjina, waar aan men ook wil dat het al zedert A°. 1715 zou cynsbaar geworden zyn, en 't geen door een groote rey van gebergten, die van 't N. W. na 't Z. O. loopen, van een geſcheiden is.

Grenſen van dit Ryk.

Het legt wat bezuiden die Rivier van Coetsjientsjina, tuſſchen welke Rivier, en 't Koningryk van Siam, ook zoo een riſt bergen even eens geſtrekt legt, of anders ſiet men 't pas benoorden den Golf van Siam; die 't ook in 't W. gelyk het in 't O. al mede de openbaare Zee heeft; of anders ſteld men ook wel, dat de kuſt van China of Tonkin in 't N., Pegu in 't W., en 't Koningryk der Louwen in 't O. legt, en daar aan grenſt. Men kan het net in de Kaart N°. I. A., voor aan dit Werk, ſien, daar men alle die naby gelegene Ryken ook zeer net by een heeft.

Het legt op 11 graaden benoorden den Evenaar, en op de lengte van 128 graaden en 5 minuten.

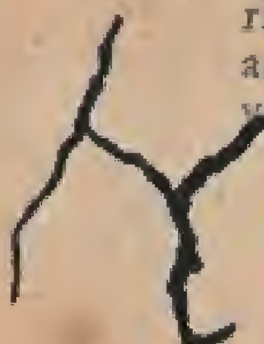
Hoe groot dit Ryk in zyn uitbreiding zy, is my onbekend, vermits ons Volk dit noit van binnen bereiſd heeft, dan dat zy eens gelegenheit hadden, om eenige bedienden in geſantſchap na 't Koningryk der Louwen te zenden, waar van wy hier na breeder zullen ſpreeken.

De Hoofdſtad Cambodia in Prent verbeeld.

Het beſt van allen is noch bekend de Hoofdſtad van dit Ryk, mede Cambodia of Eauwek genaamt, doch wel 60 mylen de Rivier Menon of Mecon opgelegen, welke wy N°. 33. A in Prent zeer cierlyk verbeelden.

Hoe men van Batavia daar na toe zyn kours ſteld, kan men uit deſe volgende Inſtructie, A°. 1641 door de Heeren *van Diemen* en *van der Lyn* geteekend, en

aan

N°. XXX. A.

aan de Opperhoofden van het Schip Oost-kapel mede gegeven, sien.

Instructie voor de Opperhoofden van 't Fluit-Schip Oost-Capel, om te zeilen van dese Rheede, na de Rivier van Cambodia, en wyders na Tayouan.

„ UL. werd by desen geordonneerd „ op morgen vroeg, na gedaane „ monstering de voyagie aan te vangen, „ en daar toe de cours van hier na de „ straat van Palimbang te zetten, om „ beoosten of bewesten Lucipara te pas- „ seeren, en zoo voorts in 't gesicht van „ Linga en Bintam aan de Oost-zyde te „ loopen, wyders na de Eilanden Poelo „ Piessang, Poelo Timon, die gy moet „ trachten te verkennen, om van daar „ een vaste cours na Poelo Condore te „ stellen, en alsoo de Rivier aan te zoe- „ ken, by of ontrent de Rivier met lief „ gekomen zynde, zullen UE. voor- „ sichtig zyn, en wel doen uitsien, de „ boot, om te diepen, voor af zenden, „ en 't lood van gelyken binnen boord „ gestadig laten gebruiken.

„ Om het open van de Rivier Bassak „ wel te vatten, en niet in de Zandban- „ ken te geraaken, waar door uw Schip „ en volk in perykel gebracht, en by „ gevolg de Compagnie zulk een scha- „ delyk ongeluk, als haar (Godt beterd) „ met het verlies van 't Schip Noord- „ wyk A°. 1636 overgekomen is, on- „ derworpen zou werden, 't welk UE. „ ten hoogsten aanbevolen blyft.

„ Zoo haast Gyl. de Cambodiase Ri- „ vier hebt gevat, en daar binnen geko- „ men zyt, zal de Onderkoopman of „ Boekhouder deser Fluit sich terstond „ per Schep-Praeuw met onse ne- „ vensgaande brieven na by de Op- „ perkooplieden *Pieter van Regemortes*, „ en *Herman Broekmans* vervoegen, om „ van Ul. aankomst rapport te doen, „ ten einde zy niet alleen ordre stellen „ op het lossen van het inhebbende car- „ gasoen voor dat Comptoir; maar ook „ dadelyk afzenden, 't geen wy ordon- „ neeren van daar na Tayouan te voeren, „ om 't zelve in der yl over te neemen, „ en daar mede, zoo haast doenlyk, der- „ waarts te navigeeren, waar toe ook „ dienstig zal zyn, geroerde Rivier zoo „ verre tracht op te komen, als 't mo- „ gelyk werd, zonder ondertusschen het „ lossen en laden te verzuimen.

„ Wy recommandeeren en belasten Ul. „ dienvolgens tot spoedige bevordering „ van 't een en 't ander geen iever te „ spaaren, ten einde van daar na Japan „ gebruikt werden moogt, waar toe u „ de Almogende zynen mildryken ze- „ gen gelieve te verleenen.

„ Alle Spanjaarden, Portugeesen, en „ andere Natien, die zonder onse pas- „ sen vaaren, behalven die van Palim- „ bang, Jambi, Siam, Patani, Djo- „ hor, en Cambodia, als na geen vy- „ ands plaatsen gaan, zult gy aantasten, „ en in uw geweld sien te bekomen, „ haare goederen in een behoorlyke in- „ ventaris overneemen, en u van de per- „ soonen wel verseekeren, insonderheit „ ook in diervoegen snedig uitsien na „ Coetsjientsienseen Mataramse Vaartui- „ gen, 't zy die van daar komen, of „ daar na toe gaan. Voornamentlyk „ moeten UE. letten, dat van onse Vy- „ anden (gelyk zy nu door 't voeren van „ onse en andere Vlaggen practiseeren) „ niet misleid of bedrogen werd. Wes- „ halven niemand, dien maar bezeilen „ kond, wat Vlagge of teeken de zelve „ voeren, onbekend zult laaten vaaren, „ maar voorsichtelyk visiteeren, en „ Vyanden bevindende, daar mede han- „ delen, als vooren gesegt is, mits dat „ zulx geschiede zonder merkelyk ver- „ suim van tyd, alsoo aan uwe spoedige „ verschyning ter bescheiden plaatse de „ Compagnie te veel gelegen is.

„ UE. gaan gemant met 40 koppen, „ en te dier behoefte geprovideerd van „ alles voor 12 maanden. Maakt 't ee- „ ne en 't ander strekke na behooren. „ Administreerd Justitie volgens den ge- „ neraalen Artykel-brief, en blyft wy- „ ders Gode bevolen.

In 't Kasteel Batavia
desen 13 *May* A°. 1641.

Lager stond

ANTONIO van DIEMEN.

CORNELIS vander LYN.

Een groot cieraad der stad is 's Ko- nings Paleis, dat wel maar met een hou- te heining omset, doch van binnen zoo net gebouwt, en daar al het houtwerk zoo schoon vernist en verguld is, dat het 'er alles van enkel goud schynt te zyn, gelyk men daar ook zeer veel heerlyke dingen van Goud en Zilver gemaakt siet. 't Paleis des Konings.

Dese vesting nu, schoon van hout, is hier en daar met zeer veel Chinees Ge- schut, ook met 24 Hollandsche stukken Kanon versterkt, die de Vorst nu en dan van de Jachten Goa en Noordwyk ge- kregen heeft. Ook zou men die ten eer- sten, sommige op zeer cierlyke blaauw-ge- schilderde, en andere op swart-verlakte af- fuyten leggen, alle zeer net van wissers, le-

lepels, die wel Zilver schynen te zyn, en verkensteerten, die mede zeer blank gehouden werden, voorsien.

In de voorige tyden plachten dese Koningen te Baatsjong, ettelyke mylen en dagen reisens landwaart in gelegen, hun Hof te houden, om dat zy daar dichter by de landen, daar 't Goud valt, waren, doch zedert de Koning der Louwen hen met den Oorlog dreigde, zyn zy de Rivier af veel lager na de Zee-kant afgezakt.

Dese groote stad nu werd door verscheide Volkeren, die op dit Ryk handelen, doch voornamelyk (buiten hunne Ingesetenen) door de Japanders, Portugeesen, Coetsjientsjineesen, Maleyers, en meer andere Volkeren, bewoond, die sich zelven daar meest langs een zeer langen dyk neergeslagen hebben.

Zommige woonen daar altyd, andere weer maar voor een korten tyd, om hunnen handel te dryven, en hunne Waaren te vertieren.

Het is in sich zelven een schoon vrugtbaar land, dat overvloed heeft van Ryst, *Slaven*, Matten, Zyde, Rottingen, Gommelak, Wasch, Chineesche Ysere Pannen, Kopere Bekkens, Rochevellen, Peerden, weinig Peper en Tin, Muscus, Rhinocer-hoorns, Benzoin, Harte vellen, Goud, Olifants-tanden, en andere Waaren, 't zy daar, of wel in de nabuurige landen vallende. Doch het is meest onbewoond, en 't heeft veel Kreeken, Rivieren, stilstaande en loopende Wateren, alle de welke haaren oorspronk uit een binnen-Meir hebben, dat zoo veel waters van sich geeft, dat niet alleen de Japansche Rivier, die tamelyk wyd is, maar ook de *Matsiaanse*, en de Rivier van Cambodia, sich krommende om de Oost, al haar water zeer gemakkelyk konnen verswelgen, gelyk ook de zelve ontrent de maand Augustus voornamelyk wel 8, 9, ja 12 en meer voeten hoog konnen zwellen, wanneer zy niet alleen de boorden hier en daar, maar zelf ook het geheel land alom blank zetten.

Regeering van dit land. Dit Land is niet altyd op een en de zelve wyse bestierd. Dat het in oude tyden zelfs onder de Chineesen gestaan heeft, zal ons uit de Brief van de Heer *Baron*, onder de stoffe van China, hier na blyken.

Ook heeft het ontrent A°. 1626 noch onder den Koning van Siam gestaan, van welken zy naderhand weer afgevallen, en met welken zy daarom ook doorgaans in Oorlog zyn.

A°. 1622 wierden zy door den Koning van Siam met 2 groote Legers, te water en te land, doch te vergeefs, aangetast, alsoo hy, na lang in de Rivier van Cambodia gelegen, en die belegerd te hebben, eindelyk opbrak, en elendig van de Cambodiers geslagen wierd, dat hy wel menigmaal heeft trachten te wreeken, doch daar niets op gevolgt is, niet tegenstaande onse Heer Generaal hem onse hulp en Scheepen A°. 1634 noch aangeboden heeft; daar van hy naderhand alle hoope, door 't oprechten van ons Comptoir hier A°. 1635, verloor.

In de later tyden wil men dat zy verscheide overvallen van den Koning van Coetsjientsjina geleden hebben, en door den zelven A°. 1715 overwonnen zyn.

Toen zy noch in den besten bloei waren, of ontrent A°. 1635, waren hier wel drie Koningen, die ook dit Koningryk in drie gelyke deelen op dese voorwaarden verdeeld hadden, dat de langst-levende eindelyk alles besitten, en aan alleen Koning van dit geheel Ryk zyn zoude; hoewel de oudste van dese drie Vorsten toen echter in alle voorvallen meest geëerd, ontsien, en gehoorsaamt wierd.

Onder den zelven, die beide de anderen noch overleefde, was dit Ryk in veel rust, en in die tyden heeft onse Maatschappy het daar ook zeer wel gehad, hoewel de Portugeesen, die hier op zeer sterk handelden, ons veel nadeel toe bragten, gelyk wy hier na breeder zullen *sien*.

Zelfs had dese oude Koning in veel voorvallen veel goedheit voor ons over, ons verscheide diensten doende, waar toe hy geensins verplicht was.

A°. 1640 in de maand Juny stierf de jonge Koning, over welken de oude Koning Oom was; doch liet die jonge noch een ouder Broeder na, die naderhand noch Koning geworden is. By 't sterven van dien jongen Vorst verlooren wy zeer veel in veel opsichten, alsoo hy ons overal, waar hy maar kon, zeer begunstigde. Dood des jongen Konings A°. 1640.

Hy bleef aan ons 1012 Thayl, 8 Maas, schuldig, die de oude Koning aan den *Oknea Calbom* wel belastte te doen betaalen, doch door zyne haastige dood is zulx belet, en op zyn tyd niet gevolgt.

Dese oude Koning had ook een ouder Zuster, *Nappra Thimeda* genaamd, die daar na mede als Koninginne geëerd is, en van welke haar Edelheden A°. 1639 zeer veel werk gemaakt, gelyk zy in dat jaar ook met de Fluiten Broekoord en Oost-Kappel in 't bysonder aan haar Majesteit schreven, en heerlyke geschenken haar toesonden, 't geen zy wel meest gedaan hebben, om door haare voorspraak, ontrent zekere party Zyde, hen door eenige moorddadige Chineesen ontvreemt, wat beter te rechte te raaken, alsoo zy toen niet alleen een groot deel in de be- De Koninginne Thimeda.

stie

stiering van dit Ryk had, maar niet lang 'er na ook als regeerende Koningin aangesteld wierd.

Na dat nu de voornoemde Koning A°. 1640 overleden, en de oude Koning nu aan de Kroon en 't volle bestier geraakt was, vond dese Vorst goed, om zyn oudsten Zoon, *Nac Tommerstiat*, als jongen Koning, en zyn Opvolger, tot zeer groot genoegen van de Grooten en minderen, te doen voorstellen, van den welken, als te dier tyd een Prins van 21 jaaren, en van een zachten en vriendelyken imborst zynde, men niet anders, dan alles goeds, tegemoet zag, weshalven ook ieder een aan den ouden Koning met geschenken, en gelukwenschingen daar over zyn genoegen quam betuigen, onder welke ons Opperhoofd toen, de Heer *Joannes van der Hage*, geensins van de minsten was.

Dit was nu wel de gemeene verwachting van allen; doch de tyd heeft het tegendeel geleerd, alsoo 'er omtrent A°. 1642, of in dat jaar, een zeer onverwachte opstand in 't Ryk quam, waar door de oude Koning, benevens zynen Zoon, te gelyk van zyn Kroon en leven, op een moorddadige wyse, door den Koning, die hem gevolgd is, berooft wierd; een ongeval, 't geen verdient, dat wy het wat omstandiger verhaalen.

Dood des ouden en des jongen Konings A°. 1642.

De Vorst, die dese Konings-moord ondernam, was mede van Koninglyken bloede, gelyk ook zyn Vader en Broeder dit Ryk bestierd hadden; doch alsoo hy al van jongs af aan ongemeen wild, woest, stout, en een zeer groot geweldenaar tegen ieder een geweest was, waren de Koningen van dien tyd al voor hem bevreest, en deeden hun best om 'er hem buiten te houden, gelyk daar door dese oude Koning, zyn Oom, aan de Kroon gekomen, en waar by hy, volgens zyn voorgeven, ook door den zelven in zyn regt tot de Kroon verongelykt was.

Dit nu wendde hy ook als een reden voor, die hem al zedert een langen tyd aangeset had, om zyn slag waar te neemen, en om sich aan desen zynen Oom te wreeken, voorgevende zyn Kroon, zoo hy hem, of iemand van de zynen, in 't leven gelaten had, niet zeeker te zyn.

Hoe quaadaardig hy uit sich zelven was, waren echter noit zulke godloose aanslagen, om zyn Oom te vermoorden, in zyne gedachten opgekomen; dog hy had geheel andere wegen, om aan de Kroon te geraaken, gebaand; maar de eerste aanleiding daar toe wierd hem door een van zyn getrouwste slaven, een Zwart, die vol geest en ongemeen gaauw van bevatting was, gegeven.

Dese gemerkt hebbende, dat de Geheimschryver van den Koning wel het grootste bestier over alles had, en zoo zy hem op hun zyde konden krygen, alleen in staat was om desen verongelykten Vorst, zynen Heer, aan de Kroon te helpen, bedagt een middel, hoedanig sich van zyn gunst, tot het uitwerken van zynen toeleg, ten vollen te versekeren. 1642.

Daar op ging dese Zwart, uit zyn Meesters naam, by desen Geheimschryver, en blies hem eerst veel quaad van den Koning in 't oor, en prees hem daar op zyn Meester zeer aan, hem beloovende, dat zoo hy met zyn Meester nader over 't middel, om den ouden Vorst uit de wereld, en om zyn Meester aan de Kroon te helpen, spreeken wilde, hy hem als zyn mede-bestierder deel aan 't Ryk, en de helft daar van in handen geven zoude.

De verbittering, die hy reeds op dit in 't oor blaasen tegen zynen Vorst opgevat had, dede wel zeer veel quaad, maar dit laatste voor al noopte hem zeer sterk om nieuwe maatregels te nemen, alsoo hy daar op lust gekregen had, om mede eens als Koning te heerschen.

Omstandig verhaal.

Daar op quam dese Geheimschryver by den jongen Vorst, en maakte met hem en met zyn swarten slaaf een overleg van de zaak, hoe men die aanleggen, voorsigtig uitvoeren, en hem daar na nevens desen Prins deel in 't bestier des Ryks geven zoude.

Men vond goed om den Koning, die dagelyx tegen den avond gewoon was met de Grooten, die dan by hem quamen, met de kaart te speelen, onder dit spel op zekere leus van achteren te doorstooten, gelyk dat ook in 't byzyn van desen Prins, hier toen mede gekomen, en door desen Geheimschryver, die den Vorst een papier overleverde, 't geene hy las, zeer behendig, maar ook op zeker oogenblik geschiedde, dat door bestel van den Prins, en door desen swart, die 'er mede by was, alle keersen en lichten uitgeblaasen wierden, waar op de andere Grooten, niet wetende wat 'er te doen was, ten eersten de vlugt meenden te nemen, hoewel de meesten van hen mede daar gedood wierden.

Ook waren 'er zekere lieden besteld, om op de gegeven leuse niet alleen het Hof des Konings, maar ook alle de huisen der Grooten, die den Prins verdagt waren, in brand te steeken, zoo ras men maar 't Hof in brand zou sien.

Dit baarde in den donkeren nacht niet alleen een grooten schrik onder allen; maar 't was ook oorsaak, dat alle de Grooten, die noch overbleeven, de vlucht namen; van welken sommigen sich na den Zoon des ouden Konings (dien

(dien hy tot zyn vervanger verklaard, en die sich na de Zee kant in de benedenlanden met 6 a 700 man op de Olifants-Jacht begeven had) om den zelven kennis van zyns Vaders dood, en van zyn nakend gevaar te geven.

Schoon de oude Koning nu dood was, en al veel Grooten, die hem in zynen toeleg hinderen konden, uit den weg geruimt waren, was hy echter het stuk noch niet meester, alsoo de jonge Vorst noch in 't leven was; doch om sich ten eersten ook van hem te ontslaan, zond hy 3 of 4000 van zyne beste en getrouwste troepen na de benedenlanden, daar zy dien Prins nog in zyne Jacht (alsoo hy nergens van wist) besig vonden, en ten eersten gelegenheit kregen om hem van kant te helpen.

Maar daar waren nog drie jonger Zoonen van den ouden Vorst, van welke de een 6, de ander 12, en de oudste 17 of 18 jaaren had, na welke men wel sterk zoeken deede; dog alsoo de Priesters die onder hunne bescherming genomen hadden, en zy na een van hunne Kerken (daar hen niemand uithaalen, en waar aan ook dese geweldenaar, hoe stout hy ook was, niet komen dorst) gevlugt waren, moest hy dit verder op zyn beloop laten, agtende sich nu vast genoeg op den Throon geset, als hy maar Meester van de Raaden des ouden Konings, die nog hier en daar swierven, werden kon, die metter tyd alle in zyne handen vielen, en meest aan een elendig einde geraakten.

Zommigen van hen wierden gekruisigt, anderen geempaleerd, eenigen wierd het vleesch van hun lichaam gesneden, en hen gebraaden zoo lang te eeten gegeven, tot 'er niet meer dan vel en been aan was; en zoo zy dan nog niet besweken, wierden zy door midden gesabeld.

Na dat hy nu de gevaarlykste dus verre meester geworden was, ontbood hy de Overheden van alle de Natien, die sig hier met der woon onthouden, en dee hen allen den eed van getrouwigheit aan hem doen, uitgenomen den Tevinia, of 't Opperhoofd der Maleyers, die niet komen wilde, om dat hy nog aan des Konings dood twyffelde, dog eer hy verseekering daar van kreeg, deed hem de nieuwe Koning gevangen nemen, elendig (om anderen af te schrikken) ter dood brengen, en aanstonds een ander in zyn plaats stellen.

Ook

1642. 's Lands Edelen, en verdere Overheden.

Ook stelde hy aanstonds veel nieuwe Oknea's, zynde de eerste en naaste Ryx-Raaden aan den Koning. Dese maken als den Adel van het Land, die doorgaans op de groote Land-vergaderingen verschynen, en sich door hunne bedienden een goude doos van Staat (waar in verscheide kleener goude dooskens met Cardamon, Caetsjoe, Pinang-gereedschap &c. zyn) doen nadragen, om daar door hun pragt, rang, en vermogen aan te wysen: want uit hen werden de eerste Landvoogden en Gouverneurs der buiten-Landen gemaakt.

Dus stelde hy ook andere Tonimnes (welker bedienden hen met zulke silvere doosen volgen) Tevinia's, en Nappra's, (een soort van minder Overheden) aan, gevende alle de voornaame ampten aan geen anderen, dan die hy zeker wist voor hem te zyn.

Hy nu nergens meer voor te schroomen hebbende, had egter nog een ouder Broeder, dien hy wel juist niet vreesde, alsoo hy van een goeden imborst was; maar alsoo hy zeer van 't gemeen volk gelieft, en hy in tegendeel zeer gehaat was van ieder, keurde hy best, desen zynen goeden Broeder in 't begin van zyn Ryk deel in de Regeering te geven, belovende aan hem dit zoodanig, zoo lang zy leefden, te zullen vervolgen; dog dat hy dit geensins meende, is naderhand klaar genoeg uit andere gevolgen gebleeken, alsoo hy, die gemeenschap met 'er tyd moede werdende, sich niet ontsag zynen onnooselen Broeder te beschuldigen, dat hy gesogt had met zyn Gemalin *Perkase Satiry* te boeleeren, dit nader met een getuigenis van desselfs Broeder bevestigende, waar op hy ook kort daar na dien Broeder stil uit de wereld hielp.

De Koning doet ook zyn oudsten Broeder dooden.

Dit vuil stuk werd, zoo by de Grooten, die zelfs zyn beste vrienden waren, als by de gemeente, zeer qualyk opgenomen, zoo dat hy nu en dan voor quade aanslagen tegen hem bang begon te werden; dog om dit weer eenigsins goed te maken, lei hy alle de schuld van zyn Broeders dood op zyn Gemalins Broeder, van welken hy toen zeide, dat niet zyn Broeder, maar zyn Vrouws Broeder aan 't voornoemd stuk schuldig was, alsoo hy zelfs gesogt had zyne Gemalin tot overspel te brengen, en ondertusschen de schuld aan zynen onnooselen Broeder, dien hy in zyn hert beklaagde, te geven, om 't welke dan weer te straffen, hy nu goed vond den zelven aanstonds ter dood te verwysen, om daar door, waar 't mogelyk, de gemeente (die wel beter wist) weer wat zand in de oogen te werpen; hoewel men naderhand klaar-

der ontdekt heeft, op wat loose gronden hy dit ondernomen had. 1642.

Ondertusschen daagde ook zyn Geheimschryver tegen hem op, dien hy belooft had nevens hem deel in de Regeering te geven, en die sich verbeelde, dat hy sich om geen andere reden van zyn oudsten Broeder ontslagen had, dan om zyne belofte omtrent hem (gelyk hem die swart ook al verscheide maalen wys gemaakt had) zoo veel te beter te konnen nakomen; maar als hy nu van tyd tot tyd vernam, dat 'er van die belofte niets quam, en dat men hem zelfs niet eens Oknea, en nog maar een Tonimne, of Tevinia, maakte, begon hy niet alleen tegen dien swart, maar zelf tegen den Koning zeer stout te spreeken, in zoo verre, dat hy hem dreigen dorst, zoo hy zyne belofte niet naquam, wel middel te weten, om hem, dien hy tot de Kroon geholpen had, nog veel gemakkelyker daar van te berooven.

Stouten eisch van zyn Geheimschryver.

De Koning, die zulken taal ongewoon, en niet genegen was dit meer te hooren, zond dien zelven avond eenig volk op hem uit, dat hem, eer den dag aanquam, stil van kant hielp.

Dien hy mede van kant helpt.

Terwyl 'er nu niets meer scheen overig te zyn, dat hem in zyne zoo vastgestelde regeering ontrusten kon, daagde 'er eindelyk, een jaar na zyne verheffing tot de Kroon, een nieuwe swarigheit op, die hy wel eenigsins gevreesd; dog zoo ras nog niet te gemoed gesien had.

Het waren de jonge Princen Kinderen, van den vorigen omgebragten Koning, die ondertusschen een grooten aanhang van eenige duisenden, die hem beminden, gemaakt hebbende, voorgenomen hadden de dood van hunnen Vader en Broeder te wreeken; dog de toeleg der twee oudsten quam wat te vroeg uit, waar door hun aanslag openbaar wierd, en zy gevangen raakten.

Zy wierden eenigen tyd met hun eigen vleesch, dat men met riemen uit hun lyf sneed, en hen gebraaden te eeten gaf, gespyst, en eindelyk op een Piessangboom leggende, dwars door midden gekapt; dog hadden voor dese hunne elendige dood nog de nieuwsgierigheit om de Sabels, waar mede men hen doorkappen zou, te willen sien, om te beproeven, of die, om dit te verrichten, ook wel scherp genoeg waren.

Elendige dood der twee geborgene Princen.

Ook zou hy zekerlyk zyn moorddadige handen aan den jongsten Prins, nu pas 7 jaaren oud, al mede geslagen hebben; dog zyne Moeder, deernis met dit kind hebbende, nam het in haare bescherming, en voor haar kind aan, zonder dat ik wete, of zy 't altyd tegen zyne lagen heeft weten te dekken.

En hoe 't met het jongste Prinsje verder ging.

Nu scheen hy al zeker op zynen Throon

1642. te sitten; maar zyn eigen gewisse, en 't gestadig hoewel stil morren van 't gemeen dede hem vreesen, dat 'er de een of de ander tyd nog wel iets tegen hem uitbersten mogt.

Om dit nu voor te komen, en van hen niet af te hangen, begon hy van tyd tot tyd met de Javaanen, en wel bysonder met den Landvoogd van Japara, vriendschap te maken, en sig met den zelven ook zoo verre in te laten, dat hy, om sig by de Javaanen en Maleyers te aangenamer te maken, Mohhammedaans wierd, en niet alleen veel vryheden aan beide die Natien in zyn Ryk begon te verleenen, maar ook haar tot zyn Lyfwagt te nemen, zedert welken tyd, de zaaken in dit Ryk een wonderlyken keer genomen hebben, waar van onse Natie wel het smertelykste gevoelen gehad heeft, gelyk ons uit het volgende Hoofdstuk, tot ons leedwesen, nader blyken zal. 1642. De Koning werd Mohhammedaans.

TWEEDE HOOFDSTUK.

De *voornaamste* Kooplieden *hier*. *De Heer* van Galen A°. 1635 *ons eerste* Hoofd *hier*. *Krygt* A°. 1636 *moeite met den* Koning. *De Heer* Hagenaar A°. 1637 *als* Gesant *herwaarts gesonden*. *Zyn komst hier*. *Zyn verschyning*, *en bevinding ten* Hove. *Zyn* Geschenk. *Vergeefs* Gehoor *desselfs*, *en* van Galen *in ongenade*. *De Heer* van der Hagen A°. 1637 *hier* Opperhoofd. 's Konings *beleefdheit daar na tegen ons*. *De* Chineesen *vermoorden* A°. 1638 *a* 1639 *eenige* Nederlanders, *uit* Tonkin *gesonden*. *De Heer* van der Hagen A. 1640 *overleden*. *Reise na 't Land der* Louwen *door de Onse gedaan*. Jeremias de Waal, *en een* Bootsman *door de* Portugeesen *vermoord*. *Geringe* straffe *daar over geoeffent*. Abel Tasman *neemt een* Jonk *met* goederen *der* Portugeesen. *Beweging daar over door de zelve gemaakt*. *De Heer* Regemortes *gaat* A°. 1642 *na* Batavia. *Komt* A°. 1643 *hier weer als* Gesant, *en werd deerlyk met alle de zynen kort 'er aan vermoord*. Brief *van den* Koning *van* Cambodia *aan zyn Edelheit* Maatsuyker A°. 1672. Brief *van de Heer* Maatsuyker *aan den* Koning *van* Cambodia.

De voornaamste Kooplieden hier. Onder de Volkeren, die in en op dit Ryk handel dreven, waren de Japanders, Chineesen, Siammers, Portugeesen, en Nederlanders wel de voornaamste.

De eerste waren hier juist niet heel sterk; maar hadden sig met 80 huisgesinnen, te gelyk uit Japan gebannen, hier neder gesteld; en sig by den Koning, die A°. 1637 regeerde, zeer aangenaam weten te maken, met hem, ten tyde dat zyn oudste Zoon tegen hem opstond, en sich met geweld een weg tot de Kroon baanen wilde, in allen deelen de behulpsaame hand te bieden, en zedert heeft hun Sjahbandaar ook zoo veel ingang by dien Vorst gehad, dat men geen ander, dan hem alleen, noodig had, om de zaken wel te doen gelukken, die men genegen was aan dien Koning voor te stellen.

In veel grooter getal waren hier de Chineesen, die ook, volgens hunne gewoonte, de stad op en neder liepen, om den voornaamsten handel meester te werden, zomtyds de Waaren tot zulken hoogen prys opjagende, dat 'er geen andere na denken dorsten. Zy dryven hier grooten handel, en van hier ook op Japan, Tonkin, Quinam, Siam, en meer andere Ryken.

Met wat Waaren hier gehandelt wierd, hebben wy bevorens al aangewesen; dog voornamelyk met ruwe Zyde, en verscheidene gewerkte Zyde stoffen, en met Harten- en andere Vellen, die zy na Japan, en elders met groote winsten vervoerden.

De Siammers waren 'er wel niet veel; dog handelden 'er sterk, alsoo zy uit hun Land met een groote menigte van Karren en Wagens daar, en in 't Land der Louwen quamen, om de Waaren, daar vallende, na Siam te voeren.

Veel grooter handel nogtans dreven hier al van vry ouder tyden de Portugeesen, die, door hunne groote geschenken aan den Koning, en aan de Grooten, sich al mede zeer aangenaam hadden weten te maken, hoewel zy by alle Koningen hier niet evenveel ingang gevonden hebben.

Volgens hunnen gewoonen aard maakten zy hun werk 'er af, om ons daar, gelyk elders, als Zee-roovers met allerlei swarte kouleuren af te malen, waar mede zy by zommige Vorsten, door groote geschenken verblind, al veel ingang nu en dan gekregen hebben.

Wat nu de Nederlanders betreft, die hebben hier mede een vast Comptoir zedert A°. 1635, en in 't eerst maar een slegte Bamboese Logie gehad, hoewel zy 'er naderhand een beter wooning beko-

1635. komen hebden. Hier schynd al voor die tyd een Comptoir geweest te zyn, alsoo ik A°. 1623 den 23 October klaar lese, dat de Heeren zeventienen belasten, dit te lichten; dog A°. 1635 is 't eerst regt aangegaan.

De Heer van Galen Ao. 1635 ons eerste Hoofd hier.

De eerste, die onsen handel hier begonnen, en hier vast gelegen heeft, was de Opperkoopman *Jan Dirksoon van Galen*, een man, die onse zaaken hier met zeer veel yver waargenomen heeft, en door den Opperlandvoogd de Heer *van Diemen* eerst herwaards gesonden is.

Hy wierd van de Koningin hier als haren Zoon aangenomen, dat hier ook een gewoonte, byna als in Tonkin, is; dog waar by hy hier geen voordeel ter wereld, dan den blooten Eer-titel, had.

Hy stond by den Koning van dien tyd zeer breed, en had sig, niet tegenstaande alle de snorkeryen en lasteringen der Portugeesen, zoo aangenaam by dien Vorst weten te maken, dat hem byna niets, van 't gene hy versogt, geweigerd wierd.

Hy lag hier met een Onderkoopman, die zyn tweede was, en verzamelde alle zoodanige goederen, met welke hy oordeelde de onsen in Japan dienst te zullen doen, gelyk 'er jaarlyx van daar verscheide Scheeps-ladingen met Zyde, Zyde stoffen, Harten-, Buffels-, Roche-vellen, en meer andere Waaren, derwaarts vervoerd wierden, en waar door hy in groote agting, zoo by de Koning en de Grooten, als by zyne Oppergebieders, was, te meer, dewyl hy de zaaken zeer beyverde, en als de nood het vereischte, rond uit de borst spreken, en sig voor zyn Meesters zaaken in de bres stellen dorst; dat hem in 't einde egter zeer qualyk bekomen is.

Krygt Ao. 1636 moeite met den Koning.

Men zag dat A°. 1636, wanneer haar Edelheden het Schip Noordwyk gesonden, en 't jaar 'er aan met 't Schip de Galias Brieven aan den Koning geschreven hadden, waar in zy hem bekend maakten, dat zy toen ook 2 Ysere stukken Geschut over zonden, die zy hem toestonden te moogen koopen, alsoo zy wisten, dat hy daar op zeer sterk geset was; dog aangezien 't Schip Noordwyk ondertusschen daar op een groote droogte, Padrenpays genaamt, en in 't inkomen der Rivier gelegen, door het misloopen der Japansche Rivier gebleven was, en de Koning dertien stukken Geschut, en 500 pikol Koper, van dit gebleven Schip na sig genomen had, zonder dit te willen weder geven, oordeelde de Heer *van Galen* best, dit schryven harer Edelheden (die hier nog niet af wisten) zoo ten eersten niet op te volgen, maar, haar alvorens kennis hier af te geven, om hare nader ordre daar op in te wagten.

De Koning ondertusschen dit in haar Edelheden schryvens zoo klaar vindende, eischte die twee stukken wel zeer fors van de Heer *van Galen*, waar op hy den Koning zoodanig antwoordde, als hy meinde voor dien tyd noodig te zyn; dat egter dien Vorst geen voldoening gaf. 1637.

De Heer Hagenaar Ao. 1637 als Gesant herwaarts.

A°. 1637 vonden haar Edelheden (en in 't bysonder de Heer *Lucassoon*, toen als Directeur Generaal het Oppergesag voerende) goed, om in de maand Maart den Opperkoopman den Heer *Henrik Hagenaar*, als Gesant aan den Koning, en als Commandeur over 4 Schepen, herwaarts te zenden, om te sien, of men de geresen geschillen niet zou konnen by leggen.

Hy vertrok dan in die hoedanigheit met de Galeas, Warmond, Westsaanen, en Waterloose Werve den 26 dito, en quam den 11 May by een Portugees Scheepje, ontrent de Rivier van Cambodia, 't welk onse gewapende Boots niet weinig met zyne Bassen beschoot, en hen ondertusschen gedurig toeriep: *Venica, viljacos, Boratios, Lutheranos*; dat is: *Kom hier, gy schurken, gy dronkaarts, en gy Lutheraanen*; met al welk schelden zy niet beletten konden, dat de onse dit hun Vaartuig veroverden, waar uit zy 139 pakken Benzoin, 30 stukken Wasch, eenige Ystere Chineesche Pannen, veel Kopere Bekkens, eenige ongeopende Potten, en meer andere Waaren gelicht hebben, latende nog veel Ryst, Porcelyn, Koper, &c. in het zelve.

Ondertusschen zond de Heer Gesant den Onderkoopman *Pieter van Regemortes*, van Schoonhoven, met een welbemande Boot na boven, om aan den Heer *van Galen* kennis van zyne komst te geven, die daar op egter den 15 dito eerst vertrok; dog de Heer *van Galen* had al zorg gedragen, om zyn E. *Floris Jansoon*, Schipper van de geblevene Fluit Noordwyk, toe te zenden, met last, om de Brieven harer Edelheden aan den zelven over te geven, gelyk daar op geschiedde.

Den 16 dito quamen zy met de Schepen in de Rivier Matsian, die in 't inkomen nauw is, en aan wederszyden hooge boomen heeft, in welke zy door de vloed en met een moye koelte fraeyen voortgang langs eenige kleene Eilanden hadden, tot dat zy eindelyk de opening van de Rivier Simmeding (waar in 't jaar te voren 't Schip Oudewater gekomen was) gewaar wierden, daar zy op 3½ vadem ten Anker raakten; dog naderhand weder 't zeil gaande, quamen zy, na veel talmeryen, den 23 May by de Japansche Rivier, daar de zelve sig veel wyder, dan te voren, vertoonde, en

1637. en den 26 dito kregen zy den Heer *van Galen* zelfs aan Boord, brengende nog 9 kisten met geld, die hy uit het Jagt Noordwyk geborgen had, op welken tyd men den Heer Gesant ook een omstandig berigt van 't blyven van dien bodem, en van 's Konings onregtveerdige handeling gaf, om sig, by zyne verschyning voor dien Vorst, daar na wat te schikken.

Zyn komst hier. Het liep egter nog tot den 11 Juny aan, eer dese Heer voor onse Logie hier ten Anker quam.

Den 14 dito wierden de Brieven voor den jongen en ouden Koning aan eenige Grooten, ten dien einde afgesonden, overgeleverd; dog men bevond, dat de Opschriften verkeerd gesteld waren, dat naderhand veranderd wierd.

Den 16 dito kreeg zyn E. by schryvens van den Heer *van Galen* bericht, dat hy heden met de Brieven en geschenken na boven trekken moest, om door een Nampra ter gehoor geleid te werden.

Zyn E., toen zeer onpasselyk zynde, zogt dit wel eenige dagen te verschuiven; dog daar was niet aan te doen, en hy moest, zoo goed als hy kon, mede optrekken.

Zyn verschyning en bevinding ten Hove. Hy nam, tot zyn gevolg, 20 Musquettiers, en 2 Trompetters mede, liep met zyn Vaartuig langs 't Japans, Portugees, Chinees, Coetsjientsjinees, en Cambodisch Quartier, en sloeg, na 1½ myl varens, een naeuwe spruit van een halve myl in, daar hy met de zynen aan Land trad.

Hy vond daar een grooten Olifant zonder tanden, nevens 3 of 4 karren.

Des ouden en jongen Konings Brieven wierden door een Nampra, onder een Zonnescherm, op den Olifant gedragen.

De karren wierden verdeeld. De eerste, die eenigsins verguld was, gebruikte de Gesant, de tweede de Heer *van Galen*, de derde de Tonimne, en de vierde de Schipper, die met zyn E. mede gegaan was, en de zelve wierden ieder door 2 Ossen, na 's Konings wyse, getrokken.

By 't Paleys gekomen zynde, traden zy af; dog de Gesant was zoo swak, dat hy door den Heer *van Galen*, en den Schipper, by de hand geleid moest werden tot by de Gehoor-zaal, daar hy op een grooten Cambodischen stoel te rusten geset wierd.

Hy vond daar een schoone lange Zaal, vol volk, zag daar een menigte Tonimnes met hunne silvere, en Okneas met hunne goude Pinang-doosen, en daar na den Koning, die over een houte leuning voor over bukte, ontrent 25 treden verder gewaar geworden zynde, boog hy sig zeer nederig en laag voor hem neder.

Hy zag twee Peerden by den zelven, 1637. of wat lager, staan, die met gras gevoederd wierden; ook lagen 'er 2 roode sitkleeden, waar op de Geschenken, door hem mede gebragt, geschikt waren, bestaande in 2 Haakschutten, 10 Spaansche Roers, 2 Pistoolen, 2 Lemmers tot Slagswaarden, dog het verdere was zeer net afgeperkt. Zyn Geschenk.

De Brief van zyn Edelheit wierd, in een lap Chinees goud Laken gewonden, en op een gouden Kop, in een verlakten bak gelegt, met toewensching van alle heil en geluk over zyn persoon en Regeering, en door een Tonimne aan een Oknea, en door een Oknea aan den Vorst overgegeven, die last gaf de zelve ten eersten te vertolken, en dat de Gesant, alsoo hy bespeurde dat hy zeer vermoeyd, en niet wel was, in de Voor-zaal zyn rust kon gaan nemen, daar zy hem op een gestikt beddeken, en eenige kussens neer leiden, terwyl de Koning, by de Heer *van Galen* sittende, beloofde zeer goede geneesmiddelen aan den Gesant, van welken hy ten eersten beter werden zou, te zullen besorgen.

By die gelegenheit sprak de Koning weer met den Heer *van Galen* over de 2 stukken Geschut, hem in den Brief harer Edelheden beloost, ja zelfs begon hy ook den Heer Gesant 'er van te spreeken, durvende van den zelven, in plaats van 2, wel 4 stukken versoeken; maar de Heer *van Galen* sneed dit zeer behendig af, met aan den Koning (die in 't Maleyts den Gesant aansprak) te zeggen, dat die Heer geen Maleyts verstond; dog dit voldede den Koning niet alleen niet, maar hy geraakte daar over verder met den Heer *van Galen* in zeer harde woorden, die hem tot antwoord gaf, dat hy hem die stukken noit geweigerd, en alleen maar versogt had, daar mede zoo lang te wagten, tot dat de Gesant zynen last zou afgelegt, en zyne zaaken by den Koning verrigt hebben.

Vergeefs gehoor des zelfs, en de Hr. van Galen in ongenade. Het was zoo verre van daar, dat dit den Koning ter neder zou zetten, dat hy sig naderhand niet eens verweerdigde op eenig voorstel van den Heer Gesant te antwoorden, en op de Heer *van Galen* bleef hy zoo verstoord, dat hy hem naderhand niet meer onder zyn oogen heeft willen sien, verbiedende uitdrukkelyk, dat hy oit meer ten Hove zou komen, alsoo hy hem geen gehoor meer verleenen wilde.

Dit bewoog dan haar Edelheden, by de te rugkomst van den Gesant siende, hoe slegt daar alles dit jaar uitgevallen was, om de Heer *van Galen* op zyn versoek van daar te ligten, gelyk hy ook A°. 1637 door den Commandeur *Kroek* van daar gevoerd, en de Heer Opperkoop-

1637. koopman *Johannes van der Hagen* in zyn plaats als Opperhoofd gesteld is.

De Heer van der Hagen Ao 1637 hier Opperhoofd.

Ook gaven haar Edelheden aan den zelven last, om den Koning noit meer over die 13 stukken, of over de 500 pikol Koper, aan te spreeken.

Zoo ras de Koning bespeurde, dat hy niet meer daar over aangesprooken wierd, was al zyne verbolgendheit over, ja 't was zoo verre van daar, dat hy ons nieuw Opperhoofd eenigsins qualyk bejegenen zoude, dat hy hem, en ons, in tegendeel allen denst dede.

Ook gaf hy een groot bewys daar af, wanneer hy sig in 't Proces, door de Portugeesen tegei ons, over 't nemen van hun voornoemt Scheepjen Bassak, in de Rivier van Cambodia, door 2 van onse Boots, volkomen op onse zyde verklaarde, en dat tot ons voordeel uitwees.

's Konings beleefdheit tegen ons.

Ook leend deze oude Koning A°. 1638 den 9 April 1000 thayl, of 9000 gl., aan de E. Maatschappy uit vriendschap, dat aan zyn Majesteit A°. 1640 met een geschenk van 100 thayl Japans schuit-silver, en nog een stuk Geschut, om onse dankbaarhei te toonen, weder gegeven wierd; hoewel hy anders, zoo hy toen geldgierig geweest was, nog wel 600 thaylen van dat geld had konnen trekken.

A°. 1640 verlooren wy ongemeen veel by 't overlyden van den jongen Koning, die een zeer goed Vorst, en ons in allen deelen gunstig was, gelyk hy metter tyd over de zaak der Chineesche Moordenaars van ons volk, zoo hy dat verder beleeft had, ook sekerlyk betoond zou hebben, hoewel de zelve naderhand een geheel andere keer nam.

De Chineesen vermoorden Ao. 1638 a 1639. eenige Nederlanders.

De Heer *Karel Hartsink* had A°. 1638 a 1639 een Chinees Jonk met eenige Zyde in Tonkin bevragt, en 18 Nederlanders 'er by gevoegd, om daar mede na Japan te stevenen; dog de Chineesen, een besluit genomen hebbende om die Hollanders, zoo ras zy in Zee zouden gekomen zyn, te vermoorden, en de lading met malkanderen te deelen, stelden dit ook in 't werk, en benamen hen allen 't leven, voornemens zynde om na China, of na 't Eiland Kelang, in de plaats van na Japan, te vertrekken.

Na dat zy nu den buit te zamen gedeeld, en de voornaamste van hen een Wankan (een kleener Chinees Vaartuig) gekogt had, geraakten de zelve met eenige van dese baalen Zyde, door een wonderlyke schikking Gods, en tegen hunne gedagten, in Cambodia, alwaar men onder de goederen, die zy daar verkogten, de briefkens, die tot dese Tonkinse lading behoorden, en zelfs ook sommige stoffen vond, nog met het bloed deser Nederlanders bespat, waar op de onsen veel grond kregen, om dese Chineesen te doen vatten, en hen in proces te betrekken. 1640.

Men wees ons alle de Zyde wel in 't eerst toe, met belofte van ook die moorddadige schelmen te zullen straffen; maar alsoo de jonge Koning ondertusschen quam te sterven, vonden die schelmen (waarschynelyk door geschenken) middel om te ontvlugten, hoewel wy 'er naderhand nog een, door toedoen van den ouden Koning, bekomen, en hem na Batavia gesonden hebben, daar hy Gerabraakt is.

Ook hebben wy van die gansche lading maar 65 picol weder gekregen, daar men anders, ware de jonge Koning in 't leven gebleven, zekerlyk ook al die andere schelmen, en ook veel meer Zyde, in handen gekregen zou hebben.

Dit proces nu in 't jaar 1640 voorgevallen, en de Heer *van der Hagen* genegen zynde, om van hier na 't Vaderland te vertrekken, schreef om zyne verlossing na Batavia, en de tweede persoon, de Opperkoopman *Regemortes*, vertrok toen mede derwaards, om by haar Edelheden te versoeken, dat hy in *van der Hagens* plaats hier Opperhoofd werden mogt, zullende ondertusschen de Onderkoopman, *Gerard van Wusthof*, hier het ampt van tweede in zyn plaats waarnemen.

Terwyl *Regemortes* na Batavia was, stierf de Heer *van der Hagen* in de maand July 1640 aan een heete koorts, die hem in 24 uuren, tegen aller gedagten, zeer schielyk wegsleepte; na welken tyd den E. *Wusthof* de zaaken van dit Comptoir tot de komst van het nieuw Opperhoofd waarnam.

De Heer van der Hagen Ao. 1640 overleden.

Den laatsten September, verscheenen de Heeren *Regemortes*, en *Herman Boekman* hier als Opperkooplieden, en te gelyk beiden als Opperhoofden, om den handel en de zaaken der E. Maatschappy hier met zoo veel meer luister waar te nemen, dat zeer wel quam, alsoo zy, tot hunne verwondering den Heer *van der Hagen*, dien zy vervangen zouden, overleden vonden.

Reis na 't Land der Louwen.

Daar na heeft de Onderkoopman *Wusthof* een Reise van veel belang in July 1641, nevens eenige andere, na het Koningryk der Louwen ondernomen; dog alsoo wy daar van hier na in 't byzonder spreeken, zullen wy vooraf maar voortgaan, om de zaaken, die tot de stoffe van Cambodia behooren, te vervolgen.

Terwyl ons volk nu op dien togt was, is 'er eenig geschil in Cambodia, tusschen eenige Portugeesen, en eenige Matroosen van de Fluit de Saeyer, misgaders eenige van onse Logie-gasten, geresen, dat

1641. dat eindelyk in een hevig gevegt veranderd is, gedurende het welke den Assistent *Jeremias de Waal* in een pagger beset, en door de Portugeesen met eenige vergiftige pyltjens om 't leven gebragt wierd; behalven dat zy ook eenige Matroosen swaar gewond hadden. 1641.

Jeremias de Waal, en een Bootsman, vermoord door de Portugeesen.

Kort na dit voorval komt de Bootsman van die Fluit, van alles onkundig zynde, in 't quartier der Portugeesen wandelen, daar hem door een Portugees zeer moorddadig 't hart afgesteken wierd, over welke twee schenddaaden men de Portugeesen by den Koning aanklaagde, ten einde de schuldigen daar over gestraft mogten werden.

Na dat hier over Rigters gesteld, en die twee gevallen in al hare omstandigheden waar bevonden waren, wist men geen middel om aan te wysen, wie de regte moordenaars van dese lieden waren; dog om hier egter uit te raaken, velden dese Regters het vonnis aldus, dat de oudste Portugees in 't huis, daar *de Waal* gedood was, zou sterven, of anders den schuldigen moeten aanwysen, gelyk hy ook daar op ten eersten vastgeset wierd.

Wegens den Bootsman zouden zy, volgens 's lands wetten, 300 thayl, en een boet aan den Koning, betaalen. Waar tegen de Opperhoofden inbragten, dat ons bloed voor geen geld te koop was, en dat de dood van den Bootsman door de dood van zynen moordenaar alleen te boeten was, weshalven zy versogten, dat de Koning dog niet geliefde toe te staan, dat men dit met geld afkoopen zou, alsoo zy dan dagelyks van de Portugeesen zulke moorden af te wagten hadden.

Ondertusschen wisten de Portugeesen met hunne geschenken by den Koning, en anderen, zoo veel uit te werken, dat de ter dood gevonniste Portugees los gelaten, en met het betalen van 300 thayl vry gekeurd wierd, waar mede ook de zaak van den Bootsman voor afgedaan gehouden, gelyk 'er aan ons in 't geheel 600 thayl voor die twee moorden aangeboden wierd. En alsoo onse Opperhoofden dit bloed-geld niet wilden aannemen, belastte zyn Majesteit dit geld in handen van zynen Geheimschryver, *Oknea Tiremedols* te stellen.

Slegte straffe daar over.

In dit zelve jaar verscheenen de Portugeesen hier met een aansienlyk Cargasoen van Zyde, en verscheide Zyde stoffen, met voornemen om die op den naam

1641. naam van dese en gene Cambodische Kooplieden na Japan te vervoeren, om daar door te beletten, dat wy hen in Zee niet aantasten, en ons aan hen wreeken mogten.

Zy deden dit ook, gelyk zy die dan in 2 Jonken geladen, en die in staat gebragt hebben, om onder opsigt van een Chinees, en een Sjahbandaar, na Japan te zeilen; dog alsoo zy vreesden, dat onse Fluit Oostkappel, die met een lading van Cambodische Waaren na Japan nu mede zeil-vaardig lag, hen waarnemen mogt, deden zy den Koning versoeken, dat hy aan die Fluits Opperhoofden beliefde te doen verbieden, van hen in Zee aan te tasten.

Onse Opperhoofden deden den Koning aanseggen, dat de Overheden van dien Bodem hunnen geheimen last van haar Edelheden hadden, om alle Vyanden, die zy in Zee ontmoeten mogten, aan te tasten, weshalven het in 't vermogen der Opperhoofden alhier niet stond, om desen last van haar Edelheden tegen te spreeken, waar na zy sig ook geensins gedragen zouden, weshalven de Heer *Regemortes* by 't langer ophouden van dit Schip, over alle schade en verdere moeyelykheden, een zeer kragtige betuiging dede, alsoo dit Schip zyn tyd van nooden had, om in Japan te konnen geraaken.

Abel Tasman neemt een Jonk. De Schipper deser Fluit, *Abel Tasman*, betuigende niet langer te mogen wagten, liep 3 dagen voor dese Jonken in Zee, kruisste eenigen tyd op de zelve, kreegse beide eindelyk in 't oog; dog wierd maar meester van de eene, alsoo de andere hem door de duisternis des avonds ontsnapte.

Hier over betrokken de Portugeesen de onsen naderhand in regten; dog terwyl dit A°. 1642 voor den Regter diende, wierd die grouwelyke moord van den ouden Koning en zyn Zoon uitgevoerd.

Na dat sig die voornoemde geweldenaar nu vast genoeg op den Throon geset had, wisten de Portugeesen door groote geschenken aan hem, en eenige van zyne Vrouwen, het zoo verre te brengen, dat de Koning niet alleen, over 't nemen en aantasten deser 2 Jonken, aan den Heer Generaal na Batavia schreef, maar hy ontbood ook den Heer *Regemortes* by sig, eischende van den zelven, dat hy alle die goederen, die wy in die Jonken genomen hadden, aan de Portugeesen zoude hebben weder te geven. De Heer *Regemortes*, daar gansch niet toe genegen, overlei die zaak rypelyk met de zynen, en vond goed een preuve te nemen, of men door geschenken zyn Majesteit niet zou konnen winnen, om verandering ontrent dit vonnis te krygen.

Dit gelukte, tegen verwagting, zeer wel, zoo dat de Portugeesen, wanneer zy na onse Logie quamen, om dat geveld Vonnis uit te voeren, last kregen te moeten vertrekken. 1642. Beweging daar over.

Zy deden dit wel; dog gingen met een veel grooter geschenk, dan hun vorige, na 't Paleis, bestaande in een gift van 600 thayl, die hen belast wierd daar in zeker vertrek te laten, en tot een nader tyd, alsoo de Koning na buiten gereden was, te wagten; hoewel zy niet lang daar na hun oogwit zoo veel te beter bereikten.

Aangesien nu onse zaaken hier hoe langer hoe meer na hun einde scheenen te hellen, en dese Koning nergens ordre op stelde, maar in tegendeel den genen, die hem 't meest gaf, begunstigde, vond de Heer *Regemortes* geraden, zelfs eens na Batavia te gaan, om haar Edelheden een net verslag van onse zaaken, en van 't gedoente des Konings, te geven, en, voor al, om sig zelven, alsoo hy donkere wolken komen zag, van dit Comptoir te ontslaan. De Heer Regemortes gaat Ao. 1642 na Batavia.

Hy vertrok in de maand December des jaars 1642 van daar, by welke gelegenheit ook de Onderkoopman *Wusthof* om zyne verlossing van hier versocken dede, alsoo zyn verband ten einde was.

Daar op quam de Fluit de Oranjeboom in de maand May A°. 1643 hier, met welke de E. *Wusthof* verlost, en met het Cambodisch Cargasoen den 20 Juny over Tayouan na Japan gesonden wierd.

De Heer *Regemortes*, voor zyn vertrek van hier verscheide bewysen van den moorddadigen aard des Konings ontrent anderen bespeurd, en zelfs gevallen gehad hebbende, waar by hy voor zyn eigen leven begon te vreesen, had daar van, by zyn komst op Batavia zoo veel opening aan haar Edelheden gegeven, dat hy versogt van dit Comptoir ontslagen te zyn.

Alle de aanbiedingen van haar Edelheden waren in 't eerst niet bequaam, om hem te doen veranderen; maar wanneer zy eindelyk voorstelden, hem als Gesant te zenden, met vertooning, dat hy dien niet aan 't leven zou durven komen, liet hy sich eindelyk weder bewegen, hoewel dat niet zonder groote vreese, die hem nog altyd bybleef, geschiede. Komt A. 1643 hier weer als Gesant, en werd deerlyk met de zynen vermoord.

Hy vertrok dan in die hoedanigheit herwaarts, en quam 'er den 30 September deses jaars, met een schoon Oorlogs Jagt.

Den 27 November daar aan, versogt hy gehoor by den Koning te hebben, dat hem wierd toegestaan.

Hy ging dan op dit bekomen verlof, met 12 oppassers, en met een grooten treyn van Kooplieden, Schippers, en Assi-

1643. Assistenten, die, om zyn aansien te vermeerderen, alle te peerd sig vertoonden, na 't Hof, alwaar hy zoo haast niet in een breeder straat, ontrent de Markt gekomen was, of zy wierden door een groot getal Soldaaten des Konings omcingeld, en neder gesabeld.

Op dat zy nu ook verder meester van ons ander volk in de Logie werden, en die geen bericht van dese aangerechte moord krygen mogten, hadden zy voor af alle de wegen beset, behalven dat de zelve wel 3 mylen van 's Konings Paleis afgelegen was.

Zoo ras zy nu al het volk van dit Gesantschap dus van kant geholpen hadden, zonden zy ook eenig volk na onse Logie, om het daar verder schoon, en sich ook meester van alle onse goederen te maken.

De Onderkoopman *Bukkon*, die in het tweede huis der Logie was, dit gespuis zeer wild siende aankomen, en voor onraad bedugt, liep met een zak geld, die hy van twee Japanders eerst even ontfangen had, ten huise uit, het welk door een van dese moordsugtigen gemerkt zynde, wierd hy ten eersten van hem agterhaald, en neder gehakt, welk droevig lot ook al ons ander volk, dat nog in de Logie was, en ook den Opperkoopman *Broekman*, een Bremer van geboorte, trof.

Daar op wierd de Logie van hen eerst geplunderd, en daar na om verre gehaald, en of dat nog niet genoeg was, zoo hebben zy ook kort daar aan eerst het schoon Jacht Ryswyk, 3 mylen beneden de Logie, ontrent het dorp Fonombing leggende, en daar na ook de Fluit de Oranjeboom, die pas uit Japan gekomen was, zeer behendig (alsoo zy als vrienden, gelyk wel meer gebeurde, daar aan quamen) afgeloopen, en al 't volk, dat zy maar in handen krygen konden, vermoord; dog in de 60 stux, die 't ontswommen, en na 't Bosch gevlugt waren, werden naderhand, door den honger geperst zynde, gevangen bekomen, welke de Koning toen als slaven onder zyne Grooten verdeelde.

Een moord, die wel op last van den Koning uitgevoerd, maar die van de onsen voornamelyk den Portugeesen, als de eerste aanstokers hier toe, geweten is.

Na dat nu ons volk (waar onder een Wondheeler, een Stuurman, en een Timmerman was) dus drie jaaren in dese elendige slaverny geweest waren, heeft dese Koning sich eindelyk over hen erbarmd, en die genen, die van hen nog leefden, niet alleen in vryheit gesteld, maar (dat te verwonderen was) hen ook verlof gegeven, om met het Schip den Oranjeboom na Batavia te vertrekken, daar zy ook eindelyk, na lang omswerven, en na veel elenden, alsoo die Fluit zeer slegt gesteld was, door Gods zonderlinge goedheit aangekomen zyn. 1665.

Om nu echter eenigen schyn van hun regt tot dit moorddadig bedryf te geven, heeft men hier naderhand voorgewend, dat dit geschied is, om dat eenen *Broekman*, met de Fluit de Zaejer na Japan geschikt, eenig silver uit de zelve geligt, en dat door hulp van eenige Matroosen in 't Bosch geborgen had. Een onnosele reden, die gansch niet klemde, en waar over men hem kon gestraft hebben, zonder dat zoo veel andere onnooselen daarom zoo droevig hadden behoeven te lyden.

Na desen egter schynen haar Edelheden weder bewogen te zyn, om hier op nieuw een Comptoir op te regten, alsoo my uit de Malakse papieren van A°. 1659 klaar gebleken is, dat zy het toen weder van alles beroofd, en afgeloopen hebben.

Ons Comptoir hier Ao 1659 weer afgebroken, en Ao. 1665 weer opgeregt.

Ook hebben wy A°. 1665 hier weder een Comptoir en Logie gehad, om de Muscus en Benzoin, die hier uit het Land der Louwen gebragt wierd; want schoon hier zeer veel andere Waaren vielen, die kon men ook in andere nabuurige Ryken krygen, daar wy reeds Comptoiren hadden.

A°. 1667 hebben wy hier weder een groote ramp gehad, alsoo al ons volk hier weer door eenige baldadige Chineesen vermoord, en onse Logie van alles beroofd is.

Men oordeelde in 't eerst, dat dit door last van den Koning weer geschied was; dog de selve heeft, om zyn onschuld in deien te vertoonen, dese moordenaars voorbeeldelyk doen straffen, met beloften van de 3 Nederlanders, die hy nog onder sig had, ten eersten na Batavia te zullen zenden, waar van wy 'er A°. 1669 al 2 in handen hadden.

Dat wy nu nog eenige jaaren na dien tyd op dit Ryk gehandeld hebben, is zeker, behalven dat men dit ook klaar aan dese 2 volgende Brieven sien kan.

Brief des Konings van Cambodia, aan zyn Edelheit de Heer *Maatsuyker*, en de Ed. Ed. Heeren Raaden van Nederlands India.

Brief van den Koning van Cambodia, aan zyn Ed. Maatsuiker Ao. 1672.

D*Esen Brief komt uit een zuivere genegentheit en oprecht gemoed, met het Jouk van* Intsjeh Alang, *benevens nog een andere van* Okiniak Lahum, *zy luid als volgt:*

Dese Brief komt uit een zuivere genegenheit van Jang de Pertoehan, *Koning van Camboetsja, aan den Gouverneur Generaal, en*

1672. *en Raaden van Indiën, die ingrootheit zyn, en ook onwinbaar, en die de Stad Batavia regeeren, die God wil geven een lang leven in dese wereld.*

Vorder na dat de Gouverneur Generaal en Raaden van Indiën, hebben een Brief geschreeven met Intsjeh Ibrahim, *Gesant van* Jang de Pertoehan, *die met eere hebben ontfangen, en my ook aangenaam is geweest, van wegen de wedersydse vriendschap tusschen de twee plaatsen, Camboetsja, en Batavia, die ook voor altyd onverbrekelyk wesen, en zoo lang in stand blyven zal, als de Zon en Maan haar schynsel zullen geven.* *

Vorders na 't zelve heeft Jang de Pertoehan *niet anders te zenden aan den Heer Generaal en de Raaden van Indiën, dan 't gene in desen Brief geschreven staat, te weten,* 50 *Cati Cabessa en witte Benzoin, en* 120 *Cati middelbare Benzoin, nevens* 6 *pikol Wasch.*

Versoeke den Generaal en Raaden van Indiën die in vriendschap gelieven aan te nemen, alsoo 't van kleene waarde, en een bloemken zonder reuk is.

Dese Brief was in 't Maleyts met een Arabische letter zeer cierlyk geschreven, zeer konstig toegevouwen, en wierd in een stuk goud Laken gewonden, overgesonden, en zoo ook overgeleverd.

Brief van zyn Edelheit de H^r. *Joan Maatsuyker*, Gouverneur Generaal van Nederlands Indiën, aan den Koning van Cambodia.

Brief van de Heer Maatsuiker aan den Koning van Cambodia.

DE Gouverneur Generaal, en de Raaden van Indiën tot Batavia, doen met desen Brief den Koning van Cambodia, Jang de Pertoehan, *groeten, en hem toewenschen een lang leven met gesondheit en alle voorspoed, die een mensch op dese aarde zou konnen genieten, of wenschen.* *

Voorts zoo laat den Gouverneur Generaal, en de Raaden van Indiën den Koning van Cambodia, Jang de Pertoehan, *weten, dat zy den Brief, die 't hem belieft heeft in het verleden Moesson te schryven, met de Jonk van* Intsjeh Sanam, *Inwoonder deser stad, wel ontfangen hebben, nevens de geschenken daar by gesonden, namentlyk* 50 *Cati Cabessa en witte Benzoin, en* 150 *Cati middelbare dito, en* 6 *pikol Wasch; welke Brief en presenten ons wonderlyk aangenaam geweest zyn, alsoo wy daar uit gesien hebben de opregte genegentheit van zyn Majesteit, den Koning van Cambodia, om in vrede en vriendschap met den Gouverneur Generaal en de Raaden van Indiën te leven, tot welvaren en voorspoed van wederzyds onderdaanen, zoo van Cambodia, als van 't land van Batavia, die den Hemel wil geven, dat ze zoo lang duren mag, als de Zon en Maan hare lichten aan de menschen zullen geven.* 1672.

Voor 't jegenwoordige heeft de Gouverneur Generaal, en de Raaden van Indiën, aan Jang de Pertoehan, *Koning van Cambodia, niet anders ten Geschenk te zenden, dan de onderstaande kleenigheden, die zy gedienstig versoeken, dat van hem mogen ontfangen werden, als komende uit een goed en oprecht hart, waar mede haar eere geschieden zal. Het bestaat in*

20 p^s. *Cassa Bengala.*
28 p^s. *Bethillis.*

In 't *Kasteel Batavia*
den 29 Juny A^o. 1672.

JOAN MAATSUYKER.

En was dese Brief mede in 't Maleyts geschreven.

Hoe lang wy hier nog hebben blyven handelen, of wanneer dit Comptoir, daar 't vet al mede van de ketel raakte, opgebroken is, weet ik niet, dan dat naderhand dit Ryk aan den Koning van Siam cynsbaar geworden is; en dit is 't al, dat wy hier van wetenste zeggen; weshalven wy het met de zaaken van Cambodia zullen laten berusten, hebbende alleen nog een woord van 't land der Louwen te melden, dat wy in 't volgende Hoofdstuk zullen doen.

* Dese zelve spreekwyze byna, vinden wy Ps. 72:5. die daar in de zelve kragt van beteekenis van altyd, of om een zeer langen tyd te kennen te geven, gebruikt werd.

DERDE HOOFDSTUK.

Van 't Land der Louwen, *en een togt der* Onsen A°. 1641 *derwaarts gedaan. Hoe lang onse* Gesant *onder weg weg was op dese gevaarlyke* Rivier. *Wat* plaatsen *hy al ontmoet, en met wat hoedanigen* statie *hy ontfangen is. De* Vorst *en zyn* treyn *beschreven. Nevens het verdere toen voorgevallen. Zyn* Geschenken *aan den* Gesant, *en zyn gevolg. De* Geschenken *aan hem gezonden, en zyn verder versoek. Des* Gesants *te rug-reise. Aanmerkingen van den* Gesant *over dit* Land. Waaren *hier vallende, en getrokken.* 't Konings inkomsten. *Regeering van dit Land. Hun* Nieuw-jaars-dag.

Van het Land der Louwen, en een Togt der OnseAo. 1641 derwaards.

MEn kan niet wel van 't Koningryk Cambodia spreeken, zonder te gelyk het een of 't ander van 't Koningryk der Louwen, dat ten O. van Cambodia gelegen is, te melden, alsoo dese volkeren, schoon zy ieder een bysonderen Koning hebben, al zeer sterk gewoon zyn met malkanderen te handelen, behalven dat 'er in dit land der Louwen verscheide dierbaare Waaren vallen, die niet alleen in Japan, maar ook elders, zeer getrokken zyn; hoewel zy daar mede meest op Cambodia en Siam handelen.

Uit dit Koningryk nu zyn A°. 1641 in de maand Maart, de eerste maal eenige voornaame Kooplieden, met het Fluit-Schip Oostkappel, van Cambodia na Batavia vertrokken, om uit eigen bevinding te beter van onse Natie, en van haar vermogen (daar de Portugeesen gestadig met zulken verachting van spreeken) te konnen oordeelen.

Zy waren zoo ras niet op Batavia verscheenen, of haar Edelheden maakten in allen deelen hun werk 'er af, om dese menschen alle bedenkelyk genoegen te geven, gelyk zy hen ook al hunne Waaren tot zulken prys afgekogt hebben, dat zy betuigden, hier in een zeer groot welgevallen te hebben, en genegen te zyn om jaarlyx daar te verschynen, waar toe zy ook met veel ernst van haar Edelheden versocht en uitgenoodigt wierden.

Om dit werk echter noch wat meer aan te binden, vonden haar Edelheden ook goed, om eenige van ons volk met een Brief en eenige Geschenken aan den Koning der Louwen in Gesantschap te zenden, zoo om met den zelven in een nader verbond te treden, als om daar in 't land zelfs eens van naby te ondersoeken, wat voordeelen 'er voor onse Maatschappy te doen waren, te meer, alsoo dese en gene Mooren en anderen over Siam, en door de Rivier van Tanassery zeer grooten handel met allerlei kleeden daar op dreeven.

Ook wenschten zy, by 't doen van zulken tocht, ook wel wat nader kennisse, zoo van dat land zelfs, als van des zelfs Regeering en sterkten, te hebben.

Om dit dan werkstellig te maken, ordonneerden haar Edelheden by een Brief van den 14 May A°. 1641 aan de Opperhoofden van Cambodia, dat een van de Opperkooplieden, de Heeren *Regemortes* of *Broekman*, of anders de Onderkoopman *Gerard van Wusthof*, met eenige Assistenten derwaarts met haren Brief en Geschenk aan dien Vorst zouden gesonden werden; waar op men hier nader goedgevonden heeft, om den E. *van Wusthof* als Hoofd van dit Gesantsantschap den 1 July aan te stellen, en hem de Assistenten *Willem de Goper* en *Huybert van Lekhorst*, benevens noch een Wondheeler, 2 Nederlandse Jongens, en een Tolk *Intsjeh Lanang*, een Maleyer van Patani, toe te voegen, den zelven tot een proeve maar een kleen Cargasoentje van verscheide gecouleurde Lakenen, eenige fyne Cattoene kleeden, en een kasje met Esmaraude Ringen, te zamen *f* 6601-8-10 weerdig, mede gevende.

Hoe lang onse Gesant onder weeg was.

Daar op nu is de Gesant *van Wusthof* den 20 July van Cambodia na Winkjan, de Hoofdstad van 't Louwen land, daar de Koning zyn Hof houd, met eenige praeuwen vertrokken langs een Rivier, die zomtyds zeer breed, en zomtyds weder vry eng, en ook zeer klippig was, behalven dat zy in de zelve ook hier en daar afgryslyke Watervallen ontmoet hebben, die hen nu en dan noodsaakten al hunne Waaren uit de Praeuwen te nemen, en die op en af te dragen.

Dese Rivier, doorgaans de Louwse Rivier genaamd, komt van de boven-landen van Pegu, verdeelende sich na het Koningryk der Louwen in 't O., en ten deelen na 't Z., en stort by Cambodia, na dat zy wel 300 mylen verre geloopen heeft, in Zee. Ook komen de Peguanen hier dagelyx met hunne Robynen, en andere Edel gesteenten, handelen.

1641. Over dese reise was de Gesant *van Wusthof* 2 maanden en 3 weken besig, eer hy tot Winkjan, dat 250 mylen de Rivier op legt, met de zynen quam.

Hy ontmoette onder weg dan eens een vlek, dan eens een dorp, die na 's lands wyse ook al redelyk wel bebouwd waren, waar onder men hier en daar ook al een steenen huis of Tempel zag.

Wat plaatsen hy al ontmoet

De naamen der dorpen zyn dese: Loim, Gockelok, Looim, Simpoe, 't groot vlek Sombok, Sombaboer, Baatsjong (dat wel 22 dag reisen landwaart in, of de Rivier op, van Cambodia legt, en daar ook de Koningen van Cambodia voor 50 jaaren hun Hof plegen te houden) Namnoy (daar veel goud valt, en voor by 't welke noch eenige dag-reisen men de grens-paal tusschen Cambodia en der Louwen land ontmoet) Bassak, Ocmum, Naewein, 't vlek Samfana, Beenmock, Saymoen, Tapanom, en Lochan (dat een stad van groote als Schoonhoven is, en daar sich een onder-Koning, of Landvoogd van den Koning van Cambodia onthoud) Huyloen (daar veel schoone Zyde kleeden vallen) Meunkok (een groote Koopplaats, tot welke alle de Louwse Koopmanschappen toevloejen) en meer andere plaatsen, die wy voorbygaan.

Men ontmoet hier en daar ook swaar gebergte, en ook eenige Eilanden, de Eilanden van Saxenham genaamd.

Na dat zy nu in 't begin van November te Winkjan aangeland waren, wierden (volgens 's lands wyse hier) de Brieven, door zyn Edelheit aan den Koning gesonden, eerst naeukeurig nagelesen, om te sien of zy wel gehoorlyk opgesteld waren; al 't welke zeer wel bevonden zynde, werden zy den 5 dito met een zeer groote statie in 3 groote Praeuwen ingehaald, in elk van welke wel 40 Scheppers, nevens een Vorst des Lands, om des Generaals Brief te meer eere aan te doen, die ook in de grootste Praeuw, onder een vergulden hemel over een goude Doelang of bak, waar achter de Hollanders, saten, geplaatst was.

Dus schepten zy byna noch een dag, eer zy 's avonds in een Logement, door de Koning voor hen bereid, quamen, alwaar zy door een Tevinia of Landvorst, uit Konings naam verwelkomt wierden, met betuiging dat zy den zelven zeer aangenaam waren, die ook, om dit te meer te bevestigen, ten eersten veel volk landwaard in zond, om na Muscus en Benzoin Cabessa te doen zoeken, ten einde die weer aan den Gouverneur Generaal te vereeren, alsoo 'er vry noch wat tyd toe vereischt wierd, om die te bekomen. Ook liet hy een goude Pinangdoos, wel 2 cati swaar maken, om die al mede aan den Heer Generaal te zenden.

Ondertusschen dede de Koning eenige korven met Rys, en ook eenige Maasen met Bijangs (een soort van geld hier) aan de Gesant vereeren, en dede hem aanseggen, dat hy hem gehoor verleenen zoude, mits dat hy sich in 't bewys van eerbied aan den Vorst, na 's lands wyse, hem met twee kaarsen in de hand groeten, en sich driemaal met het hoofd ter aarde buigen wilde. 1641.

Daar op wierd den 16 dito 's morgens vroeg, des Generaals Brief met 6 Olifanten (daar andere Gesanten van Koningen 'er maar 3 gehad hadden) zeer statelyk ingehaald, en op een goude Doelang, die op den voorsten Olifant geplaatst was, gelegt.

En met wat statie hy ontfangen is.

De andere Olifanten waren voor den Gesant, en zyn volk, mitsgaders voor de Geschenken, die zy mede braghten.

Zy trokken in dese statie voor by 's Konings Hof, daar de straaten aan wederzyden met Soldaaten, wel ten getale van 50000, beset waren, komende eindelyk by een land-poort, daar zy ook de stad zagen, die met een roode steene muur omringt was, die sich noch wel 2 a 3 voet hooger dan zy, zoo als zy op de Olifanten zaten, vertoonde, en om de welke zy ook een zeer breede gracht zonder water, doch met veel ruigte begroeid, vernamen.

Na dat zy nu noch een ¼ uurs verder gekomen waren, traden zy van hunne Olifanten, en gingen zoo lang in Tenten, voor hen bereid, om daar 's Konings ontbod af te wachten.

Het krioelde hier van Oversten, en hunne Olifanten, mitsgaders van peerden, en Soldaaten, die ook alle hunne Tenten hadden.

Na dat zy hier een uur gewacht hadden, verscheen de Koning op een Olifant uit de stad, en reed voorby, waar zy, buiten de Tenten gegaan zynde, hem op den weg hunne eerbiedigheit bewesen.

Het was een Vorst pas 22 a 23 jaaren oud.

De Vorst en zyn treyn beschreven.

Zyn Lyfwacht bestond uit 300 Soldaaten, ten deelen met Roers, ten deelen met Pieken, gewapend.

Daar na zag men een treyn van verscheide Olifanten voorby gaan, die alle gewapende Officiers op hadden, die ook van eenige Speellieden, en van ettelyke honderden Soldaaten, gevolgd wierden.

Kort daar aan verscheenen 's Konings Gemalinnen op 16 Olifanten, zynde nieusgierig om desen Gesant te zien, alsoo dit de eerste Christenen waren, die hier verschenen zyn, na 't voorby trekken van welken treyn ieder weer na zyn Tent ging, daar de Koning aanstonds aan de onsen 8 Doelans met toebereid eeten zond.

1641. Ten 4 uuren na de middag wierd de Gesant ter gehoor ontboden, en over een groot plein in een vierkant geleid, dat met een steene muur vol schietgaten omringd was, in welkers midden sich een groote breede Pyramide vertoonde, boven met goude plaatjens bedekt, en waar aan (zoo men zei) wel 1000 pond goud verwerkt was, voor de welke alle de Louwen, die hier binnen quamen, hunne eerbied, als voor een God, vertoonden.

Daar na wierd de Schenkagie ook gebracht, en onder den blaeuwen hemel, ontrent 16 treden van den Vorst geplaatst.

Nevens het verdere toen voorgevallen.

Niet lang 'er na bracht men hem in een groote Kerk, daar de Koning met alle zyne Grooten was, alwaar de Gesant met zyn gevolg de gewoone eerbiedigheit met 2 kaarsen in de hand, en met de hoofden driemaal ter aarde te buigen, aan den Koning bewees.

Toen liet de Koning hem door een Tevinia na de gesondheit van den Heer Generaal vragen, te gelyk betuigende, hoe aangenaam hem dit Gesantschap was, gelyk hy ook voornemens was weer een Gesant nevens hem aan den Generaal te zenden.

Hy noodigde ook zeer vriendelyk alle Nederlanders, die maar in zyn land komen wilden, onder toesegging van hen met veel genegenheit te zullen ontfangen, *daar by voegende, dat men dog jaarlyx* de vriendschap onderhouden, en den Hr. Generaal, uit zyn naam, hertelyk groeten, en alle heil toewenschen wilde, dat de Gesant aannam te doen, wenschende zyn Majesteit weer alle heyl, zegen, en lang leven.

Van Geschenk.

Even daar na schonk hy aan den Gesant een goud Water-bekken, wegende 1 hoy (waar van 'er 5 in een cati gaan) swaar, een Louws kleed van Caffa-bond geverwd, en een rood badjoe of opperkleed.

Aan ieder Assistent dede hy een bekkentje, een half hoy swaar, een kleed en een badjoe schenken, en gaf aan den Wondheeler een Zyde kleed, en een badjoe, en aan den Tolk 2 roode Bethilles.

Hy dede hen ook 't vermaak van zyne Schermers, Worstelaars, Goochelaars, en Poetsemakers te doen sien, gelyk hy ook zyne Vrouwen, sommige in een seldsaam gewaad, andere met een Paeuwensteert, zagen danssen, voor welke moeite ieder Schermer een kleed, en ieder Vrouw 2 fyne witte badjoes kreeg, al welk vermaak met een vertooning van eenige fraeje Vuurwerken besloten wierd. Zy sliepen daar, gelyk ook de Koning, buiten de stad (dat iet seldsaams was) en zy wierden in den morgenstond met 4 Olifanten t'huis gebracht. 1641.

Naderhand is de Gesant van den Koning meermalen deftig onthaald, en zyn hem allerlei soorten van vermaak aangedaan, by welke gelegenheit hy zyn Majesteit in een Zetel van zuiver goud heeft sien voorby dragen.

De Geschenken aan hem gesonden.

De Geschenken waren hem zeer aangenaam, en voor al een zeer fraeje silver-gegraveerde Verrekyker, en een keurlyke Houwer, als mede 3 stukken geel en groen Laken, welke kouleur in dit land geen anderen, dan de Hovelingen, dragen mogen, en 4 stukken Damast, mitsgaders noch eenige byzondere Damasten, door desen en genen daar by gevoegt; doch de Koning versogt, dat men hem in 't toekomende eenige Water- en andere groote honden, Cacatoe*ha's*, Agrasche Duiven (of Paeuwenstaartkens) allerlei Konynen, lange breede Tapyten, en fyne Lywaaten zenden wilde.

Des Gesants te rug reis.

Na dat nu de Gesant hier tot den 24 December 1641 gebleven was, vertrok hy van Meunkok, en quam den 11 April, na een reise van 3 maanden en 3 weeken, eerst weder in onse Logie tot Cambodia aan.

By zyn aanwesen in dit Koningryk, had hy vernomen, dat het zelve tusschen dese *zeven Ryken*, te weten, China, *Tonkin*, Quinam, Pegu, Siam, Tsjampa, en Cambodia, zoodanig in legt, dat het *sich* wel 't meest tusschen China en Pegu uitstrekt.

Ook had hy gemerkt, dat dese Koning der Louwen veel voor een manier had, van alle vreemde Gesanten, die by hem quamen, ten minsten 7 a 8 maanden aan zyn Hof, uit een soort van Staatsucht, op te houden, 't geen hy A°. 1640 aan een Gesant van Tonkin mede had zoeken te doen; dog dese, niet genegen hier zoo lang te blyven, was, zonder *verlof* te versoecken, hier van daan gevlugt; welke zaak men in 't eerst dacht, dat zeer licht weer bygelegt zou werden, alsoo dese Koning de dochter des Konings van Tonkin tot een van zyne Gemalinnen had; dog A°. 1642 quam hier den 10 Maart weer een Gesant van dien Koning, met een Geschenk van eenige Roers en Cantonse stoffen, benevens een Brief, die 3 dagen daar na in een Kerk gelesen wierd, over den welken de Koning zulken ongenoegen opvatte, dat hy nog dien Brief, nog dit Geschenk, aanneemen wilde; ook verklaarde hy den Koning van Tonkin voor zyn Vyand, en belaste zynen Gesant aanstonds te vertrekken.

Aanmerkingen van den

Met den Koning van Cambodia had hy wel geen Oorlog; maar daar was ze-

1641. Gesant over dit Land.

zedert 8 jaaren, tusschen hen geschil geresen, over 't weder zenden van een Brief, aan den Koning van Cambodia door desen Koning gesonden.

Hier over was de Koning der Louwen zeer moejelyk, en hoewel hy daarom het Vreede-verbond niet breken wilde (alsoo dese Natien malkanderen in veel opsichten niet wel missen konnen). verklaarde hy nochtans door onsen Gesant aan den Koning van Cambodia, dat, aangesien de schuld aan des zelfs zyde was, hy wel genegen was weder vriendschap met hem te houden, maar dat hy, zonder zyn eere te quetsen, niet weder aan hem schryven kon, voor dat hy eerst aan hem geschreven, en hem over dat wederzenden van zyn Brief eenig genoegen gegeven had. Echter meinde men, dat dit geschil door den opperften Priester, anders *Radja Poerson* genaamd, wel haast (gelyk hy ook beloofd had) zou weggenomen werden.

Met den Koning van Pegu was hy gedurig in Oorlog; doch die van Siam dreven sterken handel op dit Ryk, niet tegenstaande zy wel 4 a 5 maanden met hunne goederen, op Buffels-karren gevoerd; doch zonder de zelve in 't weerkeeren echter noch wel 3 maanden onder weeg waren, alsoo zy over zwaar gebergte moeten trekken. Dus komen zy hier wel met 100 Karren gelyk, ieder van welke pas 220 cati zwaarte voeren kan; maar zoo iemand voor zyn persoon alleen derwaards reisen wil, kan hy dien tocht in een maand doen, ten ware hy op zyn reise door Tygers (die men hier veel heeft) eenigen tyd verlet en opgehouden wierd. Zy brengen hier allerlei gestreepte kleeden in groote menigte, waar van sy 'er jaarlyx wel 40000 ps. tegen goud verruilen. Wanneer hier echter een Gesant van de Siammers komt, handelen zy hem niet veel beter als een gevangen van Staat, verbiedende hem uit zyn wooning te gaan, of iets te moogen koopen of verkoopen, alsoo zy malkanderen ten uiterste mistrouwen; maar, om in alles zeker te gaan, stellen zy wachten by zyn huis, om op al zyn doen en laten te passen.

De ware reden echter, waarom zy dit doen, is, dat die van Siam even eens met hunnen Gesant in Siam leeft.

Met den Keiser van China onderhoud hy een vaste vrede, ook komen de Chineesen alle 2 jaaren eens tot Meunswae, een vermaard vlek op de grensen van Pegu, handelen, daar zy met Praeuwen de Rivier afkomen, en dan Muscus en veel schoone Zyde stoffen mede brengen.

Met die van Quinam was hy mede in een verbond; dog met die van Tsjampa (alsoo dit zeer woeste volkeren zyn) lag hy, gelyk ook de Cambodier, gedurig over hoop, van waar men hier dan ook een grooten Slaven-handel had.

1641.

Waaren hier vallende, en getrokken.

De Waaren, by hen in dit land der Louwen gevonden, waren dese: Muscus, Goud, Gommelak, Slaven, Rhinocerhoorns, Olifants-tanden, Harten-vellen, en meer andere, schoone Benzoin, Zyde, en wat dies meer is, waar tegen hier allerlei gestreepte, en Zyde kleeden, Chineesche Kraalen, Yser, en voor al Zout, zoodanig getrokken werd, dat zy voor een Maas Zout een Maas Goud geven, 't geen zy ook gemakkelyk doen konnen, aangesien hier zeer veel goud, zoo in de Rivier, als wel voornamelyk in 't gebergte, wat boven Namnoy, valt, welke plaats jaarlyx aan den Koning der Louwen 10 cati goud leveren moeten.

De levens-middelen zyn hier ook zeer overvloedig, en dierhalven alle zeer goed koop, alsoo hier veel Herten, Reedjes, Verkens, Hoenderen, en allerlei fruiten zyn.

's Konings inkomsten.

De inkomsten deses Konings bestaan ook meest in Goud, Gommelak, Benzoin, Olifants-tanden, &c. en alle 100 huisgesinnen moeten hem tot een jaarschatting een Hoyning, of ¼ pond gouds leveren, dat door de menigte des volks al een grooten schat opbrengt, hoewel hy een groot deel van dit goud aan zyn Priesters tot het optoyen en vergulden van hunne Tempels en Beelden geeft.

Het land werd door den Koning Oppermachtig en zeer gerust bestierd, die maar drie groote Landvoogden onder sich heeft, door welke hy dit groot land regeerd.

Regeering van dit land.

De eerste was *Tevinia Assen*, een zeer deftig en ontzaglyk Heer, een man van 40 jaar, die ook den roem had van een stout Soldaat te zyn. Hy was Gouverneur van Winkjan, en van die Landvoogdy daar de Benzoin valt; ook was hy by afwezigheit des Konings, voor dien tusschen-tyd, bestierder des Ryks, tot 'er een ander Koning gekroond was. En zoo 'er wettige erfgenaamen ontbraken, was hy ook de naaste tot de Kroon. Ik zeg wettige erfgenaamen, om dat alle kinderen van bysitten als onwettig tot de Kroon en erfenissen hier verworpen werden.

De tweede Landvoogd was *Tevinia Pra Lochan*, een Heer van 50 jaaren. Hy bestierde het Landschap Namnoy, waar over hy *Pra*, dat is, Onderkoning was, een Eertitel, die hy alleen voerde, gelyk hy in macht byna zoo groot als de eerste was.

Hy had in ons Hollands gewaad zulken sin, dat hy zulk een kleed met al zyn toebehooren, tegen een Louwse zyde rok, een zyden kleedje, en een Muscus kleed, verruilde.

De derde was *Tevinia Lankan*, een Hr. van

1641. van 36 jaaren, doch de macht van desen is vry bepaalder, als die van de twee eersten.

Dese drie echter bestierden dit land zeer ordentelyk, doende om de 2 à 3 maanden verslag aan den Vorst van 't gene zy ondertusschen verricht hebben.

Zyn Krygs-macht is al vry groot, alsoo hy des noods wel 70 of 80000 man te veld brengen kan; maar vermits hy die juist niet altyd by een, en in de wapenen heeft, is hy door den Koning van Pegu nu en dan wel eens in de bovenlanden overvallen, en van eenige plaatsen beroofd; doch hy kon het daar niet lang houden, zoo dat hy 'er dan maar een schielyken roof dede, van 't geen hy met 'er haast by een schrapen kon.

Hun Nieuw-jaarsdag. Hun Nieuw-jaarsdag is den 7 April, op welken tyd hier een groote vreugde, gelyk de Koning met al zyn Gemalinnen, en met zynen Adel den 10 dito ook gewoon is na zekere zand-plaat te gaan, 1641. daar hy dan sich in eenige huisen van vermaak, daar toe uitdrukkelyk geschikt, onthoud, en daar zy malkanderen niet wynig met water (zonder iemand te ontsien) begieten, waar in zy groote vreugde scheppen.

Dit nu waren wel de voornaamste zaaken, die onse Gesant wegens dit land der Louwen (by andere ook wel 't land der Laos genaamd) aangemerkt had; en men was van oordeel, dat haar Edelheden hier metter tyd een fraejen handel gedreven zouden hebben, by aldien hun toeleg door 't vermoorden van onse Opperhoofden, nevens de verdere Bedienden, en door 't afloopen van onse Logie in Cambodia, niet zoo schendig en onverwacht gestremd was. Of zy nu naderhand weder iemand herwaards gesonden hebben, is my onbekend, en noit het allerminste daar van gebleken.

VIERDE HOOFDSTUK.

V*An den* Godsdienst *der* Cambodiers, *en* Louwers. *Het versoek der* Portugeesen, *om hunnen* Godsdienst *in der* Louwen-*land in te voeren*, *afgeslagen*.

VAN DEN GODSDIENST DER CAMBODIERS en LOUWERS.

Van den Godsdienst der Cambodiers, en Louwers. WAt nu den Godsdienst der Cambodiërs en Louwers betreft, daar over valt niet zeer veel te zeggen, alsoo zy in 't gemeen de Heidensche, en in 't bysonder zoodanig is, dat zy meest met de Chineesche in alles overeenstemd.

Zy hebben een groot getal van Priesters, die een groote macht niet alleen over al het Geestelyke, maar zelf ook over 't Wereldse, hebben.

Men heeft hier ook een bysonderen Koning der Pristeren, *Radja Poerson* genaamd, die een Tevinia, en eenige Nampras, onder sich heeft, en die alle geringe zaaken op de grensen van Cambodia, en van 't land der Louwen, afdoet, gelyk ook alle Vaartuigen, die te Sombaboer, daar hy sich onthoud, komen, hier hare lading en manschap aangeven, en hem een geschenk aanbieden moeten.

Men siet hier ook voor al in 't land der Louwen, een groot getal van Afgodische Tempels en Pyramiden, sommige van hout, en ook eenige van steen, en zeer dicht by een gebouwd, welke van binnen zeer kostelyk verguld zyn, waar in men, byna even eens als in de Tempels der Siammers, en Peguaanen, veel groote en heerlyk vergulde beelden heeft. Ook roemen de Louwers, dat hun Godt grooter, dan die van Siam en Cambodia, is, en zy achten hunne Priesters byna als halve Goden, gelyk zy hen ook rykelyk van alles verzorgen.

Ook is het aanmerkens waardig, dat dese Priesters ieder maar eene vrouw hebben, hoewel zy omsichtig en rein met de zelve moeten leven; daar dit nochtans den Cambodische Priesters ongeoorloft is vrouwen te hebben: want zoo men dit aan dese of gene Priester maar gewaar wierd,

wierd, zou hy aanstonds in slaverny vervallen.

De gansche Leere nu deser Priesteren aan dit volk bestaat alleen, in dese Beelden, die in hunne Tempels zyn, aan te bidden, en aan de zelve ryke Offerhanden toe te brengen, daar de Priesters best van varen.

Dit nu doen zy, met 2 brandende keersen in de hand hen naderende, met honderderlei bygeloovige grillen, waar van zy vol zyn. Ook beloven dese Priesters de grootste gevers het grootste geluk, zynde het ten uitersten te verwonderen, hoe dese menschen sich van dese bedriegers zoo konnen laten blindhokken.

Zy zyn ook gewoon veel acht te geven op het brullen der Tygers, (dat zy voor een quaad voorteken houden) op 't bleeten en schreeuwen der Harten, op de kuuren der Aapen, en op 't Vogel-geschrei. Dus houden zy 't niesen van een mensch, 't swemmen van een Slang dwars voor haare Praeuw over, 't vallen van een dorren tak van een boom, en wat dies meer is, voor een quaad teeken, al 't welke hen dese Priesters zoo wys maken, en dat zy, zonder verder ondersoek, maar aannemen en gelooven.

Ook is het wonder, dat de Portugeesen, die anders ten eersten over al, daar zy maar ingang hadden, hunnen Godsdienst hebben zoeken in te voeren, niet voor lange getracht hebben, den zelven ook hier te planten.

In 't jaar 1641 egter brachten 2 Roomse Portugeesche Priesters een Geschenk aan den Koning der Louwen, bestaande in 2 witte Hondekens, een Konyn, en eenige schoone Cantonse Goude Zyde rollen. Ook vereerden zy aan *Pra Lochan* een fraeje Verrekyker, met versoek, dat hy ontrent het voorstel, dat zy in 't korte aan den Koning meinden te doen, de behulpsame hand zou bieden.

Het versoek der Portugeesen, om hunnen Godsdienst in der Louwen land in te voeren, afgeslagen.

Het bestond daar in, om den Christelyken Godsdienst in 't Ryk der Louwen openbaar te mogen invoeren; dog hen wierd geantwoord: dat zy dit noit ondernemen moesten, ten ware zy zelfs genegen waren, om sich in allen deelen na den Godsdienst der Louwen te schikken, en dien aan te nemen; dog dan moesten zy nog eerst de Louwse Taal leeren, sig op zyn Louws kleeden, hun hair laten afscheeren, en sig in den Heidenschen Godsdienst eerst zoo lang oeffenen, tot dat de Louwse Paapen hen bequaam zouden keuren, om tot zekere geestelyke weerdigheden onder hen gevorderd te werden; maar zy hadden daar geen sin in, en lieten het daar by steken.

Waar mede wy dan ook van de zaaken van *Cambodia* afscheiden, om tot die van Siam over te gaan.

B E.

BESCHRYVINGE VAN SIAM, EN ONSEN HANDEL ALDAAR.

ZESDE BOEK.

EERSTE HOOFDSTUK.

VAn Siam, *en onsen* Handel *aldaar. Des* Schryvers *voornemen. Grensen van* Siam. *En des zelfs grootte.* Siams *oorsprong. Hunne tydrekening. Wat al onder* Siam *gestaan heeft. En wat 'er nu nog onder staat. Verdeeling van alle de* Ryken *in zeker getal van* Landschappen. Judia *beschreven. 't Paleis des Konings. Zeldsame* grondvesting *der* Stads poorten, *&c. Afbeelding der* Stad. *De mond en verdere loop der Rivier* Me-nam *afgebeeld.* Bankok. *'s Konings heerlykheit by zyne vertooning. Zyn verwaande* Eertitels. Waaren, *hier vallende, of getrokken. En* Rochevellen *afgebeeld.* Volkeren, *waar mede die* Vorst *handeld. De voornaamste* Handelplaatsen *hier.* Bergstoffen. Munt *van de* Siammers, *en hun* Taal, Schrift, *&c. Hunne* Huwelyken. Overspels *straffe.* Sickte *geneesing. Hunne* Lykbehandelingen. *'t* Erf-regt *hier. 's Konings Oppermachtige* Regeering. *Zyn erfgenaam. Zyn Krygsmacht. Behandeling der Gerichts-saaken.* Dieren, *en 't ongedierte. De witte* Olifant, *&c.*

Van Siam, en onsen Handel aldaar.

VErmits wy van ouds hier mede in het magtig Koningryk van SIAM gehandeld, en daar al vroeg een vast Comptoir gehad hebben, gelyk 'er tot noch toe ook een Opperhoofd van ons legt, meinen wy, dat wy niet wel voorby konnen, hier van ook 't noodige, op een geheel andere wyse, dan tot nog van anderen geschied is, en voor al om zulke zaaken hier van op te stellen, die zy of niet geweten, of voorbygegaan, of altoos zoodanig niet voorgedragen, noch zoo verre vervolgd hebben.

En aangesien de Handel van dit Ryk zyn meeste betrekking tot den Handel van Japan heeft, oordeelen wy dat dit de rechte plaats is, om 'er van te spreeken.

Des Schryvers voornemen.

Men moet van ons hier geen wydluftige Beschryving, van dit groot Koningryk, verwachten, zoo, om dat wy hier maar als Kooplieden geduld worden, en geen eigendom aan dit land hebben, als wel voornamelyk, om dat ons noit toegelaten of gelegenheit gegeven is, om dit Ryk te doorreisen, of in het binnenste te leeren kennen.

Wy zullen derhalven maar in 't gemein hier van zoodanige dingen aanteekenen, die wy oordeelen zullen tot de naaste kennis, die men hier van geven kan, of wel tot het beslag van onsen Handel te behooren.

Grensen van Siam.

Het Koningryk, by ons Siam, doch by de Siammers Meuang Taï, dat is, 't Ryk der Vryen, genaamd, legt van den 17 tot den 18 of 19 graad N. breedte. In 't N. grenst het aan China, Tsjamay, (of Chiamay by anderen genaamd) en 15 dagen verre benoorden de grensen van Siam gelegen, en Lantsjang; in 't O.

aan

aan Cambodia, 't Ryk der Laos, en Coetsjientsjina, dat ieder met een swaare Richel van Gebergte, die N. W. en Z. O. sich uitstrekken, van den anderen gescheiden, hoewel tusschen die twee doorgaande reyen Bergen, van 't een tot 't ander einde sich de swaare Rivier van Cambodia, Mecon genaamd, noch 'er tusschen beiden vertoond, die al zeer verre boven de stad Lantsjang, en door de zelve (gelyk mede door de stad Cambodia) zoo na beneden loopt, en met twee monden beoosten den hoek van Cambodia in Zee stort. In 't N. W. paalt hier aan 't Koningryk Pegu, in 't W. Martavan, Mergim, Tanassery, Junsalam (van andere Juncaloan en Jansalom genaamd), en in 't Z. het geheel half Eiland van de Maleitse kust, waar op men aan de buitenkust na 't Z. W. ontmoet Bordelong, Keda, (anders Queda, of recht Keidah genaamd) Perah, en Malakka, gelyk men aan de binnen-kust Ligoor, Patani, Pahang, en Djohor, (by anderen Johor en Jor genaamd) omtrent de Kaap van Singapoera, gelyk men daar in 't Z. O. ook 't Eiland Borneo ontmoet.

Dese strook lands der Maleitse kust is op zommige plaatsen wel 50, en by Ligoor en Tanassery pas 20 mylen breed, zynde het verste land van de vaste kust van Indiën, om de Z. gelegen.

Tusschen de Kaap van Cambodia en tusschen den hoek van Ligoor vertoond sich een zeer groote bocht, gemeenelyk de Golf van Siam genaamd, zynde een groote opene Zee, die daar op aan de mond wel 80 a 90 mylen wyd is, hoewel zy allenskens naeuwer werd, en sich als tot een kleene zak, of baey, die pas 15 myl wyd en wat langer is, by de Rivier Menams mond intrekt, en aan welkers West kant N. en Z. 2 Eilandekens Sangory en Cornam, leggen, behalven dat men noch 8 kleener wat Westelyker ontmoet, hoedanige men in een grooten overvloed ook langs dese kust bewesten Tanassery, van Martavan af tot de Eilanden van Junsalam beschoud, alwaar de Golf van Bengale de West-zyde van Tanassery bekabbeld.

En des zelfs grootte. Wat de grootte van dit Ryk betreft, wy zullen uit het vervolg sien, dat het niet altyd even groot geweest is, waar van daan het ook komt, dat zommige dit langs de Zee op 600, doch andere in de later tyden dit maar op 300, of wel op 275 mylen Z. en N. begroot hebben; doch als men het zelve (gelyk nu meest geschied) tusschen den 7en en 18en graad bepaald, dan kan men zeer licht nareekenen, dat het maar 105 mylen haalen kan, hoewel het in zynen omtrek (voor al, als men de Ryken van Cambodia en Coetsjientsjina 'er onder betrekt) vry meer beloopt. Men steld des zelfs begin in 't W. eigentlyk by Martavan.

Wanneer wy de alleroudste tyden van dit Ryk (voor zoo verre ons noch uit de aloude Gesangen der Cingaleesen en van die van Tanassery blykt, waar in zy de voorname geschiedenissen van hun land als noch bewaaren) aandachtig naspeuren, geven ons de Siammers, en vooral die van Tanassery (een der oudste en mogenste Koningryken van dese Kroon) op, als een zaak, die by hen klaar blykt, dat voor 2024 jaaren Siam een zeer woest land, zonder eenig Oppervorst of Koning was, en dat te dier tyd een Keisers Zoon van China, die sig de Zoon der Zon noemde, en die zynen Vader na de Kroon en 't leven stond, en daar over gebannen wierd, met een groote troep volks uit China vertrokken, en eerst op Tsjampa en Cambodia aangeland is, van waar hy allenskens, den hoek om, de bogt van Siam ingeloopen is, en sig by zekeren hoek, Cuy genaamd, nedergeset, en daar een voornaame stad geboud heeft, voegende daar een heerlyken Tempel by, om zyn Goden te danken voor de genade, hem bewesen, om zoo gelukkig in dit schoon land aan te landen. Van daar zond hy volk om de Zuid uit, loopende aldaar tot aan 't gewest van Djambi, gelyk hy sig om de Noord, tot aan die plaats, daar nu de stad Pitsanoeloec legt ('t geen de Portugeesen, en andere hen navolgende, qualyk Porseloec, en wy Poeceloek genaamt hebben) uitbreidde, zynde dit ook de eenige reden, waarom dese Provintie voor de allerheiligste plaats in gansch Siam gehouden, gelyk ook desselfs bestiering doorgaans aan de grootste Princen en Vorsten des Ryks gegeven werd. Ook quam men eindelyk mede by die plaats, daar naderhand de pragtige Hoofdstad Judia op een wonderlyke wyse geboud is, waar van wy in 't vervolg breeder zullen spreken. — Siams oorsprong.

Dese dan, heeft sig niet alleen als Koning van dit land hier nedergeset, maar sig van tyd tot tyd ook zoodanig uitgebreid, dat hy sig, na 't overwinnen van verscheide Landen en Koningryken, alsoo hy zoo jaaren geleeft heeft, en over honderd en een gekroonde Koningen heerschte, den naam van Keiser weerdig gemaakt heeft.

Dese werd by hen ook als hun Wetgever aangemerkt, alsoo hy alle de Wetten des Ryks, en gronden van hunnen Godsdienst, met zyn eigen hand beschreven heeft, welke gedenkweerdige boeken nog heden by hen in de stad Judia, binnen den Tempel, Wat-si-ser-pudt genaamd, ter eeuwiger geheugenis van de verpligting, die zy hier over aan desen

Vorst hebben, bewaard werden.

Hier uit dan is voor hem, als een weergadeloos Keiser, niet alleen een zeer hooge verwondering en agting geresen, maar veele, meinende dat zyn geest nog onder hen woond en sweest, bidden hem met de allerdiepste eerbied, als den grondvester van het Ryk en van haren Godsdienst, op een Goddelyke wyse aan.

Schoon nu dese Vorst uit China gebannen was, heeft hy den Keiser van China altyd als zynen Opperheer, en sig maar als een Vasal van den zelven, geagt, en daar aan, zoo toen, als namaals, schatting betaald, om daar door verlof te verkrygen, om met zyn Jonken op China te mogen varen.

Men moet hier van my geen nette Lyst van hunne Koningen verwagten, alsoo my die noit ter hand gesteld, maar wel eenig berigt van desen en genen daar ontrent gegeven is.

Hunne tyd-rekening.

De Siammers, die een tyd-rekening op sig zelven hebben, die A°. 1724 net 2269 jaaren vervatte, zeggen, dat de nu regeerende Koning de 70ste is, die zy in 970 jaaren gehad hebben.

Zy beginnen die tyd-rekening van de dood van Sommona-Codom, een van hunne Goden, van welken zy ook veel verdigtselen voorhouden, en welkers tand en voet zy nog eeren; gelyk wy hier na breeder zullen toonen.

Hun eerste Koning *van welken zy gebeugen* hebben, begon A°. 1300 van de voornoemde tyd-rekening te regeeren, van welke zy 'er egter maar 24 of 25 weten te noemen, en voor al van Rhamatilondi, als Bouwheer van Judia, zeer veel weten te zeggen.

Eer wy nu vorder gaan, om van de bedryven van dese Koningen te spreken, zullen wy eerst eens van de landen, die hier, of van ouds onderstonden, of 'er nog onderstaan, onderscheyden spreeken.

Wat al onder Siam gestaan heeft.

Wy hebben reeds al aangemerkt, dat Siam van de oudste tyden af al een Vasal van de Keiser van China was; dog na dien tyd schynen zy daar weer afgevallen, en op sig zelven gebleven te zyn, tot dat de Keiser Xico, een West-Tarters Vorst van 't geslagt Juen, A°. 1280 nevens verscheyde andere daar ontrent gelegene Ryken ook Siam veroverde, na welken tyd zy, zelf nog tot de komst der Hollanders, daar aan cynsbaar schynen geweest te zyn.

Onder dese Koningen van Siam nu plagten in de oudste tyden ook de Ryken van Pegu, Brama, Ava, Martavan, Jangoma, Malakka (tot dat Koning Mamud A°. 1510 van den Koning van Siam afviel) en meer andere daar ontrent gelegen, te staan, die egter by omwenteling van staat wel eens weer verloren zyn, waar van wy in 't vervolg op de jaaren, dat het voorviel, nog wel iets zullen aanhaalen.

In de alleroudste tyden der Maleyers stond de geheele Maleytse kust, tot aan de Kaap van Singapoera, mede onder desen Vorst, als wettigen land- en grond-Heer; dog het zelve is hem nu en dan door desen en genen deser snoode Inlanders afhandig gemaakt, dat allereerst ontrent A°. Ch. 1160 door den eersten Maleytsen Koning *Siri Toeri Bowana* (en niet gelyk sommige onkundigen voorgeven, door een Mohhammedaan, alsoo zy lang daar na nog Heidensch waren, gelyk men onder de stoffe van Malakka breeder sien kan) geschied is.

A°. 1340 vond de Siamse Koning *Boebatnja* goed, om Sulthan *Modafarsjah*, Koning van Malakka, dit Ryk, als zyn land land zynde, weer af te vorderen, dreigende anders hem te zullen bykomen; dog alsoo die Vorst geen lust daar toe had, tafte hy hem met een swaar Leger aan, onder zynen Veldheer *Awi Tsjakar*; maar de Malakse Veldheer, *Siri Naraderidja*, sloeg desen Veldheer van Sjahar Nauw, of Sornau (want zoo wierd Siam toen genaamd) zoo deerlyk, dat de Koning *Boebatnja*, van dit te hooren, een schrik op 't lyf kreeg, die hem kort daar aan in 't graf sleepte.

Het is waar, dat zyn vervanger, *Toepandan*, dit werk met veel dapperheit hervatte; dog 't mislukte hem even eens, als zynen voorzaat. Hy wierd mede geheel uit het veld geslagen, en quam ook kort daar aan te sterven.

Echter is Malakka wat voor A°. 1447, ten tyde van Sulthan *Alawaddien Sjah*, zesde Malakse, en vyfde Mohhamedaanse Koning, onder Siam geraakt, hoewel 't niet lang 'er onder gebleven is, alsoo Koning *Mahhmud Sjah*, vervanger des vorigen, A°. 1509 van den Koning van Siam trouwloos afviel.

Tanassery, dat al over 2000 jaaren een zeer machtig Koningryk was, en toen noch op sich zelven stond, is al mede aan zyn Kroon gehegt, en daar onder gebleven.

Dus heeft hy in oude tyden ook Jamohay, en in de later tyden de Koningryken van Lantsjang, Bordelong, Patani, Pahang, Cambodia, Coetsjientsjina, en A°. 1632 Ligoor, en Lycoon veroverd.

Wat 'er nu nog onder staat.

In de latere tyden nu stonden onder hem de Ryken van Pegu, Martavan, Lantsjang, Bordelong, Ligoor, Lycoon, Patani, Cambodia, Siaya, Oedjongsalang, en meer andere, die hem tot noch toe een zeer groote magt en aansien onder de Oostersche Vorsten geven.

Zelfs

Zelfs plachten de Koningen van Siam ook eenen eisch op Palleacatte te doen, gelyk ook ettelyke onse Landvoogden hen, ten bewyse van dien, en om hen te vleyen, jaarlyx wel goude en silvere bloemen (ten teeken van onderdanigheit) plachten te zenden.

Verdeeling van alle de Ryken. Alle dese Koningryken zyn naderhand in Provintien en Landvoogdyen verandert, die dan eens maar 9, dan 11 en 13 in getal waren; doch nu zyn die tot een getal van 18 aangegroeid, en na hare Hoofdsteden aldus genaamd, Porseloek (ook Poukelouk genaamd) Kampengpet (of Kepenpit) Kasein, Sorkeloek; Sukkothay, Lekonzuan, Poewenong, Bonterong, Siankiang, Konseiwan, Loevo (ook Livo genaamd) Sjantebon, Martenaja, Thenau, Korassima, Sangora, Ligoor en Tanassery, of Tanasserim.

Behalven dese groote, zyn 'er noch eenige mindere, Bankok, Melong, Taatzyn, Bannac, Paranthong, Rion, Pitsjaboeri, Piperi, Cuy, Siaja, en Mergim genaamd, welk laatste op een Eiland gelegen, en de voornaamste handelplaats van Tanassery is.

Zommige van dese Hoofdsteden zyn al voor veele jaren bemuurd, en op zyn Indisch versterkt, en ook eenige naderhand hier en daar door Fransche Ingenieurs wat verbeterd; maar van de meeste siet men maar de slechte overblyfselen; zoo dat men nu werk zou hebben (voor al zoo men wat dieper landwaard ingaat) om 'er maar eene te vinden, die 'er na geleek, alsoo de luye Siammers de werken, die 'er van oude tyden noch overig waren, geheel en al hebben laten vervallen, uitgenomen *Bankok*, *Tanassery* en Mergim, die ten deele van nature, ten deele door konst, sterk gemaakt zyn; doch men moet in 't algemeen van dit land zeggen, dat het een groot gedeelte van 't jaar sterk is door het overloopen der groote Rivier Menam, die de meeste landen wel 7 of 8 maanden zoodanig onder water zet, dat geen nabuurig Vorst in dien tyd daar ontrent zou durven komen.

Judia beschreven. De Hoofdstad van dit Ryk is Judia, andere noemen de zelve Odja, of Odjea; de Portugeesen geven het den naam van Siam; maar de Siammers zelf dien van Si yo-thi-ya, waar van metter tyd by verkorting Judia gegroeid is.

De zelve legt op een Eiland, in het midden van verscheide andere, op 14 graden 20 minuten N. breedte, en 28 mylen de Rivier op.

Zy werd geoordeeld ontrent twee uuren gaans in den omtrek te beslaan, en is wel met een redelyke muur omringd; doch binnen de zelve niet over al bewoond, en zonder punten of bolwerken.

De huisen zyn doorgaans laag, en op zyn Indisch van een zeer slechten opstal, en meest met pannen gedekt; ook zeer ongeregeld geplaatst door malkanderen, maar men heeft 'er wel 4 a 500 schoone Tempels en Kloosters, die gelyk zy van een groot getal verbasende groote gulde beelden, en andere kostelyke cieraaden, voorsien zyn, van buiten alomme met vergulde spitsen, toorens, en daken praalen.

Gelyk men nu daar allerlei soorten van Natien heeft (die 'er in de later tyden wel tot veertigderlei gevonden wierden) alsoo hebben de zelve ieder hun bysonder quartier. Dus woonen hier de Siammers, de Peguanen, Chineesen, Macassaaren, Japanders, *Maleyers*, Portugeesen, Coetsjientsjineesen, Cambodiers, en Nederlanders, ieder in een bysonder deel of geweft, binnen of buiten dese stad, onder hun bysonder Hoofd.

Men mag de zelve eenigsins by Venetiën vergelyken, om dat zy overal met gragten afgesneden is, alsoo 'er 7 of 8 Rivieren door henen stroomen, die ieder aan wederzyde hare bysondere poorten, hoewel die zeer weinig aansien of fraiheit hebben.

Men heeft hier zeer veel schoone lange en rechte straaten, waar in doorgaans elke soort van Ambachts-lieden in een straat afgesonderd by een woond; doch daar zyn ook veel naeuwe straatjens, en slopjens, vol kleene grachten en kreeken.

Men siet in de zelve ook een zeer fraeje Haven of Baey, een schoon Dok voor groote Scheepen of Vaartuigen, en nog een ander voor hunne Galeyen en Schep-Vaartuigen, of Balons. Verscheide fraeje steene en andere Logien, onder welke die der Nederlanders, A°. 164[illegible] door de Heer *Joost Schouten*, op last van de Heer Opperlandvoogd van Indiën, *Brouwer*, van steen op een bysonder Eiland buiten de stad gebouwd, een van de fraiste is, behalven verscheide andere fraeje gebouwen, hier door de Franschen en Portugeesen opgericht.

Onder alle dese gebouwen echter munt 's Konings Paleis uit. 't Paleis des Konings.

Het staat in 't Noorder-deel der stad, aan de groote Rivier, beslaat zeer veel plaats, en is van hegte muuren voorsien; doch niet in staat om sich te konnen verdedigen tegen eenig Europisch geweld.

Het is als een kleen stedeken op sich zelven, waar in men veel schoone sterkvergulde wooningen, en ook vyf torens, boven uitsteken siet. Voor het zelve is een groot plein, dat in de later tyd met een muur omtrokken, en dat aan de eerste zy-

zyde met veel wacht-huisen des Keisers en der Hovelingen, en aan de andere zyde met verscheide stallen voor zyn Olifanten, beset zyn.

Eer men in 't binnenste Hof komt, moet men 'er wel 4 of 5 doortrekken, die alle met muuren afgesonderd, en met andere wachten der Hovelingen, die hier elk op hun tyd de wacht hebben, voorsien zyn, gelyk men die Soldaten daar op de grond met de beenen onder 't lyf by hun geweer sitten siet.

In 't vyfde binnen-Hof onthoud sich de Vorst, en daar geeft hy ook doorgaans (hoewel 't ook wel op Loevo geschied) aan alle de vreemde Gesanten gehoor, dat zelden meer dan tweemaal, by hun komst en vertrek, geschied.

Seldsame Grond-vesting der stads-poorten.

Het is zeer aanmerkenswaardig, dat men van de stylen der poorten, zoo van dit Paleis, als van die der stad, verhaald, te weten, dat de Siammers, die al hunne poorten (gelyk ook die der Tempels, Kloosters, &c.) voor heilig houden, die versoejelyke gewoonte hebben, om onder ieder styl van een poort een levendige bevruchte vrouw te leggen, en die 'er onder te verpletteren, houdende die, welke 't naast aan 't baaren zyn, noch wel voor de beste daar toe. Zy oordeelen, dat de Duivel macht over alle poorten heeft, en dat dit het beste middel is, om alle rampen van hunne Poorten, Paleisen en Steden af te weeren, en alle quade *Duyvels* 'er van daan te jagen, alsoo zulke verpletterde Vrouwen aanstonds in een vreeslelyken Duivel veranderen, en aan zulke poorten tot beschermers verstrekken.

Men doet dese elendige Vrouwen maar van de straat opvatten, en na dat men hen eenige tyd lekker en wel in 't vertrek der Koningin onthaald heeft, werden zy op die versoejelyke wyse onder dese stylen verpletterd.

In de later tyd echter heeft men Siammers gevonden, die niet alleen beter wisten, en dit zoo wel als wy versoeiden; maar daar zyn 'er ook onder de Hovelingen geweest, die door den omgang met ons, en andere volkeren uit Europa, merkelyk verlicht zynde, de vryheit genomen hebben, om aan hunne Koningen de ongegrondheit van die stelling te vertoonen, en daar door een menigte van zulke elendige, en reeds daar toe gegrepene vrouwen te behouden, hoewel 't nochtans doorgaans (om het volks en de Priesters, die daar beswaarlyk af te brengen zyn) al eenige derzelven 't leven kost.

Gelyk in de Regen-tyd, in September, October, November, &c. dit land voor 't grootste gedeelte, voor al de lage landen, dras, en onder water leggen, alsoo heeft dese stad, schoon soo veel hooger de Rivier opgelegen, mede wel 6 maanden lang 't gevoelen daar af, alsoo men dan meest overal aan de huisen vaaren moet, vermits de Rivier Menam, dat is, de Moeder des waters, dan alles daar, even als de Nyl op zekeren tyd des jaars Egypten, overstroomd, latende dan over al een slibbe en modder op 't land, die 't zelve, als ware het daar door dan gemest, ongemeen vet en vruchtbaar maakt, behalven dat zy ook 't land van veel ongedierte zuiverd.

Dit Judia heeft jegenwoordig A°. 1724 al 373 jaaren gestaan, en men wil, dat zy door den Koning *Rhamatilondi*, in het 1894 jaar der Siamse tyd-rekening, gebouwd zy.

Wy zullen van dese stad, die reeds van zoo veel anderen al vry net beschreven is, en waar onder de Reise van den Franschen Gesant, de Ridder *van Chaumont*, die *van Loubere*, enz. uitsteken, hier niet meer zeggen, dan dat wy de zelve hier by N°. 34 zeer net afgebeeld vertoonen, hoedanig wy die noit by anderen gesien hebben; behalven dat zy ons noch met veel andere cieraaden voorkomt, daar wy die, zoo als zy aan die Rivier 18 myl hooger legt, nevens den loop van die schoone Rivier, onder N°. 35 zoo uitvoerig vertoonen, als noit bevorens van iemand geschied is. — Albeelding der stad.

De mont en verdereloop der Rivier Menam.

Men siet hier, hoe voor dese schoone *Rivier*, ter plaats, daar zy met 3 monden in Zee stort, een breede modderbank legt, die sich ten O. en ten W. noch al vry breeder uitstrekt.

Men kan ten Westen en ten Oosten, maar voor al in 't midden, door een bysondere Guyl de zelve oploopen, zynde de middelste ook vry breeder, als de 2 andere Guylen, die sich op dese bank vertoonen.

Men loopt door de middelste Guyl N. aan, alwaar men ter rechter en ter linker hand, op de hoek des lands, aan wederzyden een wacht-huis van den Koning ontmoet.

Daar na heeft men ter rechter eenige Siamsche fraeje wooningen der Grooten, Bantiauw Pia genaamd, met een kleene spruit of twee ter rechter en ter linker hand, daar de Rivier een stukweegs henen na 't W. draaid, en daar men ter linker hand een schoon Pakhuis en Fort der Nederlandse Maatschappy, Amsterdam genaamd, en ter rechter een groot, en wat Noordelyker ook op een Eilandje, een kleen Buffels-veld, en eenige fraeje Siamse wooningen van 't vlek Propeden, aan die zelve zyde, gelyk men aan de linker hand, of de Westkant, een stompe Pyramide, en eenige

Siam-

N°. 34.

1. De Wester Rivier.
2. De Oost Rivier.
3. De Modder Bank.
4. S'Konings Waght-huys.
5. Comp.^e Pakhuys Amsterdam.
6. Een Stompe Piramide.
7. S'Konings Tolhuys.
8. Bantaun Pia.
9. 't Groot Buffels Velt.
10. Propedon.
11. 't Kleyne Buffels Velt, en 't Nieuw gemaakte Gat.
12. 't Fortres Baackok.
13. Talquan.
14. Talque.
15. Tabeek.
16. de Fruyt-Thuynen.
17. de Pegu'sche Campo.
18. de Tuyn Thuynen.
19. 't Kleyne Miskite gat.
20. Passer.
21. 't Groot Miskite gat.
22. Potte-Bakkers Dorp.
23. Ban Frang.
24. 't Lang Eyland.
25. Radja kram.
26. Wat tipa.
27. Ban Thracy.
28. S'Konings Pagood.
29. S'Konings Zaal.
30. 't Chinesche Eyland.
31. Consen.
32. S'Konings Tolhuys.
33. S'Comp.^e Thuyn.
34. Wat Prosaat.
35. de Peguse Campo.
36. de Japanse Campo.
37. Chineze Huysen, en Arac-Branderyen.
38. S'Konings werf.
39. de Hoek van de vermoorde Makassaren.
40. de Makassaarse Campo.
41. S'Konings Goude Pagood.
42. Banklang.
43. Wat hüa't pan.
44. Wat Pret.
45. Tay koü.
46. de Makassaarse Campon.
47. de Moorse Tempel.
48. de Franse Campon.
49. Küt Zam.
50. de Portugesche Campon.
51. Wat May.
52. de Maleytsche Campo.
53. de Hollantsche Logie.
54. Wat Kuik.
55. de Pagood van Groote Kagaal.
56. de Passer.
57. Wat Kokeüw.
58. [illegible]kauzan.
59. [illegible]at Kloy.
60. [illegible]ak zonsvat Düng.
61. Düng Piajet.
62. Wat na pru meen.
63. Sontay Zwang.
64. Wat Kock Pia.
65. Wat na meen.
66. Wat Pü noovat Takşie.
67. Tioen Krat.
68. Skoes Palys.
69. Siri Tadia.
70. Tiaa Pia Teü.
71. Wat Boet Diakam.
72. Lewo.
73. Cawsan Royot.
74. la Rüa.
75. Copen nau.
76. Tarap.
77. Tasaüw.
78. Takam.
79. Prabad.
80. Pet Jaboaa.
81. Nam Tok.
82. Pia Puy.
83. Dansikiüw.
84. Sla.
85. Coop Sangrong.
86. Curus sema.
87. Pi May.
88. Müang Fadit.
89. Muang Küuk.
90. Muang Saykau.
91. Müang Hang Say.
92. Muang Hang Noy.
93. Muang Tiand Yangh.
94. Pinjet.
95. Müang Ksoü.
96. Müang Conmoang.
97. Muang Na.
98. Müang Taüw.
99. Müang Calele.
100. Muang Nakuna huit.
101. Lipu.

Siamse wooningen heeft, alwaar sich de Rivier weer, na eenigen tyd N. W., dan weer N., en dan weer een geruime streek henen met 2 takken na 't N. W. en na 't N. O. geloopen te hebben, ons, na aan de rechter hand of O. kant eenige Fruit-thuinen voorby gevaaren te zyn, (daar men ook Tabek, een zekere landstreek, leggen heeft) ter linker hand N. W. op eerst een groot stuk weegs opbrengt, daar de Rivier dan vlak na 't O. draeid, en ons by een Tolhuis van den Koning op de Wester-wal doet komen; doch eer men zoo verre gekomen is, loopt die tak by Tabek een stuk weegs henen na 't O. N. O., en draeid dan, na dat zy sich ook met een nieuwe tak rondom 't Eiland, waar op 't kleen Buffels-veld legt, verdeeld heeft, eerst wat na 't N. O., en loopt dan Z. O. aan eenige mylen verre, meest recht streeks henen, tot dat hy sich, eindelyk vlak na 't Z. draejende, by de O. modder-bank in Zee stort.

Zoo als men nu pas boven 't Tolhuis des Konings is, ontdekt men, aan de Ooster-wal, ter rechterhand een schoon groot vlek, en ter linkerhand komt men by de sterke vesting Bankok, die 7 mylen de Rivier op legt. By de zelve, even eer men daar by komt, siet men, dat de Me-nam sich hier in tweeën scheid, loopende van boven af, van zeker fraei beboud en betimmerd Eiland, Talquan genaamd, ontrent anderhalf myl vlak na 't Z.; dog zoodanig, dat de zelve sich ter linkerhand met een smaller tak W. aan afscheid, en, na zoo eenige mylen geloopen te hebben, allenskens na 't Z. W. en zoo verder wel 4 a 5 mylen verre dan na 't Z. draeid, daar zy met een breeder stroom by de Wester-modderbank in Zee stort.

Bankok. Dit Bankok is een zeer sterke vesting, die gelyk zy, zedert de Franschen hier gekomen zyn, door de Heer *la Mare*, merkelyk verbeterd, jegenwoordig ook de dwingeland van dese gansche Rivier is, en aan die kant een voornaame sleutel des Ryks is. By de zelve legt aan de overzyde een fraeje beboude stad ter rechterhand, langs welke niet alleen de Menam, maar ook de Rivier To-atzyn, loopt.

In dat kasteel plachten in de vorige tyd de Franschen hunne besetting onder een Bevelhebber te hebben; dog hoe zy naderhand hier uit verdreven zyn, zullen wy hier na aanhaalen.

Hooger op na 't N. heeft men 't Eiland Talquan, (daar de Rivier rondom gelyk om 't volgende loopt) en dan het Eiland Talque, ieder wel 3 a 4 mylen in den omtrek, en fraei betimmerd, ten O. en W. van welk laatste Eiland men twee zeer fraeje dorpen leggen heeft, behalven dat sich aan de West-kant ook een nieuwe spruit vertoond, die in de Me-nam stort, van waar men dan weer N. en N. O. aangaande, ter linkerhand eenige fraeje Thuinen, en ter rechterhand de Pegusche Camp ontmoet, daar een zeer fraei gebouw by is.

Dan al hooger op komt men weder by een Eilandje, 't kleen Misquiten- (of Muggen-) gat genaamd, rondom bekabbeld van de Rivier, zynde zeer weinig beboud; dog aan de linker zyden met een Markt; dog ter rechter met een zeer net dorp voorsien, hoedanig men 'er 2 a 3 myl Noordelyker heeft, daar de Rivier sig na 't N. O. ter linkerhand draeid, terwyl zy ter rechter Z. ten W. aanloopt, waar na zy sig weer na 't N. W. en dan weer na 't N. O. draeid, daar men dan by een groot Eiland, wel 7 of 8 mylen in 't rond, het groot Miskitengat genaamd, komt, dat aan zyn W. kant redelyk betimmerd is, gelyk men aan de W. kant de Rivier ook een schoon dorp heeft.

Hooger aan draaid de Rivier weer na 't N. W., daar men ontrent anderhalf myl verder ter linkerhand het Pottebakkers-dorp heeft.

Van daar draeid de Rivier 1½ myl O. aan, daar men dan ter linkerhand het vlek Banthrong voorby vaart, loopende dan weer N. aan, wel 3 a 4 mylen, daar men weer een smal Eilandje, dat eenigsins beboud is, en een groot dorp ter linkerhand heeft, ontmoet; pas hier boven doet sig ter linkerhand een schoone Plantagie, Wat-Tipa genaamd, met eenige fraeje gebouwen, op; dog ter rechterhand siet men, hoe hier de Me-nam van 't O. met een sware, en van 't N. met een smaller Tak van de stad Judia komt afstroomen. Wy zullen eerst sien, wat ons hier aan de Ooster-tak ter rechter, en daar na wat ons aan die W. tak ter linkerhand ontmoet.

Aan die O. tak komt men, na een korten draei der Rivier door 't O. na 't N. eerst ter rechterhand by een Landstreek Radja Cram genaamd, dan by een zeer kleen, en daar na by een grooter Eilandje, 's Konings Zaal genaamd; ten Oosten van 't welke men een heerlyke Pagood des Konings leggen heeft, daar een schoon dorp bygeboud is.

Van dat Eilandje draeid de Rivier N. W. wel 1½ myl, daar men, na dat zy sich hier na 't N. O. ettelyke mylen gedraeid heeft, in 't midden van dese streek 't Chineesch Eiland (zynde wel ruim nog eens zoo mooi als 't vorige, en zeer fraei betimmerd) leggen ziet, dat ter linkerhand een zeer groot vlek zonder naam, en ter rechter een plaats, Crasen genaamd, aan een

een spruit, die in de Me-nam stort, heeft.

Hooger op weer N. O. aan, een stuk weegs henen, heeft men weer een fraei Tolhuis des Konings ter rechter, gelyk ook een weinig hooger de Thuin van onse Maatschappy, en een plaats, Wat-Prelaat genaamd; daar sich de rechter weer door 't N. na 't N. W. kromt, en daar men weder by een kleen Eilandje komt, dat aan zyn O. en N. mitsgaders N. W. zyde met een rifje beset is. Tegen over dit Eiland ter linkerhand heeft men 's Konings Werf, waar na men al hooger N. aan gaande, by 't quartier der Peguaanen, der Japanders, by de Araks-branderyen, 't quartier der Portugeesen, en zoo verder dan aan de stad Judia komt, zoo als zy sich zonder eenige bruggen op een Eiland in de Me-nam, en rondom van de zelve en van andere bekabbeld, vertoond.

Pas voorby 's Konings Werf, N. aan gaande, heeft men den hoek der vermoorde Macassaaren, en hun quartier, voorby 't welke men 's Konings goude Pagode, en veel andere heerlyke Tempels, Kloosters, en schoone gebouwen, ieder met zyn naam uitgedrukt, siet.

Dus verre gesien hebbende, wat 'er aan de Ooster-tak van de Me-nam, daar wy 't pas bevorens lieten, sich vertoond, zullen wy nu eens langs de W. tak de zelve vervolgen, en sien wat daar is.

Men ontmoet ter linkerhand 2, en ter rechterhand een dorp, Ban Thraay genaamd, waar by een zeer fraei gebouw des Konings legt. Hooger 2 a 3 mylen N. aan heeft men ter rechterhand een spruit, die in de Me-nam stort, en ter linkerhand weder een dorp; dog 2 mylen Noordelyker doet sich een groot vlek zonder naam ter rechter, en het vlek Ban Klang ter linkerhand, en pas benoorden 't zelve weder een spruit op, die in dese Rivier sich ontlast; waar na men ter linkerhand het vlek Wat-Hua-'t Pau, en zoo wat verder de stad Judia van die zyde met al hare prachtige Tempels, en verdere gebouwen, ontmoet.

Hier loopt de Rivier met een krommen draei na 't Westen en 't Z. W., alwaar men de schoone Pagode, Wat-Pret genaamd, en de fraeje Plantagie Tjoen Krot voorby zynde, zoo van die zyde, als ook nog van de N. O. zyde der stad, langs een andere tak der Rivier na Liwo (anders Livo of Loevo genaamd) loopen kan; dog als men langs die eerste tak loopt, daar de Rivier geheel na 't O. ettelyke mylen aan een draeid, daar men al mede een fraei vlek leggen heeft, dog draeid zy sich daar al ten eersten ook weer na 't N., daar zy dan een groot langwerpig Eilandje, waar op men 't vlek Wat-boet-Hakam genaamd, siet, en dat vry wel betimmerd is, maakt.

Liwo vertoond sig bewesten de Rivier. Hoe de Heer Ridder *de Chaumont* hier zyn tweede gehoor kreeg, sien wy klaar in zyn Reise, Fol. 190.

Ik zal my ook niet ophouden met de verdere plaatsen, hooger op om de Noord leggende, te beschryven, alsoo de Leser die klaar genoeg hier uitgedrukt siet, met dese en gene gebergten, of wel vlekken en dorpen met hare Siamse naamen, en te gelyk ook aangewesen, hoe de Rivier Me-nam al hooger om de N. uit het Binnen-Meir van Tsjamay, in 't N. na Tartaryen zyn oorsprong, zoo zommige willen wel 15 a 16 dag reisen boven de grensen van Siam, neemt, en dus met een swaren stroom van 't N. na 't Z. langs de stad Judia, en zoo verder na de Zee toe loopt, en met een groot geweld daar in stort, na dat boven drie groote stroomen sig met den anderen vereenigd hebben.

Dat de Koningen van Siam onder de grootste Koningen van 't Oosten gesteld werden, behoeve ik, alsoo dat reeds door zoo veel anderen gesegt is, niet te melden, behalven dat dit ook zeer wydloopig in de Reise van den Ridder *de Chaumont*, en by anderen, blykt. 's Konings Heerlykheit by zyn Vertooning.

Men siet dit ook alle jaar hier op een nadrukkelyke wyse, wanneer sig die Vorst na den Tempel van Nap-pe-tat, in het laatst van October, of in November, begeeft. Men kan dit in de Reise van de Heer *van Vliet*, fol. 19. sien. De Majesteit, die hy dan, en op verscheide andere dagen, als hy na Wat-si-ser-put gaat, vertoond, is ongemeen, hoewel hy anders dagelyx driemaal voor zyne Oversten en de Grooten des Ryks seer pragtig, eens met Zons opgang, daar na tegen den middag (wanneer hy ongemeen kostelyk uitgedost en sterk gejuweeld is) en eindelyk tegen 't ondergaan der Zonne, verschynt, daar dan de grootste Mandaryns zelfs voor de voet van zynen Throon ter aarde uitgestrekt leggen, en, zoo ras sig de Vorst vertoond, sig wat oprechten, om voor hem met hunne gevouwe handen boven 't hoofd, dat zy driemaal tegen de grond moeten buigen, op de allernederigste Oosterse wyse te Sombayen, een staat, waar in zy dan als de allergeringste slaven voor hunnen Heer voorkomen.

Nog meer blyken geven zy daar van met de Titels, waar mede zy hem aanspreken, en die hy sich in zyne Brieven van andere Vorsten laat aanleunen, latende sich Pretsjau Saleoe, dat is, 't lidmaat Gods, den Goddelyken Heer der onsterffelyke Zielen, den Goddelyken Heer, en wat dies meer is, noemen, ge- Zyn verwaande Eertitels.

N°. 36.

SIAMSCHE ROCHEVELLEN.

a. *Een Rochevel dat boven waardy is.*
b. *Een dito een Catt Siams Goud waardig.*
c. *Een dito van 30 Thayl Goud.*
d. *Een dito van 15 Thayl.*
e. *Een dito van 9 Thayl.*
f. *Een dito van 8 Thayl.*
g. *Een dito van 10 Thayl.*
h. *Een dito van 5 Thayl.*
i. *Een dito van 4 Thayl.*
k. *Een dito van Seven Thayl.*
l. *Een dito van 3 Thayl.*
m. *Een dito van 6 Maas.*

gelyk men in 't breede by *van Vliet*, en anderen, lesen kan. Ja zelfs een Gesant, voor den Koning verschynende, gaat, zoo als hy in 't Paleis komt, op de aarde sitten, en legt zyn handen op zyn hoofd, ten teeken van eerbied, en, aan de voet van de Gehoor-zaal gekomen zynde, valt hy op zyn knien, en kruipt op zyn handen tot in de Zaal, verschynende zoo voor den Koning, ontrent 30 voeten van de plaats, daar hy op den Throon sit, die 10 of 12 voeten hoog is.

In oude tyden plagt hy een inkomen, van tusschen de 3 en 400 tonnen gouds te hebben; dog in de later tyden is dat merkelyk verminderd, alsoo het nu maar 4 of 5 millioenen bedraagd; 't geen uit de Waaren, in zyn land vallende, en uit den handel, die daar gedreven werd, voortkomen moet.

Ieder ploeg moet hem een Foewang opbrengen; ook geniet hy de thienden des velds, behalven dat 'er ook groote velden voor hem bezaeid werden.

Waaren, hier vallende, of getrokken. En Roche-vellen afgebeeld.

De Waaren, die hier vallen, zyn dese: Ryst, *Gommelak*, swart of nat Lak, Wierook, Olie, Cassie, swarte Candysuyker, Sappan-hout, Tin, Olifants-tanden, Arak, Koejen- en Buffels-huiden, Cambodische Nootjens, Harten-vellen, Gutta Gambar, Poetsjoc, Vogelnestjens, die uit Tonkin en Coetsjientsjina hier komen, &c. en voor al ook kostelyke Roche-vellen, die wonderlyk veel in weerde verschillen, gelyk men aan de gene, die hier op de plaat N°. 36 afgeteekent zyn, sien kan. Ook valt hier veel dog slegt Goud, Zilver, Lood, eenige gesteenten, als, Diamanten, Saffieren, Agaat, Magneet-steen, Yser, Staal, Salpeter, Indigo, allerlei Timmer-hout, Djati-balken, Agel-hout, Zout, Peper, dog weinig; gelyk men Fol. 62. in de Beschryving van *van Vliet* in 't breede siet; van alle welke Waaren de Koning de opper-Handelaar, gelyk in meer Ryken van 't Oosten de gewoonte is.

De Waaren, die men hier invoerd, of trekt, zyn dese: Lakenen, Cattoen-garen, Klatergoud, gemeen Lywaad, Salampoeris, smalle Suratse Chitsen, gebleekte Dongris-pakken van Jaffanapatnam, rood-Cattoene Garen, Madasons, Vermilioen, Goud-ledere Spiegels, Caleatours-hout, ook allerlei Speceryen, met groote winst.

Volkeren, waar mede die Vorst handeld.

De Volkeren, met welke dese Vorst over dese Waaren handeld, zyn verscheiden. De Chineesen zyn onder de zelve niet alleen de oudste, maar ook wel de voornaamste, die daar, gelyk over al, een groot leven in den handel brengen, behalven dat zy veel goede Ambagts-lieden, en Konstenaars, uitleveren.

Dus handeld hy ook met die van Arracan, met welken Vorst dese Koning in goed verstand was tot A°. 1628, wanneer een geweldenaar aan de Kroon quam.

Grooten handel plagten de Japanders op dit Ryk te doen, gelyk men hier ook een groot Japans quartier, al van oude tyden, had, alsoo men de Herten-, Buffels-, en Rochen-vellen, sterk van hier derwaarts trok; en schoon dese Vorsten ook wel nu en dan Gesanten aan malkanderen gesonden hebben, heeft dat egter met de Japanders maar tot A°. 1630 geduurd, alsoo zy dien dwingeland niet wilden erkennen, om welke en verscheide andere redenen men de Siamse Gesanten onverrichter zake uit Japan terug gesonden heeft.

Even zoo handelde dese Koning van Siam ook wel met die van Atsjien, Patani, Keda, Perah; en met die van Banjar-Massin op 't Eiland Borneo; dog heeft wel den meesten handel met de Portugeesen en Nederlanders gedreven; waar van wy naderhand breeder zullen spreeken.

De voornaamste Handel-plaatsen hier.

De voornaamste plaatsen, daar dese handel geschied, zyn, buiten de Hoofdstad, Tanassery, of deszelfs Hoofd-plaats Mergim, en Ligoor, welke eerste plaats op 11, gelyk de tweede op 8 graaden, 30 minuten Noorder breedte legt, en die van Mons[r]. *Laubere*, *Tachart*, *Boogaard*, en anderen reeds zoo wel beschreven zyn, dat wy niet noodig oordeelen, daar meer af te seggen.

Het land van Siam brengt ook, gelyk alle andere landen van Indien, allerlei Indische Vrugt-boomen voort, zoo als wy die reeds meest onder de stoffe van Amboina beschreven hebben, of die verder door den Heere *van Rhede*, in zyn *Hortus Malabaricus* beschreven zyn; de Sappan-boom is hier een zonderlinge boom, hoewel hy ook op Bima valt.

Men wil, dat 'er ook eenige Kaneel groeyt, dog die veel slechter, als de Ceylonse, is.

Het Agel- of Aloes-hout, oordeeld men hier vry beter, als 't geen in andere landen van Indien valt; dog echter zoo goed niet, als 't Calambac-hout (een bysondere soort van 't allerseldsaamste Agel-hout) 't geen in Coetsjientsjina, Tsjampa, en daar om streeks, groeit.

Berg-stoffen.

Gelyk men hier een menigte van fraeje Mineraalen en Bergstoffen heeft (te voren onder de Waaren te sien) alsoo is 'er een, die zy hier Tambac; dog die men anders doorgaans Sowassa noemd, zynde eigentlyk geen zuiver mineraal, maar een zeker mengsel van goud en koper. Daar zyn 'er, die meinen dat het een diergelyke soort van koper geweest zy,

als men wel te Corinthus vond, die 't goud zeer na quam; andere houden het voor Orichalcum der Ouden; dog die schynen niet te weten, dat het door konst gemaakt werd. Het valt hier veel; dog zoo goed niet, als op Borneo en Sumatra.

Munt der Siammers.

De munten, die men hier heeft, zyn verscheide. De Tikal, een fraeje silvere munt (die by Monsr Loubere zeer wel afgebeeld is) doet 32 stuivers. Het schynen twee heupen tegen een te zyn, waar op men 2 kleene merkjens siet. Daar zyn ook halve, en quart Ticals, en Maasen, die ook van 't zelve fatsoen, dog maar 6 a 7 stuivers ruim weerdig zyn.

De Foewang, die al mede zoo is, doet maar 3½ stuiver; de Sampay 1¾ stuiver, en de Payning 12 penningen ruim. Ook gaan hier Maldivise Cauris, en zekere Schelpkens van Borneo, van welke 'er 6 a 700 een Foewang doen.

Gelyk de Siammers ten deelen van de Chineesen, Peguanen, en Coetsjientsjisen oorspronkelyk zyn, alsoo sweemen zy in weesen, taal, en gebeerden, zeer sterk na de zelve; dog zy vallen bruiner als de Chineesen, en zeer plat van wesen; ook zyn zy de langste niet, kort en wat stomp omgekromt van neus, swart van tanden (die zy met zeker vernis zoo maken, en dat by hen een groot cieraad is) zonder baard, en zeer groot van ooren.

En hun taal, schrift, &c.

Hun taal is als een bysonder Dialectus van 't Chinees, en heeft dese, gelyk de Tonkinse, Coetsjientsjineese, Cambodische, en Quinamse taalen, zeer groote overeenkomst met de zelve, en hoewel ieder een taal op sich zelven is, konnen nogtans de Geleerden malkanderen in hunne schriften meest verstaan, alsoo hunne Characters, en letter-greepen (waar van sig wel de Geleerden, doch geensins de gemeene lieden onder hen bedienen) een en de zelve zyn; dog de uitspraak van ieder deser volkeren, van zulken Character, verschild geweldig veel.

Buiten hun gemeene, hebben zy nog een Hoofd-taal, waar in de zaaken van den Godsdienst door hunne Priesters beschreven wierden. Zy wierd ook wel de Balische, en ook de Sanscritse taal genaamd, die met haren Godsdienst ook haren oorsprong van de Kust Choromandel heeft, en alleen hunne Talapoins, Priesteren en Geleerden bekend is.

Zy maken hun papier van oud Cattoen, en ook van de schors van den boom Ton Coe; dog het valt zoo glad en effen niet, als 't onse.

Hier op schryven zy met Chineesen Inkt, en met een griffie of een priem, ook op bladen, byna als de Palm boom, Tan en de bladen Baïlan genaamd, die zy lang-werpig vierkant snyden, en maken hunne boeken uit een lang blad, dat zy niet rollen, maar even als een scherm, in de lengte, dog niet in de breedte, toevouwen.

Zy schryven niet by Characters, als de Chineesen en Japanders, maar by regels van de hand, en duidelyke woorden, volgens hun A. B. C., waar in zy 46 letters hebben. Dog weten van geen ortographia, en maken tusschen klinkers en medeklinkers geen onderscheit. Ook kennen zy geen teekenen van onderscheiding in een sin, als commata, puncta, &c. Egter is hun schrift fraei, en gelykt eenigsins na Italiaans.

Het is een zeer goedhertig, dog luy en traag volk, waar mede egter wel om te gaan is; hoewel zy trots en hovaardig van gang, vry wat bedrieglyk, leugen- en snap-agtig vallen. Ook zyn zy doorgaans kleenhertig voor den vyand, dog wreed tegen die genen, daar zy meester over geworden, of die van hen verwonnen zyn. Zy hebben van sich zelven, en van al wat in hun land is, zulke groote gedagten, dat zy meinen, dat daar niets by te vergelyken is. De Mans zyn doorgaans groote Heeren, en de Vrouwen hunne slavinnen, die 't werk doen, en nevens hunne slaven werken moeten. Eenige egter erneren sich met visschen, vaaren, den landbouw, of met eenig Ambacht, en ook wel met 't aanqueken van vee; hoewel 'er ook groote Kooplieden onder hen gevonden werden.

Hunne kleeding en spyse verschild niet veel van andere Indianen, gelyk men die zeer net in 't Werk van *A. Bogaard* en andere, beschreven siet.

Hunne Huwelyken.

Zoo men hier trouwen wil, moet men met de ouders van de dochter spreeken, en zyn Bruid met een Bruidschat van hen koopen, en schoon zy 'er verscheide hebben, hebben zy egter maar een voorname Vrouw, daar al de andere onder staan.

Ook ontdekt men dit onderscheid aan de naamen, die dese verscheyde Kinderen aan hunnen Vader geven: want die van de eerste Vrouw noemen hem Po, of Vader, en die van de andere Vrouwen Po Tsjaon, of Heer Vader.

Een man mag hier zyn Nicht, en ook wel twee Zusters na malkanderen, dog niet te gelyk, trouwen; dog de Koningen sien daar niet na, en trouwen niet alleen hunner Vrouwen Zusters, maar ook wel de Moeders en Dogters te gelyk (gelyk A°. 1633 geschiet is) ja daar zyn 'er geweest, die sich met hun eigen Dogters vermengd hebben, om dat zy oordeelen geen weerdiger nog hooger bloed te konnen verkiesen.

De Vorst, die A°. 1689 regeerde, had zyn eigen Zuster ten Gemalin genomen,

teel-

teelde daar een Dochter by, met welke hy naderhand getrouwd is, en die *Nang Fa*, of den jongen Hemel, genaamd wierd. Onder de gemeene lieden egter vind men doorgaans maar een Vrouw.

Het recht van een man is hier zoo groot, dat hy zyn vrouw en kinderen (uitgenomen zyn eerste vrouw, die hy egter wegzenden kan) mag verkoopen; maar zy mogen nog malkanderen, nog hunne kinderen, dooden.

Over-spels straffe.

Hy mag ook van zyn vrouw scheiden, als hy wil, en weer met een andere trouwen; maar van overspel hoort men hier weinig, alsoo een overspeelder en overspeelster, beide voor den Olifant, den Beul van dit en veel andere Oosterse landen, geworpen, in de lucht geslingerd, op zyn tanden gevangen, en vorder te pletteren getrapt werd.

Hunne huisraad is meest gericht na de slegte huisen, in welke, gelyk ook in spyse, zy 't naast by de Chineesen te vergelyken, hoewel die wel zoo prachtig zyn.

Siekte-genee-sing.

Wanneer zy hier siek werden, geneesen zy of sich zelven, of door Inlandse artsen, en genees-vrouwen, hoewel zy geen kennis van de Genees- Heel- of Ontleed-kunde hebben. Ook zyn zy vol Bygeloove, en daar door ook aan die gedagten vast, dat veele door toovery siek gemaakt, en dierhalven ook zoo weer moeten genezen werden, waar in zy veel andere Oosterlingen gelyk zyn.

Hare Lyk-bhande-lingen.

Hunne dooden zyn zy gewoon niet te begraven; maar te verbranden, uitgenomen van zulke, die sich zelven om hals gebragt hebben, of verdronken, onder de voet gestooten, of ook van de kinderpokken gestorven zyn, welke zy of in de Bosschen, of in de Rivier werpen, geloovende, dat der zelver zielen alomme nog swerven, om ook andere menschen zoo veel quaad, als zy maar konnen, te doen.

Met wat voor een pragt die verbranding der Grooten geschied, welkers toestel wel eenige maanden of weken aan een duuren kan, zou men naeuwelyx gelooven. In welken tusschen-tyd de dooden gestadig beweend, en van de bloedverwanten rouw, op hunne wyse, gedragen, dat wel 't kragtigste door 't afscheeren van 't hoofd-hair vertoond, en 't geen, by de dood van een Koning, van alle de onderdaanen, op een hooge straffe, gedaan werd.

Hoe bedroefd men dan is, kan men daar uit afnemen, dat 'er ondertusschen op allerlei speeltuigen, en op fluiten gespeeld, speelen vertoond, en vuurwerken aangesteken werden. Nogtans is men dan met H. bedryven besig, 't zy met aalmoessen aan arme lieden te geven, of wel met de Priesters voor de Ziel, en welstand van den overleden te laten bidden.

En alsoo dit verbranden met zynen toestel geld kost, zal de armste Siammer zelf altyd zorg dragen, dat 'er een penningsken over blyve, waar van hy eerlyk kan verbrand werden.

Daar na werd de assche des overleden by een gesameld, in een kistje bysonder gedaan, met H. Olie gesalfd, en dan in een van hunne Tempelen begraven.

Wy zouden meer daar van konnen schryven; dog dan 't zelve 'er af moeten seggen, dat by anderen reeds overvloedig gelegt is, weshalven wy hier van afstappen.

'T Erf-regt hier.

Zoo de ouders komen te sterven, erven de kinderen, en by gebrek der zelven, de broeders en zusters, daar na de ouders, en als die ook ontbreeken, zusters en broeders kinderen, waar na, alsoo men hier niet verder erven mag, de Koning erfgenaam van alles is; dog volgens de wetten der Siammers, gaat het deel van de gestorvene in drie deelen, een deel voor den Koning, het tweede voor de Priesteren, om 't aan de uitvaart te bekostigen, en 't derde voor de vrouw of kinderen, dat dan weer in een minder deel voor de bysitten en hare kinderen verdeeld werd.

's Ko-nings op-permag-tige rege-ring.

De Koning van Siam is een Vorst, die volslagen Oppermagtig heerscht, en van geen Grooten des Ryks eenigsins afhangt. In tegendeel moeten de Grooten (gelyk wy reeds getoond hebben) als slaven, ganlch ter aarde nedergebukt, voor hem verschynen, gelyk hy ook van alle zyne onderdaanen byna als een God geëerd en gediend wierd.

In oude tyden plagt hy wel eenigsins onder de Wetten, by hunnen eersten Vorst gemaakt, te staan, by welke hem belast wierd, zyn Raaden te moeten hooren, en sich na de meerderheit van stemmen te richten; maar zedert dat het aloud Koninglyk bloet, door zekeren geweldenaar A°. 1630 vergoten wierd, zyn ook al die Grond wetten, met alle de macht der oude Mandaryns, met voeten getreden, en hy, en zyne nazaaten hebben volslagen onafhankelyk geheerscht. En schoon hy dese en gene zaaken noch wel aan zyne Ryks-Raaden voorsteld, zal niemand van hen zoo stout zyn, om hem iets te raaden, dat hem nadeelig zou konnen wezen.

Zyn Erf-genaam.

Zoo hy sterft, erft zyn zoon, en anders zyn broeder, de Kroon; dat echter, na dat de macht van desen of genen Vorst was, wel eens verwisseld is; maar dochters erven hier geen Kroonen.

Zyn Krygs-macht.

Zyn Krygs-macht te water en te land, is zeer groot, en zyn Oorlogs-tuigen zyn goed

goed en menigvuldig. In eene week kan hy 2 a 300000 man by een krygen, en zyne Legers bestaan gemeenelyk uit ettelyke honderdduisenden, die hem op hun eigen kosten, als hy 't maar vorderd, moeten dienen, daar 't hem behaagd; hoewel hy noch zomtyds aan de zelven wel eens de gunst bewyst, van hen eenige drooge Ryst te geven, wanneer zy daar zelf niet voor hebben konnen zorgen.

Zy voeren meest pyl en boog, ook wel lange en korte pieken, doch veelen van hen weten ook met Roers vry wel om te gaan, andere weer gebruiken schild en swaard.

Kanon, Donderbussen, en diergelyke Oorlogs-tuigen, hebben zy nu en dan mede wel; maar weten 'er niet wel mede om te gaan; alsoo hen in alle de Krygsvoorvallen 't hert ontbreekt.

Zy zyn ook van Ruitery voorsien, dog hebben daar niet veel aan, vermits die maar een houwer en een ledere schild hebben.

Zy gebruiken ook veel Olifanten, met gewapende mannen 'er op, in den Oorlog, die wel de voornaamste Ruitery van hun Leger, en 't grootste deel van hunne hope, wegens een goeden uitslag uitmaken, alsoo zy hen daarop voornamentlyk vertrouwen. Weshalven zy ook dagelyx hun werk 'er af maken, om dese dieren ten Oorlog te oeffenen, en te gewennen, dat zy voor geen Kanon schrikken; hoewel 'er ook veel tot het na-voeren van 't Geschut, bagagie, en de levens-middelen gebruikt werden.

Dus heeft hy ook een groot getal van Galeyen, en andere Vaartuigen, die ten Oorlog toegerust, en van al het nodige, om zyn Vyanden daar mede afbreuk te doen, voorsien zyn. Dog zy voeren geen swaarder Geschut, dan kleene Bassen, waar mede zy egter noch al veel zouden uitvoeren, zoo zy zoo kleenhartig niet waren.

Wat fatsoen hunne Vaartuigen, of hunne Balons en Speel-vaartuigen hebben, en hoe kostelyk en cierlyk die opgetoid zyn, kan men in de Reisen van den Ridder *de Chaumont*, van *A. Bogaard*, en anderen sien, daar zy zeer net afgebeeld werden.

Behandeling der Gerichts-zaaken.

Omtrent hunne Gerichts-zaaken hebben de Siammers een zeer nette ordre, alsoo men by hen, volgens de wetten des lands, die alle in de H. Taal beschreven zyn, vonnist; maar behalven be Gerechts-banken in alle de steden, is 'er als een Hooge Raad, of opperste Hof des Gerichts, in Judia, bestaande uit negen Raaden, zynde vyf Ovaas, twee Opra's, en twee Olangs, die de zaaken zonder verder beroep afdoen.

Zoo 't nochtans gebeurd, dat hen eenige sware doch twyffelachtige zaaken voorkomen, waar aan de noodige getuigen of bewysen ontbreeken, moeten de verschillende partyen met een zonderlinge en zeldsame wyse van eed-sweering hunne zaak goed maken, en de zelve bewyzen, 't zy met onder water te duiken, 't zy met de handen in ziedende Olie te steeken, of wel bloots voets over 't vuur, of heete plaaten te gaan, of ook wel met een besworen klomp in te slikken, waar van wy breeder onder de zaaken van hunnen Godsdienst zullen spreeken.

Gelyk de Siammers hunne tyden van droefheit hebben, alsoo ook van vreugde, op welke zy sich met verscheidenerlei Speeltuigen, na hunne lands wyse, vermaken. Zy hebben een soort van Violen, met 3 snaaren, die zy Trò noemen; en een soort van Blaas-tuigen, Pi genaamd, die eenigsins na onse Hautbois gelyken.

Ook hebben zy een soort van Trompetten, en hunne verdere Speel-tuigen zyn Gongen, en Tifa's, of Oosterse Trommelkens, die wy bevorens reeds beschreven, en afgebeeld hebben.

Dieren, en 't ongedierte hier.

Men heeft hier ook veelerlei soorten van groote en kleene dieren, en zeer veel ongedierte.

Ongemeen werd men hier van de mieren, en voor al van de witte mieren geplaagd. De muggen zyn hier zoo ongelooevelyk veel en groot, dat zy in staat zyn om iemand byna dood of blind te steken. Dus heeft men 'er ook duisendbeenen, en vuur-vliegen in meenigte.

De witte Olifant, &c.

Gelyk onder de groote dieren hier de Olifant de voornaamste is, alsoo siet men die hier zeer groot, van 10 a 11 voeten hoog, en menigvuldig in de Bosschen van verscheide soorten.

Men heeft 'er gemeene van kouleur, en ook witte, en roode Olifanten, gelyk de Koning van Siam in zyn trotse Eertitels ook daar op roemd, dat hy die besit.

De roode is mede wel zeer zeldsaam, van welken de Siammers ook wonderen weten te verhalen; maar de witte is veel ongemeener, en voor hooger en Heiliger, niet alleen by hen, maar voor al ook by die van Pegu geacht, alsoo hem die als iet heiligs aanbidden.

Dese werd zeer zelden gevonden, en als hy al geworpen werd, werd het voor een wonder geacht.

A°. 1568 zond de Koning van Pegu, gehoord hebbende, dat 'er in Siam een witte Olifant was, een Gesant met groote Geschenken aan dien Vorst, biedende verder aan die van Siam, om hen alles, wat zy voor dit dier begeerden, te wil-

willen geven; doch die van Siam, niet genegen dit dier te missen, wilden na geen bidden en smeeken om het zelve luisteren, waar over de Vorst van Pegu zoo vertoornd wierd, dat hy goed vond, hem daarom alleen den Oorlog aan te doen, gelyk dat ook verder zyn welvaren gekost, en zynen ondergang veroorsaakt heeft.

In 't jaar 1570 had de Koning van Pegu (zoo *Vincent le Blank* getuigt) vier witte Olifanten voor zynen wagen.

Wat voor A°. 1633 wierd 'er een jonge witte Olifant in Siam gevangen, waar over die Vorst wel zeer verblyd was; doch het duurde niet lang, alsoo hy in 't gemelde jaar schielyk stierf, waar over zyn Majesteit zoo ontset was, dat hy belastte alle de slaven, die op dit beest gepast hadden, om te brengen. Ook betoonde de Koning zelf voor dit dood beest noch een groote eerbiedigheit, belastende het zelve by een van de voornaamste Tempels te begraven, en een Pyramidaal huisken boven het graf te maken; doch naderhand wierd het weer opgegraven, en met een grooter pracht en statie, dan men oit ontrent de grootste Mandaryns had sien vertoonen, verbrand, de assche versameld, en weder by den vorigen Tempel begraven.

A°. 1635 wierd 'er in 't Bosch boven Judia een geworpen, waar van de Siammers, en zelf zeer geloofweerdige en aansienlyke lieden onder hen, dingen verhaalen, die byna niemand, als hy die hoord, gelooven zal.

Dit dier quam in de maand Mey spierwit te voorschyn, en zoo ras de Koning 'er bericht af gekregen had, zond hy *Oya Poeceloek*, met vier anderen van de grootste Manderyns, om te vernemen, of het ook zoodanig gelegen was, als men hem bericht had.

Na dat zy nu by dit dier gekomen waren, vonden zy het schoon, en ongemeen wit, waar van zy den Vorst ten eersten kennis gaven.

De Koning, hier over zeer verblyd, alsoo hy dit voor een groot geluk hield, ging zelf met een zeer prachtigen stoet van Grooten 'er na toe, om dit zelf te besichtigen, en dan het dier als in een processie of ommegang na de stad te geleiden. Doch hy was zoo ras niet ter plaats, daar het sich onthield, te land gestapt, of dit dier was swart geworden, waar over alle dese Mandaryns zeer verbaast wierden, ten deelen uit verwondering over dit zeldsaam voorval, maar voor al uit vreese van door den Koning voor leugenaars en bedriegers aangesien, en daar over dan van hem gestraft te werden; maar *Oya Poeceloek* ten volle van de waarheit dezer zaak overtuigd, en door de agting, die den Koning voor hem had, verseekerd zynde, dat zyn zeggen by den Vorst ingang hebben zoude, nam de vryheit van hem dit te melden, waar over de Koning, wel verre van dit qualyk van hem, of van anderen te nemen, niet minder, dan zy, verbaast was.

Hy ging dit wonderbaar beest ten eersten sien, en bracht het als de grootste zeldsaamheit, oit in zyn Hof gesien, in de stad Judia, alwaar 't, na eenen nacht Koper-rood geworden en gebleven is, gelyk dit ons Opperhoofd toen zelf uit de mond van den voornoemden *Oya*, een zeer net en naeukeurig Heer, verstaan heeft.

En om te toonen, dat 'er meer zulke roode Olifanten zyn; de Koning van Siam had in dat zelve jaar noch een volwassen en ongemeenen grooten Koperrooden Olifant, die, om zyn wonderlyke schoonheit, en zeldsaame grootheit, van hem voor den Prins der Olifanten geschat wierd.

Ontrent desen tyd was 'er ook een witte jonge Olifant, by Corassima, dicht aan 't gebergte van Cambodia, gevangen, die noch in 't Bosch opgevoed wierd.

Eenige jaaren voor A°. 1636, zoo de Heer *Joost Schouten* getuigd, zyn hier ook twee jonge witte Olifanten gevangen; doch niet lang daar na, tot groote verslagenheit van dien Vorst, gestorven.

Ten tyde, als de Ridder *de Chaumont* hier A°. 1685 quam, was 'er een witte Olifant; dog A°. 1687, wanneer Monsr. *de la Loubere* verscheen, was dese al dood; doch dit smertelyke verlies wierd noch in dat zelve jaar, den 9 December, door het te voorschyn komen van een anderen vergoed, hoewel hy toen noch niet gevangen, en noch in 't Bosch was. En in dien tyd was 'er in Siam geen witte Olifant, dan dese alleen, te sien.

De Siammers eeren desen witten Olifant niet alleen als de Prins van alle anderen, maar zyn van oordeel, dat 'er, buiten dese Vorstelyke waardigheit, zelf iet Goddelyks in dese dieren te bespeuren is, waarom zy die niet alleen zeer verre boven alle andere achten, maar ook als Goddelyke eere bewysen, niet alleen om zyn witte verwe, maar voor al om derselver groot en boven-natuurlyk verstand, 't geen in de zelve allenthalven zeer sterk doorschitterd: gelyk dit ook de eenige reden is, waarom zy gemeenelyk uit silvere en goude servicen gediend, en, by tyden van siekte, zelfs van de grootste Mandaryns bewaakt, en opgepast wierden, en gelyk zy sich, na 't zeggen der Siammers, wanneer men hem veel eere aandoet, en een prachtige statie geeft, zeer verblyden,

en zeer moedig 'er op zyn, alsoo bedroeven zy sich zeer, wanneer zy bespeuren dat men hen verachtelyk behandeld, en die eere benecmd.

Buiten den Olifant (van welkers vangst elders breeder gesprooken is) heeft men hier ook den Rhinoceros, en een groot getal van dese dieren; die zelden levend, en meest in strikken gevangen, of geschoten werden, en wanneer de Siammers den Hoorn, of ook 't sweet, en 't water der zelve konnen bekomen, meinen zy een schat gevonden te hebben.

Hier zyn ook zeer veel swâre Tygers, wilde Buffels, Stieren, Koejen, Elanden, zeer veel Herten, Hinden, die zy meest maar om de vellen dooden. Paarden, Bokken, Geyten, Katten, en diergelyken, vallen hier ook veel. Caymans, of Krocodillen, zyn hier menigvuldig, ook weten hunne geestelyken die te besweeren, en geven voor, dat zy die ook verre van Judia bannen, dwingende de zelve om beneden Bankok te blyven, en, zoo zy nader komen, vangen en straffen zy de zelve; doch, hunne besweering nagespeurd zynde, is enkel bedrog, alsoo zy die met een bond, of iet anders aan een hoek geslagen, behendig vangen, en aan 't volk wysmaken, dat zy die besworen hebben. Hoewel 'er zyn, die sich, door de zelve dagelyx te voeden, zeer gemeen 'er mede weten te maken.

Men siet hier ook veelerlei slag van Vogelen, namentlyk: Arenden, Paeuwen, Gansen, End-vogels, Hoenderen, Duiven, Papegaejen, Perkieten, Kraejen, by uitstek veel, Musschen, en een soort van onbekende Vogels, die zeer cierlyk van vederen, en welke zoo wonderlyk met allerlei kouleuren geteekend zyn, dat men 'er over verbaast moet staan, waarom zy ook zeer sterk van de Chineesen, en andere volkeren, gesocht werden.

Nu en dan verneemd men in de Golf of Bocht van Siam, wel eens een Potskop, of een soort van Noordkapers, of Vin-visschen.

TWEEDE HOOFDSTUK.

V*An de stoutheit der* Japanders. Portugeesen *hier gekomen.* Zaaken *der* Macassaaren. *Van de* Nederlanders. Brief *van den Koning aan de Heer* Maatsuyker. *Lyst der* Siamse Opperhoofden. *Van de* Engelschen *en* Franschen. *De Griek* Faulcon *beschreven. Zeldsame Staats-omwenteling hier, en schrikkelyke dood van* Constantyn Faulcon. *Eenige bysondere zaaken der Koningen van* Siam. *Van het Koningryk* Patani, *en onsen* Handel *daar.*

Van de stoutheit der Japanders.

GElyk de Koningen van Siam altyd zeer sterk voor den Handel, en de vertiering van Koopmanschappen geweest zyn, alsoo hebben zy van ouds hier groot werk van de Japanders gemaakt, voornamelyk, om dat zy daar jaarlyx met groote kapitaalen silver, die zy met hun eigen Jonken overbrachten, verscheenen, waar mede zy een groot getal van Herten- en andere vellen, in Japan zeer getrokken, inkogten, waar op zy groote winsten hadden. Behalven die Japanders, die dan zoo over en weder voeren, waren 'er ook verscheide, die, door de vruchtbaarheit van dit land, en door den overvloed der levens-middelen, gelokt, sich hier nedersetteden, van welke metter tyd het Japans quartier hier aangegroeid is, en waar door dan ook tusschen dese Vorsten over en weder verscheide gesantschappen opgekomen zyn.

Het duurde al een geruimer tyd, dat zy hier in veel rust leefden, en groote voorrechten genoten; gelyk de Japanders een trotse Natie zyn, die zich of uit wraak, of wel uit andere groote insichten, niet ontsien de stoutste zaaken, die men sich verbeelden kan, uit te voeren, waar van wy een klaar bewys in 't gevangen nemen van de Heer *Nuyts*, Landvoogd van Tayouan, in zyn eigen vesting aldaar gegeven hebben, alsoo hebben zy hier in Siam ook een zaak ondernomen, waar over de gantsche wereld moet verbaast staan: want wat voor A°. 1636 vry sterk hier in getal toegenomen zynde, hebben zy sich verstout het Paleis van den Koning met de uiterste wanhoop aan te tasten, en den Vorst in zyn eigen vertrek met een weergaloose hoogmoed en stoutheit niet alleen gevangen te nemen; maar den zelven (alsoo de Siammers zeer lathertig, en tegen hen in verstand of in dapperheit niet opgewassen zyn) ook zoo lang in hun geweld te houden, tot dat hy hen eerst met veel voorrechten begunstigd, de zelve zeer dier besworen, en met zwaare eeden belooft heeft dit noit te zullen wreeken, en hen ook tot het einde van zyn leven als zyn lyf-wacht te zullen gebruiken, gelyk dat ook (moge-

gelyk om dat men toen niet anders kon) nagekomen is.

Naderhand echter, na dat die dwingeland, die al 't Koninglyk bloed hier uitroeide, waar in zy hem seer behulpsaam geweest syn, aan de Kroon geraakt was, heeft hy, van hen mede eenige donkere wolken vreesende, middelen bedacht, om sich van hen eensklaps, en dus te gelyk van alle vreese te ontslaan, gelyk hem dat eindelyk soodanig gelukt is, dat sy alle, ontrent 600 man sterk, uit dit Ryk vertrokken, of heimelyk gedood zyn, waar door 'er pas 70 of 80 in Japan weder keerden.

Hier uit sou men moeten en mogen vast stellen, dat die Koning noit weer eenige Japanders in syn dienst sou hebben willen gebruiken, al was 't maar uit vreese, dat sy, volgens hunnen wraaksuchtigen aard, dit laatste bedryf des Konings hem souden trachten betaalt te zetten; maar tegen veler gevoelen en raad heeft hy die genen, die gevlugt waren, selfs weder ingeroepen, om dat hy (soo men voorgaf) vreesde, dat sy om sich aan hem te wreeken, echter wel middel vinden zouden, waar op 'er dan 70 of 80 weer gekomen zyn, aan welken hy een schoon stuk lands gegeven, en verscheide groote voorrechten verleend heeft.

En hier van is het jegenwoordig Japans quartier metter tyd gegroeid. Hy gaf toen aan hunne drie voornaamste Hoofden ongemeene Eertitels, en verdeelde hen onder een van zyne Mandaryns.

Daar boven heeft hy door den Berkelang verscheide bysondere Gesanten met geschenken aan de Gouverneurs van Nangasacki gesonden, om sich wegens zyn vorig bedryf te verschoonen, en hen zyn vriendschap aan te bieden, hen zelf, om te komen handelen, uitnoodigende, hoewel de Japanders hem (gelyk wy onder de Japansche zaaken hier en daar in het Dag-register aanhalen) zeer verachtelyk daar op behandeld, zyn Gesanten met smaadheit te rug gesonden, en hem openbaar verweten hebben, dat hy een Usurpateur, een Roover, en Geweldenaar was, dien zy niet erkennen wilden, alsoo hy zyn handen met het bloed der regte Koningen zoo schandelyk beswalkt had. Ja zy zonden hem de Jonk met goederen, zoo geladen als sy was, te rug, zonder 'er iets van in hun land te willen hebben, of zonder den Gesant te willen hooren spreken.

Dese smaad heeft hy moeten opkroppen, en naderhand, op aanrading der Japanders, hier noch woonende, doch zeer verarmd, en daar uit eenige voordeelen hoopende, verscheide malen getracht, om dit stuk te boven te komen, en den handel herstellen; doch alles is vergeefs geweest, alsoo de Keiser van Japan aan alle Japanders reeds geboden had, niet uit hun land te gaan, en te gelyk aan alle, die 'er buiten waren, verboden, oit weer in hun land te komen.

Dat de Portugeesen lang voor onse Natie hier geweest, en gehandeld hebben, is al eenigsins, uit 't geen wy bevorens gesegt hebben, gebleken; dog hier zullen wy dit klaarder aanwysen. Portugeesen hier gekomen.

Dit schynd zyn begin genomen te hebben, zedert dat *Alfonsus Albukerk* A°. 1510 Malakka ingenomen, en aan den Koning van Siam daar kennis van gegeven heeft, 't geen dien Koning zeer aangenaam was, gelyk hy ook een verbond met hem gemaakt heeft, zeer verblyd zynde, dat zyn land, dewyl hy het dog niet had konnen veroveren, in hunne handen geraakt was.

Na dien tyd hebben de onder-Koningen van Indiën, mitsgaders de Portugeesche Landvoogden van Malakka, verscheide Gesanten en kostelyke geschenken aan desen Koning gesonden, die weder door zyne Gesanten, en met geen minder geschenken van daar beantwoord zyn.

Daar op is dan verder het toestaan van den handel aan de Portugeesen, door dit gansch Ryk, en daar beneven die gunst gevolgd, dat de Koning hen toegestaan heeft, hier een Kerk te bouwen, en hunnen Godsdienst hier te oeffenen; verleenende ook aan den Pater of Priester van die Kerk een maandelyx inkomen; en gelyk de Portugeesen hier quamen handelen, alsoo stond de Koning ook aan zyne onderdaten toe, om op Malakka te vaeren, en allerlei levens-middelen daar met hunne Jonken te brengen.

A°. 1516 of 1517 is *Duarte Celio* hier ook als Gesant met Brieven van Koning *Emanuel* geweest, dien toen zeer statelyk en vriendelyk van den Siamsen Vorst ontfangen, en met zeer aansienlyke geschenken te rug gesonden is.

Hier door zyn zy, schoon van nature trots en quaadaardig tegen ons, nog opgeblasener en quaadaardiger geworden, sig niet ontsiende om ons hier ook, even als in Japan, den voet dwars te zetten, met ons by den Vorst als een deel Zeeroovers, en een volk zonder regeering, die niet te vertrouwen waren, af te maalen.

In de eerste tyden wierd daar al veel van geloofd; maar, na dat die Vorsten wat meer licht hier af kregen, en zoo ons, als de Portugeesen, wat beter hadden leeren kennen, wierd 'er niets meer van aangenomen, en hen klaar aangetoond, wat agting die Vorsten voor ons hadden, niet tegenstaande zy al voortgingen met

1624. ons swart te maken; waar mede zy wel niets wonnen; maar egter hunnen aard volgden, zynde dit, dewyl zy, na onse komst hier, zeer begonnen te verarmen, het eenige, waar mede zy sig nog wat konden kittelen; hoewel hen de Koning anders nu en dan wel openbaare blyken van zyn ongenoegen, over 't ongelyk dat zy ons somtyds deden, getoond heeft, waar van geen geringe blyk was, dat hy hen A°. 1624 met de wapens dwong, om 't Nederlands Jagt, 't geen Don *Fernando de Silva* binnen de Siamse Rivier van ons genomen had, aan ons weer over te geven, waar op ook een Oorlog tusschen hem, en die van Manilha, gevolgd is.

Wel is waar, dat de Portugeesen egter hier nog bleven, en sig dit niet eens aantrokken; maar zy zyn sedert by den Koning, en de Grooten, zeer verdagt en veragt geweest, en hun Vicaris kon geen gehoor krygen.

Hier op volgde, 4 jaaren daar na, de vyandelyke daad, A°. 1628 met 2 Gallioenen, onder Don *Jan Alcrassa*, ter ordre van den Landvoogd en Raad van Manilha, voor de Rivier van Siam bedreven, wanneer niet alleen des Konings Cantonse Jonk verraderlyk genomen, en, na dat zy geplunderd was, met man en muis verbrand is; maar het zelve hebben zy ook aan een Japansche Jonk van Nangasacki gedaan; al 't welke den haat des Konings, en der Grooten, zoodanig heeft doen toenemen, dat zyn Majesteit 't Galjoot, en de goederen van *Gaspar Suares*, een Portugees, A°. 1630 met eenige Waaren van Macao hier gekomen, aangeslagen, verbeurd verklaard, en alle die Portugeesen 3 jaaren lang zeer naauw gevangen gehouden, en hen gedwongen heeft, om hun kost langs de straten te moeten gaan bedelen.

Die van Malakka zonden daar op, A°. 1633 in July *Sebastiaan Mendes d' Avila*, als Gesant, die met 10 Portugeesen, en 30 Inlanders hier met een smal geschenk verscheen, om de verlossing deser aangehoudene Portugeesen te versoeken. Hy kreeg gehoor by den Koning, maar hem wierd zeer weinig eere bewesen; ook wierd hem de vorige vriendschap wel weder toegesegt; maar even gelyk hem 't ontslag der gevangenen beloofd wierd, dat is, zoo slaauw en geveinsd, dat hy veel redenen had, om te twyffelen, of 'er wel iet van komen zoude. Om dan zeker te gaan, alsoo hy zag, dat hy maar opgehouden en bespot wierd, nam hy met zyn Vaartuig, en met al de gevangenen, stil de vlugt, en zakte de Rivier geswind af, en schoon de Koning, 'er de lugt af gekregen hebbende, hem dede vervolgen, is hy egter het ontkomen; het welk de Vorst zoo qualyk opnam, 1633. dat hy daar over zoo wel met de Portugeesen, als met de Castiliaanen, in groote vyandschap geraakte, waar toe zy nog een nieuwe aanleiding gegeven hadden, met de Rivier van Tanassery met 2 Fregatten te besetten, en daar door 't binnenkomen van 's Konings Vaartuigen in Siam niet alleen te beletten, maar ook verscheide van die nog in dit zelve jaar weg te nemen.

Dese daad vertoornde den Koning by uitnemendheit; dog hy kreeg nog in dat zelve Noorder-saisoen gelegenheit, om sig aan eenige Castiliaanen te wreeken, alsoo zekere Chineesche Wankang, met eenige aansienelyke Castiliaanen (waar onder sig Don *Louïs de Gusman*, Sergeant Majoor van de Spaansche Vesting op Formosa, als hun Hoofd, bevond) van Kelang na Manilha vertrokken, door een swaren storm Mast- en Roer-loos op Ligoor vervallen was, welke de Koning liet gevangen nemen, en nevens de goederen, (bestaande in 125 pikol Zyde, en eenige andere Chineesche Waaren) na Judia voeren.

A°. 1635 verviel 'er weer een Portugees Kapitein, *Francisco Cotring de Magalano*, met zyn Vaartuig op de Wal van Tanassery, van waar hy met 14 Portugeesen, en ettelyken slaven, na Judia gebragt, en, even als de vorige zeer elendig gehouden wierd, tot dat de Koning hen allen naderhand, uit insigten van Staat, goed vond te begenadigen, en hen A°. 1636 nevens eenige Gesanten Brieven, en Geschenken, ten deelen na Malakka, en ten deelen na Manilha, te zenden, met last om de vorige vriendschap te herstellen.

Het jaar daar aan is hier een Gesant van Goa, en een van Manilha, met treffelyke Geschenken, zoo van den onder-Koning, als van den Landvoogd van Manilha, verscheenen, die alle de vorige wonden zoodanig hebben weten te zalven, dat de vriendschap daar door wel eenigsins, maar meer in schyn, dan in derdaad, vernieud is, dat in de volgende tyden wat henen gesleurd heeft, alsoo de Vorst dit niet zoo zeer om de Portugeesen, als wel om zyn andere verborgene belangen, ingeschikt, hoewel hy na dien tyd tot zyn dood toe, zeer weinig werk van hen gemaakt heeft.

By de volgende Koningen is dit nu en dan wel een weinig veranderd, na dat zy de hulp der Portugeesen, den eenen tyd meer, dan den anderen, van nooden hadden; maar zy hebben geen reden gehad, om daar veel op te roemen, in welken staat het tot nog toe gebleven, hoewel 'er nu en dan tusschen beiden wel een luchtje gekomen, maar 't geen door-

gaans

1650. gaans van korten duur, en van weinig belang geweest is. En dit is wel 't voornaamste, 't gene wy van de Portugeesen weten te zeggen, die tot nog toe hier hun byfonder quartier hebben.

Zaaken der Macassaaren. Wy hebben bevorens ook aangehaald, dat de Macassaaren hier mede een byfonder quartier hebben; dog zullen nu zeggen hoe, en wanneer, zy hier gekomen zyn.

De Koning van Macassar, *Crain Sombanka*, die ontrent A°. 1650 leefde, heeft een Broeder gehad, *Dain Mangali* genaamd, (een naam, die ons in 't verhaal der Macassaarse zaken, onder de Vorsten van Goa, voorkomen zal) die van zyn Broeder zeer bemind, by alle de Hovelingen zeer ontsien, en een van zyne voornaamste Raadslieden was, volgens welker ontwerpen hy doorgaans gewoon was zyne maatregels van Staat te nemen.

Hoe voorsigtig en Staatkundig nu dese Heer weten mogt, had hy egter niet konnen beletten, dat de Koning sig ten grootsten deele aan 't welgevallen van een van zyne bywyven, die hy uitnemend beminde, zoodanig overgegeven en als verslaafd had, dat zy hem door haar grooten geest, ongevoelig, tot het gene zy geerne had, wist te doen overhellen.

Dese Princes had al overlang bespeurd, dat haar niemand meer, dan *Dain Mangali*, in de weg was; ook had zy uit 's Konings eigen mond al vernomen, dat hy de stoutheit gehad hadde van den Koning af te raden, sich zoo verre aan haar over te geven.

Dit zette haar ten eersten tot wraak aan, en zy wist middel te vinden, om hem by den Koning, zynen Broeder, zoo verdagt te maken, voorgevende, dat hy na zyn Kroon en leven stond, dat hy genoodsaakt was op sekeren nagt, met 2 van zyn getrouste vrienden, en zyn gereedste schatten, de vlugt na Java te nemen, daar hy, zoo om zyn hooge geboorte, als uit andere insichten, zeer wel ontfangen wierd, behalven dat hy daar ook met de Dochter van een Javaans Prins op Soerabaja quam te trouwen.

Men kreeg zoo ras op Batavia geen bericht van 't landen en nestelen van desen Prins aldaar, of haar Edelheden vonden goed, dien Landheer te doen begrypen, dat zyn langer verblyf aldaar hen niet aangenaam was, weshalven hy, tydelyk van de lagen, die men hem ley, gewaarschoud, en ondertusschen door den Koning van Siam versogt zynde, om sich in zyn Ryk te komen nedersetten, goedvond de groote voordeelen, hem door dien Vorst meer dan eens aangeboden, aan te nemen.

De Koning, hier af bericht bekomen hebbende, zond hem ontrent A°. 1664 een groot Schip toe, om hem en zyn gevolg (dat nu al tot in de 60 huisgesinnen aangegroeid was) over te voeren, en ontfing hem met zeer groote bewysen van agting. 1650.

Hy dede niet alleen ten eersten een fraei huis voor hem bouwen; maar hy vereerde aan den Prins, en aan zyn Gemalinnen, ook verscheide heerlyke Diamanten, en andere keurlyke Gesteenten, mitsgaders zeer veel goude vaten, maar 't voornaamste was, dat hy ieder van hen een inkomen na hun staat gaf.

Ook maakte hy *Dain Mangali*, Dokja Pakdi, of groot Schatbewaarder des Ryks, en gaf aan de Macassaaren in 't gemein zoo veel land in eigendom, als zy van nooden hadden, om te bebouwen, met last om daar van de thienden aan hunnen Prins, even als of hy hun Koning was, te geven.

Dese groote weldaden des Konings, erkende *Dain Mangali* veel jaaren aan den anderen met dankbaarheit, doende in veel gevallen aan den Koning blyken, hoe zeer hy aan zyne belangen gehegt was.

Eindelyk egter vielen er nu verscheide zaaken voor, die hem andere maatregels deden nemen, waar onder zyne Priesters, dood-vyanden van den Afgodischen dienst der Siammers, niet weinig werkten, te meer, om dat de Talapoins hen zeer sterk in 't oeffenen van hunnen Godsdienst vervolgd hadden, om 't welke te wrecken, zy den Prins ook zoo verre buiten spoor wisten te brengen, dat hy met hen een ontwerp gemaakt had, om sig tegen den Koning, zynen weldoener, op te werpen, en sig als Hoofd der Mooren, die sig nu al 5 jaaren tegen desen Vorst aangekant hadden, te verklaaren.

Het eerste bewys, dat hy daar van gaf, was zyn agterblyven, en, na reden gevraagd zynde, gaf hy voor, dat het verlies van zyn liefste Gemalin hem tot een eensaam leven overgehaald had, en dat die alleen de oorsaak was, dat hy niet meer zoo, als wel voor henen, aan 't Hof verscheen.

De Koning, die wel beter wist, liet sig geensins hier mede paejen, alsoo hem berigt was, dat *Dain Mangali*, nevens nog 3 andere voorname Maleyers, wel 20000 man hier en daar in 't Ryk verdeeld, en het voornemen hadden, om met 5000 Mooren den Koning in zyn Paleis te overvallen, en sig zoo meester van zyn Kroon te maken.

Hy wist zeer wel, dat zyn gewoone wagt niet in staat was, om zulk een troep en geweld te wederstaan; maar vermits dese bommel zeer tydig uitbrak, vond hy gelegenheit, om hier in door de zorge van

Con-

1650. *Constantyn Faulcon* zoodanig te voorsien, dat die gansche aanslag op een tyd, wanneer zy dit minst dagten, verideld wierd, alsoo 'er op alle de wegen, daar zy door trekken moesten, zoo veel volk in hinderlagen gelegt was, dat zy, merkende dat de bot vergald was, best keurden hun werk voor dien tyd te staken, om een beter gelegenheit af te wagten; maar de Koning, hier mede niet voldaan, overlei met zyne Mandaryns, wat hier verder in te doen, en besloot, na veel overwegingen, om desen misslag aan de Macassaarse Hoofden, mits dat zy hem om genade quamen versoeken, en sig uit zyn land begaven, te vergeven.

Zy quamen daar op alle by den Koning, versogten hem pardon, en verkregen 't ook; maar *Dain Mangali* verscheen niet, waar over dese Vorst zoo vertoornd op hem wierd, dat hy aanstonds besloot, hem met een Vloot, bemand met 7000 Siammers, in zyn quartier, dat hy zeer sterk gemaakt had, aan te tasten.

De Griek (anders *Constantyn Faulcon* genaamd, en dien wy hier na breeder beschryven) was Zee-voogd over dese Vloot, ondersteund van de meeste Europeërs, hoewel de Nederlanders sig uit andere insigten hier van hadden weten te verschoonen.

Men tastte de Macassaaren dapper aan, en *Dain Mangali*, wel siende, dat hy dien dans niet ontspringen zou, verkogt de Siammers zyn huid zeer dier; dog eindelyk, alsoo hy met zyn kleyn hoopje zoo grooten Vloot van volk, dat gestadig aangroeide, niet wederstaan kon, wierd hy door vyf pylen, en een Snaphaanschoot, in 't hoofd zoodanig getroffen, dat hy voor zyn oudste Zoons voeten, in 't midden van een grooten hoop Siammers, door hem verslagen, dood nederstortte.

De zynen hielden 't nog eenigen tyd gaande, maar lieten 'er meest het leven, uitgenomen zyn twee Zoonen, die op een wonderlyke wyse nog behouden, en zedert zeer genadig door desen Koning behandeld, en na hunne geboorte Vorstelyk opgevoed wierden, en men zegt dat zy naderhand ook Christen geworden, en in de naam des Konings van Vrankryk, en van den Heer *Dauphin* (die over hen als gevaders stonden) gedoopt zouden zyn.

Van de weinige Macassaaren, toen nog overgebleven, is het Macassaars quartier, dat men hier nu nog heeft, metter tyd aangegroeid; hoewel het van niet veel belang is.

Van de Nederlanders. Dat de Nederlanders hier mede al van oude tyden af sig nedergeset, en sterken handel gedreven hebben, is een zaak die onbetwistelyk is; maar het zal niet onaangenaam zyn, dit wat verder op te halen. 1604.

Wanneer de Zee-voogd *Wybrand van Warwyk*, den 20 Mey 1604 van Djohor t'zeil gegaan, en den 30 op de Rheede van Patani gekomen was, alleen met toeleg, om daar eenige Chineesen aan te nemen, om hem in de togt na China behulpsaam te zyn, verstond hy daar van eenige Siammers, dat hun Koning gewoon was, jaarlyx eenige Gesanten aan de Grooten van China, en aan dien Vorst te zenden, om aan den zelven de eerbiedigheit, als zyn Vasal, te bewysen, en uit dien hoofde voor hem te Sombayen (ten welken einde zy ook doorgaans, om te zekerder dien togt te doen, die alle anderen verboden is, het Zegel en Wapen van den Keiser van China met sig voeren) vond hy goed *Cornelis Specx* na Siam te zenden, met versoek om door gunst van desen Koning, onder 't gevolg van desen Gesant, met eenige Geschenken na China te mogen gaan.

Hy vertrok met een neef des Zeevoogds, benevens een Bootsman, en een Jongen, den 9 Juny van Patani na Siam, en nam 2 Metale Kamer-stukjens, ieder van 12 of 1300 pond, een kogel van 9 pond schietende, ten Geschenk voor den Koning, behalven een Cargasoen van 4000 gulden mede, en een Brief, waar in de Zee-voogd *van Warwyk* aan dien Vorst blyken dede, wat de eigentlyke reden van zyne besending was.

Specx, in Siam gekomen, en daar zeer wel ontfangen zynde, ontbood in September 1605 meer voorraad tot zyne Chineesche Reise, die hy vaststelde dat voortgang hebben zou, zoo men hem maar meer geld zond, waar op hem nog 2000 Ryxdaalders toegesonden zyn.

A°. 1607 den 19 December quam 't Schip Mauritius van Patani, waar mede op Bantam toen ook eenige Siamse Gesanten, nevens *Cornelis Specx*, verscheenen, zonder dat de Zee-voogd *Cornelis Matelief*, die hier nu als Hoofd lag, wist, om wat redenen hy die daar bracht, alsoo dat vlak tegen de last der Heeren Bewindhebberen aan was, en maar onnoodige kosten geven kon.

Hy vraagde dierhalven aan *Specx*, waarom hy de zelve buiten last medegebragt had; dog hy zeide, dat dit niet zyn bedryf, maar des Konings wil, was, die hem wel uitdrukkelyk gevraagd had, waarom men zyn Gesanten niet zoo wel, als die der Koningen van Djohor en Atsjien (die maar Koninkjens, by hem te rekenen, waaren) ontfangen wilde, waar mede de Zee-voogd voor zoo verre wel voldaan was; maar overlei toen verder

1608. der met zynen Raad, of men dese Gesanten ook mede na Holland nemen zoude, 't geen, om veel redenen, eindelyk by den Raad besloten wierd. Zy quamen dan aan land, en schonken een zeer fraejen kleenen houwer, met eengoud gevest, en overtogen schede, aan den Zeevoogd.

Den 28 January 1608 nam hy, met 't Schip Oranje, van Bantam vertrekkende, dese Gesanten, gelyk ook *Cornelis Specx*, mede na Holland; doch *Specx* den 11 July benoorden den Evenaar overleden zynde, ontdekte de Zee-voogd, dat dese Gesanten eenige steenen van hem onder sich hadden, hoewel zy zoo stout waren, om dit, wetende dat men met getuigen hen dit niet bewysen konden, te loochenen, dog de Zee-voogd daar van wel versekerd, eischte die zeer fors, toonende hoe weinig zulke leugens en diefstal de Gesanten van zulken magtigen Koning voegden; dog als zy egter bleven volharden, dit styf en stout te loochenen, schold *Mateuef*, den eersten in rang, voor een swarten Schelm, en dreigde hem, zoo hy die gesteenten niet aanstonds voor den dag bragt, de ooren te zullen laten afsnyden; waar op hy, zeer ontset, vertrok, en zynen mede-Gesant met een asch-graeuw Damaste zakjen zond, waar in de steenen waren, ieder in een bysonder papierken, en elk met een bysonder opschrift. Zy waren slegt, en ongezegeld, zoo dat hy, wanneer se hem overgegeven wierden, vreesde, dat de Siammers de beste genomen, en tegen anderen verruild hadden. Dog alsoo hy geen nadere bewysen ten hunnen laste hadde, en de Brieven aan de Moeder van *Specx* niet openen dorst (daar 't anders wel net in zou gebleken hebben) moest hy dit hier laten berusten.

Na zyn komst in Holland, bragt hy dese Gesanten den 11 September 1608 in den Hage, by den Heere Prince van Oranje, daar zy hunne Geloofs-brieven, in een goude doos, van fraei gedreven werk, een span lang, en in een yvoire koker geplaatst, nevens 2 andere kleene goude dooskens, in 't eene van de welke een Diamant, en in 't ander een Robyn was, en met 2 fraeje Roers, met goud loofwerk doorwrogt, en nog 2 fraeje Spiessen, van welke de eene eenigsins met goud beslagen was, overgaven. Zy quamen voornamelyk, om ons land te besien, en te vernemen, of het zeggen der Portugeesen, dat wy geen land besaten, en maar Zee-roovers waren, waar was. Maar gelyk men hen al heel andere gedagten van ons gegeven had, toen onse Zee-voogd den Portugeesen onder-Koning, nu onlangs zoo dapper geslagen had, alsoo zagen zy, in den Hage gekomen zynde, dit ook geheel anders, dewyl zy door gestelde geleiders over al ons land doorgebragt, en ten vollen van der Portugeesen valscheit en quaadaardigheit overtuigd wierden. 1613.

Na desen tyd komt my van de Siamse zaaken niets van belang voor, dan dat de Heer *Brouwer*, A°. 1613 als Opperhoofd na Japan gaande, toen met een in Siam aangeweest is, en toen ook de eerste gronden tot onsen handel hier, en van daar op Japan, gelegt heeft, gelyk wy zedert dien tyd hier ook een vast Comptoir hadden.

Hun handel bestond toen voornamelyk in 't opkoopen van Herten-, Rhee-, Buffels-, en Roche-vellen, en in 't vervoeren van Sappan-hout, waar by naderhand de handel van Ryst, Namrak, Gommelak, Agel-hout, Tin, Lood, Gutta Gambir, Rhinocer-hoorns, en meer andere Waaren, van tyd tot tyd gevoegd zyn, waar tegen zy hier allerlei kleeden invoerden; dog in de eerste tyden met geringe winsten, alsoo zy veel schade door brand geleden hebben. Hoewel hen den Koning alle bedenkelyke eere boven alle andere Europiaanen aandede.

Vermits zy egter het dus hier niet langer konden gaande houden, vonden de Heeren op Batavia, en in 't Vaderland, goed, dit Comptoir, daar *Henrik Nagtegaal* als ons Opperhoofd allereerst gelegen heeft, omtrent A°. 1623 te ligten.

Ondertusschen wierden 'er egter verscheyde Brieven, tusschen desen Koning en de Princen van Oranje, *Maurits* en *Frederik Henrik van Nassau*, en tusschen de Gouverneur Generaal, gewisseld, waar door dan de weg gebaand wierd, om dit Comptoir, onder den Heer *Nagtegaal* A°. 1627, weder op te richten, hoewel dit A°. 1633, en 1634 voornamelyk onder de Heer *Joost Schouten*, die hier al van A°. 1628 als ons Opperhoofd gelegen had, een geheel ander aansien kreeg, wanneer hier, op een bysonder Eiland, pas buiten Judia, een schoone steene Logie gebouwd is, om voor brand zeker te zyn.

Hy wierd door de Heer *Joost Schouten* als tweede Opperhoofd gevolgd, onder welken dese Handel hier zeer sterk toegenomen heeft, en die ons ook wel het netste bericht van de Siamse zaaken (gelyk aan zeker gedrukt opstel van hem diesaangaande blykt) gegeven is.

Hy bleef hier 8 jaaren, en is A°. 1636 door de Heer *Jeremias van Vliet* vervangen, die hier tot A°. 1642 gelegen, en ons mede een net berigt wegens Siam nagelaten heeft. In 't zelve jaar 1636 bragt de Commissaris *Schouten* desen Vorst ook een goude Kroon met Esmarau-

1665. rauden en Peerlen beset, benevens Brieven van den Heer Prince van Oranje, en zyn Edelheit den Heer Generaal, aan den Koning.

Tusschen hem, en den Heer *Herman van Muyden*, is 'er nog een geweest, diens naam ik niet kenne; dog na den zelven is de Heer *van Muyden* A°. 1647 gevolgd, en hier tot A°. 1650 gebleven.

De naaste aan hem, die my voorkomt, was de Heer *Jan van Ryk*, die al voor A°. 1658 hier Opperhoofd geweest, en dat tot A°. 1663 gebleven is, in welk jaar hier *Henoch Poolvoet* quam, die hier tot A°. 1663 bleef, en toen, volgens zyn bekomen last van Batavia, stil opbrak, veinsende maar eens uit vaaren te gaan; dog hy zakte tot voorby Bankok, en 't Fort Amsterdam, en stak zoo verder in Zee, gevende de Koning toen alleen b richt van zyn opbreken, en van zyn vertrek na Batavia.

De Koning, hier over niet wel voldaan, en geen reden van dit ongewoon opbreken wetende, zond A° 1664 zyne Gesanten na Batavia, om 'er na te vernemen, en toen sprak *Poolvoet* klaar uit de borst, toonde 't ongelyk ons aangedaan, en eischte vergoeding, en kreeg die niet alleen; maar de Koning versogt haar Edelheden ook zeer ernstig, om dog 't Comptoir hier te herstellen, dat zoo veel ingang vond, dat zy den Heer *Poolvoet* 'er A°. 1665 weer als Opperhoofd 'er na toe zonden, voegende als Commissaris den Heer *Bitter* by hem, om over dese en gene zaaken met den Koning te handelen.

Hy bleef hier tot A°. 1666, en wierd toen vervangen door de Heer Opperkoopman (gelyk ook al die vorige waren) *Nicolaas de Roy*, die hier tot A°. 1672 bleef, en den Koning zeer aangenaam was, gelyk ons nader uit desen Brief van zyn Majesteit aan de Heer Maatsuyker blykt.

1672. Brief van den Koning van Siam, aan den Heer Gouverneur Generaal *Joan Maatsuyker*, A°. 1672 geschreven.

Brief van de Koning aan de Heer Maatsuiker.

DEsen *Brief komt van* Tsjiou Pnaya, Siere Demaradia Jadiamatiensit Papjdredna, Radja Colateboedi, Aphiepheyri Bacharina, Pahad, *Koning van Siam*, *aan* Joan Maatsuyker, *Gouverneur Generaal en de Raaden van India. Door dien* Joan Maatsuyker *en Raaden van India, tot een teken van opregte genegenheit een Brief en Geschenk van*

2 *stukken fyn wit Laken.*
2 *dito geel, en 2 dito kroon-blaauw.*
2 *dito swart Laken.*
2 *kassen Roose-water, die de Schipper* Waterhaalder *gebragt heeft, hebben gesonden, en van* Sameideth, Icatasat Ilourabourambou, Padaparapouda, Sousouhou, *wiens Throon van goud is, en een witten Olifant heeft, en de Justitie in alle geregtigheit onderhoud, met alle eere ontsangen, door den Kapitein* Nicolaas de Roy, *die in de Logie tot Siam, met alle eerbiedigheit voor de voeten van* Samadeth, Icatasarrat, Itourabourando, Padapadapouda, Sousouhou, *wiens Throon van goud is, en een witten Olifant heeft, en die in al zyn berading oprecht is, den Brief gebracht op Donderdag den* 10 *van nieuwe Maan in 't Rotte jaar, en overgeset, en daar uit verstaan, als dat de Gouverneur Generaal de plaatse Batavia nog al in rust en vreede regeerd, 't geen den Koning van Siam zeer aangenaam is geweest, en wenscht dat het lang mag duuren.* 1672.

Gelyk ook de Kapitein Nicolaas de Roy *op Batavia zou komen, en de Koopman* van der Spyk *zyn plaats vervangen, 't geen de Koning* Nicolaas de Roy *heeft toegestaan, te meer die Hollanders, die den Gouverneur Generaal gesonden heeft, om op Siam in de Logie te woonen, en aldaar haar dienst te doen, gaan middelmatig, en haar gedoente is wel tot vernoeging van wederzyden, maar indien 'er onkundige of nieuwe quamen, zoude het ligtelyk onlusten konnen baaren; dog* Nicolaas de Roy *is by den Koning seer aangenaam geweest, om dat* Nicolaas de Roy *de manieren en gedoentens van Siam bekend zyn, en indien* Nicolaas de Roy *wederom op Siam wil komen, het zal voor wederzyden niet qualyk wesen; maar om dat de Gouverneur Generaal in zyn Brief schryft, dat* Nicolaas de Roy *op Batavia moet komen, zoo heeft het den Koning toegestaan; dog* Nicolaas de Roy *is het doen en de maniere der Siammers wel bekend.*

Vorders de Goudsmid, die amailleren kan, die de Gouverneur Generaal gesonden heeft, en heeft de kennis niet als Henrik de Wys, *dierhalven verzoek twee anderen, die haar op haar Ambagt verstaan, en wel geleerd hebben, mogen gesonden werden. Nog versoekt den Koning om een Stierman en andere werklieden, waar de Gouverneur Generaals genegenheit aan zal bemerken; als mede wanneer eenig volk na de Hollandse plaatse vaaren, de zelve behulpsaam gelieft te wesen; waar aan vorders de genegenheit van den Gouverneur Generaal blyken zal, 't geen de Koning van Siam aan den Gouverneur Generaal, of den Kapitein, die op Siam in de Logie woond, erkennen zal.*

Vorders is 'er een Jonk na Tonkin gezeild, wiens Nachoda, *en Koopman hen aldaar onthouden, en veel van des Konings middelen onder hen hebben, en tot noch toe met de Jonk niet zyn weder gekomen, dierhalven versoekt de Koning van Siam aan den Gouverneur Generaal, als wanneer 'er een*

1672. *een Schip uit Tonkin gaat, eens aan de Hollanders, die daar in Tonkin woonen, gelieft te schryven, dat ze tegen de Tonkinders zeggen, dat het volk van den Koning van Siam, den* Nachoda, *Koopman, Jonk, en alle goederen onder goede bewaring weder te rug na Siam zenden, en of den Stierman wegliep, en da 'er niemand was, die 't Jonk konde herwaards brengen, zoo versoeke, dat den Kapitein, die in Tonkin woond, een goed Hollands Stierman daar op wil zetten, om 't Jonk na Siam te brengen, en indien den* Nachoda *en andere volkeren onwillig waren, zoo laatse in den keten sluiten, en met een Hollands Schip overkomen, en dat het volk, dat met het Hollands Schip overkomt, de behulpsame hand mag geboden werden, datse 't Jonk weder mogen krygen. Indien den Gouverneur Generaal voor dees tyd my daar in gelieft te helpen, zal 't zelve agten voor een opregte vriendschap van den Gouverneur Generaal. Vorders heeft de Gouverneur geschreven, dat hy my een goed Steenhouwer zou geven, en een die hem op den Oorlog verstaat, als een Konstabel, nevens een Schutgieter, om in de Logie op Siam te woonen, en haar, wanneer hen van nooden had, te gebruiken, dog heb de zelve tot nog toe niet vernomen, dierhalven versoek aan den Gouverneur Generaal, dat die in desen Brief gemeld staan, my mogen toegesonden werden.*

Nog versoeke des Gouverneurs Generaals hulpe om Hollandse Hoeden, als:

Een donkeren Hoed.
Een wat lichter dito.
Een roode en een donker-rood.
Een purpere, en een lichter.
Een donker-groen, en een licht-groen.
Een gemengelde.
Een met silver hair gemengd.
En een van allerhande kouleuren.
Den een wat meerder, en den ander wat minder.
Gelyk ook een bruinen, en een swarten Hoed.

Met hooge formen een weinig langhairig, en mede van de zelve kouleuren, 8 stux met smalle, 4 stux met breede randen, 4 oude, en 4 jonge Brillen.

Vergulde Verrekykers, die vergrooten en verkleinen, ook helder en klaar zyn.

4 Stukken goud, en 4 silver leder, van allerhande bloemen om op te zetten, maar alle groot en goed.

Nog versoekt de Koning te kopen een stuk Carmosyn rood, en een als Cassomba. Een donker, een ligt-graeuw, met een silver hairtje daar door. Een stuk ligt, en een stuk graeuw doormengeld als Cadjang, en gras-groen, dog alle goed en fyn Laken.

Nog versoekt de Koning Hollandse Timmerlieden, als die Fortificatien konnen maken, en Vuurwerkers, om in de Logie op Siam te woonen, en aldaar 's Konings werken te doen. En indien die gesonden werden, zal de Koning den Gouverneur Generaal zyn genegenheit daar aan bespeuren; dog volkeren van goede kennis, als mede goede goederen te zenden; en zoo de Gouverneur Generaal my daar mede gelieft te helpen, zal den Koning den Gouverneur in alles, wat versoekt, behulpsaam zyn. 1672.

Nu vereerd de Koning van Siam aan den Gouverneur Generaal 40 bharen Tin, dat aan de Hollanders, die in myn plaats woonen, hebbe gegeven, en indien de Gouverneur Generaal des Konings begeerte gelieft toe te staan en te voldoen, zal de Gouverneur Generaals genegenheit daar aan zien, en de vriendschap zal tusschen den Koning van Siam en den Gouverneur Generaal onverbrekelyk zyn, zoo lang Zon en Maan zyn schynsel geeft.

Hy wierd A°. 1672 door den Heer *N. vander Spyk* vervangen, die hier tot A°. 1677 bleef, en door den Heer *Dirk de Jong* gevolgd wierd.

De Heer *Aarnout Fa* quam A°. 1685 in zyn plaats, en stierf A°. 1684, terwyl hy op te rug-reise was, en nam toen alle den omslag hier A°. 1685 van de Heer *Joannes Keyts* over, welke Heer, nevens zyn vervanger, alleen de eere gehad heeft, van den Koning te sien, en te spreeken, terwyl alle de andere Opperhoofden noit met de Koning, en alleen met den Berkelang gewoon waren te handelen. Ook kregen dese beide een rooden hoed, een goude doos, en een Eeren-kleed, gunst-bewysen, die noit aan andere Opperhoofden geschied, en merkteekenen van des Konings hooge agting voor hen geweest zyn.

De Heer *Keyts* bleef hier tot A°. 1688, en wierd vervangen door den Heer *Pieter van den Hoorn*, die hier tot A°. 1691 bleef.

De Heer *Thomas va n Son* quam in zyn plaats, bleef hier tot A°. 1697, en wierd A°. 1698 door de Heer *Reinier Boom* vervangen, die tot A°. 1703 onse zaaken hier bestierde.

De Heer *Gideon Tand* verving hem maar voor een korten tyd, alsoo hy nog in dat zelve jaar van daar vertrok, en A. 1704 door de Heer *Aarnout Cleur* vervangen wierd.

Na dat dese Heer hier 2 jaaren gelegen had, quam hy A°. 1706, met zeer slegte tyding, op Batavia, als of ons Comptoir stond opgebroken te werden.

Men zond 'er den tweeden, den Heer *Wouterssoon*, weer na toe, om herstelling van den handel (dat veel van de

 Heer

Heer *Poolvoets* tyden, wanneer de Koning ons om herstelling van den handel verlogt, verschilde, behalven dat hen nu ook allerlei onbillyke voorwaarden voorgeschreven wierden.

De Tocht van de Heer *Wouterssoon* was egter van dien uitslag, dat 'er de Heer *Cleur* niet lang daar na weer als Opperhoofd na toe ging, gelyk hy 'er ook tot A°. 1712 gebleven, en toen door de Heer *Dirk Bloem*, die 'er tot A°. 1717 gebleven, en toen door de Heer *Wybrand Bloem* vervangen is. Dese Heer bevorens Hoofd van Ligoor geweest, heeft hier tot A°. 1719 gelegen, en werd A°. 1720 buiten gemeen Raad van Indiën, een bevordering, die haar weergae daar niet heeft; en in dit zelve jaar is zyn Ed. hier vervangen, door de Heer *Henrik van der Burg*, die 'er, volgens de laatste berichten, in 't begin van A°. 1723 noch lag, en doen vervangen is door den Heer *Gregorius Henrik Praagman*.

Wy voegen hier een Lyst van de Siamse Opperhoofden by, voor zoo verre wy die hebben konnen nagaan, en opdelven.

L Y S T
D E R
SIAMSCHE OPPERHOOFDEN.

Lyst der Siamse Opperhoofden.

	A°.	A°.	
Cornelis Specx.	1604.		
Henrik Nagtegaal.	1623.	1627.	belast door de Heeren 17 dit Compt. te ligten.
Justus Schouten.	1628.	1636.	
	1633.		't Comptoir dat ondertusschen weer gelicht was, hersteld, en
		1634.	door last van de Heer *Brouwer* een steene Logie gebouwd.
Jeremias van Vliet.	1639.	1642.	
Herman van Muyden.	1647.	1650.	
Jan van Ryk.	1658.	1661.	
Henoch Poolvoet.	1661.	1663.	't Compt. opgebroken.
	1664.	zend de Koning Commissarissen om na de reden te vernemen, en versoekt herstelling.	
	1665.	herstellen wy 't Compt^r. *1666.*	
Nicolaas de Roy.	1666.	1672.	
van der Spyk.	1672.	1677.	
Dirk de Jong.	1677.	1679.	
Aarnold Fa.	1679.	1684.	
Joannes Keyts.	1685.	1688.	
Pieter van den Hoorn.	1688.	1691.	
Thomas van Son.	1691.	1697.	
Reynier Boom.	1698.	1703.	
Gideon Tand.	1703.	1703.	
Aarnold Cleur.	1704.	1712.	
Dirk Bloem.	1712.	1717.	
Wybrand Bloem.	1717.	1719.	
Henrik van der Burg.	1720.	1722.	25 Novr. overleden.
Gregorius Henrik Praagman.	1723.	19 July.	

Van de Engelsche en Fransche

Dat de Engelsche hier mede een Comptoir gehad hebben, zal ons uit het vervolg blyken; maar hunnen handel is hier van zoo weinig belang geweest, dat het niet weerdig is, om daar van te spreeken.

Egter hebben zy hier tot A°. 1704 noch een Logie gehad, die toen ook afgeloopen, gelyk hun meeste volk toen ook door de Siammers gekrist, en hun Opperhoofd M^r. *William Thiens* met een schamp-scheut gequest, eenige tyd hier ge-

gevangen gehouden, van daar ontvlugt, en naderhand hun Opperhoofd op Banjar Massin geworden is.

De Franschen hebben sich hier eenigen tyd vry vaster en aansienelyker nedergeset.

Wanneer zy hier eerst gekomen zyn, blykt my nergens klaar; maar men wil, dat zy hun meeste aansien gekregen hebben, terwyl zeker Griek, *Constantyn Faulcon* genaamd, hier eerste Dienaar van Staat was.

De Griek Faulcon beschreven.

Dese Heer was van geboorte, een Cefalonier, niet, gelyk Monsr. *Tachart* opgeeft, de Zoon van den Gouverneur van dat Eiland, een Venetiaans Edelman, maar van een zeer geringe afkomst.

Hy verliet, ontrent 12 jaaren oud zynde, zyn Vaderland, en ging met een Engelsch Schip, ontrent Ao. 1660 na Engeland, daar hy sich door zyn verstand en geest by een Kapitein, die na Indiën vertrekken zou, zoo verre wist in te wikkelen, dat hy hem toestond voor jongen en jong Matroos mede te gaan.

Hy wierd op de Reis quartier-Meester, alsoo de Kapitein iet groots en deftigs in desen borst merkte, en trad eindelyk, in Indiën gekomen zynde, tot hooger Scheepsdienst op; dog na dat hy nu wat ouder geworden was, en al eenige jaaren met de Engelschen in Indiën gesworven had, quam hy eindelyk met hen in Siam, daar hy sich uit hunnen dienst begaf, en nu zyn eigen zaaken begon waar te nemen, die hy door zyn groote geest in korte jaaren zoodanig dede veranderen, dat men aan zyn vederen nu sien kon, dat het een vette vogel geworden was.

Om egter nog grooter zaaken te onderneemen, koft hy een fraei groot Vaartuig; dog zelfs geen geld genoeg hebbende, om dit Scheepje te betalen, leende hy van 't Engels Opperhoofd alhier, Mr. *Wyth* (die ten tyde van de Hr. *Aarnout Fa*, door Mr. *Patz* vervangen is) eenige penningen, zoo om die schuld te vereffenen, als om sich van een goede lading te voorsien.

Het ging hem eenigen tyd byzonder wel, dog naderhand kreeg hy ramp op ramp, dat hem egter den moet niet benam, om 't werk te hervatten, en nog eens een togt na de kust van Malabar te wagen; maar dit bequam hem zoo qualyk, dat hy door een swaren storm zyn Schip, en byna ook zyn leven, verloor, werdende nog, door een groot geluk, op de wal geslagen.

Hy verloor daar alles wat hy besat, en borg niet meer, dan twee duisend Ryxdaalders van alles, wat hy in dien bodem gehad had.

Terwyl hy daar zoo elendig en radeloos op strand zat, zag hy van verre een Heer daar langs komen, die wat verder van daar, door dit zelve onweer, zyn Schip verloren had.

Na dat de zelve by hem gekomen was, verstond hy, dat hy een Gesant was des Konings van Siam, aan den Koning van Persien, die weer na Siam keerde; maar nu, zyn Schip en goederen verloren hebbende, geen middel zag, om van daar te geraken.

Faulcon, die wist hoe 't smaakte, zyn Schip en goederen te verliesen, en met den staat van desen Heer bewogen, had de grootmoedigheit van hem, na dat hy hem zyn ongeval van den zelven aard verhaald had, zyn laatste 2000 Ryxdaalders, die hy nog behouden had, aan te bieden, in hope dat die Heer hem in vervolg van tyd dit wel weder vergelden, en daar door mogelyk gelegenheit geven zou, om zyne dus verre vervallene zaaken eens weer gelukkig te herstellen.

En waarlyk het viel ook na zyn ontwerp uit.

De Gesant, verbaast over die onverwagte aanbieding, nam de zelve met dankbaarheit aan; waar op hy ten eersten een Vaartuig kogt, waar mede zy in Siam quamen.

Zoo ras was dese Gesant voor den Berkelang (een Heer, die alles met de vreemdelingen verhandeld) niet verscheenen, of hy verhaalde zyn ongeval, roemde de grootmoedige aanbieding van den Heer *Faulcon*, en sprak zoo veel lof van zyn weergaloos verstand, dat de Berkelang zeer benieuwd was, om *Faulcon* te sien.

Hy verscheen 'er op zyn ontbod; maar hy had hem zoo ras niet over verscheide zaaken hooren redenkavelen, of hy vond in hem zulken doordringende geest, dat hy voornam hem aan den Koning, als een van de bequaamste mannen, die hy oit gesien had, voor te dragen.

Daar op voor den Vorst gekomen zynde, vond die hem zoo vaardig en net in alles, dat hy hem voorstelde, te beantwoorden, dat hy hem, op aanraading van den Berkelang, tot 't waarnemen van diensten van belang gebruikte, waar in hy zich boven verwagting zoo wel queet, dat het den Koning veel ontrent zyne inkomsten scheelde; gelyk dit ook de grond lag, dat de Koning hem, na de dood van den Berkelang, die hooge bediening aanbood.

Hy had 'er wel sin in; maar wetende, hoe veel nyd dit hem by de Siammers baaren zou, daar zoo veel Grooten uit hunne Natie na stonden, en dat een vreemdeling daar mede zou henen gaan; weigerde dit eerst met veel nederigheit, en betuigde, dat hy den Vorst geerne

in alle andere zaaken dienen, en ſig voor zyn welvaaren opofferen wilde; maar dat hy hem, indien hy deſe poſt aanvoerde, onmogelyk verder van dienſt zou konnen zyn, het welk hy zyn Majeſteit met zoo veel kragt van redenen wiſt te vertoonen, dat die ſig zyne verſchooning zeer wel bevallen liet; maar ondertuſſchen gaf hy ſig aan de Heer *Faulcon* zoo volſlagen over, dat hy geen zaaken zonder zyne beraading ondernam, waar door hy eindelyk gelegenheit kreeg, om alle Mandaryns, die te voren de meeſte ingang by den Koning hadden, 'er volkomen uit te bonſen, en om alleen over den Geeſt des Konings te heerſchen, zo dat die alleen den naam voerde, terwyl de Heer *Faulcon* het ganſch Ryk zoo Oppermagtig beſtierde, dat 'er geen middel voor een Siams Mandaryn was, om daar eenige verandering in te bewerken.

Dat de Koning alleen hem, en geen Mandaryns meer in 't beſtieren van zyn zaaken betrouwde, daar van was de reden, dat hy den Vorſt klaar aangewefen had, hoe veel Tonnen Gouds en millioenen zy hem verkort, en hoe elendig zy 't arm Siams volk van tyd tot tyd gedrukt hadden.

De herten der Siammers won hy, niet alleen door zyn zedigheit, nedrigheit, en geveinsde vriendelykheit; maar ook door dien hy hen van alle die vuile knevelaryen van die bloedſuigende Mandaryns bevrydde, behalven dat veelen der zelve door zyn beſtel daar over geſtraft wierden; waar aan men beſpeurde, dat hy niet anders dan billykheit, geregtigheit, en 't welvaren, zoo des Konings, als van zyn onderdaanen, zogt, zonder ſig ergens in te bevordeelen, of 't allerminſte, dat onbetamelyk was, na ſig te nemen, waar door hy aan allen even zeer, uitgenomen aan de Grooten, behaagde.

Terwyl nu de Heer *Faulcon* tot deſen top van eere opgeſtegen was, en 't hart van den Koning zoo volkomen beſat, viel 'er iet voor, dat den grond tot de voornaamſte zaken der Franſchen hier gegeven heeft.

Dat 'er toen, en al lang te voren, verſcheide Biſſchoppen en Prieſters der Franſchen in Siam gekomen waren, blykt ons uit de komſt en Reiſe van den Biſſchop van Beryte, gelyk 'er toen ook een Biſſchop van Metellopolis, en nog lang daar na was, die van de Siammers zoo veel Chriſtenen, als 't hen mogelyk was, zogten te maken.

Zy deden dat in 't eerſt in 't geheim, dog kregen naderhand gelegenheit, om het in 't openbaar te doen.

Hier toe had groote aanleiding gegeven de toeleg van eenige Mooren, die, om zoo veel meer op den Koning te vermogen, hun beſt deden, om dien Vorſt Moors te maken. Ten dien einde hadden zy den Koning van Golconda vooraf wysgemaakt, dat de Koning 'er wel genegenheit toe had; maar dat hy wel door den eenen of den anderen Mohhammedaanſche Vorſt daar toe wilde aangelogt zyn.

Daar op zond de Koning van Golconda een cierlyk geſchreven Alcoran, of Coraan, aan den Koning van Siam, met een vriendelyk verſoek, om ook 't Geloove der Sjais aan te nemen, en daar beneven een van de ſchranderſte Prieſters, om den Koning daar toe verder over te halen, en in de gronden deſer Leere te onderwyſen.

Na dat de Koning van Siam nu deſe Vorſtelyke Geſchenken, en dien ſchoonen Coraan, ontfangen had, verſogt die Moorſe Paap den Vorſt met zeer veel iever, om 't Geloove, daar in vervat, te aanvaarden, en bood, om hem te eer daar toe te bewegen, zyn Majeſteit aan, om met zyne Talapoins over de gronden van zyne, en over die van de Siamſe Godsdienſt in zyne tegenwoordigheit te redekavelen, met verſekering, dat hy de ongegrondheit der Siamſe, en de zuiverheit van zyne Leere den Koning middagklaar aanwyſen zoude.

De Koning, dit voorſtel niet ongegrond vindende, nam 'er een preuve af, en de Moor zettede alle de Talapoins en Siamſe geeſtelyken zoo pal, dat zy geen woord meer wiſten te ſpreeken; waar over de Koning van hunnent wegen zeer verlegen was, te meer alſoo de Berkelang hem verſekerd had, dat zy gemakkelyk tegen den Moor zouden opmogen.

Ondertuſſchen ſprak de Berkelang, op aanrading van den Heer *Faulcon*, hier over gevallig met den *Biſſchop* van Metellopolis, die reeds een grooten naam, wegens zyn zonderlinge bequaamheit, hier gekregen had; welke hem hope gaf, van deſen Mohhammedaan pal te zullen zetten, en de eere der Siammers ten eerſten te zullen herſtellen, als hy eens met hem over den Godsdienſt ſpreken mogt; waar van de Berkelang den Koning kennis gaf, die, om niet gehouden te zyn, die nieuwe Leere aan te nemen, laſt gaf, dat de Biſſchop met deſen Moorſchen Prieſter in zyn bywefen over den Godsdienſt redeneeren zou.

Daar op dan beide voor den Koning verſcheenen zynde, wierp deſe Biſſchop dien Moor ten eerſten overſtaag, en toonde hem de valſcheit en ongegrondheit van zyn Leere zoo klaar, dat hy zelfs bekennen moeſt, ongelyk te hebben, 't geen den Koning zoodanig behaagde, dat hy daar uit met reden grond nam, van ſich by den Koning van Golconda te

verschoonen, om dien nieuwen Godsdienst niet te konnen aannemen, alsoo zyn Priester in zyne tegenwoordigheit zelf had moeten bekennen, dat zyn Leere geensins de rechte was.

Dit geval gaf desen Bisschop niet alleen groote agting; maar by den Koning ook zulken ingang, dat hy zoo aan hem, als aan alle andere Roomsche Priesters, op aanrading van de Heer *Faulcon*, toestond, hunnen Godsdienst door 't gansch Ryk voort te planten. Daar beneven liet hy voor dien Bisschop een deftig huis, Kerk, en Queek-plaats bouwen, en bewees hem alle gunsten, die hy maar kon bedenken hem aangenaam te zyn.

Dese Geestelyken, hier door zonderling aan de Heer *Faulcon* verplicht, verhieven hem zoodanig by de Geestelyken in Vrankryk, en by den Paus van Romen, dat *Louis* de XIV. hem daar op de Ridder-ordre van St. *Michiel*, en de Paus hem, behalven zynen zegen, twee silvere kruissen in zyn wapen toegesonden heeft.

Om dit nu weer te erkennen, heeft de Heer *Faulcon* van desen Koning van Vrankryk by den Koning van Siam met geen kleenen ophef geroemd, en den zelven hem als een Vorst, aan welkers vriendschap het Siams Ryk ongemeen veel gelegen was, aangepresen, waar op A°. 1685 ook dat aansienlyk gesantschap van den Ridder *de Chaumont* aan den Koning van Siam, 't geen Monsr. *Tachart* zoo uitvoerig beschryft, gevolgd is, waar nevens toen ook alle die Jesuiten, die naderhand na China gingen, gekomen zyn, die door hunne kennis in de Sterre-meet kunde, en veel andere fraeje oeffeningen, sich by desen Vorst zoo aangenaam hadden weten te maken, dat zy reeds voorgaven dien Koning al meer dan half bekeerd te hebben, en geen twyffel 'er aan stelden, of die Vorst zou in korte de Christelyken Godsdienst aannemen, dat egter zulken vaart niet geloopen, en een heel anderen uitslag, gansch buiten hunne verwagting, gehad heeft.

Altoos, gelyk de Franschen volkomen de gunst van de Heer *Faulcon* besaten, en de Heer *Faulcon* weer geheel en al meester van den Koning was, alsoo meinden de eersten door hem nu, met sich hier zoo voordeelig neder te slaan, een weg en middel gevonden te hebben, om hunnen zoberen handel voortaan geheel Indiën door uit te breyden, alsoo men geen beter noch gelegener gewest, om alle kusten te bevaren, wenschen kon.

Aan de andere zyde was het voornemen van de Griek (die nu zeer groote schatten reeds vergaderd had, maar voor de Grooten en Talapoins banger dan oit te voren begon te werden, alsoo hem die te last leiden, dat hy Siam aan den Koning van Vrankryk zogt over te geven, en hen alle Christen te doen werden) om Siam, dat hy nu wars begon te werden, te verlaten, en om zyn toevlugt met alle zyne schatten by den Koning van Vrankryk te nemen; maar hoe menigmaal hy den Koning daarom versogt had, hy wilde hem noit ontslaan.

Wat nu den Vorst betrof, die vond sich met dit grootsen aansienlyk Gesantschap, van den Ridder *de Chaumont*, wel zeer verheerlykt, alsoo hem dit ontsag, aansien en veel luister by alle de Vorsten van Indiën toebragt; maar hy had geensins in zyne gedagten, om van Godsdienst te veranderen, hoe zeer hem ook die Gesant, en de Griek, daarom aangesproken had, alsoo hy daar in te veel swarigheden te gemoet zag; oordeelende het gunst genoeg aan hem bewesen te zyn, dat hy de Franschen en alle andere Priesters toestond, die in zyn Ryk te verbreiden.

Echter is het waar, dat hy, uit dese en gene insichten van Staat wel eenige spreekwysen gebruikt heeft, waar uit die Gesant, en de Heer *Faulcon*, niet anders konden vatten, dan dat hy groote genegentheit tot den Roomsen Godsdienst had.

Het is ook zeker, dat die Koning een ongemeene zucht voor de Fransche Natie opgevat had, en sich in alle gevallen van hen bediende. Dus gebruikte hy den Vesting-bouwer *La Mare* ook, om zyne voornaamste aan Zee gelegene Vestingen, tegen over Bankok en Mergim, geheel en al op de Europische wyse te versterken, en van allerlei noodige Krygsvoorraad te voorsien, gelyk hy ook den Ridder *de Fourbin*, om sich daar van in zyn Legers te bedienen, den Oversten *de Fargues*, en meer andere Krygskundigen, by sich behouden, en den laatst gemelden met eenige Fransche Krygsknechten, als Overste in 't kasteel van Bankok, geplaatst heeft.

Hy heeft A°. 1681 met de Ooster Zon, by 't zenden van zyne Gesanten na Vrankryk, ook zonderlinge bewysen van zyne achting voor deze Natie gegeven.

In later tyd, of ontrent A°. 1687 zyn 'er door dien Vorst weer eenige Siamse Gesanten, met een Portugees Schip, en groote Geschenken na Vrankryk gesonden; doch dit Schip is ontrent 60 mylen bezuiden de Tafelbaey, of by de Struis-baey, verzeild.

De Gouverneur *van der Stel* zond 'er wel volk na toe, om 'er zoo veel, als 't mogelyk was, af te bergen, en aan de eigenaars weder te geven; doch zy onthielden 't eerste, vergaten 't laatste, en kapten de goude en silvere Lampetten,

Kannen, Vasen &c. met bylen door midden, en woegen die malkanderen, by gebrek van een goud-gewicht, met een Spek-schaal toe, waar over 'er verscheide gevangen geset, en gestraft zyn.

Ondertusschen wierden de oogen, niet alleen der Grooten, maar zelf ook van de allerminste Siammers, hoe langs hoe meer geopend, en die niet weinig tegen den Heer *Faulcon*, als dien grooten Landverrader, aangeset, te meer alsoo de Franschen, zeer stout op de gunst van *Faulcon*, nu en dan tot dertelheden tegen den Inlander begonnen uit te spatten, die hen metter tyd veel erger zaaken van hen voorspelden, waar tegen hunne klachten, aangesien zy zoo diep in des Konings en *Faulcons* gunst waren, zeer weinig zouden helpen.

Onder alle de Grooten was 'er echter geen, die verder zag, en op alles netter lettede, dan de Opra Piteratjay, een man van doorluchtige geboorte, en zeer na aan den Koning vermaagschapt.

Dese zag wel, waar dit werk henen wilde, maar hield sich vooreerst stil, hoewel hy onder de hand niet weinig werkte, terwyl hy sich, om den schyn daar af te bedekken, eenigen tyd siek hield, en zelfs niet ten hove verscheen.

Ook had de Koning, alsoo zyne twee broeders onbequaam tot de Kroon, of hem altoos niet aangenaam waren, ondertusschen een jongeling van een geringe geboorte, *Moonpi* genaamd, tot zynen Zoon aangenomen, dien hy voorhad tot zynen vervanger te verklaren, welke streng de Heer *Faulcon* mede zeer sterk trok.

Dit schokte dus noch zoo wat henen, tot dat de Koning in 't begin van A°. 1688, in den ouderdom van 55 jaaren, door een swaare siekte aangetast, en, gelyk ons het volgende verhaal nader toonen zal, ook daar door, alsoo hy eindelyk de watersucht 'er by kreeg, weggesleept wierd, waar op hier ook een groote omwenteling van zaaken gevolgd is.

Beknopt Verhaal van de wonderlyke verandering voorgevallen in 't Koningryk Siam, in 't jaar 1688, den Schryver door den Heer Arnold Cleur *behandigd.*

Zeldsame Staats omwenteling hier.

„ NA dat de Koning van Siam eenigen tyd siekelyk hadde gegaan, wierd hy door zyn qualen zoo hard aangetast, dat hy sich t'eenemaal tot leggen moest begeeven, 't geen oorzaak gaf, dat zyn Hof in de stad Judia was, alhoewel hy zelfs in Livo te bedde lag, en daar wierd alomme een valsch gerucht verspreid, dat zyn Majesteit albereids overleden was: waar door zoodanige bewegingen onder de Hovelingen en Grooten ontstonden, dat de Krygs-Overste, Opra, *Pieteratjay*, zynde des Konings Zwager en Schoon-vader, genoodsaakt wierd door zyn ontsag alles weder in rust te brengen, en eenigen der voornaamste Roervinken in de gevangenis te werpen, onder de welken ook wierd geteld eenen Opra Paula, zynde een voornaam Creatuur van den grooten Staat Minister *Constantyn Faulcon*, die in desen tyd niet naliet te styven, en onder de hand aan te zetten des Konings opqueekeling en aangenomen Zoon *Moonpi*, tot zoo verre, dat hy genoegsaam opentlyk na de Kroon durfde staan, en door behulp van zyn eigen Vader en anderen een menigte van volk in dienst nam, zoo van veelen, die het zeer wel vermeinen te weten, voor de waarheit word verhaald, tot veertien duisent in 't getal; 't welk vooreerst zoodanig heen gaande, en een goed begin schynende te wesen, wierd *Faulcon* veel trotser en opgeblasener, als hy oit te vooren was geweest: maar dit kon zoo stil niet toegaan, of de Krygs-Overste *Pieteratjay* had 'er de de lucht af, die het werk echter zoo wat op zyn beloop liet, tot dat de Koning door zyn toenemende siekte, om wat meerder stilte en rust te hebben, hem de voornaamste bestiering des Ryks opdroeg; 't geen *Faulcon* niet weinig quam te ontschieren, want hy raakte in deser voegen niet alleen zyn voornaamste steunsel quyt, maar ook by verscheide Grooten dapper in 't oog, die zyn hoogmoed, vermetelheit, en dwingelandy, al van over lang gesien hadden, evenwel vond hy middel, om sich heimelyk by den Koning te vervoegen, dien hy met veele omstandigheden en beweegredenen wist te vertoonen, dat het ten allerhoogsten tot versekering van zyn Majesteits Persoon en Ryk zoude strekken, dat de Franschen uit het Kasteel van Bankok na boven geroepen wierden, om in desen slechten toestant van zyn Majesteit geduurig het Paleis te bewaken, en tot zyn Lyfwacht te dienen; 't geen den Koning zoo wel beviel, dat hy aanstonds order gaf, om hen na Livo te laten komen, gelyk ze zonder uitstel deden, doch wierden zy en hun meester *Faulcon*, door

en de schrikkelyke dood van Constantyn Faulcon.

„ den

„ den Krygs-Overste *Pieteratjay* ver-
„ kloekt: want verstaan hebbende, dat
„ *Faulcon* by den Koning was geweest,
„ en wat 'er verhandeld was, deed hy
„ zyn Majesteit begrypen, dat *Faulcon*
„ en zyn medeslanders niet anders zoch-
„ ten, als sich niet alleen meester van
„ 't Paleis, maar ook zelfs van zyn Ma-
„ jesteits persoon en het Ryk te maken.
„ Waar op de Koning het voorheen ge-
„ geven bevel weder introk, en order
„ gaf, dat ze sich niet na boven zou-
„ den begeven; maar dat ook de gee-
„ nen, die albereits in Judia verscheenen*
„ mochten zyn, weder na Bankok zou-
„ den hebben te keeren, 't geen de Fran-
„ sche Generaal, Monsieur *des Fargues*,
„ die sich onderwylen al met 60 van de
„ zynen op weg begeven hadde, moeste
„ doen, alhoewel hy daar toe vry wat
„ schoorvoetende quam, en in het te
„ rugvaaren eenige vyandelyke daaden
„ bedreef, die genoegsaam te kennen
„ gaven, wat van zyn lust en voornemen
„ was geweest; 't welk noch nader kon
„ werden bespeurd aan 't gedoente van
„ zyn Majoor, toen hy de Rivier op
„ voer, beneden gelaten: want hy ver-
„ liet aanstonds het oude Kasteel, aan
„ de West-zyde der Rivier op Bankok
„ gelegen, en begaf sich met alle tilba-
„ re goederen in het nieuwe, door hem
„ zelfs daar tegensover gebouwt, laten-
„ de het swaar Kanon, dat ze niet kon-
„ den medevoeren, springen en verna-
„ gelen; mitsgaders het buspoeder, 't
„ geen ze niet bergen konden, of wel
„ licht niet van nooden hadden, met
„ water begieten; 't kruit-huis af bree-
„ ken, en alles omverwerpen, en tot
„ puinhoopen maaken, 't geen ze dach-
„ ten haar in de weg, en tot nadeel te zul-
„ len konnen zyn: waar tegen de Siam-
„ mers echter niet anders deeden, als het
„ oude Kasteel, dusdanig verdorven en
„ om vergeworpen, weder wat te her-
„ maken, alles zoo veel doenlyk te her-
„ stellen, en in staat van tegenweer te
„ brengen, om verder op het gedoente
„ der Franschen te letten. Onderwy-
„ len wierd het voorgenomen verraad
„ van des Konings aangenomen Zoon,
„ *Moonpi* en *Faulcon* ontdekt; want de
„ zelven met nog verscheide andere
„ Mandaryns van hunnen aanhang, diep
„ in den nagt binnen 't Paleis, en in een
„ kamer versamelt zynde, wierden ze
„ door een van des Konings wyven, en
„ den Zoon van *Pieteratjay*, die daar
„ buiten op de grond neder, met haar
„ ooren tegens de deur aan, lagen, zon-
„ der dat het door de donkerheit des nagts
„ van iemand wierd gemerkt, zoodanig
„ beluisterd, dat ze gemakkelyk van
„ woord tot woord verstaan en hooren
„ konden, wat 'er beraadslaagt en be-
„ slooten wierd, 't welk ten principalen
„ hier in bestond: Dat ze, zoo draa de
„ Koning overleden zoude zyn, des
„ zelfs jongsten Broeder, albereits door
„ eenige voornaame Grooten voorge-
„ schikt tot de Kroon, den Krygs-O-
„ sten *Pieteratjay*, des zelfs Zoon, en ver-
„ scheide anderen, zouden laten ver-
„ moorden; doende benevens dien alle
„ de Mooren, die haar in den weg mog-
„ ten weesen, alomme uitroeyen en ver-
„ delgen. Waar op komende te vol-
„ gen, dat *Faulcon* zyn voornemen met
„ de Franschen verydelt zynde, sig voor
„ een geruimen tyd buiten 't Hof ont-
„ hield, en niet quam vertoonen, zoo
„ als hy voorheen plagt te doen, wierd
„ de achterdogt van zyn wederstrevers
„ nog meer hier door gevoed; die dan
„ oordeelende, dat de zaake nu al hoog
„ genoeg gekomen was, hem lieten ont-
„ bieden, op het welk hy sig den 19
„ May des voormiddags ten Hove begaf,
„ dog hy quam een weinigje daar na we-
„ der; hield in zyn huis het middag-
„ maal; stelde voorts order op eenige
„ zaaken; liet sig tegens zyn Europiaan-
„ sche Lyfwacht ontvallen, dat 'er den
„ aanstaanden nagt iets groots stond te
„ geschieden, waar mede het werk over
„ een zyde zoude slaan, nam van haar
„ (zoo 'er van verscheide geloofwaardi-
„ ge persoonen werd getuigt) vry wat
„ beter afscheid; en ging weder ten Ho-
„ ve: maar niet lang daar na zag men
„ zyn Draagstoel, met silver overtrok-
„ ken, ledig te rug komen, dat by zyn
„ huisgenooten voor een zeer quaad
„ voorteeken genomen wierd, die niet
„ alleen wel haast quamen te hooren,
„ dat hy *Faulcon*, des Konings aangeno-
„ men Zoon *Moonpi*, en de Kapitein
„ van 's Kodings Lyfwacht, in 't Paleis
„ aangehouden en gevangen waren;
„ maar wierden noch ten zelven da-
„ ge mede in 't Paleis gehaalt, en in
„ ketenen gesloten, waar na de Siam-
„ mers aanstonds het huis van *Faulcon*
„ van alles beroofden, zyn Huisvrouw
„ niet het geringste overlieten, en zyn
„ Boekhouder, een Engelsman, uit
„ *Balspoole*, reekening van zyn Meesters
„ staat en middelen afeischten; latende
„ den Krygs-Overste *Pieteratjay*, nu het
„ werk aan de gang was, in de zelfde
„ drift ook by de kop vatten eenen Opra
„ *Sivipat*, uit wiens zak wierd gehaald
„ zeeker Geschrift, in sig bevattende de
„ geheele t'zamensweeringe, door den
„ aangenomen Zoon des Konings *Moon-*
„ *pi* en *Faulcon* met eigener hand onder-
„ teekent, zulx 'er nu geen bewys meer
„ van hun quaad voornemen van noden
„ zynde, kon de Koning zyn aangeno-

„ men Zoon en byſonderen lieveling „ *Moonpi* ook niet langer beſchermen, „ maar moeſt hem eindelyk laten dryven, en aan zyn wederſtrevers overlaten, die hem drie dagen na zyn gevangenis het hoofd lieten afſlaan, en het zelve lieten werpen voor de voeten van zyn aanvoerder *Faulcon*, nog „ ſwaarlyk met yzere keetens om 't lyf, „ mitsgaders om handen en voeten, gevangen ſittende, op een ſmadige en „ verachtelyke wyſe daar by doende deſe woorden: *Ziet daar uwen Koning*; „ waar by het vooreerſt wierd gelaten: „ dog was de Koning; welkers ſiekte „ noch dagelyx ſterk toenam, over het „ ombrengen van zynen Zoon *Moonpi* „ hertelyk bedroeft, begeerende, dat „ het lighaam geen ſmaatheden meer aangedaan, maar begraven zoude werden, „ 't geen gedaan wierd. Onderwylen „ had men den Franſchen Generaal, „ Monſieur *des Fargues*, uit Bankok na „ Livo omboden, die aldaar eerſt op het „ derde ontbod aanquam, werdende van „ wegens den Koning met een goude „ Bouſette of Pinang-doos beſchonken, „ zeer wel onthaald, en eindelyk beſloten, dat hy het Kaſteel op Bankok, „ door de Franſchen gebouwt, aan de „ Siammers zoude overgeven, en tot nakominge van dien beide zyn Zoonen, „ mitsgaders den Franſchen Biſſchop van „ Metellopolis, als Oſtagiers in Livo laten; dan met al zyn volk boven komen, „ en te zyner tyd met eenige Schepen, die „ hem zouden werden geleent, uit Siam „ vertrekken; 't geen hem door den gevangen ſittende *Faulcon*, door over en „ wedergaande Boden, (want hy mogte „ hem zelfs niet *ſpreeken*) op het *ernſtige* „ aangeraaden was, zoo als zommige gelooven; miſſchien om daar door de toorn „ en gramſchap der Siammer t'hemwaarts, „ was 't doenlyk, eenigſins te verſagten, „ 't geen daar toe nogtans zeer weinig „ ſchynt geholpen te hebben, gemerkt „ zyn wederſtrevers de gedagten begonden te krygen, dat hy haar wraak-luſt „ wel door de dood mogt komen te ontſnappen, nadien hy door de ſware pynen (om het voorgenomen verraad uit „ zyn eigen mond te hooren, en zyn medepligters te melden) hem op verſcheide tyden en manieren aangedaan, mitsgaders door een ſtyſzinnige onthouding van ſpyſe, zeer vervallen, en „ vry ſwak geworden was; waarom zy „ hem dan op den 4 Juny, even na Zonnen ondergang, mits hy niet wel gaan „ konde, in een ſlegte ſtoel in zyn huis „ bragten, alwaar hy over het bouwen „ van 't zelve zeer ſmadelyk wierd bejegend, latende hem voorts weder opnemen, en by zyn Huisvrouw dragen, „ die daar digt by in een Paardeſtal gevangen lag, de welke ſiende, dat het „ nu genoegſaam met haar man gedaan „ was, hem, in plaats van trooſtelyk „ toe te ſpreeken, zoo 'er voor de waarheit word gezegt, een menigte van „ ſcheldwoorden toewierp, in 't aangeſigt ſpoog, en qualyk wilde gedogen, „ dat hy zyn eenigſten Zoon, ongevaar „ 4 jaaren oud, eens voor 't laatſt mogt „ kuſſen; waar over de Siammers zelfs „ als verſteld zouden hebben geſtaan, „ die derhalven te eerder met hem voort „ gingen, om hem buiten de ſtad te „ brengen; 't geen hem deed vragen, „ waar ze met hem heen wilden (want „ hy was, zoo het ſchynt, van gedagten geweeſt, dat ze hem weder na de „ gevangenis zouden hebben gebragt) „ op het welk dan onder veel ſcheldwoorden ten antwoord krygende, dat „ ze buiten de ſtad gingen, om hem aldaar, volgens hun laſt, te dooden, „ wierd hy zeer ontſteld, en ſloeg verſcheide maal op zyn borſt, 't geen „ door de woedende Siammers met veel „ veragtelyke en verwytende redenen „ wierd beſpot en belacht, duurende, tot „ dat ze ter plaatſe quamen, daar hy „ ſterven moeſt; als wanneer hy nu „ ganſch geen uitkomſt meer ziende, de „ order van St. *Michiel*, en een Reliquie van zeker Heilig, zynde aardig „ van goud beſlagen, van zyn hals nam, „ en aan een van de byſtaande Mandaryns overgaf, met verſoek, die aan zyn „ Zoontje te willen geven; waar na de „ Siamſe Beulen hem geboden neder te „ knielen, 't geen hy niet doen wilde; „ maar hy begaf ſig tegens de zelven te „ worſtelen, en wierd hem zoo het „ hoofd afgeſlagen, 't lighaam aan drie „ ſtukken gehouwen, in een kuil geworpen, met weinig aarde overdekt, des „ nagts door de Honden opgegraven, en „ zoodanig verſcheurd, dat 'er 's anderen daags niet dan de beenderen overgevonden wierden; 't welk door eenige Europiaanen, die uit nieuwsgierigheit ter plaatſe waren gegaan, daar „ hy omgebragt was, tot verwondering, „ voor de waarheit is verhaald; en werd „ 'er door zommige van anderen nog by „ gedaan, dat de laatſte woorden voor „ zyn dood zyn geweeſt: *Heere Jeſu gedenkt* „ *myner*! dog dewyl de Schryver van dit „ Verhaal niet weet, dat iemand van de „ Europiaanen zyn ſterven heeft bygewoond, zal hy daar van het gevoelen „ gaarne aan den Leeſer overlaten, en eenlyk van 't zyne daar by voegen, dat dit „ het ongelukkig en rampſalig einde van „ den Heer *Conſtantyn Faulcon* geweeſt is.

„ Dit dusdanig geſchikt zynde, kreeg „ de Franſche Generaal, Monſieur *des* „ *Far-*

„ *Fargues*, zonder van het gene dat 'er „ gebeurd was iets te weten, noch den „ zelven avond affcheid, en vertrok met „ eenige Fransche Papen, mitsgaders 2 „ Siamse gecommitteerden, die het Ka- „ fteel op Bankok uit zyn handen zou- „ den overnemen, na beneden: alwaar „ dan gekomen wesende, liet hy wel „ haaft blyken, dat hy met zoodanigen „ voornemen niet uit Livo gescheiden „ was; want hy deed aanstonds de Siam- „ se Coelys of Scheppers, die op zyn „ Praauw of Vaartuig in 't afvaren had- „ den geschept, vast zetten, en maakte „ benevens dien ook toeleg om de ge- „ committeerden in beslag te nemen: „ maar dat quam hem te mislukken. „ Wyders liet hy op twee Konings Jon- „ ken, die op de Rivier afdreven, om „ na Japan te vertrekken, niet weinig „ canonneeren; 't geen twee persoonen „ aan een ellendige dood hielp, zynde „ de een een Europiaan, en de ander „ een Mixties, beiden in dienst des Ko- „ nings van Siam; die geweigert heb- „ bende op 's Konings Vaartuigen te „ schieten, daar over op een wrede wy- „ *se levendig wierden gespit.* *Dus ver-* „ re quamen de Franschen uit te bar- „ sten; waar over de Generaal sig eg- „ ter by een briefken trachte te veront- „ schuldigen, leggende daar van de schuld „ op zyn volk, die hy zeide dat hem „ niet wilden gehoorsamen, en waarom „ hy dan een Schip was versoekende, „ om daar mede uit Siam te vertrekken; „ waar op hem ten eersten niet geant- „ woord wierd: maar de Krygs-Over- „ ste *Pieteratjay* zond een groote macht „ van volk na beneden, die van de Zee- „ kant af opwaarts tot dicht by Bankok „ toe, aan beide de zyde der Rivier, „ ruim 12 *Batteryen opwierpen*, *de* „ mond van de Rivier met gesonken „ Vaartuigen en Palissaden toe stopten, „ en alomme een sterke wacht hielden, „ zonder evenwel iets dadelyks omtrent „ de zelven te onderneemen, misschien „ om af te wachten, en te sien, wat nu „ van hun verder gedoente zoude komen „ te vallen; en liet de Krygs Overste „ *Pieteratjay* door eenige Mandaryns, „ daar toe expres gesonden, aan het Ne- „ derlands Opperhoofd zyn genegent- „ heit tot de E.d. Compagnie betuigen, „ met versoek, dat men doch in dit ge- „ woel niet bekommert noch bevreest „ geliefde te wesen, klagender wyse daar „ nevens vertoonende, op hoedanige „ manier de Siammers door de Franschen „ verongelykt wierden, in vergeldinge „ van veelerhande vriendschappen, vryg- „ heden, en weldaden, by haar nu een „ geruimen tyd herwaarts, zoo van den „ Koning, als zyn onderdaanen, genoten.

„ Het werk dan nu dusdanig staande, „ en het gerucht daar van in Livo ver- „ spreid zynde, zochten de twee Zoo- „ nen, door den Franschen Generaal, „ Monsieur *des Fargues*, aldaar als Osta- „ giers gelaten, middel, om met noch „ 10 a 12 Franschen weg te vluchten, „ aangesien de zelven niet naauw be- „ waakt of bewaart wierden, maar, na „ het schynt, daar toe genoegsame ge- „ legentheit hadden, doch wierdense, „ al een stukweegs en buiten de stad ge- „ komen zynde, door de Siammers ach- „ terhaalt, en met touwen om den hals „ weder binnen gebracht, 't welk een „ van haar gesellschap, zynde een Inge- „ nieur, het leven koste, want de zelve „ viel, zoo voor de waarheit word ge- „ tuigd, van schrik dood ter aarde, sich „ misschien ingebeeld hebbende, dat 'er „ op hun vlucht een swaare straffe zou- „ de hebben gevolgt, die egter nergens „ anders op uit liep, dan datse wat beter „ als voorheen wierden bewaart; maar „ zy hadden evenwel daar mede komen „ te veroorzaaken, dat alle de Europia- „ nen, zoo veel als 'er noch in vryheit „ waren gebleven, zoo wel Paapen als „ anderen, in hegtenisse wierden geno- „ men, uitgenomen des Konings Chi- „ rurgyn, Mr. *Daniel Brouchebourde*, die „ ook ten zelven dage by den Krygs- „ Overste *Pieteratjay* wist te bewerken, „ dat twee persoonen, die 'er onder wa- „ ren, zynde de een een Goudsmit, voor „ desen door de E. Compagnie aan den „ Koning, en de ander een Soldaat, aan „ *Faulcon* geleent, weder op vrye voeten „ wierden gestelt. Middelerwyl waren de „ Engelschen en Portugeesen mede niet „ weinig by de Siammers in 't oog ge- „ raakt, welker Scheepjes in de Rivier „ leggende, van wegen den Koning in „ arrest genomen, en ten deele onttakelt „ wierden, buiten twyfel uit bekomme- „ ring, datse met de Franschen mogten „ komen aan te spannen, of de zelven „ wel in 't een of 't ander behulpsaam „ wesen, aangesien 'er nog twee van 's „ Konings Scheepjes, met Franschen „ bemant, in Zee waren, om op de Ro- „ vers te kruisen, die nu weder t'huis „ wierden verwacht, en welke de Siam- „ mers gaarn onder haar geweld zouden „ trachten te krygen, voor dat de Ka- „ piteins, daar op bescheiden, kennis „ hadden, hoedanig de zaaken tusschen „ hen en hunne lands-luiden geschapen „ stonden; 't geen hen ook weinig da- „ gen daar na zeer wel quam te geluk- „ ken, hebbende te vooren zekere Cha- „ loup, die de Generaal, Monsieur *des* „ *Fargues*, in meening was geweest in „ der nacht van Bankok na buiten te „ zenden, om de Hoofden der verwagt

„ werdende Scheepjens van 't voorgevallene te waarschouwen, in 't afdryven der Rivier, even buiten 't bereik van 't Fransche Kanon, aangetast, en na een dappere tegenweer verovert en verbrand, waar door de moed van Monsr. *des Fargues* en de zynen zoodanig quam te verkoelen, datse kort daar na van het Kasteel op Bankok Siamse, in plaats van Fransche, Vlaggen lieten waejen, daar de Siammers niet anders dan de spot mede dreeven; en hadden se benevens dien, door het verbreeken van 't verbond, en de vyandelyke bedryven, den Krygs-Overste *Pieteratjay* zoo verre gebracht, dat hy van hem gaf voornemens te zyn, om den Franschen Bisschop van Metellopolis, Monsieur *Louïs*, en beide de Zoonen van den Generaal, na beneden te voeren, en de zelven uit het oude hermaakte Kasteel op Bankok, yder voor een Kanon gebonden, den Franschen te laten toeschieten; 't welk men geloofe dat hy lichtelyk volbragt zoude hebben, indien se niet met veele beweegredenen door het Nederlands Opperhoofd van de dood verbeden waren geworden; op welkers versoek hy dan te rade wierd, beide de Zoonen des Generaals hun Vader onverseert toe te zenden, zo als eenige dagen daar na quam te geschieden, met een briefje, waar by in substantie den Generaal zyn valsheit, ontrouw, en bondbreuk verweeten wierd, met verdere byvoeginge, schoon hy als een Vader met geen liefde noch medelyden ontrent zyn beide Zoonen, die hy als Ostagiers, tot nakominge der overeenkomste, in Livo gelaten hadde, aangedaan was geweest, dat zy evenwel by hem *Pieteratjay* mededoogen en barmhertigheit hadden gevonden; dat hy gansch niet bloeddorstig was; sig ook aan dese onnoselen niet had begeeren te wreeken, maar omtrent de geheele wereld wilde doen sien, dat de Siammers het recht aan hunne zyde hadden, en door de Franschen ten hoogsten verongelykt waren; op het welk de Generaal het voorheen gedaan versoek, om een Schip tot zyn vertrek te mogen hebben, deed vernieuwen, daar eenlyk op geantwoord wierd, dat hem een stilstand van wapenen wierd vergunt, en dat hy op zyn meermaal gedaan versoek het besluit van 't Hof zoude moeten afwagten, aangesien men niet had konnen besluiten, om hem en de zynen daar in tot nog toe te wille te weezen, om dat-ze, toen hen zulks aangeboden wierd, 't zelven niet alleen afgeslagen, maar met hunne vyandlyke bedryven genoegsaam uit Siam te vertrekken, geweigert hadden; en kreeg de Overste *Oija Dietjo*, die de Siamse Krygs-magt kommandeerde, onderwylen volkomen order, indien ze sich nu andermaal vyandelyk quamen aan te stellen, hen als dan op het lyf te vallen, en de zelve, zonder hen te ontsien, uit te roejen, en te verdelgen; waar by het dan voor desen tyd met de Franschen gelaten wierd, na dien 'er, zoo 't scheen, voor den Krygs-Overste *Pieteratjay* wat anders te doen viel, als sig met hen te bemoeyen, gemerkt des Konings siekte nog dagelyx toenam, en zyn jongste Broeder, zoo als hier voor is gesegt, albereids by eenige voorname Mandaryns voorgeschikt tot de Kroon, heimelyk doende was met een groot getal volk aan te nemen, om sich, zoo draa de Koning, zyn Broeder, overleden zoude zyn, meester van 't Ryk en de Kroon te maaken, daar buiten twyfel Opra *Pieteratjay*, sich nu al zoo verre in de Regeeringe ingelaten hebbende, het oog mede op geworpen hadde, alhoewel hy een wyl te vooren, op afvraginge des Konings, of hy na des zelfs dood de Kroon wel zoude willen aanvaarden, sich hadde weten te veinsen daar toe geen de minste genegentheit te hebben; 't geen hy altans, het werk genoegsaam meester wesende, anders deed blyken; want hy liet des avonds op den 9 July beide de Broeders des Konings vatten, en even buiten de stad Livo in een Pagood, met sandelhoute stokken dood slaan; waar van de Koning kennisse gekregen hebbende, werd 'er gesegt, dat hy daar over zeer bedroeft is geweest, en quam hy eindelyk twee dagen daar na, op den 11 July aan de Watersucht te overlyden, hebbende 't Siamse Koningryk met groote glorie 31 jaaren, 8 maanden, en 14 dagen geregeerd, geen andere Kinderen nalatende als een eenige Dochter, oud ongevaar 20 jaaren, die hy weinig uuren voor zyn dood het Ryks-swaard overgegeven hadde, tot welken einde, of met hoedanigen meeninge, heeft de Schryver deses nooit recht hooren verklaren; maar is het waar, dat, schoon de dood des Konings nu genoegsaam rugtbaar, en aan een ieder bekent geworden was, de Krygs-Overste *Pieteratjay* zonder eenige de minste beweeginge in de Regeeringe bleef tot den 1 Augusty, als wanneer hy met een ongemeene groote pragt en statie, mede voerende het Lyk van den overleden Koning, uit Livo in Judia quam, sig nog ten

„ zel-

„ zelven dage publyk als Koning liet „ uitroepen en Kroonen, mitsgaders des „ overleden Konings eenige Dochter „ ten Wyve nam, hebbende voor zyn „ vertrek uit Livo het oude Paleis aan „ de Talapois, en de stad met al haar „ huisen aan de Inwoonders geschonken, en wyders alle de aansienelyke „ Timmeragien, Schoolen en andere, „ voorheen door den grooten Staats-Minister *Faulcon*, zoo door de Fransche Paters, als hem zelfs in de steden Livo en Judia gebouwt, aan verscheide Mandaryns, en tot wooningen „ aan particuliere Chineesen ingeruimt; „ regeerende vorders zonder eenige de „ minste tegenstrevinge van iemand, tot „ verwonderinge van veelen, met zulk „ een gesag, en zoo volstrekt, als de Monarchen in 't Noorder deel van Indiën „ gewoon zyn, even of hy al van overlange op den Troon gezeten was geweest, 't welk zommigen heeft doen „ gelooven, dat de voornaamste Grooten, en die van de gemeente, sich te „ eerder tot zyn gehoorsaamheit hebben „ geschikt en gevlyt, om dat hy sich „ voorheen altyd met zyn ampt en staat „ te vreden hield, de kleinen en geringen nooit hart en lastig viel; 't overmatig invoeren van tollen en schattingen, door den overleden Koning, in „ de laatste jaaren zyner Heerschappye, „ buiten gewoonte gedaan, met ongenoegen aanzag; de bedryven van zyn „ grooten Staats-Minister, *Constantyn* „ *Faulcon*, op het ernstigste hatede, en „ daarentegen de Talapoys, of Siamse Geestelyken, vierig beminde, en „ toegedaan was, hebbende tot bewys „ van zyn goede meeninge, ook met den „ aanvang van zyn Regeeringe, noch „ zelfs by het leven van den ouden Koning, alle de nieuwe schattingen, door „ Raadgevinge van *Faulcon* ingevoert, „ afgeschaft, en naderhand daar en boven aan alle zyne Onderdaanen over „ het Siamse Ryk, een algemeene tolvryheit, voor den tyd van 3 achter een „ volgende jaaren gegeven, op dat het arme volk, die door de swaare schattingen „ op het groot en klein Vee, alderhande Visch, Boom- en Aard-vruchten, „ geheel als uitgemergelt waren, hun „ adem wat halen, en weder tot eenige „ verquikkinge komen zoude.

„ Onderwylen dat de zaaken in dit „ Koningryk dusdanigen keer hadden genomen, en het werk omtrent „ de Franschen ten merendeele in zoodanigen staat was gebleven, als wy „ hier voor hebben gesegt, hadden twee „ Portugeese Mixtisen sich door den Generaal, Monsieur *des Fargues*, laten „ gebruiken, om het gedoente van 't „ Siamse Hof, en voorts de gestalte der „ opgerichte Paggers, te verspieden, „ en hem daar van dan rapport te brengen; doch zy wierden, alhoewel op „ de Siamse wyse gekleed, haast ontdekt, en gevangen genomen, 't welk „ de nieuwe Koning zoo euvel nam, „ dat hy alle de Portugeesen, zonder „ aansien van persoonen, het dragen „ van geweer liet verbieden, en wierden benevens dien alle de kinderen, „ door die van hunne Natie, by Peguse „ of Siamse Vrouwen geteelt, opgevat, „ en ten Hove gebracht, waar over een „ jammerlyk gehuil en wee-klagen alom „ op de straaten wierd gehoord, zonder „ dat 'er eenige de geringste hoope schynt „ te wezen, dat ze hunne kinderen ooit „ meer zullen sien; want het Nederlands Opperhoofd op hun erbarmelyk „ geschrei, en veelvuldig aanhouden, „ sich ten Hove begeven hebbende, om „ te versoeken, dat zyn Majesteit de „ goedheit doch wilde hebben, om aan „ de troosteloose en bedrukte Vaders en „ Moeders haare Kinders weder te geven, wierden alle de Kinderen, door „ Christen Vaders verwekt, wel door „ den Koning aan hem geschonken, maar „ wierd 'er, toen het op een wedergeven aan quam, maar een gevonden, „ zynde het Dogtertje van het gewezene Engels Opperhoofd, Mr. *Herbin*, „ 't geen tot hun bysonder geluk door „ des Konings Nederlandschen Chirurgyn, *Daniel Brouchebourde*, ontdekt, „ en medegenomen wierd. In dezer „ voegen raakten ook de onschuldigen „ over de quade handelinge der Franssen in swaare ongelegentheden, 't welk „ dat volk sig zoo weinig bekreunde, „ dat het by veelen qualyk geloofd zoude konnen werden, en kan het volgende staaltje genoegsaam dienen, om „ te bewysen, dat ze sig niet hebben „ ontsien omtrent alle Natien, zoo Europiaanen als anderen, alles te ondernemen, wat ze maar dogten hen voordeelig te zyn, zonder eens agt te slaan „ op de verbonden en vriendschappen, „ door hun Koning met de Koningen „ en hooge magten van de zelven opgerigt en gemaakt, want wierd het „ Scheepje van den Engelsen Koopman, „ Mr. *Teyler*, voor Tanassery, met Ryst „ beladen, gereed leggende, om naar „ Cormandel te vertrekken, op zekeren „ nagt, door hen onvoorsiens overvallen en afgeloopen, zulx de eigenaar „ des morgens zyn Jagtje met de heele „ ladinge quyt was; maar de Siammers „ hadden de verdere Franschen, die van „ het dessein wisten, en aan land gebleven waren, of het geselschap niet ras „ genoeg konden volgen, ten meerendeele

„ deele dood geslagen, en de rest genomen, en kreeg nu de Fransche Generaal, Monsieur *des Fargues*, eindelyk licentie uit het Siamse Hof, om met al zyn volk uit 't Ryk te mogen vertrekken, zonder gehouden te zyn eerst te moeten boven komen, en sig wegens hun gedoente te verantwoorden, mits zy altans de Schepen, die hen voorheen ter leen aangeboden waren, als mede de voorraad, zelfs zouden moeten koopen; en zoude wyders de Bisschop van Metellopolis, Monsieur *Louis*, en het Opperhoofd der Logie, Monsieur *Veret*, beide voor de getrouwigheit op weldragentheit van hun volk borg blyven; en welk besprek zy dan van de Portugeesen koghten twee Scheepen, 't eene groot ongevaar 100 lasten, voor 6000 Ryxdaalders, 't ander groot ruim 50 lasten, voor 2000 Ryxdaalders, zoo dat hen dese 3 Bodemtjes te zamen quamen te kosten een somma van 10000 Ryxdaalders; en zouden ze boven dien dan noch voor de noodige provisien aan de Siammers betalen, een somma van 6000 Ryxdaalders. Waar na zy sich voorts aan 't werk begaven, om sich tot het vertrek te vervaardigen; dog onderwylen het Schip d'Orphelin, op den 9 September uit Vrankryk, ter Reede van Siam gekomen wesende, scheen hen de moet weder zoo zeer aangewasschen te zyn, dat zy andermaal hun gedaane beloften, om niets onbehoorlyks tegen de Siammers te ondernemen, quamen te vergeten, latende op den 4 October, door hunne Paapen, die noch boven gebleven waren, en na hun believen op en af konden varen, de Huisvrouw en het Zoontje van den gewesen grooten Staats-Dienaar, *Constantyn Faulcon*, heimelyk rooven, en na Bankok voeren, alwaar ze by hen ontfangen en verborgen gehouden wierd, tot dat 'er de Koning kennis van kreeg, of, zoo zommige zeggen, de Generaal het zyn Majesteit zelfs weten liet, die dit werk zoo qualyk nam, dat hy Monsieur *des Fargues* liet dreigen, indien hy dese Vrouw en haar Zoontje, niet na boven liet brengen, daar ze van daan gevoerd waren, dat hy, nog geen van alle de Fransen, uit Siam zouden vertrekken, 't welk hen eindelyk deed besluiten, om dezelve met haar Zoontje, na dat ze tot den 19 October by hen in 't Kasteel op Bankok was geweest, weder na boven te zenden, en des Konings dienaars over te geven, werdende nu, zoo 'er werd getuigt, in 't Hof vry wat naauwer als voorheen bewaart, en tot keuken-werk, en andere vuile en verachtelyke diensten, gebruikt; behalven dat ze door haar vlugt ook heeft komen te veroorzaken, dat haar Moeder, Groot-moeder, en verdere vrienden, die voorheen, nevens haar, wel gevangen; maar naderhand ontslagen waren, voor de tweedemaal uit hun wooningen gehaalt, gevangen genomen, en in ketenen gesloten zyn. En nadien de Fransen tot dus verre met de Siammers vry wat slegt gehandelt hadden, schynt het, dat ze, nu hun vertrek begon te naderen, bevreest wierden, dat het hen wel vergolden mogt werden, waarom zy dan 2 of 3 Siamse Ostagiers eischten, tegens de welken zy 'er zoo veel in de plaats zouden geven, om ze na hun vertrek op 't Kasteel Bankok eerst tegen den anderen te verwisselen, wanneer ze uit de Rivier in een ruime Zee, en genoegsaam buiten de magt der Siammers gekomen zouden wesen, 't geen dan zoodanig ingeschikt zynde, braken ze den 7 dezer lopende maand November op, en begaven sich buiten de Rivier; waar de Berkelang, ganschgeen mistrouwen hebbende, den Franschen, hun Ostagiers toesond, zynde een der Zoonen van den Generaal, Monsieur *des Fargues*, en een ander Officier, in verwagtinge, dat ze de Siamse Ostagiers ook, volgens het besprek, na land zouden laten keeren; 't geen hem geheel quam te ontschieten, want zy namen de zelven, genaamd Opra *Rang som Kram*, en *Oloan Raad*, met ongevaar 20 persoonen van hun gevolg, mede, en lieten eenlyk van hun boord vertrekken het Vaartuig, hen door den Berkelang voor 't laatst vol ververssing toegeschikt, na dat ze het volk als tot een toemaat naakt uitgeschut, en dapper afgerost hadden, rekende op deze wyse drie dagen na het verlaten van Bankok, met 4 Bodems, uit 't gesigt van de Siamse Rheede. Ook hadden zy bevorens, nadien ze van weinig Matroosen voorsien waren, ruim 30 Engelse Zee-lieden, met licentie van den Siamsen Koning by hen gekregen, om, zoo 'er gezegt werd, voor de kost na Cormandel over te varen, zonder vorder aan hen verbonden te wesen, maar of de Fransen hun woord wel zullen houden, van de Engelsen meester wesende, daar aan zou men, volgens hunne manier van doen, met reden mogen twyfelen; te meer, om dat ze niet alleen hunne Logie met een goed Kapitaal in Contanten, partye bloed-Koraal, en andere goederen, mitsgaders eenige stukken Kanon, tegens het besprek, maar zelfs noch ruim 20

„ per-

„ persoonen, en daar onder eenige sie-
„ ken van hunne eigen Natie, achter ge-
„ laten hebben, benevens hunnen Bisschop
„ van Metellopolis, Monsieur *Louis*, en
„ 10 gemeene Paapen, die nu meest al-
„ le met ketenen aan handen en voeten
„ gevangen zitten, en in groote ellen-
„ de en benautheit zyn, werdende de
„ Bisschop, zoo als 'er voor de waarheit
„ werd getuigd, wel het naauwste be-
„ waard, en 't scherpste geplaagt, na 't
„ schynt, om dat hy, die nevens het hei-
„ melyk vertrokken Opperhoofd, Mon-
„ sieur *Veret*, voor de weldragentheit
„ en trouwe der Fransen borg heeft ge-
„ staan, tot hun afscheiden uit Bankok
„ geduurig by hen gebleven is, en derhal-
„ ven by veele voor den eenigsten aan-
„ voerder en geheimen raadsman van den
„ gewesene Staats-Dienaar, *Constantyn*
„ *Faulcon*, aangesien, en alsoo voor den
„ principaalsten aansetter van al het quaad
„ bedryf gehouden werd; waar mede wy
„ dit Verhaal besluiten.

Eenige bysondere zaken der Koningen van Siam

Uit het gene wy bevorens van de Koningen van Siam verhaald hebben, is ons wel gebleken, dat *Aleagar* (of *Chaumigrem*) Koning van Pegu, Siam, nevens meer andere Ryken, veroverd, maar niet de wyse, op welke hy dat verrigt heeft.

Na dat hy aan den Koning van Siam te vergeefs om den witten Olifant (van welke soort 'er nu 2 in Siam waren) versogt had, en die hem geweigerd was, belegerde hy Judia A°. 1568 met een Leger van thienmaal honderd duisend man, twee honderd duisend Ruiters, (welk eindelyk tot 1700000 man aangroeiden) eerst 5000, en daar na 17000 Olifanten, en 3000 Kameelen, en veroverde die stad, en geheel Siam, na een beleg van 22 maanden, niet als een dapper Held; maar eindelyk door verraad van een trouwloosen Siammer, waar over de Koning van Siam zoo ontset was, dat hy sich zelven aanstonds vergaf. Na dien tyd moest de Koning van Siam, ten teeken van onderdanigheit aan desen Vorst, des zelfs rok op zyn Kroon-tyd kussen, en hem dan ook een Kroon aanbieden.

De Siammer bleef echter niet lang daar na onder den Koning van Pegu: want na dat *Aleagar* overleden, en zyn Zoon tot de Kroon geraakt was, ontstond 'er A°. 1579 een Oorlog, tusschen dien jongen Vorst en zyn Oom, den Koning van Ava, in welke de laatste door de eerste in een twee-gevecht op hunne Olifanten overwonnen wierd.

Tot desen Oorlog nu had de Koning van Pegu mede eenige hulp-troepen van den Siammer versogt, waar op dese Koning zynen Zoon met eenig volk zond, die na zyn komst tot Pegu daar zeer verachtelyk van de Zoon des Konings van Pegu, terwyl hy zelfs reeds na Ava getrokken was, gehandeld wierd, welke smaad dese Prins niet langer konnende verdragen, keerde hy stil met de zynen te rug.

De Koning, zyn Vader, en de Grooten van Siam dit siende, en de reden van dien verstaan hebbende, waren hier over zeer verslagen, en bekommerd, dat zy, na 't eindigen van den Oorlog des Konings van Pegu, met dien van Ava, dien verbolgen Vorst ten eersten weer met een swaar Leger op hun dak zouden krygen, om sich over den hoon, hem hier door aangedaan, te wreeken; maar de Zoon, die meer moet had dan zyn Vader of alle de Grooten, verwierp dit alles, en moedigde hen hier tegen aan, en wierp in dit zelve jaar dit jok af, tastende den Koning van Pegu in die tusschentyd, dat hy met den Koning van Ava nog Oorlogde, zoo gelukkig aan, dat hy meester van Pegu, en van zyn gansch Ryk wierd, verliesende de eene stad voor en de andere na, zoodanig dat hy (gelyk wy onder de stoffe van Pegu reeds getoond hebben) 'er geheel uit raakte, hoewel de *Koning van Siam* A°. *1596* en *1599* eerst recht meester van Pegu, Martavan, en meer andere Ryken, zodanig wierd, dat hy 't ook behield, in welke tyd hier ook, niet verre van Judia, een stryd tusschen een Pegu's en een Siams Prins voorgevallen is, waar in de Siammer de overhand had, ter gedagtenis van welk geval daar ook een schoone Pagode gebouwd is.

Het is egter zeker, dat, hoe zeer de Koning van Pegu 'er toen onder geraakt is, men naderhand weer een bysonder Koning, zoo van Pegu, als van Ava, gehad heeft, gelyk die eerste ook A°. 1634 zyn Gesant aan den Usurpateur gesonden heeft, om met den zelven een verbond te maken; dog hy eischte 's Konings Dogter voor zyn Broeder ten Huwelyk, en begeerde, dat hy als Ostagier in Pegu woonen zoude, dat de Koning van Siam niet wilde doen.

Ook verscheen een jaar of twee later een Gesant van den Koning van Ava, die de hulp van de Koning van Siam tegen den Honscha, of Koning van Pegu, doch op zeer slechte gronden verzogt, waar op hy afgewesen wierd.

Van A°. 1608 heeft men hier een wettig en wakker Koning gehad, die de Siamse zaaken wonderlyk opvyselde.

Hy wierd *Ragibapi* genaamd, regeerde 20 jaaren, en liet veel Zoonen, en een Broeder na: voor zyn dood vielen

de

de Cambodiers A°. 1622 af, die hy wel verscheide malen getragt heeft, tot hunne vorige gehoorsaamheit te brengen; dog alle zyne ondernemingen waren te vergeefs.

Na dat nu dese Koning in 't best van zyn leven gestorven was, liet hy, behalven 5 Zoonen, ook een Broeder na, die volgens de oudste wetten erfgenaam van de Kroon was; dog de Koning had by zyn uiterste wil zyn oudsten Zoon, een Prins van 18 jaaren (schoon dit met de wetten der Siammers streed) tot zyn vervanger verklaard, in welk recht hy ook door veel duisenden Siammers, en door 6000 Japanders, ondersteund wierd.

's Konings Broeder, niet weinig hier over geraakt, wierd daar op Priester, 't welk de jonge Koning zeer qualyk opnam, en waar over hy hem niet alleen uit 't land bande, maar, om zyn Kroon zeker te hebben, ook te gelyk besorgde dat hy by zyn vertrek van kant geholpen wierd, nevens alle zoodanige Grooten, op welke hy sich niet al te veel vertrouwen kon.

Onder anderen was hem ook zyn Vaders Oom zeer in den weg, dien hy in een zeer donker hol, met een weinig Ryst, water, en licht, met een wacht 'er by, gevangen zette; in hope dat die het daar niet lang maken zou; maar de Priesters, medelyden met dien ouden Prins hebbende, groeven uit zekere daar na bygelegene Tempels een gat onder de aarde tot in zyn gevankenis, brachten 'er een lyk in, en reddeden hem dus uit dit hol, en zoo behendig, dat men in 't eerst niet beter wist, of die Prins was waarlyk in zyne gevankenis overleden, gelyk dit den Koning ook zoo geboodschapt wierd.

Kort daar na ontdekte men egter, dat hy nog leefde, en dat hy, listig ontkomen zynde, te Piperi was, daar sich verscheide Grooten by hem vervoegd, en sich voor hem verklaard hadden, gelyk hy sich daar ook voor Koning uitroepen, en kroonen liet.

Hy bracht ook een Leger van 20000 man te veld, om den jongen Koning aan te tasten; doch de zelve trok hem met 30000 man en 800 Japanders tegen, sloeg hem deerlyk; kreeg hem ook gevangen, en liet hem met Sandelhoute stokken (een eere, die niemand, dan de Princen van den bloede, gebeuren mag) doodslaan.

Na 't overwinnen van zynen Oom, begaf sich dese Vorst tot een zeer wellustig leven, liet alles op zyn gunsteling, en bevorderaar, *Oya Swarowan* (dien hy nu tot Calahan, of Generaal der Olifanten verheven had) staan, die voor alles in 't Ryk ook zeer goede zorge droeg.

Naderhand wierd de Koning, door 't aanstoken van zyn Moeder, zoo toornig op desen Mandaryn, dat hy last gaf om hem te dooden.

Dit geschiedde echter zoo stil niet, of *Oya swarowan* kreeg 'er de lucht af, waar op hy sich aanstonds tegen den Koning opwierp, en hem, door hulp van eenige Japansche Soldaaten, in zyn Paleis overviel, en hem, zoo als hy op zyn Olifant over de Rivier vluchtte, gevangen kreeg, en op de zelve plaats, daar hy zyn Oom had laten dooden, en op de zelve wyse, dede ombrengen, zonder hem te verbranden, welk lot ook zyn Moeder, en veele anderen, trof.

Hy verhief, met goedvinden der andere Grooten, 's Konings broeder, die die hem in jaaren volgde, hoewel hy 'er noch maar 12 bereikte, in zyn plaats; dog alsoo hy noch te jong was, wierd de Calahan door de Grooten des Ryks voorsitter van 's Konings Raad, en tot Oppermachtig Ryksbestierder in 's Konings naam gemaakt, dat hy eenigen tyd zeer wel waarnam; maar op dit Oppergezag nu vry verlekkerd, en niet genegen die macht, die hem zoo wonder wel aanstond, aan den Vorst na zekere bepaalde jaaren weer over te geven, bestelde hy den zelven in een Klooster, om sich daar in de Wetten en Wysheit der Siammers te oeffenen; en na dat hy 't stuk nu, zoo door de Japanders, als by de meeste Grooten, meester geworden was, dede hy sich eerst tot Koning van Siam A°. 1628 (hoewel anderen A°. 1630 stellen) verheffen, en den Koning, en alle, die van 't mannelyk oir van Koninglyken bloed waren, dooden, latende maar 2 a 3 persoonen, die van zynen aanhang waren, over, en trouwde des Konings Zuster, waar na hy dese Kroon zeer gerust beseten heeft.

Hy nam A°. 1632 de Koningryken van Ligoor en Lycoon in, en stelde in yder Ryk een onder-Koning, om dat in zyn naam te bestieren.

Niet lang hier na was 'er een onder-Koning van Ligoor, die na 's Konings sin te Oppermachtig regeerde, zoo dat hy voor hem wat bekommerd begon te werden.

Hy was in 't eerst maar Landvoogd hier geweest; maar de Koning had hem onder-Koning, en die Titel hem zoo opgeblasen gemaakt, dat hy den Koning byna niet meer kennen wilde.

De Koning had hem dit egter met die hope gemaakt, dat hy nu buigsamer werden zou, en dagt hem zoo met een zoet lyntje aan 't Hof te krygen, en hem dan te doen van kant helpen.

Dese nieuwe onder-Koning nam dit ampt, dat hem zeer wel geleek, met dank-

dankbaarheit aan, dog zei vlak uit tegens 's Konings Gesant, wanneer hy hem ten Hove roepen quam, dat hy niet genegen was daar te verschynen, om even als zyn voorzaat van dien Tiran dood geslagen te werden.

Naderhand ontbood hem de Koning weer door een Gesant, maar hy gaf den zelven geen antwoord, en liet hem in de keten slaan, waar op de Koning, hem door een groot getal welgewapende Vaartuigen, en veel Krygs-volk, aantasten dede.

De onder-Koning van Ligoor ondertusschen stout op de belofte, hem door die van Tanassery en Patani gedaan, meinde dat hy met zyn Mossel-Vloot wel in staat wesen zou, van die Vaartuigen des Konings af te weren; maar zyn Bondgenooten, bang geworden, lieten hem in de pekel, en zyn Vlootje wierd deerlyk door 's Konings volk geslagen.

Daar op traden zy te land, belegerden Ligoor wel een jaar lang, en besetteden den onder-Koning daar in zyn Paleis, alwaar hy geen uitkomst meer ziende, sich met al zyn Wyven in een kamer, waar in zeer veel kruit was, opsloot, dat hy, zoo als 'er de Vyand meende in te bersten, zelfs in brand stak, waar door zy allen in de lucht opvlogen.

Men vond daar echter noch, na lang zoeken, 12 Martavaanen met silvere Ticals, en 4 dito met goude dito in de aarde begraven.

Hy heeft naderhand tot A°. 1657 geregeerd, en is toen gerust overleden, gevolgd van zyn Broeder, en zyn Zoon Priester geworden.

Wat moeite die van onse Maatschappy den 7 Augusti 1637 onder desen Vorst gehad hebben, kan men in 't Dag-register van Japan onder dat jaar sien.

Tusschen desen Vorst, en den Koning, die A°. 1688 den 11 July, na een Regeering van 31 jaar, 8 maanden, en 14 dagen stierf; is geen ander op den Throon geweest, en de zelve is door Opra *Pieteratjay* (gelyk wy gesien hebben) gevolgd, in wiens plaats al voor eenige jaaren weer een ander gevolgd is.

ZAAKEN

VAN

PATANI.

Van het Koningryk Patani, en onsen Handel daar.

NU is 'er niets meer overig, dan om noch kortelyk van het Ryk, en van onsen Handel in 't Koningryk van Patani, te spreeken.

Dat dit Ryk al van ouds onder de Koningen van Siam gestaan heeft, hebben wy bevorens reeds aangemerkt, doch wanneer het 'er eerst onder quam, konnen wy niet net seggen.

Het wierd geregeerd, dan eens door een Koning, dan eens door een Koningin, by den Adel der Pataniers gekoren, doch by den Koning van Siam goed gekeurd, en door dien Vorst met de Titel van Pretsjauw vereerd; maar na A°. 1630 hebben zy, onder voorgeven van den Konings-moorder, en verdelger van al 't Koninglyk bloed niet te willen erkennen, sich zelven van de macht des Usurpateurs onttrokken, en zyn openbaar tegen hem opgestaan.

En schoon de Heer *Caan* A°. 1632 gesonden wierd, om de zaak by te leggen, wilden zy echter tot geen reden komen, zoo dat de Koning voornam hen met een Leger van 60000 man A°. 1634 aan te tasten; waar toe hy ook de hulp van haar Edelheden, en eenige Schepen tot onderstand versogt, waar op die hem zes Schepen, onder den Commandeur *Klaas Bruyn*, toesonden; doch alsoo 't Leger van den Siamsen Veldheer te voren (meinende dat hy Patani al in had) opgebroken was, quamen zy te laat, en de Siammers wierden door die van Patani deerlyk op de vlucht geslagen.

Na dat nu de Siamse Leger-hoofden hunnen misslag gemerkt hadden, zochten zy ons, en onse Vloot, als te laat gekomen zynde, de schuld van dese nederlaag te geven, 't geen van den al te licht geloovigen Koning zeer qualyk genomen, en waar over ons volk in Siam niet weinig door hem geplaagd, en als in hunne Logie gevangen gehouden is, tot dat hy kennis kreeg, dat wy op onsen behoorlyken tyd met onse Schepen verscheenen, maar dat zyne volkeren te vroeg opgebroken, van den vyand geslagen, en wy toen niet in staat waren, om hem met onse Schepen dienst te doen.

Hy liet daar over ook eenige deser Hoofden openbaar straffen, hen 't hoofd afslaan, dat op een staak zetten, en be-

lastre, dat de anderen drie etmaal aan een tot hun straffe onder den blaeuwen hemel daar by blyven, en rypelyk overwegen zouden, of hunne medegesellen rechtveerdig gestraft waren. Dus saten zy twee etmaal in grooten smaad, en wierden toen van verdere straf door *Oya Poeeelock*, en *Oya Syery* verbeden, en, na noch eenigen tyd gevangen geseten te hebben, onder een swaare bedreiging, zoo zy weer iet diergelyks deden, ontslagen.

In opsicht van 't zenden van onse Schepen, toonde hy sich dankbaar, in zoo verre, dat hy de onsen ook voor ontrent een half jaar van de gewoone gerechtigheden, by hen voor dezen altyd voldaan, ontsloeg.

Ondertusschen was zyn voornemen, om die van Patani weer met een Leger A°. 1636 aan te tasten; doch door het tusschenspreken van den Koning van Keda (of Queda) en door de voorbede der Geestelyken, wierd de zaak bygelegt, waar op de Koningin van Patani noch dit zelve jaar hare Gesanten na Judia zond, en de goude en silvere bloem, nevens eenige zeldsaamheden van Kleeden, Fluweelen, Scharlakens, &c. aan den Koning, ten teeken van hare onderdanigheit, aanbieden liet, die by zyn Majesteit aangenomen, en waar op toen de vrede volkomen getroffen wierd, zonder iets verder van het voorgevallene te reppen.

Dit Patani legt op 6 graden en 56 minuten benoorden den Evenaar, wat bezuiden Ligoor, en tegen over Keda, of beoosten die stad, aan de binnen kant van de Golf van Siam, hoewel noch wel 5 dag-reisen 'er van daan.

Men placht daar in oude tyden een zeer groote voorstad, die zeer lang, doch niet breed was, te hebben, ook was de stad mede zeer lang, doch niet breed, aan de land-kant in een moeras, en ten deelen ook aan den oever der Zee gelegen, en, in de plaats van muuren, met sware vierkante balken omringd, die met groote kracht in de aarde geheid, hoewel zy echter noch wel zoo hoog daar boven waren, dat zy voor hegte muuren, of voor een schoonen Pagger, konden verstrekken, alsoo zy met hare hoogte wel tot aan de Mars van een Schip reiken konden.

Ook was zy in oude tyden (zoo de onsen toen wisten te zeggen) ook al vry wel van Metaal Geschut voorsien, waar onder 'er een grooter was, als de onsen oit te voren gesien hadden.

Zy had een kleen Riviertje, dat heel achter de stad wegloopt.

Men heeft 'er meest houte en bamboese huisen, een schoon Paleis van de Koningin, en een heerlyken Moorsen Tempel van steen.

De eerste van onse Natie, die hier ten handel gekomen is, was de Zee-voogd *Jacob Korneliszoon van Neck*, die hier van Macao met de Schepen Amsterdam en Gouda, den 7 November A°. 1601 verscheen, om te sien, of hy hier zyn lading van Peper, en andere Waaren, zou konnen vinden.

Hy quam 'er den 6 December aan land, na dat hy de Bhaar Peper van 380 pond, tegen 30 Ryxdaalders, en 5 ten honderd aan tol bedongen had, en wierd zeer statelyk op een Olifant ingehaald, na des Sjahbandaars huis gebracht, daar vriendelyk ontfangen, en naderhand van een byzonder huis versorgd.

A°. 1602 quamen hier by *van Necks* Schepen noch 2 Zeeusche den 26 Mey.

Hy bevond dit een groot en zeer volkryk land te zyn, waar van men in de later tyden ontdekt heeft, dat het 180000 weerbare mannen opbrengen kon, van welke 'er in Patani over de 10000, ten deele Mooren of Maleyers, ten deele Siammers, en ten deele Chineesen, woonden, en welke laatsten voornamelyk hier van daan grooten handel op Siam, Bordelong, Ligoor, Cambodia, Coetsjientsjina, Pahang, Macassar, Gressic, Djambi, Djohor, Atsjien, Bantam, Banjar Massin, en Succadana, op Borneo, en op veel andere kusten dreven, alsoo hier zeer veel Ryst, Peper, Rotang, groene Erten, Klappus-Olie, Buffels- Ossen- Koejen-huiden, Bokken, Harten, Konynen, Haasen, Vogel-nestjens, wilde Verkens, Gansen, Endvogels, Hoenderen, Paeuwen, en allerlei Indische vruchten overvloedig vallen.

De Koningin schonk aan *van Neck*, die 'er eenig volk liet, een vergulde kris, en hy vertrok den 23 Augusty.

Zedert desen tyd hebben wy hier een Comptoir opgericht, en een vast Opperhoofd gehad, alwaar na de gedagten van zommigen *Gotard Artus*, van *Dantsik*, als Opperkoopman, en eerste Hoofd van A°. 1602 schynt gelegen te hebben; dog ik oordeel, dat ons eerste Hoofd hier de Heer *Daniel van der Lek* geweest is, dien de Zee-voogd *van Neck* hier voor zyn vertrek gelaten had, en dat *Artus* hem veel later gevolgd is. Hy lag hier tot A°. 1605 en vertrok toen van hier na 't Vaderland.

A°. 1604 quam onse Zee-voogd *Wybrand van Warwyk* den 30 Mey ook hier, hoewel alleen, om na een Chineesche Tolk voor ons te sien.

Gelyk wy nu hier 2 bysondere Comptoiren hadden, een Amsterdams, en een Zeeuws, alsoo had ieder der zelve zyn bysondere Opperhoofden, waar van daan het

het dan licht ook wel komt, dat *Artus* by zommigen al van den beginne af als Hoofd van het een, en *Daniel van der Lek* Hoofd van het ander Comptoir hier geweest is.

Dus ontmoet ik A°. 1604 hier den Heer *Jacob Rouffel*, als Hoofd der Zeeuwsche Maatschappy, en A°. 1605 *Ferdinand Michielsfoon*, als Opperkoopman en Hoofd der gemeene Maatschappy.

Dat nogtans de handel hier niet zeer veel was, schynd ons A°. 1607 zeer klaar toe, wanneer onse Zee-voogd, de Hr. *Matelief*, om de geringe winsten en groote kosten hier vallende, als mede om de geringe moejelykheden, die ons de Mandaryns hier aandeden, noodsakelyk oordeelde dit Comptoir op te breken, te meer, alsoo bleek, dat de trouwloose Pataniers onse Opperhoofden, zoo wy de zeege tegen de Portugeesen niet bevogten hadden, aan hen zouden overgeleverd hebben.

Dat egter dit Comptoir later by ons aangehouden is, blykt, alsoo de Opperkoopman *Victor Sprenkel* A°. 1607 in November, met een Instructie van de Heer *Matelief*, op 't Schip Mauritius, herwaards gezeild is, die 'er van die tyd af als Hoofd schynt gelegen te hebben, hoedanig hy hier nog A°. 1616 lag, zoo ons klaar uit de papieren der E. Maatschappy blykt.

In zyn plaats schynt de Heer Directeur *Henrik Janssoon*, die met de swarte Leeuw A°. 1618 van daar quam, en toen van de Engelschen (gelyk wy onder de zaaken van Batavia's Grondvesting aangemerkt hebben) door krygs-list genomen wierd, gekomen te zyn; dog A°. 1623 gaven de Heeren zeventienen last, om, benevens verscheide andere Comptoiren, ook dit te lichten, zonder dat ik verder iets van die van Patani lese, weshalven ik vaststelle, dat dit Comptoir niet lang na desen tyd opgebroken is.

VAN DEN

GODSDIENST

DER

SIAMMERS.

DERDE HOOFDSTUK.

V*An den* Godsdienst *der* Siammers. *Verder bericht van* Sommona-Codom. *Des zelfs* Beeld. *En die van zyn twee Leerlingen. Zyn Dood.*

Van den Godsdienst der Siammers.

WAt den Godsdienst, die men hier in Siam oeffend, of toelaat, betreft, daar zyn 'er drie; dog daar is maar eene Hoofd-Godsdienst, te weten, de Heidensche, waar in zy met die van de Kust, Bengale, en Ceylon in veel Hoofd-zaaken overeenkomen.

In 't algemeen gelooven zy ook de verhuising der Zielen, 't geen de reden is, dat zy zoo weinig Ossen, Koejen, en andere dieren, slagten.

Schoon zy een Opperwesen, 't geen alles bestierd, erkennen, toonen zy wat een slegte bevatting zy 'er af hebben, alsoo zy ook gelooven, dat hemel en aarde van eeuwigheit is.

Ook bemoejen zy sich weinig met dat Opperwesen, en maken ongelyk meer werk van hunne mindere Goden, waar onder zy vooral hunnen eersten Koning en Wetgever, mitsgaders eenen *Somona-Codom* (die veelen voor een en den zelven met *Budhum*, en *Xaca*, houden) eeren. Van desen laatsten verhaalen zy groote Wonderen.

Men heeft eenige mylen W. N W. van Livo een Rots, waar in een menschen-voet, wel zesmaal zoo lang en breed, als een gemeene, ingedrukt is, welke de Siammers Pra-bat noemen, welk eerste aanbiddelyk, gelyk het laatste een voet in hunne H. taal, of die der Geleerden, beteekend.

Desen voet bidden zy ook waarlyk aan, gelyk de Koning van Siam mede jaarlyx eens gaat doen met een grooten stoet, en met veel uiterlyke Kerk-ge-

beerden. Hy is met een goude plaat overtrokken, en in een byfondere Kapel opgesloten, en werd niet, dan by zulke plegtelyke gevallen, vertoond.

Zy geven voor, dat de plaats, daar nu die Rots en voet is, weleer een swaar gebergte geweest zy, het welk zoo als *Sommona-Codom* 'er zyn voet maar opsettede, aanstonds effen en zoo vlak, als men het nu siet, geworden, gelyk ook het afdruksel van zyn voet 'er zedert in gebleven is.

Men wil, dat dese *Sommona-Codom* (van welkers dood zy hunne tyd-rekening beginnen) een van hunne eerste Koningen, of de Zoon van hunnen eersten Koning geweest, en dat hy na zyn dood, en na zeer veel omwentelingen en veranderingen van zyne gedaante, in een God veranderd zy. Zy zeggen dat dese voetstap van hem zeer gevallig, door een van hunne Talapoins (die 'er mogelyk ook wel de maker van was) ontdekt zy, hoewel anderen met veel grond meinen, dat hy niet boven de 100 jaaren oud, en dat het maar een na-geaapte voet is van Adams-voet op Ceylon, die men voor veel Eeuwen daar plagt te eeren, en waarschynelyk alleen een vond der Portugeesen is.

Nu voegen de Siammers, om 't wonder nog grooter te maken, hier by, dat die voet op Adams berg zyn linker voet, en dat dese, dien hy op hun Pra-bat zette, zyn regter voet geweest is, zonder dat het hen eenigsins ongerymd voorkomt, dat 'er de heele Golf van Bengale, en 't geheel Koningryk van Martavan tusschen beiden komt.

Daar zyn 'er, die meinen, dat zy iets van den voetstap van *Hercules*, van welken *Herodoot* in zyn IV. Boek, en LXXXII. Hoofdstuk spreekt, en ook anderen, die oordeelen, dat eenige van hunne Priesters, mogelyk wel het verdigt verhaal van dese en gene Roomsgesinden, wegens de nagelatene en ingedrukte voetstappen van Christus op den Olyf-berg gehoord, en mede iet diergelyks vertoonen hebben, waar van wy niet zekers bepalen; hoewel dat laatste zeer waarschynelyk is; dog voegen hier alleen maar by, dat zy desen *Sommona-Codom*, en desen zynen voetstap, hair, en tand (die zy nog zeggen te hebben, en welke laatste al mede waarschynelyk een afdruksel en na-aaping van desen Ceylonsen vermaarden Aapen-tand is) een groote ja Goddelyke eere bewysen, gelyk zy dat buiten dien aan een groot getal van andere Afgoden doen, welker beelden zy van een monstreuse groote, en zeer sterk verguld, in groot getal, in hunne Pagoden en Tempels plaatsen, waar aan zy groote schatten hangen, en die door hunne ongemeene grootte, en menigte een ongeloofelyke somme gouds doen weg smelten.

Dese Beelden of Afgoden (die men even eens mede op Ceylon heeft, en aanbid) besoeken zy op zekere vastgestelde tyden, eerende die dan met gesangen, offerhanden, morgen en avond-Gebeden, onder een damp van Wierook, Toorsen, Flambauwen, en Keersen, vaststellende, dat die mindere Goden alleen op hun doen en laten letten, en dat zy alleen in staat zyn, om hen goed of quaad te doen, alsoo dat Opper-wesen sig met hen niet bemoeid, en alle de zorge daar af aan die mindere Goden aanbevolen heeft.

Dese Tempels en Goden besoekt de Koning op zekere tyden met een groote menigte van roei-Vaartuigen, om daar op de plegtelykste wyse aan zyne Goden te offeren.

Zy hebben ook drie maanden in 't jaar, in welke zy op verscheide tyden vasten, gelyk zy mede hunne vastgestelde Feesten hebben.

Zy bidden en offeren ook voor de Zielen der verstorvenen, even gelyk de Chineesen, en gelooven vast dat 'er niet een Hemel, maar verscheiden zyn, tot belooninge der vroomen, gelyk zy ook een plaats tot straffe der quaden stellen.

De Tempelen, waar in hunne Godsdienst verricht werd, zyn 't gansch Ryk door oneindig, en zeer kostelyk verciert met alles, wat de zelve, en hunne Beelden, luister en heerlykheit toebrengen kan.

Tot het waarnemen van hunnen Godsdienst hebben zy een groot getal Priesters, zoo gemeene, als opper-Priesters, die door hun rooden onder- en boven-rok, en hun kleed met een geel kruis 'er over henen, en somtyds ook wel door een geheel geel kleed, onderscheiden, en zeer kennelyk zyn; dog hunne grootste Priesters dragen nog een rooden lap over hun regter schouder.

Zy leven heel streng, voor al in hunne Vasten, wanneer zy maar eens daags eeten, noit 't hoofd dekken, niemand groeten, en dus 120 regels naeukeurig onderhouden, gelyk zy ook met geen Vrouwen eenigen omgang hebben, en zelfs ook niet zitten mogen, daar een Vrouw geseten heeft, hoedanig zy ook geen geld, Reuk-werken, nog speeltuigen, mogen behandelen.

De zaaken, hunnen Godsdienst betreffende, zyn ook in een bysondere taal, de H. of de Balische genaamd, beschreven, en alleen den Priesters bekend; dog

dog zy vervatten niets wesentlyks, en zyn vol bewylen van hun onnooselheit, bygeloove, en duisenderlei dwaasheden, omtrent welke zy egter dit dom volk zeer licht weten gerust te stellen, alsoo men hen nergens in tegenspreken mag.

Met alle de Indianen hebben zy dit ook gemeen, dat zy sterk voor de Toovery zyn, geloovende, dat ook de geesten der overledenen hier en daar waren, en hen verschynen, om hen dese en gene verborgene zaaken bekend te maken, en gelyk zy zeer nieusgierig zyn, om het toekomende te weten, alsoo zyn 'er ook veelen onder hen, die voorgeven, om dit door zekere middelen te konnen weten, en 't vermogen te hebben, om zulke geesten, als zy maar willen, te doen verschynen.

Buiten dien gebruiken zy nog eenige andere middelen, om agter verborgene zaaken in 't gerichte te raaken, wanneer hen de vereischte bewylen ontbreken, dat by hen op de wyse van een eed gebruikt word.

Dit doen zy by een Tempel, en in 't bywesen van hunne Geestelyken, die na hen door gebeden eerst tegen alle toovery en besweeringen versterkt, en daar tegen bevryd, hen ontkleed, en met zuiver linnen bekleed te hebben, hen van 't hoofd tot de voeten met H. water wasschen, al mede om alle quaad, dat hen van buiten zou konnen aandoen, te weeren, en daar na moeten zy, die 't weren zullen, de proeve uitstaan, het zy met onder water te duiken, 't zy met de handen in den heeten Olie te doopen, 't zy met bloots voets over 't vuur te gaan, of 't zy om den besworen klomp Ryst door te slikken.

Het duiken onder water geschied tusschen beide de partyen, langs twee stokken, die met het einde in de grond staan, en die van hen 't langste onder water blyven kan, zegepraald by den Rechter.

De handen der genen, die sig in den heeten Olie doopen, werden eerst met linnen omwoeld, en 'er dan ingedoopt; komen 'er die dan onbeseerd uit, zoo is den eed goed.

Die door 't vuur gaan, moeten dat vyfmaal aan een met langsame treden doen, zonder hunne voeten, zal den eed goed zyn, eenigsins te beseeren.

Maar een van de swaarste eeden onder hen, is den besworen klomp Ryst zuiver door te swelgen, het welk, zoo dat behoorlyk geschied, zoo werd die gene, die sig dus by eed gezuiverd heeft, van den Rechter vry gekend, en de schuldige, volgens 's lands wetten, naar mate van de misdaad, swaar of licht gestraft, en in een geld-boete, of tot de gevankenis, den keten, ampt-ontneming, of wel tot dese of gene wyse van een wreede dood gedoemd.

Zy stellen vast, dat de Goden van hen willen gediend zyn, en dat zy, 't quade hatende, de deugd behooren te betragten; maar zy oordeelen ook, dat men daar toe niet wel, dan na verscheide Ziels-verhuisingen in volmaakter lichamen, geraaken kan.

Hun oordeel over de zonde stemt juist niet met dat van andere volkeren over een, maar zy moeten sich, volgens de lessen van hunne Talapoins, voornamentlyk aan dese 8 geboden binden.

1. In God met de allerdiepste nederigheit aan te bidden.
2. Geen drank, die iemands herssenen bedwelmen, of dronken maken kan, te drinken.
3. Niet te liegen, of iemand door woorden of daaden te misleiden.
4. Geen mensch, of dier, te dooden.
5. Niet te steelen.
6. Geen vuiligheit ter wereld te bedryven.
7. De gesette Vasten- en Feest-dagen te onderhouden.
8. Op de zelven niet te werken.

Ook is hen 't zondigen tegen hunne Geestelyken, het berooven van hunne Pagooden, en 't schenden van hunne Afgoden Beelden op de swaarste straffen verboden.

Eer wy nu egter geheel en al van den Heidenschen Godsdienst der Siammers afscheiden, moeten wy nog eenige zaaken hier byvoegen, die tot den zelven, en voor al tot het nader en grondig kennen van hunnen *Sommona Codom*, waar van wy pag. 91 spreken, behooren.

De ervaren Heer *Abraham Rogerius* zegt, dat de Heidenen der kust Choromandel, omtrent Paleacatta woonende, van oordeel zyn, dat hun God *Brama* (zoo men in hunne Heilige Boeken geschreven vind) maar pas na *Sommona-Codom* geboren zy. Verder bericht van Sommona-Codom.

En daar zyn weer anderen, die hem voor een en den zelven met *Sommona Codom* houden. Een geschil, daar niet wel uit te komen is, om dat hun gansche Godsdienst uit duistere Fabelen en Verdigtselen te zamengelapt, zoo dat 'er byna begin nog einde aan te vinden is.

De Siammers weten ons egter verder van delen *Sommona-Codom* te zeggen, dat zyn Moeder genaamd was *Maha Maria*, dat zoo veel als de *groote Maria* zeggen wil.

Anderen nogtans, die grondige kennis

van de Siamse taal hebben, zeggen, dat zy *Maha Mania*, of *Manya* genaamd was, voor reden gevende, om dat de Siammers in hunne taal niet gewoon zyn de *n* en de *r* onder malkanderen te mengen, dan in 't einde van een woord of syllabe, waar op een medeklinker volgd.

Hier uit is weer een ander Verdichtsel van de Siammers gesproten, van welke men zegt, dat zy gelooven, dat *Jesus*, de Zoon van *Maria*, de Broeder van *Sommona-Codom*, en dat hy, gekruicigd zynde, ook geweest is die schelmagtige Broeder, welke zy zeggen, dat *Sommona-Codom* gehad, en die de naam van *Thevetat* gevoerd heeft; van welke zy schryven, dat hy in de helle met een straffe, eenigsins na die van 't kruis gelykende, gestraft zy.

De Vader van *Sommona-Codom* was een Koning van *Teve Lancà*, of van 't *vermaard Ceylon*; zonder ons nogtans den naam van dien Koning, of den tyd van zyne geboorte, op te geven, van welken zy wel veele wonderlyke dingen vertellen, maar waar by ons egter klaar blykt, dat hy van de menschen gesproten zy.

Ook blykt ons hier uit aanstonds, waar het van daan komt, dat de Godsdienst, en de Goden of Beelden der Siammers, zoo wel met die der Cingaleesen overeenkomen, vermits de Vader van desen Siamsen God een Cingalees Koning geweest is.

Om nu te toonen, hoe milddadig dese God geweest zy, verhalen de Siammers, dat hy alle zyne goederen aan den armen uitdeelde, en dat hy, of dit nog niet genoeg was, sich zelven de oogen uitgerukt heeft, op dat hem die tot geen zonden zouden konnen verleiden; maar zy voegen 'er nog iets by, dat by de meesten voor geen werk van verdienste, maar veel eer voor een versoejelyk grouwelstuk, zal doorgaan, te weten, dat hy zyne Gemalin en Kinderen doodgeslagen, en die aan de Priesters van zyn Eeuw tot spyse gegeven heeft; een zaak, daarom te vreemder voorkomende, dewyl zy niets zoo zeer verbieden, dan eenig mensch, of dier, te dooden; ten ware men met zommigen vaststellen wilde, dat de man onder de Siammers Heer en meester van zyn vrouw, kinderen, en slaven is, dat egter nog zoo klaar, als zommigen sig verbeelden, niet bewesen is.

Behalven desen *Sommona-Codom*, verwagten de Siammers nog een tweeden, van welken zy mede nog een grooten ophef maken, als van eenen, die groote wonderen onder hen stond te doen, en dien zy *Pra Narotte* noemen. Zy geloven dit te vaster, dewyl *Sommona-Codom* zelf dit hen voorsegt heeft.

Ook weten zy voor af al van hem te verhaalen, dat hy twee van zyne kinderen dooden, en die al mede aan de Talapoins, of Siamse Priesters, te eeten geven zal.

Zy schryven hunnen *Sommona-Codom* ook verder, om zyne sterkte te toonen, niet alleen de overwinning over *Pra Souane*, een zekeren God, die aan alle de volmaaktheden van *Sommona-Codom* twyffelde, maar ook over verscheiden andere vermogende Goden, toe.

Hy kon sig ook, zoo zy zeggen, zoo groot en zoo kleen maken, als hy wilde, behalven dat hy nu en dan wel geheel verdwynen, en op dien zelven tyd weer op 't hoofd van eenig ander mensch sich zoo licht vertoonen kon, dat die hem aan zyne zwaarte niet eens gewaar wierd, hoewel anderen hem daar klaar en onderscheidentlyk konden zien.

Zy getuigen van hem, dat hy alle zaaken der wereld grondig kend, zoo de verledene en tegenwoordige, als toekomende, en dat hy in zyn leven niet anders gewoon was dagelyx te doen, dan te vasten, te bidden, en anderen met een zeer heilig leven voor te gaan.

Des zelfs Beeld.

Zyne Beeltenis vertoonen zy van verguld koper, in hunne Tempels, zittende met de beenen kruisseling onder 't lyf, houdende de rechter hand tegen zyn rechter knie, en de linker tegen zyn buik en boven op zyn rechter voet, zoo als die boven de linker heenen schiet. Op zyn hoofd heeft hy een zeer fraeje muts, die boven op een rond toorentje, een span hoog, en aan wederzyden van zyn ooren twee lange nederhangende lapkens heeft.

Aan zyne rechter en linker hand, pas agter hem, vertoonen zy doorgaans mede twee van zyne *Leerlingen*, maar hunne Beeltenis, hoewel mede verguld (de eene van koper, dog die ter linkerhand van steen) is ongelyk kleener, als de zyne; ook staat die ter linkerhand in een fraei huisje, zoo konstig, cierlyk, en zoo net daar toe gemaakt, dat het 'er even in sluit.

En die van zyne twee Leerlingen.

De Leerling, aan zyn rechterhand geplaatst, werd van hen *Prá Mogla*, en die ter linkerhand, *Prá Saribout* genaamd.

Agter deze drie Beelden plaatzen de Siammers doorgaans nog verscheide andere, zynde niet anders dan Officieren, die tot het Paleis van *Sommona-Codom* behooren, 't geen sich vertoond als een heerlyke Tempel, rondom welken een groot Klooster loopt, 't welk mede vercierd is met verscheidene Beelden van andere Officiers en bedienden, welke buiten dat Paleis hun werk vinden; onder meer andere naamen geven zy ook dien

van

van *Prá Poeti Tsjdoe*, aan *Sommona-Codom.*

Zyn dood. Zy zeggen, dat hy ſtierf aan een kolyk, 't geen hy door 't eeten van ſpek kreeg; hoewel zy zeggen, dat hy door de Ziel van een *Man* (zeker vervaarlyk volk, met een breede tronie, zeer groote tanden, met ſlangen, in de plaats van hairen, aan 't hoofd, en 't geen ſig als een dood-vyand van *Sommona-Codom*, van ouds her verklaard had) gedood zy, die ſig onder de gedaante van een Verken voor dien tyd verborgen had.

Zy ſtellen ook, dat hy geſondigd heeft, en daar over geſtraft, hoewel hy daar na tot den ſtaat der gelukzaligheit gekomen is.

Voor zyn overlyden had hy hen egter zeer ernſtig aanbevolen, om voor hem Tempels en Beelden te bouwen, om hem te eeren, en hoewel zy vaſtſtellen, dat hy nu hen nog goed, nog quaad kan doen, richten zy echter nog dagelyks hunne gebeden tot hem, verſoekende van hem alles, 't geen zy van nooden hebben. Ja zy meinen, dat *Sommona-Codom* alleen voor hen, en voor geen andere volkeren, gegeven is, hoewel dit ons hier en daar geheel anders blyken zal.

Hoewel het nu buiten kyf is, dat zy een groote menigte van Beelden, welke zy veel eere bewyſen, opgericht hebben, blyft het egter nog zeer duiſter, of zy wel waarlyk eenig God eeren en aanbidden; en veelen zyn van oordeel, dat dit maar Beelden zyn ter eere van hunne Helden, gelyk men dat mede onder de Chineeſen heeft, en wel eer ook onder de Grieken en Romeinen zoo plag te geſchieden.

Wanneer wy nu den Godsdienſt der Choromandellers en Cingaleeſen, mitsgaders de Beelden, welke zy ter eere van hunne zoogenaamde Goden oprichten, eens tegen malkanderen vergelyken, zullen wy ons genoodſaakt vinden, na een nette opmerking over alles, te bekennen, dat zy in de meeſte gronden en zaaken overeenſtemmen, en dat zy dierhalven meeſt door een en den zelven heilig ſchynen op- en ingeſteld, en, by de verhuiſing der volkeren, maar van 't eene na 't ander land vervoerd te zyn; waar ontrent ons de oude Heer *van Goens* in zeker bericht aan haar Hoog-Edelheden, 't geen wy onder de ſtoffe van Ceylon ontrent A°. 1675 aanhaalen, groot licht geven zal, wanneer zyn Ed., van deſe Cingaleeſche Afgoden ſpreekende, zegt dat zy met de Beelden der Siammers zeer groote overeenkomſt hebben, gelyk hy zegt, in Siam zeer klaar geſien, en met verwondering aangemerkt te hebben.

En dit is wel het voornaamſte, dat van den Heidenſche Godsdienſt der Siammers (die verder groote overeenkomſt met den Godsdienſt der Cingaleeſen, en Kuſt-Heidenen heeft, alſoo hunne gronden ten grooten deele een en de zelve zyn) te zeggen valt.

Wat nu de verdere Godsdienſten, die men hier duld, en oeffend, belangd.

Men heeft 'er, buiten de Heidenſche, nog de Mohhammedaanſche, en de Roomſe.

Een groote menigte van Mooren, Macaſſaaren, Maleyers, Javaanen, en andere Mohhammedaanſche volkeren, hebben vryheid om hunnen Godsdienſt hier te oeffenen, gelyk zy ook hunne Prieſters hier in menigte hebben.

Daar beneven is 't geheel Koningryk van Patani meeſt Mohhammedaans.

De Roomſche Godsdienſt nu (gelyk wy reeds uit het vorige geſien hebben) is hier meeſt door de Franſche zendelingen, Jeſuiten, en andere Prieſters, nu zedert 70 of 80 jaaren herwaards ingevoerd, waar door (vooral na dat de Koning, die A°. 1688 overleden is, hen volkomen vryheit, om die alomme voort te planten, gegeven had) men 't ganſch Ryk door een groote menigte van zoogenaamde Chriſtenen onder de Siammers geſien heeft, hoedanige 'er ook nog wel in 't geheim hier en daar onder hen zyn; dog het is zeker, dat zy, na het doodſlaan van den Griek *Faulcon*, en na 't verdryven van alle de Franſchen, dien Godsdienſt weer meeſt immers zoo gemakkelyk verlaten, als zy dien aangenomen hebben; te meer, alſoo zy noit vaſte gronden gehad hebben, om den zelven met ernſt te konnen aanhangen, en vermits zy te klaar beſpeurden, met hoe groote bitterheit de nieuwe Vorſt op de Franſchen, en hunnen Godsdienſt, gebeten was, waar op ik dan vaſtſtelle, dat die meeſte naam-Chriſtenen ten eerſten weder afgevallen, en volſlagen Heidenen geworden zyn.

Een zaak waar over de ganſche wereld heeft verbaaſt geſtaan, hoe dit met de gronden der Franſche Paters heeft konnen overeenkomen, dat zy aan Koning *Lodewyk* de XIV. eerſt zoo hoog van hunnen voortgang en de voortſetting hunnes Geloofs in Siam hebben opgegeven, dat zy geen twyffel 'er in ſtelden, of de Koning van Siam zou zelf in 't kort Chriſten werden, en dat dit alles in zoo korten tyd in rook en wind verdweenen is; van hoedanigen aard meeſt alle hunne bekeeringen in Indiën, waar zy die ook ondernamen, geweeſt zyn; een zeer klaar bewys, dat de gronden, waar op zy gebouwd hebben, niet goed waren.

Wy konden nog wel andere zaaken, hier toe behoorende, hier byvoegen, dog laten dit na, zoo, om dat wy in ons eerste Deel, onder de stoffe van de zaaken der Franschen daar reeds veel van hebben aangehaald, als om dat ook veel anderen daar meest alles reeds over gesegt hebben; weshalven wy de zaaken van Siam, en ons Derde Deel, hier mede zullen besluiten.

BLAD-WYZER

Van het Derde Deel, behelzende Amboina's Kerkelyke zaaken, Boomen, Planten &c:, Land-Dieren, Vogelen, Visschen, Hoornen, Zee-gewassen, enz. gemerkt met de Letter a.

Als mede Banda, Solor, Timor, Macasser, Borneo, en Bali, gemerkt met de Letter b.

Mitsgaders Tonkin, Cambodia, en Siam, gemerkt met de Letter c.

A.

AAl. a. 345.
Aapen, a. 269.
—— Eyland, b. 132.
Aardbevingen. b. 37.
D. *Abbema* in Amboina, a. 57. na Ternate ibid.
D. *Ab. Englisch* in Amboina, en na Honimoa, en zyn dood. a 77.
d'Heer *Acoley's* Leven. b 89.
A.e Mantoetoe. b 111, 121.
Adenare. b 120.
Adir-Visch. a 355.
d'Heer *Admiraal* bouwd een Vesting in Banda, b 9. Zyn leven. 88.
Afgoden. Heydensche Godsdienst, a 2-19. hield A°. 1671 nog al aan. 68. 81. Afgodery op Alang ontdekt. 95.
Aganonja b 185. gestraft. 200.
Agel-boms. a 206. 217. c 63.
Aja. b 134.
Ajapail. a 28.
Akar Binasa. a 255.
—— *Poeio Rhun.* a 256.
D. *Akendam* in Amboina. a 61 na Ternate 62.
Alalea. a 16.
Alang Christen. a 53. Afgodery hier ontdekt. 95.
Alawaddien Sj.h. c 58.
Alapoetila of Permain te Goa gedoopt. a 28.
Alkanna-struyk. a 234.
Alfoereezen genegen tot 't Christendom. a 48. 49.
Aloë. a 325.
Amabien. b 122.
Amabey, der zelver middel om een ziekte weg te nemen a 13. versogt met de 2 andre Dorpen 't Christendom. 54. 55.
Amantelo Christen. a 29.
Amarassi. b 122.
Amet's Afgod. a 18. 52.
Amboina's verscheide Godsdiensten. a 1, 2.
Gotard *Artus* in Patani. c 90
Amboineezen zeldzame gedagten omtrent hunne ziekten. a 13. Hun plegtelykheden omtrent de Visschery, Jacht, enz: 15. 16. *Matelief* neemd 'er eenige mede na Holland, 31. die met de Heer *Both* weerkeeren 35. *Houtman* neemd 'er eenige mede, ibid. en eenige met Gyzels. 41. 48. slechte Christenen na zoo langen onderwys. 69. 76. Discipelen na Batavia te zenden verboden. 91.
Amboinsche Taal, waarom niet geleerd tot voortzetting van 't Christendom. a 36
Amenoebun. b 122. 124.
Amoera. b 134.
Ampatan. Nitoe Ampatao. a 18.
Ampoelat. a 258.
Amsterdam, by *S. Paulo.* b 68. 71.
Ananas-struyk. a 248.
Anapgur. a 251
D. *André* na Timor. b 127.
Angel-slang. a 290.
Anceloefoe. b 44.
Angrec Boenga Poetri. a 259. en zoorten.
Annamukka. b 54.
Anona-boom. a 164.
Angisiou. c 14
Angoek. c 14
Angory. c 14.
Anys-boom. a 194.
Arak. a 181. 182.
Arend. Zee-Arend, enz: a 304.
Aroeësche Eylanden, en Dorpen. b 39. en vaart 'er op. 40. slegte Kerk staat hier A°. 1646. 108. Krankbesr. hier gelegt, b 112. Ao. 1698. des zelfs staat. b 113.
Aroe Baloessoe vermoord. b 172.
Aroe Teko's zaaken. b 172. —— Zyne buitensporigheden 181. Zyne Gyzeling. 194. belyd zyn misdaad. 196 zyn brief na Banjar Massin aan de Engelzen. 207. Spreekt met zyn Ed: de Hr: Beernink. Beschuldigd de Hr: van *Thye* en *Aroe Poni* zonder bewys. Verzoekt om *Zaena*; dog om haar te dooden. 210. Haar verzoek aan *Dain Talile* Besluyt van den Landvoogd, om hem te Rampassen. Maakt dit haar Edelheden bekend. ibid. Hy werd na Batavia gezonden. 211. Zyne woorden over *Aroe Poni* voor zyn vertrek 212. Lyst van zyne Goederen. 212. 213.
Aroe Palacca, zyn Huwelyk. b 215. 't Vegten van zyn Haan. 216. Oorlog om zynent wil tegen die van Goa ondernomen. 215--223. Zyne overgave verzogt. 220. Hy komt tot ons over 222, en 't verdre toen voorgevallen. 223. Zyn verdre zaaken. 224.
Aroe Mampoe. b. 199.
—— *Radja Boni's* Zoon. b 215
Aroe Poni, ziet Koning van *Boni.* b 187.
Aroepa-hout. a 221
Apoeporwa. a 4.
D. *Appeldoorn* in Amboina, en geschil met D. *Hartong.* a 56.
Appel, s. zoete Limoen-boomen.
Asch-slang. a 289.
Assem. b 121. 122.
Atap. 176. 178. 181. 183.
Atipapon. b 121.
Atun-boom. a 164.
Aude en *Hallelauwo* onder Ternate. b 124.
Auwen. b 134.
Avondmaal, slegte gedagten der Amboineezen 'er over. a 76. of bejaarde gedoopten ten eersten ook aan 't Avondmaal gingen. a 65. 67. 68. Hoe veel Wyn en Brood tot 't bedienen des zelfs. 119.
Awi Tsjakar. c 58.
Ay. Poelo Ay. b 27. Hun oud voorrecht en bedryf. 35. gewonnen door de onze. 81
Ay Assa-boom. a 225
Ayle. a 258.

B L A D - W Y Z E R.

D'Azevedo (*Jacob Lopez*) herneemd *Pikapoli*, enz: a 29.
D'Azevedo (*Gonzalvo*) in Banda. b 79.
Azyn, verfcheide zoorten. a 182.

B.

Baab Ullah veroverd Bangay, en komt op Macaffar. b 142. Brengt de Moh Gammedaanze Godsdienft op Macaffar. 233.
Baatsjong. c 51
Babaloe Boegis. a 232.
Babi Mandi. b 9.
Babi Roefa. a 268.
Babber. b 44.
Baboe fie Baab Ullah.
Backer. b 81.
Backar Befi. a 268.
Backoe. a 20
D. Backus in Amboina. a 52. na Ternate vertrokken. ibid.
Badjoekike. b 130.
Boejen-Eyland. b 117.
Baikole. a 326
Bali, befchreven. b 252. Kaart. 254. Waaren, Wapenen, Speeltuigen. 255. *Lyken*. Beftiering. 's Koning handel ontrent Troet. 256. ontrent Leydekker. Godsdienft. 259. Balifche Bergflang; en geele dito. a 290.
Bagambel. b 39.
Balaiffan. b 134.
Balaboa. b 121. 123.
Bamboes-boom, en zoorten. a 226.
Banda, en naamen der Eylanden. b 1. Zielbefchryving. 30. Oude zaaken. 34. Later zaaken. 73. Veroverd door de Heer *Coen*. 82. Beftierd door de Nederlanders, en vergaderingen hier. 85. Landvoogd, en zyn inkomen. 81.
Bandaneezen. b. 13. 14. 35. 36. Vrede der zelve met de Nederlanders; dog breken die 80. Hun nieuw Verbond. 81. Weer gebroken. 82. Door de Heer *Coen* overwonnen. 82. Een nieuwe moord door hen gepleegd. 84.
Bandaa. c. 2.
Bangayfche Caftanie. a 260. dito Vifch. 293.
Bangkoedoe-boom. a 224.
Bangian Laki Laki. a 234.
Bangle. a 245.
Banjar, Engelzen hier. b 187. 208. 236. 237. 239. Gezanten op Batavia. 247.
Bangkoe. c 61.
Baroe Tsjina. a 249.
Di Barthema in Banda. b 73.
Bafilifcus van Celebes. a 292.
Baffack. c 51.
D. Baftiaansz: b 107.
Bafting na Banda. a 79.
Bata Cariman. b 118. 133.
Batalaja. b 118. 132.
Batemelo. b 121.
Bato. b 121.
Batoe Poeteh. c 122.
Batoe Hollanda. b 10.
Batoe Pandjang. b 118. en 133.
Batoer. b 65.
Battari. a 247.
De Heer *Beernink* Landvoogd van Macaffar. b 178. Zyn Ed: behandeling van Aroe Tekos zaak, enz: 178--214. Zyn Ed: Gemalin's ziekte 187. 190. Dood. 190. 191. Begravenis-lyft. 191. Tombe van haar Ed. 193. Dain Mangali door zyn Ed: als Spion van Staat gebruikt. 202. Zyn Ed: verblyf eenige tyd in 't Kafteel van Goa afgekeurd door haar Edelheden. 204. Aroe Tekos gefprek met zyn Ed:, befchuldigd de Heer van Thye, en verzoekt van zyn Ed: Zaena. 209. Zyn Ed: befluit om hem te Rampaffen. 210. Zyn Ed: oordeel over de afhankelykheid der Bondgenooten, en raad haar Edelheden Aroe Teko niet los te laten, zendende hem na Batavia. 211. Zyn verdricht ongeluk 249.
Beenmoek. c 51.
Belgica. b 2.
Bergflang van Bali. a 290.
Berge. b 94.
D. Berghuizen, verzoekt uit Amboina Maleytze Boeken. a 68. b. 234.
Befnydenis der Amboineezen. a 13. 67. 76.
Beverning. a 81.
Bhaa. c 13.
Biaffe. b 65.
Bidara-boom. a 191.
D. Bierman in Amboina. a 87. Preekt Maleyts, gaat na Banda, en keert weder. 91. Werd verloft. 94. b 113.
Bilak-boom. a 173.
Billipaban. b. 241.
Bima, en ons Comptoir daar, b 141. Die Koning befchuldigd. 227. Onze Hoofden daar. 231
Bingkarong a 285.
Bintangor-Laoet, of Zee-Bintangor-boom. a 216.
Bintang (David) verzoekt 't Chriftendom. a 66.
Bintapoe. a 300.
Bira Negri. a 251.
Bitsjaar-boom. a 224.
Blad, Wandelend blad. a 296
Blad, Capiteyn Blad. b 7. Capiteyn op Macaffar. 126. 178. 181.
Blimbing-boom. a 166.
Blinde flang. a 289.
Blitow's Koning. b 141.
Bloem gewaffchen. a 227
Blommert op Borneo. b 244.
Bocken, Geyten. a 268.
Bodin. c 2.
Boebatnja. c 58.
Boegis. b 137. 140.
Boeken. Maleytze Boeken, welke de Schryver bezit. a 26.
D. Boekenberg. b 114.
Boegerones. b 131.
Boelan, Een Ryk, en Dorp. b. 134.
Boelocomba. b. 131.
Boenga, Balitsjaja. a 228. Goelong-tsjoetsjoe. 229.
——— Malam. a 229. Boenga Raja. a 227.
——— Powan. a 228. Boenga Waktoe. a 228. 248.
——— Manilha. a 229. Boenga Djarom Djarom. 230.
——— Manoor. a 237. Boenga Gambir. 237.
——— Biroe, of Boenga Calintet. a 237.
——— Hharam Zadah. a 250. Boenga Tali. 254.
——— Boelan. a 260.
Boea. b 38.
Boero. b 122.
Boeto. b 44.
Boetoh Oelifiwa. a 3. 5. 56.
Boeton. b 9. 131. Beoorlogd door Macaffar. 153.
Boba. { Malakka-boom. a 166.
Maffi-boom. a 162.
Sirih. a 152.
Hati-boom. a 193. }
Bojauw. b 7.
Bonannus Zee-Horenkens. a 549--559.
Bondaa. c 2.

Bo-

Bogto b. 5.
Boegkor Coeffoe. a 231.
Boni's Bogt. b 130. 131. 139. Groote magt des Konings. 187. dezelve door Aroe Teko befchuldigd. 210. Trekt tegen de Toradjers op. Nader befchryving des zelfs. 213. Moejelykheden met Aroe Palakka, des zelfs Zoon. Zyn verdre Zoonen. En dezes Huwelyk tegen zyn Vaders zin. 215. Zyne moejelykheid over 't vegten van twee Haanen. 216. Beoorlogt die van Goa om dezen Zoon, en verdre zaaken daar over voorgevallen. 217-221. Aroe Palakka komt tot ons over. 222-223. Ook tast Boni's Koning die van Goa onder de Hr. Dubbelde-kop aan. 225. 226. En hy palmde weer veel Landen van ons in. 226.
Bonoa, Gedoopten hier. a 64. 65.
Bonteyn. b. 131.
Bontoewa (Crain) b. 205.
Bontofongo (Crain) b 207. 216.
Bontuwalac. b. 139.
De Hr. *Boogaard*, Landvoogd van Banda, gierd op Macaffar aan. a 171.
Bool. b 134.
Boomen van Amboina. a 153. Vrugtboomen tot fpyze. 154. Tot Dránk. 178. Speccery-agtige 188. Hars-gevende 211. Bloemboomen 213. Melkzap-gevende. 217. Timmerhoutboomen. 219. Keurlyk-Timmerhout dito. 222. Wilde Bofch-boomen. 223. Lyft der boomen. 261.
——— Goden van verfcheide Volkeren. a 3. b. 5.
Boonen, verfcheide zoorten. a 253.
Boontjens Vogel. a 327.
Boppa Tijeda-bloem. a 330.
Bofch-Nagelboom. a 224.
——— Duyve. a 323. 324.
——— Touwen. a 335.
Boruce vermoord. b 84.
Borneo b 236. Kaart. *ibid.* Waaren 237. Stad van die naam. 240. Verfcheide Baejen. 242. Portugeezen hier gekomen. 243. Nederlanders hier. 243. Godsdienft. 251
Borri. b 62.
D. Boterkooper. b 4. 113.
D. Brakel overleden. a 79. b. 112.
't *Brandend* Eyland. b 57.
D. Brands. b 10. komt in Amboina. a 102. is Taalkundig in 't laag Maleyts. 102. komt op Batavia. 105.
Bril. b 129. 138.
Broekman, Hoofd in Cambodia c. 45.
D. Brongbron in Amboina. a 58. Op Honimoa geplaatft. 58. Gefchorft in dienft. 59. Na Banda. 60. b. 110.
D. Brouwerius in Amboina, en opgezonden. a 56 57 Komt weer hier. Gaat met een loffelyke getuigenis na Batavia. 58. 59. Het vertaalde uit den Bybel door zyn Eerw: 59. 60. 61. Zyn N. T. na Amboina gezonden 67. b 109
Brand na Caybobo. a 52. en 'er geplaatft. 53. Op Honimoa gelegt. 54. en op een Hongitogt 54. Roeid de afgodery op Soya uit; en gaat na Batavia, komt weder in Amboina. Zyn dood. 55.
Buckon, in Cambodia. c 48.
Buffel; Melk en Boter. a 264. Dooskens van de Hoornen. 265.
D. Burum in Amboina. a 57. Taalkundig, 52. en vertrokken. 53. Vertrok na Ternate 60. Komt weer in Amboina. 61
Buftom's berigt wegens den Goenong Api in Banda. b 21
Byen. a 296.

C.

Caan, gezant op Macaffar. b 145.
Cabreffi. b 61.
Cabrero. b 40.
Cacara, en verfcheide Boon-zoorten. a 253.
Cador. b 61.
Caeuw op Macaffar. b 145. 152.
Caheyng, Proponent. a 76. werd Predikant. 77. en gaat zoo na Ternate. Zyn dood. 78.
Cajeli. b 134. en die Bogt.
Cajoe Amaas boom. a 221.
——— Ajer. a 233.
——— Panoe Panoe. a 232.
——— Nafi Bezar. a 232.
——— Langit-boom. a 224.
——— Somin. a 222.
——— Lacca. a 236.
——— Rapat. a 236.
——— Tsjina Hoetan. a 255.
——— Poetch-boom, en Olie. a 192. 193.
——— Tahi-boom. a 222
Cay Tortorre. b 8.
Cayloepa. b. 132.
Calaboffa. a 253.
Caladi. a 251.
Calambac-boom. a 204. c 63.
Calauro. b 118. 131. 133.
Calefater. a 321.
Calka Boka. b 8.
Camail. a 352.
Camarien, Chriften geworden. a 77.
Cambaina. b 131.
De *Cambang* Koning ftruik. a 232.
Cambodia, en onze Handel daar. c 36. Grenzen. De Hoofdftad Eauwek verbeeld. 36. Inftructie voor d'Opperhoofden. Konings Paleys. 37. Regeering. Dood des jongen Konings. De Koningin Thimeda 38. Dood des ouden en jongen Konings. 39 De Koning dood zyn Broeder, Edelen, enz: Stoute eyfch van den geheymfchryver, dien hy om brengt. Gelyk ook de Princen. En 't geval van 't jong Prinsje. 41. De Koning werd Mohhammedaanfch. De Kooplieden en onze Opperhoofden hier. 42. De Heer van Galen, eerfte Hoofd. Zyn moeyte met den Koning. Hagenaar Gezant. 43. Zyn komft en bevinding ten Hove, gefchenk. Vergeefs gehoor. Van Galen's ongenade. 34. Van der Hagen Opperhoofd. 's Konings beleefdheid tegen ons. Eenige Chineezen vermoorden hier eenige Neerlanders. Van der Hagen's dood. Regemortes en Broekman zamen Opperhoofden hier. Reyze na der Louwen of Laos Land. 45. Jerem: de Waal vermoord, nevens een Bootsman. Regemortes na Batavia. Komt hier weer als Gezant, en werd vermoord nevens andre 47. 't Comptoir opgebroken. Ao 1659. 48. Dog weer opgericht. 1665. 's Konings Brief aan de Heer Maatzuiker. 48. De Godsdienft. 54.
Cameau. a 222.
Camelan. a 194.
Camfer-boom. a 212.
Camolenga. a 253.
Camoeneng. a 236.
Canaraffi. a 256.
Camiri-boom. 213.
D. *Cammiga*. b 113.
Canangan-boom. a 213.
Canari-boom, en zoorten. a 167--212.
Candal-boom. a 224.
Candfi. a 247.

Cani. b 65.
Capei. a 258.
D. *Capelle* in Amboina. a 105.
Cardamom. a 245.
Carus b. 58. Eylanden, 64. 66.
Carendang-struyk. a 234
D. *Caron* in Amboina. a 60. moeite met de Heer Marville 63. 64. met Francx 68. Vertrek. 57. Zyn Predicatien. 77.
De Hr. *Carpe.* b 145.
D: *Carpius* in Amboina. a 78. na Batavia. 78. b. 111. na Timor. b 127.
Caruet (Crain.) b 142.
D: *Casier.* b 110.
Cassomba-struyk. a 247.
Casuwaris-boom. a 222.
Castella's zaak. b 95.
Cathechismen van D: Dankaarts verzogt te drukken. a 65. 67.
Cati Banda. b. 12.
Catsjapiri-struyk, en bloem. a 230.
Caulor. b 38.
Cauwer. b 38. 39.
Caybobo verzogt Christen te werden. a 52-56.
Caydang. b 134.
Celama. b 5.
Celebes. b 128. ten deelen onder Ternate. 133.
Cera. b 44.
Ceram, Laoet. b 37. 61.
Ceree. a 246.
Ceremattan. b 45.
Ceroewa. b 17. 45.
Chamaeleon. a 283.
Chasteleyns hoogte. b 9.
Chineezen Slangen-dienst. a 287.
Chio. c 13.
Christenen. Vervolgd door de Hitoeesen, en door d'Azevedo gered. a 28. Vervolgd door Laulata. 30. Door de Saa gered. 30. Weer vervolgd door de Javaanen. Lissabatta Christen. 31. Ook Amantelo. 29. Noessanivel. 31. 33. d'Amboineezen Kyst Christenen. 41. Vervolgd door Kimelaha Loehoe. 48. Larike en Wakkasihoe, tot 't Christendom genegen. 44. Ook d'Alfoereezen. En D: Heurnius daar op na Amboina 49. Slegte staat der Kerke. 50. Caybobo genegen 'er toe. 52. Alang en Liliboy weer Christen. 53 En meer Christen-dorpen; dog Roemakay verzuimt. 54. Holalioe verzoekt Christen te werden, en andre. Klagten der Mooren. 55. Alle Christen-dorpen ons door Mandarsjah geschonken. In Nollot verscheide Christen. 56. Roemakay en Coelor verzoeken 't Christendom, en meer andre Dorpen. 56. Macassaaren gedoopt, en Hoewamolezen Christen. 57. Ook Manipa, Bonoa 65. 66. Piroe. 68. Sepa. 75. Camarien. 77. Hun slegte staat, Ao. 1686. en klagten, reden daar over. 80. 81. 87. 88. 89. Tihoelale 90. Slegte staat der Kerke, daar 'er nu zoo veel hooge Maleyze Predikanten waren. 91. Klagten des Kerkenraads over den slegten staat der Kerke. 102. 105. Staat en Ledematen der Nederduitsche gemeinte hier. 119.
Cjam. c 2.
Citroen-boom. a 190.
Civet-kat. a 270. 272.
D: *Clarenbeek.* b 106.
Classis van Amsterdam, schryft aan die van Amboina. a 64. En antwoord haar 65. Oordeel dezer Kerk over 't vorderen van Proponenten hier tot Predikanten, verzogt door die van Batavia 65. Antwoord der Classis over verscheide vragen. 67. 68.
Clompan-boom. a 224
Cnipping. b 10.
Co. b 72.
Cocober. b 43.
Codibo-plant. a 231.
Coedrang a 236.
Coelit-Lawan-boom, en Olie. a 210.
Coelongsoesoe. b 132.
Coelor verzogt Christen te werden. a 56.
Coepang. b 122.
Coeper, waar vervaaren. b 68.
Coescoes. a 272.
——— Vogel. a 323.
Coessambi-boom. a 171.
Coessevoey. b 37.
D. *Coeterier* in Amboina, zyn dood. a 89.
Coeti. b 241.
Coetsjientsjina. c 2. deszelfs Godsdienst. 34.
Cofassoe-boom. a 220.
D: *Coldedeborn* in Amboina. a 87. onwettig op Oma gelegt. 89. Predikt hoog Maleyts. 91. Werd verlost. 94.
Comangi. a 249.
Combiti. a 253.
Combir. b 5. 8.
Commissaris Polityeq ingevoerd, in Amboina. a 48.
——— Rumphius. a 64.
——— Moet van onze Godsdienst een Lidmaat zyn; dog Storm, dit niet zynde, afgezet. a 89. 102.
——— Lyst van hunne Naamen. a 148.
Condondong-boom. a 170. 171.
Contsjor. a 246.
Cool. b 124.
Cops (d'oude Heer) 's leven in Banda. b 91.
——— (de jonge) 's leven. b 93.
Cobilla. a 364.
Coroni. b 132.
De Hr. *Cos*, een Voesterheer der Kerke. a 61. Zyn dood. 62.
Cosje. c. 2.
Cotta. b 134.
d'Hr. *Coyett's* leven. b 93.
D: *Cramer.* b 114.
Crank bezoekers in Amboina. a 69. 133.
D: *Creyvanger.* b 234.
Crocodil. a 280.
Croewi. b 119.
Cubebe. a 252.

D.

D*Abon* Bahroe. a 217.
——— Poetri. a 231.
——— Parada. a 231.
——— Sangka. a 232.
——— Tsjoetsjoe. Rambot.
——— Koerap.
——— Papedo. a 233.
——— Lacca. a 234.
——— Soedoe Soedoe.
——— Gatah Gamoir. a 238.
——— Gindi. a 242.
——— Tesbeh. a 246.
——— Assam Kitsjil. a 249.
——— Poepor. a 250.
——— Hati Hati.
——— Sabran. a 253.
——— Bisol. a 255.
——— Katam Katam.
——— Kontoet.
——— Kapialoe.
——— Assam Bezar. a 256.
——— Coecoeran.
——— Carpo.
——— Piti Bezar.

—— Boba. a 256.
—— Mata Panas.
—— Ingat.
—— Tsjinta. a 257.
—— Sipat.
—— Gatal Bezar.
—— Benang.
—— Boengo.
—— Moreto.
—— Salawar.
—— Copo Copo.
—— Rambot. a 258.
—— Roetoe Roetoe.
—— Petola.
—— Cora Cora. a 259.
—— Lawar.
Dain Tahalile. b 170.
—— Mangali. c 71.
Damar Selan-boom. a 211.
Damme. b 45.
Dampelas. b 134.
D. Dankaarts in Amboina. a 36--47. 57.
Dato. b. 76.
Dawan boom. a 221.
De Jong in Banda. b 10. 40.
—— op Macassar. b 171.
De Roy. b 29.
De Graaf Proponent. a 61. 63. en dood in Banda.
D: de Bois overleden. a 79. b. 112
D: de Buck in Amboina. a 62. na Ternate. 63. Gaat dan na Batavia. Komt weer, en zyn dood. 65.
De Heer de Haas voor 't hoog Maleyts. a 79. Vyand der Predikanten 81. 82. 83. 88. 89. en voor al van D: van Bruillet. 82.
D. de Jager in Amboina afgezet, en zyn dood. a. 67.
D: de Leeuw in Amboina. a 77 tweemaal gestraft, en na Honimoa geplaatst. 77.
D: de Vriese in Amboina. a 56. na Honimoa 57.
De Moor. b 9.
D: de Vos in Amboina. a 78. Op Honimoa geplaatst; aan 't Kasteel gelegt, en zyn dood. 78.
De Vlaming (Schipper) na 't Zuydland. b 68.
D: de Mey in Amboina, en op O.na gelegt. Preekt hoog Maleyts; dog slegt. Klagten over hem; Predikt daar na beter het hooge. Zyn dood. 91. Na Timor. b 127.
De Bitter, Hoofd op Macassar. b 152.
D: de Witte. b 112. 234.
De Cuyser. b 127.
De Heer de Roo, Landvoogd van Macassar. b 214.
De Goper. c 50.
De Heure. c 3.
De Vrye. b 124.
De Large. b 111.
D. de Bitter. b 77. 79. 111. Zyn dood. 80.
De Graaf. b 111. 112.
De Molte. b 77.
De Visscher.
D'Heer de Haze's Leven. b 97.
D'Heer de Bruinne b 97.
De Waal vermoord. c 45.
Deenen op Macassar. b 143. 145.
Degenaars. b 25.
Dego Dego. a 178.
Dender b 9 Een perk, en een Reduit.
—— Hoetan. b 9.
Deringo. a 246.
D'Heer Deutecom. Klagten over hem. a 50.
Diakenen hier in Amboina, op zich zelven gesteld. a 82. Lyst van der zelver naamen. 141. En van hunne middelen der Armen. 147.
Dictionarium Malaicum verzogt. a 52.
Djamiloe van Gilolo. a 19.
Djati-boom. a 219.
Diefstals straf, en middel tot beletting van dien. a 10--12. in Banda. b 36.
Dieren van Amboina. a 264.
Djin's. a 12. 13.
Djintan Soa. a 249.
Dincoeloe. b 134.
Djoemat. b 61.
Djoewat-boom. a 166.
D: Dionysius na Timor. a 127.
Jan *Dirkszoon* op Timor.
D: Diriks. b. 106.
D: Dix. a 78.
Doejong. a 330. 341.
Doerian-boom. a 158. dito Visch. 339.
Doeboe. b 44.
Dompo. 133.
Dondersteenen. b 28. 37.
Dondo. b 134.
Dooden-behandeling op Aroe. b 40.
Doop. Omtrent wie gebruikt. a 60. omtrent de Manipeezen, Bonoërs. 65.
—— Getuigen, welke toegelaten. a 62. 71. Art. 1. 101. Lutheraanen toegelaten. 136.
—— Hoe te gebruiken. a 65. 67. 68.
Doopelingen, Getal. a 131.
Dorado. a 341. 367.
Drakenboom. a 170.
Draken-bloed-Boom. a 218.
Drie Koningen Eyland. b 51.
De Heer Dubbeldekop op Macasser. b 171. 225.
D: Dubbeldryk in Amboina. a 33. Opgezonden over slegt gedrag; dog zeer Taalkundig. 43. 44.
D: Durant in Amboina. a 75. Na Ternate, en zyn dood. 77.
Duyzend-been. a 294.
Duytsche Taal in te voeren, was best geweest voor 't Christendom. a 36.
Duyve, Boschduyven, enz: a 323. 324. Torteld uyve. 324 enz:
Duyvel, d'Amboineezen schryven hem veele van hunne ziekten toe. a 13.
D: du Praat, in Amboina. a 43. 44. getuigenis over zyn Eerw: 46. 47. Zeer Taalkundig. Zyn dood. 48.
Dubbeletten, Schelpen, c Hoornkens.
Dutter, of Duttroa. a 248.
Duyker. c 8.
Dwaal baey. b 131. 132.

E.

Ebben-hout, zwart. a 222. Graeuw en witte zoorten. 223. Bastaard-zoorten Idem.
Eding. b 9.
Eed der Amboineezen. a 10. 11.
—— der Chineesen. a 10
—— der Mooren. a 25.
—— des verbonds van de Honimoërs. a 13. en der Noessalauwers. ibid, en Cerammers. 12.
Eekhoorenken, Toepe. a 276.
Egel. a 277.
D. Eldercampius in Amboina. a 76. Dood. 77. Taalkundig. ibid. en overleden ibid.
Elipapoeti verzoekt 't Christendom. a 55.
Ema's God. a 5, hun Afgodery. 52.
Don *Emanuel* of Parmain. a 28.
Don *Emanuel* Hativensis. a 28.
Emelaords-baey. b 60.
Emmer. b. 120.

Ende, een Eyland. b 118. 133.
Endvogels. a 319.
Engelbert, Hoofd op Timor. b 126.
Engelssen in Banda. b 76. Hun Logie op Macassar. b 145. Op Banjar Massin. 187, en Radja Goa hield met hen. 187, 189. Aroe Teko schryft aan hen daar. 207.
D: *Ens.* b 114.
D: Heer *Erberveld* Landvoogd van Macassar. b 215.
Essair-boom. a 221.
Etter, b 46, 120.
Euangelien, en andre Boeken gedrukt. a 54.
Ewassa-hout. a 221.
Eweni. b 61.
Eyken-Boomen. Goden, en zeer geëerd. a 3.

F.

F*Adool*, en Eyland. b 38.
Fatagi. b 62.
Fayfoe. c 2.
Feest des Hemels. a 6, 7.
D: *Feylingius* in Amboina. a 84. op Honimoa. 87. Na Banda. 89. Zyn bericht wegens de Goenong Api. b 21. en aanmerking over zyne daad. b 26. In Banda. b 113.
Fiale. b 122.
Filunder. a 275.
Firdaus, of Paradys-Visch. a 348.
Fiscaal in Banda. b 87. Hunne naamen. 102.
't Land van Floris. b 118, 133.
Foe. c 2.
Fokki Fokki-struyk. a 248.
D: *Follinus* in Amboina. a 43.
Foy. c 2.
De Heer *Francx* geschil met D: Caron. a 68.
Fredrik-Henriks Baey. b 48.
Don Andr: Furtado. a 21. Herneemd alles van de Amboineesen. 33.

G.

G*Abba* Gabba. a 178.
D: Heer *Gabry.* b 97.
Gajang-boom. a 173.
Gajati-bloem, en Struik. a 230.
Galattick. a 327.
Galedoepa-boom. a 209.
Gamat. a 236.
Gammer. b 5.
Ganda Soeli. a 246.
Gandola. a 254.
Gans. a 329. Krop-Gans. 300.
Garniter-boom. a 224.
Gatab Gambir-blad. a 238.
Gekko. a 293.
Gelang. a 249.
Gelisson. b 130.
Gember. a 245.
Genda Poera-struik. a 234.
Gendang Coffoe. a 232.
Genderoessa-boom. a 213, 232, 257.
D: *Gerardi*, na Amboina. Zyn dood. a 69.
Geyten. a 268.
Gift-Slangen. Hare giftmaking. a 289.
Gilala-Boomen. a 217.
Gioe. b 1.
De Heer *Gyzels* gedrag omtrent de Predikanten du Praat en Vitriarius. a 45--47.
Gindji. a 247.
Gladiolus Odoratus. a 246.
Glooba-Plant. a 259.
Gnemon-Boom. a 174.
——— *Tali.* a 235.
Goa, op Macassar. b 138. Koning des zelfs, en zyne Landen. 139. Palmt verscheyde Landen weer in 183. Zyne wallen belast te slegten. Stoute Taal der Konings-kinderen. 205. De Koning nam aan dit te doen. 207. en doet het ook 214. Zyn dood, en vervanger. 216 dog buiten de gewoone wyze. 217. werd door den Koning van Boni beoorlogd, dog die werd zelf geslagen. Een tweede treffing, en Goa's Koning gewond. 219. Aroe Palacka van hem ge-eyscht. 220. De onze staan aan die van Goa te veel Landen af. 226. 183.
D: *Gobius.* b 112.
Godefroy (een Priester) c 3.
Goden der Amboineezen, de Hemel-lichten. a 2.
——— Priapi. a 4, 5.
——— Steenen, en Boomen. a 2, 3.
——— Der Manipeezen. a 4.
——— Van Honimoa, Noessalaoet. a 4-16. 18, 19.
——— Van Way, en Ema. a 4, 5.
——— Sirisorri. a 17, 18.
——— der Christenen en Roomschen. a 27, 28. Der Hervormden. a 34.
Godsdiensten in Amboina, de Heidensche. a 2.
——— Nieuwigheden verboden. a 58.
——— Van Banda. b 135. Mohhammedaansche. 105. Hervormde 136. Op Timor en Solor 127.
——— Op Macassar Heidensche, Roomsche b 232. De Mohammedaansche. 233. De Hervormde. 234.
——— Van Borneo. b 251.
——— Bali. b 257.
Godslasteraar verbrand. a 54.
Goenong Api. b 15. Wanneer die brandde. 15. Droevig geval door den zelve veroorzaakt. 18. Bericht van Maurits Henriks van der Spelt. 19. En van D. Feylingius en Baston over die Berg. 21 Groote Slangen hier. 26. Schans kyk in de Pot. a 26.
Goeroerong. a 178.
Gorowie. b 65.
Gondal boom. a 224.
Gondoe-struyk. a 240.
Gonggay. a 240.
Goram. b 37.
D: *Gordon* in Amboina 82. Na Oma gezonden 84. Zyne moejelykheden met de Heer Schaghen, en zyn vertrek na Batavia. 87.
Gosdey. b 81.
Goud Eylanden. b 71.
Goyava-boom. a 169.
Granaat-boom. a 191.
D: *Groenewont*, in Amboina. a 102.
Groenewoud. Een Eiland. b 118, 132.
Grol. c 7.
Grootenbroek verongelukt. c 15.
Guantar. b 39.

H.

H*Aan.* c 2.
Harfort. b 94.
Hackaart. b 184.
Hagedis, vliegende, &c: a 284.
——— Eiland. b 118, 132.
Hagenaar. Gezont in Cambodia. c 43.
Halaur-hout. a 221.
Halling. b 81.
Hammet's bedryf. b 34.
Hamoeki. a 232.
Happon, of Macassar. b 223.
Hardekop. b 4.
Harder. a 345.

B L A D - W Y Z E R.

Carel *Harder.* b 4, 94.
Harders-Eyland. b 133.
D: *Hartog.* b 1.4.
D: *Hartong* in Amboina. a 56. en geschil met D: Appeldoorn, na Batavia ibid.
Harten-Eyland. b 133.
De Hr: *Harthouwer* Hoofd op Macassar. b 171.
De Hr: *Hartenberg* Gezaghebber op Macassar. b 224.
De Hr: *Hartzing*, Hoofd op Macassar. b 171. Gouverneur hier. 172.
——— 's Instructie, wegens Tonkin. c 7. en Hy als 's Konings Zoon aangenomen. 64. een Acte van Adoptie. 16.
Kimelaha *Hasi.* a 21
Hassanoddien, Koning van Macassar. 1653. b 146.
Hative werd Roomsch Catholyk. a 28.
Hawoni, een geslacht. a 18.
Haylal. a 254.
Hayr. a 20.
Hayacka. a 4, 5.
Hean, in Tonkin. c 4.
Heemskerk's droogte. b 55.
D: *Heemstede* by Amboina. a 48. Verlost 49. b 107.
Heesters. a 226. Tot Cieraat. 231. Geneeskundige. 232 Tot spyze. 232. Tot kleederen. 233. Kruipende. 235.
D: *Hek* op Amboina. a 78. Oordeeld dat de Verkiezing van Ouderlingen enz: aan den Landvoogd stond. 78. na Ternate. 78. en in 't ongelyk gesteld wegens 't regt van Verkiezing. ibid. Gaat over Amboina geschorst na Batavia. 79.
D: *Hellenius* in Amboina. a 79. op Honimoa; dog vertrok lam na Batavia. 78.
D: *Helmichszoon*, in Amboina. a 48. Dood. 49.
Garsias *Hendrik* in Banda. b 73.
Herentals. b 81.
Herbaur. b 84.
Herten. a 267. en der zelver Jacht. ibid. zeldzame Hoorens der zelve. 267. in Banda, b 30.
l'*Heremite* op Macassar. b 143.
Hervormde Godsdienst in Banda. b 106.
D: *Heurnius* bericht aan Walæus. a 47, 48. na Amboina om de Alfoereezen te bekeeren 49. Op Oelat ibid. byna vergeven door de Mooren. ibid. na Batavia 51. zeer Taalkundig. ibid.
De Heute. c. 3.
De *Heylbos's* droogte. b 118. 133.
Heyzelberg. b 40.
D: *Hey.* b 234.
Hidajat. a 21. vervolgd de Christenen. 41.
Hilversum. b 133.
Hitoeëesen bedingen vryheid voor hun Geloof. a 21.
——— Geslagen door d'Azevedo. 29. Roepen de Javaanen te hulp. 31. 32.
Hoe. c 2.
D: *Hoogland.* b 234.
Hockings. c 13.
De Krankbesr: *Hodenpyl* Proponent, op zyn hoog Maleyts gemaakt. a 83. en in Amboina als Predikant. ibid. Vertrok na Ternate. 82. in Amboina, en op Honimoa. 89. Zyn dood, en zyne overzetting des N. T. in 't hoog Maleyts. 100.
Hoekonalo onder Hative. a 28.
De Admir: Simon *Hoen.* b 78.
D: 't *Hoen Hoogendorp* na Timor. b 127.
Hoenderen. a 329.
Hoerery in Banda toegelaten. b 36.
Hoesea. a 335
Hoewanoi. a 4.
Hofman. b 94.
Holalioe verzoekt 't Christendom. a 55.
D: *Holteent* in Banda. a 47. b 107
De Hr. *Hoogkamer* hier. b 247, 250.
Hon. b 121.
Honimoa's Goden. a 4. Eed. 12.
't *Hoog* Land van Banda. b 5.
't *Hoog* Eiland. b 118.
D: *Hoogland.* b 234.
Hoornkens, Zee-Horens. a 517. Van de Oostersche, met hare Indische en Europeische Naamen. 519. Schelpen of Dubbletten. 532. Hoornen en Schelpen bevorens by den Schryver bezeten. 536, 537. West-Indische en Europeische Zee-Horenkens. 538.
Hoornkens-Liefhebbers, f. Liefhebbers.
——— uitmuntende stukken des Schryvers in Prent. a 583--586.
Hoornze Eilanden. b 52.
Hout-Snip. a 321.
D: *Hoyer.* b 113.
D: *Hulsebos* in Amboina verdronken. a 43.
De Hr: *Hurdt*, een groot Voesterheer der Kerk, en een wakker Landvoogd. 69, 77.
Hurdt (Antoni) Hoofd of Timor. b 126.
Hurtado f. Furtado.
De *Hussur*-boom. a 158, 221.
Hunter in Banda. b 90, 146.
Huwelyken, der Mooren. a 25.
Huychel-Busch (Gerard) Commissaris van Timor. b 126.
D: *Huysman* op Amboina. a 67. bevolen Maleyts te leeren. 69. en eer Maleyts kon na Ternate ter visite gezonden. 69. na Ternate 76. overleden. ibid.
Huyzoen. Een Loawze Stad. c 51.

I.

J*Aarvogel.* a 301.
Jacht, des zelfs plegtelykheden by d'Amboineezen. a 15.
——— der herten. a 267. Van wilde Ossen. 266.
Jacob Evertssen. a 543. Bruine ongemeene. a 358.
——— de roode dito. 392.
De *Jager.* a 405.
Jamboes-boom. a 162--164. en zoorten.
Jamma. b 57.
D: *Jansonius* in Amboina, op Honimoa overleden. a 60.
Japansche Prins. a 395. der Japanders stoutheid in Siam. c 68.
Javaanen in Amboina, en vervolgen de Christenen. a 31. komen ten tweedemaal 'er. 32.
Javaansche Lelie. a 230.
——— Tulp. a 250.
——— Wezel. a 279.
Jeef. b 62, 64.
——— Crain Jeremica. b 175.
Ijat. b 44.
Iko. a 18.
Ilzevier. b 77.
Inbreuk in 't Kerkelyke, door de Hr: Coen, en Specx. a 47, 48, 57, 58. omtrent 't verzenden van Predikanten. 58. Akendam na Ternate buiten kennis verzonden. 62. Kops sloeg Montanus 68. Ouderlingen en Diakenen verkiezing matigd zig de Hr: Padbrugge aan 78. Schryver onwettig na Banda 79. De Haas een Drukker der Predikanten. 81. Vander Poort als Diaken afgezet 83. 't Geven van Kerkelyke getuigenis door de Regeering belet. 89. D: Coldedehorn onwettig na Oma gezonden 89. Mr: op Seroewawan door de Regeering gesteld, 91. met Taalkundige te leggen daar hun Taal niet te

pas komt, als D: Poleman in Ambon en daar na weer op Batavia, en andre. 94. De Hr: van der Stels groot gezag, en onvoorzigtige bedryven in 't Kerkelyke. 135.
Indigo-plant a 247.
Inhaaling der Koningen van Boni en Goa in 't Kasteel op Macassar. b 196.
Instructie voor de buiten-Opperhoofden in opzigt van den Godsdienst. a 131. voor de Krankbesr: 133. Over de Nagelen. 194.
——— Voor de Hr: Hartzink wegens Tonkin, c 7--16. en 18--26. en 25--30.
——— Voor de Opperhoofden der Schepen na Cambodia. c 37.
Sjeich *Joesef*. b 208, 209.
Capitein *Jonker*. b 125.
Jordain-Visch. a 349.
Isera. b 58.
Judia beschreven. c 59.

K.

KAckerlak. a 295.
Kac. a 258.
Kac-ele. a 16.
Kaeymans-blad. a 233.
Kajoe Mataboeta-boom. a 217.
Ikan *Katoe* of Stokvisch. a 362.
Kaladi. a 251.
Kalappa-boom. a 178. en zoorten. 183. en nuttigheden van dezen Boom. 180.
Kapitein in Banda. b 86. Hunne naamen. 99.
Kapok boom. a 175.
——— *Batoe Jang Maha-Eloe*. a 416.
Katam Dewa. a 416.
Katsjacuw. c 4.
Katten. a 262. en Wilde ibid. Vliegende. 328.
Katappan-boom. a 171.
Kati Banda. b 12.
Kati Kati Kitsjil-struik. a 240.
Kattoen-struik. a 233.
Kazuwaris. a 298.
Kebet. b 44.
Keleluno. b } 61.
Keliwara. b. }
Kelor-boom. a 174.
Kemphaan. a 281.
Kering-Keringan. a 249.
Kerk op Neira. b 4.
Kerk, een nieuwe gebouwd. a 45, verbrand. 59.
——— Visiten zeer moejelyk voor de Predikanten. a 66, 71. En in 't eerst weinig gedaan. a 46. c 1, 2. door onkundige in de Taal waargenomen, als Huisman 69. Peregrinus 76. waren in lange tyd niet gedaan 78, 91. De onkosten groot 67. gevaaren. 116. Bericht van een Kerk- en School-visite. 119. Schets in 't kort van Boero, Manipa, Bonoa enz: a 130. en vervolgens.
Kerken-ordre van Amboina. a 69.
Ketember. b 43.
Kevitia. a 61.
Key Watala. b 38. Kleyn Key. ibid. Groot 39. des zelfs Dorpen. 39.
Keyzer. b 29. D: *Keyzerskind* na Timor. b 127.
De Hr: *Keyts* togt na Nova Guinea. b 61.
Kiekendief. a 306.
Kyk in de Pot, een Schans in Banda. b 26.
Killeberoo. b 61.
Kilimala. } b 61.
Kilitay. }
Kimar-boom. a 224.
Kind, (gebakerd Zee-kind.) 404.
Kiomoey. c 2.
Kipas Japon. a 364.
Kiras-boom. a 158.
Kisser. b 46.
Kleene en Huwelyks-zaaken vergadering in Banda b 87.
Klitsji-struik. a 239.
Knoop-bloem. a 250.
Knorpot. b 11.
Koekebackers Instructie voor Hartzink na Tonkin. c 7.
Koejen, Melk, en Boter. a 265. in Banda. b 30.
Koekoek. a 323.
Koene Kekoe. a 239.
Koequay. c 2.
Koening. a 247. en zoorten.
Korre Kose. b 38.
Kokin-struik. a 244.
Kokos-Eilanden. b 52.
Koningen in Banda. b 35.
Konings-Vogeltje. a 312.
Kore-boom. a 221.
Korsewelan. b 45.
Koster. b 72.
Krop-Gans. a 300.
Kruiden tot spys, enz: a 243. andre zich overal omslingerende. 252. Wilde Kruiden. 257.

L.

LAbet. b 121.
Labetacka. Een perk. b 4. En Stad. 134. des zelfs bedryf. 34 Veroverd door ons. 79.
Labo. a 253.
Lacca. a 234. *Lacka Kitsjil*. 248.
Lacker. b 46.
Lactor. b 1.
Lagondi. a 232.
Lakarong-Boom. a 221.
Lakooe. a 5.
Lakor. b 61.
Lakoy. b 5, 10.
't *Lam* wint Poelo Ay. b 81.
Lammahale's Engte. b 148.
Lamoenay. b 123.
Lampoejang-struik. a 245.
Landa. b 148. 240.
Landvoogd van Banda, b 85. Lyst dezer Landvoogden. 88.
——— van Macassars werk, b 139. Hun magt over die Koningen. 207.
Langbek. a 321.
Lanquas. a 244.
Lanssa-Boom. a 165, 233.
Lantan, een perk in Banda. b 9.
Laolin a 292.
Intsjeh *Lanang*. c 50.
Lapatauw vervangt Radja Palacka. b 172.
Larat. b 43. Een Eiland, en Dorp.
Larike tot 't Christendom genegen. a 44.
Lassi-Boom. a 223.
Latoe Wassi. a 321.
Latoe Boeton. b 122.
Laulata. a 20. Vervolgd de Christenen. 30.
Lauw. a 276.
Le Berge. b 4.
Le Faucheur. b 8.
Lecatoelin. a 33.
Lecatompesi. a 33.
Ledematen in Amboina. a 60. Inlandze. 131.
De *Leers*. b 126.
D: *Leeuwius* in Amboina. a 51.
Lefaeuw. b 120, 123.
Legnaan. a 280.
Lelie (Javaansche) a 230.
D: *Leidecker*, invoerder van 't hoog Maleyts, en overzetter des Bybels in die Taal. a 82.

zyne getuigenis van Valentyns Maleyts. 106. zyn Brief tegen Valentyns overzetting des Bybels in 't laag Maleyts, en zyn antwoord. des zelfs dood, tot hoe verre zyn Eerw: met zyne overzetting quam. 107. Valentyns billyke handeling 'er ontrent, 108, 109. De Heer Leydekkers vryheid van dienst, enz: De Classis van Amsterdam held over tot zyn Eerw: Werk 110. Zyn Bybel besloten te drukken 114. Revisores gesteld. Aanmerking van Valentyn 'er over. 115.

Leliato overvalt die van Way. a 42.

Leti. b 46.

Lida Boaja. a 249.

Liefhebbers van Hoornkens, Italiaansche en andre. 559.

——— Indische. a 560.

——— Hollandsche en Europeische, en onder deze, d'Amsterdamze, Delfsze, en Haarlemze. a 561.

——— Haagze, Rotterdamze, Hoornze, en Dordrechtze. a 562. 563.

——— Zeeuwsche, Zwolsche, zeldzame Hoorns van d'Hr: Wybers. a 563.

——— Als mede van de Heer Schynvoet a 564--565.

——— Groen. a 565.

——— Schot. a 566.

——— Seba. a 567.

——— Schayd. a 568.

——— Vincent. a 568, 569.

——— De la Fallie, d'Auditeur. } a 570.

——— Kiggelaar. }

——— Seyveld. a 571.

——— Bart. }

——— De la Fallie, te Delft. } a 572.

——— Bloem. }

——— Van Segwaart. a 573-575.

——— Voet. a 575.

——— de Koning. a 577.

——— De Messrs: Vervel, en Crena. 578. onder welke Liefhebbers de zeldzaamste stukken zyn. a 578, 579, 580-583.

Liemasse. b 122.

Likuwala-struik. a 234.

Lissetan. b 121.

Liliboy, Christen. a 53.

Limoen-boomen. a 189.

Linggoa-Boom. 215, 222.

Lippanno. a 281.

D: *Lippius.* b 109.

Liece; of Oebat Sowanggi. a 257.

Lisamia. c 3.

Lissabatta, Christen. a 31.

Lobe-Boom. a 221.

Lochan, een Stad. c 51.

Dato *Locka.* b 202. des zelfs huwelyk. 202, 205.

D: *Loderus* in Amboina, a 82, 83. over traagheid in 't Maleyts leeren beschuldigd. 84. opgezonden na Batavia, 86, 91. Gaat na Banda. 113.

Loeboe. b 130. des zelfs Koning. 179, 184.

Kimelaha *Loeboe* vervolgd de Christenen. a 48.

Loemani. a 121.

Loeri, en zoorten. a 313.

Loessa Radja. b 118, 133.

Loim, een Stad. c 51.

Lolan Waran-Boom. a 221.

Lolin-Boom. a 223.

Lombatte. a 120, 148.

Lomboc. b 131.

Lomar-Boom. a 183, 184.

Lonthoir, b 5. Des zelfs bedryf van ouds. 34. Verowerd door de Hr: Coen. 82, 83. Des zelfs Opperhoofd. 87. En Lyst der Opperhoofden. 101. Predikanten daar geplaatst. 116.

Lotharis. b 10.

Louwen-Land, een Reize derwaards gedaan. c 45, 50. Hoe zy ontfangen zyn van den Vorst, en zyn Perzoon en treyn beschreven. 51. Verdre zaaken, toen gezien. 's Vorsten geschenk. Onze geschenken aan den zelven. Terug-reyze onzes Gezants. 52. des Gezants aanmerkingen over dit Land. Waaren hier vallende en getrokken. Inkomsten des Konings. Zyne Regeering. 53. Hun nieuw Jaars dag. Hun Godsdienst, en der Cambodiers. 54. Verzoek der Portugeezen, om hunnen Godsdienst hier voort te zetten; dog afgeslagen. 55.

D. *Loyal.* b 114.

D'Hr: *Lucassoon's* gedrag ontrent de geschillen van D: D: du Praat en Vitriarius. 45-47.

Lulsoy. b 5.

Luytenants in Banda. b 105.

M.

D: *Maartens* in Amboina. a 94. op Oma, geeft een preuve in 't Maleyts. 94. dog afgekeurd. Komt aan 't Kasteel, 95. Vertrekt na Batavia. 102.

De Hr: *Maatzuykers* Brief van Tonkins Koning, c 31. En zyn antwoord 32. En een van Cambodia's Koning aan zyn Ed: en zyn antwoord. 48.

Dain *Mabani* vermoord, b 172. Zyn Broeders. 176.

Macassar beschreven. b 128. Deszelfs Koninkryken 133, 141. Door ons gewonnen. 134. Eenige plegtigheden ontrent deze Vorsten. vervanger des Konings hier. Die Stad beschreven. 135. Inwoonders; en beschreven. 136, 137. Ons Comptoir hier. Zaaken van Macassar. 142. 't Comptoir geslecht. 144. Ons Volk Ao. 1618. hier vermoord. 145. De Hr: Reaal, hier. 't Comptoir gelicht 1623. De Hr: van Speult, hier. 1625. De Hr: Caan hier Gezant 1632. Die Koning beschreven. 145. De Hr: van Vliet hier Ao. 1636. Vermoord. 146. Slegte Vrede van de Hr: van der Beek. 147. Onze Oorlog met Macassar. 1660, 147. Verrigting der Heeren van Dam en Truitman. 148. De Macassaaren maken Vrede; dog brekenze weer Ao. 1665. 152. En zy belegeren Boeton; 't welk de Hr: Speelman red. 153. en Macassar tot Vrede dwingt. a 1667; dog zy breken die weer, en hy temt hen geheel Ao. 1666. 153--160. 't Contract 160. en die van verscheide Koningen 164, 169. Onze Macassaarze Opperhoofden. 171. De Hr: Boogaard gierd hier aan. 171. Zaaken van Dain Mabani, Zäena, en Aroe Teko. 172. De Hr: van Thye Landvoogd, en zyn dood. 172, 178. De Hr: Beernink Landvoogd. 178. En zyne verrigtingen over Aroe Tekos zaak. 178. Geschenken harer Edelheden aan de grooten hier. 183. Verdre handelingen van de Hr: Beernink ontrent deze netelige zaak. 182--186. Mevrouw Beernings ziekte, dood. 187, 190. en Begravenis-lyst. 191. Verdre afhandeling van Aroe Teko's zaak 186--196. 't Vonnis 'er over geveld. 200. Verdre zaaken toen hier voorgevallen. 200--208. Sjeich Joezefs Zoon hier. 208. Hunne Ryks-bestierders hoe gemaakt. b 203. Onvoorzigtigheden der onzen hier. 215. in te veel Landen aan hen weer te geven. 226. Zy moeten streng geregeerd werden. 227.

Koningen hier. 195. Landvoogden hier. 229. Opperkooplieden, en verdre bedienden. 229, 230, 231. der zelver Godsdienſten. 232--235. ſtaat dezer Kerk. 235. Predikanten hier. 235. Borneoſche Dorpen hier onder ſtaande. 241. Macaſſaren gedoopt. a 57. Dankdag over Macaſſar's verovering. 64. Brief van de Hr: Speelman 'er over. 66. Macaſſaaren in Siam. c 71.
Macoereſſi. a 4.
Maderi-ſtruik. a 232.
Majuna-ſtruik. a 250. en Majara Amaos.
Majannang (Dain) b 174.
Makariki verzoekt Chriſten te werden. a 54.
Makilan-boom. a 221.
Makoeroene. a 18.
Malakka, Boha Malakka-boom. a 166.
Malakze Anys boom. a 194.
Malappari-boom. a 224.
Maleytſche ſchriften, welke de Schryver bezit. a 26.
——— Overgezet, als Wiltens Predicatien. 30. zyn en D: Dankaarts Dictionarium. 41. de Euangelien. 54. De Pſalmen van van Hazel, en Heurnius. 55. Brunds Vraag-boekjen. Catechiſmus van Spelt. 55. En van Dankaarts. 57. En die van Roman in 't hoog Maleyts verworpen. 57. Geneſis, 't N. T. van Brouwerius. 58. Spiljardus Vraagboekje, met eenige Pſalmen en Gezangen na Batavia gezonden. 59. als ook zyne verwerring van 't Moorsdom. En de elf laatſte Propheten, mitsgaders Hoſeas door Brouwerius. 60. Molanus Predicatien in 't hoog Maleyts afgekeurd. 61, 66. de Formulieren door Caheyng overgezet. 76. De Bybel in 't laag Maleyts overgezet door Valentyn. 80. Bewegingen hier tegen en voor de Hr: Leydekkers Bybel in 't hoog Maleyts. 90. D: Hodenpyls N: T: *ook in 't hoog Maleyts.* 100. En meer andre Boeken overgezet en gemaakt 109. Aanmerkingen over 't Maleyts op Macaſſar. 235. De lage Maleytze Taal is de beſte, en redenen 'er voor. 35-43. Der Taalkundige Predikanten buiten-voordeelen. 571. Deze Taal ſterk ingevoerd. 60. Laſt harer Edelheden aan de Regenten om in die Kerk te komen. 65. Lage Maleytze Boeken verzogt door die van Banda en Macaſſar. 66, 68 Montanus aanbieding, om tweemaal Maleyts te Preeken, afgekeurd by de Regeering. 76. Middelen tot voortzetting van 't hoog Maleyts aangewend. 79. en belaſt dat te leeren. 80. En twee zulke Predikanten afgezonden, een middel om hier alles te bederven. 80, 81. Die laſt wegens 't leeren van 't hoog Maleyts vernieuwt. 82. Van Aken leerde dit mede. En dit alles geſchied om dat D: Leydekker den Bybel in 't hoog Maleyts overzettede. 82. Valentyns aanmerkingen, en ook die van D: van der Vorm over het Maleyts. 86. dog 't hoog Maleyts door den Kerkenraad, uit vrees voor haar Edelheden omhelſt, ſchoon onverſtaanbaar voor hen. 87. Waarom Valentyn toen zyne verloſſing verzogt. 87. Aanmerkingen des Kerkenraads van Batavia over de onze, waar by zy 't hoog Maleyts in eenen adem goed en kwaad keurd. 87. dog dit door haar Edelheden belaſt te leeren. 88. Waar by 't afſchaffen der Boetens door d'Hr: de Haas kwam. Dat 'er hoog en laag Maleyts is, blykt klaar uit een Batavize Brief. 89. Aanbieding van myn Bybel, en bewegingen 'er tegen voor 't hoog Maleyts. 90. Aº. 1690. waren 'er 5 hooge Maleytze Predikanten. 91. dog hebben met al hun woelen niets uitgewerkt. 94.
Maleoe-Vogel. a 323, 334.
Mamalo door de Portugeezen genomen. a 32.
Manado's Kuſt. b 134.
Manabocka. b 37.
Manda. b 61.
Manampang (Crain) b 209.
Mandar. b 130.
Maneri. a 306.
Dain *Mangali*, onze Spion in 't Hof des Konings van Goa. b 202. Zyn verrigting, in Siam. c 71.
Mangga-Boom. a 154, 155, 156, 318.
Mangay. b 61.
Mangi Mangi-Boom. a 222.
Mangguſtan-Boom. a 157.
Manipa, veele Gedoopt. a 65, 66, 68.
Manoemeten. a 4.
Manoer-bloemen. a 214. of Moegri. 237.
D: *Manteau.* b 79.
Maoewen. a 3.
Marel. a 304.
Maros. b 130, 131.
D: *Maſius.* b 110.
Maſſide. b 44.
Maſſoy-Boom. a 208.
Maſſareke-Vogel. a 321.
Maſſi-Boom. a 162.
Marenti. b 121.
Marmer, Hoofd op Timor. b 126.
D'Hr: *Marville* 's vervolging der Predikanten. 62, 64, 65.
Matavay. b 121, 122.
Mata-boeta-Boom. a 217, 232.
Matakauw. a 10.
Mata Oedang. a 256.
Mauritszoon. b 29.
D: *Maxwel.* b 111.
Mayang, a 179, 181. Maycoor. b 39.
Mateto. b 121.
Matineri. a 276.
Mattebello. b 37.
Matelieſs verrichting in Amboina a 34. omtrent den Godsdienſt. 35. neemd eenige Amboineezen mede na Holland. 35.
St. *Mattheus* Eilanden. b 132. Des Schryvers gevaar hier. 132.
Meena's Koning. b 124.
Meirminne. a 330, 331. Melis. b 29.
Meloen. a 254.
Menſchen, Zee-Menſchen. a 330, 331.
Meſtdag op Timor. b 127.
Mieſſe Kawouter. b. 44.
Michelszoon op Borneo. b 44.
Middelburg. b 52.
Mieren. a 295.
Miga Miga. a 249.
Mikka Mikka. a 258.
Milie. a 247.
Moa. b 46, 57.
Moegri-Bloem. a 214, 237.
——— Tonkin-Bloem. a 230.
Moerbeziën-Boom. a 166.
Witte *Moesboom.* a 174.
Moeſſon-Vogel. a 326.
Moetoewa Pannoeſſa Nitoe Amaboetay. a 4.
Radja *Moffon.* b 65.
Mohammedaanſe Godsdienſt in Amboina, a 19, 20, 21. Onderſcheid tuſſchen Sunni's en Sjais. Hun Kerkdienſt door den Schryver gezien. 23, 24, 25. En 't verdre tot deze dienſt behoorende. 26, 50, 69, 78, 91. Deze dienſt in Banda. b 101. op Solor. 127. Op Macaſſar. 203.
D: *Molanus* in Banda, zyne hooge Maleytze Pre-

Predicatien afgekeurd zelf daar ook 109.
D: *Moller* in Banda b 114.
Monkos. a 293.
——— Wortel. a 232.
Moni b 71.
D: *Montanus* in Amboina, a 65. Op Honimoa. 66. Na Ternate 67. Komt weer 68. Klaagt over d'Hr: Cops, die hem floeg. Op Oma 68. Gaat na 't Casteel. 69. Bied aan tweemaal Maleyts te Prediken. 76. Gaat weer na Ternate, en fterf daar. 77.
Moordenaars-Baey. b 51.
——— Rievier. b 67.
Moral. a 230.
Morfalla-boom. a 222
Morie, een Afgod. a 19.
Mofe. b 43.
Moy. b 61.

N.

Abot. a 328.
Nachtglas. c 15.
Nagafari-Boom. a 214.
Nagel-boom, Olie enz: a 194— en zoorten, ibid. en 224.
——— Inftructie, a 198. Zee-Kruyd-Nagel, 232.
Nalacan. b 1.
Nallabia, hoe zy hun Goden dienen. a 16.
Namnoy. / *Naewein*. { Louwze Steden. c 51
Namokoki, een Eiland. b 54.
Nam-Nam-Boom. a 172.
Namegang. b 44
Nametotte. b 66.
Nani-Boom. a 220.
Naffau en Belgica. b 2.
Neira, b 1. Afgebeeld. 5. Wat 't zelve doen mogt. b 34. Predikanten van Neira. b 115.
Neffat boom. a 221.
Negaffi-ftruyk. a 232.
Nicodemus Eiland. b 133.
D: *Nicolai* in Amboina. a 105.
Nederlanders in Banda. b 74. Komen op Macaffar. 143-- in Siam. c 72.
Niaroe. c 2.
Niatlang. c 2.
Nibong-boom. a 187.
Nieuwigheden ontrent den Godsdienft verboden. a 59.
Nifemaffe. b 45.
Nila. b 45.
D: *Ninaber* in Amboina. a 105. Preekt Maleyifch, ibid. na Batavia, ibid.
Nipa-boom. a 183.
Nitoe's a 2, 3. Nitoe Labba, a 4. Nitoe Ampatao. 18.
Noeffalavets Goden, f. Goden.
——— Verbonds eed, f. eed.
——— Vervolgd door Hidajat. a 41.
Noeffanivel, Moorfch. a 20. Lyden om den Gods-dienft 31. Werd Chriften 33.
Noeffa Pinhos. b 46.
Noeffa Telo. Onder Banda's Eilanden. b 38.
Noniba. b 119.
D: *Noot*. b 113.
Nootenmuffchaat-boom. a 201, zoorten ibid. nuttigheden. a 203. b 63.
——— Eeter. a 324.
——— Behandeling. b 11.
——— Slaven werk ontrent de Nooten. b 11.
——— Vallen niet op Poelo Rhun. b 31. nog op Rofingeyn. b 33.
Nova Guinea, b 46. de Chaloep Walingen, of Vinks tocht herwaards. b 58. Van d'Hr: Keyts. 61.
D: *Nucella* in Amboina, a 89. Waterzugtig, en op Honimoa gelegt, 91. begon mede hoog Maleyts te Prediken, ibid. Klagten over hem ibid. Zyn dood. 95.
Nuokmoy. c 2.
D'Hr: *Nuyts* Land, en Purry's verhaal 'er van. b 71.

O.

Ebat Soiuanggi. a 257.
Oebi, en zoorten. a 253. Oebi Gorita. *Oebi Caftella*, of Batatta-wortel. 253. Oebi Radja. 259.
Oedani. a 242.
Oedjong Pandang. b 130, 155.
Oelar Tjinde. a 288.
Oelat, D: Heurnius hier a 49, 52.
Oeli-lima, en *Oeliftwa*. a 12.
Oeman. b 5.
Oenan. b 61.
Oepas Bidji. a 232.
Oerien in Banda. b 9. Een Reduyt, en een perk 10. Stad. b 2. en een Dorp. 9.
Oerimeffen lyd om den Godsdienft. a 31.
Offer-dieren, a 9. en offerhanden. 10.
Omio. b 120.
Omnaby. c 14.
D: *Ongena* in Amboina, en dood. a 57.
Onim. Princen van daar op Sirifori gekomen, a 17. b 61. 62--Grens-paal. Hunne begravenis. b 66.
Ontong Java, Eilanden. b 55.
Opperkoopman in Banda. b 86. Hunne naamen. b 98.
Oppynen, Hoofd op Macaffar. b 171.
Kerkelyke *Ordonnantien* hoe geteekend werden. a 131.
D'*Ornay*. b 124.
Ortattan. b 5. of *Orontatte*. Portugeezen hier, b 74.
Ouderlingen, die van den Polityequen Raad weygeren dit te werden. a 63. Hunne, en Diakonen verkiezing matigd zig d'Hr: Padbrugge aan 78. dog werd in 't ongelyk gefteld. 78.
——— Inlandze hun Jaarlykze Emolumenten. a 118.
——— Lyft van ouderlingen. a 141.
Overfpels-ftraf in Banda. b 36.
Ourfra. c 14.

P.

Aapze Capiteyn zit als voorzitter der Diakenen. a 135.
D'Hr: *Padbrugge* trekt na zich de verkiezing van Ouderlingen en Diakenen, zend D: Vosmaar daarom op na Batavia; dog werd in 't ongelyk gefteld. a 78.
Padden-ftoelen. a 259.
Padi. a 247.
Paeuwenknyf. a 229.
Pakoe Hitam Bezar, / *Pakoe Ajer*. / *Pakoe Oedang*. { a 258.
Radja *Palacka*. b 139, 152, 170, 172. 228.
Palmyt. a 178, 181, 187.
Panakoke, veroverd. b 130, 150.
Pancoza. a 255.
Pandang-ftruyk. a 231.
Pangi-Boom. a 213.
Panggoeling. a 278.
D: *Pantherus*. b 109.
Papaja-Boom. a 169.
Papari. a 254.

Papedo. a 178.
Coelit *Papedo*-Boom. a 224.
Papegaey (de geele) a 382.
Papenberg. b 4.
Papoa Eilanden. b 47.
Paradys-Vogels. a 437.
D: *Parent* in Amboina. a 94. op Honimoa gelegt. 65. Gaf een preuve van 't Maleyts, zonder kennis aan de Regeering te geven. 95.
Parmain te Goa gedoopt. a 28.
D: *Pars.* b 114.
Paſpaſſan-ſtruyk. a 255.
Patabkamoedi. a 250.
Patab Toelang-ſtruyk. a 234.
Patan. a 4.
Pati Mole. b 62.
Crain *Patinggaloan* d'oude, A°. 1580. b 142. Zyn Nazaat, Ao. 1654. en zyn dood. 147.
St *Paulo.* b 68, 71.
Paunoeſſa, een Afgod. a 18.
Pauwboom. a 156.
D: *Pays*, in Amboina. a 65. Taalkundig. Gaat ziek na Batavia. 67.
Jan *Pays.* a 55. Geſtraft. 56.
Peerden. a 266.
Peerl-bank op Aroe. b 40.
Perkieten. a 314.
Pelings. c 13.
Pelo Tsjedangan. a 237.
Peper, lange Peper. Tsjabe. a 252.
D: *Peregrinus* in Amboina. a 69, 76, 77, 78.
Perken, op Neira. b 429. Op Lonthoir. hare naamen. 7. Korte Schets der zelve 14. Op Poelo Ay. 29.
Perkeniers leven. Hun vermogen. b 13. En ſtoutheid. 14.
Petola Tsjina. a 254.
——— Slang. a 285, 388.
Piera. b 61.
Pieſſang-Boom. a 343.
Pikapoli. a 28, 29.
Pylſtaarts-Eiland. b 52.
Pinang-Boom. a 185.
Pitsjaar-Boomen, als Goden geëerd. a 3, 224.
Plinius, dood. b 26.
Piroe Chriſten. a 68.
Poelaſari. a 236.
Poele (Abraham) na Borneo. b 247.
Poele-Boom. a 218.
Poelo Ats. a 62.
Poelo Ay's Opperhoofden. b 87, 134. Predikanten. 116. Perken. 29. Beſchreven. 27. Gewonnen. 81.
——— Bato. b 121.
——— Tsjindana. 119.
——— Pieſang. b 2. 34.
——— Kapal. b 2. 34.
——— Sowanggi. b 34.
——— Pinokka. b 132.
——— Flores. b 37.
——— Rhun. b 30. Geen Nooten hier. Geſchillen 'er over met d'Engelſchen. 3. Oude vaart. 35.
Pati Poeteh. a 19, 20.
Porlat-Boom. a 224, 225.
D: *Poleman* in Amboina, a 194. Geeft een Preuve van zyn hoog Maleyts. 95. Vertrok na Batavia. 102.
Pomelicum (Crain) b 175, 201.
Pompelmoes Boom. a 188.
D: *Pontanus* in Amboina. a 53. Na Batavia. 56. Taalkundig.
Pontaro. b 120.
D: *Ponthaſen*, Mr: a 46. Komt in Amboina, als Predikant. 52. t'onregt beſchuldigd. buiten dienſt opgekomen; dog weergezonden. Gaat weer na Batavia. 54. b 107, 108.
Pool na 't Zuydland. b 47.
Portugeeſen verhuizen van Pikapoli na de Noordzyde van Hitoe. a 28. en na Melishoek, en Leytimor by den Roodenberg. 29. D'Azevedo herneemd Pikapoli; en de Zaa red de vervolgde Chriſtenen. 30. Roebohongi dwingt hen te verhuizen 31. Hun ſlegt gedrag. 32. Nemen Mamalo in. Dog door van der Hagen geſtuit. 32. Furtado herſteld alles; dog van der Hagen veroverd geheel Amboina. 33.
——— In Banda. b 73. Op Timor en Solor. 123, 124. Op Macaſſar. 143. werden door van Dam en Truytman geſlagen, en verdreven. 194. Hun verzoek by de Louwen afgeſlagen. c 55. Hun komſt in Siam. c 69.
't *Poſtpeerd.* b 118.
Powanno. a 7.
Predikanten, van haar Edelheden hard behandeld. a 57, 58. buiten-voordeelen der Taalkundigen. 57, 58. Hun getal Ao. 1657. 58, 61, 62. School- en Kerk-viſiten ſterk belaſt. 58. Zy werden door de Regeering verzonden. Hun buiten-voordeelen afgeſchaft. Hun getal in ganſch Indiën. 58, 59. Klagten harer Edelheden over hen. 61. Buiten-voordeelen aan de Taalkundigen weer toegeſtaan. 62. Hunne klagten over de Heer Marville, die D: Sweerdius afzet. Redenering der Predikanten daar over. 63, 64. bepaling van hunne buiten-voordeelen. Bewys, dat 't voordeel der Taalkundigen boven dat van de niet Taalkundigen ſlegt is. 66. Laſt omtrent hun rang 67. Vier Predik-beurten. Ao. 1667, 67. Laſt om haar Eerw:, en ook de Buiten-Opperhoofden te eeren. 68. Hun verzoek om eenige meerder buiten-voordeelen wegens onkoſten by de Kerk- en School-bezoeken afgeſlagen. 81, 82. Laſt om de Regeering ſchriftelyk van alles berigt te geven. 87. Agt Predikanten, Ao 1694. in Amboina 89. Verboden hen oit op te zenden buiten laſt harer Edelheden. Hen werd belaſt voortaan een preuve van hun Maleyts aan de Regeering en Kerken-Raad te geven. 91. Dienſt en gevaaren der zelve by de Kerk-bezoeken. 116. Voor al der Maleytze Predikanten. 117. Hun inkomen, en dat van de Weduwen der zelve. 118. buiten-voordeelen op een Tocht van en na Batavia. 119. Lyſt van hunne naamen in Amboina 140. Ook van die op Oma, en Honimoa 141. Als mede van die in Banda. b 114. Op Neira. 115. Op Lonthoir. 116. Op Poelo Ay 116. Op Macaſſar. 234, 235.
Prieſters der Cerammers, en hun bedryf. a 2, 3.
——— der Mooren-dragt. a 25.
D'Hr: *Prins* op Macaſſar Hoofd. b 172. Landvoogd, en zyn beſtier. 179, 227.
D: *Priſerius* gevangen door de Mooren van Noeſſalaoet. a 50. Gaat na Batavia. Komt weer hier; en gaat na Banda. 51. Werd verloſt om zyn vrouwe te haalen. 51. was zeer Taalkundig. 51, b 137, 108.
Proponenten-Lyſt. a 147.
Prutſcher. b 8.
Purry's verhaal. b 71.
Putmans. c 10.

Q.

D'Hr: van Q*Uaelberg* 's Leven. b 91.
Quazkaat. c 2.
Quanshia. c 2.
Quikſtaart, a 326. Ongemeene, 't Manneken en Wyfken. 375.

Raam-

B L A D - W Y Z E R.

R.

RAamburg. b 124.
Radys. a 260.
Radja Poerson. c 54.
Romatilondi. c 60.
Ramboetan. a 260.
Rambot Poetri. a 257.
Rami. a 247.
Ranan of Rane. b 5, 8.
Ranran. c 2.
Rarak-Boom. a 194.
Ratel kruid. a 249.
Ratoe, b 4. Een Stad. b 2. Een Dorp op Aroe. 39.
Ratsotti. b 65.
Raven, Groene Raven. a 317.
Rautsjaga. a 257.
Regemortes, Hoofd in Cambodia. c 45. Gezant, en vermoord. 47.
D: Renes in Amboina. a 105.
Revengie. Een Casteel. b 17, 28.
Reyger. En zoorten. a 328.
D'Hr: Reynst in Banda. b 80. 81. Wint Poelo Ay; weer verloren; dog herwonnen door 't Lam. b 81.
Reynsdyk. b 111 na Timor. 127.
Riama-Atoe, een Afgod. a 19.
Riddel. Op Macassar. b 197.
Ribad-Plant. a 244.
Ryst, a 247 of Padi ibid.
D: Ringius in Amboina, a 26. Dood. 58. b 109.
D: Rizzius. b 109.
Ryst, op Macassar heerlyk. b 138.
Roebobongi dwingt de Portugeezen te verhuizen. a 311, 32.
Roe-Oemar Ooorwa, een Afgod. a 19.
Roef op Borneo. b 244.
Roemah Bati. b 62.
Roemah Effi, Limeri. } b 61.
—— Maroe.
—— Toebs
Roemakay om de Z. O. b 58, 61
Roemakay in Amboina verzogt 't Christendom. a 54. 56
Roeruk. a 349.
Roetoe-Pia-Boom. a 220.
D: Rogerius in Amboina, a 44. een andre van die naam in Amboina 56. Ziek na Batavia. 57.
D'Hr: Roggeveens Tocht na de Goud-Eilanden b 71.
D: Roman op Batavia Taalkundig; dog in 't hoog Maleyts, hier verworpen. a 57.
Vincent Romeyn. c 9, 16.
Rompot Karbauw, a 257. en verscheide zoorten.
Roozenburg. b 40.
Roor. b 10.
Rosingeyn. b 32. Horenkens, Koejen. Een Reduit. Zeldzaam Gras. Geen Nooten hier. b 33. haar oude vaart. 35.
Rotang Kalappa, a 240. en andre Rotang struiken. ibid 241.
Rossa Goerot. b 118. 133.
Roti. b 122.
Rotten. a 294. Rotten-Eyland. b 133.
Rottenest. Een Eyland. b 69.
Rotterdam. Een Eyland. b 54.
Rotterdam. Een Casteel op Macassar. b 130. 135. Afgebeeld 136.
D: Rouwenius in Amboina, a 67. op Oma. ibid. overleden aldaar. ibid. 68.
D: Ruel op Ceylon. a 79. 81
Ruys-Visch. a 412.
D: Ruteau. b 107.
D: Ruthenius, Propon: a 44, 55.

S.

SAaken van Banda. b 34.
Sacke-Boom. a 224.
Saëna's zaaken. b 172--212.
Sagoe Boom. a 175. dito. Heester. 238. dito. Worm. 295.
Saguwading. b 39.
Saguweer-Boom. a 181.
Radja Soeboelan. a 4.
Sajor Bajang, a 248. Sajor Mamma 249. Sajor Ajam. 250. Sajor Poppia. Sajor Cancong. Sajor Songga. 254 Sajor Oedang. Sajor Kambing. 257. Sajor Pakoe. Sajor Radja Noete. 258. Sajor Pepe. 238. Sajor Troeboe. 246.
Sakano. b 1.
Salee. a 246, 257.
Salemoeli-Boom. a 213.
Saleyer. b 117 Wonderlyk geval op Macassar van de Saleyereezen. 224 131.
Sallelauwo onder Ternate. b 124.
Salowakk. b 37.
Sammama-Boom. a 221.
Craïn Samarloeka beoorlogd Malakka. b 142.
Samat-Boom. a 206.
Sambas b 240. Verbond met hen. 245.
Sambong-struyk. a 256.
Samboepo. b 130, 139. 142.
Samsana. c 51.
Sammer. b 35. Sammeren. b 10.
Sampowali, Koning van Goa, b 209. 215, 216, 249.
Sandelhout. a 206. b 124.
Sandbeek. b 184. 185.
Sanga-Boom. a 171.
Sapi. b 118.
Sappan-struyk. a 234.
Sariwan Vogels. a 314.
Sasawi Tsjina. a 249.
Saxenhams Saymoen. c 51.
Schaar. b 60.
Schapen. a 267.
D'Hr: Schaghen, zet vander Poort als Diaken af, en verdre zaaken daar over voorgevallen. a 83-85.
Schans, kyk in de Pot, op de Goenong Api. b 26.
Schœnanthum a 246.
D'Hr: Schenkenberg. b 95.
Scherpenk. b 132.
Schiedams-Eilanden. b 118.
Schilpad. a 279. dito. Eiland. b 41.
Scholarchen. a 65, 77.
Schoolen in Amboina, a 31, 44. 46, 53, 118.
—— Kinderen, wanneer te ontslaan. a 65.
—— Behoeften geeyscht. a 59, 61.
—— Duytsche opgericht. a 62.
—— Meesters Loon. a 65. Hun getal. 91, 111, 131, 117.
D: Schoonebeek in Amboina. a 78. Zyn dood.
D'Hr: Schot op Solor. b 123. 124.
Schouten (Willem) b 52.
—— (Joost) 's Logie in Siam. c 59.
Schelpen, f. Hoornen, of Hoornkens.
Scorpioen. a 240, 294.
Seavian. b 122.
Secretaris in Banda. b 87. 101. Der Justitie. 104.
Semam. b 122.
Sengadji Parampoewan. a 357.
Sepa, Christen. a 75.
Serbite. b 120, 124.
Sergeants-bollen-Boom. a 157.
Serin. b 123.

Seroene. a 249.
D: *Serruus*, in Amboina. a 105. Predikt Maleyts in Banda. b 114.
D: *Sibelius* in Amboina lam. a 62.
Siekten, zeldzame gedagten der Amboineezen 'er over. a 13. middelen 'er tegen 14. en na 153. agter ieder Boom-beschryving.
Sjak. b 2.
Siam, en onzen Handel daar. c 56-58. Ryken hier. Judia 't Paleys, onze Logie. 59. Loop der Menam. 60. Bankok. 61. De Koning, en zyn Titels. 62. Waaren, Handel-volken, Bergstoffen. 63. Munt, Taal, Schrift, enz: 65. Dieren. 66, 67. Japanders hier. 68. Portugeezen. 69. Macassaren. 71. Nederlanders. 72. Cornelis Spek. 73. Waaren, Hoofden hier van ons. 73--76. De Griek Faulcon. 77--87. Eenige byzondre zaaken dezer Koningen en die van Pegu. 87. Hun Godsdienst. 91.
Sibens Commissaris in Tonkin. c 33.
Sjeich Joesef. b 208, 209.
Sikevoe. b 44.
Siki-Boom. a 220.
Silekiloer. b 113.
Silensak. b 134.
Sillevan. b 121.
Simbat. b 258.
D: *Simey* in Amboina a 90. b 112.
Simpoe. c 51.
Sindoe-Boom. a 211.
D: *Sinjeu.* a 87.
D'Hr: *Sipman* Landvoogd van Macassar. b 224, 225.
Siri Toeri Bowana. c 58.
Siri Naraderidja. c 58.
Sirih en *Boba Sirih.* a 252.
Sirih-Tali. a 236.
Siriforí's Afgodery, en bygeloove. a 17, 18, 52, 54.
Radja *Siseoeloe.* a 4.
Slang met pooten. a 291. Groote Slangen op de Goenong Api. b 26. Op Poelo Rhun. 31. Slangen-steen. a 287. Slangen-dienst. 19. 285, 289. 't Slangen-Eiland. b 118, 133.
Slaven-werk in 't Nooten-perk. b 11. Hun oude Wetten in Banda. 35.
D: *Snoek* van Kleef. b 235.
Soegi-hout. a 234.
Soekom-Boom. a 161.
Soet (Antoni) b 4.
Soelamoe. a 193.
Soelassi. a 249. Ajam Soelassi. 329.
Sohas. b 61.
Soffoe Moetiara. a 257.
Soisa. b 61.
Soki-Vogel. a 322.
Soldy-Boekhouder in Banda. b 87, 103.
Solombo. b 131.
Solor. b 117, 120. *Schot* hier. De Vesting veroverd. 123. Dorpen. 124. Koningin. 125, 148.
Solulo-Plant. a 239.
Sombaboer. c 51.
Sombangko, Koning op Macassar: en zyn dood. b 146.
Sombok. c 51.
Sombong. a 258.
Sommona Codom. c 91, 93. Zyn Leerlingen. 94 Dood. 95.
Son, *Maan*, Goden der Amboineezen, en Spreekwyzen daar van ontleend by de Heidenen, en oude Jooden, Grieken, enz: a 2.
Sondal-Malam. a 250.
D'Hr: *Sonk.* b 88.
De *Sonnebayer.* b 124.
't *Sonnegat.* b 15.
D: *Sonneveld* in Amboina, a 50. Taalkundig. 51. Vertrok, gaat als Visitator na d'Oost. 52.
Soorzak-Boom. a 159.
Sornau a 58.
Sosot-Boom. a 193.
Soping. b 130. Princen van. 172, 179, 182, 184, 188, 206.
Soway. b 122.
Sowari. 276.
Sowassa, of Tambak. c 63.
Soya's oude overlevering van hun Pot op 't Gebergte. a 9. Werd Christen. 29. Hunne Afgodery uitgeroeyd. 55. Des zelfs Koning een Afgodendienaar. 8, 51.
Thomas de *Soysa*, werd Christen. a 33.
Spaantje by. b 8.
D: *Spandau* in Amboina, a 95. Geeft een Preuve van zyn Maleyts. 101. Zyn dood. 102.
Spat-Wortel. a 260.
D'Hr: *Speex*, een groot onderdrukker der Kerkelyken. a 47, 48, 49. Corn: Speex. c 72.
Speelmans-Baey. b 65. Zyne verovering van Macassar. 135, 153--173, 214, 325.
Radja *Salomo Speelman* van Ademantoetoe. b 111.
D: *Speljardus* in Amboina Taalkundig. a 58. Bezoekt Ternate. 59. 60. Zyne neerstigheid in 't overzetten van Boeken, enz: 60, 68. Afgezet. 62.
Sprenkel in Patani. c 91.
D: *Stampioen* in Amboina. a 84. na Ternate 87. Banda. 113. Timor. 127.
Steenbergen, Capiteyn op Macassar. b 217-224.
Steenen Goden der Amboineezen. a 2. En van andre Volken. 3.
Steenkop. b 178.
Steenrots. b 9.
D: *Stevenszoon* Proponent hier geworden. a 77. Gaat na Banda. b 106.
Stinkerd-Boom. a 156.
Stokvisch (Schipper) b 221.
D'Hr: *Storm* verworpen als Commissaris Politycq, en gedoopt. 132.
Strik. c 15.
D: *Struys* in Ternate geschorst in dienst. a 67. Komt in Amboina op Oma, klagten over hem, gaat na Ceram. 69. Komt aan 't Casteel. 75, 76. Gaat na Hitoe. 76. Moejelykheden met hem, werd afgezet voor een tyd, hersteld, na Ternate gezonden, en geheel afgezet, was uitnemend Taalkundig. 77.
Struys-Hoek. b 56.
Succadana. b 239. Ons Comptoir hier gesticht. 246.
Suydwyk Hoofd op Macassar. b 147.
Sumbawa. b 118, 133, 141, 180.
Susanna-Bloem. a 253.
Surenhout. 221.
Swaluwe. De Vogelneskens makende. a 328.
Swanko's verzoek om Christen te werden. a 54, 55.
Laur: de *Sylva*, een Afgodendienaar, Koning van Soya. a 8.

T.

Taal van Banda. b 37.
D: *Taats* in Amboina. a 105.
Tabak. a 248.
Tabalissa. a 257.
Tacca. a 251.
Taccari. a 246.
Taedja. b 202.
Dain *Tabalile.* b 173. Geschenk aan haar van haar

haar Ed: 183. Haar woelen in Crain Bontoewas zaak. 235. Zaëna's verzoek aan haar 210. was zeer geagt by ons. 215.
Tabi Angin. a 258.
Tabinale, een Afgod. a 18.
Talan-Vogel. a 303.
Tali Boebot. a 235.
——— Gnemon. a 235.
——— Api. a 235.
——— Karbauw. a 235.
Tali Sirih. a 237. Tali Morea. 238.
Tali Bakompol. 238. Tali Safawi. ibid.
Tali Bonton. ibid. Tali Piessang. 239.
Tali Coepang 254. Tali Baboenji, ibid. Tali Gorita. 256.
Tali Soekei, en Tali Couwer, wyzen van te Visschen in Banda. b 31.
Tamarinde-Boom. a 191.
Tambak, of Sowassa. c 63.
Tamatti. a 254.
Tambora. b 133, 141, 142.
Tamea, een Eiland. b 132.
Tanah-Hitoemessen. a 20.
Tanah Keke. c 129.
Tanamassa. b 33.
Tandjong-Boom. a 215.
——— Boerong. b 8.
Tanetta. b 130.
Tanggerang. a 232.
Tanisanga. Een Princes. 202.
Tanjoli. b 131.
Tanquan. c 2.
Tarangan. b 39.
Tapanam. c 51.
Tapanawa. a 238.
Tasman's (Abel) Reyze na 't Zuydland. b 47. hy neemd een jonk. c 47.
Tawan. b 61.
Teckey. a 257.
Teeuw. b 45.
Tello, b 130. des zelfs Koning *spreekt* met de onzen. 143.
Tempe 't Meir van die naam. b 130.
Tempels der Cerammers. a 3. en van andre. 9.
Tenember. b 41.
Teng. b 44.
Tenimbar, b 37, 108. Waaren. 34.
Tenoe (Amos Pieterssoon) op Timor. b 127.
Teralta. b 46.
Ternates Ryken op Celebes. b 133.
Tevinia Assen. }
Tevinia pra Lochan. } c 53.
Tevinia Lankan. }
Tewer. b 38, 39.
Tjam. c 2.
Tiando. b 38.
P: *Theunissoon.* c 15.
Thyssoon (Pieter) b 8.
D: *Thornton* na Timor. b 127.
Thullelo. b 34.
Tiboro. b 131.
Tieres. b 122.
Tiboelale Christen. a 90.
De *Tygers*-Eilanden. b 118, 133.
Tikos-Boom. a 221.
Tilen-Boom. a 221.
Timon Tikos. a 256.
Timor. b 117, 121. Opperhoofden. 126. door wie bezogt. b 127.
Timor Laoet. b 43. en Dorpen. 44.
Tinggoelon-Boom. a 222.
Titi-Boom. a 221.
Todilay. c 2.
Toecang Besi's Eilanden. b 132.
Toeborkey. a 319.
Toeldam. b 31.
Toenjotokki. b 38.
Toepasanw, een der drie Ceramze Capiteyns. a 4.
Toepe. a 176.
Toeratte. b 129.
Toetra. b 10.
Toerang. b 120.
Toetetoe Toeba. a 362.
Toetewanang. b 39.
Toeto babe. b 121.
Toetra. Een perk en Berg. b 10.
Tolebagi. b 134.
Toloeke. b 123.
Tominis Bogt. b 134.
Tonkin, een deel van Tsjina, dog werpen 't Jok af. c 1. Verdeeling des zelfs. 1, 2. Koning hier. 3. De Tsjoewa beroofd den Koning van Tonkin van zyn Ryk. c 3. Hoe men hier komt. 4. Levensmiddelen 4. Waaren. 5. 't Volk beschreven 5. Taal. 5. Schryf-wyze, Regeering, Krygsmacht, Gerichts-bediening, Begravenis, wanneer onze handel hier begon. 6. Instructie voor de Hr: Hartzink. 7-16. en 18. als Zoon aangenomen van den Koning. 16. Acte daar van. ibid. Brief des Konings aan den Gouverneur Generaal. 17. dito. aan d'Hr: Maatzuiker. 31. 't Comptoir opgebroken. 33.
Tonkinze Opperhoofden. c 31. Godsdiensten. 33, 34.
Tontoli. b 134.
Toodja. b 202.
Tortelduyve, en zoorten. a 324.
Towak. a 178, 182.
Tressiers op Timor. b 127.
Troeboe. Sajor Troeboe. a 246.
Trommel-stok-Boom. a 191.
Truytmans Admiraal, na Macassar. a 166c. b 147.
Tsjabe. a 252.
Tsjabe Hoetan. a 236.
Tsjakar Bebec. a 249.
Tsjampakka-Boom. a 214.
Tsjeun. c 2.
Tsjampedaba-Boom. a 160.
Tsjineezen, vermoorden in Cambodia eenige Neerlanders c 45.
Tsjili. a 240.
Tsjinde-Slang. a 288.
Tsjoetsjoe Rambot. a 232.
Tsjinrana. b 131, 140. 's Konings onthaal der onzen daar. 141.
Tsjoey--Vogel. a 326.
Tsjongkor. a 246.
Tsjoumorgy. c 13.
Tuba Bidji. a 236.
Tulp, (Javaanse.) a 250.
Turier. b 121.
Tweede in Banda. b 86.

V.

V*Aak.* b 246.
Vaandrigs in Banda. b 135.
Valentyn in Amboina, a 78. Leerd laag Maleyts in zeer korten tyd, en daar over verbeterd in soldye. 79, 82. Werd tegen de ordre na Banda gezonden, tot nadeel der Kerken in Amboina, keerd weder hier, bezoekt Honimoa, en Noessalaoet. 79. begind den Bybel over te zetten in 't laag Maleyts. 80. geprezen over zyne neerstigheid door die van Amboina, geeft hen kennis van zyn overzetten des Bybels. Moet alleen van alle de Predikanten hier tweemaal Preeken in 't Maleyts; en toen de Kerken-raad hem belast dit na te laten, nam de Regeering dit

 kwa-

kwalyk, en belaſt hem dit weer. 82, 84. 't hoog Maleyts werd met geweld hier ingevoerd, en door den Kerkenraad uit vreeze aangenomen; waar op hy zyne verloſſing verzogt, alzoo al de laſt aan 't Kaſteel in 't Maleyts op hem, gelyk dit in de Uliaſſers op D: van der Vorm aankwam, die hem daar na van een beurt ontlaſte. 87. Zyn vertrek na Batavia, daar hy kennis van zyn overzetting des Bybels gaf. 89, 90. Waarom hy zyn Werk aan den Kerkenraad in Amboina niet gaf te zien. Woelingen en bewegingen van D: D: van der Vorm, Hodenpyl, en de verdre Predikanten tegen zyne overzetting, en waarom. 90. Hy gaat Aº. 1705. weer na Indiën. 95. Verſen op zyn vertrek. 96-100. werd tegen d'ordre der Heeren zeventienen, met geweld als Leger-Predikant na Javas, N. O. Kuſt gezonden door haar Edelheden, en de Hr: van Riebeeks bittre woorden, zyne ziekte op die tocht. Wederkomſt op Batavia. Zyn vertrek na Amboina. Zyne veerdigheid in 't Maleyts Preeken voor de vuyſt. Zyn vertrek weer na Batavia. 102. Zyn Kerkelyke ontſlags-Brief, en getuigenis. Komſt op Batavia. Laſt harer Edelheden om na Ternate te gaan, dat hy zedig weygerd. Zyn vertrek na 't Vaderland. 103. Daar hy al zyne Vrienden overleden vond, en van twee zyner beſte Kiſten beroofd werd. 104. Liefdelooze behandeling der Amboinſche Broederen zedert 1694. met hem. 105. Bewyzen van zyne bekwaamheid in 't Maleyts. 101, 103, 105. 't voorgevallene hier over voor de Synodus van Enkhuizen, Aº. 1696. en vervolgens. D: van der Vorms vuilaardigheid. 136. De Heeren zeventienen tegen des Schryvers Werk aangezet. Die zelf voor 't laag Maleyts waren. 107. is om dit zyn Werk noit in zyn dienſt nalatig geweeſt, en dede dit zonder Loon te begeeren daar voor. Hoe onredelyk hy hier voor behandeld is. D: van der Vorms aanbieding, om D: Leydekker en des Schryvers Werk in twee colommen te drukken; en daar op onderneemd de Schryver zyne tweede Reyze na Indiën. 108, 109. Komt op Batavia met veel voorſchryvens; dog werd ſlegt behandeld aldaar. Hoe in Amboina. Set andermaal den Bybel over in 't hoog Maleyts. Verdre Boeken door hem overgezet. 109. De Claſſis van Amſterdam held over tot D: Leydekkers Werk. 110. Eenige Afſchriften van des Schryvers Bybel door die Claſſis verzogt, met die van D: Leydekker vergeleken, en berigt 'er over aan den Schryver 111. D: van der Vorms Loffelyke getuigenis van den Schryver, en van zyn Werk in een Brief, en van wat uitwerking die was. 112. En hoe van zeker Bewindhebber behandeld. De Schryver zoekt zyn Bybel door de regte deur in Indiën te krygen; dog is ongelukkig in alle zyne ondernemingen. 112. 114. Voltoyd zyn tweede Bybel-overzetting. Zyne Bede tot de Heeren zeventienen. 112. Dog de zelve beſluiten D: Leydekkers Bybel te drukken, en belaſten Reviſores te ſtellen. Des Schryvers aanmerking 'er over. 114, 115. Zyn misnoegen over de Hr: van der Stels gezag in 't Kerkelyke, en van eenige onvoorzigtigheden, die hy, met zyn medebroeders niet konnende herſtellen, door een Brief tragt in beter ſtaat te brengen, die hy aan den Generaal den Hr: van Riebeek zend. Onvoorzigtige behandeling van dien Heer ontrent den Brief; waar op de Schryver, op Batavia gekomen zynde, zyne meyning klaar uitlegt; dog die Hr: maakte daar een uitleg op na zyn zin en tegen des Schryvers gedagten. Bedreygd den Schryver daar op met den Fiſcaal 136, 137. Werd belaſt na Ternate te gaan, tegen de ordre der Heeren zeventienen, hem mede gegeven. En, na dit geweygerd te hebben, voor de Raad van Juſtitie over die Brief gedagvaard; dog voor den zelven ook volſlagen in allen deelen geregtveerdigd. 137. Slegte daad des Heeren van Riebeek. 139. Des Schryvers komſt in Banda. b 112. Zyn gevaar by den Brit. 129.

Valentyn (Jacobus) b 96.

Vali. b 33.

Van Aken, als Predikant na Ternate. a 87.

Van Alſen. b 126.

D: *Van Beek.* b 234.

D: *Van Belle* in Amboina, en zyn dood. a 77.

Van Bergel. b 80.

Van Berkel. b 35.

D: *Van den Boſch.* b 234.

Van den Boſch, Hoofd op Borneo. b 247.

Van den Broek. b 28.

Van den Brouke. (Pieter) in Banda. b 80.

D: *Van Brummen* in Amboina, a 135. Vertrok na Batavia.

D: *Van Bruſſel* in Amboina om Maleyts te leeren, a 79. dog dede dit niet. 80, 81. verzogt op Honimoa of Oma te leggen, komt op 't laatſte, en ſtierf daar. 82.

D'Hr. *Van der Burg* in Tayouan. c 15.

Van Cordaan. b 8.

Van Dalen, op Macaſſar. 171.

Van Dam, Admiraal na Macaſſar, Aº. 1660. b 147.

D'Hr: Landvoogd *Van Dams* Leven. b 91.

Van Diemens Baey. b 48. Zyn Ed: komſt in Banda. 90. Komſt in Amboina, a 51. Zyn Ed: Brief van den Koning van Cambodia. c 17.

Van Dyk. b 127.

Van der Duſſen in Banda. b 80, 81.

Van den Enden. b 78.

Van der Enden. b 126.

D'Hr: *Van Eps* Leven. b 94-96.

Van Galen in Cambodia. c 43, 93, 94.

Van Goens Eilanden. b 64.

D'Hr: *Van der Hagen* in Amboina, a 32. veroverd dat. 33.

Van der Hagen, Hoofd in Cambodia. c 45.

Van den Heden. b 126.

D: *Van den Houten*, a 41. Vertrok na Batavia. 51. b 108.

Van der Lek, Hoofd in Parani. c 90.

D: *Van der Linden.* b 171.

Van Lokhorſt. c 50.

Van der Myl. b 188, 210.

Van Noord op Borneo. b 243.

Van der Plas vermoord. b 84.

Van der Poort. a 83-85.

Van Putten Hoofd op Timor. b 126.

D'Hr: *Van Quaalberg.* b 91.

D'Hr: *Van Riebeeks* bittere woorden tegen den Schryver, a 131. En zyn verdre quade behandeling van des Schryvers Brief aan zyn Ed: 136-139.

D: *Van Schie* in Banda. b 114.

D: *Van der Sluys*, Proponent in Amboina gemaakt. a 75. Op Oma gelegt. 76. Werd Predikant, en gaat na Ternate. 77. Komt weer hier 78. Bezoekt Boero, Manipa, en Ceram. 80. Vertrok na Batavia met moeite. 81.

Van Solt op Macaſſar. b 143, 144.

Van

B L A D - W Y Z E R.

Van der Spelts berigt wegens den Goenong Api. b 19.
D'Hr: *Van der Stels* groot gezag in 't Kerkelyke in Amboina. a 135.
De jonge Hr: *Van der Stel*, en d'Hr: *Coepers* wedervaaren. b 68.
D'Hr: Henrik *van der Stel* op Macassar. b 213.
Van Surkel. b 7.
D: *Van den Swaarden* in Amboina, a 61. Op Honimoa. 62. Taalkundig, zyne moejelykheden met de Hr: Marville. 63. Klagten over zyn Eerw:, en geschort in dienst, vertrok na Ternate. 63.
D'Hr: *Van Thye* Landvoogd op Macassar, b. 172, 177. Zyn verblyf in 't Casteel van Goa 204. Beschuldigd door Aroe Teko. 209. Hersteld de zaak van de Hr: Prins. 228. zyn dood. 178, 179.
D'Hr: *Van Tol*, Landvoogd op Macassar, b. 215. d'onlusten tusschen de Koningen van Goa en Boni toen begonnen, waar in de Hr: Erberveld zyn Ed: ondersteund met Raad, dog beloond hem qualyk. 223. Wonderlyk voorval met eenige Saleyereezen. Zyn Ed: dood. 224.
D'Hr: *Van Uechelen.* b 97.
Van de Velde. b 124.
Van Vliet, vermoord op Macassar. b 146.
D: Petrus *Van der Vorm* in Amboina, a 80. Predikt hoog Maleyts, en gaat na Honimoa. 81. Zyn scherpe Brief aan die van Batavia. 82. Werd aan 't Casteel gelegt. 87. Vertrok na Batavia, als Maleyts Predikant daar beroepen. 91. zyn vuilaardigheid tegen Valentyn, en zyn Werk. 106, 107. Vervolgd de overzetting van D: Leydekker na zyn dood. 107. zyn *Brief* aan Valentyn tot veel lof van zyn Persoon en Werk. 111.
D: Jacobus *Van der Vorm* in Amboina, a 94. Geeft een Preuve van zyn laag Maleyts. 95. vertrok na Batavia. 102.
Van Warwyk. c 72.
Van der Wee; Proponent op Noessalaoet, en zyn dood. a 58, 63.
D'Hr: *Van Zyll's* leven. b 92.
Varaat. b 32.
Vasconcelho. a 31.
Vastendagen, den Amboinees onbekend. a 10.
Veldhoen, of *Malleoe.* a 320.
Veldhoens-Eiland. b 132.
Verhoeven (Jan) b 81.
Verhoeven, de Zeevoogd, in Banda b 76, 77. Werd daar vermoord.
Vergadering van Politie. b 85. van de Weeskamer, en van kleene Huwelyks-zaaken in Banda. b 87. Van den Kerken-raad in Amboina. a 63.
Vergif-Boom. a 218.
D: *Verhagen.* b 107.
Verkens. a 268.
Vermeert. b 8.
D: *Vertrecht*, in Amboina. 49. Verkeerde opvatting van zekere daad van zyn Eerw; werd opgezonden; dog hersteld. 50. zeer Taalkundig. 108.
Vink na Nova Guinea. b 58.
Uyterdam, een Eiland. b 34.
Visschers-Eiland. b 132.
Visschen, gemeene dito. a 336. Ongemeene. 347. En verder ieder net te zien by de Lyst agter de ongemeene Visschen.
Visschery's plegtlykheden der Amboineezen. a 15. der Bandaneezen. b 31.
De *Visscher.* b 77.
D: *Vitriarius* in Amboina, a 44. Zyn gedrag. 46, 47.
D'Hr: *Vlaks* leven. b 7. 89.
Vlamings (Schipper) togt na 't Zuydland. b 68.
D'Hr: de *Vlaming* een deftig Voesterheer der Kerke. a 33, 54. t'onregt beschuldigd. 55. zyn yver. 56. zyn ongelukkig geval op Timor. b 328.
Voesterheeren der Kerke. Vlaming, Cos, Hustaart, Hurdt. Onder yders Regeering in Amboina te zien.
Vogelen. a 298. Vogelneskens. a 328.
Vogels-Eyland. b 45.
Voetere. b 122.
D: *Vonk* in Amboina, zyn dood. a 78.
Vonte in Zee geworpen, door de Hr: de Vlaming. a 33.
Voorteekenen, goede en quade. a 8, 9.
D: *Vosmaar* in Amboina. a 77. Opgezonden door de Hr: Padbrugge, om dat hy zyn Ed: betwistte de Verkiezing van Ouderlingen en Diakenen; dog wierd geregtveerdigd, en hersteld. 8.
't *Vraatje.* a 381.
't *Vrouwen*-Eyland in Banda. b 26.
Uylen. a 328.

W.

WAaren, op Macassar vallende, en getrokken. b 138, 142.
Waarzeggers of Wichelaars. a 8.
Wackasihoe tot 't Christendom genegen. a 44.
Wagenaar op Macassar. b 152.
Walingen, b 5. Groot en kleen dito. b 7.
De Chaloep *Walingen's* Tocht na Nova Guinea. b 58.
D: *Walrant* in Amboina. a 69. Dood. 62.
Wesselburg. b 178
Walvisch. a 336. en Tanden, ibid.
't Schip de *Walvisch* verongelukt. a 62.
Wamir. b 39.
Wandelend Blad. a 296.
Wangi Malakka. a 250.
Wangi Wangi-Eyland. b 132.
Waran-Boom. a 225.
—— Ela. b 5.
Waringin-Boomen als Goden geëerd. a 3 zoorten. 223, 224.
Warwyk op Borneo. b 244.
D: *Warmeloo* in Amboina, Taalkundig, en na Batavia. a 57. weer hier 58, uit Banda weer hier, na Macassar, en dood. 61. b 109.
Van *Warwyk.* c 72.
Water-Hout. a 233.
Water-Meloen. a 253.
Water-Slang. a 292. en Water Dieren. 330.
Wawo. a 233.
Water, wit-Water. b 13. Waterlooze Werve. c 7.
Watiloei. b 44.
Wawo. a 233.
Wawoelang. a 385.
Wawoni. b 131.
Way, des zelfs Afgod. a 4. door Leliato overvallen. 49. straf over hunne Afgodery. 57.
Wayer. b 9. Opperhoofd. b 87, 104.
Weduwe, van een Predikant haar inkomen. a 118.
Weeskamer in Banda. b 87.
D: *Wenting* in Amboina. a 105.
Werfhaas in Banda. b 88.
D: *Werntley* op Macassar. a 114. Revisor van D: Leydekkers, Bybel. ibid. 235.
D'Hr: *Weyns* Leven. b 91.
Weyntjes vermoord. b 84.
Wezel (Javaansche.) a 279.

—— 's Eyland. b 66.
Wicchelaars. a 8.
Widjin. a 247.
Widorik-Boom. a 224.
Willem Schouten. b 52, 56. Willem Schoutens Eyland. b 57.
Willems Rievier. b 71.
D: *Wiltens*, de eerste Predikant. a 35. zyne Predikatien in 't laag Maleyts zeer nut. 36.
D: *Wiszonius* in Amboina, en overleden. a 94.
Wodjir. b 39.
Woena. b. een Stad. b 5.
Woetra. b 33.
Woit Bezar, en Woit Kitsjil. a 239.
Wokam. b 40.
Wondheelers in Banda. b 88.
Workey. b 39, 40.
Wusthof Reys na 't Land der Louwen. c 45.
Wykersloot. b 126.

X.

X*Avier* komt in Amboina, en hersteld den Godsdienst, a 29, 30.

Y.

Y*Zer-Hout*-Boom. a 22[illegible]

Z.

Z*Abib Hortan*. a 255.
Zagoe-Boom. a 175. Brood, Bry, en Meel. 177. Beesser. 238.
Zaguweer. a 295.
Zag weer-drinker. a 241.
Zainalabdyn, Grondvester van den Mohhammedaanzen Godsdienst in Amboina. a 12, 20.
Zeelandia Nova. b 49.
Zee- Arend. a 304.
Zee- Boon-plant. a 235.
Zee- Menschen. a 330, 331.
Zee- Koejen. a 341.
Zee-Horenkens, f. Hoornkens of Zee-horenkens. a 517-540.
Zielbeschryving van Banda. b 30.
Zerumbed. a 245.
Zuyd-Ooster en Z. W. Eylanden van Banda, b 37.
't *Zuydland*, b 47. en Tochten derwaards. ibid. Tocht van Pool. Tasman. b 47. Der Chaloep Walingen na Nova Guinea. 58. Van d'Hr: Keyts na Nova Guinea. 61. Van de Vlaming na 't Zuydland. b 68, van d'Hr: Roggeveen. b 71.
Zwaanen (zwarte,) b 69. Verbeeld. 71.
Zwaluwe, de Vogelneskens makende. a 328.
Zuyker-Riet. a 246.

